

D. AVRELII AVGVSTINI HIPPONENSIS EPISCOPI OPERVM

TOMI QVINTI PARS SECVNDA.

Qua reliqui X. LIBRI DE CIVITATE DEI nunc demum veterum codicum collatione & fide castigatissimi facti; atque doctissimi viri LODOVICI VIVIS, eruditissimis Commentariis illustrati, continentur.

Cum Indice, hac postrema editione castigatissimo ditissimoque facto.

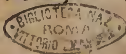

EXCVDEBAT
IACOBVS STOER,
M. D. XCVI.

ELENCHVS CAPITVM IN DIVI AVRELII AVGVSTINI DE CIVITATE DEI,

LIBRVM XIII.

ELENCHVS CAPITVM IN DIVI AVRELII AVGVSTINI DE CIVITATE DEI, LIBRVM XIIII.

ELEN-

ELENCHVS CAPITVM IN DIVI AVRELII AVGVSTINI DE CIVITATE DEI,

LIBRVM XV.

ELENCHVS CAPITVM IN DIVI AVRELII AVGVSTINI DE CIVITATE DEI, LIBRVM XVI.

Quid

ipſius

ELENCHVS CAPITVM IN DIVI AVRELII AVGVSTINI DE CIVITATE DEI, LIB. XVII.

tia de Christo, his quę in regnorum libris Nathan prophetante promittuntur.

10 Quàm diuersa acta sint in regno terrenæ Hierusalem, ab his quæ promiserat Deus, vt intelligeretur promissionis diuinitas, ad alterius regis & regni gloriam pertinere.

11 De substantia populi Dei, quæ per successionem carnis in Christo est: qui solus eruendi animam suam ab inferis, habuit potestatem.

12 Ad quorum personam pertinere intelligenda sit flagitatio promissorum: de quibus in Psalmo dicitur: Vbi sunt misericordiæ tuæ antiquæ domine.

13 An promissæ pacis veritas illis temporibus possit ascribi, quæ sub Salomone fluxerunt.

14 De studio Dauid in pósitione Psalmorum.

15 An omnia quæ in Psalmis de Christo & ecclesia prophetantur, ad contextum huius operis coaptanda sint.

16 De his quę in quadragesimoquarto Psalmo ad Christum & ecclesiā pertinentia, aut apertè dicūtur, aut tropicè.

17 De his quæ ad sacerdotium Christi in Psalmo centesimonono, & de his quæ in Psalmo vigesimo primo ad passionem ipsius spectant.

18 De Psalmo tertio, & de quadragesimo: & de quinto decimo, & de sexagesimoseptimo, in quibus mors & resurrectio domini prophetantur.

19 De Psalmo sexagesimooctauo, in quo Iudæorum pertinax infidelitas declaratur.

20 De regno ac merito Dauid, & de filio ipsius Salomone, eáque prophetia quæ ad Christum pertinens inuenitur: vel in eis libris quę scriptis ipsius copulantur: vel in eis quos ipsius esse, non dubium est.

21 De regibus post Salomonem, siue in Iudæa, siue in Israel.

22 De Hieroboam, qui impietate idololatriæ subditum sibi populum prophanauit, in quo tamen non destitit Deus, & prophetas inspirare, & multos ab idololatriæ crimine custodire.

23 De vario vtriusque regni Hebræorum statu, donec ambo populi in captiuitatem diuerso tempore ducerentur, reuocato postea Iuda in regnum: quod nouissimè in Romanorum transiit potestatem.

De

ELENCHVS CAPITVM IN DIVI AVRELII AVGVSTINI DE CIVITATE DEI, LIB. XVIII.

cum genus, qui ad cæleſtis ciuitatis conſortium pertinerent.

48 Prophetiam Aggæi, qua dixit maiorẽ futuram gloriam domus Dei, quàm primum fuiſſet, non in ædificatione templi, ſed in eccleſia Chriſti eſſe completam.

49 De incerta multiplicatione eccleſiæ, qua in hoc ſeculo multi reprobi miſcentur electis.

50 De prædicatione Euangelij, quæ per paſſiones prædicantium clarior & potentior facta eſt.

51 Quòd etiam per hæreticorum diſſenſiones fides catholica roboretur.

52 An credendum ſit quod quidam putant, impletis decem perſecutionibus quę fuerũt, nullam ſupereſſe præter vndecimam, quę in ipſo Antichriſti tẽpore ſit futura.

53 De tempore nouiſſimæ perſecutionis occulto.

54 De ſtultiſſimo mendacio Paganorum, quo Chriſtianam religionem non vltra trecentorum ſexagintaquinq; annorum manſuram ſpatium eſſe finxerunt.

ELENCHVS CAPITVM IN DIVI AVRELII AVGVSTINI DE CIVITATE DEI, LIBRVM XIX.

1 Quod in quæſtione quam de finibus bonorũ & malorum philoſophica diſputatio ventilauit, ducentas octoginta & octo ſectas eſſe Marcus Varro perſpexerit.

2 Quomodo remotis omnibus differentiis, quæ non ſectæ, ſed quæſtiones ſunt, ad tripertitam ſummi boni definitionem Varro perueniat, quarum tamen vna ſit eligenda.

3 De tribus ſectis ſummum hominis bonum quærentibus, quam eligendam Varro definiat, ſequens veteris Academiæ Antiocho autore ſententiam.

4 De ſummo bono & ſummo malo quid Chriſtiani ſentiant contra philoſophos, qui ſummum bonum in ſe ſibi eſſe dixerunt.

De

ELENCHVS CAPITVM IN DIVI AVRELII AVGVSTINI DE CIVITATE DEI, LIBRVM XX.

De

pturarũ ſecreta reſerante Iudæi cõuertẽtur ad Chriſtũ.

30 Quòd in libris veteris teſtamenti, cùm Deus legitur iudicaturus, non euidenter Chriſti perſona monſtretur, ſed ex quibuſdam teſtimoniis, vbi dominus Deus loquitur, non dubiè appareat quod ipſe ſit Chriſtus.

ELENCHVS CAPITVM IN DIVI AVRELII AVGVSTINI DE CIVITATE DEI,

LIBRVM XXI.

1 De ordine diſputationis, qua prius diſſerendum eſt de perpetuo ſupplicio damnatorum cum diabolo, quàm de æterna felicitate ſanctorum.

2 An poſsint corpora in vſtione ignis eſſe perpetua.

3 An conſequens ſit vt corporeum dolorem ſequatur carnis interitus.

4 De naturalibus exemplis, quorum conſideratio doceat poſſe inter cruciatus viuentia corpora permanere.

5 Quanta ſint quæ non rectè queant agnoſci, & tamen eadem eſſe non ſit ambiguum.

6 Quòd non omnia miracula naturalia ſint, ſed pleraque humano ingenio modificata, pleraque autem dæmonum arte compoſita.

7 Quòd in rebus miris ſumma credendi ratio ſit omnipotentia creatoris.

8 Non eſſe contra naturam, cùm in aliqua re cuius natura innotuit, aliquid ab eo quod erat notum incipit eſſe diuerſum.

9 De gehenna, & æternarum qualitate pœnarum.

10 An ignis gehennalis ſi corporalis eſt, poſsit malignos ſpiritus, id eſt, dæmones incorporeos tactu ſuo adurere.

11 An hoc ratio iuſtitiæ habeat, vt non ſint extenſiora pœnarum tempora, quàm fuerint peccatorum.

12 De magnitudine præuaricationis primæ, ob quam æterna pœna omnibus debeatur qui extra gratiam fuerint Saluatoris.

Con-

ELENCHVS CAPITVM IN DIVI AVRELII AVGVSTINI DE CIVITATE DEI, LIB. XXII.

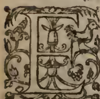
FINIS.

DIVI
AVRELII AVGVSTINI EPISCOPI AD MARCELLINVM DE ciuitate Dei
LIBER XIII.

De lapsu primi hominis, per quem est contracta mortalitas.

CAP. I.

Expeditis de nostri seculi exortu, & de initio generis humani difficillimis quæstionibus: nunc iam de lapsu primi hominis, imò primorum hominum,& de origine ac propagine mortis humanæ disputationem à nobis institutam rerum ordo deposcit. Non enim eo modo quo angelos condiderat, Deus ita condidit & homines:vt etiam si peccassent, mori omnino non possent: sed ita,vt [a]perfunctos obedientiæ munere,sine interuentu mortis angelica immortalitas & beata æternitas sequeretur: inobedientes autem mors plecteret damnatione iustissima: quod etiam in libro superiore iam diximus.

IOANNIS LODOVICI VIVIS VALENTINI IN TERTIVMDECIMVM LIBRVM De ciuitate Dei, D.Aurelij Augustini Commentaria.

a Perfunctos obedientiæ munere.} *Statutum vnicuique viuendi super terram fuisset tempus, quo absoluto gustatóque ligno vitæ confirmata fuisset natura, translatósque in cælum immortalitas consecuta. Hic*

multa quærũtur, & ab Augustino primum, & authore Sententiarum lib. 2. de his quæ hominis si non deliquisset, euenissent: sed modestè ab istis, & vt pudorem intelligas, quo inquirũt magis quàm vt comperisse se profiteantur. Recentiores qui commentarios in Sententias scripserunt, modò arbitrariis coniecturis, modò rationibus ex hac natura rerum petitis, quicquid eis in mentem venit confidentissimè definiunt. Audio illorum rationes, sed planè video in tenebris eos ingredi: nec pedetentim aut palpantes velle procedere. sed cursu se quò intendunt proripere, nulla veritos præcipitia. Equidem quid factum sit, magno nostro malo nemo ignorat: quid futuisset, nescio an vel ipsi Adam ostensum fuit, quanto minus nobis misellis? Nam quid prodest vti coniecturis, in re quæ coniecturas omnes superat humanas, & miraculum est audientibus? ceu verò necesse sit eius rei progressus leges huius creatæ naturæ sequi, cuius initia hanc ipsam si tunc fuisset naturam stupefecissent. Igitur quantum hic Augustinus det, accipiam: & si possum, enarrabo, quod est officij mei: cætera non inquiram.

De ea morte, quæ animæ semper vtcunque victuræ accidere potest, & ea cui corpus obnoxium est.

CAP. II.

Sed de ipso genere mortis video mihi paulò diligentius differendum. Quamuis enim humana anima veraciter immortalis perhibeatur, habet tamen quandam etiam ipsa mortem suam. [a] Nam ideo dicitur immortalis, quia modo quodã quãtulocũque nõ desinit viuere atque sentire. Corpus autẽ ideo est mortale, quoniã à vita quã habet deseri potest, nec per seipsum aliquatenus viuit. Mors igitur animæ fit, cùm eã deserit Deus: sicut corporis, cùm id deserit anima. Ergo vtriusque rei, id est, totius hominis mors est, cum anima à Deo deserta deserit corpus. Ita enim nec ex Deo viuit ipsa, nec corpus ex ipsa. Huiusmodi autem totius hominis mortẽ illa sequitur, [b] quam secundam mortem diuinorũ eloquiorum appellat authoritas. Hanc Saluator significauit, vbi ait: Eum timete, qui habet potestatẽ & corpus & animam perdere in gehennam. Quod cùm non antea fiat, quàm cum anima corpori sic fuerit copulata, vt nulla diremptione separentur: mirum videri potest quomodo corpus ea morte dicatur occidi, qua nõ ab anima deseritur, sed animatum sentiénsque cruciatur. Nam illa pœna vltima ac sempiterna, de qua diligentius suo loco differendum est, rectè mors animæ dicitur: quia non viuit ex Deo: mors autem corporis, quonam modo cùm

cùm viuat ex anima? Non enim aliter potest ipsa corporalia, quæ post resurrectionem futura sunt, sentire tormenta. An quia vita qualiscunque aliquod bonum est, dolor autem malum: ideo nec viuere corpus dicendum est, in quo anima non viuendi causa est, sed dolendi? Viuit itaque anima ex Deo, cùm viuit bene: nō enim potest bene viuere, nisi Deo operāte in se quod bonum est. Viuit autem corpus ex anima, cum anima viuit in corpore, seu viuat ipsa, seu non viuat ex Deo. Impiorum nanque in corporibus vita, non animarum, sed corporum vita est: quam possunt eis animæ etiam mortuæ, hoc est à Deo desertæ: quātulācunque propria vita, ex qua etiam immortales sunt, non desistente conferre. Verùm in damnatione nouissima quamuis homo sentire non desinat, tamen quia sensus ipse nec voluptate suauis, nec quiete salubris, sed dolore pœnalis est, non immeritò mors est potius appellata quàm vita. Ideo autem secunda, quia post illam primam est, qua fit cohærētium diremptio naturarum, siue Dei & animę, siue animæ & corporis. De prima igitur corporis morte dici potest, quòd bonis bona sit, malis mala. Secunda verò sine dubio sicut nullorum bonorum est, ita nulli bona.

L. VIVES.

a NAm ideo dicitur immortalis.} *In codice Brugensi ad hunc legitur modum. Nam ideo dicitur immortalis, quia modo quodā quantulumcunque non desinet viuere. Corpus autem ideo mortale, quoniam deseri omni vita potest.*

b Quam secundam mortem.} *In Apoc Ioan. 2. cap. 21.*

Vtrum mors quæ per peccatum primorum hominum in omnes homines pertransiit, etiam sanctis pœna peccati sit.

CAP. III.

NOn autem dissimulanda nascitur quæstio, vtrum reuera mors, qua separantur anima & corpus, bonis sit bona. Quia si ita est, quomodo poterit obtineri quòd etiam ipsa sit pœna peccati? Hanc enim primi homines nisi peccauissent, perpessi vtique non fuissent. Quo igitur pacto bona esse posset bonis, quæ accidere non posset nisi malis? Sed rursus si non nisi malis posset accidere, non deberet bonis bona esse: sed nulla. Cur enim esset vlla pœna, in quibus non essent vlla punienda? Quapropter fatendum est primos quidem homines ita fuisse institutos, vt si non

peccauiſſent: nullum mortis experirentur genus: ſed eoſdem primos peccatores ita fuiſſe morte mulctatos, vt etiam quicquid eorum ſtirpe eſſet exortum, eadem pœna teneretur obnoxium. Non enim aliud ex eis, quàm quod ipſi fuerant, naſceretur: pro magnitudine quippe culpæ illius naturam damnatio mutauit in peius: vt quod pœnaliter præceſſit in peccantibus hominibus primis, etiam naturaliter ſequeretur in naſcentibus cæteris. Neque enim homo ita ex homine, ſicut homo ex puluere. Puluis nanque homini faciendo materies fuit, homo autem homini gignendo parẽs Proinde quod eſt terra, non hoc eſt caro: quamuis ex terra facta ſit caro. Quod eſt autem parens homo, hoc eſt & proles homo. In primo igitur homine per fœminam in progeniem tranſiturum vniuerſum genus humanum fuit, quando illa coniugum copula diuinam ſententiam ſuæ damnationis excepit. Et quod homo factus eſt, non cùm crearetur, ſed cùm peccaret, & puniretur, hoc genuit, quantum quidem attinet ad peccati & & mortis originem. [a] Non enim ad infantilem hebetudinem & infirmitatem animi & corporis, quam videmus in paruulis, peccato vel pœna ille redactus eſt: quæ Deus voluit eſſe tanquam primordia catulorum, quorum parentes in beſtialem vitam mortalémque deiecerat; ſicut ſcriptum eſt: Homo cùm in honore eſſet, non intellexit: comparatus eſt pecoribus non intelligentibus, & ſimilis factus eſt illis. Niſi quòd infantes infirmiores etiam cernimus in vſu motúque membrorum & ſenſu appetendi atque vitandi, quàm ſunt aliorum tenerrimi fœtus animalium: tanquam ſe tanto attollat excellentius ſupra cætera animantia vis humana, quanto magis impetum ſuum, velut ſagitta cùm arcus extenditur, retrorſum reducta diſtulerit. Non ergo ad iſta infantilia rudimenta præſumptione illicita, & damnatione iuſta prolapſus vel impulſus eſt primus homo: ſed hactenus in eo natura humana vitiata atque mutata eſt, vt repugnantem pateretur in membris inobedientiam concupiſcendi: & ob id obſtringeretur neceſſitate moriendi, atque ita id quod vitio pœnáque factus eſt, id eſt obnoxius peccato mortíque generaret. A quo peccati vinculo, ſi per mediatoris Chriſti gratiam ſoluuntur infantes, hanc ſolam mortem perpeti poſſunt, quæ animam ſeiungit à corpore: in ſecundam verò illam ſine fine pœnalem liberati à peccati obligatione non tranſeunt.

L.V I-

L. VIVES.

a NOn enim ad infantilem hebetudinem. } *Et hic quærunt, quales hominibus si nihil commisissent nati fuissent liberi. Augustinus hoc dubium iniecit de baptismo paruulorum. Alij putant nascituros fuisse paruos, sed statim ad perfectam staturam peruenturos. Alij paruulos editum iri in lucem, verum non hac totius corporis imbecillitate, sed robustos statim futuros. Et sicut agnos & pullos gallinaceos videmus, confestim ingressuros secuturósque matrem. Priores illi sensu & mente præditos infantes gignunt. Hi accessura hæc dicunt cum corpore, vt nunc videmus. Augustinus dubium, vt inuenit, illic reliquit. Hic primordia nascentium non alia videtur ponere, quàm quæ habemus.*

Cur ab his qui per gratiam regenerationis sunt absoluta à peccato, non auferatur mors, id est, pœna peccati.

CAP. IIII.

SI quem verò mouet cur vel ipsam patiantur, si & ipsa pœna peccati est, quorum per gratiam reatus aboletur, iam ista quæstio in alio nostro opere quod inscripsimus De baptismo paruulorum, tractata ac soluta est, vbi dictum est, ad hoc relinqui animæ experimentum separationis à corpore, quamuis ablato iam criminis nexu: quoniam si regenerationis sacramētum continuò sequeretur immortalitas corporis, ipsa fides eneruaretur, quæ tunc est fides, quādo expectatur in spe, quod in re nondum videtur. Fidei autem robore atque certamine, in maioribus duntaxat ætatibus, etiam mortis fuerat superandus timor, quod in sanctis martyribus maximè eminuit: cuius profectò certaminis nulla esset victoria, nulla gloria: quia nec ipsum omnino posset esse certamen, si post lauacrum regenerationis iam sancti nō possent mortem perpeti corporalem. Cum paruulis autem baptizādis quis non ad Christi gratiam propterea potius curreret, ne à corpore solueretur? Atque ita non inuisibili præmio probaretur fides: sed iam nec fides esset, confestim sui operis quærendo & sumendo mercedem. Nunc verò maiore & mirabiliore gratia saluatoris in vsus iustitiæ peccati pœna conuersa est. Tunc enim dictum est homini. Morieris, si peccaueris. Nunc dicitur martyri: Morere, ne pecces. Tunc dictum est: Si mandatum transgressi fueritis, morte moriemini. Nunc dicitur: Si mortem recusaueritis, mādatum transgrediemini. Quod tunc timendum fuerat, vt non peccaretur: nunc susci-

piendum est, ne peccetur Sic per ineffabilem Dei misericordiam, & ipsa pœna vitiorum trāsit in arma virtutis, & fit iusti meritum etiam supplicium peccatoris. Tunc enim mors est acquisita peccando, nunc impletur iustitia moriendo. Verùm hoc in sanctis martyribus, quibus alterutrum à persecutore proponitur, vt aut deserant fidem, aut sufferant mortem, iusti autem malunt credendo perpeti, quod sunt primi iniqui non credendo perpessi. Nisi enim peccassent illi, non morerentur: peccabunt autem iusti nisi moriantur. Mortui sunt ergo illi, quia peccauerunt: non peccant isti, quia moriuntur. Factū est per illorum culpam, vt veniretur in pœnam: fit per istorum pœnam, ne veniatur in culpam: non quia mors bonum aliquod facta est quæ antea malum fuit: sed tantum Deus fidei præstitit gratiam, vt mors, quam vitæ constat esse contrariam instrumentum fieret, per quod transiretur in vitam.

Quòd sicut iniqui malè vtuntur lege quæ bona est, ita & iusti bene vtuntur morte quæ mala est.

CAP. V.

Apostolus enim cùm vellet ostendere, quantum peccatum, gratia non subueniente, ad nocendum valeret, etiam ipsam legem qua prohibetur peccatū non dubitauit dicere, virtutem esse peccati. Aculeus, inquit, mortis est peccatum: virtus autem peccati lex. Verissimè omnino. [a] Auget enim prohibitio desiderium operis illiciti, quando iustitia non sic diligitur, vt peccandi cupiditas eius dilectione vincatur. Vt autem diligatur & delectet vera iustitia, non nisi diuina subuenit gratia. Sed ne propterea lex putaretur malū, quoniam virtus est dicta peccati: ideo ipse alio loco versans huiusmodi quæstionem, ita inquit: Lex quidem sancta, & mandatum sanctum, & iustum, & bonum. Quod ergo bonum est, inquit, mihi factum est mors? Absit. Sed peccatum, vt appareat peccatum, per bonum mihi operatum est mortem, [b] vt fiat supra modum peccans peccatum per mandatum. Supra modum dixit, quia etiam præuaricatio additur, cum peccandi aucta libidine etiam lex ipsa contemnitur. Cur hoc commemorandum putauerimus? Quia scilicet sicut lex non est malum, quando auget peccantium concupiscentiam: ita nec mors bonum est, quando auget patientium gloriam: cum vel illa pro iniquitate deseritur, & efficit præuaricatores: vel ista

ista pro veritate suscipitur,& efficit martyres. Ac per hoc lex quidem bona est,quia prohibitio est peccati: mors autem mala,quia stipendium est peccati.Sed quemadmodum iniusti malè vtuntur non tantum malis,verumetiam bonis:ita iusti bene non tantum bonis,sed malis.Hinc fit vt & mali malè lege vtantur,quamuis sit lex bonum:& boni bene moriantur,quamuis sit mors malum.

L. VIVES.

a Auget enim prohibitio desiderium operis illiciti.} *Natura comparatum est in animis, qui affectibus huc atque illuc impelluntur, vt tum demum aliquid ardentissimè cupiant, cùm cupere vetantur. Argumento sunt fœminæ, quæ turbationibus plus quàm viri agitantur,quæ id solum vnicè optant, quod prohibentur. Itaque cum antea nescissent homines quid esset ad fornicè ire, nec curabant ire: accessit lex,quæ ne iretur,vetuit,ea omnes docuit quid illud esset: & praua ingenia impulit ad id experiendũ,quod vetaretur. Nesciebã, inquit Paulus,concupiscentiam, nisi quia lex dixit:Ne concupiscito. Solonem refert Cicero,Roscium Amerinum defendens, nihil suis legibus de his qui parentes occidissent,statuisse.nam cùm antea non esset factum, verebatur ne non tam id pœna prohiberet,quàm admoneret lege.*

b Vt fiat supra modum peccans peccatum per mãdatum.} *In veteribus libris sic legitur:Vt fiat supra modum peccator, ad peccatum per mãdatum. Eundem locũ citans ad Simplicianum lib. 1. eodem modo dicit:Supra modum peccator ad peccatum,haud dubio. vtrobique mendo. Dicendum enim, Vt fiat supra modum peccator peccatum per mandatum. Maluit peccator dicere. quod nomen est,quàm peccans participium,ἁμαρτωλός ἡ ἁμαρτία.sic est Græcè, itaque peccator ad peccatum refertur,tametsi masculini sexus, sed nihil prohibet duo substantiua sic coniungi. Nisi quis etiam malit peccans non participium, sed verbale nomen,quod solet genitiuis addi:vt alieni appetens,apud Salustium,& litium fugitans apud Terentium.*

c Cum peccandi aucta libidine.} *Qui sibi vsum scelerum facere in naturam scelere conuerso,minas omnes & terrores legis contemnunt.*

De generalis mortis malo, quo animæ & corporis societas separatur. CAP. VI.

Quapropter quod attinet ad corporis mortem,id est, separationem animæ à corpore, cùm eam patiuntur qui morientes appellantur, nulli bona est.Habet enim [a] asperum sensum, & contra naturam vis ipsa qua vtrunque diuellitur, quod fuerat in viuente coniunctum atq;

consertum, quandiu moriatur: donec omnis adimatur sensus qui ex ipso inerat animæ carnisque cõplexu. Quam totã molestiam nonnũquam vnus ictus corporis vel animæ raptus intercipit: nec eã sentiri præueniente celeritate permittit. Quicquid tamen illud est in morientibus, quod [b] cum graui sensu adimit sensum, piè fideliterque tolerando auget meritum patientiæ, non aufert vocabulum pœnæ: ita cùm ex hominis primi perpetuata propagine proculdubio sit mors pœna nascentis: tamen si proprietate iustitiáque pendatur, fit gloria renascentis: & cùm sit mors peccati retributio, aliquando impetrat vt nihil retribuatur peccato.

L. VIVES.

a Asperum sensum.} *De sensione dicitur passione.*
b Cum graui sensu adimit sensum.} *Prius passiuè, posterius actiuè cum graui sensione adimit vim sentiendi.*

De morte quam non regenerati pro Christi confessione suscipiunt. CAP. VII.

Nam quicunque etiã non percepto regenerationis lauacro pro Christi confessione moriuntur: tãtum eis valet ad dimittenda peccata, quantum si abluerentur sacro fonte baptismatis. Qui enim dixit: Nisi quis renatus fuerit ex aqua & spiritu sancto, non intrabit in regnum cęlorum: alia sententia istos fecit exceptos, vbi non minus generaliter dixit: Qui me confessus fuerit coram hominibus: confitebor & ego eum coram Patre meo qui in cęlis est. Et alio loco: Qui perdiderit animam suam propter me, inueniet eam. Hinc est quod scriptum est: Preciosa in conspectu Domini mors sanctorum eius. Quid enim preciosius quàm mors, per quam fit vt etiam delicta omnia dimittantur, & merita cumulatius augeantur? Neque enim tanti sunt meriti, qui cum mortem differre non possent, baptizati sunt, deletísque omnibus peccatis ex hac vita emigrarunt: quanti sunt hi qui mortem differre cùm possent, ideo non distulerunt: quia maluerunt Christum confitendo finire hanc vitam, quàm eum negando ad eius baptismum peruenire. [a] Quod vtique si fecissent, etiã hoc eis in illo lauacro dimitteretur, quod timore mortis negauerant Christum: in quo lauacro etiam [b] illis facinus tam immane dimissum est, qui occiderant Christũ. [c] Sed quando sine abundantia gratiæ spiritus illius, qui vbi vult spirat, tantum Christum amare possent, vt eum in tanto vitæ discrimine sub tanta

ta ſpe veniæ negare nõ poſſent? Mors igitur precioſa ſanctorum, quibus cum tanta gratia eſt præmiſſa & prerogata mors Chriſti, vt ad eum acquirendum ſuam non cunctarentur impendere animam, in eos vſus redactum eſſe monſtrauit, quod ad pœnam peccantis antea fuerat cõſtitutum, vt inde iuſtitiæ fructus vberior naſceretur. Mors ergo non ideo bonum videri debet: quia in tantam vtilitatem non vi ſua, ſed diuina opitulatione cõuerſa eſt, vt quæ tunc metuenda propoſita eſt, ne peccatum cõmitteretur, nũc ſuſcipienda proponatur, vt peccatum non committatur, commiſſumque deleatur, magnæq́; victoriæ debita iuſtitiæ palma reddatur.

L. VIVES.

a QVod vtique ſi feciſſent etiam hoc eis in illo l.d. } *Significat nullum eſſe tantum & tam capitale ſcelus, quod non myſtica illa abluatur aqua.*

b Illis facinus t.im.di.eſt, qui occiderant Chriſtum. } *Videtur de illis ipſis intelligendum, qui Hieroſolymis Chriſtum occiderunt, quorum fortè aliqui ad meliorem pietatem ſunt conuerſi.*

c Sed quando in abundantia gratiæ. } *Legendum: Sed quando ſine abundantia gratiæ. per interrogationem, qua quid ſentiat Auguſtinus, declarat: fieri ſcilicet non poſſe, vt ſine magna gratiæ abundantia Chriſtum tam conſtanter amarent, quam qui habent, in ea baptizati ſunt, nec aquis indigent.*

Quòd in ſanctis primæ mortis pro veritate ſuſceptio, ſecundæ ſit mortis abſolutio. CAP. VIII.

SI enim diligentius conſideremus, etiam cum quiſque pro veritate fideliter & laudabiliter moritur, mors cauetur. Ideo quippe aliquid eius ſuſcipitur, ne tota contingat, & ſecunda inſuper, quæ nunquam finiatur, accedat. Suſcipitur enim animæ à corpore ſeparatio, ne Deo ab anima ſeparato, etiam ipſa ſeparetur à corpore, ac ſi totius hominis prima morte completa, ſecunda excipiat ſempiterna. Quocirca mors quidem vt dixi, [a] cum eam morientes patiuntur, cúmque in eis, vt moriantur, facit, nemini bona eſt, ſed laudabiliter toleratur pro tenendo vel adipiſcendo bono. Cùm verò in ea ſunt, qui iam mortui nuncupantur, non abſurdè dicitur, & malis mala, & bonis bona. In requie enim ſunt animæ piorum à corpore ſeparatæ, impiorum autem pœnas luunt, donec iſtarum ad æternam vi-

tem: illarum verò ad æternam mortem, quæ secunda dicitur, corpora reuiuiscant.

L. VIVES.

a CVm eam morientes patiuntur.} *Nam & quorum animus è corpore migrat, & quorum iam migrauit, in morte esse dicuntur: vt mors sit, & cùm discedit illa, & cùm discessit, ita vt in morientibus sit passio, in morte priuatio. Vtraque est in vsu autorum, de priore Verg.*

Priamus quanquã media iã morte tenetur. De posteriore idẽ.
Morte Neoptolemi regnorum reddita cessit
Pars Heleno.

Tempus mortis, quo vitæ sensus aufertur in morientibus, an in mortuis esse dicendum sit. CAP. IX.

SEd id tempus quo animæ à corpore separatæ, aut in bonis sunt, aut in malis: vtrum post mortem potius, an in morte dicendum est? Si enim post mortem est, iam non ipsa mors, quæ transacta atque præterita est, sed postea vita præsens animæ, siue bona, seu mala est. Mors autem tunc eis mala erat, quando erat: hoc est, quando eam patiebantur, cùm morerentur: quoniam grauis & molestus eis inerat sensus: quo malo bene vtuntur boni. Peracta autem mors quonam modo vel bona, vel mala est, quæ iam non est? Porrò si adhuc diligentius attendamus, nec illa mors esse apparebit, cuius grauem ac molestum in morientibus diximus sensum.[a] Quandiu enim sentiunt, adhuc vtique viuunt, & si adhuc viuunt, ante mortem quàm in morte potius esse dicendi sunt: quia illa cùm venerit, aufert omnem corporis sensum, qui ea propinquante molestus est. Ac per hoc quomodo morientes dicamus eos qui nondum mortui sunt, sed imminente morte iam extrema & mortifera afflictione iactantur, explicare difficile est, etiam si rectè isti appellantur morientes: quia cùm mors quę iam imminet, aduenerit, non morientes, sed mortui nuncupantur. Nullus est ergo moriens, nisi viuens, quoniam cùm in tanta est extremitate vitæ, in quanta sunt [b] quos agere animam dicimus, profectò qui nondum anima caruit, adhuc viuit. Idem ipse igitur simul & moriens est & viuens: sed morti accedens, vita decedens, adhuc tamen in vita: quia inest anima corpori: nondum autem in morte, quia nondum abscessit à corpore. Sed si cùm abscesse-

abſceſſerit, nec tunc in morte, ſed poſt mortem potius erit, quando ſit in morte quis dixerit? Nam neque vllus moriens erit, ſi moriens & viuens ſimul eſſe nullus poteſt. Quandiu quippe anima in corpore eſt, nō poſſumus negare viuentem. [c] Aut ſi moriens potius dicendus eſt, in cuius iam corpore agitur, vt moriatur: nec ſimul quiſquam poteſt eſſe viuens & moriens: quando ſit viuens, neſcio.

L. VIVES.

a QVandiu enim ſentiunt adhuc vtique viuunt.} *Sed mors definitur ſeparatio animæ à corpore, quæ in tempore fit: & cùm deſerere incipit frigida membra, iam incipit mors homo, & abſceſſus animæ eſt acceſſus mortis, cùm illa penitus reliquit corpus, hæc penitus inuaſit.*

b Quos agere animam dicimus.} *Sic Martialis:*

Si deſit quod agas, Attale agas animam.

Quod ex antiqua perſuaſione ortum habet, animam ſpiritum eſſe & auram tenuiſſimam. Hinc agere animam, quaſi eam exufflare & expellere. Vnde ſequitur mors.

c Aut ſi moriens potius dicen. eſt.} *Si is dicitur mori, in cuius corpore agitur, vnde incipiat anima abire, profectò vita noſtra tota dicenda eſt mors. Ex quo enim nati ſumus, qualitates corporis pugna ſua vitam expellere conantur, & certè ſenſim detrudunt. Quæ cauſa veteribus pleriſque philoſophis fuit dicendi, incipere nos in ortu mori, finémque mortis eſſe quem nos dicimus vita: ſiue quia tunc verè incipimus viuere, ſiue, vt alij dicebant, quia tunc perfectè eſt mors: & abijt.*

An vita mortalium mors potius quàm vita dicenda ſit.

CAP. X.

EX quo enim quiſque in iſto corpore morituro eſſe cœperit, [a] nunquam in eo non agitur, vt mors veniat. Hoc enim agit eius mutabilitas toto tempore vitæ huius: ſi tamen vita dicenda eſt, vt veniatur in mortem. Nemo quippe eſt qui non ei poſt annū ſit quàm ante annum fuit, & cras quàm hodie, & hodie quàm heri, & paulò pòſt quàm nunc, & nunc quàm paulò antè propinquior: [b] quoniam quicquid temporis viuitur, de ſpatio viuendi demitur: & quotidie fit minus minúſque quod reſtat: vt omnino nihil ſit aliud tēpus vitæ huius, quàm curſus ad mortem. In quo nemo vel paululum ſtare, vel aliquanto tardius ire permittitur: ſed omnes vrgentur pari motu, nec diuerſo impelluntur acceſſu. Neque enim cui vita breuior fuit, celerius diem duxit,

quàm ille cui longior: sed cum æqualiter æqualia momenta raperetur ambobus, alter habuit propius, alter remotius, quo non impari velocitate ambo currebant. Aliud est autem amplius viæ peregisse, aliud tardius ambulasse. Qui ergo vsque ad mortem productiora spatia temporis agit, nō lentius pergit. sed plus itineris conficit. Porrò si ex illo quisque incipit mori, hoc est, esse in morte, ex quo in illo agi cœperit ipsa mors, id est, vitæ detractio: quia cùm detrahendo finita fuerit, post mortem iam erit, non in morte: profectò ex quo esse incipit in hoc corpore, in morte est. Quid enim aliud diebus, horis, momentísque singulis agitur, donec ea consummata mors quæ agebatur, impleatur: & incipiat iam tempus esse post mortem: quod cū vita detraheretur, erat in morte? Nunquam igitur in vita homo est, ex quo est in corpore isto moriente potius quàm viuente: si & in vita & in morte simul non potest esse. An potius & in vita & in morte simul est: in vita scilicet in qua viuit, donec tota detrahatur: in morte autem, quia iam moritur, cui vita detrahitur? Si enim non est in vita, quid est quod detrahitur, donec eius fiat perfecta cōsumptio? Si autem non est in morte, quid est vitæ ipsa detractio? Non enim frustra cùm vita fuerit corpori tota detracta, post mortem iam dicitur, nisi quia mors erat cùm detraheretur. Nam si ea detracta non est homo in morte, sed post mortem, quando nisi cùm detrahitur, erit in morte?

L. VIVES.

a NVnquam in eo non agitur, vt mors non veniat. } *Delenda hæc postrema negatio, dicendum sic: Nunquam in eo non agitur, vt mors veniat, quasi, semper id agitur.*

b Quoniam quicquid temporis viuitur. } *Quintilianus in Mathematico: Omnis nos hora per tacitos fallentésque cursus applicat fato, & in hac misera perpetuitatis cogitatione districti per exigua festinantis æui momenta præmorimur. Tempus assiduè aliquid nobis deterere vulgatissimum est: pleníque sunt non philosophorum modò, sed poetarum quoque libri, & magna pars eorum quæ hic Augustinus dixit, sumpta est ex Seneca variis locis.*

An quisquam simul, & viuens possit esse, & mortuus.

CAP. XI.

SI autem absurdum est, vt hominem antè quàm ad mortem perueniat, iam esse dicamus in morte: cui enim propinquat peragendo vitæ suæ tempora, si

iam

iam in illa est, maximè [a] quia nimis est insolens, vt simul & viuens esse dicatur & moriens, cùm vigilans & dormiens simul esse non possit: quærendum est quando erit moriens. Etenim antequàm mors veniat, non est moriens, sed viuens: cùm verò mors venerit, mortuus erit, non moriens. Illud ergò est adhuc ante mortem, hoc iam post mortem. [b] Quando ergo in morte? Tunc enim est moriẽs, vt quemadmodum tria sunt cùm dicimus, ante mortem, in morte, post mortem, ita tria singulis singula: viuens, moriens, mortuúsq; reddantur. Quãdo itaque sit moriens, id est in morte, vbi neq; sit viuens, quod est ante mortem, neque mortuus, quod est post mortem sed moriens, id est in morte, difficillimè definitur. quandiu quippe est anima in corpore, maximè si etiam sensus adsit, proculdubio viuit homo, quia constat ex ãnima & corpore: ac per hoc adhuc ante mortem, non in morte esse dicendus est. Cùm verò anima abscesserit, omnémq; abstulerit corporis sensum, iam post mortem mortuúsque perhibetur. Perit igitur inter vtrunque, quo moriens, vel in morte sit: quoniam si adhuc viuit, ante mortem est. si viuere desistit, iam post mortem est: Nunquàm ergo moriens, id est in morte esse comprehẽditur. Ita etiam in transcursu temporum quæritur præsens, nec inuenitur: quia sine vllo spatio est, per quod transitur ex præterito in futurum. Nónne ergo videndum est, ne ista ratione mors corporis nulla esse dicatur? Si enim est, quando est, quæ in vllo, & in qua vllus, esse non potest? quandoquidem si viuitur adhuc non est, quia hoc ante mortem non in morte: si autem viuere iam cessatũ est, iam non est: quia & hoc post mortem est, non in morte? Sed rursus si nulla mors est ante vel post, quid est quod dicitur ante mortem, vel post mortẽ? Nam & hoc inaniter dicitur, si mors nulla est. Atque vtinã in paradiso bene viuẽdo egissemus, vt reuera nulla esset mors. Nunc autem non solum est, verum etiam tam molesta est, vt nec vlla explicari locutione possit, nec vlla ratione vitari. [c] Loquamur ergo secundum consuetudinem: non enim aliter debemus: & dicamus ante mortem, priùs quàm mors accidat. sicut scriptum est. [d] Ante mortem ne laudes hominem quenquam. Dicamus etiam cùm acciderit: post mortem illius vel illius factum est illud vel illud. Dicamus & de præsenti tempore vt possumus, velut cum ita loquimur: moriens ille testatus est, & illis atque illis, illud atque illud moriens dereliquit, quamuis

hoc quisquam nisi viuens, omnino facere non posset: & potius hoc ante mortem fecerit, non in morte. Loquamur etiam sicut loquitur scriptura diuina, quæ mortuos quoque non post mortem, sed in morte esse non dubitat dicere. Hinc enim est illud: Quoniam non est in morte, qui memor sit tui. Donec enim reuiuiscant, rectè dicuntur esse in morte: sicut in somno esse quisque donec euigilet, dicitur. Quamuis in somno positos dicamus dormientes, non tamen eo modo possumus dicere eos qui iam sunt mortui morientes. Non enim adhuc moriuntur, qui quantum attinet ad corporis mortem, de qua nūc disserimus, iam sunt à corporibus separati. Sed hoc est, quod dixi explicari aliqua locutione non posse, quonam modo vel morientes dicantur viuere, vel iam mortui etiam post mortem, adhuc esse dicamur in morte. quo modo enim post mortem, si adhuc in morte, præsertim cum eos nec morientes dicamus, sicuti eos qui in somno sunt dicimus dormientes: & qui in languore, languentes: & qui in dolore, vtique dolētes, & qui in vita, viuentes? An verò mortui prius quàm resurgant, esse dicuntur in morte: nec tamen possunt appellari morientes? Vnde nō importunè, neque incongruè arbitror accidisse, etsi non humana industria, iudicio fortasse diuino, vt hoc verbum quod est, moritur, in Latina lingua [f]nec grammatici declinare potuerint, ea regula qua cætera talia declinantur. [g]Nanque ab eo quod est oritur, fit verbū præteriti temporis, ortus est, & si qua similia sunt, quæ per temporis prę teriti participia declinātur. Ab eo verò quod est moritur, si quæramus præteriti temporis verbum, responderi solet, mortuus est, v litera geminata. sic enim dicitur mortuus, quomodo fatuus, arduus, conspicuus, & si qua similia, quæ non sunt præteriti temporis, sed quoniam nomina sunt, sine tempore declinātur. Illud autem quasi declinaretur, quod declinari nō potest, pro participio præteriti temporis ponitur nomen. Conuenienter itaque factum est, vt quemadmodum id quod significat nō potest agendo, ita ipsum verbum [h]declinari loquendo non possit. Agi tamen potest in adiutorio gratię redemptoris nostri, vt saltem secūdam mortem declinare possimus. Illa enim est grauior, & omnium malorum pessima, quæ non fit separatione animæ & corporis, sed in æternam pœnam potius vtriusq; cōplexu. Ibi econtrario non erunt homines ante mortē atque post mortem, sed semper in morte, ac per hoc nunquā viuentes,

tes, nunquam mortui, sed sine fine morientes. Nunquam enim erit homini peius in morte, quã vbi erit mors ipsa sine morte.

L. VIVES.

a QVia nimis est insolens.} *Nimis insolitum, vocabulum est antiquum, quo vtitur Salustius, vsurpator veterum vocabulorum, & Gellius eius æmulus.*

b Quãdo ergo in morte.} *Nimis es, Augustine, quod sit dictum cum bona venia & ingenij & sanctitatis tuæ, nimis rudis es, & visu hebeti. Nulla hic tu vides instantia, quæ boni dialectici & theologi tradunt, primum esse, primum non esse: vltimum esse, vltimum non esse. In morte est in primo instanti non esse: quia tunc desijt esse. Nondum intelligis? Expone sic: Nunc non est, & immediatè ante hoc fuit. Non intelligis quid sit immediatè? Nimirum non est vocabulum tui temporis: nostrum est: vt scias non solis Romanis licuisse in linguam Latinam. Rursus sic expone: Nullum est dabile instans ante hoc, inter quod & hoc non fuit. Necdum capis? redi ergo ad scholam, & doceant te ista pueri: nam melius hæc pueri tenent, quippe puerilia, quàm senes. Sed aliàs de his rebus suauius ego & tu confabulabimur.*

c Loquamur ergo secundùm consuetudinem.} *Optimam loquendi magistram & à qua in loquendo artes discedere non debent.*

d Ante mortem ne laudes hominem.} *Simile hoc sententiæ Solonis: Neminem ante mortem posse beatum dici: quoniam incertum est, quid ei adhuc continget.*

f Nec grammatici declinare potuerint.} *Nimis es hoc capite ineptus Augustine: nam altera ineptia fuit iubere, vt quæ loquimur ad vulgarem consuetudinem accommodemus: hæc tertia, quòd grammaticos omnino in opere theologico nominasti: quanto magis quòd ex eorum præceptis aliquid adduxisti, ad id quod agis, argumentum: quòd si theologulus aliquis fecisset nostri seculi, exhibilandum & eiiciendum in schola omnes censuissent. tu verò artes omnes ac disciplinas connexas inter se maxima coniunctione arbitraris, consensum veteris sapientiæ secutus: ita vt nulla sit alteri dedecori, contrà potius vnaquæque alteri adiumento.*

g Nanque ab eo quod est oritur.} *Analogia valere an debeat in arte grammatica, magna quæstio est, & à clarissimis in vtranque versata partem. Aristarchus analogiam tutatus est nobilis grammaticus: Crates verò oppugnauit, fretus libro, quem Chrysippus reliquit περὶ ἀνωμαλίας. Rationes vtrinque à M. Varrone explicantur in libris qui supersunt ipsius De analogia. Disputat & de analogia Quintilianus. Scripsit & Caius Cæsar De analogia ad Ciceronem, Haud dubiè valere*

in omnibus analogiam non oportet: valere in multis neceſſe eſt. Aliter neque ars conſtabit,& vix ſermo ipſe.

h Declinari loquendo.} *Luſit ambiguitate, verbi illius declinari: agendo,inquit,non poteſt declinari,hoc eſt vitari:nec loquendo per caſus inflecti.*

Quam mortem primis hominibus Deus,ſi mandatum eius tranſgrederentur,fuerit comminatus. CAP. XII.

CVm ergo requiritur, quã mortem Deus primis hominibus fuerit cõminatus,ſi ab eo mandatum tranſgrederentur acceptum,nec obedientiam cuſtodirét: vtrum animę,an corporis,ãn totius hominis,an illam quæ ſecunda dicitur:reſpondendum eſt,omnes.Prima enim conſtat ex duabus:ſecunda ex omnibus tota.Sicut enim vniuerſa terra ex multis terris, & vniuerſa eccleſia ex multis conſtat eccleſiis, ſic vniuerſa mors ex omnibus:quoniam prima conſtat ex duabus:vna animæ,altera corporis: vt ſit prima totius hominis mors, cum anima ſine Deo & ſine corpore ad tempus pœnas luit: ſecunda verò, vbi anima ſine Deo cum corpore pœnas æternas luit. Quãdo ergo dixit Deus primo illi homini quem in paradiſo conſtituerat,de cibo vetito. Quacunque die ederitis ex eo, morte moriemini:non tãtum primæ mortis partem priorem vbi anima priuatur Deo:nec tantum poſteriorem,vbi corpus priuatur anima:nec ſolum ipſam totam primam,vbi anima & à Deo & à corpore ſeparata punitur:ſed quicquid mortis eſt vſque ad nouiſſimam, quæ ſecunda dicitur,& qua eſt nulla poſterior, comminatio illa complexa eſt.

Præuaricatio primorum hominum,quam primum ſenſerit pœnam.

CAP. XIII.

NAm poſteaquam præcepti facta tranſgreſſio eſt, confeſtim gratia deſerente diuina, de corporum ſuorum nuditate confuſi ſunt: vnde etiam foliis ficulneis, quæ forte à perturbatis prima comperta ſunt, pudenda texerunt, quæ prius eadem membra erant, [a] ſed pudenda non erant.Senſerunt enim nouum motum inobedientis carnis ſuæ,[b]tanquam reciprocam pœnã inobedientiæ ſuę. Iã quippe anima libertate in peruerſum propria delectata,& Deo dedignata ſeruire,priſtino corporis ſeruitio deſtituebatur.Et quia ſuperiorem dominũ ſuo arbitrio deſeruerat,inferiorem

riorem famulum ad suum arbitrium non tenebat: nec omnino habebat subditam carnem, sicut semper habere potuisset, si Deo subdita ipsa mansisset. Tunc ergo caro cœpit concupiscere aduersus spiritum [c] cum qua controuersia nati sumus, [d] trahentes originem mortis, & in membris nostris vitiatam naturam, contentionem eius, siue victoriam de prima prævaricatione gestantes.

L. VIVES.

a SEd pudenda non erant.} *Turpia non erant, idcirco nec pudorem afferebant. Nullus eis fuisset offensus, si non peccassent, & vsus eorum fuisset, qualis manuum & pedum. Sed vbi culpam admiserunt, illis partibus obscena voluptas addita, pudendas & è conspectu remouendas fecit.*

b Tanquam reciprocam pœnam inobedientiæ suæ.} *Quod inobedientia in eos reflectebatur, vt quemadmodum Deo ipsi non paruerant, cui natura iure subditi erant, sic subditum sentirent sibi rebellantem membra scilicet domina rationi.*

c Et spiritus aduersus carnem} *Hoc nihil facit ad sensum, nec in aliis libris adscribitur.*

d Trahentes originem mortis.} *In codice Brugensi sic habetur, Trahentes originem mortis, & in membris nostris vitiatam naturam, contentionem eius, siue victoriam de prima prauaricatione gestantes. Vtrocunque legatur modo, sensus est: Ex illa primigenia noxa, hanc pugnam inter affectus & mentem ortam esse, quæ nos perpetuò comitatur, in qua interim mens est victrix, interim victa. Quòd si legatur sine victoria, sensus erit, non ita subigi & domari posse corporis affectus, vt amplius bellum rationi non faciant, & negotium exhibeant permolestum: ita ea lectio non displicet, & videtur subtilior.*

Qualis homo sit factus à Deo, & in quam sortem deciderit suæ voluntatis arbitrio. CAP. XIIII.

DEus enim creauit hominem rectum, naturarum auctor, non vtique vitiorum, sed sponte deprauatus, iustéque damnatus, deprauatos damnatósque generauit. Omnes enim fuimus in illo vno[a] quando omnes ille vnus corrupit, qui per fœminam lapsus est in peccatum, quę de illo facta est ante peccatum. Nondum erat nobis sigillatim creata & distributa forma, in qua singuli viueremus: sed iam natura erat seminalis, ex qua propagaremur: quia scilicet propter peccatum vitiata, & vinculo mortis obstricta, iusté-

quę damnata, non alterius conditionis homo ex homine nasceretur: ac per hoc [b] à liberi arbitrij malo vsu, series huius calamitatis exorta est, quæ humanum genus origine deprauata, velut radice corrupta, vsque ad secundæ mortis exitium, quæ non habet finem: solis eis exceptis, qui per gratiam Dei liberantur, miseriarum connexione perducit.

L. VIVES.

a QVando omnes ille vnus corrupit. } *In antiquis exemplaribus sic habetur: Quando omnes fuimus ille vnus. nec est, omnes ille vnus corrupit. Intelligi vult Augustinus, quando omnes in eo eramus seminali virtute, ipséque totus est deprauatus & corruptus, idcirco nos omnes ex fonte infecto manantes, venenum traximus in bibitum.*

b A liberi arbitrij malo vsu. } *Malè enim vsi sunt parentes illi prima libertate voluntatis, qua & facere semper imperata Dei, & recusare poterant.*

Quòd Adam peccans prius reliquerit Deum, quàm relinqueretur à Deo: & primam fuisse animæ mortem à Deo recessisse.

CAP. XV.

QVamobrem etiam in eo quod dictum est: Morte moriemini: quoniam non est dictum, mortibus, si eam solam intelligamus quæ fit cum anima deseritur sua vita, quod illi Deus est: non enim deserta est vt desereret, sed vt desereretur, deseruit. Ad malum quippe eius prior est voluntas eius: ad bonum verò eius prior est voluntas creatoris eius: siue vt eam faceret, quæ nulla erat: siue vt reficiat, quæ lapsa perierat: etiam si ergo hanc intelligamus, Deum denunciasse mortẽ in eo quod ait: Qua die ederitis ex illo, morte moriemini: tanquam diceret, qua die me deserueritis per inobedientiam, deseram vos per iustitiam: profectò in ea morte etiam cæterę denunciatæ sunt, quæ proculdubiò fuerāt secuturæ. Nam in eo quod inobediens motus in carne ex motu animæ inobedientis exortus est, propter quem pudenda texerunt, sensa est mors vna in qua deseruit animam Deus. Ea significata est verbis eius, quando timore dementi sese abscondenti homini, dixit. Adam vbi es? non vtique ignorando quærens, sed increpando admonens, vt attenderet vbi esset, in quo non esset Deus. Cùm verò iam corpus anima ipsa deseruit ætate corruptum, & senectute cōfectum, venit in experimentum

mentum mors altera, de qua Deus peccatum adhuc puniens homini dixerat.[a] Terra es,& in terram ibis: vt ex his duabus mors illa prima,quæ totius hominis est,cóplerctur,quàm secúda in vltimo sequitur,nisi homo per gratia Dei liberetur. Neq; enim corpus quod de terra est, rediret in terrã, nisi sua morte,quæ illi accidit cùm deseritur sua vita,id est anima. Vnde[b] constat inter Christianos veraciter catholicam tenentes fidem,etiam ipsam nobis corporis mortem,non lege naturę, qua nullam mortem homini Deus fecit,[c] sed merito inflictam esse peccati,quoniam peccatum vindicãs Deus, dixit homini, in quo tunc omnes eramus: Terra es,& in terram ibis.

L. VIVES.

a Terra es,& in terram ibis.} *Sic Lxx. γῆ εἶ, καὶ εἰς τὴν γῆν ἀπελεύσῃ. Vbi secundo loco dicit cum articulo τὴν γῆν, per quod ipsum elementum terræ significatur, in quod cadunt omnia viuentia, cùm moriuntur.*

b Vnde constat inter Christianos.} *Sæpe Augustinus disertis verbis ostendit sententiam suam hanc esse, hominem si non peccasset, non fuisse moriturum: nec morti, nec morbis corpus habiturum obnoxium, lignúmque illud vitæ immortalitatem collaturum. Optimus scholasticorum theologus B. Thomas Aquinas in eandem sententiam iuit. Scotus tamen siue studio partium, seu quia sic est ipsi visum, hæc omnia negat. Vult enim corpus hominis fuisse etiam in illo statu rerum subditum morbis, & perpessurum eos, nec moriturum tamen, quia prius ad cælos eueheretur quàm caderet: sed si relinqueretur diutius in terra, haud dubiè tabe confectum iri, nec lignum vitæ virtutem habere perpetuandi vitam, tantum proferendi.*

c Sed merito inflictam esse peccati.} *Merito nomẽ est: q. eo quòd peccatum est, meritum est.*

De philosophis, qui animæ separationem à corpore non putant esse pœnalem, cum Plato inducat summum Deum diis minoribus promittentem, quòd nunquam sint corporibus exuendi.

CAP. XVI.

SEd philosophi, contra quorum calumnias defendimus ciuitatem Dei, hoc est eius ecclesiã, sapienter sibi videntur irridere, quòd dicimus animæ à corpore separationẽ inter pœnas eius esse deputandã: [a] quia videlicet eius perfectam beatitudinẽ tunc illi fieri existimãt, cùm omni prorsus corpore exuta, ad Deum simplex & sola,& quodam-

modo nuda redierit. Vbi si nihil quo ista refelleretur opinio in eorum literis inuenirē, operosius mihi disputandum esset, quo demonstrarem non corpus esse animæ, sed corruptibile corpus, onerosum. Vnde illud est quod de scripturis nostris in superiori libro commemorauimus: Corpus enim corruptibile aggrauat animam. Addendo vtique corruptibile non qualicunque corpore, sed quale factum ex peccato consequente vindicta, animam perhibuit aggrauari. Quod etiā si non addidisset, nihil aliud intelligere debemus. Sed cùm apertissimè Plato deos à summo Deo factos habere immortalia corpora prædicet, eísque ipsum Deum à quo facti sunt, inducat pro magno beneficio pollicentem, quod in æternum cū suis corporibus permanebunt, nec ab eis vlla morte soluentur: quid est quod isti ad exagitandam Christianam fidem [b] fingunt se nescire, quod sciunt: aut etiam sibi repugnantes aduersum seipsos dicere malunt, dum nobis non desinant contradicere? Nempe Platonis hæc verba sunt, [c] sicut ea Cicero in Latinum vertit, quibus inducit summum Deum deos quos fecit alloquentem & dicentem: [d] Vos qui deorum satu orti estis, attendite quorum operum ego parens effectórque sum. [e] Hæc sunt indissolubilia nutu meo, quanquam omne colligatum solui potest. [f] Sed haudquaquam bonum est [g] ratione iunctum dissoluere velle. Sed quoniam estis orti, immórtales vos quidem esse, & indissolubiles non potestis. Nec vnquam tamen dissol uemini: neque vos vlla mortis fata periment, nec erunt valentiora quàm consilium meum, quod maius est vinculū ad perpetuitatem vestram quàm illa quibus estis, tunc cùm gignebamini, colligati. Ecce deos Plato dicit & corporis animæque colligatione mortales, & tamen immortales Dei à quo facti sunt, voluntate atque consilio. Si ergo animæ pœna est qualicunque corpore colligari, quid est quòd eos alloquens Deus tanquam solicitos, ne fortè moriantur, id est dissoluantur à corpore, de sua facit immortalitate securos: non propter eorum naturam quæ sit compacta non simplex, sed propter suam inuictissimam voluntatem qua potens est facere, vt nec orta occidant, nec connexa soluantur, sed incorruptibiliter perseuerent? Et hoc quidem vtrum Plato verum de sideribus dicat, alia quæstio est. [h] Neque enim ei continuò concedendū est, globos istos luminū siue orbiculos luce corporea superter ras, seu die, seu nocte fulgentes, suis quibusdā propriis animis,

viuere

uiuere, eisque intellectualibus & beatis, quòd etiã de ipso vniuerso mũdo tanquã vno animali maximo quo cuncta cætera còtinerentur animalia cõstanter affirmat. Sed hęc, vt dixi, alia quæstio est, quã nũc discutiendã non suscepimus. Hoc tantũ contra istos cõmemorandum putaui, qui se Platonicos vocari vel esse gloriantur, cuius superbia nominis erubescunt esse Christiani, ne commune illis cum vulgo vocabulũ vilem faciat palliatorũ, tantò magis inflatã, quantò magis exiguã paucitatẽ: & quærentes quid in doctrina Christiana reprehendãt, exagitant æternitatem corporũ, tanquam hæc sint inter se cõtraria, vt & beatitudinem quæramus animæ, & eam semper esse velimus in corpore velut ærumnoso vinculo colligatam: cùm eorum autor & magister Plato donũ à deo summo diis factis ab illo dicat esse concessum, ne aliquando moriantur, id est à corporibus. quibus eos connexuit, separentur.

L. VIVES.

a Quia videlicet eius perfectam beatitudinem.} *Philolaus Pythagoricus deposito corpore hominem Deum immortalem fieri ait. Et Plato trahi nos à corpore, inquit, ad ima, & à cogitatione superarum rerum subinde reuocari: ideo relinquendum corpus. & hic quantum possumus, & in altera vita prorsum, vt liberi & expediti verum ipsi videamus, & optimum amemus. Hinc Porphyrius negat aliter fieri beatum quenquam posse, nisi relinquat corpus, & affigatur Deo.*

b Fingit se nescire.} *Terētiana imitatio, tu si sapis, quod si nescias.*

c Sicut ea Cicero in Latinũ vertit.} *Libellus Ciceronis, qui de vniuersitate inscribitur, pars est Timæi Platonis. Græca Platonis verba subiiciam, vt ex eis emendemus Ciceronianum, qui pessim, vt ipse totus libellus mendosè legitur.* Θεοὶ θεῶν ὧν ἐγὼ δημιουργὸς πατήρ τε ἔργων, ἃ δι' ἐμοῦ γενόμενα ἄλυτα ἐμοῦ γε θέλοντος, τὸ μὲν οὖν δὴ δεθὲν πᾶν λυτόν. τό γε μὴν καλῶς ἁρμοσθὲν καὶ ἔχον εὖ, λύειν ἐθέλειν, κακοῦ. δι' ἃ καὶ ἐπείπερ γεγένησθε, ἀθάνατοι μὲν οὐκ ἐστὲ, οὐδ' ἄλυτοι τὸ πάμπαν, οὔτι μὴν δὴ λυθήσεσθέ γε, οὐδὲ τεύξεσθε θανάτου μοίρας, τῆς ἐμῆς βουλήσεως μείζονος ἔτι δεσμοῦ, καὶ κυριωτέρου λαχόντες ἐκείνων, οἷς ὅτ' ἐγίγνεσθε συνεδεῖσθε. *Hæc ad verbum interpretabor: Dii deorum, quorũ operum ego effector & pater sum, quæ per me facta sunt me volente insolubilia, solubile tamen est colligatum omne: verum pulchre cooptatum, & bene se habens, mali est velle dissoluere. Quocirca cùm geniti sitis, immortales quidẽ non estis, nec omnino indissolubiles, nec dissoluemini tamen, nec mortis fato cõficiemini, sortiti voluntatem meã, quæ maius est, & verius vinculum,*

quàm illas quibus estis cùm gigneremini colligati. Mutuatus est ferè Plato sententiam hanc ex Pythagoricis, & in primis ex libello Timæi Locri, propter quem suum Timæum nominauit: apud Timæum hæc sunt verba. δημιουργὸς ὢν ἄριστον γέννημα ποιεῖν τοῦτον ἐποίει θεὸν γεννατόν, οὔποκα φθαρησόμενον ὑπ' ἄλλω αἰτίω ἔξω τῶ αὐτὸν συντεταγμένω θεῶ, εἴποκα δ' ἐθέλοι αὐτὸν διαλύειν. ἀλλ' οὐ γὰρ τ' ἀγαθῶ ἐστὶν ὁρμᾶν ἐπὶ φθορὰν, γεννάματος καλλίστω. *Verba sunt Doricæ dialecti, loquens de Deo & mundo: Cùm vellet, inquit, opus optimum facere, hunc deum edidit, genitum quidem, sed nunquam interiturum aliena causa, præterquam ipso Deo, à quo compositus est, si quando ei venerit in mentem ipsum dissoluere. Sed non est bonum impetum capere perdendi pulcherrimum opus.*

d Vos qui sub mortalitatis fato.} *Legendum, vos qui deorum satu orti estis, & sic est apud Ciceronem.*

e Hæc sunt indissolubilia nutu meo.} *Melius sic, quàm quomodo vulgo apud Ciceronem, quæ per me facta non sunt dissoluta me inuito. Vbi nullus est sensus, nisi legatur, me non inuito,* ἐμοῦ θέλοντος.

f Sed haudquaquam bonum est.} *Apud Ciceronem melius, haudquaquam boni est* κακοῦ.

g Ratione iunctum velle dissoluere.} *Hæc quæ sequuntur, sic sunt scribenda, ratione vinctum velle dissoluere. Sed quoniam orti estis, immortales vos quidem esse & indissolubiles non potestis, nec vnquam tamen dissoluemini, neq; vos vlla mortis fata periment, &c.*

h Neque enim continuò concedendũ est globos istos.} *Hanc quæstionem soluere nunquam est Aug. ausus: nam videbat Origenem cum Platone suo sensisse, traxisséque in sententiam ingeniosos plerosque.*

i Vocabulum vilem faciat palliatorum.} *Toga Romanorum erat: pallium Græcorũ: qui Græcanici volebãt eruditione videri, palliati incedebant, vtq; & cultu & moribus & eruditione Græca insignes ac suspiciendi erant. Nã vt nunc artes omnes Latinè tradũtur, discuntúrq;, ita tunc Græcè. Raritas ipsa horum admirabiliores eos reddebat.*

Contra eos qui asserunt terrena corpora incorruptibilia fieri & æterna non posse. CAP. XVII.

Ontendunt etiam isti terrestria corpora sempiterna esse non posse, cùm ipsam vniuersam terram dei sui non quidem summi, sed tamen magni, id est totius huius mundi membrum in medio positum & sempiternum esse non dubitent. Cùm ergo Deus ille summus fecerit alterum quem putant Deum, id est istum mundum, ceteris diis qui infra eum sunt præferendum, eundémque existimant

mant esse animantem, anima scilicet sicut asserunt rationali vel intellectuali, in tam magna mole corporis eius inclusa: ipsiúsque corporis tanquam mẽbra locis suis posita atq; digesta, quatuor constituerit elementa, quorum iuncturam, ne vnquam Deus eorum tam magnus moriatur, indissolubilem ac sempiternã velint: quid causæ est, vt in corpore maioris animantis tanquam medium membrum æterna sit terra, & aliorum animantium terrestrium corpora, si Deus sicut illud velit, æterna esse non possint? [a]Sed terrę, inquiunt, terra reddẽda est, vnde animalium terrestrium sumpta sunt corpora, ex quo fit, inquiũt, vt ea sit necesse dissolui & emori: & eo modo terræ stabili ac sempiternæ, vnde fuerant sumpta, restitui? Si quis hoc etiã de igne similiter affirmet, & dicat reddẽda esse vniuerso igni corpora, quæ inde sumpta sunt vt cęlestia fierẽt animalia, nónne immortalitas quam talibus diis velut Deo summo loquente promisit Plato, tanquam violentia disputationis huius intercidet? An ibi propterea non fit, quia Deus non vult, cuius voluntatem, vt ait Plato, nulla vis vincit? Quid ergo prohibet, vt hoc etiam de terrestribus corporibus Deus possit efficere, quandoquidẽ vt nec ea quæ orta sunt, occidãt, nec ea quæ sunt iuncta soluantur, nec ea quæ sunt ex elementis sumpta reddãtur, atque vt animæ in corporibus cõstitutæ, nec vnquam ea deserant, & cum eis immortalitate ac sempiterna beatitudine perfruantur, posse Deum facere confitetur Plato? Cur ergo non possit, vt nec terrestria moriantur? An Deus nõ est potens quousque Christiani credunt, sed quousq; Platonici volunt? Nimirum quippe consilium Dei & potestatem potuerũt philosophi, nõ potuerunt nosse Prophetę, cùm potius econtrario Dei Prophetas, ad enunciandam eius, quãtum dignatus est voluntatem, spiritus eius docuerit, philosophos autem in ea cognoscenda cõiectura humana deceperit? Verùm non vsqueadeo decipi debuerũt, non solùm ignorantia, verumetiam peruicacia, vt & sibi apertissimè refragentur magnis disputationum viribus asserentes, animę, vt beata esse possit, non terrenum tantùm, sedomne corpus esse fugiendũ: [b] & deos rursus dicentes habere beatissimas animas, & tamen æternis corporibus illigatas, cælestibus quidẽ & igneis. Iouis autem ipsius animam, quem mũdum istum volunt, omnibus omnino corporeis elementis, quibus hæc tanta moles à terra in cælum surgit, inclusam. Hanc enim animam Plato ab

intimo terræ medio,[c] quod geometræ centrum vocant per omnes partes eiusvſque ad cæli ſumma & extrema diffundi & [d] extendi per numeros muſicos opinatur, vt ſit iſte mundus animal maximum, beatiſsimum, ſempiternum, cuius anima & perfectam ſapientiæ felicitatem teneret, & corpus proprium nō relinqueret, cuiúſque corpus & in ęternum ex illa viueret, & eam quamuis non ſimplex, ſed tot corporibus tantiſq; cōpactum: hebetare atque tardare non poſſet. Cùm igitur ſuſpicionibus ſuis iſta permittant, cur nolunt credere, diuina volūtate atque potentia immortalia corpora fieri poſſe terrena, in quibus animæ nulla ab eis morte ſeparatæ, nullis eorum oneribus aggrauatę ſempiternè ac feliciter viuāt, quod deos ſuos poſſe aſſerunt in corporibus igneis, Iouémque ipſum eorū regem in omnibus corporeis elementis? Nam ſi animę vt beata ſit, corpus eſt omne fugiendum, fugiant dij eorum de globis ſiderum, fugiat Iupiter de cælo & terra, aut ſi nō poſſunt, miſeri iudicentur. Sed neutrum iſti volunt qui neque à corporibus ſeparationem audent dare diis ſuis, ne illos mortales colere videantur: nec beatitudinis priuationem, ne infelices eos eſſe fateantur? Non ergo ad beatitudinem conſequendam omnia fugiēda ſunt corpora, ſed corruptibilia, moleſta, grauia, moribunda, non qualia fecit primis hominibus bonitas Dei, ſed qualia eſſe compulit peccati pœna.

L. VIVES.

a SEd terræ, inquiunt, terra reddenda eſt. } *Terram eſſe corpus, & in terrā abire ex ſacris literis eſt, & inde ad Græcos ſcriptores per Homerum manauit. Hinc enim Hectoris cadauer terram nominat. Et Phocylides antiquiſsimus ſcriptor.*

Σῶμα γὰρ ἐκ γαίης ἔχομεν, καὶ πάντες ἐς αὐτὴν
Λυόμενοι κόνις ἐσμέν.
Ex terra corpus nobis eſt, rurſus in illam
Soluimur, & puluis ſumus.

Et Euripides, quos verſus in primo Tuſculanarum quæſtionum vertit Cicero, in quibus ſunt eadem verba, quæ Auguſtinus inducit;

Mors eſt finitas omnibus, quæ generi humano angorem
Nequicquam afferunt, reddenda eſt terræ terra.

b Et terreſtres deos rurſus dicentes. } *In exemplari Brugen. ſic eſt: Sed omne corpus eſſe fugiendum, & deos rurſus dicentes habere beatiſsimas animas, & tamen æternis corporibus illigatas cæleſtibus quidem & igneis: quæ lectio verior videtur. Nam Auguſtinus nihil hic*

locutus

locutus est de diis terrenis.

c Quod geometræ centrum vocant. } *Centrum est punctum in medio siue orbe siue globo, à quo ad extimam partem omnes recta lineæ ductæ sunt æquæ: ac ideo punctum imaginantur esse centrum, & insectile, nam si secari posset, ac partes haberet, nec totum esset in medio, nec omnes ab eo radij ad circumflexum æquales essent, nempe qui non ab eadem parte traherentur. Plato in Timæo mundi animam in medullio locatam à summo Deo dicit, indéque in circuitū per vniuersum porrexisse, & inducta conuersione animam vitámque per mundi corpus fusam esse diuinam, sempiternam, & sapientem.*

d Extendi per numeros musicos. } *De his Macrobius, Chalcidius, & Marsilius Ficinus in compendio quod proposuit in Timæo Platonis, quem vel ipse vertit, vel ab alio versum incude sua recusum edidit. Hi numeri obscuritate sua in prouerbium venerunt.*

De terrenis corporibus, quæ philosophi affirmant in cælestibus esse non posse, quia quod terrenum est, naturali pondere vocetur ad terram. CAP. XVIII.

SEd necesse est, inquiunt, vt terrena corpora naturale pondus, vel in terra teneat, vel cogat ad terram, & ideo in cælo esse non possunt. Primi quidem illi homines in terra erant nemorosa atque fructuosa, quæ paradisi nomen obtinuit. Sed quia & ad hoc respondendum est vel propter Christi corpus, cum quo ascendit in cælum, vel propter sanctorum, qualia in resurrectione futura sunt, intueantur paulò attentius pondera ipsa terrena. Si enim ars humana efficit, vt ex metallis, quæ in aquis posita, continuò submerguntur, quibusdam modis vasa fabricata etiam natare possint, quantò credibilius & efficacius occultus aliquis modus operationis Dei, cuius omnipotentissima voluntate Plato dicit, nec orta interire, nec colligata posse dissolui, cùm multò mirabilius incorporea corporeis, quàm quæcunque corpora quibuscunque corporibus copulentur, [a] potest molibus præstare terrenis vt nullo in ima pondere deprimātur: ipsisq; animis perfectissimè beatis, vt quamuis terrena tamen incorruptibilia iam corpora vbi volunt ponant, & quò volunt agant, situ motúque facillimo? [b] An verò si hoc angeli faciant, vt quælibet animalia terrestria rapiant vnde libet, constituántque vbi libet, aut eos sine labore non posse, aut onera sentire credendum est? Cur ergo sanctorum perfectos atque beatos diuino munere spiritus sine vlla difficulta-

te posse ferre quò voluerint,& sistere vbi voluerint sua corpora non credamus? Nam cùm terrenorum corporum sicut onera in gestando sentire consueuimus, [c] quantò maior est quantitas,tantò maior fit & grauitas,ita vt plura pondo quàm pauciora plus premant,membra tamen suæ carnis leuius portet anima quum in sanitate robusta sunt, quàm in languore quum macra sunt. Et quum aliis gestantibus onerosior sit sanus & validus, quàm exilis & morbidus, ipse tamen ad suum corpus mouendū atque portandum agilior est.quum in bona valetudine plus habet molis,quàm cùm in peste vel in fame minimum roboris.Tantum valet in habendis etiam terrenis corporibus, quamuis adhuc corruptibilibus atque mortalibus non quātitatis pondus,sed temperationis modus. Et quis verbis explicet quantum distat inter præsentem, quam dicimus sanitatem,& immortalitatē futuram? Non itaque nostram fidem redarguant philosophi de ponderibus corporum. Nolo enim quærere cur non credāt terrenum posse esse corpus in cælo,[d]quum terra vniuersa libretur in nihilo. Fortasis enim de ipso medio mundi loco,eo quòd in eum coeāt quæq; grauiora,etiam argumentatio verisimilior habeatur. Illud dico, si dij minores quibus inter animalia terrestria cætera etiam hominem faciendum commisit Plato, [e] potuerunt sicut dicit ab igne remouere vrendi qualitatem,lucendi relinquere quę per oculos emicaret: itáne Deo summo concedere dubitabimus, cuius ille voluntati potestatíque ne moriantur concessit, quæ orta sint,& tam diuersa, tam disimilia,id est corporea & incorporea sibimet connexa, nulla posint dissolutione seiungi, vt de carne hominis cui donat immortalitatem, corruptionem auferat,naturam relinquat, congruentiam figuræ membrorúmq; detineat, detrahat pōderis tarditatem? Sed de fide resurrectionis mortuorum, & de corporibus eorum immortalibus diligentius,si Deus voluerit, in fine huius operis disserendum est.

L. VIVES.

a POtest molibus præstare terrenis. } *Hæc à Deo fiūt omnipotentia sua & hominibus admiranda, in eisque credendis est meritum fidei quam Deo debemus. Miror in scholis de his & similibus inquiri definiríque ex rationibus huius naturæ.*

b An verò si hoc angeli faciant. } *Quanta sit vniuscuiusque angeli vis,vt naturæ rationes ac scholas prætercam, ex illo vno dicto faciamus*

ciamus coniecturam, quòd angelus domini percußit vna nocte centum octoginta millia virorum de exercitu Aßyriorum, 2. Reg. 19. Eat nunc humanum genus, & iactet superbam suam infirmitatem.

c Quanto maior est quantitas.} *Non est hic de quantitate secundi prædicamenti argutandum, nec an res sit alia, quàm ipsum quod facit quantum, an eadem. Quantitatem hic, pro mole capit, vt capi solet.*

d Cùm terra vniuersa libretur in nihilo.} *Non in nihilo, sed in aëre, cæterùm qui terræ ponderi cederet, ut illa medium mundi nacta vi sua ibi se sisteret immobilem: ita vt mirati sint plerique philosophorum, eam non cadere cùm in aëre pendeat. Ideo fulciri columnis sunt arbitrati: verùm casus quem putant, descensus non esset, sed ascensus: quoquo versus enim à medio ad cælum mouetur, ascendet. Et quemadmodum mirandum non est, eam ex nostra parte non se in cælum extollere, ita nec ex alia quauis non se ad ambitum cælestem agere: nam idem esset vbique motus, qui hinc in cælum, quippe qui in globo medium esset vndique infimum, extimum, supremum. Sed haud dubiè suspendisse in leui & cedenti aëre molem tam immanem immotam admirandum, & adorandum est.*

Terra pilæ similis nullo fulcimine nixa,
Aëre suspenso, tam graue pendet onus, inquit Ouid.

e Potuerunt sicut dicit ab igne remouere vrendi.} *Plato in Timæo de fabrica humani corporis loquens, oculos, inquit, participes factos illius ignis, qui non vrit, sed gratam lucem, diémque mundo affert: solarem denotat. Nam intimum corporis nostri ignem huius cælestis germanum per hanc partem, sed præcipuè per pupillam emanare dij iusserunt, non tamen craßiorem illum, & turbulentum, sed defecatiorem & puriorem. Idcirco cùm diei lumen se huic nostro coniungit in complexu & cohærentia duarum rerum tam cognatarum eiusdémque naturæ, fit visio. Colores quoque eodem opere ne per aliud fiat visus, quàm per ignem, fulgores esse definiuit è corporibus manantes. Illa quæstio non est hoc loco tractanda, fiátne visio emißo in res ab oculo radio, an à rebus ad oculum recepto. Plato exire vult radium ab oculo, cuius sententiam Aristoteles in libello De sensoriis refellit, in problematis videtur probare. Stoici ad res ire radios dicunt, quos Augustinus in opere De trinitate secutus est, & multi Peripateticorum. Alexander Aphrodisieus prodire ab oculis spiritus censet, alij ad oculos potius tendere, vt Plinius. Hali Arabs egredi & regredi ab oculo ad oculum species incredibili celeritate arbitratur. Recentiores Peripatetici secuti Gulielmum Ochamum, & Durandum Portianum, nullas species hinc vel inde relinqui, sed hæc aliàs. Plato verò & emit-*

tere aliquid oculum, & recipere vult.

Contra eorum dogmata qui primos homines si non peccassent, immortales futuros fuisse non credunt.

CAP. XIX.

Nunc de corporibus primorum hominum quod instituimus explicemus, quoniam nec mors ista, quæ bona perhibetur bonis, nec tantum paucis intelligentibus siue credentibus, sed omnibus nota est, qua fit animæ à corpore separatio, qua certè corpus animantis, quod euidenter viuebat, euidenter emoritur, eis potuisset accidere, nisi peccati meritum sequeretur. Licet enim iustorum ac piorum animæ defunctorum, quòd in requie viuant, dubitare fas non sit, vsque adeò tamen eis melius esset [a] cum suis corporibus bene valentibus viuere, vt etiam illi qui omni modo esse sine corpore beatissimum existimant, hanc opinionem sua sententia repugnante conuincant. Neque enim quisquam audebit illorum sapientes homines, siue morituros, siue iam mortuos, id est aut carentes corporibus, aut corpora relicturos, diis immortalibus anteponere, quibus Deus summus apud Platonem munus ingens indissolubilem scilicet vitam, id est æternum cum suis corporibus consortium pollicetur. Optimè autẽ cum hominibus agi arbitratur idẽ Plato, si tamen hanc vitam piè iustéque peregerint, vt à suis corporibus separati, in ipsorum deorum qui sua corpora nunquam deserunt, recipiantur sinum:

Scilicet immemores supera vt conuexa reuisant,
Rursus & incipiant in corpora velle reuerti.

Quod Vergilius ex Platonico dogmate dixisse laudatur. Ita quippe animas mortalium, nec in suis corporibus semper esse posse existimat, sed mortis necessitate dissolui, nec sine corporibus durare perpetuò, sed alternãtibus vicibus indesinenter viuos ex mortuis, & ex viuis mortuos fieri putat: [b] vt à cæteris hominibus hoc videantur differre sapientes, quòd post mortem feruntur ad sidera, vt aliquanto diutius in astro sibi congruo quisque requiescat, atque inde rursus miseriæ pristinæ oblitus, & cupiditate habendi corporis victus, redeat ad labores ærumnásque mortalium. Illi verò qui stultam duxerunt vitam, ad corpora suis meritis debita, siue hominum, siue bestiarum de proximo reuoluantur. In hac itaque durissima conditione constituit etiam bonas atque sapiẽtes animas,

quibus

quibus non talia corpora distributa sunt, cùm quibus semper atque immortaliter viuerēt, vt neque in corporibus permanere, neque sine his posſint in ęterna puritate durare. De quo Platonico dogmate iam in libris superioribus diximus, Christiano tempore erubuisse Porphyrium, & non solùm ab humanis animis remouisse corpora bestiarum, verumetiam sapientium animas ita voluisse de corporeis nexibus liberari, vt corpus omne fugientes beatæ apud patrem sine fine teneantur. Itaque ne à Christo vinci videretur vitam sanctis pollicēte perpetuam, etiam ipse purgatas animas sine vllo ad miserias pristinas reditu, in æterna felicitate constituit. Et vt Christo aduersaretur, resurrectionem incorruptibilium corporum negans, non solum sine terrenis, sed sine vllis omnino corporibus eas asseruit in sempiternum esse victuras. Nec tamen ista qualicūque opinione præcepit, saltem ne diis corporatis religionis obsequio subderentur. Quid ita? nisi quia eas quamuis nulli corpori sociatas, non credidit illis esse meliores: quapropter, si non audebūt isti, sicut eos ausuros esse non arbitror, diis beatissimis, & tamen in æternis corporibus cōstitutis, humanas animas anteponere: cur eis videtur absurdum, quòd fides Christiana prædicat, & primos homines ita fuisse conditos, vt si non peccassent, nulla morte à suis corporibus soluerentur: sed pro meritis obedientiæ custoditæ immortalitate donati, cum eis viuerent in ęternum: & talia sanctos in resurrectione habituros ea ipsa, in quibus hîc laborauerunt corpora, vt nec eorum carni aliquid corruptionis vel difficultatis, nec eorum beatitudini aliquid doloris & infelicitatis posſit accidere?

/ L. VIVES.

a CVm suis corporibus bene valentibus.} *Si eis illa necesse esset accidere, quæ Platoni est visum, quòd statim explicat.*

b Vt à cæteris hominibus hoc videantur differre sapientes.} *Plato in Phædro ex animabus alias dicit optimè Deum secutas, & similes illius, redditas easque cum conuexo cæli verti, quousque in inferiorem partem vergat, tum eas decidere. Alias modo se erigere, alias submersas prorsum ferri: illas esse sapientissimas, has stultissimas: medias esse etiam in vita mediæ eiusdem sortis, inter stultitiam & sapientiam. Itaque anima sapiens clato in supercælestem plagam capite fertur, quousque necessitate vertiginis in deuexū ut præceps, & desinit verum videre: aliæ suapta sponte fractu alis ruunt, nec dum voluatur*

orbis expectant. sed prius fiunt misera. Deinde ait philosophorum animas post tria annorum milia, ad astrum vnde discesserant, remigrare: aliorum verò animas non ante decem annorum millia.

Quod caro sanctorum, quæ nunc requiescit in spe, in meliorem reparanda sit qualitatem, quàm fuit primorum hominum ante peccatum. CAP. XX.

PRoinde nunc sanctorum animæ defunctorum, ideo non habent grauem mortem, qua separatæ sunt à corporibus suis, quia caro eorum requiescit in spe, quamlibet sine vllo iam sensu contumelias accepisse videatur. Non enim sicut Platoni visum est, corporum obliuionem desiderant: sed potius, quia meminerunt, quid sibi ab eo sit promissum, qui neminem fallit:[a] qui eis etiam de capillorum suorum integritate securitatem dedit, resurrectionem corporum, in quibus multa dura perpessi sunt, nihil in eis vlterius tale sensuri desiderabiliter & patienter expectant. [b]Si enim carnem suam non oderant, quando eam suæ menti infirmitate resistentem, spiritali iure coërcebant, quantò magis eam diligunt etiam ipsam spiritalem futuram? Sicut enim spiritus carni seruiens non incongruè carnalis, ita caro spiritui seruiens rectè appellatur spiritalis,[c] non quia in spiritum conuertetur, sicut nonnulli putant, eò quòd scriptū est: Seminatur corpus animale, resurgit corpus spiritale: sed quia spiritui summa & mirabili obtemperandi facilitate subdetur, vsque ad implendam immortalitatis indissolubilis, securissimam volūtatem, omni molestiæ sensu, omni corruptibilitate & tarditate detracta. Non solum enim nō erit tale quale nūc est in quauis optima valetudine, sed nec tale quidem, quale fuit in primis hominibus ante peccatum. Qui licet morituri non essent nisi peccassent, alimentis tamen vt homines vtebantur, nondum spiritalia, sed adhuc animalia corpora terrena gestantes. Quæ licet senio non veterascerēt, vt necessitate perducerentur ad mortem, qui status eis de ligno vitæ, quod in medio paradisi cum arbore vetita simul erat, mirabili Dei gratia præstabatur: tamen & alios sumebāt cibos præter vnā arborem, quæ fuerat interdicta, nō quia ipsa erat malum, sed propter commendandum puræ & simplicis obedientiæ bonum, quæ magna virtus est rationalis creaturæ sub creatore domino constitutę. Nam vbi nullum malum tangebatur, profectò si prohibitum tangeretur, sola inobediētia peccabatur.

Alebantur

Alebantur ergo aliis quæ ſumebãt, ne animalia corpora moleſtię aliquid eſuriendo ac ſitiendo ſentirent. De ligno autem vitæ propterea guſtabatur, ne mors eis vndecunque ſubreperet, vel ſenectute confecti decurſis temporum ſpatiis interirent, tãquàm cætera eſſent alimento, illud ſacramento: vt ſic fuiſſe accipiatur lignũ vitæ in paradiſo corporali, ſicut in ſpiritali, hoc eſt intelligibili paradiſo ſapientia Dei, de qua ſcriptum eſt: Lignum vitæ eſt omnibus amplectentibus eam.

L. VIVES.

a QVi eis etiam de capillorum ſuorum integritate.} *Capillus è capite veſtro non peribit: Luca 21.*

b Si enim carnem ſuam non oderunt.} *Carnem ſuam nemo odio habuit: ad Eph. 5.*

c Non quia in ſpiritum conuertetur, ſicut nonnulli putant.} *Origenes in libris περὶ ἀρχῶν, ait fore, vt omnis corporea creatura in ſpiritalia corpora mutetur, & cuncta ſubſtantia in vnum corpus mundiſſimum, & omni ſplendore purius conuertatur, ac tale quale nunc humana mens cogitare nõ poteſt: & poſt, inquit, erit Deus omnia in omnibus, vt vniuerſa natura corporea redigatur in eam ſubſtantiam, quæ omnibus melior eſt, in diuinam ſcilicet, qua nulla eſt melior.*

De paradiſo, in quo primi homines fuerant, quòd rectè poſsit ſignificatione eius ſpiritale aliquid intelligi, ſalua veritate narrationis hiſtoricæ de corporali loco.

CAP. XXI.

VNde [a] nonnulli totum illũ paradiſum, vbi primi homines parentes generis humani ſanctæ ſcripturæ veritate fuiſſe narrantur, ad intelligibilia referunt, arboréſque illas & ligna fructifera in virtutes vitæ moréſque conuertunt: [b] tanquam viſibilia & corporalia illa non fuerint, ſed intelligibilium ſignificandorum cauſa eo modo dicta vel ſcripta ſint. Quaſi propterea non potuerit eſſe paradiſus corporalis, quia poteſt etiam ſpiritalis intelligi: tanquàm ideo non fuerint duæ mulieres, Agar & Sara, & ex illis duo filij Abrahę, vnus de ancilla, alius de libera, quia duo Teſtamenta in eis figurata dicit Apoſtolus: aut ideo de nulla petra Moyſe percutiente aqua defluxerit, quia poteſt illic figurata ſignificatione etiam Chriſtus intelligi, eodem Apoſtolo dicente: Petra autem erat Chriſtus. Nemo itaque prohibet intelligi paradiſum, vitam beatorum: [c] quatuor eius flumina, quatuor virtutes, prudentiam, fortitudinem, temperan-

tiam,atque iustitiam:& ligna eius,omnes vtiles disciplinas:& lignorum fructus,mores piorum: & lignum vitæ, ipsam bonorum omnium matrem sapientiam.& lignum scientiæ boni & mali,transgressi mandati experimentum.Pœnā enim peccatoribus bene vtique,quoniam iustè,constituit Deus,sed non bono suo experitur homo. Possunt hæc etiā in ecclesia intelligi, vt ea melius accipiamus tanquā prophetica indicia præcedentia futurorū. Paradisum scilicet ipsam ecclesiam. [d] sicut de illa legitur in Cantico canticorum: quatuor autem paradisi flumina, quatuor Euangelia ligna fructifera, sanctos: fructus autem eorum,opera eorum:lignum vitæ, sanctum sanctorum,vtique Christum: lignum scientiæ boni & mali,proprium voluntatis arbitrium. Nec seipso quippe homo diuina voluntate cōtempta, nisi perniciose vti potest:atque ita discit quid intersit, vtrum inhæreat communi omnibus bono, an proprio delectetur. Se quippe amans donatur sibi,vt inde timoribus,mœroribúsque completus cātet in Psalmo,si tamen mala sua sentit: Ad meipsum anima mea turbata est: correctúsque iam dicat:Fortitudinem meam ad te custodiam. Hæc & si qua alia commodius dici possunt de intelligendo spiritualiter paradiso, nemine prohibente dicantur, dum tamen & illius historiæ veritas fidelissima rerum gestarum narratione commendata credatur.

L. VIVES.

a VNde nonnulli totum illum paradisum. } *De paradiso tres fuisse opiniones refert idem Augustinus lib. De Gen. 8. Aliis paradisum spiritualem tantum, alij corporalem tantum, alij vtrunq; simul ponebāt:quod sibi potissimum probari Augustinus fatetur. Verum vbi fuerit paradisus non parum inter nostros scriptores ambigitur. Iosephus ad orientē plagam statuit. Idē Beda cōfirmat, additq; circumfusam oceano regionem à reliquo mundo separatā, nec adiri posse tantaq; esse altitudine, vt lunā ipsam pertingat. Plato amœnissimū illū in Phedone locū supra imbres, omnes flatus. fulminaq; constituit, quod aliis verisimile non est visum. Albert. Grotus Auic. sed & vetustiores Polybiū, & Eratosthenē secutus sub æquinoctiali temperatissimā omnium statuit regionē, contra veterum ferè placita, qui nihil habitari sub via solis voluerunt: æquinoctialis verò mediū intersecat cingulū torridū duobus pūctis in ariete & libra signiferū attingēs. Ibi ergo maximā tēperiē cēsent duodecim horis toto anno lucis, totidē tenebrarū, hoc loco paradisum statuit. Scotus cum eo sensit, nec contraria est opinio ponentium paradisum*

in

in Oriente. Nã & suus est Oriens suúsq; Occidẽs ipsi æquinoctiali circo, suntque qui per gladium igneũ, adustũ cæli terrarúmq. cingulum intelligant, in quo fulminũ ictus & fulgetrarũ accensiones, sicut Arrianus scribit. Ex sacris literis vbi sit paradisus non liquere Hieronymus putat, & si vulgo in Edẽ ab oriente verterunt Lxx. ἐν Ἐδὲν κατὰ ἀνατολάς. *Sed Oriens latè patet. Hieronymus sic loquit, pro paradiso ortũ habet, id est Gan. Porrò Eden deliciæ interpretatur, pro quo Symmachus transtulit paradisum florentem Necnon quod sequitur Contra Orientem, in Hebræo* mikkedẽ *scribitur, quod Aquila posuit* ἀπὸ ἀρχῆς *& nos ab exordio possumus dicere. Symmachus verò* ἐκ πρώτης, *& Theodotio* ἐν πρώτοις, *quod & ipsum non orientem, sed principium significat. Ex quo manifestissimè cõprobatur: quòd priusquã cælũ & terram Deus faceret, paradisum ántè condiderat. sicut & legitur in Hebræo: Plantauerat autem Deus paradisum Eden à principio. Hæc apud Hieronymum.*

b Tanquam visibilia & corporalia non fuerint.} *Nemo negat paradisum* ἀλληγορικῶς *posse ad res spiritales transferri, vt Ambrosius fecit libro De paradiso. Sed reuera paradisum locum non fuisse arboribus consitum, & amœnissimum, sicut Damascenus scribit, & similẽ illis Elysiis poetarum campis, sacri scriptores magno consensu reclamãt. Hieronymus in Danielem: Vnde eorum deliramenta contucescant, qui vmbras & imagines in veritate quærentes, ipsam conãtur euertere veritatem, vt flumina, & arbores, & paradisum putent allegoriæ legibus se debere subruere. Huius opinionis fuit Origenes, qui totam illam de paradiso narrationem sic ad spiritalem sensum vertit, vt Augustinus docet, paradisúmque in tertio statuit cælo: sic dici Apostolum Paulum vsque in tertium cælum & paradisum esse sublatum.*

c Quatuor eius flumina.} *Nilus Ægypti, Euphrates & Tigris, Syriæ, Ganges, Indiæ, quorum idcirco veri fontes ignorantur, & subter oceanum alueo in nostrum mare penetrãt, qua de causa Aegyptij sacerdotes, Nilum oceanum nuncupabant, vt Herodotus scribit.*

d Sicut de illa legitur in Cantico canticorum.} *Canticorum quarto: Hortus conclusus, soror mea sponsa, hortus conclusus, fons signatus, emissiones tuæ paradisus malorum Punicorum.*

De corporibus sanctorum post resurrectionem, quæ sic spiritalia erunt, vt non in spiritum caro vertatur.

CAP. XXII.

Corpora ergo sanctorum quæ in resurrectione futura sunt, neque vllo ligno indigebunt, quo fiat, vt nullo morbo vel senectute inueterata moriantur: neque vllis aliis corporalibus alimentis, quibus esuriendi, aut fitien-

di, qualiscunque molestia deuitetur: quoniam certo & omnimodo inuiolabili munere immortalitatis induentur, vt non nisi velint, possibilitate, non necessitate vescantur. Quod angeli quoque visibiliter & tractabiliter apparentes, non quia indigebant, sed quia volebant & poterant, vt hominibus congruerent sui ministerij quadam humanitate fecerunt.[a] Neque enim in phantasmate angelos edisse credendum est.[b] quando eos homines hospitio susceperunt: quamuis vtrum angeli essent, ignorantibus, consimili nobis indigentia vesci viderentur. Vnde est quod ait angelus in libro Thobiæ: Videbatis me manducare, sed visu vestro vide tis: id est, necessitate reficiendi corporis, sicut vos facitis, me cibum sumere putabatis. Sed si forte de angelis aliud credibilius disputari potest:[c] certè fides Christiana de ipso saluatore non dubitat: quod etiam post resurrectionem iam quidem in spiritali carne, sed tamen vera, cibum ac potum cum discipulis sumpsit. Non enim potestas, sed egestas edendi ac bibendi, talibus corporibus auferetur. Vnde & spiritalia erunt: non quia corpora esse desistent, sed quia spiritu viuificante subsistent.

L. VIVES.

a NEque enim phantasmate angelos edisse credendum est.} *Non ita edebant angeli vt nos, quorum cibus per guttur in ventriculum demissus coquicitur, & succus per venas in singula distribuitur membra, alitúrque corpus: sed nec sic tamen edebant, vt oculis humanis illuderent velut præstigiis, quod mouere viderentur, quod pro maxillis haberent, non mouerent tamen, comminuere suis illis dentibus panem, aut carnes, quæ remanerent integræ. Verè enim mandebant, sed non alebantur.*

b Quando eos homines hospitio susceperunt.} *Abraham & Loth in Genesi, Thobias in libro Thobiæ.*

c Certè fides Christiana de ipso saluatore.} *Lucæ vigesimotertio. Quo loco Beda sic dicit: Aliter aquam absorbet terra sitiens, aliter solis radius calens. Illa indigentia, iste potentia. Itaque cibus ille à domino non est, vt à nostris corporibus solet, sumptus: sed gloria illa consumptus, non versus in corporis substantiam.*

Quid

Quid intelligendum sit de corpore animali, & de corpore spiritali: ut qui moriuntur, in Adam: qui verò viuificantur, in Christo.

CAP. XXIII.

Nam si cui ista quæ habent animam viuentem, nondum spiritum viuificantem, animalia dicuntur corpora: nec tamen animæ sunt, sed corpora: ita illa spiritalia vocantur corpora. Absit tamen ut spiritus ea credamus futura, sed corpora carnis habitura subsistentiam sed nullam tarditatem, corruptionémque carnalem spiritu viuificante passura. Tunc iam non terrenus, sed cælestis homo erit, non quia corpus, quod de terra factum est, non ipsum erit, sed quia dono cælesti iam tale erit, ut etiam cælo incolendo non amissa natura, sed mutata qualitate conueniat. Primus autẽ homo de terra terrenus,[a] in animã viuentem factus est, non in [b] spiritũ viuificantem, quod ei per obedientiæ meritum seruabatur. Ideo corpus eius quod cibo ac potu egebat, ne fame afficeretur ac siti, & nõ immortalitate illa absoluta atq; indissolubili, sed ligno vitæ à mortis necessitate prohibebatur, atque in iuuentutis flore retinebatur, non spiritale, sed animale fuisse nõ dubium est, nequaquã tamen moriturum, nisi in Dei prædicentis minantísque sententiã delinquẽdo corruisset. Et alimentis quidem etiam extra paradisum non negatis, à ligno tamen vitæ prohibitus[c] tardius esset tempore vetustatéque finiendus, in ea duntaxat vita, quam in corpore licet animali donec spiritale obedientiæ merito fieret, posset in paradiso nisi peccasset habere perpetuam. Quapropter etiã si mortem istam manifestam, qua fit animę à corpore separatio, intelligamus simul significatam, in eo quod Deus dixerat:[d] Qua die ederitis ex illo, morte moriemini: nõ ideo debet absurdum videri: quia non eo prorsus die à corpore sunt soluti, quo cibum interdictum mortiferúmque sumpserunt. Eo quippe die mutata in deterius vitiatáque natura, atque à ligno vitæ separatione iustissima, mortis in eis etiam corporalis necessitas facta est, cum qua nos necessitate nati sumus. Propter quod Apostolus non ait, corpus quidem moriturum est propter peccatũ: sed ait, corpus quidem mortuum est propter peccatum, spiritus autẽ vita est propter iustitiam. Deinde subiungit: Si autem spiritus eius qui suscitauit Christum à mortuis habitat in vobis, qui suscitauit Christum à mortuis, viuificabit & mortalia corpora vestra, per inhabitã-

tem spiritũ eius in vobis. Tunc ergo erit corpus in spiritũ viuificantem quod nunc est in animã viuentem, & tamen mortuum dicit Apostolus, quia iam moriendi necessitate constrictum est. Tunc autem ita erat in animã viuentem, quãuis non in spiritum viuificantem, vt tamen mortuum dici rectè non posset, quia nisi perpetratione peccati necessitatem moriẽdi habere non posset. Cùm verò Deus & dicendo, Adam vbi es? mortem significauerit animæ, quæ facta est illo deserente: & dicendo, Terra es, & in terram ibis, mortem significauerit, corporis quæ illi fit anima decedẽte: propterea de morte secunda nihil dixisse credendum est, quia occultam esse voluit propter dispensationem testamenti noui, vbi secunda mors apertissimè declaratur, vt prius ista mors prima, quę communis est omnibus, proderetur ex illo venisse peccato, quod in vno commune factum est omnibus: mors verò secunda non vtique communis est omnibus, propter eos qui secundũ propositum vocati sunt sancti, quos antè prę sciuit, & prædestinauit, sicut ait Apostolus, conformes fieri imaginis filij sui, vt sit ipse primogenitus in multis fratribus, quos à secunda morte per mediatorẽ Dei gratia liberauit. In corpore ergo animali primũ hominẽ factum, sicut Apostolus loquitur. Volens enim ab spiritali quod in resurrectione futurum est, hoc quod nũc est, animale discernere. Seminatur, inquit, in corruptione, surget in incorruptione: seminatur in cõtumelia, surget in gloria: seminatur in infirmitate, surget in virtute: seminatur corpus animale, surget corpus spiritale. Deinde vt hoc probaret, Si est, inquit, corpus animale, est & spiritale. Et vt quid esset corpus animale ostẽderet, sic inquit, scriptũ est: Factus est primus homo in animam viuentem. Isto igitur modo voluit ostendere quid sit corpus animale, quamuis scriptura non dixerit de primo homine, qui est appellatus Adam, quãdo illa anima flatũ Dei creata est, & factus est homo in corpore animali, sed factus est homo in animam viuentẽ. In eo ergo quod scriptum est: Factus est primus homo in animam viuentẽ, voluit Apostolus intelligi corpus hominis animale. spiritale autẽ quemadmodum intelligendũ esset, ostendit addendo: Nouissimus autem Adam in spiritum viuificantem: proculdubio Christum significãs, qui iam ex mortuis ita resurrexit, vt mori omnino deinceps nõ possit. Deinde sequitur & dicit; Sed non primum quod spiritale est, sed quod animale,
postea

postea spiritale. Vbi multò apertius declarauit, se animale corpus insinuasse in eo quod scriptum est: Factum esse primū hominem in animam viuentem: spiritale autem in eo quod ait, Nouissimus Adam in spiritum viuificātem. Prius est enim animale corpus: quale habuit primus Adam, quamuis non moriturum, nisi peccasset: quale nunc habemus & nos, hactenus eius mutata, vitiatáque natura, quatenus in illo, posteaquā peccauit, effectum est, vnde haberet iam moriendi necessitatem: quale pro nobis etiā Christus primitus habere dignatus est: non quidem necessitate, sed potestate: postea verò spiritale, quale iam præcessit in Christo tanquam in capite nostro, secuturum est autem in membris eius vltima resurrectione mortuorū. Adiungit deinde Apostolus, duorum istorum hominum euidentissimam differentiam, dicens: Primus homo de terra terrenus, secūdus homo de cælo cęlestis. Qualis terrenus, tales & terreni: qualis cęlestis, tales & cęlestes. Et quomodò induimus imaginem terreni, induamus & imaginem eius qui de cęlo est. Hoc Apostolus ita posuit, vt nunc quidem in nobis secundum sacramentum regenerationis fiat: sicut alibi dicit: Quotquot in Christo baptizati estis, Christum induistis: re autem ipsa tunc perficietur, cùm & in nobis quod est animale nascendo, spiritale factum fuerit resurgendo. Vt enim eiusdem verbis vtar: Spe salui facti sumus. Induimus autem imaginem terreni hominis propagatione præuaricationis & mortis, quam nobis intulit generatio: sed induimus imaginem cælestis hominis gratia indulgentiæ vitæque perpetuæ: quod nobis præstat regeneratio, non nisi per mediatorem Dei & hominum, hominem Iesum Christum: quem cęlestem hominem vult intelligi, quia de cælo venit, vt terrenæ mortalitatis corpore vestiretur, quod cælesti immortalitate vestiret. Cælestes verò ideo appellat & alios, quia fiunt per gratiam membra eius: vt cum illis sit vnus Christus, velut caput & corpus. Hoc in eadem epistola euidentius ita ponit: Per hominem mors, & per hominem resurrectio mortuorum. Sicut enim in Adam omnes moriuntur, ita & in Christo omnes viuificabūtur. Iam vtique in corpore spiritali quod erit in spiritum viuificantem: non quia omnes qui in Adam moriuntur, membra erunt Christi: Ex illis enim multò plures secunda in æternum morte plectentur. Sed ideo dictum est omnes atque omnes, quia sicut nemo corpore animali nisi in

Adã moritur, ita nemo corpore ſpiritali niſi in Chriſto viuificatur. Proinde nequaquam putãdum eſt, nos in reſurrectione tale corpus habituros, quale habuit homo primus ante peccatum: neq; illud quod dictũ eſt, Qualis terrenus, tales & terreni: ſecundum illud intelligẽdum eſt, quod factum eſt admiſſione peccati. Non enim exiſtimandum eſt; eum prius quàm peccaſſet ſpiritale corpus habuiſſe, & peccati merito in animale mutatũ. Vt enim hoc putetur, parũ attendũtur tãti verba doctoris, qui ait: Si eſt corpus animale, eſt & ſpiritale: ſicut ſcriptum eſt. Primus homo Adam factus eſt in animam viuẽtem. Nũquid hoc poſt peccatum factum eſt cùm ſit iſta hominis prima conditio, de qua beatiſsimus Apoſtolus ad corpus animale monſtrandum, hoc teſtimonium legis aſſumpſerat?

L. VIVES.

a IN animam viuentem factus.} *Vel anima viuens, vel cum anima viuente. Sed prius illud crebrius in ſacris literis.*

b Spiritum viuificantem.} *Is eſt beatus, eſt iunctus iam Deo: vt ea communione quæ illi eſt cum Deo, poſſit & ipſe quoque integritatem atque immortalitatem corpori præbere.*

c Tardius eſſe tempore.} *Ex variis lectionibus ſic colligo legendum: A ligno tamen vitæ prohibitus tardius eſſet tempori vetuſtatíque finiendus. Itaque anima viuens eſt quæ ipſa viuit, ſpiritus viuificans eſt, qui ipſe dat vitam.*

d Qua die ederitis ex illo, &c.} *Hieronymus in Geneſin: Melius, inquit, interpretatus eſt Symmachus; mortalis eris, ſed nos ex quo naſcimur, mori incipimus, vt Manilius ait:*

Naſcentes morimur, finiſque ab origine pendet.

Qualiter accipienda ſit vel illa inſufflatio, in qua primus homo factus eſt in animam viuentem, vel illa quam dominus fecit, dicens: Accipite ſpiritum ſanctum.

CAP. XXIIII.

VNde & illud parum conſideratè quibuſdam viſum eſt in eo quod legitur: Inſpirauit Deus in faciem eius ſpiritum vitæ, & factus eſt homo in animam viuentem: [a] non tunc animam primo homini datam, ſed eam quæ iam inerat ſpiritu ſancto viuificatam. Mouet enim eos, quod dominus Ieſus poſteaquam reſurrexit à mortuis, inſufflauit, dicens diſcipulis ſuis: Accipite ſpiritum ſanctum. Vnde tale aliquid exiſtimant factum, quale tunc factum eſt, quaſi & hic ſecutus Euangeliſta dixerit: Et facti ſunt in animam

mam viuentem. Quod quidem si dictum esset, hoc intelligeremus, quod animarum quædam vita sit spiritus Dei, sine quo animæ rationales mortuæ deputandæ sunt, quamuis earum præsentia viuere corpora videātur. Sed non ita factum, quando est conditus homo, satis ipsa libri verba testantur quæ ita se habent: [b] Et formauit Deus hominem puluerem de terra. Quod quidam planius interpretandum putantes dixerunt, [c] Et finxit Deus hominem de limo terræ: quoniam superius dictum fuerat, Fons autem ascendebat de terra, & irrigabat omnem faciem terræ: vt ex hoc limus intelligendus videretur, humore scilicet terráque concretus. Vbi enim hoc dictū est, cōtinuò sequitur, Et formauit Deus hominem puluerem de terra: sicut Græci codices habent, [d] vnde in Latinam linguam scriptura ipsa conuersa est. Siue autem formauit, siue finxit, quis dicere voluerit, quod Græcè dicitur ἔπλασεν, ad rem nihil interest, [e] magis tamen propriè dicitur finxit. Sed ambiguitas visa est deuitanda eis, qui formauit dicere maluerunt, eo quòd in Latina lingua illud magis obtinuit consuetudo, [f] vt hi dicantur fingere, qui aliquid mendacio simulante componunt. Hunc igitur formatum hominem de terræ puluere, siue limo, erat enim puluis humectus: hunc inquam, vt expressius dicam, sicut scriptura locuta est, puluerem de terra, animale corpus factum esse docet Apostolus, cùm animam accepit. Et factus est iste homo in animam viuentem, id est, formatus iste puluis factus est in animam viuentem. Iam, inquiunt, habebat animam, alioquin non appellaretur homo: quoniam homo non est corpus solum, vel anima sola, sed qui ex anima constat & corpore. Hoc quidem verum est, quòd nō totus homo, sed pars melior hominis anima est: nec totus homo corpus, sed inferior hominis pars est. Sed cùm est vtrunque coniunctum simul, habet hominis nomen, quod tamen singula non amittunt, etiam cum de singulis loquimur. Quis enim dicere prohibetur quotidiani quadam lege sermonis, homo ille defunctus est, & nunc in requie est, vel in pœnis, cùm de anima sola possit hoc dici: & illo aut illo loco homo ille sepultus est, cū hoc nisi de solo corpore nō possit intelligi? An dicturi sunt, sic loqui scripturam non solere diuinam? Imò verò illa ita nobis in hoc attestatur, vt etiam cùm duo ista coniuncta sunt, & viuit homo, tamen etiam singula hominis vocabulo appellet, animam scilicet interiorem

hominem, corpus verò exteriorem hominẽ vocans, tãquam duo ſint homines, cùm ſimul vtrunq; ſit homo vnus. Sed intelligendum eſt, ſecundum quid dicatur homo ad imaginem Dei, & homo de terra atque iturus in terram. Illud enim ſecundum animam rationalem dicitur, qualem Deus inſufflando, vel ſi commodius dicitur, inſpirando indidit homini, id eſt hominis corpori: hoc autem ſecundum corpus: qualem hominem Deus finxit ex puluere, cui data eſt anima vt fieret corpus animale, id eſt homo in animam viuentem, quapropter in eo quod dominus fecit, quando inſufflauit dicens: Accipite ſpiritum ſanctum: nimirum hoc intelligi voluit, quod ſpiritus ſanctus non tantùm ſit patris, verumetiam vnigeniti ipſius ſpiritus. Idem ipſe quippe ſpiritus eſt patris & filij, cum quo eſt trinitas pater & filius & ſpiritus ſanctus, non creatura, ſed creator. Neque enim flatus ille corporeus de carnis ore procedens ſubſtantia erat ſpiritus ſancti atque natura, ſed potius ſignificatio, qua intelligeremus, vt dixi, ſpiritum ſanctum patri eſſe filióque comũnem: quia non ſunt eis ſingulis ſinguli ſed vnus amborum eſt. Semper autem iſte ſpiritus in ſcripturis ſanctis Græco vocabulo πνεῦμα dicitur, ſicut eum & hoc loco dominus appellauit, quando eum corporalis ſui oris flatu ſignificans, diſcipulis ſuis dedit: & locis omnibus diuinorum eloquiorum non mihi aliter vnquam nuncupatus occurrit. Hic verò, vbi legitur: Et finxit Deus hominem puluerẽ de terra, & inſufflauit ſiue inſpirauit in faciem eius ſpiritum vitæ: [g] non ait Græcus πνεῦμα, quo ſolet dici ſpiritus ſanctus, ſed πνοὴν: quod nomen in creatura quàm in creatore frequẽtius legitur: vnde nonnulli etiam Latini propter differẽtiam hoc vocabulum non ſpiritum, ſed flatum appellare maluerũt. Hoc enim eſt in Græco, etiam illo loco apud Eſaiam vbi Deus dicit, [h] Omnem flatum ego feci, omnem animam ſine dubitatione ſignificans. Quod itaq; Grȩcè πνοὴ dicitur, noſtri aliquando flatũ, aliquando ſpiritum, aliquando inſpirationem vel aſpirationem, [i] aliquãdo etiam animam interpretati ſunt, πνεῦμα verò nunquã niſi ſpiritũ: ſiue hominis, de quo ait Apoſtolus: Quis enim ſcit hominũ quæ ſunt hominis, niſi ſpiritus hominis, qui in ipſo eſt? Siue pecoris, ſicut in Salomonis libro ſcriptum eſt: Quis ſcit ſi ſpiritus hominis aſcendat ſurſum in cælum, & ſpiritus pecoris deſcendat deorſum in terram? Siue iſtum corporeum, qui etiam ventus dicitur: nam eius hoc nomen

men

men est, vbi in Psalmo canitur: Ignis, grando, nix, glacies, spiritus tempestatis. Siue iam non creatum, sed creatorem, sicut est de quo dicit dominus in Euãgelio: Accipite spiritum sanctum: eum corporeo sui oris significans flatu: & vbi ait: Ite baptizate omnes gentes in nomine patris & filij & spiritus sancti, vbi ipsa trinitas excellentissimè & euidentissimè commendata est. Et vbi legitur? Deus spiritus est. Et aliis plurimis sacrarum literarum locis. In his quippe omnibus testimoniis scripturarum, quantum ad Græcos attinet, non πνοὴν videmus scriptum esse, sed πνεῦμα: quantum autem ad Latinos non flatum, sed spiritum. Quapropter in eo quod scriptum est, Inspirauit: vel si magis propriè dicendum est, Insufflauit in faciem eius spiritum vitæ, si Græcus non πνοὴν, sicut ibi legitur, sed πνεῦμα posuisset, nec sic esset consequens, vt creatorem spiritum, qui propriè dicitur in trinitate spiritus sanctus, intelligere cogeremur: quandoquidem πνεῦμα, vt dictum est, nõ solum de creatore, sed etiam de creatura dici solere manifestum est. Sed cùm dixisset, inquiunt, spiritum, non adderet vitæ, nisi illum spiritum sanctum vellet intelligi. Et cùm dixisset: Factus est homo in animam: non adderet, viuentem, nisi animæ vitam significaret, quæ illi diuinitus impertitur dono spiritus Dei. Cùm enim viuant anima, inquiunt, proprio suo vitæ modo, quid opus erat addere viuentem, nisi vt ea vita intelligeretur, quæ illi per spiritum sanctum datur? Hoc quid est aliud nisi diligenter pro humana suspicione cõtendere, & scripturas sanctas negligenter attendere? Quid enim magnum erat non ire longius, sed in eodem libro ipso paulò superius legere, Producat terra animam viuentem, quãdo animantia terrestria cuncta creata sunt? Deinde aliquantis interpositis, in eodem tamen ipso libro quid magnum erat aduertere quod scriptum est, Et omnia quæ habent spiritum vitæ, & omnis qui erat super aridam mortuus est: cùm insinuaret omnia quæ viuebant in terra perisse diluuio? Si ergo & animam viuentem, & spiritum vitæ etiam in pecoribus inuenimus: sicut loqui diuina scriptura consueuit, & cùm hoc quoq; loco vbi legitur, omnia quæ habent spiritum vitæ, non Græcus πνεῦμα, sed πνοὴν dixerit: cur non dicimus, quid opus erat vt adderet, viuentem, cum anima nisi viuat esse non possit? Aut quid opus erat vt adderet vitæ, cum dixisset spiritum? Sed intelligimus spiritum vitæ, & animam viuentem scripturam

suo more dixisse, cùm animalia, id est corpora animata vellet intelligi, quibus inesset per animam perspicuus iste etiam corporis sensus. In hominis autem conditione obliuiscimur; quemadmodum loqui scriptura consueuerit, cùm suo prorsus more locuta sit: quo insinuaret hominem etiam rationali anima accepta, quam [k] non sicut aliarum carnium aquis & terra producentibus, sed Deo flante creatam voluit intelligi: sic tamen factum, vt in corpore animali quod sit anima in eo viuẽte, sicut illa animalia viueret, de quibus dixit: Producat terra animam viuẽtem: & quæ itidem dixisset habuisse in se spiritum vitæ: vbi etiam in Græco non dixit πνεῦμα, sed πνοὴν, non vtique spiritum sanctum, sed eorum animam tali exprimens nomine. Si enim Dei flatus, inquiunt, Dei ore exisse intelligitur, quem si animam crediderimus, consequens erit, [l] vt eiusdem fateamur esse substantiæ, parémque illius sapientiæ, quæ dicit: Ego ex ore altissimi prodiui. Non quidem dixit sapiẽtia ore Dei efflatam se fuisse, sed ex eius ore prodisse. Sicut autem nos possumus, non de nostra natura qua homines sumus, sed de isto aëre circunfuso, quem spirando ac respirãdo ducimus ac reddimus, flatum facere cùm sufflamus: ita omnipotẽs Deus non de sua natura, neque de subiacẽti creatura, sed etiam de nihilo potuit facere flatum, quem corpori hominis inserẽdo inspirasse vel insufflasse conuenientissimè dictus est, incorporeus incorporeum, sed immutabilis mutabilem: quia non creatus creatum. Verumtamen vt sciant isti, qui de scripturis loqui volunt, & scripturarum locutiones non aduertũt: nõ hoc solum dici exire ex ore Dei, quod est æqualis eiusdémque naturæ, audiant, vel legant, quod Deo dicẽte scriptum est: Quoniam tepidus es, & neque calidus neque frigidus, incipiam te euomere ex ore meo. Nulla itaq; causa est, cur apertissimè loquenti resistamus Apostolo, vbi ab spiritali corpore corpus animale discernẽs, id est ab illo, in quo futuri sumus, hoc in quo nunc sumus, ait, Seminatur corpus animale, surget corpus spiritale: si est corpus animale, est & spiritale, sicut scriptum est, Factus est primus homo Adam in animam viuentem, nouissimus Adam in spiritum viuificantem: sed non primum quod spiritale est, sed quod animale, postea quod spiritale. Primus homo de terra terrenus, secundus homo de cælo cælestis. Qualis terrenus, tales & terreni: qualis cælestis, tales & cælestes. Et quomodo induimus imaginem terreni

terreni, induamus & imaginem eius qui de cælo est. De quibus omnibus apostolicis verbis superius locuti sumus. Corpus igitur animale, in quo primum hominem Adam factum esse dicit Apostolus, sic erat factum, non vt mori omnino non posset, sed vt non moreretur nisi homo peccasset. Nam illud quod spiritu viuificãte spiritale erit & immortale, mori omnino non poterit: sicut anima creata est immortalis, quæ licet peccato mortua perhibeatur carens quadam vita sua, hoc est Dei spiritu, quo etiam sapienter & beatè viuere poterat: tamen propria quadam, licet misera vita sua nõ desinit viuere: quia immortalis est creata. Sicut etiam desertores angeli, licet secundum modum quendam mortui sint peccando: quia fontem vitæ deseruerunt, qui Deus est, quem potando, sapiẽter beatéq; poterant viuere: tamen non sic mori potuerunt, vt omnino desisterent viuere atque sentire: quoniã immortales creati sunt, atque ita in secundam mortem post vltimum pręcipitabuntur iudicium, vt nec illic vita careant: quandoquidem etiam sensu, cùm in doloribus futuri sunt non carebũt, Sed homines ad Dei gratiam pertinẽtes ciues sanctorum angelorum in beata vita manẽtium, ita spiritalibus corporibus induentur, vt neq; peccent amplius, neq; moriãtur: ea tamen immortalitate vestiti, quæ sicut angelorũ nec peccato possit auferri: natura quidem manẽte carnis, sed nulla omnino carnali corruptibilitate vel tarditate remanente. Sequitur autem quęstio necessario pertractãda, & domino Deo veritatis adiuuante soluenda. Si libido membrorum inobedientium ex peccato inobedientiæ in illis primis hominibus cùm illos diuina gratia deseruisset, exorta est: vnde in suam nuditatem oculos aperuerunt, id est, eam curiosius aduerterunt: & quia impudẽs motus voluntatis arbitrio resistebat, pudenda texerunt: quomodo essent filios propagaturi, si vt creati fuerãt, sine pręuaricatione mansissent. Sed quia & liber iste claudendus est, nec tanta quæstio in sermonis angustias coartanda, in eum qui sequitur commodiore disputatione differatur.

L. VIVES.

a Non tũc animam primo homini datam.} *Hæc fuit Manichæorum opinio, vt ipse Augustinus disputat, lib. 2. de Genesi contra Manichæos, cap. 8.*

b Et formauit Deus hominem puluerem de terra.} *Septuaginta sic verterunt:* καὶ ἔπλασεν ὁ θεὸς τὸν ἄνθρωπον χοῦν λαβὼν

ἀπὸ τῆς γῆς. Et finxit Deus hominem puluere de terra sumpto. Suspicor hoc Augustini loco deess. vnum verbum, vt sit: Finxit Deus hominem puluerem capiens de terra. Aut in ablatiuo, puluere capto de terra. Nam Laurini codex puluere habet. Tametsi in Targo Chaldæo legitur: Creauit Deus hominem puluerem de terra, vt est in Bibliis, quæ linguis quatuor edi curauit Cardinalis Ximenius, qui Croum meum præcessit, adiutus cùm ab aliis doctis nonnullis, tum præcipuè, quantum ad Græcitatem attinet, ab Ioanne Vergara viro eruditione tam rara, quàm vulgo incognita: & quod eam ad rem permagni referebat, iudicio sanissimo, ac supra quàm dici possit exacto. Horum Pentateuchum accommodauit mihi eximius sui ordinis vir Ludouicus Coronellus theologus, passúsque est se in libro in primis sibi necessario tam diu carere, dum publicæ vtilitati, cui hoc quicquid est operis, à nobis elaboratur, seruiret.

c Et finxit Deus hominem de limo terræ.} *Sic Hieronymus.*

d Vnde in Latinam linguam scriptura.} *Ostendit olim vsas ecclesias Latinas interpretatione Latina ex Septuaginta versa, non hac Hieronymi, vt mirer esse qui tantum nefas existiment translationes attingi, modo sobriè ac prudenter fiat.*

e Magis tamen propriè dicitur, finxit.} *Sic enim dicitur πλάττειν apud Græcos, vt nos de his loquimur, qui luto aliquid efficiunt, quod fingi vocatur. Eóque vocabulo etiam in condendis hominibus magni autores vtuntur, vt Salustius: Pecora natura prona, atque ventri obedientia finxit. Et apud Ciceronem pro Murena de Catone Minore: Finxit enim te ipsa natura ad honestatem, grauitatem, temperantiam, magnitudinem animi, iustitiam, ad omnes denique virtutis magnum hominem & excelsum: & formare certè nescio an in alia inueniatur mente quàm formam dare.*

f Vt hi dicantur fingere.} *Si quis hoc tempore de verbis in opere theologico sic differeret, pro grammatico reiiceretur. Augustinum vetustas sua tuetur, qui si reuiuisceret cum Paulo, certè ille contemptui esset rhetorculus aut grammaticulus. Paulus verò vel insanire, vel hæreticus videretur.*

g Non ait Græcus. πνεῦμα, &c. ζωῆς.} *Chaldæum habet: Et inspirauit in faciem eius animam vitæ, & factus est homo in spiritum loquentem. Augustinus satis ex hoc loco declarat, quanti sit momenti ad omnes artes disciplinásque intelligendas vera, & germana vocabulorum cognitio.*

h Omnem flatum ego feci.} *Vulgo legimus, Spiritus à facie mea egredietur, & flatus ego faciam: Esaiæ 57. Lxx. verò πνεῦμα γὰρ ἐμοῦ ἐξελεύσεται,*

ἐξελθόντα, καὶ πνοὴν πᾶσαν ἐγὼ ἐποίησα. *Animum & animam pro aëre & flatu multi Latinorum posuerunt. Pro aëre Vergil.*

Semina terrarúmque animæq; mariśque fuissent.

Pro flatu & anhelitu Cicero in Acad. Si vnus & simplex, vtrum sit ignis, an anima, an sanguis? Et Terentius: Compressi animam. Et Plautus: Fœtet anima vxoris tuæ. Et Plinius: Anima leonis virus graue, vrsi pestilens.

i Aliquando etiam animam. } *Hic locus longè aliter scribitur in codice Brugens. nempe sic: quando verò Dei dicitur, interpretati sunt* πνεῦμα. πνοὴν *verò nunquam nisi spiritum etiam: sed mihi magis placet vulgatior lectio, nec potest aliter congruere. nam in Ecclesiaste, & locis, quæ ex sacris literis adducit,* πνεῦμα *est Græcè, non* πνοή.

k Non sicut aliarum carnium aquis & terra producentibus. } *Si dicamus sensisse Augustinum hominis animam non in corpore generari, sed foris à Deo immitti: quod videtur Aristoteles in libris De generatione animalium voluisse, cùm eam ait foris venire, & foras abire: ea sententia multi recentiores damnantur, & in primis S. Thomas. Sin intelligamus non eodem modo generari hanc, qua mortales, quod illæ vi materiæ ita habitæ trahantur, rationalis diuinitus ibi creetur, nulla materia potente illam in se virtute sua ingignere: tunc commune hoc erit cum omnibus, atque in hunc modum dictum illud Aristotelis accipientes: quod profectò conuenire nec dicto eius videtur, cùm foris dicit venire: nec dogmatis qui immortale esse ingenitum contendit: si modò explorata est Aristotelis de anima nostra sententia, de quo video inter veteres interpretes magnopere dubitari.*

l Vt eiusdem fateamur esse substantiæ. } *Humanam animam de substantia esse Dei non solùm gentilium plerique philosophorum existimarunt, sicut aliàs est per nos ostensum, sed ex Christianis nonnulli: nec solùm hæretici, vt Priscillianistæ, & alij nonnulli, sed homo Christiano pectore Lactantius, non quòd in hoc vel à me, vel à quoquam rectius sapiente comprobetur, sed quòd magno in Christum ardore videbatur flagrare. Neque enim ob vnum aut alterum erratum auersatur tendentem ad se Christus: præsertim vbi mens intenta semper est in scopum illum veræ pietatis. Verba Lactantij hæc sunt lib. 2. Institut. diuin. Ficto enim corpore spirauit ei animam de vitali fonte spiritus sui, qui est perennis. Quibus velle videtur animam de spiritu Dei in hominem demanasse.*

DIVI

AVRELII AVGVSTINI EPISCOPI AD MARCELLINVM DE ciuitate Dei,

LIBER XIIII.

Per inobedientiam primi hominis in secundæ mortis perpetuitatem ruituros omnes fuisse, nisi multos Dei gratia liberaret.

CAP. I.

DIximus iam in superioribus libris, ad humanum genus non solum naturæ similitudine sociandum, verumetiam quadam cognationis necessitudine in vnitatem concordē pacis vinculo colligandū, ex homine vno Deū voluisse homines instituere: neque hoc genus fuisse in singulis quibusque moriturum, nisi duo primi, quorum creatus est vnus ex nullo, alter ex illo, id inobediētia meruissent: à quibus admissum est tam grande peccatum, vt in deterius eo natura mutaretur humana, etiam in posteros obligatione peccati & mortis necessitate transmissa. Mortis autem regnum in homines vsque adeò dominatum est, vt omnes in secundam quoque mortem, cuius nullus est finis pœna debita præcipites ageret, nisi inde quosdam [a] indebita Dei gratia liberaret: ac per hoc factum est, vt cùm tot tantæque gentes per terrarum orbem diuersis ritibus moribúsque viuentes, multiplici linguarum, armorum, vestium sint varietate distinctæ: non tamen amplius quàm duo quædam genera humanæ societatis existerent, quas ciuitates duas secundum scripturas nostras meritò appellare possumus. Vna quippe est hominum secundum carnem, altera secundum spiritum

viuere in sui cuiusq; generis pace volentium: & cùm id quod expetunt assequuntur, in sui cuiusq; generis pace viuentium.

IOANNIS LODOVICI VIVIS VALENTINI IN QVARTVMDECIMVM LIBRVM De ciuitate Dei, D. Aurelij Augustini Commentaria.

a Indebita Dei gratia.} *Nemini enim debet Deus, ideóque gratia in vno sensu dicitur, quòd gratis detur: in altero, quòd gratum faciat eum cui adhæserit. Paulus ad Rom. 11. Quis dedit illi prior, & retribuetur ei? Nam si deberet, non faceret, sed referret gratiam. Et ad Titum idem Apostolus: Non ex operibus iustitiæ, quæ fecimus nos, sed secundum misericordiam suam saluos nos fecit.*

De vita carnali, quæ non ex corporis tantùm, sed etiam ex animi sit intelligenda vitiis.

CAP. II.

Prius ergo videndum est, quid sit secundùm carnem, quid secundùm spiritum viuere. Quisquis enim hoc quod diximus prima fronte inspicit, vel non recolens, vel minus aduertens quemadmodum scripturæ sanctæ loquantur, potest putare philosophos quidam Epicureos secundùm carnem viuere: quia summum bonum hominis in corporis voluptate posuerunt: & si qui alij sunt, qui quoquo modo corporis bonum summum bonum esse hominis opinati sunt: & omne eorum vulgus qui non aliquo dogmate, vel eo modo philosophantur, sed procliues ad libidinem, nisi ex voluptatibus, quas corporeis sensibus capiunt, gaudere nesciunt. Stoicos autem qui summum bonum hominis in animo ponunt, secundùm spiritum viuere: quia & hominis animus quid est nisi spiritus? Sed sicut loquitur scriptura diuina, secundùm carnem viuere vtrique monstrantur. Carnem quippe appellat, non solùm corpus terreni atque mortalis animantis: veluti cùm dicit: Non omnis caro eadem caro, sed alia quidem hominis, alia autem caro pecoris, alia volucrum, alia piscium: sed aliis multis modis significatione huius nominis vtitur, inter quos varios locutionis modos,

sæpe etiam ipsum hominem, id est naturam hominis carnem nuncupat, modo locutionis à patre totum significans, quale est: Ex operibus legis non iustificabitur omnis caro. Quid enim hîc voluit intelligi, nisi omnis homo? quod apertius paulò post ait: In lege nemo iustificabitur. Et ad Galatas: Scie̅tes quia non iustificabitur omnis homo ex operibus legis. Secundùm hoc intelligitur, Et verbũ caro factum est: id est homo. Quod non rectè accipientes quidam, [a] putauerunt Christo humanam animam defuisse. Sicut enim à toto pars accipitur, vbi Mariæ Magdalenæ verba in Euangelio leguntur dicentis, Tulerunt dominum meum, & nescio vbi posuerunt eum: cùm de sola Christi carne loqueretur, quam sepultam de monumento putabat ablatã: ita & à parte totum carne nominata intelligitur homo: sicut ea sunt quę suprà commemorauimus. Cùm igitur multis modis, quos perscrutari & colligere longum est, diuina scriptura nuncupet carnem: quid sit secundùm carnem viuere: quod profectò malum est, cùm ipsa carnis natura non sit malum, vt indagare possimus, inspiciamus diligenter illum locum epistolæ Pauli apostoli, quam scripsit ad Galatas, vbi ait: Manifesta autem sunt opera carnis, quæ sunt adulteria, fornicationes, immundiciæ, luxuriæ, idolorum seruitus, veneficia, inimicitię, contentiones, æmulationes [b] animositates, dissensiones, hæreses, inuidiæ, ebrietates, comessationes, & his similia, quæ prædico vobis, sicut & prædixi: quoniam qui talia agunt, regnum Dei non possidebunt. Iste totus epistolę Apostolicæ locus, quãtum ad rem præsentem satis esse videbitur, consideratus poterit hanc dissoluere quæstione̅ quid sit secundum carne̅ viuere. In operibus nanq; carnis, quæ manifesta esse dixit, eaq; cõmemorata damnauit, non illa tantùm inuenimus, quæ ad voluptatem pertinent carnis: sicuti sunt fornicationes, immunditiæ, luxuriæ, ebrietates, comessationes: verũ etiã illa quibus animi vitia demonstrantur à voluptate carnis aliena. Quis enim seruitutem quæ idolis exhibetur, veneficia, inimicitias contentiones æmulationes, animositates, dissensiones, hæreses, inuidias, non potius intelligat animi vitia esse quàm carnis? Quandoquidem fieri potest, vt propter idololatriam vel hæresis alicuius errorem à voluptatibus carnis temperetur: & tamen etiam tunc homo quamuis carnis libidine continere atque cohibere videatur, secundùm carnem viuere hac Apostolica autoritate

autoritate conuincitur : & in eo quòd abstinet voluptatibus carnis, damnabilia opera carnis agere demõstratur Quis inimicitias non in animo habeat: aut quis ita loquitur, vt inimico suo, vel quem putat inimicum: dicat: malam carnẽ, ac non potius, malum animum habes aduersum me? Postremò sicut carnalitates, vt ita dicam, si quis audisset, non dubitaret carni tribuere: ita nemo dubitat animositates ad animum pertinere. Cur ergo hæc omnia & his similia doctor gentium in fide & veritate opera carnis appellat, nisi quia eo locutionis modo, quo totum significatur à parte, ipsum hominem vult nomine carnis intelligi?

L. VIVES.

a PVtauerunt Christo humanam animam defuisse.} *Hic fuit error Apollinariſtiarum, vt ipse docet in Euangelium Ioannis, & sermone contra Arrium, & lib. 83. Quæst. Idem putarunt Cerdoniani, & Apellitæ de erroribus ad Quod vult Deum.*

b Animositates.} *θυμοὶ animi, iræ. sic Hieronymus legit: sed Latinè quoque animi pro ira ponuntur, vt apud Sallustium: Lucullus superiore anno quantis animis ierit in L. Quintium, vidistis. Hinc animosus & animositas. Animosos Euros dixit Virgilius, quasi iracundos. Animositate pro ira vtitur Macrobius 2. de Somnio Scipionis. Porrò hæc ira quæ est θυμὸς est ὀξὺς καὶ ὀλιγοχρόνιος, quod Cicero sic finit: Excandescẽtia est ira nascens, & modò desistens, quæ θύμωσις Græcè dicitur. Postea in dicto Pauli sequitur rixæ, quod Augustinus non addidit ἐριθεῖαι.*

Peccati causam ex anima non ex carne prodisse, & corruptionem ex peccato contractam, non peccatum esse, sed pœnam.

CAP. III.

QVod si quisquam dicit carnem causam esse in malis moribus quorumcunque vitiorum, eo quòd anima carne affecta sic viuit: profectò non vniuersam hominis naturam diligenter aduertit. Nam corpus quidem corruptibile aggrauat animam. Vnde etiam idem Apostolus agens de hoc corruptibili corpore, de quo paulò antè dixerat, Etsi exterior homo noster corrumpitur: Scimus, inquit, quia si terrena nostra domus habitationis dissoluatur, ædificationem habemus ex Deo domum non manufactam æternam in cælis. Etenim in hoc ingemiscimus habitaculum nostrum quod de cælo est superindui cupientes: si tamen induti, non nudi inueniamur. Etenim qui sumus in

hac habitatione ingemiſcimus grauati: eo quòd nolumus ſpoliari, ſed ſuperueſtiri, vt abſorbeatur mortale à vita. Et aggrauamur igitur corruptibili corpore, & ipſius aggrauationis cauſam, nó naturam, ſubſtantiámque corporis, ſed eius corruptionem ſcientes, nolumus corpore expoliari, ſed eius immortalitate ſuperueſtiri. Et tunc ergo erit corpus, ſed quia corruptibile non erit, non aggrauabit. Aggrauat ergo nunc animam corruptibile, & deprimit terrena inhabitatio ſenſum multa cogitantem. Veruntamen qui omnia animæ mala ex corpore putant accidiſſe, in errore ſunt. [a]Quamuis enim Virgilius Platonicam videatur luculentis verſibus explicare ſententiam dicens:

Igneus eſt ollis vigor, & cæleſtis origo
Seminibus, quantum non noxia corpora tardant,
Terreníque hebetant artus moribundáque membra:

Omnéſque illas notiſſimas quatuor animi perturbationes, [b]cupiditatem, timorem, lætitiam, triſtitiam, quaſi origines omnium peccatorum atque vitiorum volens intelligi ex corpore accidere, ſubiungat & dicat:

Hinc metuunt cupiúntque, dolent, gaudéntque: nec auras
Suſpiciunt, clauſæ tenebris, & carcere cæco:

Tamen ſe aliter habet fides noſtra. Nam corruptio corporis, quæ aggrauat animam, nó peccati primi eſt cauſa, ſed pœna: nec caro corruptibilis animã peccatricem, ſed anima peccatrix fecit eſſe corruptibilẽ carnẽ. Ex qua corruptione carnis licet exiſtant quædam incitamenta vitiorum, & ipſa deſideria vitioſa, non tamen omnia vitæ iniquæ vitia tribuenda ſunt carni, ne ab his omnibus purgemus diabolum, qui non habet carnem. [c] Etſi enim diabolus fornicator vel ebrioſus, vel ſi quid aliud huiuſmodi mali eſt quod ad carnis pertinet voluptates, non poteſt dici, quum ſit etiam taliũ peccatorum ſuaſor & inſtigator occultus: eſt tamẽ maximẽ ſuperbus atq; inuidus. Quæ illũ vitioſitas ſic obtinuit, vt propter hanc eſſet in carceribus caliginoſi huius aeris ęterno ſupplicio deſtinatus. Hęc autem vitia quę tenent in diabolo principatum, carni tribuit Apoſtolus, quam certum eſt diabolum non habere, dicit enim in inimicitias, cõtentiones, æmulationes, animoſitates, inuidias, opera eſſe carnis: quorum omnium malorum caput atque origo ſuperbia eſt, quæ ſine carne regnat in diabolo. Quis autem illo eſt inimicitior ſanctis? Quis aduerſus

cos

eos contétiosior, animosior, & magis æmulus atq; inuidus inuenitur? Et hæc omnia quum habeat sine carne, quomodo sunt opera carnis: nisi quia opera sunt hominis, quem sicut dixi, nomine carnis appellat? Non enim habendo carnem, quam non habet diabolus, sed viuendo secundum seipsum, hoc est secundum hominem: factus est homo similis diabolo: quia & ille secundum seipsum viuere voluit, quando in veritate non stetit, vt non de Dei, sed de suo mendacium loqueretur, qui non solùm mendax, verumetiam mendacij pater est. Primus est quippe mentitus, & à quo peccatum, ab illo cœpit esse mendacium.

L. VIVES.

a QVamuis enim. } *Non magis Platonicam, quàm Pythagoricam: etsi in multis eidem omnino sunt. Ratio huius totius rei lib. 8. est mihi sat multis exposita.*

b Cupiditatem tim. } *Quatuor ponuntur principes animi affectus, vt Cicero in Tusculan. quæst. dicet, duo iucundi, totidem tristes, ex iucundis vnus ad præsentes res spectat, lætitia, quæ est opinio boni præsentis, alter ad futuras: libido, opinio boni futuri, quam per cupiditatem hîc intelligi vult: ex tristibus tristitia, opinio mali præsentis: timor opinio venturi mali. Ex his quemadmodum affectus cæteri proficiscantur, nempe inuidentia, æmulatio, obtrectatio, misericordia, angor, luctus, mœror, ærumna, dolor, lamentatio, sollicitudo, modestia, afflictatio, desperatio ex tristitia. Tum pigritia, pudor, error, pauor, exanimatio, conturbatio, formido ex timore. Iam maleuolentia lætans malo alieno, delectatio, iactatio ex lætitia. Hinc ira, excandescentia, odium, inimicitia, discordia indigentia, desiderium ex cupiditate: idem Cicero quarto Tuscul. declarat.*

c Etsi enim diabolus fornicator. } *De hoc postea.*

Quid sit secundum hominem, quídve secundum Deum viuere. CAP. IIII.

CVM ergo viuit homo secundum hominem, non secundum Deum, similis est diabolo: quia nec angelo secundum angelum, sed secundum Deum viuendum fuit, vt staret in veritate, & veritatem de illius, non de suo mēdacium loqueretur: nam & de homine alio loco idem Apostolus ait: Si autem veritas Dei in meo mendacio abundauit: Meum dixit mendacium, veritatem Dei. Quū itaque viuit homo secundum veritatem, non viuit secundum seipsum,

ſed ſecundũ Deũ. Deus eſt enim qui dixit: Ego ſum veritas. Quum verò viuit ſecundum ſeipſum, hoc eſt ſecũdum hominem, non ſecundum Deum, profectò ſecundum mendacium viuit: non quia homo ipſe mendacium eſt, quum ſit eius autor & creator Deus, qui non eſt vtique autor, creatórque mendacij, ſed quia homo factus eſt rectus, vt non ſecũdum ſeipſum, ſed ſecundum eum à quo factus eſt viueret, id eſt illius potius quàm ſuam faceret voluntatem: non autem ita viuere, quemadmodum eſt factus vt viueret, hoc eſt mendacium. [a] Beatus quippe vult eſſe, etiam non ſic viuendo, vt poſſit eſſe. [b] Quid eſt hac voluntate mendacius? Vnde non fruſtrà dici poteſt, omne peccatũ eſſe mendaciũ. Nõ enim fit peccatũ, niſi ea voluntate, qua volumus, vt bene ſit nobis, vel nolumus vt malè ſit nobis. Ergo mendacium eſt quod quum fiat, vt bene ſit nobis, hinc potius malè eſt nobis, vel quum fiat vt melius ſit nobis, hinc potius peius eſt nobis. Vnde hoc, niſi quia de Deo poteſt bene eſſe homini, quem delinquendo deſerit: non de ſeipſo, ſecundum quem viuẽdo delinquit? Quod itaque diximus, hinc extitiſſe ciuitates duas diuerſas inter ſe atque cõtrarias, quòd alij ſecundum carnẽ, alij ſecũdum ſpiritum viuerẽt: poteſt etiam iſto modo dici, quòd alij ſecundũ hominem, alij ſecundum Deum viuant. Apertiſſimè quippe Paulus ad Corinthios dicit: Quum enim inter vos ſint æmulatio & contentio, nónne carnales eſtis, & ſecũdum hominem ambulatis? Quod ergo eſt ambulare ſecundum hominem, hoc eſt eſſe carnalem, quod à carne, id eſt à parte hominis minore, intelligitur homo. Eoſdem ipſos quippe dixit ſuperius animales, quos poſtea carnales, ita loquens: [c] Quis enim ſcit, inquit, hominum quæ ſunt hominis, niſi ſpiritus hominis, qui in ipſo eſt? Sic, & quæ Dei ſunt, nemo ſcit, niſi ſpiritus Dei. Nos autem, inquit, non ſpiritum huius mundi accepimus, ſed Spiritum qui ex Deo eſt, vt ſciamus quæ à Deo donata ſunt nobis, quæ & loquimur, non in ſapientiæ humanæ doctis verbis: [d] ſed docti Spiritu, ſpiritualibus ſpiritalia comparantes. Animalis autem homo non percipit quæ ſunt Spiritus Dei: [e] ſtultitia eſt enim illi. Talibus igitur, id eſt animalibus, paulò pòſt dicit: Et ego fratres non potui loqui vobis quaſi ſpiritualibus, ſed quaſi carnalibus. Et illud ex hoc eodem loquendi modo intelligitur, id eſt à parte totum. Et ab anima nanque, & à carne, quæ ſunt partes hominis, poteſt totum ſignificari

ficari, quod est homo, atque ita non est aliud animalis homo, aliud carnalis: sed idem est vtrunque, id est secũdum hominẽ viuens homo. Sicut & non aliud, quàm homines significantur, siue vbi legitur, Ex operibus legis [f] non iustificabitur omnis caro: siue quod scriptum est: [g]Septuagintaquinque animæ descenderunt cum Iacob in Ægyptum. Et ibi enim per omnem carnem, omnis homo: & ibi per septuagintaquinque animas, septuagintaquinque homines intelliguntur. Et quod dictum est: Non in sapientiæ humanæ doctis verbis: potuit dici, Non in sapientiæ carnalis, sicut quod dictum est: Secundum hominem ambulatis: potuit dici, secundum carnem. Magis autem hoc apparuit, in his quæ subiunxit. Cùm enim quis dicat, Ego sum Pauli, alius autem ego Apollo: nónne homines estis? Quod, dicebat, Animales estis: & Carnales estis: expressius dixit, Homines estis, quod est, secundum hominem viuitis, non secundum Deum, secundum quem si viueritis, dij essetis.

L. VIVES.

a Beatus quippe. } *Nemo est qui quantumuis malè & sceleratè viuat, nolit tamen ad beatitudinem peruenire: licet agat ea, quæ quam longissimè inde ad certissimam miseriam abducant.*

b Quid est hac vol. men. } *Fallacius hac voluntate nihil est. Mirè enim decipit in quo est.*

c Quis enim inquit. } *Libro primo locum hunc citans sic dixit: Quis enim, inquit, scit hominum quæ agantur in homine: expressius.*

d Sed docti spiritu. } *Græcè est: sed doctis spiritus: ἐν διδακτοῖς πνεύματος ἁγίου. Augustinus commodius vertit. Alibi habetur, in doctrina Spiritus.*

e Stultitia est enim illi. } *Spiritalia Dei, Stultitia sunt hominibus ex affectu viuentibus. vt etiam inter gentiles sapientia & virtutes stultitia crassis erant diuitibus, qui vmbras putabant esse vera corpora, has autem insanias meras. Vnde est specus ille apud Platonem in libro de repub. septimo in quo homines vmbris assueti, nulla credebant esse alia corpora. Obiter annotabo dicendum fuisse, Stultitia illi sunt. Græcè est quidem singulariter, μωρία γὰρ αὐτῷ ἐστι. Sed*

figura eſt Attica, cùm nomen neutrius generis verbo ſingulari additur, quod eſt apud illos frequentiſsimum.

f Non iuſtificatur. } *Græcè eſt, iuſtificabitur* δικαιωθήσεται.

g Septuagintaquinque animæ. } *Animam pro homine dici Hebraiſmus eſt, vt puto, pro vita verò Græcorum eſt, & Latinorum quoque, vt vita pro anima. Nonius Marcellus pro corporibus ait animas poni, cum Vergil. dicit lib. 11.*

Interea ſocios inhumatáque corpora terræ
Mandemus, qui ſolus honos Acheronte ſub imo eſt.
Ite ait egregias animas, quæ ſanguine nobis
Hanc patriam peperere ſuo.

Quod an ita ſit, ipſe viderit. Eſt tamen apud Græcos interdum inuenire, cùm ψυχὴ *ponitur pro rebus animatis.*

Quòd de corporis animæque natura tolerabilior quidem Platonicorũ quàm Manichæorum ſit opinio, ſed & ipſi reprobantur: quoniam vitiorum cauſas naturæ carnis aſcribunt.

CAP. V.

Non igitur opus eſt in peccatis vitiiſque noſtris ad creatoris iniuriam carnis accuſare naturam: quæ in genere atque ordine ſuo bona eſt, ſed deſerto creatore bono, viuere ſecundùm creatum bonum, non eſt bonũ: ſiue quiſque ſecundum carnem, ſiue ſecundùm animam, ſiue ſecundùm totum hominem, qui cõſtat ex anima & carne, vnde & nomine ſolius animæ, & nomine ſolius carnis ſignificari poteſt, eligat viuere. Nam qui velut ſummum bonũ laudat animæ naturam, & tanquam malum naturam carnis accuſat: profectò & animam carnaliter appetit, & carnẽ carnaliter fugit: quoniam id vanitate ſentit humana, non veritate diuina. [a]Non quidem Platonici ſicut Manichæi deſipiunt, vt tanquam mali naturam terrena corpora deteſtentur, cùm omnia elementa quibus iſte mundus viſibilis contrectabiliſq; cõpactus eſt, qualitatéſque eorum Deo artifici tribuant. Veruntamen ex terrenis artubus moribundíſque membris ſic affici animas opinantur: vt hinc eis ſint morbi cupiditatum & timorum & lætitiæ ſiue triſtitiæ: quibus quatuor perturbationibus, vt Cicero appellat, vel paſsionibus, vt plerique verbum è verbo Græco exprimunt, omnis humanorum morum vitioſitas continetur. Quod ſi ita eſt, quid eſt quod Æneas apud Vergilium, cùm audiſſet à patre apud inferos, animas rurſus

ſus ad corpora redituras, hanc opinionem miratur, exclamans,

O pater, ánne aliquas ad cælum hinc ire putandum eſt
Sublimes animas, iterúmque ad tarda reuerti
Corpora? quæ lucis miſeris tam dira cupido?

Nunquid nam hęc tam dira cupido ex terrenis artubus moribundíſq; membris adhuc ineſt animarum illi prædicatiſsimę puritati? Nónne ab huiuſmodi corporeis, vt dicit, peſtibus omnibus eas aſſerit eſſe purgatas, cum rurſus incipiunt in corpora velle reuerti? Vnde colligitur etiã ſi ita ſe haberet, quod eſt omnino vaniſsimum, viciſsim alternans inceſſabiliter euntium atque redeuntium animarum mundatio & inquinatio, non potuiſſe veraciter dici, omnes culpabiles atq; vitioſos motus animarum eis ex terrenis corporibus inoleſcere. Siquidem ſecundùm ipſos illa, [b] vt locutor nobilis ait, dira cupido vſqueadeò non eſt ex corpore, [c] vt ab omni corporea peſte purgatam, & extra omne corpus animam conſtitutam, ipſam compellat eſſe in corpore. Vnde etiam illis fatentibus, non ex carne tantùm afficitur anima, vt cupiat, metuat, [d] lætetur, & triſtetur: verumetiam ex ſeipſa his poteſt motibus agitari.

L. VIVES.

a NOn quidem Platonici ſicut Manichæi. } *Hi omnem carnem, non Dei, ſed malæ mentis perhibent eſſe opificium: ideo ſuos auditores monent, ne animantes occidant, ne offendant principes tenebrarum in cœleſtibus colligatos, à quibus dicunt omnem carnem originem ducere. Et ſi vtantur coniugibus, conceptum tamen generationémque deuitent, ne diuina ſubſtantia, quæ in eos per alimenta ingreditur, vinculis carneis ligetur in prole. Auguſtinus ad Quod vult Deum. His aſſenſi ſunt Priſcillianiſtæ.*

b Vt locutor nobilis. } *Sic alibi Ciceronem nominauit, hìc Vergilium: quanquam alibi ſic legitur, vt poeta præfatus eloquitur, lucis tam dira etiam.*

c Vt ab omni corporea peſte purgatam. } *In aliis libris ſcribitur, Vt ab omni corporea parte purgatam.*

d Lætetur & triſtetur. } *Alibi eſt, Lætetur & ægreſcat, quod non ſecus ſignificat: nam triſtitiam, ægritudinem vocat Cicero, tertio Tuſculanarum.*

De qualitate voluntatis humanæ, sub cuius iudicio affectiones animi, aut prauæ habentur, aut rectæ.

CAP. VI.

INterest autem, qualis sit voluntas hominis, quia si peruersa est, peruersos habebit hos motus: si autem recta est non solùm inculpabiles, verumetiam laudabiles erunt. [a] Voluntas est quippe in omnibus: imo omnes nihil aliud quàm voluntates sunt. Nam quid est cupiditas & lætitia, nisi voluntas [b] in eorum consensionem, quæ volumus? Et quid est metus atque tristitia, nisi voluntas in dissensionem ab his quæ nolumus? Sed cùm consentimus appetendo ea quæ volumus, cupiditas: cùm autem consentimus fruendo his quæ volumus lætitia vocatur. Itémq; cùm dissentimus ab eo quod accidere nolumus, talis voluntas metus est: cùm autem dissentimus ab eo quod nolentibus accidit, talis volũtas tristitia est. Et omnino pro varietate rerum quæ appetuntur, atque fugiuntur, sicut allicitur, vel offenditur volũtas hominis, ita in hos, vel illos affectus mutatur & vertitur. Quapropter homo qui secundum Deum nõ secundum hominem viuit, oportet vt sit amator boni: vnde fit consequẽs vt malum oderit. Et quoniam nemo natura sed quisquis malus est, vitio malus est: [c] perfectum odium debet malis, qui secundum Deũ viuit: vt nec propter vitium oderit hominem, nec amet vitiũ propter hominem: sed oderit vitium, amet hominem. Sanato enim vitio, totum quod amare, nihil autem quod debeat odisse, remanebit.

L. VIVES.

a VOluntas est quippe in omnibus. } *Stoici βουλήσεις quod Cicero voluntates vertit, nolunt esse, nisi cùm quid prudenter constantérque appetitur: Idcirco voluntas finitur, quæ quid cum ratione desiderat, quæ est in solo sapiente. Quæ autem aduersus rationem incitata est vehementius, ea libido dicitur, vel cupiditas effrenata, quæ in omnibus stultis reperitur. Peripatetici vtrasque voluntates dicunt, has malas, illas bonas. De nominibus est controuersia, vt aliàs dixi. Nam & cupiditates Stoici voluntates quoque nominant: nec refert, vtrum sit cum consilio voluntas, an natura ipsa impulsa: nam voluntas est semper, nisi quod illa propriè, veréque dicitur voluntas, in qua est libertas, & in hac demum vitium est, aut virtus.*

b In eorum consensionem quæ volumus. } *Non est hæc vel consensio,*

sensio, vel dissensio, qua credimus aliquid esse, aut non esse, in qua est scientia, fides, opinio: de quibus multus in Analyticis posterioribus sermo: sed velle aut nolle quæ ad voluntatem spectant, cùm illa ad mentem pertineant, & tanquam approbare & decernere vt vel fiat quid, vel non fiat.

c Perfectum odium. } *Declarat quod est in Psalmo 138. Perfecto odio oderam illos.*

Amorem & dilectionem indifferenter & in bono & in malo apud sacras literas inueniri.

CAP. VII.

NAM cuius propositum est amare Deum, & non secundum hominem, sed secundum Deum amare proximum, sicut etiam seipsum: proculdubio propter hunc amorem dicitur voluntatis bonæ, quæ vsitatius in scripturis sacris charitas appellatur: sed amor quoque secundùm easdē sacras literas dicitur. Nam & amatorem boni dicit Apostolus esse debere, quem regendo populo præcipit eligendum. Et ipse dominus Petrum apostolum interrogans, cùm dixisset. [a] Diligis me plus his? Ille respondit: [b] Domine, tu scis quia amo te. Et iterum dominus quæsiuit, nō vtrum amaret, sed vtrum diligeret eum Petrus. At ille respōdit ei iterum: Domine tu scis quia amo te. Tertia verò interrogatione & ipse Iesus non ait, diligis me, sed amas me: vbi secutus ait Euangelista: Contristatus est Petrus, quia dixit ei tertiò, amas me: cùm dominus non tertiò, sed semel dixerit, amas me: bis autem dixerit, diligis me. Vnde intelligimus quod etiam cùm dicebat dominus, diligis me: nihil aliud dicebat, quàm amas me. Petrus autem non mutauit huius vnius rei verbum, sed etiam tertiò. Domine, inquit, tu omnia scis, tu scis quia amo te. Hoc propterea commemorandum putaui, [c] quia nonnulli arbitrabuntur aliud esse dilectionem siue charitatem, aliud amorem. [d] Dicunt enim dilectionem accipiendam esse in bono, amorem in malo. Sic autem nec ipsos autores secularium literarum locutos esse certissimum est. Sed viderint philosophi vtrum vel qua ratione ista discernant. Amorem tamen eos in bonis rebus, & erga ipsum Deum magnipendere, libri eorum satis loquuntur. [e] Sed scripturas religionis nostræ, quarum autoritatem cæteris quibusque literis anteponimus: non aliud dicere amorem,

aliud dilectionem vel charitatem, insinuandum fuit: nam & amorem in bono dici iam ostendimus. Sed ne quis existimet amorem quidem & in bono & in malo, dilectionem autem non nisi in bono esse dicendam, illud attẽdat quod in Psalmo scriptum est: Qui autem diligit iniquitatem, odit animam suam. Et illud apostoli Ioannis: Si quis dilexerit mundum: non est dilectio patris in eo. Ecce vno loco dilectio, & in bono & in malo. Amorem autem in malo: quia in bono iam ostendimus, ne quisquam flagitet, legat quod scriptum est: Erũt enim homines seipsos amantes, amatores pecuniæ. Recta itaq; voluntas est bonus amor, & voluntas peruersa malus amor. Amor ergo inhians habere quod amatur cupiditas est: id autem habens eóque fruens, lætitia. Fugiens quod ei aduersatur, timor est: idque si acciderit sentiens, tristitia est. Proinde mala sunt ista, si malus est amor: bona, si bonus: quod dicimus, de scripturis probemus. Concupiscit Apostolus dissolui, & esse cum Christo. Et, Cõcupiuit anima mea desiderare iudicia tua in omni tempore.[f] Vel si accõmodatius dicitur: Desiderauit anima mea cõcupiscere iudicia tua. Et, Cõcupiscẽtia sapientiæ perducit ad regnum. Hoc tamen loquendi obtinuit consuetudo, vt si cupiditas vel concupiscentia dicatur, nec addatur cuius rei sit, non nisi in malo possit intelligi. Lætitia apud Psalmistam in bono est: Lætamini in domino, & exultate iusti. Et, Dedisti lætitiam in cor meũ. Et, Adimplebis me lętitia cum vultu tuo. Timor inest bono apud Apostolum, vbi ait: Cum timore & tremore vestram ipsorũ salutem operamini. Et, Noli altũ sapere, sed time. Et, Timeo autẽ ne sicut serpens Euam seduxit astutia sua, sic & vestræ mentes corrumpantur à castitate quæ est in Christo. De tristitia verò,[g] quam Cicero magis ægritudinem appellat: dolorem autem Vergilius, vbi ait: Dolent gaudéntque:[h] sed ideo malui tristitiam dicere, quia ægritudo vel dolor vsitatius in corporibus dicitur, scrupulosior quæstio est, vtrum inueniri possit in bono.

L. VI-

L. VIVES.

a Diligis me plus his.} *An plus quàm hos, an plus quàm hi? Certè plus quàm hi: & ad tollendam amphibologiam sic fuit vertendum.*

b Domine tu scis quia amo te.} *Graecè sic est:* λέγει τῷ σίμωνι πέτρῳ ὁ ἰησοῦς, σίμων ἰωαννᾶ ἀγαπᾷς με πλεῖον τούτων: λέγει αὐτῷ, ναὶ κύριε σὺ οἶδας ὅτι φιλῶ σε. λέγει αὐτῷ, βόσκε τὰ ἀρνία μου, λέγει αὐτῷ πάλιν δεύτερον, σίμων ἰωαννᾶ ἀγαπᾷς με: λέγει αὐτῷ ναὶ κύριε, σὺ οἶδας ὅτι φιλῶ σε. λέγει αὐτῷ. ποίμαινε τὰ πρόβατά μου λέγει αὐτῷ τὸ τρίτον, σίμων ἰωαννᾶ, φιλεῖς με: ἐλυπήθη ὁ πέτρος, ὅτι εἶπεν αὐτῷ τὸ τρίτον, φιλεῖς με. *Itaque* ἀγαπάω *vertunt diligo,* φιλέω *amo.*

c Quia nonnulli arbitrantur aliud esse dilectionem.} *Origenes homilia prima in Cantica: Videtur mihi quòd diuina scriptura volens cauere, ne lapsus aliquis legentibus sub amoris nomine nasceretur, pro infirmioribus quibusque eum qui apud sapientes seculi cupido seu amor dicitur, honestiore vocabulo charitatem vel dilectionem nominasse.*

d Dicunt enim dilectionem accipiendã esse in bono.} *Aliam Latini scriptores longè diuersam faciunt in istis vocabulis differentiam, vt diligere sit remissius, amare ardentius, vt apud Cic. Dolabellam antea diligebã, nunc amo. Et ad Brutum apertius: Clodius Trib. pleb. desig. valde me diligit, seu vt* ἐμφατικώτερον *dicã, valde me amat. Et si non negarim amorem ambiguum quidem, & medium nomen, in obscœnum tamen & flagitiosum plerunque vsurpari, dilectionem rarò: & quam differentiam Latini ponunt inter diligere & amare, eandem Graecorum quidam inter* ἀγαπᾷν καὶ φιλεῖν.

e Sed scripturas rel. nostrae.} *Hi loci, quos ex sacris literis affert ad probandum quod conatur, nihil efficiunt, nisi dicat* φιλεῖν *&* ἀγαπᾷν *ad vtrunque, bonum, & malum valere: quod ex dictis illis, in quibus Apostoli his vocabulis vsi sunt, declaratur. Latina enim interpretatio linguam & significata vocum interpretis arguit, non eius qui scripsit. Sed fortè illud ostendere volebat, quòd cum homine Graeco disputaret, nempe Origene.*

f Vel si accommodatius dicitur desiderauit anima mea.} *Sic enim verterunt Lxx.* ἐπεπόθησεν ἡ ψυχή μου τοῦ ἐπιθυμῆσαι τὰ κρίματά σου. *Et incipit ostendere, nullum ex quatuor illis affectibus malum natura sua esse.*

g Quã Cic. magis aegrit.} *Dixi hoc esse apud Cic. 3. & 4. Tusc. q.*

h Sed ideo malui tristitiam dicere.} *Cic. 2. Tusc. q. cùm de dolore loquitur, cruciatũ in corpore significat, & aegritudinem cruciantem*

finit lib. 4. ægritudinem in animo esse dicit, sicuti ægrotationem in corpore: ægritudinem quoque non seiunctum à dolore habere nomen, lib. 3.

De tribus perturbationibus, quas in animo sapientis Stoici esse voluerunt, exclusis dolore siue tristitia, quam virtus animi sentire debeat.

CAP. VIII.

Vas [a] enim Græci appellant εὐπαθείας, Latinè autem Cicero constantias nominauit: Stoici tres esse voluerunt, pro tribus perturbationibus in animo sapientis: pro cupiditate voluntatem, [b] pro lætitia gaudium, pro metu cautionem: pro ægritudine verò, vel dolore, quem nos vitandæ ambiguitatis gratia, tristitiam maluimus dicere, negauerunt esse posse aliquid in animo sapientis. Voluntas quippe, inquiunt, appetit bonũ, quod facit sapiens. Gaudium de bono adepto est, quod vbique adipiscitur sapiens. Cautio deuitat malum, quod debet sapiens deuitare. Tristitia porrò quia de malo est, quod iam accidit: nullum autem malum existimant posse accidere sapienti: nihil in eius animo pro illa esse posse dixerunt. Sic ergo illi loquuntur, vt velle, gaudere, cauere, negent nisi sapientem: stultum autem nõ nisi cupere, lætari, metuere, contristari. Et illas tres esse constantias, has autẽ quatuor perturbationes secundum Ciceronem: secundum plurimos autem passiones. Græcè autem illæ tres, sicut dixi, appellantur εὐπάθειαι, istæ autem quatuor πάθη. Hæc [c] locutio vtrum scripturis sanctis congruat, cùm quærerem quantum potui diligenter, illud inueni quod ait Propheta: [d] Non est gaudere impiis, dicit dominus: tanquam impij lætari possint potius quàm gaudere de malis: quia gaudium propriè bonorum & piorum est. Item illud in Euangelio: Quæcunque vultis vt faciant vobis homines, hæc vos facite illis: ita dictum videtur, tanquam nemo possit aliquid malè vel turpiter velle, sed cupere. Denique propter consuetudinem locutionis, nonnulli interpretes addiderunt bona, & ita interpretati sunt: Quæcunque vultis vt faciant vobis homines bona. Cauendum enim putauerunt, ne quisquam inhonesta velit sibi fieri ab hominibus, vt de turpioribus taceam, certè luxuriosa conuiuia, in quibus se, & si ipse illis faciat similia, hoc præceptum existimet impleturum. [e] Sed in Græco Euangelio, vnde in Latinum translatum est, non legitur, bona,

bona,sed,Quæcunque vultis vt faciant vobis homines,hæc & vos facite illis: credo propterea, quia in eo quod dixit vultis, iam voluit intelligi bona. Non enim ait cupitis. Non tamen semper his proprietatibus locutio nostra frænanda est, sed interdum his vtendum est. Et cùm legimus eos quorum autoritati resultare fas non est, ibi sunt intelligendæ vbi rectus sensus alium exitum non potest inuenire: sicut ista sunt quæ exempli gratia partim ex Propheta, partim ex Euangelio commemorauimus. Quis enim nescit impios exultare lætitia? Et tamen non est gaudere impiis, dicit dominus. Vnde,nisi quia gaudere aliud est,quando propriè signatæque hoc verbum ponitur?Item quis negauerit non rectè præcipi hominibus,vt quæcunque sibi ab aliis fieri cupiunt,hæc eis & ipsi faciāt:ne se inuicem turpitudine illicitæ voluptatis oblectent? & tamen saluberrimum, verissimûmque præceptum est: Quæcunque vultis vt faciant vobis homines, eadem & vos facite illis. Et hoc vnde,nisi quia hoc loco modo quodam proprio voluntas posita est, quæ in malo accipi non potest? Locutione verò vsitatiore, quam frequentat maximè consuetudo sermonis, non vtique diceretur: Noli velle mentiri omne mendacium: nisi esset & voluntas mala, à cuius prauitate illa distinguitur, quam prædicauerunt angeli dicentes: [f] Pax in terra hominibus bonæ voluntatis. Nam ex abundanti additum est, bonæ, si esse non potest nisi bona. Quid autem magnum in charitatis laudibus dixisset Apostolus, quod non gaudeat super iniquitate, nisi quia ita malignitas gaudet? Nam & apud autores secularium literarum talis istorum verborum indifferentia reperitur. Ait enim Cicero orator amplissimus: [g] Cupio patres conscripti me esse clementem. Quia hoc verbum in bono posuit, quis tam peruersè doctus existat, qui non eum cupio, sed volo potius dicere debuisse contendat? Porrò apud Terentium flagitiosus adolescens insana flagrans cupidine: [h] Nihil volo aliud, inquit, nisi Philomenam. Quam voluntatem fuisse libidinem, responsio quæ ibi [i] serui eius senioris inducitur, satis indicat. Ait nanque domino suo: Quanto satius est, te id dare operam, quò istum amorem ex animo amoueas tuo, quàm id loqui quò magis libido frustra accendatur tua. Gaudium verò eos & in malo posuisse ille ipse Vergilianus testis est versus, vbi has quatuor perturbationes summa bre-

uitate complexus eſt:

Hinc metuunt, cupiúntque, dolent, gaudéntque.

Dixit etiam idem autor:

Mala mentis Gaudia.

Proinde volunt, cauent, languent & boni & mali. Atque vt eadem aliis verbis enuntiemus, cupiunt, timent, lætantur & boni & mali. Sed illi bene, iſti malè, ſicut hominibus ſeu recta ſeu peruerſa voluntas eſt. Ipſa quoque triſtitia, pro qua Stoici nihil in animo ſapientis inueniri poſſe putauerunt, reperitur in bono, & maximè apud noſtros. Nam laudat Apoſtolus Corinthios, quòd contriſtati fuerint ſecundum Deum. Sed fortaſſe quis dixerit, illis Apoſtolum fuiſſe congratulatum, quòd contriſtati fuerint pœnitendo: qualis triſtitia, niſi eorum qui peccauerunt eſſe non poteſt. Ita enim dicit: Video quòd Epiſtola illa, & ſi ad horam, contriſtaui vos: nunc verò gaudeo, non quia contriſtati eſtis, ſed quia contriſtati eſtis ad pœnitentiam. Contriſtati enim eſtis ſecundum Deum, vt in nullo detrimentum patiamini ex nobis. Quæ enim ſecundum Deum eſt triſtitia, [k] pœnitentiam in ſalutem impœnitendam operatur: mundi autem triſtitia mortem operatur. Ecce enim idipſum ſecundum Deum contriſtari, quantam perfecit in nobis induſtriam. Ac per hoc poſſunt Stoici pro ſuis partibus reſpondere, ad hoc videri vtilem eſſe triſtitiam, vt peccaſſe pœniteat, in animo autem ſapientis ideo eſſe non poſſe, quia nec peccatum in eum cadit cuius pœnitentia contriſtetur, nec vllum aliud malum, quod perpetiendo & ſentiendo ſit triſtis. [l] Nam & Alcibiadem ferunt, ſi me de nomine hominis memoria non fallit, cùm ſibi beatus videretur [m] Socrate diſputante, & ei quàm miſer eſſet, quoniam ſtultus eſſet, demonſtrante, fleuiſſe. Huic ergo ſtultitia fuit cauſa etiã huius vtilis optandæq; triſtitiæ, qua homo eſſe ſe dolet, quod eſſe non debet. Stoici autem non ſtultum, ſed ſapientem aiunt triſtem eſſe non poſſe.

L. VIVES.

a Quas enim Græci appellant ἀπαθείας, Cicero conſtantias. } *Hæc omnia apud Ciceronem libro quarto Tuſculan. quæſt. Porrò* ἀπάθεια, *quæſt. bonus affectus dicitur: quod bifariam poteſt intelligi:* & περὶ τῆς τρυφῆς, *hoc eſt de voluptate, cuius*

cuius contrarius est mœror & dolor: & περὶ τῆς βουλήσεως, hoc est de illa honesta & sancta voluntate, quam Stoici ponebant. Nam dixi antea voluntates ab Stoicis tantùm dici bonas, quod planius Cicero.

b Pro lætitia gaudium. } *Gaudere enim decet, lætari non decet. Porrò declinatio à malo cum ratione est cautio, sine ratione verò & cum exanimatione humilis atque fracta metus.*

c Locutio vtrum scripturis sanctis. } *Equidem non video, quò spectet tam longa disputatio de ratione nominum ex interprete duntaxat petita: nam si in eadem lingua dicta adduceret, quæ sunt à sanctis scripta, esset aliqua ratio cur fieret.*

d Non est gaudere impiis, dicit Dominus. } *Esaiæ quinquagesimo octauo. Vulgò legimus, Non est pax impiis dicit dominus. Lxx. verterunt, Non est gaudium impiis.*

e Sed in Græco Euangelio. } πάντα οὖν ὅσα ἂν θέλητε ἵνα ποιῶσιν ὑμῖν οἱ ἄνθρωποι, καὶ ὑμεῖς ποιεῖτε αὐτοῖς. *Ociosum nimis esset, vt puto, multis verbis persuadere velle, cum de sensu aut integritate verborum Euangelij Latini dubitatur, ad fontem ipsum recurrendum, ad Græca exemplaria, qua lingua Apostoli scripsere. Hoc Hieronymus clamat, hoc Augustinus hic admonet, & præcipit exemplo suo. Isti reclamant, & certius esse contendunt, transfusum in Latinum sermonem Euangelium quàm in ipsa origine sua. Sed istos non magnoperè referre putem confutari: nam pauci sunt, & indocti, qui vel suapte sponte tacebunt, cùm se intelligent nil proficere, vel eruditorum omnium consensu cum absonis suis clamoribus reijcientur.*

f Pax in terra hominibus bonæ voluntatis. } *Græcè est* καὶ ἐπὶ γῆς εἰρήνη, ἀνθρώποις εὐδοκία. *In terra pax, hominibus bona voluntas. Sed ad id quod agit, nihil interest, siue bona voluntas dicatur, siue bonæ voluntatis.*

g Cupio patres conscripti me esse clementem } *Prima in Catilinam inuectiua. Sed sic legitur: Cupio patres conscripti me esse clementem, cupio in tantis reipublicæ periculis me non dissolutum videri. Et in hoc sensu, cupio, est sexcenties apud Ciceronem: atque hoc argumentum Augustini ex scriptoribus linguæ Latinæ, in ea re de qua tractat, paulò est aptius quàm alia omnia sacrorum librorum: idque non tam contra Græcos Stoicos, quàm contra Latinum Ciceronem.*

h Nihil volo aliud, inquit, nisi Philomenam. } *Verba sunt Carini in Andria Terentij. Puto dici Philumenam, quàm charam & amatam.* φιλουμένη *filia fingitur Chremetis. Interpres noster multis antea libris tacitus, hoc demum capite soluit silentium, & Philumenam, nomen esse cuiusdam meretricis ait. Hoc non est boni viri ex pudica*

virgine impudicum scortum facere: sed nimirum putat, quod & aliis plerisque nostro tempore persuasum est, apud poëtas nullos viros loqui, nisi lenones, aut latrones: nec vllas fœminas, nisi meretrices aut lenas. Ideò lupanarium Latinum vocant, quòd cùm Philumena in lupanari inueniatur, quid aliud simplici illi & columbino prædicatoris oculo videri debuit, quàm meretrix?

i Serui eius semoris.} *An sanioris ideò melius poterat indicare: nam Carinus in amore non sat erat sanus: seruus hic erat Byrrhia.*

k Pœnitentiam in salutem stabilem operatur.} *Sic vulgò etiam legimus in Epistola Pauli ad Corinthios secundo. In antiquis Augustini exemplaribus, in Brugensi habetur, pœnitentiam in salutem impœnitentibus: mendosè quidem, sed aliquo tamen vestigio veræ lectionis quæ est in Coloniensi, vbi legitur: In salutem impœnitendam: sic enim Græcè μετάνοιαν εἰς σωτηρίαν ἀμεταμέλητον. pœnitentiam in salutem cuius nunquam pœniteat.*

l Nam & Alcibiadem ferunt.} *Hic propinquus erat Periclis principis Athen. cui & pupillus est relictus, omnium mortalium formosissimus, idem ingeniosissimus, & maxime in re militari industriæ. Imperator fuit Athenien. Bellúmque gessit cum Siculis & Lacedæmoniis. Nullius vnquam vnius hominis ad res diuersissimas maxima vitia, & maximas virtutes, flexibilius ingenium fuit. Eius vitam & gesta scribunt Plutarchus, & Æmilius Probus, & Iustinus, vulgares satis autores.*

m Socrate disputante.} *Socrates hunc edocuit, quem & se amare simulauit, vt ab amoribus aliorum, qui impudici erant, auerteret, Frequens eius mentio in Dial. Plat. Socrates hunc interim blandis & suauibus, cùm haberet obsequentem, ducebat verbis, sæpè asperis & acribus, cùm ferocientem videret, sibiq; placentem impendio coërcebat: vt apud Plat. in Alcib. de hominis natura. Cicero 4. Tusc. Cùm Socrates Alcibiadi persuasisset, vt accepimus, eum nihil hominis esse, nec quicquam inter Alcibiadem summo loco natum, & quemuis baiulum interesse, cùm se Alcibiades affligaret, lachrymánsque Socrati supplex esset, vt sibi virtutem traderet turpitudinémque depelleret.*

De perturbationibus animi, quarum affectus rectos habet vita iustorum.

CAP. IX.

Erum his Philosophis, quod ad istam quæstionem de animi perturbationibus attinet, iam respondimus in nono huius operis libro: ostendentes, eos non tam de re-

de rebus, quàm de verbis cupidiores esse contentionis, quàm veritatis. Apud nos autem iuxta scripturas sacras, sacrámque doctrinam, ciues sanctæ ciuitatis Dei in huius vitæ peregrinatione secundum Deum viuentes, metuunt, cupiúntque, dolét, gaudéntque. Et quia rectus est amor eorũ, istas omnes affectiones rectas habent. Metuunt pœnam æternã, cupiunt vitam æternam. Dolét in re, quia ipsi in semetipsis adhuc ingemiscunt adoptionem, expectãtes redemptionem corporis sui. Gaudent in spe, quia fiet sermo, qui scriptus est: Absorpta est mors in victoriam. Item metuunt peccare: cupiunt perseuerare: dolent in peccatis, gaudent in operibus bonis. Vt enim metuant peccare, audiunt: Quoniam abundabit iniquitas, refrigescet charitas multorum. Vt cupiant perseuerare, audiunt quod scriptũ est: Qui perseuerauerit vsque in finem, hic saluus erit. Vt doleant in peccatis, audiunt: Si dixerimus, quia peccatum non habemus, nosipsos seducimus, & veritas in nobis nõ est. Vt gaudeant in operibus bonis audiunt: Hilarem datorem diligit Deus. Item sicuti se infirmitas eorum firmitásque habuerit, metuunt tentari, cupiunt tentari: dolent in tentationibus, gaudent in tentationibus. Vt enim metuant tentari, audiunt: Si quis præoccupatus fuerit in aliquo delicto, vos qui spiritales estis instruite huiusmodi in spiritu mansuetudinis, intendẽs te ipsum ne & tu tenteris. Vt autem cupiant tentari, audiunt quendam virum fortem ciuitatis Dei dicentẽ: Proba me Domine, & tẽta me, vre renes meos & cor meum. Vt doleant in tentationibus, vident Petrum flentem, Vt gaudeant in tentationibus, audiunt Iacobum dicentem: Omne gaudium existimate fratres mei, cùm in tentationes varias incideritis. Non solùm autem propter semetipsos his mouentur affectibus, verumetiam propter eos, quos liberari cupiunt, & ne pereant metuunt, & dolent si pereunt, & gaudent si liberantur. Illum quippe optimum & fortissimum virum, qui in suis infirmitatibus gloriatur, vt eum potissimum commemoraremus, qui [a] in ecclesia Christi ex Gentibus venimus, doctorem Gentium in fide & veritate, qui & plus omnibus suis coapostolis laborauit, & pluribus epistolis populos Dei, non eos tantùm qui præsentes ab illo videbantur, verumetiam illos qui futuri præuidebantur, instruxit: illum, inquam verum athletam Christi, [b] doctum ab illo, [c] vnctum de illo, [d] crucifixum cum illo, [e] gloriosum in illo, [f] in thea-

tro huius mundi, cui spectaculum factus est, & angelis & hominibus,[g] legitimè [h] magno agone certantem, [i] & palmam [k] supernæ vocationis in anteriora sectantem, oculis fidei libentissimè spectamus, gaudere cum gaudentibus, flere cum flentibus, [l] foris habentem pugnas, intus timores, cupientem dissolui, & esse cum Christo: desiderantem videre Romanos, vt aliquem fructum habeat in illis, sicut & in cæteris gentibus: æmulantem Corinthios, & ipsa æmulatione metuentem ne seducantur eorum mentes à castitate quæ in Christo est: magnam tristitiam & continuum dolorem cordis de Israelitis habentem, quòd ignorantes Dei iustitiam, & suam volentes constituere, iustitiæ Dei non essent subiecti: nec solùm dolorem, verumetiam luctum suum denuntiantem de quibusdam qui antè peccauerunt, & non egerunt pœnitentiam super immunditia & fornicationibus suis. Hi motus, hi affectus de amore boni, & de sancta charitate venientes, si vitia vocanda sunt, sinamus, vt ea quæ vera vitia sunt, virtutes vocentur. Sed quum rectam rationem sequantur istæ affectiones, quando vbi oportet adhibentur, quis eas tunc morbidas seu vitiosas passiones audeat dicere? Quamobrem etiam ipse Dominus in forma serui agere vitã dignatus humanam, sed nullum habens omnino peccatum, adhibuit eas, vbi adhibendas esse iudicauit. Neque enim in quo verum erat hominis corpus, & verus hominis animus, falsus erat humanus affectus. Quum ergo eius in Euãgelio ista referuntur, quòd super duritia cordis Iudæorum cum ira contristatus sit, quòd dixerit, gaudeo propter vos, vt credatis: quod Lazarum suscitaturus etiam lachrymas fuderit: quòd concupiuerit cum discipulis suis manducare pascha: quòd propinquante passione tristis fuerit anima eius vsque ad mortem, non falsò vtrique referuntur. Verùm ille hos motus certæ dispensationis gratia, ita quum voluit, suscepit animo humano, vt quum voluit factus est homo. Proinde quod fatendum est, etiam cum rectas, & secundum Deum habemus has affectiones, huius vitæ sunt, non illius, quam futuram speramus, & sæpe illis etiam inuiti cedimus. Itaque aliquando quamuis non culpabili cupiditate, sed laudabili charitate moueamur: [m] etiam dum nolumus flemus. Habemus ergo eas ex humanæ conditionis infirmitate, non au-

tem

tem, ita Dominus I E S V S, [o] cuius & infirmitas fuit ex potestate. Sed dum vitæ huius infirmitatem gerimus, si eas omnino nullas habeamus, tunc potius non rectè viuimus. Vituperabat enim & detestabatur Apostolus quosdam, [p] quos etiam esse dixit sine affectione. Illos etiam culpauit sacer Psalmus, de quibus ait: Sustinui qui simul contristaretur, & non fuit. Nam omnino non dolere, dum sumus in hoc loco miseriæ, profectò [p] sicut quidam etiam apud seculi huius literatos sensit, & dixit, non sine magna mercede contingit, immanitatis in animo, stuporis in corpore. [q] Quocirca illa quæ ἀπάθεια Græcè dicitur, quæ si Latinè posset, impassibilitas diceretur: si ita intelligenda est (in animo quippe, non in corpore accipitur) vt sine his affectionibus viuatur, quæ contra rationem accidunt mentémque perturbant, bona planè & maximè optanda est: sed nec ipsa huius est vitæ. Non enim qualiumcunque hominum vox est, sed maximè piorum, multúmque iustorum, atque sanctorum: Si dixerimus, quoniam peccatum non habemus, nosipsos seducimus, & veritas in nobis non est. Tunc itaque ἀπάθεια ista erit, quando peccatum in homine nullum erit. [r] Nunc verò satis bene viuitur, si fine crimine: sine peccato autem qui se viuere existimat, non id agit, vt peccatum non habeat, sed vt veniam non accipiat. Porrò si ἀπάθεια illa dicenda est, quum animum contingere omnino non potest vllus affectus, quis hunc stuporem non omnibus vitiis iudicet esse peiorem? Potest ergo non absurdè dici perfectam beatitudinem sine stimulo timoris, & sine vlla tristitia futuram. Non ibi autem futurum amorem, gaudiúmque quis dixerit, nisi omnino à veritate seclusus? Si autem ἀπάθεια illa est, vbi nec metus vllus exterret, nec angit dolor, auersanda est in hac vita, si rectè, hoc est, secundum Deum viuere volumus. In illa verò beata, quæ sempiterna promittitur, [s] timor planè separandus est. Timor nanque ille, de quo dicit apostolus Ioannes: Timor non est in charitate, sed perfecta charitas foras mittit timorem: quia timor pœnam habet: qui autem timet, non est perfectus in charitate: non est eius generis timor, cuius ille: quo timebat apostolus Paulus, ne Corinthij serpentina seducerentur astutia: hunc enim timorem habet charitas, imò non habet nisi charitas: sed illius est generis timor, qui non est in charitate: de-

quo & ipse apostolus Paulus ait: Non enim accepistis spiritum seruitutis iterum in timorem. Timor verò ille castus permanens in seculum seculi, si erit & in futuro seculo: nam quo alio modo potest intelligi permanere in seculum seculi? non est timor exterreus à malo, quod accidere potest, sed tenens in bono, quod amitti non potest. Vbi enim boni adepti amor immutabilis est, profectò si dici potest, mali cauendi timor securus est. Timoris quippe casti nomine ea voluntas significata est, qua nos necesse erit nolle peccare: & non sollicitudine infirmitatis, ne fortè peccemus, sed tranquillitate charitatis cauere peccatum. Aut si nullius omnino generis timor esse poterit in illa certissima securitate perpetuorum, feliciúmque gaudiorum: sic dictum est, Timor Domini castus, perfectus, permanens in seculum seculi: quemadmodum dictum est: Patientia pauperum non peribit in æternum. Neque enim æterna erit ipsa patientia, quæ necessaria non est, nisi vbi toleranda sunt mala: sed æternum erit, quò per patientiam peruenitur. Ita fortasse timor castus in seculum seculi dictus est permanere, quia id permanebit, quò timor ipse perducit. Quæ quum ita sint, quoniam recta vita dicenda est, qua perueniendum sit ad beatam, omnes affectus istos vita recta rectos habet, peruersa peruersos. Beata verò, eadémque æterna amorem habebit, & gaudium non solùm rectum, verumetiam iam certum: timorem autem & dolorem nullum. Vnde iam apparet vtcunque quales esse debeant in hac peregrinatione ciues ciuitatis Dei, viuentes secundum Spiritum, non secundum carnem, hoc est secundum Deum, non secundum hominem: & quales in illa quò tendunt immortalitate futuri sint. Ciuitas porrò, hoc est societas impiorum, non secundum Deum, sed secundum hominem viuentium, & in ipso cultu falsæ, contemptúque veræ diuinitatis, [t] doctrinas hominum, dæmonúmve sectantium, his affectibus prauis tanquam morbis & perturbationibus quatitur. Et si quos ciues habet, qui moderari talibus motibus, & eos quasi temperare videantur: [u] sic impietate superbi & elati sunt, vt hoc ipso in eis sint maiores timores, quo minores dolores. Et si nonnulli tantò immaniore, quantò rariore vanitate hoc in seipsis adamauerint, vt nullo prorsus erigantur & excitentur, nullo flectantur atque inclinentur affectu: humanitatem totam potius amittunt, quàm veram affe-

aſſequantur tranquillitatem. Non enim quia durum aliquid ideò rectum,[x] aut quia ſtupidum eſt, ideo ſanum.

L. VIVES.

a QVem in Eccleſia.} *Paulus non venit ex Gentibus ad Eccleſiam, ſed ex Iudaico populo tribu Ben-iamin: ideò melius in veteribus libris, qui in Eccleſiam Chriſti ex Gentibus venimus: vt loquatur Auguſtinus de ſe & aliis qui ad Chriſtum ex Gentilium genere conuerſi ſunt.*

b Doctum ab illo.} *Nam erant magiſtri palæſtræ, à quo docebantur athletæ.*

c Vnctum de illo.} *In aliis exemplaribus legitur, vinctum de illo, quod ipſe interdum dicit, Ego vinctus Chriſti Ieſu, quod puto eſſe congruentius, quamuis athletæ vngebãtur ab alipta & perſequitur ferè illam athletarum rationem, exercitationem & mores.*

d Crucifixum cum illo.} *Nam certi fines erant, quos non licebat egredi, ſiue ſaltando, ſiue currendo, ſiue luctando.*

e Glorioſum in illo,} *Ad victoriam non ſpectat.*

f In theatro.} *Ad ſpectatores, non coram paucis, aut ignobilibus.*

g Legitimè.} *Nam certis legibus rogabantur, neque enim cuilibet licebat certare.*

h Magno agone.} *Nam erant minora certamina, & maiora, vt eorum qui dolichum currebant, & qui pancratiſtæ dicebantur.*

i Palmam.} *Hoc brauium.*

k In anteriora ſectantem.} *In dies maioribus victoriis meritiſque inſtructum, & ornatum, vt tandem ſit quinquertio, & in omni certaminum genere periodum vincat. Fratres, ego nondum arbitror me comprehendiſſe: vnum verò, quæ retrò ſum oblitus, tendens verò in anteriora deſtinatum perſequor, a l præmium ſcilicet ſupernæ vocationis Dei, per Chriſtum Ieſum, ad Philipp. 3.*

l Foris habentem pugnas.} *Percenſet omnes ferè in Paulo affectus, & eos bonos.*

m Etiam dum nolumus.} *Elabuntur vel imprudentibus, vel inuitis lachrymæ affectu intrinſecus moto, vt triſtitia, aut lætitia.*

n Cuius & infirmitas fuit ex poteſt.} *Nam in manu eius ſui erant affectus, nempe & Dei & hominis beatiſſ. laxabatque aut contrahebat, tũ illos, tum omnia corporis atque animi ſui pro arbitrio; noſtri*

verò affectus indomiti sunt, à quibus etiam nos rapimur, ita ex infirmitate sunt, & impotentia, idcirco impotentiam animi in affectibus immodicis nominamus.

o Quos etiam esse dixit sine affectu. } ἀόργητοι, *qui nulli sunt affectui in suos, qui nec fortunis, nec infortuniis eorum vel gaudio, vel tristitia tanguntur, similes feri sunt, quos Graeci* ἀπαθεῖς *dicunt, de quibus Plinius lib. septimo, Ferunt Socratem clarum sapientia, eodem semper visum vultu, nec aut hilari magis, aut turbato. Exit hic animi tenor aliquando in rigorem quendam toruitatémque naturae diram & inflexibilem, affectúsque humanos adimit, quales* ἀπαθεῖς *Graeci vocant.*

p Sicut quidam etiam apud seculi huius. } *Crantoris Academici est haec sententia apud Ciceronem. 3. Tusc. quaestio. de indolentia.*

q Quocirca illa quae ἀπάθεια. } *Seneca libro primo Epistolarum, In ambiguitatem incidendum est, si exprimere* ἀπάθειαν *uno verbo citò voluerimus, & impatientiam dicere: poterit enim contrarium ei, quod significare volumus intelligi. Nos enim cùm volumus dicere, qui respuat omnis mali sensum, accipietur is qui nullum possit ferre malum, Vide ergo num satius sit, aut innumerabilem animum dicere, aut animum extra omnem patientiam positum. Hoc inter nos & Epicuraeos interest. Noster sapiens vincit quidem incommodum omne, sed sentit: illorum nec sentit quidem. Sic ille.*

r Nunc verò satis bene viuitur sine crimine. } *Quid peccatum & crimen differant docet tractatu 41. super Ioannem. Nam crimen est, inquit, peccatum graue, accusatione & damnatione dignissimum: ideo Apostolus Paulus, quando elegit ordinandos, vel presbyteros, vel diaconos, & quicunque ordinandus est ad praepositura ecclesiae, non ait si quis sine peccato est: hoc enim si diceret, omnis homo reprobaretur, nullus ordinaretur: sed ait, si quis sine crimine est. Sicut homicidium, adulterium, aliqua ineuidentia, fornicationes, furtum, fraudes, sacrilegium, & huiusmodi. Ad explicandum Augustini dictum satis.*

ſ Timor planè separandus est. } *Alibi legitur, In illa verò beatitudine, quae sempiterna promittitur, planè speranda est, apathia, scilicet.*

t. Doctrinas hominum daemonúmque sectantium. } *Sunt disciplinae, quas daemones hominibus tradiderunt, vt magia, astronomia, & omne diuinationis genus praeter propheticum. Plato in Phedro daemonem cui erat nomen Theuth, inuenisse scribit literas, arithmeticam, geometriam, astronomiam, aleam, & ad Thamum Aegypti regem detulisse, dialecticam quoque hanc contentiosam & pertinacem, non dubium ab ingenio diabolico esse profectam, quod in verum contra niti*

semper

semper, & in melius dicenti nunquam cedere, & falso verum gaudet vincere.

u Sic impietate sup. } *Superbia fuit commune ferè philosophorum omnium vitium.*

x Aut quia stupidum, ideo sanum. } *Medici quibusdam membru affectus, cum sanitatem afferre nequeunt, stuporem inducunt, vt omni doloris sensu vacuifaciant, non quo sana sint, sed ne nihil sentiant.*

An primos homines in paradiso constitutos nullis perturbationibus prius quàm delinquerent affectos fuisse credendum sit. CAP. X.

SEd vtrum primus homo, vel primi homines (duorum erat quippe coniugium), habebant istos affectus in corpore animali ante peccatum, quales in corpore spiritali non habebimus omni purgato finitóque peccato, non immeritò quæritur. Si enim habebant, quomodo erant beati in illo memorabili beatitudinis loco, id est in paradiso? Quis tandem absolutè dici beatus potest, qui timore afficitur, vel dolore? quid autem timere, vel dolere poterant illi homines in tantorum tanta affluentia bonorum, vbi nec mors metuebatur, nec vlla corporis mala valetudo: nec aberat quicquam, quod bona voluntas adipisceretur, nec inerat quòd carnem animúmve hominis feliciter viuentis offenderet? Amor erat imperturbatus in Deum, atque inter se coniugum fida & syncera societate viuentium, & ex hoc amore grande gaudium, non desistente quod amabatur ad fruendum. Erat deuitatio tranquilla peccati, qua manente, nullum omnino aliunde malum, quod contristaret, irruebat. An fortè cupiebant prohibitum lignum ad vescendum contingere, sed mori metuebant: ac per hoc & cupiditas, & motus iam tunc illos homines etiam in illo perturbabat loco? Absit vt hoc existimemus fuisse, vbi nullum erat omnino peccatum.[a] Neque enim nullum peccatum est, ea quæ lex Dei prohibet concupiscere, atque ab his abstinere timore pœnæ non amore iustitiæ. Absit, inquam, vt ante omne peccatum, iam ibi fuerit tale peccatum, vt hoc de ligno admitterent, quod de muliere dominus ait: Si quis viderit mulierem ad concupiscendum eam, iam mœchatus est eam in corde suo. Quàm igitur felices erant primi homines, & nullis agitabantur perturbationibus animorum, nullis corporum

lædebantur incommodis: tam felix vniuersa societas esset humana, si nec illi malum, quod etiam in posteros traiicerent, nec quisquam ex eorum stirpe iniquitatem committeret, quæ damnationem reciperet. Atque ista permanente felicitate, donec per illam benedictionem, qua dictum est: Crescite & multiplicamini: prædestinatorum sanctorum numerus compleretur, alia maior daretur, quæ beatissimis angelis data est: vbi iam esset certa securitas peccaturum neminem, moriturúmque neminem: & talis esset vita sanctorum, post nullum laboris, doloris, mortis experimẽtum, qualis erit post hæc omnia in incorruptione corporum reddita resurrectione mortuorum.

L. VIVES.

a NEque enim nullum peccatum est. } *Non modò actus ipse, sed cupiditas actus mali peccatum est. Nec solùm in lege diuina, verumetiam in humanis etiis exactoribus, vt Cicero Philipp. secunda disputat: sed in libris philosophicis accuratius & copiosius. Et si huiusmodi legibus pœna non est huic peccati generi constituta: neque enim sic vnquam leges cauent, si quis tantum agri, aut pecoris habere voluerit, ea multa esto: quemadmodum Cato senior inquit pro Rhodiensibus.*

De lapsu primi hominis, in quo bene condita natura est, nec potest nisi à suo autore reparari.

CAP. XI.

SEd quia Deus cuncta præsciuit, & ideo hominem quoque peccaturum ignorare non potuit: secundùm id quod præsciuit atque disposuit, ciuitatem sanctam debemus asserere: non secundum illud quod in nostram cognitionem peruenire non potuit, quia in Dei dispositione non fuit. Nec enim homo peccato suo diuinum potuit perturbare consilium, quasi Deum quod statuerat, mutare compulerit: cùm Deus præsciendo vtrumque præuenerit, id est & homo, quem bonum ipse creauit, quàm malus esset futurus: & quid boni, etiam sic de illo esset ipse facturus. Deus enim etsi dicitur statuta mutare, [a] vnde tropica locutione in scripturis sanctis etiã pœnituisse legitur Deum: iuxta id dicitur, quod homo sperauerat, vel naturalium causarũ ordo gestabat: non iuxta id quo se omnipotens facturum esse præsciuerat,

uerat. Fecit itaq; Deus, sicut scriptum est, hominem rectum: ac per hoc voluntatis bonæ. Non enim rectus esset, bonam non habens voluntatem. Bona igitur voluntas opus est Dei: cum ea quippe ab illo factus est homo. Mala verò voluntas prima, quoniam omnia mala opera præcessit in homine, defectus potius fuit quidem ab opere Dei, ad sua opera, quàm opus vllum. Et ideo mala opera, quia secundum se, non secundum Deum: vt eorum operum tãquam fructuum malorum voluntas ipsa esset velut arbor mala: aut ipse homo inquantum malæ voluntatis. Porrò mala voluntas, quamuis non sit secundum naturam, sed contra naturam, quia vitium est: tamen eius naturæ est, cuius vitium, quod nisi in natura nõ potest esse: sed in ea quam creauit ex nihilo, non quam genuit creator de semetipso, sicut genuit verbum, per quod facta sunt omnia. Quia etsi de terræ puluere Deus finxit hominem, eadem terra omnísque terrena materies omnino de nihilo est: animámque de nihilo factam dedit corpori, cum factus est homo. Vsque adeò autem mala vincuntur à bonis, vt quamuis sinantur esse, ad demõstrandũ, quàm possit & ipse bene vti iustitia prouidentissima creatori: bona tamẽ sine malis esse possint, sicut Deus ipse verus & summus, sicut omnis super istum caliginosum aërẽ cœlestis inuisibilis visibilísque creatura: mala verò sine bonis esse non possint, quia naturæ in quibus sunt, inquantũ naturæ sunt: vtiq; bonæ sunt. Detrahitur porrò malum, nõ aliqua natura, quæ accesserat, vel vlla eius parte sublata, sed ea quæ vitiata ac deprauata fuerat, sanata atq; correcta.[b] Arbitriũ igitur voluntatis tunc est verè liberum, cum vitiis peccatísque non seruit. Tale datum est à Deo, quod amissum proprio vitio, nisi à quo dari potuit, reddi non potest. Vnde veritas dicit: Si vos filius liberauerit, tunc verè liberi eritis. Idipsum est autem, ac si diceret: si vos filius saluos fecerit, tunc verè salui eritis.[c] Inde quippe liberator, vnde saluator. Viuebat itaque homo secundum Deum[d] in paradiso, & corporali & spiritali: neq; enim erat paradisus corporalis propter corporis bona, & propter mẽtis non erat spiritalis. Aut verò erat spiritalis, quo per interiores, & non erat corporalis, quo per exteriores sensus homo frueretur. Erat planè vtrumque propter vtrumque. Postea verò quàm[e] superbus ille Angelus, ac per hoc inuidus, per eãdem superbiam à Deo ad semetipsum cõuersus, & quodam quasi tyrannico fastu gaudere subditis

quám esset subditus eligens, de spiritali paradiso cecidit, de cuius lapsu sociorúmque eius, qui ex angelis Dei angeli eius effecti sunt, in libris vndecimo, & duodecimo huius operis satis quantum potui disputaui, [f] malesuada versutia in hominis sensum serpere affectans, cui vtique stanti, quoniam ipse ceciderat, inuidebat, colubrum in paradiso corporali, vbi cum duobus illis hominibus, masculo & fœmina, animalis etiam terrestria cætera subdita, & innoxia versabantur, animal, scilicet lubricum, & tortuosis anfractibus mobile, [g] operi suo congruum per quem loqueretur elegit: [h] eóque per angelicam præsentiam præstantiorémq; naturam spiritali nequitia sibi subiecto, & tanquàm instrumento abutens fallaciam sermocinatus est fœminæ: à parte scilicet inferiore illius humanæ copulæ incipiens, vt gradatim perueniret ad totum:non existimans virum facilè credulum, nec errando posse decipi, sed dum alieno cedit errori. Sicut enim Aaron erranti populo ad idolum fabricandum non cōsensit inductus, sed cessit obstrictus: nec Salomonem credibile est errore putasse idolis esse seruiendum, sed blandiciis fœmineis ad illa sacrilegia fuisse compulsum:ita credendum est illum virum suæ fœminæ vni vnum, hominem homini, coniugem coniugi, ad Dei legem transgrediendam, nón tanquā verum loquenti credidisse seductum, sed [i] sociali necessitudine paruisse. Non enim frustra dixit Apostolus, Adam non est seductus: mulier autem seducta est: nisi quia illa quod ei serpens locutus est tanquam verum esset accepit, ille autem ab vnico noluit consortio dirimi, nec in communione peccati,nec ideo minus reus,sed sciens prudénsque peccauit: vnde & Apostolus non ait, non peccauit, sed non est seductus: nam vtique ipsum peccasse ostendit vbi dicit: Per vnum hominem intrauit peccatum in mundum: & paulò post apertius, In similitudinem, inquit, præuaricationis Adæ. Hos autem seductos intelligi voluit,qui id quod faciunt, non putant esse peccatum, ille autem sciuit Alioquin quomodo verum erit: Adam non est seductus? Sed inexpertus diuinæ seueritatis in eo falli potuit, vt veniale crederet esse cōmissum. Ac per hoc in eo quidem quo mulier seducta est, non est ille seductus,[k] sed eum fefellit, quomodo fuerat iudicandum quod erat dicturus, Mulier quam dedisti mihi sociam, ipsa mihi dedit,& manducaui. Quid ergo opus est pluribus?

Et si

Et si credendo non sunt ambo decepti, peccando tamen ambo capti sunt, & diaboli laqueis implicati.

L. VIVES.

a VNde tropica locutione. } *Figurata. Tropus est, inquit Quintilianus, verbi vel sermonis à propria significatione in aliam cum virtute mutatio. Deum pœnituisse, metaphora est, quam cum aliis tropis, si quis ignorat, scire tamen auet ad sacras literas intelligendas, non ex Cicerone petat vel Quintiliano, sed ab istis magnis declamatoribus, qui quid Grammaticen Rhetoricémque interest adhuc nesciunt, vno verbulo Grammaticen omnia nominant.* Tropus.

b Arbitrium igitur voluntatis. } *Non quòd aliàs liberum non sit: nam neque peccasset: sed quòd tunc nullo criminum onere pressum, nulli subditum praue consuetudini aut prauitati, tyrannis violentiis verè solutum agit & expeditum, non subinde à vitio tractum atque vexatum.*

c Inde quippè liberator vnde saluator. } *Ex Deo liberare nos, ex Deo saluos facere potuit, nec aliunde.*

d In Paradiso & corporali & spiritali. } *Paradisus voluptas est & oblectatio. In Paradiso in quo locatus erat homo, non tantùm corporalis ingens, sed animi multo maxima voluptas, sine qua corporalis illa non modò nulla, sed contrà potius amarißima fuisset. Ex animo enim fons est omnis oblectationis, qui si mœret, quid in homine lætum erit?* Paradisus.

e Superbus ille angelus, ac per hoc inuidus. } *In superbo naturæ vitij ipsius succrescit statim inuidentia. Sic enim si superbus diligit, vt neminem non priorem modò, sed ne parem quidem patiatur: quod cùm difficile factum sit, ibi continuò inuidia nascitur, ita fit vt etiam in maximis fastigiis, & suprà quem nihil sit, inuidentia reperiatur, cùm fauor populi aliqua de causa in alium inclinat, & non totus omni tempore, & per omnia in principem fertur. Declarat Suetonius quemadmodum Caligula Cæsar omni generi hominum etiam infimo inuiderit, aliis propter acclamationes populi, aliis propter admirationem generis vel formæ. Inuidit ergo dæmon homini sibi in dignitate illa suffecto, & per hanc inuidiam mors intrauit in orbem terrarum.*

f Malesuasa versutia. } *Legendum malesuada versutia, vt apud Vergilium malesuada fames, quasi mala suadens.*

g Operi suo congruum per quem loqueretur. } *Idem de Gen. ad literam, inquit, per hoc solum animal permissum esse tentare, vt sati declararetur fœminæ venenosum animal non nisi venenum*

effiaturum. Pherecides Syrius scribit dæmonas è cælo esse à Ioue deturbatos, quorum princeps Ophioneus sit dictus, hoc est serpentinus.

h Eóque per angelicam præsentiam.} *Nam dæmon serpentem induit, ideo callidissimum omnium animalium videbatur, vt ipse dicit super Gen.*

i Sociali necessitudine.} *Non necessitate, sed beneuolentia & coniunctione. Hæc enim omnia est necessitudo, & crebrius posteriora hæc.*

k Sed cùm fefellit quomodo fuerat iudicandum.} *Hoc Adam decepit, quòd existimauit iustam se excusationem, & quam Deus facilè acciperet, increpanti & castiganti Deo allaturum, si id se fecisse diceret, vt gratificaretur sociæ, atque ei sociæ, non quam sumpsisset ipse, sed quam dedisset dominus.*

De qualitate primi peccati per hominem admissi.

CAP. XII.

SI quem verò mouet, cur aliis peccatis sic natura non mutetur humana quemadmodum illa duorum primorum hominum præuaricatione mutata est: vt tantæ corruptioni, quantam videmus atque sentimus, & per hanc subiaceret morti, ac tot & tantis támque inter se contrariis perturbaretur & fluctuaret affectibus, qualis in Paradiso ante peccatum licet in corpore esset animali, vtique non fuit. Si quis hoc mouetur, vt dixi, non ideo debet existimare leue ac paruum fuisse illud commissum, quia in esca factum est, non quidem mala [a] nec noxia, nisi quia prohibita. Neque enim quicquam mali Deus in illo tantę felicitatis Paradiso crearet, atque plantaret. Sed obedientia commendata est in præcepto, [b] quæ virtus in creatura rationali mater quodammodo est omnium custósque virtutum: quandoquidem sic facta est, vt ei subditam esse sit vtile: perniciosum autem suam, non eius à quo creata est, facere voluntatem. Hoc itaque de vno cibi genere non edendo, vbi aliorum tanta copia subiacebat, tam leue præceptum ad obseruandum, tam breue ad memoria retinendum, vbi præsertim nondum voluntati cupiditas resistebat, quod de pœna trãsgresionis postea subsecutũ est, tanto maiore iniustitia violatum est, quanto faciliore posset obseruantia custodiri.

L. VIVES.

a NEc noxia.} *Ex seipsa.*

b Quæ virtus in creatura rationali.} *Neque enim aliquid*

præcipit

præcipit Deus vel homini vel angelo, quod eius opere quopiam beatissimus ille & nullus rei indigus egeat, sed obsequentem sibi & audientem dicto vult eum esse. Vnde est illud præstare sacrificio obedientiam. Hieronymus in Hieremiam cap. 11. super illo dicto: Maledictus vir, qui non audierit verba pacti huius: non propter generis, inquit, priuilegia, non propter circuncisionis iniuriam, & otium Sabbati, sed propter obedientiam & Deus efficitur populi Israel, & Israel populus eius. Similia in Esaiam cap. 44. Inter Augustini opera liber est De obedientia & humilitate. Hanc de obedientia sententiam, quòd omniũ sit virtutum mater atque origo, repetit multis in locis libro primo Contra aduersarios legum & prophetarum, & in De bono coniugali.

Quod in præuaricatione Adæ ad opus malum mala præcessit voluntas. CAP. XIII.

IN occulto autem mali esse cœperunt, vt in apertam inobedientiam laberentur. Non enim ad malum opus perueniretur, nisi præcessisset mala voluntas. Porrò malæ voluntatis initium quod potuit esse nisi superbia? Initium enim omnis peccati superbia est: quid est autem superbia, nisi peruersæ celsitudinis appetitus? Peruersa enim celsitudo est, deserto eo cui debet animus inhærere principio, sibi quodammodo fieri atque esse principium. Hoc fit cùm sibi nimis placet. Sibi verò ita placet, cùm ab illo bono immutabili deficit, quod ei magis placere debuit quàm ipse sibi. Spontaneus est autem iste defectus: quoniam si voluntas in amore superioris immutabilis boni, à quo illustrabatur vt videret, & accendebatur vt amaret, stabilis permaneret, non inde ad sibi placendum auerteretur,[a] & ex hoc tenebresceret, & [b] frigesceret,[c] vt vel illa verum crederet dixisse serpentẽ, [d] vel ille Dei mandato vxoris præponeret voluntatem, [e] putarétque se venialiter trãsgressorem esse præcepti, si vitę suę sociam non desereret etiã in societate peccati. Nõ ergo malum opus factum est, id est illa transgressio, vt cibo prohibito vescerentur, nisi ab eis qui mali iam erant. Neque enim fieret ille fructus malus, nisi ab arbore mala. Vt autem esset arbor mala contra naturam factum est: quia nisi vitio voluntatis quod contra naturam est, non vtique fieret: sed vitio deprauari, nisi ex nihilo facta, natura non posset. Ac per hoc vt natura sit, ex eo habet, quòd à Deo facta est: vt autem ab eo à quo facta est deficiat, ex hoc quòd de nihilo facta est. Nec sic defecit homo, vt omnino nihil esset, sed vt inclinatus ad

ſeipſum minus eſſet,quàm erat cùm ei qui ſummè eſt inhærebat. Relicto itaq; Deo, eſſe in ſemetipſo, hoc eſt, ſibi placere, non iam nihil eſſe eſt, ſed nihilo propinquare: vnde ſuperbi ſecundum ſcripturas ſanctas [f] alio nomine appellantur, ſibi placentes. Bonum eſt enim ſurſum habere cor, non tamen ad ſeipſum, quod eſt ſuperbiæ, ſed ad Dominum, quod eſt obedientiæ, quæ niſi humilium non poteſt eſſe. Eſt igitur aliquid humilitatis miro modo quod ſurſum faciat cor, & eſt aliquid elationis quod deorſum faciat cor. Hoc quidem quaſi contrarium videtur, vt elatio ſit deorſum, & humilitas ſurſum. Sed pia humilitas facit ſubditum ſuperiori: nihil eſt autem ſuperius Deo, & ideo exaltat humilitas, quæ facit ſubditum Deo. Elatio autem quæ in vitio eſt, eo ipſo quo reſpuit ſubiectionem, cadit ab illo, quo non eſt quicquam ſuperius, & ex hoc erit inferius, & fit quod ſcriptum eſt: Deiecisti eos dum extollerentur. Non enim ait, cùm elati fuiſſent, vt prius extollerentur, & poſtea deiicerentur: ſed cùm extollerentur, tunc deiecti ſunt. Ipſum quippè extolli iam deiici eſt. Quapropter quòd nunc in ciuitate Dei, & ciuitati Dei in hoc ſeculo peregrinanti maximè commendatur humilitas, [g] & in eius Rege, qui eſt Christus, maximè prædicatur: contrariúmque huic virtuti elationis vitium, in eius aduerſario, qui eſt diabolus, maximè dominari ſacris literis edocetur: profectò iſta eſt magna differentia, qua ciuitas, vnde loquimur, vtraque diſcernitur: vna ſcilicet ſocietas piorum hominum, altera impiorum, ſingula quæque cum angelis ad ſe pertinentibus, in quibus præceſſit hac amor Dei, hac amor ſui. Manifeſto ergo apertóque peccato, vbi factum eſt quod Deus fieri prohibuerat, diabolus hominem non cepiſſet, niſi iam ille ſibiipſi placere cœpiſſet. Hinc enim & delectauit, quod dictum eſt, [h] Eritis ſicut dij: quod melius eſſe poſſent ſummo veróque principio cohærendo per obedientiam, non ſuum ſibi exiſtendo principium per ſuperbiam. Dij enim creati non ſua virtute, ſed Dei veri participatione ſunt dij: plus autem homo appetendo minus eſt: qui dum ſibi ſufficere delegit, ab illo qui ei verè ſufficit, defecit. Illud itaque malum, quo cùm ſibi homo placet, tanquam & ipſe ſit lumen, auertitur ab eo lumine, quod ei ſi placet, & ipſe fit lumen: illud inquam malum præceſſerat in abdito, vt ſequeretur hoc malum, quod perpetratum eſt in aperto. Verum eſt enim quod ſcriptum

eſt:

est: Ante ruinam exaltatur cor, & ante gloriam humiliatur. Illa prorsus ruina quæ fit in occulto, præcedit ruinam quæ fit in manifesto, dum illa ruina esse non putatur. Quis enim exaltationem ruinam putat, cùm iam sit ibi defectus, quo est relictus Excelsus? Quis autem ruinam esse non videat, quando fit mandati euidens atque indubitata transgressio? Propter hoc Deus illud prohibuit, quod cùm esset admissum, [f] nulla defendi posset imaginatione iustitiæ. Et ideo audeo dicere, superbis esse vtile cadere in aliquod apertum manifestúmq; peccatum, vnde sibi displiceant, qui iam sibi placendo ceciderant. Salubrius enim Petrus sibi displicuit, quando fleuit, quàm sibi placuit, quando præsumpsit. Hoc dicit & sacer Psalmus Imple facies eorum ignominia, & quærent nomen tuum Domine, id est, vt tu eis placeas quærentibus nomen tuum, qui sibi placuerant, quærendo suum.

L. VIVES.

a EX hoc tenebresceret.} *Amisso lumine.*
b Et frigesceret.} *Amisso calore.*

c Vt vel illa verum crederet.} *Huic deest lux, nam cæca est, non videt.*

d Vel ille Dei mandato.} *Huic ignis, nam friget. nam Dei parentis voluntatem & iussum coniugis societati posthabet. Vtrunque verò & lux & ignis vtrinque abest: amor non est in muliere, quæ prætulit Deo pomum. Lux deest viro, qui non vidit, quò se nósque omnes præcipitaret.*

e Putaret se venialiter transgressorem esse.} *Non disputo potueritne Adam venialiter peccare, quod in controuersia est Bonauenturæ, & homini eiusdem ordinis Scoto: grauiter & capitaliter egisse video & me miserum sentio.*

f Alio nomine appellantur sibi placentes.} *Vt in epistola Petri secunda, cap. 2. Audaces, sibi placentes. Græce αὐθάδεις dicuntur, & si apud Petrum sic non est, sed vtor Latina interpretatione. Etiam est Sapientiæ sexto: Præbete aures vos qui continetis multitudines, & placetis vobis in turbis nationum. φιλαυτία igitur id vitium dicitur* φιλαυτία *quasi amor sui, quem esse maximorum errorum malorúmque fontem Socrates existimabat. Hoc est caput omnis superbiæ, hæc ignorationis omnis causa.*

g Et in eius Rege, qui est Christus.} *Qui factus est obediens patri vsque ad mortem, in qua tanquam ouis ad aram est ductus, & tanquam agnus, cùm tonderetur, obmutuit, nec cædentibus est comminatus, nec*

maledicentibus remaledixit. O salue exemplum obedientiæ, mansuetudinis, mitis animi ac modesti, quod feroci, indomito, ingrato, impio generi humano pater omnipotens ad imitandum proposuit.

h Eritis sicut dij.} *Exple fœmina superbum istum animum, satia cupidinem tui efferendi, quid dari maximum, quid contingere ambitiosissimo & superbissimo vltimum potest? Fieri Deum: ede hoc, & eris. O stultissima fœminarum, quæ te futuram deam per pomulum sperasti.*

i Nulla defendi posset imaginatione iustitiæ.} *Nulla specie, nulla facie, nulla ratione quamlibet ficta, excogitata, imaginata iustitiæ. Neque enim peccato apud Deum prætendi potest color aut velum iustitiæ aliquod, quo excusetur, quo non esse malefactum defendatur: accusatur potius, & maius scelus esse conuincitur.*

De superbia transgreßionis, quæ ipsa fuit transgreßione deterior.

CAP. XIIII.

SEd est peior damnabiliórque superbia, quæ etiam in peccatis manifestis suffugiū excusationis inquiritur. sicut illi primi homines, quorum & illa dixit: Serpēs seduxit me, & manducaui: & ille dixit: Mulier quam dedisti mihi, hæc mihi dedit de ligno, & edi. Nusquam hîc sonat petitio veniæ, nusquam imploratio medicinæ. Nam licet isti non sicut Cain, quod commiserunt negent, adhuc tamen superbia quærit in alium referre, quod perperam fecit: superbia mulieris in serpentem, superbia viri in mulierem. Sed accusatio potius quam excusatio vera est, vbi mandati diuini est aperta transgressio. Neq; enim hoc propterea non fecerunt, quia id mulier serpente suadente, vir muliere impertiente commisit, [a]quasi quicquam Deo cui vel crederetur, vel cederetur anteponendum fuerit.

L. VIVES.

a QVasi quicquam Deo cui vel crederetur.} *Nihil tale esse debet, cui magis credatur, quàm Deo, vel cui postponatur Deus. At mulier serpenti magis credidit, quàm Deo, & vir vxorem præposuit Deo.*

De iustitia retributionis, quam primi homines pro sua inobedientia receperunt. CAP. XV.

QVia ergo contemptus est Deus iubens, qui hominem creauerat, qui ad suam imaginem eum fecerat, qui cæteris animalibus pręposuerat, qui in Paradiso con-

constituerat, qui rerum omnium copiam salutísque præstiterat, qui præceptis nec pluribus nec grandibus nec difficillibus onerauerat, sed vno breuissimo atque leuissimo ad obediétiæ salubritaté adminiculatus fuerat, quo super eam creaturam,[a] cui libera seruitus expediret, se esse dominum cómonebat, iusta damnatio subsecuta est: talis quidem damnatio, vt homo qui custodiendo mandatum futurus fuerat etiam carne spiritalis: fieret etiam mente carnalis: & quia sua superbia sibi placuerat, Dei iustitia sibi donaretur: [b] nec sicut affectabat, in sua esset omnimoda potestate, sed à seipso quoque dissentiens, sub illo cui peccando consensit, pro libertate quam concupiuerat, duram miserámque ageret seruitutem, mortuus spiritu volens, & corpore moriturus inuitus: desertor æternæ vitæ, etiam æterna nisi gratia liberaret, morte damnatus. Si quis huiusmodi damnationem vel nimiam, vel iniustam putat, metiri profectò nescit, quanta fuerit iniquitas in peccando, [c] vbi tanta erat non peccandi facilitas. Sicut enim Abrahæ non immeritò magna obedientia prædicatur, quia vt occideret filium, res difficillima est imperata: ita & in paradiso tantò maior inobedientia fuit, quantò id quod præceptum est, nullius difficultatis fuit. [d] Et sicut obedientia secundi hominis eò prædicabilior, qua factus est obediens vsque ad mortem: ita inobedientia primi hominis eò detestabilior, qua factus est inobediens vsque ad mortem: vbi enim magna est inobedientia pœna proposita, & res à creatore facilis imperata, quisnam satis explicet, quantum malum sit non obedire in re facili, & tantæ potestatis imperio, & tanto terrenti supplicio? Denique vt breuiter dicatur, in illius peccati pœna quid inobedientiæ, nisi inobedientia retributa est? Nam quæ hominis est alia miseria, nisi aduersus eum ipsum inobedientia eius ipsius, [e] vt quoniam noluit quod potuit, quod non potest velit? In paradiso enim etiam si non omnia poterat ante peccatum, quicquid tamen non poterat, non volebat, & ideò poterat omnia quæ volebat. Nunc verò, sicut in eius stirpe cognoscimus, & diuina scriptura testatur, homo vanitati similis factus est. Quis enim enumeret, quàm multa quæ non potest velit, dum sibiipsi, id est voluntati eius, [f] ipse animus eius, eóque inferior caro eius non obtemperat? Ipso nanque inuito, & animus plerunque turbatur, & caro dolet, & veterascit, & moritur, &

quicquid aliud patimur, quod non pateremur inuiti, ſi voluntati noſtræ noſtra natura omnimodo atque ex omnibus partibus obediret.[g] At enim aliquid caro patitur, quo ſeruire non ſinitur. Quid intereſt vnde, dum tamen per iuſtitiam dominantis Dei, cui ſubditi ſeruire nolumus, caro noſtra, quæ nobis ſubdita fuerat, non ſeruiendo moleſta ſit, quamuis nos Deo non ſeruiendo moleſti nobis potuerimus eſſe non illi? Neque enim ſic ille noſtro, vt nos ſeruitio corporis indigemus: ideo noſtra eſt quod percipimus, non illius pœna quod fecimus. Dolores porrò qui dicuntur carnis, animæ ſunt in carne, & ex carne. Quid enim caro per ſeipſam ſine anima vel dolet, vel concupiſcit? Sed quum concupiſcere caro dicitur vel dolere, aut ipſe homo eſt, ſicut diſſeruimus, aut aliquid animæ, quod carnis afficit paſſio, vel aſpera, vt faciat dolorem: vel leuis, vt voluptatem. Sed dolor carnis tantummodo offenſio eſt animæ ex carne:[h] & quædam ab eius paſſione diſſenſio: ſicuti animæ dolor, quæ triſtitia nuncupatur, diſſenſio eſt ab eis rebus, quæ nobis nolentibus acciderunt. Sed triſtitiam plerunque præcedit metus, qui & ipſe in anima eſt, non in carne. Dolorem autem carnis non præcedit vllus quaſi metus carnis, qui ante dolorem in carne ſentiatur.[i] voluptatem verò præcedit appetitus quidam, qui ſentitur in carne, quaſi cupiditas eius, ſicut fames & ſitis, & ea quæ in genitalibus vſitatius libido nominatur,[k] quum hoc ſit generale vocabulum omnis cupiditatis. Nam & ipſam[l] iram nihil aliud eſſe, quàm vlciſcendi libidinem veteres definierunt, quamuis nõnunquam homo vbi vindictæ nullus eſt ſenſus, etiam rebus inanimis iraſcatur, vt malè ſcribentem ſtylum collidat, vel calamum frangat iratus. Verùm & iſta irrationabilior, tamen quædam vlciſcendi libido eſt, & neſcio quæ (vt ita dixerim) quaſi vmbra retributionis, vt qui mala faciunt, mala patiantur. Eſt igitur libido vlciſcendi, quæ ira dicitur : eſt libido habendi pecuniam, quæ auaritia: eſt libidò quomodocunque vincendi, quæ peruicacia: eſt libido gloriandi, quæ iactantia nuncupatur. Sunt multæ varięque libidines, quarum nonnulla habent etiam vocabula propria, quædam verò non habent. Quis enim facilè dixerit, quid vocetur libido dominandi, quã tamen plurimum valere in tyrannorum animis, etiam ciuilia bella teſtantur?

L. VIVES.

a Qui libera seruitus expediret.} *Deo enim seruire hoc demum est liberum esse, imò verò regnare.*

b Nec sicut affect.} *Alibi. nec sic, vt in sua esset potestate.*

c Vbi tanta erat non peccandi facilitas.} *Admonuit me Nicolaus Valdaura meus legisse se apud scriptorem nescio quem, fructum illum, quo Adam interdicebatur, noxium, ex se fuisse corpori, quod dicit magis ad augendum crimen Adæ, quàm quòd aliquid de ea re compertum habeat.*

d Et sicut obedientia. s.h.} *Christi, qui à Paulo vocatur secundus homo de cælo cælestis, vt Adam primus de terra terrenus.*

e Vt quoniam noluit quod potuit.} *Inuertit Terentij dictum ex Andria:*

Quoniam non potest fieri quod vis, id velis quod possis.

f Ipse animus eius.} *In anima mens est, quæ ad rationalem partem spectat, & animus qui ad inferiorem animalem, seu brutalem, vbi est mare illud sæuis affectuum tempestatibus assiduò agitatum.*

g At enim aliquid caro patitur.} *Nempe defatigationem, & pondus graue & molestum in opere, quibus ex rebus nec attollere se potest, nec durare in labore seruitutis.*

h Et quædam ab eius pas.} *Alibi, Et quædam mali eius per passionem dissensio.*

i Voluptatem verò præcedit.} *Hinc illud Epicuræorum, voluptas desiderio censetur, & apud Iuuenalem:*

Voluptates commendat rarior vsus.

k Quum hoc sit generale vocabulum.} *Docuimus hoc ex Cicerone: nam à libendo dicitur, quod per omnia se fundit, quæ contra rationem expetuntur.*

l Iram, &c. vlciscendi lib.} *Cic. 4. Tuscul. quæst. Ira est libido puniendi eius, qui videatur læsisse iniuria. Arist. 2. Rhetor. iram finit, apparentis vindictæ appetitum cum dolore.*

De libidinis malo, cuius nomen quum multis vitiis congruat, propriè tamen moribus obscœnis corporis adscribitur.

CAP. XVI.

Vum igitur sint multarum libidines rerum, tamen quum libido dicitur, nec cuius rei sit libido additur, non ferè assolet animo occurrere, nisi illa qua obscœnæ partes corporis excitantur. Hæc autem sibi nó solùm totum corpus, nec solùm extrinsecus, verumetiam

intrinsecus vendicat, totúmque commouet hominem, animi simul affectu cum carnis appetitu coniuncto atque permixto, vt ea voluptas sequatur, qua maior in corporis voluptatibus nulla est:ita[a] vt momento ipso temporis, quo ad eius peruenitur extremum, penè omnis acies & quasi vigilia cogitationis obruatur. Quis autem amicus sapientiæ sanctorúmque gaudiorum, coniugalem agens vitam, & sicut Apostolus monuit, sciens vas suum possidere in sanctificatione & honore, non in morbo desiderij, sicut & gentes quæ ignorant Deum, non mallet, si posset, sine hac libidine filios procreare: vt etiam in hoc serendæ prolis officio, sic eius menti, ea quæ ad hoc opus creata sunt, quemadmodum cætera, suis quæque operibus distributa membra seruirent, nutu voluntatis acta, non æstu libidinis incitata? Sed neque ipsi amatores huius voluptatis, siue ad concubitus coniugales, siue ad immundicias flagitiorum quum voluerint commouentur: sed aliquādo motus ille importunus est nullo poscente, aliquando autem destituit inhiantem, & quū in animo concupiscentia ferueat, friget in corpore, atque ita mirum in modum, non solùm generandi voluntati, verumetiam lasciuiendi libidini libido non seruit: & quum tota plerunque menti cohibenti aduersetur, nonnunquam & aduersus seipsam diuiditur, commotóque animo in commouendo corpore se ipsa non sequitur.

L. VIVES.

Coitus a VT momento ipso temporis.} *Idcirco Hippocrates coitum definiuit μικρὴν ἐπιληψίαν, id est, paruum morbum comitialem; Architas Tarentinus, vt est apud Ciceronem in Catone Maiore, quo magis intelligeretur quanta pestis esset voluptas, fingi animo aliquem iubebat tanta incitatum voluptate corporis, quanta percipi posset maxima: nemini censebat fore dubium, quin tam diu dum ita lætaretur, nihil agitare mente, nihil cogitatione consequi posset.*

De nuditate primorum hominum quam post peccatum turpem pudendámque viderunt.

CAP. XVII.

MEritò huius libidinis maximè pudet, meritò & ipsa membra, quæ suo quodam, vt ita dixerim iure, non omnimodo ad arbitrium nostrum mouet, aut non mouet, pudenda dicuntur, quod ante peccatum hominis non fuerunt. Nam sicut scriptum est: Nudi erant, & non confundebantur, non quòd eis sua nuditas esset incognita, sed turpis nudi-

nuditas nondum erat; quia nondum libido membra illa præter arbitrium commouebat: nondum ad hominis inobedientiam redarguendam sua inobedientia caro quodammodo testimonium perhibebat. Neque enim cæci creati erāt, [a]vt imperitum vulgus opinatur: quandoquidem & ille vidit animalia, quibus nomina imposuit, & de illa legitur: Vidit mulier quia bonum est lignum in escam, & quia placet oculis ad videndum. Patebant ergo oculi eorum, sed adhuc non erant aperti, hoc est non attenti, vt cognoscerēt quid eis indumēto gratiæ præstaretur, quando membra eorum voluntati repugnare nesciebant. Qua gratia remota, vt pœna reciproca inobedientia plecteretur, extitit in motu corporis quædam impudens nouitas, vnde esset indecens nuditas: & fecit attentos, reddiditque confusos. Hinc est, quòd posteaquam mandatum Dei aperta transgressione violarunt: scriptum est de illis: Et aperti sunt oculi amborum, & cognouerunt quia nudi erant, & consuerunt folia fici, & [b]fecerunt sibi campestria. Aperti sunt, inquit, oculi amborum, non ad videndum: nam & antea videbant, sed ad discernendum inter bonum quod amiserāt, & malum in quod ceciderant. Vnde & ipsum lignum eò quòd istam faceret dignoscentiam, si ad vescendum contra vetitum tangeretur, ex ea re nomen accepit, vt appellaretur lignum scientiæ boni & mali. Experta enim morbi molestia, euidentior fit etiam iucunditas sanitatis. Cognouerunt ergo quia nudi erant: nudati scilicet ea gratia: qua fiebat vt nuditas corporis nulla eos lege peccati menti eorum repugnante confunderet. Hoc itaque cognouerunt, quod felicius ignorarent, si Deo credentes & obedientes non committerent, quod eos cogeret experiri, infidelitas & inobedientia quid nocerent. Proinde confusi inobedientia carnis suæ tanquam teste pœna inobedientiæ suæ, consuerunt folia fici, & fecerunt sibi campestria, id est, succinctoria genitalium. Nam quidam interpretes succinctoria posuerunt. Porrò autem campestria Latinum quidem verbum est, sed ex eo dictum, quòd iuuenes qui nudi exercebantur in campo pudenda operiebant: vnde qui ita succincti sunt, campestratos vulgus appellat. Quod itaque aduersus damnatam culpam inobedientiæ voluntatem, libido inobedienter mouebat, verecundia pudenter tegebat. Ex hoc omnes gentes, quoniam ab illa stirpe procreatæ sunt, vsque adeò tenent in-

ſitũ pudenda velare:[c] vt quidam Barbari illas corporis partes nec in balneis nudas habeant, ſed cum earum tegumentis lauant.[d] Per opacas quoque Indiæ ſolicitudines, quum quidam nudi philoſophentur, vnde gymnoſophiſtæ nominantur: adhibent tamen genitalibus tegumenta, quibus per cætera mẽbrorum carent.

L. VIVES.

a VT imperitum vulgus opinatur.} *Ex eo quod ſcriptum eſt Geneſis 5. Comedit, & aperti ſunt oculi amborum.*

b Fecerunt ſibi campeſtria.} *Sic vocantur femoralia à doctis ſcriptorib. Hor. in Epiſt.*

Penula ſolſtitio, campeſtre niualibus auris.

Vbi Acron inquit, nihil totius corporis præter inguina tegere. Aſconius in Orationem pro M. Scauro, Cato prætor iudicium quia æſtate agebatur, ſine tunica exercuit, campeſtri ſub toga cinctus: in forum quoque ſic deſcenderat, iúſque dicebat. Nec ignoro pro campeſtri capiſtro à nonnullis legi parum apto ſenſu. Scriptor Hiſtoriæ ſcholaſticæ neſcio qua ratione neget temporibus Noë femoralia eſſe adhuc inuenta.

c Vt quidam Barbari illas corporis partes.} *Herodotus Clio, magno eſſe probro apud Lydos, caeteróſque Barbaros hominem conſpici nudum ſcribit. Romani, vt Cicero 1. Off. ſcribit, vetere more nec filij puberes cum parentibus, nec generi cum ſoceris lauantur.*

d Per opacas quoque Indiæ ſolitudines.} *Duo dicit, ſolitudines & opacas, ad maiorem pudoris commendationem. Solus enim pudore nihil opus eſſet affici: multo minus in ſolitudine ſylueſtri, & vmbroſa, nam hoc eſt opacum. Sed qui conuenit gymnoſophiſtas in India poni, quum Philoſtratus in peregrinationibus Apollonij in Aethiopia ſtatuat ad Nilum amnem? Ex cuius ſententia Hieronymus Paulino ſcribens, inquit: Reuerſus Alexandriam perrexit Aethiopiam, vt gymnoſophiſtas & famoſiſſimam ſolis menſam videret in ſabulo. Sed Plinius, Solinus, Strabo, Apuleius, Porphyrius, & alij gymnoſophiſtas in India locant ad ripas Indi fluminis regione Indoſcythica, nec malè tamen Philoſtratus. Nam origo illorum philoſophorum Indica eſt, vbi duo genera ſapientum fuiſſe tradit libro 16. Strabo: alios qui in vrbibus verſabantur, dictíque ſunt ciuiles, Brachmanas vocant. Hi ſindonibus & pellibus corpus velabant, ſicut idem teſtatur Strabo. Philoſtratus illos narrat denudaſſe ſe, vt cum Apollonio lauarent, & ex eis vnam epiſtolam ſinu prolatam matri dediſſe adoleſcentis, cuius filius dæmonicus intemperijs exagitabatur. Erant alij in eadem*

terra

terra philosophi in syluis degentes, nudi, folijs interdum, & arborum corticibus intecti, quos Hermanos & Gymnosophistas nomināt, è quibus illi gymnosophistæ Æthiopici manarunt. Nam accolæ Indi fluuij maxima & validissima manu in Æthiopiam narrantur migrasse, ibique iuxta Nilum sedes habuisse: eámque regionem etiam Indiam vocatam, & sapientes philosophatos nudos, vtrobiq; dictos Hermanos, & à Græcis γυμνοσοφιστάς, illúdque de subligaculis promiscuum esse in India Æthiopiáque sapientum, & ferè vulgi. Diodorus libro quarto de moribus Æthiopum loquens, alios perhibet nudos prorsum incedere, alios vulpinis caudis pudenda tegere, alios subligaculis ex capillis contextis. Et Strabo ex Nicolao Damasceno octo seruos Indos à legatis illius gentis dono datos Cæsari Augusto scribit, nudos toto corpore præter virilia quæ subligaculis velabant.

De pudore concubitus, non solùm vulgari, sed etiam coniugali.

CAP. XVIII.

Opus verò ipsum quod libidine tali peragitur, non solùm in quibusque stupris, vbi latebræ ad subterfugienda humana iudicia requiruntur: verùm etiam in vsu scortorum, [a] quam terrena ciuitas licitam turpitudinem fecit: quamuis id agatur, quod eius ciuitatis nulla lex vindicat, deuitat tamen publicum etiam permissa atque impunita libido conspectum: & verecundia naturali habent prouisum lupanaria ipsa secretum, faciliúsque potuit impudicitia non habere vincula prohibitionis, quàm impudentia remouere latibula illius fœditatis. Sed hanc etiam ipsi turpes turpitudinem vocant: cuius licet sint amatores, [b] ostentatores esse non audent. Quid concubitus coniugalis, qui secundùm matrimonialium præscripta tabularum, procreandorum fit causa liberorum? Nónne & ipse quanquam sit licitus & honestus, remotum ab arbitris cubile conquirit? Nónne omnes famulos, atque ipsos etiam paranymphos, & quoscunque ingredi quælibet necessitudo permiserat, antè mitti foras, quàm vel blandiri coniunx coniugi incipiat? [c] Et quoniam, sicut ait quidam Romani maximus autor eloquij, omnia rectè facta in luce se collocari volunt, id est appetunt sciri: hoc rectè factum sic appetit sciri, vt tamen erubescat videri. Quis enim nescit, vt filij procreentur, quid inter se coniuges agant? quandoquidem vt id agatur tanta celebritate ducuntur vxores: & tamen cùm agitur vn-

de filij nascantur, nec ipsi filij, si qui inde iam nati sunt, testes fieri permittuntur. Sic enim hoc rectè factum ad sui notitiam lucem [d] appetit animorum, vt tamẽ refugiat oculorum. Vnde hoc, nisi quia sic geritur, quod deceat ex natura, vt etiam quod pudeat, comitetur ex pœna?

L. VIVES.

a Qvam terrena ciuitas licitam turpitudinẽ fecit. } *Nam concubinæ & pellices non sunt prohibitæ: quemadmodum ex legib. De concubinarijs ostenditur libro Digestorum 25. Satis apertè Augustinus testatur esse iure ciuili vetere Romano multa permissa, quæ sunt contraria legibus diuinis. Hoc isti nolunt, qui dum gentilitatem coniungere & coaptare Christianismo laborant, corrupto vtroque & alterius impatiente, nec gentilitatem, nec Christianismum retinent.*

b Ostentatores esse non audent. } *Hoc argumento probat Cicero voluptates non esse bonas, quòd bonum omne prædicandum est, & gloriari de illo potest, qui habet: at nemo gloriari audeat, se corporis voluptatibus perfrui.*

c Et quoniam, sicut ait quidam Romani maximus autor eloquij. } *Multis libris nihil locutus Passauant, nunc tandem inquit, Quis fuerit iste quidam, expositor non dicit, nec ego scio. Iura, alioqui non credam. Sed quis possit non fidem habere vel iniurato, præsertim vbi se nescire confitetur, quod credituri fueramus, etiam si idem ipse homo tam apertus & simplex in contrarium deieraret? Quanto satius fuisset Passauant admonitum te à nomine tuo vlterius esse progressum, neque hic sistere. Verùm hoc titulo Lucanus Ciceronem ornat lib. 7. & Ciceronis illa sunt verba in 3. Tusc quæst.*

d Lucem appetit animorum. } *Vt ipsi animi quid factum sit, videant, & iudicent: non intueantur oculi.*

Quòd partes iræ atque libidinis tam vitiosè mouentur, vt eas necesse sit frænis sapientiæ cohiberi, quæ in illa ante peccatum naturæ sanitate non fuerunt.

CAP. XIX.

Hinc est, quod & illi philosophi qui veriti propius accesserunt, iram atque libidinem vitiosas animi partes esse confessi sunt: eo quòd turbidè atque inordinatè mouerentur, ad ea etiam quæ sapientia perpetrari non vetat: ac per hoc opus habere moderatrice mente atque ratione. [a] Quam partem animi tertiam velut in arce quadam ad istas regendas perhibent collocatam: vt illa imperan-

perante, istis seruientibus posit in homine iustitia ex omni parte conseruari. Hæ igitur partes quas & in homine sapiente, ac temperante fatentur esse vitiosas, vt eas ab his rebus ad quas iniustè mouentur, mens compescendo, & cohibendo refrænet & reuocet: atque ad ea permittat, quæ sapientiæ lege concessa sunt: sicut [b] irã ad exercendam iustam coercitionem: sicut libidinem ad propagandæ prolis officium: hæ inquam partes in paradiso ante peccatum vitiosæ nõ erant. Non enim contra rectam voluntatem ad aliquid mouebantur, vnde necesse esset eas ratione tanquam frænis regentibus abstinere. Nam quod nunc ita mouentur, & ab eis qui temperanter & iustè & piè viuunt, aliàs facilius, aliàs difficilius, tamen cohibendo, & refrænando modificantur: non est vtique sanitas ex natura, sed lãguor ex culpa. Quod autem iræ opera aliarúmque affectionum in quibusque dictis atque factis non sic abscondit verecundia, vt opera libidinis quæ fiunt genitalibus membris: quid causæ est, nisi quia in cæteris membra corporis non ipsæ affectiones, sed cùm eis cõsenserit, voluntas mouet, quæ in vsu eorum omnino dominatur? Nam quisquis verbum emittit iratus, vel etiam quenquam percutit, non posset hoc facere nisi lingua & manus iubente quodammodo voluntate mouerentur, quæ membra etiam cùm ira nulla est, mouentur eadem voluntate. At verò genitales corporis partes ita libido suo iuri quodammodo mancipauit, vt moueri non valeant, si ipsa defuerit, & nisi ipsa, vel vltro, vel excitata surrexerit. Hoc est quod pudet, hoc est quod intuentium oculos erubescendo deuitat: magísque fert homo spectantium multitudinem, quando iniustè irascitur homini, quàm vnius aspectum, quando iustè miscetur vxori.

L. VIVES.

a QVam partem animi tertiam.} *Plato in Timæo suo, ex Timæo Locrensi & cæteris Pythagoricis, tres animæ partes facit. Idem in libro De republica irascentiam, quam statuit in corde, concupiscentiam sub medio septo in iecore & splene, rationem in cerebro tanquam in arce mandatricem operum, vt inquit Claudianus, prospectúrámque labori.*

b Iram ad exercendam iustam coercitionem.} *Nã cotem fortitudinis appellabant, & aduersus hostem & improbum ciuem motus vehementes concientem, sicut refert Cicero, & Seneca lib. De ira.*

De vanißima turpitudine Cynicorum.

CAP. XX.

a HOc illi canini philosophi, hoc est Cynici non viderunt, proferentes contra humanam verecundiam, quid aliud quàm caninam, hoc est immundam impudentémque sententiam: vt, scilicet quoniam iustum est, quod fit in vxore, palàm non pudeat id agere: nec in vico, nec in platea qualibet coniugalem concubitum deuitare. Vicit tamen pudor naturalis opinionem huius erroris. Nam etsi perhibent hoc aliquando gloriabundum fecisse Diogenem, ita putantem sectam suam nobiliorem futuram, si in hominum memoriam insignior eius impudentia figeretur: postea tamen à Cynicis fieri cessatum est: plúsque valuit pudor, vt erubescerent homines hominibus quàm error, vt homines canibus esse similes affectarent. Vnde & illum, vel illos qui hoc fecisse referuntur, potius arbitror concumbentium motus dedisse oculis hominum nescientium quid sub pallio gereretur, quàm humano premẽte conspectu potuisse illam peragi voluptatem. Ibi enim philosophi non erubescebant videri se velle concumbere, vbi libido ipsa erubesceret surgere. Et nunc videmus adhuc esse philosophos Cynicos: [b]hi enim sunt, qui non solùm amiciuntur pallio, verumetiam clauam ferunt: nemo tamen eorum audet hoc facere: quòd si aliqui ausi essent, vt non dicam ictibus lapidantium, certè conspuentium saliuis obruerentur. Pudet igitur huius libidinis humanam sine vlla dubitatione naturam, & meritò pudet. In eius quippe inobedientia quæ genitalia corporis membra solis suis motibus subdidit, & potestati volũtatis eripuit, satis ostenditur, quid sit hominis illi primæ inobedientiæ retributum: quod in ea parte maximè oportuit apparere, qua generatur ipsa natura, quæ illo primo, & magno in deterius est mutata peccato: à cuius nexu nullus eruitur, nisi id quod cùm omnes in vno essent, in communem perniciem perpetratum est, & Dei iustitia vindicatum, Dei gratia in singulis expietur.

L. VIVES.

a HOc illi canini philosophi, hoc est Cynici. } *κυνικοὶ quasi canini, ἀπὸ τοῦ κυνὸς. Antisthenes Socratis discipulis fuit autor huius*

huius disciplinæ. Horum erant mores, omnibus conuitiari & allatrare, reddere in publico obscœna sine pudore, operam liberis dare: denique propalàm facere, quæ quiuis nostrûm solus vel cogitare erubesceret, voluptatum alioqui insectatores, & insignes contemptu rerum omnium etiam vitæ. Principes huius instituti fuerunt ii, quem modò nominaui, Antisthenes, & Diogenes Synopeus, Crates Thebanus, & Menippus Phœnix. Cicero in Officiis eorum impudentes mores ciuili vitæ contrarios esse & fugiendos docet.

b Hi enim sunt qui nō solùm amiciuntur pallio, verumetiam clauam ferunt } *Pallium supremum erat indumentum Græcorum, vt Latinorum toga. Cynici, pallio vtebantur vetere, detrito, & pannoso, quod τρίβωνα Græci nominant, & baculo, clauam Augustinus vocat. Hoc cultu similes se Herculi esse iactabant, quibus pro leonis exuuio esset centunculus ille, & pro claua baculus, bellúmque gererent contra voluptates, vt ille. Sic Lucianus ἐν βίων πράσει, & Epistolæ circumferuntur Græcè Diogenis nomine, in quis Diogenes hæc ornamenta non sibi alio esse loco ait, quàm magno regi sua. Nam pallium est pro abolla, & baculus pro sceptro. Tempore verò Augustini, Donatiani & qui ad eandem pertinebant hæresim, Circuncelliones in Aphrica palliatē incedebant, clauísque vtebantur in perniciem verè Christianorum.*

De benedictione multiplicandæ fœcunditatis humanæ ante peccatum, quam præuaricatio non adimeret, & cui libidinis morbus accesserit.

CAP. XXI.

ABsit itaque vt credamus illos coniuges in Paradiso constitutos per hanc libidinem, de qua erubescendo eadem membra texerunt, impleturos fuisse, quod in sua benedictione Deus dixit: Crescite & multiplicamini, & implete terram. Post peccatum quippe orta est hæc libido: post peccatum eam natura non impudens, amissa potestate cui corpus ex omni parte seruiebat, sensit, attendit, erubuit, operuit. Illa verò benedictio nuptiarum, vt coniugati crescerent, & multiplicarentur, & implerent terram: quamuis & in delinquentibus manserit: tamen antequam delinquerent, data est: vt cognosceretur procreationem filiorum ad gloriam connubij, nō ad pœnam pertinere peccati. Sed nūc homines profectò illius quæ fuit in Paradiso felicitatis ignari, nisi per hoc quod experti sunt, id est per libidi-

nem, de qua videmus ipſam etiam honeſtatem erubeſcere nuptiarum non potuiſſe gigni filios opinantur: [a] alij ſcripturas diuinas vbi legitur poſt peccatum puduiſſe nuditatis, & pudenda eſſe conte‍cta prorſus non accipientes, ſed infideliter irridentes: [b] alij verò quamuis eas accipiant & honorent, illud tamen quod dictum eſt: Creſcite & multiplicamini, non ſecundùm carnalem fœcunditatem volunt intelligi: quia & ſecundùm animam legitur tale aliquid dictum: [c] Multiplicabis in anima mea virtutem: vt id quod in Geneſi ſequitur, Et implete terram, & dominamini eius: terram intelligāt carnem, quam præſentia ſua implet anima, eiúſque maximè dominatur, cùm in virtute multiplicatur. Carnales autem fœtus ſine libidine, quæ poſt peccatum exorta, inſpecta, confuſa, velata eſt: nec tunc naſci potuiſſe, ſicut neque nunc poſſunt: nec in Paradiſo futuros fuiſſe, ſed foris, ſicut & factum eſt: nam poſteaquàm inde dimiſſi ſunt, ad gignendum filios coierunt, eos genuerunt.

L. VIVES.

a Alij ſcripturas diuinas.} *Hi ſunt Manichei, qui totum vetus inſtrumentum reijciebant, vt quodam alio expoſui loco.*

b Alij verò quamuis accipiant.} *Iſti ſunt Adamiani, qui nuptias futuras fuiſſe non putant, ſi Adam non peccaſſet.*

c Multiplicabis in anima mea virtutem.} *In veteribus libris legitur: Multiplicabis me in anima virtute tua. Credo ſic eſſe ab Auguſtino ſcriptum, qui interpretationem* L X X. *ſequebatur, illi enim hoc verterunt modo:* πολυωρήσεις με ἐν ψυχῇ μου δυνάμει σου. *Multiplicabis me in anima mea virtute tua.*

De copula coniugali à Deo primitus inſtituta atque benedicta.

CAP. XXII.

Nos autem nullo modo dubitamus ſecundùm benedictionem Dei, creſcere & multiplicari, & implere terram, donum eſſe nuptiarum, quas Deus ante peccatum hominis ab initio conſtituit, creando maſculum & fœminam: qui ſexus euidens vtique in carne eſt. Huic quippè operi Dei etiam benedictio ſubiuncta eſt. Nam cùm ſcriptura dixiſſet, Maſculum & fœminam fecit eos: continuò ſubdidit, Et benedixit eis Deus dicens: Creſcite & multiplicamini, & implete terram, [a] & dominamini eius, &c. [b] Quæ omnia quanquam non inconuenienter poſſint etiam ad intellectum

tellectum ſpiritalem referri: maſculum tamen & fœminam non ſicut ſimile aliquid etiam in homine vno intelligi poteſt: quia videlicet in eo aliud eſt quod regit, aliud quod regitur: ſed ſicut euidentiſſimè apparet in diuerſi ſexus corporibus, maſculum & fœminam ita creatos, vt prolem generando creſcerent, & multiplicarentur, & implerent terram. Cui ſententiæ tam euidenti, magnæ abſurditatis eſt reluctari. Neque enim de ſpiritu qui imperat, & carne quæ obtemperat: aut de animo rationali qui regit, & irrationali cupiditate quæ regitur: aut de virtute contemplatiua quæ excellit, & de actiua quæ ſubditur: aut de intellectu mentis, & ſenſu corporis: ſed apertè de vinculo coniugali, quo inuicem ſibi vterque ſexus obſtringitur, dominus interrogatus, vtrum licet quacunque ex cauſa dimittere vxorem: quoniam propter duritiam cordis Iſraëlitarum Moyſes dari libellum repudij permiſit, reſpondit atque ait: Non legiſtis, quia qui fecit hominem ab initio, maſculum & fœminam fecit eos, & dixit: Propter hoc dimittet homo patrem & matrem, & adhærebit vxori ſuæ, & erunt duo in carne vna? Itaque iam non ſunt duo, ſed vna caro. Quod ergo Deus coniunxit, homo non ſeparet. Certum eſt igitur maſculum & fœminam ita primitus inſtitutos, vt nunc homines duos diuerſi ſexus videmus & nouimus. Vnum autem dici, vel propter coniunctionem, vel propter originem fœminæ, quæ de maſculi latere creata eſt. Nam & Apoſtolus per hoc primum quod Deo inſtituente præceſſit exemplum, ſingulos quoſque admonet, vt viri vxores ſuas diligant.

L. VIVES.

a Dominamini eius.} *Græca phraſis, quam Horatius æmulatus eſt, Agreſtium regnauit populorum.*

b Quæ omnia quanquam non inconuenienter.} *Nihil in ſacris literis ſcriptum, quod morali & ſpiritali ſenſu aptari nequeat: illi tamen primi & genuini ſemper ſunt ſeruandi, alioqui magna ſequeretur rerum omnium in pietate confuſio. Nam hæretici omnia pro libito ſuo quò vellent detorquerent. Si Deus cùm dixit: Creſcite, & multiplicamini, & replete terram: non corporale aliquid quale cernimus, ſed ſpiritale tantùm ſpectauit, quid ſupereſt, niſi vt idem de beſtiis intelligamus, quibus eſt idem præceptum?*

ira esset, pudenda omnino non essent. Nunc verò pudet animum resisti sibi à corpore, quod ei natura inferiore subiectum est. In aliis quippè affectionibus cùm sibi resistit, ideo minus pudet: quia quum à seipso vincitur, ipse se vincit: & si inordinatè atque vitiosè: quia ex his partibus quæ rationi subiici debent, tamen à partibus suis: ac per hoc, vt dictum est, à seipso vincitur. Nam cùm ordinatè se animus vincit, vt irrationales motus eius menti rationíque subdantur: si tamen & illa Deo subdita est, laudis atque virtutis est. Minus tamen pudet cùm sibi animus ex vitiosis suis partibus non obtemperat, quàm cùm ei corpus, quod alterũ ab illo, atque infra illum est, & cuius sine illo vlla natura non viuit, volenti iubentiq; non cedit. Sed cùm alia membra retinentur voluntatis imperio, sine quibus illa quæ contra voluntatẽ libidine concitantur, id quod appetunt, implere non possunt: pudicitia custoditur, non amissa, sed nõ permissa delectatione peccati. [d]Hunc renisum, hanc repugnantiam, hanc voluntatis & libidinis rixam, vel certè ad voluntatis sufficientiam, libidinis indigentiam, proculdubiò nisi culpabilis inobedientia pœnali inobedientia plecteretur, in Paradiso nuptiæ non haberent, sed voluntati membra illa vt cætera cuncta seruirent. [e]Ita genitale aruum vas in hoc opus creatum seminaret, vt nunc terram manus: & quod modo de hac re nobis volẽtibus diligentius disputare, verecundia resistit, & compellit [f]veniam honore præfato à pudicis auribus poscere, cur id fieret nulla causa esset: sed in omnia quæ de huiusmodi membris sensum cogitantis attingeret, sine vllo timore obscœnitatis liber sermo ferretur: nec ipsa verba essent, quæ vocarẽtur obscœna, sed quicquid inde diceretur, tam honestum esset, quàm de aliis cùm loquimur corporis partibus. Quisquis ergo ad has literas impudicus accedit, culpam refugiat, non naturam: facta denotet suæ turpitudinis, non verba nostræ necessitatis, in quibus mihi facillimè pudicus & religiosus lector vel auditor ignoscet, donec infidelitatem refellam, non de fide rerum inexpertarum, sed de sensu expertarum argumentantem. Leget enim hoc sine offensione, qui non exhorret Apostolum horrenda fœminarum flagitia reprehendentem, quæ immutauerunt naturalem vsum, in eum vsum qui est contra naturam: præcipuè quia nos non damnabilem obscœnitatem nunc, sicut ille, commemoramus atque reprehendi-

mus, sed in explicandis quantum possumus humanæ generationis affectibus, verba tamen sicut ille obscœna deuitamus.

L. VIVES.

QVousque filij huius seculi generant & generantur.} *Filij sunt huius seculi, qui generant, & filios huius seculi generant, sed beneficio Christi fiunt filij regni. Per peccatum enim generantur, per gratiam Dei regenerantur.*

b An verò manus & pedes mouemus.} *Hæc est vulgaris scholarum opinio, quam Petrus Lomb. ponit, lib. 2. Sententiarum theologicarum. sect. 20. Tametsi Græcorum nonnulli diuinitus putant filios sine peccato fuisse procreandos sine coitu aliquo viri ac fœminæ: quod non fit verisimile. Nam quid attinebat sexus distinguere, & genitalia corporibus addere?*

c Vt filiis dixit imperari.} *Facilius enim quò volumus corporis membra ducimus, quàm animi affectus refractarios & obluctatores qui perpetuum cum ratione bellum gerunt: ita animus facilius regit corpus, quàm partem inferiorem sui.*

d Hunc renisum, hanc repugnantiam.} *Thomas Aquinas non omnem nuptiis illis innoxiis aufert voluptatem, sed puram relinquit & castam, dissimilem longè huic nostræ, effreni, obscœnæ, fœdæ.*

e Ita genitale aruum.} *Pro vulua posuit, seu muliebribus locis, tectis & urbanis verbis. Verg. imitatus. 3. Georg.*

Hoc faciunt, nimio ne luxu obtusior vsus
Sit genitali aruo.

f Veniam honore præfato.} *Præfamur veniam turpia & obscœna dicturi, sicut apud Quintilianum in milite Mariano, vt in medio belli Cymbrici strepitu ante signa, tuis honos sit habitus sanctissimus auribus, iuberet prostare gladio cinctum. Sic Plinius præfatione vt plurimarum rerum aut rusticis vocabulis & externis, imò barbaris, & cum honoris præfatione ponendis.*

Quòd insontes homines & merito obedientiæ in Paradiso permanentes, ita genitalibus membris fuissent vsuri ad generationem prolis, sicut cæteris ad arbitrium voluntatis.

CAP. XXIIII.

Seminaret igitur prolem vir, susciperet fœmina genitalibus mēbris, quando id opus esset, & quantum opus esset, voluntate motis, non libidine concitatis. Neque enim ea sola membra mouemus ad

ad nutum, quæ compactis articulata sunt ossibus: sicut pedes & manus & digitos, verumetiam illa quæ mollibus remissa sunt neruis, quum volumus mouemus agitando, & porrigendo producimus, & torquendo flectimus, & constringendo duramus: sicut ea sunt quæ in ore ac facie quantum potest voluntas mouet. [a] Pulmones denique ipsi omnium nisi medullarum mollissimi viscerum, & ob hoc antro pectoris cómuniti, [b] ad spiritum ducendum ac remittendum vocémque emittendam seu modificandam, sicut folles fabrorum vel organorum, flantis, respirantis, loquentis, clamantis, cantantis, seruiunt voluntati. Omitto quòd animalibus quibusdam naturaliter insitum est, vt tegmen, quo corpus omne vestitur, si quid in quocunque loco eius senserint abigendum, ibi tantùm moueant, vbi sentiunt: nec solùm insidentes muscas, verumetiam hærentes hastas cutis tremore discutiant. Nunquid quia id non potest homo, ideo creator quibus voluit animantibus donare non potuit? Sic ergo & ipse homo potuit obedientiam etiam inferiorum habere membrorum, quam sua inobedientia perdidit. Neque enim Deo difficile fuit sic illum condere, vt in eius carne etiam illud non nisi eius voluntate moueretur, quod nunc nisi libidine non mouetur. Nam & hominum quorundam naturas nouimus multum cæteris dispares, & ipsa raritate mirabiles, nonnulla vt volunt de corpore suo facientium, quæ alij nullo modo possunt, & audita vix credunt. [c] Sunt enim qui & aures moueant vel singulas, vel ambas simul. Sunt qui totam cæsariem capite immoto quantum capilli occupant, deponunt ad frontem, reuocántque quum volunt. Sunt qui eorum quæ vorauerũt incredibiliter plurima & varia paulùlum præcordiis contrectatis, tanquam de sacculo quod placuerit, integerrimum proferunt. [d] Quidam voces auium pecorúmque & aliorum quorumlibet hominum sic imitantur atque exprimunt, vt nisi videantur, discerni omnino non possint. [e] Nónnulli ab imo sine pudore vllo ita numerosos pro arbitrio sonitus edunt, vt ex illa etiam parte cantare videantur. [f] Ipse sum expertus, sudare hominem solere quum vellet. [g] Notum est quosdam flere quum volunt, atque vbertim lachrymas fundere: Iam illud multò est incredibilius, quod plerique fratres memoria recentissima experti sunt: [h] Presbyter fuit quidam nomine Restitutus [i] in parœcia [k] Calamensis ecclesiæ;

qui quando ei placebat, (rogabatur autem vt hoc faceret ab eis qui rem mirabilem coràm scire cupiebant,) [l]ad imitatas quasi lamentantis cuiuslibet hominis voces, ita se auferebat à sensibus,& iacebat simillimus mortuo, vt non solùm vellicantes atque pungentes minimè sentiret,sed aliquando etiam igne vreretur admoto,sine vllo doloris sensu, nisi postmodum ex vulnere:[m]non autem obtinendo, sed non sentiendo non mouere corpus,eo probabatur,quòd tanquam in defuncto nullus inueniebatur anhelitus,hominum tamen voces, si clarius loquerentur,tanquam de longinquo se audisse postea referebat.Quum itaque corpus etiam nunc quibusdam, licet in carne corruptibili hanc ærumnosam ducentibus vitam, ita in plerisque motionibus & affectionibus extra vsitatum naturæ modum mirabiliter seruiat,quid causæ est, vt non credamus ante inobedientiæ peccatum,corruptionisque suppliciū, ad propagandam prolem sine vlla libidine seruire voluntati humanæ,humana membra potuisse?Donatus est itaque homo sibi,quia deseruit Deum placendo sibi:&non obediens Deo, non potuit obedire nec sibi.Hinc euidentior miseria est, qua homo non viuit vt vult.Nam si vt vellet viueret, beatum se putaret:[n] sed nec sic tamen esset,si turpiter viueret.

L. VIVES.

a PVlmones denique ipsi.} *Sic legendum: Pulmones denique ipsi omnium,nisi medullarum,mollissimi viscerum, & si medullæ non soleant dici viscera. Obseruatum est, Ciceronem & alios plerosque doctos,semper multitudinis numero pulmones dixisse,puto quoniam in geminas vibras est fissus,non quòd pulmo etiam non dicatur,vt apud Celsum,& Persium: & Lactantium.*

b Ad spiritum ducendum.} *Nam à pulmone ad os fistula protenditur,quam Celsus asperam nominat,gurgulionem Lactantius in Opificio Dei, per quem spiritus vltrò & citrò commeat. Idcirco Arist. primo De animalium historia,officium eius nihil aliud esse dicit, quàm accipere spiritum,& reddere.*

c Sunt enim qui & aures moueant.} *Arist. vbi homini aures esse immobiles dicit,quod intelligendum suapte sponte non agitari, vt in canibus equis,& asinis videmus.*

d Quidam voces auium.} *Plutarchus in Conuiuiis meminit cuiusdam Parmenonis maximi vocum animantium imitatoris, vnde manauit prouerbium οὐδὲν πρὸς τὴν παρμένοντος ὗν. nihil ad suem*

Par-

Parmenonis, quod Erasmus narrat.

e Nonnulli ab imo sine pudore.} *In aliis libris legitur, sine pedore, q. sine sordibus & fœtore id fiat. Talis fuit memoria nostra in hac terra Germanus quidam in comitatu Maximiliani Cæsaris, & Philippi eius filij, nec vllum erat carmen, quod non ille crepitibus podicis redderet.*

f Ipse sum expertus sudare hominem.} *Et ipse Brugis quum proximè tertianis tenerer febribus, quoties salutiferum dicebat medicus futurum sudorem, compresso paulisper spiritu, stragulis opertus sudabã. Mirabantur qui circunstabant lectum tam raram corporis mei texturã, sed Augustinianum sudatorem magis multò fuissent admirati, cui tam facile erat sudare, quàm mihi spuere.*

g Notum est quosdam flere quum volunt.} *Præficæ in Italia, & ferè totum genus mulierum.*

h Presbyter f. quidam.} *Simile Plin lib. 7. de Hermotimo Clazomenio, cuius anima relicto corpore vagari erat solita, & quæ in longissimis viderat regionibus narrare.*

i In parochia.} *Melius parœcia παροικία, q. vicinia, circumhabitatio, à παροικεῖν. Sic qui diuersis hemisphæriis, sed eodem parallelo habitant, parœci à cosmographis nominantur. Parochus verò longè alius est significationis, quàm qua nunc vsurpatur pro curione.*

k Calamensis ecclesiæ.} *Calamisus oppidum in Italia, Calamo in Phœnicia, de quo credo Augustinum loqui: nisi oppidulum sit aliquod in Africa de nomine illius Phœnicis à colonis dictum. Ferè enim illa Africa à Phœnicibus olim est possessa.*

l Ad imitandos quasi lamentantis.} *In quodam exemplari Brugensi, bibliothecæ Carmelitanæ habetur: Ad imitatus, in aliis, ad imitatas. Hoc significat imitatum aliquem voces lamentantis, & sic eum qui audierat phantasia illa concepta se à corpore separasse. Illud alterum significat ipsum imitari solitum & sic exire corporeos sensus.*

m Non autem obnitendo.} *Id est, nitendo in se, vt quietus iaceret, & immotus ad stimulos & ignem.*

n Sed nec sic tamen esset, si turpiter viueret.} *Non opinionibus consistit beata vita, sed re ipsa vera, & solida, non adumbrata felicitate, & quam sibi quilibet fingit. Nec beatus ille existimandus est haud ignobilis Argis,*

Qui, vt Horat. inquit, *se credebat miros audire tragœdos,*
In vacuo solus sessor plausórque theatro.

De vera beatitudine, quam temporalis vita non obtinet.

CAP. XXV.

Qvanquam si diligentius attendamus, nisi beatus, non viuit vt vult: & nullus beatus, nisi iustus. Sed etiam ipse iustus non viuit vt vult, nisi eò peruenerit, vbi mori, falli, offendi omnino non possit: eíque sit certum, ita semper futurum. Hoc enim natura expetit: nec plenè atque perfectè beata erit, nisi adepta quod expetit. Nunc verò quis hominum potest vt vult viuere, quando ipsum viuere non est in potestate? Viuere enim vult, mori cogitur. Quomodo ergo viuit vt vult, qui non viuit quandiu vult? Quòd si mori voluerit, quomodo potest vt vult viuere, qui non vult viuere: & si ideo mori velit, non quo nolit viuere, sed vt post mortem melius possit viuere. Nondum ergo vt vult viuit, sed quum ad id quod vult, moriendo peruenerit. Verùm ecce viuat vt vult, [a]quoniam extorsit sibíque imperauit, non velle quod non potest: atque hoc velle quod potest, sicut ait Terentius:

b *Quoniam non potest id fieri quod vis, id velis quod possis.*

Non tamē ideo beatus est quia patiēter miser est. Beata quippe vita si non amatur, non habetur. Porrò si amatur, & habetur, cæteris omnibus rebus excellentius necesse est ametur: quoniam propter hoc amandum est, quicquid aliud amatur. Porrò si tantùm amatur, quantum amari digna est: non enim beatus est, à quo ipsa beata vita non amatur, vt digna est: fieri non potest, vt eam qui sic amat, non æternam uelit. Tunc igitur beata erit, quando erit æterna.

L. VIVES.

a Qvoniam se extorsit, qui sibi imperauit. } *Legendum sic Quoniam sivi extorsit, sibique imperauit, non velle quod non potest.*

b Quoniam nō potest id fieri quod vis, id velis quod possis. } *Vetus hoc fuisse verbum Plato scribit in libro De repub.*

Quòd felicitas in paradiso viuentium sine erubescendo appetitu generandi officium credenda sit implere potuisse.

CAP. XXVI.

Viuebat itaq; homo in paradiso sicut volebat quandiu volebat, quod Deus iusserat: viuebat fruens Deo, ex quo bono erat bonus: viuebat sine vlla egestate, ita semper viuere habens in potestate. Cibus aderat, ne esuriret:

ret: potus ne sitiret : lignum vitæ, ne illum senecta dissolueret:nihil corruptionis in corpore, vel ex corpore vllas molestias vllis eius sensibus ingerebat. Nullus intrinsecus morbus, nullus ictus metuebatur extrinsecus. Summa in carne sanitas, in anima tota tranquillitas. Sicut in paradiso nullus æstus aut frigus, sic in eius habitatione nulla ex cupiditate vel timore accedebat bonæ voluntatis offensio. Nihil omnino triste, nihil erat inaniter lætum : gaudium verum perpetuebatur ex Deo, in quem flagrabat charitas ex corde puro & conscientia bona,& fide non ficta : atque inter se coniugum fida ex honesto amore societas, concors mentis corporisque vigilia,& mandati sine labore custodia. Non lassitudo fatigabat ociosum,non somnus premebat inuitum. In tanta facilitate rerum,& felicitate hominum, absit vt suspicemur non potuisse prolem seri sine libidinis morbo: sed eo voluntatis nutu mouerentur illa membra quo cætera,& sine ardoris illecebroso stimulo cum tranquillitate animi & corporis [a] nulla corruptione integritatis [b] infunderetur gremio maritus vxoris. Neque enim quia experientia probari nō potest,ideo credendū non est: quando illas corporis partes non ageret turbidus calor,sed spontanea potestas sicut opus esset adhiberet: ita tunc potuisse vtero coniugis salua integritate fœminei genitalis virile semen immitti : sicut nunc potest eadem integritate salua [c] ex vtero virginis fluxus menstrui cruoris emitti. Eadem quippe via posset illud iniici, qua hoc potest eiici. Vt enim ad pariendum non doloris gemitus, [d] sed maturitatis impulsus fœminea viscera relaxaret: sic ad fœtandum & concipiendum non libidinis appetitus, sed voluntarius,vsus naturam vtramque coniungeret. De rebus loquimur nunc pudendis, & ideo quamuis antequam earum puderet, quales esse potuissent coniiciamus vt possumus : tamen necesse est, vt nostra disputatio magis frænetur ea, quæ nos reuocat verecundia, quàm eloquentia, quæ nobis parum suppetit, adiuuetur. Nam cum id quod dico, nec ipsi experti fuerint, qui experiri potuerunt : quoniam præoccupante peccato exilium de paradiso antè meruerunt,quàm in opere ferendæ propaginis tranquillo arbitrio conuenirent; quomodo nunc cùm ista commemorantur sensibus occurrit humanis, nisi experientia libidinis turbidæ, non coniectura placidæ voluntatis? Hinc est quod im-

pedit loquentem pudor, etsi non deficiat ratio cogitantē. Veruntamen omnipotēti Deo summo, ac summè bono creatori omnium naturarum, voluntatum autem bonarum adiutori ac remuneratori, malarum autem relictori & damnatori, vtrarūque ordinatori: non defuit vtique consilium, quo certū numerum ciuium sua sapientia præ destinatum etiam ex dānato genere humano suę ciuitatis impleret: non eos iam meritis quandoquidem vniuersa massa tanquam in vitiata radice damnata est, sed gratia discernens, & liberatis non solùm de seipsis, verumetiam de non liberatis, quid eis largiatur, ostendens. Non enim debita, sed gratuita bonitate tunc se quisque agnoscit erutum à malis: cùm ab eorum hominum consortio fit immunis, cum quibus illi iusta esset pœna communis. Cur ergo non crearet Deus, quos peccaturos esse prǽsciuit: quandoquidem in eis & ex eis, & quid eorum culpa mereretur, & quid sua gratia donaretur, posset ostēdere: nec sub illo creatore ac dispositore peruersa inordinatio delinquentium, rectum peruerteret ordinem rerum?

L. VIVES.

a NVlla corruptione integritatis. } *Quid ergo? non aperta fuisset bulga? dicunt Thomas & Bonauentura: quam solui quoque in puerperio neceſſe erat, nam non se corpora penetrassent. Neq; hæc est corruptio integritatis, non secus quàm aperiri os. Ex animo enim omnis pendet integritas. Alij in partu bulgam patere sinunt, in concubitu clausam retinent: non secus quàm cùm defluit menstruus cruor, qui haud dubiè cum Augustino videntur sentire.*

b Infunderetur gremio maritus vxoris. } *Vergiliana imitati libro octauo Æneidos de Vulcano & Venere:*

Optatos dedit amplexus, placidúmque petiuit
Coniugis infusus gremio per membra soporem.

c Ex vtero virginis fluxus menstrui. } *Id contingit cùm pubescere incipiunt, & vbera exurgere: Similisque est is cruor menstruus annualis recens occisi, contingitque mensibus singulis lunaribus plus minus: aliis enim tardius, aliis celerius, ideo menstruus dicitur. De hoc Aristoteles lib. 7. Historiæ animalium.*

d Sed maturitatis impulsus. } *Nam nunc etiam maturitas illa patiendi extendit atque aperit ossa pectinis, quæ alio tempore vix disiungeret securis valide impacta: sed nunc cum ingenti cruciatu, tunc sine dolore.*

De pec-

De peccatoribus,& angelis,& hominibus,quorum peruersitas non perturbat prouidentiam Dei.

CAP. XXVII.

PRoinde peccatores, & angeli & homines nihil agunt, quo impediantur magna opera domini exquisita in omnes voluntates eius. Quoniam qui prouidenter atque omnipotenter sua cuique distribuit, non solùm bonis, verumetiam malis bene vti nouit. Ac per hoc propter meritum primæ malæ voluntatis ita damnato atque obdurato angelo malo, vt iam bonam voluntatem vlterius non haberet bene vtens Deus,cur non permitteret, vt ab illo primus homo, qui rectus,hoc est bonæ voluntatis creatus fuerat,tentaretur: quandoquidem sic erat institutus, vt si de adiutorio Dei fideret,bonus homo malũ angelum vinceret: si autem creatorem atque adiutorem Deum superbè sibi placendo desereret,vinceretur: meritum bonum habens in adiuta diuinitus voluntate recta: malum verò in deserente Deum voluntate peruersa: quia & ipsum fidere de adiutorio Dei,non quidem posset sine adiutorio Dei, nec tamen ideo ab his diuinæ gratiæ beneficiis sibi placendo, recedere non habebat in potestate? Nam sicut in hac carne viuere sine adiumentis alimentorum,in potestate nón est: non autem in ea viuere in potestate est:quod faciunt qui seipsos necant: ita bene viuere sine adiutorio Dei, etiam in paradiso, non erat in potestate:erat autem in potestate malè viuere,sed beatitudine non permansura,& pœna iustissima secutura. Quum igitur huius futuri casus humani Deus non esset ignarus, cur eum non sineret inuidi angeli malignitate tentari? nullo modo quidem quòd vinceretur incertus: sed nihilominus præscius quòd ab eius semine adiuto sua gratia idem ipse diabolus fuerat sanctorum gloria maiore vincendus. Ita factum est, vt nec Deum aliquid futurorum lateret,nec præsciendo quẽquam peccare compelleret: & quid interesset inter propriã cuiusque pręsumptionem,& suam tuitionem, angelicę & humanæ rationali creaturæ, cõsequenti experientia demõstraret. Quis enim audeat credere, aut dicere,vt neque angelus neq; homo caderet,in Dei potestate nõ fuisse? Sed hoc eorũ potestati maluit non auferre:atque ita quantum mali eorum superbia,& quantum boni sua gratia valeret,ostendere.

De qualitate duarum ciuitatum, terrenæ atque cælestis.

CAP. XXVIII.

FEcerunt itaque ciuitates duas, amores duo, terrenam scilicet amor sui vsq; ad contemptum Dei: cælestem verò amor Dei vsque ad contemptum sui. Denique illa in seipsa, hæc in domino gloriatur. Illa enim quærit ab hominibus gloriam, huic autem Deus conscientiæ testis maxima est gloria. Illa in gloria sua exaltat caput suum, hæc dicit Deo suo: Gloria mea, & exaltans caput meum. Illi in principibus eius, vel in eis quas subiugat nationibus dominandi libido dominatur: in hac seruiunt inuicem in charitate, [a] & præpositi consulendo, & subditi obtemperando. Illa in suis potētibus diligit virtutem suam, hæc dicit Deo suo: Diligam te domine virtus mea. Ideóque in illa sapientes eius secūdum hominem viuētes, aut corporis aut animi sui bona aut vtriusque sectati sunt. aut qui potuerunt cognoscere Deum, non vt Deum honorauerunt, vel gratias egerunt, sed euanuerunt in cogitationibus suis, & obscuratum est insipiens cor eorum. Dicentes enim se esse sapientes, id est domināte sibi superbia in sua sapientia sese extollētes, stulti facti sunt: & immutauerunt gloriam incorruptibilis Dei in similitudinem imaginis corruptibilis hominis, & volucrum, & quadrupedum, & serpentium. Ad huiuscemodi enim simulachra adoranda [b] vel duces populorum vel sectatores fuerunt, & coluerunt atque seruierunt creaturæ potius quàm creatori, qui est benedictus in secula. In hac autem [c] nulla est hominis sapientia, nisi pietas qua rectè colitur verus Deus, id est expectans prēmium in societate sanctorum: non solùm hominum, verumetiam angelorum, vt sit Deus omnia in omnibus.

L. VIVES.

[a] ET præpositi consulendo, & subditi obtemperando.} *Quàm scitè duobus verbis optimam reipublicæ formam multis verbis ab aliis descriptam expressit, vbi magistratus nō regunt non imperāt, sed velut in excelsiore positi specula inferioribus consulunt. Vnde dicti sunt veteres illi consules: & subditi non obluctantur, nec detrectant consilia, sed modestè & sedulò exequuntur.*

b Vel duces populorum, vel sectatores.} *Alij ex poetis & philosophis magnorum in populo errorum fuerunt magistri: alij populo autore & magistro inueteratos errores sunt sequuti.*

Nulla

c Nulla est hominis sapientia nisi pietas. } *Non philosophia, non eloquentia, non reliquæ artes & disciplinæ mundo præclaræ atque admirabiles, unica hic est ars nosse & colere Deum.*

DIVI

AVRELII AVGVSTINI EPISCOPI AD MARCELLINVM DE ciuitate Dei,

LIBER XV.

De duobus ordinibus generationis humanæ in diuersos fines ab initio procurrentis. CAP. I.

De felicitate paradisi, vel de ipso paradiso, & de vita ibi primorum hominum, eorúmque peccato atque supplicio, multi multa senserunt, multa dixerunt, multa literis mandauerunt. Nos quoque secundùm scripturas sanctas, vel quod in eis legimus, vel quod ex eis intelligere potuimus, earum congruētes autoritati, de his rebus in superioribus libris diximus. Enucleatius autem si ista quærantur, multiplices atque multimodas pariunt disputationes, quæ pluribus intexendæ sunt voluminibus, quàm hoc opus tempúsque deposcit. Quod non ita largum habemus, vt in omnibus quæ possunt requirere ociosi & scrupulosi, paratiores ad interrogandum, quàm capaciores ad intelligendum, nos oporteat immorari. Arbitror tamen satis nos iam fecisse magnis & difficillimis quæstionibus de initio vel mundi, vel animæ, vel ipsius generis humani. quod in duo genera distribuimus; vnum eorum qui secundùm hominem,

alterum eorum qui ſecundùm Deum viuunt. Quas etiam myſticè appellamus ciuitates duas: hoc eſt duas ſocietates hominum: quarum eſt vna quæ prædeſtinata eſt in æternũ regnare cum Deo: altera æternum ſupplicium ſubire cum diabolo. Sed iſte finis eſt earum, de quo pòſt loquendũ eſt. Nunc autem quoniam de exortu earũ ſiue in angelis, quorũ numerus ignoratur à nobis, ſiue in duobus primis hominibus, ſatis dictũ eſt: iam mihi videtur earũ aggrediendus excurſus, ex quo illi duo generare cœperunt, donec homines generare ceſſabunt. hoc enim vniuerſum tẽpus, ſiue ſeculum, in quo cedũt morientes, ſuccedũntq; naſcentes, iſtarum duarum ciuitatum de quibus diſputamus, excurſus eſt. Natus eſt igitur prior Cain ex illis duobus generis humani parentibus, pertinens ad hominum ciuitatem: poſterior Abel ad ciuitatem Dei. Sicut enim in vno homine quod dixit Apoſtolus experimur, quia non primum quod ſpiritale eſt, ſed quod animale, poſtea ſpiritale: vnde vnuſquiſque quoniam ex dãnata propagine exoritur, primò ſit neceſſe eſt ex Adam malus atq; carnalis: quòd ſi in Chriſto renaſcẽdo profecerit, poſtea erit bonus & ſpiritalis: ſic in vniuerſo genere humano cum primum duæ iſtæ cœperunt naſcendo atque moriendo procurrere ciuitates, prior eſt natus ciuis huius ſeculi: poſterior autẽ iſto peregrinus in ſeculo, & pertinens ad ciuitatem Dei, gratia prædeſtinatus, gratia electus, gratia peregrinus deorſum, gratia ciuis ſurſum. nam quantum ad ipſum attinet, ex eadem maſſa oritur, quæ originaliter eſt tota damnata: ſed tanquã figulus Deus (hanc enim ſimilitudinem prudenter introducit Apoſtolus) ex eadem maſſa fecit aliud vas in honorem, aliud in cõtumeliam. Prius autem factum eſt vas in contumeliam, pòſt verò alterum in honorem: quia & in ipſo vno, ſicut iam dixi, homine prius eſt reprobũ, vnde neceſſe eſt incipiamus, & vbi non eſt neceſſe vt remaneamus: poſterius verò probum, quò proficientes veniamus, & quò peruenietes maneamus. Proinde non quidem omnis homo malus erit bonus, nemo tamen erit bonus qui non erat malus: ſed quanto quiſque citius mutatur in melius, hoc in ſe facit nominari quod apprehendit celerius, & poſteriore cooperit vocabulum prius. Scriptum eſt itaque de Cain quòd condidit ciuitatem. Abel autem tanquam peregrinus non condidit. Superna eſt enim ſanctorum ciuitas, quamuis hìc pariat ciues, in quibus peregrinatur donec regni eius

tempus

tempus adueniat, cùm congregatura est omnes in suis corporibus resurgentes, quando eis promissum dabitur regnum, vbi cum suo principe rege seculorum sine vllo temporis fine regnabunt.

De filiis carnis, & filiis promissionis.

CAP. II.

Vmbra sanè quædam ciuitatis huius, & imago prophetica ei significandæ potius quàm præsentandæ seruiuit in terris, quo eam tempore demonstrari oportebat, & dicta est etiam ipsa ciuitas sancta merito significantis imaginis, non expressæ sicut futura est, veritatis. De hac imagine seruiente, & de illa quam significat libera ciuitate sic Apostolus ad Galatas loquitur: Dicite mihi, inquit, sub lege volentes esse [a] legem non audistis? Scriptum est enim quòd Abraham duos filios habuit, vnum de ancilla, & vnum de libera. Sed ille quidem qui de ancilla, secundum carnem natus est, qui autem de libera, per repromissionem: [b] quæ sunt in allegoria. Hæc enim sunt duo testamenta, [c] vnum quidem à monte Sina in seruitutem generans quæ est Agar. [d] Sina enim est mons in Arabia, qui coniunctus est huic quæ nunc est Hierusalem, seruit enim cum filiis suis. Quæ autem sursum est Hierusalem, libera est, quæ est mater nostra. Scriptum est enim: Lætare sterilis, quæ non paris: erumpe, & clama quæ non parturis, quoniam multi filij desertæ, magis quàm eius quę habet virum. Nos autem fratres secundum Isaac promissionis filij sumus. Sed sicut tunc, qui secũdum carnem natus fuerat, [e] persequebatur eum qui secundum spiritum, ita & nunc. Sed quid dicit scriptura? Eiicẽ ancillam & filium eius. Non enim heres erit [f] filius ancillæ cum filio liberæ. Nos autem fratres non sumus ancillæ filij, sed liberæ, qua libertate Christus nos liberauit. Hæc forma intelligendi de apostolica autoritate descendens locũ nobis aperit, quemadmodum scripturas duorum testamentorũ veteris & noui accipere debeamus. Pars enim quędam terrenæ ciuitatis imago cælestis ciuitatis effecta est, non se significando, sed alteram, & ideo seruiens. Neq; enim propter seipsam, sed propter aliam significandam est instituta, & præcedente alia significatione, & ipsa præfigurans præfigurata est. Nanq; Agar ancilla Saræ, eiúsque filius, imago quædam huius imaginis fuit. Et quoniam transituræ erant vmbræ luce veniente,

ideo dixit libera Sara, quę significabat liberam ciuitatem, cui rursus alio modo significandæ etiam illa vmbra seruiebat: Eiice ancillam & filium eius: non enim hæres erit filius ancillę cum filio meo Isaac. quod ait Apostolus cum filio liberæ. Inuenimus ergo in terrena ciuitate duas formas, vnam suam præsentiam demonstrantem, alteram cęlesti ciuitati significandæ sua præsentia seruientem. Parit autem ciues terrenæ ciuitatis peccato vitiata natura, cælestis verò ciuitatis ciues parit à peccato naturam liberans gratia: vnde illa vocantur vasa irę, ista vasa misericordiæ. Significatum est hoc etiam in duobus filiis Abrahæ, quòd vnus de ancilla quæ dicebatur Agar, secundum carnem natus est Ismael: alter autẽ de Sara libera secundum promissionem natus Isaac. Vterque quidem de semine Abrahæ, sed illum genuit demonstrans consuetudo naturam, istum verò dedit promissio significans gratiam. Ibi humanus vsus ostenditur, hic diuinum beneficium commendatur.

IOANNIS LODOVICI VIVIS VALENTINI IN QVINTVMDECIMVM LIBRVM

De ciuitate Dei, D. Aurelij Augustini Commentaria.

a LEgem nõ audistis.} *Ex Græco melius, quàm vt vulgò habemus. legistis: & sic Hieronymus ad Galatas 4. ἀκούσατε alij ἀκούετε, auditis.*

b Quæ sunt in allegoria.} *ἀλληγορούμενα. allegorica. Allegoria, inquit Quintilianus lib. 9 quam inuersionem interpretantur, aliud verbis, aliud sensu ostendit, aut etiam interim contrarium. Hieronymus ait, quam hoc loco allegoricam, alio loco Paulum eundem spiritalem intelligentiam nominasse.*

c Vnum quidem à monte Sina.} *ἀπὸ ὄρους σινᾶ. Sic Hieronymus & Ambrosius.*

d Sina enim mons est in Abrabia.} *Hunc puto quem Mela Cassium Arabiæ nominat. Nam est & Cassius Syrius Plinio. Arabicus ille insignis est templò Iouis Cassij sed magis Pompeij Magni tumulo: Sunt qui putent Arabicè Sina dici Agar.*

e Persequebatur eum qui secundũ spiritum.} *Genes. 21. lusus solùm puerorum ponitur, nec persecutionem inueniri posse scribit Hieronymus:*

nymus. Nam cum in ædibus Abrahæ conuiuium ablactationis Isaac celebraretur, colluderéntque fratres Ismael & Isaac, non tulit ludum illum Sara, sed indignata precibus contendit à viro, vt nothus domo pelleretur. Sed hoc non putatur factura, nisi Ismael natu maior iniuria minorem affecisset. Hieronymus Hebræos dicit ludere interpretari idola facere, alios per lusum & iocum primogenituram sibi vsurpare. quanquàm & ludere pro pugnare ponitur in sacris literis: vt in libro Regum secundo: Surgant pueri, & ludant coram nobis: siue de vera & odiosa pugna dicatur, siue de militaribus exercitamentis, & pugna imaginaria.

f Filius ancillæ, cum filio liberæ.} *Vulgò legimus, cum filio meo Isaac. nam lxx. cùm Hebræis conuenit* μετὰ τοῦ υἱοῦ μου ἰσαάκ. *sed hîc Pauli dictum citauit potius quàm Gen.* μετὰ τοῦ υἱοῦ τῆς ἐλευθέρας.

De sterilitate Saræ, quam Dei gratia fœcundauit.

CAP. III.

Sara quippe sterilis erat, & desperatione prolis, saltem de ancilla sua concupiscens habere, quod de seipsa nō se posse cernebat, dedit eam fœtandam viro, de quo parere voluerat, nec potuerat. Exegit itaque etiam sic debitum de marito [a] vtens iure suo in vtero alieno. Natus est ergo Ismael sicut nascuntur homines permixtione sexus vtriusque vsitata lege naturæ. Ideo dictum est secundum carnem: non quòd ista beneficia Dei non sint, aut non illa operetur Deus, cuius opifex sapientia attingit, sicut scriptum est, à fine vsque ad finem fortiter, & disponit omnia suauiter: sed vbi significādum fuerat Dei donum quod indebitum hominibus gratis gratia largiretur, sic oportuit dari filium, quemadmodum naturæ non debebatur ex cursibus. Negat enim natura iam filios tali commixtioni maris & fœminæ, qualis esse poterat Abrahæ & Saræ, in illa iam ætate [b] etiam mulieris accedente sterilitate, quæ nec tūc parere potuit, quando non ætas fœcunditati, sed ætati fœcunditas defuit. Quod ergo naturæ sic affectæ fructus posteritatis nō debebatur, significat, quòd natura generis humani peccato vitiata, ac per hoc iure damnata, nihil verę felicitatis in posterum merebatur. Rectè igitur significat Isaac per repromissionem natus filios gratiæ, ciues ciuitatis liberæ, socios pacis æternæ, vbi sit non amor propriæ ac priuatæ quodammodo voluntatis, sed communi eodémque immutabili bono

Sed si neglectis melioribus, quæ ad supernam pertinent ciuitatem, vbi erit victoria in æterna & summa pace secura; bona ista sic concupiscuntur, vt vel sola esse credantur, vel his quæ meliora creduntur, amplius diligantur necesse est miseria consequatur, & quæ inerat augeatur.

De primo terrenæ ciuitatis autore fratricida, cuius impietati Romanæ vrbis conditor germani cæde responderit.

CAP. V.

PRimus itaque fuit terrenæ ciuitatis conditor fratricida: nam suum fratrem ciuem ciuitatis æternæ in hac terra peregrinantem, inuidentia victus occidit. Vnde mirandum non est, quòd tantò post in ea ciuitate condenda, quæ fuerat huius terrenæ ciuitatis, de qua loquimur, caput futura, & tam multis gentibus regnatura, huic primo exemplo, & vt Græci appellant [a] ἀρχετύπῳ quædam sui generis imago respondit. nam & illuc sicut ipsum facinus quidam poëta commemorauit illorum,

[b] *Fraterno primi maduerunt sanguine muri.*

Sic enim condita est Roma, quādo occisum Remum à fratre Romulo Romana testatur historia, nisi quòd isti terrenæ ciuitatis ambo ciues erant, & ambo gloriam de Romanę reipub. institutione quærebant. Sed ambo eam tantā, quantam si vnus esset, habere non poterant. Qui enim volebat gloriando dominari minus vtique dominaretur, si eius potestas viuo consorte minueretur. Vt ergo totam dominationē haberet vnus, ablatus est socius: & scelere creuit in peius, quòd innocentia minus esset in melius. Hi autem fratres Cain & Abel non habebant ambo inter se similem rerum terrenarum cupiditatem: nec in hoc alter alteri inuidit, quòd eius dominatus fieret angustior qui alterū occidit, si ambo dominarentur. Abel quippe non quærebat dominationē [c] in ea ciuitate, quæ condebatur à fratre: sed inuidentia illa diabolica, qua inuident bonis mali, nulla alia causa est, nisi quia illi boni sunt, illi mali. Nullo enim modo fit minor accedente seu permanente consorte possessio bonitatis: imò possessio bonitatis tanto fit latior, quantò cōcordior eam inuidia sociorū possidet charitas. Non habebit deniq; istam passionem, qui eam noluerit habere cōmunem: & tantò eam reperiet ampliorem quantò amplius ibi potueris amare consortē. Illud igitur quod inter Remum & Romulum exortum est, quemadmodum aduersus

ſeipſam terrena ciuitas diuidatur, oſtendit: quod autem inter Cain & Abel, inter duas ipſas ciuitates, Dei & hominum, inimicitias demonſtrauit. [d] Pugnant ergo inter ſe mali & mali. Item pugnant inter ſe boni & mali. Boni verò & boni, ſi perfecti ſunt, inter ſe pugnare non poſſunt. Proficientes autem nondũnque perfecti, ita poſſunt, vt bonus quiſque ex ea parte pugnet contra alterum, qua etiam contra ſemetipſum. Et in vno quippe homine caro concupiſcit aduerſus ſpiritum, & ſpiritus aduerſus carnem. Cõcupiſcentia ergo ſpiritalis contra alterius poteſt pugnare carnalem, vel cõcupiſcentia carnalis contra alterius ſpiritalem, ſicut inter ſe pugnant boni & mali: vel certè ipſæ concupiſcentiæ carnales inter ſe duorum bonorum nondum vtique perfectorum, ſicut inter ſe pugnãt mali & mali, donec eorũ qui curantur ad vltimam victoriam ſanitas perducatur.

L. VIVES.

a Ἀρχέτυπος.} *Eſt primum illud exemplar, ad quod reliqua affinguntur, vnde archetypi libri. Iuuen.*

Et iubet archetypos pluteum ſeruare Cleanthas.

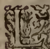
b Fraterno primi.} *Verſus Luc. 1. Pharſalidos. nota eſt hiſtoria.*

c In ea ciuitate quæ con. à frat.} *An iam tum condebat Cainam vrbem? an de ciuitate hac terrena intelligendum, quam vitia & ſeparatio à Deo condunt? Hoc puto.*

d Pugnant ergo inter ſe.} *Hoc eſt quod dicitur, vitio nec cum virtute, nec cum vitio conuenire, ſolóſque bonos eſſe amicos, malos nec inter ſe, nec cum bonis amicitiam ſeruare poſſe.*

De languoribus quos ex pœna peccati etiam ciues ciuitatis Dei in huius vitæ peregrinatione patiuntur, & à quibus Deo medente ſanantur.

CAP. VI.

Languor eſt quippe iſte, id eſt illa inobedientia, de qua in libro quartodecimo diſſeruimus, primæ inobedientię ſupplicium: & ideo non natura, ſed vitium eſt: propter quod dicitur proficientibus bonis, & ex fide in hac peregrinatione viuentibus: [a] Inuicem onera veſtra portate, & ſic adimplebitis legem Chriſti. Item alibi dicitur: Corripite inquietos, conſolamini puſillanimes, ſuſcipite infirmos, patientes eſtote ad omnes. Videte ne quis malum pro malo alicui reddat.[b] Item alio loco: Si præoccupatus fuerit homo in aliquo delicto, vos qui ſpiritales eſtis,

inſtruite

instruite huiusmodi in[b] spiritu mansuetudinis, intendens teipsum, ne tu tenteris. Et alibi: Sol non occidat super iracundiam vestram. Et in Euangelio: Si peccauerit in te frater tuus, corripe eum inter te & ipsum solum. Item de peccatis in quibus multorũ cauetur offensio, sic Apostolus dicit: Peccantes coram omnibus argue, vt & cæteri timorem habeant. Propter hoc & de venia inuicem danda multa præcipiuntur. Et magna cura propter tenẽdam pacẽ, sine qua nemo poterit videre Deũ: vbi ille terror est,[c] quando iubetur seruus decem millium talentorum reddere debita, quæ illi fuerãt, relaxata, quoniam debitũ denariorum centũ conseruo suo non relaxauit. Qua similitudine proposita, dominus Iesus adiecit atque ait: Sic & vobis faciet Pater vester cælestis, si non dimiseritis vnusquisque fratri suo de cordibus vestris. Hoc modo curãtur ciues ciuitatis Dei in hac terrena peregrinãtes, & paci supernæ patriæ suspirãtes. Spiritus autẽ sanctus operatur intrinsecus, vt valeat aliquid medicina, quæ adhibetur extrinsecus. Alioquin etiã si Deus ipse vtẽs creatura sibi subdita in aliqua specie humana sensus alloquatur humanos, siue istos corporis, siue illos, quos istis simillimos habemus in somnis, [d] nec interiore gratia mentẽ regat atque agat, nihil prodest homini omnis prædicatio veritatis. Facit autẽ hoc Deus, à vasis misericordiæ, iræ vasa discernẽs, dispẽsatione qua ipse nouit multũ occulta: sed tamẽ iusta. Ipso quippe adiuuante mirabilibus & latentibus modis, quũ peccatum quod habitat in membris nostris,[e] quod potius iã pœna peccati est, sicut Apostolus præcipit, non regnat in nostro mortali corpore ad obediendum desideriis eius, nec ei mẽbra nostra velut iniquitatis arma exhibemus, conuertitur ad mentem non sibi ad mala Deo regente consentientem: & eam regentẽ tranquillius nunc, habebit postea sanitate perfecta atque immortalitate percepta homo sine vllo peccato in æterna pace regnantem.

L. VIVES.

a Inuicem onera vestra portate.} *Græcè ἀλλήλων τὰ βάρη βαστάζετε. Latinius vertit quàm vulgò, Alter alterius onera portate: nam hæc de duobus tantùm dicitur, sicut apud Sallustium: Alter alterius auxilio eget de animo & corpore.*

b Spiritu mansuetudinis.} *Idcirco mansuetè & non ferociter propter id quod sequitur? considerans teipsum, ne & tu tenteris. Decet enim reprehensorem meminisse se quoque peccare posse, ne si animo in*

tumuerit, quòd melior sit fratre peccante, præsto sit Nemesis vltrix, & ad peccandum ipse incitetur.

c Quando iubetur seruus. } *Præcipiens dominus remittenda esse inuicem debita, parabolam de ratione quam à seruo rex Dominus exegit, inseruit, Matth.18.*

d Nec interiore gratia mentem reg. } *Sic Ecclesiastes 7. Cõsidera opera Dei, quòd nemo possit corrigere, quem ille despexerit. Hinc videmus, aliis paucissima de moribus præcepta sufficere, aliis nulla: si intrinsecus ad bonum animus non impellitur, verba tenuissimam vim habent.*

e Quod si peccatum est, vt sit etiam pœna pec. } *Ex peccato enim illo primo mulctati omnes sumus, vt corpus nostrum ad pessima quæque procliue sit, & mentem secum impetu suo prouoluat, nisi illa magna vi resistat fixa, & altrinsecus corpus ad se trahat. Adde etiam quòd nullum est peccatum, quod non torqueat angátque eum in quo est. Prima hæc est vltio, inquit Iuuenalis, quòd se iudice nemo nocens absoluitur. Sed locus est sane perobscurus. In exemplari Coloniensi sic legitur, Ipso quippe adiuuante mirabilibus & latentibus modis, quum peccatum quod habitat in membris nostris, quæ potius iam pœna peccati est, sicut Apostolus præcepit, non regnat in nostro mortali corpore, ad obediendum desideriis eius: nec ei membra nostra velut iniquitatis arma exhibemus, conuertitur ad mentem non sibi à malo Deo regente consentientem, etiam regentem, &c. Sed hîc legendum est: ad malum Deo regente consentientem etiam regentem: vt sit sensus: Si illa peccandi procliuitas, relicta ex noxa primorũ patrũ in massa, vnde omnes desumimur, non sibi regnum totius hominis deposcat, aut occupet, nec regnet in nostro mortali corpore, sicut Apostolus monet: se potius se menti subdat, quæ morigeram se præbens rectori suo Deo; non consentiat illi pronitati ad flagitium nutanti, sed vt potius affectus ipse in malum pronus à mente in vita hac regatur tranquillè, & quasi à medico tractetur, cui præsit Deus: tunc morbidus ille affectus verè perfectéque sanitatem & immortalitatem consequitur, fitq; hac ratione homo æternùm beatus. Peccatum enim est hic nutus ille ad peccandum nos deprimens, quem fomitem theologi appellant in schola.*

De causa & pertinacia sceleris Cain, quem à facinore concepto nec Dei sermo reuocauit.

CAP. VII.

SED hoc ipsum quod sicut potuimus exposuimus, quũ Deus loquutus esset ad Cain [a] eo modo quo primis hominibus per creaturam subiectam velut eorum

socius

ſocius forma cōgrua loquebatur, quid ei profuit? Nónne conceptum ſcelus in necando fratre etiam poſt verbum diuinæ admonitionis impleuit? Nam quum ſacrificia diſcreuiſſet amborum, in illius reſpiciens, huius deſpiciens, [b] quod non dubitandum eſt potuiſſe cognoſci ſigno aliquo atteſtante viſibili: & hoc ideo feciſſet Deus, quia mala erant opera huius, fratris verò eius bona: contriſtatus eſt Cain valde, & concidit facies eius. Sic enim ſcriptum eſt, Et dixit Dominus ad Cain: Quare triſtis factus es, & quare concidit facies tua? [c] Nónne ſi rectè offeras, rectè autem non diuidas, [d] peccaſti? quieſce, [e] ad te enim conuerſio eius, & tu dominaberis illius. In hac admonitione quam Deus protulit ad Cain, illud quidem quod dictum eſt: Nónne ſi rectè offeras, rectè autem nō diuidas, peccaſti, quia non elucet cur vel vnde ſit dictū, multos ſenſus peperit eius obſcuritas, quum diuinarum ſcripturarum quiſque tractator ſecundum fidei regulam id conatur exponere. Rectè quippe offertur ſacrificium, quum offertur Deo vero, cui vni tantummodo ſacrificandum eſt. Non autem rectè diuiditur, dum non diſcernuntur rectè vel loca, vel tempora, vel res ipſæ quæ offeruntur, vel qui offert, vel cui offertur, vel hi quibus ad veſcendum diſtribuitur quod oblatum eſt: vt diuiſionem intelligamus hîc diſcretionem, ſiue quum offertur, vbi non oportet, aut quod non ibi, ſed alibi oportet: ſiue quum offertur, quando non oportet, aut quod non tunc, ſed aliàs oportet: ſiue quum id offertur quod nuſquam & nunquam penitus debuit: ſiue quum electiora ſibi eiuſdem generis rerum tenet homo, quàm ſunt ea quæ offert Deo: ſiue quum eius rei quæ oblata eſt ſit particeps profanus, aut quilibet quem fas non eſt fieri. In quo autem horum Deo diſplicuerit Cain, facilè non poteſt inueniri. Sed quoniam Ioannes Apoſtolus quum de his fratribus loqueretur: Non ſicut Cain, inquit, qui ex maligno erat, & occidit fratrem ſuum. Et cuius rei gratia occidit eum? quia opera illius maligna fuerunt, fratris autem eius iuſta: datur intelligi propterea Deum non reſpexiſſe in munera eius: quia hoc ipſo malè diuidebat, [f] dans Deo aliquid ſuum, ſibi autem ſeipſum. Quod omnes faciunt qui non Dei, ſed ſuam ſectantes voluntatem, id eſt, non recto, ſed peruerſo corde viuentes offerunt Deo munus, quo putant eum redimi, vt eorum non opituletur ſanandis prauis cupiditatibus, ſed

explendis. Et hoc est proprium terrenæ ciuitatis, Deum vel deos colere, quibus adiuuantibus regnet in victoriis & pace terrena non charitate consulendi, sed dominandi cupiditate. Boni quippe ad hoc vtuntur mundo, vt fruantur Deo: mali autem contrà, vt fruantur mundo vti volunt Deo, s qui tamen eum vel esse, vel res humanas curare iam credunt. Sunt enim multò deteriores, qui nec hoc quidem credunt. Cognito itaque Cain quòd super eius germani sacrificium, non super suum respexerat Deus, vtique fratrem bonum mutatus imitari, non elatus debuit æmulari. Sed quia contristatus est & concidit vultus eius, hoc peccatum maximè arguit Deus, tristitiam de alterius bonitate, & hoc fratris. Hoc quippe arguendo interrogauit dicens: Quare contristatus es, & quare concidit facies tua? quia enim fratri inuidebat, Deus videbat, & hoc arguebat. Nam hominibus, quibus absconditum est cor alterius, esse posset ambiguum, & prorsus incertum, vtrum illa tristitia malignitatem suam, in qua se Deo displicuisse didicerat, an fratris doluerit bonitatem, quæ Deo placuit, quum in sacrificium eius aspexit. Sed rationem Deus reddens cur eius oblationem accipere noluerit, vt sibi ipse potius meritò quàm ei immeritò frater displiceret, quum esset iniustus non rectè diuidendo, hoc est, non rectè viuendo, & indignus cuius approbaretur oblatio, quàm esset iniustior, quòd fratrem iustum gratis odisset ostendit. Non tamen eum dimittens sine mandato sancto, iusto & bono: Quiesce, inquit, ad te enim conuersio eius, & tu dominaberis illius. Nunquid fratris? Absit. Cuius igitur, nisi peccati? Dixerat enim: Peccasti: tum deinde addidit, Quiesce: ad te enim conuersio eius, & tu dominaberis illius. Potest quidem ita intelligi ad ipsum hominem conuersionē esse debere peccati, vt nulli alij quàm sibi sciat tribuere debere quòd peccat. Hæc est enim salubris pœnitentiæ medicina, & veniæ petitio nō incongrua, vt vbi ait, ad te enim cōuersio eius, non subaudiatur erit, sed sit, præcipientis videlicet, non prædicentis modo. Tunc enim dominabitur quisque peccato, si id sibi non defendendo præposuerit, sed pœnitendo subiecerit: alioquin & illi seruies dominanti, si patrocinium adhibuerit accidenti. Sed vt peccatum intelligatur concupiscentia ipsa carnalis, de qua dicit Apostolus: Caro concupiscit aduersus spiritum: in cuius carnis fructibus & inuidiam commemorat

morat, qua vtique Cain ſtimulabatur, & accendebatur in fratris exitium: bene ſubauditur erit, id eſt, ad te enim conuerſio eius erit, & tu dominaberis illius. Cùm enim commota fuerit pars ipſa carnalis, quam peccatum appellat Apoſtolus vbi dicit: Non ego operor illud, ſed quod habitat in me peccatum: quam partem animi etiam philoſophi dicunt eſſe vitioſam, non quæ mentem debeat trahere, ſed cui mens debeat imperare, eámque ab illicitis operibus ratione cohibere: cùm ergo commota fuerit ad aliquid perperam committendum, ſi acquieſcant & obtemperetur dicenti Apoſtolo: Ne exhibeatis membra veſtra arma iniquitatis peccato: ad mentem domita & victa conuertitur, vt ſubditæ ratio dominetur. Hoc præcepit Deus huic, qui facibus inuidiæ inflammabatur in fratrem, & quem debuerat imitari, cupiebat auferre, Quieſce, inquit, id eſt manus à ſcelere contine: Non regnet peccatum in tuo mortali corpore ad obediendum deſideriis eius, nec exhibeas membra tua iniquitatis arma peccato. Ad te enim conuerſio eius dum non adiuuatur relaxando, ſed quieſcendo frænatur, Et tu dominaberis illius. Vt cùm foriniecus non permittitur operari, ſub poteſtate mentis regentis & beneuolentis, aſſueſcat etiam intrinſecus non moueri. Dictum eſt tale aliquid in eodem diuino libro & de muliere, quando poſt peccatum Deo interrogante atque iudicante, damnationis ſententias acceperunt, in ſerpente diabolus, & in ſeipſis illa & maritus. Cùm enim dixiſſet ei: Multiplicans multiplicabo triſtitias tuas & gemitum tuum, & in triſtitiis paries filios: deinde addidit: Et ad virum tuum conuerſio tua, & ipſe dominabitur tui. Quod dictum eſt ad Cain de peccato vel de vitioſa carnis concupiſcentia, hoc iſto in loco de peccatrice fœmina: vbi intelligendum eſt virum ad regendam vxorem, animo carnem regenti ſimilem eſſe oportere. Propter quod dicit Apoſtolus. Qui diligit vxorem ſuam, ſeipſum diligit, Nemo enim vnquam carnem ſuam odio habuit. Sananda ſunt enim hæc, ſicut noſtra: non ſicut aliena damnanda. Sed illud Dei præceptum, Cain ſicut præuaricator accepit. Inualeſcente quippe inuidentiæ vitio, fratrem inſidiatus occidit. Talis erat terrenæ conditor ciuitatis. Quomodo autem ſignificauerit etiã Cain Iudęos, à quibus Chriſtus occiſus eſt paſtor ouium hominum, quem paſtor ouium pecorum præfigurabat

Abel: quia in allegoria prophetica res est: parco nunc dicere, & quædam hinc aduersus Faustum Manichæum dixisse me recolo.

L. VIVES.

a EO modo. } *Quærit. 8. super Gen. ad literam, quomodo Adæ locutus sit Deus, spiritaliter an corporaliter. Et respondet sic esse Deum locutum homini in paradiso, sicut etiam postea locutus est patribus: sicut Abrahæ, sicut Mosi, id est in aliqua specie corporali. Hinc est enim, quòd audierunt eius vocem ambulantis in paradiso.*

b Quod non dub } *Hieron. in Gen. Vnde scire poteras Cain, quòd fratris eius munera suscepisset Deus & sua repudiasset, nisi illa interpretatio vera esset, quam Theodotio posuit: Et inflammauit dominus super Abel & super sacrificium eius: super Cain verò & super sacrificium eius non inflammauit. Ignem autem ad sacrificium deuorandum solitam venire de cælo, & in dedicatione templi sub Solomone legimus, & quando Helias in monte Carmelo construxit altare. Hier. hæc.*

c Nónne si rectè offeras. } *Sic LXX. Nos verò vulgò legimus: Nonne si bene egeris recipies: sin autē malè, statim in foribus peccatum aderit? Hieron. Et dixit dominus ad Cain: Quare irasceris, & quare concidit vultus tuus? nónne si rectè offeras, nō rectè autem diuidas, peccasti? quiesce, ad te conuersio eius, & tu dominaberis eius. Necessitate cōpellimur in singulis diutius immorari. Siquidem & nunc multò alius in Hebræo, quàm in LXX. translatoribus sensus est. Ait enim dominus ad Cain: Quare irasceris, & quare concidit vultus tuus? nónne si bene egeris dimittetur tibi: & si non bene egeris, ante fores peccatum tuum sedebit, & tali ianitore comitaberis? Verùm quia liberi arbitrij es, moneo vt non tibi peccatum sed tu peccato dominaeris. Hæc Hieronym.*

d Peccasti? quiesce. } *Ne rapiaris impetu animi. Monet non desperandum à peccato, nec omnem de venia fiduciam abijciendam. Est quidem peccati origo in homine socia indiuidua: sed quoniam liberi est homo arbitratus, potest illi vel seruire, vel imperare.*

e Ad te enim con. e. } *Græcè ἡ ἀποστροφὴ αὐτοῦ. vbi antea simile verbum erat apud LXX. πρὸς τὸν ἄνδρα σου ἡ ἀποστροφή σου: & ad virum tuum conuersio tua. Aquila societatem posuit, Symmachus appetitum vel impetum, Vulgò habemus: Sub viri potestate eris: ita hic conuersio est vel societas, vt sit peccatum socium, vel appetitus peccati sit in homine, vel imperius, hoc est, in eius manu: quod declarat etiam id quod addidimus: In potestate, & hoc est proximum vero, intelligi per illa verba, peccatum semper in manu & potestate hominis futurum, quemadmodum vxorem viri.*

f Dans

f Dans Deo al.} *Non munera recipit Deus, sed animum dantis. Ideo frustra mali sacrificant, à quis non modò Deus, sed nec vir bonus donari velit, vt inquit Plato.*

g Qui tamen. } *Nam non omnes mali hoc credunt: sed qui credunt mali, captare se Deum muneribus putant, vt ea ipsa, aurum vtique aut argentum copiosius rependat, sicut Herculi decima bonorum est oblata à Sylla & Crasso, quò fierent locupletiores.*

Quæ ratio fuerit, vt Cain inter principia generis humani conderet ciuitatem. CAP. VIII.

NVnc autem defendenda videtur mihi historia, ne sit scriptura incredibilis, quæ dicit, ædificatam ab vno homine ciuitatem, eo tempore quo non plus quàm viri quatuor, vel potius tres, posteaquam fratrem frater occidit, fuisse videntur in terra: id est, primus homo pater omnium, & ipse Cain & eius filius Enoch: ex cuius nomine ipso ciuitas nuncupata est. Sed hoc quos mouet, parum considerant [a] non omnes homines qui tunc esse potuerunt, scriptorem sacræ huius historiæ necesse habuisse nominare: sed eos solos quos operis suscepti ratio postulabat. Propositum quippe scriptoris illius fuit, per quem spiritus sanctus id agebat, per successiones certarum generationum ex vno homine propagatarum peruenire ad Abraham: ac deinde ex eius semine ad populum Dei: in quo distincto à cæteris gentibus præfigurarentur & prænunciarentur omnia quæ de ciuitate cuius æternum erit regnum, & de rege eius, eodémque conditore Christo in spiritu præuidebantur esse ventura: ita vt nec de altera societate hominum taceretur, quam terrenam dicimus ciuitatem, quantum ei commemorandæ satis esset, vt ciuitas Dei etiam suæ aduersariæ comparatione clarescat. Cùm igitur scriptura diuina vbi & numerum annorum, quos illi homines vixerunt commemorat, ita concludat, vt dicat de illo de quo loquebatur, & genuit filios & filias, & fuerunt omnes dies illius vel illius, quos vixit anni tot, & mortuus est, nunquid quia eosdē filios & filias non nominat, ideo intelligere non debemus per tā multos annos, quibus tūc in seculi huius prima ætate viuebāt, nasci potuisse plurimos homines, quorum cœtibus condi possent etiam plurimæ ciuitates? Sed pertinuit ad Deum, quo ista inspirante conscripta sunt, has duas societates suis diuersis generationibus primitus digerere atque distinguere: vt seorsum homi-

num,hoc est secundùm hominem viuentium,seorsum autem filiorum Dei,id est hominum secundùm Deum viuentiū generationes contexerentur vsque ad diluuium, vbi ambarum societatum discretio concretióque narrantur: discretio quidem,quòd ambarum separatim generationes commemorantur vnius fratricidæ Cain:alterius autem qui vocabatur Seth. Natus quippe fuerat & ipse de Adam, [b] pro illo quem frater occidit.Concretio autē,quia bonis in deterius declinantibus, tales vniuersi facti fuerant,vt diluuio delerētur, excepto vno iusto cui nomen erat Noë,& eius coniuge,& tribus filiis totidémque nuribus, qui homines octo ex illa omniū vastatione mortalium per arcam euadere meruerunt. Quod igitur scriptum est,Et cognouit Cain vxorem suam,& cōcipiens peperit Enoch, [c] & erat ædificans ciuitatem in nomine filij sui Enoch: non est quidem consequens [d] vt istum primum filium genuisse credatur.Neque enim hoc ex eo putandum est,quia dictus est cognouisse vxorem suam,quasi tunc se illi primitus concūbendo miscuisset.Nam & de ipso patre omnium Adam non tunc solùm hoc dictum est, quando conceptus est Cain, quem primogenitum videtur habuisse,verumetiam posterius eadem scriptura:Cognouit,inquit, Adam vxorem suam, & concepit & peperit filium, & nominauit nomen illius Seth. Vnde intelligitur ità solere illam scripturam loqui, quamuis non semper,cùm in ea legitur factos hominum fuisse conceptus, non tamen solùm cùm primùm sexus vterque misceretur. Nec illuc necessario argumento vt primogenitum patri existimemus Enoch,quòd eius nomine ciuitas illa nuncupata est.Non enim ab re est, vt propter aliquam causam, cùm & alios haberet, diligeret eum pater cæteris amplius. [e] Neque enim & Iudas primogenitus fuit,à quo & Iudæa cognominata est & Iudæi.Sed etiam si conditori ciuitatis illius iste filius primus est natus, non ideo putandum est tunc à patre conditæ ciuitati nomen eius impositum,quando natus est, quia nec constitui tunc ab vno peterat ciuitas,quæ nihil aliud est quàm hominum multitudo aliquo societatis vinculo colligata:sed cùm illius hominis familia tāta numerositate cresceret,vt haberet iam populi quantitatem, tunc potuit vtiquē fieri,vt & constitueret,& nomen primogeniti sui constitutæ imponeret ciuitati. Tam longa quippe vita illorum hominum fuit, vt illic memoratorum, quorum & anni taciti non

sunt

sunt, qui minimum vixit ante diluuium, [f] ad septingentos quinquagintatres perueniret. Nam plures nongentos annos etiam transierũt, quamuis nemo ad mille peruenerit. [g] Quis itaque dubitauerit per vnius hominis ætatem tantũ multiplicari potuisse genus humanum: vt esset vnde cõstitueretur non vna, sed plurimæ ciuitates? Quod ex hoc coniici facillimè potest, quia ex vno Abraham non multò amplius quadringentis annis numerositas Hebrææ gentis tanta procreata est, vt in exitu eiusdem populi ex Ægypto sexcenta millia hominum fuisse referantur bellicæ iuuentutis, vt omittamus gentem Idumæorum non pertinentẽ ad populum Israel, quam genuit frater eius Esau nepos Abrahæ, & alias gentes natas ex semine ipsius Abrahæ, [h] non per Saram coniugem procreatas.

L. VIVES.

a Non omnes homines qui tunc esse potuerunt.} *Noe filium fuisse Ionicum rationis siderum cælorúmque peritissimum ferunt, cuius Moses non meminit.*

b Pro illo quem frater occidit.} *Ideo dictus est Seth, q. Siot, vt Hieronymus inquit, hoc est positio, quia positus est pro Abel.*

c Et erat ædificans ciuitatem.} *Inter prophanos scriptores quis vrbem primus posuerit, non conuenit, alij Cecropem volunt, vt Plinius, qui eam extruxit, quæ postea ἀκρόπολις, id est, arx dicta est Atheniensibus, prius erat Cecropia. Strabo Argos prius Phoroneo dicit conditos, quod Homerus Pelasgicon nominat. Aegyptij omnium antiquitatum gloriam ementitis annalibus ad se trahunt, & Diospolim, quæ sunt Thebæ, tempore omnes anteccedere asseuerãt. Verùm Enochia hæc, vt Iosephus vocat, omnium est vetustissima, quam Cain, cùm exagitaretur furijs cæsi fratris, nec vllus sibi locus tutus satis videretur, condidit, murisque cinxit & terminos agro posuit: per quam ciuitatem mundum, & diaboli ciuitatem significari testatur Hieronymus ad Marcellam.*

d Vt istum primũ filium genuisse credatur.} *Iosephus, si modò bene est à Ruffino versus, seniorem filium Cain dicit Enoch, sed is, quod primum legentibus videri in sacris literis posset, est secutus.*

e Neq; enim & Iudas primogenitus.} *Fuit enim quartus Iacob filius ex Lea. Iudea olim à filio Can Cananæo Cananæa dicebatur, sicut Iosephus tradit: deinde à Iuda Iacob filio Iudæa. Idem Iustinus lib. xxxvi. qui solum decem filios Israel ponit: sed sic errat, vt cùm narrat ipsum Israelem populum totum de nomine filij Iudæ, qui post diuisionem, sed ante patrẽ de vita discesserat, Iudæos vocasse. Lactan. li. 4.*

H 5

Hebræos tradit egressos iam Ægyptum in quadam Syriæ solitudine, cùm consedissent cœptos appellari Iudæos, quòd dux eiusce examinis erat Iudas, & terra quam incoluere Iudæa. Verùm credo cognominationem inde ortam: unde & tribus Iudæ regnum meruit, quòd eà prima post Mosen, cæteris cunctantibus inter undas Erythrij maris est ingressa, quod putant Hebræi intelligi cum Gen 49. dicit Iacob Iudæ: Ex captiuitate fili mi ascendisti Nam sic legunt ipsi.

f Ad septingentos quinquaginta tres.} *De Lamech puta patre Noe, quem Hebraica scriptura refert vixisse annos quingentos septuaginta septem: LXX. dicunt ἔτη ἑπτακόσια πεντηκοντατρία, id est annos septingentos quinquaginta tres.*

g Quis itaque dubitauerit per vnius hominis ætatem.} *Fuit memoria patrum vicus penè centum domorum in Hispania, cuius omnes incolæ erant à sene quodam, qui adhuc viuebat, progeniti, ita vt propinquitatis nomen iam deesset, quo à minimus natu vocaretur. Lingua enim nostra supra abauum non ascendit.*

h Non per Saram.} *Ismaelitæ ex filio Agar Ismaele.*

De longa vita hominum, quæ fuit ante diluuium, & de ampliore humanorum corporum forma.

CAP. IX.

QVamobrem nullus prudens rerum existimator dubitauerit, Cain non solùm aliquam verumetiam magnam potuisse condere ciuitatem, quando in tam longum tempus prorédebatur vita mortalium, nisi fortè infidelium quispiam ex ipsa numerositate annorum nobis ingerat quæstionem, qua vixisse tunc homines scriptum est in autoribus nostris: & hoc neget esse credendum. Ita quippe nó credunt etiam magnitudines corporũ longè ampliores tunc fuisse quàm nunc sunt. [a] Vnde & nobilissimus eorum poëta Vergilius, de ingẽti lapide, quem in agrorum limite infixum, vir fortissimus illorum temporum pugnans, & rapuit, & cucurrit, & intorsit, & immisit:

Vix illud, inquit, lecti bis sex ceruice subirent,
Qualia nunc hominum producit corpora tellus.

[b]Significans maiora tũc corpora producere solere tellurem. Quanto magis igitur temporibus recentioribus mundi, ante illud nobile diffamatúmq; diluuium. Sed de corporũ magnitudine plerunque incredulos nudata per vetustatem, siue per vim fluminum, varióssque casus sepulchra conuincunt: vbi apparuerunt, vel vnde ceciderũt incredibilis magnitudinis ossa

mortuorum

mortuorum. Vidi ipse non solus, sed aliquot mecum in Vticensi littore [c] molarem hominis dentē tam ingentem vt si in nostrorū dentium modulos minutatim concideretur, centum nobis videretur facere potuisse. Sed illum gigantis alicuius fuisse crediderim. Nā præter quòd erāt omniū multo maiora, quàm nostra tunc corpora gigantes longè cæteris anteibant. Sicut aliis deinde nostrísque tēporibus rari quidem, sed nunquam fermè defuerunt, qui modum aliorum plurimum excederent. [d] Plinius Secundus doctissimus homo, quātò magis magísque præterit seculi excursus, minora corpora naturam ferre testatur. Quod etiam Homerum cōmemorat sæpe carmine fuisse conquestum: non hæc velut poëtica figmenta deridens, sed in historicam fidem tanquam miraculorum naturalium scriptor assumens. Verùm, vt dixi, antiquorū magnitudines corporū inuēta plerunque ossa, quoniā diuturna sunt, etiam multo posterioribus seculis produnt. Annorum autem numerositas cuiusque hominis, quæ tēporibus illis fuit, nullis nunc talibus documentis venire in experimētum potest. Nec tamen ideo fides sacræ huic historiæ derogāda est, cuius tātò impudentius narrata non credimus, quantò impleri certius prænunciata cōspicimus. [e] Dicit tamen etiam Plinius, esse adhuc gentem, vbi ducentos annos viuitur. Si ergo humanarum vitarum diuturnitates, quas experti non sumus, hodie habere creduntur incognita nobis loca, cur non habuisse credantur & tempora? An verò est credibile alicui esse quod hic non est: & incredibile est aliquando fuisse, quod nunc non est?

L. VIVES.

B Vnde & nobilissimus eorum poëta.} *Vergilius duodecimo Aeneidos de Turno, quod ex Homero Iliad. 6 sumpsit qui in pugna Diomedis & Aeneæ, Diomedem canit saxum quod iacebat in agro ingens, & ponderosius viribus quatuordecim iuuenum, οἷοι νῦν βροτοί εἰσιν, quales, inquit, nunc sunt homines, raptum intorsisse in Aeneam: quo ictu hic prostratus tectus à Venere matre, diffusa caligine nigra. Iuuenalis Satyra decimaquinta vtrunque & Vergilianum & Homericum dictum attigit:*

Saxa inclinatis per humum quæsita lacertis
Incipiunt torquere domestica seditione
Tela, nec hunc lapidem quali se Turnus & Aiax,
Et quo Tytides percussit pondere coxam
Aeneæ, sed quem valeant emittere dextra

Illis dissimiles, & nostro tempore vatæ.
Nam genus hoc viuo iam decrescebat Homero.
Terra malos homines nunc educat atque pusillos,
Ergo Deus quicunque aspexit ridet, & odit.

b Significans maiora nunc corpora.} *Idem Vergil.1.Georg.*
Grandiáque effossis mirabitur ossa sepulchris.

c Molarem hominis dentem. } *Festo diui Christophori cùm salutatum issemus illum ad maximum vrbis nostræ templum, ostensus est nobis dens molaris pugno maior, quem dicebant esse illius. Aderat mecum Hieronymus Burgarinus iuuenis ingenio callid. & supra modum sobrio, studiísque bonarum artium deditissimo: ad quod cùm suapte natura factus & appositus esset, tum etiam magnum illi erant calcar patris sapientiss. monita & exemplum, qui vir natu grandior, & ampla familia magnísque opibus & negotiis districtus dabat se nihilominus literis, vt hoc saltem quod viderent liberi imitarentur.* 1

d Plinius secundus doctissimus homo. } *Huius habemus Historiam naturæ. Nihil necesse est vt vel opus laudetur, vel autoris ingenium, diligentia, eruditio: eius lib.7. hæc sunt verba: In plenum autem cuncto mortalium generi minorem indies fieri staturam propemodum obseruatur, raróśque patribus proceriores, consumente vbertatem seminum exustione, in cuius vices nunc vergat æuum. In Creta terræmotu rupto monte inuentum est corpus stans 46. cubitorum, quod alij Orionis, alij Oti fuisse tradunt. Orestis corpus oraculi iussu refossum septem cubitorum fuisse monumentis traditur. Iam verò ante annos propè mille vates ille Homerus non cessauit minora corpora mortaliũ, quàm prisca conqueri. Hæc Plinius. Cyprianus in eandem sententiam scribit aduersus Demetrianum, & idem dicit Vriel angelus domini Esdræ. Gellius lib.3. præter hæc modum esse dicit summum adolescendi humani corporis septem pedes, quod esse magis verum arbitramur, quàm quod Herodotus homo fabulator in primo Historiarum, inuentum esse sub terra scripsit Orestis corpus cubita longitudinis habens septem, quæ faciunt pedes 12. & quadrantem, nisi vt Homerus opinatus est, vastiora prolixioráque fuerunt corpora hominum antiquorum, & nunc quasi mundo senescente rerum atque hominum decrementa sunt. Verùm Plato, Aristoteles, & cæteri philosophi hos secuti, quique immortalem esse mundum putant, nec senescere, nec minui, nec debilitari existimant.*

e Dicit tamen etiam Plinius.} *Eodem libro 7. cap.48. Hellanicus, inquit, quosdam in Aetolia Epirorum gentis ducentos explere annos, cui astipulatur Damastes memorans Pictoreum ex iis*

præci-

præcipuum corpore viribúsque etiam ccc. vixisse.

De differentia quæ inter Hebræos,& nostros codices videntur annorum numeri dissonare.

CAP. X.

QVocirca etsi inter Hebręos & nostros codices de ipso numero annorum nonnulla videtur esse distantia, quod ignoro qua ratione sit factum: non tamen tanta est, vt illos homines tam longæuos fuisse dissentiant. nam ipse homo primus Adam antequàm gigneret filium qui appellatus est Seth, ducentos triginta annos vixisse reperitur[a] in codicibus nostris, in Hebræis autem centum triginta perhibetur. Sed posteaquàm eum genuit septingentos vixisse legitur in nostris, octingentos verò in illis. Atque ita in vtriusque vniuersitatis summa concordat. Ac deinde per consequentes generationes antequàm gignatur, qui gigni commemoratur, minus vixisse apud Hebræos pater eius inuenitur centum annos; sed posteaquàm est genitus, idem ipsi centum minus quàm in Hebræis inueniuntur in nostris. Atque ita hinc & inde numeri vniuersitas consonat. In sexta autem generatione nusquàm vtrique codices discrepant. In septima verò vbi ille qui natus est Enoch non mortuus, sed quòd Deo placuerit translatus esse narratur, eadem dissonantia est, quæ in superioribus quinque de centum annis antequàm gigneret eum qui ibi commemoratus est filium: atque ita in summa similis consonantia. Vixit enim annos antequàm trãsferretur secundum vtrosque codices ccclxv. Octaua generatio habet quidem nonnullam diuersitatem, sed minorem, ac dissimilem cæteris. Mathusalem quippe cum genuit Enoch, antequàm gigneret eum qui in ipso ordine sequitur, secundum Hebræos non centum minus, sed viginti amplius vixit annos: qui rursus in nostris posteaquàm eum genuit, reperiuntur additi, & in vtrisque sibi summa vniuersi numeri occurrit. In sola nona generatione, id est in annis Lamech filij Mathusalem, patris autem Noé, summa vniuersitatis discrepat, sed non plurimum. Viginti enim & quatuor annos plus vixisse in Hebræis, quàm in nostris codicibus inuenitur. Nam antequàm gigneret filiũ qui vocatus est Noé, sex minus habet in Hebræis quàm in nostris: postea verò quàm eum genuit, triginta amplius in eisdem quàm in nostris. Vnde sex illis detractis, restant xxiiij. vt dictum est.

L. VIVES.

a IN codicibus nostris.} *Codices nostros appellat, quibus ecclesia tunc vtebatur Latina, ex interpretatione Septuaginta, antequàm Hieronymi interpretatio vel ederetur, vel reciperetur: codices verò Hebraeos, qui ad Hebraicam scripturam erant versi. Hieronymus in Genesin: Vixit autem Adam ducentos & triginta annos, & genuit filium ad imaginem & similitudinem suam, & vocauit nomen eius Seth. Sciendum, quòd vsque ad diluuium, vbi in nostris codicibus ducentorum, & quod excurrit annorum, genuisse quis dicitur, in Hebraeo habet centum annos, & reliquos qui sequuntur. Fuerunt autem dies Adam, postquàm genuit Seth, septingenti anni: quia in ducentis errauerat, consequenter hic posuit septingentos, cùm in Hebraeo hic habeatur octingentos. Tantum Hieronymus, qui nihil excipit ex illa ratione computandi. Augustinus sextam generationem demit, qua Iared genuit Enoch. sed haec generatio ducentos annos non excedit.*

De annis Mathusalem, cuius aetas quatuordecim annis videtur diluuium excedere.

CAP. XI.

PER hanc autem discrepantiam Hebraeorum codicum atque nostrorum [a] exoritur illa famosissima quaestio: vbi Mathusalem quatuordecim annos vixisse post diluuium computatur, quum scriptura ex omnibus qui in terra tunc fuerant, solos octo homines in arca exitium commemoret euasisse diluuij, in quibus Mathusalem non fuit. Secundum codices enim nostros, Mathusalem prius quàm gigneret illum, quem vocauit Lamech, vixit annos centum sexagintaseptem: deinde ipse Lamech antequàm ex illo natus esset Noé, vixit annos centum octogintaocto, qui simul fiunt trecenti quinquagintaquinque. His adduntur sexcenti Noé, quoto eius anno diluuium factum est: qui fiunt nongenti quinquagintaquinque, ex quo Mathusalem natus est vsque ad annum diluuij. Omnes autem anni vitae Mathusalem nongenti sexagintanouem computantur: quia quum vixisset annos centum sexagintaseptem & genuisset filium, qui est appellatus Lamech, post eum genitum vixit annos octingentos duos: qui omnes, vt diximus, nongenti sexagintanouem fiunt. Vnde detractis nongentis quinquagintaquinque ab ortu Mathusalem vsque ad diluuium,

diluuium, remanent quatuordecim, quibus vixisse creditur post diluuium. Propter quod cum nonnulli, etsi non in terra, vbi omnem carnem quam viuere in aquis natura non sinit, constat fuisse delatam, cum patre suo, qui translatus fuerat aliquantũ fuisse, atque ibi donec diluuium præteriret, vixisse arbitrantur, nolentes derogare fidem codicibus, quos in autoritatem celebriorem suscepit ecclesia: & credentes, Iudæorum potius quàm istos non habere quod verum est. Non enim admittunt, quòd magis hic esse potuerit error interpretum, quàm in ea lingua esse falsum, vnde in nostram per Græcam scriptura ipsa translata est. Sed inquiunt non esse credibile Septuaginta interpretes, qui vno simul tempore, vnóque sensu interpretati sunt, errare potuisse: aut vbi nihil eorum intererat, voluisse mentiri: Iudæos verò, dum nobis inuident, quòd lex & prophetæ ad nos interpretando transierunt, mutasse quædam in codicibus suis, vt in nostris minueretur autoritas. Hanc opinionem vel suspicionem accipiat quisque vt putauerit, certum est tamen, non vixisse Mathusalem post diluuium, sed eodem anno fuisse defunctũ, si verum est quod de numero annorum in Hebræis codicibus inuenitur. De illis autem Septuaginta interpretibus quid mihi videatur, suo loco diligentius differendum est, quum ad ipsa tempora quantum necessitas huius operis postulat, commemoranda adiuuante domino venerimus. Præsenti enim sufficit quæstioni secundùm vtrosque codices tam longas habuisse vitas illius æui homines, vt posset ætate vnius, qui de duobus, quos solos terra tunc habuit, parentibus primus est natus, ad constituendam etiam ciuitatem multiplicari genus humanum.

L. VIVES.

a EXoritur illa famosissima quæstio. } *Sic etiam Hieronymus celebrem hanc per omnes ecclesias fuisse quæstionem scribit. Obiter annotabo famosum non tam esse mala, quàm multa fama sicut apud Græcos πολύκλυτον. Lucanus, famosa vetustas. Hieronymus erratum esse à lxx. in numero, quemadmodum in plerisque aliis affirmat, & ex libris Hebræorum ac Samaritanorum colligit eodem anno Mathusalem obiisse quo diluuium contigit: quòd meritò Augustinus deridet eos, qui plus omnino volunt haberi fidei interpretationibus, quàm linguis illis, vnde ad cæteras sacra scriptura manarunt.*

De opinione eorum qui primorum temporum homines tam longæuos quàm scribitur fuisse, non credunt.

CAP. XII.

NEque enim vllo modo audiendi sunt qui putāt aliter annos illis temporibus cōputatos, id est tātæ breuitatis, vt vnus annus noster decem illos habuisse credatur. Quapropter, inquiunt, cùm audierit quisque vel legerit nongentos annos quenquam vixisse, debet intelligere nonaginta. Decem quippe ille anni, vnus est noster, & decem nostri, centum illi fuerunt. Ac per hoc, vt putant, vigintitrium annorum fuit Adam quando genuit Seth, & ipse Seth, viginti habebat annos & sex menses, quando ex illo natus est Enos, quos appellat scriptura ducentos, & quinque annos. Quoniam sicut isti suspicantur, quorum exponimus opinionem, vnum annum qualem nunc habemus in decem partes illi diuidebant, & easdem partes, annos vocant. [a] Quarum partium habet vna quadratum senarium, eo quòd Deus sex diebus perfecerit opera sua, vt in septimo requiesceret. de qua re in libro vndecimo, sicut potui, disputaui Sexies autem seni, qui numerus quadratum senarium facit, triginta sex dies fiunt, qui multiplicati decies, ad trecentos sexaginta perueniunt, id est duodecim menses lunares. Propter quinque dies enim reliquos quibus solaris annus impletur, & diei quadrantem, [b] propter quem quater ductum eo anno quem bissextum vocāt, vnus dies adiicitur, addebantur à veteribus postea dies, vt occurreret numerus annorum, quos dies Romani intercalares vocabāt. Proinde etiam Enos, quem genuit Seth, decem & nouem agebat annos, quando ex illo natus est filius Cainan, quos annos dicit scriptura centum nonaginta. Et deinceps per omnes generationes in quibus hominum anni commemorantur ante diluuium, nullus ferè in nostris codicibus inuenitur, qui cùm esset centum annorum vel infrá, vel etiam centum viginti aut non multo amplius genuerit filium : sed qui minima ætate genuerunt, annorum centum sexaginta, & quod excurrit, fuisse referuntur: quia nemo, inquiunt, decem annorum homo potest gignere filios, qui numerus centum appellabantur anni ab illis hominibus : sed in annis sedecim est matura pubertas, & proli iam idonea procreandæ, quos centum & sexaginta annos illa

tempora

tempora nuncupabāt. Vt autem aliter annum tunc fuiſſe cō-putatum non ſit incredibile, adiiciunt quod apud pleroſque ſcriptores hiſtoriæ reperitur, Ægyptios habuiſſe annū quatuor menſium, Acarnanas ſex menſium, Lauinios tredecim menſium. [c]Plinius Secundus quum commemoraſſet relatum fuiſſe in literas quendam vixiſſe centum quinquaginta duos. alium decem amplius, alios ducentorum annorum habuiſſe vitam, alios trecentorum, quoſdam ad quingentos, alios ad ſexcentos, nonnullos ad octingentos etiam perueniſſe, hæc omnia propter inſcitiam temporum accidiſſe arbitratus eſt. Alij quippe, inquit, æſtate vnum determinabant annum, & alterum hyeme, alij quadripertitis temporibus, ſicut Arcades, inquit, quorum anni trimeſtres fuere. Adiecit etiam aliquando Ægyptios, quorum paruos annos quaternorum menſium fuiſſe ſuprà diximus, lunæque fine eorum limitaſſe annum. Itaque apud eos, inquit, aliqui & ſingula millia annorum vixiſſe produ̅tur. His velut probabilibus argumentis quidam non deſtruentes fidem ſacræ huius hiſtoriæ, ſed aſtruere nitentes, ne ſit incredibile quòd tam multos annos vixiſſe referuntur antiqui: perſuaſerunt ſibi, nec ſe ſuadere imprudenter exiſtimant, tam exiguum ſpatium temporis tunc annum vocatum, vt illi decem, ſint vnus noſter, & decem noſtri, centum illorum. Hoc autem falſiſſimum eſſe documētum euidentiſſimè oſtenditur. Quod antequam faciam, non mihi tacendum videtur, quæ credibilior poſſit eſſe ſuſpicio. Poteramus certè hanc aſſeuerationem ex Hebræis codicibus redarguere atq; conuincere, vbi Adam non ducentorum triginta, ſed centum triginta annorū fuiſſe reperitur, quando tertiū genuit filium, qui anni ſi tredecim noſtri ſunt, proculdubio primum genuit quando duodecim vel non multo amplius annorū fuit. Quis poteſt hac ætate generare vſitata iſta nobíſq; notiſſima lege naturæ? Sed hunc omittamus, qui fortaſſe etiam quādo creatus eſt potuit. Non enim eum tam paruum, quàm infantes noſtri ſunt, factum fuiſſe credibile eſt. Sed filius eius non ducentorum quinque, ſicut nos legimus, ſed centum quinque fuit, quando genuit Enos: ac per hoc ſecundum iſtos nondum habebat vndecim annos ætatis. Quid dicam de Cainan eius filio, qui quū apud nos centum ſeptuaginta reperiatur annorum apud Hebræos ſeptuaginta legitur fuiſſe quando genuit Malaleel? Quis generat homo ſeptennis ſi tunc anni ſeptua-

ginta nuncupabantur, qui septem fuerunt?

L. VIVES.

a Quarum partium habet vna quadratū senarium.} *An potius vnaquæque? Porrò quadratus aliquis numerus est, qui ex multiplicatione eiusdem per se nascitur, vt ter tria, quater quatuor, sexies sex. Annus verò ccclxv. dies habet & sex horas: has sex horas cum quinque diebus auferebant isti computatores, ita partiti ccclx. in decem partes, singulis senos & tricenos dies assignabant.*

b Propter quem quater ductum.} *De hoc Suetonius in Cæsare, Censorinus, Macrobius, Beda. Habebat enim olim annus ante Cæsarem ccclv. dies, Quumque viderent anno iusto decem dies & sex horas deesse, negotium datum est pontificibus, vt alternis annis mensem intercalarent in fine February altera intercalatione xxij. annorum, altera quia quarto quoque anno excurrebant quater sena hora, id est vigintiquatuor xxiij, dierum, qui mensis aliud non habebat nomen, quàm intercalarus. Sic Asconius dixisse scribit Ciceronem pro Milone mense intercalari. C. Cæsar dictator hanc confusionem intercalandi sustulit, iussitque annum esse ccclxv. dierum. Et quarto quoque anno ineunte dies vnus vj. Calend. Martias intercalaretur, qui bissextus diceretur: quia bis vj. Calen. Martias eo anno computamus. Vt verò hæc nobis magis ad numerum & tempus congruerent, annum vnum fecit xv. mensium, interiectis duobus mensibus inter Nouembrem & Decembrem, cum intercalato, qui fortè in eum annum inciderat: quo deinde menses ac dies ad cursum solis conuenirent, & rationes æstatis hyemísque annum confusionis nominarunt. proteusus est enim in ccccxliij. dies, Sueton. Macrob.*

c Plinius Secundus quum commemorasset.} *Lib. 7. cap. 48.*

An in dinumeratione annorum Hebræorum magis quàm Septuaginta interpretum sit sequenda autoritas.

CAP. XIII.

Sed quum hoc dixero, continuò referretur illud Iudæorum esse mendacium: de quo superius satis actum est. Nam septuaginta interpretes laudabiliter [a]celebratos viros potuisse mentiri difficile est. Vbi si quæram, quid sit credibilius, Iudæorum gentem tam longè latéque diffusam, in hoc conscribendum mendacium vno consilio conspirare potuisse: & dum aliis inuideant autoritatem, sibi abstulisse veritatem: an septuaginta homines qui

qui etiam ipsi Iudæi erant, in vno loco positos, quoniam rex Ægypti Ptolemæus eos ad hoc opus asciuerat, ipsam veritatem gentibus alienigenis inuidisse, & communicato istud tunc fecisse consilio: quis non videat quid procliuius faciliúsque credatur? [b] Sed absit vt prudens quispiam, vel Iudæos cuiuslibet peruersitatis atque malitiæ tantùm potuisse credat in codicibus tam multis & tam longè latéque dispersis: vel septuaginta illos memorabiles viros hoc de inuidēda gentibus veritate vnum communicasse cōsilium. Credibilius ergo quis dixerit quū primum de bibliotheca Ptolemæi describi ista cœperunt, tunc aliquid tale fieri potuisse in codice vno, scilicet primitus inde descripto vnde iam latius emanaret, vbi potuit quidem accidere etiā scriptoris error. Sed hoc in illa quæstione de vita Mathusalem nō absurdū est suspicari: & in illo alio vbi superantibus xxiiij. annis summa nō conuenit. In his autem in quibus continuatur ipsius mendositatis similitudo, ita vt ante genitum filium qui ordini inseritur, alibi supersint cētum anni, alibi desint: post genitum autem vbi deerant, supersint: vbi supererant, desint, vt summa cōueniat: & hoc in prima, secunda, tertia, quarta, quinta, septima generatione inuenitur, videtur habere quandam, si dici potest, error ipse constantiam: nec casum redolet, sed industriā. Itaque illa diuersitas numerorum aliter se habentium in codicibus Græcis & Latinis, aliter in Hebræis, vbi non est ista de centū annis prius additis, & postea detractis per tot generationes continuata parilitas: nec malitiæ Iudæorum, nec diligentiæ vel prudentiæ septuaginta interpretū, sed scriptoris tribuatur errori, qui de bibliotheca supradicti regis codicem describēdum primus accepit. Nam etiam nunc vbi numeri non faciunt intētum ad aliquid quod facilè possit intelligi, vel quod appareat vtiliter disci, & negligēter describuntur, & negligentius emēdantur. Quis enim existimet sibi esse discendū, quot millia hominum tribus Israel sigillatim habere potuerunt? quoniā prodesse aliquid non putatur, & quotus quisque hominum est, cui profunditas vtilitatis huius appareat? Hîc verò vbi per tot contextas generationes centum anni alibi adsunt, alibi desunt: & post natum qui commemorandus fuerat filium, desunt vbi adfuerunt, adsunt vbi defuerunt, vt summa concordet: nimirum quum vellet persuadere, qui hoc fecit, ideo numerosissimos annos vixisse antiquos, quòd eos bre-

uiſſimos nuncupabant:& hoc de maturitate pubertatis, qua idonea filij gignerẽtur, conaretur oſtẽdere: atque ideo in illis centum annis decem noſtros inſinuandos putare incredulis, ne homines tam diu vixiſſe recipere in fidem nollent: addidit centum vbi gignendis filiis habilem non inuenit ætatem: eoſdémque poſt genitos filios, vt congrueret ſumma, detraxit. Sic quippe voluit credibile facere idonearũ generandæ prolis conuenientias ætatũ, vt tamen numero non fraudaret vniuerſas ætates viuentiũ ſingulorũ. Quod autem in ſexta generatione id non fecit, hoc ipſum eſt quod magis mouet, illum ideo feciſſe, quum res quam dicimus poſtulauit, quia non fecit vbi nõ poſtulauit. Inuenit nãque in eadem generatione apud Hebræos vixiſſe Iared, antequam genuiſſet Enoch centum ſexaginta duos annos, qui ſecundum illam rationem breuium annorum fiunt anni ſedecim, & aliquid minus quàm menſes duo: quæ iam ætas apta eſt ad gignendum: & ideo addere centum annos breues, vt noſtri viginti ſex fierent neceſſe nõ fuit: nec poſt natum Enoch eos detrahere, quos nõ addiderat ante natum. Sic factũ eſt, vt hinc nulla eſſet inter codices vtroſque varietas. Sed rurſus mouet, cur in octaua generatione antequam de Matthuſale naſceretur Lamech, quũ apud Hebręos legantur centum lxxxij. anni, viginti minus inueniuntur in codicibus noſtris, vbi potius addi centũ ſolent: & poſt genitũ Lamech complendam reſtituuntur ad ſummam, quæ in codicibus vtriſque non diſcrepat. Si enim centum ſeptuaginta annos propter pubertatis maturitatem, decem & ſeptem volebat intelligi: ſicut nihil addere, ita nihil detrahere iam debebat: quia inuenerat ætatem idoneam generationi filiorum, propter quam in aliis centum illos annos vbi eam non inueniebat, addebat. Hoc autem de viginti annis meritò putaremus caſu mendoſitatis accidere potuiſſe, niſi eos ſicut prius detraxerat, reſtituere poſtea curaret, vt ſummę cõueniret integritas. An fortè aſtutius factum exiſtimandum eſt: vt illa, qua centum anni prius ſolent adiici, & poſtea detrahi, occultaretur induſtria, quũ & illic vbi neceſſe non fuerat, non quidem de centum annis, veruntamen de quantulocunque numero prius detracto, pòſt reddito, tale quid fieret? Sed quomodolibet iſtud accipiatur, ſiue credatur ita eſſe factum, ſiue nõ credatur: ſiue poſtremo ita, ſiue non ita ſit: rectè fieri nullo modo dubitauerim, vt quũ diuerſum aliquid in vtriſque codicibus

cibus inuenitur, quandoquidem ad fidem rerum gestarum vtrumque esse non potest verum,[d] ei linguæ potius credatur, vnde est in aliam per interpretes facta trãslatio. Nam in quibusdam etiam codicibus Græcis tribus, & vno Latino, & vno etiam Syro inter se consentientibus inuentus est Mathusalem sex annis ante diluuium fuisse defunctus.

L. VIVES.

a Celebratos viros po. men.} *Alibi sic, nam septuaginta interpretes laudabiliter celebratos viros non posse mentiri. vbi si quaeratur, &c.*

b Sed absit vt prudens quispiam.} *Hoc idem responderi potest his, qui falsatos corruptósque & ab Hebræis codices veteris instrumenti, & à Græcis noui obiiciunt, ne veritas sacrorum librorum ex illis fontibus petatur.*

c Cur in octaua generatione.} *Hunc locum non satis intelligo. Nam & in versione Hieronymi, & in Lxx conformiter habetur annos Mathusalem prius quàm gigneret Lamech, fuisse centum octoginta-septem, nisi aliter Augustinus legerit.*

d Ei linguæ potius credatur vnde est in aliam.} *Hoc ipsum Hieronymus clamat, hoc ipsa docet ratio: & nullus est saniore iudicio, qui repugnet: sed frustra consensus bonorum ingeniorum hoc censet. nam rigidus stupor velut moles opponitur: non quia isti inscy sunt earum linguarum, nam nec Hebraicè sciebat Augustinus, & Græcè minus quàm mediocriter. sed non est in his ea modestia animi, quæ in Augustino. Hic vndecunque paratus erat doceri, isti nusquam volunt doceri, vbique docere quod ignorant.*

De parilitate annorum, qui iisdem quibus nunc spatiis & in prioribus seculis cucurrerunt. CAP. XIIII.

NVnc iam videamus quonam modo euidenter possit ostendi non tam breues, vt illi decem vnus esset noster, sed tantæ prolixitatis annos quantæ nunc habẽmus, quos vtique circumitus conficit solis, in illorum hominum vita prolixissima computatos. Sexcentesimo nempe anno vitæ Noé, scriptum est factum esse diluuium. Cur ergo ibi legitur: Et aqua diluuij facta est super terram sexcentesimo anno vitæ Noé, secundi mensis, septima & vicesima mẽsis: si annus ille minimúsque quales decem faciũt vnum nostrũ trigintasex dies habebat? Tantillus quippe

annus ſi antiquo more hoc nomẽ accepit, aut nõ habet mẽſes, aut menſis eius eſt triduũ, vt habeat duodecim mẽſes. Quomodo igitur hic dictũ eſt, ſexcenteſimo anno, ſecundi menſis, ſeptima & viceſima mẽſis, niſi quia tales quales nunc ſunt etiã tunc erant mẽſes? Nam quo pacto aliter viceſimo & ſeptimo die ſecundi menſis diceretur cœptũ eſſe diluuium? Deinde poſtea in fine diluuij ita legitur: Et ſedit in arca menſe ſeptimo, ſeptima & viceſima mẽſis ſuper mõtes Ararath. Aqua autem minuebatur vſq; ad vndecimũ menſem. In vndecimo autem menſe prima die menſis apparuerunt capita montiũ. Si igitur tales menſes erant, tales profectò & anni erant quales nunc habemus. Menſes quippe illi triduani, viginti & ſeptem dies habere nõ poterant. Aut ſi pars triceſima tridui tunc appellabatur dies, vt omnia proportione minuantur: ergo nec toto quatriduo noſtro factũ eſt illud tã grãde diluuium, quod memoratur factũ quadraginta diebus & quadraginta noctibus. Quis hanc abſurditatẽ & vanitatem ferat? Proinde remoueatur hic error, qui coniectura falſa ita vult aſtruere ſcripturarum noſtrarum fidem, vt alibi deſtruat. Prorſus tantus etiam tunc dies fuit, quantus & nunc eſt, quem viginti & quatuor horæ diurno curriculo nocturnóque determinant. Tantus mẽſis, quantus & nunc eſt: quem luna cœpta & finita concludit. Tantus annus, quantus & nunc eſt: quem duodecim mẽſes lunares [a] additis propter curſum ſolarẽ quinque diebus & quadrante conſummant. Tantus anni ſexcenteſimi vitæ Noë ſecundus erat mẽſis, eiúſque menſis viceſimus & ſeptimus dies, quando cœpit eſſe diluuiũ: in quo dies quadraginta continuatæ ingentes pluuiæ memorantur, qui dies non binas ac paulò amplius horas habebant, ſed vicenas & quaternas diẽ noctúq; tranſactas, ac per hoc tam magnos annos vixerũt illi antiqui vſq; amplius quàm nongentos, quantos poſtea vixit Abraham cẽtum ſeptuagintaquinque: & poſt eum filius eius Iſaac centum octoginta, & filius eius Iacob propè centum quinquaginta: & quantos interpoſita aliquanta ætate Moyſes centum viginti, & quantos etiam nunc viuunt homines ſeptuaginta vel octoginta, vel non multo amplius, de quibus etiã dictum eſt: Et amplius eorum labor & dolor. Illa verò numerorum varietas, quæ inter codices Hebræos inuenitur & noſtros, neq; de hac antiquorum longæuitate diſſentit: & ſi quid habet ita diuerſum, vt verum eſſe vtrumque non poſsit, rerum geſta-

rum

rum fides ab ea lingua repetenda est, ex qua interpretatum est quod habemus. Quæ facultas cùm volentibus vbique gentium præsto sit, [b]non tamen vacat, quod septuaginta interpretes in plurimis quæ diuersa dicere videntur, ex Hebræis codicibus emendare ausus est nemo, non enim est illa diuersitas putata mendositas: nec ego vllo modo putandum existimo. Sed vbi nō est scriptoris error, aliquid eos diuino spiritu vbi sensus esset consentaneus veritati & prædicās veritatem, non interpretantium more, sed prophetantium libertate aliter dicere voluisse credendum est. Vnde meritò non solùm Hebræis, verumetiam ipsis, cùm adhibet testimonia de scripturis, vti Apostolica inuenitur autoritas. Sed hinc me opportuniore loco, si Deus adiuuerit, promisi diligentius locuturum, nunc quod instat expediam. Non enim ambigendum est ab homine, qui ex primo homine natus est primus, quando tam diu viuebant, potuisse constitui ciuitatem sanè terrenam, non illam quæ dicitur ciuitas Dei: de qua vt scriberemus laborem tanti huius operis in manus sumpsimus.

L. VIVES.

a Additis propter cursum solarem quinq; diebus & quadrante. } *Mensis lunaris dupliciter potest considerari: nam vel dum luna discedit, & redit ad idem punctum, id fit diebus septem & viginti, vel dum solem percurso signifero circulo consequitur, id fit diebus vndę triginta horis duodecim & minutis xliiij. Solem enim eodem quo reliquerat loco non inuenit: quippe & ipse viæ suæ nonnihil interea confecit, ad quod emetiendum duo dies cum dimidio lunæ dantur. At Iudæi vulgò triginta diebus lunarem mensem claudunt, quem plenum vocant.*

b Non tamen vacat. } *Non est inane, & sine mysterio & causa.*

An credibile sit, primi seculi viros vsque ad ætatem, qua filios generasse referuntur, à concubitu continuisse.

CAP. XV.

Dicet ergo aliquis: Itáne credendum est, hominem filios generaturum, nec habentem propositum continentiæ centum & amplius, vel secundùm Hebræos non multò minus, id est octoginta, septuaginta, sexaginta annos à concumbendi opere vacauisse: aut si non vacaret, nihil prolis gignere potuisse? Hæc quæstio duobus modis soluitur. Aut enim tanto [a] serior fuit proportione puber-

tas,quanto vitæ totius maior annoſitas:aut quod magis video eſſe credibile,non hîc primogeniti filij commemorati ſunt, ſed quos ſucceſsionis ordo poſcebat,vt perueniretur ad Noë, à quo rurſus ad Abraham videmus eſſe peruentum:ac deinde vſq; ad certum articulum temporis,quãtum oportebat ſignari etiam generationibus commemoratis curſum glorioſiſsimæ ciuitatis in hoc mundo peregrinantis, & ſupernam patriam requirentis. Quod enim negari non poteſt, prior omnium Cain ex coniunctione maris & fœminæ natus eſt. Neq; enim illo nato dixiſſet Adam quod dixiſſe legitur:[b] Acquiſiui hominẽ per Deum:niſi illis duobus ipſe fuiſſet homo naſcendo additus primus.Hũc ſecutus Abel quem maior frater occidit,præfiguratione quadam peregrinãtis ciuitatis Dei,quòd eſſet ab impiis, & quodammodo terrigenis, id eſt terrenam originem diligentibus,& terrenæ ciuitatis terrena felicitate gaudentibus,perſecutiones iniquas paſſura, primus oſtendit, Sed quot annorum erat Adam cum eos genuit, non apparet, Exinde digeruntur generationes aliæ de Cain, aliæ de illo quem genuit Adam in eius ſucceſsione quem frater occidit, & appellauit nomen illius Seth,dicens vt ſcriptum eſt, Suſcitauit enim mihi Deus ſemen aliud pro Abel, quem occidit Cain. Cùm itaque iſtæ duæ ſeries generationũ,vna de Seth, altera de Cain, has duas de quibus agimus diſtinctis ordinibus inſinuent ciuitates:vnam cæleſtem in terris peregrinantem, alteram terrenam terrenis tãquam ſola ſint gaudiis inhærentem vel inhiantem:nullus de progenie Cain cùm dinumerata ſit connumerato Adam vſq; ad octauam generationem,quot annorum fuiſſet expreſſus eſt, quãdo genuit eum, qui commemoratur poſt eum. Noluit enim ſpiritus Dei in terrenæ ciuitatis generationibus tempora notare ante diluuium,ſed in cæleſtis maluit,tãquam eſſent memoria digniores.Porrò autem Seth quãdo natus eſt,non quidem taciti ſunt anni patris eius, ſed iam genuerat alios: & vtrum ſolos Cain & Abel, affirmare quis audeat? Non enim quia ſoli nominati ſunt propter ordines generationum, quas cõmemorare oportebat,ideo conſequens videri debet ſolos fuiſſe tunc generatos ex Adam. Cùm enim ſilentio coopertis omnium nominibus cæterorũ,legatur eum genuiſſe filios & filias, quota fuerit iſta proles eius,quis præſumat aſſerere,ſi culpam temeritatis euitat? Potuit quippe Adam diuinitus admonitus dicere

poſtea

postea quam Seth natus est: Suscitauit enim mihi Deus semen aliud pro Abel: quando talis erat futurus, qui impleret illius sanctitatem: non quòd ipse prior post eum temporis ordine nasceretur. Deinde quod scriptũ est: Vixit autem Seth quinque & ducentos annos: vel secundùm Hebræos quinq; & centum annos, & genuit Enos: quis posſit nisi inconsideratus asseuerare hunc eius primogenitum fuisse, vt admirantes meritò requiramus, quomodo per tot annos immunis fuerit à cõnubio sine vllo proposito continẽtiæ, vel non genuerit cõiugatus: quãdoquidem etiam de ipso legitur: Et genuit filios & filias, & fuerunt omnes dies Seth duodecim & nongenti anni, & mortuus est? Atq; ita deinceps quorũ anni commemorantur, nec filios filiásque genuisse reticẽtur. Ac per hoc non apparet omnino, vtrum qui nominatur genitus, ipse fuerit primogenitus: imò verò quoniam credibile non est patres illos ætate tam longa aut impubes fuisse: aut coniugibus caruisse vel fœtibus: nec illos eorum filios primos eis natos fuisse credibile est. Sed cùm sacrę scriptor historiæ ad ortũ vitámque Noë, cuius tempore diluuium factum est, per succeſsiones generationum notatis temporibus intenderet peruenire, eas vtique cõmemorauit, non quę primæ suis parentibus fuerint, sed quæ in propagationis ordinẽ venerint. Exempli gratia quo id fiat apertius, aliquid interponam, vnde nullus ambigat fieri potuisse quod dico. Euangelista Matthęus generationem dominicæ carnis per seriem parentum volens commendare memoriæ, ordiens à patre Abrahã atque ad Dauid primitus vt perueniret intendens, Abraham, inquit, genuit Isaac: cur non dixit Ismahel, quem primitus genuit? Isaac autem, inquit, genuit Iacob: cur non dixit Esau, qui eius primogenitus fuit? Quia scilicet per illos ad Dauid peruenire non posset, deinde sequitur: Iacob autem genuit Iudam & fratres eius: nunquid Iudas primogenitus fuit? Iudas, inquit, genuit Phares & Zaram, nec istorum geminorum aliquis fuit primogenitus Iudæ, sed ante illos iam tres genuerat. Eos itaque tenuit in ordine generationum, per quos ad Dauid, atque inde quò intẽderat, perueniret. Ex quo intelligi potest, veteres quoque homines ante diluuium non primogenitos, sed eos fuisse commemoratos, per quos succedentium ordo generationum ad Noë patriarcham duceretur, ne seræ pubertatis illorum obscura & non necessaria quæstio nos fatiget.

L. VIVES.

a SErior fuit proportione pub. } *Pubertas est tempus quo generationi sunt homines idonei, cùm pubes viris barbæ innascitur, fœminis muliebribus.*

b Acquisiui hominē per Deum. } *Siue possedi, ἐκτησάμην verterunt* LXX. *& Hieronymus dicit Cain interpretari κτῆσιν possessionē.*

De iure coniugiorum, quod dissimiliter à subsequentibus matronis habuerint prima connubia. CAP. XVI.

CVm igitur genus humanum post primam copulam viri facti ex puluere, & coniugis eius ex viri latere, marium fœminarúmque coniunctione opus haberet, vt gignendo multiplicaretur: nec essent vlli homines, nisi qui ex illis duobus nati fuissent, viri sorores suas coniuges acceperunt: quod profectò quanto est antiquius compellente necessitate, tāto postea factum est damnabilius, religione prohibente. [a] Habita est enim ratio rectissima charitatis, vt homines quibus esset vtilis atque honesta cócordia diuersarum necessitudinum vinculis necterentur: nec vnus in vna multas haberet, sed singulę spargerentur in singulos: ac sic ad socialem vitam diligentius colligandam plurimæ plurimos obtinerent. Pater quippe & socer duarum sunt necessitudinum nomina. Vt ergo alium quisque habeat patrē, alium socerum numerosius se charitas porrigit. Vtrūque autem vnus Adam esse cogebatur, & filiis & filiabus suis, quando fratres sororésque cōnubio iungebātur. Sic & Eua vxor eius vtrique sexui filiorum, fuit & socrus & mater. Quæ si duæ fœminæ fuissent, mater altera, & socrus altera, copiosius se socialis dilectio colligaret. Ipsa deniq; iam soror quòd etiā vxor fiebat duas tenebat vna necessitudines: quibus per singulas distributis, vt altera esset soror, altera vxor, hominum numero socialis propinquitas augeretur. Sed hoc vnde fieret tūc non erat, quando nisi fratres & sorores ex illis duobus primis nulli homines erant. fieri ergo debuit quando potuit, vt existente copia inde ducerētur vxores, quæ non erant iam sorores: & nō solùm istud vt fieret nulla necessitas esset, verumetiam si fieret nefas esset. Nam & si nepotes primorum hominum, qui iam consobrinas poterāt accipere coniuges, sororibus matrimonio iungerentur: non iam duę, sed tres in homine vno necessitudines fierēt, quæ propter charitatē numerosiore propinquitate nectendam, disseminari per singulos singulæ debuerunt

buerunt. Esset enim vnus homo filiis suis fratri scilicet sororique coniugibus, & pater & socer & auunculus: ita & vxor eius, iisdem cõmunibus filiis & mater & amita, & socrus. Itidémque inter se filij eorum, nõ solùm essent fratres atq; cõiuges, [b] verumetiam consobrini: quia & fratrum filij. Omnes autem istæ necessitudines quæ vni homini tres homines conne&ctebant, nouem connecterent, si essent in singulis singulæ: vt vnus homo haberet alteram sororem, alteram vxorem, alteram consobrinam, alterũ patrem, alterum auunculum, alterum socerum, alteram matrem, alteram amitam, alteram socrum: atq; ita se nõ in paucitate coartatum, sed latius atque numerosius propinquitatibus crebris vinculum sociale diffunderet. Quod humano genere crescente & multiplicato, etiam inter impios deorum multorum falsorúmque cultores sic obseruari cernimus: [c] vt etiam si peruersis legibus permittantur fraterna cõiugia, melior tamen consuetudo ipsam malit exhorrere licẽtiam: & cùm sorores accipere in matrimonium primis humani generis temporibus omnino licuerit, sic auersetur, quasi nunquàm licere potuerit. Ad humanum enim sensum vel alliciendum, vel offendendũ, mos valet plurimum. Qui cùm in hac causa immoderationem cõcupiscentiæ coërceat, eum designari atq; corrumpi meritò esse nefarium iudicatur. Si enim iniquũ est auiditate possidendi transgredi limitem agrorum, quantò est iniquius libidine cõcumbendi subuertere limitem morum? Experti autem sumus in connubiis consobrinarum etiam nostris temporibus propter gradum propinquitatis fraterno gradui proximũ, quàm rarò per mores fiebat quod fieri per leges licebat; quia id nec diuina prohibuit, [d] & nondum prohibuerat lex humana. Veruntamen factum etiam licitum, propter vicinitatem horrebatur illiciti: & quod fiebat cum consobrina, penè cum sorore fieri videbatur: quia [e] & ipsi inter se propter tam propinquam consanguinitatem fratres vocãtur, & penè germani sunt. Fuit autem antiquis patribus religiosæ curæ, ne ipsa propinquitas se paulatim propaginum ordinibus dirimens longius abiret, & propinquitas esse desisteret, eam nondũ longè positã rursus matrimonij vinculo colligare, & quodammodo reuocare fugientem. Vnde iam pleno hominibus orbe terrarum: non quidem sorores ex patre vel matre, vel ex ambobus suis parentibus natas, sed tamen amabãt de suo genere ducere vxo-

res. Veruntamen quis dubitet honestius hoc tempore etiam consobrinarum prohibita esse coniugia: non solùm secundū ea quæ disputauimus propter multiplicandas affinitates, ne habeat duas necessitudines vna persona, cùm duæ possint eas habere, & numerus propinquitatis augeri: sed etiam quia nescio quomodo inest humanæ verecundiæ quiddam naturale atque laudabile: vt cui debet causa propinquitatis verecundum honorem, ab ea contineat, quamuis generatricem, tamen libidinem de qua erubescere videmus & ipsam pudicitiam coniugalem. Copulatio igitur maris & fœminæ, quantum attinet ad genus mortalium, quoddam seminarium est ciuitatis: sed terrena ciuitas generatione tantummodo, cælestis autem etiam regeneratione opus habet, vt noxam generationis euadat. Vtrum autem aliquod fuerit, vel si fuit, quale fuerit corporale atque visibile regenerationis signum ante diluuium, sicut Abrahæ circuncisio postea est imperata, sacra historia tacet. Sacrificasse tamen Deo, etiā illos antiquissimos homines non tacet, quod in duobus primis fratribus claruit: & Noe post diluuium quum de arca fuisset egressus, hostias Deo legitur immolasse. De qua re in præcedentibus libris iam diximus: non ob aliud dæmones arrogantes sibi diuinitatem deósque se credi cupientes sibi expetere sacrificium, & gaudere huiusmodi honoribus, nisi quia verum sacrificium vero Deo deberi sciunt.

L. VIVES.

a HAbita est enim ratio rectissima charitatis.} *Vt necessitudinis vinculum in multos diffusis coniugiis, & non intra eosdem parietes manentibus plures connecteret, & se inuicem sanguine iuncti diligerent. Sic serpere extendique charitatem generis humani docet Cicero quinto De finibus.*

b Verumetiam consobrini.} *Filij duorum virorum fratrum patrueles sunt, filij duorum fratrum viri & fœminæ amitimi: duarum sororum consobrini. Marcellus lib. De proprietate sermonis.*

c Vt etiam si peruersis legibus permittantur fraterna coniugia.} *Vt olim apud deos. Saturnus enim duxit Opem sororem, Iupiter Iunonem. Postea apud Aegyptios & Athenienses, Romani tamen eum morem nunquam receperunt.*

d Et nondum prohibuerat lex humana.} *Plutarchus in Problematis olim necessarias ducere prohibitum fuisse scribit, quo ad lex est lata licere vel patruum vel auunculum fratris sororísve filiam ducere*

ducere, propter virum quendam bonum & acceptum popularibus, tenui censu, qui fratris sui filiam nubilem & dotatam ipse sibi in matrimonium acceperat, reúsque eiusce criminis factus pro concione absolutus est, lege ibidem lata & magno consensu approbata.

e Ipsi inter se propter, &c. fratres vocantur. } *Sic Abraham vocauit Saram. Et Cicero quinto De finibus, L. Ciceronem patrui sui filium fratrem nominat. non tamen dicuntur germani: ideo addit, ferè germani sunt.*

De duobus ex vno genitore procreatis patribus atque principibus. CAP XVII.

CVm ergo esset Adam vtriusque generis pater, id est, & cuius series ad terrenam, & cuius series ad cælestem pertinet ciuitatem: occiso Abel, atque in eius interfectione commendato [a] mirabili sacramento, facti sunt duo patres singulorum generum, Cain & Seth: in quorum filiis, quos commemorari oportebat, duarum istarum ciuitatum in genere mortalium euidentius indicia clarere cœperunt. Cain quippe genuit Enoch, in cuius nomine condidit ciuitatem terrenam, scilicet non peregrinantem in hoc mundo, sed in eius temporali pace ac felicitate quiescentem. Cain autem interpretatur possessio: vnde dictum est quando natus est, siue à patre, siue à matre eius: Acquisiui hominem per Deum. Enoch verò interpretatur dedicatio: hîc enim dedicatur terrena ciuitas, vbi conditur: quoniam hîc habet eum, quem intendit & appetit finem. [b] Porrò ille Seth resurrectio interpretatur, & Enos filius eius interpretatur homo: non sicut Adam: & ipsum enim nomē interpretatur homo, sed commune perhibetur esse in illa lingua, id est Hebræa, masculo & fœminæ. Nam sic de illo scriptum est: Masculum & fœminam fecit eos, & benedixit illos, & cognominauit nomen eorum Adam. Vnde non ambigitur, sic appellatam fuisse fœminam Euam proprio nomine, vt tamen Adam, quod interpretatur homo, nomē esset amborum.[c] Enos autem sic interpretatur homo, vt hoc non posse fœminam nuncupari periti linguæ illius asseuerent, tāquàm filius resurrectionis, vbi non nubent, neque vxores ducēt. Nō erit ibi generatio, cùm illuc perduxerit regeneratio. Quare & hoc non incassum notandum arbitror, quod in his generationibus quæ propagantur ex illo qui est appellatus Seth, cùm genuisse filios filiásque dicatur, nulla ibi genita no-

minatim fœmina expressa est. In his autem quæ propagantur ex Cain, in ipso fine quousque protenduntur, nouissima fœmina genita nominatur. Sic enim legitur: Mathusael genuit Lamech, & sumpsit sibi Lamech duas vxores, nomen vni Ada, & nomen secundæ Sella: & peperit Ada Iobel. Hic erat pater habitantium in tabernaculis pecorariorum. Et nomen fratris eius Iubal: hic fuit qui ostendit psalterium & citharam. Sella autem peperit & ipsa [d] Tobel: & erat ærarius & malleator æramenti, & ferri. Soror autem Tobel Noema. Hucusque porrectę sunt omnes generationes Cain, quæ sunt omnes ab Adā octo, annumerato ipso Adam, septem scilicet vsque ad Lamech, qui duarum maritus vxorum fuit: & octaua est generatio in filiis eius, in quibus commemoratur & fœmina: vbi eleganter significatum est, terrenam ciuitatem vsque in sui finem carnales habituram generationes: quæ marium fœminarúmq; coniunctione proueniunt. Vnde & ipsæ, quod præter Euam nusquàm reperitur ante diluuium, nominibus propriis exprimuntur vxores illius hominis, qui nominatur hic nouissimus pater. Sicut autem Cain qui interpretatur possessio, terrenæ cōditor ciuitatis, & filius eius, in cuius nomine condita est Enoch, qui interpretatur dedicatio, indicat istam ciuitatem, & initium, & finem habere terrenum: vbi nihil speratur amplius, quàm quod in hoc seculo cerni potest. Ita Seth interpretatur resurrectio, qui cùm sit generationum seorsum commemoratarum pater, quid de filio eius sacra hæc historia dicat, intuendum est.

L. VIVES.

a Mirabili sacramento.} *Primùm mortis Christi, deinde martyrum, quos mundanus frater persequitur.*

b Porrò ille Seth resurrectio.} *Hieronymus positionem, siue posuit, dixit. Libellus est additus calci Bibliæ qui inscribitur: De interpretatione nominum Hebraicorum. Is Seth interpretatur positionem, siue posuit, siue resurrectionem.*

c Enos autem sic interpretatur.} *Hieronymus: Quomodo Adam interpretatur, ita Enos iuxta Hebrææ linguæ varietatem, homo, vel vir dicitur.*

d Tubalcain.} *In antiquis codicibus habet Tobel. Non dubium quin Augustinus sit secutus LXX. qui verterunt σελλὰ δὲ ἔτικεν καὶ αὐτὴ τὸν θοβέλ. Hebræi Tubalcain Sella genitum dicunt, & sic tradit Iosephus.*

Quid

Quid significatum sit in Abel,& Seth,& Enos, quod appareat ad Christum,& corpus eius,id est ecclesiam pertinere.

CAP. XVIII.

ET Seth, inquit, natus est filius, & nominauit nomen eius Enos. Hic sperauit inuocare nomen domini Dei. Nempe clamat attestatio veritatis. In spe igitur viuit homo filius resurrectionis:in spe viuit, quandiu peregrinatur hic ciuitas Dei, quæ gignitur ex fide resurrectionis Christi. Ex duobus nanque illis hominibus Abel, qui interpretatur luctus, & eius fratre Seth, qui interpretatur resurrectio, mors Christi & vita eius ex mortuis præfiguratur. Ex qua fide gignitur hîc ciuitas Dei, [a] id est homo, qui sperauit inuocare nomen domini Dei. Spe enim salui facti sumus, ait Apostolus. Spes autem quæ videtur, non est spes. Quod enim videt quis, quid sperat? Si autem quod non videmus, speramus, per patientiam expectamus. nam quis vacare hoc existimet ab altitudine sacramenti? Nunquid enim Abel non sperauit inuocare nomen domini Dei, cuius sacrificium scriptura tam acceptum Deo fuisse commemorat? Nunquid ipse Seth non sperauit inuocare nomen domini Dei? de quo dictum est: Suscitauit enim mihi Deus semen aliud pro Abel. Cur ergo huic propriè tribuitur, quod piorum omnium intelligitur esse commune, nisi quia oportebat in eo qui de patre generante in meliorem partem, hoc est supernæ ciuitatis patriam, primus commemoratur exortus, præfigurari hominem, id est hominum societatem, quæ non secundùm hominem in re terrenæ felicitatis, sed secundùm Deum viuit in spe felicitatis æternæ? Nec dictum est, Hic sperauit in dominum Deum: aut, Hic inuocauit nomen domini Dei,sed,Hic sperauit,inquit, inuocare nomen domini Dei. Quid sibi hoc vult, Sperauit inuocare, nisi quia prophetia est, exorturum populum, qui secundum electionem gratiæ inuocaret nomẽ domini Dei? Hoc est quod per alium prophetã dictum, Apostolus de hoc populo intelligit ad Dei gratiam pertinere. Et erit,omnis quicunque inuocauerit nomen domini, saluus erit. Hoc enim ipsum quod dicitur: Et nominauit nomen eius Enos, quod interpretatur homo: ac deinde additur:Hic sperauit inuocare nomen domini Dei:satis ostenditur,quòd non in seipso spem ponere debeat homo.

Maledictus enim omnis, ſicut alibi legitur, qui ſpem ſuam ponit in homine: ac per hoc, nec in ſe, vt ſit ciuis alterius ciuitatis, quæ non ſecundum filium Cain dedicatur hoc tempore, hoc eſt mortalis huius ſeculi labente tranſcurſu, ſed in illa immortalitate beatitudinis ſempiternæ.

L. VIVES.

a ID eſt homo qui ſperauit.} *Sunt qui putent illud: Hic ſperauit inuocare nomen Domini, ſic legi: Hic cœpium eſt inuocari nomen Domini, & non de homine, ſed de tempore intelligi. Qualis forma loquendi non rara eſt apud ſcriptores, cum quibus cõſentire videtur Hieronymus, qui ſic ait: Tunc initium fuit inuocandi nomen Domini. In Chaldæo ſic habetur: Tunc inceperunt filij hominum orare in nomine Domini. Hebræorum plerique putant tunc primùm in nomine Domini & in ſimilitudine eius facta eſſe idola. Autor eſt Hieronymus. Septuaginta verò verterunt: οὗτος ἤλπισεν ἐπικαλεῖσθαι τὸ ὄνομα τοῦ κυρίου τοῦ θεοῦ. id eſt, Iſte aut hic ſperauit inuocare nomen domini, vt de Enos intelligatur.*

De ſignificatione quæ in Enoch tranſlatione monſtratur.

CAP. XIX.

NAm & iſta propago, cuius eſt pater Seth, in ea generatione habet dedicationis nomen quæ ſeptima eſt ex Adam annumerato Adam: [a]ſeptimus enim ab illo natus eſt Enoch, qui interpretatur dedicatio, ſed ipſe eſt ille tranſlatus, qui placuit Deo & inſigni numero in ordine generationum, quo ſabbatum conſecratum eſt, ſeptimo ſcilicet ab Adam. Ab ipſo autem patre iſtarum generationum, quæ diſcernuntur à propagine Cain, id eſt à Seth ſextus eſt: quoto die factus eſt homo, & conſummauit Deus omnia opera ſua. Sed huius Enoch tranſlatio noſtræ dedicationis eſt præfigurata dilatio. Quæ quidẽ iam facta eſt in Chriſto capite noſtro, qui ſic reſurrexit, vt nõ moriatur vlterius, ſed etiã ipſe trãſlatus eſt. Reſtat autẽ altera dedicatio vniuerſę dom⁹, cuius ipſe Chriſtus eſt fundamentũ quæ differtur in finẽ, quãdo erit omniũ reſurrectio, nõ moriturorũ amplius. Siue autẽ domus Dei dicatur, ſiue templum Dei, ſiue ciuitas Dei, id ipſum eſt, nec abhorret à Latini eloquij conſuetudine. [b]Nam & Vergilius imperioſiſſimã ciuitatẽ domũ appellat Aſſaraci, Romanos volẽs intelligi, qui de Aſſaraco per Troianos originẽ ducunt: & domũ Æneę eoſdẽipſos, [c]quia eo duce Troiani cùm Italiam veniſſent, ab eis cõdita eſt Roma. Imitatus nanque eſt poëta

poeta ille ſacras literas, in quibus dicitur domus Iacob tam ingens populus Hebræorum.

L. VIVES.

a Septimus enim ab illo natus eſt Enoch.} *Duo fuerũt Enoch, alter filius Cain, alter filius Iared, ex genere Seth, de quo hic nunc loquitur.*

b Nam & Virgilius.} *Libro 6. Aſſaraci filius fuit Capis, huius Anchiſes, à quo Aeneas, & gens Romana.*

c Quia eodem duce.} *Ex opinione Salluſtij in bello Catil.*

De eo quod Cain ſucceſſio in octo ab Adam generationes clauditur, & in poſteris ab eodem patre Adam, Noe decimus inuenitur. CAP. XX.

DIcet aliquis: Si hoc intendebat ſcriptor huius hiſtoriæ in commemorandis generationibus ex Adam per filiũ eius Seth, vt per illas perueniret ad Noe, ſub quo factum eſt diluuium, à quo rurſus contexeretur ordo naſcentium, quò perueniret ad Abraham, à quo Matthæus Euangeliſta incipit generationes quibus ad Chriſtum peruenit æternum regem ciuitatis Dei, quid intendebat in generationibus ex Cain, & quò eas perducere volebat? Reſpondetur, vſque ad diluuium, quo totum illud genus terrenæ ciuitatis abſumptum eſt, ſed reparatum ex filiis Noe. Neque enim deeſſe poterit hæc terrena ciuitas ſocietáſque hominum, ſecundum hominem viuentium, vſque ad huius ſeculi finem. De quo Dominus ait: Filij huius ſeculi generant & generantur. Ciuitatem verò Dei peregrinantem in hoc ſeculo regeneratio perducit ad alterum ſeculum, cuius filij nec generant nec generantur. Hic ergo generari & generare ciuitati vtrique cõmune eſt: quamuis Dei ciuitas habeat etiam hìc multa ciuium milia, quæ ab opere generãdi ſe abſtinent, ſed habet etiam illa ciues nonnullos iſtis ſimiles ex imitatione quadam, licet errantes. Ad eam nanque pertinent etiã, qui deuiantes ab huius fide diuerſas hæreſes condiderunt. Secundum hominem quippe viuunt, non ſecundum Deum. a Et Indorum gymnoſophiſtæ, qui nudi perhibentur philoſophari in ſolitudinibus Indiæ, ciues eius ſunt, & à generando ſe cohibent. Non enim eſt hoc bonum, niſi ſecundum fidem ſummi boni, qui eſt Deus: hoc tamen nemo feciſſe ante diluuium reperitur: quandoquidem etiam ipſe Enoch ſeptimus

ab Adam qui translatus refertur esse non mortuus, genuit filios & filias antequam transferretur: in quibus fuit Mathusalem, per quem generationum memorandarum ordo transcurrit. Cur ergo tanta paucitas successionum commemoratur in generationibus ex Cain, si eas vsque ad diluuium perduci oportebat, nec erat diuturna ætas præueniens pubertatem, quæ centum vel amplius annos vacaret à fœtibus? Nam si non intendebat autor libri huius aliquem, ad quem necessariò perduceret seriem generationum, sicut in illis, quæ veniunt de semine Seth intendebat peruenire ad Noe, à quo rursus ordo necessarius sequeretur: quid opus erat prætermittere primogenitos filios, vt perueniretur ad Lamech, in cuius filiis finitur illa connexio, octaua generatione scilicet ex Adam, septima ex Cain: quasi esset inde aliquid deinceps connectendum, vnde perueniretur vel ad Israeliticum populum, in quo cælesti diuinitati etiam terrena Hierusalem figuram propheticam præbuit: vel ad Christum secundum carnem, qui est super omnia Deus benedictus in secula, supernæ Hierusalem fabricator, atque regnator, quũ tota progenies Cain diluuio sit deleta? vnde videri potest in eodem ordine generationum primogenitos fuisse commemoratos. Cur ergo tam pauci sunt? Non enim ad diluuium tot esse potuerunt, non vacantibus vsque ad centenariam pubertatem patribus ab officio generandi, si non erat tunc proportione lõgæuitatis illius etiam sera pubertas. Vt enim peræquè triginta annorum fuerint, quum filios generare cœperũt octies triceni, quoniam octo sunt generationes cum Adam, & cum eis quos genuit Lamech, ducenti & quadraginta sunt anni: num itaque toto deinde tempore vsque ad diluuium non generauerunt? Qua tandem causa qui hæc scripsit, generationes commemorare noluit quę sequũtur. Nam ex Adam vsq; ad diluuium computantur anni secundum codices nostros [b]duo millia ducenti sexaginta duo: secundum Hebræos autem mille sexcenti quinquaginta sex. Vt ergo istũ numerum minorem credamus esse veriorem, de mille sexcentis quinquaginta sex annis, ducenti quadraginta detrahantur, nunquid credibile est, per mille quadringentos, & quod excurrit annos, qui restant vsque ad diluuium, progeniem Cain à generationibus vacare potuisse? Sed qui ex hoc mouetur, meminerit, quum quærerem, quomodo credendum sit, antiquos illos

illos homines per tam multos annos à gignendis filiis cessare potuisse, duobus modis istam solutam esse quæstionem: aut de sera pubertate, proportione tam longæ vitæ, aut de filiis qui commemorantur in generationibus, quòd non fuerint primogeniti: sed hi per quos ad eũ quem intendebat autor libri, poterat peruenire, sicut ad Noe in generationibus Seth. Proinde in generationibus Cain, si non occurrit qui deberet intendi, ad quem prætermissis primogenitis, per eos qui commemorati sunt, perueniri oportebat, sera pubertas intelligenda restabit: vt aliquanto post centum annos, puberes habilésque ad gignendum facti fuerint, vt ordo generationum per primogenitos curreret; & vsque ad diluuium ad numerum annorum tantæ quantitatis occurreret. [c]Quamuis enim fieri possit, vt propter aliquam secretiorem causam, quæ me latet, vsque ad Lamech & eius filios generationum perueniente contextu, [d] commendaretur hæc ciuitas, quam dicimus esse terrenam: ac deinde cessaret scriptor libri commemorare cæteras, quæ vsque ad diluuium esse potuerunt. Potest & illa esse causa, cur nõ ordo generationum per primogenitos duceretur: vt necesse non sit in illis hominibus tam seram credere pubertatem: quòd scilicet eadẽ ciuitas, quam Cain in nomine Enoch filij sui condidit, longè latéque regnare potuerit, & reges habere non simul plures, sed suis ętatibus singulos, quos genuissent ibi successuros quicunque regnassent. Horum regum primus esse potuit ipse Cain: secundus, filius eius Enoch, in cuius nomine, vbi regnaretur, condita est ciuitas: tertius Gaidad, quem genuit Enoch: [e] quartus Manihel, quem genuit Gaidad: [f] quintus Mathusael, quem genuit Manihel, sextus Lamech: quem genuit Mathusael, qui septimus est ab Adam per Cain: non autem erat consequens, vt primogeniti in regnum regnantibus succederent patribus, sed quos regnandi meritum propter virtutem terrenæ vtilem ciuitati, vel sors aliqua reperiret, vel ille potissimùm succederet patri hæreditario quodam iure regnandi, quem præ cæteris filiis dilexisset. Potuit autem viuente adhuc Lamech atque regnante fieri diluuium, vt ipsum cum aliis omnibus hominibus, exceptis qui in arca fuerunt, quẽ perderet, inueniret. Neque enim mirandum est, si varia quantitate numerositatis annorum interposita, per tam longam ętatem ab Adam vsque ad diluuium non æqualis numeri generationes

habuit vtraque progenies,ſed per Cain ſeptem, per Seth autem decem: ſeptimus eſt enim (vt iam dixi) ab Adam Lamech, decimus Noe: & ideo non vnius filius Lamech, ſicut in cæteris ſuperius,ſed plures commemorati ſunt: quia incertum erat quis ei fuiſſet mortuo ſucceſſurus, ſi regnandi tempus inter ipſum & diluuium remanſiſſet. Sed quoquo modo ſe habeat ſiue per primogenitos,ſiue per reges, ex Cain generationum ordo decurrens, illud mihi nullo pacto prætereūdum ſilentio videtur,quòd quum Lamech ſeptimus ab Adam fuiſſet inuentus,tot eius annumerati ſunt filij, donec vndenarius numerus impleretur, quo ſignificatur peccatum. Adduntur enim tres filij, & vna filia. Vxores autem aliud poſſunt ſignificare, non hoc quod nunc commendandum videtur. Nunc enim de generationibus loquitur, illæ verò vnde ſint genitæ,tacitum eſt. Quoniam ergo lex denario numero prædicatur, vnde eſt memorabilis ille decalogus:profectò numerus vndenarius, quoniam tranſgreditur denarium,tranſgreſſionem legis,ac per hoc peccatum ſignificat. Hinc eſt,quòd in tabernaculo teſtimonij, quod erat in itinere populi Dei,velut templum deambulatorium, vndecim vela ciuilia fieri præcepta ſunt.[g] In cilicio quippe recordatio eſt peccatorum, [h] propter hœdos ad ſiniſtram futuros: quia confitentes in cilicio proſternimur, tanquam dicentes, quod in Pſalmo ſcriptū eſt: Peccatū meum ante me eſt ſemper. Progenies ergo ex Adam per Cain ſceleratum vndenario numero finitur,quo peccatum ſignificatur: & ipſe numerus à fœmina clauditur, à quo ſexu initium factum eſt peccati,per quod omnes morimur. Commiſſum eſt autem vt & voluptas carnis,quæ ſpiritui reſiſteret,ſequeretur. [i] Nam & ipſa filia Lamech Noema,id eſt voluptas interpretatur. Per Seth autē ad Adam vſque ad Noe denarius inſinuatur legitimus numerus. Cui Noe tres adiiciuntur filij,vnde vno lapſo duo benedicuntur à patre,vt remoto reprobo, & probatis filiis ad numerum additis etiā[k] duodenarius numerus intimetur,qui & in Patriarcharū & Apoſtolorū numero inſignis eſt [l] ꝓpter ſeptenarij partes,alterā per alterā multiplicatas. Nā ter quaterni vel quater terni ipſum faciūt. His ita ſe habentibus video conſiderandū & commemorandū,iſta vtraq; progenies quæ diſtinctis generationibus duas inſinuat ciuitates, vnam terrigenarum,alterā regeneratorum:quomodo poſtea

ſic

sic commixta fuerit atque confusa, vt vniuersum genus humanum, exceptis octo hominibus, perire mereretur diluuio.

L. VIVES.

a ET Indorum gymnosophistæ.} *Sic Strabo lib.15.*

b Duo milia ducenti sexagintaduo.} *Alibi quinquagintaduo. Apud Eusebium & Bedam ex* LXX, *habetur, duo millia ducenti quadragintaduo, nisi Augustinus postpositum x. viderit, aut illi præpositum: qui error facilè contingit inaduertentia descriptoris.*

c Quamuis fieri possit, vt propter aliquam secretiorem causam.} *Credo esse enumeratas tantùm generationes Cain, quæ puniri debebant propter fratricidium. Sic enim Iosephus scribit: Cain sacrificiũ celebranti atque poscenti, ne ob hoc iram susciperet, sæuiorem pœnam homicidij relaxauit, malè dictúmque esse constituit, & eius sobolem vsque ad septimam generationem interminatus est esse puniendam. Tum etiã quòd vsque ad id tempus vixit Cain: cuius finem vitæ per generationem eius nolebat narrator prætermittere.*

d Commendaretur hæc ciuitas.} *Melius commemoraretur.*

e Quartus Manichel.} *Alibi Menia, Eusebius Maniael, in* LXX. Μαλαλεήλ.

f Mathusael.} *Euseb. Mathusalem* LXX. Μαθουσάλα.

g In cilicio quippe.} *Cilicium induere solebant Prophetæ, cùm populum ad pœnitentiam adhortari atque inducere conabantur. Hieronymus super Zachariam: Cilicio etiam operiebantur, qui pœnitentiam agebant.*

h Propter hœdos ad sinistram futuros.} *In fine seculi ait Seruator se oues, id est simplices viros & probos statuturum ad dextram suam: hædos verò petulcos & lasciuos ad sinistram. Cilicia ex caprinis contexebantur pilis, sic dicta, quòd ea tonsura, vt inquit Varro, vsúsque eiusmodi tegumenti primùm est in Cilicia repertus.*

i Nam & ipsa filia Lamech Noema.} *Alij Noemina ex Hebraico expreßius, vt aiunt: & significat tum voluptatem, tum etiam decus & fidem, interprete Hieronymo.*

k Duodenarius numerus.} *De quo Hieronymus lib.10. in Ezechielem.*

l Propter septenarij partes.} *Qui est numerus mysteriorum plenus: vt alibi diximus.*

Qua ratione commemorato Enoch, qui fuit filius Cain, totius generationis eius vsque ad diluuium sit continuata narratio: commemorato autem Enos, qui fuit filius Seth, ad conditionis humanæ principium sit reditum.

CAP. XXI.

PRimò autem intuendum eſt, quemadmodum cùm ex Cain generationes enumerarentur, commemorato ante cæteros poſteros eius, illo in cuius nomine condita eſt ciuitas, Enoch: contexti ſunt cæteri vſque ad illum finem, de quo locutus ſum, donec illud genus atque illa vniuerſa propago diluuio deleretur: cùm verò filius Seth vnus commemoratus fuiſſet Enos, nondum vſque ad diluuium additis cæteris, articulus quidam interponitur, & dicitur. Hic liber natiuitatis hominum, qua die fecit Deus Adam, ad imaginem Dei fecit illum: maſculum & fœminam fecit eos, & benedixit illos, & cognominauit nomen eorũ Adam, qua die fecit illos. Quod mihi videtur ad hoc interpoſitum, vt hinc rurſus inciperet ab ipſo Adam dinumeratio temporum quam noluit facere qui hæc ſcripſit in ciuitate terrena, tanquam eam Deus ſic commemoraret, vt non computaret. Sed quare hinc reditur ad iſtam recapitulationẽ, poſteàquam [a] commemoratus eſt filius Seth, homo qui ſperauit inuocare nomen Domini Dei: niſi quia ſic oportebat duas iſtas proponere ciuitates, vnam per homicidam vſque ad homicidam: nam & Lamech duabus vxoribus ſuis ſe perpetraſſe homicidium confitetur: alteram per eum qui ſperauit inuocare nomen domini Dei? Hoc eſt quippe in hoc mundo peregrinãtis ciuitatis Dei totum atque ſummum in hac mortalitate negotium, quod per vnum hominem, quem ſanè occiſi reſurrectio genuit, commendandum fuit. Homo quippe ille vnus totius ſupernæ ciuitatis eſt vnitas: nondũ quidem cõpleta, ſed præmiſſa iſta prophetica præfiguratione complenda. Filius ergo Cain, hoc eſt filius poſſeſsionis, cuius niſi terrenę ciuitatis habeat nomen in ciuitate terrena, quæ in eius nomine condita eſt? De his eſt enim dę quibus cantatur in Pſalmo: [b] Inuocabunt nomina eorum in terris ipſorum: propter quod ſequitur eos quod in alio Pſalmo ſcriptum eſt, Domine in ciuitate tua imaginem eorũ ad nihilum rediges. Filius autẽ Seth, hoc eſt filius reſurrectionis, ſperet inuocare nomẽ domini Dei. Eam quippe ſocietatem hominũ pręfigurat quæ dicit: Ego autẽ ſicut oliua fructifera in domo Dei ſperaui in miſericordia Dei, Vanas autem glorias famoſi in terra nominis non requirat. Beatus enim vir, cuius eſt nomen domini ſpes eius, & non reſpexit in vanitates, & inſanias falſas. Propoſitis itaque duabus

ciuitatibus vna in re huius seculi, altera in spe Dei, tanquam ex cõmuni, quæ aperta est in Adam ianua mortalitatis egressis, vt percurrant & excurrant ad discretos proprios & debitos fines, incipit dinumeratio temporum: in qua & aliæ generationes adiiciuntur, facta recapitulatione ex Adam, ex cuius origine damnata, veluti massa vna meritę damnationi tradita fecit Deus alia in contumeliam vasa iræ, alia in honorem vasa misericordiæ: [c] illis reddens quod debetur in pœna, istis donans quod non debetur in gratia: vt ex ipsa etiam comparatione vasorum iræ, superna ciuitas discat, quæ peregrinatur in terris, [d] non fidere libertate arbitrij sui, sed speret inuocare nomen domini Dei: quoniam voluntas in natura, qua facta est bona à bono Deo, sed mutabilis ab immutabili, ex nihilo ab eo qui est, & à bono potest declinare vt faciat malum, quod fit libero arbitrio: & à malo vt faciat bonum, quod non fit sine diuino adiutorio.

L. VIVES.

a Commemoratus est filius Seth ho.} *Enos, quem genuit Seth, qui interpretatur vir.*

b Inuocabunt nomina eorum in terris. } *Vulgò in præterito legimus vocauerunt, Psal 48. & sic verterũt* LXX. *ἐπεκαλέσαντο τὰ ὀνόματα αὐτῶν ἐπὶ τῶν γαιῶν. Ad Hebraicam veritatem apertius, & ad hanc rem accommodatius: vocauerunt nominibus suis terras suas.*

c Illis reddens quod debetur. } *Significat Deum meritò punire malos, gratu verò felicitatem dare bonis.*

d Non fidere libertate.} *Quod volebat Pelagius.*

De lapsu filiorum Dei alienigenarum mulierum amore captorum, vnde & omnes exceptis octo hominibus diluuio perire meruerunt. CAP. XXII.

Oc itaque libero voluntatis arbitrio genere humano progrediente atq; crescente, facta est permixtio, & iniquitate participata quædam vtriusque confusio ciuitatis: quod malum à sexu fœmineo causam rursus inuenit, non quidem illo modo quo ab initio. Non enim cuiusquam etiam tunc fallacia seductæ illæ fœminæ persuaserunt peccatum viris, sed ab initio, quæ prauis moribus fuerant in terrena ciuitate, id est, in terrigenarum societate, amatæ sunt à filiis Dei, ciuibus, scilicet, peregrinantis in hoc seculo alterius ciuitatis propter pulchritudinem corporum: [a] quod bonum Dei quidem donum

est, sed propterea id largitur etiam malis ne magnum bonum videatur bonis. Deserto itaque magno bono & bonorum proprio, lapsus est factus ad bonum minimum, non bonis proprium, sed bonis malísque commune: ac sic filij Dei, filiarum hominum amore sunt capti, atque vt eis coniugibus fruerentur in amorem societatis terrigenæ defluxerunt, deserta pietate quam in sancta societate seruabāt Sic enim corporis pulchritudo à Deo quidem factum, sed temporale, carnale, infimum bonum malè amatur postposito Deo æterno, interno, sempiterno bono: quemadmodum iustitia deserta, & aurum amatur ab auaris, nullo peccato auri, sed hominis: ita se habet omnis creatura: cùm enim bona sit, & bene potest amari & malè, bene, scilicet ordine custodito, malè autem ordine perturbato.[b] Quod in laude quidam creatoris breuiter versibus dixit:

Hæc tua sunt, bona sunt, quia tu bonus ista creasti:
Nil nostrum est in eis, nisi quod peccamus amantes,
Ordine neglecto, pro te quod conditur abs te.

Creator autem, si veraciter ametur, hoc est, si ipse non aliud pro illo quod non est ipse ametur, malè amari nō potest. Nā & amor ipse ordinatè amandus est, quod bene amatur quod amādum est, vt sit in nobis virtus qua viuitur bene. Vnde mihi videtur, quòd definitio breuis & vera virtutis, [c] ordo est amoris, propter quod in sancto Cantico canticorum cantat sponsa Christi, ciuitas Dei: [d] Ordinate in me charitatem. Huius igitur charitatis, hoc est dilectionis, & amoris ordine perturbato, Deum filij Dei neglexerunt, & filias hominum dilexerunt. Quibus duobus nominibus satis ciuitas vtraque discernitur. Neque enim, & illi non erant filij hominum per naturam, sed aliud nomen habere cœperant per gratiam. Nam in eadem scriptura, vbi dicti sunt dilexisse filias hominum filij Dei, iidem dicti sunt etiam angeli Dei. Vnde illos multi putant non homines fuisse, sed angelos.

L. VIVES.

a QVod bonum Dei quidem donum est. } *Sic Homerus Iliad. γ. pulcherrimū donum deorum vocat, & minimè reijciendum cùm contingit.*

b Quod in laude quidam creatoris. } *In alijs libris sic legitur: quod in laude quadam cerei breuiter versibus dixi. Nihil habeo quod hic sequar.*

c Ordo est amoris. } *Vt ametur quod opus est, quantum, & sicut opus est. Sic Plato præfinit gradus amoris, in ratione virtutis vitáque optimè instituta.*

d Ordinate in me charitatem. } *Origenes in Cantica hunc ordinem charitatis facit, quem in Euangelio descripsit dominus: Diliges dominum Deum tuum, ex toto corde tuo, & ex tota anima tua, & ex tota mente tua, & ex tota virtute tua. Diliges proximum non ex toto corde, sed sicut teipsum: diliges inimicos, non ex toto corde dixit, aut sicut teipsum, sed tantùm diligere putat esse satis.*

An credendum sit angelos substantiæ spiritalis amore speciosarum mulierum captos, earundem iniisse coniugia, ex quibus gigantes sint creati.

CAP. XXIII.

Qvam quæstionem nos transeunter commemoratam in tertio huius operis libro reliquimus insolutam. Vtrum posśint angeli cùm spiritus sint, corporaliter coire cum fœminis: scriptum est enim: Qui facit angelos suos spiritus: [a] id est eos qui naturâ spiritus sunt facit esse angelos suos, iniungendo eis officium nuntiandi. Qui [b] enim Græcè dicitur ἄγγελος, quod nomen [c] Latina declinatione angelus perhibetur, Latina lingua nuncius interpretatur. Sed vtrùm eorum corpora consequenter adiunxerit, dicendo, Et ministros suos ignem ardentem: an quòd charitate tanquam igne spiritali feruere debeant ministri eius, ambiguum est: apparuisse tamen hominibus angelos in talibus corporibus, vt non solùm videri, verumetiam tangi possent, eadem verissima scriptura testatur. [d] Et quoniam creberrima fama est, multíque se expertos, vel ab eis qui experti essent, de quorum fide dubitandum non est, audisse confirmant, Siluanos & Faunos, [e] quos vulgò incubos vocant, improbos sæpe extitisse mulieribus, & earum appetisse, ac peregisse concubitum: & quosdam dæmones, quos Dusios Galli nuncupant, hanc assiduè immunditiam & tentare, & efficere plures taléfque asseuerant, vt hoc negare impudentiæ videatur, non hîc aliquid audeo temerè definire: vtrum aliqui spiritus elementó aëreo corporati (nam hoc elementum etiam cum agitatur flabello, sensu corporis tactúque sentitur) possint etiam hanc pati libidinem, vt quomodo posśint, sentientibus fœminis misceantur? [f] Dei tamē angelos sanctos nullo modo illo tempore sic labi potuisse crediderim: nec de his

dixisse apostolum Petrum: Si enim Deus angelis peccantibus non pepercit, sed carceribus caliginis inferi retrudens tradidit, in iudicio puniendos reseruari: sed potius de illis qui primùm apostatantes à Deo cum diabolo principe suo ceciderunt: qui primum hominem per inuidiam serpentina fraude decepit. Angelos autem fuisse etiam Dei homines nuncupatos, eadem scriptura sancta locupletissima testis est. Nam & de Ioanne scriptum est: Ecce mitto angelum meum ante faciem tuam, qui præparabit viam tuam. Et Malachias propheta, propria quadam, id est, sibi propriè impertita gratia, dictus est angelus. Verùm hoc mouet quosdam, quod ex illis qui dicti sunt Angeli Dei, & ex mulieribus quas amauerunt, non quasi homines generis nostri, sed gigantes legimus esse natos: quasi verò corpora hominum modum nostrum longè excedentia, quod etiam suprà commemoraui, non etiam nostris tẽporibus nata sint. Nónne ante paucos annos cum Romanæ vrbis, quod à Gothis factum est, appropinquaret excidiũ, Romæ fuit fœmina cum suo patre & sua matre, quæ corpore quodammodo giganteo lõgè cæteris præemineret? Ad quam visendam mirabilis fiebat vsquequaque concursus. Et hoc erat maximè admirationi, quòd ambo parentes eius, nec saltem tam longi homines erant, quàm longissimos videre consueuimus. Potuerunt ergo gigantes nasci, & prius quàm filij Dei, qui & angeli Dei dicti sunt, filiabus hominũ, hoc est secundùm hominem viuentiũ miscerentur: filij scilicet Seth, filiabus Cain. Nam & canonica scriptura sic loquitur, in quo libro hæc legimus: cuius verba ista sunt, Et factũ est postquam cœperunt homines multi fieri super terram, & filiæ natę sunt illis, videntes angeli Dei filias hominũ, quia bonæ sunt, sumpserunt sibi vxores ex omnibus quas elegerant. Et dixit Dominus Deus: Non permanebit spiritus meus in hominibus his in æternum, propter quod caro sunt. Erunt autem dies eorũ centum viginti anni. Gigantes autem erant super terram in diebus illis. Et post illud cùm intrarẽt filij Dei ad filias hominum, & generarent sibi, illi erant gigantes, à seculo homines nominati. Hæc libri verba diuini satis indicant iam illis diebus fuisse gigãtes super terrã, quãdo filij Dei acceperũt vxores filias hominum, cùm eas amarent bonas, id est pulchras. [g]Cõsuetudo quippe scripturę huius est, etiã speciosos corpore, bonos vocare. Sed & postquã hoc factũ est, nati sunt gigã-

tes

tes.Sic enim ait:Gigantes autem erãt super terram in diebus illis. Et post illud, Quum intrarent filij Dei ad filias hominũ. Ergo & antè in illis diebus,& post illud.Quod autẽ ait,Et generabant sibi: satis ostendit, quòd prius antequam sic caderẽt filij Dei,Deo generabãt non sibi,id est non dominãte libidine coëundi, sed seruiente officio propagandi.nõ familiam fastus sui, sed ciues ciuitatis Dei:quibus annuntiarent tanquam angeli Dei,vt ponerent in Deo spem suã,similes illius qui natus est de Seth,filius resurrectionis, & sperauit inuocare nomen Domini Dei:in qua spe essent cum suis posteris cohæredes æternorũ bonorũ,& sub Deo patre fratres filiorum.Non autem illos ita fuisse angelos Dei, vt homines nõ essent, sicut quidam putãt, sed homines proculdubio fuisse scriptura ipsa sine vlla ambiguitate declarat.Cùm enim præmissum esset, quòd videntes angeli Dei filias hominum, quia bonæ sunt, sumpserunt sibi vxores ex omnibus quas elegerant: mox adiunctum est: Et dixit Dominus Deus: Non permanebit spiritus meus in hominibus his in æternum, propter quod caro sunt. Spiritu quippè Dei fuerant facti angeli Dei, & filij Dei, sed declinando ad inferiora,homines dicuntur nomine naturæ,non gratiæ:dicũtur & caro desertores spiritus,& deserẽdo deserti.Et septuaginta quidem interpretes & angelos Dei dixerunt istos & filios Dei: quod quidem non omnes codices habent, nam quidam nisi filios Dei non habent. [h] Aquila autem,quem interpretẽ Iudæi cæteris anteponunt, nõ angelos Dei,nec filios Dei, sed filios deorũ interpretatus est.Vtrũque autem verũ est.Nam & filij Dei erant sub quo patre suorum patrum etiã fratres erant:& filij deorũ, quoniam à diis geniti erant,cum quibus etiam ipsi dij erant,iuxta illud Psalmi: Ego dixi,Dij estis,& filij Excelsi omnes.Meritò enim credũtur septuaginta interpretes accepisse propheticũ spiritũ, vt si quid eius autoritate mutarent atque aliter quàm erat quod interpretabantur dicerent, neque hoc diuinitus esse dictũ dubitaretur:quãuis hòc in Hebræo esse perhibeatur ambiguũ, vt & filij Dei,& filij deòrum,posset interpretari.Omittamus igitur earum scripturarũ fabulas quæ [i] apocryphæ nuncupantur,eo quòd earũ occulta origo non claruit patribus,à quibus vsque ad nos autoritas veracium scripturarum certissima & notissima successione peruenit.In his autem apocryphis,etsi inuenitur aliqua veritas,tamẽ propter multa falsa nulla est cano-

nica autoritas. Scripsisse quidem nõnulla diuina Enoch illum septimum ab Adam, negare non possumus,[k] cùm hoc in Epistola canonica Iudas apostolus dicat. Sed non frustrà non sunt in eo canone scripta, qui seruabatur in templo Hebræi populi succedentium diligẽtia sacerdotum. Cur autem hoc, nisi quia ob antiquitatem suspectæ fidei iudicata sunt, nec vtrum hæc essent quæ ille scripsisset, poterat inueniri, non talibus proferentibus, qui ea per seriem successionis reperirẽtur ritè seruasse. Vnde illa quæ sub eius nomine proferuntur, & continent istas de gigantibus fabulas, quòd non habuerint homines patres, rectè à prudentibus iudicantur non ipsius esse credenda, sicut multa [l] sub nominibus & aliorum Prophetarum, [m] & recentiora sub nominibus Apostolorum ab hæreticis proferuntur, quæ omnia sub nomine Apocryphorum autoritate canonica diligenti examinatione remota sunt. Igitur secundum scripturas canonicas Hebræas atque Christianas, multos gigantes ante diluuium fuisse dubium non est, & hos fuisse ciues terrigenæ societatis hominum, Dei autem filios qui secundum carnem de Seth propagati sunt, in hanc societatem deserta iustitia declinasse. Nec mirandum est quod etiam de ipsis gigantes nasci potuerunt. Neque enim omnes gigantes fuerunt, sed magis multi vtique tunc fuerunt, quàm post diluuium temporibus cæteris. Quos propterea creare placuit creatori: vt etiam hinc ostenderetur non solùm pulchritudines, verumetiã magnitudines & fortitudines corporum non magnipẽdendas esse sapienti, qui spiritalibus atque immortalibus longè melioribus atque firmioribus & bonorum propriis, non bonorum malorúmque communibus beatificatur bonis. Quam rem alius propheta commendans ait: Ibi fuerunt gigantes illi nominati, qui ab initio fuerunt staturosi, scientes prælium. Non hos elegit dominus, nec viam scientiæ dedit illis, sed interierunt, quia non habuerunt sapientiam, perierunt propter inconsiderantiam.

L. VIVES.

a ID est eos qui natura spiritus est. } *Augustinum sensisse angelos & dæmonas corporibus esse præditos, legentibus eius opera, istud videlicet, & de natura dæmonum, & de Gen. ad literam, certius est, quàm vt pluribus ostendi debeat: nec ex aliena sententia tot locis loquutus est, vt Petrus Lombardus dicit quosdam putare, sed ex sua ipsius, sequutus nimirum non pudendos autores, primùm Platonicos*

tonicos omnes, deinde Originem, Lactantium Basilium, & consensum ferè suo tempore scribentium. Michael Psellus de dæmonibus interprete Ficino, oportet enim, ut diuinus asserit Paulus, spiritus ministros, qui mittuntur, corpus habere, quo moueantur, gradúmque sistant, palámque appareant. Nouerunt enim hæc mysteria non aliter quàm corpus aliud perfici posse. Quod sicubi legas in scriptura, eos incorporeos appellari, respondeo, & nostros, & alios solere corpora quidem crassiora corpora nominare. Corpora verò tenuia, & quæ aspectum tactúmque effugiunt, incorporea frequenter cognominare. Augustinus angelis corpora tenuissima tribuit, quæ visum omnem frustrentur, ad agendum apta, non ad patiendum. Talia etiam erant dæmonum corpora, cùm adhuc staret: postea verò quàm ceciderunt, densiora effecta, & patibilia: quod idem Psellus opinatur.

b Qui enim Græcè dicitur. ἄγγελος. } *ἄγγελος nuntius est: hinc ἀγγέλλω nuntio. Idcirco Hieronymus inquit, angelum non naturæ nomen esse, sed ministerij: hinc etiam εὐαγγέλιον præmium quod bona nuntianti datur, apud Homerum & Ciceronem non semel ad Atticum.* *Angelus*

c Latina declinatione. } *Et quia γ, vertitur in n, & ος, in us.*

d Et quoniam creberrima fama est. } *Psellus ex Marco quodam dæmoniacarum rerum maximè gnaro, refert dæmones semen iacere ex quo perpusilla quædam oriantur animalia, haberéque membra genitalia, sed non qualia homines, excrementum ex illis manere, quod tamen non omnibus dæmonum generibus contingat, sed materiæ proximis aqueis & terrenis, qui & aluntur attracto in spongiæ modum humore.*

e Quos vulgò incubos vocant. } *Ab incubando dæmones qui mulieribus commiscentur, à superuentu incubi dicuntur: qui viris, & patiuntur muliebria succubi. Extant hodie nonnullæ gentes, quæ originem suam habere gloriantur à dæmonibus, qui coierint cum fœminis virili forma, aut cum viris fœminea, quod turpius esse mihi videtur, quàm referre nobilitatis suæ initia in piratas, aut latrones, aut sicarios insignes: quod multi faciunt. Verùm Aegyptij dæmonicum spiritum misceri posse fœminæ fatentur, viro negant. Græci tamen multos viros à dijs adamatos tradunt, ut Hyacintum, & Phorbantem, & Hippolytum Sicyonium ab Apolline, Cyparissum à Siluano.* *Incubi*

f Dei tamen angelos sanctos. } *Lactantius lib. 2. cap. 15. narrat angelos, quos in custodiam generis humani princeps ille delegauerat Deus, cùm esset eis præceptum, ne terræ contagione maculati substantiæ cælestis amitterent dignitatem, paulatim consuetudine fœmi-*

narum pellectos cum illis inquinatos eſſe, tum in cælum ob peccata quibus ſe immerſerant, non receptos cecidiſſe in terram. Sic illos diabolum ex angelis Dei ſuos feciſſe ſatellites ac miniſtros. Qui autem ſunt ex his procreati, quia neque angeli, neque homines fuerunt, ſed mediam quandam naturam gerentes, non ſunt ad inferos recepti, ſicut nec in cælum parentes eorum. Ita duo genera dæmonũ facta ſunt, vnum cæleſte, alterum terrenũ. Hi ſunt immundi ſpiritus malorum quæ geruntur autores, quorũ idẽ diabolus eſt princeps. Et Euſeb. lib. 5. Quam rem magis Plutar. confirmat dicens, fabuloſas de diis rationes, res quaſdam ſignificare à dæmonibus antiquiſſimis geſtas temporibus, & ea quæ de gigantibus & titanibus decantantur, dæmonum fuiſſe operationes. Vnde mihi ſuſpicio nonnunquam incidit, ne iſta illa ſint, quæ ante diluuium à gigantibus facta diuina ſcriptura ſubſignificat, de quibus dicitur: Cùm autem vidiſſent angeli Dei filias hominum, quia eſſent ſpecioſæ, elegerunt ſibi ex illis vxores, ex quibus procreati ſunt famoſiſſimi gigantes à ſeculo. Suſpicabitur enim fortaſſe quiſpiam, illos, & illorum ſpiritus eſſe qui ab hominibus poſtea dij putati ſunt, pugnáſque illorum, tumultus & bella eſſe, qui fabuloſè de diis conſcribebantur.

g Conſuetudo quippe ſcripturæ.} *Ex Græco καλὸς, quod vtrunque eſt, & bonum & pulchrum. Sic apud Latinos Terent. in Phorm. Vt ni vis boni in ipſa ineſſet forma, hæc formam extinguerent: & in Eunucho de pulchritudine quum rogaret Gnato, quid tibi videtur hoc mancipium? reſpondet Parmeno, non malum.*

Aquila h Aquila autem.} *Hic vertit ſacros libros ex Hebræo ſermone in Græcum Adriano principe, quem curioſum & diligentem interpretem Hieronymus vocat. Hic primus poſt Septuaginta Græcè ſacra volumina interpretatus eſt, quem Euſeb. parum probat, ſed ad id quod agimus, Hieronymus in Gen. Aquila plurali numero filios deorum auſus eſt dicere, deos intelligens ſanctos, ſiue angelos. Deus enim ſtetit in ſynagoga deorũ, in medio autem deos diſcernit. Vnde & Symmac. iſtiuſmodi ſenſum ſequens, ait: Videntes filij potentum filias hominũ, & reliqua.*

i Apocryphæ.} *Latinè abſcõditæ ſiue ſecretæ, ἀπόκρυφον à κρύπτω, quod eſt condo ſiue recondo. Erant ea ſcripta quibus publicè eccleſia non vtebatur, ſed priuatim habebat legebátque qui vellet: qualis erat Apocalypſis Petri apoſtoli, & liber Actorum eius.*

k Cùm hoc in Epiſtola canonica.} *Hieronymus in primum cap. Epiſtolæ ad Titum, ſcribit librum apocryphum Enoch citatum à Iuda. Verba Iudæ ſunt: Porrò Michael archangelus dum cum diabolo in contentione ſuper corpore Moſis altercaretur, non eſt auſus eum afficere maledicto, tantùm dixit: Caſtiget te Dominus. Cuius Enoch ſint*

iſta

ista verba, parum constat. Illius enim septimi ab Adam, qui viuens à domino translatus est in meliorem vitam. non videntur esse: nam ille multo ante Mosen fuit, nisi spiritu vatis, de venturis praecinebat. Ideo Hieronymus nihil aliud significat, quàm librum illum inscriptum fuisse Enoch.

l Sub nominibus & aliorum prophetarum.} *Vt Hieremiæ apud Nazaræos, sicut Augustinus dicit, cap. 27. in Matth.*

m Et recentiora sub nominibus Apostolorum.} *Euangelium Thomæ, Apocalypsis Petri, Euangelium Barnabæ, quod ipsius chirographo signatum Alexandriam delatum est, Zenone principe.*

Quomodo intelligendum sit quòd eis qui diluuio perdendi erant. dominus dixerit: Erunt dies eorum centum viginti anni.

CAP. XXIIII.

QVod autem dixit Deus: Erunt dies eorum centum viginti anni, non sic accipiendum est, quasi prænuntiatum sit posthac [a] homines centum viginti annos viuendo non transgredi quum & post diluuium etiam quingentos excessisse inueniamus. Sed intelligendum est hoc Deum dixisse, quum circa finem quingentorum annorum esset Noe, id est quadringentos octoginta vitæ annos ageret, quos more suo scriptura quingentos vocat, nomine totius maximam partem plerunque significans: sexcentesimo quippè anno vitæ Noe secundo mense factum est diluuium, ac sic centum viginti anni prædicti sunt futuræ vitæ hominum periturorum, quibus transactis diluuio delerentur. Nec frustrà creditur sic factum esse diluuium, iam non inuentis in terra qui non erant digni tali morte defungi, qua in impios vindicatum est: non quòd hîc quicquam bonis quandoque morituris tale genus mortis faciat aliquid quod eis possit obesse post mortem. Veruntamē nullus eorum diluuio mortuus est, quos de semine Seth propagatos sācta scriptura cōmemorat. Sic autem diuinitus diluuij causa narratur: [b] Videns, inquit, dominus Deus, quia multiplicatæ sunt malitiæ hominū super terram, & quòd vnusquisque cogitat in corde suo diligenter super maligna omnes dies, & cogitauit Deus, quia fecit hominem super terram, & recogitauit, & dixit Deus: Delebo hominem quem feci à facie terræ ab homine vsque ad pecus, & à repentibus vsque ad volatilia cœli, quia iratus sum, quoniam feci eos.

L. VIVES.

a Homines cxx. annos viuendo.} *Hoc putauit Lactantius lib. 2. inquit enim: Deinde orbe ſiccato, execratus iniuſtitiam prioris ſeculi Deus, ne rurſus longitudo vitæ cauſa eſſet excogitandorum malorum, paulatim per ſingulas progenies diminuit hominis ætatem, atque in c. & xx. annis metam collocauit, quam transgredi non liceret. Hieronymus verò ſic: ſed erunt cxx. anni dies eorum: hoc eſt habebunt cxx. annos ad agendam pœnitentiam: non igitur humana vita, vt multi errant in cxx. annos contracta eſt. Siquidem inuenimus quod poſt diluuium Abraham vixerit annos clxxv. & cæteri amplius cc. & ccc. annis. Ioſephus paulò aliter quàm Lactantius, ſed ferè in eandem ſententiam ſcribit cœpiſſe poſt inundationem ſpacium humanæ vitæ minui vſque ad Moyſen, poſt quem terminus humanæ vitæ in c. & xx. annis poſitus eſt, hos annos ſtatuente Deo, quot & Moyſen vixiſſe contigit.*

b Videns, inquit, Dominus.} *Ex LXX. vbi nos habemus pœnituit illi recogitauit ἐνεθυμήθη.*

De ira Dei quæ incommutabilem tranquillitatem nulla inflammatione perturbat.

CAP. XXV.

a Ira Dei non perturbatio animi eius eſt, ſed indicium quo irrogatur pœna peccato. Cogitatio verò eius & recogitatio, mutandarum rerum eſt immutabilis ratio. Neque enim ſicut hominem, ita & Deum cuiuſquam facti ſui pœnitet, cuius eſt de omnibus omnino rebus tam fixa ſententia, quàm certa præſciêntia. Sed ſi non vtatur ſcriptura talibus verbis, non ſe quodammodo familiarius inſinuabit omni generi hominum, quibus vult eſſe conſultum, vt & perterreat ſuperbientes, & excitet negligentes, & exerceat quærentes, & alat intelligentes. Quod non faceret ſi non ſe prius inclinaret, & quodammodo deſcenderet ad iacentes. Quod autem etiam interitum omnium animalium terrenorum volatiliûmque denuntiat, magnitudinem futuræ cladis effatur, non animantibus rationis expertibus tanquam & ipſa peccauerint, minatur exitium.

L. VIVES.

a Ira Dei non perturbatio animi.} *Scripſit de ira Dei librum Lactantius, ad quem cùm remittat lectorem Hieronymus, meritò & nos quoque remittemus.*

Quòd arca quam Noe iussus est facere, in omnibus Christum ecclesiámque significet. CAP. XXVI.

Iam verò quòd Noë homini iusto, & sicut de illo scriptura veridica loquitur, in sua generatione perfecto: non vtique sicut perficiendi sunt ciues ciuitatis Dei in illa immortalitate, qua æquabuntur angelis Dei, sed sicut esse possunt in hac peregrinatione perfecti: imperat Deus, vt arcam faciat, in qua cum suis, id est vxore, filiis, & nuribus, & cum animalibus, quæ ad illum ex Dei præcepto in arcam ingressa sunt, liberaretur à diluuij vastitate: proculdubiò figura est peregrinantis in hoc seculo ciuitatis Dei, hoc est ecclesiæ, quæ fit salua per lignum, in quo pependit mediator Dei & hominum homo Christus IESVS. Nam & mensuræ ipsæ longitudinis, altitudinis, latitudinísque eius, significant corpus humanum, in cuius veritate ad homines prænunciatus est venturus, & venit.[a] Humani quippe corporis longitudo à vertice vsque ad vestigia sexies tantum habet, quàm latitudo, quæ est ab vno latere ad alterum latus: & decies tantum, quàm altitudo: cuius altitudinis mensura est in latere à dorso ad ventrem: velut si iacentem hominem metiaris supinum, seu pronum, sexies tantum lõgus est à capite ad pedes, quàm latus à dextra in sinistram, vel à sinistra in dextram, & decies, quàm altus à terra. Vnde facta est arca trecentorum in longitudine cubitorum, & quinquaginta in latitudine, & triginta in altitudine. Et quòd ostium in latere accepit, profectò illud est vulnus quando latus crucifixi lancea perforatum est. Hac quippe ad illum venientes ingrediuntur: quia inde sacramenta manarunt, quibus credentes initiantur. Et quòd de lignis quadratis fieri iubetur, vndique stabilem vitam sanctorum significat. Quacunque enim verteris quadratum, stabit. Et cætera, quæ in eiusdem arcæ constructione dicuntur, [b] ecclesiasticarum signa sunt rerum. Sed ea nunc persequi longum est: & hoc iam fecimus in opere, quod aduersus Faustum Manichæum scripsimus, negantem in libris Hebræorum aliquid de Christo esse prophetarum. Et fieri quidem potest; vt & nobis quispiam, & alius alio exponat hæc aptius: dum tamen ea quæ dicuntur, ad hanc de qua loquimur, Dei ciuitatem in hoc seculo maligno tanquam in diluuio peregrinantem, omnia referantur: si ab eius sensu qui ista conscripsit, non vult longè aberrare qui expo-

nit. Exempli gratia. Velut si quispiam quod hîc scriptum est Inferiora[c] bicamerata & tricamerata facies: non quod ego in illo opere dixi, velit intelligi: quia ex omnibus gentibus ecclesia congregatur, bicameratam dictam propter duo genera hominum, circuncisionem scilicet, & præputium: quos Apostolus & alio modo dicit[d] Iudæos & Græcos. Tricameratam verò, eo quòd omnes gentes de tribus filiis Noë post diluuium reparatæ sunt: sed aliud dicat aliquid, quod à fidei regula non sit alienum. Nam quoniam non solùm in inferioribus mansiones habere arcam voluit, verumetiam in superioribus, & hæc dixit bicamerata: & in superioribus superiorum, & hæc appellauit tricamerata: vt ab imò sursum versùs tertia consurgeret habitatio. Possunt hæc intelligi, & illa tria, quæ commendat Apostolus: fides, spes, charitas. Possunt etiam multo conuenientius tres illæ vbertates Euangelicæ tricena, sexagena, centena: vt in infimo habitet pudicitia coniugalis, suprà vidualis, atque hac superior virginalis: & si quid melius secundum fidem ciuitatis huius intelligi, & dici potest. Hoc etiam de cæteris quæ hîc exponenda sunt, dixerim: quia & si non vno differuntur modo, ad vnam tamen catholicæ fidei concordiam reuocanda sunt.

L. VIVES.

a HVmani quippe corporis longitudo.} *Idem scribit in Faustum Manichæum lib. 12. Quod sexies, inquit, longa ad latitudinem suam, & decies ad altitudinem suam humani corporis instar ostendit, quia in corpore humano Christus apparuit. Ambros. in lib. de Noe & arca, magnitudinem arcæ ad corpus humanum refert sed alia ratione, quàm hic Augustinus.*

b Ecclesiasticarum signa sunt rerum.} *Petrus quoque Apostolus per arcam illam, intelligi vult Ecclesiam, prima Petri, 3. Ex quo & Hieronymus contra Iouinianum, & contra Luciferianos, arcam esse Ecclesiam ostendit. Et Cyprianus in sermone De spiritu sancto, si modò eius est id operis. De arca quoque interpretatione allegorica Origenes multa, & alij sacri scriptores.*

c Bicamerata & tricamerata.} *Origenes formam declarat. Duæ erant infimæ regiones arcæ, tres super illas, & continua contignatione iunctæ, vt alia super aliam esset, in imam reddebant excrementa: in secundam seruabantur pabula omnium animantium: & hæ erant duæ cameræ. Sequebantur tres, In prima feræ bestiæ & immites: in se-*

cunda

cunda mitiores, in tertia homines. Iosephus tamen quatuor in arca dicit fuisse cameras, quum alij quinque ponant, vt dixi. Autor Historiæ Scholast. fortè dicit prætermissam esse à Iosepho sentinam.

d Iudæos & Græcos } *Ex linguis distinxit. Ii enim omnes, quibus quum Paulus versabatur, aut Hebraicè loquebantur, hi erant Iudæi: aut Græcè, hi erant Gentiles. Nam Romæ etiam sic loquebantur omnes Græcè, vt nos nunc Romanè.*

De arca atque diluuio, nec illis esse consentiendum, qui solam historiam recipiunt sine allegorica significatione, nec illis, qui solas figuras defendunt, repudiata historica veritate. CAP. XXVII.

NOn tamen quisquam putare debet, aut frustrà hæc esse conscripta, aut tantummodo rerum gestarum veritatem, sine vllis allegoricis significationibus hic esse quærendam: aut econtrario hæc omnino gesta non esse, sed solas esse verborum figuras, aut quicquid illud est, nequaquam ad prophetiam ecclesiæ pertinere. Quis enim nisi mente peruersus inaniter scriptos esse contendat libros per annorum milia tanta religione, & tam ordinatæ successionis obseruantia custoditos: aut solas res gestas illic intuendas, vbi certè, vt alia omittam, si numerositas animalium cogebat arcæ tantam fieri magnitudinem, immunda bina, & munda septena intromitti animalia quid cogebat, quum æquali numero possent vtroque seruari? Aut verò Deus qui propter reparandum genus seruanda præcepit, eo modo illa quo instituerat, restituere non valebat? Qui verò non esse gesta, sed solas rerum significandarum figuras esse contendunt, primùm opinantur tam magnum fieri non posse diluuium, vt altissimos montes quindecim cubitis aqua crescendo transcenderet, [a]propter Olympi verticem montis, suprà quem perhibentur nubes non posse conscēdere, [b]quòd tam sublimis, quàm cælum sit, vt non ibi sit aer iste crassior, vbi venti, nebulæ, imbrésque gignuntur, nec attendunt omnium elementorum crassissimam terram ibi esse potuisse. An fortè negant esse hanc terram verticem montis? Cur igitur vsque ad illa cæli spatia terris exaltari licuisse, & aquis exaltari non licuisse contendunt, quum isti mensores & pensores elementorum, aquas terris perhibeant superiores atque leuiores? Quid itaque rationis afferunt, quare terra grauior & inferior locum cæli tranquillioris inuaserit per

volumina tot annorum, & aqua leuior ac superior permissa non sit hoc facere, saltem ad tempus exiguum? [c]Dicunt etiam non potuisse capere arcæ illius quantitatem animalium genera tam multa in vtroque sexu, bina de immundis, septena de mundis: qui mihi videntur non computare nisi trecenta cubita longitudinis, & latitudinis quinquaginta, triginta altitudinis, nec cogitare aliud tantum esse in superioribus. Itémque aliud tantum in superioribus superiorum, ac per hoc ter ducta illa cubita fieri nongenta per longum, centū quinquaginta per latum, nonaginta per altum. Si autem cogitemus, quod Origenes non ineleganter astruxit, Moysen scilicet hominem Dei eruditum, sicut scriptum est, omni sapientia Ægyptiorum qui Geometricam dilexerunt, geometrica cubita significare potuisse, vbi vnum quantum sex nostra valere asseuerant, quis non videat quantum rerum capere potuit illa magnitudo? nam illud quod disputant tantæ magnitudinis arcam non potuisse compingi, ineptissimè calumniantur, quum sciant immensas vrbes fuisse constructas, nec attendunt centum annos, quibus arca illa est fabricata: nisi fortè lapis lapidi adhærere potest sola calce coniunctus, [d] vt murus per tot millia circumagatur: & lignum ligno [e] per subscudines, [f] epiros, clauos & gluten bituminis non potest adhærere, vt fabricetur arca, non curuis sed rectis ligneis longè latéque porrecta, quam nullus in mare mittat conatus hominum, sed leuet vnda quum venerit naturali ordine ponderum, magísque diuina prouidentia, quàm humana prudentia natantem gubernet, ne incurrat vbicunque naufragium. Quod autem scrupulosissimè quæri solet de minutissimis bestiolis, non solùm quales sunt mures & [g] stelliones, verumetiam quales locustæ, scarabei, muscæ denique & pulices, vtrum non amplioris numeri in arca illa fuerint, quàm qui est definitus, quum hoc imperaret Deus: prius admonendi sunt quos hæc mouent sic accipiendum esse quod dictum est, Quæ repunt super terram: vt necesse non fuerit conseruari in arca, quæ possunt in aquis viuere: non solùm mersa, sicut pisces, verumetiam supernatantia, [h] sicut multæ alites. Deinde quū dicitur, Masculus & fœmina erunt: profectò intelligitur ad reparādum genus dici: ac per hoc nec illa necesse fuerat ibi esse, quæ possunt sine cōcubitu, de quibusque rebus, vel rerum corruptionibus nasci: vel si fuerunt, sicut in domibus esse

esse consueuerunt, sine vllo numero definito esse potuisse: aut si mysterium sacratissimum quod agebatur, & tantæ rei figura etiam in veritate facti aliter nō posset impleri, nisi vt omnia ibi certo illo numero essent, quæ viuere in aquis natura prohibente non possent, non fuit ista cura illius hominis, vel illorum hominum, sed diuina. Non enim ea Noë capta intromittebat, sed venientia & intrantia permittebat. Ad hoc enim valet quod dictum est: Intrabunt ad te: non scilicet hominis actu, sed Dei nutu: ita sanè, vt non illic fuisse credēda sint, quę sexu carent. Præscriptum est enim atque definitum, masculus & fœmina erunt. Alia sunt quippe, quæ de quibusque rebus sine concubitu ita nascuntur,[i] vt postea concumbant, & generent, sicut muscæ[k] alia verò in quibus nihil sit maris vel fœminæ, sicut apes. Ea porrò quæ sic habent sexum, vt nō habent fœtum, sicut muli & mulæ, mirum si ibi fuerunt, ac non potius parentes eorum ibi fuisse suffecerit, equinum videlicet, atque asininum genus[l] & si aliqua alia sunt quę commixtione diuersi generis, genus aliquod gignunt. Sed & si hoc ad mysteriū pertinebat, ibi erant. Habet enim & hoc genus masculum & fœminam Solet etiam mouere nonnullos, genera escarum quæ illic habere poterant animalia, quæ nō nisi carne vesci putantur., vtrum præter numerum ibi fuerint sine transgressione mandati, quæ aliorum alendorum necessitas illic coëgisset includi:[m] an verò, quod potius est credendum, præter carnes aliqua alimenta esse potuerunt, quæ omnibus conuenirent.[n] Nouimus enim quàm multa animalia, quibus caro cibus est, frugibus pomísque vescantur, & maximè fico atque castaneis Quid ergo mirum si vir ille sapiens & iustus, etiam diuinitus admonitus, quid cuique congrueret, sine carnibus, aptam cuique generi alimoniam præparauit, & recondidit? quid est autem, quod vesci non cogeret fames? aut quid non suaue ac salubre facere posset Deus, qui etiam vt sine cibo viuerent, diuina facilitate donaret, nisi vt pascerentur etiam hoc implendæ figuræ tanti mysterij conueniret? Non autem ad præfigurandam ecclesiam pertinere tam multiplicia rerum signa gestarum, nisi fuerit contentiosus, nemo permittitur opinari. Iam enim gentes ita ecclesiam repleuerunt, mundíque & immundi, donec certum perueniatur ad finem, ita eius vnitatis quadam compagine continentur, vt ex hoc vno manifestissimo etiā de cæteris, quæ obscurius ali-

quanto dicta sunt, & difficilius agnosci queunt, dubitari fas non sit. Quæ cùm ita sint, si nec inaniter ista conscripta esse putare quisquam, vel durus audebit: nec nihil significare cum gesta sint:nec sola dicta esse significatiua non facta, nec aliena esse ab ecclesia significãda probabiliter dici potest:sed magis credendum est,& sapiẽter esse memoriæ literísque mandata & gesta esse, & significare aliquid, & ipsum aliquid ad præfigurandam ecclesiam pertinere. Iam vsque ad hunc articulum perductus liber iste claudendus est: vt ambarum ciuitatum cursus, terrenæ, scilicet secundum hominem viuentis, & cælestis secundùm Deum post diluuium,& deinceps in rebus consequentibus requiratur.

L. VIVES.

Olympus. a Propter Olympi verticem.} *Olympos montes aliquot referunt geographi. Hic de quo loquitur, est in Thessalia decem stadiorum altitudine, vt inquit Plutarchus in Aemilio Paulo: cacumen eius locum in quo nubes, & venti fiunt, superare creditur: argumento est cinerem sacrificiorum toto anno nec difflari, nec dilui, vt Solinus scribit: quod fabulosum esse dicit Franc. Philelphus qui se montem ascendisse affirmat, vt rem tãtam exploraret. Et profectò difficile hoc videtur, vel in Olympo, vel in Atho Macedoniæ, vel in quouis alio monte. cùm ambitum terræ, per verticem altissimi montis ductum halitus terræ vaporésque humorum excedant, præsertim vbi iuges sunt fontes, & fluuij materia imbrium ventorúmque.*

b Quòd tam sublimis, quàm cælum sit.} *Alibi, Quòd tam sublime iam cælum sit. Significat ob altitudinem cælum esse à poetis vocatum, autore Homero cum aliis multis locis, tum verò 11. Iliad. vbi domos deorum, sedésque in Olympo describit.*

c Dicunt etiam non potuisse capere.} *Origen. Homil. 2. in Gen. Quam ego puto, quantum ex his, quæ describuntur, apparet, quatuor angulis ex vno consurgentibus, eisdémque paulatim, vsque ad summum in angustum attractis in spatium vnius cubiti fuisse collectam. Sic enim refertur, quòd in fundamentis eius trecenti cubiti in longitudine, in latitudine verò quinquaginta sint positi, triginta autem in altitudine ædificati: sed collectam in cacumen angustum, ita vt cubitus sit latitudinis, & longitudinis eius: & post: Verumtamen quantum ad necessitatem pluuiarum, & diluuij spectat, nulla potuit tam conueniens, & congrua arcæ species dari, quàm vt è summo, velut è tecto quodam in angustũ culmine ducto, diffunderet imbriũ ruinas, & ima in aquas*

in aquas quadrata stabilitate consistens, nec impulsu ventorum, nec impetu fluctuum, nec inquietudine animalium, quæ intrinsecus erant, vt inclinari posset, aut mergi. Sed his omnibus tanta arte compositis, obijciunt quidam quæstiones, & præcipuè Apelles, qui fuit discipulus quidē Marcionis, sed alterius hæreseos magis, quàm eius, quam à magistro suscepit, inuentor. Quomodo, inquit fieri potuit istud spatium, quod scriptum est, vt quatuor saltem solos elephantos capere potuerit? Aiebant ergo maiores, quòd Moyses, qui vt de eo scriptura testatur, omni sapientia Aegyptiorum fuerat eruditus, secundùm artem geometricam, quam præcipuè Aegyptij callent, cubitorum numeros in hoc loco posuit Apud geometras enim secundùm eam rationem quæ apud eos virtus vocatur, & solido, & quadrato, vel in sex cubitos vnus deputatur, si generaliter, vel trecentos, si minutatim dicatur: quæ vtique ratio, si obseruetur in huius arcæ mensura, inuenientur, & longitudinis, & latitudinis tanta spatia, quæ verè totius mundi reparanda germina, & vniuersorum animantium capere rediuiua seminaria potuerint. Tantum Origenes.

d Vt murus per tot milia circumagatur. } *Vt murus Babylonis Chaldææ, aut Romæ, aut Memphis, aut Nini. Sed in Thracia est vrbs, quam Græci μακρὸν τεῖχος vocant: quod illinc inciperet murus supra fidem ingens vsque ad sinum Melicum, excluderétque Cheronesum à reliqua Thracia. Miltiades dux Athen. fecit. Ille quoque est huic similis, quem à lacu Lemano ad montem Iuram; qui fines Sequanorum ab Heluetiis diuidit, Cæsar duxit millium passuum 19. altitudinis pedum 16. Cæsar primo Comment. belli Gallici. Seuerus quoque murum fecit in Britannia, quo Barbaros à suis discreuit.*

e Per sustudines. } *Legendum subscudines. Tabellæ sunt, quibus maiores tabulæ inter se compinguntur. Vitruuius libro 4. Hæq; trabes compactiles ponantur, vt tantam habeant crassitudinem, quantam summæ columnæ erit hypotrachelium. & ita sint compactæ subscudibus & securiolis, vt compactura duorum digitorum habeat laxationem.* Suscudes.

f Epiros. } *Vel mendosè sic legitur, vel quærendum quid rei sit.*

g Stelliones. } *Sunt ex genere lacertorum, qui morsu stupefaciunt, & ex genere aranearum. Plin. lib. 8. & 9. Aristoteles.*

h Multæ alites. } *Anates, cygni, cincli, cataractæ, flori.*

i Vt postea concumbant, & generent, sicut muscæ. } *Muscæ sunt de ijs, quæ ex non genitis gignuntur. De fæce enim creatæ ipsæ coitu maris & fœmellæ vermiculum gignunt, qui in muscam sensim formatur, vt Arist. 5. De hist. animalium scribit.*

k Alia verò in quibus nihil sit masc. & fœ. sicut apes. } *Arist. 5.*

De animalibus, non constare dicit, quomodo apes generentur, alijs negantibus coire, sed aliunde deportare fœturam, nec vnde tamen conuenit: alij ex flore callinthri, alij arundinis, alij olea putant. Verg. etiam 4. Georgic. gignere eas non putauit. Sic enim ait:

Illum adeò placuisse apibus mirabere morem,
Quòd nec concubitu indulgent, nec corpora segnes
In Venerem soluunt, aut fœtus nixibus edunt:
Verùm ipsæ è folijs natos, & suauibus herbis
Ore legunt.

Sunt qui apes omnes fœminas credant, fucos mares, ita coire: gigni verò ex bubulis carnibus conuenit.

l Et si aliqua alia sunt.} *Vt lycisca, lupi & canis: sed Plinius libro octauo, obseruatum esse dicit à duobus diuersi generis nata, tertij generis fieri, & neutri parentum esse similia, eaque ipsa, quæ ita nata sunt, non gignere in omni animalium genere, idcirco mulas non parere. Sed de partu mularum alia quæstio, nam peperisse memoriæ est traditum, & gestare vterum frequentius est, tum etiam in Cappadocia vulgare, vt inquit Theophrastus & in Syria supra Phænicen, vt Aristoteles: sed hæ diuersi generis, quàm nostræ.*

m An verò quod potius credendum.} *Origenes putat carnes edisse illa animalia.*

n Nouimus enim quàm multa animalia quibus caro cibus.} *Canes, corui, vulpes cùm non dantur carnes, frugibus vescuntur, & maximè ficis & castaneis, quæ non secus explent, & alunt, quàm carnes.*

DIVI

DIVI

AVRELII AVGVSTINI EPISCOPI AD MARCELLINVM DE ciuitate Dei,

LIBER XVI.

An post diluuium à Noe vsque ad Abraham aliquæ familiæ secundum Deum viuentium reperiantur.

CAP. I.

POST diluuium procurrentis sanctæ vestigia ciuitatis, vtrum continuata sint, an intercurrentibus impietatis interrupta temporibus, ita vt nullus hominum veri vnius Dei cultor existeret, ad liquidum scripturis loquentibus inuenire difficile est; propterea quia in canonicis libris post Noe, qui cum coniuge, ac tribus filiis totidémque nuribus suis meruit per arcam à vastatione diluuij liberari, non inuenimus vsque ad Abraham cuiusquam pietatem euidenti diuino eloquio prædicatam, nisi quòd Noe duos filios suos Sem & Iaphet prophetica benedictione commendat, intuens & præuidens quod longè post fuerat futurum. Vnde factum est etiam illud, vt filium suum medium, hoc est primogenito minorem, vltimóque maiorem qui peccauerat in patrem, non in ipso, sed in filio eius suo nepote malediceret his verbis: Maledictus Chanaan puer, famulus erit fratribus suis. Chanaan porrò natus fuerat ex Cham, qui patris dormientis nec texerat, sed potius prodiderat nuditatem. Vnde & [a] consecutus adiungit benedictionem duorum maximi & minimi filiorum, dicens: Benedictus

dominus Deus Sem,& erit Chanaan puer illius:lętificet Deus Iaphet,[b]& habitet in domibus Sem:sicut ipsa eiusdem Noë,& vineæ plantatio,& eius fructu inebriatio,& dormientis nudatio,& quæ ibi cætera facta atque conscripta sunt,propheticis sunt grauidata sensibus,& velata tegminibus.

IOANNIS LODOVICI VIVIS VALENTINI IN DECIMVMSEXTVM LIBRVM
De ciuitate Dei, D. Aurelij Augustini Commentaria.

T consecutus.} *Alij, quod secutus: & alij, etiam quod secutus melius. Illuc enim refertur, propheticis sunt grauidata sensibus.*

b Et habitet in domibus Sem.} *De nobis Christianis intelligi vult Hieronymus, qui expulsis Iudæis habitamus in eruditione & scientia scripturarum.*

Quid in filiis Noe prophetice fuerit præfiguratum.
CAP. II.

SED nunc rerum effectu iam in posteris consecuto, quæ operta fuerant, satis aperta sunt. Quis enim hæc diligenter, & intelligenter aduertens, non agnoscat in Christo? Sem quippe de cuius semine in carne natus est Christus interpretatur nominatus. Quid autem nominatius Christo, cuius nomen vbique iam fragrat, ita vt in Cantico canticorum, etiam ipsa præcinente prophetia, vnguento comparetur effuso: in cuius domibus, id est ecclesiis habitat gentium latitudo? Nam Iaphet latitudo interpretatur. Cham porrò qui interpretatur calidus, medius Noë filius tanquam se ab vtroque discernens, & inter vtrunque remanens, nec in primitiis Israelitarum, nec in plenitudine gentium, quid significat, nisi hæreticorum genus calidum, non nisi spiritu sapientiæ:[a]sed spiritu versipellis astutiæ: quo solent hæreticorum feruere præcordia: & pacem perturbare sanctorum? Sed hæc in vsum cedunt proficientium, iuxta illud Apostoli, Oportet hæreses esse,

vt pro

vt probati manifesti fiant in vobis. Vnde etiam scriptum est, Filius eruditus sapiens erit: imprudente autem ministro vtetur. Multa quippe ad fidem catholicam pertinentia, dum hæreticorum calida inquietudine agitantur, vt aduersus eos defendi possint. & considerantur diligentius, & intelliguntur clarius, & instätius prædicantur: & ab aduersario mota quæstio, discendi existit occasio. Quamuis non solùm qui sunt apertissimè separati, verumetiam omnes qui Christiano vocabulo gloriantur, & perditè viuunt, non absurdè possunt videri medio Noë filio figurari: passionem quippe Christi, quæ illius hominis nuditate significata est, & annuntiant profitendo: & malè agendo exhonorant. De talibus ergo dictum est: Ex fructibus eorum cognoscetis eos. Ideo Cham in filio suo maledictus est tanquam in fructu suo, id est in opere suo. Vnde conuenienter & ipse filius eius Chanaan, interpretatur motus eorum, quod aliud quid est quàm opus eorum? Sem verò & Iaphet tanquam circuncisio, & præputium, vel sicut alio modo eos appellat Apostolus, Iudæi & Græci, sed vocati & iustificati, cognita quoquö modo nuditate patris, qua significabatur passio Redemptoris, sumentes vestimentum, posuerunt supra dorsa sua, & intrauerunt auersi, & operuerunt nuditatem patris sui, nec viderunt quod reuerendo texerunt. Quodam enim modo in passione Christi, & quod pro nobis factum est honoramus, & Iudæorum facinus auersamur. Vestimentum significat sacramentum, dorsa memoriam præteritorum. quia passionem Christi eo scilicet iam tempore quo habitat Iaphet in domibus Sem, & malus frater in medio eorum, transactam celebrat Ecclesia, non adhuc prospectat futuram. Sed malus frater in filio suo, hoc est in opere suo,[b] puer, id est seruus est fratrum bonorum, quum ad exercitationem patientiæ, vel ad profectum sapientiæ scienter vtuntur malis boni. Sunt enim teste Apostolo, qui Christum annuntiant non castè. Sed siue occasione, inquit, siue veritate Christus annuntietur, in hoc gaudeo, sed & gaudebo. Ipse quippè plantauit vineam, de qua dicit Propheta: Vinea Domini Sabaoth domus Israel est, & bibit de vino eius. Siue ille calix hic intelligatur, de quo dicit: Potestis bibere calicem, quem ego bibiturus sum? &, Pater, si fieri potest, transeat à me calix iste: quo suam sine dubio significat passionem.

Siuę quia vinũ fructus est vineæ, hoc potius illo significatum est, quod ex ipsa vinea, hoc est ex genere Israelitarum carnẽ pro nobis & sanguinem vt pati posset, assumpsit, & inebriatus est, id est passus est & nudatus. Ibi nanque nudata est, id est apparuit eius infirmitas, de qua dicit Apostolus: Et si crucifixus est ex infirmitate. Vnde idem dicit: Infirmum Dei fortius est hominibus, & stultum Dei sapientius est hominibus. Quod verò cùm dictum esset, & nudatus est: addidit scriptura, in domo sua: eleganter ostendit, quod à suæ carnis gente & domesticis sanguinis sui, vtique à Iudæis fuerat crucẽ mortémque passurus. Hanc passionem Christi foris in sono tantùm vocis reprobi annuntiant. Non enim quod annuntiant intelligunt. Probi autem in interiore homine habent tam grande mysterium, atque honorãt intus in corde infirmum & stultum Dei, quia fortius est & sapientius hominibus. Huius rei figura est, quòd Cham exiens hoc nuntiauit foris: Sem verò & Iaphet, vt hoc velarent, id est honorarent, ingressi sunt, hoc est interius id egerũt. Hæc scripturę secreta diuinæ indagamus vt possumus, alius alio magis minúsve congruẽter, veruntamen fideliter: certum tenentes nõ ea sine aliqua præfiguratione futurorum gesta atque conscripta, neque nisi ad Christum & eius ecclesiam, quæ ciuitas Dei est, esse referenda: cuius ab initio generis humani nõ defuit prædicatio, quam per omnia videmus impleri, Benedictis igitur duobus filiis Noë, atque vno in medio eorum maledicto, deinceps vsque ad Abraham de iustorum aliquorum qui piè Deum colerẽt commemoratione silitum est per annos amplius quàm mille. Nec eos defuisse crediderim, sed si omnes commemorarentur, nimis longum fieret: & hęc esset magis historica diligentia, quàm prophetica prouidentia. Illa itaque exequitur literarum sacrarum scriptor istarum: vel potius per eum Dei spiritus, quibus non solùm narrentur præterita, verum etiam prænuntientur futura, quæ tamen pertinent ad ciuitatem Dei: quia & de hominibus, qui non sunt ciues eius, quicquid hic dicitur, ad hoc dicitur, vt illa ex comparatione contraria vel proficiat, vel emineat. Non sanè omnia quæ gesta narrantur, aliquid etiam significare putanda sunt: sed propter illa quæ aliquid significant etiam ea quæ nihil significant, attexuntur. Solo enim vomere terra proscinditur: sed vt hoc fieri possit, etiam cætera aratri membra sunt necessaria. Et soli nerui in citharis atque

huiusmodi vasis musicis aptantur ad cantum, sed vt aptari possint, insunt & cætera in [d] compaginibus organorum, quæ non percutiuntur à canentibus, sed ea quæ percussa resonāt, his connectuntur. Ita in prophetica historia dicuntur & aliqua, quæ nihil significant, sed quibus adhæreant quæ significant, & quodammodo religentur.

L. VIVES.

a SEd spiritu versipellis astutiæ.} *Alibi legitur non spiritu patientiæ, sed impatientiæ, quo solent hæreticorum feruere primordia: etsi præcordia congruentius legitur.*

b Puer, id est seruus est fratrum bonorum.} *Puer pro seruo Latinè ponitur, sicut Græcè παῖς, quod est item ambiguum: quo vocabulo vsi sunt LXX. ἐπικατάρατος χαναὰν παῖς οἰκέτης ἔσται τοῖς ἀδελφοῖς αὐτοῦ. Execrabilis Chanaan seruus domesticus erit fratribus suis. Nugatur Chrysippus quum discrimen fecit inter οἰκέτην καὶ δοῦλον, ὅτι οἰκέτης μὲν ὁ ἔτι ὑπὸ κτῆσιν, δοῦλος δὲ ὁ ἀπελεύθερος. Ammonius aliter, sed nihil ad rem. Certè ὁ οἰκέτης seruus est, in re familiari ministrans ὑπουργός.*

c Etiam cætera aratri membra.} *Dentalia, temo, buris, manipula, stiua.*

d Compaginibus organorum.} *Omnia instrumenta musica significat, quorum partes percensere longum esset & superuacaneum.*

De generationibus trium filiorum Noë.

CAP. III.

GEnerationes ergo filiorum Noë deinceps intuendæ, & quod de his dicendum videtur, attexendū est huic operi, quo ciuitatis vtriusque terrenæ scilicet & cælestis per tempora procursus ostenditur. Cœptæ sunt commemorari à minimo filio, qui vocatus est Iaphet, cuius filij octo nominati sunt: nepotes autem septem de duobus filiis eius, tres ex vno, quatuor ex altero: fiunt itaque omnes quindecim. Filij autem Cham, hoc est medij filij Noë, quatuor, & nepotes quinque ex vno eius filio, pronepotes duo ex nepote, vno fit eorum summa vndecim. Quibus enumeratis, reditur tanquam ad caput, & dicitur: Chus autem genuit Nemroth: hic cœpit esse gigas super terram. Hic erat gigas venator cōtra Dominum Deum. Propter hoc dicunt: Sicut Nemroth gigas venator contra Dominum. [a] Et factū est initium regni

eius Babylon. [b] Oreg, [c] Archad, & Chalamne in terra Sennaar. De terra illa exiit Assur, & [d] ædificauit Niniuen, & [e] Robooth ciuitatem,& Calach, & Dasen inter medium Niniues & Calach:hæc ciuitas magna. Iste porrò Chus pater gigantis Nemroth primus nominatus est in filiis Cham, cuius quinque filij iam fuerant cõputati,& nepotes duo. Sed istum gigantẽ aut post nepotes suos natos genuit: aut quod est credibilius, seorsum de illo propter eius eminentiam scriptura locuta est, quandoquidem & regnum eius commemoratum est. Cuius initium erat illa nobilissima Babylon ciuitas: & quæ iuxta commemoratæ sunt, siue ciuitates, siue regiones. Quod verò dictũ est,de terra illa,id est de terra Sennaar,quę pertinebat ad regnum Nemroth, exisse Assur, & ædificasse Niniuen,& aliàs quas cõtexuit ciuitates:longè postea factum est: quod ex hac occasione perstrinxit, propter nobilitatem regni Assyriorum,quod mirabiliter dilatauit[f] Ninus,Beli filius,conditor Niniuæ ciuitatis magnæ: cuius ciuitatis nomen ex illius nomine deriuatum est, vt à Nino Niniue vocaretur. Assur autem vnde Assyrij, non fuit in filiis Cham medij filij Noë, sed in filiis Sem reperitur, qui fuit Noë maximus filius. Vnde apparet de progenie Sem exortos fuisse qui postea regnum gigantis illius obtinerent, & inde procederet, atque alias conderent ciuitates, quarum prima est à Nino appellata Niniue. Hinc reditur ad alium filium Cham, qui vocabatur Mesraim, & commemorantur quos genuit, non tanquam singuli homines, sed nationes septem. Et de sexta velut de sexto filio gens commemoratur exiisse, quæ appellatur Philistim,vnde fiunt octo. Inde iterum ad Chanaan redditur, in quo filio maledictus est Cham,& quos genuit vndecim nominantur. Deinde vsque ad quos fines peruenerint commemoratis quibusdam ciuitatibus dicitur. Ac per hoc filiis ac nepotibus computatis,de progenie Cham triginta vnus geniti referuntur. Restat commemorare filios Sem maximi filij Noë. Ad eum quippe gradatim generationum istarum peruenit, à minimo exorta narratio. Sed vnde incipiunt commemorari filij Sem, habet quiddam obscuritatis, quod expositione illustrandum est:quia & multũ ad rem pertinet quam requirimus. Sic enim legitur; [g] Et Sem natus est etiam ipsi patri omnium filiorum Heber fratri Iaphet maiori. Ordo verborum est: Et Sem natus est Heber, etiam ipsi, id est ipsi

Sem

Sem natus est Heber: qui Sem pater est omnium filiorum. Sem ergo patriarcham intelligi voluit omnium qui de stirpe eius exorti sunt, quos commemoraturus est, siue sint filij, siue sint nepotes, & pronepotes, & deinceps inde exorti. Nō sanè istum Heber genuit Sem, sed ab illo quintus in progenitorum serie reperitur. Sem quippè inter alios filios genuit Arphaxat, Arphaxat genuit Cainan, Cainan genuit Sela, Sela genuit Heber. Non itaq; frustrà ipse primus nominatus est in progenie veniente de Sem: & prælatus est etiam filiis, quum sit quintus nepos: nisi quia verum est quod traditur, ex illo [h] Hebræos esse cognominatos, tanquam Heberæos, quum & alia possit esse opinio, vt ex Abraham tanquam Abrahæi dicti esse videantur. Sed nimirum hoc verum est, quod ex Heber Heberæi appellati sunt: ac deinde vna detracta litera Hebræi: quam linguam solus Israël populus potuit obtinere: in quo Dei ciuitas & in sanctis peregrinata est, & in omnibus sacramento adumbrata. Igitur filij Sem prius sex nominantur, deinde ex vno eorum nati sunt quatuor nepotes eius: itémque alter filiorum Sem genuit eius nepotem, atque ex illo itidem pronepos natus est, atque indè abnepos, qui est Heber. Genuit autem Heber duos filios, quorum vnum appellauit Phalec, quod interpretatur diuidens. Deinde scriptura subiungens, rationémque huius nominis reddens: Quia in diebus, inquit, eius diuisa est terra: hoc autem quid sit, postea apparebit. Alius verò qui natus est ex Heber, genuit duodecim filios, ac per hoc fiunt omnes progeniti de Sem vigintiseptem. In summa igitur omnes progeniti de tribus filiis Noë, id est quindecim de Iaphet, & triginta vnus de Cham, viginti septem de Sem, fiunt septuagintatres. Deinde sequitur scriptura, dicens: Hi filij Sem in tribubus suis secundùm linguas suas: in regionibus suis & in gentibus suis itémque de omnibus: Hæ, inquit, tribus filiorum Noë secundùm generationes eorum, & secundum gentes eorum. Ab his dispersæ sunt insulæ gentium super terram post diluuium.

Vnde colligitur septuagintatres, vel potius quod postea demonstrabitur, septuagintaduas gentes tunc fuisse, non homines. Nam & prius quum fuissent commemorati filij Phalec, ita conclusum est: [i] Ex his segregatæ sunt insulæ gentium in terra sua, vnusquisque secundùm linguam suam in tribubus suis & in gentibus suis. Iam verò in filiis Cham quo-

dam loco apertius gentes commemoratæ sunt, sicut superius ostendi. Mesraim genuit eos, qui dicuntur Ludiem: & eodem modo cæteræ vsque ad septem gentes. Et enumeratis omnibus, postea concludens: Hi filij Cham, inquit, in tribubus suis, secundùm linguas suas in regionibus suis, & in gentibus suis. Propterea ergo multorum filij non sunt commemorati: quia gentibus aliis nascendo accesserunt, ipsi autem gentes facere nequiuerunt. Nam qua alia causa cùm filij Iaphet octo enumerentur, ex duobus eorum tantùm filij nati commemorantur: & cùm filij Cham quatuor nominentur, ex tribus tantùm qui nati sunt adiiciuntur: & cùm filij Sem nominentur sex, duorum tantùm posteritas attexitur: nunquid cæteri sine filiis remanserunt? Absit hoc credere: sed gentes propter quas commemorari digni essent, non vtique fecerunt: quia sicut nascebantur, aliis gentibus addebantur.

L. VIVES.

a ET factum est initium regni eius.} *Hæc loca quænam fuerint apud Græcos, docent Iosephus & Eusebius Pamphili: quos Hieronymus est secutus. Ex his quantum videbitur desumemus, cætera in illis lector inueniet: nam vulgares sunt satis, Iosephus duntaxat & Hieronymus. Campus Sennaar est in Chaldæa, vbi turris Babylonia structa est.*

b Oreg.} *Septuaginta ὀρὲχ in Hebræo Arach.*

c Archad.} *Sic LXX. in Hebræo vero est Achad, quam Hebræi dicunt esse in Mesopotamia Nisibum, Antiochiam vocat Plinius.*

d Ædificant Niniuen.} *Hæc est Niniue Assyria, est altera Iudæa Niniue in angulo Arabiæ, quæ postea corruptè Nenuen. est dicta. Illam Assyriam Plinius Ninum nominat, quondam clarissimam, Tigri amni impositam, ad solis occasum spectantem. Idem Ptolomæus. Diodorus Ninum urbem vocat, conditámque à Nino Beli filio tradit: nec vllam postea urbem tanto ambitu tantáque magnitudine extructam. Altitudo murorum fuit pedum centum: latitudo quæ tres currus iunctos caperet: ambitus quadringentorum octoginta stadiorum, facie quadranguli. Turres in muris mille & quingentæ, centum altæ pedibus.*

e Et Rhobooth.} *Nos vulgò sic legimus: De terra illa egressus est Assur, & ædificauit Niniuen & plateas ciuitatis, & Chale. A hesen quoque inter Niniuen, & Chale, hæc est ciuitas magna Septuaginta verò sic, καὶ οἰκοδόμησε νινευὶ, καὶ ἀνὰ μέσον χαλαχ αὕτη ἡ πόλις μεγάλη.*

nisi

nisi sit mendum in codice, sed vbi nos habemus plateas, Hebraicè relictum est Rhoboot.

f Ninus Beli filius.} *Belum Sanchoniato inter filios Saturni numerat ex theologia Phœnicum: ideò & Iupiter Belus est dictus. Fuit & Belus alter nepos Iouis ex Epapho filio rege Ægyptio, qui hunc Belum ex Iside genuit. Tametsi Eusebius Telegonum facit patrem, cui post Apis mortem Isis denupserit, regnante in Attica Cecrope. At Belus hic, qui Ninum procreauit, rex fuit Assyriorum modico imperio contentus, inclytus bellaci filio, à quo pro Deo & cultus est, & coli iussus, dictúsque Iupiter Babylonius. Ægyptij Belum hunc suum esse volunt, illum ex quo Ægyptus est natus, quem Neptuni & Libyæ filium dicunt, Epaphi qui Libyam genuit nepotem: hic in Babyloniam colonos deduxit, qui sedem vrbi ad Euphratem amnem quum elegisset, sacerdotes Ægyptio instituit more. Plinius Belum hunc qui in Assyria sacratissimus colitur, templúmque eius Babylone etiam sua memoria duraret, syderalis scientiæ inuentorem fuisse perhibet, eique Assyrios gemmam dicasse, qui Beli oculus dicitur.*

g Et Sem natus est etiam.} *Ordo verborum dilucidior est in Græco propter articulos καὶ τῷ Σὴμ ἐγενήθη καὶ αὐτῷ πατρὶ πάντων υἱῶν Ἀβὲρ ἀδελφῷ Ἰαφὲθ τοῦ μείζονος, & ipsi Semo generatio fuit patri omnium filiorum Aberis fratri minori Iapheti.*

h Hebræos esse cognominatos.} *Paulus Episcopus Brugen. homo Hebraicarum literarum peritissimus, censet Hebræos esse cognominatos quasi peregrinos, hoc esse etymon vocabuli lingua illa: de re non esse dubitandum: quis enim nescit gentem illam & in terra Chanaan, & in Ægypto esse peregrinatam?*

i Ex his segregatæ sunt insulæ gentium.} LXX. *διεσπάρησαν νῆσοι τῶν ἐθνῶν. Dispersæ sunt insulæ gentium. Ceu inter se diuisæ sint gentes tanquam insulæ disterminatæ mari, fluminibus, montibus, syluis, aggeribus, harenis, & solitudinibus.*

De diuersitate linguarum, principióque Babylonis.

CAP. IIII.

Cum ergo in suis linguis istæ gentes fuisse referantur, redit tamen ad illud tempus narrator, quando vna lingua omnium fuit, & inde iam exponit quid acciderit vt linguarum diuersitas nasceretur. Et erat, inquit, omnis terra labium vnum, & vox vna omnibus. Et factum est quum mouerent ipsi ab Oriente, inuenerunt campum in terra Sennaar, & habitauerunt ibi. Et dixit homo proximo suo: Venite, faciamus lateres, & coquamus illos igni. Et facti sunt

illis lateres in lapidem,[a] & bitumen erat illis lutum, & dixerunt: Venite, ædificemus nobismetipsis ciuitatem,[b] & turrim, cuius caput erit vsque ad cælum, [c] & faciamus nobis nomen antequam dispergamur in faciem omnis terræ. Et descendit Dominus videre ciuitatem & turrim, quam ædificauerunt filij hominum. Et dixit Dominus: Ecce genus vnum & labium vnum omnium: & hoc inchoauerunt facere, & nunc non deficient ex illis omnia, quæ conati fuerint facere: venite, & descendentes confundamus ibi linguam eorum, vt non audiat vnusquisque vocem proximi sui. Et dispersit eos dominus inde super faciem omnis terræ,[d] & cessauerunt ædificantes ciuitatem & turrim. Propter hoc appellatum est nomen illius Confusio: quia ibi confudit Dominus labium omnis terræ, & inde dispersit illos Dominus Deus super faciem omnis terrę, Istā ciuitas quæ appellata est Confusio, ipsa est Babylon [e] cuius mirabilem constructionem gentium etiam commendat historia. Babylon quippe interpretatur confusio. Vnde colligitur gigantem illum Nemroth fuisse illius conditorem, quod superius breuiter fuerat intimatum, vbi quum de illo scriptura loqueretur, ait: Initium regni eius fuit Babylon, id est quæ ciuitatum cæterarum gereret principatum, vbi esset tanquam in metropoli habitaculum regni: quamuis perfecta non fuerit vsque in tantum modum, quantum superba cogitabat impietas. Nam nimia disponebatur altitudo, quæ dicta est vsque in cælum: siue vnius turris, eius quam præcipuam moliebātur inter alias: siue omnium turrium, quæ per numerum singularem ita significatæ sunt, vt dicitur miles, & intelliguntur milia militum: vt rana & locusta, sic enim appellata est multitudo ranarum & locustarum in plagis, quibus Ægyptij percussi sunt per Moysen. Quid autem factura fuerat humana & vana præsumptio? Cuiuslibet, & quantumlibet in cælum aduersus Deum altitudinem molis extolleret, quando montes transcenderet vniuersos, quando spatium nebulosi aeris eius euaderet? Quid denique noceret Deo, quantacunque vel spiritalis, vel corporalis elatio? Tutam verámque in cælum viam molitur humilitas, sursum leuans cor ad Dominum, non contra Dominum: sicut dictus est gigas iste venator contra Dominum. Quód non intelligentes nonnulli ambiguo Græco decepti sunt, vt non interpretarentur contra Dominum, sed ante Dominum: [f] ἐναντίον quippe & ante & contra

contra significat. Hoc enim verbum est etiam in Psalmo: Et ploremus ante Dominum qui fecit nos. Et hoc verbum est etiam in libro Iob, vbi scriptum est: In furorem erupisti contra Dominum. [g]Sic ergo intelligendus est gigas ille venator cōtra Dominum. Quid autem significatur hoc nomine, quod est venator, nisi animalium terrigenarum deceptor, oppressor, extinctor? Erigebat ergo cum suis populis turrem contra Dominum, qua est impia significata superbia. Meritò autem malus punitur affectus, etiam cui non succedit effectus. Genus verò ipsum pœnæ quale fuit? [h]Quoniam enim dominatio imperantis in lingua est, ibi damnata est superbia, vt non intelligeretur iubens homini qui noluit intelligere vt obediret Deo iubenti. Sic illa conspiratio dissoluta est, quum quisque ab eo quem non intelligebat abscederet: nec se nisi ei, cum quo loqui poterat, aggregaret: & per linguas diuisæ sunt gentes, dispersǽque per terras, sicut Deo placuit, qui hoc modis occultis nobisque incomprehensibilibus fecit.

L. VIVES.

a ET bitumen erat illis.} *Asphaltus qui in illis locis affatim suppetit.*

b Et turrim cuius caput.} *Simile quiddam profani scriptores tradunt de bello gigantæo in deos, cùm montes superstruere montibus tentauerunt, vt ascensum in cælum facilem sibi pararent.*

Ter sunt conati imponere Pelion Ossæ:

Ter pater extructos disiecit fulmine montes:

Sicut ait Virg. fabula nota. Et fieri potest vt ex hac historia sit deflexa, vt aliæ pleræque ex sacris apud Gentiles.

c Et faciamus nobis nomen.} *Sit monumentum omnium nostrûm.*

d Et cessauerunt ædificantes ciuitates.} *Ex proprietate Græca: καὶ ἐπαύσαντο οἰκοδομοῦντες τὴν πόλιν. Quod solet verti: Cessauerunt ædificare vrbem.*

e Cuius mirabilem constructionem.} *Geographi omnes, Plinius, Solinus, Strabo, Mela, Herodotus, & poetæ frequentes. De hac alibi.*

f ἐναντίον.} *Sic etiam Latinè, contra & aduersus. Etiam in Psal. 94. καὶ κλαύσωμεν ἐναντίον κυρίου τοῦ ποιήσαντος ἡμᾶς*

g Sic ergo intelligendus est gigas ille.} *Iosephus scribit Nemroth induxisse in genus humanum iniuriam & superbiam etiam aduersus Dominum: nam quum manu esset fortissimus, suadebat populis, ne*

Deo acceptum ferre, si quid contingeret boni, sed viribus suis. Ita tyrannidem instituit, & ne quid in eos posset Deus, turrim aggressi sunt extruere, qua diluuium, si rursus irasceretur Deus, effugerent. Multitudo verò grauius putabat esse parere Deo, quàm mortali: ideo libenter dictus Nemroth audiens erat, turrim altissimam cœpit erigere, quam aquæ obruere nequirent. Huius turris meminit Sibylla dicens: Quum omnes homines vnius vocis essent, quidam turrim ædificauerunt excelsam, tanquam ascensuri in cælum per eam. Dij verò immittentes ventos euerterunt turrim, & vocem propriam vnicuique partiti sunt: propterea & vocari contingit Babyloniam ciuitatem.

h Quoniam enim dominatio imperantis in lin est.} *Multum valet ad conciliandos subditorum animos oratio principis, quæ si non intelligatur, auertit omnes ab ipso. Mithridates idcirco etiam fractus & fusus, tamen amicos animos suorum, & ad parendum paratos habuit, quod vnicuique genti sua lingua loqueretur.*

De descensione Domini ad confundendam linguam ædificantium turrim. CAP. V.

Vod enim scriptum est: Et descendit Dominus videre ciuitatem, & turrim quam ædificauerunt filij hominum: hoc est, non filij Dei, sed illa societas secundum hominem viuens, quam terrenam dicimus ciuitatem: non loco mouetur Deus, qui semper vbique est totus: sed descendere dicitur, quum aliquid facit in terra, quod præter vsitatum naturæ cursum mirabiliter factum præsentiam quodammodo eius ostendat. Nec videndo discit ad tempus, qui nunquam potest aliquid ignorare, sed ad tempus videre & cognoscere dicitur, quod videri & cognosci facit. Non sic ergo videbatur illa ciuitas, quomodo eam Deus videri fecit, quando sibi quantum displiceret, ostendit. Quamuis possit intelligi Deus ad illam ciuitatem descendisse: quia descenderunt angeli eius, in quibus habitat; vt quod adiunctum est: Et dixit Dominus Deus, Ecce genus vnum & labium vnum omnium, & cætera, ac deinde additum: Venite, & descendentes confundamus ibi linguam eorum: recapitulatio sit, demonstrãs quemadmodũ factum sit, quod dictum fuerat, descendit Dominus. Si enim iam descenderat, quid sibi vult, Venite, & descendentes confundamus ibi linguã eorum: quod intelligitur angelis dictum, nisi per angelos descendebat, qui in angelis descendentibus erat? Et bene non ait, venite, & descendentes cõfundite: sed confundamus ibi linguã eorũ: ostẽ-

dens ita se operari per ministros suos, vt sint etiã ipsi cooperatores Dei: sicut apostolus dicit: Dei enim sumus cooperarij.

Qualis intelligenda sit locutio, qua Deus angelis loquitur. CAP. VI.

Poterat & illud quando factus est homo de angelis intelligi, quod dictum est, a Faciamus hominem: quia non dixit faciam: sed quia sequitur, ad imaginem nostram, nefas est credere ad imaginem angelorum hominem factum, aut eandem esse imaginem angelorum & Dei. Et ideò rectè illic intelligitur pluralitas trinitatis. Quæ tamen trinitas, quia vnus est Deus, etiam cùm dixisset, faciamus: & fecit, inquit, Deus hominem ad imaginem Dei: non dixit, fecerunt dij, aut ad imaginem deorum. Poterat & hîc eadem intelligi trinitas, tanquam pater dixerit ad filium & spiritum sanctum, Venite, & descendentes confundamus ibi linguam eorum: si aliquid esset, quod angelos prohiberet intelligi: quibus potius conuenit venire ad Deum motibus sanctis, hoc est, cogitationibus piis quibus ab eis consulitur incommutabilis veritas tanquam lex æterna in illa eorum curia superna. Neque enim sibiipsi sunt veritas, sed creatricis participes veritatis, ad illam mouentur, tanquam ad fontem vitæ: vt quod non habent ex seipsis, capiant ex ipsa: & ideò eorum stabilis est iste motus, quo veniunt, qui non recedunt. Nec sic loquitur angelis Deus, quomodo nos inuicem loquimur nobis, vel Deo, vel angelis, vel ipsi angeli nobis, siue per illos Deus nobis, sed ineffabili suo modo: nobis autem hoc indicatur nostro modo. Dei quippe sublimior ante suum factum locutio ipsius sui facti est immutabilis ratio, quæ non habet sonum strepentem atque transeuntem, sed vim sempiternè manentem, & temporaliter operantem. Hac loquitur Deus angelis sanctis, nobis autẽ aliter longè positis. Quandò autem etiam nos aliquid tale locutionis interioribus auribus capimus, angelis propinquamus. Non itaque mihi assiduè reddenda est ratio in hoc opere de locutionibus Dei: aut enim veritas incõmutabilis per seipsam ineffabiliter loquitur, rationalis creaturæ mentibus: at per mutabilẽ creaturam loquitur, siue spiritalibus imaginibus nostro spiritui, siue corporalibus vocibus corporis sensui. Illud sanè quod dictum est, Et nũc nõ deficiẽt ex illis omnia, quę conati fuerint facere, nõ dictũ est cõfirmãdo, sed tanquã interrogãdo

ſicut ſolet à comminãtibus dici, quemadmodum ait quidam:

[b] *Non arma expedient,totáque ex vrbe ſequentur?*

Sic ergo accipiendum eſt tãquam dixerit: Nónne omnia deficiẽt ex illis,quæ conati fuerint facere?Sed ſi ita dicatur, non exprimit cõminantem. Verũ propter tardiuſculos adiecimus particulam,id eſt ne,vt diceremus nónne: quoniã voce pronunciantis ſcribere non poſſumus. [c] Ex illis igitur tribus hominibus,Noë filiis,ſeptuagintatres,vel potius,vt ratio declarata eſt,ſeptuagintaduæ gentes totidémq; linguæ per terras eſſe cœperunt,quæ creſcẽdo & inſulas impleuerũt. [d] Auctus eſt autẽ numerus gẽtium multò amplius quàm linguarũ. Nã & in Africa barbaras gẽtes in vna lingua plurimas nouimus, & homines quidem multiplicato genere humano, ad inſulas inhabitandas nauigio tranſire potuiſſe,quis ambigat?

L. VIVES.

a Faciamus hominem. } *Hoc dicto Auguſtinus & Hilarius ſubſignificare à Moyſe volunt myſterium trinitatis.*

b Non arma expedient. } *Aeneid.4.Vergilius verbis Didonis.*

c Pro ne non, & pro ni niſi ſcribere ſolemus. } *In aliis libris manu ſcriptis hæc verba non leguntur.*

d Auctus eſt autem numerus gentium. } *Ego verò difficilius eſſe cenſeo definire quæ ſit vna lingua, quàm quæ ſit vna gens, ſed hic non diſputo,nec diffinio,tantùm enarro.*

An omne beſtiarum genus,etiam remotiſsimæ à terris inſulæ ex eo numero acceperunt, qui in arca diluuij inundatione ſeruatus ſit. CAP. VIII.

Sed quæſtio de omni genere beſtiarum eſt, quæ ſub cura hominum non ſunt, nec ſicut ranæ naſcuntur ex terra, ſed ſola commixtione maris, & fœminæ propagantur, ſicut lupi & huiuſmodi cætera, quomodo poſt diluuium quo ea quæ in arca non erant cũcta deleta ſunt, etiam in inſulis eſſe potuerunt, ſi reparata non ſunt, niſi ex his quorum genera in vtroque ſexu arca ſeruauit. Poſſunt quidam credi ad inſulas natando tranſiſſe,ſed proximas. Sunt autem quædam tam longè poſitæ à continentibus terris, vt ad eas nulla videtur natare potuiſſe beſtiarum. Quòd ſi homines eas captas ſecum adduxerunt,& eo modo vbi habitabant earũ genera inſtituerunt, [a] venandi ſtudio fieri potuiſſe incredibile non eſt; quãuis iuſſu Dei, ſiue permiſſu etiã opere angelorum negandum non ſit potuiſſe transferri. Si

verò

verò è terra exortæ sunt secundùm originem primam, quando dixit Deus: Producat terra animam viuam: multo clarius apparet non tam reparandorum animalium causa, quàm figurandarum variarum gentium propter ecclesiæ sacramentum in arca fuisse omnia genera, si in insulis quò transire non possunt multa animalia terra produxit.

L. VIVES.

[a] *V*Enandi studio, &c, incredibile non est.} *In Insulis Fortunatis, & in his quæ nostra ætate sunt inuenta, multa animalium genera, quæ inter nos sunt frequentissima, omnino nulla erant: itaque importata sunt: quemadmodum in stirpium generibus quotidie vsu venit, vt semen aut surculus aliquis ab aliis ad alias gentes transferatur.*

An ex propagine Adam vel filiorum Noe quædam genera hominum monstrosa prodierint. CAP. VIII.

QVæritur etiam vtrum ex filiis Noë, vel potius ex illo vno homine, vnde etiam ipsi extiterunt, propagata esse credendum [a] sit quædam monstrosa hominum genera, quæ gentium narrat historia: [b] sicut perhibentur quidam vnum habere oculum in fronte media: quibusdam plantas versas esse post crura, quibusdam vtriusque sexus esse naturam, & dextram mammam virilem, sinistram muliebrem, vicibúsque alternis coeundo & gignere, & parere: aliis ora non esse, eósque per nares tantummodo suscepto, & emisso halitu viuere: alios statura esse cubitales, [c] quos pygmæos à cubito Græci vocant: alibi quinquennes concipere fœminas, & octauum vitæ annum non excedere. Item ferunt esse gentem, vbi singula crura in pedibus habent: nec poplitem flectũt, & sunt mirabilis celeritatis, quos [d] Sciopodas vocant, quòd per æstum in terra iacentes resupini vmbra se pedum protegant: quosdam sine ceruice oculos habere in humeris, & cætera hominum, vel quasi hominum genera, quæ in maritima platea Carthaginis [e] musiuo picta sunt, ex libris deprompta velut curiosioris historiæ. Quid dicam [f] de Cynocephalis, quorum canina capita atque ipse latratus magis bestias quàm homines confitetur? Sed omnia genera hominum quæ dicũtur esse, esse credere non est necesse. Verùm quisquis vspiam nascitur homo, id est, animal rationale mortale, quamlibet nostris inusitatam sensibus gerat corporis formam, seu colorem, siue motum, siue sonum,

siue quamlibet vim,qualibet parte,qualibet qualitate naturę, ex illo protoplasto vno originem ducere nullus fidelium dubitauerit. Apparet tamen, quid in pluribus natura obtinuerit, & quid sit ipsa raritate mirabile. Qualis autem ratio redditur de monstrosis apud nos hominū partubus,talis de monstrosis quibusdam gentibus reddi potest. Deus enim creator est omnium,qui vbi & quando creari quid oporteat,vel oportuerit,ipse nouit:sciens vniuersitatis pulchritudinem quarum partium,vel similitudine, vel diuersitate cōtexat. Sed qui totum inspicere non potest,tanquam deformitate partis offenditur:quoniam cui congruat,& quò referatur,ignorat. Pluribus quàm quinis digitis in manibus, & pedibus nasci homines nouimus:& hæc leuior est, quàm illa distantia. sed tamen absit,vt quis ita desipiat,vt existimet in numero humanorum digitorum errasse creatorem,quamuis nesciēs cur hoc fecerit.Ita etsi maior diuersitas oriatur,scit ille quid egerit,cuius opera iustè nemo reprehendit. [g] Apud Hipponem natus est homo, quasi lunatas habens plantas, & in eis binos tantummodo digitos,similes & manus. Si aliqua gens talis esset, illi curiosæ [h] atque mirabili adderetur historiæ. Num igitur istum propter hoc negabimus ex vno illo qui primus creatus est esse propagatum? [i] Androgyni, quos etiam Hermaphroditos nuncupant, quamuis admodum rari sint, difficile est tamen,vt temporibus desint:in quibus sic vterque sexus apparet,vt ex quo potius debeant accipere nomen incertum sit: à [k] meliore tamen,hoc est à masculino,vt appellarentur,loquendi cōsuetudo præualuit. Nam nemo vnquam Androgynecas,aut Hermaphroditas nuncupauit. Ante annos aliquot nostra certè memoria,[l] in oriēte duplex homo natus superioribus membris inferioribus simplex. Nam duo erant capita, duo pectora,quatuor manus,vēter autem vnus, & pedes duo, sicut vni homini,& tam diu vixit, vt multos ad eum vidēdum fama contraheret. Quis autem omnes commemorare posśit humanos fœtus longè diśsimiles his ex quibus eos natos esse certiśsimum est? Sicut ergo hæc ex illo negari non possunt originem ducere,ita quæcūque gentes in diuersitatibus corporum ab vsitato naturæ cursu,quem plures,& propè omnes tenent, [m] velut exorbitasse traduntur, [n] si definitione illa includuntur vt rationalia animalia sint atque mortalia, ab eodem ipso vno primo patre omnium stirpem trahere confitē-
dum

dum est: si tamen vera sunt quæ de illarum nationum varietate, & tanta inter se atque nobiscum diuersitate traduntur. Nam & simias,[o] & cercopithecos,[p] & sphingas, si nesciremus non homines esse, sed bestias, possent illi historici de sua curiositate gloriantes, velut gentes aliquas hominum nobis impunita vanitate mentiri. Sed si homines sunt, de quibus illa mira cōscripta sunt, quid si propterea Deus voluit etiam nōnullas gentes ita creare, ne in his monstris quæ apud nos patet ex omnibus nasci: eius sapientiam quæ naturam fingit humanam, velut artem cuiuspiam minus perfecti opificis putaremus errasse? Non itaque nobis videri absurdum debet, vt quemadmodum in singulis quibusque gentibus quædā monstra sunt hominum, ita in vniuerso genere humano quædam monstra sunt gentium. [q] Quapropter vt istam quæstionē pedetentim cautéque concludam:[r] aut illa, quæ talia de quibusdam gentibus scripta sunt, omnino nulla sunt, aut si sunt, homines non sunt: aut ex Adam sunt, si homines sunt.

L. VIVES.

a Sit quædam monstruosa.h.g.} *De his Plinius lib.7.*

b Sicut perhibentur quidam. } *Pygmæos non crediderim vno tantùm fuisse in loco, nec adeò inter se dissidere scriptores. Plinius enim lib. 4. in Thracia ponit Pygmæos ad Geraniam, vbi Pygmæorum, inquit, gens fuisse proditur, quos Catizos barbari vocant, creduntque à gruibus fugatos. Constat enim plurimas in his locis esse grues, vnde Strimoniæ dicuntur ab Strimone Thraciæ flumio. Et Gerania Græco nomine de gruibus dicitur γέρανοι. Idem Plinius in 5. opinionem eorum refert, qui Pygmæos Eudonis Cariæ fluminis putarunt accolas. In 6. ex aliorum traditione Pygmæos in Prasiorum montanis, quæ sunt in India, statuit, quam sententiam Philostratus sequitur. In eodem lib. 6. Plinius esse qui ante Nili paludes Pygmæos ponant, tradit. Ex quibus est Aristoteles qui in Aethiopia regione Troglodytica Pygmæos dicit viuere, fabiréque cauernas, & ob eam causam Troglodytas vocari, fabulámque esse negat, quod vulgò de statura eorum déque pugna cum gruibus, fertur, quam Homerus cantauit, qui etiam ad meridiē terræ Pygmæos dixit agere: nempe in Aethiopia, vt etiam Strabo interpretatur, in qua regione tanta est gruum per hyemem nostram frequentia, quanta in Thracia per æstatē, videlicet eisdem gruibus pro tempore migrantibus, & remigrantibus. Mela in Arabia interiore scribit fuisse Pygmæos, minutum genus, & quod pro satis frugibus contra grues dimicando defecit. Sunt qui esse non putent. Arist.*

& Plin. putant.

c A cubito Graeci.} *πυγὼν est cubitus, & ab hoc nomine interpres Homeri Eustathius ait Pygmaeos nominatos esse: cubitus verò sesquipedem capit, hoc est digitos viginti quatuor. Pes enim duodecim pollicib. constat, id est digitis sedecim. & palmus quatuor. Etsi palmus non simpliciter dicitur: nam palmus minor est, quem dixi: quadrans pedis tribus pollicibus constans, & maior palmus duodecim digitorum, qui σπιθαμὴ spithama dicitur: & dodrans pedis, nempe nouem eius unciae, qui sunt pollices noue. Plin. lib. 7. super hos extrema in parte montium Spithamei Pygmaei narrantur ternas spithamas longitudine, hoc est ternos dodrantes non excedentes. Idem Gell. lib. 9. Pygmaei qui longissimi sunt, non superant pedes duos & quadrantem: vtriusque numeri & istius Gellij, & illius Plin. 36. digiti est summa. Iuuenalis poeticè dixit, vt rem faceret magis ridiculam, Pygmaeam cohortem pede vno altiorem non esse.*

Sciopodes d Quos Sciopodas.} *Vmbripedes, si quis verti velit ad verbum: est enim σκιὰ vmbra.*

Musiuum e Musiuo picta.} *Sic Spartianus in Pescennino Nigro, De musiuo picta vidimus. Her. Barbarus lib. 36. in Plinium, cui & Aegnatius Baptista in Spartianum suffragatur, musiuum opus esse dicit, quod vulgò musaicum vocant, tessellatum lapillis variorum colorum: ex quis arte compositis & coagmentatis omne genus imaginum redditur. Quale est Romae videre in parietibus, lacunaribus, & pauimentis frequens, opere vetusto, nam nunc periisse aiunt id artificij. Nos tamen in Hispania segmentatis vtimur tabulis, & sellis, quae ad eandem operis rationem possunt referri. Perottus annotauit non musaicum esse dicendum, vt vulgò corruptè, sed musea um à museis: adducitque in id Plinij dictum ex libro 36. Eiusdem sententiae videtur esse Hermolaus. Non vacat nunc disquirere quàm rectè vterque senserit. Populus musaicum dici putat à musis, quòd sit opus multae musae, vt ipsi loquuntur, hoc est multae operae & artis.*

Cynocephali f De Cynocephalis.} *Alibi dicit posse Latinè nuncupari Canicipites. Solinus ad simiarum genus Cynocephalos refert, quos scribit nunquam sic mansuescere, vt non sint magis rabidi. Diodorus censet fera esse animalia.*

Hippomenes g Apud Hipponem.} *In margine addiderant quidam Diaritum & Zaritum. Legendum sic est: apud Hipponem Diarrhytum. Duo sunt Hippones in Africa Straboni, Melae, Plinio, Ptole. ab equitibus Graecis dicti, vt Solinus inquit ἵππος enim est Graecè. Alter est enim in sinu Hipponensi citra Carthaginem. Diarrhytos dicitur, quòd palustri*

lustri agro situs à fluore, Plinius. Huius Episcopus fuit diuus Augustinus. Est alter Hippo regius vlterius à regib. inhabitatus. Silius:

Tum vaga, & antiquus dilectus regibus Hippo. *vtrunque attigit.*

h Illi curiosæ.} *De qua paulò antè dixit hoc eodem cap.*

i Androgyni.} *Ex Græco est ad verbum mas & fœmina, ἀνὴρ καὶ γυνή. Dicuntur etiam Hermaphroditi, quòd primus ille Semimas filius fingatur à fabulatoribus Hermæ, id est Mercurij & Aphroditis, hoc est Veneris.*

k A meliore.} *Nam à masculo sexu dicuntur in voce ipsa androgynus, nō androgyna. Sic etiā Latinè semimares nominantur apud Liuiū, ni. Luc. & alios, qui quoties olim nascebantur, pro portentis habebantur.* Androgynus.

l In Oriente.} *In ora Africæ Orientali, quæ spectat ad Cyrenem, & hinc ad Nilum. Habet enim Africa hunc amnem ad Orientem, quo separatur ab Asiā.*

m Velut exorbitasse.} *Quia vna est via, & cen orbita, qua natura ipsa vadit.*

n Si definitione.} *Notum est à Philosophis finiri hominem animal rationale, addi etiam mortale: nam plerique omnes deorum, dæmonas quoque animalia esse autumant, & rationalia, sed immortalia tamen.*

o Et cercopithecos.} *Ex Græco caudatas simias: κέρκος cauda, πίθηκος simius. Martialis de simio:*

Callidus ad missas eludere simius hastas,
Si mihi cauda foret, cercopithecus eram.

Arist. lib. anim. 2. κῆβος vocat quod finit caudatas simias. Alij tamen sunt, quos Strab. cepos nominat lib. 16. facie leonis, corpore reliquo panthera, damæ magnitudine dicit esse. Sunt & Cepi ad Neotim populi.

p Et sphingas.} *Sphinx & sphinga, animal est non absimile vulgaribus simiis, nisi quòd est maius, geminis à pectore mammis propendulis, muliebri facie. In Aethiopia nascitur. docile, vt inquit Solinus, ad feritatis obliuionem. Poëtæ ei faciem virginalem tribuunt, ferinos pedes, & in dorso alas. De hac lib. 18.* Sphinx.

q Mirè quidem, &c. definitum.} *Hæc verba non sunt in vetustis libris manuscriptis.*

r Aut illa aut alia.} *In antiquis codicibus sic, Aut illa, quæ talia de quibusdam, &c.*

An inferiorem partem terræ, quæ nostræ habitationi contraria est, Antipodas habere credendum sit. CAP. IX.

Vod[a] verò & Antipodas esse fabulantur, id est homines à contraria parte terræ, vbi sol oritur, quando occidit nobis [b] aduersa pedibus nostris calcare

veſtigia, nulla ratione credendum eſt. Neque hoc vlla hiſtorica cognitione didiciſſe ſe affirmant, [c] ſed quaſi ratiocinando coniectant, eò quòd intra conuexa cæli terra ſuſpenſa ſit, eundémque [d] locum mundus habeat,& infimum, & medium: & ex hoc opinantur alteram terræ partem,quæ infrà eſt, habitatione hominum carere non poſſe.Nec attendunt, etiam ſi figura cõglobata & rotunda mundus eſſe credatur,ſiue aliqua ratione monſtretur:non tamen eſſe conſequens,vt etiam ab illa parte ex aquarum congerie nuda ſit terra.Deinde etiã ſi nuda ſit,neque hoc ſtatim neceſſe eſt vt homines habeat: quando nullo modo ſcriptura iſta mẽtitur, quæ narratis præteritis facit fidem,eo quòd eius prædicta complentur.Nimíſque abſurdum eſt,vt dicatur aliquos homines ex hac in illam partem Oceani immenſitate traiecta nauigare, ac peruenire potuiſſe:vt etiam illic ex vno illo primo homine genus inſtitueretur humanum. Quapropter inter illos tunc hominum populos,qui per ſeptuagintaduas gentes, & totidem linguas colliguntur fuiſſe diuiſi, quæramus, ſi poſſumus inuenire illam in terris peregrinantem ciuitatem Dei,quæ vſque ad diluuium arcámque perducta eſt:atque in filiis Noë per eorum benedictiones perſeueraſſe mõſtratur,maximè in maximo, qui eſt appellatus Sem: quandoquidem Iaphet ita benedictus eſt, vt in eiuſdem fratris ſui domibus habitaret.

L. VIVES.

Antipodes a

QVod verò & Antipodas.} *Coſmographi omnes cælum, & proinde terram in quinque cingula diuiſerunt, quorum poſtremi duo, quòd cæli verticibus ſubiecti eſſent, procul à cæli motu, à ſolis orbita duobus perennibus fontibus caloris, perpetuis rigoribus infeſtantur: medium verò, in quo & concitatiſſima eſt cæli vertigo, & via ſolis,nimio peruſtum ardore,cultum omnem humanum abigit: quæ mediæ ſunt inter frigida & toſtum, temperie ſua ſedem animantibus præbent. Cingulum in quo nos ſumus ad Septentrionem vergens Boreale temperatum dicitur, contrarium illud Auſtrale itidem temperatum,*ἀντίχθονες*,qui terram illam poſſident,dicuntur.Tum iubet Cleomedes zonas iſtas duas, quatuor in partes æquas rectis angelis ſecari: qui partes quæ in eadem ſunt Zona,incolunt, inter ſe ſunt* περίοικοι, *id eſt circumcolæ: qui in diuerſis, aut æqua diſtantia ab occidentali inæquali à polis habitant,ſunt* ἄντοικοι,*quaſi contra ſe poſiti: aut in æquis omnibus ſunt Antipodes:*περίοικοι, *luce differunt ac tenebris: non viciſſitudinibus anni & temporum:* ἄντοικοι, *contra his,non illis: Antipodes*

podes vtrisque. Opinio veterum, cui Cicero, Mela, & maximi quique suffragati sunt, fuit, australem illam plagam penitus nobis incognitam esse. Ciceróque in 6. de Repub. interfusum maximum inter nos & illos ἀντίχθονας Oceanum putauit, quem nemo vnquam penetrarit: idque fusissimè Macrobius persequitur. Ego ne ibi multum hereret lector, velut praeteruolam, spatio vix tacto. Haec fuit Augustino causa non leuis, cur antipodes negaret, Lactantium secutus. Videbat enim homo acutissimus, si concederetur aditum nulli eorum, qui hanc incolimus Borealem fasciam temperatam ad australes illos patere, vt Cicero tam magníque autores praeiudicarant: sequi necessariò illos de genere Adae non esse, maluit illud negare, quàm argumento premi tam molesto tantis autoritatibus munito: sed profectò & antipodes esse, tam certum est, vt negari non possit, & ad illos esse viam compertissimum est, etiam nonnullis antiquorum, nedum nauigationibus nostrae memoriae. Nam olim per Arabicum sinum quidam Augusti Caesaris potentiam fugientes, pérque imam Aethiopiam maréque Athlanticum ad Gades Herculis enauigarunt: contra florentibus rebus Carthaginensium aliqui ex eis ab Herculeo freto in Arabicum mare rubrum: tum etiam Persicus sinus, & Indicum, Eoúmque mare Alexandri armis est exploratum, insuláque Taprobane, & aliae in illis tractibus nonnullae, quae ex positu caelorum & syderum deprehenduntur Antipodes esse nobis. Tantum enim illis exurgit contrarius ille vertex, tantum ab Occidentali suo absunt, quantum quaedam ex terris in zona nostra positis.

b Aduersa pedibus nostris. } *Imitatio Ciceronis in Somnio Scipionis, de Antipodibus enim loquens ait: Aduersa nobis vrgent vestigia.*

c Sed quasi ratiocinando coniectant. } *Similis enim in aduersa zona temperies est, quapropter terrae incolantur, huic nostrae quae inter aestum & frigus extenditur.*

d Eundémque locum mundus. } *In rotundo medium est infimum, ambitus vndique sublimis & supremus est.*

De generatione Sem, in cuius progenie tendens ad Abraham ciuitatis Dei ordo dirigitur. CAP. X.

Tenenda est igitur series generationum ab ipso Sem, vt ipsa ostendat post diluuium ciuitatem Dei: sicut eam series generationum ab illo qui est appellatus Seth, ostendebat ante diluuium. Propter hoc igitur scriptura diuina cùm terrenam ciuitatem in Babylone, hoc est in cófusione esse móstrasset, ad patriarchã Sem recapitulãdo reuer-

titur, & orditur inde generationes vsque ad Abraham, commemorato etiam numero annorum quantò quisque ad hanc seriē pertinentē filium genuisset, quantóque vixisset. Vbi certè agnoscendū est quod ante promiserā, vt appareat quare sit dictum de filiis Heber, nomē vnius Phalec: quia in diebus eius diuisa est terra. Quid enim aliud intelligendum est terrā esse diuisam, nisi diuersitatem linguarum? Omissis igitur cæteris filiis Sem, ad hanc rem non pertinentibus, illi connectantur in ordine generationum, per quos possit ad Abraham perueniri: sicut illi connectabantur ante diluuium, per quos perueniretur ad Noë, generationibus quæ propagatæ sunt ex illo Adam filio, qui appellatus est Seth. Sic ergo incipit generationum ista contextio. Et hæ generationes Sem. Sem filius Noë centum erat annorum quum genuit [a] Arphaxat, secundo anno post diluuium. Et vixit Sem postquam genuit Arphaxat quingentos annos, & genuit filios & filias, & mortuus est. Sic exequitur cæteros, dicens quoto quisque anno vitę suæ filium genuerit ad istum generationum ordinem pertinentem, qui pertendit ad Abraham: & quot annos postmodum vixerit, intimans eum filios filiásque genuisse: vt intelligamus vnde potuerint populi accrescere, ni in paucis qui commemorantur hominibus occupati pueriliter hæsitemus, vnde tanta spatia terrarum atque regnorum repleri potuerit de genere Sem, maximè propter Assyriorum regnum, vnde Ninus ille oriētalium domitor vsquequaque populorum ingenti prosperitate regnauit, & latissimum ac fundatissimum regnum, quod diuturno tēpore duceretur, suis posteris propagauit. Sed nos ne diutius quàm opus est immoremur: non quot annos quisque in ista generationum serie vixerit, sed quoto anno vitæ suæ genuerit filium, hoc ordine memorandum tantummodo ponimus: vt & numerum annorum à transacto diluuio vsque ad Abraham colligamus, & præter illa in quibus nos cogit necessitas immorari, breuiter alia cursimque tangamus. Secundo igitur anno post diluuium, Sem cùm esset centum annorum, genuit Arphaxat. Arphaxat autem cùm esset centum trigintaquinque annorum genuit Cainan, qui cùm esset centum triginta annorum genuit Sala: porrò etiam ipse Sala totidem annorum erat, quando genuit Heber. Centum verò & triginta & quatuor agebat annos Heber, cùm genuit Phalec, in cuius diebus diuisa est terra. Ipse autē Phalec vixit centum

triginta annos, & genuit Ragau. Et Ragau centum triginta-duos, & genuit Seruch. Et Seruch centum triginta, & genuit Nachor. Et Nachor septuaginta nouem, & genuit [b] Thara. Thara autem septuaginta, & genuit Abram: quem postea Deus mutato vocabulo vocauit Abraham. Fiunt itaque anni à diluuio vsque ad Abraham mille septuaginta & duo, secundum vulgatam editionem, hoc est interpretum septuaginta. In Hebræis autem codicibus longè pauciores annos perhibent inueniri: de quibus rationem aut nullam, aut difficillimam reddunt. Cùm ergò quærimus in illis septuagintaduabus gentibus ciuitatem Dei, non possumus affirmare illo tempore quo erat illis labium vnum, id est loquela vna, tunc iam genus humanum alienatum fuisse à cultu veri Dei: ita vt in solis istis generationibus pietas vera remaneret, quæ descendunt de semine Sem per Arphaxat, & tendunt ad Abraham: sed ab illa superbia ædificandæ turris vsque in cælum, qua impia significatur elatio, terrena apparuit ciuitas, hoc est societas impiorum. Vtrum ista antè non fuerit, an latuerit, an potius vtraque permanserit, pia scilicet in duobus filiis Noë, qui benedicti sunt, eorúmque posteris: impia verò in eo qui maledictus est, atque eius progenie, vbi etiam exortus est gigas venator contra Dominum: non est diiudicatio facilis: fortassis enim, quòd profectò credibilius est, & in filiis duorum illorum iam tunc antequam Babylonia cœpisset instirui, fuerunt contemptores Dei, & in filiis Cham cultores Dei: vtrunque tamen hominum genus terris nunquam defuisse credendum est. Siquidem & quando dictum est: Omnes declinauerunt, simul inutiles facti sunt, non est qui faciat bonum, non est vsque ad vnum: in vtroque Psalmo, vbi hæc verba sunt, & hæc leguntur: Nónne cognoscent omnes, qui operantur iniquitatem, qui deuorant plebem meam in cibo panis? Erat ergo etiam tunc populus Dei: vnde illud quod dictum est: Non est qui faciat bonum, non est vsque ad vnum: de filiis hominum dictum est, non de filiis Dei. Nam præmissum est: Deus de cælo prospexit super filios hominum, vt videret, si est intelligens, aut requirens Deum. Ac deinde illa subiuncta, quæ omnes filios hominum, id est ad ciuitatem pertinentes, quæ viuit secundum hominem, non secundum Deum, reprobos esse demonstrat.

L. VIVES.

a Arphaxat.} *Ab hoc Chaldaeos ortos esse Hieronymus tradit.*
b Thare.} *Hunc septuaginta vocant* Θάῤῥα.

Quòd ea primitus lingua in vsu hominum fuerit quæ postea Hebræa ab Heber nomine nuncupata est: & in cuius familia remansit, cùm diuersitas esset facta linguarum.

CAP. XI.

QVamobrem sicut lingua vna cùm esset omnium, non ideo filij pestilentiæ defuerunt: nam & ante diluuium vna erat lingua, & tamen omnes præter vnam Noë iusti domum deleri diluuio meruerunt: ita quando merito elatioris impietatis gentes linguarum diuersitate punitæ, atque diuisæ sunt, & ciuitas impiorum confusionis nomen accepit, hoc est, appellata est Babylon [a] non defuit domus Heber, vbi ea quæ antea fuit omnium, lingua remaneret. Vnde sicut suprà memoraui, cùm cœpissent enumerari filij Sem, qui singuli gentes singulas procrearunt, primus est commemoratus Heber, cùm sit abnepos ipsius, hoc est ab illo quintus inueniatur exortus. Quia ergo in eius familia remansit hæc lingua diuisis per alias linguas cæteris gentibus, quæ lingua prius humano generi non immeritò creditur fuisse communis, ideo deinceps Hebræa est nuncupata. Tunc enim opus erat eam distingui ab aliis linguis nomine proprio: sicut aliæ quoque vocatæ sunt nominibus propriis. Quando autem erat vna, nihil aliud quàm humana lingua, vel humana locutio vocabatur, qua sola vniuersum genus humanum loquebatur. Dixerit aliquis: Si in diebus Phalech filij Heber diuisa est terra per linguas, id est homines, qui tunc erant in terra, ex eius nomine potius debuit appellari lingua illa, quæ fuit omnibus antè communis. Sed intelligendum est [b] ipsum Heber propterea tale nomen imposuisse filio suo, vt vocaretur Phalech quod interpretatur diuisio: quia tunc ei natus est, quando per linguas terra diuisa est, id est ipso tempore, vt hoc sit quod dictũ est: In diebus eius diuisa est terra. Nam nisi adhuc Heber viueret, quãdo linguarum facta est multitudo, nõ ex eius nomine nomen acciperet lingua, quæ apud illum potuit permanere. Et ideo credenda est ipsa fuisse prima illa communis: quoniam de pœna venit multi-

multiplicatio mutatióque linguarum: & vtique præter hanc pœnam esse debuit populus Dei. Nec frustra linguam istam, hoc est quam tenuit Abraham, nec in omnes filios suos transmittere potuit, sed in eos tantùm qui propagati per Iacob, & insignius atque eminentius in Dei populum coalescentes, Dei testamenta & stirpem Christi habere potuerunt. Nec Heber ipse eandem linguam in vniuersam progeniem suam refudit: sed in eam tantùm cuius generationes perducuntur ad Abraham Quapropter etiam si non euidenter expressum est fuisse aliquod pium genus hominum, quando ab impiis Babylonia condebatur: non ad hoc valuit hæc obscuritas, vt quærentis fraudaretur, sed potius vt exerceretur intentio. Quum enim legitur vnam fuisse linguam primitus omnium, & ante omnes filios Sem commendatur Heber, quamuis ab illo quintus oriatur: & Hebræa vocatur lingua, quam patriarcharum & prophetarum, non solùm in sermonibus suis, verùm etiam in literis sacris custodiuit autoritas: profectò quum quæritur, in diuisione linguarum, vbi lingua illa remanere potuerit, quæ fuit antè communis: quæ sine vlla dubitatione vbi remansit, non ibi fuit illa pœna, quæ facta est mutatione linguarum: quid aliud occurrit, nisi quod in huius gente remanserit, à cuius nomine nomen accepit: & hoc iustitiæ gentis huius non paruum apparuisse vestigium, quod quum aliæ gentes plecterentur mutatione linguarum, ad istam non peruenit tale supplicium? Sed adhuc illud mouet, quomodo potuerunt singulas gentes facere Heber & filius eius Phalec, si vna lingua permansit ambobus? Et certè vna est Hebræa gens ex Heber propagata vsque ad Abraham, & per eum deinceps donec magnus fieret populus Israel. Quomodo igitur omnes filij qui commemorati sunt trium filiorum Noe fecerunt singulas gentes, si Heber & Phalec singulas non fecerunt? Nimirum illud est probabilius, [c] quòd gigas ille Nemroth fecerit etiam ipse gentem suam: sed propter excellētiam dominationis & corporis seorsum eminentius nominatus est, vt maneat numeris septuagintaduarum gentium atque linguarum: Phalec autem propterea commemoratus est, non quòd gētem fecerit: nam eadem ipsa est eius gens Hebræa eadémque lingua, sed propter tempus insigne, quod in diebus eius terra diuisa est. Nec mouere nos debet quomodo potuerit gigas Nem-

roth ad illud ætatis occurrere, quo Babylon condita est, & confusio facta linguarum, atque ex hac diuisio gentium. Non enim quia Heber sextus est à Noe, ille autem quartus, ideo non potuerunt ad idem tempus conuenire viuendo. Hoc enim contigit quum plus viuerent, vbi pauciores sunt generationes, minus vbi plures: aut serius nati essent vbi pauciores, maturius vbi plures. Sanè intelligendum est, quando terra diuisa est: non solùm iam natos fuisse cæteros filios filiorum Noë, qui commemorantur patres gentium, sed etiam eius ætatis fuisse, vt numerosas familias haberent, quæ dignæ fuissent nominibus gentium. Vnde nequaquam putandum, quòd eo fuerint ordine geniti, quo commemorati leguntur. Alioquin duodecim filij Iectan, qui erat filius alius Heber, frater Phalec, quomodo potuerunt iam gentes facere, si post Phalec fratrem suum Iectan natus est, sicut post eum commemoratus est: quandoquidem tempore quo natus est Phalec diuisa est terra? Proinde intelligẽdum est priorem quidem Phalec nominatum, sed longè post fratrẽ suum Iectan fuisse natum, cuius Iectan duodecim filij tam grandes iam familias haberent, vt in linguas proprias diuidi possent. Sic enim potuit prior commemorari, qui erat ætate posterior: quemadmodum prius commemorati sunt ex tribus filiis Noë procreati filij Iaphet, qui erat minimus eorum: deinde filij Cham, qui erat medius: postremo filij Sem, qui erat primus & maximus. Illarum autem gentium vocabula partim manserunt, ita vt hodiéque appareat vnde fuerint deriuata: sicut ex Assur Assyrij, ex Heber Hebræi, partim [d] temporis vetustate mutata sunt: ita vt vix homines doctissimi antiquissimas historias perscrutantes, nec omnium, sed aliquarum ex istis origines gentium potuerint reperire. Nam [e] quod ex filio Cham, qui vocabatur Mesraim, Ægyptij perhibentur exorti, nulla hic resonat origo vocabuli: [f] sicut nec Æthiopum, qui dicuntur ad eum filium Cham pertinere, qui Chus appellatus est. Et si omnia considerentur, plura mutata quàm manentia nomina apparent.

L. VIVES.

NOn defuit domus Heber.} *In hac putant quidam primorum hominum linguam remansisse, quòd in coniuratione illa turris extruendæ non consenserit.* Psameticon *Aegypti regem scribit Herodotus,*

rodotus, educari iussisse duos pueros in syluis, vbi nullam audirent vocem humanam, vt quam linguam suapte sponte sine doctore loquerentur, eam iudicaret primam fuisse generis humani. Post tres annos ante ipsum productos, hæc aliquoties protulisse: quumque lingua Phrygia bec esset panis, eam primorum hominum & Phrygas primos fuisse homines pronunciatum est. Sed mirum non est ipsos bec dixisse, qui inter capras essent educati, nullásque alias voces esse loqnutos.

b Ipsum Heber.} *Vaticinando id quod futurum erat, inquit Hieronymus.*

c Quod gigas ille Nemroth.} *Quam gentem fecerit non constat: vbi regnauerit, traditur Gen.10 quæ loca sic explicat Hieron. Regnum eius Babylon, regnauit & in Arach, hoc est in Edessa, & in Achad, quæ nunc dicitur Nisibu: & in Chalane, quæ postea verso nomine à Seleuco rege dicta est Seleucia: vel certè, quæ nunc κτησιφῶν. Forsitan harum gentium est autor, non dubium quin propagator.*

d Partim temporis vetustate.} *Sicut D. Hieronymus dicit, de omnibus filiis Iectan. Quid mirum in tanta vetustate, quum intra annos ducentos mutata sint omnia penè vrbium, montium, fluuiorum nomina Italiæ, Hispaniæ, Galliæ, aduentu barbararum nationum?*

e Nam quod ex filio Cham.} *Imò ab Cham dictam Aegyptum tradit Hieronymus, cuius hæc sunt verba: Frequenter* LXX. *interpretes non valẽtes heth literam, quæ duplicem aspirationem sonat in Græcum sermonem vertere, χ Græcam literam addiderunt, vt nos docerent istiusmodi vocabula aspirare debere: vnde & in præsenti loco Cham transtulerunt, pro eo quod Ham, à quo & Aegyptus vsque hodie Aegyptiorum lingua Ham dicitur. Tantum Hieron. Sed fieri potuit vt Aegyptus de nomine conditoris Mesrahim sit appellata: nam sic eam nominant Hebræi, eodem Hieronymo autore. De nomine etiam patris Ham. Aegyptus postea dicta est aerea, quasi ἠερίεσσα, quoniam tenebricosa est aere, vt Stephanus inquit. Nominata est etiam eidem autori Heptapolis, à septem vrbibus. Deinde ab Aegypto rege Beli filio Aegyptus Homerus Nilum amnem Aegyptum vocat.*

f Sicut nec Æthiopum.} *Chus ab Hebræis Aethiopia est dicta. Hieron. Hæc etiam Atlantia est appellata ab Atlante: & Aethiopia post, vt quidam volunt ab Aethiope Vulcani filio: sed magis crediderim de colore & exustione esse dictos. Nam αἴθιοψ etiam in soluta oratione, apud Græcos est μέλας, id est niger. Aethiopiam antiquissimus scriptor Homerus duplicem fecit. ὀδυσσείας α.*

Οἱ μὲν δυσομένου ὑπερίονος, οἱ δ᾽ ἀνιόντος,

Hæc solem spectat surgentem, ast illa cadentem.

Est & Aethiopon regio in Eubœ insula.

De articulo, temporis in Abraham, à quo sanctæ successionis nouus ordo contexitur. CAP. XII.

Nunc iam videamus procursum ciuitatis Dei etiam ab illo articulo temporis, qui factus est in patre Abraham, vnde incipit esse notitia eius euidentior, & vbi clariora leguntur promissa diuina, quæ nunc in Christo videmus impleri. Sic ergo scriptura sancta indicante didicimus: In regione Chaldæorum natus est Abraham:[a]quę terra ad regnum pertinebat Assyriorum. apud Chaldæos autem iam etiam tunc superstitiones impię pręualebant, quemadmodum per cæteras gentes. Vna igitur Tharæ domus erat, de qua natus est Abraham in qua vnius veri Dei cultus, & quantum credibile est, in qua iam sola etiam Hebræa lingua remanserat: quamuis & ipse, sicut iam manifestior Dei populus in Ææegypto, ita in Mesopotamia seruisse diis alienis, Iesu Naue narrante refertur: cæteris ex progenie illius Heber in linguas paulatim alias & in nationes alias defluentibus. Proinde, sicut per aquarum diluuium vna domus Noe remanserat ad reparandum genus humanum: sic in diluuio multarum superstitionum per vniuersum mundum vna remanserat domus Tharæ, in qua custodita est plantatio ciuitatis Dei. Denique sicut illic enumeratis suprà generationibus ab Adam vsque ad Noe simul cum annorum numeris, & exposita diluuij causa, priusquàm Deus inciperet de arca fabricanda loqui, ad Noe dicitur: Hæ autem generationes Noe: ita & hîc enumeratis generationibus ab illo, qui est appellatus Sem, filio Noe, vsque ad Abraham, deinde insignis articulus similiter ponitur, vt dicatur: Hæ sunt generationes Tharæ. Thara genuit Abram & Nachor & Aram: & Aram genuit Loth. Et mortuus est Aram [b] coram Thara patre suo in terra in qua natus est in regione Chaldæorum. Et sumpserunt Abram & Nachor sibi vxores. nomen mulieris Abram Sara, & nomen mulieris Nachor Melcha, filiam Aram. Iste Aram pater Melchæ fuit & pater Iescæ, quæ Iesca creditur ipsa esse etiam Sara vxor Abrahæ.

L. VIVES.

a Quæ terra ad regnum pertinebat Assyriorum. } *Nam in Assyria est Chaldæa Mele, Plinio, Straboni, & aliis: nec solùm pars est illius Assyriæ, quam veteres nihil aliud esse quàm Syriam*

Syriam latè patentem putauerunt. hac Græca voce, illa barbara, sed illius Assyriæ angustioris. Strabo, Assyriam vocant Babyloniam, & maximam adiacentis terræ portionem. Xenophon in primo De pædia Cyri Syrios & Assyrios ponit tanquam diuersos.

b Coram Thare patre suo. } *In Gen. 11. cap. ex omnibus interpretibus, ante patrem suum.* LXX. ἐνώπιον Θαρὰ τοῦ πατρὸς, *quasi eo præsente & inspectante. Fortè Augustinus coram patre, hoc est eo præsente intellexit, antequam ex Chaldæa migraret in Charram, quæ postea à Latinis dictæ sunt Charræ. Ciuitas hæc est Mesopotamiæ, ad quam exercitus Romanus imperatore M. Crasso cæsus est à Parthis.*

Quæ ratio fecisse videtur, vt in transmigratione Tharæ, qua Chaldæos deserens in Mesopotamiam transiuit, nulla filij eius Nachor facta sit mentio.

CAP. XIII.

Deinde narratur, quemadmodum Thara cum suis regionem reliquerit Chaldæorum, & [a] venerit in Mesopotamiam, & habitauerit in Charram. Tacetur autem de vno filio eius, qui vocabatur Nachor, tanquam eum non duxerit secum. Nam ita narratur: Et sumpsit Thara Abraham filium suum, & Loth filium Aram, filium filij sui, & Saram nurum suam, vxorem Abrahã filij sui, & eduxit illos de regione Chaldæorum in terram Chanaan, & venit in Charram, & habitauit ibi. Nusquam hîc nominatur Nachor, & vxor eius Melcha. Sed inuenimus postea cùm seruum suum mitteret Abraham ad accipiendam vxorem filio suo Isaac, ita scriptum: Et accepit puer decem camelos de camelis domini sui, & de omnibus bonis domini sui secum, & exurgens profectus est in Mesopotamiam in ciuitatem Nachor. Isto & aliis sacræ huius historiæ testimoniis ostenditur etiam Nachor fratrem Abrahæ exisse de regione Chaldæorum, sedésque constituisse in Mesopotamia, vbi cum patre suo habitauerat Abraham. Cur ergo scriptura eum non commemorauit, quando ex gente Chaldæorum cum suis profectus est Thara, & habitauit in Mesopotamia, vbi non solùm Abraham filius eius, verumetiam Sara nurus eius & Loth nepos eius commemorantur, quòd eos duxerit secum? Cur putamus, nisi fortè quòd à paterna & fraterna pietate desciuerat, & superstitioni adhæserat Chaldæorũ, & postea inde, siue pœnitendo, siue persecutionem passus quòd

ſuſpectus haberetur,& ipſe emigrauit? In libro enim qui inſcribitur Iudith,cùm quæreret Holofornes hoſtis Iſraelitarum,quænam gens illa eſſet, vtrum aduerſus eam bellandum fuiſſet, ſic ei reſpondit Achior dux Ammonitarum: Audiat dominus noſter verbum de ore pueri ſui,& referam tibi veritatem de populo qui habitat iuxta montana hæc, & non exibit mendacium de ore ſerui tui. Hæc enim progenies populi eſt Chaldæorum,& antea habitauerunt Meſopotamiam,quia noluerunt ſequi deos patrum ſuorum, qui fuerunt in terra Chaldæorum glorioſi,ſed declinauerunt de via parentũ ſuorum,& adorauerunt Deum cæli,quem cognouerunt, & proiecerunt eos à facie deorum ſuorum: & fugerunt in Meſopotamiam, & habitauerunt ibi dies multos. Dixitque illis Deus eorum vt exirent de habitatione ſua,& irent in terram Chanaan,& habitauerunt ibi; & cætera quæ narrat Achior Ammonites. Vnde manifeſtum eſt domum Tharæ perſecutionẽ paſſam fuiſſe à Chaldæis pro vera pietate, qua vnus & verus ab eis colebatur Deus.

L. VIVES.

a VEnerit in Meſopotamiam. } *Meſopotamia dicitur quaſi μέσος ποταμῶν, quia inter Tigrim & Euphratem tota.*

De annis Tharæ, qui in Charra vitæ tempus impleuit.

CAP. XIIII.

DEfuncto autem Thara in Meſopotamia, vbi vixiſſe perhibetur ducentos & quinque annos, iam incipiũt indicari factæ ad Abraham promiſsiones Dei, quod ita ſcriptum eſt: Et fuerunt dies Tharæ in Charra quinque & ducenti anni,& mortuus eſt in Charra. Non ſic autem accipiendum eſt, quaſi omnes hos dies ibi egerit, ſed quia omnes dies vitæ ſuæ, qui fuerunt anni ducẽti & quinque, ibi compleuerit, alioquin neſciretur quot annos vixerit Thara, quoniam non legitur quoto anno vitæ ſuæ in Charram venerit:& abſurdum eſt exiſtimare in iſta ſerie generationum vbi diligenter commemoratur quot annos quiſque vixerit, huius ſolius numerum annorum vitæ non commendatum eſſe memoriæ. Quod enim quorundam quos eadem ſcriptura commemorat, tacentur anni, non ſunt in hoc ordine, in quo temporum dinumeratio deceſsione gignentium, & genitorum ſucceſsione contexitur. Iſte autẽ ordo qui dirigitur ab Adam

vſque

vsque ad Noë,& inde vsque Abraham,sine numero annorum vitæ suæ neminem continet.

De tempore promissionis Abrahæ,qua secundùm præceptum Dei exiuit de Charra. CAP. XV.

Vod verò cõmemorata morte Tharæ patris Abraham deinde legitur: Et dixit dominus ad Abraham, Exi de terra tua,& de cognatione tua, & de domo patris tui, &c. non quia hoc sequitur in sermone libri, hoc etiam in rerum gestarum tempore sequi existimandum est. [a] Erit quippe,si ita est,indissolubilis quæstio. Post hæc enim verba Dei,quę ad Abraham facta sunt: scriptura sic loquitur: Et exiit Abraham quemadmodum locutus est illi dominus, & abiit cum illo Loth. Abraham autem erat quinque & septuaginta annorum cùm exiuit de Charra. Quomodo potest hoc verum esse, si post mortem patris sui exiit de Charra? Cùm enim esset Thara septuaginta annorum sicut suprà intimatum est,genuit Abraham:cui numero additis septuagintaquinq; annis, quod agebat Abraham quando egressus est de Charra,fiunt anni centum & quadragintaquinque. Tot igitur annorum erat Thara,quando exiit Abraham de illa Mesopotamiæ ciuitate. Agebat enim annum ætatis suæ septuagesimumquintum: ac per hoc pater eius, qui septuagesimo vitæ suæ anno genuerat,agebat,vt dictum est,centesimum & quadragesimumquintum annum. Non ergo inde post mortem patris,id est, post ducentos quinque annos, quibus pater eius vixit, egressus est, sed annus de illo loco profectionis eius, quoniam ipsius septuagesimusquintus erat, proculdubio patris eius,qui septuagesimo vitæ suæ anno genuerat, centesimus quadragesimusquintus fuisse colligitur. Ac per hoc intelligendum est more suo scripturam redisse ad tempus, quod iam narratio illa transierat:sicut superius cùm filios filiorum Noë commemorasset,dixit illos fuisse in gentibus & linguis suis:& tamen postea quasi hoc etiam in ordine temporum sequeretur:Et erat, inquit, omnis terra labium vnũ, & vox vna omnibus. Quomodo ergo secundùm suas gentes, & secundum suas linguas erant,si vna erat omnibus:nisi quia ad illud quod iam transierat, recapitulando est reuersa narratio? Sic ergo & hîc cùm dictum esset, Et fuerũt dies Tharæ in Charra quinque & ducenti anni,& mortuus est Thara in Charra: deinde scriptura redeundo ad id quod ideo prætermiserat,vt

prius de Thara id quod inchoatum fuerat cốpleretur: Et dixit, inquit, Dominus ad Abraham, Exi de terra tua, &c. Post quæ Dei verba subiungitur, Et exiit Abraham quemadmodum locutus est illi dominus, & abiit cum eo Loth. Abraham autem erat quinq; & septuaginta annorũ cum exiit ex Charra. Tunc itaque hoc factum est quãdo pater eius centesimum quadragesimum & quintum annum agebat ætatis. Tũc enim fuit huius septuagesimusquintus. Soluta [b] est autem quæstio ista & aliter, vt septuagintaquinq; anni Abrahæ quãdo egressus est de Charra ex illo computarẽtur, ex quo de igne Chaldæorum liberatus est, non ex quo natus est, tãquam tunc potius natus habendus sit. Sed beatus Stephanus in actibus apostolorum cùm ista narraret: Deus, inquit, gloriæ apparuit Abrahæ patri nostro cùm esset in Mesopotamia prius quàm habitaret in Charra, & ait ad illum: Exi de terra tua, & de cognatione tua, & de domo patris tui, & veni in terram quam tibi demonstrabo. Secundùm hæc verba Stephani non post mortem patris eius locutus est Deus Abrahæ, qui vtique in Charra mortuus est, vbi cum illo & ipse filius habitauit, sed prius quàm habitaret in eadem ciuitate, iam tamen cùm esset in Mesopotamia. Iam ergo exierat à Chaldæis. Quod itaque adiungit Stephanus: Tunc Abraham egressus est de terra Chaldęorum, & habitauit in Charra, non demonstrat quid sit factum posteaquam locutus est illi Deus. Neq; enim post illa Dei verba egressus est de terra Chaldæorũ, cùm dicat ei locutum Deum esse in Mesopotamia, sed ad totum illud tempus pertinet quod ait Tunc, id est ex quo egressus est à Chaldæis, & habitauit in Charra. Item quod sequitur: Et inde postquam mortuus est pater eius collocauit illum in terra hac, in qua vos nũc habitatis, & patres vestri: non ait, postquam mortuus est pater eius exiit de Charra, sed inde postquam mortuus est pater eius, hîc eum collocauit. Intelligendum est igitur locutum Deum fuisse cum Abraham cùm esset in Mesopotamia, prius quàm habitaret in Charra, sed eum in Charram peruenisse cum patre retento apud se præcepto Dei, & inde exisse septuagesimo & quinto suo, patris autem sui centesimo quadragesimoquinto anno. Collocationem vero eius in terra Chanaan, non profectionem de Charra post mortem patris eius factam esse dixit, quia iam mortuus erat pater eius quando emit terram cuius ibi iam suæ rei cœpit esse pos-

ſeſſor. Quod autem iam in Meſopotamia conſtituto, hoc eſt, iam egreſſo de terra Chaldæorum, dixit Deus: Exi de terra tua, & de cognatione tua, & de domo patris tui, non vt corpus inde eiiceret, quod iam fecerat, ſed vt animã euelleret, dicitur. Non enim exierat inde animo, ſi ſpe redeundi & deſiderio tenebatur, quæ ſpes & deſiderium Deo iubente ac iuuante & illo obediente fuerat amputanda. Non ſanè incredibiliter exiſtimatur, cùm poſtea ſecutus eſſet Nachor patrẽ ſuum, tunc Abraham præceptum domini impleuiſſe, vt cum Sara coniuge ſua & Loth filio fratris ſui exiret de Charra.

L. VIVES.

a Erit quippe, ſi ita eſt, indiſſolubilis quæſtio. } *Sic etiam hanc quæſtionem vocat Hieronym. qui eam diuerſius paulò quàm Auguſtinus hic ſoluit, tametſi coniecturis tribus vtitur.*

b Soluta eſt autem quæſtio. } *Hæc eſt vna ex ſolutionibus ſancti Hieronymi, ex fabula quam Hebræi narrant. Sic enim ſcribit: Pro eo quod legimus in regione Chaldæorum, in Hebræo habetur* Vr chaſdim, *id eſt in igne Chaldæorum. Tradunt autem Hebræi ex hac occaſione iſtiuſmodi fabulam. Quòd Abraham in ignem miſſus ſit, quia ignem adorare noluerit, quem Chaldæi colunt, & Dei auxilio liberatus de idololatriæ igne profugerit, quod in ſequentibus ſcribitur egreſſum eſſe Tharam cum ſobole ſua de regione Chaldæorum, pro eo quod in Hebræo habetur de incendio Chaldæorum, & hoc eſſe quod nunc dicitur, mortuus eſt Aram ante conſpectum Tharæ patris ſui in terra natiuitatis ſuæ in igne Chaldæorum, quòd videlicet ignem nolens adorare, igne conſumptus ſit. Loquitur autem poſtea dominus ad Abraham: Ego ſum qui eduxi te de igne Chaldæorum. Et aliquanto poſt vbi quæſtionem illam ſibi propoſuiſſet, quam indiſſolubilem nominauit, inquit: Vera eſt igitur illa Hebræorum traditio, quam ſuprà diximus, quòd egreſſus ſit Thare cum filiis ſuis de igne Chaldæorum, & quòd Abraham Babylonio vallatus incendio, quia illud adorare nolebat, Dei auxilio ſit liberatus, & ex illo tempore ei dies vitæ, & tempus reputetur ætatis, ex quo confeſſus eſt dominum, ſpernens idola Chaldæorum. Hactenus Hieronymi verba recenſuimus, ſine quibus parum intelligi poſſe Auguſtini ſententia videbatur. Ioſephus ſcribit Tharam cùm odio haberet Chaldæam propter luctum Aram filij migraſſe cum tota domo Charras, ſepulchrúmque Aram oſtendi in Vr Chaldæorum.*

De ordine & qualitate promiſsionum Dei quæ ad Abraham factæ ſunt.

CAP. XVI.

IAm conſiderandæ ſunt promiſsiones Dei factæ ad Abraham. In his enim apertiora domini noſtri Ieſu Chriſti, hoc eſt, Dei veri oracula apparere cœperũt de populo piorum, quem prophetica prænunciauit autoritas: harum prima ita legitur: Et dixit dominus ad Abraham, Exi de terra tua & de cognatione tua, & de domo patris tui, & vade in terram, quam tibi demonſtrauero, & faciam te in gentem magnam, & benedicam te, & magnificabo nomen tuum, & eris benedictus, & benedicam benedicentes te, & maledicam maledicentes te, & benedicentur in te omnes tribus terræ. Aduertendum eſt igitur duas res promiſſas Abrahę, vnam ſcilicet quòd terram Chanaan poſſeſſurum fuerat ſemen eius, quod ſignificatur vbi dictum eſt: Vade in terram, quam tibi demonſtrauero, & faciam te in gentem magnam: aliam verò longè præſtantiorem, non de carnali, ſed de ſpiritali ſemine, per quod pater non eſt vnius gentis Iſraeliticæ, ſed omnium gentium quę fidei eius veſtigia conſequũtur, quod promitti cœpit his verbis: Et benedicentur in te omnes tribus terræ. [a] Hanc promiſsionem factam arbitratur Euſebius ſeptuageſimoquinto anno ætatis Abrahæ, tanquam mox vt facta eſt, de Charra exierit Abraham: quoniam ſcripturæ contradici non poteſt, vbi legitur, Abraham erat quinque & ſeptuaginta annorum, cùm exiit de Charra. Sed ſi eo anno facta eſt iſta promiſsio, iam vtiq; in Charra cum patre ſuo demorabatur Abraham. Neq; enim inde exire poſſet, niſi prius ibi habitaſſet. Nunquid nã ergo contradicitur Stephano dicẽti: Deus gloriæ apparuit Abrahę patri noſtro cùm eſſet in Meſopotamia, priuſquam habitaret in Charra? Sed intelligendum eſt, quòd eodem anno facta ſunt omnia, & Dei promiſsio antequam in Charra habitaret Abrahã, & in Charra habitatio eius, & inde profectio: non ſolùm qui Euſebius in Chronicis ab anno huius promiſsionis computat, & oſtendit poſt quadringentos & triginta annos exitum eſſe de Ægypto, quando lex data eſt, verumetiam [b] quia id commemorat apoſtolus Paulus.

L. V I-

L. VIVES.

a HAnc promissionem factam arbitratur Eusebius. } *Sic enim apud illum est: Imperante Assyriis iiij. Ario, & Sicyoniis Thelasione, Abraham cum septuagintaquinque esset annorum, diuino dignus habetur alloquio, & ea repromissione quæ ad illum facta est.*

b Quia id commemorat apost. Paulus. } *Ad Galatas 3. quadringentis & triginta annis post promissiones factas Abrahæ dicit legem esse datam.*

De tribus excellentioribus gentium regnis, quorum, id est Assyriorum, iam Abraham sublimius eminebat.

CAP. XVII.

PEr idem tempus eminentia regna erant gentium, in quibus terrigenarum ciuitas, hoc est societas hominum secundum hominem viuentium sub dominatu angelorum desertorum insignius excellebat, regna videlicet tria, [a] Sicyoniorum, [b] Ægyptiorum, Assyriorum. Sed Assyriorũ multò erat potentius atque sublimius. Nam rex ille Ninus Beli filius excepta India, vniuersæ Asiæ populos subiugauerat. [c] Asiam verò dico, nõ illam partem quæ huius maioris Asiæ vna prouincia est, sed eam quę vniuersa Asia nuncupatur, quam [d] quidam in alteram duarum, plerique autem in tertiam totius orbis partẽ posuerunt, vt sint omnes Asia, Europa, & Africa, [e] quod nõnulli æquali diuisione fecerũt. Nãque ista quæ Asia nuncupatur à meridie per orientẽ vsque in septemtrionẽ peruenit. [f] Europa verò à septẽtrione vsq; ad occidentẽ, [g] atque inde Africa ab occidẽte vsque ad meridiẽ. Vnde videntur orbem dimidium duæ tenere, Europa & Africa: aliud verò dimidium sola Asia. Sed ideo illæ duæ partes factæ sunt, [h] quia inter vtranque ab oceano ingreditur, quicquid aquarum terras interluit, [i] & ab hoc mare magnum nobis facit: quapropter si in duas partes orbem diuidas, orientis & occidentis, Asia erit in vna, in altera verò Europa, & Africa. Quamobrem vnum trium regnorũ quæ tunc præcellebant, regnũ scilicet Sicyoniorum non erat sub Assyriis, quia in Europa erat. [k] Ægyptiorum autem quomodo eis non subiacebat, à quibus tota Asia tenebatur, solis Indis, vt perhibetur, exceptis. In Assyria igitur præualuerat dominatus impiæ ciuitatis: huius caput erat illa Babylon, cuius terrigenæ ciuitatis nomen aptissimũ est, id est confusio. Ibi autem Ninus regna-

bat post mortem patris sui Beli, qui primus illic regnauerat sexaginta quinque annos. Filius verò eius Ninus qui defuncto patre successit in regnū, quinquaginta duos regnauit annos, & habebat in regno XL. annos, quando natus est Abraham, qui erat annus circiter millesimus ducentesimus ante conditam Romam, veluti alteram in occidente Babyloniam.

L. VIVES.

a Sicyoniorum. } *Sicyon urbs est in Peloponneso ingressis ad leuā antiquissima, in qua primus Aegialeus regnauit, vt Pausanias & Eusebius narrant. Sicyonia ipsa parua est in Achaia regio, sed reges Sicyonij latè per totam Achaiam imperabant, Sicyon erat regia. Achaiáque Aegialia est, olim de regis nomine nuncupata Plinio: totam verò Peloponnesum sic esse dictam scribit Eusebius, quæ postea Apia vocata est ab Api rege iiij. à Pelope deinde Peloponnesus q. πέλοπος νῆσος, Pelopis insula. Peninsula enim est. Pausanias non totam Peloponneson Aegialiam esse dictam significat, sed maritimam tātùm partem q. αἰγιαλὸν littoralem à Corintho ad Tænarum, & ab illo rege sic esse nominatam, post Sicyoniam à Sicyone rege, de qua lib. 18.*

Sicyon

Peloponnesus

b Ægyptiorum. } *Hoc tempore imperabant Aegyptiis Thebæi, quæ regio est sub Delta, à Thebis ingenti vrbe & maximæ potentiæ nuncupata.*

c Asiam verò dico. } *De hac Asia minore alibi.*

d Quam quidam in alteram. } *Salust. in Bel. Iugurt. ostendit quosdam orbem terrarum in duas tantùm partes diuisisse, Asiam & Europam: Africam Europę partem fecisse. Hac de causa Silius de Libya, inquit: Aut ingens Asiæ latus, aut pars tertia rerum. Qui ab Europa non separant Africam, ventos & cælum sequuntur, vt Lucanus lib. 9. cuius hæc sunt verba:*

Tertia pars rerum Libyæ, si credere famæ
Cuncta velis, at si ventos cælúmque sequaris,
Pars erit Europæ, nec enim plus littora Nili
Quàm Scythicus Tanais primis à Gadibus absunt.

Et alia super eadem ratione quædam. Alij terris per mare nostrum disterminatis Africam ab Europa seiunxerunt.

e Quod nonnullæ æquali diuisione fec. } *In antiquis est, Quod non æquali diuisione fecerunt. Nam Africa maior est Europa: at Asia maior ambabus: quam ad orientem latius patere Africa & Europa & mari quod inter illas immissum est, autor est Mela, certè traditionibus illorum temporum, nam nunc longius Africæ tractus sub Aethiopia ad meridiem est repertus. Nec videbitur absurdum, si quis malit*

legere

legere, Nonnulli æquali diuisione fecerunt, vt sit diuisum esse orbem à nonnullis in duas æquas partes Europam & Asiam.

f Europa verò à septentrione.} *Europa habet terminos à septemtrione oceanum glacialem & Britannicum, ab occidente Atlanticum mare, à meridie fretum Herculeum, & nostrum mare, ab oriente Hellespontum, duos Bosphoros, paludem Mæotidem, & Tanaim fluuium.* Europa

g Atque inde Africa.} *Huius limites iuxta veteres sunt ab oriente Nilus, ab occidente Atlanticus oceanus, à septemtrione mare nostrum, à meridie Aethiopicus oceanus, veteribus non satis cognitus, nunc crebris nauigationibus Lusitanorum emensus.*

h Quia inter vtranque ab oceano.} *In libro Brugen. sic legitur quia inter vtranque pelagus ab oceano ingreditur. Mare quod Mediterraneum vocatur, à Latinis verò & Græcis nostrum: nam aliud illæ gentes non habent. Pelagus à Mela nominatur, à columnis Herculis in sinum Issicum ad orientem, ad septemtrionem in paludem Mæotidem & Tanaim amnem inter geminas terras modò in Europam & Africam, modò inter Europam & Asiam.*

i Et ab hoc mare magnum nobis facit.} *Pelagus est aqua quam ab oceano recipit. latum mare efficit illi ore Africæ & aduersæ Europæ. sed latissimè patet inter sinum Ligusticum & sinum Hipponensem, vbi erat Augustinus.*

k Ægyptiorum autem quomodo eis.} *Aegyptus non tota est in Asia, nisi quantum à Nilo ad orientem vergit, nec tamen Assyriis parebant Aegyptij, sed regnum possidebant opulentissimum, qui etiam magnas expeditiones in Assyriam fecerunt, latéque Asiam domuerunt, si libris ipsorum sit fides.* Aegyptus

De iterato alloquio Dei ad Abraham, quo ei & semini eius Chanaan terra promittitur.

CAP. XVIII.

Egressus est ergo Abraham de Charra septuagesimoquinto anno ætatis suæ, cẽtesimo autem quadragesimo & quinto patris sui, cum Loth filio fratris sui, & Sara coniuge sua, & perrexit in terram Chanaan, & [a] peruenit vsque ad Sichem, vbi rursus accepit diuinũ oraculum, de quo ita scriptum est: Et apparuit Dominus Abrahę & dixit illi, Semini tuo dabo terram hãc. Nihil de illo semine ei promissum est, in quo pater factus est omniũ gentium, sed de illo solo, de quo pater est vnius Israeliticæ gentis. ab hoc enim semine terra illa possessa est.

L. VIVES.

a ET peruenit vsque ad Sichem.} *Hæc erat sita in finibus Ephraim quam deleuit postea Abimelech. Iudicum 9 Hieronymus in libro De locis Hebraicis Sicimam Latinè,& Græcè dictã perhibet, ostendíque vestigia iuxta suburbana Neapoleos ad sepulchrum Ioseph. Fuit & altera Sichem in monte Ephraim ciuitas fugitiuorum.*

De Saræ pudicitia in Ægypto per dominum custodita, quam Abraham non vxorem suam esse dixerat, sed sororem. CAP. XIX.

DEinde ædificato ibi altari,& inuocato Deo, Abraham profectus est inde,& habitauit in heremo, atque inde ire in Ægyptum famis necessitate compulsus est. Vbi vxorem suam dixit sororem suam, [a] nihil mentitus. Erat enim & hoc, quia propinqua erat sanguine: sicut etiam Loth eadem propinquitate, quum fratris eius esset filius, frater eius est dictus. Itaque vxorem tacuit, non negauit, coniugis tuendam pudicitiam committens Deo, & humanas insidias cauens vt homo: quoniam si periculum quantum cauere poterat, non caueret, [b] magis tẽtaret Deum, quàm speraret in Deo. De qua re contra calumniantem Faustum Manichæum multa diximus. Denique factum est, quod de domino præsumpsit Abraham. Nam Pharao rex Ægypti, qui eam sibi vxorẽ acceperat, grauiter afflictus marito reddidit. [c] Vbi absit vt credamus alieno concubitu fuisse pollutam, quia multò est credibilius hoc Pharaonem facere afflictionibus magnis non fuisse permissum.

L. VIVES.

a NIhil mentitus.} *Patrueles enim fratres dicuntur, vt ex Cicerone docui.*

b Magis tentaret.} *Bene sperari de se, ac multum sibi fidi vult Deus, tentari verò se disertis verbis vetat. Moses enim in Deuteronomio inquit: Non tentabis dominum Deum tuum. Christus ipse verus Deus dictum illud sanctius & angustius vsu suo reddidit, Mat. 4.*

c Vbi absit vt credamus alieno concubitu.} *Hieronymus ostendit exemplo de libro Hester petito, mulierem ad regem introductam solere xij. mensibus purgari lustraríque, ac regio concubitu parari dignam, ita fieri potuisse, vt interea morbo ictus Pharao, Saram marito reddiderit.*

De

De cessione Loth & Abrahæ, quæ illis salua charitate complacuit. CAP. XX.

REuerso igitur Abraham ex Ægypto in locum vnde venerat, tunc Loth fratris filius ab illo in terram Sodomorum salua charitate discessit. Diuites quippe facti erant, pastoréſque multos pecorum habere cœperant, quibus inter se rixantibus, eo modo familiarum suarum pugnacem discordiam vitauerunt. Poterat quippe hinc, vt sunt humana, etiam inter ipsos aliqua rixa consurgere. Proinde hoc malum præcauentis Abrahæ verba sunt ad Loth: Non sit rixa inter me & te, & inter pastores meos & pastores tuos, quia homines nos fratres sumus: [a]Nónne ecce tota terra ante te est? discede à me. Si tu in sinistram, ego in dextram: vel si tu in dextram, ego in sinistram. [b]Hinc fortassis effecta est, inter homines pacifica cõsuetudo, vt quando terrenorum aliquid partiendum est, maior diuidat, minor eligat.

L. VIVES.

a NOnne ecce tota terra.} *Verba sunt optionem dantis, vt quà vellet profisceretur, ipse in diuersum abiret.*

b Hinc fortassis effecta est inter homines.} *Fuisse olim hunc morem partiendi subsignificant declamatorum leges, quarum vna est, Maior frater diuidat, eligat minor. Sen. lib. 6. Declam.*

De tertia promissione Dei, qua terram Chanaan Abrahæ & semini eius in perpetuum pollicetur.

CAP. XXI.

CVm ergo digressi essent separatímque habitarent Abraham & Loth necessitate sustentandæ familiæ, non fœditate discordiæ, & Abraham in terra Chanaan, Loth autem esset in Sodomis, oraculo tertio dominus dixit ad Abraham: Respiciens oculis tuis vide à loco in quo nunc tu es ad Aquilonem & Africum, & Orientem, & [a]mare, quia omnem terram quam tu vides tibi dabo, & semini tuo vſque in seculum, & faciam semen tuum tanquàm arenam terræ. Si potest aliquis dinumerare arenam terræ, & semen tuum dinumerabitur. Surgens perambula terram in longitudinem eius, & in latitudinem, quia tibi dabo eam. In hac promissione vtrum sit etiam illa, qua pater factus est omnium gentium, non euidenter apparet. Potest enim videri ad hoc pertinere, Et faciam semen tuum tanquàm arenam

terræ: quod ea locutione dictum eſt, quam Græci dicunt [b] hyperbolen, quæ vtique tropica eſt non propria. [c] Quo tamen modo, vt cæteris tropis vti ſolere ſcripturam nullus qui eam didicit, ambigit. Iſte autem tropus, id eſt modus locutionis fit, quando id quod dicitur, longè eſt amplius, quàm quod eo dicto ſignificatur. Quis enim non videat, quàm ſit comparabiliter amplior arenæ numerus, quàm poteſt eſſe omnium hominum ab ipſo Adam vſque ad terminum ſeculi? Quantò ergo magis quàm ſemen Abrahæ, non ſolùm quod pertinet ad Iſraëliticam gentem, verum etiam quod eſt & futurum eſt, ſecundum imitationem fidei toto orbe terrarum in omnibus gentibus. Quod ſemen, [d] in comparatione multitudinis impiorum, profectò in paucis eſt: [e] quamuis & ipſi pauci faciant innumerabilem multitudinem ſuam, quæ ſignificata eſt ſecundùm hyperbolen, per arenam terræ. Sane iſta multitudo quæ promittitur Abrahę, non Deo eſt innumerabilis, ſed hominibus: [f] Deo autẽ nec arenæ terræ. Proinde quia non tantùm gens Iſraëlitica, ſed vniuerſum ſemen Abrahæ vbi eſt expreſſa promiſſio, non ſecundùm carnem, ſed ſecundùm ſpiritum plurimorum filiorum, congruentius arenæ multitudini comparatur: poteſt hinc intelligi vtriuſque rei facta promiſſio. Sed ideo diximus quod non euidenter appareat: quia & illius gentis vnius multitudo, quæ ſecundum carnem nata eſt ex Abraham per eius nepotem Iacob, in tantum creuit, vt penè omnes partes orbis impleuerit. Et ideo potuit & ipſa ſecundum hyperbolen arenæ multitudini comparari: quia & hæc ſola innumera eſt homini multitudo: terram certè illam ſolam ſignificatam, quæ appellata eſt Chanaan, nemo ambigit. Sed quod dictum eſt: Tibi dabo eam, & ſemini tuo vſque in ſeculum: poteſt mouere nonnullos, ſi vſque in ſeculum intelligant in æternum. Si autem ſeculum hoc loco ſic accipiant, quemadmodum fideliter tenemus, initium futuri ſeculi, à fine præſentis ordiri, nihil eos mouebit: quia etſi expulſi ſunt Iſraëlitæ de Hieroſolymis, manent tamen in aliis ciuitatibus terræ Chanaan, & vſque in finem manebunt: & vniuerſa terra illa cùm à Chriſtianis inhabitatur, etiam ipſum ſemen eſt Abrahæ.

L. VIVES.

[a] ET mare.} *Syriæ, in qua erat Abraham mare noſtrum eſt ad occaſum ſolis, ideo cum reliquas tres mundi partes nominaſſet,*

pro

pro Occidente mare dixit, quod Plinius Phœnicum nominat.

b Hyperbolen.} *Fit quum plus dicitur, quàm intelligitur, de qua apud Quintil. in 9.* Hyperbole

c Quo tamen modo vt cæteris.} *Sicut Ieremiæ xx. locus multorũ versuum, quem per hyperbolen dictum ait Hieronymus & Daniel 4. & Ecclesiastes 10. Volucres cæli auferent vocem tuam. Origenes in 1. cap. Epist. ad Rom. hyperbolen esse ostendit illo verbo, quòd fides vestra annuntiatur in vniuerso mundo. tum in Euangelio, & aliis sacræ scripturæ libris est hunc tropum inuenire, quem fieri August. lib. contra Iul. 5. docet ad animos audientium permouendos. miror esse quosdam, qui rustico more ac modo malint diuinas scripturas enarrari, quàm doctè.*

d In comp. mu.} *Hoc est quod Christus ait in Euangelio: vitæ semitam esse angustam, & paucos eam ingredi, tum multos vocari, paucos eligi.*

e Quamuis & ipsi.} *Hoc est quod Ioannes in Reuelatione inquit, vidisse se turbam ingentem, & quam nemo quiret dinumerare.*

f Deo autem nec arenæ terræ.} *Hoc quod summi est Dei dæmon ille qui Delphis responsa dabat vt alia diuina permulta, sibi attribuit. Ingressis enim templum illud Lydis, quos Crœsus miserat, Pythia verbis Apollinis in hanc sententiam loquuta fertur:*

Noui ego arenarum numerum, spatiúmque profundi.

De superatis ad Abraham hostibus Sodomorum, quando Loth de captiuitate eripuit, & à Melchisedec sacerdote benedictus est.

CAP. XXII.

Hoc responso promissionis accepto migrauit Abraham, & mansit in alio eiusdem terræ loco, id est iuxta quercum Mambræ, quæ erat in Hebron. Deinde ab hostibus qui Sodomis irruerant, quum quinque reges aduersus quatuor bellum gereret: & victis Sodomis etiam Loth captus esset, liberauit eum Abraham, adductis secum in prælium trecentis decem & octo vernaculis suis: & victoriam fecit de regibus Sodomorum, nihílque spoliorum auferre voluit,[a] quum rex cui vicerat obtulisset. Sed planè tunc benedictus est à Melchisedec, qui erat sacerdos Dei excelsi: de quo in Epistola quæ inscribitur ad Hebræos: quàm plures Apostoli Pauli esse dicunt, quidam verò negant: multa & magna conscripta sunt. Ibi quippe primum apparuit sacrificium, quod nunc à Christianis offertur Deo toto orbe terrarum, impletúrque illud quod longè post hoc factum, per Prophe-

tam dicitur ad Christum, qui fuerat venturus in carnẽ: Tu es sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedech. Non scilicet secundum ordinem Aaron: qui ordo fuerat auferendus illucescentibus rebus, quæ illis vmbris prænotabantur.

L. VIVES.

a CVm rex cui vicerat.} *Basa rex Sodomorum quem de regibus alijs vindicauit Abraham. Gen 14.*

b De quo in epist.} *Hieron. Origen. August. & alij veterum de hoc ambigunt. Ante ætatem Hieronymi à Latinis ea epistola recepta non erat inter sacras. De hac re multis & doctis verbis disputat Erasmus noster in fine Annotationum eiusce epistolæ. Erat enim imago ille panis, tum etiam vinum corporis & sanguinis Domini, quæ nunc forma panis & vini consecrantur.*

De verbo Domini ad Abraham, quo ei promittitur secundum multitudinem stellarum multiplicanda posteritas: quod credens iustificatus est adhuc in præputio constitutus.

CAP. XXIII.

ETiam tunc factum est verbum Domini ad Abraham in visu. Qui quum ei protectionem mercedémque promitteret valde multam: ille de posteritate solicitus, quendam Eliezer vernaculum suum futurum sibi hæredem dixit: continuóque illi promissus est hęres: nõ ille vernaculus, sed qui de ipso Abraham fuerat exiturus: rursúsque semen innumerabile, non sicut arena terræ, sed sicut stellæ cæli: vbi mihi magis videtur promissa posteritas cæli felicitate sublimis. Nam quantum ad multitudinem pertinet, quid sunt stellæ cæli ad arenam terræ, nisi quis & istam comparationem intantum esse similem dicat, inquantum etiam stellæ dinumerari non valent? Quia nec omnes eas videri posse credendum est: Nam quanto quisque acutius intuetur, tanto plures videt:[a] Vnde & acerrimè cernẽtibus aliquas occultas esse meritò existimatur, exceptis eis sideribus, [b]quæ in alia parte orbis à nobis remotissima oriri & occidere perhibentur. Postremò quicunque vniuersum stellarum numerum comprehendisse & conscripsisse iactantur, [c] sicut Aratus[d] vel Eudoxus, vel si qui alij sunt, eos libri huius contemnit autoritas. Hîc sanè illa sententia ponitur, cuius Apostolus memi-

meminit propter Dei gratiam commendandam: Credidit Abraham Deo, & deputatum est illi ad iustitiam, ne circuncisio gloriaretur, gentésque incircuncisas ad fidem Christi nollet admitti. Hoc enim quando factum est, vt credenti Abrahæ deputaretur fides ad iustitiam, nondum fuerat circuncisus.

L. VIVES.

a Vnde & acerrimè cernentibus. } *Nam in lactea via innumeram esse stellarum multitudinem Aristoteles & alij magni viri asserunt, quæ internosci nullo humano obtutu queant.*

b Quæ in alia parte. } *Sunt quædam stellæ nobis, sicut vocant Proclus & alij Græci, ἀφανεῖς, id est non conspicuæ, quales sunt ad axem huic aduersum. Quemadmodum hæ nostræ nunquam Antipodibus cernuntur, nempe geminæ vrsæ, & aliæ circum Triones.*

c Sicut Aratus. { *Arati duo fuerunt insignes, alter dux, qui Sicyonem patriam tyrannide Nicoclis pressam liberauit, alter poeta Pompeiopolitanus, quæ vrbs est in Cilicia, iuxta quam in paruo tumulo monumentum huius Arati visitur, in quod iacta saxa dissiliunt, incertum qua de causa. Vixit sub Antigono Macedoniæ rege. Scripsit cùm alia permulta, quæ recenset Suidas, tum verò Phænomena de sideribus, quod opus vertit Cicero iuuenis adhuc: fragmentum interpretationis extat: postea Iul. Cæsar, vt tradit Firmicus. sed vulgaris opinio est, & ea verior mea sententia, Germanicum Latinè cecinisse Aratæa, nisi & Firmicus Germanicum Iulium vocet. Postremo Hieronymi ætate Auienus Rufus paraphrasim fecit Latinam. Mirum est quod Cicero in primo De oratore dicit constare inter doctos hominem ignarum astrologiæ Aratum ornatissimè atque optimis versibus de cælo stellísque dixisse, tanta est vis eloquentiæ.*

d Eudoxus. } *Ex Gnido Curiæ philosophus mathematicus & medicus scripsit versibus De astrologia, sicut refert Suidas. Plutarchus ait hunc & Architam primos machinas geometricas inuenisse. Diogenes Laertius curuas lineas eius inuentum esse dicit. Strabo narrat Eudoxum cum Platone in Ægyptum profectum, ibi peritiam astrorum didicisse, philosophatúmque in saxo, quod de eius est nomine nuncupatum. Fastos scripsisse significat Lucanus, qui Cæsarem in conuiuio Cleopatræ gloriantem facit:*

Nec meus Eudoxi vincetur Fastibus annus.

De significatione sacrificij quod Abraham offerre præceptus est, quum poposcisset, vt de his quæ crederet doceretur.

CAP. XXIIII.

IN eodem visu quum loqueretur ei Deus etiam hoc ait ad illum: Ego Deus qui te eduxi de regione Chaldæorum, vt dem tibi terram hanc vt hæres eius sis. Vbi quum interrogasset Abraham secundum qui sciret, quòd hæres eius erit, dixit illi Deus: Accipe mihi iuuencam, & capream trimam, & arietem trimum, & turturem, & columbam. Accepit autem ille hæc omnia, & diuisit illa media, & posuit ea contra faciem alterum alteri. Aues autem non diuisit: & descenderunt, sicut scriptum est, aues, & sederunt super corpora quæ diuisa erant,[a] & consedit illis Abraham. Circa solis autem occasum pauor irruit super Abraham, & ecce timor tenebrosus magnus incidit ei, & dictum est ad Abraham: Sciendo scias, quia peregrinum erit semen tuum in terra non propria, & in seruitutem redigent eos, & affligent eos quadringentis annis, gentem autem cui seruierint iudicabo ego. Post hæc verò exibunt cum suppellectili multa. Tu autem ibis ad patres tuos cum pace nutritus in senecta bona. Quarta verò generatione conuertent se huc. Nôdum enim impleta sunt peccata Amorrheorum vsque adhuc. Quum autem iam sol erat ad occasum, facta est flamma, & ecce fornax fumabunda & lampades ignis, quæ pertransierunt per media diuisa illa. In die illa disposuit Dominus Deus testamentum ad Abraham dicens: Semini tuo dabo terram hanc, à flumine Ægypti vsque ad flumen magnum Euphratem. Cenæos, & Cenezæos, & Cedmonæos, & Cethæos, & Pheresæos, & Raphaim, & Amorrhæos, Chananæos, & Euæos, & Gergesæos, & Hiebusæos. Hæc omnia in visu facta diuinitus atque ita sunt, de quibus singulis enucleatè differere longum est, & intentionem operis huius excedit. Quod ergo satis est, nosse debemus: postea quàm dictum est, credidisse Abraham Deo, & deputatum esse illi ad iustitiam: non eum in fide defecisse vt diceret, Dominator Domine secundum quid sciam, quòd hæres eius ero? Terræ quippe illius promissa erat hæreditas. Non enim ait: vnde sciam, quasi adhuc non crederet: sed ait, secundum quid sciam: vt ei rei quam crediderat, aliqua similitudo adhiberetur, qua eius modus agnosceretur. Sicut non est virginis Mariæ diffidentia, quod ait: Quomodo fiet istud, quoniam virum non cognosco? Quod enim futurum certa erat, modum quo fieret, inqui-

inquirebat. Et hoc cùm quæsisset, audiuit: Spiritus sanctus superueniet in te, & virtus Altissimi obumbrabit tibi. Denique & hic similitudo data est de tribus animalibus, iuuenca, capra, & ariete, & duabus volucribus, turture & columba: vt secundùm hæc futurum sciret, quod futurum esse iam non ambigeret. Siue ergo per iuuencam significata sit plebs posita sub iugo legis: [b] per capram eadem plebs peccatrix futura, [c] per arietem eadem plebs regnatura. Quæ animalia propterea trima dicuntur, quia cùm sint insignes articuli temporum ab Adam vsque ad Noë, & inde vsque ad Abraham, & inde vsque ad Dauid, qui reprobato Saule primus in regno gentis Israeliticæ est domini voluntate fundatus: in hoc ordine tertio, qui tenditur ex Abraham vsque ad Dauid, tanquam tertiam ętatem gerẽs ille populus adoleuit: siue aliquid aliud conuenientius ista significent: nullo tamen modo dubitauerim, spiritales in eo præfiguratos additamento turturis & columbæ. & ideo dictum est, Aues autem non diuisit: quoniam carnales inter se diuiduntur, spiritales autem nullo modo: siue à negotiosis conuersationibus hominum se remoueant, [d] sicut turtur: siue inter illas degant, [e] sicut columba. Vtraque tamen auis est simplex & innoxia, significans & in illo Israelitico populo, cui terra illa danda erat futuros indiuiduos filios promissionis, & hæredes regni in æterna felicitate mansuros. [f] Aues autem descendentes super corpora, quæ diuisa erant, non boni aliquid, sed spiritus indicant aëris huius, pastum quẽdam suum de carnalium diuisione quærentes. Quod autem illis consedit Abraham, significat etiam inter illas carnalium diuisiones, veros vsque in finem seculi perseueraturos fideles. [g] Et circa solis occasum quòd pauor irruit in Abraham, & timor tenebrosus magnus, significat circa huius seculi finem magnam perturbationem ac tribulationem futuram fidelium: de qua dominus dixit in Euangelio: Erit enim tunc tribulatio magna, qualis nõ fuit ab initio. Quod verò dictum est ad Abraham: Sciendo scies, quia peregrinum erit semen tuum in terra non propria: & in seruitutem redigent eos, & affligent eos quadringentis annis: de populo Israel, qui fuerat in Ægypto seruiturus, apertissimè prophetatum est. Non quòd in eadem seruitute sub Ægyptiis affligentibus quadringentos annos ille populus fuerat peracturus, sed in ipsis quadrin-

dringentis annis prænunciatum est hoc futurum. Quemadmodum enim scriptum est de Thara patre Abrahæ: Et fuerũt dies Tharæ in Charra quinq; & ducẽti anni: non quia ibi omnes acti sunt: sed quia ibi completi sunt: ita & hîc: propterea interpositum est, Et in seruitutem redigent eos, & affligent eos quadringentis annis: quoniam iste numerus in eadem afflictione completus est, non quia ibi vniuersus peractus est. Quadringenti sanè dicuntur anni propter numeri plenitudinem, quamuis aliquanto amplius sint, siue ex hoc tempore computentur, quo ista promittebãtur Abrahæ: siue ex quo natus est Isaac propter semen Abrahæ, de quo ista prædicũtur. Computantur enim: sicut superius iam diximus ab anno septuagesimo & quinto Abrahæ, quãdo ad eum facta est prima promissio, vsque ad exitum Israel ex Ægypto quadringẽti & triginta anni: quorum Apostolus ita meminit. Hoc autem dico, inquit, testamentum confirmatum à Deo, quæ post quadringentos & triginta annos facta est lex, nõ infirmat ad euacuandam promissionem. Iam ergo isti quadringenti & triginta anni, quadringenti poterant nuncupari: quia non sunt multò amplius, quantò magis cùm aliquot iam ex isto numero præterissent, quando illa in visu demonstrata & dicta sunt Abrahę: vel quando Isaac natus est centenario patri suo, à prima promissione post xxv. annos, cùm iam ex istis quadringintis & triginta quadringenti & quinque remanerent, quos Deus quadringentos voluit nominare: & cætera quę sequuntur in verbis prænunciantis Dei, nullus dubitauerit ad Israeliticum populum pertinere. Quòd verò adiungitur: Cùm autem iam sol erat ad occasum flamma facta est, & ecce fornax fumabunda, & lampades ignis, quæ transierunt per media diuisa illa: significat iam in fine seculi per ignem iudicãdos esse carnales. Sicut enim afflictio ciuitatis Dei qualis antea nunquam fuit, quæ sub Antichristo futura speratur, significatur tenebroso timore Abrahæ circa solis occasum, id est, propinquãte iam fine seculi: sic ad solis occasum, id est ad ipsum iam finem: significatur isto igne dies iudicij dirimens carnales per ignem saluandos, & in igne damnandos. Deinde testamẽtum factum ad Abraham, terram Chanaan propriè manifestat, & nominat in ea vndecim gentes à flumine Aegypti vsque ad flumen magnum Euphratem. Non ergo à flumine magno Ægypti, hoc est Nilo, sed à paruo, quod diuidit inter Ægyptum

ptum,& Palæstinam,vbi est ciuitas [h] Rhinocorura.

L. VIVES.

a ET consedit illis Abraham.} *Vulgò habetur, Et abigebat eas Abraham: & sic esse in Hebraico testatur Hieron.* LXX. *verterunt, καὶ συνεκάθισεν αὐτοῖς Ἀβραάμ.*

b Per capram eadem plebs.} *Laborat hoc animal perpetua febre, vt Arist. tradit ex Alcmæone.*

c Per arietem eadem plebs.} *Hic est dux gregis, an potius aries rex, sicut ille Danielis* 8.

d Sicut turtur.} *Verè turtures occultantur, pennásque amittunt, inquit Plinius. Aelianus scribit nec turtures, nec columbas nosse adulteria.*

e Sicut columba.} *Quę cicuris inter nos degit.*

f Aues autem descendentes.} *Iosephus inquit, per hoc etiam voce diuina significatum esse malignos proli eius vicinos fore in Aegypto.*

g Quod pauor ir.} *Alibi Gen.* 15. *legitur non pauor, sed tum ecstasis, vt verterunt* LXX. *tum sopor.*

h Rhinocorura.} *Hoc vocabulum in Hebraicis libris non haberi autor est Hieron. sed additum esse à* LXX. *propter notitiam loci. Plin. Rhinocoluram nominat, & in Idumæa lib.* 5. *Strabo in Phœnicia, sed haud dubiè Aegyptij & Iudæi eam sibi vendicauerunt, inculta ab iis quos victos Aethiopes nasis mutilarunt. Diodorus lib.* 2. *Actisanes, inquit, Aethiopum rex occupata partim vi, partim voluntate Aegyptiorum Aegypto, latrocinia nouo more compescuit, sontes neq; morte plectens, neque linquens impunitos, eorúmque iudicio constituto conuictos omnes in vnum coactos miti supplicio affecit. Amputatis enim naribus in vltima deserti ire compulit, ibíque ciuitatem condidit ab excisis naribus Rhinocoruram appellatam, ea in Aegypti Arabiæq; finibus haud procul mari sita omnibus vitæ commodis caret. Nam omnis vicina regio falsa est, & intra mœnia vnicus puteus, atque is inutilis, vtpote aqua gustu amara. Hæc Diodorus.*

De Agar ancilla Saræ, quam eadem Sara Abrahæ voluit esse concubinam. CAP. XXV.

IAm hinc tempora consequūtur filiorum Abrahæ, vnius de Agar ancilla, alterius de Sara libera, de quibus in libro superiore iam diximus. Quod autē attinet ad rem gestam, nullo modo est inurendum de hac concubina crimen Abrahæ. Vsus est ea quippe ad generandam prolem, non ad explendam libidinem, nec insul-

tans,sed potius obediens coniugi, quæ suæ sterilitati crediditesse solatium,si fœcundum ancillæ vterum, quoniam natura non poterat,volūtate faceret suum,& eo iure quo dicit Apostolus: Similiter & vir non habet potestatem corporis sui,sed mulier,vteretur mulier ad pariendum ex altera; quod non poterat ex seipsa. Nulla est hic cupido lasciuiæ, nulla nequitiæ turpitudo. Ab vxore causa prolis ancilla marito traditur, à marito causa prolis accipitur,ab vtroque non culpæ luxus, sed naturæ fructus exquiritur. Denique cum ancilla grauida dominæ sterili superbiret,& hoc Sara suspicione muliebri viro potius imputaret,etiam ibi demonstrauit Abraham non se amatorem seruum,sed liberum fuisse genitorem, & in Agar Saræ cōiugi pudicitiam custodisse,nec voluptatem suam,sed volūtatem illius impleuisse: accepisse,nec petiisse: accessisse, non hæsisse: seminasse,non amasse. Ait enim: Ecce ancilla tua in manibus tuis,vtere ea quomodo tibi placuerit. O virum viriliter vtentem fœminis,coniuge temperāter,ancilla obtemperanter,nulla intemperanter.

De testificatione ad Abraham, qua eidem seni de sterili Sara filium spopondit,patrémque eum gentium statuit,& promissi fides sacramento circuncisionis obsignatur

CAP. XXVI.

Post hæc est natus Ismael ex Agar, in quo putari posset impletum, quod ei promissum fuerat, cùm sibi vernaculum suum adoptare voluisset, dicente Deo: Non erit hæres tuus hic, sed qui exiet de te, ille erit hæres tuus. Hoc ergo promissum ne in ancillæ filio putaret impletum, iam cùm esset annorum nonaginta & nouem,apparuit ei Deus, & dixit illi: Ego sum Deus, place in conspectu meo,& esto sine querela, & ponam testamentum meum inter me & inter te,& implebo te valde. Et procidit Abraham in faciem suam,& locutus est illi Deus, dicens: Et ecce ego, testamentum meum tecum: & eris pater multitudinis gentium: & non appellabitur adhuc nomen tuum Abram,sed erit nomen tuum Abraham: quia patrem multarū gentium posui te: & augebo te valde, & ponam te in gentes & reges ex te exibunt: & statuam testamentum meum inter me & te: & inter semen tuum post te in generationes eorum in testamentum æternum: vt sim tibi Deus,& semini tuo post

te,

te. Et dabo tibi & semini tuo post te terram, in qua incola es. omnem terram Chanaan in possessionem æternam, & ero illi Deus. Et dixit Deus ad Abraham: Tu autem testamentum meum conseruabis: & semen tuum post te in generationes suas. Et hoc est testamentum meum, quod conseruabis inter me & vos, & inter semen tuum post te in generationes suas. Circuncidetur omne vestrum masculinum: & circuncidemini in carne præputij vestri: & erit in signum testamenti inter me & vos, Et puer octo dierum circuncidetur vobis, vestrum omne masculinum in progenies vestras. Vernaculus & emptitius ab omni filio alienigena, qui nō est de semine tuo, circuncisione circuncidetur: vernaculus domus tuæ, & emptitius. Et erit testamentum æternum. Et qui non fuerit circuncisus, masculus qui non circuncidetur carne præputij sui octauo die interibit anima illa de genere eius, quia testamentum meum dissipauit. Et dixit ad Abraham: Sarai vxor tua non appellabitur nomen eius vltrà Sarai, sed Sara erit nomen eius. Benedicam autem illam, & dabo tibi ex ea filium, & benedicam illum: & erit in nationes, & reges gentium ex eo erunt. Et procidit Abraham super faciem suam, & risit. Et dixit in animo suo, dicens: Si mihi centum annos habēti nascetur filius, & si Sara annorum nonaginta pariet? Dixit autem Abraham ad Deum: Hismael hic viuat in conspectu tuo. Dixit autem Deus ad Abraham: Ita, ecce Sara vxor tua pariet tibi filium, & vocabis nomen eius Isaac, & statuam testamentum meum ad illum in testamentum æternum, [a] & ero illi Deus, & semini eius post illum. De Hismael autem ecce audiui te. Ecce benedixi eum, & amplificabo, & multiplicabo illum valde. Duodecim gentes generabit: & dabo illum in gentem magnam. Testamentum autem meum statuam ad Isaac, quem pariet tibi Sara in tempore hoc ad annum sequentem. Hîc apertiora promissa sunt de vocatione gentium in Isaac, id est in filio promissionis, quo significatur gratia, nō natura: quia de sene & anu sterili promittitur filius. quamuis enim & naturalem procreationis excursum Deus operetur, vbi tamen euidens opus Dei est, vitiata & cessante natura, ibi euidentius intelligitur gratia. Et quia hoc non per generationem, sed per regenerationem futurum erat, ideo nunc imperata est circuncisio, quando de Sara promissus est filius: & quòd omnes, nō solùm filios, verumetiam seruos ver-

O 5

naculos & emptitios circuncidi iubet, ad omnes iſtam gratiam pertinere teſtatur. Quid enim aliud circuncifio ſignificat, quàm vetuſtate exuta naturam renouatam? Et quid aliud quàm Chriſtum octauus dies, qui hebdomada completa, hoc eſt poſt ſabbatum reſurrexit? [b] Parentum mutantur & nomina, omnia reſonant nouitatem, & in teſtamento veteri obumbratur nouum. Quid eſt enim quod dicitur teſtamentum vetus, niſi occultatio noui? Et quid eſt aliud quod dicitur nouum niſi veteris reuelatio? Riſus Abrahæ, exultatio eſt gratulãtis, non irriſio diffidentis. Verba quoq; eius illa in animo ſuo? Si mihi centum annos habenti naſcetur filius, & ſi Sara annorum nonaginta pariet: non ſunt dubitantis, ſed admirantis. Si quem vero mouet quod dictum eſt: Et dabo tibi & ſemini tuo poſt te terram, in qua tu incola es, omnem terram Chanaan in poſſeſsionem æternam, quomodo accipiatur impletum, ſiue adhuc expectetur implendum: cùm poſſeſsio quæcunque terrena æterna cuilibet genti eſſe non poſsit: ſciat ęternum à noſtris interpretari, quod Gręci apellant αἰώνιον, quod à ſeculo deriuatum eſt: [c] αἰὼν quippe Græcè ſeculum nuncupatur. Sed non ſunt auſi Latini hoc dicere ſeculare, ne lõgè in aliud mitterent ſenſum. Secularia quippe dicuntur multa, quæ in hoc ſeculo ſic aguntur, vt breui etiam tempore tranſeant. αἰώνιον autem quod dicitur, aut non habet finem, aut vſque in huius ſeculi tenditur finem.

L. VIVES.

a ET ero illi Deus.} *Alibi, eſſe illi Deus* LXX. ἔσῃ αὐτῷ θεὸς, *proprietas Græca, Latinis dura imitatu.*

b Parentum mutantur & nomina.} *Dies eſt luſtricus, vt etiam apud gentiles octauus, noménque indebatur puero, quo à patre diſtingueretur.*

c αἰών.} *Seculum, & ætas, æuum, & æternitas. Sic Cicero, & magni autores de Græco vertunt.*

De maſculo, qui ſi octauo die non fuerit circunciſus, perit anima eius: quia teſtamentum Dei diſsipauit.

CAP. XXVII.

ITem poteſt mouere, quomodo intelligi oporteat quod hîc dictum eſt: Maſculus qui non circuncidetur carne præputij ſui octauo die, interibit anima illa de genere ſuo, quia teſtamentum meum diſsipauit. Cùm hæc nulla culpa ſit paruuli, cuius dixit

animam

animam perituram, nec ipse dissipauerit testamentum Dei, sed maiores qui eum circuncidere non curarunt: nisi quia etiam paruuli, non secundum vitæ suæ proprietatem, sed secundum communem generis humani originem, omnes in illo vno testamentum Dei dissipauerunt, in quo omnes peccauerunt.[a] Multa quippe appellantur testamenta Dei, exceptis illis duobus magnis vetere & nouo, quod licet cuique legendo cognoscere. Testamentum autem primum, quod factum est ad hominem primum, profectò illud est: Qua die ederitis, morte moriemini. Vnde scriptũ est in libro, qui Ecclesiasticus appellatur: Omnis caro sicut vestis veterascet. Testamentum est à seculo morte mori eos, qui transgrediuntur præcepta Dei. Cùm enim lex euidētior postea data sit, & dicat Apostolus: Vbi autem non est lex, nec præuaricatio: quo pacto quod legitur in Psalmo verũ est: Præuaricatores æstimaui omnes peccatores terræ:[b] nisi quia omnes legis alicuius præuaricatæ sunt rei, qui aliquo peccato tenentur obstricti? Quamobrem si etiam paruuli, quod vera fides habet, nascuntur non propriè sed originaliter peccatores, vnde illis gratiam remissionis peccatorum necessariam cõfitemur: profectò eo modo quo sunt peccatores, etiam prĕuaricatores legis illius, quæ in paradiso data est agnoscuntur, vt verũ sit vtrunque quod scriptum est: Præuaricatores æstimaui omnes peccatores terræ: &, Vbi lex nõ est, nec præuaricatio. Ac per hoc quia circuncisio signum regenerationis fuit, non immeritò paruulum propter originale peccatũ, quo primum Dei dissipatum est testamentum, generatio disperdet, nisi regeneratio liberet. Sed intelligenda sunt hæc diuina verba tanquàm dictum sit: Qui non fuerit regeneratus, interibit anima illa de genere eius, quia testamentum meum dissipauit, quando in Adam cum omnibus etiã ipse peccauit. si enim dixisset, quia hoc testamentum meum dissipauit, non nisi de ista circuncisione intelligi cogeret. Nunc verò quoniam nõ expressit cuiusmodi testamentum paruulus dissipauerit, liberum est intelligere de illo testamento dictum, cuius dissipatio pertinere possit ad paruulum. Si autem quisquam hoc non nisi de ista circuncisione dictum esse contendit, quòd in ea testamentum Dei, qui non est circuncisus dissipauerit paruulus, quærat locutionis aliquem modum, quo non absurdè possit intelligi, ideo dissipasse testamentum, quia licet non ab illo, tamen in

illo est dissipatum. Verùm sic quoque animaduertendum est, nulla in se negligentia sua iniustè interire incircuncisi animam paruuli, nisi originalis obligatione peccati.

L. VIVES.

a Multa quippe appellantur testamẽta. } *Annotauit Hieronymus vbicunque Græcè sit testamentum, Hebraicè esse pactum siue fœdus: id est Berith.*

b Nisi quia omnes legis alicuius præuaricatæ. } *Nullus est in tam extrema barbarie natus, cuius pectori non aliquid humanæ legis indiderit natura, ad quam si se accommodarit, bene viuat, & bonus sit: sin eam spreuit, malus.*

De commutatione nominum Abræ & Sarai, qui cùm ob vnius sterilitatem, ob vtriusque autem senectutem generare non possent, munus fœcunditatis adepti sunt.

CAP. XXVIII.

Facta igitur promissione tam magna, támque dilucida ad Abraham, cui euidentissimè dictum est: Patrẽ multarum gentium posui te, & augebo te valde: & ponam te in gentes, & reges exibunt ex te, & dabo tibi ex Sarai filium, & benedicam illum, & erit in nationes, & reges gentium ex eo erunt: quam promissionem nunc in Christo cernimus reddi, ex illo deinceps illi coniuges non vocantur in scripturis, sicut antea vocabantur Abram & Sarai: sed sicut nos eos ab initio vocauimus, quoniam sic iam vocantur ab omnibus Abraham & Sara. Cur autem mutatum sit nomẽ Abrahæ, reddita ratio est. quia patrem, inquit, multarum gentium posui te. Hoc ergo significare intelligendum est Abraham, Abram verò quod [a] antè vocabatur, interpretatur pater excelsus. [b] De nomine autem mutato Saræ non est reddita ratio: sed, sicut aiunt, qui scripserunt interpretationes nominum Hebræorum, quæ his literis sacris cõtinentur, Sarai interpretatur princeps mea: Sara autem virtus. Vnde scriptum est in Epistola ad Hebræos: Fide & ipsa Sara virtutem accepit ad ẽmissionem seminis. Ambo autem senes ẽrant, sicut scriptura testatur, [c] sed illa etiam sterilis [d] & cruore menstruo iam destituta, propter quod iam parere nõ posset, etiam si sterilis non fuisset. Porrò si fœmina ita sit prouectioris ætatis, vt ei solita mulierum adhuc fluant, de iuuene parere potest, de seniore nõ potest: quamuis adhuc possit ille senior, sed de adolescentula gignere. Sicut Abrahã post mortem

mortem Saræ de Cethura potuit, quia viuidam eius inuenit ætatem. Hoc ergo est, quod mirum commendat Apostolus, & ad hoc dicit Abrahæ iam fuisse corpus emortuum: [e] quoniam non ex omni fœmina cui esset adhuc aliquod pariendi tempus extremum, generare ipse in illa ætate adhuc posset. Ad aliquid enim emortuum corpus eius intelligere debemus, non ad omnia. Nam si ad omnia, non iam senectus viui, sed cadauer est mortui. Quamuis etiam sic solui soleat ista quæstio, quòd de Cethura posteà genuit Abraham: quia donum gignendi quod à domino accepit, etiam post obitum mansit vxoris. Sed propterea mihi videtur illa quam secuti sumus huius quæstionis solutio præferenda, quia centenarius quidem senex, sed temporis nostri, de nulla potest fœmina gignere: non tunc quidem quando adhuc tam diu viuebant, vt centum anni nondum facerent hominem decrepitæ senectutis.

L. VIVES.

a Abraham verò. } *Hebræorum quidam, teste Hieronymo, authores sunt Deum vnam literam ex suo nomine tetragrammaton Abrahæ & Saræ dedisse, scilicet he literam, quæ Græcè & Latinè sonat a, non he.*

b De nomine autem mutato Saræ. } *Hieronymus in Gen. & in interpretatione nominum Hebraicorum, Sarai interpretatur princeps mea, Sara verò princeps quòd antea princeps esset solius Abrahæ, deinde princeps gentium. Porrò virtus apud sacros scriptores pro potentia & potentatu & principatu solet vsurpari. Augustinus aliò detorquet vocabulum.*

c Sed illa etiam sterilis. } *Qui causas sterilitatis fœminæ quæsierunt, ferè in locis esse vitium tradunt, quòd vel duriores, vel rariores sint, vel carnosiores, vel occaluerint. Plutarchus libro quinto De philosophorum decretis. Præterea quòd quædam sunt intrinsecus sterilitatem inferentia, sicut corymbi hederæ nigræ, & asplenos, siue hemionos apud Plin. Stoici sterilitatem aiunt oriri, si coëuntium qualitates virtutésque de fœtu dissideant, qui si aliis iungantur sibi congruentioribus, gignant facilè. Quod in Abraham & Sara non absurdum esset ita existimare. Argumento est, quòd ex Cethura filios sustulerit, nisi quis hæc omnia ad diuiniorem rationem sensúmque referat. Nam Paulus emortuum vocat Abraham, id est νενεκρωμένον, quasi exhaustum & effætum.*

d Et liquore. } *Plin. lib. 7. De menstruis loquens: Aliquibus mu-*

lieribus nunquam contingunt menstrua: sed tales non gignunt. Quando hæc est generando homini materia, semine è maribus coaguli modo hoc in sese glomerante, quod deinde tempore ipso animatur, corporatúrque. Ergo cùm grauidis fluxit, inualidi aut non vitales partus eduntur, vt autor est Nigidius. Tantum Plinius. Aristoteles lib. 7. De historia animalium, solere ait, quibus menstrua non profluunt steriles esse, sed non omnes. Nam potest tantum humoris in locu colligi, quantum super est illis, quæ menstruis purgantur.

c Quoniam non ex omni fœmina, sed ex ea cui esset.} *In aliis libris non habetur, sed ex ea. Nam hoc omnibus est viris commune, vt ex ea generare nequeant, quæ iam per ætatem parere non potest.*

De tribus viris vel angelis, in quibus ad quercum Mambræ apparuisse Abrahæ dominus manifestatur.

CAP. XXIX.

Item Deus apparuit Abrahæ ad quercum Mambræ in tribus viris, quos dubitandum non est angelos fuisse, quamuis quidam existiment vnum in eis fuisse dominum Christum, asserentes eum etiam ante indumentum carnis fuisse visibilem. Est quidem diuinæ potestatis & inuisibilis, incorporalis, incommutabilísque naturæ, sine vlla sui mutatione etiam mortalibus aspectibus apparere: non per id quod est, sed per aliquid quod sibi subditum est. Quid autem illi subditum non est? Veruntamen si propterea confirmant horum trium aliquem fuisse Christum: quia cùm tres vidisset, ad dominum singulariter est locutus: sic enim scriptum est: Et ecce tres viri stabant super eũ, & videns procurrit obuiam illis ab ostio tabernaculi sui, & adorauit super terram, & dixit: Domine, si inueni gratiam ante te, &c. cur non etiã illud aduertunt, duo ex eis venisse, vt Sodomitæ delerentur, cùm adhuc Abraham ad vnũ loqueretur, dominum appellans, & intercedens, ne simul iustum cum impio in Sodomis perderet? Illos autem duos sic suscepit Loth, vt etiam ipse in colloquio suo cum illis singulariter dominum appellaret. Nam cùm eis pluraliter dixisset, Ecce domini declinate in domum pueri vestri: & cætera quæ ibi dicuntur: postea tamen ita legitur: Et tenuerunt angeli manum eius, & manum vxoris eius, & manus duarum filiarum eius, in eo quod dominus parceret illi. Et factum est mox vt eduxerũt illum foras, & dixerũt: Saluam fac animam tuam, ne respexeris retrò, nec steteris in tota regione: in mõte saluum te fac, ne quãdo comprehendaris.

prehendaris. Dixit autem ad illos: Oro domine, quia inuenit puer tuus misericordiã ante te: & quæ sequuntur. Deinde post hæc verba singulariter illi respondit dominus, cùm in duobus angelis esset, dicens: Ecce miseratus sum faciem tuam, &c. Vnde multò est credibilius, quod & Abrahã in tribus, & Loth in duobus viris dominum agnoscebant, cui per singularẽ numerum loquebãtur, etiam cùm eos homines esse arbitrarentur. Neque enim aliam ob causam sic eos susceperunt, vt tanquàm mortalibus & humana refectione indigentibus ministrarent: sed erat profectò aliquid, quo ita excellebant, licet tanquàm homines, vt in eis esse dominum, sicut esse assolet in prophetis, hi qui hospitalitatem illis exhibebãt, dubitare non possent: atque ideo & ipsos[b] aliquãdo pluraliter, vt dominos: aliquando singulariter, vt in eis dominum appellabant. Angelos autem fuisse scriptura testatur, nõ solùm in hoc Genesis libro vbi hæc gesta narrantur, verumetiam in Epistola ad Hebræos, vbi quum hospitalitas laudaretur: [c]Per hanc, inquit, etiam quidam nescientes hospitio receperunt angelos. Per illos igitur tres viros, cùm rursus filius de Sara promitteretur Abrahæ, diuinitus datum est etiam tale responsum vt diceretur ad Abraham: Erit in gentem magnam & multam, & benedicentur in eo omnes gentes terræ. Et hîc duo illa breuissimè plenissiméque promissa sunt, gens Israël secundum carnem, & omnes gentes secundum fidem.

L. VIVES.

a Ecce misertus sum in faciem.} *Alibi, ego miratus sum,* LXX. *ἰδοὺ ἐθαύμασα, ecce miratus sum. Melius fuisset vertere approbaui, sicut ἄγαμαι apud Platonem & Euripidem, vel respexi. nam idem interdum θαυμάζειν sicut θηεῖν.*

b Aliquando plur: vt do.} *Alibi sic, Atque ideo & ipsos aliquando pluraliter, & in eis dominũ aliquando singulariter appellabant.*

c Per hanc inquit, etiam quidam.} *Miror vnde surrepserit in vulgatis codicibus placuerunt: nam verisimile est fuisse versum ab interprete latuerunt, ἔλαθον. Augustinus Latinè & eleganter vertit: διὰ ταύτης γὰρ ἔλαθόν τινες ξενίσαντες ἀγγέλους. Est enim proprietas Græca apud illos frequentissima: Latuerunt hospitantes angelos, pro latebat eos quòd angelos hospitio exciperent.*

De Loth à Sodomis liberato, atque eisdem cælesti igni consumptis: & de Abimelech cuius concupiscentia castitati Saræ nocere non potuit.

CAP. XXX.

Post hanc promissionem liberato de Sodomis Loth, [a] & veniente igneo imbre de cælo, tota illa regio impiæ ciuitatis in cinerem versa est, vbi stupra in masculos in tantam consuetudinem conualuerant, quantam leges solent aliorum factorum præbere licentiam. Verùm & hoc eorum supplicium, specimen futuri iudicij diuini fuit. Nam quò pertinet quod prohibiti sunt qui liberabantur ab angelis retro respicere, nisi quia non est animo redeundum ad veterem vitam, qua per gratiam regenerati exuimur, si vltimum iudicium euadere cogitamus? Denique vxor Loth vbi respexit, remansit: [b] & in salem conuersa hominibus fidelibus quoddam præstitit condimentum, quo sapiant aliquid, vnde illud caueatur exemplum. Inde rursus Abraham fecit in Geraris apud regem ciuitatis illius Abimelech, quod in Ægypto de coniuge fecerat, eique intacta similiter reddita est. Vbi sanè Abraham obiurganti regi cur tacuisset, vxorem sororémque dixisset, aperiens quid timuerit, etiam hoc addidit: Etenim verè soror mea est de patre, sed non de matre: quia de patre suo soror erat Abrahæ, de quo propinqua eius erat. Tantæ autem pulchritudinis fuit, vt etiam in illa ætate posset adamari.

L. VIVES.

a ET veniente igneo imbre.} *Exustionis istarum vrbium multi, prophanorum scriptorum meminere. Strabo lib. 16. vrbes igne ibi assumptas esse dicit, idque accolis referentibus, quarum metropolis Sodoma adhuc lx. stadia in circuitu seruet: tum lacus Asphaltitis pleni sunt illorum libri, vbi nascitur bitumen.*

b Et in salem conuersa.} *Iosephus testatur se eam vidisse.*

De Isaac secũdum promissionem nato, cuius nomen ex risu vtriusque parentis est inditum. CAP. XXXI.

Post hæc natus est Abrahæ secundùm promissionem Dei, de Sara filius, eúmq; nominauit Isaac, quod interpretatur risus. Riserat enim & pater, quando ei promissus est admirans in gaudio. Riserat & mater, quando per illos tres viros iterum promissus est, dubitans in gaudio: quamuis exprobrante angelo, quòd risus ille etiam si gaudij fuit, tamen plenæ fidei non fuit. Post ab eodem angelo in fide etiam confirmata est. Ex hoc ergo puer nomen accepit: nám quòd risus ille non ad irridendum oppro-

opprobrium,sed ad celebrandum ,gaudium pertinebat, nato Isaac,& eo nomine vocato,Sara mõstrauit. Ait quippe:Risum mihi fecit Deus:quicunque enim audierit,congaudebit mihi. Sed post aliquantum tempus ancilla de domo eiicitur cum filio suo,& duo secundum Apostolum testamenta significantur,Vetus & Nouum:vbi Sara illius supernę Hierusalem,hoc est ciuitatis Dei figuram gerit.

De obedientia & fide Abrahæ, qua per oblationem immolandi filij probatus est,& de morte Saræ.

CAP. XXXII.

INter hæc quæ omnia commemorare nimis longum est , tentatur Abraham de immolando dilectissimo filio suo Isaac,vt pia eius obedientia probaretur , seculis in notitiam proferẽda,non Deo. Neque enim omnis est culpanda tentatio:quia & gratulanda est,qua fit probatio. Et plerunque aliter animus humanus sibiipsi innotescere non potest,nisi vires suas sibi non verbo, sed experimento tentatione quodammodo interrogante respondeat:vbi si Dei munus agnouerit,tunc pius est , tunc solidatur firmitate gratiæ, non inflatur inanitate iactantiæ. Nunquam sanè crederet Abraham,quòd victimis Deus delectaretur humanis. Quamuis diuino intonante præcepto obediendum sit,non disputãdum: veruntamen Abraham confestim filium quum fuisset immolatus,resurrecturum credidisse laudandus est. Dixerat nãque illi Deus,quum de ancilla & filio eius foras eiiciendis voluntatem coniugis nollet implere.In Isaac vocabitur tibi semẽ. Et certè ibi sequitur,ac dicitur:Et filium autem ancillæ huius in magnam gentẽ faciã:quia semen tuum est.Quomodo ergo dictũ est:In Isaac vocabitur tibi semẽ,quum & Ismaelẽ Deus semẽ eius vocauerit?Exponens autem Apostolus quid sit: In Isaac vocabitur tibi semẽ:id est,inquit, non qui filij carnis, hi filij Dei,sed filij repromissionis deputantur in semen. Ac per hoc filij promissionis vt sint semen Abrahæ in Isaac vocãtur, hoc est in Christo vocãte gratia cõgregantur.hanc ergo promissionem pater pius fideliter tenens : quia per hunc oportebat impleri,quem Deus iubebat occidi,nõ hæsitauit quòd sibi reddi poterat immolatus,qui dari poterat non speratus.Sic intellectum est & in epistola ad Hebræos , & sic expositum: Fide , [a]inquit,præcessit Abraham : in Isaac tentatur:& vnicum obtulit,qui promissiones suscepit , ad quem dictum est,

In Isaac vocabitur tibi semen: cogitans, quia & ex mortuis excitare potest Deus. Proinde addidit: Pro hoc etiam eum & in similitudinem adduxit. Cuius similitudinē, nisi illius de quo dicit idem Apostolus: Qui proprio filio non pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit illum? Propterea & Isaac, sicut Dominus crucē suam, ita sibi ligna ad victimæ locū, quibus fuerat imponēdus ipse portauit. Postremò quia Isaac occidi non oportebat, posteaquam est pater eum feriri prohibitus: quis erat ille aries, quo immolato impletum est significatiuo sanguine sacrificiū? nempe quando eum vidit Abraham [b] cornibus in frutice tenebatur. Quis ergo illo figurabatur, nisi Iesus Christus antequam immolaretur, spinis iudaicis coronatus? Sed diuina per angelū verba potius audiamus, ait quippe scriptura: Et extendit Abraham manū suam sumere machæram, vt occideret filium suum. Et vocauit illū angelus Domini de cælo, & dixit: Abrahā. Ille autem dixit. Ecce ego. Et dixit: Ne iniicias manū tuam super puerum, neque facias illi quicquam: nunc enim sciui quia times Deum tuum, & nō pepercisti filio tuo dilecto propter me. Nunc sciui dictū est, id est nunc sciri feci. Neque enim hoc nōdum sciebat Deus. Deinde ariete illo immolato pro Isaac filio suo, vocauit; vt legitur, Abrahā nomen loci illius, [c] Dominus vidit: vt dicāt hodie, in monte Dominus apparuit. Sicut dictum est, nunc sciui, pro eo quod est, nunc sciri feci: ita hîc Dominus vidit, pro eo quod est, Dominus apparuit, hoc est, videri se fecit. Et vocauit angelus Domini Abraham secundò de cælo dicēs: Per memetipsum iuraui, dicit Dominus, propter quod fecisti verbū hoc, & nō pepercisti filio tuo dilecto propter me, nisi benedicēs benedicā te, & multiplicans multiplicabo semen tuū sicut stellas cæli, & tāquam arenā quæ est iuxta labium maris. Et hæreditate possidebit semen tuū ciuitates aduersariorū: & benedicētur in semine tuo omnes gentes terræ, [d] quia obaudisti vocem meam. Hoc modo est illa de vocatione gentium in semine Abrahæ post holocaustum, quo significatus est Christus, etiam iuratione Dei firmata promissio. Sæpe enim promiserat, sed nunquam iurauerat. Quid autem est Dei veri veracisque iuratio, nisi promissi confirmatio, & infideliū quædam increpatio? Post hæc Sara mortua est, centesimo & vicesimoseptimo anno vitæ suæ, centesimo autem & tricesimoseptimo viri sui. Decem quippe annis eam præcedebat ætate: sicut ipse quando sibi

do sibi ex illa promissus est filius, ait: Si mihi annorum cẽtum nascetur filius, & si Sara annorum nonaginta pariet? Tunc emit agrum Abraham, in quo sepeliuit vxorem. Tunc ergo secundum narrationem Stephani, in terra illa est collocatus: quoniam cœpit ibi esse possessor, post mortem scilicet patris sui, qui colligitur ante biennium fuisse defunctus.

L. VIVES.

a Fide, inquit, præcess. } *Aliter legit, quàm nos vulgò ad Hebræos vndecimo, & etiam quàm Græci: in aliis exemplaribus Augustini non habetur, in Isaac, sed tantùm Isaac.*

b Cornibus in frutice tenebatur. } *Hanc interpretationem septuaginta & etiam Theodotionis plus laudat Hieronymus, quàm Aquilæ & Symmachi.*

c Dominus videt. } *Hieron. pro eo quòd hîc habet* videt, *in Hebræo scriptum est, videbit. Hoc autem apud Hebræos exiuit in prouerbium, vt si quando in angustia constituti sunt, & Domini optant auxilio sublenari, dicant: In monte Dominus videbit: hoc est, sicut Abrahæ misertus est, miserebitur & nostri. Vnde & in signum dati arietis solent etiam nunc cornu clangere. Tantum Hieronymus. Manet adhuc hodie idem prouerbiũ in Hispania, non omnino vt apud Hebræos, nec omnino sicut hîc Augustinus interpretatur, sed media quadam ratione, Deus videbitur, quasi exeret & ostendet vim suam.*

d Obaudisti. } *Sic veteres: quod postea obedire, obaudire.*

De Rebecca nepte Nachor, quam Isaac accẽpit vxorem.

CAP. XXXIII.

DEinde Rebeccam neptem Nachor patri sui, quum annorum quadraginta esset Isaac, duxit vxorem, centesimo scilicet & quadragesimo anno vitæ patris sui, triennio post mortem matris suæ. Vt autem illam duceret, quando ab eius patre in Mesopotamiam seruus missus est: quid aliud demonstratum est, quum eidem seruo dixit Abraham: Pone manum tuam sub femore meo, & adiurabo te per Dominum Deum cæli, & Dominum terræ, vt non sumas filio meo Isaac vxorem de filiabus Chananæorum, nisi Dominum Deum cæli & Dominum terræ in carne, quæ ex illo femore trahebatur fuisse venturum? Nunquid hæc parua sunt prænunciatæ indicia veritatis, quæ compleri videmus in Christo?

Quid intelligendum sit in eo quod Abraham post mortem Saræ accepit vxorem Cethuram.

CAP. XXXIIII.

Vid autem sibi vult quòd Abraham post mortem Saræ Cethuram duxit vxorem? Vbi absit vt incontinentiam suspicemur, præsertim in illa iam ætate, & in illa fidei sanctitate. An adhuc procreandi filij quærebantur, quum iam Deo promittente tanta multiplicatio filiorum ex Isaac per stellas cæli & arenam terræ fide probatissima teneretur? Sed profectò si Agar & Ismael doctore Apostolo, significauerunt carnales veteris testamenti, cur nō etiam Cethura & filij eius significent carnales qui se ad testamentum nouum existimant pertinere? Ambæ quippe & vxores Abrahæ, & concubinæ sunt appellatæ. Sara verò nunquā dicta est concubina, sed vxor tantum. Nam & quando data est Agar Abrahæ, ita scriptum est: Et apprehendit Sara vxor Abrahæ Agar Ægyptiam ancillam suam post decem annos quam habitauerat Abraham in terra Chanaan, & dedit eam Abrahæ viro suo vxorem. De Cethura autem, quam post obitum Saræ accepit, sic legitur: Adiiciens autem Abraham sumpsit vxorem, cui nomen Cethura. Ecce ambæ dicuntur vxores Abrahæ, ambæ porrò concubinæ fuisse reperiuntur, postea dicente scriptura: Dedit autem Abraham omnem censum suum Isaac filio suo, & filiis concubinarum suarum dedit Abraham dona, & dimisit eos ab Isaac filio suo adhuc se viuo, ad Orientem in terram Orientis. Habent ergo nonnulla munera filij concubinarum, sed non perueniunt ad regnum promissum, nec hæretici, nec Iudæi carnales? quia præter Isaac nullus est hæres: & non qui filij carnis, hi filij Dei, sed filij promissionis deputantur in semine, de quo dictū est: In Isaac vocabitur tibi semen. Neque enim video cur etiam Cethura post vxoris mortē ducta, nisi propter hoc mysterium dicta sit concubina. Sed quisquis hæc non vult in istis significationibus accipere, non calumnietur Abrahæ. Quid si enim & hoc prouisum est [a] contra hæreticos futuros secundarum aduersarios nuptiarum, vt in ipso patre multarum gētium post obitum coniugis, iterum coniugari demonstraretur nō esse peccatum. Et mortuus est Abraham quum esset annorum centū septuagintaquinque. Annorum ergo septuagintaquinque Isaac filium dereliquit, quem centenarius genuit.

L. VI-

L. VIVES.

a Contra hæreticos futuros. } *Secundas nuptias Cataphryges nihil à fornicatione differre censebant. ut Augustinus scribit ad quod vult Deum. Hieronymus non modò secundas nuptias abominatur, sed primas etiam parum probat contra Iouinianum disputans, homo celebs & coniugio parum æquus.*

De geminis adhuc in vtero Rebeccæ matris inclusis quid indicauerit diuina responsio.

CAP. XXXV.

Iam ex hac quemadmodũ per posteros Abrahæ ciuitatis Dei procurrãt tempora videamus. A primo igitur anno vitæ Isaac vsque ad sexagesimum quo ei nati sunt filij, illud memorabile est, quod cùm illi Deum roganti, vt pareret vxor eius, quę sterilis erat, concessisset Dominus quod petebat, atque haberet illa conceptum:[a] gestiebant gemini adhuc in vtero eius inclusi. Qua molestia cùm angeretur, Dominum interrogauit, accepítque responsum: Duæ gentes in vtero tuo sunt, & duo populi de ventre tuo separabuntur, & populus populum superabit, & maior serui et minori. Quod Paulus apostolus magnum vult intelligi gratiæ documentum: quia nondum illis natis, nec aliquid agentibus boni seu mali, sine vllis bonis meritis eligitur, minor, maiore reprobato: quoniam proculdubio quantũ attinet ad originale peccatum ambo pares erant: quantum autem ad proprium, nullius eorum nullum erat. Sed nunc de hac dicere aliquid latius instituti operis ratio non sinit, vnde & in aliis iam multa diximus. Quod autem dictum est: Maior: seruiet minori: nemo ferè nostrorum aliter intellexit, quàm maiorem populum Iudæorũ, minori populo Christiano seruiturum. Et reuera quamuis[b] in gente Idumæorum, quæ nata est de maiore, cui duo nomina erant (nam & Esau vocabatur, & Edom, vnde Idumæi) hoc videri possit impletum: quia postea superanda fuerat à populo, qui ortus est ex minore, id est ex Israelitico, eíqui fuerat futura subiecta: tamen in aliquid maius intentam fuisse istam prophetiam, qua dictum est Populus populum superabit, & maior seruiet minori; conuenientius creditur. Et quid est hoc nisi quòd in Iudæis & Christianis euidenter impletur?

L. VIVES.

a Gestiebant gemini.} *Hieronymus: Et concepit Rebecca vxor eius, & mouebantur filij eius in ea. Pro motione* LXX. *posuerant* ἐσκίρτων, *id est ludebant, siue calcitrabant. Quod Aquila transtulit, confringebantur filij in vtero. Symmachus verò* διέπλεον, *id est, in similitudine nauis in superficie ferebantur.*

b In gente Idumæorum.} *Stephanus Idumæos à filio Semiramidis Idumæa, sicut Iudæos ab eiusdem filio Iuda natos putat, quod est commentitium.*

De oraculo & benedictione, quem Isaac non aliter quàm pater ipsius merito eiusdem ac dilectione accepit.

CAP. XXXVI.

Accepit etiam Isaac oraculum tale, quale aliquoties pater eius acceperat. De quo oraculo sic scriptum est: Facta est autem fames super terram præter famem quæ prius facta est in tempore Abrahæ. Abiit autem Isaac ad Abimelech regem Philistinorum in Gerara. Apparuit autem illi dominus, & dixit: Noli descendere in Ægyptum, habita autem in terra quã tibi dixero, & incole in terra hac, & ero tecũ, & benedicã te. Tibi enim & semini tuo dabo omnem terram hanc: & statuã iuramentum meũ, quod iuraui Abrahæ patri tuo: & multiplicabo semen tuum tanquã stellas cęli: & dabo semini tuo omnem terrã hanc, & benedicetur in semine tuo omnes gẽtes terræ, pro eo quòd obaudiuit Abraham pater tuus vocem meam, & custodiuit præcepta mea, & mãdata mea, & iustificationes meas, & legitima mea. Iste patriarcha nec vxorem habuit aliam, nec aliquam concubinam, sed posteritate duorum geminorum ex vno concubitu procreatorum contentus fuit. Timuit sanè etiam ipse periculum de pulchritudine coniugis, cùm habitaret inter alienos, fecítque quod pater, vt eam sororẽ diceret, taceret vxorem. Erat enim ei propinqua, & paterno & materno sanguine: sed etiã ipsa ab alienigenis cognito quòd vxor eius esset, mansit intacta. Nec ideo tamen illum patri eius præferre debemus, quia iste nullam fœminam præter vnam coniugem nouerat. Erãt enim proculdubio paternæ fidei & obedientię merita potiora, intantum vt propter illum dicat Deus, huic se facere bona quæ fecit, Benedicentur, inquit, in semine tuo omnes gentes terræ, pro eo quòd obaudiuit Abraham pater tuus vocem

meam,

meam,& custodiuit præcepta mea,& mandata mea,& iustificationes meas,& legitima mea. Et alio rursus oraculo: Ego sum, inquit, Deus Abraham patris tui, noli timere, tecum enim sum,& benedixi te, & multiplicabo semen tuum propter Abraham patrem tuum. Vt intelligamus quàm castè Abraham fecerit, quod hominibus impudicis, & nequitiæ suæ de scripturis sanctis patrocinia requirentibus, videtur fecisse libidine. Deindè vt etiam hoc nouerimus, nō ex bonis singulis inter se homines comparare, sed in vnoquoque consideremus vniuersa. Fieri enim potest vt habeat aliquid in vita & moribus quispiam quo superet alium, idq; sit longè præstabilius, quàm est illud vnde ab alio superatur. Ac per hoc sano veróq; iudicio cùm continentia coniugio præferatur, melior est tamen homo fidelis coniugatus, quàm continens infidelis. [a]Sed continens infidelis homo, non solùm minus laudandus est, quia se continet, dum non credat: verumetiam multò magis vituperandus, quia non credit, cùm se contineat. Constituamus ergo ambos bonos, etiã sic profectò melior est coniugatus fidelissimus & obedientissimus Deo, quàm continens minoris fidei, minorísq; obedientiæ: si verò paria sint cętera, continentem coniugato præferre quis ambigat?

L. VIVES.

a Sed continens } *In codice Brugensi sic habetur, Sed infidelis homo non solùm minimè laudandus est, verumetiam maximè detestandus est. Constituamus ambos bonos etiam, quæ lectio non admodum mihi arridet. Hinc apparet quàm parum momenti sit in riuulis externorum operum, nisi ex puro interiore fonte manent.*

De his quæ in Esau & Iacob mysticè præfigurantur.

CAP. XXXVII.

DVo igitur Isaac filij, Esau & Iacob pariter crescunt. Primatus maioris transfunditur in minorem ex pacto & placito inter illos, eo quòd [a] lenticulam quam minor parauerat, maior immoderatius concupiuit, eóque pretio primogenita sua fratri iuratione interposita vendidit. Vbi dicimus in vescendo [b] non cibi genere, sed auiditate immodesta quenquam culpandum. Senescit Isaac, eiúsque oculis per senectam visus aufertur. Vult benedicere filium maiorem,& pro illo nesciens benedicit minorem, pro fratre maiore, qui erat pilosus se paternis manibus supponentem, hœdinis sibi pelliculis coaptatis, velut aliena peccata portan-

tem: [e] Iſte dolus Iacob, ne putaretur fraudulentus dolus, & non in eo magnę rei myſterium quæreretur, ſuperius prædixit ſcriptura: Erat Eſau homo ſciens venari agreſtis: Iacob autem homo ſimplex habitans domum. hoc noſtri quidam interpretati ſunt ſine dolo. Siue autē ſine dolo, ſiue ſimplex, ſiue potius ſine fictione dicatur, [d] quod eſt Græcè ἄπλαςος, quis eſt in iſta benedictione percipienda dolus hominis ſine dolo? Quis eſt dolus ſimplicis, quæ fictio non mentientis, niſi profundum myſterium veritatis? Ipſa autem benedictio qualis eſt? Ecce, inquit, odor filij mei tāquam odor agri pleni, quem benedixit Dominus. Et det tibi Deus de rore cęli, & de vbertate terræ, & multitudinem frumenti & vini: & ſeruiant tibi gentes, & adorent te principes, & fias dominus fratris tui, & adorabunt te filij patris tui: qui maledixerit te, maledictus: & qui benedixerit te, benedictus. Benedicto igitur Iacob, prędicatio Chriſti eſt in omnibus gentibus. Hoc fit, hoc agitur: lex & prophetia eſt in Iſaac: étiam per os Iudæorum Chriſtus ab illa benedicitur velut à neſciente, quia ipſa neſcitur. Odore nominis Chriſti, ſicut ager mundus impletur, eius eſt benedictio de rore cæli, hoc eſt de verborum pluuia diuinorū: & de vbertate terrę, hoc eſt de congregatione populorum: eius eſt multitudo frumenti & vini, hoc eſt multitudo quam colligit frumentum & vinum in ſacramento corporis & ſanguinis eius. Ei ſeruiunt gentes, ipſum adorant principes. Ipſe eſt dominus fratris ſui, quia populus eius dominatur Iudæis. Ipſum adorant filij patris eius, hoc eſt filij Abrahæ ſecundum fidem: quia & ipſe filius eſt Abrahæ ſecundum carnem. Ipſum qui maledixerit maledictus, & qui benedixerit benedictus eſt. Chriſtus inquam noſter etiam ex ore Iudæorum quamuis errantium, ſed tamen legem prophetáſque cantātium benedicitur, id eſt veraciter dicitur: & alius benedici putatur, qui ab eis errātibus expectatur. Ecce benedictionem promiſſam repetēte maiore, expaueſcit Iſaac, & alium pro alio ſe benedixiſſe cognoſcit. Miratur, & quis nam ille ſit percunctatur: nec tamen ſe deceptum eſſe cōqueritur, imò confeſtim reuelato ſibi intus in corde magno ſacramēto deuitat indignationem, confirmat benedictionem. Quis ergo, inquit, venatus eſt mihi venationem, & intulit mihi, & manducaui ex omnibus antequam tu venires, & benedixi eum, & ſit benedictus? Quis non hîc maledictionem potius expectaret irati, ſi hæc nō ſuperna

inſpira-

inſpiratione,ſed terreno more gererentur? O res geſtas,ſed propheticè geſtas:in terra,ſed cælitus: per homines,ſed diuinitus.Si excutiantur ſingula tantis fœcunda myſteriis, multa ſunt implenda volumina, ſed huic operi modus moderatè imponendus,nos in alia feſtinare compellit.

L. VIVES.

a LEnticulam.} *Eſt lenticula vas olearium, & parua lens leguminis genus:hoc modo diminutiuum eſt à lente, illa verò à lentitate dicitur,quod lentè oleum ex ea ſtillet:nam ore eſt anguſto. Sed in ſacris literis ſolùm decoctio rubea dicitur,qua Eſau vendidit primo geniturain. Ideo dictus eſt Edom q.fuluus.*

b Non ſibi genere.} *Hoc eſt verum ex germana illa Euangelica lege præceptum. Multa eſſent hic mihi de hoc dicenda non ad licentiam præbendam populis,ſed ad monẽdos populi rectores, quæ in aliud commodius tempus differentur.*

c Iſte dolus.} *Nam bonus dolus eſt & malus.*

d. Græcè ἄπλαστος.} Nam *πλάττω eſt fingo,ita* ἄπλαστος, ἀληθινός, ἄδολος.

De miſsione Iacob in Meſopot.amiam ad excipiendam vxorem, & de viſione quam in itinere ſomniauit, & de quatuor ipſius fœminis,cùm vnam petiſſet vxorem.

CAP. XXXVIII.

MIttitur Iacob à parentibus in Meſopotamiam, vt ibi ducat vxorem. Patris mittentis haec verba ſunt. Non accipies vxorem ex filiabus Chananæorum: ſurgens fuge in Meſopotamiam in domum Bathuel patris matris tuæ,& ſume tibi inde vxorem de filiabus Laban fratris matris tuæ. Deus autem meus benedicat te, & augeat te & multiplicet te:& eris in congregationes gentium: & det tibi benedictionem Abrahæ patris tui, & ſemini tuo poſt te, vt hæres fias terræ incolatus tui, quam dedit Deus Abrahæ. Hîc iam intelligimus ſegregatum ſemen Iacob ab alio ſemine Iſaac,quod factum eſt per Eſau.Quando enim dictum eſt, In Iſaac vocabitur tibi ſemen:pertinẽs vtiq; ſemen ad ciuitatem Dei:ſeparatum eſt inde aliud ſemen Abrahæ, quod erat in ancillæ filio,& quod futurũ erat in filiis Cethuræ. Sed adhuc erat ambiguũ de duobus geminis filiis Iſaac, an ad vtrũque,an ad vnum eorum illa benedictio pertineret. Et ſi ad vnum,quis nam eſſet illorum, quod nũc declaratum eſt cùm propheticè à patre benedicitur Iacob,& dicitur ei. Et eris in

congregationes gentium:& det tibi benedictionem Abrahæ patris tui. Pergens itaque in Mesopotamiam Iacob, in somnis accepit oraculum, de quo scriptum est: Et exiit Iacob à puteo iurationis, & profectus est in Charrã, & deuenit in locum, & dormiuit ibi: occiderat enim sol, & sumpsit ex lapidibus loci, & posuit ad caput suum, & dormiuit in loco illo, & somniauit. Et ecce scala stabilita super terram, cuius caput pertingebat ad cælum, & angeli Dei ascendebant, & descendebant per illam: & Dominus incumbebat super eam. Et dixit: Ego sum Deus Abrahã patris tui, & Deus Isaac, noli timere: terra in qua tu dormis per eam, tibi dabo illam & semini tuo: & erit semen tuum sicut arena terræ: & dilatabitur [b] super mare, & in Africum, & in Aquilonem, & ad Orientẽ: & benedicentur in te omnes tribus terræ, & in semine tuo. Et ecce ego sum tecum, custodiens te in omni via quacunque ibis: & reducam te in terrã hanc: quia non te derelinquam, donec faciam omnia, quæ tecum locutus sum. Et surrexit Iacob de somno suo, & dixit: Quia dominus est in loco hoc: ego nesciebam. Et timuit, & dixit: Quàm terribilis est locus hic: & non est hic nisi domus Dei, & hęc porta cęli. Et surrexit Iacob, & sumpsit lapidem quem supposuit sibi ad caput, & [c] statuit illum in titulum, & superfudit oleum in cacumen eius, & vocauit nomen loci illius [d] domus Dei. Hoc ad prophetiam pertinet: nec more idololatriæ lapidem perfudit oleo Iacob, velut faciens illum Deum: neque enim adorauit eum lapidem, vel ei sacrificauit: sed quoniam [e] Christi nomen à chrismate est, id est ab vnctione: profectò figuratum est hinc aliquid, quod ad magnum pertineat sacramentum. Scalam verò istam intelligitur ipse saluator nobis in memoriam reuocare in Euangelio, vbi cũ dixisset de Nathanaele: Ecce verè Israelita, in quo dolus non est: quia Israel viderat istam visionem, ipse est enim Iacob, eodem loco ait: Amen amen dico vobis, videbitis cælum apertum, & angelos Dei ascendentes & descendentes super filium hominis. Perrexit autem Iacob in Mesopotamiã, vt inde acciperet vxorem. Vnde autem illi acciderit quatuor habere fœminas, de quibus duodecim filios, & vnam filiam procreauit, cùm earum nullam concupisceret illicitè, diuina scriptura indicat. Ad vnam quippe accipiendam venerat, sed cùm illi [f] altera pro altera supposita fuisset, nec ipsam dimisit, qua nesciens vsus fuerat in nocte, ne ludibrio eam videretur

tur habuisse:& ex eo tẽpore quoniam multiplicandę posteritatis causa plurês vxores lex nulla prohibebat, accepit etiam illam, cui vni iam futuri coniugij fidem fecerat. Quæ quum esset sterilis, ancillam suam, de qua filios ipsa susciperet, marito dedit. quod etiam maior soror eius, quamuis peperisset, imitata, quoniam multiplicare prolem cupiebat, effecit. Nullam Iacob legitur petiisse præter vnam, nec vsus plurimis, nisi gignendæ prolis officio coniugali iure seruato, vt neque hoc faceret, nisi vxores eius id fieri flagitassent, quæ corporis viri sui habebant legitimam potestatem.

L. VIVES.

a A Puteo iurationis.} *Sic verterunt Septuaginta, pro eo quod Hebraicè est, à puteo saturitatis. Consentiunt Symmachus & Aquila. Nam etiam ciuitas vocatur Beersabe, quod sonat puteum saturitatis. Hieronymus: Verum puteus saturitatis, quem foderunt serui Isaac, non idem est, qui puteus iurationis, quem fodit Abraham, & iurisiurandi nominauit, seu fœderis: quod fecit cum Abimelech Gen. 21. datis septem agnis: nam Sâbee est iusiurandum & septem, tametsi in eadem vrbe puteum vtrumque esse.*

b Super mare.} *Hic nihil significat de regno maris, quod classibus obtinetur: sed, vt iam dixi, occidentem notat plagam, quæ est Syriæ ad mare nostrum, vt quatuor mundi oras indicet.*

c Statuit illum in titulum. } LXXI. *στήλην, columnam, quod magis congruit quàm titulum.*

d Domus Dei.} *Vicus ibi positus, dictus est Bethel, qui prius erat Luz, id est, tunc domus Dei, antè nux vocabatur. Erat in parte Beniamin, iuxta Bethau & Gai.*

e Christi nomen. } *χριστὸν Græci dicunt, quem Latini vnctum. χρίσμα est vnctio.*

f Altera pro altera.} *Lya filia maior pro Rachel filia minore. Genesis vigesimonono.*

Quæ ratio fuerit, vt etiam Israel cognominaretur.

CAP. XXXIX.

GEnuit ergo duodecim filios, & vnam filiam ex quatuor mulieribus. Deinde ingressus est in Ægyptum per filium suum Ioseph, qui venditus ab inuidentibus fratribus, eò perductus fuit, atque ibidem sublimatus. Iacob autem etiam Israel, sicut paulò ante dixi, vocabatur: quod nomen magis populus ex illo procreatus obti-

nuit. Hoc autem nomẽ illi ab angelo impositum est, qui cum illo fuerat in itinere de Mesopotamia redeunte luctatus, typum Christi euidentissimé gerens. nam quod ei prȩualuit Iacob,[a] vtique volenti, vt mysterium figuraret: significat passionem Christi, vbi visi sunt ei præualere Iudæi. Et tamen benedictionẽ ab eodem angelo quem superauerat impetrauit: ac sic huius nominis impositio, benedictio fuit. [b] Interpretatur autem Israel videns Deum, quod erit in fine prȩmiũ omnium sanctorum. Tetigit porrò illi idem angelus veluti præualẽti latitudinem femoris, eúmque isto modo claudũ reddidit. Erat itaque vnus atque idem Iacob & benedictus & claudus: benedictus in eis, qui in Christum ex eodem populo crediderunt, atque in infidelibus claudus. Nam femoris latitudo, generis est multitudo. Plures quippe sunt in ea stirpe, de quibus propheticé prædictum est: Et claudicauerunt à semitis suis.

L. VIVES.

a VTique volenti. } *A nolente enim angelo & pro virili sua contrà nitente non modò victus fuisset prostratúsque, sed etiam occisus.*

b Interpretatur autem Israel. } *Hieronymus non videtur probare, quod Israel interpretetur videns Deum, siue princeps Dei, siue* ἀλθύτατος θεῦ, *id est directus Dei, seu ad verbum magis, rectißimus Dei. Iosephus in Antiquitatibus, Israel dictum arbitratur, quòd steterit aduersus angelum.*

Quomodo Iacob cum septuaginta quinque animabus Aegyptum narretur ingressus, cum plerique ex eis qui commemorantur, tempore posteriori sint geniti.

CAP. XL.

INgressi itaque referuntur in Ægyptum simul cum ipso Iacob septuagintaquinque homines, annumerato ipso cum filiis suis. In quo numero duæ tantùm fœminæ commemorantur, vna filia, neptis altera. Sed res diligenter considerata, non indicat, quòd tantus numerus fuerit in progenie Iacob, die vel anno quo ingressus est Ægyptum. Commemorati sunt quippe in eis etiam pronepotes Ioseph, qui nullo modo iam tunc esse potuerunt: quoniam tunc centum triginta annorum erat Iacob: filius verò eius Ioseph trigintanouem: quem cùm accepisse tricesimo anno suo, vel amplius, constet vxorem, quomodo potuit

tuit per nouem annos habere pronepotes de filiis, quos ex eadem vxore suscepit? Quum igitur nec filios haberent Effrem & Manasses filij Ioseph, sed eos pueros infra quàm nouennes Iacob Ægyptum ingressus inuenerit, quo pacto eorum non solùm filij, sed etiam nepotes, in illis septuagintaquinque viris numerantur, qui tunc Ægyptum ingressi sunt cum Iacob? Nam commemoratur ibi Machir filius Manasse nepos Ioseph: & eiusdem Machir filius, id est Galaad nepos Manassæ, pronepos Ioseph: ibi est & quem genuit Effrem alter filius Ioseph, id est Vtalaam nepos Ioseph: ibi est & Bareth filius ipsius Vtalaæ, id est nepos Effrem, pronepos Ioseph: qui nullo modo esse potuerunt, quando Iacob in Ægyptum venit, & filios Ioseph nepotes suos auos istorum, minores quàm nouem annorum pueros inuenit. Sed nimirũ introitus Iacob in Ægyptum, quando eum in septuagintaquinque hominibus scriptura commemorat: nõ vnus dies vel vnus annus, sed totum illud est tempus quamdiu vixit Ioseph per quem factum est vt intrarẽt. Nam de ipso Ioseph eadem scriptura sic loquitur: Et habitauit Ioseph in Ægypto ipse & fratres eius: & omnis cohabitatio patris eius, & vixit annos centum & decem, & vidit Ioseph filios Effrem, vsque in tertiam generationem. Ipse est ille pronepos eius ab Effrem tertius. Generationem quippe tertiam dicit, filium, nepotem, pronepotem. Deinde sequitur: Et filij Machir, filij Manassę, nati sunt supra femora Ioseph. Et hic ille ipse est nepos Manassæ, pronepos Ioseph. Sed pluraliter appellati sunt, sicut scriptura consueuit: quæ vnam quoque filiam Iacob, filias nuncupauit: [a] sicut in Latinæ linguæ consuetudine liberi dicuntur pluraliter filij, etiam si non sint vno amplius. Quum ergo ipsius Ioseph prædicetur felicitas, quia videre potuit pronepotes, nullo modo putandi sunt iam fuisse tricesimonono annó proaui sui Ioseph: quando ad eum in Ægyptum Iacob pater eius aduenit. Illud autem est, quod fallit minus ista diligenter intuentes: quoniam scriptum est: Hæc autem nomina filiorum Israel, qui intrauerunt in Ægyptum simul cum Iacob patre suo. Hoc enim dictum est, quia simul cum illo computantur septuagintaquinque non quia simul iam erant omnes, quando Ægyptum ingressus est ipse: sed, vt dixi, totum tempus habetur eius ingressus, quo vixit Ioseph, per quem videtur ingressus.

L. VIVES.

a Sicut in Latinæ linguæ consuetudine.} *Sic Latinè vnus filius liberi dicitur, sicut Gellius scribit, assertque dictum Sempronij Asellionis, qui de vnico Sempronij Gracchi filio liberos dixit. Herennius iurisconsultus. lib. Digestorum quinquagesimo idem confirmat.*

De benedictione quam in Iudam filium suum promisit.

CAP. XLI.

Igitur propter populum Christianum, in quo Dei ciuitas peregrinatur in terris, si carnem Christi in Abrahę semine requiramus, remotis concubinarum filiis occurrit Isaac: si in semine Isaac, remoto Esau, qui est Edom, occurrit Iacob, qui est & Israel: si in semine Israel ipsius, remotis cæteris occurrit Iudas, quia de tribu Iuda exortus est Christus. Ac per hoc quum in Ægypto moriturus Israel filios suos benediceret: quemadmodum Iudam prophetice benedixerit, audiamus. [a] Iuda, inquit, te laudabunt fratres tui. Manus tuæ super dorsum inimicorum tuorum: te adorabunt filij patris tui. Catulus leonis Iudas, [b] ex germinatione filj mi ascendisti: recumbens dormisti vt leo, & catulus leonis, quis suscitabit eum? Non deficiet princeps ex Iuda, & dux de femoribus eius, donec veniant quę reposita sunt ei: & ipse erit expectatio gentium, alligans ad vitem pullum suum, & cilicio pullum asinæ suæ. Lauabit in vino stolam suam, & in sanguine vuæ amictũ suum. Fului oculi eius à vino, & dentes candidiores lacte. Exposui hæc aduersus Manichæum Faustum disputans, & satis esse arbitror, quantum veritas prophetiæ huius elucet. Vbi & mors Christi prędicta est verbo dormitionis, & non necessitas, sed potestas in morte nomine leonis. Quam potestatem in Euangelio ipse prædicat dicens: Potestatem habeo ponendi animam meam, & potestatem habeo iterum sumendi eam. Nemo eam tollit à me, sed ego eam pono à memetipso, & iterũ sumo eam. Sic leo fremuit, sic quod dixit, impleuit. Ad eum nanque pertinet potestatem, quod de resurrectione eius adiunctum est: Quis suscitabit eum? hoc est, quia nullus hominum nisi seipse suscitauit qui etiam de corpore suo dixit: Soluite templum hoc, & in triduo resuscitabo illud. Ipsum autem genus mortis, hoc est sublimitas crucis in vno verbo intelligitur, quod ait, ascẽdisti. quod verò addidit: recumbens dormisti, Euangelista exponit, vbi dicit: Et inclinato capite tradidit spiritũ. Aut certè sepul-

ſepultura eius agnoſcitur, in qua recumbit dormiens:& vnde illum nullus hominum, ſicut prophetæ aliquos, vel ſicut ipſe alios ſuſcitauit, ſed ſicut à ſomno ipſe ſurrexit. Stola porrò eius quam lauat in vino, id eſt, mundat à peccatis in ſanguine ſuo, cuius ſanguinis ſacramentum baptizati ſciunt, vnde & adiungit:Et in ſanguine vuæ amictum ſuum, quid eſt niſi Eccleſia? Et fului oculi eius à vino, ſpiritales eius inebriati poculo eiùs. De quo canit Pſalmus:Et calix tuus inebrians quàm præclarus eſt. Et dentes eius candidiores lacte: quod potant apud Apoſtolum paruuli, verba ſcilicet nutrientia, nondum idonei ſolido cibo. Ipſe igitur eſt in quo repoſita erant promiſſa Iudæ, quæ donec venirent, nunquàm principes, hoc eſt reges Iſraël ab illa ſtirpe defuerunt. Et ipſe expectatio gentium, quod clarius eſt videndo, quàm ſit exponendo.

L. VIVES.

a IVda, inquit, te laudabunt.} *Iudas etiam laus eſt ſiue confeſſio.*

b Ex germinatione.} *Hebraicè, ex captiuitate. De Chriſto hæc omnia, vt intelligatur eum captiuos populos eſſe ducturum, & iuxta intelligentiam ſacratiorem aſcendiſſe in altum, & captiuam duxiſſe captiuitatem. Hieronymus.*

c Et cilicio pullum aſinæ ſuæ.} *Alij verterunt: Et funiculo pullum aſinæ ſuæ. Hieronymus oſtendit Hebraicè: Alligans ad vitem pullum ſuum, & ad electam vitem aſinam ſuam. Et pro pullo poſſe legi ciuitatem illam diuinam, de qua hiſce libris loquimur. Porrò LXX. ἕλικα verterunt. Eſt verò ἕλιξ Pampinus ſeu Capreolus vitis à conuoluendo apud Theophraſtũ, & ab eadem mente ſpecies hederæ Dioſc. & Plin. itaque neſcio vnde cilicium hic irrepſerit, niſi verſum ſit helicium.*

De filiis Ioſeph, quos Iacob prophetica manuum ſuarum transmutatione benedixit.

CAP. XLII.

SIcut autem duo Iſaac filij, Eſau & Iacob figuram præbuerunt duorum populorum in Iudæis & Chriſtianis: quamuis quod ad carnis propaginem pertinet, nec Iudæi venerunt ex ſemine Eſau, ſed Idumæi: nec Chriſtianæ gentes de Iacob, ſed potius Iudæi: ad hoc enim tantum figura valuit, quod dictum eſt, Maior ſeruiet minori: ita factum eſt etiam in duobus filiis Ioſeph. Nam maior geſſit typum Iudæorum, Chriſtianorum autem minor. Quos quum benediceret Iacob manum dexteram ponẽs ſuper minorem,

quem habebat ad sinistram: sinistram verò super maiorem, quem habebat ad dextram: graue visum est patri eorum, & admonuit patrem velut corrigens eius errorem, & quis nam eorum esset maior ostendens. At ille mutare manus noluit, sed dixit: Scio, fili, scio. Et hic erit in populum, & hic exaltabitur: sed frater eius iunior maior illo erit, & semen eius erit in multitudinē gentium. Etiam hîc duo illa promissa demonstrant: nam ille in populum, iste in multitudinem gentium. Quid euidentius quàm his duabus promissionibus contineri populum Israëlitarum orbémque terrarum in semine Abrahæ: illum, secundum carnem, istum secundum fidem?

De temporibus Moysi & Iesu Naue, ac Iudicū: atque ex inde Regum: quorum quidem Saul primus est, sed Dauid præcipuus & sacramento habetur & merito.

CAP. XLIII.

DEfuncto Iacob, defuncto etiam Ioseph, per reliquos centum quadragintaquatuor annos, donec exiretur de terra Ægypti, in modum incredibilem illa gens creuit, etiam tantis attrita persecutionibus, vt quodam tempore nati masculi necarentur: cùm mirantes Ægyptios nimia populi illius incrementa terrerent. Tunc Moyses subtractus furto trucidatoribus paruulorum, ad domum regiam, ingentia per eum Deo præparante peruenit, nutritúsque & adoptatus à filia Pharaonis, [a] quod nomen in Ægypto omnium regum fuit, in tantum peruenit virum, vt ipse illam gentem mirabiliter multiplicatam, ex durissimo & grauissimo quod ibi ferebat, iugo seruitutis extraheret: imò per eū Deus, qui hoc promiserat Abrahæ. Prius quippe exinde ad terram Madian fuisse refertur; quòd quum Israëlitam defenderet, Ægyptium occiderat, & territus fugerat: postea diuinitus missus in potestate spiritus Dei superauit resistentes Pharaonis [b] magos. Tunc per eum Ægyptiis illatæ sunt decem memorabiles plagæ, quum dimittere populum Dei nollent, aqua in sanguinem versa, ranæ & [c] cynifes, [d] cynomya, mors pecorum, vlcera, grando, [e] locusta, tenebræ, mors primogenitorum. Ad extremum Israëlitas quòs plagis tot tantisque [f] perfracti tandem aliquando dimiserant, Ægyptij in mari rubro dum persequuntur extincti sunt. Illis quippe abeuntibus, diuisum mare viam fecit: hos autem insequentes, in se rediens vnda submersit. Deinde per

de per annos quadraginta duce Moyse, Dei populus per desertum actus est: quando tabernaculum testimonij nuncupatum est: vbi Deus sacrificiis futura prænuntiantibus colebatur: quum scilicet iam data lex fuisset in monte multum terribiliter. Attestabatur enim euidentissima mirabilibus signis vocibúsque diuinitas. Quod factum est mox vt exitum est de Ægypto, & in deserto populus esse cœpit, quinquagesimo die post celebratum pascha per ouis immolationem: quæ vsque adeò typus Christi est, prænuntians eum per victimam passionis de hoc mundo transiturum ad Patrem: [g]Pascha quippe Hebræa lingua, transitus interpretatur: vt iam quum reuelaretur testamentum nouum, posteà quàm pascha nostrum immolatus est Christus, quinquagesimo die veniret de cælo spiritus sanctus: qui dictus est in Euangelio digitus Dei: vt recordationem nostram in primi præfigurati facti memoriam reuocaret: quia & legis illæ tabulæ digito Dei scriptæ referuntur. Defuncto Moyse, populum rexit Iesus Naue: & in terram promissionis introduxit: eámque populo diuisit. Ab his duobus mirabilibus ducibus, bella etiam prosperrimè ac mirabiliter gesta sunt: Deo contestante non tam propter merita Hebræi populi, quàm propter peccata earum quæ debellabantur gentium, illas eis prouenisse victorias. Post istos autem duces, iudices fuere iam in terra promissionis populo collocato: vt inciperet interim reddi Abrahæ prima promissio de gente vna, id est Hebræa, & de terra Chanaan: nondum de omnibus gentibus & toto orbe terrarum: quod Christi aduentus in carne, & non veteris legis obseruationes, sed Euangelij fides fuerat impletura. Cuius rei præfiguratio facta est, quod non Moyses qui legem populo acceperat in monte Sina [h] sed Iesus, cui etiam nomen Deo præcipiente mutatum fuerat, vt Iesus vocaretur, populum in terram promissionis introduxit. Temporibus autem Iudicum, sicut se habebant & peccata populi, & misericordia Dei, alternauerunt prospera & aduersa bellorum. Inde ventum est ad Regum tempora. Quorum primus regnauit Saul: quo reprobato, & bellica clade prostrato, eiúsque stirpe reiecta, ne inde reges orirentur, Dauid successit in regnum, cuius maximè [i] Christus dictus est filius. In quo articulus quidam factus est, & exordium quodammodo iuuentutis populi Dei: cuius generis quædam velut adolescen-

tia ducebatur ab Abraham vsque ad hunc Dauid. Neque enim frustrà Matthæus Euangelista sic generationes commemorauit, vt hoc primum interuallum quatuordecim generationibus commendaret, ab Abraham scilicet vsque ad Dauid. Ab adolescentia quippe incipit homo posse generare, propterea generationum series ab Abraham sumpsit exordium, qui etiam pater multarum gentium constitutus est: quando mutatum nomen accepit. Ante hunc ergo velut pueritia fuit huius generis populi Dei, à Noe vsque ad ipsum Abraham,[k] & ideò prima lingua inuenta est, id est Hebræa. A pueritia nanque homo incipit loqui post infantiam,[l] quæ hinc appellata est, quia fari non potest. Quam profectò ætatem primam demergit obliuio, sicut ætas prima generis humani est deleta diluuio. Quotus enim quisque est, qui suam recordetur infantiam? Quamobrem in isto procursu ciuitatis Dei sicut superior vnam eandémque primam, ita duas ętates secundam & tertiam liber iste contineat, in qua tertia propter vaccam trimam, capram trimam, & arietem trimum, impositum est legis iugum, & apparuit abundantia peccatorum, & regni terreni surrexit exordium, vbi non defuerunt spiritales, quorum in turturre & columba figuratum est sacramentum.

L. VIVES.

a QVod nomen in Ægypto. } *Ne putetur idem fuisse Pharao, qui tunc regnabat, & qui temporibus Iacob & Ioseph. Nam vt in Ezechielem libro nono docet Hieronymus, Pharao apud Aegyptios nomen est regiæ dignitatis. Sicut post Alexandrum Ptolemæi: vt apud Romanos Cæsares, & Augusti: apud Philisthæos Abimelech: quæ de Antiochis & Arsacidis addit, non satisfaciunt. Herodotus vnicum Pharaonem ponit cæcum. Pharaones verò dicti sunt, quasi Pharones, à Pharo insula è regione Alexandriæ, olim Carpathos dicta, vbi regnauit Proteus. Huius Pharaonis filiam Thermuth vocat Iosephus.*

b Resistentes Pharaonis Magos. } *Quis fuerit hic Pharao non conuenit. Eusebius scribit Apionem Polyhistorem tradidisse Amasim regnasse in Aegypto, quum illinc Iudæi decesserunt, quod fieri non potest. Nam Amasis fuit multò posterior, temporibus scilicet Pythagoræ, cui à Polycrate Samiorum tyranno commendatus est. Id eò*

Iosephus

Iosephus ex Manethone Techmosim Pharaonem ponit, & sic ostendit Manethonem varium esse, vt qui alibi ponat Amenophin. Idem Eusebius in Chronicis, Pharaonem Cenchrem hoc tempore statuit. In præparatione Euangelij Magorum etiam ponit nomina, Iannem & Iambrem ex Numenio,

c Cyniphes. } *Iosephus in tertia plaga, si modo bene est à Ruffino versus, pediculos ponit ex intimis corporibus ebullientes, ceu morbum phthiriasin, hoc est pedicularem, nec cyniphum meminit nec cynomyiæ. Autor Historiæ Scholasticæ, & Albertus Grotus, genus muscarum dicunt esse cyniphes, vt etiam Origenes putat. Albertus libr. 26. De animalibus, corpore tradit esse vermes, capite & alis muscas, cum aculeo in ore, quo pungunt & sugunt, palustribus nasci locis, & animantium spiritus, sed humanos maximè cōfectari. Origenes super Exod. sic inquit. Post hoc sinipes: sic enim apud eum legitur, producuntur. Hoc animal pennis quidem suspenditur per aera volitans: sed ita subtile & minutum, vt oculi visum nisi acutè cernentis effugiat, corpus tamen quod insederit, acerbißimo terebrat stimulo, ita vt quem volitantem videre quis non valeat, sentiat stimulantem, sic Origenes: qui per hoc animalis genus dialecticam vult intelligi, quæ minutis & subtilibus verborum stimulis animas terebrat, & tanta calliditate circumuenit, vt deceptus nec videat, nec intelligat. Sed neque cyniphes, neque sinipes qui sint, vllus aut Latinorum aut Græcorum dixerit: nec sic est apud LXX. sed σκνίπες: σκνὶψ enim ζῶον ὅτι κνωμεῖ ..., vt inquit Suidas, animal edicare: καὶ ξυλοφάγον: quòd ligna exedit: & in Psal. 104. σκνίπες habetur in Græco. Pro eo quo ad Hebraicam veritatem & Targum Chaldæum legitur pediculi, sicut apud Iosephum.* Cyniphes

d Cynomia. } *κυνόμυια, canina musca ad verbum, vulgò muscam grauißimam legimus in Exod.* Cynomia

e Locusta. } *Res agris damnosa, qua multæ regiones infestantur, & in primis Cyrenaica pars Africæ, quæ Aegypto coniungitur. Deorum iræ, inquit Plinius, ea pestis creditur.*

f Perfracti. } *Præfracti, duri, inflexibiles: perfracti, multum fracti, & attriti.*

g Pascha quippe. } *Phase est transitus, quoniam pertransibat angelus Domini percussor domos filiorum Israel, nec plaga illas affligebat, hinc deductum est pascha. vt Hieronymus docet libro secundo in Michæam, non à πάσχειν, quòd est pati, quasi passio, idem in Matthæum.* Pascha

h Sed Iesus cui etiam nomen. } *Ex interpretationibus He-*

braicis idem videtur esse Iesus & Iosue. Vtrunque enim à salute dicitur: & in Esdra Iesus filius Iosedech Iosue nuncupatur.

i Cuius maximè Christus dictus est filius. } *Sic in principio Euangelij Matthæi, & in contextu Euangelij plerunque Iesus filius Dauid dicitur, cui multum promissus est Christus, & quem inuenit Dominus ex animi sui sententia. Duorum enim maximè filius dicitur Christus, Abrahæ & Dauid, quoniam istis sæpius ac disertius, quàm cæteris est promissus.*

k Et ideo prima lingua. } *Fari vt posset.*

Infantes l Quæ hinc appellata est. } *Infantes enim dicuntur, quòd fari nequeant, vnde etiam homines natu grandes interdum infantes appellantur, quia loqui nesciunt, quum tamen plerunque balbutientissimè garriant: sicut ij, qui quò sunt in omni sermone ineptiores & sordidiores, eò se magis tum philosophos, tum theologos aliarúmque magnarum artium peritos arbitrantur & iactant.*

DIVI

DIVI

AVRELII AVGVSTINI EPISCOPI AD MARCELLINVM DE ciuitate Dei,

LIBER XVII.

De temporibus Prophetarum. CAP. I.

PRomissiones Dei, quę factæ sunt ad Abrahā, cuius semini & gentē Israeliticam secundum carnem,& omnes gētes deberi secundum fidem. Deo pollicēte didicimus, quēadmodum compleātur, per ordinē temporū procurrens Dei ciuitas indicauit: Quoniā ergo superioris libri vsq; ad regnū Dauid factus est finis, nūc ab eodem regno quantum suscepto operi sufficere videtur, cætera quę sequūtur attingamus. Hoc itaque tēpus ex quo sanctus Samuel prophetare cœpit,& deinceps donec populus Israel captiuus in Babyloniā duceretur, atq; inde secundū sancti Hieremię prophetiam post septuaginta annos reuersis Israelitis Dei domus instauraretur, totum tēpus est Prophetarū. Quamuis enim & ipsum Noe patriarcham, in cuius diebus vniuersa terra diluuio deleta est & alios, suprà & infrà vsque ad hoc tempus quo reges in Dei populo esse cœperunt, propter quædam per eos futura, siue quoquomodo significata, siue prædicta quæ pertinerent ad ciuitatem Dei regnúmque cęlorum, non immeritò [a] possumus appellare prophetas, præsertim quia nōnullos eorū id expressius legimus nūcupatos, sicut Abrahā, sicut Moysen: tamen dies prophetarū pręcipuè maximéque hi dicti sunt ex quo cœpit prophetare Samuel, qui & Saulem prius,& eo

reprobato ipſum Dauid Deo præcipiente vnxit in regem, de cuius cæteri ſtirpe ſuccederent, quouſque illos ſuccedere ſic oporteret. Quæ igitur à Prophetis ſunt prædicta de Christo eum moriendo decedentibus, & naſcendo ſuccedentibus ſuis membris ciuitas Dei per iſta curreret tempora, ſi omnia velim commemorare in immenſum pergitur. Primũ quia ipſa ſcriptura, quæ per ordinem reges eorúmque facta, & euenta digerens, videtur tanquam hiſtorica diligentia rebus geſtis occupata eſſe narrandis, ſi adiuuante Dei ſpiritu conſiderata tractetur, vel magis, vel certè non minus prænuntiandis futuris, quàm præteritis enuntiandis inuenietur intenta. Et hoc perſcrutando indagare, ac diſſerẽdo monſtrare, quàm ſit operoſum atque prolixum, & quàm multis indigeat voluminibus, quis ignorat, qui hæc vel mediocriter cogitat? Deinde quia ea ipſa quæ ad prophetiam non ambigitur pertinere, ita ſunt multa de Chriſto regnóque cælorum, quæ ciuitas Dei eſt, vt adhuc aperiẽdum maior ſit diſputatio neceſſaria, quàm huius operis modus flagitat. Proinde ita ſi potuero ſtylo moderabor meo, vt huic operi in Deo voluntate peragendo, nec ea quæ ſuperſint, dicam, nec ea quæ ſatis ſint, prætermittam.

IOANNIS LODOVICI VIVIS VALENTINI IN DECIMVMSEPTIMVM. Librum De ciuitate Dei, Diui Aurelij Auguſtini Commentarij.

a POſſumus appellare prophetas.} *Prophetas populus Hebraicus Videntes nominauit, qui Dominum aliquid prænunciantem, aut etiam imagines rerum futurarum viderent, ſi non corporis oculo, certè illo mentis, multo quàm hic eſt acutiore. Hinc prophetia eſt viſio in ſacris literis. In primo lib. Regum Nathan appellatur videns. Interdum prophetæ nomine pro præconibus, vatibus, ſacerdotibus Græci vtuntur. Primus & homo & propheta fuit Adam, qui myſterium Chriſti & eccleſiæ in ſopore vidit, hinc Enoch, Noe, Abraham, Iſaac, Iacob, & huius liberi, Moyſes, & alij deinceps permulti, qui tamen inter prophetas non numerantur: quia libros de viſionibus ſuis non reliquerunt, præter Moyſen,*

seu, cuius volumina etiam ad ritus, sacras cęremonias, legésque ciuiles spectabant. Et si hæc omnia figura rerum futurarum erant, neque illa tempora prophetarum sunt dicta, sicut ea quibus est regnatum, quibus prophetæ nunquam defuerunt à Samuele, ante quem sermo domini rarus erat, & visio non manifesta, vt dicitur primo regnorum, ad remigrationem è Babylone, scriptique sunt libri quatuor maiorum prophetarum, & duodecim minorum.

Quo tempore sit impleta promissio Dei de terra Chanaan, quam in possessionem etiam Israel carnalis accepit. CAP. II.

IN præcedente libro diximus, ab initio ad Abraham promissionum Dei duas res fuisse promissas: vnam scilicet quòd terram Chanaan possessurum foret semen eius: quod significat, vbi dictum est: Vade in terram, quam tibi demonstrauero, & faciam te in gentem magnam: aliam verò longè præstantiorem: non de carnali, sed de spiritali semine: per quod pater est: non vnius gentis Israeliticæ, sed omnium gentium quæ fidei eius vestigia consequuntur. Quod promitti cœpit his verbis. Et benedicentur in te omnes tribus terræ. Et deinceps aliis multis admodum testimoniis hæc duo promissa esse monstrauimus. Erat igitur iam in terra promissionis semen Abrahæ, id est populus Israel secundùm carnem: atque ibi non solùm tenendo, ac possidendo ciuitates aduersariorum, verumetiam reges habendo, regnare iam cœperat, impletis de ipso populo promissionibus Dei iam magna ex parte: non solùm quæ in illis tribus patribus, Abraham, Isaac, & Iacob, quibuscunque dictis vel signis, aut figuris temporibus eorum factæ sunt, verumetiam quæ per ipsum Moysen, per quem populus idem de seruitute Ægyptia liberatus est, & per quem cuncta præterita reuelata sunt temporibus eius, cùm populum per eremum duceret, factæ fuerant. Neque autem per insignem ducem Iesum Naue, per quem populus ille in promissionis inductus est terram: qui expugnatis gentibus, eam duodecim tribubus, quibus Deus iusserat, diuisit, & mortuus est: neque post illum toto tempore Iudicum impleta fuerat promissio Dei de terra Chanaan, quod à flumine Ægypti vsque ad flumen magnum Euphraten populus ille dominaretur: nec tamen adhuc prophetabatur futurum, sed expectabatur implendum. [a] Impletum est autem per Dauid, &

eius filium Salomonem: cuius regnum tanto, quantum promissum fuerat, spatio dilatatū est. Vniuersos quippe illos subdiderunt, tributariósque fecerunt. Sic igitur in terra promissionis secundùm carnem, hoc est in terra Chanaan sub his regibus semen Abrahæ fuerat constitutum, vt nihil deinde superesset. quo terrena illa Dei promissio compleretur: nisi vt in eadem terra, quantum ad prosperitatem attinet temporalem, per posteritatis successionem inconcusso statu vsque ad mortalis seculi huius terminū gens permaneret Hebræa, si domini Dei sui legibus obediret. Sed quoniam Deus nouerat, hoc eam non esse facturam, vsus est etiam temporalibus pœnis ad exercēdos in ea paucos fideles suos, & admonēdos, qui postea futuri erant in omnibus gentibus, quas per eos admoneri oportebat, in quibus alteram promissionem reuelato Nouo Testamento per incarnationem Christi fuerat impleturus.

L. VIVES.

a Impletum est autem per Dauid.} *Hieronymus Dardano scribens, ostendit non totam terram Iudæis promissam, esse ab eis possessam. In libro enim Numerorum isti sunt termini, à meridie mare Salinarum per Sina & Cades-barne, vsque ad torrentem Aegypti, qui iuxta Rhinocoruram mari magno influit, & ab occidente ipsum mare Palæstinæ, Phœnices, Syriæ Cœles, Ciliciæq; pertenditur: ab aquilone Taurum montem, & Zephyrium vsque ad Hermath, quæ appellatur Epiphania Syriæ: ad orientem verò per Antiochiam, & lacū Cenereth, qui nunc Tiberias appellatur, & Iordanem, qui mari influit Salinarum, quod nunc Mortuum dicitur: trans Iordanem duorum & semis tribuum possessio est Ruben, & Gad, & dimidiæ tribus Manassæ. Hæc diuus Hieronymus. Atqui Dauid hæc omnia non possedit, sed illos solos terminos, quibus deinceps totus populus Iudæus coercitus est ab amne Rhinocorura ad Euphratem.*

De tripertitis significationibus Prophetarum: quæ nunc ad terrenam, nunc ad cælestem Hierusalem, nunc autem ad vtranque referuntur. CAP. III.

Q Vocirca sicut oracula illa diuina ad Abrahā, Isaac, & Iacob, & quæcunque alia signa, vel dicta prophetica in sacris literis præcedentibus facta sunt: ita etiam cæteræ ab isto regum tempore prophetiæ, partim pertinent ad gentem carnis Abrahæ, partim verò ad illud semen

semen illius, in quo benedicuntur omnes gentes cohæredes Christi per testamentum nouum, ad posſidendam vitam æternam regnúmque cælorum. Partim ergo ad ancillam, quæ in seruitutem generat, id est terrenam Hierusalem, quæ seruit cum filiis suis, partim verò ad liberam ciuitatem Dei, id est veram Hierusalem æternam in cælis, cuius filij omnes secundùm Deum viuentes peregrinantur in terris, sed sunt in eis quædam, quæ ad vtranque pertinere intelliguntur, ad ancillam propriè, ad liberam figuratè. Tripertita itaque reperiuntur eloquia prophetarum: siquidem aliqua sunt ad terrenam Hierusalem spectantia, aliqua ad cælestem, nonnulla ad vtranque, Exemplis video probandum esse quod dico. [a] Missus est Nathan propheta, qui regem Dauid argueret de peccato graui, & ei quæ consecuta sunt mala, futura prædiceret. Hæc atque huiusmodi, siue publicè, id est pro salute, vel vtilitate populi, siue priuatim cum pro suis quisque rebus diuina promeretur eloquia, quibus pro vsu temporalis vitæ futuri aliquid nosceretur, ad terrenam ciuitatem pertinuisse, quis ambigat? Vbi autem legitur: Ecce dies veniũt, dicit dominus, & consummabo domui Israel, & domui Iuda Testamentum Nouum, non secundum testamẽtum, quod disposui patribus eorum, in die qua apprehendi manum eorum, vt educerẽ eos de terra Ægypti, quoniã ipsi non permanserunt in testamento meo, & ego neglexi eos, dicit Dominus: quia hoc est testamentum quod constituam domui Israel: Post dies illos, dicit Dominus, dabo leges meas in mentem eorum, & super corda eorum scribam eas, & videbo eos, & ero illis in Deum, & ipsi erunt mihi in plebem: Hierusalem sine dubio superna prophetatur, cuius Deus ipse præmium est, eúmque habere atque ipsius esse summum illi est atque totum bonum. Ad vtranque verò pertinet hoc ipsum, quòd Hierusalem dicitur Dei ciuitas, & in ea prophetatur futura domus Dei, eáque prophetia videtur impleri, cùm Salomõ rex ędificat illud nobilisſimum templum. Hęc enim in terrena Hierusalem secundùm historiam contigerunt, & cælestis Hierusalẽ figurę fuerunt. Quod genus prophetiæ ex vtroque veluti compactum atque commixtum in libris veteribus canonicis, quibus rerum gestarum narrationes continentur, valet plurimum, multúmque exercuit, & exercet ingenia scrutantium literas sacras, vt quod historicè prædictũ completúmq; legitur in semine Abrahæ se-

cundum carnem, etiam in semine Abrahæ secundum fidem, quid implendum allegoricè significet inquiratur: [b] intantum vt quibusdam visum sit, nihil esse in eisdem libris vel prænuntiatum & effectum, [c] vel non effectum quamuis prænũtiatum, quod non insinuet aliquid ad supernã ciuitatem Dei, eiúsque filios in hac vita peregrinos, figurata significatione referendum. Sed si hoc ita est, iam bipertita, non tripertita erunt eloquia Prophetarum, vel potius illarum scripturarũ omnium, quæ veteris instrumenti appellatione censentur: nihil enim erit illic, quod ad Hierusalem terrenam tantùm pertineat, si quicquid ibi de illa, vel propter illam dicitur, atque completur, significat aliquid, quod etiam ad Hierusalem cęlestem allegorica pręfiguratione referatur: sed erunt sola duo genera: vnum quod ad Hierusalem liberam, alterum quod ad vtranq; pertineat. Mihi autem sicut multum videntur errare, qui nullas res gestas in eo genere literarum aliquid aliud, præter id quod eo modo gestæ sunt significare arbitrantur: ita multum audere, qui prorsus ibi omnia significationibus allegoricis inuoluta esse contendunt. Ideo tripertita, non bipertita esse dixi. Hoc enim existimo, non tamen culpans eos, qui potuerunt illic de quacunq; re gesta sensum intelligẽtiæ spiritalis exculpere, seruata primit⁹ dũtaxat historię veritate. Cæterum quæ ita dicuntur, vt rebus humanitus, seu diuinitus gestis, siue gerẽdis cõuenire non possint, quis fidelis dubitet nõ esse inaniter dicta? Quis ea non ad intelligentiam spiritalem reuocet, si possit, aut ab eo qui potest reuocanda esse fateatur?

L. VIVES.

a Missus est Nathan.} *Posteaquam David Vriam maritũ Bersabes collocari in prima acie iussisset, vt mortem oppeteret, ac ipse rex viduam cepisset in coniugem.*

b In tantum vt.} *Hinc fieri aiunt, vt tam multa illorum regum in libris Regnorum dicta factáque prætermittantur, quæ dicuntur scripta in libris Regum, Iuda, vel Israël, quòd illa non videantur pertinere ad ecclesiam Christi, tanquam imaginem ad solidum illud verumq; corpus. At omnia quæ toto illo, seu libro vitæ sunt conscripta, in Christum, eiúsque sponsam dirigit tanquam in scopum vtriusque testamenti.*

c Vel non effectum quamuis prænuntiatum.} *Legendum, Vel effectum quamuis non prænunciatum. Et sic est in aliis libris. Non prænunciatum, inquit prophetia.*

d Ita multum audere.} *Origenes omnia veteris instrumenti ad alle-*

allegorias refert, in quibus explicandis felicior cæteris fuit. seruat tamen veritatem historiæ. Nam alioqui friuola essent omnia quæ in sacris libris scribuntur. Cui vnusquisque pro captu & arbitrio suo allegoriam affingeret, nec constaret quid credendum, quomodo videndum esset. Quo magis miror stultitiam ne dicam an impudentiam, an vtrunque eorum qui ex allegoriis præcepta & leges vitæ, dogmata religionis, vincula quibus ligemur teneamúrque, colligunt atque innodant. & ea pro certissimis in vulgum efferunt, ac hæreticum clamant, si quis dissentiat.

De præfigurata commutatione Israelitici regni & sacerdotij, & de his quæ antea mater Samuelis personam gerens Ecclesiæ prophetauit CAP. IIII.

PRocursus igitur ciuitatis Dei, vbi peruenit ad regum tempora, quando Dauid Saule reprobato, ita regnum primus obtinuit, vt eius deinde posteri in terrena Hierusalem diuturna successione regnarent: dedit figuram rei gestæ, significans, atque prænuntians quod non est prætereundum silentio, rerum mutationem futurarum, quod attinet ad duo testamenta, vetus & nouum: vbi sacerdotium, regnúmque mutatum est per sacerdotem, eundémque regem nouum ac sempiternum, qui est Christus Iesus. Nam & Heli sacerdote reprobato, substitutus est in Dei ministerium Samuel simul officio functus sacerdotis & iudicis: & Saule abiecto rex Dauid fundatus in regno, hoc quod dico figurauerunt. Mater quoque ipsa Samuelis Anna, quæ prius fuit sterilis, & posteriore fœcunditate lætata est, prophetare aliquid non videtur, quum gratulationem suam Domino fundit exultans: quãdo eundem puerum natum, & ablactatum, Deo reddidit, eadem pietate quá vouerat. Dicit enim: Confirmatũ est cor meum in Domino, & exaltatũ est cornu meum in Deo meo. Dilatatum est super inimicos meos os meum: lætata sum in salutari tuo: quoniam non est sanctus, sicut Dominus: & non est iustus, sicut Deus noster: nõ est sanctus præter te. Nolite gloriari, & nolite loqui excelsa, neque procedat magniloquium de ore vestro: quoniam Deus scientiarum Dominus, & Deus præparans adinuentiones suas. Arcum potentium fecit infirmũ, & infirmi præcincti sunt virtute. Pleni panibus minorati sunt, & esurientes trãsierunt terram. Quia sterilis peperit septem: [a] & multa in filiis infirmata est. Dominus mortificat & viuificat: deducit ad inferos, & redu-

cit. Dominus pauperem facit, & ditat: humiliat & exaltat. Suscitat à terra pauperē, & de stercore erigit inopem: vt collocet eum cum potētibus populi sui, & sedem gloriæ hæreditatem dans ei: dans votum vouenti, & benedixit annos iusti: quoniam non in virtute potēs est vir. Dominus infirmum faciet aduersarium suum, Dominus sanctus. Non glorietur prudens in prudētia sua: & non glorietur potens in potentia sua, & nō glorietur diues in diuitiis suis, sed in hoc glorietur qui gloriatur, intelligere & scire Dominum, & facere iudicium & iustitiam in medio terræ. Dominus ascendit in cælos, & tonuit: ipse iudicabit extrema terræ, quia iustus est: & dat virtutem regibus nostris: & exaltabit cornu Christi sui. Itáne verò verba hæc vnius putabuntur esse mulierculæ, de nato sibi filio gratulantis? Tantúmne mens hominum à luce veritatis auersa est: vt non sentiat supergredi modum fœminæ, huius dicta quæ fudit? Porrò qui rebus ipsis quæ iam cœperunt etiam & in hac terrena peregrinatione compleri, conuenienter mouetur: nónne intendit, & aspicit, & agnoscit per hanc mulierem, cuius etiā nomen, id est Anna, quæ gratia eius interpretatur, ipsam religionem Christianam, ipsam ciuitatem Dei, cuius Rex est & conditor Christus: ipsam postremo Dei gratiā prophetico spiritu sic locutam, à qua superbi alienantur vt cadant: qua humiles implentur vt surgant, quod maximè hymnus iste personuit? Nisi quisquam fortè dicturus est, nihil istam prophetasse mulierem, sed Deum tantummodò propter filium, quem precata impetrauit exultanti prædicatione laudasse. Quid ergo sibi vult quod ait? Arcum potentium fecit infirmum, & infirmi præcincti sunt virtute, pleni panibus minorati sunt, & esurientes transierunt terram, quia sterilis peperit septem, & multa in filiis infirmata est? Nunquid septem ipsa pepererat, quamuis sterilis fuerat? Vnicum habebat, quando ista dicebat, [b]sed nec postea septem peperit, siue sex quibus septimus esset ipse Samuel, sed tres mares & duas fœminas. Deinde in illo populo cùm adhuc nemo regnaret, quod in extremo posuit, dat virtutem regibus nostris, & exaltauit cornu Christi sui, vnde dicebat, si non prophetabat? Dicat ergo Ecclesia Christi, ciuitas Regis magni, gratia plena, prole fœcunda, dicat quod tantò antè de se prophetatum per os huius piæ matris agnoscit. Confirmatum est cor meum in Domino, &[c] exaltatum est cornu meum in Deo meo. Verè confir-

confirmatum est cor, & cornu verè exaltatum, quia non in se, sed in Domino Deo suo. Dilatatum est super inimicos meos os meum, quia & in angustiis pressurarum sermo Dei non est alligatus,[d] nec in præconibus alligatis. Lætata sum, inquit, in salutari tuo. Christus est ipse Iesus, quē Simeon sicut in Euangelio legitur, senex amplectens paruulum, agnoscens magnum: Nunc dimittis, inquit, Domine, seruum tuum in pace, quoniam viderunt oculi mei salutare tuum. Dicat itaque Ecclesia: Lætata sum in salutari tuo, quoniam non est sanctus sicut Dominus, & nō est iustus sicut Deus noster, tanquam sanctus & sanctificans, & iustus & iustificās: non est sanctus præter te, quia nemo fit nisi abs te. Denique sequitur: Nolite gloriari superbè, & nolite loqui excelsa, neque exeat magniloquium de ore vestro, quoniam Deus scientiarum Dominus ipse,[e] & nemo scit quod ipse scit: quoniā qui putat se aliquid esse, cùm nihil sit, seipsum seducit. Hæc dicuntur aduersariis ciuitatis Dei ad Babyloniā pertinentibus, de sua virtute præsumentibus, in se non in Domino gloriātibus, ex quibus sunt etiā carnales Israelitæ terrenæ Hierusalem ciues terrigenæ, qui, vt dicit Apostolus, ignorantes Dei iustitiam, id est quam dat hominibus Deus, qui solus est iustus, & iustificans, & suam volentes constituere, id est velut à se sibi paratam, non ab illo impertitam, iustitiæ Dei non sunt subiecti. Itaque quia superbi se de suo putātes, nō de Dei posse placere Deo, qui est Deus scientiarum, atque ideo & arbiter conscientiarum, vbi vidēs cogitationes hominum, quoniā vanæ sunt, si hominum sunt, & ab illo non sunt. Et præparans, inquit, ad inuentiones suas. Quas adinuentiones putamus, nisi vt superbi cadant, & humiles surgant? Has quippè adinuentiones exequitur dicens: Arcus potentium infirmatus est, & infirmi præcincti sunt virtute. Infirmatus est arcus, id est intentio eorum qui tam potentes sibi videntur, vt sine Dei dono atque adiutorio, humana sufficientia diuina possint implere mandata: & præcinguntur virtute, quorum interna vox est: Miserere mei Domine, quoniam infirmus sum. Pleni panibus, inquit, minorati sunt, & esurientes transierunt terram. Qui sunt intelligēdi pleni panibus, nisi iisdē ipsi quasi potentes, id est Israelitæ, quibus credita sunt eloquia Dei? Sed in eo populo ancillæ filij[f] minorati sunt, quo verbo minus quidem Latinè, bene tamen expressum est, quòd ex maioribus minores facti sunt: quia & in ipsis

panibus,id est diuinis eloquiis,quę Israelitę soli tūc ex omnibus gentibus acceperunt, terrena sapiunt. Gentes autem quibus lex illa non erat data,postea quàm per nouum testamentum ad eloquia illa venerunt, & multum esuriendo terram transierunt,quia in eis non terrena,sed cælestia sapuerunt. Et hoc velut quęreretur causa cur factum sit,quia sterilis,inquit, peperit septē,& multa in filiis infirmata est. Hic totum quod prophetabatur,eluxit agnoscentibus numerum septenarium, quo est vniuersa Ecclesiæ significata perfectio.Propter quod & Ioannes Apostolus ad septem scribit Ecclesias,eo modo se ostendens ad vnius plenitudinem scribere. Et in Prouerbiis Salomonis hoc antea præfigurans Sapientia ædificauit sibi domum , & suffulsit columnas septem. Sterilis enim erat in omnibus gentibus Dei ciuitas, antequàm iste fœtus,per quem eam factam fœcundam cernimus, oriretur.Cernimus etiam, quæ multa in filiis erat,nunc infirmatam Hierusalem terrenam:quoniam quicunque filij liberæ in ea erant, virtus erant eius.Nunc verò ibi quoniā litera est,& spiritus non est , amissa virtute infirmata est.Dominus mortificat & viuificat:mortificauit illam,quæ multa erat in filiis, & viuificauit hanc sterilem , quæ peperit septem. Quamuis commodius possit intelligi eosdem viuificare, quos mortificauerit.Id enim velut repetiuit addēdo:Deducit ad inferos,& reducit.Quibus enim dicit Apostolus:Si mortui estis cum Christo quæ sursum sunt quærite,vbi Christus est in dextera Dei sedens:salubriter vtique mortificantur à Domino, quibus adiungit, Quæ sursum sunt sapite,non quæ super terram:vt ipsi sint illi, qui esurientes trāsierunt terram.Mortui enim estis,inquit.Ecce quomodo salubriter mortificat Deus.Deinde sequitur.Et vita vestra abscondita est cum Christo in Deo. Ecce quomodo eosdem ipsos viuificat Deus.Sed nunquid eosdem deduxit ad inferos, & reduxit? Hoc vtrunque sine controuersia fidelium in illo potius videmus impletum,capite scilicet nostro, cum quo vitam nostram in Deo Apostolus dixit absconditam. Nam qui proprio filio nō pepercit,sed pro omnibus tradidit eum, isto modo vtique mortificauit eum. Et quia resuscitauit eum à mortuis,eundem rursus viuificauit. Et quia in prophetia vox eius agnoscitur : Non derelinques animam meam in inferno:eúndem deduxit ad inferos & reduxit.Hac eius paupertate ditati sumus.Dominus enim pauperem facit,& ditat. Nam quid

quid hoc ſit vt ſciamus, quod ſequitur audiamus. Humiliat, & exaltat: vtique ſuperbos humiliat, & humiles exaltat. Quod enim alibi legitur: Deus ſuperbis reſiſtit, humilibus autem dat gratiam: hoc totus habet ſermo huius, cuius nomen interpretatur gratia eius. Iam verò quod adiungitur: Suſcitat à terra pauperem: de nullo melius quàm de illo intelligo, qui propter nos factus eſt pauper, cùm diues eſſet, vt eius paupertate ſicut paulò antè dictum eſt, ditaremur. Ipſum enim de terra ſuſcitauit tam citò, vt caro eius non videret corruptionem. Nec illud ab illo alienabo, quod additum eſt: Et de ſtercore erigit inopem.[f] Inops quippe idem eſt quod pauper. Stercus verò vnde erectus eſt rectiſſimè intelliguntur perſecutores Iudæi, in quorum numero cùm ſe dixiſſet Apoſtolus Eccleſiam perſecutum: Quæ mihi, inquit, fuerunt lucra, hæc propter Chriſtum damna eſſe duxi, nec solùm detrimēta, verumetiam ſtercora exiſtimaui eſſe vt Chriſtum lucrifacerem. De terra ergo ſuſcitatus eſt ſupra omnes diuites ille pauper, & de illo ſtercore erectus eſt ſupra omnes opulētos ille inops, vt ſedeat cum potentibus populi, quibus ait: Sedebitis ſuper duodecim ſedes. Et ſedem gloriæ hæreditatem dans eis. Dixerant enim potentes illi: Ecce nos dimiſimus omnia, & ſecuti ſumus te: hoc votum potentiſſimi vouerant. Sed vnde hoc eis, niſi ab illo, de quo hic continuò dictum eſt: Dans votum vouenti? Alioquin ex illis eſſent potentibus, quorum infirmatus eſt arcus. Dans, inquit, votum vouēti. Non enim Domino quiſquam quicquam ratum voueret, niſi qui ab illo acciperet quod voueret. Sequitur: Et benedixit annos iuſti: vt cum illo ſcilicet ſine fine viuat, cui dictum eſt, Et anni tui non deficient. Ibi enim ſtant anni, hîc autem tranſeunt, imò pereunt: antequam enim veniant, non ſunt: cùm autem venerint, nō erunt, quia cum ſuo fine veniunt. Horum autē duûm, id eſt dans votū vouēti: & benedixit annos iuſti: vnum eſt quod facimus, alterum quod ſumimus. Sed hoc alterum Deo largitore non ſumitur, niſi cum ipſo adiutore primū illud efficitur, quia non in virtute potens eſt vir: Dominus infirmū faciet aduerſarium eius, illum ſcilicet qui homini vouenti inuidet, & reſiſtit: ne valeat implere quod vouit. [h] Poteſt ex ambiguo Græco intelligi, & aduerſarium ſuum. Cùm enim Dominus poſſidere nos cœperit, pfectò aduerſarius qui noſter fuerat, ipſius fit, & vincitur à nobis, ſed nō viribus noſtris, quia nō in virtu-

te ſua potens eſt vir. Dominus ergo infirmum faciet aduerſarium ſuum dominus ſanctus:vt vincatur à ſanctis, quos dominus ſanctus ſanctorum effecit ſanctos. [l]Ac per hoc nō glorietur prudens in prudētia ſua, & non glorietur potens in potentia ſua,& nō glorietur diues in diuitiis ſuis:ſed in hoc glorietur qui gloriatur,intelligere & ſcire dominū,[k]& facere iudicium & iuſtitiā in medio terræ.Nō parua ex parte intelligit & ſcit dominum,qui intelligit & ſcit etiam hoc à domino ſibi dari,vt intelligat & ſciat dominū.Quid enim habes,ait Apoſtolus,quod non accepiſti?Si autem & accepiſti,quid gloriaris quaſi nō acceperis:id eſt quaſi à teipſo tibi ſit,vnde gloriaris? Facit autē iudicium & iuſticiā,qui rectè viuit. Rectè autē viuit qui obtēperat præcipienti Deo,& finis præcepti,id eſt ad quod refertur præceptum,charitas eſt de corde puro,& cōſcientia bona,& fide nō ficta.Porrò iſta charitas,ſicut Ioannes apoſtolus teſtatur,ex Deo eſt.Facere igitur iudicium & iuſtitiam,ex Deo eſt.Sed qui eſt in medio terræ?Neque enim non debent facere iudicium & iuſtitiam qui habitant in extremis terræ, quis hoc dixerit?Cur ergo additum eſt in medio terræ?Quod ſi non adderetur,& tantummodo diceret, facere iudicium & iuſtitiam, magis hoc præceptum ad vtroſque homines pertineret,& mediterraneos & maritimos.Sed ne quiſquam putaret poſt finē vitæ,quæ in hoc agitur corpore, ſupereſſet tempus iudicium iuſtitiámque faciendi, quam cùm eſſet in carne non fecit, & ſic diuinū euadi poſſe iudicium, in medio terræ mihi videtur dictum, cùm quiſque viuit in corpore. In hac quippe vita ſuam terram quiſque circumfert, quam moriente homine recipit terra communis, reſurgenti vtique redditura. Proinde in medio terræ, id eſt cùm anima noſtra iſto terreno clauditur corpore,faciendum eſt iudicium & iuſtitiā, quod nobis proſit in poſterum, quādo recipiet quiſque ſecundum ea quæ per corpus geſſit, ſiue bonū, ſiue malū.Per corpus quippè ibi dixit Apoſtol[9], per tēpus quo vixit in corpore. Non enim ſi quis maligna mente atque impia cogitatione blaſphemet, neque id vllis membris corporis operetur,ideo non erit reus, quia id non motu corporis geſſit, cùm hoc per illud tempus geſſerit, quo geſſit& corpus. Iſto modo congruenter intelligi poteſt etiam illud quod in Pſalmo legitur: Deus autem Rex noſter ante ſecula operatus eſt ſalutem in medio terræ:vt Dominus Ieſus accipiatur Deus noſter qui eſt

ante

ante secula;quia per ipsum facta sunt secula:operatus est salutem nostram in medio terræ,quum verbo caro factum est, & terreno habitauit in corpore.Deinde postea quàm prophetatum est in his verbis Annæ:quomodo gloriari debeat, qui gloriatur,nó in se vtique,sed in Domino propter retributionem,quæ in die iudicij futura est:Dominus, [l]inquit, ascendit in cælos & tonuit : ipse iudicabit extrema terræ, quia iustus est.Prorsus ordinem tenuit confessionis fidelium. Ascendit enim in cælum Dominus Christus, & inde venturus est ad viuos & mortuos iudicandos. Nam quis ascendit, sicut dicit Apostolus, nisi qui & descendit in inferiores partes terræ? Qui descendit,ipse est,& qui ascendit super omnes cælos, vt adimpleret omnia. Per nubes ergo suas tonuit, quas Spiritu sancto quum ascendisset impleuit. De quibus ancillę Hierusalem, hoc est ingratæ vineæ comminatus est apud Esaiam prophetam,ne pluant super eam imbrem. Sic autem dictum est : Ipse iudicabit extrema terræ : ac si diceretur, etiam extrema terræ.Non enim alias terræ partes non iudicabit, qui omnes homines proculdubio iudicabit. Sed melius intelliguntur extrema terræ,extrema hominis: quoniam non iudicabuntur,quæ in melius vel deterius medio tempore commutantur, [m]sed in quibus extremis inuentus fuerit qui iudicabitur. Propter quod dictum est : Qui perseuerauerit vsque in finem,hic saluus erit.Qui ergo perseueranter facit iudicium & iustitiam in medio terræ, non damnabitur quum iudicabuntur extrema terræ.Et dat,inquit, virtutem regibus nostris, vt non eos iudicando condemnet. Dat eis virtutem, qua carnem sicut reges regant, & in illo mundum, qui propter eos fudit sanguinem vincant. Et exaltabit cornu Christi sui : quomodo Christus exaltabit cornu Christi sui? De quo enim suprà dictum est, Dominus ascendit in cælos, & intellectus est Dominus Christus:ipse,sicut hic dicitur, exaltabit cornu Christi sui,[n]qui est Christus. Christus ergo Christi sui cornu exaltabit, id est vniuscuiusque fidelis sui, sicut ista in principio huius hymni ait: Exaltatum est cornu meum in Deo meo. Omnes quippe vnctos eius chrismate, rectè Christos possumus dicere,quod tamen totum cum suo capite corpus,vnus est Christus. Hæc Anna prophetauit Samuelis sancti viri mater,multúmque laudati. In quo quidem tunc figurata est mutatio veteris sacerdotij,& nunc impleta, quãdo

infirmata est quæ multa erat in filiis, vt nouum haberet in Christo sacerdotium sterilis, quæ peperit septem.

L. VIVES.

a ET multa in filiis.} *Quæ multos habebat filios.*

b Sed nec postea septem peperit. } *Sic in primo Reg. cap. 2. vt Augustinus dicit. Iosephus tamen, nisi mendosus est codex, tres filios, & tres filias peperisse Annam scribit post natum Samuelem: sed Hebræi duos filios Samuelis, pro filiis Annæ numerant, quum sint nepotes: & ita septem liberi Phanneæ mortui sunt sigillatim, vt nascebantur filij Annæ & nepotes.*

c Exaltatum est cor meum.} *Alibi cornu meum, & sic videtur Augustinus scripsisse: nam Græcè est κέρας. Hebræi tradunt, nato Samuele primogenitum Phanneæ alterius vxoris Helcannæ interisse, & vt liberi nascebantur Annæ, ita Phanneæ peribant. Hieronymus super primum librum Regum.*

d Nec in præconibus alligatis.} *In codice Brugen. habetur, sed in præconibus alligatis: hoc significat hærere semper liberum Dei sermonem præconibus suis. Illud verò quod vulgò, etiam in vinclis præconibus, diuinum sermonem solutum esse ac liberum.*

e Et nemo scit quod ipse scit.} *Vt & sit quasi etiam. Refertur vel ad præscientiam rerum futurarum, vel ad conscientiam præsentium abditarum. Alibi sic legitur, Deus scientiarum Dominus, ipse vos scit, & vbi nemo scit.*

f Minorati sunt, quo verbo minus quidem Latinè.} *Vt vertatur ad verbum ἠλαττώθη, quod etiam minuo dici potest.*

g Inops quippe idem est quod pauper. } *Paulo plus videtur esse inops in indigentia, quàm pauper: etsi inops quum ab ope veniat, id est auxilio, non tam dicitur qui caret pecunia, quàm qui opibus in quibus est auxilium. Sic à Virgilio senectus dicitur inops, primo Georg. quasi ex se minimum habens quo iuuetur. Et apud Terentium in Adelph. Leno quum se inopem quiritatur, non sic pecuniæ, vt auxilij profitetur indigum. Ita Varro etyma reddit: Pauper à paulo lare, mendicus à minus, cui quum opus est, minus nullo est: inops, quòd opis egeat: opulentus ab ope. Ideò propriè ac eleganter paulò pòst Augustinus: Supra omnes opulentos ille inops.*

h Potest ex ambiguo Græco.} *αὐτοῦ, quod Latinè dicimus & eius, & suum. Græci enim non hæc ita separant, vt nos.*

i Ac per hoc non glorietur.} *Hæc verba vulgò non habentur in carmine Annæ, 1. Reg. 2. ex interpretatione Hieronymi: sed Hieremiæ 9. LXX. verò & in lib. 1. Reg. & in Hieremia posuerunt, etsi paulò*

paulò diversius. Hoc dicto ratio omnis superbiæ confutatur quum nec diuitias velit Dominus, nec fortitudinem, nec sapientiam illam humanam esse materiam gloriandi & efferendi sui, sed qui gloriatur, ut inquit Paulus, in domino glorietur: sic se efferat homo in animo modico semper & æquabili. nunquam enim intumescat si ad hunc modum se sustulerit. Non inflat enim scientia Domini, quæ est charitate condita. & præcipuè si quum illum [illegible] id subinde animam & cogitationem subierit, ipsum esse, qui miseretur abiecti, qui indicat superbum, & sibi fidentem, qui iustitia sua bene meritum muneratur & donat.

k Et facere iudicium & iustitiam. } *In I. lib. Reg. sic* LXX. ἀλλ᾽ ἐν τούτῳ καυχάσθω ὁ καυχώμενος ἐν τῷ συνιεῖν καὶ γινώσκειν τὸν κύριον, καὶ ποιεῖν κρίμα καὶ δικαιοσύνην ἐν μέσῳ τῆς γῆς. *In hoc glorietur qui gloriatur, quòd intelligit & nouit Dominum, & facit iudicium & iustitiam in medio terræ, ut ad eum referatur qui gloriatur: & sic interpretatur Augustinus in Hieremia sic:* ἐν τούτῳ καυχάσθω ὁ καυχώμενος συνιεῖν καὶ γινώσκειν, ὅτι ἐγώ εἰμι κύριος ὁ ποιῶν ἔλεος καὶ κρίμα καὶ δικαιοσύνην ἐπὶ τῆς γῆς. *In hoc glorietur, qui gloriatur, quòd intelligat & cognoscat me esse Dominum, qui facio misericordiam & iudicium & iustitiam in terra.*

l Dominus, inquit, ascendit in cælos & tonuit. } *Nec verba ista leguntur in vulgatis exemplaribus, sed quod id sequitur, & ipse indicabit, &c. August.* LXX *sequitur, ut illa ætate ecclesiæ ferè omnes.*

m Sed in quibus extremis. } *Vnde est illud, sicut te inuenero, ita iudicabo.*

n Quis est Christus. } *Alibi sic. Quis ergo Christus Christi? an cornu exaltabit uniuscuiusque fidelis?*

De his quæ ad Heli sacerdotem homo Dei prophetice loquutus est, significans sacerdotium, quod secundum Aaron institutum fuerat, auferendum.

CAP. V.

SEd hoc euidentius ad ipsum Heli sacerdotem missus loquitur homo Dei, [a] cuius quidem nomen tacetur, sed intelligitur officio ministerióque suo sine dubitatione Propheta. Sic enim scriptum est: Et venit homo Dei ad Heli, & dixit: Hæc dicit Dominus: Reuelans reuelatus sum ad domum patris tui, quum essent in terra Aegypti serui in domo Pharaonis, & elegi domū patris tui ex omnibus sceptris Israel mihi sacerdotio fungi, ut ascenderent ad altare meum, & incenderent incensum, [b] & portarent ephod, & dedi domui patris tui omnia: quæ sunt ignis filiorum Israel in escam. Et ut quid respexisti in incensum meum, & in

sacrificium meum impudẽti oculo, [c] & glorificasti filios tuos super me; [d] benedicere primitias omnis sacrificij in Israel in conspectũ meo? Propter hoc hæc dicit Dominus Deus Israel: Dixi, domus tua & domus patris tui transibunt coram me, vsque in æternum. Et nunc dicit Dominus: Nequaquam, sed glorificãtes me, glorificabo: & qui spernit me, spernetur. Ecce dies veniunt, & exterminabo semen tuum, & semen domus patris tui, [e] & non erit tibi senior in domo mea omnibus diebus, & virum exterminabo tibi ab altari meo, vt deficiant oculi eius, & defluat anima eius, & omnis qui supererit domus tuæ decidet in gladio virorum. Et hoc tibi signum, quod veniet super duos filios tuos, Ophni & Phinees, vna die morientur ambo. Et suscitabo mihi sacerdotem fidelem, qui omnia quæ in corde meo & quæ in anima mea faciat, & ædificabo ei domum fidelem, & transibit coram Christo meo omnibus diebus. Et erit qui [f] supererit in domo tua, veniet adorare ei obolo argẽti: dicens: Iacta me in vnam partẽ sacerdotij tui manducare panem. Non est vt dicatur ista prophetia, vbi sacerdotij veteris tanta manifestatione prænuntiata mutatio est, in Samuele fuisse completa. [f] Quanquam enim non esset de alia tribu Samuel, quàm quę constituta fuerat à Domino, vt seruiret altari, tamen non erat de filiis Aaron, cuius progenies fuerat deputata, vt inde fierent sacerdotes: ac per hoc in ea quoque re gesta, eadem mutatio, quę per Christũ Iesum futura fuerat, adumbrata est: & ad vetus testamentũ propriè, figuratè verò pertinebat ad nouũ, prophetia [h] tã facto etiam ipso quàm verbo: id scilicet facto significans, quod verbo ad Heli sacerdotẽ dictũ est per prophetã. Nam fuerũt postea sacerdotes ex genere Aaron, sicut Sadoc & Abiathar regnante Dauid, & alij deinceps, antequã tempus veniret, quo ista quæ de sacerdotio mutãdo tantò antè prędicta sunt, effici per Christum oportebat. Quis autẽ nunc fideli oculo hæc intuens non videat esse cõpleta, quãdoquidem nullũ tabernaculũ, nullum templum, nullum altare, nullum sacrificium, & ideò nec vllus sacerdos remansit Iudæis, quibus vt de semine Aaron ordinaretur, in Dei fuerat lege mandatum. Quod & hîc commemoratum est illo dicente Propheta: Hæc dicit Dominus Deus Israel, dixi: Domus tua & domus patris tui transibunt coram me vsque in æternum. Et nũc dicit Dominus, Nequaquam, sed glorificãtes me, glorificabo: & qui me spernit, spernetur.

netur. Quod enim nominat domum patris eius, non eum de proximo patre dicere, sed de illo Aaron, qui primus sacerdos est institutus, de cuius progenie cæteri sequerentur, superiora demonstrant, vbi ait: Reuelatus sum ad domum patris tui cùm essent in terra Ægypti serui in domo Pharaonis, & elegi domum patris tui ex omnibus sceptris Israel, mihi sacerdotio fungi. Quis pater fuit huius in illa Ægyptia seruitute, vnde cùm liberati fuissent electus est ad sacerdotium nisi Aaron? De huius ergo stirpe isto loco dixit futurum fuisse, vt non essent vlterius sacerdotes. Quod iam videmus impletum. Vigilet fides, præsto sunt res, cernuntur, tenentur, & videre nolentium oculis ingeruntur: Ecce, inquit, dies veniunt, & exterminabo semen tuum, & semen domus patris tui; & non erit tibi senior in domo mea omnibus diebus, & virum exterminabo tibi ab altari meo, vt deficiant oculi eius, & defluat anima eius. Ecce dies qui prænūtiati sunt iam venerunt. Nullus sacerdos est secundùm ordinem Aaron. Et quicunque ex eius genere est homo, cùm videt sacrificium Christianorum toto orbe pollere, sibi autem honorem illum magnum esse subtractum, deficiunt oculi eius, & defluit anima eius tabe mœroris. Propriè autem ad huius domum Heli, cui hæc dicebantur, quod sequitur pertinet. Et omnis qui superierit domus tuæ, decidet in gladio virorū. Et hoc tibi signum quod veniet super duos filios tuos, Ophni & Phinees: die vno morientur ambo. Hoc ergo signum factum est mutandi sacerdotij de domo huius: quo signo significatum est, mutandum sacerdotium domus Aaron. Mors quippe filiorum huius significauit mortem nō hominū, sed ipsius sacerdotij de filiis Aarō. Quod autē sequitur, ad illū iā pertinet sacerdotē, cuius figurā gessit huic succedendo Samuel. Proinde quę sequūtur, de Christo Iesu noui testamenti vero sacerdote dicuntur: Et suscitabo mihi sacerdotē fidelē, qui omnia quæ in corde meo & quæ in anima mea faciat: & ædificabo ei domū fidelē. Ipsa est æterna & superna Hierusalē. Et trāsibit, inquit, corā Christo meo omnibus diebus. Transibit, dixit, conuersabitur, sicut superius dixerat de domo Aaron: Dixi, domus tua & domus patris tui transibunt coram me in æternum. Quod autem ait, coram Christo meo transibit, de ipsa domo vtique intelligēdum est, non de illo sacerdote, qui est Christus ipse mediator atque saluator. Domus ergo eius corā illo transibit. Potest &

transsibit intelligi de morte ad vitam omnibus diebus quibus peragitur vsque in finē seculi huius ista mortalitas. Quod autem ait Deus, qui omnia quæ in corde meo, & quæ in anima mea faciat, non arbitremur habere animā Deum, cùm sit cōditor animæ, sed ita hoc de Deo tropicè, non propriè dicitur, sicut manus & pedes, & alia corporis mēbra.[1] Et ne secūdum hoc credatur homo id carnis huius effigie factus ad imaginē Dei, adduntur & aliæ quas vtique non habet homo, & dicitur Deo, sub vmbra alarum tuarum protege me: vt intelligāt homines de illa ineffabili natura, non propriis, sed translatis rerum vocabulis ista dici. Quod verò adiungitur: Et erit qui supererit in domo tua, veniet adorare ei: non propriè de domo dicitur huius Heli, sed illius Aaron, de qua vsque ad aduentū IesuChristi homines remanserunt, de quo genere etiam nūc vsq; non desunt. Nam de illa domo huius Heli, iam suprà dictum erat, & omnis qui supererit domus tuæ, decidet in gladio virorum. Quomodo ergo hic verè dici potuit, & erit qui supererit in domo tua veniet adorare ei, si illud est verū quod vltore gladio nemo inde supererit, nisi quia illos intelligi voluit, qui pertinent ad stirpē, sed illius totius sacerdotij secundùm ordinē Aaron? Ergo si de illis est prędestinatis reliquiis, de quibus alius propheta dixit: Reliquiæ saluæ fient: vnde & Apostolus: Sic ergo, inquit, & in hoc tēpore reliquiæ per electionē gratiæ saluæ factæ sunt: quia de talibus reliquiis bene intelligitur esse, de quo dictū est: Qui supererit in domo tua: profectò credit in Christum, sicut temporibus Apostolorum ex ipsa gente plurimi crediderunt, neque nūc desunt, qui licet rarissimè, tamen credant, & impletur in eo quod hic iste homo Dei cōtinuò secutus adiunxit: Veniet adorare ei obolo argenti: cui adorare nisi illi summo sacerdoti, qui & Deus est? Neq; enim in illo sacerdotio secūdū ordinem Aaron, ad hoc veniebant homines ad templū, vel altare Dei, vt sacerdotem adorarent. Quid est autem quod ait, obolo argēti, nisi breuitate verbi fidei, de quo commemorat Apostolus dictum? Verbum consummans & breuians faciet, dominus super terram. Argentum autē pro eloquio poni, Psalmus testis est vbi canitur: Eloquia domini eloquia casta, argentum igne examinatum. Quid ergo dicit iste, qui venit adorare sacerdoti Dei, & sacerdoti Deo? Iacta me in vnam partem sacerdotij tui, manducare panem. Nolo in patrum meorum collocari honore,

qui

qui nullus est, iacta me in partẽ sacerdotij tui. Elegi enim abiectus esse in domo domini, qualecunq;, & quantulumcunque mẽbrũ esse cupio sacerdotij tui. Sacerdotiũ quippe hîc ipsam plebẽ dicit, cuius plebis ille sacerdos est mediator Dei, & hominũ homo Christus Iesus. Cui plebi dicit apostolus Petrus: Plebs sancta, regale sacerdotiũ.[k] Quamuis nonnulli sacrificij tui, sint interpretati, nõ sacerdotij tui, quod nihilominus eundem significat populũ Christianũ. Vnde dicit apostolus Paulus: Vnus panis, vnum corpus multi sumus. [l] Et iterum: Exhibeatis, inquit, corpora vestra hostiam viuam. Quod ergo addidit, manducare panem: etiam ipsum sacrificij genus elegãter expressit, de quo dicit sacerdos ipse. Panis quẽ ego dedero, caro mea pro seculi vita: ipsum est sacrificiũ non secundũ ordinem Aaron, sed secundùm ordinẽ Melchisedech: qui legit intelligat. Breuis itaque est ista confessio, & salubriter humilis qua dicitur: Iacta me in partem sacerdotij tui, mãducare panẽ: ipse est obolus argenti, quia & breue est, & eloquium domini est, habitantis in domo credentis. Quia enim dixerat superius dedisse se domui Aaron cibos de victimis veteris testamenti, vbi ait: dedi domui patris tui omnia quæ sunt ignis filiorum Israel in escam: hæc quippe fuerant sacrificia Iudæorum: ideo hîc dicit mãducare panem, quod est in nouo testamento sacrificium Christianorum.

L. VIVES.

a Cuius quidem nomen tacetur.} *Hunc virũ Dei Iudæi Phinees esse dicunt, quem & Heliam autumant. Hieronymus.*

b Et portarent Ephod.} *Hieronymus multis locis, & ad Marcellam & contra Iouinianum, & de veste sacerdotali ad Fabiolam, tum etiam Iosephus libro 3. Antiquit. scribit Ephod Græcis dici ἐπωμίδα. Sic enim verterunt* LXX. *quod Hieronymus & Ruffinus vertunt, superhumerale. Ab humeris dependebat apertum ad brachia. Huiusmodi Ephod solus summus sacerdos gestabat cunctis coloribus auróque interstinctum. Leuitæ & quidam alij Ephod habebant, huic simile, sed Ephod bat, id est ex ligno. Sic Samueli fecit mater Anna Ephod bat: & Dauid ante arcam ἐπωμίδα gerebat: vnde credo manasse morem ad nostros rabi, id est, διδασκάλους ἢ μαστῆρας, vt tanquam principes legis & totius religionis habeant ἐπωμίδα insigne scientiæ admirabilis, quæ etiam per humeros defluat: hinc medicos & iurisperitos, ne quid illis viderentur cedere, cultum quoque similem vsurpasse. Cæterùm* LXX. *ἐφὼδ legunt.* Ephod.

c Et glor. filios. } *Sic fuit ex quo primùm ditescere cœpit sacerdotium Iudæorum, sic ex quo nostrum. Quotus enim quisque est, qui sacerdotia ambiat potius vt religiosè colat quam vt quæstui habeat? quem incitant parentes, & necessarij ad rem ecclesiasticam alio fine, quàm vt ditentur ipsi? quis se non existimat sanctiss. facere, cùm filiis, si habet, habet autem nisi sit sterilis, cùm fratribus, sororibus, aliisque cognatis & necessariis etiam opulentius quas ecclesiæ diuitias vocant, prætermissis egenis, quibus illa sunt parata, impartitur? Sic semper erit, quandiu opes sollicitabunt humanum cor.*

d Benedicere prim. } *Aliter in vulgata editione, quam adducere nihil opus est, quoniam frequens in omnibus manibus.*

e Et non erit tibi senior. } *πρεσβύτης, sacerdotem magnum scribit Hieronymus intelligi.*

f Supererit. } *In antiquo libro hoc toto capite, vbi impressum est superesse, scribitur superare, vt apud Verg. Superátne, & vescitur aura Aetherea. Sed significatus est idem.*

g Quanquam enim non esset de alia tri. } *Pater Samuelis de tribu Leui fuisse ostenditur 1. Paralip. 6. mater de tribu Iuda: hunc locum Augustinus recantat libro Retract. 2. vbi sic scribitur in 17. lib. Quod dictum est non erat de filiis Aaron, dicendum potius fuit: non erat filius sacerdotum. Filios quippe sacerdotum defunctis sacerdotibus succedere magis legitimi moris fuit: nam in filiis Aaron reperitur pater Samuelis: sed sacerdos non fuit: nec ita in filiis, vt eum ipse genuerit Aaron, sed sicut omnes illius populi dicuntur filij Israel. Hæc Augustinus.*

h Tam facto etiam ipso quàm. } *In aliis libris. Prophetia facti etiam ipsa non verbi: nam & si verba videbantur aliò spectare, res tamen ipsa in Christo expleta est.*

i Ne secundùm hoc credatur homo. } *Quod credebant Anthropomorphitæ hæretici.*

k Quamuis nonnulli sacrificij tui. } *Græcè ἱερατείαν, quod est etiam sacrificium, sed potius sacerdotium.*

l Et iterum: Exhibeatis, inquit: corpora vestra hostiam viuam. } *Hoc in aliis libris non legitur, etsi non absurdè additur.*

De Iudaico sacerdotio & regno, quæ cùm in æternum dicantur statura, non permanent, vt alia intelligantur quæ spondentur æterna. CAP. VI.

Cvm igitur hæc tanta altitudine prænuntiata sint, quãta nunc manifestatione clarescunt non frustra tamen moueri quispiam potest, ac dicere: Quomodo

modo confidimus euenire omnia, quæ in libris illis ventura prædicta sunt, si hoc ipsum quod ibi diuinitus dictum est, Domus tua, & domus patris tui transibunt corã me in æternum: effectum habere nõ potuit? quoniam videmus illud sacerdotium fuisse mutatum: & quod illi domui promissum est, nec sperari aliquando complendum: quia illud quod ei reprobato mutatóque succedit, hoc potius prædicatur æternum? Hoc qui dicit, nondum intelligit, aut non recolit, etiam ipsum secundum ordinem Aaron sacerdotium, tanquam vmbram futuri æterni sacerdotij constitutũ: ac per hoc quando ei æternitas promissa est, non ipsi vmbræ ac figuræ, sed ei quod per ipsam adumbrabatur figurabatúrque, promissum est. Sed ne putaretur ipsa vmbra esse mensura, ideo etiam mutatio eius debuit prophetari. Regnum quoque isto modo etiam Saulis ipsius, qui certè reprobatus atq; reiectus est, futuri regni erat vmbra in æternitate mãsuri. Oleum quippe illud quo vnctus est, & ab eo chrismate Christus est dictus, mysticè accipiendum. & magnum sacramentum intelligendum est: quod in eo tantum veneratus est ipse Dauid, vt percusso corde pauitauerit, quãdo in tenebroso occultatus antro, quò etiã Saul vrgente intrauerat necessitate naturæ, exiguam particulam vestis eius retrorsum latenter abscidit, vt haberet vnde mõstraret, quomodo ei pepercerit, cùm posset occidere: atque ita suspitionem de animo eius, qua sanctum Dauid putans inimicum suum vehemẽter persequebatur, auferret. Ne itaque reus esset tanti sacramenti in Saule violati: quia vel indumentum eius sic attrectauit, extimuit. Ita enim scriptum est: Et percussit cor Dauid super eum, [a] qui abstulit pinnulam chlamydis eius. [b] Viris autem qui cum illo erant, & vt Saulem in manus suas traditum interimeret, suadebant. Non mihi, inquit, contingat à domino sic facere hoc verbum domino meo Christo domini, inferre manum meam super eum: quia Christus domini est hic. Huic ergo vmbræ futuri non propter ipsam, sed propter illud quod præfigurabat tãta veneratio exhibebatur. Vnde & illud quod ait Sauli Samuel: Quoniam non seruasti mandatum meum quod mandauit tibi dominus: quemadmodum nunc parauerat dominus regnũ tuum vsque in æternum super Israel, & nunc regnum tuum non stabit tibi, & quæret dominus sibi hominem secundum cor suum: & mandauit ei dominus esse in principem super populum suum: quia nõ cu-

studisti quæ mandauit tibi dominus: non sic accipiendum est, ac si ipsum Saulē Deus æternū præparauerit regnaturū, & hoc postea noluerit seruare peccanti, neq; enim eum peccaturum esse nesciebat, sed præparauerat regnum eius, in quo figura esset regni æterni. Ideo addidit: Et nunc regnū tuum non stabit tibi. Stetit ergo, & stabit, quod in illo significatum est: sed non huic stabit, quia non in æternum ipse fuerat regnaturus, nec progenies eius, vt saltem per posteros alterū alteri succedentes videretur impleri quod dictum est in æternum. Et quæret, inquit, dominus sibi hominem: siue Dauid, siue ipsum mediatorē significās testamēti noui, qui figurabatur in chrismate etiam quo vnctus est ipse Dauid, & progenies eius. Nō autē quasi nesciat vbi sit, ita Deus sibi hominē quærit, sed per hominē more hominū loquitur, quia sic loquendo nos quærit. Non solū enim Deo patri, verūetiā ipsi quoq; vnigenito eius, qui venit quærere quod perierat, vsq; adeò iam eramus noti, vt in ipso essemus electi ante constitutionē mundi. [c]Quæret sibi ergo dixit, pro eo ac si diceret, quæ suum esse iā nouit, sibi esse familiarē aliis ostēdet. Vnde in Latina lingua hoc verbū accipit præpositionē, & acquirit dicitur, quod satis apertū est quid significet. Quāquā & sine additamēto præpositionis quærere intelligatur acquirere, ex quo lucra vocantur & quæstus.

L. VIVES.

a QVia abstulit pinnulam. } *Quasi extremitatem, siue laciniam, quod erat facilius scindi, siue fimbriam. Fimbriarum enim multus apud Iudæos vsus ex præcepto lib. Numerorum. Ruffinus in Iosepho summitatem vertit. Sic etiam 1. Reg. 15. de Samuele in nostris libris summitatem. Quod August. proximo capite pinnulā etiam dicit. Græcè est πτερύγιον διπλοΐδος, pinnam, extremum diploidis.*

b Viris autem qui cum illo erant. } *Trecentos scribit eum habuisse Iosephus lib. 6.*

c Quæret sibi ergo. } *Hic locus sic legitur in antiquis codicib⁹ Brugēsibus: Quæret sibi ergo dixit, suum habebit. Vnde in Latina lingua, &c. satis videtur congruere cum eo quod sequitur: tametsi nec displicet vulgaris lectio, quæ videri potest alicuius addita interpretatio*

De diruptione regni Israelitici, qua præfiguratur perpetua diuisio Israelis spiritalis ab Israele carnali.

CAP. VII.

RVrsus peccauit Saul [a] per inobedientiam, & rursus Samuel ait illi in verbo Domini: Quia spreuisti verbum

verbum Domini, spreuit te Dominus, vt non sis Rex super Israel. Et rursus pro eodem peccato cùm id côfiteretur Saul, & veniam precaretur, rogarétq; Samuelem, vt reuerteretur cum illo ad placandum Deum: Non reuertar, inquit, tecum, quia spreuisti verbum Domini, & spernet te Dominus, ne sis Rex super Israel. Et conuertit Samuel faciem suam, vt abiret: & tenuit Saul [b] pinnulam diploidis eius, & dirupit eam. Et dixit ad eum Samuel: Dirupit Dominus regnû ab Israel de manu tua hodie, & dabit proximo tuo bono super te, & diuidetur Israel in duo, & non côuertetur, neque pœnitebit eu: quoniam non est sicut homo, vt pœniteat eum: ipse minatur, & nô permanet. Iste cui dicitur: Spernet te Dominus, ne sis Rex super Israel: & dirupit Dominus regnum ab Israel de manu tua hodie, quadraginta annos regnauit super Israel, tanto scilicet spatio temporis, quanto & ipse Dauid, & audiuit hoc primo tempore regni sui: vt intelligamus ideo dictum, quia nullus de stirpe eius fuerat regnaturus: & respiciamus ad stirpem Dauid, vnde & exortus est secundum carnem Mediator Dei & hominum homo Christus Iesus. Non autem habet scriptura quod in plerisque Latinis codicibus legitur: [c] Dirumpet Dominus regnum Israel de manu tua, sed sicut à nobis positum est inuentum in Græcis, Dirupit Dominus regnum ab Israel de manu tua: vt intelligatur de manu tua, quod est ab Israel. Populi ergo Israel personam figuratè gerebat homo iste, qui populus regnum fuerat amissurus. Christo Iesu Domino nostro per nouum Testamentum, non carnaliter, sed spiritaliter regnaturo. De quo quum dicitur: Et dabit illud proximo tuo, ad carnis cognationem id refertur. Ex Israel enim Christus secundum carnem, vnde & Saul. Quod verò additum est, Bono super te, potest quidem intelligi, meliori te. Nam & quidam sic sunt interpretati: sed melius sic accipitur, bono super te, vt quia ille bonus est, ideo sit super te, iuxta illud aliud propheticum, Donec ponam inimicos tuos sub pedibus tuis. In quibus est & Israel cui suo persecutori regnum abstulit Christus. Quamuis fuerit illic & Israel, in quo dolus non erat, quoddam quasi frumentum illarum palearum. Nam vtique inde erant Apostoli, inde tot martyres, quorum prior est Stephanus: inde tot Ecclesiæ, quas Apostolus Paulus commemorat, in conuersione eius magnificantes Deum. De qua re non dubito intelligendum

esse quod sequitur. Et diuidetur Israel in duo, in Israel scilicet inimicũ Christo, & Israel adhærentẽ Christo, in Israel ad ancillam, & Israel ad liberam pertinentem. Nam ista duo genera primùm simul erant, velut Abraham adhuc adhæreret ancillæ, donec sterilis per Dei gratiam fœcundata clamaret: Eiice ancillam, & filium eius. Propter peccatum quidem Salomonis regnante filio eius Roboam, scimus Israel in duo fuisse diuisum, atq; ita perseuerasse, habentibus singulis partibus reges suos, donec illa gens tota à Chaldæis esset ingenti vastatione subuersa atque trãslata. Sed hoc quid ad Saulem, cùm si tale aliquid comminandum esset, ipsi Dauid fuerit potius cõminandum, cuius erat filius Salomon? Postremò nunc inter se gens Hebræa diuisa non est, sed indifferenter in eiusdẽ erroris societate dispersa per terras. Diuisio verò illa, quã Deus sub persona Saulis, illius regni & populi figurã gerentis, eidem regno populóque minatus est, æterna atque immutabilis significata est, per hoc quod adiunctum est: Et non cõuertetur, neque pœnitebit eum: quoniam non est sicut homo, vt pœniteat eum: ipse minatur, & non permanet: id est homo minatur, & non permanet, non autem Deus: quem non pœnitet sicut hominem. Vbi enim legitur quòd pœniteat eum, mutatio rerum significatur, immutabili præscientia manente diuina. Vbi ergo non pœnitere dicitur, nõ mutare intelligitur. Prorsus insolubilem videmus per hæc verba prolatam diuinitus fuisse sentẽtiam de ista diuisione populi Israel, & omnino perpetuam. Quicunque enim ad Christum transierunt, vel trãseunt, vel transibunt inde, erãt inde secundũ Dei præscientiam, non secundum generis humani vnam eandémque naturam. Prorsus quicunque ex Israelitis adhærentes Christo perseuerant in illo, nunquam erũt cum eis Israelitis, qui eius inimici vsque in finem vitæ huius esse persistunt: sed in diuisione quæ hîc prænuntiata est, perpetuò permanebunt. Nihil enim prodest testamentũ vetus de monte Sina in seruitutem generans, nisi quia testimonium perhibet testamento nouo. Alioquin quandiu legitur Moyses, [d] velamen super corda eorum positum est. Quum autem quisque inde transierit ad Christum, auferetur velamen. Transeuntium quippè intentio ipsa mutatur de vetere ad nouum: vt non iam quisque intẽdat accipere carnalem, sed spiritalem felicitatem. Propter quod ipse magnus Propheta Samuel antequam vnxisset Regem

gem Saul: quādo exclamauit ad Dominum pro Israel, & exaudiuit eum: & quum offerret holocaustum, simul accedentibus alienigenis ad pugnam contra populum Dei, tonuit Dominus super eos & confusi sunt, & offenderunt coram Israel atque superati sunt: [e] assumpsit lapidem vnum, & statuit illum [f] inter Maspha nouam & veterem, & vocauit nomen eius Abenezer, quod est Latinè Lapis adiutorij: & dixit: Vsque huc adiuuit nos Dominus. Maspha interpretatur intentio. Lapis ille adiutorij medietas est Saluatoris, per quem transeundum est à Maspha vetere ad nouam, id est ab intentione, qua expectabatur in carnali regno beatitudo falsa carnalis: ad intētionem, qua per nouum testamentum expectatur in regno cęlorum beatitudo verissima spiritalis: qua quoniam nihil est melius, hucusque adiuuat Deus.

L. VIVES.

a Per inobedientiam. } *Quod cùm iussus esset à Samuele verbis Domini delere vniuersa Amalechitarum, nec relinquere viuens aliquid, & ipsum Agag regem viuum cepit, & armenta eius numerosa.*

b Pinnulam diploidis. } *Vulgò pallij, & sic apud Iosephum. Diplois quasi duplex dicitur, διπλοΐς, quod de omni vestimento duplicato dici potest.*

c Dirumpet Dominus. } *Sic Iosephus. Scindet Dominus. Gracè etiam διέῤῥηξε, dirupit.*

d Velamen super corda. } *Prioris Corinth. 3. de velamine quo Moses texit faciem suam, cùm populo loqueretur, quo Iudæi post Christum passum mentem suam inuoluunt, quo ad Christi fiunt cultores.*

e Assumpsit lapidem. } *Iosephus paulò diuersius lib. 6. quo facto Samuel eos cum multitudine persecutus est, & plurimos interfecit, vsque ad locum quendam, qui vocatur Charreon, ibique lapidem fixit, velut terminum victoriæ, & hostium fugæ, eúmque lapidem fortitudinem appellauit: quasi signum esset diuini solatij contra hostes adhibiti.*

f Inter Maspha. } *Hieronymus de locis Hebraicis, Maspha in tribu Gad separata Leuitis. Est autem & alia nunc Maspha in finibus Eleutheropoleos contra Septentrionem pergentibus Æliam pertinens ad tribum Iuda: Maspha interpretatur speculatio, siue contemplatio. Gracè legitur μασηφάθ.*

De promissionibus ad Dauid in filio eius, quæ nullatenus in Salomone, sed plenissimè inueniuntur in Christo.

CAP. VIII.

IAm nunc video eſſe monſtrandum quid ipſi Dauid, qui Sauli ſucceſſit in regnum, cuius mutatione finalis illa mutatio figurata eſt, propter quam diuinitus cuncta dicta, cuncta conſcripta ſunt, Deus promiſerit: quod ad rem de qua agimus pertinet. Quum regi Dauid multa proſpera proueniſſent, cogitauit facere Deo domum, templum illud ſcilicet excellentiſsime diffamatum quod à Rege Salomone filio eius poſtea fabricatum eſt. Hoc eo cogitante factum eſt verbum Domini ad Nathan prophetam, quod referret ad Regem. Vbi quum Deus dixiſſet, quòd non ab ipſo Dauid ſibi ædificaretur domus, neque per tantum tempus ſe mandaſſe cuiquam in populo ſuo, vt ſibi fieret domus cedrina: & nunc, inquit, hæc dices ſeruo meo Dauid: Hæc dicit Dominus omnipotens: Accepi te de ouili ouium vt eſſes in ducem ſuper populum meum Iſrael, & eram tecum in omnibus quibus ingrediebaris: & exterminaui omnes inimicos tuos à facie tua: & feci te nominatum ſecundum nomen magnorum qui ſunt ſuper terram. Et ponam locum populo meo Iſrael, & plantabo illum, & inhabitabit ſeorſum, & non ſolicitus erit vltrà: & non apponet filius iniquitatis humiliare eum, ſicut ab initio à diebus quibus[a] conſtitui Iudices ſuper populum meum Iſrael, & requiem tibi dabo ab omnibus inimicis tuis: & nuntiauit tibi Dominus, quoniam domum ædificabis ipſi. Et erit quum impleti fuerint dies tui, dormies cum patribus tuis, & ſuſcitabo ſemen tuum poſt te, qui erit de ventre tuo, & præparabo regnum eius. Hic ædificabit mihi domum nomini meo, & dirigam thronum illius vſque in æternum. Ego ero illi in patrem, & ipſe erit mihi in filium. Et ſi venerit iniquitas eius, redarguam illum in virga virorum, & in tactibus filiorum hominum: miſericordiam autem meam non amouebo ab eo, ſicut amoui à quibus amoui à facie tua: & fidelis erit domus eius, & regnum eius erit vſque in æternum coram me, & thronus eius erit erectus vſque in æternum. Hãc ergo tam grandem promiſſionem qui putat in Salomone fuiſſe completam, multum errat. Attendit enim quod dictum eſt: Hic ædificabit mihi domum: quoniam Salomon templum illud nobile ſtruxit; & non attendit, fidelis erit domus eius, & regnum eius vſque in æternũ corã me. Attendat ergo & aſpiciat Salomonis domum

mum plenam mulieribus alienigenis colentibus deos falsos, & ipsum ab eis Regem aliquando sapientem in eandem idololatriam seductum atque deiectum: & nõ audeat existimare Deum, vel hoc promisisse mẽdaciter, vel talem Salomonem domúmque eius futuram non potuisse prę̨scire. Non hinc autem deberemus ambigere, nec si non in Christo Domino nostro, qui factus est ex semine Dauid secũdum carnem iam videremus ista compleri: nec vanè, atque inaniter hìc alium aliquem requiramus, sicut carnales Iudæi. Nam & ipsi vsque adeò filium, quẽ loco isto regi Dauid promissum legunt, intelligunt non fuisse Salomonem, vt eo qui promissus est tanta iam manifestatione declarato, adhuc mirabili cæcitate alium sperare se dicant. Facta est quidem nonnulla imago rei futuræ etiam in Salomone, in eo quòd templum ædificauit, & pacem habuit secundum nomen suum (Salomon quippè pacificus est Latinè) & in exordio regni sui mirabiliter laudabilis fuit: [b]sed eadẽ sua persona per vmbrã futuri prænuntiabat etiã ipse Christum Dominũ nostrũ, nõ exhibebat. Vnde quædam de illo ita scripta sunt, quasi de ipso ita prædicta sint, dũ scriptura sancta etiam rebus gestis prophetãs, quodammodo in eo figuram delineat futurorũ. Nam prę̨ter libros diuinę̨ historiæ, vbi regnasse narratur, Psalmus etiã septuagesimus primus titulo nominis ejus inscriptus est. In quo tam multa dicuntur, quę̨ omnino ei cõuenire non possunt, Domino autem Christo apertissima perspicuitate cõueniunt, vt euidenter appareat, quod in illo figura qualiscunque adumbrata sit, in isto autẽ ipsa veritas præsentata. Notum est enim quibus terminis regnum conclusum fuerit Salomonis: & tamen in eo Psalmo legitur, vt alia taceã: Dominabitur à mari vsque ad mare, & à flumine vsq; ad terminos orbis terræ. Quod in Christo videmus impleri. A flumine quippè dominãdi sumpsit exordium, vbi baptizatus à Ioanne eodem monstrante cœpit agnosci à discipulis, qui eum non solùm magistrũ, verumetiam Dominum appellauerunt. Nec ob aliud viuente adhuc patre suo Dauid regnare Salomon cę̨pit, quod nulli illorũ regum contigit, nisi vt hinc quoque satis eluceat, non esse ipsum, quem prophetia ista præsignat, quæ ad eius patrem loquitur dicens: Et erit cùm impleti fuerint dies tui, & dormies cum patribus tuis: suscitabo semen tuum post te, qui erit de ventre tuo, & præparabo regnum illius. Quomodo ergo propter

id quod sequitur: Hic ædificabit mihi domum, iste Salomon putabitur prophetatus: & non potius propter id quod præcedit, cùm impleti fuerint dies tui, & dormies cum patribus tuis, suscitabo semen tuum post te: alius pacificus intelligitur esse promissus, qui non ante, sicut iste, sed post mortem Dauid prænuntiatus est suscitandus? Quamlibet enim longo interposito tempore Iesus Christus venerit, proculdubio post mortẽ regis Dauid: cui sicut est promissus, eum venire oportebat, qui ædificaret domum Domino, non de lignis & lapidibus, sed de hominibus, qualem illum ædificare gaudemus. Huic enim domui dicit Apostolus, hoc est fidelibus Christi: Templum enim Dei sanctum est, quod estis vos.

L. VIVES.

a Constitui iudices super populum meum.} *Iudices in Israëlitico populo fuerunt tredecim ab Othoniele ad Samuelem qui Saulem regem vnxit trecentis & septuaginta annis: quo tempore variè est cum vicinis gentibus bellatum. aliàs feliciter, aliàs secus.*

b Sed eadem persona.} *Erat quidem imago Christi, ædificatione templi & pace regni, non Christus ipse.*

Quòd similis in Psalmo octogesimooctauo sit prophetia de Christo, his quæ in Regnorum libris Nathan prophetante promittuntur. CAP. IX.

PRopter quod & in Psalmo octogesimooctauo, cuius est titulus, [a]Intellectus ipsi Æthã Israëlitæ: commemorantur promissiones Dei factę regi Dauid, & istis quæ in libro Regnorum sunt posita, quædam ibi similia dicuntur, sicut est: Iuraui Dauid seruo meo, vsque in æternum præparabo semen tuum. Et iterum: [b] Tunc locutus es in aspectu filiis tuis, & dixisti: Posui adiutorium super potentem, & exaltaui electum de populo meo. Inueni Dauid seruum meum, in oleo sancto meo vnxi eum. Manus enim mea auxiliabitur ei: & brachium meum confortabit eum. Non proficiet inimicus in eo: & filius iniquitatis nõ apponet nocere ei. Et concidam à facie eius inimicos eius, & eos qui oderũt eum fugabo. Et veritas mea & misericordia mea cũ ipso, & in nomine meo exaltabitur cornu eius. Et ponã in mari manũ eius, & in fluminibus dexterã eius. Ipse inuocabit me, pater meus es tu, Deus meus & susceptor salutis meę. Et ego primogenitum

tum ponam illum excelsum apud reges terræ. In æternũ seruabo illi misericordiam meam, & testamentum meum fidele ipsi. Et ponam in seculum seculi semen eius, & thronum eius sicut dies cæli. [e] Quæ omnia de Domino Iesu intelliguntur sub nomine Dauid, propter formam serui, quam de semine Dauid idem mediator assumpsit ex virgine. Continuò etiam dicitur de peccatis filiorum eius tale aliquid, quale in Regnorum libro positum est, & quasi de Salomone procliuius accipitur. ibi nanque, hoc est, in Regnorum libro: Et si venerit, inquit, iniquitas eius, [d] redarguam illum in virga virorum, [e] & in tactibus filiorum hominum, misericordiam autem meam non amouebo ab eo: tactibus significans plagas correptionis. Vnde illud est, Ne tetigeritis Christos meos: Quod quid est aliud, quàm ne læseritis? In Psalmo verò quum ageret tanquam de Dauid, vt quiddam eiusmodi etiam ibi diceret. Si dereliquerint, inquit, filij eius legem meam, & in iudiciis meis non ambulauerint: Si iustificationes meas profanauerint, & mandata mea non custodierint: Visitabo in virga iniquitates eorum, & in flagellis delicta eorum: misericordiam autem meam non dispergam ab eo. Non dixit, ab eis, quum loqueretur de filiis eius, non de ipso: sed dixit, ab eo: quod bene intellectum tãtundem valet. Non enim Christi ipsius, qui est caput Ecclesię, possent inueniri vlla peccata, quæ opus esset humanis correptionibus seruata misericordia diuinitus coerceri, sed in eius corpore ac membris, quod populus eius est. ideò in libro Regnorum, iniquitas eius dicitur: in Psalmo autem filiorum eius: vt intelligamus de ipso dici quodammodo, quod de eius corpore dicitur: propter quod etiam ipse de cælo, quum corpus eius, quod sunt fideles eius, Saulus persequeretur: Saule, inquit, Saule quid me persequeris? Deinde in consequentibus Psalmis: Neque nocebo, inquit, in veritate mea, neque profanabo testamentum meũ, & quæ procedunt de labiis meis non reprobabo. Semel iuraui in sancto meo, [f] si Dauid mentiar: id est, nequaquam Dauid mentiar. Solet enim sic loqui scriptura. Quid autem non mentiatur, adiungit & dicit, Semen eius in æternum manebit: & sedes eius sicut sol in conspectu meo, & sicut luna perfecta in æternum, & testis in cælo fidelis.

L. VIVES.

a Intellectus ipſi Aethan.} *Græcè ſic συνέσεως αἰθὰν τῷ Ισραηλίτῃ. Vnde intellectus paterni eſt caſus, Hebraicè eſt, Intellectus Etham. Ezraitæ. Hieronimus. Iſte Pſalmus in multis vocibus continetur. habet enim vocem patris ad filium, filij ad patrem, eccleſiæ. ipſiúſque prophetæ, vel apoſtolorum.*

b Tunc loquutus es in aſpectu.} *In viſione Græcè, ἐν ὁράσει. Aſpectus etiam dici poteſt.*

c Quæ omnia de Domino Ieſu intelligũtur ſub nomine Dauid.} *Alibi ſic. Quæ omnia de Domino Ieſu intelliguntur, quando rectè intelliguntur ſub nomine Dauid.*

d Redarguam illum in virga virorum.} *Puto bellum intelligi, quo ſæpe gentes & populi puniuntur.*

e Et in tactibus filiorum hominum.} *Per hoc alias incommoditates minores ſignificari cenſent.*

f Si Dauid mentiar, id eſt, nequaquam.} *Mos eſt loquendi in ſacris literis: vt ibi, Si introibunt in requiem meam.*

Quàm diuerſa acta ſint in regno terrenæ Hieruſalem, ab his quæ promiſerat Deus, vt intelligeretur promiſſionis veritas ad alterius regis & regni gloriam pertinere. CAP. X.

POſt hæc tantæ promiſſionis validiſſima firmamenta ne putarentur in Salomone completa, tanquam id ſperaretur, nec inueniretur: Tu verò, inquit, repuliſti, & ad nihilum deduxiſti. Hoc quippe factum eſt de regno Salomonis in poſteris eius[a] vſque ad euerſionem ipſius terrenæ Hieruſalem, quæ regni eiuſdem ſedes fuit: & maximè ipſius templi labem, quod fuerat à Salomone conſtructum. Sed ne ob hoc putaretur Deus contra ſua promiſſa feciſſe, cõtinuò ſubiecit: Diſtuliſti Chriſtum tuum. Non eſt ergo ille Salomon, ſed nec ipſe Dauid, ſi dilatus eſt Chriſtus Domini. Quum enim Chriſti eius dicerentur omnes reges myſtico illo chriſmate conſecrati: non ſolùm à rege Dauid, & deinceps, ſed ab illo etiam Saule, qui populo eidem rex primus eſt vnctus: ipſe quippe Dauid eum Chriſtum Domini appellat: erat tamen vnus verus Chriſtus, cuius illi figuram prophetica vnctione geſtabant: qui ſecundum opinionem hominum, qui eum putabant in Dauid vel in Salomone intelligendum, differebatur in longum: ſecundum autem diſpoſitionem Dei venturus ſuo tempore parabatur. Interea dum ille differtur,

fertur, quid factum sit de regno terrenæ Hierusalem, vbi sperabatur vtique regnaturus, sequutus iste Psalmus adiunxit atque ait: Euertisti testamẽtum serui tui, profanasti in terra sanctitatem eius, Destruxisti omnes macerias eius; posuisti munitiones eius formidinem. Diripuerunt eum omnes trãseuntes viam, factus est opprobrium vicinis suis. Exaltasti dexteram inimicorum eius, iucundasti omnes inimicos eius. Auertisti adiutorium gladij eius, & non es opitulatus ei in bello. Dissoluisti eum ab emũdatione, sedem eius in terram collisisti. [b] Minuisti dies sedis eius, perfudisti eum confusione. Hæc omnia venerunt super ancillam Hierusalem, in qua regnauerunt nonnulli etiam filij liberæ, regnum illud tenentes in dispẽsatione temporali: regnum autem cælestis Hierusalem, cuius erant filij in vera fide habentes, & in vero Christo sperantes. Quomodo autem ista venerint super illud regnum, index est rerum gestarum si legatur, historia.

L. VIVES.

a Vsque ad euersionem ipsius terrenæ.} *De hoc 3. Reg. 25.*

b Minuisti dies sedis eius.} *Vulgò temporis eius: & sic Graeci: τῶ χρόνε αὐτῆ.*

De substantia populi Dei, quæ per successionem carnis in Christo est, qui solus eruendi animam suam ab inferis habuit potestatem. CAP. XI.

Post hæc autem prophetata ad precandum Deum propheta cõuertitur: sed & ipsa precatio prophetatio est. Vsquequo Domine auertis in finem? subauditur faciem tuam, sicut alibi dicitur: Vsquequo auertis faciem tuam à me? Nam ideo [a] quidam codices hîc non habent auertis, sed auerteris: quanquam possit intelligi, auertis misericordiam tuam, quam promisisti Dauid. Quod autem dixit in finem, quid est nisi vsque in finem? Qui finis intelligendus est vltimum tempus, quando in Christum Iesum etiam illa gens est creditura, ante quem finem illa fieri oportebat, quæ superius ærumnosa defleuit. Propter quæ & hîc sequitur: Exardescet sicut ignis ira tua: memento quæ est mea substantia. Nihil hîc melius quàm ipse Iesus intelligitur substantia populi huius, ex quo natura est carnis eius. Non enim vanè, inquit, constituisti omnes filios hominum; Nisi enim esset vnus filius hominis substantia

Israel, per quem filium hominis liberarentur multi filij hominum, vanè vtique constituti essent omnes filij hominum. Nunc verò omnis quidem humana natura per peccatum primi hominis in vanitatẽ de veritate collapsa est, propter quod dicit alius Psalmus: Homo vanitati similis factus est, dies eius velut vmbra prætereunt. Sed non vanè Deus constituit omnes filios hominum: quia & multos à vanitate liberat per mediatorem Iesum: & quos liberandos non esse præsciuit, ad vtilitatem liberandorum, & comparationem duarum inter se à contrario ciuitatum: non vtique vanè in totius rationalis creaturæ pulcherrima atque iustissima ordinatione cõstituit. Deinde sequitur: Quis est homo, qui viuet, & non videbit mortem: eruet animam suam de manu inferi? Quis est iste, nisi substantia illa Israel ex semine Dauid Christus Iesus? De quo dicit Apostolus: Quòd surgens à mortuis, iam nõ moritur, & mors ei vltrà non dominabitur. Sic enim viuit, & non videbit mortem, vt tamen mortuus fuerit: sed animam suam eruerit de manu inferi: [b] quia propter quorundam soluenda peccatorum vincula, ad inferna descenderat. Eruit autem potestate illa, de qua in Euangelio dicit: Potestatem habeo ponendi animam meam, & potestatem habeo iterum sumendi eam.

L. VIVES.

a QVidam codices hîc non habent auertis. } *Sic legimus in nostris codicibus. Græcè est, ἕως ποτὲ κύριε ἀποςρέφῃ εἰς τέλος: quod est, Quousque Domine auerteris in finem. Potest etiam esse subiunctiui actiui: sed nullus est sensus.*

b Quia propter. } *In aliis libris, quapropter quorundam soluenda inferni vincula descenderat: vt Christo hæc terra infernus, egresso de summo cælo: sed congruentius quod habetur vulgò.*

Ad quorum personam pertinere intelligenda sit flagitatio promissorum, de quibus in Psalmo dicitur: Vbi sunt miserationes tuæ antiquæ Domine. CAP. XII.

SED & cætera Psalmi huius, quæ ita se habent: Vbi sunt miserationes tuæ antiquæ Domine, quas iurasti Dauid in veritate tua? Memento Domine opprobrij seruorum tuorum, quod continui in sinu meo multarum Gentium: Quod exprobrauerunt inimici tui Domine, quod exprobrauerunt commutationem Christi tui: vtrum ex persona dicta sint illorum Israelitarum

tarum qui desiderabant reddi sibi promissionem, quæ facta est ad Dauid: an potius Christianorum, qui non secundum carnem, sed secundum spiritum sunt Israelitæ, meritò quæri potest. Dicta sunt quippe ista, vel scripta [a] tempore quo fuit Aethan: de cuius nomine titulum iste Psalmus accepit: & idem tempus regni Dauid fuit: ac per hoc non diceretur: Vbi sunt miserationes tuæ antiquæ Domine, quas iurasti Dauid in veritate tua: nisi eorum personam in se propheta trãsfiguraret, qui longè postea futuri erant, quibus hoc tempus esset antiquum, quando regi Dauid ista promissa sunt. [b]Potest autem intelligi dictum hoc esse propter multas gentes, quando persequebãtur Christianos: prophetam exprobrasse illis passionem Christi, quam scriptura commutationem vocat, quoniam moriendo immortalis est factus. Potest & commutatio Christi secundum hoc accipi exprobrata Israelitis, quia cùm eorum speraretur futurus, factus est gentium: & hoc eis nunc exprobrant multæ gentes, quæ crediderunt in eum per nouum testamentum, illis in vetustate remanentibus: vt ideo dicatur, Meměto Domine opprobrij seruorum tuorum: quia non eos obliuiscente, sed potius miserante Domino, & ipsi post hoc opprobrium credituri sunt. Sed ille, quem prius posui, conuenientior sensus mihi videtur. Inimicis enim Christi, quibus exprobratur, quòd eos ad gentes transiens reliquerit Christus, incongruè vox ista coaptatur. Memento Domine opprobrij seruorum tuorum: non enim serui Dei vocandi sunt tales Iudæi, sed eis verba ista competunt, qui cùm graues humilitates persecutionum pro Christi nomine paterentur, recordari potuerunt excelsum regnum semini Dauid fuisse promissum: & eius desiderio dicere, non desperãdo, sed petendo, quærendo, pulsando: Vbi sunt miserationes tuæ antiquæ Domine, quas iurasti Dauid in veritate tua? Meměto Domine opprobrij seruorum tuorum, quod continui in sinu meo multarum gentium: hoc est, in interioribus meis patienter pertuli. Quod exprobrauerunt inimici tui Domine, quod exprobrauerunt commutationem Christi tui: non eã putãtes commutationě, sed consumptioně. Quid est autem memento Domine, nisi vt miserearis, & pro tolerata patiěter humilitate mea reddas celsitudině, quã iurasti Dauid in veritate tua? Si aũt Iudęis assignemus hęc verba, illi serui Dei talia dicere potuerũt, qui expugnata terrena Hierusalě, antequã Iesus Chri-

ſtus humanitus naſceretur, in captiuitatem ducti ſunt, intelligentes commutationem Chriſti, quia ſcilicet non per eũ terrena carnaliſque felicitas, qualis paucis annis regis Salomonis apparuit, ſed cæleſtis, ac ſpiritalis eſſet fideliter expectanda: quam tunc ignorans infidelitas gentium, cùm Dei populum exultabat, atq; inſultabat eſſe captiuũ, quid aliud quàm Chriſti cõmutationem, ſed ſcientibus neſciens exprobrabat? Et ideo quod ſequitur, vbi pſalmus iſte concluditur: Benedictio domini in æternum: fiat fiat: vniuerſo populo Dei ad cæleſtem Hieruſalem pertinẽti, ſiue in illis qui latebant in teſtamento veteri, antequam reuelaretur nouũ: ſiue in his qui iam teſtamento nouo reuelato manifeſtè pertinere cernuntur ad Chriſtum, ſatis congruit. Benedictio quippe domini in ſemine Dauid, non ad aliquod tempus, qualis diebus Salomonis apparuit, ſed in æternũ ſperãda eſt, in qua certiſsima ſpe dicitur, fiat fiat. Illius enim ſpei eſt confirmatio verbi huius iteratio. Hoc ergo intelligens Dauid ait in 2. Reg. li. vnde ad iſtum pſalmum digreſsi ſumus: Et locutus es pro domo ſerui tui in longinquũ. Ideo autem poſt paululum ait: Nunc incipe, & benedic domum ſerui tui vſque in æternum, & cætera: quia tunc geniturus erat filiũ ex quo progenies eius duceretur ad Chriſtum, per quẽ futura erat domus eius æterna, eadémque domus Dei. Domus enim Dauid propter genus Dauid domus autẽ Dei eadem & ipſa propter templum Dei, de hominibus factum, non de lapidibus, vbi habet in æternum populus cum Deo, & in Deo ſuo, & Deus cũ populo atq; in populo ſuo: ita vt Deus ſit implens populũ ſuum, & populus plenus Deo ſuo, cùm Deus erit omnia in omnibus, ipſe in pace præmium, qui virtus in bello. Ideo cùm in verbis Nathan dictũ ſit: Et enunciauit tibi dominus, quoniam domum ædificabis ipſi. Poſtea dictum eſt in verbis Dauid: Quoniam tu dominus omnipotens Deus Iſrael, reuelaſti aurem ſerui tui, dicens: Domum ædificabo tibi. Hanc enim domum, & nos ædificamus bene viuendo: & Deus vt bene viuamus, opitulando. Quia niſi dominus ædificauerit domum, in vanum laborabunt ædificantes eam. Cuius domus cùm venerit vltima dedicatio, tunc fiet illud quod hîc per Nathan locutus eſt Deus, dicẽs: Et ponam teſtamentum cum populo meo Iſrael, & plantabo illum, & inhabitabit ſeorſum, & non ſollicitus erit vltra: & non apponet filius iniquitatis humiliare eum, ſicut ab initio à diebus

quibus

quibus constitui iudices super populum meum Israel.

L. VIVES.

a Tempore quo fuit Æthan. } *Aethan & Asaph cantores fuerunt eneorum cymbalorum, Dauide rege ad arcam domini.1.Paralip.15.vulgò Aetham Israelita dicitur,& Gracè & Latinè, vt in titulo Psalmi 88. sed arbitror Iesraelitam vocandam à Iezrael oppido tribus Iuda in termino Isachar inter Scythopolim & Legionem:aut Esraitam ab Esrom,quæ est Assur in eadē tribu. Ex Hebræo Hieronymus Ezraitam vertit:quomodocunque nominetur, Israelitam non appellandum certum est:nemo enim patriæ nomine sic dicitur.* Aethan.

b Potest autem intelligi. } *Alibi sic: Potest autem intelligi multas gentes: quando persequebantur Christianos exprobrasse illis passionem Christi.*

An promissæ pacis veritas illis temporibus possit ascribi, quæ sub Salomone fluxerunt. CAP. XIII.

Hoc tam magnum bonum quisquis in hoc seculo, & in hac terra sperat, insipienter sapit. An quispiam putabit in pace regni Salomonis id esse completum? Pacem quippe illa scriptura in vmbra futuri excellenti prædicatione commendat. Sed huic suspicioni vigilanter occursum est: cùm posteaquam dictum est: Et non apponet filius iniquitatis humiliare eum: continuo subiunctum est: Sicut ab initio à diebus quibus constitui Iudices super populum meum Israel. Iudices nanque prius quàm reges sibi esse cœpissent, super illum populum fuerant constituti, ex quo terram promissionis accepit. Et vtique humiliabat eum filius iniquitatis, hoc est hostis alienigena, per interualla temporum, quibus leguntur paces alternasse cum bellis, & inueniuntur illic pacis tempora prolixiora quàm Salomon habuit, qui quadraginta regnauit annos. Nam sub eo iudice qui appellatus est Aod, octoginta anni pacis fuerunt. Absit ergo, vt Salomonis tempora in hac promissione prædicta esse credantur: multò minus vtique cuiuslibet regis alterius. Non enim quisquam eorum in tanta, quanta ille pace regnauit: nec vnquam omnino gens illa ita regnum tenuit, vt sollicita non fuerit, ne hostibus subderetur: quia in tanta mutabilitate rerum humanarum nulli aliquādo populo concessa est tanta securitas, vt huic vitæ hostiles non formidaret incursus. Locus ergo iste qui promittitur tam pacatæ,

ac securæ habitationis æternus est: æternísque debetur in matre Hierusalem libera, vbi erit veraciter populus Israel: [a]hoc enim nomen interpretatur videns Deum. Cuius pręmij desiderio pia per fidem vita in hac ærumnosa peregrinatione ducenda est.

L. VIVES.

a HOc enim nomen interpretatur videns Deum.} *Hieron. ad Dardanum, Hierosolymam scribit primùm dictam Iebus, deinde Salem, tertiò Hierusalem, postremò Aeliam. Salem interpretatur pax: sicut etiam dicit Apostolus ad Hebræos: Hierusalem pacis visio. Hanc esse Salem, in qua Melchisedech regnauit, tradunt Iosephus & Hegesippus. Aelia nominata est ab Aelio Adriano Cæsare qui à Tito dirutam instaurauit, maiore murorum ambitu. Gentiles eam Solymas, & Solymos, & Hierosolymam nominauerunt. Sunt qui à Pisidis Lyciæ, quos veteres σολύμους dixere: aut à populis in Asia Pôtica Solymis, quos interiisse cum Lelegibus & Bebrycibus perhibet Eratosthenes. Eupolemus verò. vt Eusebius scribit, à Solomone Solymos deducit, & Hierosolymam quasi ἱερὸν τοῦ σολόμωνος. Quo nomine etiam ab Homero esse vocatam, sunt qui credãt. Cæterùm Iosephus lib. 7. Solymam esse dictam temporibus Abrahæ narrat. Hinc cùm Dauid è Iebuzeis captæ vrbi iunxisset arcem, munitiorémque fecisset, nominatam esse Hierosolymam: nam Hebræi munitionem hieron dicunt. Verum non Iebus antequam Salem vocata est, sed contrà potius. Nam à Melchisedech putatur condita, qui eam Salem cognominauit. Incoluerúntque ipsam Chananæi, quorum gentis princeps erat Melchisedech: seu, vt Hegesippus vocat, rex iustus. Sic enim patrio dicit nomine appellatum, & si Hieron. in locis Hebraicis, & ad Damasum negat Salem esse Hierusalem, sed esse aliam vrbem in regione Sichen, quæ est in terra Chanaan, vbi ostenditur palatium Melchisedech, ex multitudine ruinarum veteris operis ostendens magnificentiam. Prætereo quam originem Hierosolymæ Strabo ponit à Moyse, cùm hic terram Cananæam nunquam sit ingressus. Tum & illos qui Luzam & Bethel Hierusalem tradunt, cum Bethel sit pagus, vt dixi.*

De studio Dauid in positione Psalmorum. CAP. XIIII.

PRocurrente igitur per tempora ciuitate Dei, primò in vmbra futuri, in terrena, scilicet Hierusalem regnauit Dauid. Erat autem Dauid vir in canticis eruditus, qui harmoniam musicam non vulgari voluptate, sed fideli voluntate dilexerat: eáque Deo suo, qui verus est

Deus

Deus mystica rei magnę figuratione seruiens,[a] & diuersorum nomine sonorum rationales, moderatósque concentus, concordi varietate compactam bene ordinatæ ciuitatis insinuat vnitatem. Denique omnis ferè prophetia eius in Psalmis est, quos centum quinquaginta liber continet, quem Psalmorum vocamus.[b] In quibus nonnulli volunt, eos solos factos esse à Dauid, qui eius nomine inscripti sunt. Sunt etiam qui putant non ab eo factos, nisi qui prænotantur ipsius Dauid: qui vero habent in titulis, ipsi Dauid, ab aliis factos, personæ ipsius fuisse coaptatos. Quæ opinio voce Euangelica saluatoris ipsius refutatur, vbi ait, quod ipse Dauid in spiritu Christum dixerit esse suum dominum, quoniam Psalmus cẽtesimusnonus sic incipit: Dixit domin' domino meo, sede à dextris meis Donec ponã inimicos tuos scabellũ pedum tuorum. Et certe idẽ Psalmus [c] non habet in titulo ipsius Dauid: sed, ipsi Dauid, sicut plurimi. Mihi autem credibilius videntur existimare, qui omnes illos centũquinquaginta Psalmos, eius operi tribuunt, eúmque aliquos prænotasse etiã nominibus aliorum, aliquid quod ad rem pertineat figurantibus, cæteros autẽ nullius hominis nomen in titulis habere voluisse: sicut ei varietatis huius dispositionem, quamuis latebrosam, non tamen inanem dominus inspirauit. Nec mouere debet ad hoc non credendum, quòd nonnullorum nomina prophetarũ, qui longè post Dauid regis tẽpora fuerũt, quibusdam Psalmis in eo libro leguntur inscripta: & quæ ibi dicuntur, velut ab eis dici videntur. Neque enim non potuit propheticus spiritus prophetanti regi Dauid hæc etiam futurorum prophetarum nomina reuelare, vt aliquid, quod eorum personæ conueniret prophetice cantaretur:[d] sicut rex Iosias exorturus & regnaturus post annos amplius quàm trecentos, cuidam prophetæ, qui etiam facta eius futura prædixit, cum suo nomine reuelatus est.

L. VIVES.

a ET diuersorum nomine sonorum.} *Alibi: Mystica rei magnæ figuratione seruierit: diuersorum enim eius sonorum. Hi soni expositi sunt primo lib.* τῶν παραλειπομένων, *cap. 15. De interpretatione instrumenti Psalterij Augustin. id proœmio Quinquagenarum dicit, propterea diuinis esse rebus aptum, quòd ad superiora totus eius feratur concentus.*

b In quibus nonnulli volunt eos solos factos esse à Dauid.} *Ciuis meus Iacobus Peres, qui postremus in Psalmos lõga commentaria*

scripsit, non tam diserta quàm erudita, operis initio disputat de autoribus psalmorum, dicitque hanc quæstionem ante Origenem non fuisse inter Iudæos ambiguam. Omnes enim sic crediderunt, & sic prodidere literis, Omnes Psalmos Dauidis esse autoris. Postea verò quàm Origenes ingenio illo exacto, & eruditione varia summáque cœpit ostendere, quæcunque in prophetis continebantur ad Christum iam natum pertinere, multum irritauit Iudæos etiam ad nouas opiniones veteribus suorum magistrorum contrarias, deprauandósque quantum possent codices sacros. Itaque post ea tempora fuisse ex Hebræis nonnullos, qui antiquis assensi, vnicum psalmorum omnium autorem dicerent Dauidem: alij nouem duntaxat eum fecisse, alij omnes, qui ipsius nomine præscribuntur, cæteros à viris sanctis prophetico esse spiritu cõscriptos, vt filij Chore. Asaph, Aetham, Idythum: qui sunt sine titulis, ignorari quorũ sint, nisi quòd à sanctis hominibus non dubitentur conscripti. Istis opinationibus addidisse suam Rabbi Salomonem Gallum, hominem insigni impudentia, qui decem Psalmistas sit commentus, Melchisedech, Abraham, Moysen, filios Chore, Dauid, Solomonem, Asaph, Idithum, Aetham: at Origenem, Ambrosium, Hilarium, Augustinum, Cassiodorum vnius Dauid Psalmos omnes opus esse tradere, quibus se ait suffragari: sententiámque hanc vnicam veram esse multis argumentis colligit: quæ qui desiderat, ex eo petat licebit: liber non est rarus. Præterea quæ Hieronymus ad Sophronium, & Cyprianus de autoribus psalmorum dicat. Hæc enim in præsentia fuerint satis.

c Non habet in titulo ipsius Dauid.} ψαλμὸς τῷ δαβίδ. *Audiui quosdam qui periti habebantur linguæ Hebrææ, qui dicerent, datiuum illum pro genitiuo apud Hebræos solere vsurpari.*

d Sicut rex Iosias.} *Tertio Reg. 13.*

An omnia quæ in Psalmis de Christo, & ecclesia prophetantur, ad contextum huius operis coaptanda sint. CAP. XV.

NVnc iam spectari à me video, vt hoc loco libri huius aperiam, quid in Psalmis Dauid de domino Iesu Christo, vel eius Ecclesia prophetauerit. Ego autem vt hoc non ita faciam, sicut videtur ipsa expectatio postulare; quamuis iam in vno fecerim, copia, quàm inopia magis impedior. Omnia enim ponere vitandæ prolixitatis causa prohibeor, vereor autem ne cùm aliqua elegero, multis qui ea nouerunt, videar magis necessaria præterisse. Deinde quia testimonium quod profertur, de contextione totius psalmi debet habere suffragium: vt certè nihil sit, quod ei refragatur, si non omnia suffragantur, [a] ne more

cento-

centonum ad rem quam volumus, tanquam versiculos decerpere videamur,[b] velut de retrogrado carmine, quod nõ de re illa, sed de alia longéque diuersa reperiatur esse cõscriptum. Hoc autem vt in quocunque Psalmo possit ostendi, exponendus est totus. Quod quanti operis sit, & aliorum & nostra volumina in quibus hoc fecimus, satis indicant. Legat ergo illa qui voluerit, & potuerit, inueniet quot & quanta Rex Dauid idémque Propheta de Christo & eius Ecclesia prophetauerit, de Rege scilicet & ciuitate quam condidit.

L. VIVES.

a Ne more centonum. } *Centones frustra sunt panni coloris* Centones. *varij: hinc versicolores vestes centones dicuntur. Viles etiam non modò quibus amicimur, sed quibus quoque lecti insternuntur, quales ruri & militiæ: vt apud Catonem senem, & Sisennam historicum, & Caium Cæsarem. Metaphoricè carmen est multis alieni poëmatis particulis concinnatũ: vt Homerocenton, seu Græcè ὁμηρόκεντρον: nam κέντρωνας vocant Græci: tum etiam Virgiliocenton, quod non vnicum est. Nam & Probæ, & Ausonij Vergiliocentones legimus.*

b Velut de retrogrado carmine. } *Sotadici versus dicuntur* Sotadicum *retrogradi, quod in contrarium etiam sint versus. Reciprocos vocat* carmen. *Diomedes, qui multa de Sotadicis præcipit. Hic enim versus: Musa mihi causas memora, quo numine læso: si recurrat Læso numine quo memora causas mihi Musa, Sotadicus est. Et possunt reuerti in idem genus carminis, vel in diuersum, vt: Pio precare thure celestum numina, iambicus. Sotadicus verò pentameter fiet: Numina cælestum thure precare pio. Lasciuum genus carminis hoc est, vt Quintilianus inquit: à Sotade, vt Strabo scribit, repertum, seu, vt Diomedes, vsurpatum, quem Martialis cinædum vocat. Porrò in aliis August. libris aptius habetur: velut de grandi carmine: vt sit de grandi poëmate colligi particulas, quas inter se commisceas, & compingas in alium sensum, quàm erant à poëta dictæ. Quod factitatum est ab his, qui centones cõpegerunt. Nam quod Vergilius & Homerus de Græcis aut Troianis, déque bellis dixerant, illi ad Christum résque diuinas transferunt: Ausonius ad nuptiarum apparatum & progressum.*

De his quæ in quadragesimo quarto Psalmo ad Christum & Ecclesiam pertinentia, aut apertè dicuntur, aut tropicè.

CAP. XVI.

Vamlibet enim de quacunque re propriæ sint atque manifestæ propheticæ locutiones, necesse est vt eis etiam tropicæ misceantur, quæ maximè propter

tardiores ingerunt doctioribus laboriosum disputandi exponendíque negotium: quædam tamen Christum & Ecclesiam ipsa prima facie mox vt dicuntur, ostendunt: etsi ex otio restant exponenda, quæ in eis minus intelliguntur, quale illud est in eodem Psalmorum libro: Eructauit cor meum verbum bonum, dico ego opera mea Regi. Lingua mea calamus scribæ, velociter scribentis. Speciosus forma prę filiis hominum: diffusa est gratia in labiis tuis, propterea benedixit te Deus in æternum. Accingere gladium tuum circa femur tuum potentissimè. Specie tua & pulchritudine tua, intende, prosperè procede, & regna. Propter veritatem & mansuetudinem & iustitiam, & deducet te mirabiliter dextera tua. Sagittæ tuæ acutæ, potentissimè. Populi sub te cadent in corda inimicorum Regis. Sedes tua Deus in secula seculorum, virga directionis virga regni tui. Dilexisti iustitiam, & odio habuisti iniquitatem: propterea vnxit te Deus tuus oleo exultationis præ participibus tuis. Myrrha, & gutta, & casia à vestimentis tuis, à domibus eburneis, ex quibus delectauerunt te filiæ regum in honore tuo. Quis non hîc Christum, quem prædicamus, & in quem credimus, quamlibet sit tardus, agnoscat: cùm audiat Deum, cuius sedes est in secula seculorum: & vnctum à Deo vtique sicut vngit Deus, non visibili, sed spiritali atque intelligibili chrismate? Quis enim tam rudis est in hac religione, vel tam surdus aduersus eius famã, longè latéque diffusam, vt Christum à chrismate, hoc est ab vnctione, appellatum esse non nouerit: Agnito autem Rege Christo, iam cętera, quæ hîc tropicè dicta sunt, quomodo sit speciosus forma præ filiis hominum: quadam tanto magis amanda atque miranda, quanto minus corporea pulchritudine: quis gladius eius, quæ sagitta, & cętera isto modo non propriè, sed tropicè posita: iam subditus ei qui regnat, propter veritatem & mansuetudinem & iustitiã, inquirat ex otio. Deinde aspiciat eius Ecclesiam tanto viro suo spiritali connubio, & diuino amore coniunctam: de qua dicitur in his quæ sequuntur: Astitit Regina à dextris tuis in vestitu deaurato, circumamicta varietate. Audi filia, & vide: & inclina aurem tuam: & obliuiscere populum tuum, & domum patris tui. Quoniam concupiuit Rex speciem tuã, quoniam ipse est Dominus Deus tuus. Et adorabunt eũ filij Tyri in muneribus: vultum tuũ depreca buntur omnes diuites plebis. Omnis gloria eius filiæ Regis

intrinsecus

intrinsecus in fimbriis aureis, circumamicta varietate. Afferentur Regi virgines post eam, proximæ eius afferentur tibi. Afferentur in lætitia & exultatione: adducentur in templum Regis. Pro patribus tuis nati sunt tibi filij: constitues eos principes super omnem terram. Memores erũt nominis tui, Domine [a] in omni generatione & progenie. Propterea populi confitebuntur tibi in æternum, & in seculum seculi. Non opinor quẽquam ita desipere, vt hic aliquam mulierculam prædicari credat, atque describi: coniugem videlicet illius, cui dictum est: Sedes tua Deus in secula seculorum, virga directionis, virga regni tui: Dilexisti iustitiam, & odio habuisti iniquitatẽ: propterea vnxit te Deus, Deus tuus oleo exultationis præ participibus tuis: Christum vtique præ Christianis. Hi sunt enim participes eius, ex quorum in omnibus gentibus vnitate atque concordia fit ista Regina: sicut & in alio Psalmo de illa dicitur: Ciuitas Regis magni. Ipsa est Sion spiritaliter. Quod nomen Latinè interpretatum speculatio est. Speculatur enim futuri seculi magnum bonum: quoniam illuc dirigitur eius intentio. Ipsa est & Hierusalem eodem modo spiritaliter, vnde multa iam diximus: eius inimica est ciuitas diaboli Babylon, quæ confusio interpretatur. Ex qua tamen Babylone regina ista in omnibus gentibus regeneratione liberatur, & à pessimo rege ad optimum Regem, id est à diabolo transit ad Christum. Propter quod ei dicitur: Obliuiscere populum tuum, & domum patris tui. Cuius ciuitatis impiæ portio sunt Israelitæ sola carne, non fide: inimici etiã ipsi magni regni huius, eiúsque reginæ. Ad ipsos enim veniens, & ab eis Christus occisus, magis aliorum factus est, [b] quos non vidit in carne. Vnde per cuiusdam Psalmi prophetiam dicit ipse Rex noster: Erues me de contradictionibus populi, constitues me in caput gentium. Populus quem non cognoui seruiuit mihi: in auditu auris obediuit mihi. Populus ergo iste gentium, quem non cognouit Christus præsentia corporali, in quem tamen Christum sibi annuntiatum credit, vt meritò de illo diceretur: In auditu auris obaudiuit mihi: quia fides ex auditu est. Iste inquam populus additus veris & carne & fide Israelitis, ciuitas est Dei, quæ ipsum quoque secundũ carnem peperit Christũ: quãdo in solis illis Israelitis fuit. Inde quippe erat virgo Maria, in qua carnem Christus vt homo esset assumpsit. De qua ciuitate Psalmus alius ait:

[c]Mater Sion, dicet homo, & homo factus est in ea, & ipse fundauit eam Altissimus. Quis est iste Altissimus, nisi Deus? Et per hoc Christus Deus antequam in illa ciuitate per Mariam fieret homo, ipse in Patriarchis & Prophetis fundauit eam. Cùm igitur huic reginę ciuitati Dei, tantò antè dictũ sit per prophetiam, quod iam videmus impletum: pro patribus tuis nati sunt tibi filij, constitues eos principes super omnem terram: ex filiis quippe eius per omnem terrã sunt præpositi principes, cùm cõfiteantur ei populi cõcurrentes ad eam cum confessione laudis æternę in seculũ seculi: proculdubiò quicquid hîc tropicis locutionibus subobscurè dictum est, quoquo modo intelligatur, debet his rebus manifestissimis cõuenire.

L. VIVES.

a IN omni generatione & progenie. } *Alibi generatione & generatione, quod est conformius LXX. quos Augustinus vbique sequitur. Hi enim sic scriptum reliquerunt: ἐν πάσῃ γενεᾷ καὶ γενεᾷ. & alioqui ex proprietate Hebraica magnam vim habet idem verbum geminatum.*

b Quos non vidit in carne. } *Terram enim Gentilium non est Christus, dum inter homines esset, ingressus: nec auditus est aliis populis, quàm Israelitico: neque verò refert vnum aut alterum gentilem venisse ad Christum: de populis & nationibus loquor.*

c Mater Sion, dicet homo. } *In nostris libris legimus: Nunquid Sion, dicet homo? Ex Hebraica veritate vertit Hieronymus, Ad Sion autem dicetur vir, ex LXX. verò, mater Sion dicet: nam sic est Græcè, μήτηρ σιὼν ἐρεῖ ἄνθρωπος, sed mendosè, vt idem in Psalmum hunc LXXXVI. declarat. LXX. enim sic scripserãt μήτηρ σιὼν, quid est? quam lectionem spreuerunt multi non intelligentes, & addiderunt, dixeruntque μήτηρ σιὼν, & hoc propterea, quoniam sequitur, & homo natus est in ea.*

De his quæ ad sacerdotium Christi in Psalmo centesimonono, & de his quæ vigesimoprimo ad passionem ipsius spectant. CAP. XVII.

SIcut etiam in illo Psalmo vbi sacerdos Christus, quemadmodum hic Rex apertissimè prædicatur: Dixit Dominus Domino meo, Sede à dextris meis Donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum. Sedere Christus ad dexteram Dei Patris creditur, non videtur: eius etiam inimicos poni sub pedibus eius nondum apparet. [a]Id igitur apparebit in fine, nunc hoc verè creditur,

ditur, pôst videbitur. Verùm hoc quod sequitur: Virgam virtutis tuæ emittet Dominus ex Sion: dominare in medio inimicorum tuorum: ita clarum est, vt non solùm infideliter, & infeliciter, sed etiam impudenter negetur. Et ipsi quippè fatentur inimici, ex Sion missam fuisse Legem Christi, quod Euangelium nos vocamus, & eam virgam virtutis eius agnoscimus. Dominari verò in medio inimicorū suorū, iidem ipsi inter quos dominatur dētibus suis frendendo & tabescendo, & nihil aduersus eum valendo testantur: Deinde quod paulò pôst dicit: Iurauit Dominus, & nō pœnitebit eum: quibus verbis immutabile futurum esse significat, quod adiungitur: Tu es sacerdos in æternum secūdum ordinem Melchisedech: ex eo quod iam nusquā est sacerdotiū & sacrificium secundū ordinem Aaron, & vbique offertur sub sacerdote Christo, quod protulit Melchisedech, quando benedixit Abraham, quis ambigere permittitur, de quo & ista dicantur? Ad hæc itaq; manifesta referūtur, quæ paulò obscurius in eodem Psalmo posita sunt, quę quomodo rectè intelligantur, in nostris iam popularibus sermonibus notum fecimus. Sic & in illo vbi humilitatem passionis suæ per prophetiam Christus eloquitur, dicens: Foderunt manus meas & pedes meos, dinumerauerunt omnia ossa mea. Ipsi verò considerauerunt & conspexerunt me. Quibus vtique verbis in cruce corpus significauit extentum manibus pedibúsque cōfixis, & clauorum transuerberatione confossis, eóque modo se spectaculum considerantibus & conspicientibus præbuisse. Addens etiam: Diuiserunt sibi vestimēta mea, & super vestem meam miserunt sortem. Quæ prophetia quemadmodum impleta sit, Euangelica narrat historia. Tunc profectò & alia rectè intelliguntur, quæ ibi minus apertè dicta sunt, cùm congruunt his, quæ tanta manifestatione claruerunt: præsertim quia & illa, quæ non transacta credimus, sed pręsentia cōtuemur, sicut in eodem Psalmo leguntur, tanto antè prædicta, ita nunc exhibita iam toto orbe terrarum cernūtur. Ibi enim paulò pôst dicitur: Commemorabuntur & ad Dominum conuertentur vniuersæ fines terræ, & adorabunt in conspectu eius omnes patriæ Gentium: quoniam Domini est regnum, & ipse dominabitur Gentium.

L. VIVES.

a ID igitur.) *Alibi melius: Id agitur. Apparebit in fine etiam, nunc hoc creditur, de quo Paul. multa & ad Hebr. & ad Corin.*

De Psalmo tertio, & de quadragesimo, & de quintodecimo, & de sexagesimoseptimo. in quibus mors & resurrectio Domini prophetantur.

CAP. XVIII.

DE resurrectione quoque eius, nequaquam Psalmorum oracula tacuerunt. Nam quid est aliud quod in Psalmo tertio ex persona eius canitur: Ego dormiui & somnum cepi, & exsurrexi, quoniam Dominus suscepit me? An forte quisquam ita desipit, vt credat velut aliquid magnum nobis indicare voluisse prophetam, quod dormierit, & exsurrexerit, nisi somnus iste mors esset, & euigilatio resurrectio, quam de Christo sic oportuit prophetari? Nam & in quadragesimo Psalm. manifestius sic ostenditur, vbi ex persona mediatoris, more solito, tanquã præterita narrantur quę futura prophetabantur, quoniam quæ ventura erant, iam in prædestinatione [a] & præscientia Dei velut facta erant, quia certa erant. Inimici, inquit, mei dixerunt mala mihi: quando morietur & peribit nomen eius? Et si ingrediebatur vt videret, vana locutũ est cor eius, cõgregauit iniquitatẽ sibi. Egrediebatur foras, & loquebatur simul in vnum. Aduersum me susurrabant omnes inimici mei, aduersum me cogitabant mala mihi. Verbũ iniquum disposuerunt aduersum me: nunquid qui dormit, non adiiciet, vt resurgat? Hæc certè ita posita sunt verba, vt nihil aliud dixisse intelligatur, quàm si diceret. Nunquid qui moritur, non adiiciet, vt reuiuiscat? Superiora quippe demõstrant mortem ipsius cogitasse, & disposuisse inimicos eius, & hoc actũ esse per eum qui ingrediebatur, vt videret, & egrediebatur vt proderet. Cui autẽ hic non occurrat ex discipulo eius factus traditor Iudas? Quia ergo facturi erant quod moliebantur, id est occisuri erant eum, ostendens illos vana malitia frustrà occisuros resurrecturum, sic adiecit hunc versum, velut diceret: Quid agitis vani? quod vestrũ est scelus, meus somnus erit. Nunquid qui dormit, non adiiciet, vt resurgat? Et tamen eos tam magnum nefas non impunè facturos consequentibus indicat versibus dicens: Etenim homo pacis meæ, in quo speraui, qui edebat panes meos, ampliauit [b] super me calcaneum suũ, hoc est, cõculcauit me. Tu autẽ, inquit, Domine miserere mei, & resuscita me, & reddam illis. Quis hoc iam neget qui Iudæos post passionem resurrectionémque Christi de sedibus suis bellica strage, & excidio

fun-

funditus eradicatos videt? Occisus enim ab eis resurrexit, & reddidit eis interim temporaneam disciplinã, excepto quod non correctis seruat, quãdo viuos & mortuos iudicabit. Nam Dominus ipse Iesus istum ipsum traditorem suũ per panem porrectum ostendens Apostolis, hunc etiam versum Psalmi huius commemorauit, & in se dixit impletum: Qui edebat panes meos, ampliauit super me calcaneum. Quod autem ait, in quem speraui: non congruit capiti, sed corpori. Neque enim nesciebat eum ipse saluator, de quo antè iam dixerat: [c] Vnus ex vobis diabolus est: sed solet in se membrorum suorum transferre personam, & sibi tribuere quod est illorum, quia caput & corpus vnus est Christus. Vnde illud in Euangelio: Esuriui, & dedistis mihi manducare. Quod exponens ait: [d] Quando vni ex minimis meis fecistis, mihi fecistis. Se itaque dixit sperasse, quod tunc sperauerant de Iuda discipuli eius, quando est connumeratus Apostolis. Iudæi autem Christum quem sperant, moriturum esse non sperant. Ideo quem Lex & Prophetæ annunciauerunt, nostrum esse non putant, sed nescio quem suum, quem sibi alienum à mortis passione confingunt. Ideo miserabili vanitate atque cæcitate verba quæ posuimus, non mortem & resurrectionem, sed somnum & euigilationem significare contendunt. Sed clamat eis etiam Psalmus quintusdecimus: Propter hoc iocundatum est cor meum, & exultauit lingua mea, insuper & caro mea requiescet in spe: quoniam non derelinques animam meam in inferno, nec dabis sanctum tuum videre corruptionem. Quis in ea spe diceret requieuisse carnem suam, vt non derelicta anima sua in inferno, sed citò ad eam redeunte reuiuisceret ne corruperetur, sicut cadauera corrumpi solent, nisi qui die tertio resurrexit? Quod vtique dicere non possint de propheta & rege Dauid. Clamat sexagesimusseptimus Psalmus: Deus noster, Deus saluos faciendi, & Domini domini exitus mortis. Quid apertius diceretur? [e] Deus enim saluos faciẽdi Dominus est Iesus, quod interpretatur saluator, siue salutaris. Nam ratio nominis huius hæc reddita est, quãdo prius quàm ex virgine nasceretur, dictum est: Paries filium, & vocabis nomẽ eius Iesum, ipse enim saluũ faciet populum suum à peccatis eorum. In quorum peccatorum remissionem, quoniam sanguis eius effusus est, non vtique oportuit eum de hac vita exitus alios habere quàm mortis. Ideo quũ dictum esset;

Deus noster Deus saluos faciendi: continuò subiunctum est, & Domini[f] exitus mortis, vt ostenderetur moriendo saluos esse facturus. Sed mirando dictum est, & Domini, tanquam diceretur: Talis est ista vita mortaliū, vt nec ipse Dominus aliter ab illa exiret, nisi per mortem.

L. VIVES.

a ET præscientia Dei velut facta erant, quia certa erant. } *Vetus exemplar non habet, quia certa erant: & videtur additum ab aliquo ceu scholium.*

b Super me calcaneum. } *πτερνισμὸν supplantationem. πτέρνη enim est calcaneus, supplantatio est in luctatoribus, quum alter pede suo crus alterius sustollit, qua altero tantum innixum crure facilius prosternat. Græci πτερνίζειν dixerunt à calcaneo, nos supplantare à planta pedis parte. Est etiam ἀλληγορικῶς πτερνίζειν ἀπατᾶν, fallere.*

c Vnus ex vobis diabolus est. } *Codex Brugensis sic legit: Vnus ex vobis me tradet, & vnus ex vobis diabolus est. Duo sunt loci diuersis capitibus Euangelij Ioan. prius illud 13. posterius 6. at diabolus dicitur Iudæus, q calumniator & delator.*

d Quando vni ex minimis meis. } *Alibi: Quod vni. Græcè est ἐφ' ὅσον hoc est, quantum.*

e Deus enim saluos faciendi. } *ὁ Θεὸς τοῦ σώζειν, q. Deus qui seruare possit, aut soleat: proprietas illa Græca vix potest Latina lingua exprimi, nisi quis malit per nomen dicere, quod alibi, Deus salutis.*

f Exitus mortis. } *Ne quis fallatur, exitus rectus est pluralis, non genitiuus singularis, αἱ διέξοδοι τοῦ θανάτου.*

De Psalmo sexagesimooctauo, in quo Iudæorum pertinax infidelitas declaratur. CAP. XIX.

SEd vt Iudæi tam manifestis huius prophetiæ testimoniis, etiam rebus ad effectum tam clarum certúmque perductis omnino non credant, profectò in eis illud impletur, quod in eo Psalmo qui hunc sequitur scriptum est. Quum enim & illic ex persona Christi, quæ ad eius passionem pertinent, propheticè dicerentur, commemoratum est, quod in Euangelio patuit: Dederunt in escam meam fel, & in siti mea potum mihi dederunt acetum. Et velut post tale cōuiuium epulásque sibi huiuscemodi exhibitas, mox intulit: Fiat[a] mensa eorum coram ipsis in muscipulam, & in retributionem, & in scandalum: obscurentur oculi eorum ne videant, & dorsum eorum semper incurua, & cætera, quæ non optando sunt dicta, sed optandi specie prophetando

tando prædicta. Quid ergo mirum, si hæc manifesta non vident, quorum oculi sunt obscurati, ne videant? Quid mirum si cælestia non suspiciunt, qui vt in terrena sint proni, dorsum eorum semper incuruũ est? His enim verbis translatis à corpore vitia significantur animorum. Ista de Psalmis, hoc est, de prophetia regis Dauid, satis dicta sint, vt aliquis modus sit. Ignoscant autem qui hæc legunt, & cuncta illa nouerunt, & de his quæ fortasse firmiora me prætermisisse vel intelligũt, vel existimant, non quærantur.

L. VIVES.

a MEnsa eorum coram ipsis in muscipulam.} εἰς παγίδα. *in laqueum. hic muscipulam dixit, quæ tenditur ad captandos mures.*

De regno ac merito Dauid, & de filio ipsius Salomone, eáque prophetia quæ ad Christum pertinens inuenitur, vel in eis libris qui scriptis ipsius copulantur, vel in eis quos ipsius esse non dubium est. CAP. XX.

REgnauit ergo Dauid in terrena Hierusalem, filius Cælestis Hierusalem, diuino multum testimonio prædicatus, quia & delicta eius tanta pietate superata sunt, per saluberrimam pœnitendi humilitatem, vt prorsus inter eos sit, de quibus ipse ait: Beati quorum remissæ sunt iniquitates, & quorum tecta sunt peccata. Post hunc regnauit eidem populo vniuerso Salomon eius filius, qui vt suprà dictum est, patre suo viuente cœpit regnare. [a]Hic bonis initiis, malos exitus habuit. Quippe secundæ res, quæ sapientium animos fatigant, magis huic obfuerunt, quàm profuit ipsa sapientia, etiam nunc & deinceps memorabilis, & tunc longè latéque laudata. Prophetasse etiam ipse reperitur in suis libris, [b] qui tres recepti sunt in autoritatem canonicam. Prouerbia, Ecclesiastes, & Canticum canticorum. Alij verò duo, quorum vnus Sapientia, alter Ecclesiasticus dicitur, propter eloquij nõnullam similitudinem, vt Salomonis dicantur obtinuit consuetudo. Non autem esse ipsius non dubitant doctiores, eos tamen in autoritatem maximè occidẽtalis antiquitus recepit ecclesia. [c]quorum in vno qui appellatur Sapientia Salomonis, passio Christi apertissimè prophetatur. Impij quippe interfectores eius commemorantur dicentes: Circumueniamus iustum,

quoniam insuauis est nobis,& contrarius est operibus nostris, & improperat nobis peccata legis, & infamat in nos peccata disciplinæ nostræ. Promittit scientiam Dei se habere, & filiũ Dei se nominat. Factus est nobis in traductionem cogitationum nostrarum. Grauis etiam nobis est ad videndum, quoniã dissimilis est aliis vita illius,& immutatæ viæ eius. Tanquam nugaces æstimati sumus ab illo, & abstinet se à vitiis nostris quasi ab immundiciis. Præfert nouissima iustorum,& gloriatur patrem se Deum habere. Videamus ergo si sermones illius veri sint,& tentemus quę ventura sunt illi,& sciemus quę erunt nouissima illius. Si enim iustus est filius Dei, suscipiet illum,& liberabit eum de manu contrariorum. Contumelia & tormento interrogemus illum, vt sciamus reuerentiam illius,& probemus patientiam ipsius. Morte turpissima condamnemus illum, erit enim ei respectus ex sermonibus illius. Hæc cogitauerunt,& errauerunt, excæcauit enim illos malitia ipsorum. ¶In Ecclesiastico autem fides gentium futura prædicitur isto modo: Miserere nostri dominator Deus omnium,& immitte timorem tuum super omnes gentes: extolle manum tuam super gentes,& videant potentiam tuam, vt sicut corã illis sanctificatus es in nobis, ita corã nobis magnificeris in illis,& agnoscant te secũdum quod & nos agnouimus, quia non est Deus præter te Domine. Hanc sub optandi & precãdi specie prophetiã per Iesum Christum videmus impletã, sed aduersus contradictiones, quę non tanta firmitate proferũtur, quæ scripta non sunt in canone Iudæorum. In tribus verò illis, quos Salomonis esse constat,& Iudęi canonicos habent, vt ostẽdatur ad Christum & ecclesiam pertinere quòd in eis eiusmodi reperitur, operosa disputatio necessaria est, quæ nos vltra quàm oportet, si nunc adhibeatur extendit. Tamen quod in Prouerbiis legitur viros impios dixisse: Abscondamus in terra virum iustum iniustè, absorbeamus verò eum tanquam infernus viuentem,& auferamus eius memoriã de terra, possessionẽ eius preciosam apprehendamus: non ita obscurum est, vt de Christo & possessione eius ecclesia sine laboriosa expositione nõ possit intelligi. Tale quippe aliquid etiam Dominus ipse Iesus per Euangelicã parabolã ostendit dixisse malos colonos: Hic est hæres, venite occidamus eum, & nostra erit hæreditas. Itémque illud in eodem libro, quod iam antè perstrinximus, quum ageremus de sterili quæ peperit

rit septem, non nisi de Christo & ecclesia mox vt fuerit pronunciatũ consueuit intelligi ab eis, qui Christum sapientiam Dei esse nouerunt. Sapientia ædificauit sibi domũ, & suffulsit columnas septem, immolauit suas victimas, miscuit in cratere vinum suum, & parauit mẽsam suam. Misit seruos suos conuocans cum excellenti prædicatione ad craterem dicens: Qui est insipiens, diuertat ad me. Et inopibus sensu dixit. Venite: manducate de panibus meis, & bibite vinum quod miscui vobis. Hîc certè agnoscimus Dei sapientiam, hoc est verbum Patri coæternum, in vtero virginali domum sibi ædificasse corpus humanum, & huic tanquam capiti membra ecclesiam subiunxisse, martyrum victimas immolasse, mensam in vino & panibus præparasse, vbi apparet etiam sacerdotium secundũ ordinem Melchisedech, insipientes & inopes sensu vocasse, quia sicut dicit Apostolus: Infirma huius mundi elegit Deus, vt confunderet fortia. Quibus tamen infirmis quod sequitur dicit: Derelinquite insipientiam, vt viuatis, & quærite prudẽtiam, vt habeatis vitã. Participẽ autẽ fieri mensæ illius, ipsum est incipere habere vitam. nam & in alio libro, qui vocatur Ecclesiastes, vbi ait: Non est bonũ homini nisi quod manducabit & bibet: quid credibilius dicere intelligitur quã quod ad participationem mensæ huius pertinet, quàm sacerdos ipse mediator testamenti noui exhibet secundum ordinem Melchisedech de corpore & sanguine suo? Id enim sacrificium succẽssit omnibus illis sacrificiis veteris testamenti, quę immolabantur in vmbra futuri, propter quod etiam vocem illam in Psalmo tricesimo & nono eiusdem mediatoris per prophetiam loquentis agnoscimus: Sacrificium & oblationem noluisti, corpus autem perfecisti mihi. Quia pro illis omnibus sacrificiis & oblationibus corpus eius offertur, & participantibus ministratur. Nam istum Ecclesiasten in hac sententia manducandi & bibendi quam sæpe repetit plurimùmque commendat, non sapere carnales epulas voluptatis, satis illud ostendit, vbi ait: Melius est ire in domum luctus, quàm ire in domum potus. Et paulo pòst: Cor, inquit, sapientium in domo luctus, & cor insipientium in domo epularum. Sed illud magis commemorandum existimo de hoc libro, quod pertinet ad ciuitates duas, vnam diaboli, alteram Christi, & earum reges diabolum & Christum. Væ tibi terra, inquit, cuius rex adolescens, & principes tui manè comedunt. Beata tu terra cu-

ius rex tuus filius ingenuorum, & principes tui in tempore comedunt.in fortitudine, & non in confuſione. Adoleſcentem dixit diabolum propter ſtultitiam, & ſuperbiam, & temeritatem,& petulantiam, cæteráque vitia quæ huic ætati adſolent abundare: Chriſtum autem filium ingenuorum, ſanctorum patriarcharum pertinentium ad liberam ciuitatē, ex quibus eſt in carne progenitus. Principes illius ciuitatis manè manducantes, id eſt, ante horam congruam: quia non expectãt opportunam,quæ vera eſt in futuro ſeculo felicitatem,feſtinanter beati huius ſeculi celebritate cupiētes.Principes autem ciuitatis Chriſti tempus non fallacis beatitudinis patienter expectant. Hoc ait,in fortitudine, & non in confuſione,quia nō eos fallit ſpes,de qua dicit Apoſtolus: Spes autem non confundit. Dicit & Pſalmus: Etenim vniuerſi qui te expectant non confundentur. Iam verò Canticum canticorũ ſpiritalis quædam ſanctarum eſt voluptas mentium,in coniugio illius regis & reginæ ciuitatis,quod eſt Chriſtus & eccleſia. Sed hæc voluptas allegoricis tegminibus inuoluta eſt, vt deſideretur ardentius, nudetúrque iucundius, & appareat ſponſus cui dicitur in eodem Cantico: Æquitas dilexit te, & ſpōſa quę ibi audit,charitas in deliciis tuis,Tacitè multa tranſimus,cura huius operis terminandi.

L. VIVES.

a HIc bonis initiis malos exitus. } *Imitatio Saluſtij in Catilinario,ſicut & id quod ſequitur:Quippe ſecundæ res, &c.*

b Qui tres recepti ſunt. } *Nam alios permultos dicitur conſcripſiſſe.Ioſephus enim ſic ſcribit de eo: Compoſuit libros de canticis & modulationibus quinq; mille:parabolarum atque ſimilitudinum fecit libros tria millia.Per vnumquodque enim arboris genus parabolam duxit, ab hyſſopo vſque ad cedrum. Eodem modo de iumentis,& de reliquis terrenis,necnon aquatilibus,& agri animalibus diſputauit.Nullam namque naturam ignorabat, inexaminatámque præteriit, ſed de omnibus philoſophatus eſt;& diſciplinam proprietatum eorum eminenter expoſuit.Præſtitit autem ei Deus, vt etiam contra dæmones ad vtilitatem hominum, & eorum curas ediſceret, & incantationes inſtituit,quibus ægritudines ſoleant mitigari, modos etiam curationum,quibus obſtricti dæmones,ne denuo redeant,effugantur,inſtituit.Hæc Ioſephus.*

c Quorum in vno qui appellatur Sapientia. } *Hic liber creditur Philonis Iudæi Alexandrini, qui vixit temporibus Apoſtolorum, quibus & amicus fuit, tanta in Græco ſermone facundia, vt de illo*

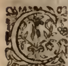
Græci dixerint, ἢ φίλων πλατωνίζει, ἢ πλάτων φιλωνίζει, aut Philo Platonizat, aut Plato Philonizat.

d In ecclesi.} *Hunc librum fecit Iesus filius Sirach tempore Ptolemæi Euergetæ regis Aegypti, & Simonis principis sacerdotum.*

e Nisi quod manducabit.} *In lib. Brugensi, nisi quod manducabit & bibet. Vulgò nos legimus. Hoc itaque visum est mihi bonum, vt comedat quis & bibat: Græcè sic: ἰδοὺ εἶδον ἐγὼ ἀγαθὸν, ὅ ἐστι καλὸν τοῦ φαγεῖν καὶ τοῦ πιεῖν.*

De regibus post Salomonem siue in Iuda, siue in Isral.

CAP. XXI.

CÆteri post Salomonem reges Hebræorũ vix inueniuntur per aliqua ænigmata dictorum suorum rerúmve gestarum, quod ad Christum & Ecclesiã pertineat, prophetasse siue in Iuda, siue in Israel. Sic enim appellatæ sunt illius populi partes, ex quo propter Salomonis offensam tẽpore filij eius Roboam, qui patri successit in regnũ, Deo vindicante diuisus est. Proinde tribus decem quas accepit Hieroboam seruus Salomonis, rex eius in Samaria constitutus, propriè vocabantur Israel, quamuis hoc vniuersi populi illius nomen esset. Duabus verò tribubus, Iuda scilicet & Beniamin, quæ propter Dauid, ne penitus regnum stirpis eius fuisset eradicatum, remanserant subiacẽtes ciuitati Hierusalem, Iudæ nomen fuit: quia ipsa erat tribus vnde Dauid. Beniamin verò tribus altera ad id regnum, de quibus dixi, pertinens erat, vnde fuit Saul rex ante Dauid. Sed simul istæ duæ tribus, vt dictum est, Iuda vocabantur, & hoc nomine discernebantur ab Israel, quæ appellabantur propriè decem tribus habentes suum regem. Nam tribus Leui quoniam sacerdotalis fuit, Dei non regum seruitio mancipata, decimatertia numerabatur. Ioseph quippe vnus ex duodecim filiis Israel, non vnam sicut cæteri singulas, sed duas tribus fecit, Effrem & Manassen. Veruntamen etiam tribus Leui ad regnum Hierosolymitanum pertinebat magis, vbi erat Dei templum, cui seruiebant. Diuiso igitur populo, primus regnauit in Hierusalem Roboam rex Iuda filius Salomonis, & in Samaria Hieroboam rex Israel seruus Salomonis. Et cùm voluisset Roboam tanquam tyrannidem diuisæ illius partis bello persequi, prohibitus est populus pugnare cum fratribus suis, dicente Deo per Prophetam, se hoc fecisse. Vnde apparuit nullum in ea re, vel regis Israel, vel po-

puli fuisse peccatum, sed voluntatem Dei iudicantis impletam fuisse. Qua cognita, pars vtraque inter se pacata cóquieuit, non enim religionis, sed regni facta fuerat diuisio.

De Hieroboam, qui impietate idololatriæ subditum sibi populum prophanauit, in quo tamen non destitit Deus & prophetias inspirare, & multos ab idololatriæ crimine custodire.

CAP. XXII.

VErum rex Israel Hieroboam mente peruersa non credens Deo, quem veracem promisso sibi regno datóque probauerat, timuit ne veniendo ad téplum Dei, quod erat in Hierusalem, quò secundùm diuinam legem sacrificandi causa vniuersæ illi genti veniendum fuit, seduceretur ab eo populus, & stirpi Dauid tanquam regio semini redderetur, instituit idololatriam in regno suo, & populum Dei secum simulachrorum cultu obstrictum nefanda impietate decepit. Nec tamen omnino cessauit Deus non solùm illum regem, verumetiam successores eius, & impietatis imitatores populúmque ipsum arguere per prophetas. Nam ibi extiterunt & magni illi insignésq; prophetæ, qui etiã mirabilia multa fecerunt, Helias, & Helisæus discipulus eius. Etiam ibi dicenti Heliæ: Domine prophetas tuos occiderunt, altaria tua suffoderunt, & ego relictus sum solus, & quærunt animam meam: Responsum est illic esse septem milia virorum, qui non curuauerunt genua ante Baal.

De vario vtriusque regni Hebræorum statu, donec ambo populi in captiuitatem diuerso tempore ducerentur, reuocato postea Iuda in regnum suum, quod nouissimè in Ro. transiit potestatem.

CAP. XXIII.

ITémque in regno Iudâ pertinente ad Hierusalem etiam succedentium regum temporibus non defuerunt prophetæ: sicut Deo placebat eos mittere vel ad prænunciandum quod opus erat, vel ad corripienda peccata, præcipiendámque iustitiam. Nam & illuc, etsi longè minus quàm in Israel, tamen extiterunt reges, qui suis impietatibus Deum grauiter offenderet, & moderatis flagellis cum populo simul plecterentur. Piorum satè regum merita ibi non parua laudantur. In Israel autem reges alios magis, alios minus, omnes tamen reprobos legimus. Vtraq; igitur

tur pars,sicut iubebat diuina prouidentia,vel sinebat,variis & erigebatur prosperitatibus, & aduersitatibus premebatur: & sic affligebatur,nō solùm externis,verumetiam inter se ciuilibus bellis,vt certis existentibus causis, misericordia Dei vel ira patesceret: donec eius indignatione crescente, vniuersa gens illa à Chaldæis debellantibus,non solùm subuerteretur in sedibus suis,sed etiam ex maxima sui parte transferretur in terram Assyriorum,prius illa pars quæ vocabatur Israel in tribubus decem:postea verò etiam Iuda euersa Ierusalem, & templo illo nobilissimo: in quibus terris per annos septuaginta captiuum egit otium.Post quos inde dimissa, tēplum quod euersum fuerat instaurauit:& quamuis plurimi eius in alienigenarum degerent terris,nō habuit tamen deinceps duas regni partes, & duos diuersos in singulis partibus reges, sed in Ierusalem princeps eorum vnus erat:atque ad Dei templum, quod ibi erat,omnes vndique vbicūque essent,& vndecunque possent per certa tēpora veniebant.Sed nec tunc eis hostes ex aliis gentibus expugnatorésque defuerunt. [a] Nam etiam Romanorum iam tributarios eos Christus inuenit.

L. VIVES.

a NAm etiam Romanorum iam tributarios.] *Expugnauit Iudæos primùm Cn. Pompeius Magnus, eósque fecit Romanis stipendiarios,Cicerone & Antonio Coss. Deinceps per præsides Syriæ & procuratores Iudææ,quos Romani mittebant, res illorum sunt administratæ. Stipendium Romanis pependisse, cùm ex Gentilium historiis,tum ex multis sacri Euangelij locis ostenditur, hinc illa interrogatio:Licétne tributum dari Cæsari?*

De prophetis,qui vel apud Iudæos postremi fuerunt,vel quos circa tempus natiuitatis Christi Euangelica prodit historia. CAP. XXIIII.

TOto autem illo tempore,ex quo redierunt de Babylonia,post Malachiam,Aggeum,& Zachariam, qui tunc prophetauerunt, & Esdram: non habuerunt prophetas,vsque ad Saluatoris aduentum: nisi alium Zachariam patrem Ioannis, & Helizabet eius vxorem, Christi natiuitate iam proxima, & eo iam nato, Simeonem senem, & Annam viduam, iámque grandæuam, & ipsum Ioannem nouissimum: qui iuuenis, iam iuuenem Christum, non qui-

dem futurum prædixit, [a] ſed tamen incognitum prophetica cognitione mõſtrauit: propter quod ipſe dominus ait: Lex & prophetæ vſque ad Ioãnem. Sed iſtorum quinq; prophetatio ex Euangelio nobis nota eſt: vbi & ipſa virgo mater domini ante Ioannem propheraſſe inuenitur. Sed hanc iſtorum prophetiam Iudæi reprobi non accipiunt: acceperunt autem, qui ex eis innumerabiles Euangelio crediderunt. Tunc enim verè Iſrael diuiſus eſt in duo: diuiſione illa, quæ per Samuelem prophetam Sauli regi eſt immutabilis prænunciata. Malachiam verò, Aggeum, Zachariam, & Eſdram, etiam Iudæi reprobi, in autoritatem canonicam receptos nouiſsimos habent. Sunt enim & ſcripta eorum, ſicut aliorum, qui in magna multitudine propherarunt: perpauci ea ſcripſerunt, quæ autoritatem canonis obtinerent. De quorum prædictis, quæ ad Chriſtum eccleſiámque eius pertinent, nonnulla mihi in hoc opere video eſſe ponenda: quod commodius fiet adiuuãte domino, ſequenti libro: ne hunc tam prolixum vlterius oneremus.

L. VIVES.

a SEd tamen incognitum.} *Veniſſe ſciebat, ſed nondum viderat, nondum de facie nouerat, columbæ ſpecie illi declaratus eſt, & atteſtatione patris.*

DIVI

DIVI

AVRELII AVGVSTINI, EPISCOPI AD MARCELLINVM DE ciuitate Dei,

LIBER XVIII.

De his quæ vsque ad tempora Saluatoris decem & septem voluminibus disputata sunt.

CAP. I.

De ciuitatum duarum, quarum Dei vna, seculi huius est altera, in qua nunc est, quantum ad hominũ genus pertinet etiã ista peregrina, exortu & procursu, & debitis finibus, me scripturum esse promisi: quum prius inimicos ciuitatis Dei, qui conditori eius Christo deos suos præferũt, & liuore sibi perniciosissimo atrociter inuident Christianis, quantũ me adiuuaret eius gratia, refellissem, quod voluminibus decẽ prioribus feci. De hac verò mea, quam modo cõmemoraui, tripertita promissione, decimũ sequẽtibus quatuor libris ambarum est digestus exortus. Deinde procursus ab homine primo vsq; ad diluuiũ libro vno, qui est huius operis decimus quintus: atque inde vsq; ad Abrahã, rursus ambæ, sicut in temporibus, ita & in nostris literis cucurrerunt. Sed à patre Abrahã vsque ad regum tempus Israelitarum, vbi sextum decimum volumen absoluimus, & inde vsque ad ipsius in carne Saluatoris aduẽtum, quousque decimus septimus liber tenditur, sola videtur in medio stylo cucurrisse Dei ciuitas, quum in hoc seculo non sola cucurrerit, sed ambæ vtique in genere humano, sicut ab initio simul suo procursu tempora variauerint. Verùm hoc ideo feci, vt prius

ex quo apertiores Dei promissiones esse cœperunt vsque ad eius ex virgine natiuitatem, in quo fuerant, quæ primò promittebantur implenda, sine interpolatione à contrario alterius ciuitatis ista, quæ Dei est procurrens distinctius appareret quamuis vsque ad reuelationem testamenti noui, non in lumine, sed in vmbra cucurrerit. Nunc ergo quod intermiseram, video esse faciẽdum, vt ex Abrahæ temporibus quomodo etiam illa cucurrerit, quantum satis videtur, attingam, vt ambæ inter se possint consideratione legentium comparari.

IOANNIS LODOVICI VIuis Valentini Procœmium in decimumoctauum librum.

Volumine operis huius duodeuicesimo multa nobis inter tenebras spatia fuerunt conficienda, vsiq; plerunq; sumus manuum ductu pro oculis, ne pedem ausi figere prius quàm vbi figendus esset tentaremus: quod fieri obscuris in locis solet: non iam in vna ciuitate vnóque populo manendum, vt prius in Romano, sed per totum terrarum orbem inter procul dissita peregrinandum regna, & gentes cognoscendæ iam ólim sublatæ, & regum familiæ stemmatáque procul ab hominum memoria ex altissimis tenebris eruenda, ac velut ex nocte Cerberus in diem, & in hanc solis lucísque faciem extrahendus: attingendum vetustissimum Assyriæ imperium: at huius vix vel meminisse dignati sunt rerum Græcarum scriptores. Repetenda Sicyonia, quæ etiam ferè ignorari voluerunt ipsi qui gesserant, quum ne patrum quidem nomina sepulchris adscriberent, vt locupletissimus autor est Pausanias in Gentibus: iam Argiua tractanda, quæ quoniam antiquissima sunt, Græcorum opinione, ideo fabulis inuoluta venerunt ad posteros: his addenda Attica, quibus nobilitandis quum maxima Atticorum ingenia, sicut par erat, non defuerint, veritas tanta vi eloquentiæ conuestita non tam ornatur, quàm laborat, nec tam se profert, quàm multis amicta tegumentis latet. Neque his contentus Augustinus, etiam fabulas ceu durissimas nuces, iuglandes, aut amygdalas, aut etiam pineas spargit, in quibus frangendis non parum sit negotij, quò nucleum gestæ rei altissimo cortice contectum eruamus. Tum Latina accedunt commentis & dissidiis scribentium incertissima facta. Venitur hinc ad Romana, & Græciæ sapientes non prætermittuntur, de quibus nihil iuuat queri, ne quis me parùm meritò facere id iudicet. Interfusa sunt Hebraica

velut

velut corpore toto venæ, vt cursus duarum ciuitatum Dei & mundi apertius explicetur. Si quis adeò multas variásque gentes ac regiones lustrans etiam subinde à peritis de via percuntando, tamen ab ea interdum aberrasset, quis huic non putaret ignoscendum, aut propterea minus industriè peregrinationem confectam arbitraretur? nemo mea sententia. Quod si ita est, quantò æquius erit mihi veniam dari, si quando fortè aut casu quopiam, aut ignorantia in auium aliquod concessi, aut villas aliquas & pagos ignobiles hominésque obscuros præterij nec salutatos, nec visos, profectus per loca vt plurimum deserta, nullis subnotata signis, inuentis perquàm raris è quibus quærerem, aut quibus ducibus vterer. Antiquitates M. Varronis perierunt, & vita populi Rom. In Assyria tantùm ab Eusebio sum edoctus, præter pauca admodum ex Diod. Siculo, & si quis est alius, suppeditata. Erat quidem ad manum libellus, quem Berosi nomine vendunt bibliopolæ: erant alia quædam Ioannis Annij, quæ non dubito quin admiranda fuissent visa, si attulissem, nempe portentosa, & vel solo auditu horrenda, sed ab illis prorsum abstinui, ne de fæce, quod aiunt, viderer haurire, hoc est è libellis friuolis, & incertorum autorum, quod ad stupefaciendos imperitos lectores Græcia lusit otiosa: non quòd si Berosi scirem esse, non essem perquàm libenter vsus, sed quòd mihi fœturam subolebant Græci hominis, vt etiam Xenophontis Aequiuoca, & alia multa quæ illorum non sunt, quorum titulos præ se ostentant: quòd si quis illis delectatur, non procul sunt petenda, amet, & fruatur, siue me duntaxat riuale. Per Sicyoniam duxerunt nos Eusebius & Pausanias, contenti nuda regum nomina percensuisse, interdum paucis de nonnullis eorum additis verbis, quæ non lectori non inuidimus. In Iudæa non video qui alij asciscendi fuerint duces, quàm certissimi illi & fidissimi prophetæ, qui sacras conscripsere literas, & tamen explicuimus interdum, quid prophani scriptores de illis ipsis rebus indicarent, si modò alia ostendebant, quàm sancti viri: nam vbi inter se congruebant, satis fuit sanctorum sententias declarasse. Ea causa multa Cornelij Alexandri Milesii Polyhistoris de Hebræo populo tacuimus, qui vt aliarum gentium permultarum, ita & Hebræorum res gestas ex Lxx. interpretatione persecutus est. In Atticis, Argiuis, fabulosis, Latinis. Romanísque plena manu, quæ ex variis collegimus, impartiti lectori sumus, complura sunt curiosioribus istarum rerum à nobis data: qui verò eiusmodi parum oblectatur, habet etiam alia forsitan sui gustus, nisi tam morosus sit & arrogans, vt velit me publicum scriptorem sibi vni & laborare & satisfacere: cætera lector ex ipsis commentariis cognoscet.

De terrenæ ciuitatis regibus atque temporibus, quibus ab exortu Abrahæ sanctorum tempora supputata, conueniunt.

CAP. II.

Ocietas igitur vsquequaque mortalium diffusa per terras, & in locorum quantislibet diuersitatibus, vnius tamen eiusdémque naturæ quadam communione distinctas, vtilitates & cupiditates suas quibusque sectantibus, dum id quod appetitur, aut nemini, aut non omnibus sufficit: quia non est idipsum, aduersum seipsam plerunque diuiditur, & pars partem quæ præualet, opprimit. Victrici enim victa succumbit, dominationi scilicet, vel etiam libertati, qualemcunq; pacem præferens ac salutem:[a] ita vt magnæ fuerint admirationi, qui perire quàm seruire maluerunt. nam in omnibus ferè gentibus quodammodo vox naturæ ista personuit, vt subiugari victoribus mallent, quibus contigit vinci, quàm bellica omnifaria vastatione deleri. Hinc factum est, vt non sine Dei prouidentia, in cuius potestate est, vt quisque bello aut subiugetur, aut subiuget, quidam essent regnis præditi, quidam regnantibus subditi: sed inter plurima regna terrarũ, in quæ terrenæ vtilitatis, vel cupiditatis, est diuisa societas: quam ciuitatem mũdi huius vniuersali vocabulo nuncupamus, duo regna cernimus longè cæteris prouenisse clariora: Assyriorum primùm, deinde Romanorum, vt temporibus, ita locis inter se ordinata atque distincta. Nam quo modo illud prius, hoc posterius, eo modo illud in oriente, hoc in occidente surrexit. Denique in illius fine huius initium confestim fuit. Regna cætera, cæterósque reges velut appẽdices istorum dixerim. Ninus ergo iam secundus rex erat Assyriorum, qui patri suo Belo successerat, regni illius primo regi, quando in terra Chaldæorum natus[b] est Abraham. Erat etiam tempore illo regnum Sicyoniorum admodum paruum, à quo ille vndecunque doctissimus M. Varro scribens de gente populi Romani, velut antiquo tempore exorsus est. Ab his enim Sicyoniorum regibus ad Athenienses peruenit, à quibus ad Latinos: inde ad Romanos. Sed ante conditam Romam in cõparatione regni Assyriorum, perexigua ista commemorantur. Quamuis[c] Athenienses in Græcia plurimum claruisse fateatur etiam Salustius Romanus historicus, plus tamen fama, quàm re ipsa.

Nam

Nam loquens de illis: Atheniensium, inquit, res gestæ, sicuti ego existimo, satis amplæ, magnificæque fuerunt: verùm aliquanto minores tamen, quàm fama feruntur. Sed quia prouenere ibi scriptorum magna ingenia, per terrarum orbem Atheniensium facta pro maximis celebrantur. Ita eorum qui fecere, virtus tanta habetur, quãtum eam verbis potuere extollere præclara ingenia. Accedit huic ciuitati non parua etiã ex literis & philosophis gloria, quòd ibi potissimum talia studia viguerunt. Nam quantum attinet ad imperium, nullum maius primis temporibus, quàm Assyriorum fuit: nec tam longè latéque diffusum. Quippe vbi Ninus rex, Beli filius, vniuersam [d] Asiam, quæ totius orbis ad numerum partium, tertia dicitur, ad magnitudinem verò dimidia reperitur, vsq; ad Libyæ fines subegisse traditur. [e] Solis quippe Indis in partibus Orientis non dominabatur, [f] quos tamen eo defuncto Semiramis vxor eius est aggressa bellando. Id factum est, vt quicunque in illis terris populi, siue reges erant, Assyriorum regno ditioníque parerẽt, & quicquid imparetur efficerẽt. Abraham igitur in eo regno apud Chaldæos, Nini temporibus natus est. [g] Sed quoniam res Græcæ multo sunt nobis quam Assyriæ notiores, & per Græcos ad Latinos, ac deinde ad Romanos, qui etiam ipsi Latini sunt, temporum seriem deduxerunt, qui gentem populi Romani in originis eius antiquitate rimati sunt: ob hoc debemus, vbi opus est, Assyrios memorare reges: vt appareat quemadmodum Babylonia, quasi prima Roma cum peregrina in hoc mundo Dei ciuitate procurrat. Res autem quas propter comparationem ciuitatis vtriusque, terrenæ scilicet & cælestis, huic operi oportet inserere, magis ex Græcis & Latinis vbi ipsa Roma quasi secunda Babylonia est, debemus assumere. Quando ergo natus est Abraham, secundi reges erant, apud Assyrios Ninus, apud [h] Sicyonios Europs. Primi autem, illic Belus, hic [i] Ægialeus fuerunt Cùm verò egresso Abraham de Babylonia, promisit ei Deus ex illo magnam gentem futuram, & in eius semine omnium gentium benedictionem, Assyrij quartum regem habebant. Sicyonij quintum: apud illos enim regnabat filius Nini [k] post matrem Semiramidem, [l] quæ ab illo interfecta perhibetur, ausa filium mater incestare concubitu. Hanc putant nonnulli [m] condidisse Babylonem, quamquidem potuit instaurare. Quando autem vel quomodo condita

fuerit, in ſextodecimo libro diximus. [n]Filium porrò Nini & Semiramidis, qui matri ſucceſſit in regnum, [o] quidam etiam ipſum Ninum, quidam verò deriuato à patre vocabulo Ninium vocant. Sicyoniorum autem [p]regnum tunc tenebat Telexion. Quo regnante vſqueadeò ibi mitia & læta tempora fuerunt, vt eum defunctum velut Deum colerent ſacrificando & ludos celebrando, quos ei primitus inſtitutos ferunt.

IOANNIS LODOVICI VIVIS VALENTINI IN DECIMVMOCTAVVM LIBRVM

De ciuitate Dei, D. Aurelij Auguſtini Commentaria.

***

a Ita vt magnæ fuerint. } *Vt Numantini, & Saguntini, & illi Opitergini Cæſariani, tum ſinguli Cato, Scipio, Craſſus.*

Abraham b Natus eſt Abraham. } *Abrahæ non ſoli ſacri meminerunt ſcriptores, ſed ex prophanis pleríque, velut Hecatæus, qui librum de Abraham nominatim conſcripſit, vt Euſebius in Euangel. præparatione tradit, & Alexander Polyhiſtor, qui Abrahamum natum ait decima poſt inundationem generatione, in Camarine Babyloniæ vrbe, quam alij Vrien vocant, quod Græcè χαλδαίων πόλιν ſonat, hoc eſt Chaldæorum vrbem, inuentorem apud illos aſtrologiæ, iuſtitia & pietate tanta, vt numini gratiſſimus iuſſus ſit ab eo in Phœnicem migrare, quam gentem rationem ſiderum aliáſque magnas & præſtantes artes edocuit: ita facillimè regi illorum conciliatus eſt. Nicolaus Damaſcenus lib. Hiſtoriarum 4. Damaſci Abrahamum regnaſſe ſcribit profectum ex Chaldæa cum exercitu. Hinc in Chananæam venisse, quæ poſtea Iudæa dicta eſt, magnámque ſui & diuturnam apud Damaſcenos reliquiſſe memoriam, villámque ibi oſtendi, quam Abrahami domum nuncupent. Sed cùm fame Chananæa premeretur, in Aegyptum abiiſſe, congreſſúmque cum illis ſacerdotibus, multum eis profuiſſe, & ad rerum cognitionem, & ad pietatem, rationémque morum & vitæ. Alexander in Heliopoli vixiſſe eum aliquandiu perhibet, nec profeſſum ſe aſtrologiæ inuentorem, ſed à maioribus iam ſuis inde ab Enoch traditam ſibi per manus. Artapanus autor eſt Hebræos*

ab

ab Abraham nominatos, qui annis xx. in Aegypto fuit, regémque Aegyptum Pharetratem astrorum peritiam docuit, hinc in Syriam reuersum. Melo in libris quos aduersus Iudaeos edidit, multa de veritate historiae turbat. Nam & tres tantùm generationes ponit à diluuio ad Abraham, duásque illum habuisse vxores, alteram Aegyptiam, alteram ciuem suam, & ex Aegyptia duodecim genuisse liberos principes Arabiae omnes, è ciue vnicum Isaac, cuius duodecim fuerunt liberi, quorum tertius fuit Moses, vltimus Ioseph. Sed in his omnibus, vt diuina, ita certissima est sacrorum voluminum historia.

c Athenienses in Græcia plurimum claruisse. } *Atheniensium respublica diuturnior fuit quàm maior: nam quum latissimè dominati sunt, quòd classibus plurimùm possent, solam oram maritimam tenuerunt, eam quae exposita est ad duo maria, Pamphylium & Aegeum, vsque ad interiorem Bosphorum: nec harum rerum potiti sunt multo supra septuaginta annos, vt Lysias ἐπιταφίῳ.*

d Vniuersam Asiam. } *Aliter longè Dionys. Alexander, qui Assyriorum regnum exiguam quandam obtinuisse Asiae partem narrat.*

e Solis quippe Indis. } *India ea est pars mundi, quae ab oriente clauditur oceano orientali, à meridie Indico Oceano & Prasode mari, ab Occidente Indo fluuio, vt ait Diodorus, omnium post Nilum maximo, vnde & regio est cognominata: à Septentrione Emode monte, qui Scythiae adiacet, & si nonnullos populos Indoscythas nominant. Ptolemaeus duplicem Indiam facit intra & extra Gangem amnem. De India scripsere plurimi: Herodotus, Diodorus, Strabo, Mela, Stephanus, Plinius, Solinus, & Ptolemaeus, & qui res gestas Alexandri memoriae mandarunt Graeci Latinique, cuius regis armis illustrata magis est ea orbis pars, quàm vllis peregrinationibus. Nostro aeuo certiora sunt facta omnia nauigationibus hominum nostratium: De India eiúsque moribus & felicitate multa Diodorus & Strabo, vterque ex Eratosthene, & Megasthene, qui apud Sadrocotum Indiae regem commoratus, res illas perscripsit.*

f Quos tamen eo defuncto Semiramis vxor eius aggressa est. } *Bene aggressa, bis enim cum illis conflixit, semel ad Indum fluuium, iterum paulò interius: prius victrix, sed deinde victa recedere coacta est. Diodorus libro tertio. Megasthenes apud Strabonem negat vllam vnquam ab Indis missam ad exteras gentes expeditionem, nec eò penetrasse quenquam bellando praeter Herculem & Liberum patrem, Non Sesostrim Aegyptium regem, non Tharconem Aethiopem, qui etiam vsque ad Europam peruenere, & Herculis columnas, quò etiam peruasit Nabocodrosorus, quem Chaldaei Herculi quoque praefe-*

runt, nec hic Indiam vidit. Idantyrsum verò, qui etiam Aegyptum sit ingressus, ad Indos non venisse. Semiramin tentasse vires Indiæ, & antequam inde egrederetur perisse, Cyrum Massagetas solum armis sollicitasse Indis intactis.

g Sed quoniam rex Græcè. } *In regibus Sicyoniis Pausaniam & Eusebium, Græcum vtrunque sequemur. Nam Varronis aut Latini cuiusquam ea de re monumenta ad nostram ætatem nulla peruenerunt. Nec hi ambo ferè aliud quàm nuda nomina recensent: cuius causam fuisse existimo, quòd Sicyonij quum reges suos sepelirent, nullum erant soliti addere epigramma, præter nomen sepulti: vt Pausanias ipse inquit, ἐν κορινθιακοῖς, vbi de Sicyoniis tradit. Nec in Assyriis magnopere iuuari poterimus aliquo scriptore. Latini enim propè nihil de his narrant. Græci ferè à Nino ad Sardanapalum, hoc est, à primo ad postremum transiliunt. Sunt qui medios aliquot nominent tantùm: nam regnum illud peruetustum in fabulosa reuciunt tempora: sicut Dionysius facit libro primo: nec multis rebus gestis fuit insigne. Fundato enim per Ninum imperio, & per Semiramidem confirmato, cæteri penè reges desidiæ se luxuíque tradiderunt, abditi in penitissima maximarū ædium, vt seclusis arbitris liberius suo more atque ingenio viuerent, nulla spectantium veriti iudicia: ita vel regum nomina, & quanto quisque tempore regnum tenuisset, piguit Ctesiam vetustissimum scriptorem referre. Verùm in aliis regibus gentibúsque plures habebimus, tum Græcos, tum Latinos, è quibus desumamus.*

Sicyonij. h Apud Sicyonios Europs. } *De Sicyoniis regibus hæc sunt apud Pausaniā in Corinthiacis, quæ penè ad verbum interpretabor. Sicyonij, qui Corinthiis sunt vicini, de regione sua narrant Aegialeum indigenā primum in ea regem fuisse, & ex Peloponneso quantum adhuc Aegiales dicitur, iam inde ab illo rege vocari ipsúmque Aegiliam vrbē primā in illo agro incoluisse, vbi est hodie sacellum Mineruæ, arcem esse: est, vt Aegialia maritima regio à Sicyone ad Elidem, quanquā etiā Aegialia in Paphlagonia & alibi. Alij Aegialeam Peloponnesum vocant primū sic dictā ab illo rege: hinc Apia ab Api: postea Argos ab vrbe insigni, postremò Peloponnesus à Pelope. Sed melior est opinio eorū qui ad littus maris statuunt Aegialiā. Huius filius, vt ferunt, fuit Europs: huius Telchinus, Telchini Apis, qui ad tantas opes peruenit, vt antequā Pelops ad Olympiā venisset, omnis intra Isthmum regio Apias de illius nomine sit dicta. Apios filius fuit Thelexion, Thelexionis Aegyrus huius Thurimachus, huius Leucippus. Leucippo, proles mascula nulla fuit: filia verò fuit Calcinia, cui se cōmiscuit Neptunus, & inde natū educauit auus Leucippus, & moriens tradidit huic regnum. Puero verò nomen*

nomen erat. Peratos. Quæ in Plemnæo Perati filio contigerũt, admiratione videntur digna. Liberi enim huic nati continuò vbi vagirent, expirabant: quod Ceres oleo remedium adhibuit. Nam quum in Aegialiam venisset tanquam peregrina mulier filium Plemnæo educauit Orthopolum, cuius filia fuit Chrysorthe: hanc peperisse ex Apolline arbitrantur, vocatúmque puerum Coronum, cuius filij fuerunt maior Corax, minor Lamedon. Corace sine liberis decedente eodem tempore Epopeus ex Thessalia profectus, obtinuit imperium. Hoc imperante bellicum exercitum aiunt aduersum se primum ingressum: nam antea semper in pace egerunt. Hæc Pausanias. Europs verò quadragintaquinque imperauit annis: anno regni eius xxij. natus est Abraham.

i Aegialeus.} *Hunc Græcorum quidam filium dicunt Inachi fluuij Argiui, & Meliæ filiæ Oceani.*

k Post matrem Semiramidem.} *De hac multa Diodor lib. ij. filiã fuisse ait Dercetonis nymphæ, patre incerto, quæ in lacum Ascaloni vrbi proximum præcipitem se dedit, quòd virginitatem amisisset: fætúmque fœminam Semiramidem inter saxa relictam infantem à feris alitibúsque enutritam, matrem ipsam pro dea habitam, cultámque: capite tantùm humano, reliquo corpore piscis forma: nec gustant Syrij ex piscibus lacus illius, ceu deæ sacris. Semiramidem in potestatem venisse Simmæ regij pastoris, adolesséq; in maximam pulchritudinem, ac de nupsisse satrapæ. Memnonis, tum in notitiam, & gratiam Nini regis venisse dato consilio, quo Bactra, quæ tunc à rege obsidebantur, capi possent. Ita Nino Semiramis coniuncta est & formam & ingenium mulieris admirato. Ex his natus est. Ninus minor Semiramis post mariti mortem regnum Asiæ cepit, filio puero adhuc, rexítque annos duos & quadraginta. Sunt qui tradant à marito relictum ei regnum: alij, vt Athenienses, & hos secutus Dion, quum petijsset à marito, vt quinque tantùm dies regni ius sibi concederet, idque impetrasset in regno illo iussisse maritum occidi vel, vt alij narrant, perpetuæ custodiæ tradi.*

l Quæ ab illo interfecta.} *Ferunt hanc concubitus virorum multum appetiisse, solitámque occidere cum quo rem habuisset: tentasse filiũ, & ab eo esse interfectam, siue quòd idem timeret ipse fatum, quod alij, qui rem cum matre habuerant, contigerat: siue rem fœdam tetrámque abominatus. Chaldæi hanc non obiisse mortem arbitrantur, sed viuam ad superos migrasse.*

m Condidisse Babylonem.} *Babylon regio est in Assyria Chaldæa, & in ea vrbs condita, eodẽ nomine à Semiramide: vt Diodorus. Strabo, Iustinus, & ferè veteres omnes Græci Latinique existimarunt. Iosephus verò, Eusebius, Marcellinus, & cæteri Christiani Iudæiq. ve-*

Semiramis

Babylon

ritatem sacrarum literarum secuti à nepotibus Noe conditum asserunt, instauratam verò & circundatam muris à Semiramide, qui inter miracula mundi numerantur. Id Ouidius significat dicens:

Coctilibus muris cinxisse Semiramis vrbem.

Quo versiculo Hieronymus in Osee ad id confirmandum vtitur. Sunt qui à Belo Semiramis socero conditam existiment. Alij ab hoc vrbi captum designatúmque locum & fundamenta iacta. Quod ex monumentis Aegyptiorum Diodorus tradit. Alexander primum Belum, quem Graeci χρόνον dicunt, regnasse in Babylone scribit: cuius filij fuerunt secundus Belus, & Chanaan. Extructionem vrbis ex Eupolemi sententia in eos refert, qui diluuio superfuerunt: vt est apud Eusebium libro octauo Praeparat. Euang. In decimo verò Abydeni recenset opinionem, qui inquit de Chaldaea regione loquens, omnia loca aquis fuisse contecta dicuntur. Belus autem regionem siccasse perhibetur, & Babyloniam condidisse, quae moenia aquarum alluuione deleta Nebocodrosorus restituit, quae remanebant ad Macedonum tempora. Tum opera & munitionem huius regis enumerat, quae nihil attinet huc adferre. Augustinus autorem Babylonis facit Nemroth, vt dixi antè. De hac Plinius ad hunc modum scribit lib. 6. Babylon Chaldaicarum gentium caput diu summam claritatem obtinuit in toto orbe, propter quam reliqua pars Mesopotamiae Assyriae Babylonia appellata est, lx. M. passuum amplexa muris ducenos pedes altis, quinquagenos latis: in singulos pedes ternis digitis mensura ampliore quàm nostra interfluo Euphrate, mirabili opere vtroque. Est & altera Babylon ad Nilum in Aegypto posita ab his quos ex Babylone Sesostris rex Aegyptium in Aegyptum transtulerat, vt eis pro seruis ad vesanas illas extructiones vteretur.

n. Filium porrò Nini. } *Hunc mater in vmbra semper & inter ancillas curarat educandum: ideo pacatis vndique circà populis quietem egit, rarus in publico, à quo mos manauit in caeteros reges, vt à paucissimis sinerent se conueniri, nisi per interpretem, statutis qui regnum per partes administrarent praefectis: Diodorus & Iustinus.*

o. Quidam etiam ipsum Ninum. } *Hunc alij Zamein, alij Ninum dixerunt, vt Iustinus & Eusebius: alij Niniam.*

p. Regnum tunc tenebat Telexion. } *Apud Eusebium Latinum est Selchum, quem regnasse ait annis xx. In veteribus Augustini libris in aliis est Telxio, in aliis Telasio. Non dubium quin legendum sit, vt est apud Pausaniam, τηλεξίων Telexion.*

Qui

Quibus regnantibus apud Assyrios atque Sicyonios Abrahæ centenario Isaac de promissione sit natus: vel ipsi Esau & Iacob gemini de Rebecca sint editi.

CAP. III.

Cuius temporibus etiam Isaac ex promissione Dei natus est centenario patri filius Abrahæ de Sara coniuge, quæ sterilis & anus iam spem prolis amiserat. [a]Tunc & Assyriis quintus erat rex Aralius. Ipsi verò Isaac sexagenario nati sunt filij gemini, [b]Esau & Iacob, quos ei Rebecca vxor peperit, auo eorum Abraham adhuc viuente, & centum sexaginta ætatis annos agente. Qui expletis centū septuagintaquinq; annis, defunctus est: regnātibus apud Assyrios [c]Xerxe illo antiquiore, qui etiam Balæus vocabatur, & apud Sicyonios [d]Thuriacho, quem quidā Thurimachum scribunt, septimis regibus. Regnum autem Argiuorum simul cum Abrahæ nepotibus ortum est, vbi primus regnauit Inachus. Sanè quod prætereundum non fuit, etiam apud sepulchrum septimi sui regis Thurimachi sacrificare Sicyonios solere Varro refert. Regnantibus porrò octauis regibus [e] Armamitre Assyriorum, Leucippo Sicyoniorum, & [f] primo Argiuorum Inacho, Deus locutus est ad Isaac, atque ipsi quoque eadem quæ patri eius duo illa promisit, semini scilicet eius terram Chanaan, & in eius semine benedictionem cunctarum gentium: hæc ipsa promissa sunt etiam filio eius nepoti Abrahæ, qui est appellatus primò Iacob, pòst Israel: cùm iam Belocus rex nonus Assyriis & Phoroneus Inachi filius secundus regnaret Argiuis, Leucippo adhuc apud Sicyonios permanente. His temporibus Græcia sub Phoroneo Argolico rege legum & iudiciorum quibusdam clarior facta est institutis. Phegous tamen frater huius Phoronei iunior cùm esset mortuus, ad eius sepulchrū templum est constitutum, in quo coleretur vt deus: & ei boues immolarentur. Credo honore tantò ideo dignum putarunt, quia in regni sui parte (pater quippe loca ambobus distribuerat, in quibus eo viuente regnarent) iste sacella constituerat ad colendos deos: & docuerat obseruari tempora per menses atque annos, quid eorum quatenus metirentur atque numerarent. Hæc in eo noua mirantes rudes adhuc homines, morte obita deum esse factum, siue opinati sunt, siue voluerunt. [g] Nam & Io filia Inachi fuisse perhibetur, quæ postea

Isis appellata, vt magna dea culta est in Ægypto: quãuis alij scribãt eam ex Æthiopia in Ægyptũ venisse reginã: & quod latè iustéq; imperauerit, hunc honorem illi habitum esse diuinum, posteaquam ibi mortua est, & tantum honorem, vt capitali crimine reus fieret si quis eam fuisse hominem diceret.

L. VIVES.

a TVnc & Assyriis quintus. } *In veteribus est, Argius: apud Eusebium Analius, qui regnauit annos quadraginta, filius Arij superioris regis. Nam vt Velleius ait, in regibus Assyriis semper filius successit patri.*

b Esau & Iacob. } *Iacob meminerunt gentiles autores, Theodotus elegantissimo carmine, quo gentis Hebreæ gesta laudésque complexus est. Tum Artapanus & Philo non Iudæus ille, sed alter quidam, præter Alexandrum Milesium, qui sacras literas secutus est, vt dixi.*

c Xerxe illo antiquiore. } *Hic filius fuit Aralij, imperauit annos triginta. Fuerunt & alij duo Xerxes sed reges Persarum: prior Darij Hystaspis filius, qui bellum in credendis copiis intulit Græciæ. Posterior paucorum mensium rex, qui Artaxerxi Longimano successit. Herodotus Erato, Xerxem nihil aliud esse lingua illa dicit, quàm bellatorem, Artaxerxem verò magnũ debellatorẽ. In libello qui titulo Berosi circumfertur, sic scribitur: Octauus rex Babyloniæ fuit Baleus cognomento Xerxes, & regnauit annos triginta: hũc appellauerũt Xerxem, id est victorem, & triumphatorem: quòd imperauit duplo plus gentibus, quàm Aralius. Erat enim militia ferox, & fortunatus: & propagauit regnum vsque prope Indos. Sic ille, quisquis est. Xerxem Assyriæ regem Balaneum cognominat Eusebius. Græcis βαλανεῖον est balneum, & βαλανεὺς balnearius.*

d Thuriaco, quem quidam Thurimachum } *Apud Eusebium Tiramachus, & sic est in antiquo codice Brugensi, nil dubium quin mendosè, vt alia permulta. Pausanias Θελξίων ὁ τοῦ ἄγυρος, τοῦ δὲ θουρίμαχος, Thelexionis filius fuit Aegyrus, huius verò Thurimachus: Cuius regni anno septimo nati sunt gemini Isaaco.*

e Armamitre. } *Annis trigintaocto, Leucippus Thurimachi filius quadragintaquinque, is quem modo citaui, Armabitrem, non Armamitrem hunc nominat.*

f Primo Argiuorũ Inacho. } *In Peloponneso à promontorio Syllaceo ad Maleam sinus Argolicus ad Myrtoum mare. Ibi est Argolis quæ Argos & Mycenas vrbes, Inachum & Erasinum amnes, tum*

etiam Laconiæ partem continet. Hic primus regnauit Inachus, qui nomen dedit amni, qui à Lyrceo defluit monte. Alij Argis Thessalicis regnasse, & hunc, & Phoroneum putant, falsi similitudinibus nominum. Nam in Thessalia Argi sunt dicti Pelagisci ab Homero: & Pelasgi etiam in Peloponneso ponuntur, & vtrobiq; Achai & Achiui. Tum Strabo Pelopem cum Phthiotis, qui sunt in Thessalia, venisse in Apiam scribit, quæ de nomine eius postea Peloponnesus est dicta: & Pelasgi qui in Italiam venere, sedésque primum habuerunt, alij ad Padi ostia, alij in Vmbria Thessali narrantur fuisse. Verùm Pelasgus Pelasgus. *Niobes Phoronei filiæ, & Iouis filius fuit, à quo Achai, & qui deinde Peloponnesiaci ex Peloponneso in eam quæ tunc Aemonia, postea Thessalia dicta est frequentes migrarũt, ducésque multitudinis fuere, vt Dionysius Halicarnasseus scribit, Acheus, Phthius, & Pelasgus, Larisse, & Neptuni filij, profectique in Aemoniam expulsis barbaris ipsi ea tenuerunt loca, regione in tres partes ducibus diuisa, quas de nominibus eorum nominarunt Phthiam, Achaiam, Pelasgiam: tametsi magis credo cognominationibus antiquæ patriæ illos esse vsos ad desiderium leniendum: vt quemadmodum Achaiam, Pelasgiam, & Phthiam & Larissam arcem Argiuam reliquissent, ita ibi recuperarent, tum etiam ad famam gentis propagandam. Quinque post ætatibus hi Pelasgi à Locrensibus & Aetolis, qui tum Curetes erant, & Leleges, duce Deucalione Promethei, filio pulsi sunt in insulas maris Aegei, & proximam continentem. Qui Epiro appulerunt, non multò pòst traiecerunt in Italiam. Homerus in catalogo nauium satis ostẽdit fuisse nomina illarum vrbium & regionum confusa. Sed de his tantum. Argiuorum res Dionysius in libris chronicis antiquissimas Græciæ totius fuisse tradit: cui Apion & alij plerique suffragantur, adeò vt etiam post Inachum, nempe Phoroneo regnante, dicant Ægialeum fuisse autorem regni Sicyonij. Porrò Inachũ ipsum fabulantur prisci, vt scribit Pausanias, non hominem, sed amnem fuisse Oceano genitum, patrẽ Phoronei, & vt alij tradunt, Aegialei. Phoroneus verò inter Iunonem & Neptunum de Phoro-* nei. *possessione illius terræ iudex adhibitus, cum Cephiso, Asterione, ac Ina-cho pro Iunone pronunciauit, vnde Iuno Argiua dicitur, & charos illi esse Argos, templúmque eius vetustissimum religione inter Argos & Mycenas. Phoroneum iudicem faciunt, quòd is iudicia legésque illis populis constituit. Nec desunt qui putent forum de eius nomine esse dictum: quod quàm verum sit, viderint ipsi. Pausanias narrat hunc congregasse in vrbem sparsos terra illa homines, vocâsséque vrbẽ Phoronicum. In hunc Thelcisses & Carsathij arma mouerunt, victique mari & ventis se commisere, nullo destinato quem peterẽt locum. Tãdem Rho-*

dum, quæ tunc Ophiusa dicebatur, tenuerunt, incoluerúntque annis, vt Orosius computat, ante conditam Romam mille & septuaginta.

g Nam & Io filia Inachi.} *Hanc fabulantur raptam à Ioue, stupratámq; & ne in scelere à Iunone deprehêderetur, conuersam in vaccam, dono datam Iunoni ipsi, à qua missa est in Aegyptum, addito custode centoculo Argo, eámque esse Isim. Herodotus lib. primo narrat ex Persarum monumentis puellã hanc raptam à Phœnicibus, qui Argum nauigio cum mercibus appulerant, ductámque in Aegyptum: quod ait fuisse caput iniuriarum in mulieribus rapiẽdis quousque ventum est ad bellum Troianum. Diodorus refert Inachum misisse Cyrnũ præstantem ducem magna cum classe ad quærendam filiam, interdicto reditu, nisi cum Ione. Pausanias hanc non Inachi filiam, sed Iasi, qui sextus ab Inacho Argis imperauit. Nam Phoronei filiam Argon ait genuisse; qui auo successit: à quo Argi sunt nominati, quod prius Phoronicum, Argo filius Phorbas, huic filius Triopas, hoc geniti sunt Iasius & Agenor. Valerius Flaccus libro quarto Argonauticon, Ionem, Inachidem, & Iasiam virginem nominat hoc quia filia est, illud quia Inachus autor regni, & nobilitatis. Et profectò hunc in modum magis congruunt tempora. Qui enim conueniret, si filia esset Inachi, vixisse eam Triopa rege, vt Eusebius in Chronicis, & in decimo Præparat. Euãgelicæ ait, qui septimus imperium Argis tenuit, hoc est, quadringentis annis post Inachum? Etsi Eusebius Ionem etiam in regno Inachi constituit in eisdem chronicis libris: nec tranauit mare, sed nauigio in Aegyptum delata est. Nam vt Lactantius scribit libro primo, certus est in fastis dies, quo Isidis nauigium celebratur. Ideo nauigationibus putabatur præesse, & cursus in mari dirigere. Lucianus verbis Iouis ad Mercurium:* τὴν δ' ἰὼ διὰ τοῦ πελάγους εἰς τὴν αἴγυπτον ἀπαγαγὼν ἶσιν ποίησον, καὶ τὸ λοιπὸν ἔστω θεὸς τοῖς ἐκεῖ. καὶ τὸν νεῖλον ἀναγέτω, καὶ τοὺς ἀνέμους ἐπιπεμπέτω, καὶ σωζέτω τοὺς πλέοντας. *Ipsam verò Ionem per mare in Aegyptum ducito, & facito Isin: ac deinceps sit illis hominibus numen. Inducat ipsa Nilum, ventos immittat, & nauigantes seruet. Apud Apuleiũ lib. xi. de festo suo loquitur Isis: qui dies ex ista nocte nascetur, æterna mihi nuncupauit religio, quo sedatis hybernis tempestatibus, & lenitis maris procellosis fluctibus, nauigabili iam pelago rudem dedicantes carinam primitias commeatus libant mei sacerdotes.*

Isis. h Quæ postea Isis.} *Hæc in Aegypto cornuta fingebatur, vt scribunt Herodotus & Diodorus Siculus, quã vt filiã Saturni & Rheæ, alij putabãt Iunonem esse quæ fratri Osiridi, id est Ioui nupserit. Alij Cererem, id est Græcè Δήμητραν, quòd leges tulerit, & agriculturã docuerit, & Osiridem Solem. Nam filiam fuisse Inachi Ionem non placet*

Diodoro

Diodoro. Seruius octauo Aeneidos, Isis est genius Aegypti, quæ per sistri motum, quod gerit in dextra, Nili accessus significat: per situlam quam sinistra retinet, ostendit affluentiam omnium lacunarum. Isis autem lingua Aegyptiorum est terra, quam Isin volunt esse. Sic ille.

i Eam ex Æthiopia.} *Vnde ad Aegyptios ferunt manasse literas, leges, ritus ciuitatū, institutā sacrorum, & colonias eò missas frequentes.*

De temporibus Iacob, & filiis eius Ioseph. CAP. IIII.

Regnantibus Assyriorum decimo rege Baleo, & [a] Sicyoniorum nouo Mesappo, [b] qui etiam Cephisos à quibusdam traditur, si tamen duorum nominum homo vnus fuit, ac non potius alterum pro altero putauerunt fuisse hominem, qui in suis posuerunt scriptis alterum nomen, cùm [c] rex Argiuorum tertius Apis esset, mortuus est Isaac annorum centum octuaginta, & reliquit geminos suos annorum centū & viginti. quorum minor Iacob pertinens ad ciuitatē Dei, de qua scribimus, maiore vtiq; reprobato, habebat duodecim filios, quorum illum, qui vocabatur Ioseph, mercatoribus in Ægyptum transeuntibus fratres, adhuc Isaac auo eorum viuente vendiderant. Stetit autem ante Pharaonem Ioseph, quando ex humilitate, quā pertulit sublimatus est cùm triginta esset annorum: quoniam somnia regis diuinè interpretatus, prænūciauit septem vbertatis annos futuros, quorum abundantiam præpollentem consequentes alij septem steriles fuerant cōsumpturi: & ob hoc eum rex præfecerat Ægypto, de carcere liberatum, quò eum coniecerat integritas castitatis: quam fortiter seruans malè amanti dominæ, & malè credulo domino mentituræ, veste etiam derelicta, de manibus attrahentis aufugiens, non consensit ad stuprum. Secundo autem anno septem annorum sterilium, Iacob in Ægyptum cum suis omnibus venit ad filium, agens annos cētum & triginta: sicut interroganti regi ipse respondit, cùm Ioseph ageret triginta & nouē, ad triginta scilicet quos agebat, quando à rege honoratus est, additis septem vbertatis annis, & duobus famis.

L. VIVES.

a Sicyoniorum nono Mesappo.} *Huius Pausanias non meminit. Leucippum enim ait liberis masculis caruisse, genuisse verò filiam Chalciniam, cui commistus Neptunus genuit Peratum. Huius auus Leucippus apud se educato regnum tradidit. Eusebius Mesappum annos regnasse ait quadraginta septem. Haud dubiè si Mesap-* *Mesappus*

pus eſt hoc loco ponendus,is eſt qui Chalcitiam duxit à quo mons Meſappus in Bœotia,& Meſappia in Italia dicta Calabria. Quem etiam Neptuni filium facit Vergilius libro ſeptimo, idcirco equorum domitorem & ferro atque igni inuiolabilem.

Cephiſus. b Qui etiam Cephiſus à quibuſdam.} *Cephiſus fluuius eſt Bœotiæ,ad cuius ripam templum eſt Themidis deæ, cuius oraculum Deucalion & Pyrrha ſuper reparatione generis humani conſuluerunt. Ex Parnaſſo delapſus Bœotiam & Atticam irrigat. Et vel Meſappus à fluuio montéque cognominatus eſt,vel vtrumque ab ipſo. Seu, quod verisſimilius eſt, Meſappus ab eo dictus eſt mons, & ipſe à patrio flumine Cephiſus aut Cephiſius appellatus.*

Apis. c Rex Argiuorum tertius Apis.} *Pauſanias huius regis inter Argiuos non meminit,ſed inter Sicyonos:quem tantum opibus ait valuiſſe,vt tota regio intra Iſthmum Apia ſit ante Pelopis aduentum ex eo dicta, Euſebius Argiuum facit ex multorum Græcorum ſententia.*

De Api rege Argiuorum,quem Aegyptij Serapin nominatum,diuino honore coluerunt.

CAP. V.

a HIs temporibus rex Argiuorum Apis nauibus tranſuectus in Ægyptum, cùm ibi mortuus fuiſſet, factus eſt Serapis omnium maximus Ægyptiorum Deus. Nominis autem huius cur non Apis etiam poſt mortem,ſed Serapis appellatus ſit,facillimam rationem Varro reddit: quia enim arca in qua mortuus ponitur,[b] quod omnes iam σαρκοφάγον vocant, σορὸς dicitur Græcè: & ibi eum venerari ſepultum cœperunt, priuſquàm templum eius eſſet extructum:velut Soroſapis, vel Sorapis primò, deinde vna litera,vt fieri adſolet, commutata,Serapis dictus eſt. Conſtitutum eſt etiam de illo, vt quiſquis eum hominem dixiſſet fuiſſe,capitalem penderet pœnam.[c] Et quoniam ferè in omnibus templis, vbi colebantur Iſis & Serapis: erat etiam ſimulachrũ, quod digito labiis impreſſo admonere videretur, vt ſilentium fieret:hoc ſignificare idem Varro exiſtimat,vt homines eos fuiſſe taceretur. [d] Ille autem bos, quem [e] mirabili vanitate decepta Aegyptus in honorem eius [f] deliciis affluẽtibus alebat: [g] quoniam eum ſine ſarcophago viuum venerabantur: Apis, non Serapis vocabatur. Quo boue mortuo, quoniam quærebatur, & reperiebatur vitulus coloris eiuſdem, hoc eſt, albis quibuſdam maculis ſimiliter inſignitus:

mirum

mirum quiddam & diuinitus sibi procuratum esse credebant. Non enim magnū erat dæmonibus ad eos decipiendos phantasiam talis tauri, quam sola cerneret, ostentare vaccæ concipienti atq; prægnanti, vnde libido matris attraheret, quod in eius fœtu iam corporaliter appareret: [b] sicut Iacob de virgis variatis, vt oues & capræ variæ nascerentur, effecit. Quod enim homines coloribus & corporibus veris, hoc dæmones figuris fictis facillimè possunt animalibus concipientibus exhibere.

L. VIVES.

a His temporibus rex Argiuorum Apis. } *Diodorus libro primo, Osirim dicit multis vocatum nominibus, & Dionysium, & Serapim, & Iouem, & Ammonem, & Pana, & Plutonem. Tacitus libro vigesimo, vbi de origine eiusce Dei multa narrat, scribit esse qui Sarapim putent Aesculapium, qui agris corporibus medeatur: alij Osirim antiquissimum Aegyptiis numen. Macrobius solem intelligi per eum vult, & per Isidem terram. Martianus in Nuptiis ad solem: Te Serapim Nilus, Memphis veneratur Osirim. Nec desunt qui Serapim genium esse Aegypti arbitrentur, qui eam frugibus cæterísque bonis augeat. De quo hæc apud Suidam leguntur:* Σάραπις. τούτου ἐν Ἀλεξανδρείᾳ καθεῖλε Θεόφιλος ὁ ἀρχιεπίσκοπος τὸ ξόανον ἐπὶ Θεοδοσίου τοῦ μεγάλου. τοῦτο οἱ μὲν Δία ὕφασαν εἶναι, οἱ δὲ τὸν Νεῖλον, διὰ τὸ μόδιον ἔχειν ἐν τῇ κεφαλῇ, καὶ τὸν πῆχυν, ἤγουν τὸ τοῦ ὕδατος μέτρον. ἄλλοι δὲ τὸν Ἰωσήφ, ὕστερον δὲ Ἆπιν τινὰ γεγονέναι ἄνθρωπον εὔπορον, καὶ βασιλέα ἐν Μεμφίδι πόλει τῆς Αἰγύπτου. λιμοῦ δὲ γενομένου τοῖς Ἀλεξανδρεῦσι, ἐκ τῶν ἰδίων τροφὴν παρέσχε. τετελευτηκότι δὲ αὐτῷ ναὸν ἀνέστησαν, ἐν ᾧ βοῦς ἐτρέφετο, σύμβολον οἱ ἔργου τοῦ γεωργοῦ. καὶ τινα δὲ ἔχων ἐν τῇ χροιᾷ ἐπίσημα, ὃς τῆς ἐκ τῆς προσηγορίας αὐτοῦ καὶ αὐτὸς Ἆπις ἐκαλεῖτο. τὴν δὲ σορὸν τούτου τοῦ Ἄπιδος, ἐν ᾗ τὸ σῶμα ἔκειτο αὐτοῦ, ἐν Ἀλεξανδρείᾳ μετηνέγκαν. καὶ ἀπὸ τῆς σοροῦ καὶ Ἄπιδος σύνθετον ὄνομα πεποιηκότες, ἐκάλουν αὐτὸν Σόραπιν. οἱ δὲ μετὰ ταῦτα Σάραπιν. τούτου ναὸς ὑπὸ Ἀλεξάνδρου ἐκτίσθη παμμεγέθης, καὶ πάνυ λαμπρός. *Sarapis. Huius, inquit, simulachrum sustulit Alexandriæ archiepiscopus Theophilus, principatu magni Theodosij: hunc deum, alij Iouem esse dixerunt, alij Nilum, propter modium quod in capite habet, & cubitum, mensuram aquæ scilicet, alij verò Ioseph. Sunt qui Apim quendam fuisse hominem locupletem, & regem in Memphide Aegypti vrbe, qui in difficultate annonæ maxima Alexandrinorum prouentibus eos propriis aluerit. Ideo mortuo tēplum est erectum, in quo bos nutriebatur, indicium ferens agricolæ, & notas in colore certas habens: dicitúrque & bos ipse Apis de nomine regis illius. Sepulchrum autem huius Api-*

dis, in quo est eius corpus conditum, Alexandriam translatum est, & à foro atque Apide composito nomine vocarunt eum Sorapim, postea dictus est Sarapis. Hunc templum Alexander extruxit magnificentissimum, & in primis clarum. Hæc Suidas. Similia sunt apud Ruffinum Aquileiensem libro Eccles. historiæ vndecimo. Eusebius libr. 10. Præpat. Apis, inquit, Argiuorum rex, vt Aristippus in primo Arcadiæ hist. scribit, Memphim in Aegypto condidit: quem Aristeas Argiuus Sarapidem appellatum asserit, hunc ab Aegyptiis diuinos honores assecutum non ignoramus. Nymphodorus autem Amphipolitanus in iij. de Asiaticis legibus Apim taurum mortuum in soro Græcè, quod Latinè arcam dicere possumus, positum Sorapim, ac deinde Sarapim appellatum fuisse contendit. Fuit autem Apis tertius ab Inacho. Tantum apud Eusebium.

b Quod omnes iam σαρκοφάγον. } *Hoc est carniuorum. Ideo Pausanias eum & Porphyrius, & Suidas, aliique Græci non Sorapim vocant, sed Sarapim. Est autem σορὸς, μνῆμα, θήκη, monumentum, arca, loculus, conditorium.*

c Et quoniam ferè in omnibus templis. } *Diod. lib. 1. scribit opinari quosdam Isidem & Sarapidem sepultos Nysæ, quæ vrbs est in Arabia, erectásque ibi duas columnas in monumentum, Isidi vnam, alteram Sarapidi, adscriptáque epigrammata, quæ genus & inuenta testentur. Cætera verò quæ sacerdotes in arcanis habent, secretissima esse, ne veritas prodatur, pœna ingenti adiecta, qui euulgasset. Deus hic qui silentij admonebat, digito premens labia, Harpocrates dicebatur,*

Harpocrates. *tur, vt ait Varro libro De Latina lingua iiij. quo loco Serapidem & Isidem magnos deos esse dicit, hoc est cælum & terram. Hunc Harpocratem Sigalion Ausonius nominauit à σιγάω quod est sileo. Meminerunt eius Plinius & Catullus non semel, quum tacitum hominem significat, quod in prouerbium abiit. Plutarchus in libello de Iside & Osiride, Harpocratem ait ex his natum, quum Osiris cum Iside mortuus iam concubuisset: & quoniam infans tener adhuc est sublatus, non enim erat vitalis, ideo pingitur digito ad os admoto quasi nondum locutum se significaret. Quæ interpretatio dura est mea sententia, atque*

Angerona. *inepta, quin potius silendum aliquid admonebat, vt Romæ Angerona, quæ habitu formáque simili fingebatur: vt ait Macrobius. Ouidius etiam suffragatur lib. Metam. 9.*

Sanctáque Bubastis, varijsque coloribus Apis,
Quique premit vocem digitóque silentia suadet.

Huc forsan allusit Persius, quum ait: Digito compesce labellum.

d Illud autem bos. } *Hic est Apis bos. Credo nullum esse scripto-*

rem res Aegyptias attingentem, qui bouis huius non meminerit, seu Graecus, seu Latinus. Sed inter caeteros pluribus verbis Herodotus, Diodorus, Strabo, *Plutarchus, Eusebius, Suidas, Varro, Mela, Plinius, Solinus, Marcellinus. Erat niger toto corpore, maculam albam quadratam habebat in fronte Herodoto, in latere dextro Plinio, similem cornibus lunae crescere incipientibus. Nam & luna est sacer, sicut Marcellinus ait, in tergo effigiem aquilae, in lingua nodum, canthari forma, duplices in cauda pilos. Quo mortuo, ingenti cum luctu alius quaerebatur: nec finis erat luctus, prius quàm quem Apidem facerent illis insignem notis inuenirent. Hunc adorabant Aegyptij ut maximum deum, & sicut Macrobius inquit, cultu attonitae venerationis, nec licebat ei certos excedere annos, quum eò peruenerat à sacerdotibus mersus in fontem enecabatur.*

e Mirabili varietate. } *An de varietate colorum. Sed in antiquis libris est vanitate, melius, vt puto.*

f Deliciis affluentibus alebat. } *Memphi templum est Apidi sacrum Straboni, in eo septum erat ornatissimum: ante quod aula, & septum matris Apidis, in quod sinebatur exire lusus gratia: tum etiam vt exteris ostenderetur. Delubra in quibus cubat thalamos mysticè nominant: cùm exit ad turbam, ea submouetur per lictores non paucos. Venerantur omnes bubulum numen, grex puerorum comes it, & ipse per furorem vaticinia fundens. In huius templum Memphi neque extraneis neque profanis licet ingredi, nisi cùm sepelitur.*

g Quoniam eum sine sarcophago. } *Sunt qui hòc de colendo boue institutum iam inde ab Iside & Osiride manasse velint propter vtilitatem in aranda terra ex eo animali perceptam. Alij Osirim bouem esse autumant, vt Isim cornutam vaccam, siue quod Iun, siue qua alia ratione. Ferunt quoque, sicut Diodorus narrat, Osiridis interempti animam in bouem demigrasse, esséque semper in eo boue, quem Apim vocant, transiréque ab alio in alium dum mergitur. Sunt qui existiment membra Osiridis à Typhone fratre discerpti ab Apide esse collecta in bouem ligneum bouis corio contectum: id quum speciem bouis intuentibus praebuisset, creditum est Osiridem in bouem conuersum; inde natum morem colendi bouis, non secus atque ipsius Osiridis. Hic ergo bos est Osiris viuens, ille verò qui in templis sacratus erat, velut cum suo esset loculamento Sarapis dicebatur, quasi Osiris sepultus.*

h Sicut Iacob de virgis variatis. } *Genes.* 30. *Disserui alibi de hac in conceptu phantasia, dixi hunc locum à* L X X. *confusè versum, elucidat eum Hieronymus in Genesim.*

Quò regnante apud Argiuos, quóve apud Assyrios, Iacob in Aegypto mortuus sit

CAP. VI.

Apis ergo rex non Ægyptiorum, sed Argiuorum, mortuus est in Ægypto. [a] Huic filius Argus successit in regnum, ex cuius nomine Argi, & ex hoc Argiui appellati sunt. Superioribus autem regibus nondum vel locus vel gens habebat hoc nomen. Hoc regnante apud Argiuos, & [b] apud Sicyonios Erato: apud Assyrios verò adhuc manente Baleo, mortuus est Iacob in Ægypto annorum centum quadragintaseptem, cùm moriturus filios suos, & nepotes ex Ioseph benedixisset, Christúmque apertissimè prophetasset, dicens in benedictione Iudæ: Non deficiet princeps ex Iuda, & dux de femoribus eius [c] donec veniant quæ reposita sunt ei: [d] & ipse erit expectatio gentium. [e] Regnante autem Argo, suis cœpit vti frugibus Græcia, & habere segetes in agricultura, delatis aliunde seminibus. Argus nanque post obitum Deus haberi cœpit, templo & sacrificiis honoratus. Qui honor eo regnante & ante illum delatus est homini priuato & fulminato cuidam Homogyro, eo quòd primus ad aratrum boues iunxerit.

L. VIVES.

Argus. a Hvic filius Argus.} *Hunc, vt dixi, genuit Niobe filia Phoronei: alij Apim malunt. Fieri potest vt Apis sit qui ex Phoronei filia genuerit Argum numeretúrque inter reges Argiuorum, quòd regnum pro filio administrarit, quoad adolesceret: ídque vbi est factum relicta Græcia in Ægyptum sit profectus, tradito imperio filio. Et si Eusebius Ægialei fratri putat: regnauit annos lxx. Fuit & Argus Arestoris filius, qui Ion vaccam mandato Iunonis custodiit. Fuit & qui Amphion cognominatus est, qui Pylios aliquando & Orchomenon Arcadiæ ditione tenuit.*

b Apud Sicyonios Erato.} *Ex Pausania Peratum dixi, Neptuno & Chalcinia Leucippi filia natum. Heratum nominat Eusebius, qui regnarit annos xlvij.*

c Donec veniant quæ reposita sunt.} *Sic Septuaginta: ἕως ἂν ἔλθῃ τὰ ἀποκείμενα αὐτῷ.*

d Et ipse erit expectatio.} *Alibi deest erit, & sic verterunt Lxx καὶ αὐτὸς προσδοκία ἐθνῶν.*

e Regnante autem Argo, suis cœpit vti frugibus Græcia.} *Nam paulò post Peratum, id est, Plemnæo regnante eò venit Ceres,*

ad quam

ad quam frugum inuentio refertur in Attica terra.

Quorum regum tempore Ioseph in Aegypto defunctus est.

CAP. VII.

REgnantibus Assyriorum [a] duodecimo Mamito, & vndecimo [b] Sicyoniorum Plemnæo,& Argis adhuc manente Argo, mortuus est Ioseph in Ægypto, annorum centum & decem. Post cuius mortem populus Dei mirabiliter crescens mansit in Ægypto centum quadraginta quinque annos tranquillè prius donec morerentur quibus Ioseph notus fuit. Deinde quia inuidebatur incrementis eius, eratque suspectus quousque inde liberaretur: persecutionibus affligebatur innumeris, inter quas tamen diuinitus fœcundata multiplicatione crescebat, & laboribus premebatur intolerabilis seruitutis. In Assyria verò & Græcia per idem tempus regna eadem permanebant.

L. VIVES.

a DVodecimo Hermasco.} *Eusebius & veteres codices habent Mamitum, qui imperauit annis triginta, & non duodecimum regem, sed vndecimum.*

b Sicyoniorum Plemnæo.} *Euseb. Plemneus, quem dicit vixisse in principatu annos 48. Pausanias πλεμναῖον, Plemnæum.*

Quorum regum ætate Moyses natus sit, & quorum deorum iisdem temporibus sit orta religio.

CAP. VIII.

CVm ergo regnaret [a] Assyriis quartusdecimus Saphrus, & Sicyoniis duodecimus [b] Orthopolus, [c] & Criasus quintus Argiuis, [d] natus est in Ægypto Moyses, per quem populus Dei de seruitute Ægyptia liberatus est, in qua eum ad desiderandum sui creatoris auxilium sic exerceri oportebat. Regnantibus memoratis regibus [e] fuisse à quibusdam creditur Prometheus, quem propterea ferunt de luto formasse homines, [f] quia optimus sapientiæ doctor fuisse perhibetur: [g] nec tamen ostenditur qui eius temporibus fuerint sapientes [h] Frater eius Atlas, magnus fuisse astrologus dicitur. Vnde occasionem fabula inuenit, vt eum cælum portare confringeret: quamuis mons eius nomine nũcupetur, cuius altitudine potius cæli portatio in opinionem vulgi venisse videatur. Multa quoque alia ex illis in Græcia temporibus, confingi fabulosa cœperunt: [i] sed vsque ad Cecropem regem Atheniensium, quo regnante eadem ciuitas

etiam tale nomen accepit, & quo regnante Deus per Moyſen eduxit ex Ægypto populũ ſuum, relati ſunt in deorum numerum aliqui mortui cæca & vana conſuetudine, ac ſuperſtitione Græcorum. In quibus Criaſi regis coniunx Melantonice, [k] & Phorbas filius eorum, qui poſt patrem rex Argiuorum ſextus fuit, [l] & ſeptimæ regis Triopæ filius [m] Iaſus, [n] & rex nonus Sthenelas, ſiue Stheneleus, ſiue Sthenelus, variè quippe in diuerſis autoribus inuenitur. [o] His tẽporibus etiam Mercurius fuiſſe perhibetur, nepos Atlantis, ex Maia filia eius: quod vulgatiores etiam literæ perſonant. Multarum autem artium peritus claruit, quas & hominibus tradidit: quo merito eum poſt mortem deum eſſe voluerunt, ſiue etiam crediderunt. [p] Poſterior fuiſſe Hercules dicitur: ad ea tamen tempora pertinens Argiuorum: quamuis nonnulli eum Mercurio præferant tempore: quos falli exiſtimo: ſed quolibet tempore nati ſint, conſtat inter hiſtoricos graues qui hæc antiqua literis mandauerunt [q] ambos homines fuiſſe, [r] & quòd mortalibus ad iſtam vitam cõmodius ducendã beneficia multa contulerint, honores ab eis meruiſſe diuinos. [ſ] Minerua verò longè his antiquior. Nam temporibus Ogygij [t] ad lacum qui Tritonis dicitur, virginali fertur apparuiſſe ætate: vnde & Tritonia nuncupata eſt, multorum ſane operum inuentrix: & tanto procliuius dea credita, quanto minus origo innotuit. [u] Quod enim de capite Iouis nata canitur, poëtis & fabulis, non hiſtoriæ rebúſque geſtis eſt applicandum: [x] quanquam Ogygius ipſe quando fuerit, cuius temporibus etiam diluuium magnum factum eſt: non illud maximum in quo nulli homines euaſerunt, niſi qui in arca eſſe potuerunt: quod gentium [y] nec Græca, nec Latina nouit hiſtoria: ſed tamen maius quàm poſtea tempore Deucalionis fuit, inter ſcriptores hiſtoriæ non conuenit. Nam Varro inde exorſus eſt librum, cuius mentionem ſuperius feci, & nihil ex quo perueniat ad res Romanas, proponit antiquius quàm Ogygij diluuium, hoc eſt Ogygij factum temporibus. [z] Noſtri autem qui chronica ſcripſerunt, prius Euſebius, pòſt Hieronymus, qui vtique præcedentes aliquos hiſtoricos in hac opinione ſecuti ſunt: poſt annos amplius quam trecentos iam ſecundo Argiuorum Phoroneo rege regnante, Ogygij diluuium fuiſſe commemorant. Sed quolibet tempore fuerit, iam tamen Minerua tanquam dea colebatur, regnãte Athenien-

Atheniensibus[a] Cecrope, sub quo rege etiam ipsam vel instauratam ferunt, vel conditam ciuitatem.

L. VIVES.

a Assyriis quartusdecimus Saphrus. } *Eusebius Mamito substituit Machaelum, qui fuit in regno tot annos, quot pater, nempe xxx. Machaelo Iphereum, qui annos xx. Cuius anno duodeuicesimo natus est in Aegypto Moses.* Saphrus.

b Orthopolus. } *Eusebius Orthopolis, vt & Pausanias, qui eum Plemnæi filium fuisse dicit, seruatum à Cerere. Nam filij omne Plemnæi vbi primò nati incipiebant vagire expirabant, quousque ad eum venit Ceres, & alienæ cuiusdam mulieris ornatu aluit ipsi filium, seruauitque, dictúsque est Orthopolis.*

c Et Criasus quintus Argiuis. } *Pausanias πείρασος. Pirasus, qui annos liiij. fuit in imperio.*

d Natus est in Aegypto Moyses. } *Moyses quando fuerit controuersum est inter profanos scriptores. Porphyrius ex Sachoniatone Mosen Semiramidis temporibus vixisse tradit: Appion grammaticus ad Inachi ætatem reducit, ex Ptolemæo Mendesio sacerdote, qua, inquit tempestate Ainosis Aegyptiis imperauit Polemon verò in j. Græcarum hist. paulò recentiorem facit nam tempore Apidis Pheronei filij pars, inquit, Aegyptij exercitus ab Aegypto pulsa in Syria nō procul ab Arabia consedit. Tacianus Assyrius varias autorum sententias mire discrepantes affert de ætate Mosis: alijs multò antiquiorem bello Troiano, alijs posteriorem, alijs æqualem affirmātibus, Cæterùm ipse multis argumentis euincit priorem fuisse: cuius verba si quis desiderat, habet apud Eusebium x. Præp. Euang. Numenius philosophus Musæum vocat Mosen: & Artapanus, quem Hebræi Mosen Græci Musæum nominari tradit, quem scribit à Meride Chenephris Aegyptiorum regis filia, quòd ipsa parere non posset adoptatum, maximo apud Aegyptios habitum honore ob ingenium diuinum & inuenta tum quæ ad eruditionem facerent, tum quæ ad remp. priuatámque & mores singulorum.*

e Fuisse à quibusdam creditur Prometheus. } *Sic Eusebius ex aliorum opinione loquens, Africani credo, qui quatuor & nonaginta post Ogygem annis Prometheum constituit. Porphyrius Atlantem & Prometheum per Inachi tempora fuisse scribit At Prometheus filius fuit Iapeti & Asiæ. Hesiodus Climenem vocat matrem. Initium inimicitiarum cum Ioue hoc narrat Higinius in cælesti historia, quod & alij attingunt plerique: quum olim in sacrificiis mos esset solidas hostias igne absumere, nec possent ob sumptus magnitudinem pauperes sacrificare, Prometheus homo callidus & perhumanus egit*

Prometheus.

cum Ioue, vt media tantùm hostiæ pars igni daretur sacris, altera media cederet in vsus hominum: quod Iupiter libenter concessit: tum Prometheus duos tauros Ioui immolauit, vtriusque ossa pingui operuit, & corio vnius, carnes verò corio alterius: deditque Ioui optionem, vt quem illorum taurorum vellet, eligeret. Iupiter simplex deus, nihil suspicatus inesse fraudis: quem primū habuit ad manum, cepit, ossa videlicet. Quod vbi cognouisset, ignem remouit ab hominibus, ne sacrificare possent. Prometheus solito suo ingenio ignem ferula ex illo Ioueo & cælesti surripuit, communicauítque cum mortalibus: ideo Caucaso affixus est, aquila eius iecur subinde renascens assiduò depascente. Addunt alij etiam factas ab eo mulieres, quæ toties cælo detraxerint Iouem. Apud Lucianum Vulcanus & Mercurius Prometheo querentes de graui supplicio hæc crimina obiiciunt: Fefellisti Iouem in partibus, furatus es ignem, & homines fecisti, ac in primis fœminas. Nam homines dicitur è luto finxisse, & Igne ab Ioue surrepto illos animasse. Ex quo igne Horatius ait febres & macies mortalibus natas. Seruius admiratam narrat Mineruam homines opus Promethei. & pollicitā quicquid ad id absoluendum opus foret. Prometheū quū se quid optimum esset ignorare respondisset, sublatum in cælos ab ea admotáque solis currui ferula ignem ad nos detulisse. Hesiodus ἐν ἔργοις attingere videtur, quod Higinius narrauit, quum ait Iouem mortalibus ignem abstulisse, Prometheum restituisse. Idcirco Pandoram iussu Iouis à Vulcano factam, vt Promethei furtum vlcisceretur, quam fœminam donatam à diis omnibus, vnde nomen inuenit, deferendam in terras Mercurio mandarit dono dandam Epimetheo Promethei fratri: quæ in eius domum recepta detexit doliū malorum omnium, quæ per orbem in genus humanum sparsa sunt, sola Spe in fundo residua: Prometheus verò vt ait Aeschylus, ad xxx. annorum millia in Caucaso religatus est iuxta Caspias portas, sicut Lucianus inquit, χαυκάσῳ. Philostratus in Tyaneo: duo refert in Caucaso esse cacumina stadio inter se abiuncta, quibus affixas Promethei manus accolæ narrent. Idem Lucianus significat, & aquilam hanc nonnulli, sicut Higinius narrat, Typhone & Echidna genitam: alij terra & tartaro tradunt, complures à Vulcano factā, eā Hercules sagitta sua interemit: quæ ob id meritū in cælū translata est, quatuor stellis inter duos circulos, æstiuum & æquinoctialē. Postea Prometheus quòd prædixisset Ioui concubituro cū Thetide filiū Thetidos patre maiorē futurū, sic in fatis esse, solutus est: hac tamen lege, vt in digito annulum ferreum cum lapide gestaret, indicium vinculorum, vnde annuli manasse vsum ferunt. Lactātius hunc primum simulachra ex luto finxisse scribit. Furtum ignis Plinius lib. 7. interpretatur, quòd ex ferro & silice ignem extundere docuerit,

rit, seruaréque in ferula. Diod. lib. 5. constare ait inuentum à Prometheo materiam, qua ignis fouetur. Pelasgi, teste Pausania, non Promethea inuentorem ignis sed suum Phoroneum volunt. Theophrastus ignis inuentionem ad inuenta sapientiæ pertinere autumat.

f Quia optimus sapientiæ doctor.} Hesiodus ἐκπεπονήκει πάντων ἀεὶ ἀνδρα εἰδώς. Iapeti proles reliquis sapientior vnus. Ferunt hunc quum natu maior esset Epimetheo, vltro illi regnū Thessaliæ concessisse administrādum, ac dedisse se cunctū rerum cōtemplationi inquisitioniq. ac in primis cælestium. Ideo altissimum ascendisse Caucasum, vt sereno cælo quàm longissimè astra, signorū obitus & ortus spectaret. Inde quū descendisset Chaldæos edocuisse artē, simul & multa quæ ad vitā ciuilē pertinerent, illúdque de pastu iecinoris ad curas & ambiguitates subinde alias ex aliis renascentes spectare credo. Etsi interpres Apollonij Rhodij fluuium esse scribit Aquilam nomine, qui Prometheæ regionis, quæ ad radices Caucasi sita est, epar raderet. Herodotus historiam narrat, Prometheum Scytharū regē, cùm non posset fluuium Aquilā quæ regionem suam allueret deriuare, discruciasse vehementer se, ac deinde adiutū ab Hercule, qui hoc præstitit, in fluuio cōsentiūt. Et Diod. lib. 1. Prometheū Aegyptiū fuisse dicit, cuius regionē cùm Nilus totā propè operuisset, ac perderet multis incolis absumptis, illum de consciscenda sibi morte deliberasse, fluuiū quoque propter cursus celeritatē Aquilam dictū Herculem & virtute & magnitudine cōsilij inundationē repressisse, fluménque redegisse in alueum pristinum: vnde orta sit Græca fabula.

g Nec tamen ostenditur.} Atlas fuit sapiens, & Epimetheus Atlas itidem, sed post actum, vnde nomen illi inditum putatur. Prometheus est enim antè consultus. Epimetheus pòst. Nam cùm esset à Prometheo monitus, ne quod donum acciperet à Ioue, ipse immemor fraterni consilij Pandoram accepit, & δεξάμενος ὅτε δὴ κακὸν εἶχ' ἐνόησε, vt inquit Hesiodus, & accepta nouit sua damna Epimetheus. Acutè Augustinus, quomodo doctor fuit sapientiæ, cùm nullos ab eo videamus factos sapientes? quomodo ipse sapiens, cùm nullus eius temporibus legatur sapiens, qui ferre potuerit iudicium de eius sapientia? nam de sapiente solus sapiens potest iudicare.

h Frater eius Atlas.} Seruius lib. 8. Aeneid. Atlantes dicit fuisse tres vnum Maurum, qui est maximus: alterum Italicum, patrē Electræ: tertium Arcadem, patrē Maiæ, vnde natus est Mercurius. Scriptores hos confundunt, vt solent. Diod. enim lib. 4. Atlantem qui loca Libyæ tenuerit inter Cæli filios numerat, fratrémque esse dicit Saturni, eundem Hesperidū patrem, Mercurij auum, consultissimúmque fuisse rationis astrorū: quúmque frequenter mōtem sibi cognominem, vt cursus side-

rum intuerentur, conscenderet, occasionem dedisse fabulæ, qua sustinere humeris cælum creditus est. Plin. lib. vij. Atlantem Libyæ filium hunc haud dubiè, qui in Africa imperauit, repertorem astrologiæ fuisse ait, & in secundo sphæram astrologicam inuenisse narrat. Alexander Polyhistor hunc Atlantem Enoch fuisse autumat inuentorem peritiæ siderum, quam postea Phænicibus & Aegyptiis tradidit Abraham, quum apud illos peregrinaretur. Hæc astrologiæ scientia potuit locum præbuisse fabulæ de mundo Atlanti innixo. Sunt qui propter mortem id putant Atlantem dictum arduum & longissimum columnæ instar qui cælum fulcire visione conspicientium creditur, inquit Herodotus, transcenditque nubes ipsas, nec cacumen facilè cernitur nebulis perpetuum obductis, quin & hæc simul omnia maiorem præstiterunt comminiscendi ansam. Italicus Atlas est, quem aiunt antiquissimum Fesulis fuisse regem.

Cecrops. i Sed vsque ad Cecropem.} *Pausanias Actæum ait primũ in Attica regnasse, cui Cecrops gener successerit homo Aegytius, quem dipnū fuisse dicunt, hoc est duplicis naturæ superioris partis viri, inferioris feræ, quòd ex agrestibus & feris, latis legibus, humanos fecerit, seu inferioris partis fœminæ, quòd coniugia instituerit in Attica terra, & autor ferè fuerit patris & matris: nam antea promiscuis concubitus, nemo certos parentes noscebat. Africanus in quarto Annaliũ autor est, Ogygem primũ in Attica regnasse, eámque terram incultam ac desertam per ducentos annos à diluuio mansisse vsque ad Cecropem. Actæum verò & cæteros qui ante Cecropem dicuntur fuisse, nuda esse nomina.*

Phorbas. k Et Phorbas filius eorum. } *Fratrem Perasi dicit Pausanias Phorbantem fuisse, filium Argi patrem Triopæ. Diodorus scribit Rhodienses, quum vi serpentum atrociter infestarentur, consulto oraculo Phorbantem accersisse, data insulæ parte, quam & ipse & eius posteri tenerent, ita liberatos peste illa, decreuisse postea Phorbanti vita iam functo diuinos honores: quem tamen Diodorus videtur indicare, non Phorbantem Argiuum, nec Perasi, aut Argi filium, sed Thessalum Lapitho progenitum.*

Triopas. l Et septimi regis Triopæ.} *Hunc Phorbantis filium dicit Pausanias, meminit & Diod. Triopæ incertum quibus orti parentibus: nam alij Canace & Neptuno, alij Apolline natum dicunt. Inuisum fuisse scribit popularibus, quòd sacra cõpilarit, fratrémque interemerit. Higinius hunc tradit putatum à quibusdam in cælo Ophiucum, quem draco cõplectitur. Nam is quum ad domum suam tegendam Cereris ædem detexisset, fame se illa est vlta. Nouissimè in vitæ fine dracone ei obiecto, vehementer est afflictus, & post mortem inter sidera sic locatus est*

est, ut adhuc videatur à serpente constringi.

m Iasus. } *Pater Iasi, à quo Argos Iasium dictum, & Iasides Argiui.*

n Et rex nouus Sthenelas. } *Pausanias sic : κρότωπος ὁ ἀγήνορος ἔσχε μετὰ τὸν ἴασον τὴν ἀρχήν. κροτώπου δὲ σθενέλας γίγνεται. Crotopus Vgenoris filius habuit post Iasum regnum: huius filius fuit Sthenelas.*

o His temporibus etiam Mercurius. } *Mercurios Cicero dicit fuisse quatuor, ut aliàs dixi. Hic est Ioue tertio & Maia genitus, ex auita disciplina multarum rerum vitæ vsui perquàm vtilium repertor. Prudentius magum dicit fuisse, ideo finxisse priscos illos solitum animas ad Orcum deducere: & inde reducere.*

p Posterior fuisse Hercules. } *Hercules Cicero sex fuisse scribit. primum antiquissimum, Ioue antiquissimo & Liscito natum, quem concertauisse cum Apolline de tripode accepimus. Alterum Nilo natum Aegyptium, quem ferunt literas Phrygias conscripsisse. Tertium indigetem Idæis cui inferias afferunt. Quartum Asteriæ Latonæ sororis filium, quem Tyrij maximè colunt, cuius Carthaginem filiam ferunt. Quintum in India, qui Belus dicitur. Sextum ex Alcmena, quem tertius Iupiter genuit. Diodor. Siculus lib. 4 tres Hercules ponit: primum Aegyptium, cuius maxima fuerit virtus, quémque Osiris, quòd corpore esset validissimo, exercitui præfecit. Hic magna orbis parte peragrata, in Libya columnam strauit. præcessitque Herculem Alcmenæ filium pluribus quàm mille annis, qui & fuit æmulus illius, ideo Alcæus dictus, q. præsidiarius, & adiutor. Tertius Hercules fuit Cretensis, armis & fortitudine inclytus, tum etiam gymnico certamine ad Olympiam constituto, quem Pausanias ἰδαῖον Idæũ Herculem, hoc est, & Dactylũ & Curetem nominat. Seruius quatuor Hercules facit, Tyrinthium, Argium, Thebanum, Libym, octauo Aeneidos. verùm de numero non constat. Nam Varro quatuor & quadraginta Hercules recenset, & Tacitus scribit Libyes dicere antiquissimum Herculem natum apud se, eósque qui pari virtute fuerint, in cognomentum eius ascitos. At ille qui Aequiuoca scripsit, quæ Xenophontis nomine circunferuntur, Saturnos scribit vocari solitos familiarum nobilium reges antiquissimos: primogenitos eorum Ioues: nepotes fortissimos Hercules. Aug. hîc de Hercule Iouis & Alcmenæ filio loquitur, qui cum Argonautis nauigauit. Vnde que generatione Troicum bellum antecessit. cui Græcorum ambitio vniuersa reliquorum acta attribuit. Ita virium & fortitudinis fama maiore, quàm deorum, vel ipsius Iouis, venit ad posteros, vt Seneca tragicus ausus sit dicere:* Hercules.

Fortius ipso genitore tuo Fulmina mittes.

Hic Hercules posterior fuit Mercurio. Nā prius quàm Hercules nasceretur, ministrasse Ioui Mercurium fama est, Lisciti ita nec filius contemporaneus, Aegyptius maior Mercurio Arcade, aequalis Aegyptio.

q Ambos homines fuisse.} Homerus Herculem, ut caeteros mortuos conueniri ab Vlysse facit 9. Odyss. etsi idolum illius tantùm esse apud inferos dicit, cùm ipse Hercules conuiuia deorum ineat, sed scimus quid velit idolum illud.

r Et quod mortalibus ad istam vitam.} Mercurius multarum artium repertor, & excultor sermonis: Hercules monstrorum purgator, & auersor. Inde ἀλεξίκακος dictus.

Minerua s Minerua verò longè.} Mineruas Cicero tertio De natur. deorum quinque facit. Primam Apollinis matrem ex Vulcano. Secundam Nilo ortam, quam Aegyptij Saitae colunt. Tertiam Iouis Caelij filiam. Quartam Ioue & Coriphe Oceani filia natam, quam Arcades Coriam nominant. & quadrigarum inuentricem ferunt. Quintam Pallantis filiam, quae patrem dicitur interemisse, virginitatem suam violare conantem, cui pinnarum talaria affigunt. Hunc Pallantem, alij hominem fuisse immanem tradunt, quem illa, quòd occiderit, nominata est Pallas. Arcades autem fabulantur, Mineruam paruulam adhuc, missam à Ioue ad Pallantem Lycaonis filium, ut in eius aedibus educaretur, ab eòque esse cum filia sua educatam, quam Minerua in deorum retulit numerum, dixitque Victoriam, se verò Palladem in gratiam nutritij. Sunt & alia etyma Palladis, nempe ἀπὸ τοῦ πάλλειν, id est, concutiendo hastam, vel ἀπὸ τοῦ ἀναπαλθῆναι αὐτὴν ἐν τῇ κεφαλῇ τοῦ Διός. quòd in capite Iouis agitaretur, vel διὰ τὸ παλλομένην τὴν καρδίαν τοῦ Διονύσου προσκομίσαι τῷ Διί. quòd palpitans adhuc Dionysij cor ad Iouem tulerit. nempe cùm esset occisus & discerptus à Titanibus.

Tritonis lacus. t Ad lacum qui tritonis dicitur.} Inter duas Syrtes in Africa, & fluuius est, & palus: utrunque Tritona nominant. unde & cognomen Minerua, inquit Mela, ut incolae arbitrantur, ibi genitae: faciúntque fabulae ei aliquam fidem, quòd quem natalem eius putant, ludicris virginum inter se decertantium celebrant. Herodotus in palude insulam esse refert, ad quam cum Argonautis peruenit Iason. Ab hac Minerua Tritoniam esse nuncupatam Graeci & Latini scriptores magno consensu tradunt: ibíque inuenisse oleum Silius subsignificat. Solinus speculatam se in ea scribit, puto cùm fistulam inuentam, quod buccas inflaret abiecit. Quod poëtae in Maeandro Ioniae fluuio fuisse canunt. Sed quae Mineruarum est hic nata? Equidem quintam dixerim. Nam & palus vicina Pallas vocatur, & Callimachus, qui circa loca illa, patriam habuit, nempe Cyrenas, Tritonem ipsum Pallantiam paludem

cognom

cognominat. & sic vocat Festus. Sed Libyes, Neptuni, & Tritonidis dicunt, nisi Pallas sit Neptunus. Non prætereundum est tamen, esse qui in Tritone Bæotia Mineruam natam velint. Nam Tritones aliquot sunt. Interpres Apollonij sic inquit. τρίτωνες τρεῖς, βοιωτίας, θετταλίας, λιβύης. ἐν δὲ τῷ κατὰ λιβύην ἐτέχθη ἀθηνᾶ. *Tritones tres, Bæotiæ, Thessaliæ, Libyæ. In ea verò quæ est in Libyâ, nata est Minerua.*

v Quod enim de capite Iouis.} *Non desunt qui credant hinc esse Tritonem nominatam, quòd Bæotia lingua* τρίτω *sit caput. Verùm hoc fictum est, quod dea sapientiæ nominetur. & suprema ætheris pars.*

x Quanquam Ogygius ipse quando fuit.} *Eusebius vnde sunt harum rerum non paucæ Augustino desumptæ, temporibus Phoronei regis Argiuorum, hæc adscribit. Ogygius qui in Attica Eleusina, quæ antiquitus vocabatur Acta, regnabat, & aliis ciuitatibus plurimis, cuius temporibus apud lacum Tritonidem virgo apparuit quam Græci Mineruam nuncupauerunt. Huius tempore inundatio fuit, inter quam & illam quæ sub Deucalione contigit, centum ferè & septuaginta annos numerat. Solinus aliter, qui sic inquit: Inter Ogygium sanè & Deucalionem medium æuum sexcentis annis datur. Ogygius verò in Acta regnauit, & Bæotia, quæ ante Cecropem Ogygia est nominata, vt refert Strabo, quem quidam autorem faciunt Thebarum Bæotiarum. Vnde Ogygia ingenia dicta sunt Thebana, & vulgo Eleusine in Attica, ac indigena existimatus est, nam genus aliunde ignoratur: à cuius temporibus ad primam Olympiadem anni computantur paulò plus quàm mille ab Hellanico, Philocoro, Castore, Thalo, qui Syriaca scripserit. Tum etiam Diodoro, & communi ferè Græcorum summa. Quibus Orosius consentit, qui diluuium Ogygium mille & quadraginta annis vrbem conditam præcessisse perhibet. Porphyrius in quarto aduersus nos libro, Ogygem rege Inacho fuisse scribit, quem secutus Africanus, Mosen Ogygi æqualem facit, cum sit multo minor,* Ogygius

y Nec Græca, nec Latina nouit historia.} *Aliter Iosephus, & Eusebius. Ille enim ait, huius vniuersitatis inundationis & arcæ Noë meminisse Berosum Babylonium, & Mnaseam Damascenum, & Hieronymum Aegyptium, affértque eorum dicta. Meminerunt & Alexander Polyhistor, & Melon, & Eupolemus, vt inquit Eusebius, & Abidenus. Ioppen etiam Aegypti Mela & Plinius ante inundationem terrarum conditam fuisse tradunt, quod de inundatione Ogygis aut Deucalionis intelligi non potest, quæ illuc non peruenit. Nec mirandum esset, tunc esse iam illam vrbem, cùm essent in orbe innumeræ. Diluuium illud, quod mundo minatur apud poëtas Iupiter*

non aliud intelligendum est, sed hoc obscurissimè ab eis dicebatur, ita vt vix ipsi qui scribebant, intelligerent. Quæ apertius à Beroso, Mnasea, & Eupolemo sunt tradita, ad historias spectant Barbaricas, vt etiam Iosephus ait, non Græcorum, aut Latinorum, de quibus Augustinus loquitur.

Eusebius. z Nostri autem qui chronica.} *Nostros homines, Christianos puta, Eusebius Cæsariæ Palestinæ episcopus, qui ob amicitiam cum Pamphilo martyre cognomen idem cepit, vir fuit immensa lectione, & proinde eruditione summa, scripsitq; vt Hieronymus dicit, infinita volumina, inter cætera Chronicorum canonum omnimodam historiam, & eorum ἐπιτομὴν, quam puto esse quæ ad nos peruenit, etsi deprauatissima corruptis nominibus, & rerum ordine luxato, imperitia describentium librariorum, quibus non facile fuit seruare collationes illas temporum. Nec huiusmodi vitia deprehenduntur castigantúrque, nisi à consultissimis antiquitatis: ideo rudes plerunque illis capiuntur. Quàm verò sit necessarium id opus studiis omnibus, satis Hieronymus, qui de Græco interpretatus est indicauit, tam religiosa Irenæ adiuratione præposita, quo librarij diligentiam, ingeniúmque excitaret. Ea temporum digestio producta est ab Eusebio vsque ad annum Constantini Cæsaris vigesimum. Hieron. vsque ad Gratianum de suo adiecit.*

Attica. a Regnāte in Attica} *Attica regio est in Græcia inter Megaram & Bœotiam, cuius Sunium promontorium, & Pyræum portum Aegeum abluit mare, parens frugum, legum, humanitatis, religionis, vt inquit Cicero. Huius littus ait Capella concentum musicum illisis terræ vndis reddere, quod propter tantam eruditionis vim puto dictum. Incolæ αὐτόχθονας se, id est indigenas, & sine aliqua externa origine nominant. De regibus illius sic Pausanias: Actæum aiunt in ea quæ nunc est Attica, primum regnasse, quo mortuo Cecrops successit, qui filiam Actæi duxit, ex qua filiæ sunt prognatæ Ersa, & Aglaurus, & Pandrosus, filius verò Erisichthon, qui non imperauit Atheniensibus, nam patre superstite interijt.* ἀκταῖον λέγουσι ἐν τῇ νῦν ἀττικῇ βασιλεῦσαι πρῶτον. ἀποθανόντος δὲ ἀκταίου κέκροψ ἐκδέχεται τὴν ἀρχὴν, θυγατρὶ συνοικῶν ἀκταίου. γίνονται θυγατέρες αὐτῷ ἕρση ἄγλαυρος, καὶ πάνδροσος, υἱὸς δὲ ἐρυσίχθων, οὗτος οὐκ ἐβασίλευσεν ἀθηναίων, ἀλλά οἱ τοῦ πατρὸς ζῶντος τελευτῆσαι συνέβη. *Strabo lib 9.* κέκροπα πρῶτον εἰς δυοκαίδεκα πόλεις συνοικίσαι τὸ πλῆθος, ὧν ὀνόματα κεκροπία τετράπολις, ἐπακρία, δεκέλεια, ἐλευσὶς, ἀφύδνα. λέγουσι καὶ πληθυντικῶς ἀφίδνας, θόρικος, βραυρὼν, κύθηρος, σφηττὸς, κηφισία, φάληρος πάλιν δ᾽ ὕστερον εἰς μίαν πόλιν συναγαγεῖν λέγεται τὴν νῦν τὰς δώδεκα θησέα. *Cecropem primum ferunt in duodecim vrbes multitudinē coegisse, quarum hæc sunt nomina:*

Cecropia, Tetrapolis, Epacria, Decelea, Eleusis, Aphydna (dicũtur & pluratiuè Aphydnæ) Doricus, Brabron, Cytheros, Sphetus, Cyphesia. Phalerus. Postea verò in vnam vrbem, quæ nunc est, aiunt Thesea duodecim illas congregasse.

Quando Atheniensium ciuitas sit condita, & quam causam nominis eius Varro perhibeat. CAP. IX.

a NAm vt Athenæ vocarentur, quod certè nomen à Minerua est, quæ Græcè Athena dicitur. hãc causam Varro indicat. Cùm apparuisset illic repente oliuæ arbor, & alio loco aqua erupisset, regem prodigia ista mouerunt, & misit ad Apollinem Delphicum sciscitatum quid intelligendum esset, quídve faciendum. Ille respondit quòd olea Mineruam significaret, vnda Neptunum, & quod esset in ciuium potestate, ex cuius nomine potius duorũ deorum, quorum signa illa essent ciuitas vocaretur. Isto Cecrops oraculo accepto, [b] ciues omnes vtriusq; sexus: [c] mos enim tunc in eisdem locis erat, vt etiam fœminę publicis consultationibus interessent: ad ferendum suffragium cõuocauit. Consulta igitur multitudine mares pro Neptuno, fœminæ pro Minerua tulêre sententias. Et quia vna plus est inuẽta fœminarum, Minerua vicit. [d] Tunc Neptunus iratus marinis fluctibus exæstuantibus terras Atheniensium populatus est: quoniam spargere latius quaslibet aquas difficile dæmonibus non est. cuius vt iracundia placaretur, triplici supplicio dicit idem author ab Atheniẽsibus affectas esse mulieres, vt nulla vlterius ferrent suffragia: vt nullus nascentium maternum nomen acciperet [e] ne quis eas ἀθηναίας vocaret. Ita illa ciuitas mater ac nutrix liberalium doctrinarum, & tot tantorũmq; philosophorum, qua nihil habuit Gręcia clarius atque nobilius ludificantibus dęmonibus de lite deorum suorum maris & fœminæ, [f] & de victoria per fœminas fœminæ Athenas nomen accepit, & à victo læsa, ipsam victricis victoriam punire compulsa est plus aquas Neptuni, quàm Mineruæ arma formidans. Nam in mulieribus quæ sic punitæ sunt, & Minerua quę vicerat, victa est: nec affuit suffragatricibus suis vt suffragiorum deinceps perdita potestate, & alienatis filiis à nominibus matrum, Athenæas saltem vocari liceret, & eius deæ mereri vocabulum, quam viri, dei victricem fecerant ferendo suffragium: de quo satis apparet, quæ & quãta hinc dici possent, nisi sermo ad alia properaret.

L. VIVES.

Athenæ. a NAm vt Athenæ vocarentur. } *Athenæ Atticæ unde sint dictæ non conuenit. Vulgatior opinio est à Minerua, quæ illis dicta est* ἀθηνᾶ. *De nominibus regionis & urbis, hæc ferè sunt apud Græcos. Pausanias*: καὶ τὴν ἀρχὴν τοῦ κέκροπος κραναὸς ἐδέξατο, ἀθηναίων δυνάμει προέχων. κραναῷ δὲ θυγατέρας, καὶ ἄλλας, καὶ ἀτθίδα γένεσθαι λέγουσι, ἀπὸ ταύτης ὀνομάζουσι ἀττικὴν τὴν χώραν, πρότερον καλουμένην ἀκταίαν. *Principatum Cecropis excepit Cranaus Atheniensium virtute præstantissimus, huic filiæ fuerunt, quum aliæ, tum verò Atthis à qua regio dicta est Attica, quæ prius Actæa. Strabo*: ἀττικὴν μὲν γὰρ ἀπὸ ἀκταίωνος φασίν. ἀτθίδα δὲ καὶ ἀττικὴν ἀπὸ ἀτθίδος τοῦ κραναοῦ, ἀφ' οὗ καὶ κραναοὶ οἱ ἔνοικοι. μοψοπίαν δὲ ἀπὸ μόψοπος, ἰωνίαν δὲ ἀπὸ ἴωνος τοῦ ξούθου. ποσειδωνίαν δὲ καὶ ἀθήνας ἀπὸ τῶν ἐπωνύμων θεῶν. *Atticam quidam ab Actæone cognominant. Atthida verò & Atticam ab Atthide filia Cranai, à quo incolæ Cranai dicti: Mopsopiam à Mopsopo, Ioniam ab Ione Xuthi filio, Posidoniam à Posidone, & Athenas ab Athena. Ceu quis Latinè dicat Neptuniam à Neptuno, & Mineruas à Minerua. Iustinus historicus ex Trogo non vocatas Athenas scribit usque ad quartum regem Atticum, qui successit Cranao: ipse Amphionidem vocat, credo mendosè, Græcè Amphyctiona & profectò nomen Athenarum non est inter illa oppida, quæ Cecrops posuit, eáque quæ vocata est Cecropia, postea Athenæ dictæ, & condita Theseo urbs arx fuit. Sic enim apud Græcos frequenter*, ἡ ἀκρόπολις τῆς ἀττικῆς κεκροπία ἐκαλεῖτο τὸ πρότερον. *Quæ sunt verba interpretis Apollonij. Idem alio in loco Cecropia dicitur Attica à Cecrope rege. Verùm illud ignorandum non est, Athenas triplices fuisse, vt inquit M. Varro in libris De analogia: ab aliis Athenienses, ab aliis Athenæos, ab alijs Athenæopolitas. Sunt enim Athenæ Atticæ, unde Athenienses, & Athenæ Euboicæ in Eubœa insula, Chaldæ cognominatæ à Cecrope Erichthæi filio conditæ, cuius incolæ Athenæi, vt puto, à Latinis dicuntur. Nam Græci Athenarũ Atticarũ ciues* ἀθηναίους *vocãt. Atheneopolitæ autem sunt in Gal. Narbon. populi, qui Athenopolim inhabitãt Massiliẽsi agro. Est & in Laconica terra Athenæ oppidum* ἀθῆναι.

b Ciues omnes vtriusq; sexus. } *Ouid. 6. Metamorphoseos venisse inter Mineruam & Neptunum in contentionẽ, vter de suo nomine Cecropiã vocaret: disceptantibus duodecim dijs, ac ipso etiam Ioue Neptunum tunc percussa tridente terra equum produxisse, Mineruam oleam. Hoc erat signũ pacis, illud belli. Placuit magis omen pacis. Ita Minerua Athenas vocauit, quod alij referunt ad certamen maris & terræ, vtra parte plus possint Attici, tum ad belli, pacísque artes, tum ad fructus,*

ctus, merces, & quaestus, vnde plus accedat Atheniensibus, è mari ne an è terra. At equus à Neptuno editus, ab aliis Syron, ab aliis Arion dicitur: ab aliis Scythius, vt Seruius refert. I. Georg. Valerius Probus non vnum Neptuni equum nominat. nam Ariona dicit donatū Adrasto à Neptuno, Xanthum & Cyllarō Iunoni, quos illa Castori & Polluci dedit. Sed quae Minerua haec est ex quinque? Ex sententia Platonis in Timaeo secunda Minerua, quam Cicero dicit ortam Nilo, co[l]i ab Aegyptiis Saitis, etsi vulgò Saletis legitur. Est enim Sais in Aegypto sub Delta ingens vrbs. & nomos Amasis patria, & regia: cuius conditrix fuit eadem Minerua, ab Aegyptiis Neuth dicta, quae Athenarum in Attica. Est & Atheniensibus mensis quem exordiuntur noua luna Decembris, qui ab illis ποσειδεὼν nominatur, de memoria illius certaminis ποσειδῶν⊗, hoc est Neptuni cum Pallade.

c Mos enim tunc in eisdem locis.} *Qui in aliis permultis, & eam voluit esse in sua Rep Plato.*

d Tunc Neptunus.} *Hoc videri potest factum in diluuio Deucalionis, quod tempore Amphictyonis contigit, quum Athenae coeperunt hoc nomine cognosci, eáque vis aquarum Athenas quoque afflixit.*

e Vt ne quis eas Athenas. } *Hoc Graecè ἀθηναίας, Metaclides ait, foeminas Athenis natas, non ἀθηναίας vocari, sed ἀττικάς, viros dici ἀθηναίους. Caussam reddit ita: μὴ τὴν ἄγαμον ἢ γαμουμένην τῇ περιηγήσει καταισχύνωσιν: ne, inquit, nuptae, salutando innuptas pudore afficiant. Nam ex marito cognominatio vxoris sumitur: cúmque viri dicantur ἀθηναῖοι, si illae dicerentur ἀθηναῖαι, viderentur iam nuptae, vt quae de virorum appellatione nominarentur. Verùm Pherecrates γραυσί, & Philemon πέρυσι, & Diphilos ἀμαρτίδι, & Pindarus χορῷ, & alij veteres poëtae permulti foeminas Atticas ἀθηναίας vocarunt, quam vocem in illis scriptoribus Phrynicus sophista Bithynicus αὐτὶ τῶ ἀττικὰς positam putat, miratúrque Pherecratem hominem Atticissimum, ea esse vsum in illa nota.*

f Et de victoria deorum. } *In Brugensi exemplari sic legitur: De victoria per foeminas foeminea Athenas nomen accepit, vt sit victoria foeminea. Si quis malit legere foeminae, ad Mineruam referuntur: & legi posset foeminae ἀθηνᾶς, hoc est foeminae Mineruae.*

Quid Varro tradat de nuncupatione Areopagi, & de diluuio Deucalionis. CAP. X.

T tamen M. Varro nō vult fabulosis aduersus deos fidem adhibere figmētis, ne de maiestatis eorū dignitate indignū aliquid sentiat.[a] Et ideo, nec Areopagon,[b] vbi cum Atheniensibus Paulus apostolus

disputauit: ex quo loco Areopagitę appellati sunt curiales vrbis eiusdem: vult inde accepisse nomē,[c] quòd Mars, qui Græcè ἄρης dicitur, quum homicidij crimine reus fieret, iudicantibus duodecim diis in eo pago, sex sentētiis absolutus est: quia vbi paris numeri sententiæ fuissent, præponi absolutio damnationi solebat. Sed cōtra istam quæ multò est amplius celebrata opinionem, aliam quādam de obscurarum notitia literarū, causam nominis huius conatur astruere, ne Areopagon Athenienses[d] de nomine Martis, & pagi, quasi Martis pagum nominasse credantur: in iniuriā videlicet numinum, à quibus litigia vel iudicia existimat aliena: non minus hoc quod de Marte dicitur, falsum esse asseuerans, quàm illud quod de tribus deabus, Iunone scilicet, & Minerua, & Venere: quæ pro malo aureo adipiscendo, apud iudicem Paridem de pulchritudinis excellentia certasse narrantur: & ad placandos ludis deos qui delectantur, seu veris, seu falsis istis criminibus suis, inter theatricos plausus cātantur atque saltantur. Hæc Varro non credidit, ne deorū naturæ, seu moribus credat incōgrua: & tamen nō fabulosam, sed historicam rationem de Athenarum vocabulo reddens, tātam Neptuni & Mineruæ litem suis literis inserit, de cuius nomine potius illa ciuitas vocaretur, vt cùm prodigiorum ostentatione contenderent, inter eos iudicare, nec Apollo consultus auderet, sed ad deorum iurgium finiēdum sicut memoratarum trium dearum ad Paridem Iupiter, ita & iste ad homines mitteret, vbi vinceret Minerua suffragiis, & in pœna suarum suffragatricum vinceretur, quæ in aduersariis suis viris obtinere Athenas potuit, & amicas suas fœminas Athenæas habere non potuit. His temporibus, vt Varro scribit,[e] regnante Atheniensibus Cranao successore Cecropis, vt autē nostri Eusebius & Hieronymus, adhuc eodem Cecrope permanēte diluuium fuit, quod appellatum est Deucalionis, eo quòd ipse regnabat in earum terrarum partibus, vbi maximè factum est.[f] Hoc autem diluuium nequaquam ad Ægyptum, neque eius vicina peruenit.

L. VIVES.

a ET ideo nec Areopagon.} *In aliis, Areon pagon, in aliis Arion pagon, sic Græcè ἄρειον πάγον. Stephanus in vrbibus promontorium dicit Athenis, in quo iudicia & quæstiones factæ necis exercerentur. Athenis enim duo erant consilia, vt scribit Libanius sophista: vnum perpetuum quod de cedibus indicabat, & huiusmodi rebus*

rebus, eo loco qui Areopagus dicebatur: alterum quotannis mutabile, quod remp. constituebat, & quingentenarium vocabatur. De Areopago & Areopagitarum moribus collegit plurima ex vtriusque linguæ scriptoribus Budæus nost. r annotans in Pand. Et.

b Vbi cum Athenienſibus Paulus.} *Act. 17.*

c Quòd Mars qui Græcè ἄρης.} *Hæc est communis omnium opinio. Ideo Iuuenalis Sat. 9. curiam Martis Areopagum nominat. Pausanias Areopagum dictum scribit, quia primus ibi Mars iudicium subiit, quum occidisset Alirrhothion, qui fuit Neptuni filius, quòd vim intulisset Alcippæ Martis ipsius ex Agraulo Cecropis filiæ. Deinde iudicatum ibi Orestem matricidam ait, & iudicio liberatum templum ibi erexisse Mineruæ Areæ. q. Martiæ.*

d De nomine Martis & pagi.} *Non puto esse dictam illam curiam Areopagum, q. Martis pagum, seu pagus aliquis esset extra vrbem, quales rusticani, qui pagi vocantur, quasi eodem vocantur fonte, qui non πάγος, sed πηγὴ dicitur, nec ceu vicus in vrbe, sed πάγος modò eminentem aliquem locum, modò saxum significat, quod Steph. dicit promontorium, quasi celsiorē locum. Sic & Suidas: ἐκλήθη δὲ καὶ ἄρειος πάγος, ὅτι ἐν τῷ πάγῳ ἐστὶ, καὶ ἐν ὕψει τὸ δικαστήριον. ἄρειος δὲ ἐπεὶ τὰ φονικὰ δικάζει. ὁ δὲ ἄρης ἐπὶ τῶν φόνων. Id est, Vocatus est Ariopagus, quòd in saxo & loco editiore est forum. Arius verò, quòd de cædibus iudicatur, quibus præest Mars. Attingit quoque iudicium Martis super Alirrhothio interfecto, ex Hellanico lib. 1. vt nos ex Pausania, ex quo eodem prætermittendum non est, in Areopago fuisse lapides argenteos, ἐφ' ὧν ἑστᾶσιν ὅσοι δίκας ὑπέχουσι, καὶ οἱ διώκοντες, τὸν μὲν ὕβρεως, τὸν δὲ ἀναιδείας αὐτοῖς ὀνομάζουσι, πλησίον δὲ ἱερὸν θεῶν ἐστιν ἃς καλοῦσιν ἀθηναῖοι σεμνάς, ἡσίοδος δὲ ἐριννῦς ἐν θεογονίᾳ. In quibus & rei & actores consistebant: reorum vocabant iniuriæ, actorum verò impudentiæ. Erat & in proximo templum dearum verendarum, vt Atheniensium nominant, quas Hesiodus in Theogonia Furias vocat.*

e Regnante Athen. Cran.} *Alij Amphictyone rege, vt dixi, Eusebius rege Cecrope, quæ annotatio temporum parum mihi probatur, vt illud quod in idem tempus refertur ab eo Cecrops is qui in Eubœam insulam migrauit, quem scriptores Græci filium dicunt Erichthei, qui longè post Cecropem illum prium Atticam terram tenuit, à quo Athenienses dicti sunt Cranai. Aristoph. ὄρνισι, μείζω τῆς κραναῶν ζητοῦσι πόλιν ἐνοικεῖς. Strabo Cranaos esse nominatos scribit, quod miror cur maluit interpres vertere inquilinos, quàm incolas, sed Eusebium & Hieronymum coniungit, quod Eusebius composuit opus, Hieronymus in Latinum vertit. Cæterùm vt redeam ad diluuium & Deucalionem,*

hic filius fuit Promethei & Oceanæ, vt inquit Dionysius, qui Pyrrham patris sui Epimethei & Pandoræ filiam in coniugem accepit, regnauítque in Thessalia expulsis Pelasgis. Cùm in exercitu gẽtes Parnassi accolas duceret, id est Leleges & Curetas. Huius diebus, sicut Arist. refert, ingens vis imbrium magnam Thessaliæ & Græciæ partem oppressit. Ipse Deucalion & vxor Pyrrha in Parnasso seruati, consulto Themidis oraculo humanum genus dicuntur reparasse, iactis post terga parentis ossibus, hoc est terræ lapidibus qui à viro iacti in viros, qui à fœmina in fœminas conuertebantur. Sed re vera ex montibus in plana deduxerunt homines, qui diluuio superfuerant, ideo fuisse saxa fabulati sunt. Lucian. ἐν μισανθρώπῳ, ὥστε τηλικαύτην ἀκαρεῖ χρόνῳ ναυαγίαν ἐπὶ τοῦ Δευκαλίωνος ἐγένετο, ὡς ὑποβρυχίων ἁπάντων καταδεδυκότων μόγις ἕν τι κιβώτιον περισωθῆναι προσοκεῖλαι τῷ Λυκωρεῖ: hoc est, quocirca tantum in momento temporis sub Deucalione naufragium contigit, vt demersis in fundo cunctis, vix vnicus superstes linter fuerit ad Lycoream appulsus. Porrò Lycorea vicus est in Delphis, à Lycoreo rege dictus, vt scribit Callimachus. Parnassus verò, sicut Stephanus narrat, olim Larnassus vocari erat solitus, propterea quòd Deucalionis illuc appulit λάρναξ, hoc est linter contectus, siue arca, quam Deucalion ædificauit consilio Promethei patris. Strabo verò Deucalionem Cyni habitasse narrat, quæ est in Locride vrbs ad Sumum Opuntium, vbi Pyrrhæ visitur sepulchrum, cùm ipsius Deucalionis sit Athenis. Pausanias templum quoque Athenis esse scribit, quod à Deucalione extructum dicitur, argumentóque est ipsum ibi quandoque habitasse. Et si Dion Olympij Iouis templum esse Deucalionis tumulum tradit, quod templum ab ipso extructum ferunt.

f Hoc autem.} *Sic Plato in Timeo, & Diodorus Siculus lib. 1.*

Quo tempore Moyses populum de Ægypto eduxerit: & de Iesu Naue, qui eidem successit, quorum regum ætate sit mortuus. CAP. XI.

Duxit ergo Moyses ex Ægypto populum Dei, nouissimo tempore Cecropis Atheniensium regis, quum apud Assyrios regnaret Ascatades, [a] apud Sicyonios Marathus, apud Argiuos Triopas. Educto autem populo in monte Sina diuinitus acceptam tradidit legem: quod Vetus dicitur testamentum: quia promissiones terrenas habet: & per Iesum Christum futurum fuerat testamentum Nouum, in quo regnum cęlorum promitteretur. Hunc enim ordinẽ seruari oportebat, sicut in vnoquoque homine, qui in Deum proficit, id agitur quod ait Apostolus, vt non sit prius

quod

quod spiritale est: sed quod animale, postea spiritale: quoniã sicut dixit, & verum est: primus homo de terra, terrenus: secundus homo de cælo, cælestis. Rexit autem populum Moyses per annos quadraginta in deserto: & mortuus est annorum centum & viginti: cùm Christum etiam ipse prophetasset per figuras obseruationum carnalium in tabernaculo, & sacerdotio, & sacrificiis aliisque mysticis plurimisq; mandatis. Moysi successit Iesus Naue: & in terra promissionis introductũ populum collocauit, ex autoritate diuina debellatis gentibus, à quibus eadem loca tenebantur. Qui cùm populũ rexisset post mortem Moysi viginti & septem annos, etiam ipse defunctus est: regnante apud Assyrios octauodecimo Amynta, apud Sicyonios sextodecimo Corace,[b] apud Argiuos decimo Danao, apud Athenienses quarto Erichthonio.

L. VIVES.

a Apud Sicyonios Marathus.} *Perathus Pausanias πέρατος. Eusebius Marathum, quem viginti annos tenuisse imperium scribit. Est etiam Marathus Apollinis filius, à quo vrbs in Phocide, non longè ab Anticirha. Fuit & Marathus qui cùm Tyndaridis militauit, à quo Marathon in Attica δῆμος, vt scribit Plutarchus. Nescio an hic sit Apollinis filius: tempora satis congruunt. Et Suidas ab Maratho Apolline nato dictum perhibet campum Marathonium in Attica.*

b Apud Argiuos decimo Danao.} *Danaus Beli filius Aegyptius nauem primus ex Aegypto in Graeciam aduexit, vt scribit Plinius. nam antè ratibus nauigabatur inuentis in mari Rubro, inter insulas à rege Erythra. Idem Danaus primus puteos excogitauit in Argo dipsio, hoc est siticuloso. hunc Aegyptij eiecerunt, praefectò sibi Aegypto, à quo nomen habet regio, quum prius Aeria nominaretur, vt scribit Eusebius. Pausanias Danaum refert ex Aegypto Argos venisse, Gelanore Sthenelæ filio regnante Argis, quem ipse & omnes de Agenorica gente regno spoliauit: contentionem verò Danai, & Gelanoris ad hunc modum narrat: Quum ex Aegypto Danaus venisset, certarétque cum Gelanore Sthenelæ filio, de regno disceptante populo, multáque vtrinque ad persuadendum conducentia afferrentur, nec minus æqua videretur Danaus dicere, quàm Gelanor, populus iudicium in postridianum distulit diem: quo die, oriente luce lupus in gregem pomum ad pomeria pascentium incurrit: cœpítque cum duce gregis tauro depugnare. Ibi oblata est occasio Argiuis tauro similem Gelanorem, lupo Danaum æstimare: quoniam vt bellua illa non est cum hominibus educata: ita nec*

Danaus erat cum ipsis. At cùm taurum lupus confecisset, pro Danao pronunciatum est. Ea de causa putans Danaus Apollinem in armentum immisisse lupum, templum erexit Apollini, λυκίῳ id est lupino. Hic Danaus in arce Argiua habitauit, caterique Pelasgi, Danai sunt ex eius nomine vocati. Huius sunt illæ quinquaginta filiæ carminibus celebres Diodorus ait ab hoc conditos esse Argos Argiuos, antiquissimam ferè vrbem Græciæ: alij tantùm arcem perhibent, & ab eo Danaos dictos, qui antè Pelasgi. Tanta gloria fuit rex ille præ cæteris eiusce gentis.

De sacris falsorum deorum, quæ reges Græciæ illis temporibus instituerunt: quæ ab exitu Israel ex Ægypto, vsque ad obitum Iesu Naue dinumerantur.

CAP. XII.

PEr hæc tempora, id est à b exitu Israël ex Ægypto, vsq; ad mortem Iesu Naue, per quem populus idem terram repromissionis accepit, sacra sunt instituta diis falsis à regibus Græciæ, quæ memoriã diluuij, & ab eo liberationis hominum, vitæq; tunc ærumnosæ, modò ad alta, modò ad plana migrantium, solenni celebritate reuocarunt. [a]Nam & Lupercorum [b]per sacram viam ascensum, atque descensum sic interpretantur, vt ab eis significari dicant homines, qui propter aquæ inundationem, summa montium petiuerunt, & rursus eadem residente ad ima redierunt. His temporibus [c] Dionysium, qui etiam [d] Liber pater dictus est, & post mortem eius Deus habitus: [e] vitem ferunt ostendisse in Attica terra hospiti suo. [f] Tunc Apollini Delphico instituti sunt ludi musici, vt placaretur ira eius, qua putabant afflictas esse sterilitate Græciæ regiones, quia non defenderunt templum eius, quod rex Danaus cum easdem terras bello inuasisset, incendit. Hos autem ludos vt instituerent, oraculo sunt admoniti. In Attica verò rex Erichthonius ei ludos primus instituit, nec ei tantum sed etiam Mineruę, vbi præmium victoribus oleum ponebatur, [g]quod eius fructus inuentricem Mineruam, sicut vini Liberum tradunt. Per eos annos [h] à rege Xantho Cretẽsium, cuius apud alios aliud nomen inuenimus, [i] rapta perhibetur Europa, & inde geniti [k]Rhadamãtus, [l]Sarpedon, [m]& Minos, quos magis ex eadem muliere filios Iouis esse vulgatum est. Sed talium deorum cultores illud quod de rege Cretensium diximus, historicæ dant veritati: hoc autem quod de Ioue poëtę cantãt, theatra cõcrepãt, populi celebrãt, vanitati deputãt fabularũ, vt esset vnde ludi fierent placãdis, numinibus

numinibus etiam falsis eorum criminibus. His temporibus [n] Hercules in Tyria clarus habebatur. Sed nimirũ alius, non ille, de quo suprà locuti sumus. Secretiore quippe historia plures fuisse dicuntur & Liberi patres & Hercules. Hunc sanè Herculem, cuius ingentia duodecim facta numerant. [o] inter quæ Antæi Afri necem non commemorãt, quòd ea res ad alterum Herculem pertinet, [p] in Oeta monte [q] à seipso incensum produnt suis literis, cum ea virtute qua monstra subegerat, morbum tamen quo languebat sustinere non posset. Illo tempore vel rex vel potius tyrannus [r] Busiris suis diis suos hospites immolabat, quem filium perhibent fuisse Neptuni, ex matre Libya filia Epaphi. Verùm non credatur hoc stuprum perpetrasse Neptunus, ne dij accusentur, sed poetis & theatris ista tribuantur, vt sit vnde placetur. [s] Erichthonij regis Atheniensium, cuius nouissimis annis Iesus Naue mortuus reperitur, Vulcanus & Minerua parentes fuisse dicuntur. [t] Sed quoniam Mineruam virginem colunt, in amborum contentione Vulcanum commotum effudisse aiunt semen in terram, atque inde homini nato ob eam causam tale inditum nomen. Græca enim lingua ἔρις contentio & χθὼν terra est: ex quibus duobus compositum vocabulũ est Erichthonius. Verùm quod fatendum est refellunt, & à suis diis repellunt ista doctiores; qui hanc opinionem fabulosam hinc exortam ferunt, [u] quia in templo Vulcani & Mineruæ, quod ambo vnum habebant Athenis, expositus inuentus est [x] puer dracone inuolutus, qui eum significauit magnum futurum, & propter cõmune templum quum essent parentes eius ignoti, Vulcani & Mineruæ dictum esse filium: nominis tamen eius originem fabula illa potius quàm ista designat historia. Sed quid ad nos hoc, quum isti in veracibus libris homines instruant religiosos, illud in fallacibus ludis dæmones delectet impuros, quos tamen illi religiosi tanquam deos colunt? Et quum de illis hæc negant, ab omni eius crimine purgare non possunt, quoniam ludos eis poscentibus exhibent, vbi turpiter aguntur, quæ velut sapienter negantur, & his falsis ac turpibus dij placantur, [y] vbi & si fabula cantat crimen numinum, falsum tamen delectari falso crimine crimen est verum.

L. VIVES.

[a] NAm & Lupercorum.} *Lupercal Romæ locus erat in palatio sacer Pani Lyceo, hoc est lupino, quem ferunt Arcades,*

qui cum Euandro in Italiam venêre, monitu Carmentis vatis dicasset vt in patria magnis religionibus Pan Lyceus colebatur, & Iupiter Lyceus in Lyceo monte, & eodem Romæ loco Romulus & Remus suxerunt lupæ mammas, simulachrúmque erat eiusce facti æneum, idcirco Seruius hac de causa Lupercal dictum esse putat. Sed sacra Lycei panis ab Euandro ante natum Romulum multis annis instituta erant. Sic Ouid. in Fastis:

Quid vetat Arcadico dictos à monte Lupercos?
Faunus in Arcadia templa Lyceus habet.

Et Vergilius libro octauo:

Gelida monstrat sub rupe Lupercal,
Parrhasio dictum Panos de monte Lycei.

Et Romulus ex Lupercis fuit. Quod sacrum celebrant, quum à pastoribus Numitoris est captus. Sacrificabatur Pani à nudis hominibus, tectis tantùm pudendis, vt inquit Dionysius, pellibus animantium mactatarum ad aram, deinde vicum circumibant cursitantes. Varro lib. 5. de ling. Lat. Lupercalia dicta, quòd in Lupercali Luperci sacra faciunt. Rex quum ferias menstruas Nonis Februariis edicit, hunc diem februatum appellat. Februum Sabini purgamentum, & in sacris nostris verbum: nam & lupercalia februatio, vt in Antiquit. libris demonstraui. Festus has ferias Lupercales Iunoni videtur attribuere: quam siue februatam, siue februalem, siue februlim nominant, eóque die mulieres februantur, hoc est purgantur à Lupercis amiculo Iunonis id est pelle caprina. Erat enim persuasum mulieribus prodesse ad fœcunditatem cædi scuticis pellium caprarum immolatarum Lupercalibus Ideò Lupercis currentibus, offerentes se, manus tendebant, vt ferirentur. Immolabant etiam Luperci canem, sicut narrat Plutarchus: seu quòd id genus erat purgationis, seu quòd lupis inimicum, quum lupino deo sacrum fieret.

Februum

b Per sacram viam.} *Sacra via Romæ est, autore Festo, non tantùm, vt vulgus opinatur à regia ad domum regis sacrificuli, sed à regis domo ad sacellum Strenuæ, & rursus à regia vsque in arcem. Varro De ling. Latina: Ab Strenuæ Sacello prope Carinas oritur caput sacræ viæ, quæ pertinet in arcem, qua sacra quotquot mensibus feruntur in arcem, per quam augures ex arce profecti, solent inaugurare. Huius sacræ viæ pars hæc sola vulgò nota, quæ est à foro eunti primoro cliuo, sacra dicta, quòd ibi fœdus inter Romulum & Titum Tatium regem Sabinum ictum Poma solita hîc vendi ostendit Ouid. aliquot locis. Acilium fuisse satis indicant loca quæ ascripsi. Ideò Augustinus ascensum & descensum dicit.*

c Dio-

c Dionysium.} *Cic.3 De nat.deor.Dionysios multos habemus: Primum è Ioue & Proserpina natum: secundum Nilo, qui Nysam dicitur interemisse: tertiũ Caprio patre, eúmque regem Asiæ præfuisse dicunt, cuius Abaria sint instituta: quartum Ioue & Luna, cui sacra Orphica putantur confici: quintum Nyso natum & Thyone, à quo Trieterides constitutæ putantur. De Dionysio, Thebano, & Indico, & Assyrio, Philostratus lib.2. Apollonij. Diod.lib.4 esse scribit, qui vnicum Dionysium fuisse credant, repertorem vini, gentiúmque victorẽ esse: qui tres, diuerso tempore. Primum Indum, qui vinum inuenerit: alterum Ioue natum & Proserpina, seu Cerere, aratri monstratorem, quum prius manibus foderent terram, ac subigerent. Tertium Ioue & Semele, voluptuarium hominem, quique in exercitu fœminas ducebat.*

d Qui etiam Liber p.d.est.} *Macrob.in Satur. cur Dionysius Liber dicatur, causam reddit ex sententia Næuij: quòd sol sit, & liber per cælum vagetur. Alias rationes affert in Quæst. Plutarch, vel quòd liberos reddat bibentes: vel quòd pro libertate Bœotiæ pugnârit, vel quòd à curis liberat, & in agendo securiores reddit. Seneca in lib. De tranquill. vitæ Bacchum Liberum esse dictum interpretatur, non ob linguæ licentiam, sed quia liberat seruitio curarum animum, & asserit vegetiorem & audaciorem in omnes conatus facit. Trudit enim curas, & ab imo animum mouet, ac vt morbis quibusdam, ita tristitiæ medetur. Idcirco liberalius interdum potandum censet.*

e Vitem ferunt ostendisse.} *Ideo Plato in Cratylo Διόνυσον interpretatur, id est διδοῦν οἶνον Paulò diuersa Val Prob.1.Geor, Aetolus, inquit, pastor Staphylus, quum Oenei capellas in pabulum deduceret, notauit vnam præcipuè secedentem à grege, lætiorem cæteris, recipientem se serius in præsepia. Cuius rei vt causam cognosceret, sequutus est eã clàm, & in remota stirpe vuam edentem, pomum ei incognitum sustulit, regíque pertulit Oeneo. qui expresso humore delectatus, quum eum vetustate cognosceret mitescere, Libero patri apposuit, accepto à se hospitio. Cuius rei cultum quum monstraret Liber, vt perpetua inuentorum esset gloria, constituit vt ab Oeneo οἶνον appellaretur vinum, à Staphylo vua σταφυλή. Euseb. Dionysiũ quandã potius Deucalionis filiũ, antiquiorem illo Semele nato, quẽ in Atticã terram venisse dicit, & ab eo vitem inuentam: eiúsque hospitẽ nominat Semacum, cuius filiæ capreæ pellem donauit, sed id Cecrope adhuc rege. Eubulus tamẽ ante Cecropem tradit, quàm vinum sit repertum, & homines in sacrificiis aqua pro vino vsos.*

f Tunc Apollini Delphico instituti sunt ludi.} *Euseb. idem in eadem tẽpora conijcit tẽpli Apollinis Delij constructionem à filio Cecropis Erichthone factam. Ludi Apollini sacri, quum alij erant multi in*

Græcia, tum in primis celebrati duo Actij in Acarnania Apollini Actio, quibus præerant Lacedæmonij tum nobiles tota Græcia: Delphici in Phocide, qui dicebantur Pythia, & celebrabantur octauo quoque anno, ut scribit Censorinus. Plutarch. in Quæst. ait: Delphos tres agere enneatrides, hoc est nouennales ludos. Quarum vnam vocant Stepaterium, alteram Heroidem, tertiam Chorilam. Verùm de institutione horum certaminum non conuenit. Interpres quidam Pindari in Pythiis scribit, duplicia esse Pythia, quod & testatur Strabo: antiquissima inuenta sunt ab Apolline ipso Pythone serpente occiso: in quibus victores ferunt heroes, Castor, Pollux, Peleus, Hercules, Telamon: qui omnes lauro sunt coronati. Recentiorem agonem, Pythium constituerunt Amphictyones consilium Græciæ, postquam Cirrhæos execratos adiutore Eurilocho Thessalo vicerunt temporibus Solonis, cuius belli meminit Aeschines contra Ctesiphontem.

g Quod eius fructus inuentricem mineruam.} *Hanc non tam olei putant inuentricem, quàm oleæ. sic Virg.*

Oleæque Minerua inuentrix.

Nam Plin. lib. 7. Oleũ & trapetas Aristæi Atheniensis inuentum facit, eiusdem cuius sunt & mella: quintiam & vinum, ut places Aristoteli, qui eum doctum hominem facit, & à Musis educatum, & si Diodorus olei exprimendi rationem ex Mineruæ artibus, quas homines docuit, esse dicit. Oleã verò Mineruæ esse sacram omnes perhibent, ut laurum Apollini, & esculum Ioui, & Veneri myrtum, & populum Alcidæ, sicut inquit Virg. Plin. lib. 16. manere adhuc ætate sua tradit oleam illam Athenis, quam in certamine edidit Minerua. Olea coronantur Athenis victores. Vnde mos Romanis in minoribus triumphis, quas ouationes nominant, olea & myrto redimire caput, & turmæ æquitum Calendis Quintilibus olea coronantur, in Olympia victores oleastro: duraréque scribit Plinius etiam memoria sua oleastrum in Olympia, quo Hercules ibi coronatus est.

h A Rege Cretensium Xantho.} *Hunc Xanthum puto, quem Diod. lib. 5. Asterium nominat ex minoribus Deucalionis: nam huius filius fuit Helenus à quo Dorus progenitus, ab hoc Tectamus, qui cum Pelasgis & Aeolibus in Cretam nauigauit, ibi rex Astrium genuit, quo rege narrant contigisse raptum Europæ, quæ ex Ioue tres filios, Minoem, Rhadamanthum & Sarpedonem peperit., quos Asterius quum prolibus careret, eorúmque matrem Europam in coniugem accepisset, adoptauit. Euseb. Asterium hunc tres illos genuisse perhibet. Strabo aliter, qui Deucalionis filium dicit Hellenem, huius filios Dorum & Xuthum, qui ducta Creusa Erechthei filia colonos in Quadripolim*

Attica

Attica terra deduxit, Oenoam, Marathonem, Probalyntum, & Tricorithum, cum quo Ioannes Grammaticus sentit περὶ διαλέκτων, qui tertium filium Helleni addit Aeolum, à quo lingua Aeolica, ut à Doro Dorica, idque est vero similius. Nam octoginta tantùm anni computantur inter Deucalionis inundationem & raptum Europæ, nempe à tricesimo Cecropis ad xl. Erichtonij. Alij Græci nõ Helleni, filios dicunt Dorum & Xuthum, sed Aeoli, qui Creusam in matrimonio habuerit. Ab huius verò Xanthi filio Ione dicta est Ionia, quæ prius Aegialia. Is enim colonos Athenien. duxit in duodecim Asiæ ciuitates ex Apollinis responso, ut Vitruuius tradit, qui in hoc negotio patrem Xanthum cum filio coniungit, sed filij nomine vocatam esse regionem constat. Erat Athenis βοηδρομεῖα festum, q. accursus ad ferendam opem, id enim est βοηδρομεῖν quòd cùm belligerarent cum Eumolpo Neptum filio, Xanthus magna celeritate Atheniensibus suppetias tulit. Propter quod in generum est ascitus ab Erechtheo rege. Hunc putant Asterium esse & Xanthum: nam Xuthus & Xanthus indifferenter ponuntur: & hinc ius regni Atheniensis, quod Androgeus Minois filius Xanthi nepos ab Aegeo Thesei patre repetebat. Eo Androgeo insidijs Aegei sublato Minos bellum intulit Atheniensibus cum diris execrationibus, quæ Athenienses ita afflixerunt, ut singulis annis septenos pueros & totidem virgines Minoi pẽdere cogerentur. Asterij cuiusdã meminit Orpheus, quem dicit cum Argonautis nauigasse, sed alterius ab hoc, nempe Amphionis fratris.

i Rapta perhibetur Europa.} *Agenoris filia ex Sidone Phœnicia à prædonibus dicitur rapta vectáque in Cretam naui, cuius insigne erat taurus albus, de cuius nomine ferunt tertiam orbis partem, hanc quam nos incolimus esse dictam. Herodotus Cretenses Græcos fuisse raptores scribit, ut raptum Ius, quam ceperãt Phœnices vindicarent. Paridem quoque ut Asianos ulcisceretur Helenam rapuisse, & hinc initium malorum. Palephatus* Paris *sic narrat, fuisse Gnosium quendam virum Taurum nomine, hunc cùm bellum Tyriæ regioni faceret, & alias rapuisse virgines, & Europam Phœnicis filiam è Tyro: unde nata sit fabula. Græci ex eo Ionis & Europæ concubitu ne frustrà fuerit Carnium aiunt esse progenitum, adamatum ab Apolline: unde sunt apud Lacedæmonios feriæ Apollinis Carnij, authore Praxilla.*

k Rhadam.} *Hic leges dicitur dedisse Cretensib. & iudex inducitur apud inferos à fabulatorib. Ho. ξανθὸν nominat, hoc est seu flauum, seu pulchrũ. Puto quoque & ipsum patrem significare, & si alios quoque pulchros ξανθοὺς nominat. Plato in Gorg. Rhadamanthum Aeginæ fuisse filiũ opinatur ab Asopo genita quæ ex Ioue Aeacum peperit, nomenque*

dedit insulæ Græcæ.

l Sarpedon.} *Hunc Homerus Iliad.xi. non Europa, sed Laodomia Bellerophontis filia & Ioue natū dicit, qui in Cilicia regnauit, vbi promontorium est Sarpedonis finis regni eius, autore Mela. Vulgatior fama est in lycia ditionem habuisse, & sic Strabo sentit lib. 12. qui scribit Sarpedonem ex Creta colonos in eam regionē detulisse, quam postea Lycon Pandionis filius de se vocauit, cùm antea Mymæ dicerentur, ac post etiam Solymi, tameisi eos populos Homerus separat. Porrò Sarpedon bello Troiano à Menelao est interfectus multum dolente, Ioue nec valente seruare filium contra decretum fatorum.*

m Et Minos.} *Rex fuit & legulator Cretēsiū, qui Minoē minorē genuit, quē nonnulli Iouis filiū fuisse autumant, vt perhibet Diodo. lib. 5.*

n Hercules in Tyria.} *Aliter in Syria, sed Tyros, quæ est vrbs Phœniciæ in Syria quoque est, vt Phœnicia ipsa: patet enim latissimè Syria, vt dixi: nec tamē dicēdum est Tyria, sed Tyro. Verùm Hercules Cicero 3. De nat. deorū sex fuisse dicit, vt recensui. Eusebius in hæc tēpora reijcit Herculē cognomento Delphiniam, qui claruit in Phœnice, sed si hic est Hercules, qui in Oeta cōbustus est, Hercules Argiuus erit, & legendum erit in Augustino non Syria, neque Tyria, neq; Tyro, sed Tyrinthia, quæ est vrbs in Peloponneso prope Argos, in qua educatus est Hercules qui Argiuus dicitur. Vnde & nominatur Tyrinthius, quem in Italiā venisse, & monstra domuisse scriptores tradunt. Quanquam hunc qui ad Gades Herculis peruenit Philostratus lib. 2. Aegyptium Herculem fuisse contendit. Sic enim ait, ὅθεν δηλοῦται μὴ τὸν Θηβαῖον ἡρακλέα, τὸν δὲ αἰγύπτιον ἐπὶ τὰ γάδειρα ἐλθεῖν, καὶ ὁρίζειν γένεσθαι τῆς γῆς. Vnde manifestum fit, inquit, non Thebanum Herculem, sed Aegyptium ad Gades peruenisse, & ibi finem statuisse terræ.*

o Inter quæ Antæi Afri.} *Antæus Terræ filius fuit, habitauítque oppidū Tingē in Mauritania, quæ ab eo dicta est Tingitana, freto & Hispaniæ obiecta. Extare dicit Mela rei signū, parmā elephātino tergore excisam ingentem, & ob magnitudinē nulli nūc vsuro habilē, quam locorum accolæ ab illo gestatam pro vero habent, traduntq; & inde eximiè colunt: est collis in ea terra modicus, resupini hominis imago iacentis: illius, vt incolæ ferunt, tumulus. Vnde vbi aliqua pars exuta est, solent imbres spargi, & donec effossa repleantur, eueniunt. Victoriam Herculis de Antæo Eusebius in priora refert tempora; & ad primum Herculem, à quo tradit victum Antheum luctæ certamine. Nec Verò inter fa inora Herculis, qui in Italiam venit, meminit Antæi. Ouid. tamen, Claudianus, & alij omnia omnium Herculum facta, vni Herculi postremo, Iouis & Alcmenæ filio attribuunt.*

p In Oeta monte.} *Hic est in Macedonia. Mela: Hic nouissimè calcatũ Graio Herculi solum, saltus Oeteus. De hac Herculis in Oeta morte pleni sunt Græcorũ & Latinorũ libri, nihil penè est nobilius.*

q A seipso incen.} *Cum atra bili laboraret, & pustulis. Eius morbi meminit in Problem. Arist. de ingeniis loquens: quod & Politianus in Centuriis annotauit. Festus scribit Herculem astrologum fuisse, qui eo se flammis iniecit die, quo solis erat obscuritas futura, vt opinio suæ diuinitatis confirmaretur. Didicerat enim eam artem ab Atlante in Libya: cúmq; spheram ab eodem datam Græcis ostendisset, stupidis illis omnia trahentibus ad fabulam, argumentum dedit fingendi, Herculem in cælo sustinendo Atlanti fesso iam successisse.*

r Busiris.} *Euseb. sequitur. Busiris rex Aegypti fuit, qui Busirim vrbẽ condidit, & Nomon, loco importuoso, & inhospitali, vnde initium fabulæ quòd occiderit hospites. Nam bubulci, qui eo loco tenẽt pascua, suis gregibus appulsos hospites, si imbecilliores sint, spoliãt. Aliã ratiõe fabulæ affert Diodo. lib. 2. cùm Typhon, qui Osiridem fratrem intercmit, ruffus esset, vt melius placaretur Osiris magnus Deus, institutum boues ruffos homines etiam ruffos ad eius sepulchrũ immolari. Hac de causa cũ pauci ruffi Aegyptij reperirẽtur, externi cõplures. Hæc res, inquit, materiã fabulãdi Græcis dedit Busiridẽ hospites necasse, sed ea crudelitate Osiridis sepulchrũ notatũ est. Eusebius Busiridem latrocinia exercuisse ait, quem Hercules occidit, totámque eam regionem ex infesta pacatã tranquillámq; reddidit. Non dubium quin Hercules Ægyptius.*

s Erichthonij regis Athenien.} *Pausanias Amphyctionem scribit regno deturbatum in coniuratione Erichthonij, cuius patrem mortalium nullum fuisse putant: progenitum verò ex Vulcano & terra.*

t Sed quoniam Mineruam virginem volunt.} *Iupiter cùm Mineruã quã in capite gerebat, parturiret, implorata Vulcani securi iussit sibi caput findi. Vnde subitò orta est Minerua Virgo armata, saltitans. Hanc in mercedem illius velut obstetricatus, seu quòd arma Ioui fecisset, & diis cum gigantibus pugnaturis, coniugem sibi Vulcanus deposcit, eamq; rem totam Iupiter arbitrio detulit puellæ, quæ viro negauit se vlli nupturam. Cúmq; permissu Iouis Vulcanus vt eam vellet cogere, excitata natura, semen effudit in terram, quod pudibunda Pallas terra operuit, vnde Erichthonius est natus, quem anguinis fuisse pedibus memoriæ traditum est, ideo currus inuenisse, vt deformitatem corporis celaret. Verg. 3. Georg.*

Primus Erichthonius currus & quatuor ausus
Iungere equos, rapidísque rotis insistere victor.

Vbi Seruius simili sententia qua nos, fabulam refert. Higinius lib. 2.

Hist. celest. scribit Iouem nouum Erichthonij commentum admiratum illam in cælum transtulisse, vocarique ἡνίοχον, id est, aurigam stellis septem ad circulum æstiuum & lacteum orbem. Sed Erichthonius, inquit, quadrigas vt antè diximus, & sacrificium Mineruæ, & templum in arce Athenien. primus instituit.

u Quia in templo Vulcani.} *Pausanias in Atticis: Supra Ceramicum & Stoam Basileum dictam, templum est Vulcano sacrum, in quo & signum est Mineruæ: quæ res occasionem præbuit fabulæ Erichthonij. Fuit & vna ex Mineruis, quæ ex Vulcano Apollinem genuit, in cuius Apollinis tutela sunt Athenæ.*

x Puer dracone inuolutus.} *Hinc quod fictum est de anguinis pedibus. Ouidius 2. Met. fabulam narrat, quemadmodum Minerua dederit custodiendum Erichthonium cista viminea clausum filiabus Cecropis, monitis prius ne curiosè quid inclusum esset inquirerent, ipsas eo magis arsisse cupiditate videndi, ita detectum puerum, resolutis cistæ nodis, vidisse cubantem vnà draconem. Pausanias Pandrosum deæ paruisse narrat, reliquas duas retexisse, ideo in furorem versas, ex arcis loco maximè præcipiti deiecisse se.*

y Vbi etiam si fabula.} *Alibi sic, Vbi & si fabula cantat crimen numinum falsum, delectari tamen falso crimine crimen est.*

Qualium fabularum figmenta sint eo tempore, quo Hebræis iudices præesse cœperunt. CAP. XIII.

POst mortem Iesu Naue, populus Dei iudices habuit, quibus temporibus alternauerunt apud eos, & humilitates laborum pro eorum peccatis, & prosperitates consolationum propter miserationem Dei. [a]His temporibus fabulæ fictæ sunt de Triptolemo: qui iubente Cerere, anguibus portatus alitibus, indigentibus terris frumenta volando cótulerit. [b]De Minotauro quòd bestia fuerit inclusa [c] labyrintho: quò cùm intrassent homines, inextricabili errore, inde exire non poterant. [d]De Centauris, quòd equorũ hominũmque fuerit natura coniuncta. [e]De Cerbero, quòd sit triceps inferorũ canis. [f]De Phryxo & Helle eius sorore, quòd vecti ariete volauerint. [g] De Gorgone, quòd fuerit crinita serpentibus, & aspicientes cõuertebat in lapides. [h] De Bellorophonte, quòd equo pénis volante sit vectus, qui equus Pegasus dictus est. [i] De Amphione, quod citharæ suauitate lapides mulserit & attraxerit. [k] De fabro Dædalo & eius filio Icaro, quòd sibi coaptatis pennis volauerint. [l] De Oedipo qui monstrum quoddam, quod sphinga dicebatur, humana

facie,

facie, quadrupes, soluta quæ ab illa proponi solebat velut insolubili quęstione, suo præcipitio perire cõpulerit. De Antęo quẽ necauit Hercules, quòd filius terræ fuerit, propter quod cadens in terrã fortior soleret assurgere. Et si qua fortè alia prætermisi. Hæ fabulæ ad bellum vsque Troianum, vbi secũdum librum M. Varro de populi Ro. gẽte finit, [l] ex occasione historiarũ, quæ res veraciter gestas continet, ita sunt ingeniis hominum fictæ, vt non sint opprobriis numinum affixæ. Porrò autem quicunque finxerunt à Ioue [m] ad stuprum raptum pulcherrimum puerum Ganymedem, quod nefas rex Tãtalus fecit, & Ioui fabula tribuit, [n] vel Danaes per imbrem aureum appetisse concubitum, vbi intelligitur pudicitia mulieris auro fuisse corrupta, quæ illis temporibus vel facta, vel ficta sunt, aut facta ab aliis, & ficta de Ioue, dici nõ potest quãtum mali de hominũ præsumpserunt cordibus, quod possent ista patienter ferre mendacia, quæ tamen etiam libenter amplexi sunt: qui vtique quanto deuotius Iouem colunt, tanto eos qui hęc de illo dicere ausi sunt, seuerius punire debuerũt. Nunc verò non solùm eis qui ista finxerunt irati non sunt, sed nisi talia figmẽta etiam in theatris agerent, ipsos deos potius iratos habere timuerunt. His tẽporibus Latona peperit Apollinem, non illum cuius oracula solere consuli superius loquebamur, sed illum quem cum Hercule ferunt [o] Admeti regis armenta pauisse: qui tamen sic est deus creditus, vt plurimi, ac penè omnes vnum eundémque Apollinem fuisse opinẽtur. tunc [p] & Liber pater appellauit in India, qui multas habuit in exercitu fœminas, quæ Bacchæ appellatæ sunt, non tam virtute nobiles quàm furore. Aliqui [q] sanè victum scribunt istum Liberum & vinctum: nonnulli & occisum in pugna à Perseo, nec vbi fuerit sepultus tacent, & tamen eius velut Dei nomine per immundos dæmones Bacchanalia sacra, vel potius sacrilegia sunt instituta. De quorũ rabiosa turpitudine post tam multos annos sic senatus erubuit, vt in vrbe Roma esse prohiberet. Per ea tempora [r] Perseus & vxor eius Andromeda postea quàm sunt mortui, sic eos in celũ receptos esse crediderunt, vt imagines eorum stellis designare, eorúmque appellare nominibus non erubescerent, [s] nec timerent.

L. VIVES.

a His temporibus fabulæ fictæ sunt de Triptolemo.} *Huius Triptolemi origo est incerta. Ouidius illi genus dat ignobile, refértque ex mus.*

præteriui natum muliercula, imbecille in infantia valetudinis: quæ mulier cùm errantem Cererem hospitio accepisset, beneficio deæ filium firmiorem recepit. Lactantius verò Eleusij Eleusis regis & Hiones filiũ facit, redditúmque immortalem à Cerere hospitio patris susceptа alitum interdiu diuino deæ lacte, per noctem verò igne tectum obrutúmque. Seruius non Eleusium patrem, sed Celeum dicit: Eusebius alienũ à Celeo Triptolemum putat: Regnante, inquit, in Eleusi, quæ est Atticæ terræ ciuitas Celeo, appulit illuc Triptolemus longa naui vectus. Atticorum ea fuit vulgaris opinio Celei filium fuisse. Argiui non Celei, sed Trochili Hierophantæ, qui Argis propter inimicitias cum Agenore Argiuo rege fugiens in Eleusim Atticæ terræ venerit, vbi ducta vxore Triptolemum genuerit, & Eubolea. Sunt qui Oceani & terræ filium fuisse autument, quam ferunt fuisse Musæi sententiam: fuisse verò Eubolem & Triptolemum Dysaulis, ea est Orphei Chœrilus Atheniensis. Rharum dat Triptolemo patrem, matrem verò filiam quandam Amphictyonis. Diodorus Herculem patrem & Philei Thesprotum regis filiam matrem. Cæterùm huic Triptolemo volunt fruges à Cerere datas, eúmque conscenso curru, quem alati per aëra vehebant serpentes, vnius quemadmodũ ꝑ Higinus ait rota, ne cursum moraretur, fruges orbi distribuisse, primúmque Pharium agrum, qui est iuxta Eleusim semina accepisse, & reddidisse fructum: ideo ex eo agro tuberes legebantur ex quibus bellaria confici solita erant in sacrificiorum vsum: ibi & area Triptolemi fuit, & ara. Qui se rẽ verã huius fabulæ existimant afferre, quum Eusebio videtur consentire. Nã Triptolemum scribunt Eleusij filiũ fuisse Eleusinæ regem, quem sterilitate anni populum suis frugibus aluisse perhibent. Idẽ cùm Triptolemus simili tẽpore præstare non posset, veritus popularem iram ac tumultum, longa naui, cuius serpens erat insigne, ex patria fugit, & aliquandiu peregrinatus rediit, cũ maxima frumenti copia, pulsóq; Celeo, qui eo absente regnum ibi occuparat, frumenta distribuit, populúmque arare, & serere docuit. Hinc Cereris alumnus nuncupatus. Sunt qui non Celeum pepulisse, sed Lyncum tradunt, à quo insidiis impetitus fuerat. Hunc Lyncum Ouidius Scythiæ regem facit, quem Ceres, quòd Triptolemum occidere tentasset, ex Lynco homine lyncem animal fecit.

Minotaurus. b De Minotauro. } *Pasiphae Solis filia Minoi Cretæ regi denupsit, quo bellum in Megarenses, & Athenienses gerente ob Androgei necem, & quòd regnum ad se iure spectare diceret, vxor infando tauri amore incẽsa est, cui à Dædalo fabro structa est machinula, qua specie buculæ cùm tauro posset concumbere. Hinc natus Minotaurus, qui carnibus humanis vescebatur. Horum amorum autor fuit venus,*

vt scri-

ut scribit Seruius. Nam iudicato à Sole adulterio Martis & Veneris, Vulcanus minutissimis catenis lectulum cinxit, quibus Venus & Mars ignorantes implicati sunt, & cùm ingenti turpitudine resoluti sub testimonio cunctorum deorum. Hoc dolens Venus, omnem solis stirpem infandis amoribus prosecuta est. Vnde natus Taurus quem Minois dicunt. μινόταυρον. *Pausanias:* ἔστι ἡ λεγομένη θυσίας μάχη πρὸς τὸν ταῦρον τὸν μίνω καλούμενον. *Est enim* μίνω *genitiuus* Attici. *Seruius hunc taurum non bestiam sed hominem fuisse narrat, seu notarium, seu magistrum militum Minois, cum quo Pasiphaë in domo Daedali concubuit, & quoniam geminos peperit, vnum de Minoë, alterum de Tauro, fingitur Minotaurum peperisse: quod Vergilius exprimit dicens:*

Mistúmque genus, prolémque biformem.

Euripides media ex parte virum, & media taurum fuisse arbitratus est. Plutarchus in Theseo Taurum hunc ducem copiarum Minois, siue nauali praelio, siue gymnico certamine oppressum esse à Theseo narrat, quod Minos non inuitus accepit. Nam erat Taurus homo saeuo & immiti ingenio, rumórque erat constans eum rem habere cum Pasiphaë: quocirca pueros omnes Atticos *Minos Theseo reddidit, qui tributi nomine quotannis in Cretam mittebantur, & eo tributo* Athenien. *in posterum liberauit. Palaephatus Parius Taurum adolescentem formosum fuisse scribit Minois comitem, cuius amore capta Pasiphaë cum eo concubuerit, vnde natus sit infans, quem Minos, cùm tamen rem cognosceret, noluerit occidere fratrem filiorum suorum: cúmque adolesset & se insolentius in pastores gereret, iussit eum rex comprehendi. Is verò effodit locum subterraneum, in quo se est tutatus. Illuc deinde rex misit facinoris alicuius conuictos, vt cum eo pugnarent. Locus erat inexpugnabilis, ita supplicio afficiebantur damnati, vt iam locus vice esset carceris, & ille pro carnifice. Theseum hostem cùm cepisset Minos, eòdem inermem misit, Ariadne gladium illi suggessit carcerem intranti, quo Minotaurum confecit.*

c Labyrintho. } *Labyrinthus aedificium est meatibus variis & ambagibus sinuosum, & in se reflexum, quod ingressis errorem parit.* *Labyrinthus.* *Tales in orbe fuerunt quatuor, Aegyptius in Heracleopolite nomo, prope stagnum Moeridis, non procul ab vrbe Crocodilorum, vt autor est Herodotus, qui se eum vidisse testatur, nec mirum. Adhuc aetate Diodori Siculi, Plinij quoque extabat, Describitur ab ipsis, & Strabone, ac Mela. Herodotus maiorem ait esse fama & Graecorum narrationibus. Psametici opus fuisse Mela scribit. Plin. varias sententias adducit, Nam alij putarunt esse Petesuci, alij Tithois, & esse qui regiam*

fuisse Motherudis narrent, ut Demoteles, Lycias sepulchrum Mœridis, plures soli sacrum id extructum, quod maximè creditur. Ad exemplar huius Dedalus in Aegypto educatus Cretensem fecit, Diodoro & Plinio autoribus, sed centesimam tantùm Aegyptij partem imitatus, & tamen hunc ambagiosissimum fuisse Plinius quoque docet, ut descriptionem eius prætercam, apud Ouidium 8. Metam. Sed Philochorus apud Plutarchum labyrinthum Cretæ tantùm putat fuisse carcerem, ex quo effugere non possent qui asseruarentur: cuius sententiæ videtur esse Palæphatus. Tertius fuit Lemnius opus Zmili & Rholi & Theodori architectorum. Plinius extare eius vestigia dicit, cùm Cretensis & Italici nulla extent. Italicus porrò fuit quartus sub urbe Clusio, quemadmodum M. Varro dicit, Porsennæ regis Ethrusci monumentum.

Ixion. d De Centauris.} *Ixion Phlegiæ filius, Martis nepos, quum Iunonem adamasset, eáque marito Ioui esset questa, Iupiter nubem in specie Iunonis deformatam Ixioni supposuit. cui Ixion commistus ex ea Centauros genuit. Hunc Ixionem Thessaliæ fuisse regem constat, vbi primus equorum domandorum fuit vsus. Plinius lib. 7. Frenos & strata equorum Peletronius inuenit, pugnare ex equo Thessali, qui Centauri appellati sunt habitantes secundum Pelium montem. Vergilius non admodum diuersè:*

Frena Peletronij Lapithæ gyrósque dedere
Impositi dorso, atque equitem docuere sub armis
Insultare solo, & gressus glomerare superbos.
Idem Lucanus in sexto:
Primus ab æquorea percussis cuspide saxis
Thessalicus sonipes bellis feralibus omen
Exiluit, primus chalybem frænósque momordit,
Spumauitque nouis Lapithæ domitoris habenis.

Seruius 3. Georg. explicans Vergilij, quem modò citaui locum ad hunc modum scribit: Quidam Thessalus rex bobus œstro exagitatis, satellites suos ad reuocandos ire cùm iussisset, illique cursu non sufficerent, ascenderent equos, & eorum velocitate boues sequuti, eos stimulis ad tecta reuocarunt. Sed hi visi, aut cùm irent velociter, aut eorum Centauri. *equi cùm circa flumen Peneon potarent capitibus inclinatis locum fabulæ dederunt, ut Centauri esse crederentur. Dictique sunt Centauri ἀπὸ τῦ κεντεῖν τὺς ταύρυς. Alij dicunt Centaurorum fabulam esse confictam ad exprimendam humanæ vitæ velocitatem, quia equum constat esse velocissimum. Hæc Seruius. Palæphatus sic refert: Quum tauri præferoces Larissam, & eam Thessaliæ regionem vastarent, Ixion* rex

rex præmium proposuit iis qui tauros arcerent. Iuuenes è Nephele pago, quum equos mansuefactos & edoctos conscendissent, nam prius curribus modo vtebantur, tauros abegerunt. Accepta ob hoc pecunia insolentiores facti iniuriis affecerunt, & ipsum Ixiona, & Larissæos, qui tum Lapithæ dicebantur, ita vt inuitati ad nuptias Pirithoi mulieres eorum raperent. Quæ res præbuit occasionem fabulæ, quòd Centauri dicantur, quòd semiequi, quòd filij Ixionis, quia ab eo missi & donati, quòd ex nubibus: nam Nephele est nubes Ipsi quoque Centauri Lapithæ erant: nam Nephele in Lapithis: & sic distinguuntur vt Romani & Latini. De nauigatione hac Thesei sic scribit Plato in Phedone: Theseum profectum in Cretam cum bis septem hominibus votū suscepisse si ipse saluus saluos suos reduceret, singulis annis spectaculum Delphos ducturum ad Apollinem: quem morem Athenienses adhuc suo tempore seruarent, vt ipsam eandem Thesei nauem coronatam Delum mitterēt: quo toto nauigationis tempore quousque ad Piræum rediit, nefas sit quenquam supplicio capitali afficere.

e De Cerbero quòd sit triceps.} *Cerberus, vt Hesiodus in Theogonia dicit, filius fuit Typhonis ferrea voce, quinquaginta ceruicibus monstrum. Id hoc modo describit Seneca in Hercule furente:*

Post hæc auari Ditis apparet domus.
Sæuus hic vmbras territat Stygius canis,
Qui terna vasto capita concutiens sono
Regnum tuetur. sordidum tabo caput
Lambunt colubri, viperis horrent iubæ,
Longúsque torta sibilat cauda draco.
Par ira formæ sensit vt motus pedum,
Attollit hirtas angue vibrato comas,
Missúmque captat aure subiecta sonum,
Sentire & vmbras solitus.

Hunc canem auarorum naturæ quidā conferunt, vt Bocatius, qui de fabulis non omnino, vt illa ætate scripsit infeliciter. Porphyr. verò in interpretat. diuinorum ait symbolum Sarapidis & Isidis, hoc est Ditis & Proserpinæ esse canē tricipitē, illū scilicet perniciosissimum dæmonem, qui in aqua, terra, & aëre tribus his elementis versatur. Idem Porphy. Cerberū tricipitē esse nominatum inquit, quia superiores solis regiones tres sunt ortus, occasus, meridies. Hūc canē ab Hercule ex inferis ad superos extractū fabulantur. Ideo de re difficili cùm proficitur, aut explicatur, solemus dicere Cerberū è tenebris extractū: aut cùm difficile id volumus significare, nō esse facile dicimus Cerberū ab inferis. Sunt qui per Tænarum promontorium Laconiæ tradant hunc canē extractū ab Hercule,

vt Strabo & Seneca, & vulgatior opinio. Nam illac est iter ad inferos expeditissimum, & ingens vorago faucibus vastis patet, latúmque pandit omnibus populis iter. Serpentem ferunt in Tænaro fuisse exitiabilem, quem Hercules occidit, & quia in eo loco via creditur esse ad inferos: hinc nata est fabula de Cerbero. Mela tamen sic scribit de regionibus Ponti Euxini: In eo primum Mariandynei vrbem habitant, Argiuo, vt ferunt, Hercule datam, Heraclea vocitatur: id famæ fidem adiecit, iuxtà specus est Acherusia, ad manes, vt aiunt peruius, atque inde extractum Cerberū existimant. Melam Plinius est secutus lib. 27. Aconitum enim venenum fabulæ narrauerunt è spumis Cerberi natum, Hercule ab inferis extrahente, ideóque, inquit, apud Heracleam Ponticam, vbi monstratur eius ad inferos aditus, gigni. Ouid. in 7. nullum locum apertè ponit, sed Ponticam terram subsignificat, in qua primum Cerberus visus est superis, & aconitum sparsit cautibus, ideo sic appellatum, q. ἀκονιτί sicut in palæstris solet dici sine puluere, aut ἀπὸ τῆς ἀκόνης, hoc est cautè. ipse verò Cerberus nominatus est q κρεάτων βορὸς carniuorus. Fuit & Aideo Molossorum regi canis Cerberus. Hic enim cùm ἀϊδωνεὺς, hoc est Orchus nominaretur, coniugi Cereris nomen indidit, filiæ verò Proserpinæ, cani Cerberi. Alij raptam attribuunt coniugem Proserpinam, sed ex Plutarcho pergam narrare: huius regis filiam cum Theseus & Pirithous raptum venissent, Orchus comprehensis eis Pirithoum Cerbero cani obiecit, Theseum verò asseruauit in custodia arcta. Hinc orta fabula Theseum & Pirithoum ad rapiendam Proserpinam ad inferos descendisse: & est alioqui Molossorum regio in Epiro, Atticis & Thessalis occidentalis, quæ pars mundi inferior est, semper inferorum nomine significata, vt apud Homerum inferi, Elysii, & insulæ Fortunatæ in occidua mundi parte. Palephatus verò ad hunc modum: Hercules cùm in Ponto Geryonem vicisset, in ea ciuitate quæ dicebatur Tricarenia. id est triceps, abduxissetque eius armenta, secutus est boues canis ferocissimus, Cerberus nomine. Vbi in Peloponnesum esset ventum, vir Mycenæus opulentus nomine Molossus canem expetiuit, & petiit: non concedente Eurystheo, egit cum pastoribus vt in Tænari spelunca eum continerent, cui & summisit canes fœminas. Eurystheus verò Herculem ad canem repetendum misit, qui inuestigatum inuenit in Tænaro, indéque abduxit ad regem: hinc nata fabula.

{ De Phryxo & Helle. } *Frater & soror nati sunt Athamante Aeoli filio & Nephele, quæ postquam furore correpta in saltus & solitudines abiit, Athamas Inum Cadmi duxit: huic cùm odiosi essent Phryxus & Helle, priuigni nempe nouercæ, operam per matronas omnes regni dedit, vt fruges corrumperentur. In remedium horum malo-*

rum quum missi essent qui Apollinem consulerent, Ino illos oraculum ementiri coegit, deposci a numine Nepheles liberos, quorum miserta Iuno arietem aureum misit, quo per mare veherentur. Helle tenera puella, dum se regere non valeret, in mare decidit angustum illud, quod Asiam & Europam intersecat, déque eius nomine Hellespontus nominatur. Eámque Neptunus compressit, genuitque Paona. Phryxus vero per Propontidem & Bosphorum Thracium dextrámque Ponti Euxini oram delatus est in Colchos. Hic cùm terrã tenuisset, arietem mactauit Ioui, pellem verò auream Marti sacrauit, in templo à se condito. Apollonius tamen lib. 4. non Martis erexisse templum scribit, sed Διὶ φυξίῳ, id est Ioui fugio, hoc est fugæ seu comiti seu duci: tametsi & Διὶ φυξίῳ sacrum fecisse Deucalionem post diluuium Græci sunt autores. Is aries in Orchomeno Bœotiæ natus erat. Alij in Thessalia dicunt, inter cælestia sidera collocatus primum anni signum: quod subobscurius videtur, vt inquit Eratosthenes, quòd ipse cælum conscensurus vltrò pellem auream sibi detraxit, & Phryxo dedit. Diodorus lib. 5. Postmodum, inquit, Aeetæ in Ponto regnanti responsum datum est, illum tunc mortem obiturum cum externi nauigio delati aureum vellus sustulissent: hac ex causa, tum verò innata crudelitate ostentauit se hospites sacrificare, vt diuulgata tanti sceleris fama externi omnes eum accessum abhorrerent: templum quoque muro circumdedit, custodésque plures apposuit ex Taurica accitos, de quibus à Græcis mirandæ fabulæ finguntur. Decantatum enim est Tauros ignem spirantes circa templum esse, à dracone insuper custodiri vellus. Verùm taurorum nomen à custodum robore traductum est, vel quòd essent ex Taurica, à crudelitate verò cædis hospitum tauros ignem efflare confictum. Modo simili cùm templi custos Draco appellaretur, traduxerunt poëtæ admirandas stupendásque eius animantis fabulas. Similiter & de Phryxo fabulæ confictæ sunt, quippe nauigasse eum ferunt quidam naui, cuius in prora signum fuerit arietis. Helle verò è nauigatione grauiter ægra, cùm in oram nauis incumberet, in mare decidit. Alij tradunt Gambrum Scytharum regem in Colchos quo tempore Phryxus cum pædagogo captus fuerit aduectum: cúmque adolescentem dilexisset, dono illum ab Aeeta accepisse, ac vt legitimum ab se filium educatum regni hæredem relictum. Pædagogum, is Aries vocabatur, sacrificatum diis, eiúsque pellem cadaueris exemplam de more templi fuisse affixam. Deinde responso tradito, eum tunc moriturum quum aduentantes hospites arietis pellem sustulissent, Regem aiunt adhibitis templo custodibus eam, quo diligentius seruaretur, deaurasse. Tantum Diodorus Siculus: nam alij hanc fabulam ad fluuios Colchicos referunt, qui aurum secum de-

soluunt, quod captum cum arenis assersbus perforatis purgant, pellibúsque substratis excipiunt. Alij ad opes illius regionis magnam vim auri & argenti & ferri. Quemadmodum Plinius inquit sic scribens: Iam regnauerat in Colchis Salauces & Esubopes, qui terram virginem nactus, plurimum argenti aurique eruisse dicitur in Sauorum gente, & alioquin velleribus aureis inclyto regno, Propter hæc metalla, sicut apud Strabonem legitur, expeditiones in eam regionem susceptæ sunt, & à Phryxo, & postea ab Iasone, quorum extant illic monumenta, Iasonia ab Iasone, & Phryxium à Phryxo conditæ vrbes: & ambo Aetæ filias in coniuges acceperunt, Iason Medeam, Phryxus Chalciopen, ex qua nati sunt Cytissorus, Melana, Phronis, Argus à quo Pherecides putat Argon nauem esse nominatam. Verùm Phryxum hunc in tempora Abantis Argiui, & Erechthei Atheniensis regis confert Eusebius: Secundum quorundam, inquit, opinionem hac ætate Phryxus cum Helle sorore sua fugiens insidias nouercales, visus est per mare vehi ab ariete velleris aurei. Fuit autem ei nauis parata fugienti, cuius insigne aries erat. Porrò Palæphatus historiam sic narrat: Athamas Aeoli filius regnauit in Phrygia, huic fuit procurator Crios, id est Aries, quem fidissimum sibi arbitrabatur. Hic significauit Phryxo consilium Athamantis de eius cæde, fugit ergo Phryxus, in naui congestis multis opibus: simul fugerunt Crios & Helle soror, & Eos mater Pelopis. Helle molestia nauigationis interijt, proiectáque est in id mare, quod ab illa Hellespontus dicitur, reliqui Colchos tenuerunt. Phryxus filiam Aeetæ regis duxit vxorem, deditque regi simulachrum arietis aureum, quod ex diuitiis suis Eos confecerat.

g De gorgone quòd fuit crinita.} Gorgones tres dicuntur fuisse, Steno, Euriale, & Medusa, Phorci filiæ & marini monstri. Hesiodus in Theogonia Medusam tantũ mortalẽ fuisse perhibet, reliquas immortales. Ouid. duas solùm ponit 4. Metam. quibus vnicus erat oculus, quem inter se vtendum per vices sibi tradebant. E regione Aethiopiæ occidẽtalis insulæ sunt, quas Mela Gorgones Gorgonum domum locat, cui Lucan in 9 suffragatur. Plin. lib. 6. Contra promontorium Aethiopiæ Hesperoceras insulæ narrantur Gorgonũ quondã domus, bidui nauigatione distantes à continente, vt tradit Xenophon Lampsacenus. Penetrauit in eas Hanno Pœnorum Imperator, prodidítque hirta fœminarum corpora, viros pernicitate euasisse, duarúmque Gorgonum cutes argumenti & miraculi gratia in Iunonis templo posuit, spectatas vsque ad Carthaginem captam. Sic ille. Sunt qui has Gorgonas Hesperidas fuisse existiment, sed Hesperides procul à Gorgonibus sitas esse constat, & xl. dierum nauigatione, vt Statius Sebosus prodidit. Diodorus

ver-

verò lib.4. Bibliothecæ, Gorgonum gentem mulierum dicit esse in Libya pugnacißimam ac viribus præualidam, à Perseo Græco victam, duce earum Medusa. Hanc Medusam fabulantur in templo Mineruæ cum Neptuno concubuisse, ideo iratam Mineruam eius crines in angues commutasse, vertebátque in saxum intuentes. Perseus Mineruæ scuto armatus congressus est cum ea: quæ quum in scuto tanquam in speculo imaginem esset suam intuita, graui oppressa somno in saxum verti cœpit, propereque caput ei Perseus amputauit, ex cuius cruoris stillis per Libyam sparsis, tam multi variiq; sunt æditi serpentes, & virgæ quas contigerant, in coralium indurerunt. Etiam Pegasus allatus equus prodijt, opinione Ouidij & Hesiodi, alij ex concubitu Neptuni & Medusæ putant. C. Iulius Higinius victas à Perseo Gorgonas refert, hoc modo: cũ ipsarum vna communem oculum alteri traderet, [illegible]ca vtraque existente, accurrisse maxima celeritate Perseum, ac oculum intercepisse, proiecisseque in Tritonem paludem: ita facilè superatas Gorgonas excæcatas. Iupiter bellum in Titanas gesturus, responso acceperat Gorgonis caput induendum, si vellet vincere; ita pelle capræ Gorgonis capite addito contectus, quam Græci Aegida vocant, in bellum prodisse, id scuti postea Mineruam à Ioue impetrasse. Euhemerus in sacra historia Gorgonem à Minerua occisam scribit. Vulgò Medusam hãc formosissimã fœminã fuisse putãt, quæ stupore intuentes defigeret, ideo in lapides dixerũt versos, & Diod. armatas prodit coriis ingentiũ serpentũ. Nescio an aliquã huius cõmenti partẽ in Catoblepas deriuent: nã contra Gorgonas insulas in ipsa continenti terra Catoblepæ sunt, vt Mela & Plin. tradũt: haud grandes feræ, sed grande malũ. Cæteris mẽbris inertes, prægrandibus capitibus quæ ægrè sustinent, idcirco semper in terrã ore cõuerso. vnde illis nomen: nec impetu seuiunt, nec morsu, tantũ oculos earũ vidisse mortiferũ. Eadem vis est basilici serpentis, contra quos ferunt armari homines speculis, vt serpens ipse se videat. Palæphatus lõgam fabulam de his refert, quã non grauabor adscribere. Phorcin, inquit ille, vir fuit Cyrenæus, quod genus est Aethiopicũ. Habent verò insulã. Cyrenẽ extra columnas Herculis. Arant verò agrum Libyæ ad Annona fluuium non procul Carthagine, sunt auri dites admodum. Itaque Phorcis tricubitam Mineruæ statuam struxit, quam prius quàm consecraret, mortem obijt. Illi verò deam Gorgona nominant. Tres reliquit filias, Sthenum Eurialem, Medusam, quæ nulli voluerunt nubere, sed patrimonium inter se diuiserunt, vnicuique sua insula obuenit, simulachrum autem neque dedicarũt, neque sunt partitæ, sed thesauri loco reseruarunt, vt per vices poßiderent. Erat Phorcyni socius in omnibus fidelißimus, quo non aliter quàm oculo vtebatur. Perseus Argis profugus, cum piraticam

exerceret, ageretque ex maritimis locis prædas, audissetque Gorgonas insulas mulierum esse, auri eius copiam, virorū inopiam, primùm in freto inter Corsicam & Sardiniam delituit, in quo virum illum qui iam de ministerio oculus vocabatur, quum ab alia ad aliam mitteretur, intercepit, cognouitque non esse quod posset rapere præter Mineruæ simulachrum, in quo esset tanta auri vis. Puellæ quum demirarentur quid esset factum suo oculo, Perseus appulit, qui significauit se habere, quem se negauit redditurum, nisi sibi indicaretur Gorgonæ simulachrum: addidit insuper minas, occisurum se illas ni indicarent. Medusa instituit nihil prodere, reliquæ prodiderunt, ita Medusa sola est occisa, duabus oculum suum reddidit. Caput Medusæ in triremi posuit, & nauem de nomine illius Gorgona nuncupauit. Tum pergens latrocinari, pecunias ab insulanis exigebat, occidens & vexans qui non darent. A Seraphis quū postulasset, illi vrbe cesserunt in quam Perseus ingressus cum suis desertam, vidit in foro tantùm maximos lapides stantes humanæ magnitudinis: Aspicite, inquit Perseus reliquis insulanis, vt mea Gorgo homines vertit in lapides, cauete ne & vobis idem accidat. Hæc Palephatus qui multū in topographia fallitur. Ego illas insulas Syrtes potius crediderim, in has enim multum reliqua congruunt. de Cyrenis, de Sardinia & Corsica: quanquā ille non κύρνην dicit, sed κυρήνην καὶ τὸ σάρδων: sed indubiè legendū est κύρνην καὶ τὸ σάρδων, vbi loquitur de freto, nisi & in hoc quoque est lapsus, vt in aliis, nec dicendum ἔσω τῆς ἡρακλείων στηλῶν, sed εἴσω vel ἔσω intra.

h De Bellerophonte. *Hic natus est Glauco Sisyphi filio, regnúmque Ephyræ, quæ postea Corinthus dicta est tenuit, quo priuatus à Prœto Argiuorum rege inseruiuit, à cuius vxore Anthia, vt secum concumberet solicitatus, quum ille fœditatem rei auersaretur, Anthia illum apud maritum detulit, tanquā ab eo esset prouocata. Prœtus iuuenem ad Ariobatum misit socerum suum Anthiæ patrem, qui Lyciæ imperabat cum literis, quibus illi pudicitiam filiæ tuendam mandabat. Ariobatus Chimæræ ipsum obiecit, quā Bellerophon vicit, Pegaso equo adiutus. Porrò quid mōstri sit Chimæra, vnde melius discemus, quam à pseudodialecticis Chimæra consanguineis, vt ouū non sit ouo similius? Neque aliud libentius habet in ore nec crebrius. Monstrū dicit Hesiod. Chimæram fuisse prima parte leonis imagine ac ingenio, media draconis, postrema capræ, quæ χίμαιρα dicitur, à quo totum animal nomen inuenit. Homerus non postremam partem, sed mediam Chimæram, id est capram ponit. Hinc Horat. monstrum triforme nominat. Filia dicitur Typhonis gigantis & Echidnæ: flammas ore euomebat: idcirco Virg. flammis eam armatam dicit libr. 6. quo loco Seruius narrat re-*

uera montem esse in Lycia, cuius etiam tum ardebat cacumen, iuxta quod leones erant, media verò pascua esse, & ima serpentibus plena. Hunc Bellerophontem fecisse habitabilem, quòd Chimaeram occidisse dicitur. Equus Pegasus Medusae fuit filius, vt paulò antè dicebam allatus, cui sicut Ouid. inquit, Caelũ pro terra, pro pede penna fuit. Apuleius lib. 8. Asini, festiuè ait Pegasum inclytum illum metu magis volaticum fuisse, ac per hoc meritò pennatum proditum, dum in altum & vsque ad caelum subsilit ac resultat, formidatus scilicet igniferae morsum Chimaerae. Ab hoc equo duo Musarũ fontes sunt in Graecia nominati, de quibus sic Solinus: Apud Thebas, inquit, Helicon lucus est. Cytheron saltus, amnes Ismenius, fontes Arethusa, Oedipodia, Psammate, Dirce, sed ante alios Aganippe & Hippocrene, quos Cadmus literarum repertor primus, quoniam equestri exploratione primus deprehendisset dum rimatur, quaenam adijsset loca, incensa est licentia poetarum, vt pariter vtrunque vulgarent, scilicet quòd eorũ alter alitis equi vngula solicitatus foret: alter potus facundia animas irrigaret, & quòd aperta foret alitis equi vngula, & quòd poti inspirationem facerent literarum. Haec ille. Bellerophon quũ in caelum equo veheretur despiciens inferiora, oborta vertigine cecidisse dicitur. Pegasus verò cursum tenuisse, ac inter sidera agere. Palaephatus Bellerophontẽ Phrygium fuisse dicit ex genere Corinthiaco, qui pirata iuxta angustias illas Asiae & Europae praedas egebat, longa naui cui nomen Pegasus. In Phrygia mons erat Telmissus, cui adiunctus is qui Chimaera dicebatur, proximus valli vnde incendia prodibant: in Chimaera ferae erant permultae agricolis noxiae, vt leones & dracones. Bellerophon totum montem incendit, ita ferae perierant.

i De Amphione.} *Iupiter tres filios ex Antiopa genuit, Amphionem, Zetũ, & Calaim. Propterea maritus Lynceus Thebanorũ rex eã repudiauit. Pueri cũ adoleuissent vlti repudiũ matris Lynceum intermerũt, & Dyrcẽ eius coniugẽ, pulsóque Cadmo sene, Thebas possederũt, & Amphion cithara mouisse lapides dicitur, atque ita muros Thebanos cõdidisse, saxis in structurã cõcurrentibus, numeris musicis illectis Hor. in Arte: Dictus & Amphion Thebanae cõditor arcis Saxa mouere sono testudinis. Pli. lib. 9. musicam Amphionis inuentum tradit, & esse qui citharam quoque putent: & si alij donatũ eum cithara à Mercurio tradũt. Lydios etiã inuenit modulos. Val. Prob. in Alex. in Virg. Amphionẽ & Zetũ, Eurip. & apud nos Pacuuius, Iouis ex Antiopa Nyctei filia natos cãtãdo potuisse armẽta vocare. Testãtur id Thebae, quas Apoll. in Argon. à fratribus antedictis muris esse clausas ait, Sed Zetus humeris saxa cõtulit operi, Amphion cãtu vocauit, siquidem*

sensus animalium difficilius quã saxa vincũtur. Euseb. in Euang. prap. vtrique inuentionem musicæ aßignat. Panyasis & Alex. lyram à Mercurio muneri datam dicit Amphioni, quòd primus Cynaram liberauerit. Hæc Prob. Solinus sic : Thebas condidit Amphion, non quòd lyra saxa duxerit. Neque enim par est id ita gestum videri, sed quòd affatus suauitate homines rupium incolas & incultis moribus rudes ad obsequij ciuilis pellexerit disciplinã. Hoc est quod Horat. inquit in Arte poet.

Dictus & Amphion Thebanæ conditor arcis
Saxa mouere sono testudinis, & prece blanda
Ducere quò vellet.

Fieri potest vt cantu & suauitate orationis, precibus etiam à vicinis accolis ciuibúsque suis impetrauit saxa ad substructionem murorum. Palæphatus mercede cantus, lapides ab agricolis accepisse scribit, quum pecuniam non haberet. Euseb. Amphionem & Zetum non vno ponit tempore, nisi sit error librarij. Nam & Lynceo Argis regnante, & postea Abantis principatu, Amphionis vxor fuit illa nominata Niobe, de quorum liberis est illa nobilis inter scriptores controuersia.

k De fabro Dædalo.} *Diod. Sic lib. 5. hunc scribit Atticum fuisse ex Erechthidarum gente Eupalami filium, qui Athinio natus est Erechthei filio, statuis, signis & structuris admirandus artifex, adiutus multorum quos sibi accersiuit opera, statuásque fecit, quæ ambulare & spirare sunt credita, tanta in illis erat ars: docuit Talum sororis suæ filium. Hic adolescens quum ingenij vi tornum primum, deinde serram ad imitationem serpentinæ maxillæ inuenisset, indoluit Dædalus aliquam artis suæ gloriam in alium deriuari, ita adolescentem interemit: damnatus in Cretã ad Minoem fugit, cui arte facilè conciliatus est, labyrintúmque ei struxit. Hæc ex Diod. Seruius 6. Aen. ait: Dædalum cum Icaro filio in labyrinthũ inclusum: Dædalum falsis custodibus sub faciendi muneris specie, quo simulabat posse regem placari, cera & pennis alas sibi & filio fabricasse, & volando aufugisse. Sed Icarus altiora petens, solutis ex calore solis pennis, mari in quo cecidit nomen imposuit. Dædalus primo in Sardiniam, vt ait Sallust. deinde Cumas delatus est, templo Apollini condito. Sic Seruius, Diod. & alij non in Sardiniam venisse Dædalum tradunt, sed in Siciliam, quò insequutus est eum Minos, regnante in Camarina Siciliæ Cocalo, à quo per speciem colloquij retentus diutinè, in thermis præfocatus est. Aristot. in Polit. à filiabus Crotali occisum narrat, sed de pennis non dubitant, quin naui fugerit, cæterum vel remi speciem alarum præbuerunt, quod subindicat Virg. dicens, Remigio alarum, vel celeritas volatus est nominata. Recenset multa opera Diodorus, quæ in Sicilia dicitur fecisse Dædalus quum à*

Cocalo

Cocalo esset humanissimè propter ingenij famam exceptus, & in prouerbium venit, vt scitè & affabrè constructum, Dædalum & Dædaleum vocemus. Sic apud Homerum sæpe, & alios Græcos ac Latinos scriptores, vt primo Odysseæ.

Καλὸν δαιδάλεον, ὑπὸ δὲ θρῆνυς ποσὶν ἦεν.

Et Vergilius 4. Georg. de fanis,

Et Dædala fingere tecta.

Et Circen, Dædalam nominauit. Arist. in Polit. Dædali statuas scribit ipsas per se sua opera subisse: & Plato in Memnone, aufugere solitas ni vinciantur: Ita perinde esse, qui eas solutas habet, ac qui seruum fugitiuum. Philippus Comicus, vt Arist. lib. De anima 1. refert, Dædalum Veneris signum fecisse, quod infuso argento viuo moueretur. Palæphatus ad distinctionem crurum & pedum refert, cùm statuarij priores pedes non distinxerint. Didicit Dædalus in Ægypto artes suas. sed breui magistros superauit: nam apud Græcos pauciores non fecit statuas, quàm apud Aegyptios erant: & in Memphi propylea visebantur Vulcani, opus Dædali memorabile adeò, vt etiam statuam apud illos mereretur, & honores diuini sint ei habiti. templum enim Dædali longis deinde temporibus magna veneratione insula quadam iuxta Memphim cultum est. Verùm succurrit ambigere de quibus Cumis sentiant scriptores, cùm Dædalum Cumas volando peruenisse dicunt, vtrum Cumas Italicas, an Ionicas, ex quibus natæ sunt Italicæ. Frequens opinio est de Italicis dici. Nam hinc in Siciliam profectus est: & Iuuenalis ac Vergilius de istis loquuntur. Iuuenalis cùm Vmbritium ex vrbe Cumas abeuntem narrat: & Verg. cùm consulit Aeneas Sibyllam Cumis. Reddit tantùm id dubium, quòd Icarium mare, in quod Icarus Dædali filius dicitur cecidisse, noménque aquis dedisse, non est inter Cretam & Italiam, sed inter Cretam & Ioniam iuxta Icarum insulam vnam ex Sporadibus, à qua mare dicitur Icarium, & ipsa insula ab Icaro. sicut Varro inquit, Cretensi: qui naufragio ibi perijt, & de exitu hominis impositum nomen loco. Ouid. quoque volatum illum describens inquit: Et iam Iunonia læua

Parte Samos fuerat Delósque Parósque relictæ:

Dextra Lebynthos erat fœcundáque melle Calydna.

Tum Verg. Dædalum dicit,

Insuetum per iter gelidas enasse ad arctos.

At Cumæ Ioniæ non Italicæ arcticæ sunt Cretæ. Sed hoc Seruius sic interpretatur, si ad fabulã respicias, contra septentrionẽ: si ad historiam, ad septentrionis obseruationem: itaque fabula aliquid itineris deuij videtur addidisse rei veritati, nisi & alius est Icarius qui in illud mare

demerſus eſt, quàm Dædali filius, alia ratio nominis, & inſulæ, & maris, quod in re tam vetuſta quis definire audeat?

I De Oedipo.} *Laius Agenoris ex Labdaco nepos, Thebarũ Bœotiarũ rex, Iocaſtã duxit Creontis filiã: quæ cũ infœcũda videretur, maritúſque liberos vehemẽter cuperet, conſultus Delphicus Apollo reſpondit nõ eſſe cur tãtopere ſolicitus eſſet vt pareret vxor, foret vt à filio occideretur. Peperit mox Iocaſta, & infantẽ pater traiectis ferro pedibus iuſſit exponi, traditus tamẽ eſt ab ijs quib. negotium erat cõmiſſum Polybiæ cuidam tenui mulieri, & educatus in Tenea agri Corinthij vico: cúmque adoleſſet vir & corpore robuſtus & animo forti, oraculũ Delphicũ percunctatum ijt de patre, nã expoſitũ ſe nõ ignorabat. Laius pater inde tum redibat: fœlíque ſibi iuxta Phocidẽ obuij cùm vterque cedere ſibi alterũ de via iuſſiſſet, iurgio primũ moto, dehinc gladijs diſtrictis filius patrem interemit: ſeu, vt alij tradunt. Phocide ſeditione & tumultu excitato, cùm Oedipus & Laius diuerſis partib. fauerẽt. Iocaſta manſit vidua, ad quam Sphinx venit, quæ ænigma proponebat omnibus ſoluere paratis: hac lege vt ſi explicuiſſent, ducerent Iocaſtam cum regno Thebarum, ſin non poſſent, perirent, ænigma erat hoc, quod animal eſt & quadrupes, & bipes, & tripes? multis propter ænigma cùm regni eſſent auidiores occiſis, Oedipus Thebas venit, & obſcuritatem declarauit. Ita matrẽ Iocaſtã accepit in cõiugem, Thebáſque rexit, Sphinx ſe ex edito, præcipitauit loco. Oedipus cũ ex Iocaſta liberos genuiſſet, matrémq; eſſe ſuã reſciſſet, & ſe patrẽ occidiſſe, luminib. ſeipſum priuauit, filij armis inter ſe de paterno regno contenderunt. Hæc ex Diodoro, Strabone, & tragicis Sophocle ac Seneca: nam ea res tragœdijs eſt celebrata. Oedipus appellatus eſt ἀπὸ τοῦ οἰδεῖν τὼ πόδας, à tumore pedum. Sphinx verò quale animal ſit diximus. Hanc Sphingem Chimæra & Typhone natam tradit Heſiodus. Auſonius in Gryphis triforme monſtrum Sphingem ait fuiſſe facie puellari, alis volucris, & pedib. leoninis: ſic enim ait:*

Illa etiam thalamos per trina ænigmata quærens,
Qui bipes & quadrupes foret, & tripes omnia ſolus
Terruit Aoniam volucris leo, virgo triformis
Sphinx volucris pennis, pedibus fera, fronte puella.

Sed hæc Sphinx erat mulier acri & ſæuo ingenio. Oedipum & Sphingem Euſebius temporibus Pandionis Attici regis, & Argonautarum adſcribit. Palephatus, Harmoniam Cadmi vxorem, cùm eſſet à Cadmo repudiata, obſediſſe ait Sphinga montem Bœotiæ, inde inſidijs Bœotios cepiſſe, ac trucidaſſe. Porrò Bœotij σφίγγας vocant inſidias. Oedipus Corinthius hanc vicit, & occidit.

II Ex occaſione hiſtor.} *Attingit Origines fabularum, quarum nulla*

nulla est ficta de nihilo: vt Lactant. & Palephatus aiunt, qua de re diffusius satis multa in Veritate fucata.

m Ad stuprum raptum pulcherrimũ puerum Ganymedem.} *Trois regis Troiani filiũ forma elegantissima Tantalus raptũ in Cretam ad Iouẽ tulit, eiq; dono dedit. Iupiter eum pocillatorem suum fecit, & in signum vertit, quem aquarium dicimus. Tantalo propter Ganymedem bellum à Troe natum est, vt Phanocles poeta scribit. Eusebio & Orosio fuit iuxta Parium vrbem in Phrygia locus Harpagium, denominatum, quòd inde raptum Ganymedem fama esset. Stephanus.*

n Vel Danaes per imbrem aureum.} *De hac alibi: filia fuit Acrisij regis Argiui, quam pater in mare arca conclusam eiecit cum Perseo filio, in Apuliam delata Pylumno nupsit, ex quo Daunum genuit, vnde Apulia dicta Daunia.*

o Admeti regis armenta.} *Iupiter cùm querelas deorum inferorum audijsset, quòd regnum suum Aesculapius imminueret ad vitam mortuos reuocando, illum fulmine interemit, ob quod factum Apollo iratus eius pater, sagittis Cyclopas fulminis fabricatores occidit, quod indignissimè ferens Iupiter, Apollinem ad inferos voluit detrudere, sed Latonæ flexus precibus, tam grauem remisit pœnam: iussit tamen eum anno vno mortali seruire: ita in Thessaliam profectus, Admeti Pherarum regis armenta pauit, ideo Nomius dictus, quasi pastoritius, ex Orpheo & Flacco in Argonautis, Diodoro Siculo libro quinto, & Higino, sed Flaccus Steropem tantùm ab eo peremptum tradit. Admetus verò cum Argonautis nauigauit, Apollini adamatus, cuius boues stupri mercede pauit: vt Lactantius refert. Forsan hic est Apollo Arcas, à quo Arcades se leges accepisse tradunt, vocántque Nomionem, sed quis in re tam obscura & confusa definiat?*

p Et Liber pater bellauit in India.} *Hoc est apud Diodorum, Strabonem, Philostratum, Plinium, & poetas, omnésque scriptores frequens. Diodorus & Philostratus, cur ex femore dicatur natus tradunt: nam cùm exercitum, qui hic in India conficiebatur, in montanum quendam eduxisset locum corporibus salubriorem, valetudinem viréſque copiarum refecit & reparauit: eum Indi locum Femur vocant, hinc occasio fabulæ.*

q Aliqui sanè & victùm scribunt istum.} *Eusebius in temporibus sub rege Athenien. Pandione in mutatione Argiui regni, cùm Mycenas est translatum. Quidam, inquit, his temporibus indicant gesta Liberi patris, & ea quæ de Indis, Lycurgo, Actæone, & Pentheo memorantur, quomodo aduersus Perseum consistens occiditur in præ-*

lio, ait Dinarchus poeta non rhetor: qui autem voluerit potest inspicere ipsius Liberi patris apud Delphos sepulchrũ, iuxta Apollinem aureum. Pingitur autem Liber muliebri & delicato corpore propter mulieres in suo exercitu dimicantes. nã pariter ad arma viros & fœminas adalligabat vt Philocorus loquitur in 2. Hec. Euseb. Clemens in li. aduersũ gẽtes, Dionysiũ tradit à Titanibus discerptũ, & l. b. tibus elixũ: ve. u biisque assari cœpiũ: sed iussu Iouis Apollinem sepelisse mẽbra Dionysii in Parnasso tradita sibi à Pall. quæ illa è manibus gigantũ extorserat.

r Perseus & vxor eius Andromeda. } *Perseum dixi Danaes & Iouis fuisse filiũ, à quo Persiam nominatã, cùm maxima in ea bella feliciter gessisset, putat Orosius, & Græci, in quibus est Xenophon Atticus. Andromeda Cepheo Phœnicis filio, & Cassiopeia genita est: quæ cùm ex oraculo Apollinis saxo religata esset, expositáq; marino monstro, parẽtibus illuc eiulãtibus Perseus ex bello Gorgonico rediens, causa cognita pactus cum parentibus virginis nuptias, eam liberauit occisa bellua. Gorgonis capite ostenso, omnes in cælum sunt translati. Cepheus stellas habet 19. à tergo minoris vrsæ, à pedibus ad pectus arctico circulo includitur, præter humeros nihil eius occidit. Cassiopeia sedens in selsquastro, vt Higinus inquit, propter arrogantiam, quòd gloriata sit se forma Nereidas præstare, ita vertente mundo resupinato videtur ferri capite: stellas habet 13. quam prope mediam secat lacteus circulus. Andromeda in cælum adducta à Minerua, quòd patriæ & parẽtibus maritum prætulerit: stellas habet 20. Cassiopeiæ proxima: cuius caput equi Pegasi ventri coniungitur, huius medium pectus & sinistram manum circulus æstiuus diuidit. Perseus 17. stellas, manu dextra circulum arcticum tangit, dextro pede caput aurigæ: hæc qui requirit habet apud Iulium Higinum, & Aratum Solensem. Mela libro 1. Est in Syria Ioppe ante diluuium vt ferunt condita, vbi Cephea regnasse eo signo accolæ affirmant, quòd titulum eius fratrísque Phinei veteres quædam aræ cum religionis plurima retinẽt: quinetiam rei celebratæ carminib. ac fabulis seruatæq. à Perseo Andromedæ clarum vestigium belluæ marinæ ossa immania ostentant. Idem Hierony. & Plin. lib. 5 qui lib. 9. hæc scribit: Belluæ cui dicebatur exposita fuisse Andromeda ossa Romæ apportata ex oppido Iudææ Ioppe ostendit inter reliqua miracula ædilitate sua M. Scaurus, longitudine pedũ xl. altitudine costarum Indicos elephantes excedẽte. Spinæ crassitudine sesquipedali. Et cùm omnes maximi nominis scriptores consentiant Ioppen Iudææ esse, vbi Andromeda marinæ belluæ fuerit exposita, miror Laurentio Val. in 6. lib. Elegant. eã opinionem non probari. Quo loco incessit Hieronymũ tanquã ignoratione loci lapsum, quòd hanc Ioppen in Iu-*

n Iudæa posuerit. Nam ipse in India ponit oblitus tantarum autoritatum, duob. Ouidij versiculis adductus, cùm fuerit potius in geographia Melæ & Plinio assentiendum, quàm Ouidio. Sed nec ipsi Ouidij versus magnopere faciunt ad rem: alter de colore fusco facile potest intelligi de Aegypto & Palestina. In altero falsus est Valla ignoratione historiæ: A Mauritania enim per Africæ oram venit Perseus in Aegyptum & Iudæam. Ibi duxit Andromedam: inde profectus est ad Euphratem, & eam quæ mox de illius nomine Persia est à Græcis dicta: ex Persia in Indiam, inde rediit Argos cum vxore.

{ Ne timerent. } *Impietatem talibus hominum nominibus cælum contaminare.*

De theologis poetis. CAP. XIIII.

PEr idem temporis interuallum extiterunt poetæ, qui etiam theologi dicerentur, quoniam de diis carmina faciebant: sed talibus diis qui quamlibet magni homines, tamen homines fuerunt: aut mundi huius, quem verus Deus fecit, elementa sunt, aut in principatibus, & potestatibus pro voluntate creatoris, & non suis meritis ordinati: & si quid de vno vero Deo inter multa vana & falsa cecinerunt, colendo cum illo alios qui dij non sunt eísque exhibendo famulatum qui vni tantùm debebatur Deo, non ei vtique ritè seruierunt, nec à fabuloso deorum suorum dedecore etiam ipsi abstinere potuerũt. Ex quorum numero fuisse perhibentur[a] Orphæus, Musæus, Linus. Verum isti theologi deos coluerunt, non pro diis culti sunt: quamuis Orpheum, nescio quomodo,[b] infernis sacris vel potius sacrilegiis præficere soleat ciuitas impiorum.[c] Vxor autẽ regis Athamãtis, quæ vocabatur Ino, & eius filius Melicertes præcipitio spõtaneo in mari perierũt, & opinione hominũ in deos relati sunt: sicut & alij homines eorũ tẽporũ:[d] inter quos fuerunt Castor & Pollux. Illam sanè Melicertis matrem Leucotheam Graci, Matutam Latini vocauerũt: vtrique tamen putantes deam.

L. VIVES.

a { ORpheus, Musæus, Linus. } *Eodẽ tẽpore hi tres vixerũt paulo ante Troiæ excidiũ. Orpheus Thrax Oeagri filius: vt alij putant Apollinis & Calliopes, quod fictum est ob cantus suauitatẽ. Artapanus illum in Aegypto doctum tradit, adiutúmq; magnopere doctrina Mosaica. Diodorus sacra Bacchi ex Aegypto in Græciã attulisse dicit, dedisséq; Thebanis, quòd ab eis esset honorificè exceptus. Hic cantus suauitate, & bestias, & saxa ad se fertur allexisse. Quin & Parcas*

dulcedine sua lyræ flexit, vt sibi sua redderetur Euridice. Sũt pleni harum rerum poetarum libri. Occisus est à bacchãtibus fœminis, causa non constat. Alij quòd viderit Liberi sacra putant, alij quòd cùm apud inferos deos omnes laudasset, Liberũ prætermiserit: alij quòd cùm adiudicasset Adonim dimidio anno Calliopæ, & dimidio Veneri, nec veneris totum, hæc in eum fœminarũ furorem immisit: Higinius lib. 2. Ita ab illis discerptus est, lyra inter sidera relata nouem stellis cuius testudo spectat ad arcticum circulum. Aristoteles negat Orpheum hunc vnquam fuisse. Porrò qui Argonautica scripsit Crotoniata fuit temporibus Pisistrati tyranni Atheniensis. Linus, vt Hermodorus ait, Mercurij & Vraniæ Musæ filius fuit. Vergil. Apollinis dicit. Diod hunc primum in Græcia numeros & melodiam inuenisse ait. Scripsit mundi originem, solis & lunæ cursus, animalium & fructuum generationes, docuit Herculẽ citharã: cumq; is ingenio esset tardo, & ob id obiurgaretur, ac etiam interim vapularet, in magistrũ Linũ insurrexit, eumq; confecit ictibus citharæ: alij sagitta Apollinis periisse narrant. Muscos non vnum cõmemorat Suidas: tres enim fuisse ait. Primũ Eleusinium Antiphemi filiũ, Orphei discipulũ, qui versibus ad Eumolpũ filium vitæ instituta cõposuit: Alterum Thebanũ Thamyra genitũ, ante Troicã cladẽ poëtã melicũ, scripsisséque hymnos & cãtica. Tertium multo recentiorem Ephesium item poëtam, qui vixit Eumene & Attalo regibus, conscripsitq; res Pergamensium. At Musæum illum Orphei discipulum, vulgò Eumolpo patre faciunt. Diogenes initio operis hunc Athen. primumq; ait deorum scripsisse genealogias, sphærã inuenisse, & ex vno fieri atq; in idipsum resolui omnia dixisse: quẽ Phaleræ Atticæ diẽ obiisse indicio est epigrã na eius sepulchro inscriptum. Hunc ferunt Eleusinis sacris præfuisse, cùm Hercules initiaretur. Dixi alibi esse autores qui tradãt Mosen à Græcis solitum Musæum dici si modò nihil est apud Eusebium mendi.

b Infernis sacris.} *Propterea quòd descendisse putatus est, ac incolumis redisse, etiam præter institutum Parcarum vxorem recepisse, lacrymásque Furiis excussisse, vt Ouid. canit 10. Metam. Ideo multum apud manes deos posse videtur.*

c Vxor autem regis Athamantis quæ vocatur Ino.} *Hæc cùm comperisset maritum adamare seruam Aetolam Antipheram nomine, dicitur & ipsa filium Melicertam deperiisse. Idcirco seruus omnis seruáque aditu tẽpli Inus prohibetur. Quin & hinc Cherone æditus lorũ tenens clamabat: Ne serua ingreditor, ne seruus, ne Aetolus, ne Aetola. Romæ in ædem Matutæ vnam tantùm ancillam matronæ inducebant, quam cædebant alapis. Hæc Plutarchus in Problematis. Ino, & Melicertæ, vbi se in mare coniecissent, mutata sunt nomina, &*

Ino

Ino mater Matuta dicta est Latinis, Græcis Λευκόθεα, id est alba dea: filius Græcis Palemon, nobis Portumnus, quòd portubus præesse crederetur, & in portu Tiberino eius erat ædes. festúmque Portunalia, vt ait Varro. quòd eo die templum ei est sacratum, & feriæ institutæ. In huius honorem ludos Isthmicos Corinthij instituerunt, autor Pausan.

d Inter quos fuerunt Castor & Pollux.} *Iupiter versus in Cycnum, cùm Venerem iussisset mutata in Aquilæ faciem forma se insequi, ad Ledam confugit, quæ Cycnum gaudens excepit, & tutari sibi visa est: cùmque obdormiisset à Cygno compressa est, peperítque ouum, ex quo nati sunt Castor & Pollux & Helena: alij gemina oua peperisse dicunt. sicut Horatius ait in Arte: Nec gemino bellum Troianum orditur ab ouo. Ex altero geminos mares Castorem & Pollucem, ex altero geminas puellas Helenam & Clytemnestram natas. Sunt qui tantùm ex vno ouo Helenam & Pollucem prodiisse immortales, Castorem verò satu Tyndari mortalem. Isoc. in Panegyr. Helenæ idcirco aut existimatam Helenam ab olore genitam, quòd collo esset oblonga & candido. Castor & Pollux Tyndaridæ dicuntur, quia Tyndarus Oebali filius Ledæ erat maritus, & haud dubiè putantur eius esse, non Iouis. Tametsi Cycnus est in cælo, cõcubitus illius sanctæ, s. rei, & imitatu dignæ monumentum, ipsiq; Castor & Pollux signum efficiunt geminorũ, quorũ vterque alternus solùm diebus lucet, cuius rationẽ Home. reddit, quòd cùm Castor & Pollux Lynci & Idæ sponsas eripere tentarẽt, moto conflictu Idas Castorẽ interfecit, cõfecturus & alterũ, ni subitò à Ioue subuentum esset, ne ledi quiret. Pollux à patre Ioue petiit, vt liceret sibi de suauita dimidiũ fratri impartiri, idque Iupiter concessit. Studiosus fuit equorum Castor, Pollux palæstræ. Dioscuri sunt dicti, i. διὸς κοῦροι, Iouis pueri. Homer. hos sepultos tradit Lacedæmone: putabantur propitij esse nauigãtibus & periclitãtibus in speciẽ geminarũ stellarũ adesse, hac de causa, quòd dum nauigarent cũ cæteris Argonautis, orta tempestate, & reliquis miserè metuentibus, Orpheus omnes bono esse animo iussit, ac votis dijs Samothracibus susceptis cœpit mare mitescere, duabus stellis, super Castoris & Pollucis capitibus apparentibus, quo miraculo læti crediderunt se deorũ prouidentia liberatos, ac deinceps ipsos geminos implorare mos fuit, & si appareant geminæ stellulæ, credere salutare, non item si solitariæ. Cæterùm Romani cùm ambobus idem condidissent templũ ad lacum Iuturnæ, ferè non aliter quàm Castoris nominabant: in quo nimium vel erant inciuiles ipsi, vel immodestus & ingratus Castor, qui cùm mortalis esset suaptè natura, immortalitatem beneficio fratris nactus, eam gratiã Polluci referebat, vt se præferendo nomen, famã, ac propè vitam eius premeret & obscuraret, futurus ipse alioqui obscurus &*

prorsum ignotus, ni alter subuenisset: sed nimirum prius hoc Pollux peccauerat, nam dum à patre impetrat, vt alternis tantùm viuerent diebus, effecit ne vnquam alter altero frui posset.

De occasu regni Argiuorum, quo tempore apud Laurentes Picus Saturni filius regnum patris primus accepit.

CAP. XV.

PEr ea tempora regnum finitum est Argiuorum, [a] translatum ad Mycenas: [b] vnde fuit Agamemnon, [c] & exortum est regnum Laurentum: vbi Saturni filius [d] Picus regnum primus accepit, iudicante [e] apud Hebræos fœmina Debora, sed per illam Dei Spiritus id agebat: nã & Prophetissa erat, [f] cuius prophetia minus aperta est, quàm vt possimus eam sine diuturna expositione de Christo demonstrare prolatam. Iam ergo regnabant Laurentes vtique in Italia, [g] ex quibus euidentior ducitur origo Romana post Grecos: & tamen adhuc regnum Assyriorum permanebat, vbi erat rex vicesimus tertius Lampares, quum primus Laurentum Picus esse cœpisset. De huius Pici patre Saturno viderint quid sentiant talium deorum cultores, qui eum negant hominem fuisse: de quo & alij scripserunt, quòd ante Picum filium suum [h] in Italia ipse regnauerit: [i] & Vergilius notioribus literis dicit:

Is genus indocile, ac dispersum montibus altis
Composuit, legésque dedit, Latiúmque vocari
Maluit: his quoniam latuisset tutus in oris.
[k] *Aureáque vt perhibent illo sub Rege fuere*
Secula.

Sed hæc poëtica opinentur esse figmenta, [l] & Pici patrem Stercen potius fuisse asseuerẽt, à quo peritissimo agricola inuentũ ferunt, [m] vt fimo animalium agri fœcundarentur, quod ab eius nomine stercus dictum est: vnde & hunc quidã Stercutium vocatũ ferunt. Qualibet autem ex causa eum Saturnũ appellare voluerint, certum est tamẽ hunc fuisse Stercen siue Stercutium, quem merito agriculturæ fecerunt deum. Picum quoque similiter eius filium in talium deorum numerum receperunt, [n] quem præclarũ augurem [o] & belligeratorẽ fuisse asserunt. [p] Picus Faunum genuit, Laurentum regem secundum, etiam iste deus illis syluestris fuit. Hos ante Troianum bellum diuinos honores mortuis hominibus detulerunt.

L. VIVES.

a TRanslatum ad Mycenas. } *Pausanias de hoc regno ad hunc scribit modum: Iam hîc omnes sciunt filiarum Danai in patrueles scelus, & quemadmodum Danao mortuo imperium Lynceus habuerit, quo decedente Abantis filij eius liberi regnum inter se diuiserunt & Acrisius Argis mansit: Prætus verò Ereum, Mideam, ac Tyrinthum habuit, & quæcunque ad mare spectant Argeum, relicta sunt Tirynthi argumenta habitationis Præti. Procedente tempore Acrisius Perseum superesse audiens, & facta ostentare, secessit in Larissam, quæ est circa Peneum. Perseus verò aui sui videndi erat percupidus, illumque & verbis & operibus prædulcibus complecti studebat. itaque ad ipsum Larissam venit, qui vtpote ætate florens, & inuentione disci gaudens, apud omnes ingenium ostentabat & vires. Acrisius verò in ictum disci inpudens incidit, atque hoc modo Dei oraculum circa illum impletũ est, neque vim fati potuit à se auertere, quæ de filia & nepote prædicta erant. Perseus verò cùm Argos redijsset pudore affectus ob rumorem cædis à se perpetratæ, regnum cum Megapentha Præti filio commutauit, Perseúsque Mycenas condidit, sic appellatas, quòd μύκη, id est vagina gladij ibi ei decidisset, quod ipse putauit signũ condendæ vrbis: & si sunt qui dicant à Mycæna Inachi secundi filia dictas vxore Arestoris: cuius Mycenæ meminit Homer.* Argiuum regnum. Mycenæ.

b Vnde fuit Agamemnon. } *Pelops ex Hippodamia Atreum & Thiesten genuit: Atreus Agamemnonẽ & Menelaum ex Aerope ex sententia Homeri: nam Hesiodus Plisthenis, quem Thieste genuit, filios dicit, nisi pro Plisthene legendum sit Thiestes, quod verisimilius. Hic fuit dux Heroum ad Troiam, etsi alij abrogatum illi quandoque imperium narrant, & Palamedi traditum, quo occiso fraude Vlyssis imperium ad Agamemnonem redierit.* Agamemnon.

c Et exortum est regnum Laurentum. } *Laurentum vrbs fuit Latij vetustissima, quam Aborigines tenuere sedem regni à Saturno fundauit, Laurentum appellatum à laureo luco solis indigetis.* Laurentũ.

d Picus regnum primus. } *Hunc fuisse filium Saturni ex Fauna canit Verg. lib. 7. & Ouid. lib. 14. Metam. habuit Circen, à qua, quòd Pomonam nymphã adamasset, in auem sui nominis versus est, quæ propterea sacra fuit Marti apud Latinos & oracula ad ea reddita, autor est Diony. Alexandrinus. Ouidius aliam causam affert, cur sit in auem mutatus, quòd scilicet preces Circes, non quidem coniugis, sed quæ coniunx esse cupiebat spreuit. Cui Seruius suffragatur.* Picus.

e Apud Hebræos fœmina Belbora. } *Vulgò Belbora: Hieron. tamen Bebbora legit, quod interpretatur loquacem, vel apiculã. Huius* Belbora.

auspiciis, & propè ductu, sed imperatore belli Barach, tribus Neptalim Israelitæ suderunt exercitum copiosissimum Sisaræ, Iud. 4. & apud Iosephum lib. de Antiq. 5. Præfuit hæc Belbora populo Iudæo annos quadraginta, quo toto tempore festa pax fuit in Israel.

f Cuius prophetia minus aperta est. } *Canticum Iudic. 5.*

g Ex quibus euidentior. } *Nunc successiones sunt certæ à Laurentibus ad Lauiniam Aeneæ coniugem, Syluium Posthumum vtriusque filium, hinc ad cæteros reges Albanos vsque in Numitorem Amulium, Iliam, Romulum, & Remum.*

h In Italia ipse reg. } *Vnde Saturnia est dicta, & si aliter opinatur Euseb. poëta peruetustus, cuius sententiam Dion præscripsit lib. 1. ex eo petat, si quis cupit.*

i Verg. notioribus literis. } *Est enim frequens in manibus hominum Verg. & nulli nō notus. Versus quos adducit, sunt 8. Aen. persona Euā.*

Aetas aurea, k Aureáque vt perhibent. } *Dixi alibi de ætate aurea, quam Plato in Ciuili nō aliter describit, ac nos eam, quam primi parentes humani generis ante noxiam in Paradiso egerunt. Idq; Platoni ex Mosaicis literis, vt alia plurima desumptum contendit Euseb. lib. Præpar. 12.*

l Et Pici patrem Stercem. *Et hunc, siue Stercem, siue Stercutium Saturnum dixerunt, quòd agros stercorare docuerit. Macrob. 1. Saturnaliū. Plinio tamē Stercutius filius est Fauni, ob eius rei vsum immortalitate donatus. Saturnus verò antiquior est multo istis temporibus, quem Theophilus ex tali sententia trecentis annis fuisse dicit ante bellum Troianum: sed addit æqualem fuisse Belo Babylonio. Alexander Polyhistor ipsum Belum Saturnum nominat: quod si ita est, vel malè nobis sunt digesta tempora, vel pluribus, quàm octingentis annis præcessit id bellum. Cæterùm Saturni plures fuerunt. Ac nescio, an verū sit, quod tradit is qui Xenophontis scripsit æquiuoca, Saturnos dici nobilissimarum familiarum antiquissimos reges, & eorum filios Ioues.*

Stercutius.

Saturnus.

m Vt fimo animaliū agri fœcundarentur. } *Hoc vt fiat, docent Plin lib. 16. & Varro, aliique, qui de rebus rusticis scripsere. Cato Senior apud Ciceronem miratur hanc partem agriculturæ prætermissam esse ab Hesiodo, cùm eius esset facta mentio iam tum ab Homero.*

n Quem præclarū augurem. } *Seruius 7. Aeneid. dicit, propterea fictum illum esse in Picum auem versum, quòd augur esset, & domi haberet Picum, per quem futura nosceret, quod & Pontificales indicant libri. Idcirco lituus, qui est augurum proprius, ei à Verg. appingitur:*

Ipse Quirinali lituo, paruáque sedebat.
Succinctus trabea.

o Et belligeratorem fuisse. } *Talem fingit Ouid. 14. Metam. & Verg.*

Verg. Picus equum domitor. quo significatur bellator, vt Græcè ἱππότης & πλήξιππος & ταχύπωλος & φιλόπωλος & ἱππόδαμος & ἱπποκορυστής. Idcirco & in auem audacem mutatum ferunt, & magis roboris: quercus enim rostro subuertit, & Martis sacra est: quam Romani venerantur, & ab ea vehementer abstinent: quam etiam ferunt expositos Romulum & Remum custodisse, & esse ab iniuria tutatam.

p Picus Faunum genuit.} *Sic Vergilius: Fauno Picus pater. hic Faunus Fatuus etiam est dictus; vt soror Fatua & Fauna. De quis alibi dixi. Dionysius Martis pronepotem fuisse quosdam existimasse scribit, virum simul cum promptitudine prudentem, quem etiam vt genium quendam, siue indigetem sacrificiis & carminibus Romani colunt. Idem & Trogus. Inquiunt Faunum Arcadibus, qui Euandro duce in Italiam haud magna manu venerant, agros & montem, quem illi postea Palatium appellarunt, assignasse: & post Paulum Trogus: Fauno fuit vxor nomine Fatua, quæ assiduè diuino spiritu impleta, velut per furorem futura præmonebat. Vnde adhuc qui inspirari solent, Fatuari dicuntur. Ea Fatua à Fauno occisa, pro dea culta est, appellatáque Bona dea, quòd tanta pudicitia fuerit, vt nemo illam quoad vixerit præter suum virum mas viderit: autor M. Varro. Ab hoc Fauno putantur Fauni, Satyri & Syluani progeniti.* *Fatua*

De Diomede post Troiæ excidium in deos relato, cuius socij traditi sunt in volucres esse conuersi.

CAP. XVI.

TRoia verò euersa, & excidio illo vsquequaque cantato, puerísque notissimo: quod & magnitudine sui, & scriptorum excellentibus linguis insigniter diffamatum atque vulgatum est: [a] gestúmque regnante iam Latino Fauni filio, [b] ex quo Latinorum regnum dici cœpit, Laurentúmque cessauit: Græci victores, deletam Troiam derelinquentes, & ad propria remeantes, [c] diuersis & horrendis cladibus dilacerati atque contriti sunt: & tamen etiam ex eis deorum suorum numerum auxerunt. [d] Nam & Diomedem fecerunt deum, quem pœna diuinitus irrogata perhibent ad suos non reuertisse, [e] eiúsque socios in volucres fuisse conuersos, non fabuloso poëticóque mendacio, sed historica attestatione confirmant: quibus nec deus vt putant factus, humanam reuocare naturam, vel ipse potuit vel certè à Ioue suo rege tanquam cælicola nouitius impetrauit. Quinetiam templum eius esse aiunt [f] in insula Dio-

medæa, non longe à monte Gargano, qui est in Apulia, & hoc templum circumuolare, atque incolere has alites tam mirabili obsequio, vt rostrum aqua impleant & aspergant: & eò si Græci venerint, vel Græcorum stirpe progeniti, non solùm quietas esse, verùm & superaduolare: si autem alienigenas viderint, subuolare, & capita eorum tam grauibus ictibus, vt etiam perimant, vulnerare. Nam duris & grandibus rostris satis ad hæc prælia perhibentur armatæ.

L. VIVES.

Latinus a Gestúmque regnante iam Latino.} *Latinum Vergil. dicit filium Fauni & Maricæ Laurentis, quam plerique Circem putant. Seruius fuisse dicit, qui per Maricam Venerem intelligerent, sed Hesiodus Latinum Circes & Vlyßis fuisse filium perhibet, quod & Verg. tangit dicendo: Solis aui specimen, sed quia temporum ratio non procedit, illud accipiendum est Higini, qui ait Latinos plures fuisse, vt intelligamus poëtam abuti nominum similitudine. Dionysius perhibet Herculem cùm esset in Italia, ex Lauinia Euandri filia genuisse Pallentem, ex Hyperboride verò obside Latinum, quam Hyperboridem, cùm in Græciam traiecturus esset, Fauno collocauit Aboriginum regi, Iustinus ex Trogo Latinum Hercule & Fauni filia stupro genitum tradit. Hunc regem Græci πάλατον nominant, quasi præclarum seu illustrem.*

b Ex quo Lat.} *Hæc est fama vulgatior, Aborigines antea, regnante verò Latino Latinos esse dictos, sic Dionysius, & alij tradiderunt. Philelphus id verò negat, adducítque dictum Orphei, qui ante natum Latinum scripserit, qui iam illos populos Latinos nominet. Sed ipse viderit cuius Orphei sint illa scripta, non modò Argonautica, quæ inter doctos conuenit non esse illius Thracij, sed etiam hymni, quos Pythagorici putant cuiusdam fuisse cerdonis. Aristoteles nullum fuisse Orpheum* *Latium* *poetam contendit. Caterùm si Latium dicitur, vel quòd ibi Saturnus latuerit, vel quòd inter iuga Apennini lateat, profectò Latini à Latio dicentur. At M. Varro Latium à Latino dictum vult.*

c Diuersis & horrendis cladibus.} *Noti sunt errores Vlyßis. Menelaus iactatus est in Aegyptum. Aiax Oileus cum Locris Libyam incoluit: claßis Græcorum decepta à Nauplio Palamedis patre naufragium fecit ad Euripũ Eubææ insulæ, quæ omnia commemorat Verg libro II. Seruius magnam partem huius calamitatis in iram Mineruæ refert, quæ multum accensa est in Græcos, seu quòd Caßandram violarunt vatem, seu quòd superbi, & succeßibus elati sacrificare illi contempserint.*

Diomedes d Nam & Diomedem.} *Diomedes Tydei & Deiphiles filius, qui ad Troiam*

Troiam militauit, cuius virtutem mirifice Homerus extollit: tota enim ε. Rapsodia de illius est admirandis in bello facinoribus, ita vt Martem etiam vicerit: eum Achilli ferè æquat. Aetoliæ rex fuit, sed propter adulterium vxoris Aegiales, quæ rem cum Cylleboro Stheneli filio habuit, redire in patriam noluit, concessítque in Apuliam, vbi Adriam condidit, & Argiripam, & Sipuntem, & Salapiam, ibíque sunt Diomedei campi, qui ei cesserunt, regione inter ipsum & Daunum socerum diuisa. Fuit & alter Diomedes vetustior Thraciæ rex sæuissimus, solitus equis immanibus obiicere hospites, qui in illis eisdem obiecit Hercules, huius soror fuit Abdera, quæ vrbem sibi cognominē posuit in Thracia Democriti patriam. Fuit haud procul Diomedis turris, Græci hos equos αἰσχρὰς θυγάτρας εἶ) νομίζουσι, ἃς μίγνυσθαι τοὺς ξένες ἠνάγκασι, εἶτα αἰῆρε. turpes filias, quibus admisceri cogebat hospites, mox tollebat. Palæphatus ad comesa patrimonia refert propter equorum curam, sicut de Actæone & canibus.

e Eiúsque socios in vol. f. conuersos. } *Ira Veneris eos mutauit. seu quòd ei maledixisset Agmon Diomedis socius, vt ait Ouid. 14. Metamor. seu quòd ipsa Venus & Mars sauciati essent ad Troiam à Diomede, quod videtur verisimilius, & congruentius sententiæ Hom. in ε. Has aues earúmque ingenium describit Plin. lib. 10. vocaríque scribit à Iuba cataractas, esséque illis dentes, & oculos igneo colore, ceterùm corpus candidum: duas semper iis duces, alteram ducere agmen, alteram cogere: has tantùm visi in insula nobili Diomedis tumulo atque delubro contra, Apuliæ oram, fulicarum similes. Aduenas barbaros clamore infestant, Græcis tantum adulantur miro discrimine, velut generi Diomedis hoc tribuentes. Originem verò fabulæ esse dicit, quòd illi ædem eius quotidie pleno gutture madentibus pennis perluunt atque purificant. Ser. 2. Georg. ait socios Diomedis duce suo sublato impatientia doloris in aues mutatos esse, & memores originis suæ Græcis nauibus lætas occurrere, barbaris infestas, quòd ab Illyriis Diomedes sit interemptus. Aristoteles tamen in mirabilibus auditis. ab Aenea occisum dicit: has aues Seruius dicit à Græcis vocari ἐρωδιὲς: sic putat Aelianus. Gaza ἐρώδιον ardeam vertit, & quam Aristol. λευκερώδιον, ipse albam ardeam. Suidas ἐρωδιὸς, inquit, εἶδος ὀρνέυ ὁ πέλαργος λεγόμενος, ἢ ὅμοιος αὐτῷ: hoc est, ciconia, vel ei similis. Profectò similis ciconiæ potest esse, aut etiam ardeæ, quæ aues forma non multùm differunt, aut cycnus, quemadmodum dicit Ouid. sed nec ciconiæ sunt, nec ardeæ, nec cycni quæ in orbe reliquo sunt frequentes.*

f In insula Diom. } *Sic August. vt plerique, qui vnā tantùm ponūt insulā Diomedæam, velut Suidas, Festus & alij. Et reuera duæ sunt,*

sed una tantùm, in qua delubrũ est & monumentũ Diomedis. Nec desunt qui 6. alij 5. statuunt. Plin. & Strabo duas è regione promontorij Gargani, quod in mare Adriaticũ se protẽdit ad stadia ccc. altera culta est altera deserta, in qua Diomedem ferunt subitò non extitisse, eúmque & in ea insula, & in sua terra diuinis honorib. Veneti prosecuti sunt.

De incredibilibus hominum commutationibus, quid Varro crediderit. CAP. XVII.

HOc Varro vt astruat, commemorat alia non minus incredibilia [a] de maga illa famosissima Circe, quæ socios quoque Vlyssis mutauit in bestias, [b] & de Arcadibus, qui sorte ducti transnatabant quoddam stagnum, atque ibi conuertebantur in lupos, & cum similibus feris per illius regionis deserta viuebant. Si verò carne non vescerentur humana: rursus post nouem annos eodem renato stagno reformabantur in homines. Denique etiam nominatim expressit quendam Demænetum quum gustasset de sacrificio quod Arcades immolato puero deo suo Lycæo facere solerent, in lupum fuisse mutatum, & anno decimo in figuram propriam restitutum, [c] ad pugillatũ sese exercuisse, & Olympiaco vicisse certamine. Nec idem propter illud arbitratur ab historicis in arcadia tale nomen affictum [d] Pani Lycæo & Ioui Lycæo, nisi propter hanc in lupos hominum mutationem, [e] quod ea nisi vi diuina non putarent. Lupus enim Græcè λυκὸς dicitur, vnde λυκαῖος nomen apparet inflexum. Romanos etiam Lupercos ex illorum mysteriorum velut semine dicit exhortos.

L. VIVES.

a DE maga illa famosissima Circe.} *Hæc Solis fuit filia, Medeæ amita. De matre non conuenit, Cicero Asteriam Latonæ sororem dicit: Homerus Persan Oceani filiam. Diodorus aliter fabulam narrat. Nam ex Sole Perseum & Aeetem genitos dicit, Perseũ Hecatẽ genuisse seuissimam venatricem, homines pro feris solitam configere, spiculis aconito tinctis, cuius vsum ipsa inuenit, & ex patruo Aeeta Medeam & Circem peperit fœminas, & Aegiadem marem. Circe peritissima fuit virium herbarum, & phyltra excogitauit, nupsitque Scythæ Sarmatarum regi, quem venenis sustulit, ideo à ciuibus pulsa in insulam quandam Oceani desertam fugit, seu, vt alij tradunt, in promontorium, quod de eius nomine Circeios nominant. Circeium sunt qui insulam putent, sed promontorium est in modum insulæ deformatum, vt inquit Strabo. Olim insulam fuisse Seruius significat, adiunctam*

tempore

tempore continenti, vt alias plerasque terras: in maiore Pharmacussarum sepulchrũ Circes ostenditur. Hæc maga, quæ socios Vlyssis in varias bestias mutauit, celebratissima est libris Hom. Theocriti, Virg. & cæterorum poetarum, tum etiam qui soluta oratione scripserunt,

b Et de Arcadibus.} *Plin, lib. 8. Euantes inter autores Græciæ nõ spretus, tradit Arcades scribere ex gente Antæi cuiusdam sorte familia electũ ad stagnum quoddam regionis eius duci, vestitúque in quercu suspenso tranare, atque abire in deserta, transfigurarique in lupũ, & cũ cæteris eiusdem generis congregare per annos nouem: quo in tempore si homine se abstinuerit, reuerti ad idem stagnum, & quum tranauerit, effigiem recipere ad pristinum habitum, addito nouem annorum senio: addit quoque Fabius eandem recipere vestem. Mela de Neuris Scythiæ Europicæ gente scribens, ait statum singulis tempus esse, quo si velint in lupos, iterúmque in eos qui fuere mutentur.*

c Ad pugilatum.} *In Græcis certaminibus erat lucta, cursus saltus, iactatio disci, pugilatus, qui clauis fiebat, quos cestus vocant. Græci hos πύκτας dicunt. Ex istis quinque exercitamentis πένταθλοι dicuntur, & quinquertiones Latinè.*

d Pani Lycæo & Ioui Lycæo. } *In Lycæo monte Arcadiæ colebantur tres dij: Iupiter, Pan bicornis & Bacchus: qui Lycæi sunt dicti à loco, vt puto. Sunt qui à lupis abigendis, alij quòd illi mutationi in lupos præsunt, iuuántque homines vt pristinam figuram recuperent.*

e Quòd ea nisi vi diuina.} *Putatur legendum, aut nisi vt diuinam: mallem tamen, quòd ea nisi vi diuina fieri non putaretur.*

Quid credendum sit de transformationibus, quæ arte dæmonum hominibus videntur accidere.

CAP. XVIII.

SEd de ista tanta ludificatione dæmonum, nos quid dicamus, qui hæc legent: fortassis expectant, quid Christiani agere debeant, quando inter idola gentium miracula fieri asseruntur. Et quid dicemus, nisi de medio Babylonis esse fugiendum? Quod præceptum propheticum ita spiritaliter intelligitur, vt de huius seculi ciuitate quæ profectò & angelorum & hominum societas impiorum est, fidei passibus, quæ per dilectionem operatur, in Deum viuum proficiendo fugiamus. Quantò quippe in hæc ima potestatem dæmonum maiorem videmus, tantò tenacius mediatori est inhærendum, per quem de imis ad summa descendimus. Si enim dixerimus ea non esse credenda, non desunt etiam nunc, qui eiusmodi quędam,

vel certissima audisse,vel etiam expertos se esse asseuerent. Nam & nos quũ essemus in Italia, audiebamus talia de quadam regione illarum partium: vbi stabularias mulieres imbutas his malis artibus,in caseo dare solere dicebant, quibus vellent seu possent viatoribus, vnde in iumenta ilico verterẽtur,& necessaria quæque portarẽt,pόstque perfuncta opera iterum ad se redirent:nec tamen in eis mentem fieri bestialem,sed rationalem humanámque seruari[b] sicut Apuleius in libris quos Asini aurei titulo inscripsit,sibiipsi accidisse, vt accepto veneno humano animo permanente asinus fieret aut iudicauit,aut finxit.[c] Hæc vel falsa sunt, vel tam inusitata, vt meritò non credantur. Firmissimè tamen credẽdum est omnipotẽtem Deum omnia posse facere quæ voluerit, siue vindicando,siue præstando,nec dæmones aliquid operari secũdum naturæ suæ potẽtiam,quia & ipsa angelica creatura est, licet proprio sit vitio maligna,nisi quod ille permiserit,cuius iudicia occulta sunt multa,iniusta nulla.[d] Nec sanè dæmones naturas creant, si aliquid tale faciunt, de qualibus factis ista vertitur quæstio, sed specietenus quæ à vero Deo sunt creata commutent,vt videãtur esse quod non sunt. Non itaq; solum animum,sed nec corpus quidem vlla ratione crediderim dæmonum arte vel potestate in membra,vel lineamenta bestialia veraciter posse conuerti, sed phantasticum hominis, quod etiam cogitando siue somniando per rerum innumerabilia genera variatur,& quum corpus non sit, corporum tamen similes mira celeritate formas capit, sopitis aut oppressis corporeis hominis sensibus,ad aliorum sensum nescio quo ineffabili modo figura corporea posse perduci:ita vt corpora ipsa hominum alicubi iaceant, viuentia quidem, sed multò grauius atque vehementius quàm somno suis sensibus obseratis,[e] Phantasticum autem illud veluti corporatum in alicuius animalis effigie apparet sensibus alienis, talísque etiam sibi homo esse videatur,sicut talis sibi videri posset in somnis, & portare onera:quæ onera si vera sunt corpora,portantur à dæmonibus,vt illudatur hominibus,partim vera onerum corpora,partim iumentorum falsa cernentibus. Nam quidam nomine Præstantius patri suo contigisse indicabat, vt venenum illud per caseum in domo sua sumeret, & iaceret in lecto suo quasi dormiens,qui tamen nullo modo poterat excitari. Post aliquot autem dies eum velut euigilasse dicebat,&
quasi

quaſi ſomnia. enarraſſe quæ paſſus eſt, caballum ſe ſcilicet factum, annonam inter alia iumenta baiulaſſe militibus, quæ dicitur retica,[f] quoniam ad retia deportatur. Quod ita vt narrauit factum fuiſſe compertum eſt: quæ tamen ei ſua ſomnia videbantur. Indicauit & alius ſe domi ſuæ per noctem antequam requieſceret vidiſſe venientem ad ſe quendam philoſophum ſibi notiſſimum, ſibíque expoſuiſſe nonnulla Platonica, quæ antea rogatus exponere noluiſſet. Et cùm ab eodem philoſopho quæſitum fuiſſet, cur in domo eius fecerit, quòd in domo ſua petenti negauerat. Non feci, inquit, ſed me feciſſe ſomniaui. Ac per hoc alteri per imaginem phantaſticam exhibitum eſt vigilanti, quod alter vidit in ſomnis. Hæc ad nos non quibuſcunque qualibus credere putaremus indignum, ſed eis referentibus peruenerunt, quos nobis non exiſtimaremus fuiſſe mentitos. Proinde quòd homines dicuntur, mandatúmque eſt literis à diis, vel potius dæmonibus Arcades in lupos ſolere conuerti:[g] & quòd carminibus Circe ſocios mutauit Vlyſſis, ſecundum iſtum modum mihi videtur fieri potuiſſe, quem dixi: ſi tamen factum eſt. Diomedeas autem volucres, quandoquidem genus earum per ſucceſſionem propaginis durare perhibetur, non mutatis hominibus factas, ſed ſubtractis credo fuiſſe ſuppoſitas,[h] ſicut cerua pro Iphigenia regis Agamemnonis filia: Neque enim dæmonibus iudicio Dei permiſſis huiuſmodi præſtigiæ difficiles eſſe potuerunt: ſed quia illa virgo poſtea viua reperta eſt, ſuppoſitam pro illa ceruam eſſe facilè cognitum eſt. Socij verò Diomedis, quia nuſquam ſubitò comparuerunt, & poſtea nullo loco apparuerunt, perdentibus eos vltoribus angelis malis,[i] in eas aues pro illis occultè ex aliis locis, vbi eſt quæ hoc genus auiũ, ad ea loca perductæ ſunt, ac repente ſuppoſitæ, creduntur eſſe conuerſi. Quod autem Diomedis in templum aquam roſtris afferunt & aſpergunt, & quod blandiuntur Græcigenis, alienigenas perſequuntur, mirandum non eſt fieri dæmonum inſtinctu:[k] quorum intereſt, perſuadere deũ factum eſſe Diomedem, ad decipiendos homines, vt falſos deos cum veri Dei iniuria multos colant, & hominibus mortuis, qui[l] nec cùm viuerent, verè vixerunt, templis, altaribus, ſacrificiis, ſacerdotibus, quæ omnia cùm recta ſunt, non niſi vni Deo viuo & vero cui debentur, inſeruiant.

L. VIVES.

a QVid Christiani ag. deb.} *Alibi hoc totum deest: quid Christiani agere debeant: quando inter idola gentium miracula fieri asseruntur.*

Apuleius. b Sicut Apuleius in libris quos Asini aurei titulo inscripsit.} *Apuleium magum fuisse constat, versum tamen in asinum putandum non est: nec id videbat Augustinus satis esse verisimile: sed librorum Graecorum lectione parum adiutus diuinare non potuit, vnde id argumentum de transfiguratione in asinum Apuleius sumpsisset, cùm ipse nullius scriptoris meminerit, quem saltem profiteatur sequi se, vt in De cosmographia fecerat. Scripsit ergo Lucianus, cùm esset in Thessalia magiae noscendae causa se in asinum mutatum, dum in auem cuperet: non quòd hoc ei contigerit, sed quia huiusmodi argumentis delectabatur, nec veris, nec verisimilibus. Id opus sic Latinum fecit Apuleius, vt ad verbum expresserit pleraque omnia, additis plurimis, quo iucundior esset lectio iis, qui Milesiis fabulis delectantur, & condiuit sua illa partim antiquaria, partim nimis audaciter nouata dictione rem alioqui futuram subinsulsam, atque subfatuam. At nunc iuuat legere, quia phrasi illa complura dixit, quae nec appositius dici, nec maiore cum gratia poterant: quem nonnulli cùm imitari conantur, in ridiculas ineptias incidunt. Puto enim gratiam illam esse propè inimitabilem. Non ergo factus est asinus Apuleius, sed ficto casu tam mirabilis narratio magis tenet animos vel legentium, vel audientium, quod in fabulis cum primis captatur.*

c Hæc vel falsa sunt.} *Plinius libro octauo falsum esse non dubitat, nisi credere libeat omnia, quae fabulosa tot seculis comperimus: sed Graeca credulitas eò processit, vt nullum tam impudens mendacium sit quod teste careat.*

Creare. d Nec sané dæmones naturas creant.} *Creare vocat aliquid de nihilo facere: hoc modo nihil aliud quàm Deus potest creare, idq; theologi omnes magno consensu affirmant: disputant tamen an potentia haec creandi possit communicari creaturae: de quo multa Thomas, cuius argumenta nititur infirmare Scotus, vt sua confirmet: quae labefactare conantur Occam, vt sua figat, at ista quoque Petrus Aliacen. luxat: vsqueadeò vel ludunt in re seria, vel affectibus & factionibus suis cogunt rem caelestem subseruire: qui mores possunt emendari, qui sedari & tolli praui affectus, qui fieri diuini ex doctrina dissidiis agitata, & tracta versáque sursum & deorsum pro libito affectuum humanorum concussa machinis tam pertinaciter litigantium?*

e Phan-

e Phantasticum autem illud.} *Hæc Augustini sententia innumeris est experimentis omni æuo comprobata.*

f Quoniam ad retia deportabatur. } *Retia & reticulum genus sacculi: quo viatores panem, carnes, & poma gestare consueuerant. Horat. lib. 1. Serm.* Retia.

Reticulum panis venales inter onustos
Fortè vehas humero, nihil plus accipias quàm
Qui nil portarit.

Acron, Reticulum, rete quo in vrbe panis inter venales seruos portari solet: coniectura adducor.

g Et quod carminibus Circe. } *Versus est Vergilij in Pharmaceutria.*

h Sicut cerua pro Iphigenia.} *Iphigenia filia fuit Agamemnonis & Clytemnestræ, cúmque classis Græcorum in Aulide Bœotiæ, quæ est contra Eubœam insulam staret, Agamemnon ceruum Dianæ occidit, ob quod factum dea aduersos ventos flare iussit, tum & pestem immisit in copias, diis consultis, renuntiauit Chalcas placandam esse Dianam sanguine Agamemnonis. Vlysses Mycenas missus, specie nuptiarum Iphigeniam à matre abduxit, cúmque ad aram sub ictu staret, miseratione diuæ subtracta est, & cerua substituta, ipsáque virgo in Tauricam Chersonesum ad Thoantem regem adducta præfecta est sacerdotio Dianæ Tauricæ, cui homines mactabantur: eò cùm Orestes venisset frater eius, ambo consilio communicato regem occiderunt, migrarúntque Ariciam Italiæ.* Iphigenia.

i Et pro eis aues occultè.} *Alij libri scriptum habent: In eas aues, quæ pro illis sunt occultæ, ex aliis locis, & post. perd. ac rep supp. creduntur, &c.*

k Quorũ interest, id est ad quos persuadere pertinet. } *Scholium est ab aliquo additum, qualia tẽporibus auorum erant ineptissima non sanè pauca. vt dilexit, id est amauit: locutus est, id est dixit, asinus id est animal sic vocatum: charta, id est papyrus: tacui, id est nihil locutus sum. Legendum ergo, quorum interest persuadere.*

l Qui nec cùm viuerent, verè vixerunt. } *Nam vera animæ vita Deus est, à quo si anima discedat, moritur: nec hoc tantùm dicimus sanctæ religioni dediti Christiani, sed philosophi etiam gentiles, qui eo minus & viuere & esse res arbitrantur, quò longius à Deo abscesserint: tanto verò magis viuere ac esse, quanto propius accesserint. Pleni sunt Platonis libri eiusmodi sententiarum, apud Aristotelem quoque nonnullæ. Stoici solum sapientem verè viuere, ac esse hominem putant, cæteros nil à simiis abesse, vt dicebat Socrates.*

Quòd eo tempore Æneas in Italiam venerit, quo Labdon iudex præsidebat Hebræis CAP. XIX.

EO tempore post captam Troiam atque deletam, [a] Æneas cum viginti nauibus, quibus portabantur reliquiæ Troianorum in Italiam venit, regnante ibi Latino, & [b] apud Athenienses Mnestheo, [c] apud Sicyonios Polyphide, [d] apud Assyrios Tautane, [e] apud Iudæos autem iudex Labdon fuit. Mortuo autem Latino regnauit Æneas tribus annis eisdem in supradictis locis manentibus regibus. nisi [f] quod Sicyoniorum iam Pelasgus erat, [g] & Hebræorum iudex Samson: qui cùm mirabiliter fortis esset, putatus est Hercules. Sed Æneam.[h] quoniam quãdo mortuus est non comparuit,[i] deum sibi fecerunt Latini, [k] Sabini etiam regem suum primum Sangum, siue vt alij, qui appellãt Sanctum, retulerunt in deos.[l] Per idem tempus Codrus rex Atheniẽsium Peloponensibus eiusdem hostibus ciuitatis se interficiendum ignotus obiecit. Et factum est. Hoc modo eum prædicant patriam liberasse.[m] Responsum enim acceperant Peloponenses, tunc demum se superaturos, si eorum regem non occidissent. Fefellit ergo eos habitu pauperis apparendo, & in suam necem per iurgia prouocando: vnde ait Verg. Aut iurgia Codri.[n] Et hunc Athenienses tanquam deum sacrificiorum honore coluerunt. Quarto Latinorum rege Syluio Æneæ filio, non de Creusa, de qua fuit [o] Ascanius, qui tertius ibi regnauit, sed Lauinia Latini filia, quem posthumum Æneas dicitur habuisse: Assyriorum autem vicesimo & nono Oneo,[p] & Melantho Atheniensium sextodecimo, iudice autem Hebræorum Heli sacerdote, regnum Sicyoniorum consumptum est, quod per annos nongentos quinquaginta & nouem traditur fuisse porrectum.

L. VIVES.

Æneas. a AEneas cum xx. nauibus.} *Quomodo euaserit Æneas ex Ilio capto varias scriptorum sententias refert Dionysius lib. 1. Nam, vt alij tradiderunt, ipse occupata arce dum in se impetum Græcorum conuerteret, præmisit ad naues impedimenta & imbellem multitudinẽ, pueros, senes mulieres: deinde arce deserta, ex vrbe se proripuit nactúsque suos qui præcesserant, munitissima Idæ tenuit, quò ex Troade tota, qui Græcorum imperia exhorrebant, confugêre: ita manus non contemnenda breui coacta est, mansitq; ibi plus paulò quàm annum. Sed cùm in eos Græci pararent arma, conditionibus pacis oblatis iussi sunt*

sunt agro Troiano excedere, data fide fore illos cum suis rebus tutos omni Graia ditione, dum sedes sibi quærerent. Sic Hellanicus scriptor alioqui fabulosus, sed multi nominis. Meucerates verò Xanthius literatum dicit Aeneam à Græcis, quòd vrbem prodidisset: prodendi verò causam fuisse Alexandrum, qui illum contemnebat, aliisque proceribus Troianis præbebat contemnendum. Sunt qui putent eum in portu fuisse, dum Ilium caperetur: alij missum à Priamo scribunt ad opus militare. Latini seruatum eum à Graijs perhibent cum Anthenore vetusti iure hospitij, & quia semper autores fuerunt reddendæ Helenæ. Quomodo verò in Italiam venerit, multis verbis Vergilius canit, veris falsa miscens, qui mos est poetarum. Ego nec opiniones adducam aliorum, sed verisimiliora sequar. Primum in Thraciam vectus est, ibique hyemem totam egit, recipiens qui ad se ex Asia fugiebant, condita vrbe de suo nomine, quam Aeneam Dionysius, Mela Aenon vocat, itidem Plinius, vbi Polydori dicit tumulum fuisse Vergilius 3. Aeneidos.

Feror huc, & littore curuo
Mœnia prima loco, fatis ingressus iniquis:
Aeneadésque meos nomen de nomine fingo.

Quo loco Seruius ait Aenum esse eam vrbem vocatam à Salustio, etsi Homerus dicit auxilia illinc ad Troiã venisse. Euphorion & Callymachus à socio Vlyssis cognominãt ibi sepulto, cùm frumentatum missus esset. Hæc vrbs vsque ad Macedonicum principatum mansit, quo tempore à Cassandro Mace[...] rege delata est conditáq; Thessalonica. in quam Aenei commigr[...]. Tum Aeneas in Delum venit, hinc in Cytheram insulam, tum in Arcadiam veteres hospites & cognatos, ex Arcadia in Zacynthum insulam, postea in Leucadiam, inde in Ambraciam, vbi erat vrbs Aenea ad Acheloum amnem, postea deserta: inde Butrotum Epiri Anchises, Aeneas cum expeditissimo, & acerrimo quoque Dodonam ad consulendum numen, tum recepto patre in Drepanum Siciliæ, vbi eum amisit. Strabo tamen ingressum Anchisen scribit in Italiam, & Dionysius anno ante mortem Aneæ Anchisen obijsse narrat. Aeneas verò ex Sicilia Italiæ applicuit, descendítque in agrum Laurentem quinto & tricesimo anno regni Latini, secundo postquam ex Asia soluerat. Nec tota eius classis Latio appulit: aliæ enim naues in Apuliam concessere, aliæ in alia Italiæ loca. Extántque adhuc signa aduentus illius gentis. Nonnulli vbi Aeneam in Italia statuissent, antiquam patriam repetierunt. Locus ipse in Latio, quem primum Aeneas tenuit, Troiam posteritas nominauit, stadiis à mari quatuor.

b Apud Athenienses Mnestheo. } *Hic Petensi tribu fuit nepos Erichthei regis ex Ornio filio, qui Theseo absenti multã inuidiam nobilitatus concitauit, tanquam is attica terra populos in vrbem, ceu in custodiam inclusisset. Porrò Theseus apud Orcnum Molossorum regem in arctissima custodia asseruabatur: relíqueratque raptã Helenã Aphydnæ quã vrbẽ Castor & Pollux bello ceperũt, vt Helenã sororẽ recuperarẽt, Atticæq; terræ Mnestheũ regem fecere, cuius opera dicũtur adiuti. Theseus verò per Herculẽ liberatus, cùm opes ad recipiendũ regnum pararet, profectus in Scyrum insulam, à Lycomede rege occisus est. Ita imperium Athenien. nullo vindicante Mnestheo stetit: nam Thesei liberi parui adhuc apud Elpenorẽ Eboicũ educabantur, eorúmq; Mnestheus nullã habuit rationẽ: hinc conflato Troiano bello, cùm ex tota Grecia concurreretur, filij Thesei cum Elpenore militarunt. Mnestheus verò alias copias ad Ilium duxit. Vnde quum rediret in Melo insula diem obijt, cui Demophon successit Thesei filius. Hæc ex Plutarcho, Pausania, Eusebio. Ita aliquanto posterior fuit aduentus Aeneæ in Italiam, quàm regnum Mnesthei. Quid quod Apion Polyhistor Demophontem tradit regnasse Athenis, cùm Troia à Græcis excinderetur.*

c Apud Sicyonios Polyphide. } *Sic Eusebius, at Pausanias aliter, qui ad hunc scribit modum:* Σικυῶνος γίνεται ἐχθονοφύλη, ἐχθονοφύλης δὲ καὶ ἑρμοῦ πόλυβον γενέσθαι λέγουσι: ὕστερον δὲ αὐτὴν φλίας ὁ διονύσου γαμεῖ: καὶ οἱ παῖς ἀνδροδάμας γίνεται: πόλυβος δὲ ταλαῷ τῷ βίαντος βασιλεύοντι τῶν ἀργείων λυσιάνασσαν τὴν θυγατέρα ἔδωκε, καὶ ὅτε ἄδραστος ἔφυγεν ἐξ ἄργους παρὰ πόλυβον, ἦ[illegible]ς σικυῶνα, καὶ ὕστερον ἀποθανόντος πολύβου, τὴν ἐν σικυῶνι ἀρ[illegible] ἀδράστου δὲ ἐς ἄργος κατελθόντος, ἰανίσκος ἀπόγονος κλυτίου τοῦ λαομέδοντι κηδεύσαντος, ἐλθὼν ἐκ τῆς ἀττικῆς ἐβασίλευσεν: ἀποθανόντος ἰανίσκου, φαῖστος τῶν ἡρακλέους λεγόμενος παίδων καὶ οὗτος εἶναι: φαίστου δὲ κατὰ μαντείαν μετοικήσαντος ἐς κρήτην, βασιλεῦσαι λέγεται ζεύξιππος ἀπόλλωνος υἱὸς καὶ νύμφης συλλίδος. μετὰ δὲ ζεύξιππον τελευτήσαντα, ἀγαμέμνων στρατὸν ἤγαγεν ἐπὶ σικυῶνα, καὶ τὸν βασιλέα ἱππόλυτον ῥοπάλου παῖδα τοῦ φαίστου: δείσας, δὲ τὸν στρατὸν ἐπιόντα ἱππόλυτος συνεχώρησεν ἀγαμέμνονος κατήκοος καὶ μυκηναίων εἶναι ἱππολύτου δὲ ἦν τούτου λακεστάδης, φάλκης: ταμφάλκης δὲ ὁ τημένου καταλαβὼν νύκτωρ σικυῶνα σὺν δωριεῦσι κακὸν μὲν ἅτε ἡρακλείδην καὶ αὐτὸν ἐποίησεν οὐδὲν. κοινωνὸν δὲ ἔσχε τῆς ἀρχῆς, καὶ δωριεῖς μὲν σικυώνιοι γεγόνασιν ἀπὸ τούτου, καὶ μοῖρα τῆς ἀργείας. *Sicyonis filia fuit Echthonophyle ex qua Mercurio genitus est, vt ferunt, Polybus. Eam postea Phlias Dionysij filius duxit, ex qua Androdamam genuit filium. Polybus verò Talao Biantis filio Argiuorum regi Lysianassam filiã nuptui dedit. Hoc tempore Adrastus ex*

Argis ad Polybum perfugit, in Sicyonem: ac Polybo vita functo imperium Sicyonis penes Adrastum fuit: quo in Argos reuerso, Ianiscus de Clytij Lomedontis affinis posteris, quum ex Attica terra Sicyonem venisset, regnum ibi obtinuit. Ianisco mortuo Phæstus regnauit, qui de filiis Herculis fuisse dicitur. Hic cùm ex vaticinio in Cretam migrasset, ferunt regnasse Zeuxippum Apolline & Syllide nympha genitum, quo fato functo: Agamemnon bellum Sicyoni fecit, & Hippolyto qui Rhopalo Phæsti filio natus erat, quique veritus aduentantem exercitum, pactus est cum Agamemnone se illius & Mycenæorum subditum fore. Hippolyti huius fuit Lacestades, Phalces. Tamphalces verò Temeni filius noctu cum Doriensibus vrbem cepit: non tamen regi quicquam mali fecit, nempe nato etiam ex Heraclidarum gente, sed socium regni habuit. Ab eo tempore Sicyonij ipsi Dorienses sunt facti, & in partem cesserunt Argiuæ ditionis.

d Apud Assyrios Tautane. } Hunc ferunt temporibus Iliaci belli regnasse: sic Eusebius & Diodorus, qui narrat Priamum, cùm bello premeretur misisse, qui ab hoc Assyriorum rege, cuius imperio & ipse Priamus parebat, subsidium suo nomine peterent. Assyrium decem millia Æthiopum, totidem Susianorum, ac currus ducentos misisse præfecto illis Memnone Tithoni satrapæ apud regem gratiosissimi filio, cuius Homerus meminit. Nam in eo bello occidit, iuuenis corporis atque animi dotibus præstantissimus, quique pugnando multa ediderat egregia facinora.

e Iudex Labdon fuit. } Euseb. Labdon vocat, vulgo Abdon dicitur, Iudic. 12. & apud Iosephum lib. 5. Hilonis filius è tribu Effraim cui filij fuerunt quadraginta, & ex his nepotes quinquaginta equis exercitatis: omnésque reliquit superstites.

f Sicyoniorum iam Pelasgus erat. } In antiquis exemplaribus legitur, Pelagus. Admonuit me Hieronymus Ruffaldus meus, iuuenis pectore vt musis deditissimo, sic & candidissimo, & ad amicitiam cum bonis ineundam, seruandámque ficto & concinnato, legisse se in quodam Augustini codice Pelasum: Ex Pausania nihil hic adiuuari possumus, quippè qui alios ponit reges. Hieronymus Ruffaldus.

g Et Hebræorum iudex Samson. } Iudic. 13. & Ioseph. libro 5. cuius facta maiora sunt & admirabiliora quàm quæ gentiles de Hercule, vel Hectore, vel Milone fabulantur. Quæ, quia sunt omnibus notissima, fusius non persequar.

h Sed Aeneam, quoniam quando mortuus est. } Mezentius rex Ethruscorum bellum cum Latinis, quibus Æneas imperabat, gessit, commissóque prælio iuxta Lauinium graui & ambiguo, quod nox deus Mezentius. Æneas

ſola diremit, in eo Aeneas euanuit, alij in deos tranſlatum exiſtimarunt, alij ſubmerſum in Numico crediderunt amne. Templum eſt ei conſtructum à Latinis, hac inſcriptione, vt Dionyſius prodit interprete Lapo: patris diui terreſtris, qui fluuij Numici vndas gubernat. Sunt qui dicant, ab Aenea ipſo conſtructum templum. Feſtus ab Aſcanio tradit. Obiit ergo tertio anno poſt Latini ſoceri mortem, quo tempore ipſe regnum tenuit: ſeptimo verò anno poſt captum Ilium. Sepulchra eius varia in variis regionibus viſuntur: ſed honoraria, quæ Græci κενοτάφια nominant, & vt Verg. vertit, inanes tumulos. Vnum tamen verum, plenúmque aiunt ad Numicum fluuium. Liuius: Situs eſt, quemcunque eum appellare fas iuſque eſt, ad Numicum amnem. Iouem indigetem appellant. Hoc nomine ab Aſcanio filio dictus eſt, relatúſque in deorum numerum. Indigetes dij vocantur, ceu in diis agentes, qui ex hominibus eò peruenere. Sunt qui putant indigetes eſſe quos indigitari, hoc eſt vocari & nominari, nefas eſt: iique ſunt dij, in quorum cuſtodia ſunt vrbes gentéſque: ſed ſi indigitare ſit inuocare, dici poterunt, quòd inuocati faciles ſint, & præſto adſint. Cæterùm puto indigetes appellari, quaſi in eo loco vel geniti, vel degentes, & propitiores ſunt, tum loco velut patriæ, tum hominibus velut ciuibus. Hos intelligit Lucanus, cùm dicit bella ciuilia ob cladem venturam

Indigetes

Indigetes fleuiſſe deos, vrbíſque laborem
Teſtatos ſudore lares.

Ideo & Aeneas, qui Iupiter indiges, Iupiter quoque Latialis exiſtimatur. Illud non prætermittam, Aeneam habere oſcillationem in Italia, vt in Græcia Erigonē Icarī filiam. Apud Feſtū enim Pompeium ſic legitur, mendosè quidem, ſed nos lectionem vt poterimus reſtituemus vt intelligi ſaltem poſſit: Cauſa, inquit, eius iactationis oſcillorum proditur, quòd Aeneas Latinus rex, prælio quod ei fuit aduerſus Mezentium Ceritum regem, nuſquam apparuerit, indicatúſque ſit Iupiter factus Latialis. Itaque per ſex eos dies feriatos Aſcanius rex liberos ſeruóſque requirere iuſsit, non ſolùm in terris, ſed etiam quàm videretur cælum poſſe adiri, per oſcillationem, velut imaginem quandam vitæ humanæ, in qua altiſsima interdum ad infimum, infima ad ſummum efferuntur. Hæc Feſtus. Porrò oſcillum ab ore diminutiuum eſt, vt Columella oſcilla lupinorum dicit, imagunculæ ſunt hominum. Santra ab oſcello deducit vetere verbo, quod eſt inclinare, quòd præcipites in os ferantur.

Oſcillatio

l Deum ſibi fecerūt Latini.} *Colitur & in Sicilia in Elima vrbe quā ipſe cōdidit. Ouid. 14. Met. Aeneæ paruū eſſe numen ſubſignificat.*

k Sabini etiā regem ſuum primū Xanthum, ſiue, vt aliqui appellant,

pellant, Xanthium.} *In variis exemplaribus variè habetur: in aliis Xanthum in aliis Sancium, in aliis Sancum, aliquo vestigio melioris lectionis. Sangum enim est legendum Dionys. lib. 2. Porcium Catonem ait scriptum reliquisse, Sabinorum gentem esse nominatam à Sabino filio Sangi dei gentilis, qui etiam dictus est Pistius. Et Lactan. Sabini, inquit, colunt Sangum, vt Romani Quirinum, & Attici Mineruam. De hoc plurima habes apud Annium, si cui vel vacat, vel libet illa cõsectari. Sangigenij meminit Sequester Vibius in Vrbis regionibus.*

l Per idem tempus Codrus rex Athen.} *Codrus Melã hi Messenij filius fuit, quo rege Heraclidæ, qui in Peloponneso imperabant, bellum mouerunt Atheniensibus. quòd abundante ibi exulum multitudine, & regnante Codro Melanthy filio, timere cœperunt, & Corinthus propter vicinitatem loci: nam Megara Isthmum contingit, in quo est Corinthus, & Messeniis, quorum rex fuerat Melanthus Codri pater. Cõsultum igitur à Laconibus oraculum, respondit victoriã & mortem regis eandem in partem inclinare. Heraclidæ hoc audito, simul dissimulandam Dei vocem curabant, simul edictum in castris proposuerunt, ne quis Codri corpus violaret. Verùm diuini responsi rumor ad Atheniẽses peruenit. Codrus vt erat & patriæ amans, & gloriæ appetens posito regio cultu, castra Laconum ingressus, prouocatis iurgio militibus se interficiendum præbuit. Ita Lacones prælio fusi, reliqua exacti Attica solam Megaricam terram tenuerunt.* Codrus.

m Responsum enim acceperat.} *Seruius redditum oraculum tradit in eam sententiam, quam dixi. Trogus scribit responsum esse, superiores fore Lacones, ni regem Athenien. occidissent. Cicero 1. Tuscul. quæst. Si rex interfectus esset, victrices Athenas fore.*

n Hunc Athenien. tanquam deum.} *Cicero 3. de natura deorum, inquit: Sed si sunt dij hi, est certè Erichtheus, cuius Athenis delubrum vidimus & sacerdotem: quem si deum facimus, quid aut de Codro dubitare possumus, aut de cæteris, qui pugnantes pro patriæ libertate ceciderunt? Quod si probabile non est, nec illa quidem superiora, vnde hæc manant, probanda sunt. Hoc dicto Ciceronis in dubium venit, in Athenien. Codrum, vel deum putarint, vel diuinis coluerint honoribus.* Erichtheus

o Non de Creusa, de qua fuit Ascanius.} *Creusa Priami & Hecubæ filia, Aeneæ peperit Ascanium. Ilio incolumi. Idem Aeneas in Italia ex Lauinia Latini filia Siluium procreauit, qui posthumus est natus, hoc est patre mortuo. Sunt qui putent Aenea sublato, imperium Latinorum penes Lauiniam fuisse, conseruatúmque ab ea quoad filius ætate fuit imperio idonea. Tunc ei traditũ à matre regnum. Alij ditionem Aeneæ Ascanium accepisse, tametsi genius non erat ex* Creusa.

Lauinia, cuius nomine ad Aeneam Latium regnum peruenerat, ſed quia nedum Aeneæ filius quiſquam erat ex Lauinia, nec bellum difficile, quod cum Ethruſcis duce Mezentio illorum rege & Lauſo filio gerebatur, à fœmina adminiſtrari poterat. Lauiniámque quum videret priuignum imperantem, ſeceſsiſſe in rura, ac in ſyluis extructa domo egiſſe, ibique ediſiſſe filium, quem Syluium nominauit: quia in ſyluis, & Poſthumum, quia mortuo patre natus eſſet. Aſcanius ex ſyluis nouercam cum fratre eduxit, habuítque apud ſe liberaliter, cúmque Aſcanius diem obiiſſet, reliquit Iulum filium, inter quem & Syluium patruum controuerſia fuit de regno: quam populus diſceptator ita diremit, vt quoniam Syluius & natu maior erat, ac perinde rebus adminiſtrandis commodior, & Lauiniæ filius regni hæredis regnaret: penes Iulum verò ſacrorum eſſet poteſtas, quæ eſt ſecundū regiā maxima. De his ſacris loquitur Cæſar, & apud Lucanū: Phrygiúque penates gentis Iuleæ: & in laudatione amitæ Marij coniugis apud Suetonium: A Venere, inquit, Iulij, cuius gentis familia eſt noſtra. Eſt ergo in genere ceremonia deorū. Nam Diony. etiā ætate ſua ſcribit Iuliā gentem illa ſacra habere. Memini ſcripſiſſe me alio volumine huius operis, propter vaticiniū Neptuni, quod eſt apud Home. credidiſſe nōnullos Aeneā condita ſociis vrbe in Italia, rediſſe in Phrygiam, atque ibi dominatum Troianis, neſcio an prælio cum Ethruſcis ſe ſubduxerit, & nauigio redierit in patriā. Sed exiſtimarim potius ſi quid de Troia Phrygia Homerus ſentit, illud eſſe quod Aſcaniū in Phrygia regnaſſe ferè conuenit. Diony. illū ſcribit, cùm in ea regione imperaſſet, reductis ab Heleno Hectoris filiis in Iliū & Aſcaniū eò reuerſum, expulſis Antenoris liberis, quos ibi Agamemnon diſcedens præfecerat. Tum & vrbs eſt in Phrygia, quam Antādron nominant, in qua regnum tenuiſſe Aſcanium proditur, & ſic nominatā, quòd cùm eſſet à Pelaſgis captus, ea ſe redemit, ideo Antandrus quaſi ἀντὶ ἀνδρός, hoc eſt, pro Aſcanio. Itaque dubitari poteſt an Aſcanius relictus ſit in patria ab Aenea, nec comes fuerit paternæ fugæ, an patre mortuo vbi res penes nouercam fuere, conceſsit in Aſiam. Aſcaniam v. bē Heſychius ponit in Phrygia conditam ab Aſcanio, vt Stephanus aſſerit. Ac fieri poteſt, vt alius ſit is Aeneæ filius, qui in Aſia dominatus eſt, quàm hic Italienſis Aſcanius: neque enim duos tantùm fuiſſe Aeneæ filios crediderim etiam Aſcanios dictos, quod puto cognomē illorum potius fuiſſe, quàm proprium cuiuſquam nomen: Nam is ipſe Aſcanius, qui in Italia dicitur patri ſucceſsiſſe, Euryleon proprio nomine vocabatur.

Melāthus. p Melātho Athen.} *Melanthus pater fuit Codri, vt diximus. Regnum Athen. quemodo ſit nactus, referūt cùm alij permulti, tum verò*

Suidas

Suidas in voce ἀπατούρια. Festum hoc, inquit, est populo celebre: agebatur ab Athen. per tres dies, in quo donatus est ciuitate filius Sitalci regis Thraciæ. Vocant quidē primum diē δορπείαν, cœnæ diē, quo sodales vespere conuenientes epulabantur. Alterum verò ἀνάῤῥυσιν, hoc est luxum, à sacrificādo: sacrum verò fiebat Διὶ φρατρίῳ. Ioui sodali, & Mineruæ. Tertiū verò κουρεῶτιν, id est puellare, quòd tunc pueros & puellas in sodalitates ascriberent. Fuit autem causa festi hæc: bellum erat Athen. cum Bœotiis de Celænis, quæ est regio in confinius: Xanthius Bœotius prouocauit regem Athen. Thymetum, quo non recipiēte certamen, Melanthus qui tum ibi erat peregrinus, Messenius genere à Periclymeno Nelei filio, præfectus est regno certamine suscepto. Cùm verò pugnarent, visus est Melantho quidam à tergo Xanthij consistere nigram capræ pellem indutus. Exclamauit ergo iniquè eum agere, qui comitatus in pugnam venirct. Bœotius cùm se conuertisset occisus est à Melantho. Hinc festum deceptoris, & Dionysii μελαναίγιδος, hoc est nigræ capræ pellis templum extruxerunt. Sunt qui dicant apaturia nominata à patribus simul conuenientibus ad adscriptiones liberorum inter viros, id est ad sumendam togam virilem. Sic apaturia & homopatoria dicta, vt vxor dicitur ἄκοιτις καὶ ὁμόκοιτος. Hæc Suidas.

De successione ordinis regni apud Israëlitas post Iudices.

CAP. XX.

Nox eisdem per loca memorata regnantibus, Israëlitarum regnum, finito tempore Iudicum, à Saule rege sumpsit exordium: quo tempore fuit Samuel Propheta. Ab illo igitur tempore hi reges Latinorum esse cœperunt quos cognominabant Syluios, ab eo qui filius Æneæ primus dictus est Syluius: cæteris subsecutis & propria nomina imponebantur, & hoc non defuit cognomentum, sicut longè postea Cæsares cognominati sunt, [a] qui successerunt Cæsari Iulio. Reprobato autem Saule, ne quisquam ex eius stirpe regnaret, [b] eóque defuncto Dauid successit in regnum [c] post annos à Saulis imperio XL. [d] Tunc Athenienses habere deinde reges post Codri interitum destiterunt, & magistratus habere cœperunt administrandæ Reipub. [e] Post Dauid, qui etiam ipse quadraginta regnauit annos, filius eius Salomon rex Israëlitarum fuit, qui templum illud nobilissimum Dei Hierosolymitanum condidit. Cuius tempore apud Latinos condita est Alba, ex qua deinceps non Latinorum, sed Albanorum reges appellari in eodem tamen Lario cœperunt: [f] Salomoni successit filius Roboam, sub

quo in duo regna populus ille diuisus est, & singulæ partes suos singulos reges habere cœperunt.

L. VIVES.

Cæsares a QVi successerunt Cæsari Iulio.} *Alibi habetur, Cæsari Augusto: & haud dubiè propter Augustum cæteri Romani principes & Cæsares & Augusti sunt dicti, & si Augustus nominatus est Cæsar, qui prius C. Octauius, quòd testamento erat à Iulio Cæsare maiore auunculo adoptatus.*

b Eóque def.} *Erat iam multis annis antea unctus à Samuele, sacratúsque rex Israël, sed non cœpit imperare quoad vita concessit Saul cùm Dauid consulto oraculo venit in Ebron. 2. Reg. cap. 2.*

c Post annos à Saulis imp.} *Tot enim annis regnauit Saul rex sacris literis, & Iosepho. Eupolemus verò qui Hebræorum conscripsit historias, tantum 21. ponit.*

Archontes d Tunc Athenien.} *His successere quos ipsi vocant ἄρχοντας, hoc est principes. Hieronymus magistratus vertit, & Plinius lib. 33. Cicero in De fato Græco verbo est vsus, quod parum commodè Latinè posse exprimi videbat: Archonte inquit, Pytharato. Idem fecit Spartianus in Adriano: Athenis, inquit, archon fuit. Velleius Paterculus sic: Codri fuit filius Medon, primus archon Athenis fuit, ab hoc posteri apud Atticos dicti Medontidæ: sed hi insequentes vsque ad Charopem dum viuerent, eum honorem vsurparunt, postea decennales fuere magistratus, instituti paulò ante primam Olympiadem. Post Eryxiam fuerunt annui, id est Olym. 26. Pollux. lib. 8.* ἀρχόντων Ἀθήνησι ὀνόματα. οἱ ἐννέα ἄρχοντες εἰσὶ δὲ ὁ τοῦ ἐνιαυτοῦ ἐπώνυμος ἄρχων, βασιλεὺς, πολέμαρχος, καὶ θεσμοθέται ἕξ· ἐκ τούτων γὰρ οἱ ἐννέα ἄρχοντες συμπληροῦνται, ἐκαλεῖτο δέ τις θεσμοθετῶν ἀνάκρισις. *& mox:* ὁ δὲ ἄρχων διατίθησι μὲν Διονύσια καὶ Θαργήλια μετὰ τῶν ἐπιμελητῶν, δίκαι δὲ πρὸς αὐτὸν λαγχάνονται κακώσεως, παρανοίας, εἰς δατητῶν αἵρεσιν, ἐπιτροπῆς ὀρφανῶν, ἐπιτρόπων καταστάσεις, κλήρων καὶ ἐπικλήρων ἐπιδικασίαι, ἐπιμελεῖται δὲ καὶ τῶν γυναικῶν αἳ ἂν φάσκωσιν ἀπ' ἀνδρὸς τελευτῆς κύειν, καὶ τοὺς οἴκους ἐκμισθοῖ τῶν ὀρφανῶν. ἔστι δὲ ἐπώνυμος ἔτους, καὶ ἀπ' αὐτοῦ ὁ χρόνος ἀριθμεῖται. *Id est, Nomina magistratuum Athenis. Nouem magistratus, qui sunt: primum is qui annis singulis archon nominatur: tum rex: inde polemarchus siue belli princeps & thesmothetæ siue legum latores sex, ex quibus nouem conficiuntur magistratus: idque thesmothetarum vocatur forum, & cognitio. Archon verò disponit Dionysia & ludos Apollinis in verè cum aliis, qui ei adhibentur curæ socii: iudicia apud illum exercentur hæc, malæ tractationis iniuriarum, de eligendis qui orphanis dent curatores, & curatorum constitutio, aduocatio heredum,*

dum, & fœminarum quæ solæ sunt hæredes ex asse, curatores mulierum quæ à maritis morte deprehenduntur ferre uterum, locatio ædium orphanorum. Hic verò præcipuè archon dicitur, & ab eo signantur fasti. Sic illi Iudicabant olim ante Solonis leges separatim, nec aliter licebat Rex sedebat ad Bucolæum non procul à Prytaneo, polemarchus in Lyceo, thesmothetæ in Thesmotio, Archon ad statuas æneas, quæ eponymi dicebantur, vbi & figebantur leges, antequam essent approbatæ, seu quod dicat pro rostris.

e Post Dauid qui etiam.} Non modò inter reges, sed nec inter priuatos homines tale par, quales hi pater & filius Dauid & Salomon. Pater mansuetudine & probitate Deo charissimus, insignis vaticinio: filius sapientia cunctos mortales antecellens. Huius Salomonis & templi ab eo constructi meminerunt profani scriptores Eupolemus, & Timochares. Lact. lib. 4. Diuin. instit. Salomonem scribit regnasse ante Troiana tempora annis cxl. quum totidem annis posterior fuerit clade Ilij, vel erratum est à librariis, vel autor ipse lapsus memoria, & pro post dixit antè. Dauid.

f Salomoni successit filius Roboam.} Hic planè, quod dici solet, Heroum filij noxæ, ex patre sapientissimo stultissimus filius & arrogantissimus, qui quòd populum se arctius habiturum, quàm fecisset pater palàm professus esset; decem tribus amisit, quarum qui electus rex dictus est rex Israel: ipse verò cui duæ reliquæ superfuerunt, nominatus rex Iuda: nam ei tribus Iuda & proxima illi Beniamin parebant. Leuitica cum Iudaica mansit propter templum Domini, quod erat Hierosolymis Iudæis. Roboam.

De regibus Latij, quorum primus Æneas, & duodecimus Auentinus dij facti sunt. CAP. XXI.

Latium post Æneam quem deum fecerant, vndecim reges habuit, quorum nullus deus factus est. Auentinus autem, qui duodecimo loco Aeneam sequitur, quum esset prostratus in bello, & sepultus in eo monte qui etiam nunc eius nomine nuncupatur, deorum talium quales sibi faciebant numero est additus, alij sanè noluerunt eum in prælio scribere occisum, sed non comparuisse dixerunt:ᵃ nec ex eius vocabulo appellatum montem, sed ab aduentu auium dictum Auentinum. Post hunc non est deus factus in Latio, nisi Romulus conditor Romæ. Inter istum autem & illum reges reperiuntur duo: quorum primus est, vt Vergiliano eum versu eloquar;

Proximus ille Procas Troianæ gloria gentis:

Cuius tempore quia iam quodammodo Roma parturiebatur, illud omnium regnorum maximum Assyriorum finem tantæ diuturnitatis accepit. Ad Medos quippe translatum est post annos fermè mille trecentos quinque, vt etiam Beli, qui Ninum genuit, & illic paruo contentus imperio primus rex fuit, tempora computentur. Procas autem regnauit ante Amulium. Porrò Amulius fratris sui Numitoris filiam Rheam nomine, quæ etiam Ilia vocabatur, Romuli matrem Vestalē virginem fecerat, quam volūt de Marte geminos concepisse, isto modo stuprum eius honorantes, vel excusantes, & adhibentes argumentum, quòd infantes expositos lupa nutriuerit. Hoc enim genus bestiæ ad Martem existimant pertinere, vt videlicet ideo lupa credatur admouisse vbera paruulis, quia filios domini sui Martis agnouit: quamuis non desint qui dicant, quū expositi vagientes iacerent, à nescio qua primùm meretrice fuisse collectos, & primas eius suxisse mamillas. Meretrices autem lupas vocabant, vnde etiam nunc turpia loca earum lupanaria nuncupantur. Et eos postea ad Faustulum peruenisse pastorem, atque ab eius Acca vxore nutritos, quāquam si ad arguendum hominem regē, qui eos in aquam proiici crudeliter iusserat, eis infantibus per quos tanta ciuitas condenda fuerat de aqua diuinitus liberatis, per lactantē feram Deus voluit subuenire, quid mirū est? Amulio successit in regnum Latiale frater eius Numitor auus Romuli, cuius Numitoris primo anno condita est Roma, ac per hoc cū suo deinceps, id est Romulo nepote regnauit.

L. VIVES.

Auētinus. a NEc ex eius vocabulo appellatum montem.) *Varro lib. 4. De lingua Latina: Auentinum aliquot de causis dicunt: Naeuius ab auibus, quòd eò se ab Tiberi ferrent aues. Alij à rege Auētino Albano, quòd ibi sit sepultus. Alij Auentinum ab aduentu hominum, quòd commune Latinorum ibi Dianæ templum sit constitutum. Ego maximè puto ab aduectu. Nam olim paludibus mons erat ab reliquis disclusus, itaque eò ex vrbe aduehebātur ratibus. Et quandoquidem bene curiosioribus ingeniis volumen hoc decimumoctauum paulò fusius extendimus, illud non pigebit quoque annotare: Auentinum montem extra pomœrium fuisse Romæ propter alteram ex duabus causis, aut quòd plebs eò secessisset, aut quòd Remo auspicante illo loco aues non addixissent.*

Quòd

Quòd eo tempore Roma sit condita, quo regnum Assyriorum intercidit, quo Ezechias regnauit in Iudæa.

CAP. XXII.

a NE multis morer, condita est Roma velut altera Babylon, & velut prioris filia Babylonis, per quam Deo placuit orbẽ debellare terrarum, & in vnam societatem Reip. legúmque perductum longè latèque pacare. Erant enim iam populi validi, & fortes, & armis gentes exercitatæ, quæ non facilè cederent, & quas opus esset ingentibus periculis & vastatione vtrinque non parua atque horrendo labore superari. Nam quando regnum Assyriorum totam penè Asiam subiugauit, licet bellando sit factum, non tamen multum asperis & difficilibus bellis fieri potuit, quia rudes ad resistendum gẽtes erant, nec tam multæ, vel tã magnæ. Siquidem post illud maximũ atque vniuersale diluuium, quũ in arca Noe octo soli homines euaserũt, anni non amplius quàm mille transierãt, quãdo Ninus Asiã totã excepta India subiugauit. Roma verò tot gẽtes & Oriẽtis & Occidẽtis, quas imperio Rom. subditas cernimus, nõ ea celeritate ac facilitate perdomuit, quoniã paulatim crescẽdo robustas eas & bellicosas quaquauersum dilatabatur inuenit. Tempore igitur quo Roma cõdita est, populus Israel habebat in terra promissionis annos septingẽtos decẽ & octo. Ex quibus vigintiseptẽ pertinent ad Iesum Naue, deinde ad tempus Iudicũ trecenti vigintinouem. Ex quo autẽ ibi reges esse cœperãt, anni erant trecẽti sexagintaduo. Et rex tũc erat in Iuda, cuius nomẽ erat Achaz, vel sicut alij cõputant, qui ei successit Ezechias, quem quidem constat optimum & piissimum regem Romuli regnasse temporibus.[b] In ea verò his temporibus Hebraici populi parte quæ appellabatur Israel, regnare cœperat Osee.

L. VIVES.

NAm altissima tunc condita est ciuitas Roma. } *In quodam libro sic legitur : Ne multis morer, condita est ciuitas Roma, vt annotauit mihi Nicolaus Vottonius meus, acri indicio & suauissimo ingenio iuuenis. Porrò Petrus apostolus Romam Babylonem appellat, vt etiam Hieronymus in vita Marci interpretatur, qui ad Marcellã scribẽs non aliã existimat describi à Ioanne in Apocalypsi Babylonẽ, quã vrbem Romam. Nunc verò nomen tam odiosum exuit, nam nihil est in ea confusum & promiscuum, discretis adeò & redactis omnibus in certas leges, vt quũ omnia propè illic vendantur, & eman-*

tur, nihil tamen agas ſine lege, ac formula, atque etiam ſanctiſsimi iuris.
b In ea verò.} *Alibi ſic, In ea Hebræi populi parte.*

De Sibylla Erythræa, quæ inter alias Sibyllas cognoſcitur de Chriſto euidentia multa ceciniſſe.

CAP. XXIII.

EOdem tempore nõnulli Sibyllam Erythræam vaticinatam ferunt. [a]Sibyllas autem Varro prodit plures fuiſſe, non vnam: [b]Hæc ſanè Erythræa Sibylla quædam de Chriſto manifeſta conſcripſit, quæ etiam nos in Latina lingua verſibus malè Latinis & non ſtantibus legimus, per neſcio cuius interpretis imperitiam, ſicut pòſt cognouimus. Nam vir clariſſimus Flaccianus, qui etiam procóſul fuit, homo facillimæ facundiæ, multæque doctrinæ quum de Chriſto colloqueremur, Græcum nobis codicem protulit, carmina eſſe dicens Sibyllæ Erythrææ, vbi oſtendit quodam loco [c]in capitibus verſuum ordinem literarum ita ſe habentem, vt hæc in eo verba legerentur: Ἰησοῦς Χριστὸς Θεοῦ υἱὸς σωτὴρ, quod eſt Latinè: Ieſus Chriſtus Dei filius Saluator. Hi autem verſus quorum primæ literæ iſtum ſenſum, quem diximus reddunt, ſicut[d]eos quidam Latinis extantibus verſibus eſt interpretatus, hæc continent:

[e]Iudicij ſignum, tellus ſudore madeſcet,
E cælo rex adueniet per ſecla futurus:
[f]Scilicet in carnem præſens vt iudicet orbem.
Vnde Deum cernent incredulus atque fidelis
Celſum cum ſanctis, æui iam termino in ipſo.
[g]Sic animæ cum carne aderunt, quas iudicet ipſe.
Quum iacet incultus denſis in vepribus orbis
Reiicient ſimulachra viri, cunctam quoque gazam:
[h]Exuret terras ignis, pontúmque polúmque
Inquirens, tetri portas effringet Auerni.
[i]Sanctorum ſed enim cunctæ lux libera carni
Tradetur, ſontes æterna flamma cremabit.
[k]Occultos actus retegens, tunc quiſque loquetur
Secreta, atque Deus reſerabit pectora luci.
Tunc erit & luctus, ſtridebunt dentibus omnes.
[l]Eripitur ſolis iubar, & chorus interit aſtris.
Soluetur cælum, lunaris ſplendor obibit.
[m]Deiiciet colles, valles extollet ab imo.
[n]Non erit id rebus hominum ſublime, vel altum.

o Iam

[o] Iam æquantur campis montes, & cærula ponti.
Omnia cessabunt, tellus confracta peribit.
Sic pariter fontes torrentur: fluminàque igni.
Sed tuba tunc sonitum tristem demittet ab alto
[p] Orbe, gemens facinus miserum variósque labores:
Tartareúmque chaos monstrabit terra dehiscens.
Et coràm hic Domini reges sistentur ad vnum.
Decidet è cælis ignísque & sulphuris amnis.

In his Latinis versibus de Græco vtcunque translatis, ibi non potuit ille sensus occurrere: qui fit cùm literæ, quæ sunt in eorum capitibus connectuntur, vbi υ litera in Græco est posita, [q] quia non potuerunt verba Latina inueniri, quæ ab eadem litera inciperent, & sententiæ conuenirent. Hi autem sunt versus tres, quintus; & octauusdecimus & nonusdecimus. Deinde literas, quæ sunt in capitibus omnium versuum connectentes, harum triũ quæ scriptæ sunt non legamus, sed pro eis υ literam tãquam in eisdem locis ipsa sit posita recordemur, exprimitur in quinque verbis, Iesus Christus Dei filius saluator: sed cùm Græcè hoc dicitur, non Latinè. Et sunt versus viginti & septem, qui numerus [r] quadratum ternarium solidum reddit. Tria enim ter ducta fiũt nouem. Et ipsa nouẽ si ter ducantur, vt ex lato in altum figura consurgat, ad viginti septem perueniunt. Horũ autem Græcorum quinq; verborum, quæ sunt Ἰησοῦς Χριστὸς Θεοῦ υἱὸς σωτὴρ, quòd est Latinè: Iesus Christus Dei filius saluator, si primas literas iungas, erit ἰχθὺς, id est piscis, in quo nomine mysticé intelligitur Christus, eo quòd in huius mortalitatis abysso velut in aquarum profunditate viuus, hoc est sine peccato esse potuerit. Hęc autem Sibylla siue Erythræa, siue vt quidam magis credunt Cumana, ita nihil habet in toto carmine suo cuius exigua ista particula est, quod ad deorum falsorum siue fictorum cultum pertineat, quinimò ita etiam contra eos, & contra cultores eorum loquitur, vt in eorum numero deputanda videatur, qui pertinent ad ciuitatem Dei. [s] Inserit etiam Lactantius operi suo quædam de Christo vaticinia Sibyllæ, quamuis non exprimat cuius. Sed quæ sigillatim ipse posuit, ego arbitratus sum coniunctim esse ponenda, tanquam vnum sit prolixum, quæ ille plura commemorauit & breuia, [t] In manus iniquas, inquit, infidelium postea veniet. Et dabunt Deo alapas manibus incestis, & imputato ore expuent venenatos

ſputus. Dabit verò ad verbera ſimpliciter ſanctum dorſum. [u]Et colaphos accipiens tacebit, ne quis agnoſcat, quod verbum, vel vnde venit vt inferis loquatur, & corona ſpinea coronetur. [x]Ad cibum autem fel, & ad ſitim acetum dederunt, [y]inhoſpitalitate hanc monſtrabunt menſam. [z] Ipſa enim inſipiens gens tuum Deum non intellexiſti, ludentem mortalium mentibus, ſed & ſpinis coronaſti, & horridum fel miſcuiſti. [a]Templi verò velum ſcindetur, & medio die nox erit tenebroſa nimis in tribus horis. [b] Et morte morietur tribus diebus ſomno ſuſcepto. Et tunc ab inferis regreſſus ad lucem lætam veniet, [c] primus reſurrectionis principio reuocatis oſtenſo. Iſta Lactãtius carptim per interualla diſputationis ſuæ ſicut ea poſcere videbantur quę probare intenderat, adhibuit teſtimonia Sibyllina, quæ nos nihil interponentes, ſed in vnã ſeriem connexa ponentes, ſolis capitibus, ſi tamen ſcriptores deinceps ea ſeruare non negligant, diſtinguenda curauimus. Nonnulli ſanè Erythræam Sibyllam non Romuli ſed belli Troiani tempore fuiſſe ſcripſerunt.

L. VIVES.

Sibyllæ. a SIbyllæ.) *Mulieres ſunt vates Deo plenæ, vt inquit Diodorus lib. 5. Seruius 4. Aeneid. & Lactantius primo Diu. inſtit. ex Varrone Sibyllam nominatam dicunt, q. Dei conſilium, nam Aeoles σιοὺς deos vocant, & βουλὴν conſilium. Suidas λέξιν ῥωμαϊκὴν eſſe dicit ἑρμηνευομένην προφῆτιν, Romanam vocem interpretarique prophetiſſam, hoc eſt vatem. Quę verò & quot Sibyllæ, quibus temporibus, quibus locis fuerint, non conuenit, nobilium ſententias aliquot colligemus. Martianus Capella duas tantùm eſſe dicit, non decem. Erophilam Troianam Marmeſi filiam, quam eandem putat eſſ. Phrygiam, & Cumæam: alteram Symmachiam Hipporenſis filiam, quæ Erythræ progenita etiam Cumis vaticinata eſt. Plinius eſt autor Romæ trium Sibyllarum fuiſſe ſtatuas iuxta roſtra, vnam, quam Pacuuius Taurus ædil. pleb. inſtituit, duas quas M. Meſſala. Solinus eas nominat Cumanam, Delphicam, & Erythræum Heriphilem. Aelianus in Varia hiſt. quatuor ponit, Erythræam, Samiam, Ægyptiam, Sardianam iſtis alij duas addunt, Iudæam & Cumæam, Varro in libris Rerum diuin. ad C. Cæſarem, quatuor adiungit, vt ſint decem. Nonnulli Græcorum conati ex Sibyllis facere, quod de Iouibus, Herculibus, & aliis, qui cùm multi fuerunt, vnicum tantùm prodidere, varia de Sibylla ſcribunt, & multum inter ſe diſcrepantia. alij eam Apollinis & Lamiæ filiam volunt; alij Ariſtocratis & Hydolis, alij Crinagoræ,*

alij

alij Theodori. Tum de patria non minus dissidetur. Sũt qui Erythræam tradunt, sunt qui Siculam, sunt qui Sardinicam, sunt qui Gergethicam, sunt qui Rhodiam, sunt qui Libycam, sunt qui Leucaniam, sunt qui Samiam, quæ omnia magna ex parte de Erythræa opinati sunt, quam dicunt ante Troiana tempora fuisse. Cæterùm decem Sibyllas Varronis percensebo, vt à Lactantio ponitur, additis quæ mihi videbuntur partim ex Latinis scriptoribus, partim ex Græcis, vt res tota planior fiat. Prima Sibylla fuit Persica, cuius mentionem fecit Nicanor, qui res gestas Alexandri Macedonis scripsit. Hanc eandẽ Chaldæam esse dicunt, ab aliis Hebræa nominatur, cui proprium nomẽ Sambetha, Noe quæ vrbs est prope mare Rubrum nata, patre Berosso, & matre Erymantha, cuius libri fuerunt quatuor & viginti, ac de Christo domino innumera cecinit, déque eius aduentu, cui cætera quoq; Sibyllæ concinunt. Versus huius passim legebantur imperfecti: & interdum parum coherentes vitio non vatis, sed exscribentium festinanter, ita vt multa coniectura sit opus, quod non sine numine contigit, ne ab indignis illa vaticinia intelligerentur. Altera Sibylla fuit Libyca, cuius meminit Euripides in Lamiæ prologo. Tertia Delphica, de qua Chrysippus loquitur in eo libro, quem De diuinatione composuit. hanc putant Delphis natam dictámque Themin, & vixisse ante Troicum excidiũ, cuius plurimos versus operi suo Homerũ inseruisse crediderunt. Hanc Diodorus Daphnen Tyresiæ filiam fuisse refert, quàm Argiui cùm Thebas vicissent Delphos misere, ibiq; peritior diuinãdi Apollinis vaticiniis facta, dei oracula consulentibus edidit, idcirco Sibylla est ab omnibus cognominata. Fertur & Daphne altera Ladonis Arcadis filia, Apollini adamata, quæ in laurum est versa cum deum auersaretur & fugeret: Quarta Cumæa in Italia, quam Neuius in libris belli Punici, Piso in annalibus nominat. Hanc alij Italicam nuncupant, ex Cimerio Campaniæ vicino Cumis oppido. Quinta Erythræa, quam Apollodorus Erythræus affirmat suam fuisse ciuẽ, eámque Graijs Iliũ petentibus vaticinatam, & perituram esse Troiam, & Homerum mendacia scripturum. Hanc vulgatior opinio est fuisse ante obsidium Ilij. At Eusebius in primam ætatem vrbis Romæ regnúmque Romuli refert. Strabo verò non vnam ponit Erythræam Sibyllam, nam priscam quandam facit, & aliam recentiorem Athenam nomine, quæ fuit Alexandri temporibus. Lactantius Sibyllam Erythræam Babylone natam esse ait, & sese Erythræã appellare maluisse. Sexta Samia, de qua scripsit Eratosthenes in antiquis annalibus Samiorum se reperisse scriptum, dicta est nomine Phyto. Septima Cumana nomine Almathæa, quæ ab aliis Herophile vel Demophile nominatur. Suidas Hierophilẽ

dicit, eamq́; nouem libros attulisse ad regem Tarquinium Priscũ, ac pro eis trecentos phil.ppeos postulasse, regémque aspernatum pretij magnitudinem, & mulieris insaniam derisisse, illam in conspectu regis tres combussisse, ac pro reliquis idem pretium postulasse. Tarquinium multò magis mulierem insanire putasse, quæ denuo tribus alijs exustis, cùm in eodem pretio perseueraret, motum esse regem, ac residuos trecentis aureis emisse. Huius facti meminerunt plerique scriptores, Plinius, Dionysius, Solinus, Gellius, Seruius, qui Tarquinio Superbo libros oblatos, non Prisco tradũt, & Plinius tres libros non nouem ponit, ac cõbustis duob. tertium superfuisse. Suidas nouem libros scribit eam attulisse peculiarium oraculorum, hoc est ad certum aliquem populum spectantium, sed combustos tantùm duos. Solinus huius sepulchrum dicit visi in Sicilia. Cæterùm nõ hanc nominat Heriphilem, Erythrææ nanque nomẽ hoc dat, quam antiquiorẽ facit Cumana. Eusebius Herophilem nec Erythrææ̃, nec Cumanam autumat, sed Samiam, vixisséque Numa rege, Leocrato Athenis archonte. Fuit & Eriphile Amphiarai coniunx Adrasti soror. Octaua Hellespontiaca in agro Troiano nata vico Marmisso circa oppidum Gergetium, quam scribit Heraclides Ponticus Solonis & Cyri fuisse tẽporibus. Nona Phrygia, quæ vaticinata sit Ancyræ. Decima Tyburs nomine Albunea, quæ Tyburi colitur vt dea, iuxta ripas amnis Auicenis, cuius in gurgite simulachrum eius inuentum esse dicitur, tenens in manu librum. Has Sibyllas tradit Varro. Feruntur & aliæ nonnullæ, vt Colophonia, quæ dicta est Lampusia Chalchante nata, cuius vaticinia & responsa carmine sunt olim lecta, & Sibylla Elissa, cuius etiam vaticinia extiterunt carmine. Venit etiam in numerum Sibyllarum Cassandra Priami filia, quæ ruinam patriæ cecinisse dicitur, & dedisse respõnsa consulentibus: & Epirotica Sibylla, Thesprotiæ nata, quæ oracula scripsit. & Thessalica Manto Tiresiæ Thebani filia. Posset & Sibylla dici Carmentis Arcas Euandri mater, & Fauna fatua Fauni regis soror & coniunx. Dubitauit Didius grammaticus an Sappho Sibylla fuerit, vt est apud Senecam in studiis liberalibus: etsi alij eo loco non Sibyllam sed publicam legunt. Verùm quænam fuerit Sybilla, cuius carminibus fata Romana continebantur, requisisse Varronem ipsum ferunt: multi Cumanam putant, vt Verg. qui eam vocat Deiphoben Glauci filiam. Glaucus enim vates fuit, qui artem Apollinẽ ipsum docuit, nisi quis Deiphilem malit dicere, nam & hanc aiunt libros attulisse ad Tarquinium Priscũ, quos ipse in Capitolio condiderit, quam Solinus dicit quinquagesima Olympiade rebus Romæ interfuisse: quod si ita est, regi Prisco vẽdidit libros nõ Superbo, nam in quinquagesimam Olympiadem victore Olympiorum Epitelide Lacone,

&

& archonte Athenis Archistratide, incurrerunt & mors Prisci anno quarto, } *& initium regni Seruij generi eius. Ita congruentius est quod Varro & Suidas dicunt de Tarquinio Prisco, quàm quod alij de Superbo, si modò Solino constat sua computatio. Visebatur huius Sibyllæ sacellum Cumis, sed Varroni non videtur verisimile, vatem illam quam Aeneas consuluerit potuisse pertingere Romana regna, etiam post quinque reges, ideo Erythræā potius fuisse putat, quæ de Romanis cecinerit, quarto tamen eam Dionysius facit consultam ab Aenea. Varro etiam illo argumento vtitur, quod post incensum Apollinis templum, apud Erythream Ioniæ ipsa inuenta sunt carmina. Vergilius hanc eandem, vt puto, Cumæam vocat: nam sicut Capella dicit, Cumis vaticinata est, Italicis credo, quippe sunt & Cumæ Ionicæ, vbi & Erythræ. & Aristoteles in libello De naturæ miraculis, speluncam narrat esse Cumis vrbe Italiæ Sibyllæ domicilium. quam multi & Erythream putāt, incolæ Cumæam nominant, haud dubiè patriæ fauore, aut certè de alia sentientes. Non enim Vergiliana ea Cumana est, quæ libros Tarquinio vendidit. Neque Vergilius affirmat, neque verò vnius Sibyllæ putāda sunt carmina, quæ fuerunt in Capitolio, quod signat Tacitus, inquiens, quòd Augustus Cæsar indicauit. Nam cùm eo tempore multa vana, nomine Sibyllarum ferrentur, iussit conquisita Samo, Erythræo, Ilio, Africa, & per Italicas colonias carmina intra certum diem ad præfectum vrbis afferri, & iudicium censurámque quindecimuirorum adhiberi, ne haberi priuatim liceret, quod iam à maioribus erat cautum. Lactantius ex Varrone Capitolio refecto ex omnibus ciuitatibus, & Italicis, & Græcis, & præcipuè Erythræis coacti allatáque sunt Romam, cuiuscunque Sibyllæ nomine fuerunt. Et paulò post Fenestella, inquit, diligentissimus scriptor de quindecimuiris dicens, ait, restituto Capitolio retulisse ad senatusconsultum Curionem consulem, vt legati Erythras mitterentur, qui carmina Sibyllæ conquisita Romam deportarent. Itaque missos esse P. Gabinium. M. Otacilium, L. Valerium, qui descriptos à priuatis versus circa mille Romā deportauerunt. Idē suprà ostendimus dixisse Varronem. Tantū Firmianus, Stilico Honorij Cæsaris socer concitaturus in generum seditionem, versus omnes Sibyllinos curauit abolendos, de quo facto loquens Rutilius Claudianus inquit,*

Nec tantùm Geticis grassatus proditor armis,
Ante Sibyllinæ fata cremauit opis. Hæc de Sibyllis.

b Et sane Erythræa Sibylla. } *At Lactantius aliquot ex his versibus nomine aliarum Sibyllarum citat, sed non refert cuius Sibyllæ sint. Sibyllæ esse constat, & pleraque aliarum vaticinia Erythrææ seu nobilissimæ assignabantur.*

e In capitibus versuum. } *Solitas Sibyllas aliquid per initia versuu͂ significare docet Cicero secundo De diuinatione. De Sibyllis enim loquens, sic scribit: non esse autem illud carmen furentis, tum ipse poema declarat, est enim magis artis & scientiæ, quàm vaticinationis & motus: tum verò ea quæ acrostichis dicitur, cùm deinceps versus literis connectitur, vt in quibusdam Ennianis, quæ Ennius fecit. id certè magis est attenti animi, quàm furentis: atque in Sibyllinis ex primo versu cuiuscunque sententiæ primis literis illius sententiæ carmen omne prætexitur. ad hunc modum ille. Hoc etiam subsignificat Verg. 4. Aegl. cùm dicit:*

Vltima Cumæi venit iam carminis ætas.

Scilicet tēpus etiā quò vaticinium tendebat, certis erat literis insertum.

d Quidam Latinus. } *Alibi sic, Quidam Latinis & extantibus ver. aliàs, & stantibus.*

e Iudicij signum. } *Versus Græci, vt ab Eusebio ἐν τῷ λόγῳ βασιλικῷ ponuntur, sunt hi:*

ἰδρώσει γὰρ χθὼν κρίσεως, σημεῖον ὅτ' ἔσται.
ἥξει δ' οὐρανόθεν βασιλεὺς αἰῶσιν ὁ μέλλων
σάρκα παρὼν κρῖναι πᾶσαν, καὶ κόσμον ὕπαντα.
ὄψονται δὲ θεὸν μέροπες πιστοὶ καὶ ἄπιστοι.
ὕψιστον μετὰ τῶν ἁγίων ἐπὶ τέρμα χρόνοιο
σαρκοφόρον ψυχὰς δ' ἀνθρώπων ἐπὶ βήματι κρινεῖ.
χέρσος ὅτ' αὖ ποτὲ κόσμος ὅλος, καὶ ἄκανθα γένηται.
ῥίψουσι τ' εἴδωλα βροτοί, καὶ πλοῦτον ἅπαντα.
ἰχνεῦον ῥήξει τε πύλας εἱρκτῆς ἀΐδαο.
σὰρξ τότε πᾶσα νεκρῶν ἐς ἐλευθέριον φάος ἥξει.
τοὺς ἁγίους ἀνόμους τε τὸ πῦρ αἰῶσιν ἐλέγξει.
ὁππόσα τις πρέξας ἔλαθεν, τότε πάντα λαλήσει.
στήθεα γὰρ ζοφόεντα θεὸς φωστῆρσιν ἀνοίξει.
θρῆνος δ' ἐκ πάντων ἔσται, καὶ βρυγμὸς ὀδόντων.
ἐκλείψει σέλας ἠελίου, ἄστρων τε χορεῖαι.
οὐρανὸν εἱλίξει, μήνης δέ τε φέγγος ὀλεῖται.
ὑψώσει δὲ φάραγγας, ὀλεῖ δ' ὑψώματα βουνῶν.
ὕψος δ' οὐκέτι λυγρὸν ἐν ἀνθρώποισι φανεῖται.
ἶσά τ' ὄρη πεδίοις ἔσται, καὶ πᾶσα θάλασσα
οὐκ εἰς πλοῦν ἥξει, γῆ γὰρ φρυχθεῖσα κεραυνῷ
σὺν πηγαῖς ποταμοὶ καχλάζοντες λείψουσι.
σάλπιγξ δ' οὐρανόθεν φωνὴν πολύθρηνον ἀφήσει,
ὠρύουσα μύσος μέλλον, καὶ πήματα κόσμου.
ταρταρέον δὲ χάος τότε δείξει γαῖα χανοῦσα,

ἥξουσι

ἕξουσι δ᾽ ἐπὶ σῦμα θεοῦ βασιλῆες ἅπαντες.
ἰδίσει δ᾽ οὐρανόθεν ποταμὸς πυρὸς, ἠδὲ γε θείου.

e Iudicij signum.} *Mallem vertisset iudicij signo. Græcè sic est. sudabit terra, iudicij signum erit.*

f Scilicet in carnem } *Alibi legitur: scilicet ut carnem præsens diiudicet orbem: maluissem, scilicet ut carnem præsens & iudicet orbem. Græcè habet. Et veniet cunctam carnem censurus & orbem.*

g Si animæ cum carne aderunt. } *Secus Græcè: videbunt eum carniferum, & iudicabit hominum animas pro tribunali: hoc est; in corpore videbitur iudex, ut visus est cùm iudicaretur: quemadmodum primo Actuum hab tur. Hic Iesus qui assumptus est à vobis in cælum, sic veniet, quemadmodum vidistis eum euntem in cælum. Si quis tamen in Græco versu malit legere σαρκοφορος, aut σαρκοφόρους, tum erit, animas corporibus indutas iudicabit.*

h Exuret terras.} *Hic versus non est in Græco, nec est tamen in Latino addititius hoc loco: nam oportet esse septem & viginti.*

i Sanctorum sedem.} *In alio codice, Sanctorum, sed enim: verùm Græcè est. Caro tunc om us mortuo um in liberum veniet cælum: tum sequitur, sanctos & in ustos ignis in æternum corripiet: sed quia hæc aspera & absurda est sententia, malim legere non τοὺς ἁγίους, sed τῶν ἁγίων, ut concordet cum eo quòd Latinè interpretatum est.*

k Occultos actus retegens.} *Conscientiarum libri aperientur, ut est in Apocalypsi de quo s quentibus libris.*

l Eripitur solis iubar.} *Potius in futuro eripietur, ἐκλείψει.*

m Deiiciet colles.} *Sic Esaiæ 40. Et omnis vallis exaltabitur, & omnis mons & collis humiliabitur, & erunt plana in directa, & aspera in vias planas.*

n Non erit in rebus hominum. } *Hic versus parum constat, nam tertio loco pro dactylo ponitur tribrachus: & Græcè sic habetur, Sublime non amplius molestum in hominibus apparebit: aut videbitur. Poterat verti: non erit in rebus posthac sublime molestum. Nescio utrum intelligendum, perinde futura hominibus alta, ut humilia, quod neutra illis erunt laboriosa: an quod æqualitas erit in genere humano tanta, ut istæ vel opum, vel nobilitatis, vel honorum celsitudines non amplius graues & molestæ sint humano generi futuræ, & ut Apostolus Corinthiis scribit: Euacuetur omnis principatus & potestas humana, & sit Deus omnia in omnibus. Nihil enim grauius aut difficilius, quàm istos tolerare, quorum falsa aliqua magnitudinis opinio animos imbuit, hunc insolentem faciunt opes nimiæ, hic nihil non sibi putat licere, quòd sit ex maioribus prognatus nescio quibus,*

quos fine fine habet in ore, inclytis videlicet multis & sæuis latrociniis. Alius adorari vult propter dignitatẽ, nec ullus videtur ipsi honor honori suo satisfacere. Alius robustus nebulo militẽ se esse iactat, & propugnatorem reip. & patronum ac defensorem cæterorum, ideo licere sibi humana & diuina polluere: ibi verba præferocia, ibi minæ excindendæ ciuitatis si quis obuiam eat. Et hæc aguntur in Christiano populo, in quo gentis autor Christus disertis verbis omnem inæqualitatem sustulit, honorésque & principatus uniuersos ad gentilium insanias reiecit, nihilque esse voluit, quod nobis spiritus attolleret.

o Iam æquantur campis. } *Græcè sic: Aequales erunt campis montes, & cunctũ mare innauigabile fiet. Terra enim incensa fulmine.*

p Orbe gemens. } *Græcè, orbis factus.*

q Quia non potuerunt Latina verba inueniri. } *Nullum enim Latinum verbum habet* ὑψιλὸν, *& Græca omnia quæ ab ea incipiũtur litera sunt aspirata, quo fit vt cùm ad Latinos transeant, nullum eorum incipiat ab v leni sine aspiratione h, in quo passim labuntur imperiti.*

r Quadratum ternarium solidum reddidit. } *Planum quadratum fit ex reductione numeri in se, vt ter tria, si hoc rursus in primum ducatur, vt dicamus ter tria, ter erit solidum, prior illa summa est nouem, tum ter nouem est posterior viginti septem. Dixi de his alibi.*

Lactantius ſ Inserit etiam Lactantius operi suo. } *Lactantius Firmianus secutus Arnobij præceptoris sui exemplum, contra Gentes septem volumina conscripsit elegantissima & acutissima, nec est ullus inter Christianos scriptores tam vicinus dictioni Tullianæ.*

t In manus iniquas. } *Lactantius lib. 4. cap. 18.*

εἰς ἀνόμων χεῖρας, καὶ ἀπίστων ὕστερον ἥξει.
δώσουσι δὲ θεῷ ῥαπίσματα χερσὶν ἀνάγνοις.
καὶ στόμασι μιαροῖσι τὰ πτύσματα φαρμακόεντα
δώσει δ' εἰς μάστιγας ἁπλῶς ἁγνὸν τότε νῶτον.

u Et colaphos accipiens. }

καὶ κολαφιζόμενος σιγήσει, μή τις ἐπιγνῷ
τίς λόγος ἢ πόθεν ἦλθεν, ἵνα φθιμένοις λαλήσῃ
καὶ στέφανον φορέσει τὸν ἀκάνθινον.

x Ad cibum autem fel. }

εἰς δὲ τὸ βρῶμα χολὴν, καὶ εἰς δίψαν ὄξος ἔδωκαν.
τῆς ἀφιλοξενίης ταύτην δείξουσι τράπεζαν.

y Inhospitalitate. } *Græcè est, Inhospitalitatis hanc ostendent mensam.*

z Ipsa enim insipiens gens. } *Hæc alius Sibyllæ versus dicit:*

αὐτὴ γὰρ σὺ ἄφρων τὸν σὸν θεὸν οὐκ ἐνόησας,

παίζοντα

παίζοντα ἐν θνητοῖσι νοήμασιν, ἀλλὰ κακανθαν
ἔστεψας στεφάνῳ, φοβερήν τε χολὴν ἐκέρασας.

a Templi verò velum ſcindetur.} *Sequenti capite:*
ναοῦ δὲ σχισθήσεται πέτασμα, καὶ ἤματι μέσσῳ
νὺξ ἔσται σκοτόεσσα πελώριος ἐν τρισὶν ὥραις.

b Et morte morietur tribus diebus.} *Ibidem.*
καὶ θάνατος μοῖραν τελέσει τρίτον ἦμαρ ὑπνώσας.
καὶ τότ' ἀπὸ φθιμένων ἀνακύψας εἰς φάος ἥξει.
πρῶτος ἀναστάσεως κλητοῖς ἀρχὴν ὑποδείξας.

c Primus reſurrectionis principio.} *Græcè eſt: primus oſtendens vocatis initium reſurrectionis: vel, primus oſtendens Apoſtolis à ſe vocatis initium & ſpem reſurrectionis: vel, primus reſurgens, & quaſi faciens viam vocatis & electis: vt ſit, quemadmodum Paulus inquit, primogenitus in multis fratribus, & primitiæ dormientium.*

Quòd regnante Romulo ſeptem ſapientes claruerint, quo tempore decem tribus, quæ Iſrael dicebantur, in captiuitatem à Chaldæis ductæ ſunt, idémque Romulus mortuus diuino honore donatus eſt.

CAP. XXIIII.

EOdem Romulo regnante Thales Mileſius fuiſſe perhibetur, vnus è ſeptem ſapientibus, qui poſt theologos poëtas, in quib. Orpheus maximè omnium nobilitatus eſt, Sophi appellati ſunt, quod eſt Latinè ſapientes. [a] Per idem tempus decem tribus, quæ in diuiſione populi vocatæ ſunt Iſrael, debellatæ à Chaldæis, & in eas terras captiuæ ductæ ſunt, remanentibus in Iudea terra duabus illis tribubus, quæ nomine Iudę vocabantur, ſedémque regni habebant Hieruſalem. Mortuum Romulum cùm & ipſe nuſquam comparuiſſet, in deos, quod & vulgò notiſſimum eſt, retulere Romani, quod vſque adeò iam fieri deſierat, [b] nec poſtea niſi adulando, non errando factum eſt tẽporibus Cæſarum, vt Cicero magnis Romuli laudibus tribuat, quòd non rudibus & indoctis temporibus, quãdo facilè homines fallebãtur, ſed iã expolitis & eruditis meruit hos honores, quamuis nondum efferbuerat ac pullulauerat philoſophorum ſubtilis & acuta loquacitas. Sed etiam ſi poſteriora tẽpora deos homines mortuos non inſtituerunt, tamen ab antiquis inſtitutos colere vt deos, & habere non deſtiterunt: quinetiam ſimulachris, quæ veteres non habebant auxerunt vanæ atque impię ſuperſtitionis illecebram, id efficientibus immundis in eorũ corde dæmonibus, per fallacia quoque oracula decipiẽ-

tibus, vt fabulosa etiam crimina deorum quæ iam vrbaniore seculo non fingebantur, per ludos tamen in eorundem falsorum numinum obsequiũ turpiter agerentur. Regnauit deinde Numa post Romulum, qui cùm illam ciuitatem putauerit deorum profectò falsorum numerositate muniendam, in eãdem turbam referri mortuus ipse non meruit, tãquam ita putatus sit cælum multitudine numinum constipasse, vt locum ibi reperire non posset. Hoc regnãte Romę & apud Hebręos initio regni Manasse[c] à quo impio rege propheta Esaias perhibetur occisus, [d] Samiam fuisse Sibyllam ferunt

L. VIVES.

a PEr idem tempus decem tribus.} *Hoc factum est rege Israel Osee à Sennacherib, qui & Salmanasar nominatur. Chaldeorum rege, translatique sunt in Medorum montes, regnatum est in Samaria annis* CCL. *à regibus Israel. Idem Sennacherib ad custodiendam Iudæam incolas misit ex Assyria, qui æmulatores Iudaæ legis facti Samaritani nuncupati sunt, quod Latinè custodes sonat, autor Euseb.*

b Nec postea nisi adulando.} *Nam Cicero in Philippicis diuinitatem Cæsaris dictatoris proscindit, & Seneca diuinitatem Claudij irridet, & Lucanus omnium Cæsarum diuinitatem conculcat.*

Esaias. c A quo impio rege.} *Sic Eusebius: Manasses impius Esaiam interfecit, statuámque suam posuit quinque facies habentem. De Esaia sic Hieronymus: Esaias in Hierusalem nobili genere ortus est, ibíque propheta[...]uit sub Manasse rege. sectus in duas partes occubuit sepultúsque est sub quercu Rogel iuxta transitum aquarum, quas olim Ezechias rex iaclo obstruxerat puluere.*

d Samiam fuisse Sibyllam.} *Eusebius de eisdem temporibus: Sibylla Samia, quæ Herophila appellatur, in Samo insignis habetur.*

Qui philosophi enituerint regnante apud Romanos Tarquinio Prisco, apud Hebræos Sedechia, cùm Hierusalem capta est, templúmque subuersum. CAP. XXV.

REgnante[a] verò apud Hebræos Sedechia, & apud Romanos Tarquinio Prisco, qui successerat Anco Martio, ductus est captiuus in Babyloniam populus Iudeorum, euersa Hierusalem & tẽplo illo à Salomone cõstructo, [b] Increpantes enim eos Prophetę de iniquitatibus & impietatibus suis, hęc eis vẽtura prædixerãt, maximè Hieremias, [c] qui etiã numerũ definiuit annorũ. [d] Eo tempore [e] Pittacus Mitylenæus vnus è septẽ sapientibus fuisse perhibetur. Et quinq; cęteros qui vt septẽ numerentur, Thaleti quem suprà cõmemo-

raui mu s,

rauimus, & huic Pittaco adduntur, [f] eo tempore fuisse scribit Eusebius, quo captiuus Dei populus in Babylonia tenebatur. Hi sunt autem, [g] Solon Atheniensis, [h] Chilo Lacedæmonius, [i] Periander Corinthius, [k] Cleobulus Lindius, [l] Bias Prienæus. Omnes hi septem appellati sapientes post poëtas theologos claruerunt, [m] quia genere vitæ quędam laudabilia præstabant hominibus cæteris, [n] & morũ nonnulla præcepta sententiarum breuitate cõplexi sunt. Nihil autem monimentorum quod ad literas attinet posteris reliquerunt, nisi quòd Solon quasdã leges Atheniensibus dedisse perhibetur. Thales verò physicus fuit, & suorum dogmatum libros reliquit. Eo captiuitatis Iudaicæ tempore, & Anaximander, & Anaximenes, & Xenophanes physici claruerunt. Tunc & Pythagoras ex quo cœperunt appellari philosophi.

L. VIVES.

a Regnante verò.} *Nabocodrosorus, qui in sacris literis Nabugodonosor dicitur, cùm tribus regibus Iudæ bellum gessit, cum Ioachim primum, quem tributarium sibi fecit: deinde cum Iechonia Ioachim filio, qui etiam patris nomine sæpe nuncupatur, quem tertio regni mense in Babylonem transtulit, spoliata Iudæa præfectóque regioni Matathia patruo Iechoniæ, cúmque Matathiam Sedechiam appellauit, ceu quis dicat domini iustitiam, vt vel iustitiæ in rebus administrandis admoneretur, vel iustitiæ illius & vltionis diuinæ. Sed hic cum Nabocodronosoro parum esset victo audiens, magnum in se bellum concitauit. Ipse enim Chaldæus ingenti exercitu fines Iudææ ingressus omniáque ferro atque igni longè latéque perpopulatus, vrbem Hierosolymas corona cinxit, pressósque diu intoleranda fame Iudæos cepit, ac regem ipsum occisis prius ante eius ora liberis luminibus priuauit, catenísque religatum in Babylonem cum toto populo pertraxit, vniuersámque vrbem funditus euertit.*

b Increpantes enim eos proph.} *Hieremias propheta vaticinari cœpit decimotertio anno Iosiæ filij Amon regis Iudæ, vt idem ipse initio sui operis profitetur. Eusebius in decimum annum reijcit initium prophetiæ illius, prædixítque venturam cladem Iudæ, vt ipse in volumine suorum vaticiniorum declarat. De Hieremia, & captiuitate, excidióque Iudææ gentis, ad hunc modum scribit Alexander Polyhistor: Temporibus, inquit, Ioachim Hieremias prophetauit, qui missus à Deo, cùm Iudæos aureo simulachro, cui nomen erat Baal, sacrificantes reperisset, futuram eis propter hoc calamitatem prædixit: vnde Ioachim viuum iussit cremari. Illum autem dixisse foueas ipsos à rege* Hierem.

Assyriorum captos iuxta Tigridem, atque Euphratem, eisdem ligna facituros. Hæc Nabocodrosorum regem Babyloniæ audiuisse, ac Stibare Medorum rege in auxilium adducto clxxx. peditum, equitum c & xx. M CC. ac x. millia curruum, primo Samaritanas omnes vrbes, Galilæam, Scythopolin & Galaditidem euertisse: deinde Hierosolymam & Iudæorum regem Ioachim viuum cepisse, & aurum, argentum, æs, cæteráque omnia quæ in templo fuerant, arca excepta, & tabulis, in Babylonem asportasse. Arcam enim, inquit Hieremias, detinuit. Sic ille.

c Qui etiam numerum definiuit an.} *Hiere. 25. Septuaginta annos duraturam seruitutem Iudaicam prædicitur.*

d Eo tempore Pittacus Mitylen.} *Euseb. lib. 10. Præpar. Euang. septem Græciæ sapientes temporibus fuisse Cyri scribit, sed ætas eorum non potest vno semel verbo definiri: nam alij inter eos iuniores, alij seniores fuerunt. Constat Thalem cum Cyro esse congressum: & Solonem, ac Pittacum cum Crœso, qui bellū cum Cyro gessit, sed vltimus suis temporibus prima Cyri tempora attigerunt. Floruerunt enim à quadragesima ad quinquagesimam Olympiadem. Nonnulli ad quinquagesimam primam, & secundā & tertiam, vsque ad octauam. Euseb. in Chronicis*

Thales. *Thalem in prima tempora Romuli regis cōfert, insigni errore, vel ipsius autoris, vel librarij, sed quem Augustinus est secutus. Qui enim potuisset Cyri tempora pertingere, hoc est, ab Olympiade octaua ad quinquagesimam quintā vixisse, annis ferè ducentis? Qui longissimam vitam dant Thaleti, nonaginta non excedunt annos, vt Sosicrates: nā vulgò septuaginta septem tantùm attribuunt, quemadmodum Laertius refert, & Eusebius ipse primo anno Seruij Romani regis septimi, septem sapientes statuit. Et primo Anci Martij Thalem Milesiū, hoc est Olymp. xxxv. quem ait ad octauam & quinquagesimam Olymp. peruenisse. & in huius regis tēpora debuit referri initium Thaletis, non Romuli. Ac de septem quidē sapientibus, qui fuerint, maxima est inter Græcos dissensio, ambitiose suis vnoquoq; fauēte. Prisci homines omnes, qui aliqua præstarēt arte, vt nos gnarū aut sciū illius, ita illi σοφὸν vocabant, hoc est sapientem. Tum poëtæ sapiētes sunt dicti, vt Hesiodus, & Homerus. Hinc Thales dictus est sapiens, & Bias, & Pittacus, & Solon, De his enim Dicæarchus cōstare ait. Quinā verò his sint adiungendi, cōtrouersissimū est. Neque enim de parua re agitur: nihil maius in rebus humanis atque præstabilius est quàm hoc. Vulgò illi tres adduntur, quos hic Augustinus sic etiam Laërtius. Plato in Protagora Periandrum sustulit, pro eòque Mysonē repposuit, de cuius patria non conuenit. Plato Chenēū facit, quē ferunt fuisse etiam μισάνθρωπον, hoc est hominum osorem, vt Timonē, & Apemantum. Leandrius nec Mysonē relinquit, nec Cleobulū sed Leophantum*

phantum Ephesium & Epimenidem Cretensem. Ephorus Periandro substituit Scytham Anacharsim, alij alios addunt Aristodemum Pamphilum & Scabram Argiuum. Hermippus 17. sapientes tradit: Solonem, Thalē, Pittacū, Biantem, Cleobulū, Chilonem, Periandrū, Anacharsin, Acusilaum, Epimenidem, Leophantum, Pherecydem, Aristodemum, Pythagorum, Lasium, Hermionem, Anaxagoram.

e Pittacus Mitylenæus.} *Hic natus est Hirrhadio patre Thrace, ut fama est, Mithylenis urbe Lesbi insulæ; vir & amans libertatis, propter quā Melanchrū patriæ tyrannū expulit, & fortissimus. nā singulari certamine congressus cū Phrynone imperatore Athenien. Pancratiaste, qui etiam Olympia vicerat, eum confecit, & iustissimus: nam quum iure de agri possessione inter Athenienses & Mitylenæos ageretur, electus iudex pro Athenien. pronunciauit. Quocirca Mitylenæi principatum ei detulerunt, quem ipse tenuit, quoad res ciuitatis suæ constituerentur, & in meliorem adducerentur statum, postea deposuit. Obijt anno ætatis suæ septuagesimo, Olympiade prima & quinquagesima, decem annis postquam se in ordinem redegerat.* Pittacus.

f Eo tempore fuisse scribit Eusebius.} *Et in Prepar. Euang. & in Chronicis, quod opus in digestione temporum multum hic Augustinus sequitur: nam rege Cyro solutus est populus, sub cuius principatu floruerunt septem sapientes.*

g Solon Athen.} *Solon in Salamina natus insula, iuris & ditionis Atheniensis patre Execestide nobilissimo viro, nempe ex Codro genus ducente. Leges Draconis sanguinarias mitigauit, latis humanioribus toto orbe inclytis. Nam illas priores, ut Demades orator solitus erat dicere, non atramento scripserat Draco, sed humano sanguine. Omnibus erat idem paratū ultimum supplicium, quamlibet leui crimine commissis, etiam otij. Solon aduersatus est semper Pisistrati propinqui sui tyrannidi latenter obrepenti, quam ubi inuasisse ciuitatem vidit, in Aegyptū abijt, hinc ad Crœsum regē Lydiæ: tum in Ciliciam, ubi Solos condidit, quæ postea fuit Pompeiopolis, piratis à Pompeio victis: deinde in Cyprum insulam, ubi moriē obijt, anno vitæ suæ lxxx. Fuit Archon Athen. tertio anno Olympiadis xlvj. Nam iam tūc annui erant principatus, non decennales, ut antea. Athenienses ei tyrannidem obtulerunt, quā ipse magno animo respuit, adhortatus potius ciues suos, ut in libertate permanerent. Solonis leges aliquot recensent Laertius & Plutarchus in eius vita, eas Romani in suas xij. tab. transtulerunt.* Solon.

h Chilo Lacedæmo.} *Hic natus est Lacedæmone Damagete patre. Ephorus fuit, qui magistratus non admodum à tribunatu plebis Romano differt. Ipse enim instituit ut Ephori regibus adiungerentur. Fuit* Chilo.

pauciloquus & in sermonibus perbreuis, quod ipsi patrium erat: nam Laconismū vulgò vocant. Aristagoras Milesius Chiloniū loquēdi morem nominat. Obijt Pisæ dum filiū Olympionicam complectitur. Ipsius imaginis elogium inditum est fuisse inter septem sapientissimum.

Periāder. i Periander Cor.} *In hoc homine nihil inuenio tanto dignū nomine, nam tyrannus fuit suæ ciuitatis, quem magistratū sæuè & crudeliter exercuit, & iracundia fuit tam incensa, vt etiam insanierit, & incestus perpetrauit haud nominandos, & suā ciuitatē auro spoliauit, vt votum solueret. Quis inter hæc locus sapientiæ? idcirco ex sapientium numero à plurimis reiectus est. Cæterùm Sotion & Heraclides, & Pāphila non hunc Corinthiorū tyrannum, sed alterum quendam Periandrum aiunt fuisse sapientē, Ambraciæ natum. Aristoteles etiam hunc sapientem Corinthi esse natum perhibet, & quidem tyranni patruelem quidam putant. Plato Corinthium negat fuisse.*

Cleobulus. k Cleobulus Lindius } *Hic ex Lindio fuit, quæ vrbs est Rhodi insulæ. Alij Carē volunt, vt Duris. fuit patre Euagora, virib formáque cunctis ætatis suæ antecellens. In Aegypto didicit, cuius filia Cleobulina insignis fuit vates ænigmatum heroicis versibus conscriptorum.*

Bias. l Bias Prienæus,} *Natus est Prienis vrbe Ioniæ Teutamo patre, hunc ferunt delatū ad se tripodem aureū ad Herculē Thebanū misisse, quòd Priene patria Thebanorum esset colonia. Consilijs & prudētia suā patriā grauiter ab Haliate Lydorum rege Crœsi patre obsessam liberauit, huius ferunt illud esse vulgatū. Omnia bona mecum porto, vt Cic. in Paradox. scribit, Miror Græcos tā insignis dicti nullā in vita Biātis fecisse mentionem, sed nec Prienem tradunt Biante viuo captam esse. Profectò nihil dubitem memoria falsum hic fuisse maximum virum, nec esse hoc vnicum exemplum. Seneca verisimilius qui Stilponi Megarensi dictū attribuit libro, Quòd in sapientē non cadit iniuria, secundo: nam Megaram tunc cepit Demetrius Poliorcetes. Obijt Bias morte suauissima dormiens, capite in sinum nepotuli ex filia reclinato. Prienenses sacellum ei erexerunt. Satyrus septem reliquis hunc prætulit.*

m Quia genere vitæ quædam laudabilia præstabant.} *Dicæarchus Peripateticus eos qui septem sapientes vocantur, sapientes fuisse aut Philosophos negat, sed cordatos tantùm, & legum latores: ex cuius sententia Cicero in Lælio, inquit: Qui septem appellantur, eos qui ista subtilius quærunt, in numero sapientum non habent.*

n Et morū nonnulla.} *Circunferūtur Græcè aliquot sentētiolæ septē sapientū & ex eis Ausonius quædā vertit carmine: tū respersi sunt omnes & Græcorū & Latinorū libri sapienter dictis, & γνώμαις eorū, velut Thalis: Eadē expecta quæ parentibus feceris, optimè ac iustissimè viue-*

viuemus, si ipsi non fecerimus, quæ in aliis reprehendimus. Huius erat ceu symbolũ, vt putant, Nosce te Pittaci, Principatum viros declarare: prudentiũ esse dare operã, ne quid contingeret aduersi: fortiũ si contigisset, magno animo ferre: symbolum: Nosce occasionem. Solonis erat. Nihil nimis. Chilonis: Præstare damnum turpi lucro: aurũ cotib. explorari, mẽtes hominum auro: symbolũ eius, Sponsioni non deesse iacturum. Periandri: Stipandum esse eũ, qui velit diu imperare, non armis, sed beneuolentia. Cleobuli: Cauendas insidias inimicorum, & amicorum inuidiam: Biantis: Indignũ hominem diuitiarum gratia non laudandum, persuadendo accipiendum, non cogendo: symbolum, Plures mali Congruit enim sententia Augustini & Eusebius in decimo Præpar. inquiens: Nihil aliud ab istis sapientibus esse compertum, quàm sententias commodas & breuiter dictas, ad vtilitatem humanæ vitæ.

o Nihil autem monimentorum quod ad literas attinet.} *At nonnulli eorum carmina dicuntur reliquisse, vt Solon, & Bias.*

Quòd eo tempore quo impletis septuaginta annis, Iudæorum est resoluta captiuitas, Romani quoque à dominatu sunt regio liberati. CAP. XXVI.

a PER idem tempus Cyrus rex Persarum, qui etiam Chaldæis & Assyriis imperabat, relaxata aliquanta captiuitate Iudæorum, quinquaginta millia hominum ex eis ad instaurandum templum regredi fecit. A quibus tantùm prima cœpta fundamenta, & altare constructum est. Incursantibus autẽ hostibus, nequaquam progredi ædificando valuerũt, dilatumque opus est vsque ad Dariũ. [b]Per idem tẽpus etiã illa sunt gesta, quæ conscripta sunt in libro Iudith: quẽ sanè in canone scripturarũ Iudęi nõ recepisse dicuntur. Sub Dario ergo rege Persarũ impletis septuaginta annis, [c]quos Hieremias propheta prædixerat, reddita est Iudæis soluta captiuitate libertas, regnãte Romanorũ septimo rege Tarquinio. Quo expulso etiam ipsi à regum suorum dominatione liberi esse cœperunt. Vsque ad hoc tẽpus prophetas habuit populus Israel: qui quũ multi fuerint, paucorum & apud Iudæos, & apud nos canonica scripta retinẽtur. De quibus me aliqua positurũ esse promisi in hoc libro, quum clauderem superiorem, quod iam video esse faciendum.

L. VIVES.

a PEr idem tẽpus Cyrus rex Persarũ.} *Cyrus Persarum rex, Cyrus filius fuit Mandanes, Astyagis Medorum regis filiæ, & Cambysis obscuro loco nati, Cyrus dictus à Cyro, vt ferunt, Albania &*

Iberiæ amne, iuxta quem est educatus. Bellum auo fecit, quo victo, imperium ex Medis transtulit ad Persas. Idem Chaldæam imperio adiunxit. Nam Sardanapalo mortuo, Medi quum ipsi sibi imperium cōstituissent, Chaldæi & suos reges habuerunt Babylone, inter quos Nabucodrosorus, quē Chaldæi Herculi rebus gestis anteponunt, duxisséque tradunt victorē exercitum vsque ad columnas, vt Strabo ex Megasthene scribit. Alphæus de rebus Assyriorum loquens, inquit: Megasthenes vir priscus Nabucodrosorum Hercule robustiorem fuisse dicit, vniuersámque Libyam, Asiámque vsque ad Armenios subegisse, quem Chaldæi dicunt, quum in regnum rediisset, furore diuinitus captum, magna voce exclamasse, O Babylonij, futuram vobis calamitatem magna voce prænuntio, quam neque Belus ille, nec vlla vis deorum auertet: veniet Persa mulus, qui vobis afferet seruitutem. Hæc aliisque eiusmodi dictis subitò euanuit. Cui filius Milina Rudocus successit, quem Iglisares interfecit, ac loco eius regnauit, cui Babaso Arascus filius suffectus est: quo insidiis interempto Nabuidocus regnauit. Hunc Cyrus capta Babylone Carmaniæ principem fecit. Hæc Alphæus, Præterea quæ Alexander Polyhistor de successoribus Nabucodrosori scribit paulò diuersius, quàm Alphæus, sed summa ferè est eadem. Iosephus tamen libro decimo, duos Nabugodonosor recenset, & filium dicit Herculi à Megasthene præferri in quarto libro Rerum Indicarum, sed patrem esse qui Hierosolymam cepit. Nabucodronosori filio dicit filium etiam successisse Amilmadapacum, siue Abimatadocum qui Iechoniam regem soluit, habuítque inter primores aulæ. Amilmadapaco quum xviij. regnasset annos, hæres fuit Egressarius filius. Huic post xl. annos regni Labosordacus filius, cui post nouum principatus mensem Baltasar, qui & Maboar, quem Cyrus regno Chaldæo expulit, vbi xvij. annis imperasset. Quę annorum computatio, si vera est, plures quàm centum anni sunt à calamitate Iudaica ad Cyrum Persam. Non dubium quin sit error, cuius autoris ne an scribæ, haud facilè pronunciarim. Cyrus verò commotus vaticinio Esaiæ, qui ducentis & decem annis ante ipsum de regno eius etiam nominatim prædixerat, Iudæos soluit, vt in patriam redirent vrbē, templúmque restituerent, redditis templi vasis, quæ Nabucodrosorus in Babyloniam aduexerat. Idque factum est anno postquam in Babyloniam Iudæi erant ducti quadragesimo, autore Eusebio. Itaque profecti sunt qui templum ædificarent & vrbem. Sed quum vicinarū gentium incursibus opus impediretur, intermissum est vsque ad secundum annum Darij Histapis filij, qui expulsis Magis regnauit. Hic enim propter Zorobabel, redire Iudæos in patriam permisit, prohibuítque, ne quis constructionem vrbis & templi interturbaret.

Ita

Ita septuagesimo anno post captiuitatem Iudaicam, dirutúmque templum populus in antiquas sedes remigrauit. Hæc ex computatione Eusebij, quietiam Clementem autorem sententiæ suæ adducit, in hunc modum: Clemens quoque, inquit, his congruit in primo stromate, ita scribens: Et perseuerauit captiuitas annis septuaginta vsque ad secundum annum Darij Histaspis, qui Persis, Assyriis, & Aegypto regnauit, sub quo Aggeus, & Zacharias, & vnus de duodecim, qui vocatur Angelus, prophetauerunt, sacerdotióque functus est Iesus filius Iosedec. hæc supradictus vir. Quod autem septuagesimus annus desolationis templi altero anno Darij fuerit expletus, domesticus testis est Zacharias propheta, secundo anno Darij dicens, Domine omnipotens, quousque non misereberis Hierusalem, & ciuitatibus Iuda, quas despexisti, iste septuagesimus annus est. Ita Eusebius. Nam Iosephus libro vndecimo à captiuitate Iudææ gentis vsque ad Cyrum lxx. annos numerat.

b Per idem tempus etiam illa sunt gesta, quæ conscripta sunt in libro Iudith. } *Iudith vidua Bethuliam ciuitatem suam obsidione Holophernis ducis Nabucodonosoris liberauit, vt in eius libro fusè narratur. Qui liber Chaldæo scriptus sermone, sicut Hieronymus inquit, minus autoritatis habet ad ea roboranda, quæ in contentionem veniunt. Sed sanctus Nicenus conuentus, inter sacrarum scripturarum volumina & hunc librum computauit. Beda in Temporibus ait. Cambysem Cyri maioris filium, ab Hebræis secundùm Nabucodonosorem vocari, & sub eo contigisse, quæ de Iudith narrantur.*

c Quos Hieremias propheta prædixerat. } *Hieremiæ vigesimoquinto: Et seruient omnes gentes istæ regi Babylonis septuaginta annis.*

De temporibus Prophetarum, quorum oracula habentur in libris: quíque tunc de vocatione gentium multa cecinerunt, quando Romanorum regnum cœpit, Assyriorúmque defecit.

CAP. XXVII.

Tempora igitur eorum vt possimus aduertere, in anteriora paululum recurramus. In capite libri Osee prophetæ, qui primus in duodecim ponitur, ita scriptum est: Verbum Domini quod factum est ad Osee [a] in diebus Oziæ, & Ioathan, & Achaz, & Ezechiæ regum Iuda. [b] Amos quoque in diebus Oziæ regis prophetasse se scribit: [c] Addit etiam Hieroboā regem Israel qui per eosdem dies fuit. Necnon Esaias filius Amos siue supradicti prophetæ, siue quod magis prohibetur, alterius, qui non

propheta eodem nomine vocabatur, eosdem reges quatuor quos posuit Osee in capite libri sui, ponit, quorum diebus se prophetasse præloquitur. [d] Michæas etiam eadem suæ prophetiæ commemorat tempora post dies Oziæ. Nam tres qui sequũtur reges nominat: quos & Osee nominauit: Ioathan, & Achaz, & Ezechiam. Hi sunt quos eodẽ tempore simul prophetasse ex eorum literis inuenitur. [e] His adiungitur Ionas eodem Ozia rege regnante, [f] & Iohel cùm iam regnaret Ioathan, qui successit Oziæ. Sed istorum prophetarum duorum tempora in chronicis, non in eorum libris potuimus inuenire, quoniam de suis diebus tacent. [g] Tenduntur autem hi dies à rege Latinorum Proca siue superiore Auentino vsq; ad regem Romulum iam Romanum, vel etiam vsq; ad regni primordia successoris eius Numę Pompilij. Ezechias quippe rex Iuda eousq; regnauit, ac per hoc per ea tẽpora isti velut fontes prophetiæ pariter eruperunt, quãdo regnum defecit Assyriorum, cœpítque Romanorum: vt scilicet quemadmodum regni Assyriorum primo tempore extitit Abraham, cui promissiones apertissimæ fierent in eius semine benedictionis omnium gentium, ita in occidentalis Babylonis exordio, qua fuerat Christus imperante venturus, in quo implerentur illa promissa oracula prophetarum, non solùm loquentium, verumetiam scribentium in tantæ rei futuræ testimonium soluerentur. Cùm enim prophetæ nunquam ferè defuissent populo Israel, ex quo ibi reges esse cœperunt, in vsum tantummodo eorum fuerę, non gentium. [h] Quãdo autem ea scriptura manifestius prophetica condebatur, quæ gentibus quãdoque prodesset, tunc oportebat incipere, quando condebatur hæc ciuitas, quæ gentibus imperaret.

L. VIVES.

Ozias. a IN diebus Oziæ, & Ioathan, & Achas, & Ezechiæ regum Iuda. } *Nusquam certius colliguntur tempora, quàm ex ipsis eisdem prophetis, si quibus scripserint, testificentur. Ideo cùm eorum testimonia, ac velut syngraphas habuerimus, aliorum adducere super uacaneum fuerit. Ait ergo se sub illis tribus regibus duarum tribuum vaticinatum, qui pater, filius, & nepos fuere, & vltimo eorum imperante ductæ sunt decem tribus Israel in Chaldæam à Salmanasar rege. Itaque Hieronymus docet, & ante captiuitatem, & post Osee prophetatus est, & tam vicinam quàm præsentem, quàm etiam præteritam, & denunciasse venturam, & luxisse ingruentem. Porrò Ozias*

vixit

vixit quo tempore magnum illud & vastum Assyriorum imperium concidit, rebellantibus Medis. Hunc alij Azariam nominant, ne quem varietas fallat nominum.

b Amos quoq;.} *De hoc Hieronymus: Amos propheta, qui sequitur Ioelem, & est tertius duodecim prophetarum, non est ipse quem patrem Esaiæ prophetæ legimus. Ille enim* אמוץ *scribitur per primam & vltimam nominis sui literam* א *&* ץ *& interpretatur fortis atque robustus, hic verò* עמוס *per* ע *&* ס *interpretatur populus auulsus. Mediæ literæ* מ *&* ו *vtrique communes sunt. Apud nos autem qui tantum vocalium literarum, & s literæ, quæ apud Hebræos triplex est, differentiam non habemus, hæc & alia nomina videntur esse communia, quæ apud Hebræos elementorum diuersitate, & suis proprietatibus distinguuntur. Hoc igitur propheta, quem nunc habemus in manibus, fuit de oppido Thecue, quod sex milibus ad meridianam plagam abest à sancta Bethleem, quæ mundi genuit Saluatorem, & vltra nullus est viculus, ne agrestes quidem casæ, & furnorum similes, quas Afri appellãt mapalia: tanta est eremi vastitas, quæ vsque ad mare Rubrum Persarúmque & Æthiopum, atque Indorum terminos dilatatur, & quia humi arido atque arenoso nihil omnino frugum gignitur, cuncta sunt plena pastoribus, vt sterilitatem terræ compensent pecorum multitudine. Ex hoc numero pastorum & Amos propheta fuit, imperitus sermone, sed non scientia. Idem enim qui per omnes prophetas spiritus sanctus loquebatur. Tantum Hieronymus. Quo magis miror, cùm prologus, qui vulgò in nostris sacris literis huic prophetæ præponitur, hoc ex loco sit desumptus, legi expressè in eo etiam Amos patrem Esaiæ prophetam fuisse. forsan ex Hebræorum dogmate, qui vt Hieronymus in Sophoniam scribit, tradunt cuiuscunque prophetæ pater aut auus ponatur in titulo, ipsos quoque prophetas fuisse.*

c Addit etiam Hieroboam regem Israel.} *Non illum qui temporibus Roboam filij Salomonis autor succedendi fuit decem tribubus, qui centum & sexaginta annis præcessit hunc filium Ioas.* *Hieroboã.*

d Michæas etiam.} *Hunc Hieronymus tradit non vaticinatum esse temporibus Oziæ, sed eius filij Ioatham, quem LXX fecerunt tertium, Hebræi sextum habent inter xij. minores.* *Micheas.*

e His adiungitur Ionas.} *Eusebius in temporibus Azariæ, qui idem est Ozias: Prophetabant apud Hebræos, inquit, Amos, Esaias, & Ionas. Et Hieronymus in Osee, In quo perspicuum est, inquit, prophetante Osee, Esaia, & Ioel, & Amos, & Abdia, & Iona, & Michæa, qui σύγχρονοι eius fuere, hoc est contẽporanei, regnũ decẽ tribuum*

esse finitum. Et in prologo in Ionã sic ait: Tradũt Hebræi Osee, Amos, & Esaiã, ac Ionam, eisdem prophetasse temporibus. In quo eodem prologo opinionem quorundam refert, qui existimarunt Amathi patrem Ionam esse filium illum viduæ Sareptanæ, quem Helias vitæ reddidit, matre postea dicente: Nunc cognoui, quia vir Dei es tu, & verbum Dei in ore tuo est veritas, & ob hanc causam, etiam ipsum puerum sic vocatum. Amathi enim in nostra lingua veritatem sonat.

Ioel. f Et Ioel.} *Interpretatur ἀρχόμενος, inquit Hieronymus, id est incipiens. Vulgò legimus, hunc eisdem temporibus afflatum Deo, quo prophetas superiores.*

g Tenduntur autē hi dies à rege Latinorum Proca.} *Auentinus regnauit annos trigintaseptem: huius tricesimosecundo, vt Eusebius digerit, cœpit Azarias regnum in Iuda. Eutropius Azariam in tempora Procæ reducit, quòd vltimis annis Auentini cœperit imperare. Ezechiæ vero regnum prima tempora Numæ pertigit.*

h Quando autem ea scriptura manifestius prop.} *Isti enim prophetæ quos percensuit, gentium vocationem prænuntiarunt, vt pòst aperiet.*

De his qui ad Euangelium Christi pertinent, quid Osee & Amos prophetauerint. CAP. XXVIII.

Osee igitur propheta, quantò profundius quidem loquitur, tantò operosius penetratur. Sed aliquid inde sumendum est, & hîc ex nostra promissione ponendum. Et erit, inquit, in loco quo dictum est eis: Non populus meus vos, vocabuntur & ipsi filij Dei viui. Hoc testimonium propheticum de vocatione populi gentiũ, qui prius non pertinebat ad Deum, [a] etiam Apostoli intellexerunt. Et quia ipse quoque populus gentiũ spiritaliter est in filiis Abrahæ, [b] ac per hoc rectè dicitur Israel, propterea sequitur, & dicit: Et congregabuntur filij Iuda, & filij Israel in idipsum, & ponent sibimet principatum vnum: & ascendent à terra. Hoc si adhuc velimus exponere: eloquij prophetici obtūdetur sapor. Recolatur tamen lapis ille angularis, & duo illi parietes: vnus ex Iudæis, alter ex gentibus: ille nomine filiorum Iuda, iste nomine filiorum Israel, eidem vni principatui suo in idipsum innitentes, & ascendentes agnoscantur in terra. Istos autem carnales Israelitas, qui nunc nolunt credere in Christum postea credituros, id est filios eorum: nam vtique isti in suum locum moriendo transibunt: idem propheta testatur, dicens: Quoniam diebus multis sedebunt filij Israel sine rege, sine

ſine principe, ſine ſacrificio, ſine altari, ſine ſacerdotio,[c] ſine manifeſtationibus. Quis non videat, nunc ſic eſſe Iudæos? Sed quid adiungat audiamus. Et poſteà, inquit, reuertentur filij Iſrael, & inquirent dominum Deum ſuum: & Dauid regem ſuū, & ſtupeſcēt in domino, & in bonis ipſius, in nouiſſimis diebus. Nihil eſt iſta prophetia manifeſtius, qua Dauid regis nomine ſignificatus intelligitur Chriſtus, qui factus eſt, ſicut dicit Apoſtolus, ex ſemine Dauid ſecundum carnem. Prænuntiauit iſte propheta etiam tertio die Chriſti reſurrectionem futuram, ſicut eam prophetica altitudine prænunciari oportebat, vbi ait: Sanabit nos poſt biduum, & in die tertio reſurgemus. Secundum hoc enim nobis dicit Apoſtolus: Si conſurrexiſtis cum Chriſto, quæ ſurſum ſunt, quærite. Amos quoq; de rebus talibus ſic prophetat: Præpara, inquit, te, vt inuoces Deum tuum Iſrael: quia ecce ego firmans tonitruū, & creans ſpiritum, annuntians in hominibus Chriſtum ſuum. Et alio loco: [d] In illa die, inquit, reſuſcitabo tabernaculum Dauid, quod cecidit: & reædificabo quæ ceciderunt eius: & deſtructa eius reſuſcitabo, & reædificabo ea, ſicut dies ſeculi, ita vt exquirant me reſidui hominum, & omnes gentes in quibus inuocatum eſt nomen meum ſuper eos, dicit dominus faciēs hæc.

L. VIVES.

a Etiam Apoſtoli intellexerunt.} *In priore etiam Epiſtolæ Petri capite ſecundo: Qui aliquando, inquit, non populus Dei, nunc populus Dei.*

b Ac per hoc rectè dicitur Iſrael.} *Cuncti enim homines poſſunt pertinere ad ſpiritalem promiſſionem Abrahæ, ſi eius pietatem & iuſtitiam fuerint ſectati. Idcirco qui ex ſemine carnali ab eo deſcendunt per Iudam intelliguntur, quæ tribus in ſacris ritibuſque maiorum, cum ſacerdotibus & templo manſit: qui non ab Abraham progeniti ſunt corpore ſed animo, per Iſrael. Nam decem tribus, quæ à rege Iuda defecerunt, Iſrael ſunt à Iudæis nominatæ, quæ à gentili populo non multum aberant. Nam priſcis patrum inſtitutis deſertis, idola coluerunt more gentium. Ideo Iudaicis & Leuitis non longè ſecus erant abominabiles, quàm gentes, quæ proautorem ſeminis non noſcebant Abraham.*

c Sine manifeſtationibus.} *δήλων vertunt LXX. quod eſt Hebraicè ephod, ἐπωμίδα ſuperhumerat. Significant LXX. perituram è ſenioribus prophetiam, doctrinam, & ſapientiam, quo maius malum ciuitati*

contingere non potest. Hebraica veritas denotat, nec sacerdotalem futuram dignitatem, neque cultum eius, atque ornamenta.

d In die illa, inquit, resuscitabo tabernaculum Dauid. ¶ *Hunc locum ad vocationem gentium pertinere, praeterquam quòd verba ipsa apertè testantur, etiam Iacobus frater domini interpretatus est Act. 15. cùm ij qui ex Iudaismo Pharisaico ad baptismum venerant, negotium facesserent Barnabae & Tito, quòd in Ecclesia Dei cum praeputio versarentur, & sine ceremoniis sabbatismorum. Itaque cùm apostolica declaratio huic dicto accesserit, quis audeat aliam quaerere?*

Quae ab Esaia, de Christo & Ecclesia sunt praedicta.

CAP. XXIX.

Esaias [a] propheta non est in libro duodecim prophetarum: qui propterea dicuntur minores, quia sermones eorum sunt breues, in eorum comparatione, qui maiores ideo vocantur, quia prolixa volumina condiderunt. Ex quibus est hic Esaias, quem propter eadem prophetiae tépora subiungo supradictis duobus. Esaias ergo inter illa quae iniqua arguit & iusta praecepit, & peccatori populo mala futura praedixit, etiam de Christo & Ecclesia, hoc est de rege, & ea quam condidit ciuitate, multò plura quàm caeteri prophetauit: [b] ita, vt à quibusdam Euangelista, quàm propheta potius diceretur. Sed propter rationē operis terminandi, vnū de multis hoc loco ponam. Ex persona quippe Dei patris loquens: [c] Ecce, inquit, intelliget puer meus, & exaltabitur, & glorificabitur valde. Quemadmodum stupescent super te multi, ita gloria priuabitur ab hominibus species tua, & gloria tua ab hominibus: ita mirabuntur gentes multae super eum, & continebunt reges os suum: quoniam quibus non est annunciatum de illo, videbunt: & qui non audierunt, intelligent. Domine, quis credidit auditui nostro, & brachium domini cui reuelatum est? Annunciabimus coram illo, vt infans, vt radix in terra sitienti: non est species illi, neque gloria: & vidimus eum, & non habebat speciem, neque decorem: sed species eius sine honore deficiens prae omnibus hominibus. Homo in plaga positus, & sciens ferre infirmitatem: quoniam auersa est facies eius, inhonoratus est, nec magni existimatus est. Hic peccata portat, & pro nobis dolet: & nos existimauimus illum esse in dolore, & in plaga & in afflictione. Ipse autem vulneratus est propter iniquitates nostras, & infirmatus est propter peccata nostra: Eruditio

pacis nostrę in eo: liuore eius nos sanati sumus: omnes, vt oues errauimus: homo à via sua errauit, & dominus tradidit illum pro peccatis nostris: & ipse propter quod afflictus est, nō aperuit os suum. Sicut ouis ad immolandū ductus est, & vt agnus ante eum qui se tondet, sine voce: sic non aperuit os suum. In humilitate iudicium eius sublatum est, generationem eius quis enarrabit? Quoniam tolletur de terra vita eius. Ab iniquitatibus populi mei ductus est ad mortē, & dabo malignos pro sepultura eius, & diuites pro morte eius: quoniam iniquitatem non fecit,[d] nec dolum in ore suo: & dominus vult purgare eum de plaga:[e] Si dederitis pro peccato animā vestram, videbitis semen longæuum, & dominus vult auferre à dolore animam eius, ostendere illi lucem, & formare intellectū, iustificare iustum bene seruientem pluribus, & peccata eorum ipse portauit. Propterea ipse hæreditabit plures, & fortium diuidet spolia, propter quod tradita est ad mortē anima eius: & inter iniquos æstimatus est: & ipse peccata multorum portabit, & propter peccata eorum traditus est. Hæc de Christo. Iam verò de Ecclesia quod sequitur, audiamus. Lætare sterilis, inquit, quæ non paris: erumpe & clama quæ non parturis: quoniam multi filij desertæ magis, quàm eius quæ habet virum. Dilata locum tabernaculi tui,[f] & palos caularum tuarum fige. Noli parcere, prolonga funiculos tuos, & palos tuos conforta. Adhuc in dextram & sinistram partem extende, & semen tuum hæreditabit gentes: & ciuitates desertas inhabitabis. Ne timeas, quoniam confusa es, neque verearis, quia exprobrata es: quoniam confusionem æternam obliuisceris, & opprobrij viduitatis tuæ non eris memor, quoniam dominus faciens te, dominus Sabaoth nomen eius: & qui eruit te, ipse Deus Israel vniuersę terrę vocabitur, &c. Verùm ista sint satis, & in eis exponenda sunt nōnulla. Sed sufficere arbitror quæ ita sunt aperta, vt etiā inimici intelligere cogātur inuiti.

L. VIVES.

a ESaias. } *Hieronymus ad Paulam & Eustochium, Esaiam nobilem fuisse virum scribit, disertum, & vrbanæ eloquentiæ, nec habentem quicquam in eloquio rusticitatis admistum: nec eum tam prophetam dicendum, quàm Euangelistam. Prophetauit in Hierusalem & Iudæa. Serratus est à Manasse rege Iuda socero suo, vt Hebræi ferunt, serra lignea. Vnde quod ad Hebræos vndecimo de sanctorum suppliciis legitur, Serrati sunt, ad Esaiam referri solet. Cau-*

sas cur sit occisus, recenset Hieronymus libro primo Commentariorum in hunc prophetam.

b Ita vt à quibusdam. } *A Hieronymo ad Paulam & Eustochium, vt dixi. Videtur enim non ventura prædicere inuolucris & ambiguis verbis, ac obscuritate velatis, qui mos est vatum, sed apertè detectéque præterita enarrare.*

c Ecce, inquit, intelligit puer meus. } *Hæc Esaiæ 52. cap. quibus adduntur verba capitis sequentis illo in loco: Domine quis credidit auditui nostro? & 54. Lætare sterilis quæ non paris. Discrepat interdum versio Septuaginta, quam Augustinus sequitur, & Hebraica veritas, sed summa rei atque argumenti eadem est, de passione Christi domini. Quæ omnia persequi, non huius temporis esset, nec loci: præsertim cùm Augustinus ceu aperta atque manifesta reserare supersedeat. Credo etiam, ne volumen in immensum excresceret.*

d Nec dolus inuentus est in ore suo. } LXX. *habent: Quia iniquitatem non fecit, neque dolū in ore suo.* οὐδὲ δόλον ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ.

e Si dederitis. } *In* LXX. *sic: Si detis pro peccato, anima vestra videbit semen longæuum.*

f Et palos caularum. } Δέρρεις τῶν αὐλαίων, *pelles tabernaculorum, & vulgò legimus. ab Augustino indubiè scriptum est, pelles aularum vel aulearum.*

Quæ Michæas, & Ionas, & Iohel nouo testamento congruentia prophetauerint. CAP. XXX.

MIchæas propheta Christum in figura ponens cuiusdam magni montis hæc loquitur: [a] Erit in nouissimis diebus manifestus mons domini, præparatus super vertices montium, & exaltabitur super colles: & festinabunt ad eum plebes, & gentes multæ ibunt, & dicent: Venite ascendamus in montem domini, & in domum Dei Iacob, & ostendet nobis viam suam, & ibimus in semitis eius: quia ex Sion procedet lex, & verbum domini ex Hierusalem: & iudicabit inter plebes multas, & redarguet gentes potentes vsque in longinquum. Prædicens iste propheta & locum, in quo natus est Christus: Et [b] tu, inquit, Bethleheem domus [c] Ephrata nequaquàm minima es, [d] vt sis in millibus Iuda: [e] ex te mihi prodiet dux, vt sit in principem Israel: & egressus ab initio, [f] & ex diebus æternitatis: propterea dabit eos vsque ad tempus, [g] quo parturiens pariet, [h] & residui fratres eius conuertentur ad filios Israel: & [i] stabit, & videbit, & pascet gregem suum in virtute domini, & in honore nominis domini Dei sui

erunt:

erunt: quoniam nunc magnificabitur vsque ad summum terræ.[k] Ionas autē propheta, non tam sermone Christum, quàm sua quadam passione prophetauit: profectò apertius, quàm si eius mortem & resurrectionem voce clamaret. Vt quid enim exceptus est ventre belluino, & die tertio redditus, nisi vt significaret Christū de profundo inferni die tertio rediturum? Iohel autē omnia quæ prophetat, multis verbis cōpellit exponi: vt quæ pertinent ad Christum & Ecclesiam elucescant. Vnum tamen, quod[l] etiam Apostoli cōmemorauerunt, quando in congregatos credentes spiritus sanctus, sicut à Christo promissus fuerat, desuper venit, nō prætermittam. Et erit, inquit, post hæc, & effundam de spiritu meo super omnem carnem: & prophetabunt filij vestri, & filię vestrę: & seniores vestri somnia somniabunt: & iuuenes vestri visiones videbunt: & quidem in seruos meos & ancillas meas in illis diebus effundam de spiritu meo.

L. VIVES.

a Erit in nouissimis.} *Eadem etiam verba sunt Esaiæ 2.*

b Et tu, inquit, Bethleem.} *Sic LXX. vt Augustinus hic,* καὶ σὺ Βηθλεὲμ ὁ οἶκος τοῦ Ἐφραθᾶ ὀλιγοστὸς εἶ τοῦ εἶναι ἐν χιλιάσιν Ἰούδα. ἐκ σοῦ μοὶ ἐξελεύσεται τοῦ εἶναι εἰς ἄρχοντα τοῦ Ἰσραήλ. *In Hebræo verò Hieronymo interprete, hoc modo: Et tu Bethleem Ephrata, paruulus es in millibus Iuda. Ex te mihi egreditur qui sit dominator in Israel, & egressus eius ab initio æternitatis. Matthæus cap. 2. Euangelij respondisse narrat pontifices, & scribas Herodi quærenti patriam Meßiæ:* καὶ σὺ Βηθλεὲμ γῆ Ἰούδα, οὐδαμῶς ἐλαχίστη εἶ ἐν τοῖς ἡγεμόσιν Ἰούδα. ἐκ σοῦ γὰρ μοι ἐξελεύσεται ἡγούμενος, ὅστις ποιμανεῖ τὸν λαόν μου τὸν Ἰσραήλ. *Et tu Bethleem terra Iuda nequaquam es minima in principibus Iuda: ex te enim mihi prodibit, qui regat populum meum Israelem. Hieronymus lib. 2. in Michæam, dictum hoc Matthæi, nec cum Septuaginta, nec cum Hebræis ait congruere. Cuius quæstionis exitum vir sanctus quum non inueniret, eò delabitur, vt aut non è libro petiisse Apostolos testimonia, sed è memoria, quæ nonnunquam fallitur, aut hunc locum sic Matthæum adduxisse aiat, quomodo est ab scribis & pontificibus Herodi responsum, vt illorum in sacris literis ostenderet negligentiam. Primam autem illam responsionem, non ex sua sententia ponit, sed aliorum: & durum profectò videatur concedere contrarium sensum esse redditum ab Apostolo: quod, vbi non refert eius vtercunque sit, nec Porphyrius, nec Celsus credat: diuersum verò modò summa in idem propè recidat, tolerabile etiam nobis videretur. Sacerdotes verò ita*

respondisse, coniectura est parum firma: non quod fieri ab scriptoribus, pragmaticis præcipuè, sit insuetum, vt imperitum quid, & ineptum, & frigidum dicant, dum ad verum conantur assumptam personam referre. Cuiusmodi sunt apud Terentium & Plautum haud sanè pauca, etiam in Bucolicis Vergilij & Theocriti. Cæterùm priusquam huiusmodi error Euangelistæ, vnò spiritui Dei impingatur, quod religiosorum hominum aures exhorrent, valeat sanè illa coniectura, aut alia quæuis imbecillior, dum maior ingeniorum nostrorum imbecillitas eruere verius quicquam & certius nequit. Quod si & nobis quoque post Hieronymum heroa in sacris tractandis literis tantum aliquid suspicari permittitur, vt donemus & Septuaginta, & in Hebræo, prophetam scripsisse absque negatione, & Euangelistam cum negatione: nam vel huius, vel illius contrarium contigisse potest, etiamnum non modò non pugnant Propheta & Euangelista, sed maximè consentiunt, si prophetæ verba per interrogationem legamus Erit enim propheta mens. Quid tu Bethleem exiguus es? non es certè: quippe ex quo prodibit princeps recturus populum meum Israelem. Hoc dictum per interrogationem maiorem habet vim, & propheticis illis ardentibus affectibus congruentiorem, quàm simpliciter. Quod schema prophetis est haud sane rarum, & sunt eius sexcenta exempla. At à sacerdotibus & Euangelista narrante omittenda fuit figura, & sensus tamen reddendus nudus ac simplex. Potest & hic alter esse sensus, vt propheta paruam quidem dixerit esse Bethleem, sed ingentem magnitudinem inde nasciturum: nempe æternum ducem Israelitici populi, non carnalis, sed dominici, ita vt ex infirmitate nasci videatur potentia, & ex humilitate sublimitas. Verùm tanti filij magnitudo non amplius sinit natale suum solum exiguum censeri, vt etiam propheta amplitudinem illius, quam animo concipiebat, in exiguitate, quam oculis habebat subiectam, veneraretur. Quocirca sacerdotes & scribæ quasi sensum interpretantes magnum dixerunt, aut certè non paruulum Messiæ tanti regis patriam, quod ipsi potius in responso spectarunt, quàm oppiduli situm: sensúsque illorum à sensu prophetæ nihil abhorrebat: vtrique enim maximam iudicarunt vrbem non muris atque ædificiis, de quo non agebatur, sed partu, de quo querebatur. Iam cætera sunt faciliora.

Ephrata. c Ephrata. } *Regio est in qua Bethleem ciuitas Iuda, in tribu Iuda, quod nomen vtpote priscum, & minus ad vulgum notum, sacerdotes prætermiserunt, quum Herodi alienigenæ loquerentur, subiecto quod notius erat Iuda. Tum, nec interesse prophetæ existimabat Euangelista, vel Iudam dicere, vel Ephrata, ceu quis Romam Latij, & alius Romam Italiæ dicat. Atque obiter submonebat, de Iuda esse dominum*

minum nostrum. Est etiam altera Bethleem in Galilaea, vt scribitur in libro Iesu Naue. Adnotauit Hieronymus apud Matthaeum, pro Iudae, scriptum fuisse Iudaea, librarij vitio. Nam non est alibi Bethleem, quàm in Iudaea. Ea enim quae sita est in Galilaea, nihilominus est Iudaeae: nempe Galilaea & ipsa Iudaeae parte. Simile forsan mendum paulò post: Verùm cùm audisset Archelaum regnare in Iudaea, pro in Iuda, nisi quod procedente tempore post reditum ex Babylone Iudaea nomen veteres fines non seruauit, maxime apud gentiles, & coarctatum est indies ad regionem Hierosolymis vicinam, vbi templum & principum sedes.

d Vt sis in millibus Iuda.} *Hoc ad eandem interrogationis emphasim spectat: an verò minima es? Etiam si diis placet in millibus oppidorum, pagorúmque Iuda? non est, ne inter metropoles quidem, & vrbes, quae aliis principes & duces sunt. Atque hunc sensum expressit Euangelista.*

e Ex te mihi prodiet dux.} *In codice Brugensi nō est dux, nec in* LXX *.apud Hier. apud Euan. est dux, quod de sententia nihil variat.*

f Ab initio.} *Hoc dicto mortales omnes à sensu vaticinij huius excluduntur, ac solus eo clauditur qui immortalis & aeternus est Dei filius Christus Iesus, coaeternus & aequalis patri, cui à patre in illo sine vllis exordiis finibúsque dicitur die: Filius meus es tu, ego hodie genui te.*

g Dabit eos vsque ad tempus, quo parturiens pariet.} *Sinet populum gentilem regnare quoad sterilis gentilis, sed conata aliquid edere enitetur tandem, & gratulantes dicent ei: Laetare sterilis, quae non paris.* LXX *. tamen verterunt, Vsque ad tempus parturientis: pariet. Et sic est in veteribus codicibus Augustini.*

h Et residui frat.} *Gentilis populus frater Israelitici, seu ex patre Abraham spirituali, quum ad meliorem mentem conuertentur, siue ex Adam, siue ex Deo, per quem genus humanum sanguine inter se totum deuinctum est, atque adeò germanitate quadam Gētes ergo id credent, quod veri Israelitae, quibus venturus erat Christus promissus.*

i Et stabit, & videbit, & pascet.} *Hic erit quies, hic statio, tum oues suas spectabit dominus: & praesentes intuens pascet eas bonus ille pastor, non quouis pabulo, sed virtute domini.*

k Ionas autem propheta.} *Hic à nautis in mare eiectus velut hostia piacularis ventis & tempestati, exceptus est hiatu ceti, inque eius vtero tribus diebus ceu in cubiculo adseruatus, tertio die littori redditus est: Ionae secundo, expressissima sepulti & resurgentis domini imago, quam ipse importunis Iudaeis, & signum aliquod efflagitantibus, pro certissimo ac manifestissimo signo obiecit, Matth. 12.*

l Quod etiam apostoli commemorauerunt. } *Actuum 2.*

Quæ in Abdia, in Naum, & Abacuc de salute mundi in Christo pronunciata reperiantur.

CAP. XXXI.

TRes prophetæ de minoribus, [a] Abdias, [b] Naum, [c] & Abacuc, nec sua tempora dicunt ipsi, nec in Chronicis Eusebij & Hieronymi, quando prophetauerint, inuenitur. [d] Abdias enim positus est quidem ab eis cum Michæa, sed non eo loco, vbi notantur tempora, quando Michæam prophetasse ex eius literis constat: [e] quod errore negligenter describentium labores alienos, existimo contigisse. Duos verò alios commemoratos in codicibus Chronicorum quos habuimus, non potuimus inuenire: tamen quia canone continentur, nec ipsi oportet prætereantur à nobis. Abdias quantum ad scripturam eius attinet, omnium breuissimus prophetarum [f] aduersus Idumæam gẽtem loquitur, scilicet Esau vnius ex duobus geminis filiis Isaac nepotib[9] Abrahæ, maioris illius reprobati. Porrò, si Idumęã modo locutionis quo intelligitur à parte totũ, accipiamus [g] positam esse pro gentibus: de Christo agnoscere possumus, quod ait inter cætera: In montẽ autem Sion erit salus, & erit sanctum. Et paulò pòst in fine ipsius prophetiæ: Et ascendent, inquit, resaluati ex monte Sion: vt defendant montem Esau, & erit domino regnum. Apparet quippe id esse completum, [h] cùm resaluati ex monte Sion, id est ex Iudæa credentes in Christum, qui præcipuè agnoscuntur Apostoli, ascenderunt, vt defenderent montem Esau. Quomodo defenderunt, nisi per Euangelij prædicationem, saluos faciendo eos qui crediderunt vt eruerentur de potestate tenebrarum, & transferrentur in regnũ Dei? Quod consequenter expressit addendo. Et erit domino regnum. Mons enim Sion, Iudæam significat, vbi futura prædicta est salus, & sanctum, quod est Christus Iesus. [i] Mons verò Esau Idumæa est, per quam significata est ecclesia gentium, quam defenderunt, sicut exposui, resaluati ex monte Sion, vt esset domino regnum Hoc obscurum erat, antequam fieret: sed factum, quis non fidelis agnoscat? Naum verò propheta, imò per illum Deus, Exterminabo, inquit, sculptilia & conflatilia: ponam sepulturam tuam: [k] quia ecce veloces super montes pedes euangelizantis, & annunciantis pacem.

Celebra

Celebra Iuda dies festos tuos, redde vota tua: quia iam non adiicient vltra, vt transeant in vetustatem: consummatum est, consumptum est. Ascendit qui insufflat in faciem tuam, eripiens ex tribulatione. Quis ascenderit ab inferis, & insufflauerit in faciem Iudæ, hoc est Iudæorum discipulorum, spiritum recolat sanctum, qui meminit Euangelium. Ad nouum enim testamentum pertinent, quorum dies festi ita spiritaliter innouantur, vt in vetustatem transire non possint. Porrò per Euangelium exterminata sculptilia & conflatilia, id est idola deorum falsorum, & obliuioni tanquam sepulturæ tradita iam videmus: & hanc etiam in hac re prophetiam completam esse cognoscimus. Abacuc, de quo alio quàm de Christi aduentu, qui futurus erat, intelligitur dicere: Et respondit Dominus ad me, & dixit, Scribe visum apertè in buxo: vt assequatur qui legit ea: quia adhuc visio ad tempus, & orietur in fine, & nõ in vacuum ibit: si tardauerit, sustine eum: quia veniens veniet, & non morabitur?

L. VIVES.

a Abdias.} *Hieronymus super hoc propheta: Hunc, inquit, esse aiunt Hebræi, qui sub rege Samariæ Achab, & impiißima Iezabel pauit centum prophetas in specubus, qui non curauerunt genu ante Baal, & de septem milibus erant, quos Helias arguitur ignorasse, sepulchrúmque eius vsque hodie cum Mausoleo Helisæi prophetæ, & Baptistæ Ioannis in Sebasta veneratione habetur, quæ olim Samaria dicebatur: hìc igitur, quia centum prophetas aluerat, accepit gratiam prophetalem, & de duce exercitus, fit dux ecclesiæ. Hæc ille. Fuit ergo vetustior quouis superiorum ætate Iosaphat regis Iuda, rege Latinorum Tiberio.* Abdias.

b Naum.} *Iosephus libro nono, Naum scribit fuisse temporibus Ioathan regis Iuda.* Naum.

c Abacuc.} *Huius prophetæ fit mentio Danielis 14. quòd prandiũ suum ex Iuda Babylonem tulerit ad Danielem: quo testimonio ad probationem temporum August. non est vsus: quòd ea Beli historia, & totum xiiij. caput cum historia Susannæ apocrypha sint, nec in Hebræo habeantur, nec sint versa à* LXX. *senibus. Porrò Abacuc vaticinatus est, vt Hieronymus inquit, quum iam Iuda & Beniamin in captiuitatem issent à Nabochodrosoro ductæ, in quam & Babylonem, diriguntur vaticinia Abacuc.* Abacuc.

d Abdias enim positus est quidẽ ab eis.} *Hic locus nõ caret mẽdo, etsi sensus non sit difficilis. Significat enim Augustinus non eo loco* Abdias.

esse ab illis positum Michæam, quo rectè eius notentur tépora. Abdiam Eusebius Michææ coniũgit, regno Iosaphat. De Abdia rectè. de Michæa verò contra suum Michææ ipsius testimonium, quod Augustinus annotauit. Quippe Michæas se visionem vidisse perhibet sub regibus Ioathan Achas & Ezechia, multò posterioribus Iosaphat.

e Quod errore.} *In eo Eusebij opere, vt si in quo alio, tales errores sunt creberrimi haud paruo periculo legentium, etiã interdũ eruditorũ.*

f Aduersus Idumæam.} *Idumæam Plin. statim post Arabiã subiicit, Palestinæ proximã. Sic etiã Iosephus & Hieronymus. Nabathæos etiã hos vocãt Græci Latiniq. scriptores, qui Petrã vrbẽ dicũtur incolere Hieronymus circa Petrã Idumæã esse ait. Nominata est ab Esau, qui & Edom vocatus est, quasi ruffus, vel ex pulmento, quòd primogenitură vẽdidit, colore, vt scribit Iosephus, rubeo: vel quod verisimilius, & haud dubiè verius est, ex corporis habitu, vt sacræ docent literæ.*

g Positam esse.} *Nõ est Idumæa ex Israel, etsi propinquitate teneãtur, vtpote populi ex duobus geminis progeniti: tamen aduersaria est Idumæa terræ promißionis: & eius nomine Iudæi. Romanos intelligunt. Estque Idumæa, caro quæ pugnat aduersus spiritum.*

h Quum saluati ex monte Sion.} *In antiquis libris legitur resaluati, ἀνασωζόμενοι.*

i Mons verò Esau.} *Seir vocantur montes Idumææ, vt Iosephus & Hieronymus, sed & Iesu Naue 24. docet. Seir dicitur, id est hispidus & pilosus, nam talis Esau.*

k Quia Ecce.} *In LXX. ex Hieronymo habetur: Ponã sepulchrum tuũ, quia inhonoratus es, ecce super montes. In Hebræo verò: Ponã sepulchrũ tuũ, quia inhonoratus es, ecce super montes. In Græco sic habet codex quidẽ meus:* καὶ θήσομαι ταφήν σου, ὅτι ταχεῖ ἰδοὺ ἐπὶ τὰ ὄρη οἱ πόδες εὐαγγελιζομένου καὶ ἀπαγγέλλοντος εἰρήνην. *Et ponam sepulchrum tuum, quia veloces ecce super montes pedes euangelizantis, annunciantis pacem. Paulus ad Ro. 10. non hinc sumpsit prophetiam, sed ex Esaia 2.*

De prophetia, quæ in oratione Abacuc, & cantico continetur.

CAP. XXXII.

IN oratione autem sua cum cantico, cui nisi Christo domino dicit: Domine audiui auditionẽ tuã, & timui: Domine consideraui opera tua, & expaui: quid enim hoc est nisi præcognitæ ac repentinæ salutis hominum ineffabilis admiratio? in medio duorum animalium cognosceris: quid est nisi aut in medio duorum testamentorum, aut in medio duorum latronum: aut in medio Moysi & Heliæ, cùm eo in mõte sermocinantiũ? Dum appropinquãt anni cognosceris:

in

in aduentũ tẽporis ostenderis: hoc quia per se patet, nõ est exponendum. Quod verò sequitur, In eo dum conturbata fuerit anima mea, in ira misericordiæ memor eris: quid est nisi q; Iudæos in se transfigurarit, de quorũ gẽte fuit: quia cum magna ira turbati crucifigerẽt Christum, ille misericordiæ memor, dixit: Pater ignosce illis, quia nesciunt quid faciũt? Deus de Theman veniet, & sanctus de monte vmbroso & condenso. Quòd hîc dictum est, de [a] Theman veniet, alij interpretati sunt ab Austro, vel ab Africo: [b] per quod significatur meridies: id est, feruor charitatis, & splendor veritatis. [c] Montem verò vmbrosum atque condensum, quamuis multis modis possit intelligi, libẽtius acceperim scripturarum altitudinem diuinarum: quibus prophetatus est Christus. Multa quippe ibi vmbrosa atque condensa sunt, quæ mentẽ quærentis exerceant: Inde autem venit, quum ibi eum qui intelligit inuenit. Operuit cælos virtus eius, & laudis eius plena est terra: quid est nisi quod etiam in Psalmo dicitur: Exaltare super omnes cælos Deus, & super terrã gloria tua? Splendor eius vt lumen erit, quid est nisi fama eius credentes illuminabit? Cornua in manibus eius, quid est, nisi trophæum crucis? Et posuit charitatem firmam fortitudinis suæ: nec exponendum est. Ante faciem eius ibit verbũ, & prodiet in cãpum post pedes eius: quid est, nisi quòd & antequã huc veniret, prænũciatus est, & postea quàm hinc reuersus est, annunciatus est? Stetit, & terra commota est; quid est, nisi quòd stetit ad subueniendum: & terra cõmota est, ad credendũ? Respexit, & tabuerunt gentes: hoc est, misertus est, & fecit populos pœnitentes. Contriti sunt montes violentia: hoc est, vim faciẽtibus miraculis, elatorum cõtrita est superbia. Defluxerũt colles æternales: hoc est, humiliati sunt ad tempus, vt erigerentur in æternum. Ingressus æternos eius pro laboribus vidi: hoc est, non sine mercede æternitatis laborem charitatis aspexi. Tabernacula Aethiopum expauescent, & tabernacula terræ Madian: hoc est, gentes repentè perterritæ nuntio mirabilium tuorum, [d] etiam quæ non sunt in iure Romano, erunt in populo Christiano. Nunquid in fluminibus iratus es Domine: aut in fluminibus furor tuus, vel in mari impetus tuus? Hoc ideo dictum est, quia non venit nunc vt iudicet mundum, sed vt saluetur mundus per ipsum. Quia ascendes super equos tuos, & equitatio tua salus; hoc est, Euangelistæ tui portabunt te, quia

reguntur à te:& Euangelium tuum salus est eis qui credunt in te. Intendens intendes arcum tuum super sceptra, dicit dominus: hoc est, comminaberis iudicium tuum, etiam regibus terræ. Fluminibus scindetur terra: hoc est, influentibus sermonibus prædicantium te, aperientur ad confitendum hominum corda: quibus dictum est, Scindite corda vestra, & non vestimenta vestra. Quid est videbunt te: & dolebunt populi: nisi vt lugendo sint beati? quid est, disperges aquas incessu, nisi ambulando in eis qui te vsquequaque annunciant, hac atque illac disperges fluenta doctrinæ? Quid est: abyssus dedit vocem suam? An profunditas cordis humani quid ei videretur expressit? Altitudo phantasiæ suæ, tanquam versus superioris est expositio: altitudo enim est abyssus. Quod autem ait, phātasiæ suæ, subaudiendum est, vocem dedit: hoc est quod diximus, quid ei videretur, expressit. Phantasia quippe visio est, quam non tenuit, non operuit, sed confitendo eructauit. Eleuatus est sol, & luna stetit in ordine suo: hoc est, ascendit Christus in cælum, & ordinata est ecclesia sub rege suo. In lucem iacula tua ibunt: hoc est, non in occultum, sed in manifestum verba tua mittentur. In splendorem coruscationis armorum tuorum: subaudiendum est, iacula tua ibunt. Dixerat enim suis: Quæ dico vobis in tenebris, dicite in lumine. In comminatione minorabis terram, id est cōminando humiliabis homines. Et in furore deiicies gentes: quia eos qui se exaltant, vindicando collides. Existi in salutem populi tui, vt saluos faceres Christos tuos, misisti in capita iniquorum mortem: nihil horum est exponendū. Excitasti vincula vsque ad collum. Et bona hîc possunt intelligi vincula sapientiæ, vt vinciantur pedes in compedes eius: & collum in torquem eius. Præcidisti in stupore mentis tuæ: subaudiamus vincula. Excitauit enim bona, præcidit mala: De quibus ei dicitur. Dirupisti vincula mea: & hoc in stupore mētis, id est, mirabiliter. Capita potentium mouebuntur in ea. scilicet admiratione. Adaperient morsus suos, sicut edens pauper in absconso. Potentes enim quidā Iudæorum veniebant ad Dominum facta eius & verba mirati, & esuriētes panem doctrinæ manducabant absconsè propter metū Iudæorum, sicut eos prodit Euāgelium. Et immisisti in mare equos tuos turbantes aquas multas: quæ nihil sunt aliud, quàm populi multi. Non enim alij timore cōuerterētur, alij furore persequerētur. nisi omnes turbarētur.

Obser-

Obſeruaui, & expauit venter meus à voce orationis labiorum meorum. Et introiuit tremor in oſſa mea: ſubtus me turbata eſt habitudo mea. Intēdit in ea quæ dicebat: & ipſe ſua in oratione eſt perterritus, quam prophetice fundebat, & in qua futura cernebat. Turbatis enim populis multis, vidit imminentes eccleſiæ tribulationes, continuóque ſe membrum eius agnouit, atque ait: requieſcā in die tribulationis: tanquam ad eos pertinens. qui ſunt ſpe gaudētes, in tribulatione patiētes. Vt aſcendam, inquit, ad populū peregrinationis meę. Recedens vtique à populo maligno carnalis cognationis ſuæ, non peregrinante in hac terra, neque ſupernam patriam requirente: Quoniā ficus, inquit, nō afferet fructum: & nō erunt natiuitates in vineis: mentietur opus oliuæ, & campi non facient eſcam. Defecerunt ab eſca oues, & nō ſuperſunt in præſepibus boues. Vidit eā gētem, quæ Chriſtum fuerat occiſura, vbertatem copiarum ſpiritualium perdituram, quas per terrenam fœcūditatem more prophetico figurauit. Et quia iram Dei talē propterea paſſa eſt illa gēs, quia Dei ignorans iuſtitiam, ſuam voluit conſtituere, iſte cōtinuò: Ego autem, inquit, in Domino exultabo, gaudebo in Deo ſalutari meo. Dominus Deus meus virtus mea, ſtatuet pedes meos in conſummationem: ſuper excelſa imponet me, vt vincam in cātico eius: ſcilicet illo cantico, de quo ſimilia quędam dicuntur in Pſalmo: Statuit ſupra petram pedes meos, & direxit greſſus meos: & immiſit in os meum canticum nouum, hymnum Deo noſtro. Ipſe ergo vincit in cantico Domini, qui placet in eius laude, non ſua: vt qui gloriatur, in Domino glorietur. Melius autem mihi videntur quidam codices habere: [c] Gaudebo in Deo Ieſu meo, quàm hi qui volentes id Latine ponere, nomen ipſum non poſuerunt, quod eſt nobis amicius & dulcius nominare.

L. VIVES.

a QVod hîc dictū eſt, de Themā veniet.} *Et Aquila, inquit Hieronymus, & Symmachus, & quinta æditio, ipſum Hebraicum poſuerunt. Solus Theodotio quid ſignificaret Themam interpretatus eſt dicēs: Ab Auſtro veniet, & ſanctus de mōte Pharan. Idē Hieronymus in locis Hebraicis, Themā regio principū Edom in terra Gebalitica à Theman filio Eliphaz, filij Eſau, ſortita vocabulum: ſed & vſque hodie eſt villa nomine Themā diſtās ab vrbe Petra quinque milibus: vbi & Romanorū militū præſidiū ſedet, de quo loco fuit Eliphaz rex Themanorum, Vnus quoque filiorum Iſrael appellabatur Theman.* Theman.

Sciendum autem, quòd omnis australis regio Hebræis Thema dicitur.

b Per quod significatur meridies.} *Simile quod in Canticis quærit sponsa, vbi pascat in meridie, in quo maximus est diei & calor & splendor.*

c Montem verò vmbrosum} *Soli LXX. verterunt ἐξ ὄρους κατασκίου δασέος, ex monte vmbroso & condenso. Cæteri, vt est in Hebræo, ex Pharan, quod est oppidum trans Arabiam, iunctum Saracenis, per quod iter fecerunt filij Israël, cùm de Sina mouissent. Ideo LXX. quoniam vicinum est saltui, habitum loci potius reddiderũt, quàm nomen.*

d Etiam quæ non sunt in iure Romano.} *Indi & Persæ, & hac ætate insulæ in Oceano occidentali.*

e Gaudebo in Deo Iesu meo.} *Sic in Hebræo, pro quo Septuaginta verterũt τῷ σωτῆρί μου, hoc est, seruatore meo. Et hæc tria idem sunt, Iesus Hebraicè, σωτὴρ Græcè, seruator Latinè: quanquã Cicero act. iiij. in Verrem negat σωτῆρα vno verbo Latino posse reddi, esséque eum qui salutem dederit: saluatoris nomen recentius est, sed eo vtuntur Lactantius, Ausonius & reliqui sacri scriptores. Qui latius carmen hoc aut expositum videre, habet in id geminam Hieronymi enarrationem.*

De Christo, & vocatione gentium, quæ Hieremias & Sophonias prophetico spiritu sunt præfati. CAP. XXXIII.

a Ieremias propheta de maioribus est, sicut & Esaias: non de minoribus, sicut cæteri, de quorum scriptis nonnulla iam posui. Prophetauit autem, regnante Iosia in Hierusalem: & apud Romanos Anco Martio, iam propinquante captiuitate Iudæorum. Tetendit autem prophetiam suam vsque ad quintum mensem captiuitatis, sicut in eius literis inuenitur. [b] Sophonias autem vnus de minoribus adiungitur ei. Nam & ipse in diebus Iosiæ prophetasse se dicit: sed quousque non dicit. Prophetauit ergo Hieremias, non solùm Anci Martij, verumetiam Tarquinij Prisci temporibus: quem Romani habuerunt quintum regem. Ipse enim quando est illa captiuitas facta, regnare iam cœperat. Prophetans ergo de Christo Hieremias:[c] Spiritus, inquit, oris nostri dominus Christus captus est in peccatis nostris: sic breuiter ostendẽs, & dominum nostrum Christum, & passum esse pro nobis. Itẽ alio loco: Hic Deus meus, inquit, & non æstimabitur alter ad eum: qui inuenit omnem viam prudentiæ, & dedit eam Iacob puero suo, & Israël dilecto suo: post hæc in terris visus est, & cum hominibus conuersatus est. Hoc testimonium quidam, non Hieremiæ, [d] sed scribæ eius tribuunt:

qui

qui vocabatur Baruch: sed Hieremiæ celebratius habetur. Rursus idem propheta de ipso: Ecce, inquit, dies veniunt, ait, dominus: & suscitabo Dauid germen iustum: & regnabit rex, & sapiens erit: & faciet iudicium & iustitiam in terra. In diebus illis saluabitur Iuda, & Israel habitabit cõfidenter: & hoc est nomen quod vocabũt eum, dominus iustus noster. De vocatione etiam gentium, quæ futura fuerat, & eam nunc impletam cernimus, sic locutus est: Dominus Deus meus & refugium meum in die malorum: ad te gentes venient ab extremo terræ, & dicent: Vere mendácia coluerũt patres nostri simulachra, & non est in eis vtilitas. Quia verò non erant eum agnituri Iudæi: à quibus eũ & occidi oportebat: sic idem propheta significat, [c] Graue cor per omnia, & homo est, & quis cognoscet eum? Huius est etiam illud quod in libro decimoseptimo posui de testamento nouo, cuius est mediator Christus: ipse quippe Hieremias ait: Ecce dies veniunt, dicit dominus: & consummabo super domum Iacob testamentum nouum: & cætera quæ ibi leguntur, Sophoniæ autem prophetæ, qui cum Hieremia prophetabat, hęc prædicta de Christo interim interponam: Expecta me, dicit dominus: in die resurrectionis meæ, in futurum: quia iudicium meum, vt congregem gentes, & colligam regna, Et iterum: Horribilis, inquit, dominus super eos: & exterminabit omnes deos terræ: & adorabit eum vir de loco suo omnes insulæ gentium. Et paulò pòst. Tunc, inquit, Transuertam in populos linguam, & progenies eius, vt omnes inuocent nomen domini: & seruiant ei sub vno iugo. à finibus fluminũm Aethiopiæ, afferent mihi hostias: in illo die non confunderis ex omnibus adinuentionibus tuis, quas impiè egisti in me: quia tunc auferam abs te prauitates iniuriæ tuæ, & iam non adiicies, vt magnificeris super montem sanctum meum, & subrelinquam in te populum mansuetum & humilem, & verebuntur à nomine domini, qui reliqui fuerint Israel. Hæ sunt reliquię, de quibus alibi prophetatur, quod Apostolus etiam cõmemorat, Si fuerit numerus filiorum Israel sicut arena maris, reliquiæ saluæ fient. Hę quippe in Christum illius gentis reliquiæ crediderunt.

L. VIVES.

a Hieremias.} *De hoc sæpe alibi.*
b Sophonias.} *Hunc Hebræi prophetam & prophetarum filium, nepotem, & abnepotem fuisse tradunt. Pater enim fuit Chusi,*

auus Godolias, proauus Amarias, atauus Ezechias, prophetæ omnes: nam aiunt omnes maiores, quos in titulo nominat propheta aliquis, etiam prophetas fuiſſe.

c Spiritus, inquit, oris noſtri, dominus Chriſtus. } *Sunt Chriſti multi, & domini multi, At Chriſtus dominus ſpiritus oris noſtri, vnicus eſt Ieſus Deus, Dei filius, per quē ſpiramus, & viuimus, & ſumus: qui ſi à nobis abſcedat, minus adhuc victuri ſumus, quàm ſi diſcedat anima.*

d Sed ſcribæ eius attribuunt, qui vocabatur Baruch. } *Hieremias in libro ſuorum vaticiniorum, Baruch ſcribam & miniſtrum fuiſſe ſuum ſignificat, cuius extat breuis prophetia, quam eccleſia recepit, quoniam de Chriſto & poſtremis temporibus pleraque continet.*

e Graue cor per omnia, & homo eſt, & quis cognoſcet eum. } *Septuaginta eſt hac interpretatio, In Hebræo verò ſic ex Hieronymo; Prauum eſt cor omnium & inſcrutabile, quis cognoſcet illud? Symmachus verba Septuaginta apertius poſuit: Inſcrutabile cor omnium, vir autem quis eſt, qui inueniat illud? LXX. enim βαθεῖα ἡ καρδία dixerunt, quod eſt profundum cor.*

De prophetia Danielis, & Ezechielis, quæ in Chriſtum eccleſiámque concordat.

CAP. XXXIIII.

IN ipſa porro captiuitate Babyloniæ,[a] Daniel,[b] & Ezechiel prophetauerunt prius, alij ſcilicet duo ex prophetis maioribus, Quorum Daniel etiam tempus quo venturus fuerat Chriſtus, atque paſſurus, numero definiuit annorum: quod longum eſt computando monſtrare: & ab aliis factitatū eſt ante nos. De poteſtate verò eius & gloria ſic loquutus eſt: Videbam, inquit, in viſu noctis, & ecce cum nubibus cæli filius hominis veniens erat, & vſq; ad vetuſtum dierū peruenit: & in cōſpectu eius prælatus eſt, & ipſi datus eſt principatus, & honor, & regnū: & omnes populi, tribus & linguæ ipſi ſeruiēt. Poteſtas eius, poteſtas perpetua, quæ nō trāſibit: & regnū eius non corrūpetur. Ezechiel quoque more prophetico per Dauid Chriſtum ſignificans, quia carnem de Dauid ſemine aſſumpſit: propter quam formam ſerui, qua factus eſt homo, etiā ſeruus Dei dicitur idem Dei filius: ſic eum prophetādo prænūciauit ex perſona Dei patris: Et ſuſcitabo, inquit, ſuper pecora mea paſtorem vnū qui paſcat ea: ſeruum meum Dauid: & ipſe paſcet ea: & ipſe erit eorum paſtor. Ego autem dominus ero eis in Deum, & ſeruus meus Dauid princeps

ceps in medio illorum: ego dominus locutus sum. Et alio loco: Et rex, inquit, vnus erit omnibus imperans: & non erunt vltrà duę gentes: nec diuidentur amplius in duo regna: neque polluentur vltrà in idolis suis: & abominationibus suis: & in cunctis iniquitatibus suis: & saluos eos faciam de vniuersis sedibus suis, in quibus peccauerunt: & mundabo eos, & erunt mihi populus: & ego ero illis Deus: & seruus meus Dauid rex super eos, & pastor vnus erit omnium eorum.

L. VIVES.

a Daniel.} *De filiis fuit Iuda, qui ex Daniele Balthasar vocatus est, ab eunucho regio, cui puerorum erat demandata cura. Maximo in pretio habitus est sapiētię nomine à Balthasare vltimo Chaldæorum rege, & deinde apud Darium Medum gratiosissimus, vt in libro Danielis ipsius, & Iosephi De antiquitatibus decimo legimus. Calumniis Porphyrij in librum huius vatis responderunt Methodius, & Apollinaris & Eusebius Cæsariensis præsul.* Daniel.

b Et Ezechiel.} *Hic sacerdos fuit, & simul cum Daniele in captiuitate populi Iudaici Babylone: quod ex eius scriptis apertè colligitur.* Ezechiel.

De trium prophetarum vaticinio, id est Aggæi, Zachariæ, & Malachiæ. CAP. XXXV.

RESTANT tres minores prophetæ, qui prophetauerūt in fine captiuitatis: [a] Aggæus, Zacharias, [b] Malachias. Quorum Aggæus Christum & ecclesiam hac apertius breuitate prophetat. Hæc dicit dominus exercituum: Adhuc vnum modicum, & ego commouebo cælum, & terram, & mare, & aridam: & mouebo omnes gentes, & veniet desideratus cunctis gentibus. Hæc prophetia partim iam completa cernitur: partim speratur in fine cōplenda. Mouit enim cælum, angelorum & siderum testimonio: quando incarnatus est Christus. Mouit terram ingenti miraculo, de ipso virginis partu. Mouit mare & aridam, quum & in insulis, & in orbe toto Christus annunciatur. Ita moueri omnes gentes videmus ad fidem. Iam vero quod sequitur: Et veniet desiderátus cunctis gentibus: de nouissimo eius expectatur aduentu. Vt enim desideratus esset expectantibus: prius oportuit eum dilectum esse credentibus. Zacharias de Christo & ecclesia: Exulta, inquit, valde filia Sion, iubila filia Hierusalem: ecce rex tuus veniet tibi iustus & saluator: ipse pauper & ascendens super asinam, [d] & super pullum filium asinæ & potestas

eius à mari vsque ad mare,& à fluminibus vsque ad fines terræ.Hoc quando factum sit,vt dominus Christus in itinere iumento huius generis vteretur, in Euangelio legitur: vbi & hæc prophetia commemoratur ex parte, quantum illi loco sufficere visum est. Alio loco ad ipsum Christum in spiritu prophetiæ loquens de remissione peccatorum per eius sanguinem: Tu quoq;, inquit,in sanguine testamenti tui emisisti vinctos tuos de lacu, in quo non est aqua. Quid per hunc lacum velit intelligi,possunt diuersa sentiri, etiam secundum rectam fidem.Mihi tamen videtur non eo significari melius, nisi humanæ miseriç siccam profunditatem quodammodo,& sterilem: vbi non sunt fluenta iustitiæ, sed iniquitatis lutum. De hoc quippe lacu etiam in Psalmo dicitur:Et eduxit me de lacu miseriæ, & de luto limi. Malachias prophetans ecclesiam,quam per Christum iam cernimus propagatam, Iudæis apertissimè dicit ex persona Dei: Non est mihi voluntas in vobis:& munus non suscipiam de manu vestra. Ab ortu enim solis vsque ad occasum, magnum est nomen meum in gentibus,& in omni loco [e] sacrificabitur, & offeretur nomini meo oblatio munda:quia magnum nomen meum in gentibus: dicit dominus.Hoc sacrificium per sacerdotium Christi secundum ordinem Melchisedech, cùm in omni loco à solis ortu vsque ad occasum Deo iam videamus offerri: sacrificium autem Iudæorum,quibus dictum est: Non mihi voluntas in vobis, nec accipiam de manibus vestris munus, cessasse negare non possunt:quid adhuc expectāt alium Christum, quum hoc quod prophetatum est legunt, & impletum vident, impleri non potuerit,nisi per ipsum?Dicit enim paulò pòst de ipso ex persona Dei: Testamentum meum erat cum eo vitæ & pacis: & dedi ei vt timore timeret,& à facie nominis mei reuereretur.Lex veritatis erat in ore ipsius, in pace dirigens ambulauit mecum: & multos conuertet ab iniquitate: quoniam labia sacerdotis custodient scientiam, & legem inquirent ex ore eius:quoniam angelus domini omnipotentis est.Nec mirandum est, quia omnipotentis Dei angelus dictus est Christus Iesus.Sicut enim seruus propter formā serui, in qua venit ad homines:sic & angelus propter Euangelium,quod nūciauit hominibus.Nā si Græca ista ita interpretemur:& Euāgelium bona nunciatio est, & angelus nuncius est. De ipso quippe iterum dicit:Ecce mittam angelum meum,& prospiciet

ciet viam ante facie meam:& subitò veniet in templum suum dominus,quem vos quæritis,& angelus testamenti,quem vos vultis.Ecce venit,dicit dominus Deus omnipotens:& quis sustinebit diem introitus eius? aut quis resistet in aspectu eius? Hoc loco, & primum & secundum Christi prænunciauit aduentum.Primum scilicet,de quo ait: Et subitò veniet in templum suum Dominus,id est, in carnem suam : de qua dicit in Euangelio,Soluite templum hoc , & in triduo resuscitabo illud.Secundum verò,vbi ait : Ecce venit dicit dominus omnipotens,& quis sustinebit diem introitus eius , aut quis resistet in aspectu eius? Quod autem dicit, Dominus quem vos quæritis,& angelus testamenti,quem vos vultis: significauit vtiq; Iudæos secundum scripturas quas legunt, Christum quęrere, & velle.Sed multi eorum,quem quæsierunt & voluerunt,venisse non agnouerunt: excæcati in cordibus suis , pręcedentibus meritis suis. Quod sanè hîc nominat testamentum,vel suprà,vbi ait:Testamentū meum erat cum eo:vel hîc, vbi eum dixit angelum testamenti : nouum proculdubio testamentum debemus accipere,vbi sempiterna:non vetus, vbi temporalia sunt promissa:quæ pro magno hîc habentes plurimi infirmi, & Deo vero talium rerum mercede seruientes,quando vidēt impios abundare,turbantur.Propter quod idem Propheta,vt noui testamenti beatitudinem æternam,quæ non dabitur nisi bonis,distingueret à veteris terrena felicitate,quę plerunque datur & malis: Ingrauastis,inquit, super me verba vestra , dicit dominus,& dixistis:in quo detraximus de te? Dixistis, vanus est omnis qui seruit Deo:& quid plus , quia custodiuimus obseruationes eius : & quia ambulauimus supplicantes ante faciem domini omnipotentis?Et nunc nos beatificamus alienos : & reædificantur omnes qui faciunt iniqua : & aduersati sunt Deo & salui facti sunt. Hæc oblocuti sunt , qui timebant dominum,vnusquisque ad proximum suum : & animaduertit dominus,& audiuit: & scripsit librum memoriæ in conspectu suo,eis qui timent dominum,& reuerētur nomen eius.In isto libro significatum est testamentum nouum.Denique quod sequitur audiamus. Et erunt mihi, dicit dominus omnipotens, in die,quam ego facio,in acquisitionem: & eligam eos, sicut homo elegit filium suum seruientem sibi:& conuertemini,& videbitis inter iustum & iniustum: & inter seruitutem Deo, & non seruientem.Quoniam ecce dies venit ardens sicut cli-

banus,& cõcremabit eos: & erunt omnes alienigenæ omnes facientes iniquitatem stipula: & incendet illos dies qui adueniet:dicit dominus omnipotens:& non derelinquetur eorum radix,neque sarmentum: & orietur vobis timentibus nomen meũ,sol iustitiæ:& sanitas in pennis eius, & exibitis, & exultabitis sicut vituli ex vinculis resoluti:& cõculcabitis iniquos, & erunt cinis sub pedibus vestris in die in quo ego facio,dicit dominus omnipotens.Hic est qui dicitur dies iudicij: de quo suo loco,si Deus voluerit,loquemur vberius.

L. VIVES.

a AGgæus. Zacharias.} *Horum meminit Esdras 1.lib. 5.cap. in superiore nanque quum dixisset, tunc & intermissum est opus domini in Hierusalem, & non fiebat vsque ad annum secundum Darij regis Persarum: addidit, Prophetarunt autem Aggæus propheta, & Zacharias filius Addo,prophetantes ad Iudæos, qui erant in Iuda & Hierusalem.Tunc surrexerunt Zorobabel filius Salathiel, & Iosue filius Iosedech, & cœperunt ædificare templum domini in Hierusalem,& cum eis prophetæ Dei adiuuantes eos. & ipsi se temporibus Darij vaticinatos testantur etiam eodem secundo Darij anno. Cæterùm Zacharias non se Addo filium, sed nepotem scribit, ex filio Barachia.Nec dubitant,inquit,Hieronymus quin hic sit Addo, qui iuxta Paralipomenon librum missus est ad Hieroboam filium Nabath, sub quo altare diruptum est, & manus regis aruit.Rursúmq; ad preces illius restituta est, 2. Paralipo.2. & 3.Reg.13. sed in neutro sacrarum literarum loco nominatur Addo.in lib. Reg. subticetur prophetæ nomen, in Paralip. nuncupatur Semeias: & Propheta qui illis temporibus vixerit, non potuit ne atauus quidem esse hominis Iudaici Babylone captiui.Iam illud ne admonendum quidem est, non hunc esse Zachariam illum Ioiadæ filium,quem occidit Ioas rex Iuda, secundi Paralipomenon 24.cuius meminit Christus dominus, Matthei 23. dicens illum occisum inter templum & altare.*

Malachias. b Malachias.} *Hic est, quem Septuaginta vocarunt ἄγγελον αὐτοῦ. hoc est,angelum eius.Hebraicè nanque nuncium meum sonat.Quam ob causam Origenes,quum in hunc Prophetam scriberet, significationem dedit,putare se angelũ fuisse,qui prophetarit, si Hieronymo credimus, cæteri Malachiã nominarunt. Neque enim nomina cum in alias linguas veniunt,ex etymologia mutanda sunt.Nemo enim Platonem vocat latum: aut Aristotelem optimum perfectum: vel Iosue seruatorem vel Athenas Mineruas.Relinquuntur enim nomina,vt cuique in proprio sunt imposita sermone. Alioqui non lux adderetur iis, quorum verte-*

verterentur in alienas linguas nomina, sed obscuraretur claritas quam habebant prius: quo magis miror esse, qui sibi peregrina & Græca nomina asciscunt iuxta etymon suorum patria lingua, qui dum sibi famam parare student, plus media illius parte se fraudant. quanto simplicius, & prudentius, adde etiam ad rerum naturam accommodatius, Cæsar, qui Gallos omnes & Germanos suis ipsorum appellauit nominibus, inflexu tantum finibus in formam Latinorum. Ceterùm Malachiam non desunt, præsertim ex Hebræis, qui putent Esdram esse propter consonantiam librorum, & sub Dario Histaspis filio prophetasse creditur. De Esdra proximo capite.

c Exulta, inquit, valde. } *Hic locus deprauatus est vt cætera, ab eo qui nostram editionem voluit sequi.* L X X. *sic habent:* χαῖρε σφόδρα θύγατερ σιὼν κήρυσσε θύγατερ ἱερουσαλήμ. ἰδοὺ ὁ βασιλεὺς ἔρχεταί σοι δίκαιος, καὶ σώζων αὐτοὺς. πραῢς, καὶ ἐπιβεβηκὼς ἐπὶ ὑποζύγιον, καὶ πῶλον νέον, *id est Lætare vehementer filia Sion, prædica filia Hierusalem: ecce rex tuus venit tibi iustus & seruans eos, mansuetus, & vehens subiugali & pullo nouo. Illud quoque* χαῖρε σφόδρα *posset esse salutantis, salue multum.*

d Et super pullum. } *In Hebræo legitur, super asinam, & super pullum filium asinæ. Matthæus sic in 21. capite sui Euangelij:* καὶ ἐπιβεβηκὼς ἐπὶ ὄνον καὶ πῶλον υἱὸν ὑποζυγίου, *sedens super asinam & pullum filium subiugalis. Subiugalis verò erat Iudaicus populus iugo tot cæremoniarum pressus. Pullus verò nouus & liber, populus gentium. In vtroque populo sedet Dominus, vt vtrunque purget, & trahat ad se.*

e Sacrificabitur & offer. } *Apud* L X X. *est in præsenti sic:* θυμίαμα προσάγεται τῷ ὀνόματί μου καὶ θυσία καθαρά: *sed propheta futura quia vident, tanquam præsentia enunciant, sæpe etiam vt præterita, sicut ea quæ sequuntur, in quibus quædam sunt mutata à traditione* L X X.

De Esdra & Machabæorum libris. CAP. XXXVI.

POst hos tres prophetas, Aggæum, Zachariam, Malachiam, per idem tempus liberationis populi ex Babylonica seruitute, scripsit etiam Esdras, qui magis rerum gestarum scriptor est habitus, quàm propheta: sicuti est liber, [b] qui appellatur Hester: cuius res gesta in laudem Dei non longè ab his temporibus inuenitur: nisi fortè Esdras in eo Christum prophetasse intelligendus est, quòd inter iuuenes quosdam orta quæstione quid amplius valeret in rebus: cùm reges vnus dixisset: alter vinum: tertius mulieres, quæ plerunq; regibus imperarent: [c]idem tamẽ tertius veritatẽ super omnia demõstrauit esse victricem. Consulto au-

tem Euangelio, Christum cognoscimus esse veritatẽ. Ab hoc tempore apud Iudæos restituto templo, nõ reges, sed principes fuerunt [d] vsque ad Aristobolum: quorũ supputatio tẽporum, non in scripturis sanctis, quæ Canonicæ appellantur: sed in aliis inuenitur, in quibus sunt & [e] Machabæorũ libri: quos non Iudæi, sed ecclesia pro canonicis habet, [f] propter quorũdam martyrũ passiones vehemẽtes, atque mirabiles: qui antequàm Christus venisset in carnẽ, vsq; ad mortẽ pro Dei lege certauerũt, & mala grauissima atque horribilia pertulerunt.

L. VIVES.

Esdras. a SCripsit etiam Esdras.} *Hic fuisse dicitur scriba legis peritissimus, quem Hieron. tradit fuisse Iosedech, cuius filius fuit Iesus sacerdos magnus, quem ferunt incensos à Chaldæis legis libros memoriter restituisse, non sine numine, commutasséque literas Hebraicas, ne cum Samaritanis, qui ex gentibus in Iudæam venerant, Iudæi miscerentur. Autor Eusebius. Eis postea literis vsi sunt Iudæi, figura tantùm & apicibus à Samaritanicis, quæ fuerunt prisca illa à Mose data, discrepãtes.*

Hester. b Sicuti est liber, qui appellatur Hester.} *Hester historiam Iosephus refert in tempora Artaxerxis, quem Cyrum dicit vocatum esse. Darij enim Histaspe geniti filius fuit Xerxes, huius, Artaxerxes, cognominatus μακρόχειρ: quo regnante, periculum tantum fuit Iudæo nomini ab Aman, propter Mardochæum patruũ Hester, vt in lib. Hester narratur. Eiusdem est sententiæ Nicephorus Græcus scriptor. At Eusebius non posse per hæc tempora Hester, & discrimen Iudæorum contigisse, videlicet Esdra, qui sub hoc Artaxerxe rege, suæ gentis acta persequutus est, de tantis rebus non tacituro. Itaque illa omnia posteriora facit statuitque in regno Artaxerxis μνήμονος, hoc est Mnemonis Darij nothi filij quem ab Hebræis Assuerũ vocari solitum perhibet: astipulatorem sibi habet Bedã in tẽporibus. Cæterùm vereor, ne non tam Eusebio constet sua ratio, quàm Iosepho. Nos hîc in plerisque alienas potius sententias referimus, quàm aperimus nostram.*

c Idem tamen tertius veritatem.} *Hic est Zorobabel, qui veritatem cæteris præstare vi ac virtute dixit, tertio Esdræ 3. cap. Et Iosephus lib. 11. Antiq. Sed tertius & quartus libri Esdræ inter apocrypha reiiciuntur, quos Hieronymus vocat somnia.*

d Vsque ad Aristobolum.} *Eusebius sic inquit, Aristobolus filius Ionathæ rex pariter & pontifex, primus apud Iudæos diadematis sumpsit insigne: post cccclxxxiiij. annos Babylonicæ captiuitatis, intellige ex quo Nabuchodonozor populum in Chaldæam transtulit.*

e Et Machabæorum libri.} *Machabæorum liber prior, Hebraicè*

lectus

lectus est ab Hieronymo, alter Græcè tantùm, atq; ex ipsa phrasi probari posse à primo esse Græcè conscriptum. Idem aduersus Pelagianos Iosephum nominat Machabæorum historiæ scriptorem. Nescio an autorem significet horum duorum voluminum Machabææ historiæ, quam inter sacra habemus, an libelli cuiusdam, qui separatim Græcus circunfertur ἐπιγραφόμενος εἰς τοὺς μακκαβαίους. Est & tertius Machabæorũ Græcus itidem, nondum, quod sciam, versus in linguam Latinam: hunc non videtur ecclesia recepisse in canonem.

f Propter quorundam.} *Nam septem fratres cum matre iussi ab Antiocho rege patrias leges violare, maximo animo se potius excarnificari passi sunt, quàm vt in legem Dei peccarent.*

Quòd prophetica autoritas omni origine gentilis philosophiæ inueniatur antiquior.

CAP. XXXVII.

Tempore [a] igitur nostrorum prophetarum, quorum iam scripta ad notitiam ferè omnium gentium peruenerunt, philosophi gentium nondum erant, qui hoc etiam nomine vocarentur, [b] quod cœpit à Samio Pythagora, qui eo tempore quo Iudæorum soluta est captiuitas cœpit excellere atque cognosci. Multò ergo magis cæteri philosophi post prophetas reperiuntur fuisse. [c] Nam ipse Socrates Atheniensis magister omnium, qui tunc maximè claruerunt, tenens in ea parte quæ moralis, vel actiua dicitur principatum, post Esdram in Chronicis inuenitur. [d] Non multò post etiam Plato natus est, qui longè cæteros Socratis discipulos anteiret. Quibus si addamus etiam superiores, qui nondum philosophi vocabantur, septem scilicet sapientes, ac deinde physicos qui Thaleti successerunt in perscrutãda natura rerum studium eius imitati, Anaximandrum scilicet & Anaximenem, & Anaxagoram, aliósque nonnullos antequàm Pythagoras se philosophum primus profiteretur, nec illi prophetas nostros vniuersos temporum antiquitate præcedunt: quandoquidem Thales, post quem cæteri fuerunt, regnante Romulo emicuisse fertur, quando de fontibus Israël eis literis, quæ toto orbe manarent prophetiæ flumen erupit. Soli igitur illi theologi poëtæ, Orpheus, Linus, Musæus, & si quis alius apud Græcos fuit, his prophetis Hebræis, quorum scripta in autoritate habemus, annis reperiuntur priores. Sed nec ipsi verum Theologum nostrum Moysen, qui vnum

verum Deum veraciter prædicauit, cuius nunc scripta in autoritatis canone prima sunt, tempore præuenerunt: ac per hoc quantum ad Græcos attinet, in qua lingua literæ huius seculi maximè ferbuerunt, nihil habent vnde sapientiam suam iactent, quo religione nostra, vbi vera sapientia est, si non superior, saltē videatur antiquior. Verùm quod fatendum est, non quidem in Græcia, sed in barbaris gentibus, sicut in Ægypto, iam fuerat ante Moysen nonnulla doctrina, quæ illorum sapientia diceretur: alioquin non scriptum esset in libris sanctis Moysen eruditum fuisse omni sapientia Ægyptiorum, tunc vtique quando ibi natus est [e] & à filia Pharaonis adoptatus atque nutritus, etiam liberaliter educatus est. Sed nec sapientia Ægyptiorum sapientiam prophetarum nostrorum tempore antecedere potuit, quādoquidem & Abraham propheta fuit. Quid autem sapientiæ esse potuit in Ægypto, antequam eis Isis, quam mortuam tanquam deam magnam colendam putauerunt, literas traderet? Isis porrò Inachi filia fuisse proditur, qui primus regnare cœpit Argiuis, quando Abrahæ iam nepotes reperiuntur exorti.

L. VIVES.

a Tempore igitur nostrorum prophetarum.} *Augustinus hoc capite colligit scripta veteris testamenti esse antiquiora sapientibus & philosophis Græciæ. quod multis argumentis ostendunt Iosephus contra Apionem, Eusebius in Euangel. præparat. & Iustinus martyr ad gentes. Cæterum hoc ex iis quæ à nobis superioribus huius libri capitibus sunt adducta satis superque potest liquere.*

Pythagoras. b Quod cœpit à Samio Pythagora.} *Pythagoram Cicero dicit fuisse suo regnante gentili, hoc est Seruio Tullio. idem Liu. lib. 1 haud dubiè vixit tēporibus Cyri Persæ, & Tullij Romani regis, sed vltimis. floruit enim sexagesima olympiade quæ regnum Tarquinij superbi incurrit. Eusebius mortem eius in lxx. olympiade locat. quo tempore iam Hierosolymis Iudæi captiuitate soluti tranquillè degebant.*

c Nam ipse Socrates.} *Socrates, vt Apollodorus, inquit lxxvij. Olymp. anno quarto quadraginta ferè annis postquam Iudæi à Dario iussi sunt templum & vrbem reparare.*

d Nō multò pòst etiā Plato natus.} *Lxxxviij. olymp. eodē autore.*

e Et à filia Pharaonis adoptatus.} *Artapanus, vt tradit Eusebius lib. 9. præpar. ait Mærin Chenephris Aegyptiorum regis filiam quum ipsa non pareret, adoptasse puerum Iudæum, quem Hebræi Mosen, Græci Musæum vocant.*

Quòd

Quòd quædam sanctorum scripta ecclesiasticus canon propter nimiam non recepe rit vetustatem, ne per occasionem eorum falsa veris insererentur.

CAP. XXXVIII.

Iam verò si longè antiquiora repetam, & ante illud grande diluuium noster erat vtique Noe patriarcha, quem prophetam quoque non immeritò dixerim: siquidem ipsa arca quam fecit, & in qua cum suis euasit, prophetia nostrorum temporũ fuit. Quid Enoch septimus ab Adam? Nonne etiam in canonica epistola apostoli Iudæ prophetasse prædicatur? quorum scripta vt apud Iudæos, & apud nos in autoritate non essent, nimia fecit antiquitas, propter quam videbantur habenda esse suspecta, ne proferrentur falsa pro veris. Nam & proferuntur quædam quæ ipsorum esse dicuntur ab eis, qui pro suo sensu passim, quod volunt, credunt. Sed ea castitas canonis non recepit, non quòd eorum hominum, qui Deo placuerunt, reprobetur autoritas, sed quòd ista esse non credantur ipsorum. Nec mirum debet videri quòd suspecta habeantur, quæ sub tantæ antiquitatis nomine proferuntur, quandoquidem in ipsa historia regum Iudæ, & regum Israel, quæ res gestas continet, de quibus eidem scripturæ canonicæ credimus, commemorantur plurima, quæ ibi non explicantur, [a] & in libris aliis inueniri dicuntur, quos prophetæ scripserunt, & alicubi eorum quoque prophetarum nomina non tacentur: nec tamen inueniuntur in canone, quem populus Dei recepit. Cuius rei, fateor, causa me latet, nisi quòd ego existimo etiam ipsos quibus ea quæ in autoritate religionis esse deberent, Sanctus vtique Spiritus reuelabat, alia sicut homines historica diligentia, alia sicut prophetas inspiratione diuina scribere potuisse, atque hæc ita fuisse distincta, vt illa tanquã ipsis, ista verò tanquam Deo per ipsos loquenti iudicarentur esse tribuenda: ac sic illa pertinerent ad vbertatem cognitionis, hæc ad religionis autoritatem, in qua autoritate custoditur canon: præter quæ si qua iam etiam sub nomine virorum prophetarũ scripta proferuntur, nec ad ipsam copiã scientiæ valent, quoniam vtrum eorum sint, quorum esse dicuntur, incertum est: & ob hoc eis non adhibetur fides, maximè his, in quibus etiam cõtra fidem librorum canonicorum quædam leguntur, propter quod ea prorsus illorum non esse apparet.

L. VIVES.

a ET in libris aliis inueniri dicuntur.} *Nam in fine primi libri Paralipomenon geſta Dauid dicuntur conſcripta à Samuele & Nathan, & Gad propheitis: tum in cap. 9. poſterioris libri Paralipomenon acta Salomonis perſecutus dicitur Nathan vates, & Achias Silonita. & Addo propheta, qui etiam retuliſſe diligentiſſimè fertur acta Abia regis Iuda: geſta quoque Ioſaphat perſcripſit Iehu filius Anani, 2 Paralip. 20.*

De Hebraicis literis, quæ nunquam in ſuæ linguæ proprietate non fuerunt. CAP. XXXIX.

NOn itaque credendum eſt, quòd nonnulli arbitrantur, Hebræam tantùm linguam, per illum qui vocabatur Heber, vnde Hebræorum vocabulum eſt, fuiſſe ſeruatam, atque inde perueniſſe ad Abraham. [a] Hebræas autem literas à lege cœpiſſe, quæ data eſt per Moyſen: ſed potius per illam ſucceſſionem patrum, memoratam linguam cum ſuis literis cuſtoditam. Denique Moyſes in populo Dei conſtituit, qui docendis literis præeſſent, priuſquam diuinæ legis vllas literas noſſent. Hos appellat ſcriptura grammaton[b] iſagogos, qui Latinè dici poſſunt literarũ inductores vel introductores, eo quòd eas inducant quodammodo in corda diſcentium, vel in eas potius ipſos quos docent. Nulla igitur gens de antiquitate ſapientiæ ſuæ ſuper Patriarchas & Prophetas noſtros, quibus inerat diuina ſapientia, vlla ſe vanitate iniqua iactauerit, quando nec Aegyptus inuenitur, quæ ſolet falſò & inaniter de ſuarum doctrinarum antiquitate gloriari, qualicunque ſapientia ſua Patriarcharum noſtrorum tempore præueniſſe ſapientiam. Neque enim quiſquam dicere audebit mirabilium diſciplinarum eos peritiſſimos fuiſſe, antequam literas noſſent, id eſt anteq̃ Iſis eò veniſſet, eáſque ibi docuiſſet. Ipſa porrò eorũ memorabilis doctrina, quæ appellata eſt ſapientia, quid[c] erat niſi maximè aſtronomia, & ſiquid aliud talium diſciplinarum magis ad exercenda ingenia, quàm ad illuminandas vera ſapientia mentes valere ſolet? Nam quod attinet ad philoſophiã, quæ ſe docere aliquid profitetur, vnde fiant homines beati circa tẽpora Mercurij, quem Triſmegiſtum vocauerunt, in illis terris eiuſmodi ſtudia claruerunt: [d] longè quidam antè ſapientes vel philoſophos Græciæ, ſed tamen poſt Abraham, & Iſaac, & Iacob, & Ioſeph, nimirum etiam poſt ipſum Moyſen. Eo quippe tempore, quo

Moyſes

Moyses natus est, fuisse reperitur Atlas ille magnus astrologus Promethæi frater, maternus auus Mercurij maioris, cuius nepos fuit Trismegistus iste Mercurius.

L. VIVES.

a Hebræas autem literas à lege cœpisse.} *Vulgaris & nostrorum & Hebræorum opinio literas Hebreas Mosen habuisse* Moses. *authorem, quod Eupolemus & Artapanus aliique prophani scriptores asserunt, qui Mosen sapientissimum fuisse hominem tradunt, literarúmque inuentorem, quas Iudæis tradidit, à quibus vicini Phœnices acceperunt, à Phœnicibus Græci per Cadmum. Quin & Aegyptiis quoque dedisse Mosen literas Artapanus idem credit: Mosénque esse Mercurium illum, sic enim eum vocauerunt Aegyptij, quem apud Græcos omnes Latinósque scriptores literas gentem Aegyptiam docuisse constat. Quod si quis inquirat, quibus ergo sapientia illa Aegyptiorum continebatur literis, qua Mosen institutum esse legimus, inueniet forsan voce tantùm eam solitam tradi percipíque & docentium discentiúmque memoria asseruari, literarum, si quæ tunc erant, formas, imagines fuisse animalium, quæ ἱερόγλυφα γράμματα, hoc est, literas in sacris sculptas nominabant. Philo verò Iudæus ad Abraham inuentionem literarum Hebraicarum refert: sed multis ante Abraham annis literæ videntur fuisse. nam Iosephus primo Antiquit narrat à filiis Seth filij Adam duas erectas columnas, lapideam vnam, alteram lateritiam, inscriptásque in eis artes, quas ipsi inuenissent, quarum lapidea etiam ætate sua maneret in Syria. Has literas videtur Augustinus hoc loco Hebræas nominare.*

b Grammatos Isagogos.} *Alibi grammaton isagogos: legendum grammatoisagoges: γραμματοεισαγωγεῖς: sic vocãtur apud LXXII: quos Hieron. vertit doctores. Deut 29. & 31. Num verò γραμματεῖς nominantur, quod vertit magistros: sunt etiam γραμματεῖς Scribæ, de quibus* Scribæ. *multa mentio in Euangelio: hi erant, qui sacrorum librorum literam tantùm docebant: nec ab ea recedebãt vel culmum latum: qui verò maius quiddam profitebantur, Pharisæi nominati sunt, à Phares quod est diuisio, q. se velut meliores à multis diuidentes separantésque: & vtique,* Pharisæi. *tam Scribæ quam Pharisæi in cathedra Mosis sedebant populo legem enarrantes: Scribæ ad cognitionem literæ sensúsque historici, ac velut introductionem rerum altiorum ac secretarum, quas Pharisæi explicabant.*

c Quid erat nisi maximè astronomia, & si quid aliud talium disciplinarum.} *Geometria, arithmetica, & astronomia: nam in his plurimum veteres sese Aegyptij exercuerunt, quarum geometriam necessitate excoluerunt, quippe qua in primis egebant, quum turbatis*

increscente Nilo agrorum finibus, postquam amnis in suum alueum redierat, sua cuique essent restituenda, nec alia ratione constare possent agrorum dimensus, nisi adhibita quæ ex certis coalita principiis, fallere peritos mensores nequirent: ideo geometria est nominata, quasi terræ mensio. Astronomia verò sese dediderunt commoditate, vt qui serenas semper haberent noctes, aspiceréntque tractum cæli latè patentem, nullis nubibus, nullis nebulis turbatum, facilè ortus, occasus, progressus regressúsque syderum animaduertere potuerunt, quæ res & ad cognitionem erat iucundissima, & ad vitam fructuosissima, & humani ingenij exercitatione digna: tum his duabus geometriæ & astrologiæ addita est illa veluti subseruiens, & cuius ministerio hæ carere non possunt, cognitio numerorum quæ arithmetica dicitur.

d Longè quidem antè sapientes quàm philosophos habuit Græcia.} *Alibi sic, longè quippe antè sapiẽtes vel philosophos Græciæ.*

De Aegyptiorum mendacissima vanitate, quæ antiquitati scientiæ suæ centum millia ascribit annorum.

CAP. XL.

FRustrà itaque vanissima præsumptione garriunt quidam dicentes, ex quo rationem syderum comprehendit Ægyptus, amplius quàm centum annorum millia numerari. In quibus enim libris istum numerum collegerunt, qui non multum ante annorum duo millia literas magistra Iside didicerunt? Non enim paruus autor est in historia Varro, qui hoc prodidit, quòd à literarum etiam diuinarum veritate non dissonat. Quum enim ab ipso primo homine, qui est appellatus Adam, nondum sex millia annorum complentur, quomodo non isti ridendi potius, quàm refellendi sunt, qui de spatio temporum tam diuersa, & huic exploratæ veritati tam contraria persuadere conantur? Cui enim narranti melius præterita credimus, quàm qui etiam futura prædixerit, quæ præsentia iam videmus? Nam & ipsa historicorum ãnter se dissonantia copiam nobis præbet, vt eis potius credere debeamus, qui diuinæ, quam̃ tenemus, non repugnant historiæ. Porrò autem ciues impiæ ciuitatis, diffusi vsquequaque per terras, quum legunt doctissimos homines, quorum nullius contẽnenda videatur autoritas, inter se de rebus gestis ab ætatis nostræ memoria remotissimis discrepantes, cui potius credere debeãt, non inueniunt. Nos verò in nostræ religionis historia, fulti autoritate diuina, quicquid ei resistit non dubitamus esse falsissimum, quomodolibet sese habeant

cætera

cætera in fecularibus literis,quæ fiue vera feu falfa fint,nihil momenti afferunt,quo rectè beatéque viuamus.

De philofophicarum opinionum diffenfionibus,& canonicarum apud Ecclefiam concordia fcripturarum. CAP. XLI.

Vt autem iam cognitionem omittamus hiftoriæ, ipfi philofophi à quibus ad ifta progreffi fumus, qui non videntur laboraffe in ftudiis fuis,nifi vt inuenirent quomodo viuendum effet accómodatè ad beatitudinem capeffendam,cur diffenferunt & à magiftris difcipuli,& inter fe condifcipuli,nifi quia vt homines humanis fenfibus & humanis rationibus ifta quæfierunt? Vbi [a] quãuis effe potuerit & ftudium gloriandi,quo quifque alio fapiẽtior & acutior videri cupit,nec fententiæ quodammodo addictus alienæ, fed fui dogmatis opinionis inuentor: tamen vt nonnullos vel etiam plurimos eorum fuiffe cócedam,quos à fuis doctoribus vel difcendi fociis,amor veritatis abruperit, vt pro ea certarẽt,quam veritatem putarẽt,fiue illa effet,fiue non effet:quid agit,aut quò vel quâ vt ad beatitudinem perueniatur, humana fe porrigit infelicitas,fi diuina non ducit autoritas?Denique autores noftri: in quibus non fruftrà facrarum literarum figitur & terminatur canon, abfit vt inter fe aliqua ratione diffentiant.Vnde non immeritò cùm illa fcriberent,eis Deum vel per eos locutum,nó pauci in fcholis atque gymnafiis litigiofiis difputationibus garruli, fed in agris, atque in vrbibus, cum doctis atque indoctis tot tantíque populi crediderunt.Ipfi fanè pauci effe debuerunt, ne multitudine vilefceret,quod charũ religione effe oporteret,nec tamen ita pauci,vt eorũ non fit miranda cõfenfio. Neque enim in multitudine philofophorũ,qui labore etiam literario monumenta fuorum dogmatum reliquerunt, facilè quis inuenerit,inter quos cuncta quæ fenfere conueniant,quod oftendere hoc opere longum eft.Quis autem fectæ cuiuflibet autor fic eft in hac dæmonicola ciuitate approbatus, vt cæteri improbarentur,qui aduerfa & diuerfa fenferunt? Nonne apud Athenas & Epicurei claruerunt,afferentes res humanas ad deorum curam non pertinere:& Stoici qui contraria fentientes, eas regi atque muniri diis adiutoribus atque tutoribus difputabant? Vnde miror cur [b] Anaxagoras reus factus fit,quia folem effe dixit lapidem ardentem, negans vtique

Deum, cùm in eadem ciuitate gloria floruerit Epicurus, vixerítque ſecurus, nō ſolùm ſolem, vel vllum ſyderum Deum eſſe non credens, ſed nec Iouem,[c] nec vllum deorum omnino in mundo habitare contendens, ad quem preces hominum, ſupplicationéſque perueniant. Nónne ibi Ariſtippus in voluptate corporis ſummū bonum ponens: ibi Antiſthenes virtute animi potius hominem fieri beatum aſſeuerans, duo philoſophi nobiles & ambo Socratici in tam diuerſis atque inter ſe contrariis finibus vitæ ſummam locantes: quorum etiam ille fugiendam, iſte adminiſtrandam ſapienti dicebat eſſe rempublicam, & ad ſuam quiſque ſectam ſectandam diſcipulos congregabat?[d] Nempe palàm in conſpicua & notiſsima porticu[e] in gymnaſiis,[f] in hortulis, in locis publicis, ac priuatis cateruatim pro ſua quiſque opinione certabant.[g] Alij aſſerentes vnum, alij innumerabiles mundos, ipſum autem vnum, alij ortum eſſe, alij verò initium nō habere: alij interiturum, alij ſemper futurum, alij mente diuina, alij fortuitu, & caſib. agi. Alij immortales eſſe animas, alij mortales: & qui immortales, alij reuolui in beſtias, alij nequaquam: qui verò mortales, alij mox interire poſt corpus, alij viuere etiā poſtea vel paululū, vel diutius, non tamē ſemper. Alij conſtituētes in corpore finē boni, alij in animo, alij in vtroque: alij extrinſecus poſita etiā bona ad animam & corpus addētes: alij ſenſibus corporis ſemper, alij non ſemper, alij putantes nūquam eſſe credēdum. Has & alias penè innumerabiles diſſenſiones philoſophorum, quis vnquā populus, quis ſenatus, quæ poteſtas, vel dignitas publica impiæ ciuitatis diiudicandas, & alias probandas ac recipiendas, alias improbandas repudiandáſq; curauit, ac non paſsim ſine vllo iudicio confuséque habuit in gremio ſuo tot controuerſias hominum diſsidentium, non de agris, & domibus, vel quacunq; pecuniaria ratione, ſed de his rebus, quibus aut miſerè viuitur aut beatè? Vbi etſi aliqua vera dicebātur, eadem licētia dicebantur, & falſa prorſus, vt nō fruſtra talis ciuitas myſticum vocabulum Babylonis acceperit. Babylon quippe interpretatur confuſio, quod nos iā dixiſſe meminimus. Nec intereſt diaboli regis eius, quā contrariis inter ſe rixētur erroribus quos merito multæ variæq; impietatis pariter poſsidet. At verò gens illa, ille populus, illa ciuitas, illa reſpublica, illi Iſraelitæ, quibus credita ſunt eloquia Dei, nullo modo pſeudoprophetas cum veris prophetis pari licen-

licentia confuderunt, sed concordes inter se atque in nullo dissentientes, sacrarum literarum veraces ab eis agnoscebātur & tenebantur autores. Ipsi eis erant philosophi, hoc est amatores sapientiæ, ipsi sapiētes, ipsi theologi, ipsi prophetæ, ipsi doctores probitatis atque pietatis. Quicunque secundum illos sapuit & vixit, non secundum homines, sed secundum Deum, qui per eos locutus est, sapuit & vixit. Ibi si prohibitum est sacrilegium, Deus prohibuit. Si dictum est, Honora patrem tuum, & matrem tuam, Deus iussit. Si dictum est: Non mœchaberis, non homicidium facies, non furaberis, & cętera huiusmodi, non hæc ora humana, sed oracula diuina fuderūt. [h] Quicquid philosophi quidam inter falsa, quæ opinati sunt, verū videre potuerunt, & laboriosis disputationib. persuadere moliti sunt: quòd mundum istum fecerit Deus: eúmque ipse prouidentissimus administraret, ne honestate virtutum, de amore patriæ, de fide amicitiæ, de bonis operib. atq; omnib. ad mores probos pertinentibus rebus, quamuis nescientes ad quem finē, & quonammodo essent ista omnia referenda, propheticis, hoc est diuinis vocibus, quanuis per homines in illa ciuitate populo commendata sunt, non argumentationum concertationibus inculcata, vt nō hominis ingenium, sed Dei eloquium contemnere formidaret, qui illa cognosceret.

L. VIVES.

a Quamuis esse potuerit & studium gloriādi.} *Ea res transuersos agit quàm plurimos scriptores, affértque in disciplinas memorabiles errores, & perniciosos dum mauult quisque autor esse suæ sententiæ, quàm assertor alienæ: cæci nō vident quanta sit laus: & paruisse bene monenti, & bene dicenti assensisse. Hominem noui non tam doctum quàm arrogantem iactabundúmque, qui se & scripturum multa profitebatur, & non secus vitaturum quæ quis antea dixisset, quàm aspides vel basiliscos: longè enim mallet se scientem prudentémque falsum pro vero affirmare, quàm alienæ opinioni acquiescere.*

b Anaxagoras reus factus sit, quia solē esse dixit lapidem ardentē.} *Quū olim lapis in Aegos Thraciæ amnē è cælo cecidisset, Anaxagoras, quē etiā prædixisse ferūt in futurū, affirmauit cælum omne ex lapidib cōsta e sol ēq; ipsum candens esse saxū. Idcirco Euripides eius discipulus in Phaethonte tragœdia solem auream glebam nominauit: eam ob causam, vt Sotion in Successionibus narrante Laertio Diogene scribit, Anaxagoras à Cleone impietatis accersitus, defensúsque à Pericle discipulo, talentísque quinque atque exilio mulctatus est: alij alio* *Anaxagoras.*

ter, Inter omnes penè conſtat capitali ſupplicio cui additus erat ſententiis iudicium ſubtar ctum à Pericle, qui opibus & gratia plurimum in ciuitate poterat, ideo à poetis fictum Iouem irritatum impietate Anaxagorae iaculatum graue fulmen in eum, ſed Anaxagoram protectum à Pericle, fulmen diuerſum abyſſe.

Epicurus. c Nec Iouem, nec vllum deorum.} *Epicurus deos quidem dixit eſſe, ſed ad illos nihil ſpectare de noſtris rebus, nec gratia, nec ira moueri, aut tangi: itaque reuera deos ſuſtulit, metu autem Areopagi, & ciuium ſuorum reliquit, ſed tales quales ſi ipſi ſunt, nihil opus eſt eis, atque vt dicit apud Ciceronem Cota, valeant.*

d In conſpicua & notiſſ. porticu.} *Stoici in porticu, quæ pœcila, id eſt varia dicebatur.*

e In gymnaſiis.} *Vt Peripatetici in Lyceo.*

f In hortulis.} *Vt Epicurei.*

g Alij aſſerentes vnum.} *Hæc omnia dicta nobis ſunt libro viij. & latius expoſita.*

h Quicquid philoſophi.} *Euſeb. aliquot libris Præparationis Euangelicæ multis argumentis colligit optima quæque, quæ Plato in ſuis libris conſcripſit, hauſiſſe eum ex ſacris literis Veteris teſtamenti.*

Qua diſpenſatione prouidētiæ Dei ſcripturæ ſacræ Veteris teſtamenti ex Hebræo in Græcum eloquium tranſlatæ ſint, vt vniuerſis gētibus innoteſcerent. CAP. XLII.

HAs ſacras literas etiam [a] vnus Ptolemæorum regum Ægypti noſſe ſtuduit & habere. Nam poſt Alexandri Macedonis, qui etiam magnus cognominatus eſt, mirificentiſsimam miniméque diuturnam potentiam, qua vniuerſam Aſiam, imò penè totum orbem, partim vi & armis, partim terrore ſubegerat: quando inter cætera Orientis regna etiam Iudæam ingreſſus obtinuit: eo mortuo comites eius cùm regnum illud ampliſsimum non pacificè inter ſe poſſeſſuri diuiſiſſent, ſed potius diſsipaſſent, bellis omnia vaſtaturi, Ptolemæos reges habere cœpit Ægyptus. Quorū primus Lagi filius, multos ex Iudæa captiuos in Ægyptum tranſtulit. Huic autem ſuccedens alius Ptolemæus, qui eſt appellatus Philadelphus, omnes quos ille adduxerat ſubiugatos, liberos redire permiſit: inſuper & dona regia in templum Dei miſit, petiuítque ab Eleazaro tunc pōtifice, dari ſibi ſcripturas, quas profectò audierat fama prædicante diuinas: & ideo concupiuerat habere in bibliotheca, quam nobiliſsimam fecerat. Has ei cùm idē pōtifex miſiſſet

Hebræas

Hebræas: post etiam ille interpretes postulauit,& dati sunt ei septuaginta duo, de singulis duodecim tribubus seni homines linguæ vtriusque doctißimi, Hebrææ, scilicet atque Grææ. Quorum interpretatio vt Septuaginta vocetur iam obtinuit consuetudo.[b] Traditur sanè tam mirabilem, ac stupendū planéque diuinum in eorum verbis fuisse consensum, vt quum ad hoc opus separatim singuli sederint (ita enim eorū fidem Ptolemæo regi placuit explorare) in nullo verbo, quod idem significaret, & tantundē valeret, vel in verborū ordine alter ab altero discreparet: sed tanquam si vnus esset interpres, ita quod omnes interpretati sunt, vnum erat, quoniā reuera spiritus erat vnus in omnibus. Et ideo tam mirabile Dei munus acceperant, vt illarum scripturarum, non tanquam humanarum, sed sicut erant, tanquam diuinarū etiam isto modo commendaretur autoritas credituris quandoque gentibus profutura, quod iam videmus effectum.

L. VIVES.

a *Vnus Ptolemæorum regum Ægypti.* } *Reges Aegypti vsque ad Cambysem Cyri filium, qui eam regionem imperio Persarum bello adiunxit, Pharaones communi dicebantur cognomine. Post Alexandrum verò à Ptolemæo Lagi filio, Ptolemæi vsque in Cæsarem Augustum, qui Aegyptum in prouinciæ formam redegit. Alexander Macedon xxi. natus annos è patria cum exercitu egressus, Asiam domuit, tenuítque perpaucis annis: nam xxxij. ætatis anno naturæ concessit: quo mortuo velut confracta arca nummis referta, & pecuniis resilientibus, ad prædam tanti iacentis imperij vndique à purpuratis accursum est, rapuítque quisque quantum potuit, nec vllus tam immodicæ fortunæ hæsit, qui non cum regno discederet. Antigonus Asiam arripuit: Seleucus Chaldæum, Cassander Macedoniam, alij alias regiones, Ptolemæus Aegyptum Phœnicem & Cyprum, homo natus loco humili atque obscuro, nempe Lago patre satellite Alexandri, euectus ex gregario milite ad gratiam regis ob indolem egregiam, fortitudinem animi, & peritiam rei militaris: qui cùm in senecta tranquillius viuere statuisset, rerum curam filio mādauit, qui a Philadelphus est dictus, vel ob amorem primum Arsinoes sororis, vel ob odium po-strenuum per antiphrasim. Hic Iudæos quos pater frequentes in Ægyptū duxerat liberos esse iussit, grauíque tributo Iudæā soluit: quúmque in maturiore ætate morbis afflictaretur, procúlque à bellis gerendisq; rebus esse cogeretur, autore Demetrio Phalereo, qui patria Athenis vir nobilißimus maximisq; functus magistratibus, ciuium inuidia pulsus ad*

Ptolemæi

Philadelphus.

eum confugerat, studijs se tradidit, accitis undique ingeniis, & constructa illa nobilis Alexandrina bibliotheca, in qua & statuit libros veteris testamenti. Nam legatos ad Eleazarum misit, qui pro beneficiis à se in Iudæam gentem largiter collatis libros Mosaicæ legis & interpretes poscerent, qui eos in Græcam linguam transferrent, quod Eleazarus regi concessit, vt par erat, misitq; ex vnaquaque tribu senos viros, & ætate & autoritate & eruditione in primis commendabiles Hebraicè Græcéque peritissimos: qui quũ essent duo & septuaginta, dicũtur tamen vulgò Septuaginta interpretes, vt breuius atque expeditius loquamur, quemadmodum iudices illi Romani, qui ad hastã de rebus minoribus iudicabãt, centũ viri appellantur cùm essent centum & quinque, ex singulis tribubus terni. Extant apud Ios. phũ lib. antiq. xij. epistola Ptolemei ad Eleaz. Põt. & Eleazari ad regẽ super ea re ex Aristea nõ Procõnesio illo, sed quodam Ptolemai satellite, qui se ex legatis à Ptolemæo in Ægyptũ missus ait fuisse. Circunfertur libellus eius nomine de LXX. interpretibus confictus, vt puto, ab aliquo recentiore.

b Traditur sanè tam mirabilem.} *Magno in honore hos LXXII. viros Ptolem. habuit, sapientiamq; eorũ admiratus est. Iustinus narrat in Apologetico ad gentes, regẽ, quo fidẽ certius interpretum experiretur & ex cõsensu veritatẽ colligeret, domũculas iussisse duas & septuaginta cõstrui, succederetq; vnũquenque in sua quũ versurus esset, postea contulisse omniũ interpretationes, & per omnia inter se consensisse. Vestigia domũcularũ Iustinus profitetur se vidisse in Phari arce Alexan. Tertullianus itidẽ aduersus gẽtes: Menedemus, inquit, Philosoph. prouinciæ Iudææ septuaginta duos interpretes de sententiæ communione suspexit. Hieron. interdũ LXX. interpret plurimũ defert, & spiritusancto plenos fuisse dicit: sæpe male atque imperitè vertisse affirmat, vt erat in quod intẽderat vehemẽs, de cellulis verò planè irridet. sic enim in prologo Pẽtateu. scribit: & nescio quis primus autor septuaginta cellulas Alexãdriæ mẽdacio suo extruxit quibus diuisi eadẽ scriptitarẽt, quũ Aristeas eiusdẽ Ptol. ὑπερασπιστὴς, & multo pòst tempore Iosephus nihil tale retulerint, sed in vna basilica cõgregatos cõtulisse scribant, non prophetasse. Aliud est enim vatẽ, aliud esse interpretem: ibi spiritus vẽtura prædicit, hic eruditio & verborum copia ea quæ intelligit trãsfert. Sic ille.*

De autoritate septuaginta interpretum, quæ saluo honore Hebraicæ linguæ, omnibus sit interpretibus præferenda.

CAP. XLIII.

Am cùm fuerint & alij interpretes, qui ex Hebræa lingua in Græcam sacra illa eloquia transtulerunt, sicut Aquila, Symmachus, Theodotio, sicut etiam illa

illa est interpretatio, cuius autor non apparet, & ob hoc sine nomine interpretis quinta editio nuncupatur: hanc tamē quæ Septuaginta est tanquam sola esset, sic recipit Ecclesia, eáque vtuntur Græci populi Christiani, quorum plerique vtrum alia sit aliqua ignorāt. Ex hac septuaginta interpretatione etiā in Latinam linguā interpretatum est, quod Ecclesiæ Latinæ tenent. Quamuis nō defuerit tēporibus nostris Presbyter Hieronymus homo doctissimus & omnium trium linguarū peritus, qui nō ex Græco, sed ex Hebræo in Latinū eloquiū easdē scripturas cōuerterit.[a] Sed eius tam literatū laborem quamuis Iudæi fateantur esse veracem, septuaginta verò interpretes in multis errasse contendant: tamen Ecclesiæ Christo tot hominū autoritati ab Eleazaro tunc Pontifice, ad hoc tantum opus electorū, neminem iudicāt præferendum, quia etsi nō in eis vnus apparuisset spiritus sine dubitatione diuinus: sed inter se verba interpretationis suę septuaginta docti more hominū contulissent, vt quod placuisset omnibus hoc maneret, nullus eis vnus interpres debuit anteponi. Cùm verò tantū in eis signum diuinitatis apparuit, profectò quisquis alius illarum scripturarū ex Hebręa in quālibet aliā linguā interpres est verax, aut congruit illis septuaginta interpretibus, aut si congruere nō videtur, altitudo ibi prophetica esse credenda est. Spiritus enim qui in Prophetis erat quādo illa dixerūt, idem ipse erat etiā in LXX. viris quando illa interpretati sunt. Qui profectò autoritate diuina & aliud dicere potuit, tāquam Propheta ille vtrūq; dixisset, quia vtrūq; idem spiritus diceret, & hoc ipsum aliter, vt si non eadem verba, idem tamen sensus bene intelligentibus dilucesceret, & aliquid prętermittere, & aliquid addere: etiā vt hinc ostenderetur nō humanā fuisse in illo opere seruitutē, quā verbis debebat interpres, sed diuinā potius potestatē, quæ mentē replebat, & regebat interpretis. Nonnulli autē codices Gręcos interpretationis Septuaginta ex Hebręis codicibus emēdandos putarūt: nec tamen ausi sunt detrahere quod Hebræi nō habebāt, & LXX. posuerūt, sed tantummodo addiderunt quæ in Hebræis inuenta, apud Septuaginta non erant, eáque signis quibusdam [b] in stellarū modum factis, ad capita eorundē versuum notauerut,[c] quæ signa asteriscos vocant. Illa verò quæ nō habent Hebræi, habēt autē Septuaginta, similiter ad capita versuum iacentibus [d] virgulis sicut scribuntur vnciæ signauerūt: & multi codices Gręci has notas ha-

bentes vſquequaque diffuſi ſunt & Latini. Quæ autem non prætermiſſa vel addita, ſed aliter dicta ſunt, ſiue aliū ſenſum faciant etiam ipſum non abhorrentem, ſiue alio modo eundem ſenſum explicare monſtrentur, niſi vtriſque codicibus inſpectis nequeūt reperiri. Si igitur, vt oportet, nihil aliud intueamur in ſcripturis illis, niſi quid per homines dixerit Dei ſpiritus, quicquid eſt in Hebręis codicibus, & non eſt apud interpretes Septuaginta, noluit hoc per illos, ſed per illos Prophetas Dei ſpiritus dicere. Quicquid verò eſt apud Septuaginta, in Hebræis autem codicibus nō eſt, per iſtos maluit, quàm per illos idem ſpiritus dicere, ſic oſtendens vtroſque fuiſſe prophetas. Iſto enim modo alia per Eſaiā, alia per Hieremiā, alia per alium atque alium prophetam, vel aliter eadem per hunc ac per illum dixit, vt voluit. Quicquid porrò apud vtroſque inuenitur, per vtroſque dicere voluit vnus atque idem ſpiritus, ſed ita vt illi pręcederent prophetādo, iſti ſequerētur prophetice illos interpretando: quia ſicut in illis vera, & cōcordantia dicentibus vnus pacis ſpiritus fuit, ſic & in iſtis non ſecum conferentibus, & tamen tanquam vno ore cuncta interpretantibus, idem ſpiritus vnus apparuit.

L. VIVES.

a Sed eius tantum literarum laborem. } *Nullus error ſimul oſtenſus eſt, & relictus, non tam bene agitur cum rebus humanis: ad hæc multis rebus tempus parit autoritatem, interim nihil aliud quàm tempus, ſed laudandus vehementer candor, quo vir ſanctus de Hieronymo loquitur, à quo diſſentiebat in re tanta, vtinam eum hoc tempore imitaremur.*

b Eáque ſignis quibuſdam in ſtellarum modum factis. } *De hac re Hieronymus ſic ſcribit in Proœmio Paralip. Vbicunque aſteriſcos, id eſt ſtellas hoc in volumine radiare videritis, ibi ſciatis de Hebræo additum quod in Latinis codicibus non habetur: vbi verò obelus transuerſa ſcilicet virga præpoſita eſt, illic ſignatur quod* LXX. *interpretes addiderunt vel ob decoris gratiam, vel ob ſpiritus ſancti autoritatem, licet in Hebrais voluminibus nō legatur. Hæc Hieronymus. quem laborem ſic conferendi interpretationes, & annotandi primus ſumpſit Origenes, collata verſione Septuaginta cum Theodotionica, vt Hiero. eſt autor ſcribens ad Auguſtinum: qui quum hoc Origenis ſtudium alibi vehementer probet, in epiſtola ad Aug. inceſſit, non ſic emendatos codices dicens, ſed per obelos & aſteriſcos deprauatos: quod vt diceret, transuerſus eſt affectu impulſus, quòd interpretationem eius*

Auguſt.

August. nollet attingere, apud quem sacrosancta erat Septuaginta: adeò vel in sanctiss viris affectus sæpè humani dominantur.

c Asteriscos vocant. } *Hoc est stellulas.*

d Iacentibus virgulis sicut scribuntur vnciæ. } *Vncia duodecima est cuiusuis integri pars: videtur solita esse obelo signari, hoc est veru. Isidorus, si modò idoneus est is autor, gammate Græco & o nostro in fine sic, ΓO vnciam dicit signari: linea verò in transuersum porrecta —— obolum. Quid si legeretur non vnciæ, sed vnci vel vncini? Cæterùm obelo seu veru vtebantur annotando, vt videretur transfodi & iugulari dictum illud ceu nothum & insititium: tractum hoc à prisco Grammaticorum more, quum de versibus librisque censuram faciebant, Aristarchi Grammatici instituto. Quintil. lib. 1. Quo quidem ita sunt seuerè vsi veteres Grammatici, vt non versus modò censoria quadam virgula notare, & libros qui falsò viderentur, inscripti tanquam subdititios, submouere familia permiserint sibi, sed autores alios in ordinem redegerint, alios omnino exemerint numero. Hæc ille. Seneca festiuè Aristarchi notas, inquit, quibus aliena carmina compunxit.*

Quid intelligendum sit de Niniuitarum excidio, cuius denuntiatio in Hebræo quadraginta dierum spatio tenditur, in Septuaginta autem tridui breuitate concluditur.

CAP. XLIIII.

SEd ait aliquis: Quomodo sciam quid Ionas propheta dixerit Niniuitis, vtrum triduum & Niniue euertetur, [a] an quadraginta dies? Quis enim non videat non potuisse vtrunque tunc dici à Propheta, qui missus fuerat terrere comminatione imminentis exitij ciuitatem? Cui si tertio die fuerat futurus interitus, non vtique quadragesimo die: si autem quadragesimo, non vtique tertio. Si ergo à me quæritur, quid horum Ionas dixerit, hoc puto potius quod legitur in Hebræo, quadraginta dies & Niniue subuertetur. Septuaginta quippe longè posterius interpretati aliud dicere potuerunt, quod tamen ad rem pertineret, & in eundémque sensum, quamuis sub altera significatione concurreret: admonerétque lectorem, vtraque autoritate non spreta ab historia sese attollere, ad ea requirenda propter quæ significanda historia ipsa conscripta est. Gesta sunt quippe [b] illa in Niniue ciuitate, sed aliquid etiam significauerunt quod modum illius ciuitatis excedat: sicut gestum est, quòd ipse propheta in vêtre ceti triduo fuit, & tamen

alium ſignificauit in profundum inferni triduo futurum, qui dominus eſt omnium prophetarum. Quapropter ſi per illam ciuitatem rectè accipitur Eccleſia Gentium, prophetice figurata, euerſa ſcilicet per pœnitentiam, vt qualis fuerat iam nõ eſſet: hoc quoniam per Chriſtum factum eſt in Eccleſia Gẽtium, cuius illa Niniue figuram gerebat, ſiue per quadraginta dies ſiue per triduum, idem ipſe ſignificatus eſt Chriſtus: per quadraginta, ſcilicet quia tot dies peregit cum diſcipulis ſuis poſt reſurrectionem ſuam, & aſcendit in cælum: per triduum verò, quia die tertio reſurrexit: tanquam lectorem nihil aliud quàm hiſtoriæ rerũ geſtarum inhærere cupiẽtem, de ſummo excitauerint Septuaginta interpretes, iidémque Prophetæ, ad perſcrutandam altitudinem prophetiæ, & quodammodo dixerint: in quadraginta diebus ipſum quære, in quo & triduum poteris inuenire: illud in Aſcẽſione, hoc in eius Reſurrectione reperies. Propter quod vtroque numero ſignificari conueniẽntiſsimè potuit, quorum vnum per Ionam Prophetam, alterum per Septuaginta interpretum prophetiam, tamen vnus atque idem ſpiritus dixit. Longitudinem fugio, vt nõ hæc per multa demonſtrem, in quibus ab Hebraica veritate putantur Septuaginta interpretes diſcrepare, & bene intellecti inueniuntur eſſe cõcordes. Vnde etiam ego pro meo modulo veſtigia ſequens Apoſtolorum, quia & ipſi ex vtriſque, id eſt ex Hebręis, & ex Septuaginta teſtimonia prophetica poſuerunt, vtraque autoritate vtendum putaui, quoniam vtraque vna atque diuina eſt. Sed iam quæ reſtant, vt poſſumus exequamur.

L. VIVES.

a AN quadraginta dies:} *Miratur Hieronymus* LXX. *vertiſſe quadraginta pro tribus, quum in Hebræo nec ſyllaborum, nec accentuum, nec verbi ſit vlla communitas: in quibus anguſtiis verſatur nunc excellens Auguſtini ingenium, nec ſe extricare valet.*

b In Niniue ciuitate.} *Aſſyriæ quam condidit Ninus: Diximus de hac aliàs.*

Quòd poſt inſtaurationem templi, Prophetas Iudæi habere deſtiterunt, & exinde vſque ad Natiuitatem Chriſti continuis aduerſitatibus ſint afflicti, vt probaretur alterius templi ædificationem Propheticis vocibus fuiſſe promiſſam.

CAP.

CAP. XLV.

Posteaquam gens Iudæa cœpit non habere Prophetas, proculdubiò deterior facta est, eo scilicet tempore, quo se sperabat instaurato templo post captiuitatem, quæ fuit in Babylonia, futuram esse meliorem. Sic quippè intelligebat populus ille carnalis, quod prænuntiatum est per Aggæum Prophetam, dicentem: Magna erit gloria domus istius nouissimæ, plus quàm primæ. Quod de nouo Testamento dictum esse paulò superius demonstrauit, vbi ait apertè Christum promittens: Et mouebo omnes gentes, & veniet desideratus cunctis gentibus. Quo loco Septuaginta interpretes alium sensum magis corpori quàm capiti, hoc est magis Ecclesiæ quàm Christo conuenientem prophetica autoritate dixerunt.[a] Venient quæ electa sunt Domini de cunctis gentibus, id est homines de quibus ipse Iesus in Euangelio: Multi, inquit, vocati, pauci verò electi. Talibus enim electis gentium, domus Dei ædificatur per Testamentum nouum lapidibus viuis, longè gloriosior, quàm templum illud fuit, quod à rege Salomone constructum est, & post captiuitatem instauratum. Propter hoc ergo nec Prophetas ex illo tempore habuit illa gens, sed multis cladibus afflicta est ab alienigenis regibus: ipsisque Romanis, ne hanc Aggæi prophetiam in illa instauratione templi opinaretur impletam. [b] Non multo enim pòst aduueniente Alexandro subiugata est, quando etsi nulla facta est vastatio, quoniam non sunt ausi ei resistere, & ideo placatum facillimè subditi receperunt, non erat tamen gloria tanta domus illius, quanta fuit in suorum regum libera potestate. Hostias sanè Alexander immolauit in Dei templo, non ad eius cultum vera pietate conuersus, sed impia vanitate cum diis eum falsis colendum putans. [c] Deinde Ptolemæus Lagi filius, quod suprà commemoraui, post Alexandri mortem captiuos inde in Ægyptum transtulit, quos eius successor Ptolemæus Philadelphus beneuolentissimè inde dimisit, per quem factum est, quod paulò antè narraui, vt Septuaginta interpretum scripturas haberemus. Deinde contriti sunt bellis, quæ in Machabæorum libris explicantur. [d] Post hæc capti à rege Alexandriæ Ptolemæo, qui est appellatus Epiphanes, [e] inde ab Antiocho Rege Syriæ multis & grauissimis malis ad idola colenda cōpulsi, templúmque ipsum repletum sacrilegis su-

perstitionibus gentium, quod tamen dux eorum strenuissimus Iudas, qui etiam Machabæus dictus est, Antiochi ducibus pulsis, ab omni illa idololatriæ contaminatione mundauit. Non autē multò pòst Alchimus quidam per ambitionem cùm à genere sacerdotali esset alienus, quod nefas erat, pontifex factus est. Hinc iā post annos fermè quinquaginta, in quibus eis tamē pax non fuit, quāuis aliqua & prosperè gesseriut, primus apud eos Aristobolus assumpto diademate, & rex & pontifex factus est. Antea quippe ex quo de Babyloniæ captiuitate reuersi sūt, tēplúmq; instauratú est, nō reges, sed duces vel principes habuerunt: quāuis & qui rex est, possit dici princeps à principatu imperādi, & dux, eo ꝙ sit ductor exercitus: sed nō cōtinuò quicūque principes vel duces sunt, [f] etiā reges dici possunt, quod iste Aristobolus fuit. [g] Cui successit Alexander etiā ipse rex & pōtifex, qui crudeliter in suos regnasse traditur. Post hunc vxor eius Alexādra regina Iudæorum fuit, ex cuius deinceps tempore mala sunt eos secuta grauiora. [h] Filij quippe huius Alexandræ Aristobolus, & Hircanus inter se de imperio dimicantes, vires aduersus Israeliticam gentem prouocauere Romanas. Hircanus nanque ab eis contra fratrem poposcit auxilium. Tunc iam Roma subiugauerat Aphricam, subiugauerat Græciam, latéque etiam aliis orbis partibus imperans [i] tanquam seipsam ferre non valens, se sua quodammodo magnitudine fregerat. Peruenerat quippe ad seditiones domesticas graues, atque inde ad bella socialia, móxque ciuilia, tantúmque se comminuerat atque attriuerat, vt ei mutandus reipublicæ status, quo regeretur regibus immineret, Pompeius ergo populi Romani præclarissimus princeps, Iudæam cum exercitu ingressus ciuitatem capit, templum reserat non deuotione supplicis, sed iure victoris, [k] ad sancta sanctorum quò nisi summum sacerdotem non licebat intrare, non vt venerator, sed vt prophanator accedit. [l] Confirmatóque Hircani pontificatu, & subiugatæ genti imposito custode Antipatro, quos tunc procuratores vocabant, vinctum secum Aristobolum duxit. Et ex illo Iudęi etiam tributarij Romanorum esse cœperunt. Postea Cassius etiā templum expoliauit. [m] Deinde post paucos annos etiam Herodem alienigenam regem habere meruerunt, quo regnante natus est Christus. Iam enim venerat plenitudo temporis significata prophetico spiritu per os Patriarchæ Iacob vbi ait:

Non

Non deficiet princeps ex Iuda, neque dux de femoribus eius, donec veniat cui repositum est, & ipse expectatio gentium. Nō ergo defuit Iudæorum princeps ex Iudæis, vsque ad istum Herodem, quem primùm acceperūt alienigenam regem. Tēpus ergo iam erat, vt veniret ille, cui repositū erat, quod nouo promissum est testamento, vt ipse esset expectatio gentiū. Fieri autem non posset, vt expectarent gentes eum venturum, sicut eum cernimus expectari, vt veniat ad faciendū iudicium in claritate potentiæ, nisi prius in eum crederent, quum venit ad patiendum iudicium in humilitate patientiæ.

L. VIVES.

a Veniet quæ electa sunt Domini. } *Græcè* ἥξει τὰ ἐκλεκτὰ πάντων τῶν ἐθνῶν: *venient electa omnium gentium.*

b Non multò post enim adueniente Alexandro. } *Temporibus Darij Arsami filij Olymp. 112. hoc est plus paulò ducentis annis: nam quum Alexander Tyrum obsideret, subsidiáque Iudaeorum à Iaddo pontifice maximo petijsset, omniáque iure victoris ab eo exigeret, quæ Dario solerent exhiberi, velut Dario profligato ipse iam dominus esset Asiæ, Pōtifex negauit Dario viuo se cuiquam alteri pariturum, cum illa icta esse fœdera: sapiens responsum, & quòd fidem Iudæorum declararet, iuuenem victorem accendit ardentem iam alioqui suapte natura: ita expugnata Tyro, Palæstinam cum infesto exercitu ingressus Gazam cepit, & Hierosolymæ phalanges admouebat, quum progressi ei obuiam Pontifex, sacerdotes omnes, & Leuitæ sacerdotali ritu ornati regem illum ad scopulum salutarunt: ita Alexandri animus mitigatus est, & Pontificem adorauit dicens, sacerdotem eum Dei naturæ, quem ipse Deū iam tum in Macedonia per quietem eodem cultu viderit imperium Asiæ pollicentem. Hinc Iudæam gentem in fidem & tutelam suam recepit: hæc ex Iosepho lib. 11. Antiq.*

c Deinde Ptolemæus Lagi filius. } *Hic quum sabbato quodam diceret se Hierosolyma velle ad sacrificandum ingredi, hoc dolo vrbem cepit Iosephus.*

d Capti à rege Alexādriæ Ptolemæo, qui est appellatus Epiphanes. } *Hic Philopatori patri successit, dictúsque est* Ἐπιφανής, *ceu quis dicat illustris: is cum Antiocho etiam Epiphane bellum gessit: quum vtrunque belli teneret in præsens satietas, vt conciliarentur, Cleopatra Antiochi filia Ptolemæo denupsit, data Iudæa dotis nomine, cui regioni bellum Ptolemæus fecit propter motus fratrum Hircani.*

e Inde ab Antiocho rege Syriæ. } *Hæc 2. Machab. 6. & 7. cap. in quo lib. & alia narrantur, quæ hic Aug. recenset, & apud Iosep. li. 3.*

f Etiam reges dici possunt.} *Grauius est enim & augustius regis imperium, quam ducis, tum ut in eo licentia maior, ita in subditis seruitus deterior.*

g Cui successit Alexander.} *Aristobolus fratres suos vinctos tenebat, quo mortuo uxor eius Salomone, quam Graeci Alexandram nominant leuiros soluit, ac Alexandrum unum ex illis regno praeficit, qui à Ptolemao & Demetrio & Antiocho, variis pugnis est victus: tandem diuturna affectus valetudine ex crapula contracta fato functus est, vir saeuus, acer, impiger, sed parum felix, parúmque sapiens, regnum Alexandrae coniugi reliquit, quae illud administrauit annis nouē, permissa Pharisaeis summa rerum omnium licentia, vt par erat fœminam facere.*

h Filij quippe huius Alexandrae Aristobolus & Hircanus.} *Bellum inter hos motum est plusquam ciuile, nempe fraternum, quod Iosephus confert in annum Quinti Hortensij & Q. Metelli Cretici consulum, olympiadémque centesimam octogesimam tertiam: erat Idumaea ab Alexandro & Alexandra praefectus Antipas Idumaeus, qui postea*

Antipater *nominatus est Antipater, diues facinorosus, manu promptus, rerum Hircani quàm Aristoboli studiosior, qui Aretem regem Arabum induxit, vt cum exercitu Hircanum aduersus Aristobolum in regnum restitueret, quod rex etiam occasionibus imminens libens fecit. Aristobolúmque*

Gn. Pompeius *Hierosolymis obsedit: per id tempus Gn. Pompeius Magnus res in Asia gerebat, legatúsque eius Scaurus Aemilius in Syriam cum parte copiarum venit, ab hoc auxilium afflictis suis rebus Aristobolus petiit. Scauri opera soluta est obsidio: deinde quum fratres apud Pompeium Damasci de regno litigassent, ab eo in Iudaeam dimissi sunt. Postea ab Aristobolo offensus legiones in Iudaeam duxit, Aristobolum vinxit, & totam Iudaeam Romano adiecit imperio, M. Tullio Cicerone, & C. Antonio consulibus: ex Iosepho libro 14.*

i Tanquā seipsam ferre non valēs.} *Liuij sententia de Roma quae ab exiguis profecta initiis eò creuerit, vt iam magnitudine laboret sua.*

k Ad sancta sanctorum.} *Magna enim tenebat Romanos cupiditas videndi quemnā Deū Iudaei colerent: credebāt illius aliquam esse in eorū tēplo imaginē. Idcirco Pōpeius paucis comitatus, vsque ad aditum penetrauit, quod Iudaei sancta sanctorum vocant, quò nefas est alios ingredi quàm sacerdotes, nihilque ibi inuenit praeter mensam auream, & circa eandem candelabra, vel libatoria non pauca, necnon & aromatum multitudinem, in thesauris verò sacras pecunias duo millia talentorum tantum Ioseph. Tacit. verò lib. 21. Romanorum, inquit, primus Cn. Pomp. Iudaeos domuit, templúmque iure victoriae ingressus est. Inde vulgatum, nullas intus deûm effigies, vacuam sedem & inania arcana.*

l Con-

l Confirmatóque Hircani pontificatu.} *Aulus Gabinius deducto Hierosolymam Hircano, eíque fani cura mandata ceteris reipublicae partibus optimates praefecit, omnémque Iudaeorum gentem in conuentus quinque diuisit. Ioseph. I. de bello Iudaico. & in Antiq. refert bello Alexandrino, quod C. Caesar cum puero Ptolemaeo gessit, Hircanũ & Antipatrum auxilia misisse Caesari, ita confecto bello Caesar Hircanum principem sacerdotum ordinauit. Antipatro verò potestatem dedit quam ipse elegerat, tutorémque eum totius prouinciae constituit.*

m Deinde post paucos annos etiam Herodem.} *Antipater moriens filium natu maiorem inertem & segnem Hircanũ ducem Hierosolymis testamento reliquit: Herodem verò vix annos quindecim natum Galileae tutorem, qui prudentia supra aetatem praeditus, multis praeclaris facinoribus patratis, virtutémque ostentando, breui effecit, vt Syris omnibus esset chariss. itaque pecunia ab illis numerata, dux inferioris Syriae à Sex. Caesare, qui prouinciae praeerat, constitutus est: bello deinde ciuili Brutiano & Cassiano quum strenuam operam Antonio & Octauio Caesari nauasset, per istos effectum est, vt à senatu rex Iudaeae nominaretur: homo ex Idumaea gente: ita expletum est vaticinium de venturo Christo Iacob morientis, quod vnum satis haud dubiè esset ad ostendendum sole clariorem veritatem Iudaeae genti, nisi arcanis Dei iudicij offusam haberent prae oculis densissimam nubem.* *Herodes*

De ortu Saluatoris nostri, secundum quod verbum caro factum est, & de dispersione Iudaeorum per omnes gentes, sicut fuerat prophetatum. CAP. XLVI.

Regnante ergo Herode in Iudaea, apud Romanos autem iam mutato Reipublicae statu, [a] imperante Caesare Augusto, & per eũ orbe pacato, natus est Christus secundum praecedentem prophetiam, in Bethleem Iudae, homo manifestus ex homine virgine, Deus occultus ex Deo patre. Sic enim Propheta praedixerat: [b] Ecce virgo in vtero cõcipiet, & pariet filium, & vocabitur nomen eius Emmanuel, quod est interpretatũ nobiscũ Deus. Qui vt in se cõmẽdaret Deũ miracula multa fecit, ex quibus quaedã quãtum ad eum praedicandum satis visum est esse, scriptura Euangelica continet. Quorum primum est, quòd tam mirabiliter natus est, vltimum autem, quòd cum suo resuscitato à mortuis corpore, ascendit in caelum. Iudaei autem, qui eum occiderunt, & in eũ credere noluerunt, quia oportebat eum mori, & resurgere, vastati infelicius à Romanis, funditúsque à suo regno, vbi iam eis alienigenae dominabantur, eradicati sunt,

dispersítque per terras. Quandoquidem vbique non desunt & per scripturas suas testimonio nobis sunt prophetias nos non finxisse de Christo: quas plurimi eorum considerantes, & ante passionem, & maximè post eius resurrectionem crediderunt in eum, de quibus prædictum est: Si fuerit numerus filiorum Israel sicut arena maris, reliquiæ saluæ fient. Cæteri verò excæcati sunt, de quibus prædictum est: Fiat mensa eorum coram ipsis in laqueum, & in retributionem, & in scãdalum, Obscurentur oculi eorum ne videant, & dorsum eorum semper incurua. Proinde quum scripturis nostris non credũt, complentur in eis suæ, quas cæci legunt: nisi fortè quis dixerit[c] illas prophetias Christianos finxisse de Christo, quæ Sybyllæ nomine, vel aliorum proferuntur, si quæ sunt, quæ non pertinent ad populum Iudæorum. Nobis quidem illæ sufficiunt quæ de nostrorum inimicorum codicibus proferuntur, quos agnoscimus propter hoc testimonium, quod nobis inuiti perhibent eosdem codices habẽdo atque seruando per omnes gentes etiã ipsos esse dispersos, quaquauersum Christi Ecclesia dilatatur. Nam prophetia in Psalmis, quos etiã legũt, de hac re præmissa est, vbi scriptũ est: Deus meus, misericordia eius præueniet me. Deus meus demonstrauit mihi de inimicis meis, ne occideris eos, nequando obliuiscantur legem tuam. Disperge illos in virtute tua. Demonstrauit ergo Deus Ecclesiæ in eius inimicis Iudæis gratiam misericordiæ suæ: quoniam sicut dicit Apostolus: delictum illorum salus est gẽtibus: & ideo non eos occidit, id est, non in eis perdidit, quòd sunt Iudæi, quanquam à Romanis fuerint deuicti & oppressi, ne obliti legem Dei, ad hoc de quo agimus testimoniũ, nihil valerẽt. Ideo parum fuit, vt diceret: Ne occideris eos, nequãdo obliuiscantur legẽ tuam: nisi etiam adderet, dispergere illos: quoniam si cum testimonio scripturarum in sua tantummodo terra non vbique essent, profectò Ecclesia quæ vbique est, eos prophetiarum quæ de Christo præmissæ sunt, testes in omnibus gentibus babere non posset.

L. VIVES.

a IMperante Cæs. Augusto.} *Euseb. natum Dominum scribit 42. anno imperij Augusti, mundi verò 5199. C. Cesare Augusto xij. M. Plautio Cos. Cassiodorus verò ortum illius confert in priores Coss. Coss. Cn. Lentulum, M. Messalam.*

b Ecce virgo.} *Græcè ἰδοὺ ἡ παρθένος ἐν γαστρὶ λήψεται υἱὸν, καὶ καλέ-*

καλέσεις τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἐμμανουήλ. Ecce virgo in vtero accipiet filium, & vocabis nomen eius Emmanuel.

c Illas prophetias Christianos finxisse. } *Non esse confictas hinc apparet, quòd Lactan. & Euseb. eas citant, quorum tempore Sibyllini libri in manibus omnium erant: nec ipsi fuissent iam impudentes, quia ea dixissent esse in Sibyllinis libris, quae nusquam erant, adde quòd plus sic obfuissent Christianae causae, quàm aliis omnibus argumentis potuissent prodesse, quum homines apertè cernerent eos fictis in rem suam autoritatibus inniti, quùmque hoc falsum & impudens deprehendissent, caetera omnia suspecta haberent, & tanquam similia repudiassent reiecissentque. Quid quòd Verg. & Ouid. manifestò in poëmata sua de Sibyllinis carminibus versus mutuantur, quos nemo ita caecus est, quin esse de Christo dicta perspiciat: qualis est tota quarta aegloga Vergilij, & digressus de morte Caesaris in fine primi Georg. apud Ouidium verò illae sunt.*

Et Deus humana lustro sub imagine terras:
Esse quoque in fatis reminiscitur affore tempus,
Quo mare, quo tellus, correptáque regia caeli
Ardeat, & mundi moles operosa laboret.

primo Transfor. item apud Lucanum de ijs qui praecedent iudicium Domini: primo Pharsal.

Sic quum compage soluta,
Secula tot mundi suprema coegerit hora,
Antiquum repetens chaos, &c.

Quòd si nostra, quae magni autores tradiderunt dicunt commentitiá, ostendant ipsi quae possint dici sine vlla controuersia vera, & afferemus Academicum aliquem, qui se dubitare respondeat.

An ante tempora Christi aliqui fuerint extra Israeliticum genus, qui ad caelestis ciuitatis consortium pertinerent. CAP. XLVII.

Quapropter quisquis alienigena, id est, non ex Israel progenitus, nec ab illo populo in canonem sacrarum literarum receptus, legitur aliquod prophetasse de Christo, si in nostram notitiam venit, aut venerit, ad cumulum à nobis commemorari potest, non quod necessarius sit etiam si desit, sed quia non incongruè creditur fuisse & in aliis gentibus homines, quibus hoc mysterium reuelatum est, & qui hoc etiã praedicere impulsi sunt, siue participes eiusdẽ gratię fuerint, siue expertes, siue per malos angelos docti sunt, quos praesentẽ Christum quẽ Iudaei non agnoscebãt,

scimus fuisse cõfessos. Nec ipsos Iudæos existimo audere cõtendere, neminem pertinuisse ad Deum præter Israelitas, ex quo propagatio Israel cœpit esse, reprobato eius fratre maiore. Populus enim reuera, qui propriè Dei populus diceretur, nullus alius fuit. Homines autem quosdam non terrena, sed cælesti societate ad veros Israelitas supernę ciues patrię pertinens etiam in aliis gentibus fuisse negare non possunt: quia si negant, facillimè conuincuntur [b] de sancto & mirabili viro Iob, qui nec indigena, [c] nec proselytus, id est aduena populi Israel fuit: sed ex gente Idumæa genus ducens, ibi ortus, ibidem mortuus est: [d] qui diuino sic laudatur eloquio, vt quod ad iustitiam pietatémque attinet nullus ei homo suorum temporum coæquatur. Quæ tempora eius, quamuis non inueniamus in chronicis, colligimus tamen ex libro eius, quem pro sui merito Israelitæ in autoritatẽ canonicam receperũt, [e] tertia generatione posteriorem fuisse quàm Israel. Diuinitus autem prouisum fuisse nõ dubito, vt ex hoc vno sciremus etiam per alias gentes esse potuisse, qui secundùm Deum vixerunt, eíque placuerunt, pertinentes ad spiritalẽ Hierusalem, Quod nemini concessum fuisse credendum est, nisi cui diuinitus reuelatus est vnus mediator Dei & hominum homo Christus Iesus, qui venturus in carne sic antiquis sanctis prænunciabatur, quemadmodum nobis venisse nunciatus est, vt vna eadémque fides per ipsum omnes in Dei ciuitatem, in domum Dei, in Dei templum prædestinatos perducat ad Deum. Sed quæcunque aliorum prophetiæ de Dei per Christum Iesum gratia proferuntur, possunt putari à Christianis esse confictæ. Ideo nihil est firmius ad conuincendos quoslibet alienos, si de hac re contenderint, nostrósque fulciendos, si rectè sapuerint, quàm vt diuina prædicta de Christo ea proferantur, quæ in Iudæorum scripta sunt codicibus. Quibus auulsis de sedibus propriis: & propter hoc testimonium toto orbe dispersis Christi vsquequaque creuit ecclesia.

L. VIVES.

a Neminem pertinuisse ad Deũ præter Israelitas.] *Potuerunt enim qui ex gentibus naturam sequebamur, ducem, illam, non prauis iudiciis opinionibúsque inquinatam & corruptam, tam grati esse Deo, quàm qui legem Mosaicam seruauerunt: quod enim hi consequuti sunt per legem, illi consequuti essent sine lege: & qui tales fuere sine lege, eodem quò Iudæi peruenerunt, quum eodem contenderent,* nec

nec inter eos aliud discrimen fuit quàm est, ceu quis viator mandatam gerat chartæ itineris rationem, ac veluti formam, alter memoriæ fidat, aut iudicio. Idem etiam nostro tempore continget ei, qui quum nihil de Christo audierit in remotissimis Oceani terris natus, duo illa maxima seruarit mandata, in quis veritas ipsa legem totam, prophetasq; constitutos affirmauit, de Deo, & proximo diligendis, huic sua conscientia est lex. Et iuxta Psalmistam memor est in nocte nominis domini, & custodit legem eius. Hæc fit ei, quia iustificationes domini exquirit: tanti est videlicet voluisse bonum esse, etiam si non habeas à quo virtutem edoceare. Et in hoc hominum genere quid deest præter aquam? quum spiritum sanctum non secus quam Apostoli meruerint, & acceperint. Testante Petro repleti etiam nonnullos diuino afflatu, quos mystica nondum attigit aqua: ita gentes quæ legem non habent, & naturaliter ea quæ legis sunt faciunt, ipsæmet sibi sunt lex, & ea lux ita viuendi donum Dei est, & à filio proficiscitur: de quo scriptum est, qui illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum.

b De sancto & mirabili viro Iob.} *Habemus librum inter sacros, in quo Iob acta continentur, in eo Iob se ex terra Huz profitetur fuisse. Hieronymus Huz Traconitidis & Damasci conditorē tradit, qui inter Palestinā & Cœlem Syriā tenuit principatum. A quo LXX interpretes in lib Iob, vbi in Hebræo scribitur terra Huz, regionē Ausitiæ quasi Husitidē transtulerunt. Fuit hic Huz ex filiis Arāfratris Abraham: fuit & alter VZ ex minorib. Esau, sed nō in hūc refert Hierony genus Iob, sed in Arā: nam quod, inquit, habetur in fine voluminis eius, & quarti est ab Esau: fit quoniam de Syro sermone translatus est, quod in Hebræis voluminibus non habetur. Philippus presbyter, qui paulò post Hieronymum scripsit in hunc prophetā, sic ait: Chus & Buz filij fuere Nachor fratris Abrahæ iuxta fidē Geneseos libri, nati de Melcha sorore Saræ: credibile videri potest, vt in terra quæ ex parentum nomine dicta est, vir ille sanctus habitauerit: & esse illū potius de genere Nachor nō de Esau origine procreatū, sicut quidā opinione dubia suspicatur. Illi autem tres reges de genere fuerunt Esau, sic ille vita erit Iob, & de Nachor & de Arā per Melchā. Origenes vulgarē editionē, ac opinionem secutus, sic ait de Iob loquens: In regione Ausitide morabatur, illic natus ex ipsis fuit, & inter eos vixit. Ausitide genus sunt Esau, posteritas Edō. Nā Ausitidæ, & Minæi, & Euchæi, & Themanitæ, & cæteri oēs tribi erāt ex cognatione & prosapia Esau filij Isaac, qui Edō cognominatus est. Et tunc vniuersæ tribus Idumæi vocitatæ sunt ex nomine Esau: nunc verò oēs vno nomine Arabi appellātur: nō solū Idumæi, sed & Amanitæ, & Moabitæ. Hæc sentētia Orige. cui vulgo ferè suffra-* Iob.

gantur, Et quidam ex gentilibus, vt Ariſteus in Iudaica hiſtoria, qui Iob etiam filium fuiſſe refert Eſau, habitaſſéque in Idumæa, & Arabiæ finibus, iuſtitia & diuitiis præcipuum, tentatúmque diuinitus magnis calamitatibus, ac cætera ordine, in ſacris legimus libris.

c Nec proſelytus.} *Aduentitius ex aliis gentibus ad legem à προσηλύθω.*

d Qui diuino ſic laudatur eloquio.} *In ipſo libro Iob: & in Ezechielis 14.*

e Tertia generatione poſteriorum.} *Sunt qui Iob putent nominatum in Geneſi: alij Iaſub dictum, alij Iobab: nulli quicquam ſatis certum afferunt. Hieronymus Eliphaz, quem Ada peperit Eſau, tradit illum eſſe: cuius meminit ipſe Iob: quod ſi ita eſt, cum pronepotibus Abrahæ vixit Iob.*

Prophetiam Aggæi, quia dixit maiorem futuram gloriam domus Dei quàm primùm fuiſſet, non in reædificatione templi, ſed in Eccleſia Chriſti eſſe completam. CAP. XLVIII.

HÆc domus Dei maioris eſt gloriæ, quàm fuerat illa prima lignis, & lapidibus, cæteríſque præcioſis rebus metallíſque conſtructa. Non itaque Aggæi prophetia in templi illius inſtauratione completa eſt. Ex quo enim inſtauratum eſt, nunquam oſtenditur habuiſſe tantam gloriam, quantam habuit tempore Salomonis: imò potius oſtenditur primùm ceſſatione prophetiæ fuiſſe domus illius gloriam diminutam, deinde ipſius gentis cladibus tantis vſque ad vltimum excidium, quod factum eſt à Romanis: ſicut ea quæ ſupra ſunt commemorata teſtantur. Hæc autem domus ad nouum pertinens teſtamentum, tanto vtique maioris eſt gloriæ, quanto meliores ſunt lapides viui. quibus credentibus renouatíſque conſtruitur. Sed ideo per inſtaurationem templi illius ſignificata eſt, quia ipſa renouatio illius ædificij ſignificat eloquio prophetico alterum teſtamẽtum, quod appellatur Nouum. Quod ergo Deus dixit per memoratum Prophetam: Et dabo pacem in loco iſto: per ſignificantem locum ille qui eo ſignificatur intelligendus eſt: vt quia illo loco inſtaurato ſignificata eſt Eccleſia, quæ fuerat ædificanda per Chriſtum, nihil aliud accipiatur quod dictum eſt: dabo pacem in loco iſto: niſi dabo pacem in loco, quem ſignificat locus iſte: quia quodammodo omnia ſignificantia videntur earum rerum quas ſignificant ſuſtinere perſonas, ſicut dictum eſt ab Apoſtolo, Petra erat Chriſtus: quoniã petra illa de qua hoc

hoc dictum est, significabat vtrique Christum. Maior est itaque gloria domus huius Noui testamenti, quàm domus prioris Veteris testamēti: & tunc apparebit maior, cum dedicabitur. Tunc enim veniet desideratus cunctis gentibus, sicut legitur in Hebræo. Nam prior eius aduentus nondum erat desideratus omnibus gentibus. Non enim quem deberent desiderare, sciebant, in quem non crediderāt. Tunc etiam secundum septuaginta interpretes, quia & ipse propheticus sensus est, venient quæ electa sunt domini de cunctis gentibus. Tūc enim vere non venient, nisi electa, de quibus dicit Apostolus: Sicut elegit nos in ipso ante mundi cōstitutionem. Ipse quippe architectus, qui dixit: Multi sunt vocati, pauci verò electi, non de his dixit, qui vocati sic venerunt, vt de conuiuio proiicerentur: sed de electis demonstraturus est ædificatam domum, quæ nullam deinceps formidabit ruinam. Nunc autem, & hi quando replent ecclesias, quos tanquam in area ventilatio separabit, non apparet tanta gloria domus huius, quanta tunc apparebit, quando quisquis ibi erit, semper erit.

De incerta multiplicatione Ecclesiæ, qua in hoc seculo multi reprobis miscentur electis.

CAP. XLIX.

IN hoc ergo maligno seculo, in his diebus malis, vbi per humilitatem præsentem futuram comparat Ecclesia celsitudinem, & timorum stimulis, dolorum tormentis, laborum molestiis, tentationum periculis eruditur, sola spe gaudens, quando sanum gaudet, multi reprobi miscentur bonis: & vtrique tanquam in sagenam euangelicam colliguntur: & in hoc mundo tanquam in mari vtrique inclusi retibus, indiscretè natant, donec perueniatur ad littus, vbi mali segregētur à bonis, & in bonis tanquam in templo suo sit Deus omnia in omnibus. Proinde vocem nunc agnoscimus eius impleri, qui loquebatur in Psalmo, atque dicebat: Annunciaui, & locutus sum, multiplicati sunt super numerum. Hoc fit nunc, ex quo primum per os præcursoris sui Ioannis, deinde per os proprium annūciauit, & locutus est, dicens: Agite pœnitentiam, appropinquauit enim regnum cælorum. Elegit discipulos, quos & Apostolos nominauit, humiliter natos, inhonoratos, illiteratos: vt quicquid magnum essent & facerent, ipse in eis esset & faceret. Habuit inter eos vnum, quo malo vtens bene, & suæ passionis dispositum im-

pleret,& eccleſiæ ſuæ tolerandorũ malorũ præberet exemplũ. Seminato quãtum per eius oportebat pręſentiam corporalẽ ſancto Euangelio paſſus eſt, mortuus eſt, reſurrexit: paſſione oſtẽdens quid ſuſtinere pro veritate, reſurrectione quid ſperare in æternitate debeamus, [a] excepta altitudine ſacramenti, qua ſanguis in eius remiſsionem peccatorum fuſus eſt. Conuerſatus eſt in terra quadraginta dies cum diſcipulis ſuis, atque ipſis videntibus aſcendit in cælum, & poſt dies decem promiſſum ſpiritum ſanctum miſit patris ſui: cuius aduenientis in eos qui crediderant, tunc ſignum erat maximum, & maximè neceſſarium, vt vnuſquiſque eorum linguis omnium gentium loqueretur: ita ſignificans vnitatem catholicæ eccleſiæ per omnes gentes futuram, ac ſic linguis omnibus locuturam.

L. VIVES.

a Excepta altitudine ſacramenti. } *In vita enim & paſsione Chriſti non ſolũ n eſt maximum illud bonum virtutibus ſacramentorum paratum: ſed etiam exemplum, quomodo cuique mors ta-táque vita inſtituenda ſit.*

De prædicatione Euangelij, quæ per paſsiones prædicantium clarior & potentior facta eſt. CAP. L.

DEinde ſecundùm illam prophetiam: Ex Sion lex prodiet, & verbum domini ex Hieruſalem: & ſecundùm ipſius domini Chriſti prædicta, vbi poſt reſurrectionem ſtupentibus eum diſcipulis ſuis aperuit ſenſum, vt intelligerent ſcripturas, & dixit eis, quoniam ſic ſcriptum eſt: Et ſic oportebat Chriſtum pati, & reſurgere à mortuis tertio die, & prædicari in nomine eius pœnitentiam & remiſsionem peccatorum per omnes gentes, incipientibus ab Hieruſalem. Et vbi rurſus eis de aduentu eius nouiſſimo requirentibus reſpondit, atque ait: Non eſt veſtrum ſcire tempora vel momenta, quæ pater poſuit in ſua poteſtate: ſed accipietis virtutem ſpiritus ſancti ſuperuenientem in vos, & eritis mihi teſtes in Hieruſalem, & in tota Iudæa, & Samaria, & vſque in fines terræ. Primum ſe ab Hieruſalem diffudit Eccleſia, & cùm in Iudæa atque Samaria plurimi crediddiſſent, & in alias gentes itum eſt, eis annunciantibus Euangelium, quos ipſe ſicut luminaria, & aptauerat verbo, & accenderat ſpiritu ſancto. Dixerat enim eis; Nolite timere eos qui corpus occidunt, animam autem

non possunt occidere. Qui vt frigidi timore non essent, igne charitatis ardebant. Denique per ipsos, non solùm qui eum & ante passionem & post resurrectionẽ viderant, & audierant: verũ etiam & post obitum eorũ per posteros eorũ inter horrendas persecutiones, & varios cruciatus, ac funera martyrũ prædicatum est toto orbe Euangelium, contestante Domino signis, & ostentis, & variis virtutibus, & Spiritus sancti muneribus: vt populi gentium credentes in eum, qui pro eorum redẽptione crucifixus est, Christiano amore venerarentur sanguinem martyrum, quem diabolico furore fuderunt: ipsiq; reges, quorũ legibus vastabatur Ecclesia, ei nomini salubriter subderẽtur, quod de terra crudeliter auferre conati sunt, & falsos deos inciperẽt persequi, quorum causa cultores Dei veri fuerant antea persecuti.

Quòd etiam per hæreticorum dissensiones fides catholica roboretur CAP. LI.

Videns autem diabolus templa dæmonum deseri, & in nomen liberantis mediatoris currere genus humanum: hæreticos mouit, qui sub vocabulo Christiano doctrinæ resisterent Christianæ, quasi possent indifferenter sine vlla correptione haberi in ciuitate Dei, sicut ciuitas confusionis indifferenter habuit Philosophos inter se diuersa & aduersa sentientes. Qui ergo in Ecclesia Christi morbidum aliquid, prauúmque sapiunt,[a] si correpti vt sanum rectúmque sapiant, resistunt cõtumaciter: suáque pestifera & mortifera dogmata emẽdare nolunt, sed defensare persistũt: hæretici fiunt, & foras exeuntes, habentur in exercentibus inimicis: etiam sic quippè veris illis catholicis membris Christi malo suo prosunt, dum Deus vtitur & malis bene, & diligentibus eum omnia cooperantur in bonum. Inimici enim omnes Ecclesiæ quolibet errore cæcẽtur, vel malitia deprauentur: si accipiunt potestatem corporaliter affligendi, exercent eius patientiam: si tantum modò malè sentiendo aduersantur, exercent eius sapientiam: vt autem etiam inimici diligantur, exercent eius beneuolentiam, aut etiam beneficentiam, siue suasibili doctrina cum eis agatur, siue terribili disciplina. Ac per hoc diabolus princeps impiæ ciuitatis, aduersus peregrinantem in hoc mundo ciuitatem Dei vasa propria commouẽdo, nihil ei nocẽre permitti-

tur. Cui proculdubio & rebus prosperis consolatio, vt non frangatur aduersis: & rebus aduersis exercitatio, vt non corrumpatur prosperis, per diuinam prouidentiam procuratur: atque ita tẽperatur vtrunque ab alterutro, vt in Psalmo illam vocem nõ aliunde agnoscamus exortam. Secundum multitudinem dolorũ meorũ in corde meo consolationes tuæ iucũdauerunt animam meam. Hinc est & illud Apostoli: Spe gaudentes, in tribulatione patiẽtes. Nam & id quod ait idem doctor: Quicunque volunt in Christo piè viuere, persecutionem patientur: nullis putandum est deesse posse temporibus: quia & cùm ab eis qui foris sunt, nõ sæuientibus videtur esse tranquilitas, & reuera est, plurimũmque consolationis affert maximè infirmis: nõ tamen desunt, imò multi sunt intus qui corda piè viuentium suis perditis moribus cruciant: quoniam per eos blasphematur Christianum & catholicum nomen. Quod quanto charius est eis qui volunt piè viuere in Christo, tanto magis dolent quod per malos intus positos fit, vt minus quàm piorũ mentes desiderat, diligatur. Ipsi quoque hæretici, cùm Christianum cogitantur habere nomen, & sacramenta Christiana, & scripturas, & professionem, magnũ dolorem faciunt in cordibus piorũ: quia & multi volentes esse Christiani, propter eorum dissensiones hæsitare coguntur, & multi maledici etiam in his inueniunt materiam blasphemandi Christianum nomen: quia & ipsi quoquo modo Christiani appellantur. His atque huiusmodi prauis moribus & erroribus hominũ persecutionem patiuntur qui volũt in Christo piè viuere, etiã nullo infestante: neque vexãte corpus illorum. Patiuntur quippè hanc persecutionem non in corporibus, sed in cordibus. Vnde illa vox est: Secundum multitudinem dolorum meorũ in corde meo. Non enim ait, in corpore meo, Sed rursus quoniã cogitantur immutabilia diuina promissa, & quod ait Apostolus: Nouit Dominus[a], qui sunt eius: quos enim præsciuit, & prædestinauit[b] conformes fieri imaginis filij sui, ex eis perire nullus potest: ideo sequitur in illo Psalmo: Consolationes tuę iucundauerunt animã meam. Dolor autem ipse qui fit in cordibus piorum, quos persequuntur mores Christianorum malorum siue falsorum, prodest dolentibus, quoniam de charitate descendit, qua eos perire nolunt, nec impedire salutem aliorum. Denique magnæ cõsolationes fiunt etiam de correctionibus eorum, quæ piorum animas tanta iucunditate perfundunt,

fundunt,

fundunt, quantis doloribus de sua perditione cruciauerant. Sic in hoc seculo [c] in his diebus malis, non solùm à tempore corporalis præsentiæ Christi & Apostolorũ eius, sed ab ipso Abel, quẽ primum iustum impius frater occidit, & deinceps vsque ad huius seculi finem, inter persecutiones mundi, & consolationes Dei peregrinando procurrit Ecclesia.

L. VIVES.

a SI correpti vt sanum.} *Admonendi sunt heretici vt melius sapiant: & ab Ecclesia ex doctrina sana docendi, parũ esse Christiana quæ affirment: quod si audire nolint Ecclesiam, non minus ipsi contumacia sua sibi oberunt, quàm scelestis opinionibus.*

b Conformes fieri imaginis filij sui.} *Fieri non habetur in aliis exemplaribus, nec est apud Paulum, Græcè ὅτι οὓς προέγνω καὶ προώρισε, συμμόρφους τῆς εἰκόνος τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ.*

c De numero persecutionum.} *Hoc in aliis libris non habetur: & planè apparet ex annotatione marginis inductũ fuisse in contextum.*

An credendum sit, quod quidam putant, impletis decem persecutionibus quæ fuerunt, nullam superesse, præter vndecimam quæ in ipso Antichristi tempore sit futura.

CAP. LII.

PRoinde ne illud quidem temerè puto esse dicẽdum siue credendum, quod nonnullis visum est, vel videtur, non amplius Ecclesiam passuram persecutiones vsque ad tempus Antichristi, quàm quot iam passa est, id est decem: vt vndecima eadémque nouissima sit ab Antichristo. [a] Primam quippè computant à Nerone quæ facta est, [b] secundam, à Domitiano, tertiam à Traiano, [c] quartam ab Antonino, [d] quintam à Seuero, [e] sextam à Maximo, [f] septimam à Decio, [g] octauam à Valeriano, [h] nonam ab Aureliano, [i] decimam à Diocletiano & Maximiano. [k] Plagas enim Ægyptiorum, quoniam decem fuerunt, antequam inde exire inciperet populus Dei, putant ad hunc intellectum esse referendas, vt nouissima Antichristi persecutio similis videatur vndecimæ plagæ, qua Ægyptij, dum hostiliter persequerẽtur Hebræos, in mari rubro populo Dei per siccum trãseunte, perierunt. Sed ego illa re gesta in Ægypto, istas persecutiones propheticè significatas esse nõ arbitror: quamuis ab eis, qui hoc putãt, exquisitè & ingeniosè illa singula his singulis comparata videantur: nõ prophetico spiritu, sed cõiectura mẽtis humanæ, quæ aliquãdo ad verũ peruenit, aliquãdo fallitur. Quid enim,

qui hoc sentiũt, dicturi sunt de persecutione, qua ipse Dominus crucifixus est? In quo eam sunt numero posituri? Si autem hac excepta existimant cõputandum, tanquam illæ numerãdæ sint, quæ ad corpus pertinẽt, nõ qua ipsum caput est appetitũ & occisum: quid agent de illa, quæ posteaquàm Christus ascendit in cęlum, Hierosolymis facta est, vbi beatus Stephanus lapidatus est, vbi Iacobus frater Ioãnis gladio trucidatus est, vbi Apostolus Petrus vt occideretur inclusus est, & per angelũ liberatus: vbi fugati atq; dispersi de Hierosolymis fratres: vbi Saulus, qui postea Paulus Apostolus factus est, vastabat Ecclesiam: vbi ipse quoque iam fidem, quã persequebatur euangelizans, qualia faciebat, est passus, siue per Iudæam, siue per alias gentes quacunq; Christũ feruentissimè prædicabat? Cur ergo eis à Nerone videtur ordiendum, quum ad Neronis tempora inter atrocissimas persecutiones, de quibus nimis longũ est cũcta dicere. Ecclesia crescendo peruenerit? Quod si à regibus factas persecutiones in numero existimãt esse debere, [l] rex fuit Herodes, qui etiã post ascensum Domini grauissimam fecit. [m] Deinde quid respondent etiam de Iuliano, quem nõ numerant in decem? An ipse nõ est Ecclesiam persecutus, [n] qui Christianos liberales literas docere ac discere vetuit? [o] Sub quo Valentinianus maior, qui post eum tertius Imperator fuit, fidei Christianæ confessor extitit, militiáque priuatus est. [p] Vt omittam quæ apud Antiochiam facere cœperat, nisi vnius fidelissimi & constantissimi iuuenis, qui cum multis vt torquerẽtur apprehẽsus, per totum diem primus est tortus, inter vngulas cruciatúsque psallẽtis libertatem atque hilaritatẽ miratus exhorruisset, & in cæteris deformius erubescere timuisset. [q] Postremò nostra memoria Valens supradicti Valentiniani frater Arrianus, nónne magna persecutione per Orientis partes catholicam vastauit Ecclesiam? Quale est autẽ non cõsiderare Ecclesiam per totum mundũ fructificantem atque crescentẽ, posse in aliquibus gentibus persecutionẽ pati a regibus, & quando in aliis non patitur? Nisi fortè nõ est persecutio computanda: [r] quãdo rex Gothorum in ipsa Gothia persecutus est Christianos crudelitate mirabili, cùm ibi non essent nisi catholici, quorũ plurimi martyrio coronati sunt: sicut à quibusdam fratribus qui tũc illic pueri fuerant, & se ista vidisse incũctãter recordabãtur, audiuimus? [s] Quid modò in Perside? Nónne ita in Christianos ferbuit persecutio, si tamen

men iam quieuit, vt fugentes inde nonnulli vſque ad Romana oppida peruenerint? Hæc atq; huiuſmodi mihi cogitanti, non videtur eſſe definiendus numerus perſecutionũ, quibus exerceri oportet Eccleſiam. Sed rurſus affirmare aliquas futuras à regibus, præter illam nouiſſimã, de qua nullus ambigit Chriſtianus, non minoris eſt temeritatis. Itaque hoc in medio relinquimus, neutram partem quæſtionis huius aſtruentes, ſiue deſtruentes, ſed tãtummodo ab affirmandi quodlibet horum audaci præſumptione reuocantes.

L. VIVES.

a PRimam quippè computant à Nerone, quæ facta eſt. } *De his perſecutionibus Eccleſiæ Euſeb. in Eccl. hiſt. Huius ſub Nerone meminerunt Suet. Tranquillus, & Tacitus. Ille ſic inquit in Nerone: Aſflicti ſuppliciis Chriſtiani, genus hominum ſuperſtitionis nouæ, ac maleficæ. Tacitus ſic lib. 15. Ergo abolendo rumori Nero ſubdidit reos, & exquiſitiſſimis pœnis affecit, quos per flagitia inuiſos vulgus Chriſtianos appellabat. Autor nominis eius Chriſtus, qui Tyberio imperitante per procuratorem pontium Pilatum ſupplicio affectus erat: repreſſáque in præſens exitiabilis ſuperſtitio rurſus erũpebat, non modò per Iudæam originem eius mali, ſed per vrbẽ etiã, quo cuncta vndique atrocia, aut pudẽda cõfluunt, celebrantúrq;. Igitur primo correpti, qui fatebãtur: deinde iudicio eorum multitudo ingẽs haud perinde in crimine incendij, quàm odio humani generis cõuicti ſunt: & pereuntibus addita ludibria, vt ferarum tergis contecti laniatu canum interirent, aut crucibus affixi, aut flammandi, aut vbi defeciſſet dies, in vſum nocturni luminis vrerentur. Hortos ſuos ei ſpectaculo Nero obtulerat. Et Circenſe ludicrum edebat habitu aurigæ permiſtus plebi, vel circulo inſiſtens. Vnde, quanquàm aduerſus ſontes, & nouiſſima exempla meritos, miſeratio oriebatur, tanquam non vtilitate publica ſed in ſæuitiam vnius abſumerentur. Hæc Tacitus. O Veſanos Tacite & Tranquille: an verò vobis parricida Iupiter, & flagitiis omnibus impuratus Deus videtur, non videtur ſanctiſſimus Chriſtus? & ad innocentiam conſpirare maleficium vocatis dignóſque odio ducitis. & quibus noceatur qui in leges iurarunt, quarum caput eſt nemini nocere, bene & velle & facere vniuerſis. Si noſtras leges non legiſtis, cur damnatis inauditos? ſin legiſtis cur improbatis virtutes, quas ſcriptis veſtris in cælum admirabundi vehitis?*

Tranquilli & Taciti de Chriſtianis verba.

b Secundam à Domitiano. } *Perſecutio cœpta à Nerone ceſſauit Veſpaſiano principe, qui Chriſtianos quietos permiſit agere. Patris exẽplum ſecutus eſt Titus. At Domitianus ille Caluus Nero, vt per omnia eſſet Neronis ſimilis, ne hoc quidẽ eius voluit prætermittere. Ita Ioannẽ*

in Pathmos insulā ex Sporadibus relegauit. Hæc Domitiani, & tertia Traiani eadē sunt: nam cœpta sub Domitiano usq; ad Traianum peruenerat, qui Neruæ successit, quū hic Domitiano successisset, quū in imperio plus paulò quàm annū. Extat Plinij Iunioris Asiam regentis ad Traianum epistola, qua illū cōsulit, quid censeat Christianis faciendū, in quibus nullum videret crimen tantū supplicio dignū: operæpretium est verba ipsius Plinij audire. Affirmabant hanc fuisse summam vel culpæ suæ, vel errorum, quòd essent soliti statuto die ante lucē cōuenire, carmenq; Christo quasi Deo dicere secum inuicē: seq; sacramento non in scelus aliquod obstringere, sed ne furta, ne latrocinia, ne adulteria committerent, ne fidem fallerent, ne depositū appellati abnegarent. Quibus peractis morē sibi discendi fuisse, rursus coeundi ad capiendum cibum, promiscuum tamen & innoxium. Quod ipsum facere desiisse post edictū meum, quo secundùm mandata tua hetærias esse vetueram. Tum commemorat quàm latè serpat sensim, peruagetúrq; ad victimarios nomen, & quàm incipiat deseri, ac frigere templa, parumque ad victimarios redire lucri. Huic Traianus sic respondet: Traianus Plinio S. Actum, quem debuisti mi Secunde, in excutiendis causis eorum, qui Christiani ad te delati fuerant, secutus es: neque enim in vniuersum aliquid, quod quasi certam formam habeat, cōstitui potest: conquirendi non sunt: si deferantur, & arguantur, puniendi sunt. ita tamen, vt qui negauerit se Christianum esse, idque reipsa manifestum fecerit, id est supplicando dijs nostris, quamuis suspectus in præteritum fuerit, veniam ex pœnitentia impetrat. Sine autore verò propositi libelli nullo crimine locum habere debent: nam, & pessimi exempli, nec nostri seculi est. Vale. Vtinam moderationem hanc sequeremur hodie Christiani. Hac persecutione martyr effectus est Simeon Cleophæ filius secundus Hierosolymitanus Episcopus.

c Quartam ab Antonino.} *Hadrianus enim ex animo Christianis fauit, sed occultè. Quin & molitum ferunt, vt Christus pro Deo reciperetur, templáque in eum vsum erexisse: deterritum tamen consilio quorundam, qui affirmabant fore vt cultus omnis deorum periret, si id fieret, quod de Christo cogitabat. Tum & Antoninus Pius Epistola & Decreto suo Christianos subleuauit. Itaque Antoninus hic, qui Ecclesiam vexari siuit, fuit Philosophus is qui cum Antonino Vero imperauit. De hoc tempore sic Euseb in temporibus: Persecutione orta in Asia Polycarpus & Pionius fecere martyrium: quorum scriptæ quoque passiones feruntur. Plurimi in Gallia gloriosè ob Christi nomen interfecti: quorum vsque in præsentem diem condita libris certamina perseuerant. Admotus est per idem tempus extremo supplicio Iustinus Philosophus, vt idem Eusebius lib. 4. Eccle. hist. narrat.*

Quin-

d Quintam à Seuero. } *Septimius Seuerus Aphrica oriundus, ad imperium sola felicitate peruenit, homo asper & seuus: Christianos fieri sub graui pœna vetuit, vt Aelius Spartianus scribit. Afflixit Christianos per Aegyptum totam, & precipuè in Thebaide: vt inquit Euseb. lib. 5. Eccles. hist. Occisus est hac tempestate Alexander Hierosolymitanus Episcopus.*

e Sextam à Maximino. } *Maximinus Thrax patre Gotho & matre Alana, barbarus fuit natione, barbarus & corpore, moribus & animo. Ex gregario milite ob corporis robur nactus honores castrenses. Dehinc fauore militari occiso Alexandro Mammeæ filio, ad imperium euectus est, homo superbia & crudelitate maxima: De hoc Euse. Maximinus aduersus ecclesiarum sacerdotes persecutionem facit, velut ipsi causa essent Christianæ religionis.*

f Septimam à Decio. } *Decius à Bubalia inferioris Pannoniæ, bello ciuili, quod cum Philippo imperatore gessit, eo victo princeps factus, odium in Christianos auxit, quòd eis fauere videbatur Philippus. Ideoillos exquisitis suppliciis affecit: in qua persecutione diuus Laurentius igne excoctus est, vt ait Eutropius: & tamen vno tantùm imperauit anno, quid facturus si diutius? Martyr etiam tunc fuit Fabian. Pont. Ro.*

g Octauam à Valeriano. } *Tribus annis post Decium principatum obtinuit Valerianus infelicissimus imperator, quē Sapor rex Persarum in Mesopotia cepit, & eo vsus est velut scamno ad conscendendum equum. Cæsar tum Valeriano fuit Gallienus, sub quibus vt fuerunt inertes & segnes, mirum non est concidisse Rom. imperium. In hac persecutione martyrio ornatus est diuus Cyprianus Carthaginensis episc.*

h Nonam ab Aureliano. } *Gallieno Claudius, huic Quintilius, Quintilio Aurelianus successit Dacus, magna in bellis felicitate, sed immani animo, & cruoris humani sitientissimo, necessarius imperio, cætera inamabilis, ne suis quidem charus, à quibus occisus est iter faciens inter Byzantium & Heracleam.*

i Decimam à Diocletiano & Maximiano. } *Diocletianus Dalmata Salonis natus, bellis principum ad imperium ascendit. Maximianum Herculeum Augustum fecit, vt bella commodius administrarentur, quæ vndique erumpebant varia & grauia. Astutus vir Diocletianus, & quum natura esset in seuitiem propensa, animum suum explebat, reiecta in aliū inuidia. Maximianus barbarus, & ingenio incinili asperitatem animi etiam vultu ostendebat, minister seuitiæ Dioclet. Diocletianus eò impudētiæ venit, vt adorari se vt Deū iusserit. pedémq. suū osculari, quum antea manum mos esset: ecclesiā persecutus est. & 19. anno imperij sui in diebus Paschæ templa omnia subuerti iussit, &*

Christianos occidi. Persecutio Decij fuit maxima, sed hac sæuissima.

k Plagas enim Ægyptiorum quoniam decem fuerunt. } *Sic Orosius putat libro septimo.*

l Rex fuit Herodes. } *Non hic est sub quo natus est Dominus, sed eius filius sub quo mortem obiit.*

m Quid respondent etiam de Iuliano. } *Hunc vulgò apostatam vocant, quasi desertorem: nam prima ætate, quum Christi sacris esset imbutus, mox princeps ad idola se vertit, & Christianos astutissimè insectatus est: nam à cruore abstinuit, & non Christianorum corpora occidere, sed ex eorum animis Christum reuellere miris artibus technisque attentabat, quod est genus persequendi omnium efficacissimum & perniciosissimum. Ita effectum est vt plures hac calamitate absciscerint ab Ecclesia quàm vlla alia superiore.*

Liberales artes. n Qui Christianos liberales literas docere. } *Libellus est Senecæ de studiis liberalibus in quo sic esse illa dicta ait, quòd hominem liberum faciant, hoc est fortem & magnanimum quod proprium est sapientiæ, quæ tamen inter liberalia studia numerari non solet: itaque studia liberalia virtutem dare non possunt: sed animum ad eam accipiendam preparare. Posidonius quatuor artium genera ponebat: sunt vulgares & sordidæ, sunt ludicræ, sunt pueriles, sunt liberales: genera omnium rationes ac species enumerat doctè Politianus in Panepistemonte. Seneca grammaticam & mathematicas artes inter liberales ponit. Cic. & Veteres dicendi artem, in qua sunt dialectica & rhetorica, inter præcipuas statuerunt. Vera est ars scientia bonorum & malorum, cui qua artes seruiunt, liberales dicuntur: idcirco nec pictura liberalis est ars, non magis quàm statuaria vel marmoraria, ac cæteræ luxuriæ administræ: æquè luctatrix & tota oleo lutóque constans scientia, ab hac sede liberalitatis expellitur. Sallustius agriculturam & venationem, quam nunc non modò inter liberas sed inter nobiles & patrias prima in sede nobiles nostri locant seruiles vocat. Sed de his hactenus. Porrò Proheresius Cæsariensis sophista, quum maxima gloria venisset Athenas, exceptus ingenti multitudinis plausu frequentissimo theatro orationem habuit extemporalem: cui Iulianus concessit, vt ipse solus Christianos docere posset: sed eruditus homo indignatus tam atrox & iniquum principis edictum, scholam reiecit, non sine studiosorum permagno dolore.*

o Sub quo Valentinianus maior. } *Iuliano Iouianus, huic Valentinianus successit, Pannonius ex Tribuno Scutariorum Augustus à militibus salutatus: qui quum sub Iuliano, inquit Eutropius, Christianitatis integram fidem gereret, iussus ab imperatore sacrilego, aut immolare, idolis, aut militia excedere, sponte discessit: nec mora Iuliano interfecto*

Ioua-

Iouianóque mortuo Valentinianus, qui pro nomine Christi amiserat tribunatum in locum persecutoris sui accepit imperium. Eutropius hæc. Maior Valentinianus dicitur, quòd alter fuit minor eius filius qui cum Gratiano fratre imperauit, postea cum Theodosio magno.

p Vt omittam quæ apud Antiochiam. } *Quum iussi à Iuliano Christiani sepulchrum Babylæ martyris aliò transferre, psalmum audiente principe canerēt, cuius est initium, In exitu Israel de Aegypto, accensus Iulianus du.. eos frequentes postridie ac torqueri iussit. Sallustius erat præfectus, cui negotium mandauerat, primùmque Theodorum quendam iuuenem arripuit: cui varijs tormentorum generibus admotis, iuuenis fronte alacri atque hilari ab initio lucis ad horam vndecimam perstitit, hymnum psalmúmque suauissimè cantilans, quem pridie cecinerat Ecclesia: quod vbi Salustius vidit, reddi custodiæ imperauit, & ipse ad principem admirabundus peruenit, dehortans ne torquere Christianos pergeret, illis gloriæ, ipsi principi ignominiæ ac dedecoris plenum futurum: & ordine re audita Iulianus ab incœpto destitit. Eum Theodorum Eusebius testificatur se Antiochiæ conuenisse, quæsisséque an in eculeo doleret? minimè verò inquit ille: nam pone me assistebat iuuenis in alba veste, qui subinde frigidam mihi suffundebat, & sudorem sudario candidissimo detergebat, ita vt graue potius fuerit, quum illinc detraherer. Macte esto tam admiranda virtute iuuenis, memoria seculorum omnium dignissimè, nobísque propitius & benignus effice, vt æmulari te & iuuenes & senes exoptemus.*

q Nostra memoria Valens. } *Augustino iuuene Valens Arrianæ hæresis fautor, lege lata, vt monachi militarent, nolentes per tribunos & milites fustibus iussit interfici, quorum tum erat ingens numerus in solitudinibus Aegypti: Eusebius. Eutropius & Orosius.*

r Quando rex Gothorum in ipsa Gothia. } *Hæc post Valentis necem ardente illic Arrianæ factione.*

ſ Quo modo in Perside } *Augustini temporibus sæuitū est in Christianos atrociter à rege Persarum Gororane: cuius initium dedit Abdas Episcopus sanctissimus, dirutis ignis, maximi apud Persas dei templis: vt Cassiodorus lib. 10. hist. tripart narrat. Fuit & antè non parua Sapore rege Persarum, Constantino verò principe Romano.*

De tempore nouissimæ persecutionis occulto. CAP. LIII.

Illam sanè nouissimam persecutionem, quæ ab Antichristo futura est, præsētia sua ipse extinguet Iesus. Sic enim scriptum est, quòd eum interficiet spiritu oris sui, & euacuabit illuminatione præsentiæ suæ, Hic quæri solet, quando istud erit? importunè omni-

no. Si enim hoc nobis noſſe prodeſſet, à quo melius quàm ab ipſo Deo magiſtro interrogantibus diſcipulis diceretur? Non enim ſiluerunt inde apud eum, ſed à præſente quæſierunt dicentes: [a]Domine, ſi hoc in tempore repræſentabis regnũ Iſrael? At ille: Non eſt, inquit, veſtrum noſſe [b]tempora, quæ pater in ſua poſuit poteſtate. Non vtique illi de hora vel die vel anno, ſed de tempore interrogauerant, quãdo illud accepêre reſponſum. Fruſtrà igitur annos qui huic ſeculo remanent cõputare ac definire conamur, quum hoc ſcire non eſſe noſtrũ ex ore veritatis audiamus. Quos tamen alij cccc. alij ccccc. alij etiam mille ab aſcenſione Domini vſque ad eius vltimum aduẽtum cõpleri poſſe dixerunt. Quemadmodũ autem quiſque eorum aſtruat opinionem ſuam, longum eſt demonſtrare & non neceſſarium. Coniecturis quippe vtuntur humanis, non ab eis certum aliquid de ſcripturæ canonicæ autoritate profertur. Omnium verò de hac re calculantiũ digitos reſoluit, & quieſcere iubet ille qui dicit: Nõ eſt veſtrum ſcire tempora, quæ pater in ſua poſuit poteſtate.[c] Sed hæc quia euangelica ſententia eſt, mirũ non eſt, nõ ea repreſſos fuiſſe deorum multorum falſorũmque cultores, quo minus fingerent dæmonum reſponſis, quos tanquã deos colunt, definitum eſſe quanto tẽpore manſura eſſet religio Chriſtiana. Quum enim viderent, nec tot tantíſque perſecutionibus eam potuiſſe cõſumi, ſed his potius mira incrementa ſumpſiſſe, excogitauerunt neſcio quos verſus Græcos tanquam conſulenti cuidam diuino oraculo effuſos, vbi Chriſtũ quidem ab huius tãquam ſacrilegij crimine faciũt innocentem: Petrũ autem maleficia feciſſe ſubiungunt, vt coleretur Chriſti nomen per 365. annos: deinde cõpleto memorato numero annorũ, ſine mora ſumeret finem. O hominũ corda doctorũ, ô ingenia literata, digna credere iſta de Chriſto qui credere nõ vultis in Chriſtũ, ꝙ eius diſcipulus Petrus ab eo magicas artes non didicerit: ſed ipſo innocẽte, tamẽ eius diſcipulus maleficus fuerit, nomẽnq. illius quàm ſuũ coli maluerit magicis artibus ſuis magnis laboribus & periculis ſuis, poſtremò etiam effuſione ſanguinis ſui. Si Petrus maleficus fecit vt Chriſtũ ſic diligeret mundus, quid fecit innocẽs Chriſtus, vt eũ ſic diligeret Petrus? Reſpõdeant igitur ſibiipſi, & ſi poſſunt, intelligãt illa ſuperna gratia factum eſſe, vt propter æternã vitam Chriſtũ diligeret mundus; qua gratia factum eſt, vt propter æternam vitam ab illo

acci-

accipiendã, & vsque ad temporalem mortem pro illo patiendam Christum diligeret Petrus. Deinde isti dij qui sunt, qui possunt ista prædicere, nec possunt auertere, ita succumbẽtes vni malefico. & vni sceleri magico quo puer, vt dicunt, [d] anniculus occisus & dilaniatus, & ritu nefario sepultus est, vt sectam sibi aduersariam tam prolixo tempore cõualescere, tot tantarúmque persecutionũ horrẽdas crudelitates nõ resistẽdo, sed patiendo superare, & ad suorum simulacrorum, templorũ, sacrorũ, oraculorũ euersionẽ peruenire permitterent? Quis postremò est deus, non noster vtique, sed ipsorũ, qui vel illectus tanto scelere, vel impulsus est ista præstare? Nõ enim alicui dæmoni hoc ascribitur, sed Deo dicunt illi versus, hæc Petrũ arte magica definisse. Talem deum habẽt, qui Christũ non habent.

L. VIVES.

a Domine si hoc in tẽpore repræsentabis. } *Vulgò restitues, & sic ipse alibi citat: Græcè* ἀποκαθιστάνεις.

b Non est inquit vestrum nosse. } *Curiositates superuacaneas & nihil profutura hominibus refellit, sibique soli futurorum cognitionem reseruat. Eant nunc siue mathematici, siue diuinaculi quilibet, & pauidæ plebeculæ, crassisque purpuratis admirabundis definiãt tempora. & articulos, quibus hic cursus rerum ordóque cessaturus est: atque etiam si diis placet, Christo ipso docente, sed id profiteantur facere, qui charissimis discipulis seuerè responderit, nihil hominibus cum scientia negotij tam reconditi & arcani. Et tamen nulla res est, de qua liberius homines mentiantur, quàm de venturis, quoniam nihil nos audimus libentius, etiam si mentiri sciamus: ita fauor in eos noster, qui futura iactant prædicere, licentiam eorum irritat & alit. Vsque adeò in re mirabili vel voluisse dicere, mirandum ducimus.*

c Quia Euangelica sententia est. } *Nam & Christi, & ab Euangelista cõscripta: ideò ad Euangeliũ videtur pertinere. Et profectò ascẽsio Domini ad Euangelium pertinet, & fuisset illud cap. actuum Apost. reliquo Lucæ Euang. additum, nisi ipse idem præfatione sua seiunxisset.*

d Quo puer, vt dicunt, anniculus occisus. } *Infanticidia solita obiici Christianis ostendit Tert, in apol. qui id crimen falsissimum atq. impudentissimũ purgat: quãquã Cataphryges & Pepuziani duo hominum genera hæresis cũ primis perditæ ac desperatæ, infantis tenellũ corpus soliti erãt per omnia membra cõpũgere, vt sic expresso sanguine farina macetaretur, qua cõficerẽt panẽ in eucharistiæ vsum, vt Aug. ad quod vult Deũ narrat. Simile quiddã Euchetæ & Gnostici faciebãt ad dæmones pellẽdos, vt legitur apud Michaelẽ Psellũ, Sed hæc tã sunt semper ha-* Infanticidia olim Christianis obiecta

bita Chriſtiana, quàm magicæ artes, & dæmonum colendorum ritus.

De ſtultiſsimo mendacio Paganorum, quo Chriſtianam religionem non vltra trecentorum ſexagintaquinque annorum menſuram ſpatiũ eſſe finxerunt. CAP. LIIII.

HÆc atque huiuſmodi multa colligerem, ſi nondum annus iſte tranſiſſet, quem diuinatio ficta promiſit, & decepta vanitas credidit. Quum verò ex quo nominis Chriſti cultus per eius in carne præſentiam, & per Apoſtolos inſtitutus eſt, ante aliquot annos anni trecenti ſexagintaquinque completi ſint, quid aliud quærimus vnde iſta falſitas refellatur? Vt enim in Chriſti natiuitate huius rei non ponamus initium, quia infans & puer diſcipulos non habebat, tamẽ quando habere cœpit, proculdubio tunc innotuit per eius corporalem præſentiam doctrina & religio Chriſtiana, id eſt poſteaquam in fluuio Iordane miniſterio Ioannis eſt baptizatus. Propter hoc enim de illo prophetia illa præceſſerat: Dominabitur à mari vſque ad mare, & à flumine vſque ad terminos orbis terræ. Sed quoniam priuſquam paſſus eſſet, & reſurrexiſſet à mortuis, nondum fides fuerat definita: in reſurrectione quippe Chriſti definita eſt: nam ſic apoſtolus Paulus Athenienſibus loquitur, dicens: Iam nunc annunciat hominibus omnes vbique agere pœnitentiam: eo quod ſtatuit diem iudicare orbem in æquitate, in viro, in quo definiuit fidem omnibus, reſuſcitans illum à mortuis: melius in hac quæſtione ſoluenda inde initium ſumimus; præſertim quia tunc datus eſt etiam ſpirituſſanctus, ſicut eum dari poſt reſurrectionem Chriſti oportebat in ea ciuitate, ex qua debuit incipere lex ſecunda, hoc eſt teſtamentũ nouũ. Prima enim data fuit lex in monte Sina per Moyſen, quod teſtamentum vocatur vetus. De hac autem quæ per Chriſtum data eſt, prædictum eſt: Ex Sion lex prodiet, & verbum domini ex Hieruſalem. Vnde & ipſe per omnes gentes dixit prædicari oportere in nomine ſuo pœnitentiam, ſed tamen incipientibus ab Hieruſalem. Ibi ergo exorſus eſt huius nominis cultus, vt in Chriſtum Ieſum, qui crucifixus fuerat, & reſurrexerat, crederetur. Ibi hæc fides tam inſignibus initiis incanduit, vt aliquot hominum millia in Chriſti nomen mirabili alacritate conuerſa, venditis ſuis rebus, vt egenis diſtribuerentur, propoſito ſancto & ardentiſsima charitate ad paupertatem voluntariam peruenirent, atq; inter frementes, & ſanguinem

fitiētes Iudęos se vsque ad mortem pro veritate certare,non armata potentia,sed potentiore patientia præpararent. Hoc si nullis magicis artibus factum est, cur credere dubitant eadem virtute diuina per totum mundū idem fieri potuisse quā hoc factum est? Si autem vt Hierosolymis sic ad cultum nominis Christi accenderetur tanta hominum multitudo, quæ illum in cruce,vel fixerat prensum,vel riserat fixum,iam maleficiū illud fixerat Petrus,ex ipso anno quærēdum est,quando trecenti sexagintaquinque completi sint. [a]Mortuus est ergo Christus duobus Geminis consulibus,octauo Cal. Aprilis. Resurrexit tertia die, sicut Apostoli suis etiam sensibus probauerunt. Deinde post quadraginta dies ascendit in cælum: post decē dies, id est quinquagesimo post suam resurrectionem die misit Spiritum sanctum. Tunc tria millia hominum Apostolis eum prædicantibus crediderunt. Tunc itaq; nominis illius cultus exortus est, sicut nos credimus & veritas habet,efficacia Spiritussancti::sicut autem finxit vanitas impia, vel putauit,magicis artibus Petri. Paulò post etiam signo mirabili facto, quando ad verbum ipsius Petri quidam mendicus ab vtero matris ita claudus, vt ab aliis portaretur, & ad portam templi,vbi stipem peteret.poneretur,in nomine Iesu Christi saluus exiluit,quinq; millia hominum crediderūt.Ac deinde aliis atq; aliis accesśib.credentium creuit ecclesia.Ac per hoc colligitur etiā dies,ex quo annus ipse sumpsit initiū. scilicet quādo missus est spiritussanctus, id est per idus Maias. Numeratis proinde cōsulibus trecēti sexagintaquinque anni reperiuntur impleti,per easdem idus Maias, [b]cōsulatu Honorij & Eutychiani.Porrò sequēti anno, [c]cōsule Māllio Theodoro, quādo iam secundū illud oraculū dæmonū aut figmentū hominū, nulla esse debuit religio Christiana,qd per alias terrarū partes forsitan factum sit,nō fuit necesse perquirere.Interim quod scimus, in ciuitate notissima, & eminentissima Carthagine Aphricæ Gaudētius & Iouius comites Imperatoris Honorij,quartodecimo calēdas Aprilis falsorū deorū tēpla euerterūt,& simulachra fregerūt.Ex quo vsq; ad hoc tempus [d]per triginta fermè annos,quis non videat quantū creuerit cultus nominis Christi,præsertim posteaquā multi eorum Christiani facti sunt,qui tanquam vera illa diuinatione reuocabantur à fide,eámq; completo eodē annorum numero inanem irridendámq; viderunt?Nos ergo qui sumus vocamúrq;

Christiani, non in Petrum credimus, [c] sed in quem credidit Petrus: Petri de Christo ædificati sermonibus, non carminibus venenati: nec decepti maleficiis, sed beneficiis eius adiuti. Ille Petri magister Christus in doctrina, quę ad vitã ducit æternam, ipse est & magister noster. Sed aliquando iã claudamus hunc librum, hucusque differentes, & quantum satis visum est demonstrantes, quisnam sit duarum ciuitatum cælestis atque terrenæ ab initio vsque in finem permixtarũ mortalis excursus. Quarũ illa quæ terrena est, fecit sibi quos voluit, vel vndecũque, vel etiam ex hominibus falsos deos, quibus sacrificando seruiret. Illa autem quæ cælestis peregrinatur in terra, falsos deos non facit, sed à vero Deo ipsa fit, cuius verum sacrificium ipsa sit. Ambæ tamen tẽporalibus, vel bonis pariter vtuntur vel malis pariter affliguntur, diuersa fide, diuersa spe: diuerso amore, donec vltimo iudicio separentur, & percipiat vnaquæque suum finem, cuius nullus est finis. De quibus ambarum finibus: deinde differendum est.

L. VIVES.

a MOrtuus est ergo Christus duobus Geminis cõsulibus.} *Principio constat Christum mortuum imperio Tyberij Cesaris. Lucas Euangelista baptisma Ioannis, & initium prædicationis domini in xv. Tyberij Cæsaris annum refert. Erit ergo eius mors anno xviij. aut etiam xix, nam tribus annis dominus Iesus ad populos de regno Dei disseruit. Idem Hieronymus & Eusebius in Chronicis, qui etiam testimonia affert Ethnicorum de terræ motu, & defectu solis eodem ipso anno. nam Phlegon Olympiadum scriptor sic ait: Quarto autẽ anno ccij. Olympiadis, qui fuit principatus Tyberij xviij. magna & excellens inter omnes, quæ ante eam acciderant, defectio solis est facta. Dies hora sexta in tenebrosam noctem versus, vt stellæ cælo visæ sint, terræq; motus in Bithynia. Nicenæ vrbis multas ædes subuertit. At duo Gemini, scilicet Rubellius Geminus, & Fusius Geminus, quibus consulibus Augustinus ex Lactantij sententia dicit dominum esse crucifixum, non xviij. sed xv. principatus Tyberij consules fuerunt: idque præter quam quo ex v. Taciti volumine facilè colligi potest, ipse etiam Lactantius fatetur lib iiij. c. x. cui suff agantur Orosius, Eutropius, & Tertullianus eo quintodecimo anno Christum affixum esse cruci narrantes: quod si xviij. annus magis placet, obierit mortem Christus Serg. Galba, qui pòst imperauit & Lucio Sylla coss. nam sextodecimo anno consules fuerunt Trio & Regulus, xvij, Gn. Domitius & Camillus Scribonianus.*

b Con-

b Consulatu Honorij & Euticinij. } *His consulibus Gothi & Alani, & catera fera gentes in Italiam Stilicone impulsore sunt ingressæ. Fuit enim quartus consulatus Honorij August. Hoc factum in sequentem annum Prosper reijcit Stilicone & Aureliano Coss.*

c Socium accepisset Honorius consulem Manlium Theodorum. } *Alibi sic: porrò sequenti anno consule Manlio Theodoro: apud Aurelium Cassiodorum in digestione consulum, qua nuis mendosa, post annum Honorij iiij. & Eutichiani coss. sequitur annus Manlij & Theodori coss. Claudianus vnum hominem facit, vt hic Augustinus Manlium Theodorum, in cuius consulatum elegantissimum cecinit panegyricum, & significat illum non tum primum factum consulem. Prosper huius consulatum ante Honorium iiij. consulem ponit, puto in tempore esse mendum quemadmodum in scriptura, sic enim legendus is locus: Manlio Theodoro secundum consule: cùm hoc consulatum inierit Eutropius Eunuchus qui mox honore & vita exutus est. Sic ille. Itaque fieri potest, vt & Eutropij nomen sit ex fastis expunctum, & collega non sit Manlio suffectus: quanquam per illa tempora cœpit creari vnus consul.*

d Per triginta fermè annos. } *Vsque tertium annum imperij Theodosij iunioris.*

e Sed in quem credidit Petrus. } *Paulus prima ad Corinthios 3. Quis est enim Paulus? quis Apollos? ministri per quos credidistis.*

DIVI AVRELII AVGVSTINI EPISCOPI AD MARCELLINVM DE ciuitate Dei,

LIBER XIX.

Quòd in quæstione, quam de finibus bonorum & malorum philosophica disputatio ventilauit, ducentas octoginta & octo sectas esse Marcus Varro perspexit.

CAP. I.

Voniam de ciuitatis vtriusque terrenæ scilicet & cælestis debitis finibus deinceps mihi video disputandum, prius exponẽda sunt quantum operis huius terminandi ratio patitur, argumenta mortalium, quibus sibiipsi beatitudinem facere in huius vitæ infelicitate moliti sunt, vt ab eorũ rebus vanis spes nostra quid differat, quam Deus nobis dedit, & res ipsa, hoc est vera beatitudo quam dabit, non tãtum autoritate diuina, sed adhibita etiã ratione, qualẽ propter infideles possimus adhibere, clarescat. De finibus enim bonorũ & malorum multa, & multipliciter inter se philosophi disputarunt. Quam quęstionẽ maxima intentione versantes, inuenire conati sunt quid efficiat hominẽ beatum. Illud enim est finis boni nostri, propter quod appetẽda sunt cætera, ipsum autẽ propter seipsum: & illud finis mali, propter quod vitanda sunt cętera, ipsum autem propter seipsum. Finẽ ergo boni nunc dicimus, non quo consumatur, vt nõ sit, sed quo perficiatur, vt plenum sit: & finem mali nõ quo esse desinat, sed quousq; nocẽdo perducat. Fines itaq; isti sũt, summũ bonum, & summũ malum. De quibus inueniendis atq; in hac vita, summo bono adipiscendo, vitando autem summo malo,

malo, multum, ſicut dixi, laborauerunt, qui ſtudium ſapientiæ in huius ſeculi vanitate profeſsi ſunt: nec tamen eos quamuis diuerſis errantes modis, naturæ limes intantum ab itinere veritatis deuiare permiſit, vt non alij in animo, alij in corpore, alij in vtroque fines bonorum ponerent & malorum. Ex qua tripertita velut generalium diſtributione ſectarum, M. Varro in libro de Philoſophia tam multam dogmatum varietatem diligenter & ſubtiliter ſcrutatus aduertit, vt ad cclxxxviij. ſectas non quæ iam eſſent, ſed quæ eſſe poſſent, adhibens quaſdam differentias facillimè perueniret. Quod vt breuiter oſtendam, inde oportet incipiam, quod ipſe aduertit & poſuit in libro memorato: Quatuor eſſe quædam, quæ homines ſine magiſtro, ſine vllo doctrinæ adminiculo, ſine induſtria vel arte viuendi, [a] quæ virtus dicitur, & proculdubiò diſcitur, velut naturaliter appetũt: aut voluptatem: qua delectabiliter mouetur corporis ſenſus: aut quietẽ, qua fit vt nullam moleſtiam quiſque corporis patiatur, aut vtranque, [b] quam tamen vno nomine voluptatis Epicurus appellat: [c] aut vniuerſaliter prima naturæ, in quibus & hæc ſunt, & alia: vel in corpore, vt membrorum integritas, & ſalus atque incolumitas eius: vel in animo, vt ſunt ea quæ vel parua, vel magna in hominum reperiuntur ingeniis. Hęc igitur quatuor, id eſt, voluptas, quies, vtrunque, prima naturæ, ita ſunt in nobis, vt vel virtus, quam poſteà doctrina inſerit, propter hæc appetenda ſit: aut iſta propter virtutem: aut vtraq; propter ſeipſa: ac per hoc fiunt hinc duodecim ſectæ. Per hanc enim rationem ſingulæ triplicantur, quod cùm in vno demonſtrauero, difficile non erit id in cæteris inuenire. Cùm ergo voluptas corporis, animi virtuti aut ſubditur, aut præfertur, aut iungitur, tripertita variatur diuerſitate ſectarũ. Subditur antẽ virtuti quando in vſum virtutis aſſumitur. Pertinet quippè ad virtutis officium, & viuere patriæ, & propter patriam filios procreare, quorum neutrum fieri poteſt ſine corporis voluptate. Nam ſine illa nec cibus potúſque ſumitur, vt viuatur, nec concũbitur, vt generatio propagetur. Cùm verò præfertur virtuti, ipſa appetitur propter ſeipſam. Virtus autem aſſumenda creditur propter illam: id eſt, vt nihil virtus agat, niſi ad conſequendam vel conſeruandam corporis voluptatem, quę vita deformis eſt quidem, quippè vbi virtus ſeruit dominæ voluptati, quamuis nullo modo hæc dicenda ſit virtus. Sed tamen

etiam iſta horribilis turpitudo quoſdam Philoſophos patronos,& defenſores ſuos habuit. Virtuti porrò voluptas iungitur,quãdo neutra earũ propter alteram,ſed propter ſeipſam ambæ appetuntur.Quapropter ſicut voluptas vel ſubdita, vel prælata,vel iuncta virtuti tres ſectas facit, ita quies, ita vtraque,ita prima naturę alias ternas inueniuntur efficere.Pro varietate quippè humanarum opinionum virtuti aliquãdo ſubduntur,aliquando præferuntur,aliquando iunguntur,[d] ac ſic ad duodenarium ſectarũ numerũ peruenitur.Sed iſte quoque numerus duplicatur adhibita vna differentia, ſocialis videlicet vitæ:quoniam quiſquis ſectatur aliquã iſtarum duodecim ſectarum,profectò aut propter ſe tãtùm id agit, aut etiã propter ſociũ,cui debet hoc velle quod ſibi. Quocirca duodecim ſunt eorum,qui propter ſe tãtummodo vnamquanque tenendam putant:& aliæ duodecim eorum, qui non ſolùm propter ſe ſic vel ſic philoſophãdum eſſe decernunt, ſed etiã propter alios, quorum bonum appetunt ſicut ſuum. Hæ autem ſectæ viginti quatuor iterũ geminantur,addita differẽtia ex [e] Academicis nouis, & fiunt quadraginta octo.Illarum quippè viginti quatuor, vnamquanque ſectarũ poteſt quiſque ſic tenere ac defendere vt certam, quemadmodũ defenderunt Stoici,quòd hominis bonũ,quo beatus eſſet,in animi tantummodo virtute cõſiſteret.Poteſt alius vt incertam , ſicut defenderunt Academici noui:quod eis etſi non certum,tamen veriſimile videbatur.Vigintiquatuor ergo fiunt per eos,qui eas velut certas propter veritatẽ & aliæ viginti quatuor per eos,qui eaſdem velut incertas propter veriſimilitudinem ſequendas putant.Rurſus , quia vnamquanque iſtarum quadragintaocto ſectarũ poteſt quiſque ſequi habitu cæterorum Philoſophorum,[f] itémque poteſt alius habitu Cynicorum , ex hac differentia duplicantur,&nonaginta ſex fiunt.Deinde quia earum ſingulas quaſque ita tueri homines poſſunt atq; ſectari,vt aut otioſam diligant vitam, ſicut hi qui tantummodo ſtudiis doctrinæ vacare voluerũt,atque valuerũt:aut negotioſam,ſicut hi,qui cùm philoſopharentur,tamen adminiſtratione reipublicæ,regendíſque rebus humanis occupatiſſimi fuerunt: aut ex vtroque genere temperatam , ſicut hi qui partim erudito otio,partim neceſſario negotio,alternantia vitæ ſuæ tempora tribuerunt:propter has differentias poteſt etiam triplicari numerus iſte ſectarum,& ad ducentas octogintaocto perduci.Hæc

ci. Hæc de Varronis libro quantum potui breuiter ac dilucidè posui, sententias eius meis explicans verbis. [g] Quomodo autem refutatis cæteris vnam eligat, quã vult esse Academicorum veterum, quos à Platone institutos [h] vsque ad Polemonem, qui ab illo quartus eius scholam tenuit, quæ Academia dicta est, habuisse certa dogmata vult videri: & ob hoc distinguit ab Academicis nouis, quibus incerta sunt omnia, quod Philosophiæ genus[i] ab Archesila cœpit successore Polemonis: eámq; sectam, id est veterum Academicorum sicut dubitatione, ita omni errore carere arbitretur: longum est per omnia demonstrare, nec tamen omni ex parte res omittenda est. Remouet ergo prius illas omnes differentias, quæ numerum multiplicauere sectarum: quas ideo remouendas putat, quia non in eis est finis boni. Neque enim existimat vllam Philosophiæ sectam esse dicendam, [k] quæ non eo distet à cæteris, quòd diuersos habeat fines bonorum & malorum: quandoquidem nulla est homini causa philosophandi, nisi vt beatus sit. Quod autem beatum facit, ipse est finis boni. Nulla est igitur causa philosophandi, nisi finis boni. Quamobrem quæ nullum boni finem sectatur, nulla Philosophiæ secta dicenda est. Cùm ergo quæritur de sociali vita, vtrum sit tenẽda sapienti vt summum bonum, quo fit homo beatus, ita velit, & curet amici sui, quemadmodum suum, an suæ tantùmodo beatitudinis causa faciat, quicquid facit: non de ipso summo bono quæstio est, sed de assumendo vel non assumendo socio ad huius participationem boni, nõ propter seipsum, sed propter eundẽ socium, vt eius bona ita gaudeat, sicut gaudet suo. Item cùm quæritur de Academicis nouis, quibus incerta sunt omnia, vtrum ita sint res habendæ, in quibus philosophandum est, an sicut aliis philosophis placuit, certas eas habere debeamus: non quæritur quid in boni fine sectandũ sit, sed de ipsius boni veritate, quod videtur sectandum vtrum sit necne, dubitandum: hoc est, vt id planius eloquar, vtrum ita sectandum sit, vt qui sectatur, dicat esse verum: an ita, vt qui sectatur dicat verum sibi videri, etiam si fortè sit falsum, tamen vterque sectetur vnum atq; idem bonum. In illa etiam differentia quæ adhibetur ex habitu & cõsuetudine Cynicorum, non quæritur quisnam sit finis boni, sed vtrum in illo habitu & consuetudine sit viuendum ei, qui verum sectatur bonũ, quodlibet ei verũ videatur esse atque sectãdum. Deniq;

fuerunt, qui cùm diuerſa ſequerētur bona finalia, alij virtutē, alij voluptatem, eundem tamen habitū & conſuetudinē tenebant, ex quo Cynici appellabātur. Ita illud quicquid eſt, vnde Philoſophi Cynici diſcernūtur à cæteris, ad eligēdu ac tenēdum bonū, quo beati fierent, vtiq, nil valebat. Nam ſi aliquid ad hoc intereſſet, profectò idem habitus eundem finem ſequi cogeret, & diuerſus habitus eundem ſequi finem non fineret.

IOANNIS LODOVICI VIVIS VALENTINI IN DECIMVMNONVM LIBRVM

De ciuitate Dei, D. Aurelij Auguſtini Commentaria.

***

a QVæ virtus dicitur, & proculdubiò diſcitur. } *Magna eſt inter veteres diſceptatio, diſcatúrne virtus, aliis natura dari bonis, negari malis affirmantibus: aliis eam vſu doctrinaq; percipi. Plato interdū his accedere, interdum illis videtur: ſed haud dubium quin virtutem & natura ex ſe non praua, & præcepta, & exercitatio & inſtituant & perficiant: quæ veteres dixerunt φύσιν, λόγον, καὶ ἄσκησιν, quæ ſic ſunt in virtute neceſſaria, vt in artibus, vt etiam in frugibus, in quibus opus eſt pingui ſolo, bonis ſeminibus. & agricolæ diligentia. Plutarchi libellus eſt, vel potius ſchedula ὅτι διδακτὸν ἡ ἀρετή.*

b Quam tamen vno nomine voluptatis. } *Non ſolùm iucundum illum & delectabilem ſenſum nominant Epicurus voluptatem; ſed etiā aduerſi illius aſperi & moleſti vacuitatem. Cicero 1. de Finibus, verbis Torquati Epicurei: Nam quoniam quum priuamur dolore, ipſa liberatione & vacuitate omnis moleſtiæ gaudemus. Omne autem id, quo gaudemus, voluptas eſt: vt omne quo offendimur, dolor: doloris omnis priuatio rectè eſt nominata voluptas.*

c Vniuerſaliter prima naturæ. } *Iſta ſunt Stoicis frequentia, & penè propria. de quis multa variis locis apud Cic mentio.*

d Ac ſic ad duodenarium ſectarum numerum. } *Multò plures conficerentur ſectæ, ſi omitteretur in aliqua ratione ſummi boni virtus: tum voluptas conferretur quieti, & primis naturæ, deinde quies primis naturæ: ſed nullus fuit tam perditæ Philoſophus frontis, vt tametſi voluptatem in faſtigio locaret bonorum, virtutem tamen*

ab illa

ab illa velut sede felicitatis excluderet.

e Ex Academicis nouis.} *Sequitur vulgatam hac de re opinionem: nam ipse Varro apud Ciceronem dicit hanc Archesilæ Academiam videri sibi veterem à Socrate institutam, à Platone confirmatam, & literis mandatam. Euseb. lib. 14. Præpar. Euang. tertiam Carneadis Academiam addit. quæ media vocatur: aliter Laertius, qui veterem Academiam Platoni, mediam Archesilæ, nouam Lacydæ huius discipulo attribuit.*

f Itémque potest alius habitu Cynicorum.} *Huius sectæ fundator Antisthenes discipulus fuit Socratis, homo in primis à voluptate auersus. quales ferè fuerunt qui dicti sunt Cynici: & si nonnulli cultu simili voluptatibus dediti fuere, de quibus Origenes sentit, quum in Exodum scribens, cynomyiam Cynicorum sectæ comparat, quæ ad reliquas deceptiones suæ improbitatis etiam voluptatem, & libidinem summum prædicant bonum. Quod miror si de tota Cynicorum secta in vniuersum dicat: illa præsertim antiqua, cui erat illud prouerbium in ore frequens: Malim insanire, quàm voluptate perfrui. Et fieri potest, vt Hieronymus Origenem secutus, Aristippum & Cynicos faciat assertores voluptatis in Ecclesiasten: quo loco nos pro Cynicis Cyrenaicos emendauimus, certè veriore sensu, quàm si Cynicos legas. Illud annotandum, quòd Cynicam vitæ rationem Diogenes Laertius non sectæ modum quendam esse ait, vt quidam putarunt, sed veram & iustam sectam.*

g Quomodo autem refutatis cæteris.} *Hos autem solos Cicero 5. de Finibus, probauit, aliis reiectis, quorum sententia non multum ab Aristotelica abest, imò ferè est eadem: quippè Aristoteles in libris Moralib. optima quæque ex Platone magistro sumpsit.*

h Vsque ad Polemonem, qui ab illo quartus.} *Platoni successit Speusippus sororis eius filius: huic viuenti adhuc sed morbis contuso & fracto, Xenocrates, Xenocrati Polemo, qui Atheniensis fuit prima adolescentia luxui & libidini deditus vnica oratione à Xenocrate ad meliorem frugem adductus, magnúsque sapientiæ affectator factus. Valerius Maximus hunc in exemplum affert mutationis morum. Fuit & Polemo Hellanicus Ilius, cuius historiam interdum citauimus. Fuit etiam Polemo Laodicaus Sophista.*

i Ab Archesilao cœpit.} *Hic fuit ex Pitane ciuitate Aeoliæ, quem more Socratis disputasse semper in vtranque partem ferunt, nullúmque reliquisse suorum studiorum monumentum, & in hoc quoque Socratem imitatum. Cicero Archesilam nominat, & sic est in antiquis Augustini codicibus.*

k Quæ non eo distet à cæteris, quod diuersos habeat fines.}

Inter veteres Philosophos sic constabat, vt de tota Philosophiæ ratione dissentiret, qui summo bono non assentiretur.

Quomodo remotis omnibus differentiis, quæ non sectæ, sed quæstiones sunt, ad tripertitam summi boni definitionem Varro perueniat, quarum tamen vna sit eligenda. CAP. II.

IN tribus quoque illis vitæ generibus, vno scilicet non segniter, sed in contemplatione vel inquisitione veritatis otioso, altero in gerendis rebus humanis negotioso, tertio ex vtroque genere temperato, cùm quçritur quid horum sit potius eligendum, non finis boni habet controuersiam, sed quid horum trium difficultatem, vel facilitatem afferat ad consequendum, vel retinendum, finem boni: id in ista quæstione versatur. Finis enim boni, cùm ad eum quisque peruenerit, protinus beatum facit. In otio autem literato, vel in negotio publico, vel quando vtrunque vicibus agitur, non continuò quisque beatus est. Multi quippe in quolibet horum trium possunt viuere, & in appetendo boni fine, quo fit homo beatus, errare. Alia est igitur quæstio de finibus bonorum & malorum, quæ vnamquamque philosophorum sectam facit: & aliæ sunt quçstiones de sociali vita, de cunctatione Academicorum, de vestitu & victu Cynicorum, de tribus vitæ generibus, otioso, actuoso, & ex vtroque modificato, quarum nulla est in qua de bonorum, & malorum generibus disputatur. Proinde quoniam Marcus Varro, has quatuor adhibens differentias, id est ex vita sociali, ex Academicis nouis, ex Cynicis, ex isto vitæ genere tripertito ad sectas ducentas octoginta octo peruenit, & si quæ aliæ possunt similiter adiici, remotis eis omnibus: quoniam de sectando summo bono [a] nullam inferunt quæstionem, & ideo sectæ nec sunt, nec vocandæ sunt: ad illas duodecim, in quibus quæritur quid sit bonum hominis, quo assecuto sit beatus, vt ex eis vnam veram, cæteras falsas ostendat esse, reuertitur. Nam remoto illo tripertito genere vitæ, duæ partes huius numeri detrahuntur, & sectæ nonaginta sex remanēt. Remota verò differētia ex Cynicis addita, ad dimidium rediguntur, & quadraginta octo fiunt. Auferam⁹ etiā quod ex Academicis nouis adhibitum est, rursus dimidia pars remanet, id est vigintiquatuor. De sociali quoque vita qđ accesserat similiter auferāt, & duodecim sunt reliquę, quas ista differētia, vt viginti-

tiqua-

tiquatuor fierent, duplicauerat. De his ergo duodecim nihil dici potest, cur sectæ non sint habendæ. Nihil quippe aliud in eis quæritur, quàm finis bonorum & malorum. Inuẽtis autem bonorum finibus, profectò econtrario sunt malorum. Hæ autem vt fiant duodecim sectæ, illa quatuor triplicantur, voluptas, quies, vtrũque, [b] & prima naturæ, quę primigenia Varro vocat. Hæc quippe quatuor dum sigillatim virtuti aliquando subduntur, vt nõ propter seipsa, sed propter officium virtutis appetenda videantur: aliquando præferuntur, vt nõ propter seipsa, sed propter hæc adipiscenda vel conseruanda necessaria virtus putetur: aliquando iunguntur, vt propter seipsa & virtus, & ista appetenda credantur: quaternarium numerum triplum reddunt, & ad duodecim sectas perueniunt. Ex illis autem quatuor rebus Varro tres tollit; voluptatem scilicet, & quietẽ, & vtrũque: nõ quòd eas improbet, sed quòd primigenia illa naturæ, & voluptatem in se habeant, & quietem. Quid ergo opus est ex his duabus tria quædam facere; duo scilicet quum sigillatim appetuntur voluptas aut quies, & tertium quum ambæ simul: quandoquidem prima naturæ, & ipsas, & præter ipsas alia multa contineant? De tribus ergo sectis ei placet diligenter esse tractandum, quænam sit potius eligenda. Non enim veram plusquam vnam vera ratio esse permittit, siue in his tribus sit, siue alicubi alibi, quod pòst videbimus. Interim de his tribus quomodo vnã Varro eligat, quãtum breuiter apertéque possumus differamus. Istæ nempe tres sectæ ita fiunt, quum vel prima naturæ propter virtutem, vel virtus propter prima naturæ, vel vtraq; id est & virtus, & prima naturæ propter seipsa sunt expetenda.

L. VIVES.

a Nullam inferunt quæstionem. } *Nam & si adminiculari videntur summo bono vsu suo recto, vel secus, de ratione tamen illius neutiquam sunt.*

b Et prima naturæ quæ primigenia Varro vocat. } *Hæc Cicero dicit esse incolumitatem conseruationémque omnium partium, valetudinem, sensus integros, doloris vacuitatem, vires, pulchritudinem, cæteráque generis eiusdem, quorum similia sunt prima in animis, quasi virtutum igniculi & semina: quæ adolescere si liceret, nec à prauis opinionibus ceu spinis succrescentibus præfocarentur, ipsa nos ad beatam vitam perducerent.*

De tribus sectis summum hominis bonum quærentibus, quam eligendam Varro definiat, sequens veteris Academiæ Antiocho autore sententiam. CAP. III.

QVid ergo istorum trium sit verum atque sectandum, isto modo persuadere conatur: Primùm quia summum bonum in philosophia nòn arboris, non pecoris, non Dei, sed hominis quæritur, quid sit ipse homo quærendum putat. Sentit quippe in eius natura duo esse quędam, corpus & animam, & horum quidem duorum melius esse animam, longéque præstabilius omnino non dubitat. Sed vtrum anima sola sit homo, vt ita sit ei corpus tanquam equus equiti, quærendum putat. [a]Eques enim non homo & equus, sed solus homo est: ideo tamen eques dicitur quòd aliquo modo se habeat ad equum. An corpus solum sit homo, aliquo modo se habens ad animam, sicut poculum ad potionem: non enim calix & potio, quam continet calix, [b]simul dicitur poculum. sed calix solus: ideo tamen quòd potioni continendæ sit accommodatus. An verò nec anima sola, nec solum corpus, sed simul vtrunque sit homo, cuius pars sit vna, siue anima siue corpus, ille autem totus ex vtroque constet vt homo sit: sicut duos equos iunctos bigas vocamus, quorum siue dexter, siue sinister pars est bigarum, vnum verò eorum quoquo modo se habeat ad alterum bigas non dicimus, sed ambos simul. Horum autem trium hoc eligit tertium, hominémque nec animam solam, nec solum corpus sed animam simul & corpus esse arbitrabatur. Proinde summum bonum hominis, quo fit beatus, ex vtrísque rei bonis constare dicit, & animæ scilicet & corporis. ac per hoc prima illa naturæ propter seipsa existimat esse expetenda, ipsámque virtutem, quam doctrina inserit velut artē viuendi, quæ in animæ bonis est excellentissimum bonum. [c]Quapropter eadem virtus, id est ars agendæ vitæ, quum acceperit prima naturæ quæ sine illa erant, sed tamen erant etiam quando eis doctrina adhuc deerat, omnia propter seipsam appetit, simúlque etiam seipsam omnibúsque simul & seipsa vtitur, eo fine vt omnibus delectetur atque perfruatur, [d]magis minúsque, vt quæque inter se maiora atque minora sunt, tamē omnibus gaudens, & quędam minora, si necessitas postulat propter maiora vel adipiscenda vel tenenda contemnens. [e]Omnium autem bonorum vel animi vel corporis nihil sibi virtus omnino præponit. Hæc enim

enim bene vtitur & seipsa, & cæteris quæ hominē faciūt beatū bonis. Vbi verò ipsa nō est, quālibet multa sint bona, nō bona eius sunt, cuius sunt: ac per hoc nec eius bona dicēda sunt, cui malè vtēti vtilia esse nō possunt. Hæc ergo vita hominis quæ virtute & aliis animi & corporis bonis, sine quibus virtus esse non potest, fruitur, beata esse dicitur. Si verò & aliis, sine quibus esse virtus potest, vel vllis vel pluribus, beatior. Si autem prorsus omnibus, vt nullum omnino bonum desit, vel animi vel corporis, beatissima. Non enim hoc est vita quod virtus: quoniam non omnis vita, sed sapiens vita virtus est: & tamen qualiscūque vita sine vlla virtute potest esse: virtus verò sine vlla vita non potest esse. Hoc & de memoria dixerim atque ratione, & siquid aliud tale est in homine. Sūt enim hęc & ante doctrinam, sine his autē non potest esse vlla doctrina, ac per hoc nec virtus, quæ vtique discitur. Bene autē currere, pulchrum esse corpore, viribus ingentibus præualere, & cætera huiusmodi talia sunt, vt & virtus sine his esse possit, & ipsa sine virtute bona sunt: tamen & secundum istos etiam ipsa propter seipsam diligitur virtus, vtitúrque illis & fruitur, sicut virtutem decet.[f] Hanc vitā beatam etiam socialē perhibēt esse, quæ amicorum bona propter seipsa diligat sicut sua, eisque propter seipsos hoc velit quod sibi: siue in domo sint, sicut coniunx & liberi & quicūque domestici: siue in loco, vbi domus eius est, sicuti est vrbs, vt sunt hi qui ciues vocantur: siue in toto orbe, vt sunt gentes, quas ei societas humana coniungit: siue in ipso mūdo, qui censetur nomine cæli & terræ, sicut esse dicunt deos, quos volūt amicos esse homini sapienti, quos nos familiarius angelos dicimus. De bonorum autem & ecōtrario malorū finibus negant vllo modo esse dubitandum, & hanc inter se & nouos Academicos affirmant esse distātiam, nec eorū interest quicquā, siue Cynico, siue alio quolibet habitu & victu in finibus quos veros putāt quisque philosophetur. Ex tribus porrò illis vitæ generibus, otioso, actuoso, & quod ex vtroque compositum est, hoc tertium sibi placere asseuerant. Hæc sensisse atque docuisse Academicos veteres Varro asserit, autore [g] Antiocho magistro Ciceronis & suo, quem sanè Cicero in pluribus fuisse Stoicum, quàm veterem Academicū vult videri. Sed quid ad nos, qui potius de rebus ipsis iudicare debemus, quàm pro magno de hominibus quid quisque senserit scire?

L. VIVES.

Eques. a EQues enim.} At Gellius, Marcellus, Macrobius, & Seruius docent equitem pro equo accipi, afferúntque Ennium, An non quadrupedes equites equitare, vij. Annalium: & ibidem: Denique vi magna quadrupedes eques atque elephanti proiiciunt sese: & Virg. lib. 3. Atque equitem docuere sub armis insultare solo. Omnes enim antiqui scriptores, ait Macrobius lib. 6. Sat. vt hominem equo insidentem, ita equum quum portaret hominem, equitem vocarunt: & equitare non hominem tantum, sed & equum quoque dixerunt.

Poculum. b Simul dicitur poculum. } Est etiam poculum id quod potatur, præsertim apud poetas: vt apud Virg. 1. Georg.

Poculáque inuentis Acheloia miscuit vuis.

c Quapropter eadem virtus, id est ars agendæ vitæ.} Hæc ex igniculis illis, & velut seminibus nascitur & adolescit, quæ indita nobis esse dicuntur à natura, quæ virtus quum vel perfecta est, vel adulta, adiungit secum illa prima naturæ corporis animíque, & iis velut comitibus instructa efficit beatitudinem per se expetendam, vt est sententia Academicorum, rationémque vitæ bonorum omnium cumulatione absolutam: quæ omnia si quis fusè cupit videre explicata, Aristotelem adeat in libris Moralibus: aut si apertius atque elegantius, Ciceronem 5. De finibus: nisi ex Platone istorum omnium fonte malit petere, maiore quidem labore, sed certè purius, & uberiore fructu.

d Magis minúsque.} Magis enim expetenda sunt animi bona quàm corporis, & inter bona corporis magis valetudo quàm robur, magis integritas sensuum quàm pernicitas pedum.

e Omnium autem bonorum.} Probè enim se nouit ipsa virtus, nec arrogantia hæc est eius, sed sapientia, quæ videt id quod est, nihil se præstantius inueniri.

f Hanc vitam beatam.} Stoici beatã vitã versaturã in republica dicunt, sed quẽadmodum hoc intelligendum sit, explicat Seneca in libello De vita beata. Nam cùm respublicas duas Stoici faciant: alteram magnam & verè publicã, qua dij atque homines continentur qui est mundus vniuersus: alteram, cui nos adscripsit conditio nascendi, vt Athenienses, aut Carthaginienses: sunt qui reipub. maiori dent operam, vt qui in contẽplatione rerũ pulcherrimarum sunt toti, alij minori, vt qui in actione vitæ quæ ad illã ciuitatẽ pertinet, in qua nati sumus, alij vtrique: adde quòd vir sapiẽs beatúsque ad rẽp. nõ accedet, si vel ipsa eum non admittat, seu propter fortunã, seu propter dignitatẽ, vel corruptiores sint eius mores, quàm vt emendari poßint, quæ causa fuit Platoni homini nobili ne remp. attingeret: prior illa Zenoni, & Chrysippo, aliísque cõpluribus.

g Antio-

g Antiocho.} *Hic Ascalonita fuit, docuitque Ciceronem, Varronē, Lucullum, & alios plerosque nobiles Romanos, sequebatúrque veterem Academiam, sed ita vt ad Zenonicam sectam inclinaret, eámque non tam Stoicam disciplinam nouam vocandam autumabat, quàm antiquæ Academiæ correctionem: idcircò eius Antiochi, & de aliis rebus permultis, & in primis de summo bono sententia Bruto, qui eius fratrem Aristum audiebat, cæterísque Stoicis vehementer probabatur: ac profectò eandem propè esse Stoicorum & Academicorum hæresim diximus aliis libris, verbis tantùm inter se distare, mutatis perpaucis quibusdam, quam Antiochus correctionem veteris disciplinæ nominabat.*

De summo bono & summo malo quid Christiani sentiant contra philosophos, qui summum bonum in se sibi esse dixerunt.

CAP. IIII.

SI ergo quæratur à nobis, quid ciuitas Dei de his singulis interrogata respondeat, ac primùm de finibus bonorum malorúmque quid sentiat, respondebit æternam vitam esse summum bonum, æternam verò mortem summum malum: propter illam proinde adipiscēdam, istámque vitandam, rectè nobis esse viuendū. Propter quod scriptum est: Iustus ex fide viuit. Quoniam neque bonum nostrum iam videmus, vnde oportet vt credēdo quæramus: neq; ipsum rectè viuere nobis ex nobis est, nisi credentes adiuuet & orātes, qui & ipsam fidem dedit, qua nos ab illo adiuuandos esse credamus. Illi autem qui in ista vita fines bonorum & malorum esse putauerunt, siue in corpore, siue in animo, siue in vtroque ponentes summum bonum: atque, vt id explicatius eloquar, siue in voluptate, siue in virtute, siue in vtraque: siue in quiete, siue in virtute, siue in vtraque. siue in voluptate simul & quiete, siue in virtute, siue in vtrisque: siue in primis naturæ, siue in virtute, siue in vtrisque: hinc beati esse, & à seipsis beati fieri mira vanitate voluerūt, Irrisit hoc veritas per prophetam dicentem: Nouit Dominus cogitationēs hominum, quoniam vanæ sunt. Vel sicut hoc testimonium posuit apostolus Paulus: Dominus nouit cogitationes sapientium, quoniam vanæ sunt. Quis enim sufficit quantouis eloquentiæ flumine vitæ huius miserias explicare?[a] Quā lamentatus est Cicero in cōsolatione de morte filiæ, sicut potuit. Sed quātū est quod potuit? Ea quippe quæ dicūtur prima naturę, quādo, vbi, quomodo tā bene se habere in hac vita possunt, vt nō sub incertis casibus fluctuēt? Quis enim dolor cōtrarius voluptati,

quæ inquietudo contraria quieti, in corpus cadere ſapientis non poteſt? Membrorum certè amputatio vel debilitas, hominis expugnat incolumitatem, deformitas pulchritudinem, imbecillitas ſanitatem, vires laſsitudo, mobilitatem torpor, aut tarditas. Ecquid horum eſt, quod nequeat in carnem ſapientis irruere? Status quoque corporis atque motus, cùm decentes atque congruentes ſunt: inter naturæ prima numerantur. Sed quid ſi aliqua mala valetudo membra tumore concutiat? Quid ſi vſque ad ponendas in terram manus, dorſi ſpina curuetur, & hominem quodammodo quadrupedem faciat? Nónne omnem ſtatuendi corporis, & mouendi ſpeciem decúſque peruertet? Quid ipſius animi primigenia, quæ appellantur bona, vbi duo prima ponunt propter comprehenſionem, perceptionémque veritatis, ſenſum & intellectum? Sed qualis quantúſque remanet ſenſus, ſi, vt alia taceam, fiat homo ſurdus & cæcus? Ratio verò & intelligentia quò recedet, vbi ſopietur, ſi aliquo morbo efficiatur inſanus? Phrenetici multa abſurda cùm dicunt, vel faciunt, plerunque à bono ſuo propoſito, & moribus aliena, imò ſuo bono propoſito moribúſque contraria, ſiue illa cogitemus, ſiue videamus, ſi digné conſideremus, lachrymas tenere vix poſſumus. Quid dicam de his, qui dæmonum patiuntur incurſus? Vbi habent abſconditam vel obrutam intelligentiam ſuam, quando ſecundum ſuam voluntatem, & anima eorum & corpore malignus vtitur ſpiritus? Et quis confidit hoc malum in hac vita euenire non poſſe ſapienti? Deinde perceptio veritatis in hac carne qualis aut quanta eſt: quādo ſicut legimus in veraci libro Sapientiæ, corpus corruptibile aggrauat animam, & deprimit terrena inhabitatio ſenſum multa cogitantem? Impetus porrò vel actionis appetitus, ſi hoc modo rectè Latinè appellatur, [b] ea quam Græci vocant ὁρμὴν [c], quia & ipſam primis naturæ deputant bonis: nónne ipſe eſt: quo geruntur etiam inſanorum illi miſerabiles motus, & facta quæ horremus, quando peruertitur ſenſus, ratióque ſopitur? Porrò ipſa virtus, quæ non eſt inter prima naturæ, quoniam eis poſtea doctrina introducente ſuperuenit, cùm ſibi bonorum culmē vendicet humanorum quid hic agit, niſi perpetua bella cum vitiis: nec exterioribus, ſed interioribus: nec alienis, ſed planè noſtris, & propriis, & maximè illa, [d] quæ Græcè σωφροσύνη, Latinè temperantia nominatur, qua carnales frænantur libidines

dines, ne in quę flagitia mentem consentientem trahant. Neque enim nullum est vitium, cùm sicut dicit Apostolus: Caro concupiscit aduersus spiritum: cui vitio contraria virtus est, cùm sicut idem dicit: Spiritus concupiscit aduersus carnem. Hæc enim, inquit, sibi inuicem aduersantur, vt non ea quæ vultis faciatis. Quid autem facere volumus, cùm perfici volumus fine summi boni, nisi vt caro aduersus spiritu non concupiscat, nec sit in nobis hoc vitium, contra quod spiritus concupiscat? Quod in hac vita quamuis velimus, quoniam facere non valemus, id saltem in adiutorio Dei faciamus, ne carni concupiscenti aduersus spiritum, spiritu succumbente cedamus, & ad perpetrandum peccatum nostra consensione pertrahamur. Absit ergo vt quādiu in hoc bello intestino sumus, iam nos beatitudinem, ad quam vincendo volumus peruenire, adeptos esse credamus. Et quis est vsqueadeò sapiens, vt contra libidines nullum habeat omnino conflictum? Quid illa virtus, quæ prudentia dicitur? Nónne tota vigilantia sua bona discernit à malis, vt in illis appetendis, istísque vitandis nullus error obrepat? Ac per hoc & ipsa nos in malis, vel mala in nobis esse testatur. Ipsa enim docet nos malum esse ad peccandum consentire, bonúmque esse ad peccandum non consentire libidini. Illud tamen malum, cui nos non cōsentire docet prudentia, facit temperantia, nec prudētia nec temperantia tollit huic vitæ. [e] Quid iustitia, cuius munus est sua cuique tribuere? Vnde fit in ipso homine quidam iustus ordo naturæ, vt anima subdatur Deo, & animæ caro, ac per hoc Deo & anima & caro. Nónne demōstrat in eo se adhuc opere laborare potius quàm in hujus operis iam fine requiescere? Tātò quippe minus anima subditur Deo, quātò minus Deum in ipsis suis cogitationibus concipit: & tantò minus animæ subditur caro, quantò magis aduersus spiritum concupiscit. Quandiu ergo nobis inest hæc infirmitas, hæc pestis, hic languor, quomodo nos iam saluos, & si nondum saluos, quomodo iam beatos illa finali beatitudine dicere audebimus? Iam verò illa virtus, cuius est nomen fortitudo, in quantacunque sapientia euidentissima testis est humanorum malorum, quæ compellitur patientia tolerare. Quæ mala Stoici philosophi miror qua fronte mala non esse contendant: quibus fatentur, [f] si tanta fuerint, vt ea sapiens vel non possit, vel non debeat sustinere, cogi eum mortem sibimet inferre, atq; ex hac vita

MM 4

emigrare. Tantus autem ſuperbiæ ſtupor eſt in his hominibus, hîc ſe habere finem boni, & à ſeipſis fieri beatos putantibus, vt ſapiens eorum, hoc eſt qualem mirabili vanitate deſcribũt:[g] etiam ſi excæcetur, obſurdeſcat, obmuteſcat, membris debilitetur, doloribus crucietur: & ſi quid aliud talium malorum dici aut cogitari poteſt, incidat in eum, quo ſibi mortem cogatur inferre: hanc in his malis vitam conſtitutam, eos non pudeat beatam vocare. O vitam beatam, quæ vt finiatur, mortis quærit auxilium. Si beata eſt, maneatur in ea: ſi verò propter iſta mala fugitur ab ea, quomodo eſt beata? aut quomodo iſta non ſunt mala, quæ vincunt fortitudinis bonum? eandémq; fortitudinẽ nõ ſolùm ſibi cedere, verumetiam delyrare compellunt, vt & eandẽ vitam dicant beatã, & perſuadeant eſſe fugiendam. Quis vſqueadeò cæcus eſt, vt non videat, quòd ſi beata eſſet, fugiẽda non eſſet? [h] Sed ſi propter infirmitatis pondus, qua premitur, hanc fugiendam fatentur: quid igitur cauſæ, cur non etiam miſeram facta ſuperbiæ ceruice, fateantur? Vtrum obſecro Cato ille patiẽtia, an potius impatientia ſe peremit? Non enim hoc feciſſet, niſi victoriã Cæſaris impatienter tuliſſet. Vbi eſt fortitudo? Nempe ceſsit, nempe ſuccubuit, nempe vſqueadeò ſuperata eſt, vt vitam beatam derelinqueret, deſereret, fugeret. An non erat iam beata? Miſera ergo erat. Quomodo igitur mala nõ erãt, quæ vitam miſeram, fugiendámque faciebant? Quapropter etiam ipſi qui mala iſta eſſe cõfeſsi ſunt, ſicut Peripatetici, ſicut veteres Academici, quorum ſectã Varro defendit, tolerabilius quidem loquuntur: ſed eorum quoque mirus eſt error, quòd in his malis, & ſi tam grauia ſint: vt morte fugiẽda ſint, ab ipſo ſibimet illata, qui hæc patitur: vitam beatam tamen eſſe contendunt. Mala ſunt, inquit, tormẽta atq; cruciatus corporis: & tantò ſunt peiora, quantò potuerũt eſſe maiora: quibus vt careas, ex hac vita fugiendum eſt. Qua vita obſecro? Hac, inquit, quæ tãtis aggrauatur malis. Certè ergo beata eſt in eiſdem ipſis malis, propter quæ dicis eſſe fugiendam: an ideo beatam dicis, quia licet ab his malis morte diſcedere? Quid ſi ergo in eis aliquo iudicio diuino tenereris, nec permittereris mori, nec vnquã ſine illis eſſe ſinereris? Nempe tunc ſaltem miſeram talem diceres vitam. Nõ igitur propterea miſera non eſt, quia citò relinquitur: quandoquidem ſi ſempiterna ſit, etiam abs te ipſo miſera iudicatur. Non itaq;

propterea

propterea quoniam breuis est, nulla miseria debet videri: aut, quod absurdius, quia breuis miseria est, ideo etiam beatitudo appellari. Magna vis est in eis malis quæ cogũt hominem, secundum ipsos etiam sapientem, sibimet auferre quod homo est: cùm dicant, & verum dicant, hanc esse naturæ primam quodammodo & maximam vocem, vt homo concilietur sibi, & propterea mortem naturaliter fugiat: ita sibi amicus, vt esse se animal, & in hac cõiunctione corporis atque animæ viuere velit, vehemẽtérq; appetat. Magna vis est in eis malis, quibus iste naturæ vincitur sensus, quo mors omnimodo omnibus viribus conatibúsq; vitatur: & ita vincitur, vt quæ vitabatur, optetur, appetatur: & si nõ potuerit aliunde cõtingere, ab ipso homine sibimet inferatur. Magna vis est in eis malis quæ fortitudinẽ faciunt homicidã, si tamen adhuc dicenda est fortitudo: quæ ita his malis vincitur, vt hominẽ quẽ sicut virtus regendũ tuẽdúmq; suscepit, nõ modò nõ possit per patientiam custodire, sed insuper cogatur occidere. Debet quidem etiam mortẽ sapiens ferre patienter, sed quæ accidit aliunde. Secundũ istos autẽ si eam sibiipse inferre cõpellitur, profectò fatendum est eis, nõ solùm mala, sed intolerabilia etiam mala esse, quæ hoc eum perpetrare compellunt. Vita igitur, quæ istorum tam magnorum támque grauium malorum aut premitur oneribus, aut subiacet casibus, nullo modo beata diceretur, si homines, qui hoc dicunt, sicut victi malis ingrauescentibus, cùm sibi ingerunt mortem, cedunt infelicitati: ita victi certis rationibus: cùm quærunt beatam vitam, dignarentur cedere veritati, & non sibi putarẽt in ista mortalitate fine summi esse boni gaudendum: vbi virtutes ipsæ, quibus hîc certè nihil melius atque vtilius in homine reperitur, quanto maiora sunt adiutoria contra vim periculorum, laborum, dolorum: tanto fideliora testimonia miseriarum. Si enim veræ virtutes sunt, quæ nisi in eis quibus vera inest pietas, esse non possunt: non se profitẽtur hoc posse, vt nullas miserias patiantur homines, in quibus sunt. Neque enim mendaces sunt veræ virtutes, vt hoc profiteantur: sed vt vita humana, quæ tot & tantis huius seculi malis esse cogitur misera, spe futuri seculi fit beata, sicut & salua. Quomodo enim beata est, quæ nondum salua est? Vnde & apostolus Paulus non de hominibus imprudentibus, impatientibus, intemperantibus, & iniquis, sed de his qui secundum veram pietatem viuerent, & ideo

virtutes quas haberent, veras haberent, ait: Spe enim ſalui facti ſumus. Spes autem quæ videtur, non eſt ſpes. Quod enim quis videt, quid ſperat? Si autem quod non videmus ſperamus, per patientiam expectamus. Sicut ergo ſpe ſalui, ita ſpe beati facti ſumus: & ſicut ſalutem, ita beatitudinem, non iam tenemus præſentem, ſed expectamus futuram, & hoc per patientiam, quia in malis ſumus, quæ patienter tolerare debemus, donec ad illa veniamus bona, vbi omnia erunt, quibus ineffabiliter delectemur: nihil erit autem quod iam tolerare debeamus. Talis ſalus, quæ in futuro erit ſeculo, ipſa erit etiā finalis beatitudo. Quam beatitudinem iſti philoſophi, quoniam non videntes nolunt credere, hic ſibi conantur falſiſsimā fabricare, quanto ſuperbiore, tanto mendaciore virtute.

L. VIVES.

a QVam lamentatus eſt Cicero. } *M. Cic. liberos habuit duos, M. filium, & Tulliam filiā: quæ primū Piſoni Frugi Craßipedi denupſit, pòſt Cornelio Dolabellæ, apud quem à partu interijt: cuius mortem impatiētißimè Tullius accepit. Conſolati ſunt eum per epiſtolas Cn. Pompeius, C. Cæſar, Seruius Sulpitius, & præſentes alij magni viri quàmplurimi: ſed cùm illi nihil Ciceroni viderentur prodeſſe, ipſe ſe decreuit conſolari: Scripſitq; librum, quem Conſolationem dixit de filiæ morte: hic inter eius multos deſideratos deſideratur: meminit tamen ipſe illius ſæpe, & alij citant nō pauci. Porrò in 1. Tuſcul. quæſt. dicit ſe luxiſſe vitam hominum in eodem libro, in quo ſeipſum quantum potuit conſolatus eſt.*

ὁρμὴ b Quam Græci vocant ὁρμήν. } *ὁρμάω eſt impetu aliquid aggredior, & ὁρμὴ impetus, aggreßio: quod transfertur ad animales appetitus, Suntque ὁρμαὶ in animis appetitiones, in quas naturæ impulſu ferimur, vt aliquid vel perſequamur, vel vitemus: qualis eſt illa maxima & prima, vt vnumquodque animal ſeipſum diligat, cupiátq; ſe conſeruare. Idcirco inquirat ea quæ ſunt ad viuendum neceſſaria, & ea quæ nocitura videntur declinet. Stoici has ὁρμὰς non ad quiduis appetendum eſſe à natura inditas exiſtimabant, ſed ad ea quæ naturæ conformia ſunt, nempe bona & expetenda. Sic Cato Stoicus apud Cic. Atque vt membra, inquit, nobis ita data ſunt, vt ad quandam rationem viuendi data eſſe appareat: ſic appetitio animi, quæ ὁρμὴ Græcè vocatur, non ad quoduis genus vitæ, ſed ad quandā formā viuēdi videtur data.*

c Quia & ipſam primis naturæ deputāt bonis. } *Non enim mi-*

noris

noris æstimanda est appetitio illa, qua conseruationem nostri omni ratione quærimus, quàm ingenium ac memoria. Quippe si illa abesset, difficile foret animalia diutius viuere.

d Σωφρoσύνη.} *Dixi de hac alibi.*

e Quid iustitia.} *Illa iustitia quæ reddit vnicuique quod suum est, Nec solum capit distributionem illam & commutationem fortunarum, latissiméque patet, ac omnes complectitur virtutes, quippe quæ suis quasque locis reddit, & appetitus nimium efferentes se imperio rationis subdit, & religionem omnem, pietatémque docet.*

f Quibus fatentur, si tanta fuerint.} *Sic Cicero ex sententia Stoicorum 3. De fin. & primo Tusc. quæst.*

g Etiamsi excæcetur obsurd.} *Cato Stoicus apud Ciceronem: Sæpe, inquit, officium est sapientis deficere à vita, quum sit beatissima. Idem multis verbis variis in locis Senec.*

h Sed si propter infirmitatis.} *In codice Brugensi sic: Sed si aperta infirmitatis voce fugiendam fatentur.*

i Hanc esse naturæ primam quodammodo & maximam.} *Cicero primo Off. & 3. & 5. De finibus.*

De sociali vita, quæ quum maximè expetenda sit, multis offensionibus sæpe subuertitur.

CAP. V.

Vòd autem socialem vitam volunt esse sapientis, nos multò amplius approbamus. nam vnde ista Dei ciuitas, de qua huius operis ecce iam vndeuicesimum librum versamus in manibus, vel inchoaretur exortu, vel progrederetur excursu, vel apprehenderet debitos fines, si non esset socialis vita sanctorum? Sed in huius mortalitatis ærumna, quot & quantis abundet malis societas humana, quis enumerare valeat? quis æstimare sufficiat? Audiant apud Comicos suos hominem cum sensu atque consensu omnium hominum dicere:

Duxi [a] *vxorem,* [b] *quam ibi miseriam non vidi? nati filij,*

Alia cura. Quid itidem illa, quæ in amore vitia commemorat idem Terentius:

Iniuriæ, [c] *suspiciones, inimicitiæ, induciæ,*

Bellum, pax rursum:

Nónne res humanas vbique impleuerunt: Nónne hæc & in amicorum honestis amoribus plerunque contingunt? Nónne his vsquequaque plenæ sunt res humanæ, vbi iniurias, suspiciones, inimicitias, bellum, mala certa sentimus? Pacem verò

incertum bonum, quoniam corda eorum cum quibus eam tenere volumus, ignoramus: & si nosse hodie possemus qualia cras futura essent, vtiq; nesciremus. Qui porrò inter se amiciores solent esse, vel debent, quàm qui vna etiam continentur domo? Et tamē quis inde securus est, cùm tanta sæpe mala ex eorum occultis insidiis extiterint: tanto amariora, quanto pax dulcior fuit: quæ vera putata est, cùm astutissimè fingeretur. Propter quod omnium pectora sic attingit, vt cogat in gemitum, quod ait Tullius: Nullæ sunt occultiores insidiæ, quàm hæ, quæ latent in simulatione officij, aut in aliquo necessitudinis nomine. Nam eum qui palàm est aduersarius, facilè cauendo vitare possis. Hoc verò occultum, intestinum ac domesticum malum non solùm existit, verumetiam opprimit, antequàm prospicere atque explorare potueris. Propter quod etiam diuina vox illa: [d] Et inimici hominis, domestici eius, cū magno dolore cordis auditur: quia & si quisque tam fortis sit, vt æquo animo perferat: vel tam vigilans, vt prouido consilio caueat, quæ aduersus eum molitur amicitia simulata: eorum tamen hominum perfidorum malo, cùm eos esse pessimos experitur, si ipse bonus est, grauiter excrucietur, necesse est: siue semper mali fuerint, & se bonos finxerint: siue in istā malitiam ex bonitate mutati sint. Si ergo domus commune perfugium in his malis humani generis tuta non est, quid ciuitas, quæ quanto magis est, tanto forum eius litibus & ciuilibus, & criminalibus plenius, etiam si quiescant non solùm turbulentiæ, verumetiam sæpius & cruentæ seditiones, ac bella ciuilia: à quorum euentis sunt aliquando liberæ ciuitates, à periculis nunquam.

L. VIVES.

a DVxi vxorem. } *Hæc loquitur secum Demea in Adelph. Teren. act. 5. scen. 4.*

b Quam ibi miseriam vidi. } *Dicendum, quam ibi miseriam non vidi? Hæc enim interrogatio per negationem melius sensum Demea exprimit: & sic legitur apud Terent. act. 1. scen. 1.*

c Iniuriæ suspiciones. } *Verba sunt serui Parmenonis ad Phædriam. Sic enim ait:*

In amore hæc omnia insunt vitia, iniuriæ,
Suspiciones, inimicitiæ, induciæ,
Bellum, pax rursum.

d Et inimici hominis, domestici eius. } *Michea 7. & eadem*

verba

verba Seruator noster dixit Matth.10.

De errore humanorum iudiciorum, quum veritas latet.

CAP. VI.

Vid ipsa iudicia hominum de hominibus, quæ ciuitatibus in quantalibet pace manentibus deesse non possunt, qualia putamus esse quàm misera, quàm dolenda: quandoquidem hi iudicant, qui conscientias eorum, de quibus iudicant, cernere nequeunt? Vnde sæpe coguntur [a] tormentis innocentium testium ad alienam causam pertinentem quærere veritatem. Quid cùm in sua causa quisque torquetur: & cùm quæritur vtrū sit nocens cruciatur & [b] innocens luit pro incerto scelere certissimas pœnas: non quia illud commisisse detegitur, sed quia non commisisse nescitur. Ac per hoc ignorantia iudicis plerunque est calamitas innocentis. Et quod est intolerabilius, magísque plangendū, rigādúmque, si fieri posset, fontibus lachrymarum: cum propterea iudex torqueat accusatū, ne occidat nesciens innocētem, fit per ignorantiæ miseriam, vt & tortum, & innocentem occidat, quem ne innocentē occideret, torserat. si enim secūdum istorum sapientiam delegerit ex hac vita fugere, quàm diutius illa sustinere tormenta: quod non commisit commisisse se dicit. Quo damnato & occiso, vtrum nocentem an innocentem iudex occiderit, adhuc nescit: quem ne innocentē nesciens occideret, torsit: ac per hoc innocentē, vt sciret torsit, & dum nesciret, occidit. In his tenebris vitæ socialis, sedebit iudex ille sapiens, aut nō sedebit? Sedebit plane. Constringit enim eum & ad hoc officium pertrahit humana societas, quā deserere nefas ducit. Hoc enim nefas esse nō ducit, quòd testes innocentes in causis torquentur alienis, quòd hi qui arguuntur vi doloris plerunque superati, & de se falsa confessi etiam puniuntur innocentes, cùm iam torti fuerint innocentes: & si non morte puniantur, in ipsis vel ex ipsis tormentis plerunque moriuntur. [c] Quid quod aliquando & ipsi qui arguunt, humanę societati, fortasse ne crimina impunita sint, prodesse cupientes, & mentientibus testibus, reóque ipso contra tormenta durante immaniter, nec fatente, probare quod obiiciunt non valentes, quamuis vera obiecerint, à iudice nesciente damnantur? Hæc tot & tanta mala non deputat esse peccata: non enim hęc facit sapiens iudex nocendi voluntate, sed necessitate nesciendi: & tamen quia cogit humana socie-

tas necessitate etiam iudicandi. Hæc est ergo quam dicimus miseria certè hominis,& si non malitia sapientis. An verò necessitate nesciendi atque iudicãdi torquet insontes, punit insontes:& parum est illi quod non est reus, si non sit insuper & beatus?[d] Quanto consideratius,& homine dignius, & hominem agnoscit in ista necessitate, eámque miseriã in se odit: & si piè sapit, clamat ad Deum: De necessitatibus meis erue me.

L. VIVES.

a TOrmentis innocentium testium. } *Serui enim plerunque in quæstionem poscebantur: quum de criminibus dominorum ageretur, vt veritas per tormenta eorum exprimeretur, qui nihil commiserant. De hoc genere quæstionis crebra apud Cic. mentio, velut pro Milone,& pro Cluentio. Fuit hoc interdum vetitum, vt Cicero significat de more maiorum pro Deiotaro: & Tacitus libro 2. Vetere S.C. quæstio de seruis in caput domini prohibebatur.*

b Et innocens luit pro incerto scelere. } *Verè Superbi Tarquinij, aut etiam tyranni hoc immanioris inuentum tormentis inquiri veritatem: quam nec qui pati poterit, proferet, nec qui pati non poterit. Nam vt ait prudens Mimus: Etiam innocentes cogit mentiri dolor. Miror Christianos homines tam multa gentilia, & ea non modò charitati & mansuetudini Christianæ contraria, sed omni etiam humanitati, mordicus tanquam religiosissima retinere. Augustinus necessitate societatis humanæ dicit tormenta adhiberi: sed cum gentilibus eum,& de gentilibus loqui, quis non videt? Quæ est enim ista necessitas tam intolerabilis, & tam plangenda, etiam fieri si posset, fontibus lachrymarum irriganda, si nec vtilis est, & sine damno rerum publicarum tolli potest? Quomodo viuunt tam multæ gentes, & quidem barbaræ, vt Græci & Latini putant, quæ ferum & immane arbitrantur torqueri hominem, de cuius facinore dubitatur? Nos homines omni videlicet humanitate præditi, sic torquemus homines, ne insontes moriantur, vt magis eorum nos misereat, quàm si morerentur: vsqueadeò grauiora sunt sæpe tormenta, quàm mors. An non frequentes quotidie videmus, qui mortem perpeti malint, quàm tormenta? & fateantur fictum crimen de supplicio certi, ne torqueantur. Profectò carnifices animos habemus, qui sustinere possumus gemitus & lacrymas tanto cum dolore expressas hominis, quê nescimus sit ne nocens. Quid quod acerbam & perquam iniquam legem sinimus in capita nostra dominari, cùm suspiciones tormentis armamus, & inimicis delationibus? Si vitas nostras, quas cupiunt non impendimus, saltem quod proximum est, intolerandis doloribus nostris non parum gaudij damus ac fru-*

ac fructus. Mihi non vacat, ac ne libet quidem de tormentis hic loqui copiosius, quum possem, ne declamare magis videar, quàm commentaria scribere. Locus est apud rhetores communis de tormentis, & contra tormenta. Fortissima sunt, quæcunque contra tormenta dicunt: quæ verò pro tormentis, futilia & imbecilla.

c Quid quod aliquando & ipsi qui arg.} *Per legem illam, accusator idem patiatur, quod reus esset passurus, si non eum conuicerit.*

d Quanto consideratius.} *Alibi sic: quanto consideratius & homine dignius agnoscit in ista necessitate miseriam, eámque odit in se, & si piè sapit.*

De diuersitate linguarum, qua societas hominum dirimitur, & de miseria bellorum, etiam quæ iusta dicuntur.

CAP. VII.

Post ciuitatem vel vrbem sequitur orbis terræ, in quo tertium gradum ponunt societatis humanæ, incipientes à domo, atque inde ad vrbem, deinde ad orbem terræ progrediendo venientes. Qui vtique sicut aquarum congeries quantò maior est, tantò periculis plenior. In quo primum linguarum diuersitas hominem [a] alienat ab homine. Nam si duo sibimet inuicem fiant obuiam, neque præterire, sed simul esse aliqua necessitate cogantur, quorum neuter norit linguam alterius: facilius sibi animalia muta, etiam diuersi generis, quàm illi, cùm sint homines ambo, sociantur. Quando enim quæ sentiunt inter se communicare non possunt, propter solam linguarum diuersitatem, nihil prodest ad consociandos homines tanta similitudo naturæ: ita vt libentius homo sit cum cane suo, quàm cum homine alieno. At enim opera data est, [b] vt imperiosa ciuitas non solùm iugum, verumetiam linguam suam domitis gentibus per pacem societatis imponeret: per quam non deesset, imò & abundaret etiam interpretum copia. Verum est. Sed hoc quàm multis, & quàm grandibus bellis, quanta strage hominum, quanta effusione humani sanguinis comparatum est: quibus transactis, non est tamen eorum malorum finita miseria. Quamuis enim non defuerint, neque hostes desint, exteræ nationes, contra quas semper bella gesta sunt & geruntur: tamen etiam ipsa imperij latitudo peperit peioris generis bella, socialia scilicet & ciuilia; quibus miserabilius quatitur genus humanũ, siue cum belligeratur, vt aliquando conquiescant: siue cùm timetur, ne rursus exurgant. Quorum

malorum multas & multiplices clades duras, & diras necessitates, si, vt dignum est, eloqui velim: quanquam nequaquam sicut res postulat, possim: quis erit prolixæ disputationis modus? [c] Sed sapiens, inquiunt, iusta bella gesturus est. Quasi non, si se hominem meminit, multò magis dolebit iustorum necessitatem sibi extitisse bellorum. quia nisi iusta essent, ei gerenda non essent, ac per hoc sapienti nulla bella essent. Iniquitas enim partis aduersæ iusta bella ingerit gerenda sapienti. Quæ iniquitas vtrique homini est dolenda, quia hominum est, & si nulla ex ea bellandi necessitas nasceretur. Hæc itaque mala tam magna, tam horrenda, tam sæua, quisquis cum dolore considerat, miseriam necesse est fateatur. Quisquis autem vel patitur ea sine animi dolore, vel cogitat, multò vtique miserius, ideo se putat beatum, quia & humanum perdidit sensum.

L. VIVES.

a Linguarum diuersitas hominē alienat ab homine.} *Plinius libro septimo: Tanta loquendi varietas, vt externus alieno non sit hominis vice.*

b Vt imperiosa ciuitas non solum iugum, verūetiam linguā.} *Roma vel imperij plena, vel imperij rigidi atq; immodici. Allusit ad illud de Manlio Torquato, qui ob cæsum filiū dictus est imperiosus. Curabant ergo Romani, vt in prouincijs plurimi Latinè loquerentur, ita vt Hispanias & Gallias Latinas prorsus fecerint, veteribus illarum gentium linguis abolitis. Et in senatu nullos audierint legatos, nisi Latinè verba facientes. Rem profectò conabantur pulcherrimam, & toti humano generi vtilissimam, quacunque id fine facerent, vt esset vna aliqua lingua qua se gentes omnes mutuò intelligerent.*

c Sed sapiens, inquiunt, iusta bella gesturus est.} *Cùm gentilibus ex eorum moribus disputat.*

Quòd amicitia bonorum secura esse non posit, dum à periculis præsentis vitæ trepidari necesse sit. CAP. VIII.

SI autem non cōtingat quædam ignorantia similis dementiæ, quæ tamen in huius vitæ misera conditione sæpe cōtingit, vt credatur vel amicus esse, qui inimicus est: vel inimicus, qui amicus est: quid nos consolatur in hac humana societate erroribus ærumnísq; plenissima, nisi fides non ficta, & mutua dilectio verorum bonorúmq; amicorum, quos quantò plures, [a] & in locis pluribus habemus, tantò longius

longius latiúsque metuimus, ne quid eis contingat mali de tãtis malorum aggeribus huius seculi. Non enim tantummodo soliciti sumus, ne fame, ne bellis, ne morbis, ne captiuitatibus affligantur: ne in eadem seruitute talia patiantur, qualia nec cogitare sufficimus: verum etiam vbi timor est multò amarior, ne in perfidiam, malitiam, nequitiámque mutentur. Et quando ista contingunt, tanto vtique plura, quanto illi sunt plures, & in pluribus locis, & in nostram notitiam perferuntur, quibus cor nostrum flagris vratur, quis potest, nisi qui talia sentit aduertere? Mortuos quippe audire mallemus: quamuis & hoc sine dolore non possemus audire. Quorum enim nos vita propter amicitiæ solatia delectabat, vnde fieri potest vt eorum mors nullam nobis ingerat mœstitudinem? Quam qui prohibet, prohibeat, si potest, amica colloquia: interdicat amicalem societatem, vel intercidat affectum omnium humanarum necessitudinum, vincula mentis immiti stupore dirumpat: aut sic vtendum eis censeat, vt nulla ex eis animum dulcedo perfundat. Quod si fieri nullo modo potest, etiam hoc quo pacto futurum est, vt eius nobis amara mors non sit, cuius dulcis est vita? [b] Hinc est enim & luctus quidam in humano corde quasi vulnus, aut vlcus, cui sanando adhibentur officiosè cõsolationes. Non enim propterea non est quod sanetur: quoniam quanto est animus melior, tanto in eo citius faciliúsque sanatur. Dum igitur etiam de charissimorum mortibus, maximè quorum sunt humanæ societati officia necessaria, nunc mitius, nunc asperius affligatur vita mortalium: mortuos tamen eos, quos diligimus, quàm vel à fide, vel à bonis moribus lapsos, hoc est, in ipsa anima mortuos audire seu videre mallemus, qua ingenti materia malorum plena est terra, propter quod scriptum est: Nunquid non [c] tentatio est vita humana super terram? Et propter quod ipse Dominus ait: Væ mundo ab scandalis. Et iterum: Quoniam abundauit, inquit, iniquitas, refrigescet charitas multorum. Ex quo fit, vt bonis amicis mortuis gratulemur, & quam mors eorum nos contristet, ipsa nos certius consoletur: quoniam malis caruerunt, quibus in hac vita etiam boni homines vel conteruntur, vel deprauantur vel in vtroque periclitantur.

L. VIVES.

a Quos quanto plures. } *Hoc est Aristotelis argumentum, cur multitudinem amicorum non probet.*

b Et luctus quidam.} *Alibi, luctus quoddam non inhumani cordis quasi vulnus.*

c Tentatio est.} *Vulgò Iob septimo legimus: Militia est vita hominis super terram. Quasi semper hostis cauendus sit, nec securi sinimur agere: quippe stutum, versipellem, strenuum, grauem, crudelem sortiti hostem.*

De amicitia sanctorum angelorum, quæ homini in hoc mundo non potest esse manifesta propter fallaciã dæmonum, in quos inciderunt, qui multos sibi deos colendos putauerunt.

CAP. IX.

IN societate verò sanctorũ angelorum, quàm philosophi illi qui nobis deos amicos esse voluerunt, quarto constituerunt loco, velut ad mundum venientes ab orbe terrarum, vt sic quodammodo complecterentur & cælum: nullo modo quidem metuimus, ne tales amici vel morte nos sua, vel deprauatione contristent. Sed quia nobis non ea qua homines familiaritate miscetur: quod etiam ipsum ad erumnas huius pertinet vitæ: & aliquando satanas, sicut legimus, transfigurat se in angelum lucis ad tentandos eos, quos ita vel erudiri opus est, vel decipi iustum est: magna Dei misericordia necessaria est, ne quisquam quum bonos angelos amicos se habere putat, habeat malos dæmones amicos fictos, eósque tanto nocentiores, quanto astutiores ac fallaciores patiatur inimicos. Et cui magna ista Dei misericordia necessaria est, nisi magnæ humanæ miseriæ, quæ ignorantia tanta premitur, vt facilè istorum simulatione fallatur? Et illos quidem philosophos in impia ciuitate qui deos sibi amicos esse dixerunt, in dæmones malignos incidisse certissimũ est, quibus tota ciuitas subditur, æternum cum eis habitura supplicium. Ex eorum quippe sacris vel potius sacrilegiis quibus eos colendos, & ex ludis immundissimis, vbi eorũ crimina celebrantur, quibus eos placandos putauerunt, eisdem ipsis autoribus & exactoribus talium tantorúmque dedecorum, satis ab eis qui coluntur apertum est.

Quis fructus sanctis de superata huius vitæ tentatione paratus sit.

CAP X.

Ed neque sancti & fideles vnius veri Dei summíque cultores, ab eorũ fallaciis & multiformi tentatione securi sũt. In hoc enim loco infirmitatis & diebus malignis etiã ista solicitudo nõ est inutilis: vt illa

vt illa securitas, vbi pax plenissima atque certissima est, desiderio feruentiore quæratur. Ibi enim erunt naturæ munera, hoc est, quæ naturæ nostræ ab omniū naturarū creatore donantur: non solùm bona, verumetiam sempiterna: non solùm in animo, qui sanabitur per sapientiam, verumetiam in corpore, quod resurrectione renouabitur. Ibi virtutes non contra vlla vitia vel mala quæcunque certantes, sed habentes victoriæ præmium æternam pacem, quam nullus aduersarius inquietet. Ipsa est enim beatitudo finalis, ipsa perfectionis finis, qui consumentem non habet finem. Hîc autem dicimur quidem beati, quando pacem habemus, quantulacunque hîc haberi potest in vita bona. Sed hæc beatitudo illi, quam finalem dicimus, beatitudini comparata, prorsus miseria reperitur. Hanc ergo pacem, qualis hîc potest esse, mortales homines in rebus mortalibus quando habemus, si rectè viuimus bonis eius rectè vtitur virtus: quando verò eam non habemus, etiam malis quæ homo patitur, benè vtitur virtus. Sed tunc est vera virtus, quando & omnia bona, quibus bene vtitur, & quicquid in bono vsu bonorum & malorum facit, & seipsam ad eum finem refert, vbi nobis talis & tanta pax erit, qua melior & maior esse non possit.

De beatitudine pacis æternæ, in qua sanctis finis est, id est vera perfectio. CAP. XI.

Quapropter possumus dicere, finem bonorum nostrorum esse pacem, sicut æternam diximus vitā: præsertim quia ipsi ciuitati, de qua nobis est ista operosissima disputatio, in sancto dicitur Psalmo, Lauda Hierusalem Dominum, lauda Deum tuum, Sion: Quoniam confirmauit seras portarum tuarum, benedixit filios tuos in te. Qui posuit fines tuos pacem. Quando enim confirmatæ fuerint seræ portarum eius, iam in illam nullus intrabit, nec ab illa vllus exibit. Ac per hoc fines eius eam debemus hîc intelligere pacem, quam volumus demonstrare finalem. Nam & ipsius ciuitatis mysticum nomen, id est Hierusalem: quod (vt antè iam diximus) visio pacis interpretatur. Sed quoniam pacis nomen etiam in his rebus mortalibus frequentatur, vbi vtique non est vita æterna: propterea finem ciuitatis huius, vbi erit summum bonum eius, æternam vitam maluimus commemorare quam pacem. De quo fine Apostol⁹ ait: Nunc verò liberati à peccato, serui

autem facti Deo, habetis fructum veſtrum in ſanctificationem, finem verò vitam æternam. Sed rurſus quia vita æterna ab his qui familiaritatem non habent cum ſcripturis ſanctis, poteſt accipi etiam malorum vita: vel ſecundum quoſdam etiam philoſophos propter animæ immortalitatem, vel etiã ſecundum fidem noſtram propter pœnas interminabiles impiorum, qui vtique in æternum cruciari non poterunt, niſi etiam vixerint in æternum, profectò finis ciuitatis huius, in quo ſummum habebit bonum, vel pax in vita æterna, vel vita æterna in pace dicendus eſt, vt facilius ab omnibus poſſit intelligi. [a] Tantum eſt enim pacis bonum, vt etiam in rebus terrenis atque mortalibus nihil gratius ſoleat audiri, nihil deſiderabilius concupiſci, nihil poſtremò poſſit melius inueniri. De quo ſi aliquãto diutius loqui voluerimus, non erimus quantum arbitror oneroſi legentibus, & propter finem ciuitatis huius, de qua nobis ſermo eſt, & propter ipſam dulcedinem pacis, quæ omnibus chara eſt.

L. VIVES.

[a] TAntum eſt enim pacis bonum, vt etiam in rebus terrenis] *Nihil enim excogitari poteſt, neque iucundius, neque gratius.* εἰρήνη δοκεῖ μέγα ἀγαθὸν εἶναι τοῖς ἀνθρώποις, πόλεμος μέγα κακόν. *Pax videtur maximum eſſe hominis bonum, bellum maximum malum, inquit Xenophon* ἐν τῷ ἱέρωνι. *Et eadem pax animi eſt illa ipſa* εὐθυμία, *hoc eſt animi tranquillitas, quam Democritus dixit ſummam felicitatem: cæteræq. philoſophorum nationes eam eſſe vitam beatam conſenſerunt. Stoici inter bona illa beatitudinis concordiam ſtatuunt de primis.*

Quod etiam bellantium ſæuitia omnéſque hominum inquietudines ad pacis finem cupiant peruenire, ſine cuius appetitu nulla natura ſit.

CAP. XII.

Vod quiſquis mecum res humanas [a] naturámque communem vtcunque intuetur, agnoſcit. Sicut enim nemo eſt qui gaudere nolit, ita nemo eſt qui pacem habere nolit. Quandoquidem & ipſi qui bella volunt, nihil aliud quàm vincere volunt: ad glorioſam ergo pacem bellando cupiunt peruenire: nam quid eſt aliud victoria, niſi ſubiectio repugnantium? Quod quum factum fuerit, pax erit. Pacis igitur intẽtione geruntur, & bella: ab his etiam qui virtutem bellicam ſtudent exercere impe-

imperando atque pugnando. Vnde pacem constat belli esse optabilem finem. Omnis enim homo etiam belligerando pacem requirit, nemo autem bellum pacificando. Nam & illi qui pacem in qua sunt perturbari volunt, non pacem oderunt, sed eam pro arbitrio suo cupiunt commutari. Non ergo vt sit pax nolunt, sed vt ea sit quam volunt. Denique etsi per seditionem se ab aliis separauerint, cum eis ipsis conspiratis vel coniuratis suis, nisi qualemcunque pacis speciem teneant, non efficiunt quod intendũt. Proinde latrones ipsi vt vehemẽtius & tutius infesti sint paci cæterorum, pacem volũt habere sociorum. Sed etsi vnus sit tam præpollens viribus, & consocios ita cauẽs, vt nulli socio se cõmittat, solúsq; insidians & præualens, quibus potuerit oppressis & extinctis prædas agat, cũ eis certè quos occidere nõ potest, & quos vult latere quod facit, qualẽcunque vmbrã pacis tenet. In domo autẽ sua cũ vxore & cũ filiis, & si quos alios illic habet, studet profectò esse pacatus: eis quippe ad nutũ obtẽperantibus sine dubio delectatur. Nam si non fiat, indignatur, corripit, vindicat: & domus suæ pacem, si ita necesse sit, etiam sæuiẽdo componit: quam sentit esse non posse, nisi cuidam principiò, quod ipse in domo sua est, cætera in eadem domestica societate subiecta sint. Ideóq; si offerretur ei seruitus plurium vel ciuitatis vel gentis: ita vt sic ei seruirent, quemadmodum sibi domi suę seruiri volebat: non se iam latronem latebris cõderet, sed regem conspicuũ sublimaret, cùm eadem in illo cupiditas & malitia permaneret. Pacem itaque cum suis omnes habere cupiunt, quos ad suum arbitrium volunt viuere. Nam & cum quibus bellum gerunt, suos facere si possunt volũt, eísque subiectis leges suæ pacis imponere. [b] Sed faciamus aliquem qualem canit poetica & fabulosa narratio: quem fortasse propter ipsam insociabilem feritatem [c] semihominem quàm hominem dicere maluerunt. Quamuis ergo huius regnum diræ speluncæ fuerit solitudo, támque malitia singularis, [d] vt ex hac ei nomen inuentum sit: nam malus Græcè κακὸς dicitur, quod ille vocabatur: vt nulla coniunx ei blãdum ferret referrétque sermonem, nullis filiis vel alluderet paruulis, vel grandiusculis imperaret, nullo amici colloquio frueretur, nec [e] Vulcani patris, [f] quod vel hinc tantum non parum felicior fuit, quia tale monstrum ipse non genuit, nihil cuiquã daret, sed à quo posset quicquid vellet, & quãdo posset, [g] & quantum

vellet auferret:tamen in ipſa ſua ſpelunca ſolitaria, cuius, vt deſcribitur,ſemper recenti cæde tepebat humus, nihil aliud quàm pacē volebat,in qua nemo illi moleſtus eſſet, nec eius quietem vis illius terrórve turbaret.Cum corpore ſuo deniq; pacem habere cupiebat,&quantum habebat,tantum illi bene erat.Quandoquidem membris obtemperantibus imperabat: & vt ſuam mortalitatem aduerſum ſe ex indigētia rebellantem, ac ſeditionem famis ad diſſociandam atq; excludendam de corpore animam concitantem, quanta poſſet feſtinatione pacaret,rapiebat,necabat, vorabat: & quãuis immanis ac ferus,paci tamē ſuæ vitæ ac ſalutis immaniter & ferociter cōſulebat:ac per hoc ſi pacem quam in ſua ſpelunca atq; in ſeipſo habere ſatagebat,cum aliis etiam habere vellet, nec malus,nec mōſtrum,nec ſemihomo vocaretur. Aut ſi eius corporis forma, [h] & atrorum ignium vomitus ab eo deterrebat hominum ſocietatem:fortè non nocēdi cupiditate,ſed viuendi neceſsitate ſęuiebat.Verùm iſte non fuerit,vel quod magis credendum eſt,talis non fuerit,qualis vanitate poetica deſcribitur.Niſi enim nimis accuſaretur Cacus, [i] parum Hercules laudaretur.Talis ergo homo,ſiue ſemihomo melius, vt dixi, creditur non fuiſſe:ſicut multa figmenta poetarum.Ipſe enim ſæuiſsimæ feræ,vnde ille partem habuit feritatis, nam & ſemiferus dictus eſt,[k]genus proprium quadam pace cuſtodiunt coeundo,gignendo,pariendo,fœtus fouendo, atque enutriēdo,cùm ſint pleræque inſociabiles & ſoliuagæ; non ſcilicet vt oues,ceruj,colūbæ,ſturni,apes:ſed vt leones, vulpes, aquilæ,noctuæ. [l] Quæ enim tigris [m] non filiis ſuis mitis immurmurat,& pacata feritate blanditur? Quis miluus, quantumlibet ſolitarius rapinis circunuolet,non coniugium copulat,nidum congerit,oua confouet,pullos alit, & quaſi cum ſua matrefamilias ſocietatem domeſticam quanta poteſt pacę conſeruat?Quanto magis homo fertur quodammodo naturæ ſuę legibus ad ineundam ſocietatem,pacémque cum hominibus, quantum in ipſo eſt, omnibus obtinendam: cum etiam mali pro pace ſuorum belligerent, omnéſq; ſi poſsint ſuos facere velint,vt vni cuncti & cuncta deſeruiant: quo pacto, niſi vt in eius pacem vel amando, vel timendo conſentiant: Sic enim ſuperbia peruersè imitatur Deum, Odit nanque cum ſociis æqualitatem ſub illo:ſed imponere vult ſociis dominationem ſuam pro illo.Odit ergo iuſtam pacem Dei, & amat iniquam

pacem

pacem suam. Non amare tamen qualemcunque pacem nullo modo potest. Nullum quippe vitium ita contra naturam est, vt naturæ deleat etiam extrema vestigia. Itaque pacem iniquorum in pacis comparatione iustorum, ille videt nec pacem esse dicēdam, qui nouit præponere recta prauis, & ordinata peruersis. Quod autem peruersum est, hoc etiā necesse est, vt in aliqua, & ex aliqua, & cum aliqua rerum parte pacatum sit, in quibus est, vel ex quibus cōstat, alioquin nihil esset omnino. Velut si quisquam capite deorsum pendeat, peruersus est vtique situs corporis, & ordo membrorum, quia id quod desuper esse natura postulat, subter est: & quod illa subter vult esse, desuper factum est. Conturbabit carnis pacem ista peruersitas, & ideo est molesta. Veruntamen anima corpori suo pacata est, & pro eius salute satagit, & ideo est qui doleat: quæ si molestiis eius exclusa discesserit, quādiu membrorum manet compago, non est sine quadam pace quod remanet: & ideo adhuc est qui pēdeat, & quod terrenum corpus in terram nititur, & vinculo quo suspensum est renititur, in suæ pacis ordinem tendit, & locum quo requiescat quodammodo pōderis voce poscit, iámq; exanime ac sine vllo sensu, à pace tamen naturali sui ordinis non recedit: vel cum tenet eam, vel cum fertur ad eam. Si enim adhibeantur medicamenta, atque curatio, quę formam cadaueris dissolui dilabíq; non sinat, [o]adhuc pax quædam partes partibus iungit, totámque molem applicat terreno & conuenienti, ac per hoc loco pacato.[p]Si autem nulla adhibeatur cura condiendi, sed naturali cursui relinquatur, tandiu quasi tumultuatur dissidentibus exhalationibus, & nostro inconuenientibus sensui: [q]id enim est quod in putore sentitur, donec mundi cōueniat elementis, & in eorum pacem particulatim paulatímque discedat. Nullo modo tamē inde aliquid legibus summi illius creatoris ordinatorísque subtrahitur, à quo pax vniuersitatis administratur: quia etsi de cadauere maioris animantis animalia minuta nascantur, eadem lege creatoris quæque corpuscula in salutis pace [r] suis animulis seruiunt. Etsi mortuorum carnes ab aliis animalibus deuorentur, easdem leges per cūcta diffusas ad salutem generis cuiusque mortalium congrua congruis pacificantes quaquauersum trahantur, & rebus quibuscunque iungātur, & in res quaslibet conuertantur & commutentur, inue niunt,

L. VIVES.

a Naturámq; communem vtcunq; intuetur. } *Clamant istia & magno tumultu negant in re philosophica & theologica curanda esse verba. At magnus quidam illorum iudicio vir, cùm Parrhisÿs de naturis communibus specierum ac generum ageret, inter cætera argumenta & hoc attulit Augustini dictum ad confirmãdas naturas communes, cœptas Occanistarum ma hinis labefactari. Vt multi quoties Cicero, Seneca, Hieronymus, Augustinus, Plinius, & alÿ loquuntur de sensu communi, de illo intelligi sensu iubent, quem Aristoteles in priore cerebri parte statuit iudicem, ac velut præsidem quinque sensuum corporis humani: cùm sit sensus communis apud Latinos autores, id quod omnes ferè sentiunt & iudicant: vt matrem diligere filios. Et natura communis, ratio atq; inclinatio naturæ, quæ est in vniuersis hominibus eadem. Ex his prauis vocabulorum interpretationibus nata est omnium bonarum artium pestis, quæ illas corrupit primùm, deinde peremit.*

Cacus, b Sed faciamus aliquem qualem } *Hic est Cacus, quẽ Vergilius describit octauo Aeneidos, cuius versus particulas hic Augustinus interserit. De hoc Caco sic apud Dionysium scribitur: In his igitur qui ab Hercule victi sunt pugna, fuit etiam Cacus ille apud Romanos fabulosus præpotens quidem barbarorum, vt dicitur, atq; immanium hominum princeps. Húncq; aiunt discordem hominem in munitis locis habitasse: ac per ea fuisse grauem semper finitimis accolam. Vt Herculem verò in propinquo campo castra habentem sensit, latronum more præparatus, incursione vsus est subita, atq; prædam abegit, quantam incustoditam reperit: deinde autem inclusus est à Græcis. Apud Solinum verò sic: Cacus habitauit locũ, cui Salinæ nomen est: vbi Trigemina nunc porta. hic vt Gellius tradit, cùm à Tarchone Tyrrheno, ad quem legatus venerat Marsiæ regis socio Megale Phryge custodiæ foret datus, frustratus vincula, vnde venerat redÿt: præsidiis amplioribus occupato circa Vulturnum & Campaniã regno, dum attrectare etiam ea auderet, quæ concesserant in Arcadum iura, duce Hercule, qui tum fortè aderat, oppressus est. Sic apud istos. Seruius ad hunc modum: Cacus secundùm fabulam, Vulcani filius fuit, ore ignem ac fumum vomens, qui vicina omnia populabatur. Veritas tamen secundùm philosophos & historicos hoc habet, hunc fuisse Euandri nequissimum seruum, ac furem, hunc soror sua eiusdem nominis Caca scilicet, prodidit: vnde etiam sacellum meruit, in quo ei per virgines Vestæ sacrificabatur. Idem Lactantius. Quæ verò Seruius de accentu dicit mutato pro κακὸς κακός, non perinde ad Arcadicæ linguæ vel vetustatem vel proprietatẽ pertinere,*

tinere, ut Aeolica, crediderim: cuius plurima Latinus sermo retinuit, sicut Dionysius narrat, propter Troianos puto, qui Aeolicè loquebantur. At Aeoles, ut Ioannes grammaticus περὶ διαλέκτων docet, multa pronunciabant paroxytona, quæ communiter erant oxytona, ut ipsi ποταμος, ubi communiter ποταμός: & καλὸς pro καλός.

c Semihominem quàm hominem.} *Vergilius,*

Semihominis Caci facies.

Seruius: Semihominis feritate corrupti.

d Vt ex hac ei nomen inuentum sit.} *Nã Diodorus libro quinto, nomen eius proprium ponit Lacinium, nisi mendosus est codex, quem fuisse furem tradit.*

e Vulcani patris.} *Sic Vergilius, & Ouidius primo Fastorum, & cæteri poetæ. Sed Vulcani creditus est filius, & ore ignes vomere, quòd agros igne vastaret.*

f Quo vel huic tantum non parum felicior fuit.} *Alibi habetur, quo vel hinc tantum. Ait Cacum fuisse patre suo Vulcano feliciorem, quòd cùm Vulcanus genuerit Cacum tale monstrum, Cacus ipse nihil genuit.*

g Et quantum vellet, auferret.} *Iam antea dixit, quantum in aliis libris habetur, & quẽ vellet. Nam homines rapiebat, quorum capita affigebat pro foribus speluncæ: ut Vergilius & Ouidius dicunt.*

h Et atrorum ignium vomitus.} *Vergilius.*

Illius atros Ore vomens ignes

i Parum Hercules laudaretur.} *Vnus enim ex laboribus Herculis fuit in Caco opprimendo, qui partẽ boum, quas Hercules agebat ex Hispania, in suam speluncam per caudam traxit, ne vestigia Herculem, ubi furtum erat, duceret. Hercules mugitu admonitus ibi esse boues, in speluncam vi irrupit, Cacúmque ipsum obtruncauit. Sic Liuius, Dionysius, Verg. Ouidius.*

Res est vulgaris, & omnibus obuia.

k Genus proprium quadã pace custodiunt.} *Hoc nostri Iurisconsulti dicunt esse ius naturale, quod natura cuncta edocuit animalia: sicut est apud Vlpianum 1. lib. Pandect.*

l Quæ enim tigris.} *Hoc animal insigne est feritate. Verg.*

Hircaneque admorunt vbera tigres. Et *Ouid.*

Non genitrix Europa tibi, sed inhospita Syrtis,

Armeniæue tigres.

m Non filiis suis mitis.} *Ardentissimè diligit suos catulos. Plin. li. 8.*

n Quis miluus quantumlibet solitarius.} *Rapacissima & famelica auis. Hybernis latet mensibus, solstitiis podagra afficitur. Plin.*

lib. 10. Mirum est quod de aquilarum genere Aristoteles in natura admirandis narrat. Nam ex aquilinis pullis alter à patre degenerat, & fit ex aquila halietus: ex hoc iam non halietos gigni, sed phenas: ex phenis miluos: nec miluos aues sui generis procreare: sed diuersi: atque hic demum sisti, & fieri degenerandi modum: has steriles, & absque vlla prole consenescere, atque interire.

o Adhuc pars quædam partes partibus.} *Empedocles Agrigentinus omnia iungi concordia & amicitia dicebat: disiungi verò & separari discordia & lite. Ideo quatuor primis naturæ elemẽtis has duas potentias addebat, amicitiam & dissidium.*

p Nulla adhibeatur cura condiendi.} *Condiuntur aromatis cadauera, vt diutius integra seruentur, ne breui putrefiant: & assumpto quod erat humidiusculũ, ac glutinosum, de quo velut vinculo compago illa continebatur frientur, abeantq; in puluerem minutum & tenuem.*

q Id enim est quod in putore sentitur.} *Nam vt gratus odor est exhalatio sensui cõgruens, ita fætor sensui aduersus halitus & in congruens. Est enim conuenientia quædam naturæ, in qua est iucunditas, voluptásque: & disconuenientia, in qua insuauitas, dolor, molestia.*

r Suis animalibus.} *In vetere, animalis, quod appositum videtur sensui.*

De pace vniuersali quæ inter quaslibet perturbationes priuari non potest lege naturæ, dum sub iusto iudice ad id quisque peruenit ordinatione quod meruit voluntate. CAP. XIII.

a PAx itaq; corporis, est ordinata temperatura partium. Pax animæ irrationalis, ordinata requies appetitionum. Pax animæ rationalis, ordinata cognitionis actionísque consensio. Pax corporis & animæ, ordinata vita & salus animantis. Pax hominis mortalis & Dei immortalis, ordinata in fide sub æterna lege obedientia. Pax hominum ordinata concordia. Pax domus, ordinata imperandi atq; obediendi concordia cohabitantium. Pax ciuitatis ordinata imperandi atque obediendi concordia ciuium. Pax cęlestis ciuitatis, ordinatissima & concordissima societas fruendi Deo, & inuicem in Deo. Pax omnium rerum tranquillitas ordinis. Ordo est parium dispariúmque rerum sua cuique loca tribuens dispositio. Proinde miseri inquantum miseri, vtique in pace non sunt. Trãquillitate quidem ordinis carent, vbi perturbatio nulla est. Veruntamen quia meritò iustéque

iusteque miseri sunt,in ea quoque ipsa sua miseria preter ordinem esse nō possunt. Non quidē coniunctis beatis,sed ab eis tamen ordinis lege seiuncti. Qui cùm sine perturbatione nō sint,rebus in quibus sunt,quantacunque congruētia coaptantur. Ac per hoc est in eis ordinis nōnulla tranquillitas: inest ergo nōnulla pax. Verùm ideò miseri sunt, quia etsi in aliqua securitate non dolent,nō tamē ibi sunt,vbi securi esse ac dolere non debeant. Miseriores autem si pax eis cum ipsa lege non est,qua naturalis ordo administratur. Cùm autē dolent, ex qua parte dolent, pacis perturbatio facta est. In illa verò adhuc pax est,in qua nec dolor vrit,nec compago ipsa dissoluitur. Sicut ergo est quædam vita sine dolore,dolor autem sine aliqua vita esse non potest: sic est pax quædā sine vllo bello,bellum verò esse sine aliqua pace nō potest:non secūdum id quod bellum est, sed secūdum id quod ab eis vel in eis geritur,quæ aliquæ naturæ sunt:quòd nullo modo essent,si non qualicunque pace subsisterent. Quāpropter natura est, in qua nullum malum est, vel etiam in qua nullum potest esse malum:esse autem natura in qua nullum bonum sit, non potest. Proinde nec ipsius diaboli natura,inquantum natura est,malum est,sed peruersitas eam malā facit. Itaque in veritate nō stetit, sed veritatis iudicium non euasit: in qua ordinis tranquillitate non mansit, nec ideò tamē à potestate ordinatoris effugit. Bonum Dei quod illi est in natura,non eum subtrahit iustitiæ Dei, qua ordinatur in pœna: nec ibi Deus bonum insequitur,quod creauit,sed malum quod ille commisit. Neque enim totum aufert quod naturæ dedit:sed aliquid adimit,aliquid relinquit,vt sit qui doleat quod adimit. Et ipse dolor testimonium est boni adempti,& boni relicti. Nisi enim bonum relictum esset,bonum amissum dolere non posset. Nam qui peccat,peior est,si lætatur in damno æquitatis. Qui verò cruciatur, si inde nihil acquirat boni, dolet damnum salutis. Et quoniā æquitas ac salus vtrunque bonū est, boníque amissione dolendū est potius quàm lætandum,si tamen non sit compēsatio melioris:melior est autem animi æquitas, quàm corporis sanitas:profectò conuenientius iniustus dolet in supplicio,quàm lætatus est in delicto. Sicut ergo lętitia deserti boni in peccato testis est voluntatis malæ: ita dolor amissi boni in supplicio testis est naturæ bonæ. Quis enim dolet amissā naturæ suæ pacem, ex aliquibus reliquiis pacis id dolet, quibus

fit, vt sibi amica natura fit. Hoc autem in extremo supplicio recte fit, vt iniqui & impij naturalium bonorum damna in cruciatibus defleāt, sentientes eorum ablatorem iustissimum Deūm quem contēpserunt benignissimum largitorem. Deus ergo naturarum omnium sapientissimus conditor,& iustissimus ordinator: qui terrenorum ornamentorum maximum instituit mortale genus humanum, dedit hominibus quædam bona, huic vitæ congrua, id est pacem temporalem pro modulo mortalis vitæ, in ipsa salute & incolumitate ac societate sui generis:& quæque huic paci vel tuendæ vel recuperandæ necessaria sunt, sicut ea quæ aptè ac cōuenienter adiacēt sensibus: lux ista visibilis, auræ spirabiles, aquæ potabiles,& quicquid ad alendum, tegendum, curandum, ornandùmque corpus congruit: eo pacto æquissimo, vt quicūque mortalis talibus bonis[b] paci mortaliū accommodatis recte vsus fuerit, accipiat ampliora atque meliora, ipsam scilicet immortalitatis pacem, eíque conuenientem gloriam & honorē in vita æterna ad fruendum Deo,& proximo in Deo:[c] qui autem perperam, nec illa accipiat,& hæc amittat.

L. VIVES.

a PAx itaque corporis. } *In hoc capite ostendit Augustinus omnia bona pace constare. quod si ita est, mala omnia in discordia & dissensione sita erunt. Quo magis demiror esse homines tam peruersæ naturæ, vt dissidia, bellum, pugnas non secus ac vitas & animas suas diligant: pacis nomen ceu maximum & perniciosissimum malum exhorreāt: digni profectò, qui extrinsecus & intrinsecus habeant, sentiant perpetiantur, quod tantopere expetunt bellum.*

b Paci mortalium accommodatis. } *Atqui isti hæc omnia in vsus bellicos transferunt: nec in alios parata esse putant, quos etiam post vitam egregium & æternum manet bellum, vt re optata sempiternum perfruantur. Cæterùm nos iam olim ex tota pace, & in primis illa quam solidum hæreditatis suæ assem Christus reliquit: nomen tantùm, & inanem quandam imaginationem retinemus. Cætera omnia nostra culpa amissa sunt: qui illa videntes, prudentes, libentes, ac læti procul eiecimus, tum demum arbitrati nos rem nactos præclarissimam, si omnia bellis ferueren. Hinc iactatio vna est, quot viros cæcidimus, quas villas incendimus, quos agros vastauimus, quas arces, oppida, vrbes euertimus: ac gloriæ prope hoc solum datum est, plurimum cladis humano generi attulisse. Sed si hic incipiam querelam hanc, quando finis?*

c Qui autem perperam, id est iniustè. } *In aliis libris deest, hæc inter-*

interpretatio, id est iniustè, addita forsan ab aliquo, qui parum intellectum iri suspicabatur aduerbium illud perperam.

De ordine ac lege siue cælesti siue terrena, per quam societati humanæ etiam dominando consulitur, & consulendo seruitur.

CAP. XIIII.

OMnis igitur vsus rerum temporalium refertur ad fructum terrenæ pacis in ciuitate terrena: in cælesti autem ciuitate refertur ad fructum pacis æternæ. Quapropter si irrationalia essemus animantia, nihil appeteremus præter ordinatam temperaturam partium corporis: & requiem appetitionum: nihil ergo præter quietem carnis & copiam voluptatum, vt pax corporis prodesset paci animę. Si enim desit pax corporis, impeditur etiam irrationalis pax animæ: quia requiem appetitionum consequi non potest. Vtrunque autem simul paci prodest, quam inter se habent anima & corpus, id est ordinatæ vitæ ac salutis. Sicut etenim pacem corporis amare se ostendunt animantia quum fugiunt dolorem: & pacem animæ, quum propter explendas indigentias appetitionum voluptatem sequuntur: ita mortem fugiendo satis indicant quantum diligant pacem, qua sibi conciliantur anima & corpus. Sed quia homini rationalis anima inest, totum hoc quod habet commune cum bestiis subdit paci animæ rationalis, vt mente aliquid contempletur: & secundum hoc aliquid agat, vt sit ei ordinata cognitionis actionísque consensio: quam pacem rationalis animæ dixeramus. Ad hoc enim velle debet nec dolore molestari, nec desiderio perturbari, nec morte dissolui, vt aliquid vtile cognoscat: & secundum eam cognitionem, vitam moresque componat. Sed ne ipso studio cognitionis propter humanæ mentis infirmitatem in pestem alicuius erroris incurrat, opus habet magisterio diuino, cui certus obtemperet, & adiutorio vt liber obtemperet. Et quoniam quandiu est in isto mortali corpore, peregrinatur à domino, per fidem ambulat, non per speciem: ac per hoc omnem pacem vel corporis, vel animæ, vel simul corporis & animæ refert ad illam pacem, quæ homini mortali est cum Deo immortali: vt ei sit ordinata in fide sub æterna lege obedientia. Iam verò quia duo præcipua præcepta, hoc est dilectionē Dei, & dilectionē proximi docet magister Deus: in quibus tria inuenit homo

quæ diligat: Deum, seipsum, & proximum: atque ille in se diligendo non errat qui diligit Deum: consequens est vt etiam proximo ad diligendum Deum consulat, quem iubetur sicut seipsum diligere. Sic vxori, sic filiis, sic domesticis, sic cæteris quibus potuerit hominibus: & ad hoc sibi à proximo, si fortè indiget, consuli velit: ac per hoc erit pacatus, quantum in ipso est, omni homini, pace hominum, id est ordinata concordia. Cuius hic ordo est:[a] primùm vt nulli noceat, deinde vt etiam prosit cui poterit. Primitus ergo inest ei suorum cura: ad eos quippe habet opportuniorē faciliorémque aditum consulendi, vel naturæ ordine, vel ipsius societatis humanę. Vnde Apostolus dicit: Quisquis autem suis, & maximè domesticis non prouidet, fidem denegat, & est infideli deterior. Hinc itaque etiam pax domestica oritur, id est ordinata imperandi obediendique cōcordia cohabitātium. Imperant enim qui consulunt: sicut vir vxori, parentes filiis, domini seruis. Obediunt autem quibus consulitur: sicut mulieres maritis, filij parentibus, serui dominis. Sed in domo iusti viuentis ex fide, & adhuc ab illa cęlesti ciuitate peregrinantis, etiam qui imperant, seruiunt eis, quibus videntur imperare. Neque enim dominandi cupiditate imperant, sed officio consulendi: nec principandi superbia, sed prouidendi misericordia.

L. VIVES.

a PRimum vt nulli noceat, deinde vt etiam prosit.} *Et nocere, & non nocere, proclinius est ac facilius, quàm prodesse. Nemo enim vt noceat non potest, ita si abstineat ab iniuria nocebit. At prodesse, hoc demum vires ostendit. Quocirca legibus diuinis, quod potest quisque iubetur præstare, vt innocuè viuat. Deinde, si adsit facultas benefaciendi, vt eam in iuuandis mortalibus exerceat.*

De libertate naturali, & de seruitute, cuius prima causa peccatum est, qua homo malæ voluntatis, etiam si non est mancipium alterius hominis, seruus est propriæ libidinis. CAP. XV.

HOc naturalis ordo præscribit, ita Deus hominem condidit. Nam dominetur, inquit, piscium maris, & volatilium cæli, & omnium repentium, quæ repunt super terram. Rationalem factum ad imaginem suam, noluit nisi irrationabilibus dominari: non hominem homini, sed hominem pecori. Inde primi iusti, pastores pecorū magis quàm reges hominum constituti sunt: vt etiam sic insinuaret

Deus,

Deus,qui postularet ordo creaturarum, & quid exigat meritum peccatorum. Conditio quippe seruitutis iure intelligitur imposita peccatori. Proinde nusquàm scripturarum legimus seruum,[a]antequàm hoc vocabulo Noë iustus peccatũ filij vindicaret.Nomen itaque istud culpa meruit,non natura. [b]Origo autem vocabuli seruorum in Latina lingua inde creditur ducta, quòd hi qui iure belli possent occidi, à victoribus cùm seruabantur,serui fiebant, à seruando appellati, quod etiam ipsum sine peccati merito nõ est. Nam & cùm iustum geritur bellum, pro peccato contrario dimicatur: & omnis victoria cùm etiam malis prouenit, [c] diuino iudicio victos humiliat: vel emendans peccata,vel puniens. Testis est homo Dei Daniel, cùm in captiuitate positus peccata sua & peccata populi sui confitetur Deo: & hanc esse causam illius captiuitatis pio dolore testatur. Prima ergo seruitutis causa peccatum est: vt homo homini cõditionis vinculo subduretur: quòd non fit nisi Deo iudicante,apud quem non est iniquitas:& nouit diuersas pœnas meritis distribuere delinquentium.Sicut autem supernus dominus dicit: Omnis qui facit peccatum,seruus est peccati: ac per hoc multi quidem religiosi dominis iniquis,[d]non tamen liberis seruiunt: à quo enim quis deuictus est, huic & seruus addictus est. Et vtique felicius seruitur homini, quàm libidini, quum sæuissimo dominatu vastet corda mortalium, vt alias omittam, libido ipsa dominandi. Hominibus autem illo pacis ordine,quo aliis alij subiecti sunt: sicut prodest humilitas seruientibus, ita nocet superbia dominantibus. Nullus autem naturâ in qua prius Deus hominem cõdidit, seruus est hominis, aut peccati. Verùm & pœnalis seruitus ea lege ordinatur,qua naturalem ordinem conseruari iubet, perturbari vetat: quia si contra eam legem non esset factum, nihil esset pœnali seruitute coërcendum.Ideóque Apostolus etiam seruos monet subditos esse dominis suis: & ex animo eis cum bona voluntate seruire: vt scilicet si non possunt à dominis liberi fieri, suam seruitutẽ ipsi quodammodo liberam faciant: non timore subdolo, sed fideli dilectione seruiendo, donec transeat iniquitas,& euacuetur omnis principatus,& potestas humana,& sit Deus omnia in omnibus.

L. VIVES.

a Antequàm hoc vocabulo Noë.] *Gen.9. de quo superius.*
b Origo autem voc.] *Sic Florentinus iurisconsultus lib.4.*

Institut. Serui, inquit, ex eo appellati sunt, quòd imperatores captiuos vendere iubent, ac per hoc seruare, nec occidere solent. Mancipia verò dicta sunt, quòd ab hostibus manu capiuntur, quæ verba sunt in lib. 1. Pandect. Iustin. Hic mos à Lacedæmonia manauit, teste Plin. lib. 7.

c Diuino iudicio victos.} *Quo fit vt sæpe bella gerantur consiliis prouidentiæ, vtraque parte in hoc inuita prodeunte.*

d Non tamen liberis seruiunt.} *Affectibus & perturbationibus suis, qui peiores sunt domini quàm ipsi homines.*

De æquo iure dominandi. CAP. XVI.

Vocirca etiam si habuerunt seruos iusti patres nostri, sic administrabant domesticam pacem vt secundum hæc temporalia bona, filiorum sortem à seruorum conditione distinguerent: ad Deum autem colendum, in quo æterna bona speranda sunt, omnibus domus suę membris pari dilectione cõsulerent. Quod naturalis ordo ita præscribit, vt nomen patrumfamiliâs hinc exortum sit, & tam latè vulgatum, vt iniquè etiam dominãtes hoc se gaudeant appellari. Qui autem veri patresfamiliâs sunt, omnibus in familia sua tanquam filiis ad colendũ & promerendũ Deum consulunt: desiderantes atque optãtes venire ad cæleste domum, vbi necessarium non sit officiũ imperãdi mortalibus, quia necessarium nõ erit officium consulẽdi iam in illa immortalitate felicibus: quò donec veniatur, [a]magis debent patres quòd dominantur, quàm serui tolerare, quòd seruiũt. Si quis autẽ in domo per inobediẽtiã domesticę paci aduersatur, corripitur, seu verbere, seu quolibet alio genere pœnæ iusto atq; licito, quantũ societas humana concedit pro eius qui corripitur vtilitate, vt paci vnde dissiluerat coaptetur. Sicut enim non est beneficentiæ, adiuuando efficere, vt bonum quod maius est amittatur: ita non est innocentiæ parcẽdo sinere, vt in malum grauius incidatur. Pertinet ergo ad innocentis officium non solùm nemini malũ inferre, verumetiam cohibere à peccato, vel punire peccatũ: vt aut ipse qui plectitur, corrigatur experimento, aut alij terreantur exemplo. Quia igitur omnis domus initiũ siue particula debet esse ciuitatis, omne autem initium ad aliquem sui generis finem, & omnis pars ad vniuersi cuius pars est integritatem refertur: satis apparet esse consequens, vt ad pacem ciuicam pax domestica referatur, id est, vt ordinata imperandi obediendiq; concordia cohabitantium, referatur ad ordinatam imperandi obediendique con-

cordiam

cordiam ciuium. Ita fit,vt ex lege ciuitatis præcepta sumere patremfamiliâs oporteat,quibus domum suam sic regat , vt sit paci accommodata ciuitatis.

L. VIVES.

a Magis decent patres.} *Nihil enim difficilius, nec perinde laboriosius, quàm bene imperare: nihil molestius, quàm malus imperare.*

Vnde cælestis societas cum terrena ciuitate pacem habeat,& vnde discordiam.

CAP. XVII.

Sed domus hominum,qui non viuunt ex fide, pacem terrenam ex huius temporalis vitæ rebus commodísque sectatur. Domus autem hominum, ex fide viuentium,expectat ea quæ in futurum æterna promissa sunt, terrenísque rebus ac temporalibus tanquam peregrina vtitur,non quibus capiatur & auertatur,quò tendit in Deum, sed quibus sustentetur,ad facilius toleranda,miniméque augenda onera corporis corruptibilis,quod aggrauat animam. Idcirco rerum vitæ huic mortali necessariarum vtrisque hominibus fidelibus & infidelibus,& vtrique domui communis est vsus:sed finis vtẽdi cuique suus proprius, multúmque diuersus. Ita etiam terrena ciuitas quæ non viuit ex fide,terrenam pacem appetit,in eóque defigit imperandi obediendíque concordiam ciuium,vt sit eis de rebus ad mortalem vitam pertinentibus humanarum quædam compositio voluntatum. Ciuitas autem cælestis,vel potius pars eius, quæ in hac mortalitate peregrinatur,& viuit ex fide:etiam ista pace necesse est vtatur,donec ipsa cui talis pax necessaria est,mortalitas transeat. Ac per hoc dum apud terrenam ciuitatem , velut captiuam vitam suæ peregrinationis agit: iam promissione redẽptionis & dono spiritali tanquam pignore accepto, legibus terrenæ ciuitatis,quibus hæc administrantur,quæ sustentãdæ mortali vitæ accommodata sunt,obtemperare non dubitat. Vt quoniam communis est ipsa mortalitas,seruetur in rebus ad eam pertinentibus inter ciuitatem vtranque concordia. Verùm quia terrena ciuitas habuit quosdam suos sapientes,quos diuina improbat disciplina:qui vel suspicati vel decepti à dæmonibus,crederẽt multos deos conciliandos esse rebus humanis,ad quorũ diuersa quodammodo officia diuersa

ſubdita pertinerent,ad alium corpus,ad alium animum,inque ipſo corpore ad alium caput,ad alium ceruicē,& cætera ſingula ad ſingulos. Similiter in animo, ad alium ingenium, ad alium doctrinam,ad alium iram,ad alium concupiſcentiam: inque ipſis rebus vitæ adiacentibus,ad alium pecus, ad alium triticum,ad alium vinum,ad alium oleum , ad alium ſyluas, ad alium nummos,ad alium nauigationem,ad alium bella atque victorias,ad alium coniugia,ad alium partum ac fœcunditatem,& ad alios alia cætera. Cæleſtis autem ciuitas vnum Deum ſolum colendum noſſet, eique tantummodo ſeruiendum ſeruitute illa,quæ Græcè λατρεία dicitur,& non niſi Deo debetur,fideli pietate cenſeret:factum eſt vt religionis leges cum terrena ciuitate non poſſet habere cõmunes, próque his ab ea diſſentire haberet neceſſe:atque oneri eſſe diuerſa ſentientibus , eorúmque iras & odia & perſecutionum impetus ſuſtinere , niſi cum animos aduerſantium aliquando terrore ſuæ multitudinis , & ſemper diuino adiutorio propulſaret. Hæc ergo cæleſtis ciuitas dum peregrinatur in terra,ex omnibus gentibus ciues euocat , atque in omnibus linguis peregrinã colligit ſocietatē:non curans quicquid in moribus, legibus,inſtitutíſque diuerſum eſt:quibus per terrena vel conquiritur,vel tenetur:nihil eorũ reſcindens vel deſtruens,imò etiã ſeruãs ac ſequẽs:quod licet diuerſum ſit in diuerſis nationibus,ad vnũ tamē eũdemq; finē terrenæ pacis intenditur: ſi religionem qua vnus ſummus & verus Deus colendus docetur,non impedit. Vtitur ergo etiam cæleſtis ciuitas in hac ſua peregrinatione pace terrena,& de rebus ad mortalem hominum naturam pertinentibus,humanarum volũtatum cõpoſitionem quantum ſalua pietate ac religione cõceditur, tuetur atque appetit, eámque terrenam pacem refert ad cæleſtem pacem : quæ verè ita pax eſt, vt rationalis duntaxat creaturæ ſola pax habẽda atque dicenda ſit,ordinatiſſima ſcilicet & cõcordiſſima ſocietas fruendi Deo,& inuicem in Deo: quò quũ ventum fuerit,non erit vita mortalis, ſed planè certéque vitalis: nec corpus animale,quod dum corrumpitur , aggrauat animam:ſed ſpiritale ſine vlla indigentia ex omni parte ſubditum voluntati. Hanc pacē dum peregrinatur in fide, habet: atque ex hac fide iuſtè viuit, quũ ad illam pacē adipiſcendam refert,quicquid bonarum actionum gerit erga Deum & proximum,quoniam vita ciuitatis vtique ſocialis eſt.

L. VI-

L. VIVES.

a PLanè certéque vitalis.} *Vita vitalis verbum erat Ennij, vt ait Cicero. ad id Augustinus allusit.*

Quòd diuersa sit Academiæ nouæ ambiguitas à constantiâ fidei Christianæ. CAP. XVIII.

QVod autem attinet ad illam differentiam, quam de Academicis nouis Varro adhibuit, quibus incerta sunt omnia: omnino ciuitas Dei talem dubitationem tanquam dementiam detestatur: habens de rebus quas mente atque ratione comprehendit, etiam si paruam propter corpus corruptibile quod aggrauat animam, quoniam sicut dicit Apostolus: Ex parte scimus, tamen certissimam scientiam: créditque sensibus in rei cuiusque euidétia, quibus per corpus animus vtitur: quoniam miserabilius fallitur, qui nunquam putat eis esse credendum. Credit etiam scripturis sanctis, & veteribus & nouis, quas Canonicas appellamus, vnde fides ipsa concepta est ex qua iustus viuit:[a] per quam sine dubitatione ambulamus, quandiu peregrinamur à Domino: qua salua atque certa, de quibusdam rebus quas neque sensu, neque ratione percipimus, neque nobis per scripturam canonicam claruerunt, nec per testes, quibus non credere absurdum est, in nostram notitiam peruenerunt, sine iusta reprehensione dubitamus.

L. VIVES.

a PEr quam sine dubitatione.} *Euidenter non scitur, sed non certius creditur, quàm quod sensibus vsurpamus.*

De habitu & moribus populi Christiani. CAP. XIX.

NIhil sanè ad istam pertinet ciuitatem quo habitu vel more viuendi, si non est contra diuina præcepta, istam fidem qua peruenitur ad Deum, quisque sectetur: vnde ipsos quoque philosophos quando Christiani fiunt, non habitum vel consuetudinem victus, quæ nihil impedit religionem, sed falsa dogmata mutare compellit. Vnde illam quam Varro adhibuit ex Cynicis differentiam, si nihil turpiter atque intemperanter agant, omnino nō curat. Ex tribus verò illis vitæ generibus, otioso, actuoso & ex vtroque cōposito: quamuis salua fide quisque possit in quolibet eorū vitam ducere, & ad sempiterna præmia peruenire: interest tamen quid amore teneat veritatis, quid officio charitatis impendat,

Nec sic quisque debet esse otiosus, vt in eodē otio vtilitatem non cogitet proximi: nec sic actuosus, vt contemplationem non requirat Dei. In otio non iners vacatio delectare debet, sed aut inquisitio, aut inuentio veritatis: vt in ea quisque proficiat, & quod inuenerit alteri non inuideat. In actione verò non amandus est honor in hac vita siue potentia: quoniam omnia vana sub sole: sed opus ipsum quod per eūdem honorem vel potentiam fit, si rectè atque vtiliter fit, id est vt valeat ad eam salutem subditorum, quæ secundum Deum est: vnde iam superius disputauimus. Propter quod ait Apostolus: Qui episcopatum desiderat, bonum opus desiderat. Exponere voluit quid sit episcopatus: quia nomen est operis, non honoris. [a]Græcum est enim, atque inde ductum vocabulum, quòd ille qui præficitur, eis quibus præficitur superintendit, curam eorum scilicet gerens: ἐπὶ quippe super, σκοπὸς verò intentio est: ergo ἐπισκοπεῖν si velimus Latine superintendere possumus dicere: vt intelligat nō se esse episcopum, qui præesse dilexerit, nō prodesse. Itaque à studio cognoscendæ veritatis nemo prohibetur: quod ad laudabile pertinet otium. Locus verò superior, sine quo regi populus non potest, & si ita teneatur atque administretur vt decet, [b]tamen indecenter appetitur. Quamobrem otium sanctum quærit charitas veritatis: negotium iustum suscipit necessitas charitatis. Quam sarcinam si nullus imponit, percipiendæ atque intuendæ vacandū est veritati. Si autē imponitur, suscipiēda est propter charitatis necessitatē. [c]Sed nec sic omnimodo veritatis delectatio deserēda est, ne subtrahatur illa suauitas, & opprimat ista necessitas.

L. VIVES.

Episcopus. [a] GRæcum est enim atque inde ductū vocabulum.} *Vnde ductum sit episcopi nomen, dixi alibi. Est enim vel ab* ἐπισκοπεῖν, *quod est considero: vel* ἐπισκέπτομαι, *quod idem est & visitare: vnde illi* ἐπίσκοποι Ἀθηναῖοι εἰς τὰς ὑπηκόους πόλεις ἐπισκέψασθαι τὰ παρ' ἑκάστοις πεμπόμενοι, οἳ καὶ φύλακες ἐκαλοῦντο, ὡς οἱ Λάκωνες ἁρμοστὰς ἔλεγον: *vt inquit Suidas, quod in aliis libris explicui. Mittebātur enim ab Atheniensibus ad subditas ciuitates qui res illorum inspicerent: & hi vocabantur episcopi, quasi inspectores, vel visitatores, & obseruatores. Lacones nominabant harmostas. In sacris literis episcopus vulgò speculator dicitur, vt in Ezech in Osee, quū Dominus queritur episcopus laqueum factos speculationi, & rete, in monte Thabor: seu de*

huius

huius temporis episcopis loqueretur, qui sacerdotiis laqueos tendunt, & pecuniæ larga retia: sed non raris maculis, ne munus effluat.

b Tamen indecenter appetitur.} *Nunc ita curatum est diligentia & ingeniis quorundam, vt citra fraudem huius legis possit episcopatus non appeti modò licitè, sed emi quoque & vendi.*

c Sed nec si omnino veritas.} *Ostendit lectioni & studiis sanctarum scripturarum debere deditum esse episcopum, & à negotiis mundanis subinde se ad seipsum imò ad Deum se vocare: vt ita agat in seculo tanquam peregrinus, & Dei animæque suæ negotium gerens, non rerum fluxarum & casurarum: neque desit tamen ministerio cui præfectus est: non ambitione sua, sed vocatione cælesti.*

Quòd ciues sanctorum in vitæ huius tempore spe beati sunt.

CAP. XX.

Vamobrem summum bonum ciuitatis Dei, cùm sit æterna pax atque perfecta: non per quam mortales transeant nascendo atque moriendo, sed in qua immortales maneant nihil aduersi omnino patiẽdo, quis est qui illam vitam vel beatissimam neget, vel in eius cõparatione istam, quæ hîc agitur, quantislibet animi & corporis externarúmque rerum bonis plena sit, non miserrimam iudicet? Quam tamen quicunque sic habet: vt eius vsum referat ad illius finem, quem diligit ardentissimè, ac fidelissimè sperat: non absurdè dici etiam nunc beatus potest, spe illa potius, quàm re ista. Res verò ista sine spe illa beatitudo falsa & magna miseria est. Non enim veris animi bonis vtitur: quoniam non est vera sapientia, quæ intentionem suam in his quę prudenter discernit, gerit fortiter, cohibet temperanter, iustéque distribuit: non in illum dirigit finem, vbi erit Deus omnia in omnibus æternitate certa & pace perfecta.

An secundum definitiones Scipionis, quæ in Dialogo Ciceronis sunt, vnquam fuerit Romana respublica.

CAP. XXI.

Vapropter nunc est locus, vt quàm potero breuiter ac dilucidè expediam, quod in secundo huius operis libro me demonstraturum esse promisi: secundum definitiones, quibus apud Ciceronem vtitur Scipio in libris De republica, nunquam rempublicam fuisse Romanam. Breuiter enim rempublicã definit esse rem populi. Quæ definitio si vera est, nunquam fuit Romana respublica: quia nunquam fuit res populi: quam definitionẽ voluit esse reipu-

blicæ. Populum enim eſſe definiuit cœtum multitudinis, iuris cóſenſu & vtilitatis communione ſociatum. Quid autem dicat iuris conſenſum, diſputando explicat: per hoc oſtendens geri ſine iuſtitia non poſſe rempublicam, vbi ergo iuſtitia vera non eſt, nec ius poteſt eſſe. Quod enim iure fit, profectò iuſtè fit. Quod autem fit iniuſtè, nec iure fieri poteſt. Non enim iura dicenda ſunt vel putanda iniqua hominum conſtituta: [a] cùm illud etiam ipſi ius eſſe dicant, quod de iuſtitiæ fonte manauerit: falſúmq; eſſe, quod à quibuſdam nó rectè ſentientibus dici ſolet: [b] id eſſe ius, quod ei qui plus poteſt, vtile eſt, Quocirca vbi non eſt vera iuſtitia, iuris conſenſu ſociatus cœtus hominum nó poteſt eſſe, & ideo nec populus: iuxta illam Scipionis vel Ciceronis definitionem. Etſi non populus, nec res populi: ſed qualiſcunque multitudinis, quæ populi nomine digna non eſt: ac per hoc ſi reſp. res populi eſt, & populus non eſt, qui conſenſu non ſociatus eſt iuris: non eſt autem ius, vbi nulla iuſtitia eſt: proculdubio colligitur, vbi iuſtitia non eſt, nó eſſe rempublicam. Iuſtitia porrò ea virtus eſt, quæ ſua cuique diſtribuit, quæ igitur iuſtitia eſt hominis, quæ ipſum hominẽ Deo vero tollit, & immũdis dæmonibus ſubdit? Hóccine eſt ſua cuiq; diſtribuere? An qui fundum aufert eius à quo emptus eſt, & tradit ei qui nihil in eo habet iuris, iniuſtus eſt: & qui ſeipſum aufert dominanti Deo à quo factus eſt, & malignis ſeruit ſpiritibus, iuſtus eſt? Diſputatur certè acerrimè atque fortiſsimè in eiſdem ipſis De repub. libris aduerſus iniuſtitiam pro iuſtitia. Et quoniam cùm prius ageretur pro iniuſtitiæ partibus contra iuſtitiam, & diceretur niſi per iniuſtitiam rempublicam ſtare augeríq; non poſſe, hoc veluti validiſsimum poſitum erat, iniuſtum eſſe vt homines hominibus dominantibus ſeruiant: quam tamen iniuſtitiam niſi ſequatur imperioſa ciuitas, cuius eſt magna reſpublica, non eam poſſe prouinciis imperare: Reſponſum eſt à parte iuſtitiæ, ideo iuſtũ eſſe, quòd talibus hominibus ſit vtilis ſeruitus, & pro vtilitate eorũ fieri cùm rectè fit, id eſt, cùm improbis aufertur iniuriarum licentia: & domiti ſe melius habebunt, quia indomiti deterius ſe habuerunt. Subditúmq; eſt vt iſta ratio firmaretur, veluti à natura ſumptum nobile exemplum, atque dictum eſt: Cur igitur Deus homini, animus imperat corpori, ratio libidini, cæteríſq; vitioſis animi partibus? Planè hoc exemplo ſatis edoctum eſt, quibuſdã eſſe vtilem ſeruitutem: &

Deo quidem vt seruiatur, vtile esse omnibus. Seruiens autem Deo animus rectè imperat corpori, ínq; ipso animo ratio domino Deo subdita rectè imperat libidini vitiísque cæteris. Quapropter vbi homo Deo non seruit, quid in eo putandum est esse iustitiæ: quādoquidem Deo non seruiens, nullo modo potest iustè animus corpori, aut humana ratio imperare? Etsi in homine tali non est vlla iustitia proculdubio, nec in hominum cœtu, qui ex hominibus talibus constat. Non est hîc ergo iuris ille consensus, qui hominum multitudinem populum facit, cuius res dicitur esse respublica. Nam de vtilitate quid dicam, cuius etiam communione sociatus cœtus hominum, sicut se habet ista definitio, populus nuncupatur? Quamuis enim, si diligenter attendas, nec vtilitas sit vlla viuentium, qui viuunt impiè, sicut viuit omnis qui non seruit Deo, seruítque dæmonibus, tantò magis impiis, quantò magis sibi cùm sint immundissimi spiritus, tanquam diis sacrificari volunt: tamen quod de iuris consensu diximus, satis esse arbitror, vnde appareat per hanc definitionem non esse populum, cuius resp. esse dicatur, in quo iustitia non est. Si enim dicunt non spiritibus immundis, sed diis bonis atque sanctis in sua republica seruisse Romanos, nunquid eadem toties repetenda sunt, quæ iam sâtis imò vltra quàm satis est diximus? Quis enim ad hunc locum per superiores huius operis libros peruenit, qui dubitare adhuc possit, malis & impuris dæmonibus seruisse Romanos, nisi vel nimium stolidus, vel impudentissimè contentiosus? Sed vt taceam quales sunt, quos sacrificiis colebant, in lege veri Dei scriptum est: Sacrificans diis eradicabitur; nisi Deo tantùm. Nec bonis igitur, nec malis diis sacrificari voluit qui hoc cum tanta comminatione præcepit.

L. VIVES.

a CVm illud etiam ipsi ius esse dicant. } *Cicero in 1. De leg. Lex. ius & legem non populorum iussis, nec principum decretis, nec sententiis constitui iudicum ait, sed naturæ norma. Et in secundo: Hanc igitur video, inquit, sapientissimorum fuisse sententiam, legem neque hominum ingeniis excogitatam: nec scitum aliquod esse populorum, sed æternum quiddam, quod vniuersum mundum regeret imperandi prohibendíque sapientia. Ita principem legem illam vltimam mentem esse dicebant omnia ratione aut cogentis aut vetantis Dei. Sic ille ex Platone suo. Quam Stoici sententiam secuti sunt contra Epicurum, qui nihil iustum dixit esse naturâ, sed metu. De quo Seneca lib. Epist. 16.*

Hanc diuinam legem quæ non libris inscripta, nec in æs incisa, sed pectoribus nostris est à natura indita: æquum ac bonum à iureconsultis dicitur. Idcirco ius ab Vlpiano finitur, ars æqui & boni: vt hi demum sint iurisperiti, qui huius æquitatis ac naturæ legis tractandæ sunt gnari: quique, vt de Sulpitio dicit Cicero, ad æquitatem facilitatémque omnia referunt, & tollere controuersias malunt, quàm constituere: vt pax illa & inter homines, & in vniuscuiusque seruetur animo, qua nil magis natura ipsa gaudet. Et planè in hunc vsum paratos olim apud innocentius illud seculum primos iurisconsultos arbitror, vt lites quàm citißimè prudentia sua dirimerent, ac finirent. Id quod puer penè audisse me de Henrico Marco auunculo meo memini, cùm acutißimus ille iurisperitus Iustiniani Cæsaris Institutiones in patria mihi prælegeret. Et his paucis diebus de hac ipsa re multa plerunque disserimus ego & Franciscus Craneueldius, iuris & iustitiæ consultißimus, cum fraudes, dolos, versutias huius seculi per professores iuris æquitatisque excitatas & altas esse sapientißimè deploraret homo incredibili ingenij ac iudicij vi miráque integritate vitæ, & suauitate morum tam iucunda, tam leni, vt nihil vnquam, etiam si multos cum eo agas annos inuenias vel asperi, vel acerbi, vel quod vlla te prorsus ex parte offendat, & auertat. Aderántque interdum M. Laurinus, decanus S. Donatiani Brugensis: cui similes amicos si literæ haberent plerosque, felicius certè cum illis ageretur: & Ioannes Feuinus ex eodem D. Donatiani collegio, iuuenis pectore & inprimis cordato, & ad musas earúmque studiosos omnes amandos à natura factus studio educatus atque appositus.

Henricus Marcus. Frãciscus Craneueldius. Marcus Laurinus. Ioannes Feuinus.

b Id esse ius quod ei plus potest vtile.} *Sic iustum finiuit Thrasymachus apud Platonem in primo De rep. quam Socrates definitionem refutat, & haud dubiè tale est maxima ex parte ius, quo nunc in ciuitatibus vtimur.*

An verus sit Deus, cui Christiani seruiunt, cui soli debeat sacrificari,

CAP. XXII.

Sed responderi potest: Quis iste Deus est, aut vnde dignus probatur, cui deberet obtemperare Romani, vt nullum deorum præter ipsum colerent sacrificiis? Magnæ cæcitatis est adhuc quærere, quis iste sit Deus. Ipse est Deus cuius prophetæ prædixerunt, ista quæ cernimus. Ipse est Deus, à quo responsum accepit Abraham: In semine tuo benedicentur omnes gentes. Quod in Christo fieri, qui secundum carnem de illo semine exortus est, idem ipsi qui

qui remanserunt huius nominis inimici velint nolíntve cognoscunt. Ipse est Deus, cuius diuinus spiritus per eos locutus est: quorum prædicta atq; completa per ecclesiam, quã videmus toto orbe diffusam, in libris superioribus posui. Ipse est Deus, quem Varro doctissimus Romanorum Iouem putat, quamuis nesciens quid loquatur: quod tamen ideo cómemorandum putaui, quoniam vir tantę scientiæ nec nullum istum Deum potuit existimare, nec vilem. Hũc enim eum esse credidit, quem summum putauit Deum. Postremò ipse est Deus, quem doctissimus philosophorum, quamuis Christianorum acerrimus inimicus, etiam per eorum oracula quos deos putat, Deum magnum Porphyrius confitetur.

Quæ Porphyrius dicat oraculis deorum responsa de Christo.

CAP. XXIII.

Nam in libris quos Ꝺιολογίων φιλοσοφίας appellat, in quibus exequitur atque conscribit rerum ad philosophiam pertinentium, velut diuina responsa, vt ipsa verba eius quemadmodum ex lingua Græca in Latinam interpretata sunt, ponam: Interroganti, inquit, quem deum placando reuocare possit vxorem suam à Christianismo, hæc ait versibus Apollo. Deinde verba Apollinis ista sunt: Fortè magis poteris in aqua impressis literis scribere, aut inflans pennas leues per aera vt auis volare, quàm semel pollutæ reuoces impiæ vxoris sensum. Pergat quomodo vult inanibus fallaciis perseuerans, & lamentationibus fallacissimis mortuum Deum cantans, quem iudicibus recta sentientibus perditum, pessima in speciosis ferró iuncta mors interfecit. Deinde post hos versus Apollinis, qui non stante metro Latinè interpretati sunt, subiunxit atque ait: In his quidem tergiuersationem irremediabilis sententiæ eorũ manifestauit, dicens: Quoniam Iudæi suscipiunt Deum magis quàm isti. Ecce vbi decolorans Christum, Iudæos præposuit Christianis: confitens quòd Iudæi suscipiant Deum. Sic enim exposuit versus Apollinis, vbi à iudicibus, recta sentientibus Christum dicit occisum, tanquam illis iustè iudicantibus meritò sit ille punitus. Viderit quid de Christo vates mendax Apollinis dixerit, atque iste crediderit, aut fortasse vatem, quod nõ dixit, dixisse iste ipse cõfinxerit: quàm verò sibi cõstet, vel ipsa oracula inter se faciat conuenire, postea videbimus. His tamen Iudæos tanquã Dei susceptores rectè dicit iudicasse de Christo, quòd

eum morte pessima excruciandum esse cēsuerint. Deus itaq; Iudæorum, cui perhibet testimonium audiēdus fuit, sic dicēs: Sacrificās diis eradicabitur, nisi Deo tantùm. Sed ad manifestaria veniamus, & audiamus quàm magnum Deum dicat esse Iudæorum. Ita ad ea quæ interrogauit Apollinē, quid melius [h]verbum siue ratio, an lex? Respondit, inquit, versibus, hæc dicens, ac deinde subiicit Apollinis versus, in quibus & isti sunt, vt quantum satis est inde decerpam: In Deum verò, inquit, generatorem, & in Regem ante omnia: quem tremit cælum & terra atq; mare & infernorum abdita. & ipsa numina perhorrescūt: quorum lex est pater, quem valde sancti honorant Hebræi. Tali oraculo dei sui Apollinis, Porphyrius tam magnum Deum dixit esse Hebræorum, vt eum & ipsa numina perhorrescant. Cùm ergo Deus iste dixerit: Sacrificans diis eradicabitur, miror quòd ipse Porphyrius non perhorruerit, & sacrificans diis eradicari nō formidauerit. Dicit etiā bona philosophus iste de Christo, quasi oblitus illius de qua paulò ante locuti sumus, cōtumeliæ suæ: aut quasi in somnis dij eius maledixerint Christo, & euigilantes eum bonum esse cognouerint, dignéq; laudauerint. Deniq; tanquam mirabile aliquid atq; incredibile prolaturus. præter opinionem, inquit, profectò quibusdam videatur esse quod dicturi sumus. Christum enim dij piissimum pronūciauerunt, & immortalem factum, & cum bona prædicatione eius meminerunt. Christianos autem pollutos, inquit, & contaminatos, & errore implicatos esse dicunt: & multis talibus aduersus eos blasphemiis vtuntur. Deinde subiicit, velut deorum oracula blasphemantium Christianos. Et post hæc: De Christo autē, inquit, interrogantibus si est Deus, ait Hecate: Quoniam quidem immortalis anima post corpus vt incedit, nosti: à sapientia autem abscissa semper errat, viri pietate præstātissimi est illa anima, hanc colūt aliena à se veritate. Deinde post verba eius quasi oraculi sui ipse cōtexens: Piissimum igitur virum, inquit, eum dixit, & eius animā sicut & aliorū piorū post obitū immortalitate donatā, & hāc colere Christianos errantes, Interrogantib. autē inquit: Cur ergo dānatus est? oraculo respondit dea: Corpus quidem debilitantibus tormētis semper oppositū est: anima autē piorū cęlesti sedi insidet. Illa verò anima aliis animab. fataliter dedit, quib[9] fata nō annuerūt deorū obtinere dona, neq; habere Iouis immortalis agnitionem

errore

errore implicari. Propterea ergo diis exosi: quia quibus fato non fuit nosse Deũ, nec dona à diis accipere, his fataliter dedit iste errore implicari. Ipse verò pius, & in cælum sicut pij concessit. Itaque hunc quidẽ non blasphemabis, [c] miseraberis autẽ hominum dementiam, ex eo in eis facile pręcépsque periculum. Quis ita stultus est, vt non intelligat aut ab homine callido, eóque Christianis inimicissimo hæc oracula fuisse conficta, aut consilio simili ab impuris dæmonibus ita fuisse respõsa, vt scilicet quoniam laudãt Christum, propterea credantur veraciter vituperare Christianos: atq; ita si possint intercludant viam salutis æternę, in qua fit quisque Christianus? Suæ quippe nocendi astutię mille formi nõ credunt esse contrarium, si credatur eis laudãtibus Christum, dum tamen credatur etiam vituperantibus Christianos: vt eum qui vtrunque crediderit, talem Christi faciant laudatorẽ, ne velit esse Christianus. Ac sic quamuis ab illo laudatus ab istorum tamen dæmonum dominatu eum non liberet Christus: præsertim quia ita laudant Christũ, vt quisquis in eum talem crediderit, qualis ab eis pręedicatur, Christianus verus non sit, [d] sed Photinianus hæreticus, qui tantummodo hominem non etiam Deum nouerit Christum: & ideo per eum saluus esse non possit: nec istorũ mendaciloquorũ dęmonũ laqueos vitare vel soluere. Nos autem neque Apollinem vituperantem Christum, neque Hecaten possumus approbare laudãtem. Ille quippe tãquàm iniquum Christũ vult credi, quem à iudicibus recta sentientibus dicit esse occisum: ista hominem piissimum, sed hominem tantùm. Vna est tamen & illius & huius intentio, vt nolint homines esse Christianos: quia nisi Christiani erunt, ab eorum erui potestate non poterunt. Iste verò philosophus, vel potius qui talibus aduersus Christianos quasi oraculis credunt, prius faciãt si possũt, vt inter se de ipso Christo Hecate atq; Apollo concordent, eumq; aut ambo vituperent, aut ambo collaudent. Quod si facere potuissent, nihilominus nos & vituperatores & laudatores Christi, fallaces dæmões vitaremus. Cùm verò eorum deus & dea inter se de Christo, ille vituperando, ista laudando dissentiant: profectò eis blasphemantibus Christianos non credunt homines, si rectè ipsi sentiant. Sanè Christum laudans: vel Porphyrius vel Hecate, cùm dicat eũ ipsum dedisse fataliter Christianis, vt implicarentur errore: causas tamen eiusdem, sicut putat, pandit erroris. Quas antequàm ex

verbis eius exponam,prius quæro : Si fataliter dedit Christus Christianis erroris implicationem,vtrũ volens,aut nolẽs dederit? Si volens,quomodo iustus? si nolens,quomodo beatus? Sed iam causas ipsius audiamus erroris. Sunt, inquit, spiritus terreni minimi loco terreno quodam malorũ dæmonum potestati subiecti. Ab his sapientes Hebræorum,quorũ vnus iste etiã Iesus fuit,sicut audisti diuina Apollinis oracula, quæ superius dicta sunt: ab his ergo Hebræi dæmonibus pessimis.& minoribus spiritibus vetabant religiosos, & ipsis vacare prohibebant : venerari autem magis cælestes deos, amplius autem venerari Deum patrem.Hoc autem,inquit, & dij præcipiunt, & in superioribus ostẽdimus, quemadmodum animaduertere adDeum monẽt,& illum colere vbique imperãt.Verùm indocti & impiæ naturæ, quibus verè fatum non cõcessit à diis dona obtinere, neq; habere Iouis immortalis notionẽ, non audiẽtes & deos & diuinos viros:deos quidem omnes recusauerunt, prohibitos autẽ dæmones non solùm nullis odiis insequi,sed etiam revereri delegerũt.Deum autem simulantes se colere,ea sola per quæ Deus adoratur,non agunt.Nam Deus quidem vtpote omnium pater nullius indiget: sed nobis est bene, cùm eum per iustitiam & castitatẽ aliásque virtutes adoramus,ipsam vitam,precem ad ipsum faciẽtes, per imitationem & inquisitionem de ipso. [e]Inquisitio enim purgat,inquit:imitatio deificat affectionẽ ad ipsum operãdo.Bene quidem prædicauit Deum patrem:& quibus sit colẽdus moribus dixit. Quibus præceptis prophetici libri pleni sunt Hebræorum,quando sanctorum vita [f] siue vituperatur,siue laudatur. Sed in Christianis tantũ errat,aut tantum calumniatur,quantum volunt dæmones, quos opinatur deos, quasi cuiquã difficile sit recolere,quæ turpia, quæ decora erga deorum obsequium in theatris agebantur & templis : & attendere quæ legantur,dicantur,audiantur in ecclesiis,vel Deo vero quid offeratur:& hinc intelligere vbi ædificium,& vbi ruina sit morum. Quis autem huic dixit vel inspirauit nisi diabolicus spiritus tam vanum apertúmque mendacium,quòd dæmones ab Hebræis coli prohibitos reuereãtur potius quã oderint Christiani? Sed Deus ille quem coluerunt sapientes Hebræorum, etiam cælestibus sanctis angelis & virtutibus Dei, quos beatissimos tanquàm ciues in hac nostra peregrinatione mortali veneramur & amamus, sacrificari vetat, intonãs in lege sua

quam

quam dedit populo suo Hebræo, & valde minaciter dicens: Sacrificans diis eradicabitur. Et ne quisquam putaret dæmonibus pessimis, terrenísque spiritibus, quos iste dicit minimos vel minores ne sacrificetur esse præceptũ: [g]quia & ipsi in scripturis sanctis dicti sunt dij, non Hebræorum, sed gentium. Quod euidenter in Psalmo Lxx. interpretes posuerũt: dicentes: Quoniam omnes dij gẽtium dæmonia. Ne quis ergo putaret istis quidem dæmoniis prohibitũ esse, cælestibus autem vel omnibus, vel aliquibus sacrificari esse permissum, mox addidit: Nisi domino soli, id est, nisi domino tantùm: ne fortè in eo quod dicit, nisi domino soli, dominũ solem credat esse quispiam, cui sacrificandum putet. Quod non ita esse intelligendum [h]in scripturis Græcis facillimè reperitur. Deus igitur Hebræorum, cui tam magnum tantus etiam iste philosophus perhibet testimonium, legẽ dedit Hebræo populò suo, Hebræo sermone conscriptam, nõ obscuram & incognitam, sed omnibus iam gentibus diffamatam, in qua lege scriptum est: Sacrificans diis eradicabitur, nisi domino tantùm. Quid opus est in hac eius lege, eiúsque prophetis de hac re multa perquirere, imò non perquirere, non enim abstrũsa vel rara sunt, sed aperta & crebra colligere, & in hac disputatione mea ponere: quibus luce clarius appareat, nulli omnino nisi tantùm sibi, Deũ verum & summũ voluisse sacrificari. Ecce hoc vnum breuiter, imò granditer, minaciter, sed veraciter dictum ab illo Deo, quem tam excellenter eorum doctissimi prædicãt, audiatur, timeatur, impleatur, ne inobedientes eradicatio consequatur. Sacrificans, inquit, diis eradicabitur, nisi domino tantùm: non quo rei egeat alicuius, [l]sed quia nobis expedit, vt res eius simus. Hinc enim canitur in sacris literis Hebræorum: Dixi domino, Deus meus es tu, quoniam bonorum meorum non eges. Huius autem præclarissimum atque optimum sacrificium nos ipsi sumus. Hæc est ciuitas eius, cuius rei mysterium celebramus oblationibus nostris, quę fidelibus notæ sunt, sicut in libris præcedentibus disputauimus. Cessaturas enim victimas, quas in vmbra futuri offerebant Iudæi: & vnum sacrificium gentes à solis ortu vsque ad occasum, sicut iam fieri cernimus oblaturas, per prophetas Hebræos oracula increpuere diuina. Ex quibus quãtum satis visum est, nonnulla protulimus, & huic iam operi aspersimus. Quapropter vbi non est ista iustitia, vt secundùm suam gra-

tiam ciuitati obediēti Deus imperet vnus & summus, ne cuiquam sacrificet, nisi tātùm sibi: & per hoc in omnibus hominibus ad eandem ciuitatē pertinentibus atque obedientibus Deo, animus etiam corpori atq; ratio vitiis ordine legitimo fideliter imperet: vt quemadmodū iustus vnus, ita cœtus populúsque iustorum viuat ex fide,[k] quæ operatur per dilectionem, qua homo diligit Deum, sicut diligendus est Deus, & proximum sicut seipsum. Vbi ergo non est ista iustitia, profectò non est cœtus hominum iuris consensu, & vtilitatis communio sociatus. Quod si non est, vtique populus non est: si vera est hæc populi definitio. Ergo nec respublica est, quia res populi non est, vbi ipse populus non est.

L. VIVES.

a NAm in libris quos θεολογίων φιλοσοφίας.} *Hoc est, de philosophia responsorum à diis: in quo opere oracula Apollinis ponit, & cæterorum deorum, ex quis citauimus nonnulla.*

b Verbum siue ratio.} *Vtrunque est λόγος.*

c Miraberis autem hominum dementiam.} *In antiquis habetur: Miseraberis, vt viliores & contemptiores faceret.*

Photinianus. d Sed Photinianus hęreticus.} *Hic damnatus est in concilio Syrmico, vt Caßiodorus in Tripartita narrat historia, conuictusque à Sabino pontifice Ancyrensi. Secutus est dogma Pauli Samosateni heretici, ita quidam eandem esse heresim existiment & tradant.*

e Inquisitio enim purgat.} *Est enim inquisitio, quæ spectat ad lustrationem animi, qua ipse purgatur tenebris & obscuritate: & postquam inuenerit ac cognouerit Deum, studet eum imitari, fierique similis eius, hoc est planè Deus.*

f Siue vitup.} *In Brugensi & Coloniensi libris vituperatur non legitur, sed imperatur, integriore sensu: nec vllus erit si dicas vituperatur: Prophetæ enim sanctorum vitam non vituperant: sed aut sanctè viuere hortātur & iubēt, aut sanctè viuētes cōmendent, & laudibus euehunt.*

Deus. g Et ipsi in scripturis.} *Origenes in Cantica: Deus nomen principaliter in eo est, ex quo omnia, & per quem omnia, & in quo omnia: quod à parte virtutem & naturā trinæ singularitatis denuntiat. Secundo verò in loco, & vt ita dixerim abusiuè, deos dicit scriptura etiā illos, ad quos sermo Dei fit, sicut confirmat Saluator in Euangelijs, Sed & cælestes virtutes sub hoc nomine appellari videntur, dum dicitur: Deus stetit in synagoga deorum: in medio autem deos diiudicat. Tertio verò in loco tam non abusiuè, sed falsò dij gentium dæmones appellantur, cùm dicitur: Omnes dij gentium dæmonia. Tantum Origenes,*

Augu-

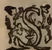
Augustinus in hoc psalmo 95. euidẽter Septuaginta interpretes posuisse dicit: Omnes dij gentium dæmonia. ὅτι πάντες οἱ θεοὶ τῶν ἐθνῶν δαιμόνια. *Nam in Hebræo in Psal. 96. hoc enim numero apud eos legitur, Hieronymus vertit: Omnes dij populorum sculptilia.*

h In scripturis Græcis facillimè.} εἰ μὴ τῷ κυρίῳ μόνῳ. *Neque id ineptè Augustinus addit: nam plerique populi solem tantum pro Deo colebant, & multi philosophorum hunc tantum Deum arbitrati sunt, ac cæterorum deorum virtutes in hunc retulerunt, vt docet Macrobius.*

i Sed quia nobis expedit.} *Nihil nos Deo damus, cùm rectè viuimus: neque ipse maior aut beatior fit, sed bene nobiscum agitur: ita non nobis debetur gratia quòd boni sumus, sed eam nos potius Deo debemus, cuius beneficio sumus boni.*

k Quæ operatur per dilectionem.} *Caret actione ac motu suo, & velut viua, cùm in opera charitas non exit, iacet, languet, mortua est.*

Qua definitione constet populi & reipublicæ nuncupationem rectè sibi, non solùm Romanos, sed etiam regna alia vendicare. CAP. XXIIII.

SI autem populus non isto, sed alio definitur modo, velut si dicatur: Populus est cœtus multitudinis rationalis, rerum quas diligit concordi communione sociatus: profectò vt videatur qualis quisque populus sit, illa sunt intuenda quæ diligit. Quæcunque tamen diligat, si cœtus est multitudinis non pecorum, sed rationalium creaturarum, & eorum quæ diligit, communione concordi sociatus est, non absurdè populus nuncupatur: tantò vtique melior, quantò in melioribus: tantòque deterior, quantò est in deterioribus concors. Secundum istam definitionem nostram Romanus populus, populus est: & res eius sine dubitatione respublica. Quid autem primis temporibus suis, quidve sequentibus populus ille dilexerit, & quibus moribus ad cruentissimas seditiones, atque inde ad socialia, atque ciuilia bella perueniens, ipsam concordiam, quæ salus quodammodo est populi, ruperit atque corruperit, testatur historia: de qua in præcedentibus libris multa posuimus. Nec ideo tamen vel ipsum non esse populum, vel eius rem dixerim non esse rempublicam, quandiu manet qualiscunque multitudinis rationalis cœtus, rerum quas diligit concordi communione sociatus. Quod autem de isto populo, & de ista republica dixi. hoc de Atheniensium, vel quorũcunque Græcorũ, hoc de Aegyptiorum, hoc de illa Babylone Assyriorum, quando

in rebus ſuis publicis imperia vel parua vel magna tenuerũt: & de alia quacunque aliarum gentium intelligat dixiſſe atque ſenſiſſe. Generaliter quippe ciuitas impiorum, cui non imperat Deus obedienti ſibi, vt ſacrificium non offerat, niſi tantummodo ſibi, & per hoc in illa & animus corpori, ratióque vitiis rectè ac fideliter imperet, caret iuſtitiæ veritate.

Quòd non poſſint ibi veræ eſſe virtutes, vbi non eſt vera religio. CAP. XXV.

Vamlibet enim videatur animus corpori, & ratio vitiis laudabiliter imperare, ſi tamen Deo animus & ratio ipſa nõ ſeruit, ſicut ſibi ſeruiendum eſſe ipſe Deus præcepit, nullo modo corpori vitiiſque rectè imperat. Nam qualis corporis atque vitiorũ poteſt eſſe mens domina, veri Dei neſcia, nec eius imperio ſubiugata, ſed vitioſiſſimus dæmonibus corrumpentibus proſtituta? Proinde virtutes quas ſibi habere videtur, per quas imperat corpori & vitiis ad quodlibet adipiſcendum vel tenendum, niſi ad Deum retulerit, etiam ipſæ vitia ſunt potius quàm virtutes. Nam licet à quibuſdam tunc veræ & honeſtæ putentur eſſe virtutes [a]cùm ad ſeipſas referuntur: nec propter aliud expetuntur, etiam tunc inflatę ac ſuperbæ ſunt: & ideo non virtutes virtutes, ſed vitia iudicanda ſunt. Sicut enim non eſt à carne, ſed ſuper carnem, quod carnem facit viuere: ſic non eſt ab homine, ſed ſuper hominem, quod hominem facit beatè viuere: nec ſolum hominem, ſed etiam quamlibet poteſtatem virtutémque cæleſtem.

L. VIVES.

a Cvm ad ſeipſas referuntur.} *Stoici virtutes propter ſe amandas putarũt, ex quorũ ſentẽtiis illa ſunt: Virtutẽ ſeipſa eſſe contentam, ipſamq́; pretiũ eſſe ſibi: & eã vnã ſatis eſſe ad bene beatéq; viuẽdum. Apud Senecã & Ciceronẽ Stoiciſſantem, quam opinionẽ videri vult Platonis dogmatis aſtipulari. Cicer. 5. De finibus duo genera ponit propter ſe expetendorũ. Vnũ, quod eſt in his in quibus completur ſummũ bonũ, quæ ſunt animi aut corporis: alterum, eorum quæ ſunt extrinſecus, id eſt, quæ neque animis inſunt, neque corporibus: vt parẽtes, liberi, vt propinqui, vt ipſa patria. Sunt illa quidẽ ſua ſpõte chara: ſed eodem in genere, in quo illa non ſunt. In ſententiis theologicis diſputatur, An virtutes propter ſe amandæ ſint. Nam Ambroſius affirmare videtur in Epiſt. ad Galat. Auguſtinus verò 13. De trinitate negare. Collector ſententiarum & amãdas propter ſe ait virtutes, quod poſſeſſores ſui ſancta*

& ſyn-

syncera delectatione delectent, & tamen referendas ad sempiternam beatitudinem. Verùm ita sunt virtutes cum præceptis Dei coniunctæ, vt amare illas nemo possit, quin summo & primo amoris loco Deum habeat. Neque virtutes sic amabit propter ipsas, quin parentem, autorem & magistrum earum Deũ plus amet: Nã hæ semper oculos amantis sui ad illum attollunt: ita fiet, vt quum se virtutes credat habere charas propter seipsas, ad illásque toto ferri pectore, in finem omnium Deum perueniat. Sed August. hoc loco de Gentilibus loquitur, quibus virtutes si externum precium peterent, sordidæ & mercenariæ videbantur, sin conscientia acquiescerent, pulcherrimæ & veræ virtutes. Sed is erat illis primus gradus ad arrogantiam, quum alios præ se contemnerent.

De pace populi alienati à Deo, qua vtitur ad pietatem populus Dei, dum in hoc peregrinus est mundo.

CAP. XXVI.

Quocirca vt vita carnis anima est, ita beata vita hominis Deus est: de quo dicunt sacræ literæ Hebræorum: [a] Beatus populus, cuius est Dominus Deus ipsius. Miser igitur populus ab isto alienatus Deo, diligit tamen ipse etiam quandam pacem suam non improbandam, quam quidem non habebit in fine, quia nõ ea bene vtitur ante finem. Hanc autem vt interim habeat in hac vita, [b] nostra etiam interest: quoniam quandiu permixtæ sunt ambæ ciuitates, vtimur & nos pace Babylonis, ex qua ita per fidem Dei populus liberatur, vt apud hanc interim peregrinetur. Propter quod & Apostolus admonuit ecclesiam, vt oraret pro regibus eius atque sublimibus, addens & dicens, vt quietam & tranquillam vitam agamus cum omni pietate [c] & charitate. Et propheta Hieremias quum populo veteri Dei venturam prænuntiaret captiuitatem, & diuinitus imperaret, vt obediẽter in Babyloniam irent, Deo suo etiam ista patientia seruiẽtes, monuit & ipse vt oraretur pro illa, dicens: quia in pace eius erit pax vestra, vtique interim temporalis, quæ bonis malísque communis est.

L. VIVES.

a Beatus populus, cuius est Dominus Deus ipsius.] *Psal. 144. in quo enumeratis fortunæ bonis, quæ quidam in primo beatitudinis loco statuunt, numerosa prole, auro, argento, fœcundis pecoribus, prædiis, & possessionibus amplissimis atque vberrimis, tum, fructibus istarum rerum omnium pacatis, cum quiete ac lætitia, ad extremum concludit: beatum dixerunt populum cui hæc adsunt: imò*

blicæ. Populum enim eſſe definiuit cœtum multitudinis, iuris cõſenſu & vtilitatis communione ſociatum. Quid autem dicat iuris conſenſum, diſputando explicat: per hoc oſtendens geri ſine iuſtitia non poſſe rempublicam, vbi ergo iuſtitia vera non eſt, nec ius poteſt eſſe. Quod enim iure fit, profectò iuſtè fit. Quod autem fit iniuſtè, nec iure fieri poteſt. Non enim iura dicenda ſunt vel putanda iniqua hominum conſtituta: [a] cùm illud etiam ipſi ius eſſe dicant, quod de iuſtitiæ fonte manauerit: falſúmq; eſſe, quod à quibuſdam nõ rectè ſentientibus dici ſolet: [b] id eſſe ius, quod ei qui plus poteſt, vtile eſt. Quocirca vbi non eſt vera iuſtitia, iuris conſenſu ſociatus cœtus hominum nõ poteſt eſſe, & ideo nec populus: iuxta illam Scipionis vel Ciceronis definitionem. Etſi non populus, nec res populi: ſed qualiſcunque multitudinis, quæ populi nomine digna non eſt: ac per hoc ſi reſp. res populi eſt, & populus non eſt, qui conſenſu non ſociatus eſt iuris: non eſt autem ius, vbi nulla iuſtitia eſt: proculdubio colligitur, vbi iuſtitia non eſt, nõ eſſe rempublicam. Iuſtitia porrò ea virtus eſt, quæ ſua cuique diſtribuit, quæ igitur iuſtitia eſt hominis, quæ ipſum hominẽ Deo vero tollit, & immũdis dæmonibus ſubdit? Hoccine eſt ſua cuiq; diſtribuere? An qui fundum aufert eius à quo emptus eſt, & tradit ei qui nihil in eo habet iuris, iniuſtus eſt: & qui ſeipſum aufert dominanti Deo à quo factus eſt, & malignis ſeruit ſpiritibus, iuſtus eſt? Diſputatur certè acerrimè atque fortiſsimè in eiſdem ipſis De repub. libris aduerſus iniuſtitiam pro iuſtitia. Et quoniam cùm prius ageretur pro iniuſtitiæ partibus contra iuſtitiam, & diceretur niſi per iniuſtitiam rempublicam ſtare augeriq; non poſſe, hoc veluti validiſsimum poſitum erat, iniuſtum eſſe vt homines hominibus dominantibus ſeruiant: quam tamen iniuſtitiam niſi ſequatur imperioſa ciuitas, cuius eſt magna reſpublica, non eam poſſe prouinciis imperare: Reſponſum eſt à parte iuſtitiæ, ideo iuſtũ eſſe, quòd talibus hominibus ſit vtilis ſeruitus, & pro vtilitate eorũ fieri cùm rectè fit, id eſt, cùm improbis aufertur iniuriarum licentia: & domiti ſe melius habebunt, quia indomiti deterius ſe habuerunt. Subditúmq; eſt vt iſta ratio firmaretur, veluti à natura ſumptum nobile exemplum, atque dictum eſt: Cur igitur Deus homini, animus imperat corpori, ratio libidini, cæteriſq; vitioſis animi partibus? Planè hoc exemplo ſatis edoctum eſt, quibuſdã eſſe vtilem ſeruitutem: &

Deo

Deo quidem vt seruiatur, vtile esse omnibus. Seruiens autem Deo animus rectè imperat corpori, inq; ipso animo ratio domino Deo subdita rectè imperat libidini vitiisque cæteris. Quapropter vbi homo Deo non seruit, quid in eo putandum est esse iustitiæ: quādoquidem Deo non seruiens, nullo modo potest iustè animus corpori, aut humana ratio imperare? Etsi in homine tali non est vlla iustitia proculdubio, nec in hominum cœtu, qui ex hominibus talibus constat. Non est hic ergo iuris ille consensus, qui hominum multitudinem populum facit, cuius res dicitur esse respublica. Nam de vtilitate quid dicam, cuius etiam communione sociatus cœtus hominum, sicut se habet ista definitio, populus nuncupatur? Quamuis enim, si diligenter attendas, nec vtilitas sit vlla viuentium, qui viuunt impiè, sicut viuit omnis qui non seruit Deo, seruítque dæmonibus, tantò magis impiis, quantò magis sibi cùm sint immundissimi spiritus, tanquam diis sacrificari volunt: tamen quod de iuris consensu diximus, satis esse arbitror, vnde appareat per hanc definitionem non esse populum, cuius resp. esse dicatur, in quo iustitia non est. Si enim dicunt non spiritibus immundis, sed diis bonis atque sanctis in sua republica seruisse Romanos, nunquid eadem toties repetenda sunt, quæ iam satis imò vltra quàm satis est diximus? Quis enim ad hunc locum per superiores huius operis libros peruenit, qui dubitare adhuc possit, malis & impuris dæmonibus seruisse Romanos, nisi vel nimium stolidus, vel impudentissimè contentiosus? Sed vt taceam quales sunt, quos sacrificiis colebant, in lege veri Dei scriptum est: Sacrificans diis eradicabitur, nisi Deo tantùm. Nec bonis igitur, nec malis diis sacrificari voluit qui hoc cum tanta comminatione præcepit.

L. VIVES.

a CVm illud etiam ipsi ius esse dicant. } *Cicero in* 1. *De leg. Lex. ius & legem non populorum iussis, nec principum decretu, nec sententiis constitui iudicum ait, sed naturæ norma. Et in secundo: Hanc igitur video, inquit, sapientissimorum fuisse sententiam, legem neque hominum ingeniis excogitatam: nec scitum aliquod esse populorum, sed æternum quiddam, quod vniuersum mundum regeret imperandi prohibendique sapientia. Ita principem legem illam vltimam mentem esse dicebant omnia ratione aut cogentis aut vetantis Dei. Sic ille ex Platone suo. Quam Stoici sententiam secuti sunt contra Epicurum, qui nihil iustum dixit esse naturâ, sed metu. De quo Seneca lib. Epist.* 16.

Hanc diuinam legem quæ non libris inscripta, nec in æs incisa, sed pectoribus nostris est à natura indita: æquum ac bonum à iureconsultis dicitur Idcirco ius ab Vlpiano finitur, ars æqui & boni: vt hi demum sint iurisperiti, qui huius æquitatis ac naturæ legis tractandæ sunt gnari: quique, vt de Sulpitio dicit Cicero, ad æquitatem facilitatémque omnia referunt, & tollere controuersias malunt, quàm constituere: vt pax illa & inter homines, & in vniuscuiusque seruetur animo, qua nil magis natura ipsa gaudet. Et planè in hunc vsum paratos olim apud innocentius illud seculum prius iurisconsultos arbitror, vt lites quàm citissimè prudentia sua dirimerent, ac finirent. Id quod puer penè audisse me de Henrico Marco auunculo meo memini, cùm acutissimus ille iurisperitus Iustiniani Cæsaris Institutiones in patria mihi prælegeret. Et his paucis diebus de hac ipsa re multa plerúnque disseruimus ego & Franciscus Craneueldius, iuris & iustitiæ consultissimus, cùm fraudes, dolos, versutias huius seculi per professores iuris æquitatisque excitatas & altas esse sapientissimè deploraret homo incredibili ingenij ac iudicij vi, mirâque integritate vitæ, & suauitate morum tam iucunda, tam leni, vt nihil vnquam, etiam si multos cum eo agas annos inuenias vel asperi, vel acerbi, vel quod vlla te prorsus ex parte offendat, & auertat. Aderántque interdum M. Laurinus, decanus S. Donatiani Brugensis: cui similes amicos si literæ haberent plerosque, felicius certè cum illis ageretur: & Ioannes Feuinus ex eodem D. Donatiani collegio, iuuenis pectore & inprimis cordato, & ad musas earúmque studiosos omnes amandos à natura factus studio educatus atque appositus.

Henricus Marcus.

Fràciscus Craneueldius.

Marcus Laurinus.

Ioannes Feuinus.

b Id esse ius quod ei plus potest vtile.} *Sic iustum finiunt Thrasymachus apud Platonem in primo De rep. quam Socrates definitionem refutat, & haud dubiè tale est maxima ex parte ius, quo nunc in ciuitatibus vtimur.*

An verus sit Deus, cui Christiani seruiunt, cui soli debeat sacrificari,

CAP. XXII.

SEd responderi potest: Quis iste Deus est, aut vnde dignus probatur, cui deberet obtemperare Romani, vt nullum deorum præter ipsum colerent sacrificijs? Magnæ cæcitatis est adhuc quærere, quis iste sit Deus. Ipse est Deus cuius prophetæ prædixerunt, ista quæ cernimus. Ipse est Deus, à quo responsum accepit Abraham: In semine tuo benedicentur omnes gentes. Quod in Christo fieri, qui secundum carnem de illo semine exortus est, idem ipsi

qui

qui remanserunt huius nominis inimici velint nolíntve cognoscunt. Ipse est Deus, cuius diuinus spiritus per eos locutus est: quorum prædicta atq; completa per ecclesiam, quā videmus toto orbe diffusam, in libris superioribus posui. Ipse est Deus, quem Varro doctissimus Romanorum Iouem putat, quamuis nesciens quid loquatur: quod tamen ideo cōmemorandum putaui, quoniam vir tantę scientiæ nec nullum istum Deum potuit existimare, nec vilem. Hūc enim eum esse credidit, quem summum putauit Deum. Postremò ipse est Deus, quem doctissimus philosophorum, quamuis Christianorum acerrimus inimicus, etiam per eorum oracula quos deos putat, Deum magnum Porphyrius confitetur.

Quæ Porphyrius dicat oraculis deorum responsa de Christo.

CAP. XXIII.

NAm in libris quos ἐκ λογίων φιλοσοφίας appellat, in quibus exequitur atque conscribit rerum ad philosophiam pertinentium, velut diuina responsa, vt ipsa verba eius quemadmodum ex lingua Græca in Latinam interpretata sunt, ponam: Interroganti, inquit, quem deum placando reuocare possit vxorem suam à Christianismo, hæc ait versibus Apollo. Deinde verba Apollinis ista sunt: Fortè magis poteris in aqua impressis literis scribere, aut inflans pennas leues per aera vt auis volare, quàm semel pollutæ reuoces impiæ vxoris sensum. Pergat quomodo vult inanibus fallaciis perseuerans, & lamentationibus fallacissimis mortuum Deum cantans, quem iudicibus recta sentientibus perditum, pessima in speciosis ferrò iuncta mors interfecit. Deinde post hos versus Apollinis, qui non stante metro Latinè interpretati sunt, subiunxit atque ait: In his quidem tergiuersationem irremediabilis sententiæ eorū manifestauit, dicens: Quoniam Iudæi suscipiunt Deum magis quàm isti. Ecce vbi decolorans Christum, Iudæos præposuit Christianis: confitens quòd Iudæi suscipiant Deum. Sic enim exposuit versus Apollinis, vbi à iudicibus, rectè sentientibus Christum dicit occisum, tanquam illis iustè iudicantibus meritò sit ille punitus. Viderit quid de Christo vates mendax Apollinis dixerit, atque iste crediderit, aut fortasse vatem, quod nō dixit, dixisse iste ipse cōfinxerit: quàm verò sibi cōstet, vel ipsa oracula inter se faciat conuenire, postea videbimus. His tamen Iudæos tanquā Dei susceptores rectè dicit iudicasse de Christo, quòd

eum morte pessima excruciandum esse cēsuerint. Deus itaq; Iudæorum, cui perhibet testimonium audiēdus fuit, sic dicēs: Sacrificās diis eradicabitur, nisi Deo tantùm. Sed ad manifestaria veniamus, & audiamus quàm magnum Deum dicat esse Iudæorum. Ita ad ea quæ interrogauit Apollinē. quid melius [b]verbum siue ratio, an lex? Respondit, inquit, versibus, hæc dicens, ac deinde subiicit Apollinis versus, in quibus & isti sunt, vt quantum satis est inde decerpam: In Deum verò, inquit, generatorem, & in Regem ante omnia: quem tremit cælum & terra atq; mare & infernorum abdita. & ipsa numina perhorrescūt: quorum lex est pater, quem valde sancti honorant Hebræi. Tali oraculo dei sui Apollinis, Porphyrius tam magnum Deum dixit esse Hebræorum, vt eum & ipsa numina perhorrescant. Cùm ergo Deus iste dixerit: Sacrificans diis eradicabitur, miror quòd ipse Porphyrius non perhorruerit, & sacrificans diis eradicari nō formidauerit. Dicit etiā bona philosophus iste de Christo, quasi oblitus illius de qua paulò ante locuti sumus, cōtumeliæ suæ: aut quasi in somnis dij eius maledixerint Christo, & euigilantes eum bonum esse cognouerint, dignéq; laudauerint. Deniq; tanquam mirabile aliquid atq; incredibile prolaturus. præter opinionem, inquit, profectò quibusdam videatur esse quod dicturi sumus. Christum enim dij piissimum pronūciauerunt, & immortalem factum, & cum bona prædicatione eius meminerunt. Christianos autem pollutos, inquit, & contaminatos, & errore implicatos esse dicunt: & multis talibus aduersus eos blasphemiis vtuntur. Deinde subiicit, velut deorum oracula blasphemantium Christianos. Et post hæc: De Christo autē, inquit, interrogantibus si est Deus, ait Hecate: Quoniam quidem immortalis anima post corpus vt incedit, nosti: à sapientia autem abscissa semper errat, viri pietate præstātissimi est illa anima, hanc colūt aliena à se veritate. Deinde post verba eius quasi oraculi sui ipse cōtexens: Piissimum igitur virum, inquit, eum dixit, & eius animā sicut & aliorū piorū post obitū immortalitate donatā, & hāc colere Christianos errantes. Interrogantib. autē inquit: Cur ergo dānatus est? oraculo respondit dea: Corpus quidem debilitantibus tormētis semper oppositū est: anima autē piorū cęlesti sedi insidet. Illa verò anima aliis animab. fataliter dedit, quib[9] fata nō annuerūt deorū obtinere dona, neq; habere Iouis immortalis agnitionem

errore

errore implicari. Propterea ergo diis exosi: quia quibus fato non fuit nosse Deũ,nec dona à diis accipere, his fataliter dedit iste errore implicari. Ipse verò pius, & in cælum sicut pij concessit.Itaque hunc quidẽ non blasphemabis, c miseraberis autẽ hominum dementiam,ex eo in eis facile prǫcépsque periculum. Quis ita stultus est, vt non intelligat aut ab homine callido, eóque Christianis inimicissimo hæc oracula fuisse conficta, aut consilio simili ab impuris dæmonibus ita fuisse respõsa,vt scilicet quoniam laudãt Christum, propterea credantur veraciter vituperare Christianos:atq; ita si possint intercludant viam salutis æternę,in qua fit quisque Christianus? Suæ quippe nocendi astutię mille formi nõ credunt esse contrarium,si credatur eis laudãtibus Christum,dum tamen credatur etiam vituperantibus Christianos: vt eum qui vtrunque crediderit,talem Christi faciant laudatorẽ,ne velit esse Christianus. Ac sic quamuis ab illo laudatus ab istorum tamen dæmonum dominatu eum non liberet Christus: præsertim quia ita laudant Christũ, vt quisquis in eum talem crediderit, qualis ab eis prędicatur,Christianus verus non sit, d sed Photinianus hæreticus, qui tantummodo hominem non etiam Deum nouerit Christum:& ideo per eum saluus esse non possit: nec istorũ mendaciloquorũ dęmonũ laqueos vitare vel soluere. Nos autem neque Apollinem vituperantem Christum, neque Hecaten possumus approbare laudãtem. Ille quippe tãquàm iniquum Christũ vult credi,quem à iudicibus recta sentientibus dicit esse occisum:ista hominem piissimum,sed hominem tantùm.Vna est tamen & illius & huius intentio,vt nolint homines esse Christianos: quia nisi Christiani erunt, ab eorum erui potestate non poterunt.Iste verò philosophus,vel potius qui talibus aduersus Christianos quasi oraculis credunt, prius faciãt si posũt, vt inter se de ipso Christo Hecate atq; Apollo concordent,eumq; aut ambo vituperent,aut ambo collaudent. Quod si facere potuissent, nihilominus nos & vituperatores & laudatores Christi,fallaces dæmões vitaremus. Cùm verò eorum deus & dea inter se de Christo,ille vituperando. ista laudando dissentiant:profectò eis blasphemantibus Christianos non credunt homines,si rectè ipsi sentiant.Sanè Christum laudans:vel Porphyrius vel Hecate,cùm dicat eũ ipsum dedisse fataliter Christianis, vt implicarentur errore: causas tamen eiusdem,sicut putat,pandit erroris.Quas antequàm ex

verbis eius exponam, prius quæro: Si fataliter dedit Christus Christianis erroris implicationem, vtrũ volens, aut nolẽs dederit? Si volens, quomodo iustus? si nolens, quomodo beatus? Sed iam causas ipsius audiamus erroris. Sunt, inquit, spiritus terreni minimi loco terreno quodam malorũ dæmonum potestati subiecti. Ab his sapientes Hebræorum, quorũ vnus iste etiã Iesus fuit, sicut audisti diuina Apollinis oracula, quæ superius dicta sunt: ab his ergo Hebræi dæmonibus pessimis & minoribus spiritibus vetabant religiosos, & ipsis vacare prohibebant: venerari autem magis cælestes deos, amplius autem venerari Deum patrem. Hoc autem, inquit, & dij præcipiunt, & in superioribus ostẽdimus, quemadmodum animaduertere ad Deum monẽt, & illum colere vbique imperãt. Verùm indocti & impiæ naturæ, quibus verè fatum non cõcessit à diis dona obtinere, neq; habere Iouis immortalis notionẽ, non audiẽtes & deos & diuinos viros: deos quidem omnes recusauerunt, prohibitos autẽ dæmones non solùm nullis odiis insequi, sed etiam reuereri delegerũt. Deum autem simulantes se colere, ea sola per quæ Deus adoratur, non agunt. Nam Deus quidem vtpote omnium pater nullius indiget: sed nobis est bene, cùm eum per iustitiam & castitatẽ aliásque virtutes adoramus, ipsam vitam, precem ad ipsum faciẽtes, per imitationem & inquisitionem de ipso. [e]Inquisitio enim purgat, inquit: imitatio deificat affectionẽ ad ipsum operãdo. Bene quidem prædicauit Deum patrem: & quibus sit colẽdus moribus dixit. Quibus præceptis prophetici libri pleni sunt Hebræorum, quando sanctorum vita [f] siue vituperatur, siue laudatur. Sed in Christianis tantũ errat, aut tantum calumniatur, quantum volunt dæmones, quos opinatur deos, quasi cuiquã difficile sit recolere, quæ turpia, quæ decora erga deorum obsequium in theatris agebantur & templis: & attendere quæ legantur, dicantur, audiantur in ecclesiis, vel Deo vero quid offeratur: & hinc intelligere vbi ædificium, & vbi ruina fit morum. Quis autem huic dixit vel inspirauit nisi diabolicus spiritus tam vanum apertúmque mendacium, quòd dæmones ab Hebræis coli prohibitos reuereãtur potius quã oderint Christiani? Sed Deus ille quem coluerunt sapientes Hebræorum, etiam cælestibus sanctis angelis & virtutibus Dei, quos beatissimos tanquàm ciues in hac nostra peregrinatione mortali veneramur & amamus, sacrificari vetat, intonãs in lege sua

quam

quam dedit populo suo Hebræo, & valde minaciter dicens: Sacrificans diis eradicabitur. Et ne quisquam putaret dæmonibus pessimis, terrenísque spiritibus, quos iste dicit minimos vel minores ne sacrificetur esse præceptũ:[g] quia & ipsi in scripturis sanctis dicti sunt dij, non Hebræorum, sed gentium. Quod euidenter in Psalmo Lxx. interpretes posuerũt: dicentes: Quoniam omnes dij gẽtium dæmonia. Ne quis ergo putaret istis quidem dæmoniis prohibitũ esse, cælestibus autem vel omnibus, vel aliquibus sacrificari esse permissum, mox addidit: Nisi domino soli, id est, nisi domino tantùm: ne fortè in eo quod dicit, nisi domino soli, dominũ solem credat esse quispiam, cui sacrificandum putet. Quod non ita esse intelligendum [h] in scripturis Græcis facillimè reperitur. Deus igitur Hebræorum, cui tam magnum tantus etiam iste philosophus perhibet testimonium, legẽ dedit Hebræo populò suo, Hebræo sermone conscriptam, nõ obscuram & incognitam, sed omnibus iam gentibus diffamatam, in qua lege scriptum est: Sacrificans diis eradicabitur, nisi domino tantùm. Quid opus est in hac eius lege, eiúsque prophetis de hac re multa perquirere, imò non perquirere, non enim abstrúsa vel rara sunt, sed aperta & crebra colligere, & in hac disputatione mea ponere: quibus luce clarius appareat, nulli omnino nisi tantùm sibi, Deũ verum & summũ voluisse sacrificari. Ecce hoc vnum breuiter, imò granditer, minaciter, sed veraciter dictum ab illo Deo, quem tam excellenter eorum doctissimi prædicãt, audiatur, timeatur, impleatur, ne inobedientes eradicatio consequatur. Sacrificans, inquit, diis eradicabitur, nisi domino tantùm: non quo rei egeat alicuius, [1] sed quia nobis expedit, vt res eius simus. Hinc enim canitur in sacris literis Hebræorum: Dixi domino, Deus meus es tu, quoniam bonorum meorum non eges. Huius autem præclarissimum atque optimum sacrificium nos ipsi sumus. Hæc est ciuitas eius, cuius rei mysterium celebramus oblationibus nostris, quę fidelibus notæ sunt, sicut in libris præcedentibus disputauimus. Cessaturas enim victimas, quas in vmbra futuri offerebant Iudæi: & vnum sacrificium gentes à solis ortu vsque ad occasum, sicut iam fieri cernimus oblaturas, per prophetas Hebræos oracula increpuere diuina. Ex quibus quãtum satis visum est, nonnulla protulimus, & huic iam operi aspersimus. Quapropter vbi non est ista iustitia, vt secundùm suam gra-

tiam ciuitati obediēti Deus imperet vnus & summus, ne cuiquam sacrificet, nisi tātùm sibi: & per hoc in omnibus hominibus ad eandem ciuitatē pertinentibus atque obedientibus Deo, animus etiam corpori atq; ratio vitiis ordine legitimo fideliter imperet: vt quemadmodū iustus vnus, ita cœtus populúsque iustorum viuat ex fide,[k] quæ operatur per dilectionem, qua homo diligit Deum, sicut diligendus est Deus, & proximum sicut seipsum. Vbi ergo non est ista iustitia, profectò non est cœtus hominum iuris consensu, & vtilitatis communio sociatus. Quod si non est, vtique populus non est: si vera est hæc populi definitio. Ergo nec respublica est, quia res populi non est, vbi ipse populus non est.

L. VIVES.

a NAm in libris quos θιολογίων φιλοσοφίας.} *Hoc est, de philosophia responsorum à diis: in quo opere oracula Apollinis ponit, & cæterorum deorum, ex quis citauimus nonnulla.*

b Verbum siue ratio.} *Vtrunque est λόγος.*

c Miraberis autem hominum dementiam.} *In antiquis habetur: Miseraberis. vt viliores & contemptiores faceret.*

Photinianus. d Sed Photinianus hęreticus.} *Hic damnatus est in concilio Syrmico, vt Cassiodorus in Tripartita narrat historia, conuictusque à Sabino pontifice Ancyrensi. Secutus est dogma Pauli Samosateni hæretici, ita quidam eandem esse hæresim existiment & tradant.*

e Inquisitio enim purgat.} *Est enim inquisitio, quæ spectat ad lustrationem animi, qua ipse purgatur tenebris & obscuritate: & postquam inuenerit ac cognouerit Deum, studet eum imitari, fierique similis eius, hoc est planè Deus.*

f Siue vitup.} *In Brugensi & Coloniensi libris vituperatur non legitur, sed imperatur, integriore sensu: nec vllus erit si dicas vituperatur: Prophetæ enim sanctorum vitam non vituperant: sed aut sanctè viuere hortātur & iubēt, aut sanctè viuētes cōmendent, & laudibus eui hunt.*

Deus. g Et ipsi in scripturis.} *Origenes in Cantica: Deus nomen principaliter in eo est, ex quo omnia, & per quem omnia, & in quo omnia: quod à parte virtutem & naturā trinæ singularitatis denuntiat. Secundo verò in loco, & vt ita dixerim abusiuè, deos dicit scriptura etiā illos, ad quos sermo Dei fit, sicut confirmat Saluator in Euangeliis, Sed & cælestes virtutes sub hoc nomine appellari videntur, dum dicitur: Deus stetit in synagoga deorum: in medio autem deos diiudicat. Tertio verò in loco tam non abusiuè, sed falsò dÿ gentium dæmones appellantur, cùm dicitur: Omnes dÿ gentium dæmonia. Tantum Origenes;*

Augu-

Augustinus in hoc psalmo 95. euidēter Septuaginta interpretes posuisse dicit: Omnes dij gentium dæmonia. ὅτι πάντες οἱ θεοὶ τῶν ἐθνῶν δαιμόνια. *Nam in Hebræo in Psal.96. hoc enim numero apud eos legitur, Hieronymus vertit: Omnes dij populorum sculptilia.*

h In scripturis Græcis facillimè.} εἰ μὴ τῷ κυρίῳ μόνῳ. *Neque id ineptè Augustinus addit: nam plerique populi solem tantum pro Deo colebant, & multi philosophorum hunc tantum Deum arbitrati sunt, ac cæterorum deorum virtutes in hunc retulerunt, vt docet Macrobius.*

i Sed quia nobis expedit.} *Nihil nos Deo damus, cùm rectè viuimus: neque ipse maior aut beatior fit, sed bene nobiscum agitur: ita non nobis debetur gratia quòd boni sumus, sed eam nos potius Deo debemus, cuius beneficio sumus boni.*

k Quæ operatur per dilectionem.} *Caret actione ac motu suo, & velut vua, cùm in opera charitas non exit, iacet, languet, mortua est.*

Qua definitione constet populi & reipublicæ nuncupationem rectè sibi, non solùm Romanos, sed etiam regna alia vendicare. CAP. XXIIII.

SI autem populus non isto, sed alio definitur modo, velut si dicatur: Populus est cœtus multitudinis rationalis, rerum quas diligit concordi communione sociatus: profectò vt videatur qualis quisque populus sit, illa sunt intuenda quæ diligit. Quæcunque tamen diligat, si cœtus est multitudinis non pecorum, sed rationalium creaturarum, & eorum quæ diligit, communione concordi sociatus est, non absurdè populus nuncupatur: tantò vtique melior, quantò in melioribus: tantòque deterior, quantò est in deterioribus concors. Secundum istam definitionem nostram Romanus populus, populus est: & res eius sine dubitatione respublica. Quid autem primis temporibus suis, quídve sequentibus populus ille dilexerit, & quibus moribus ad cruētissimas seditiones, atque inde ad socialia, atque ciuilia bella perueniens, ipsam concordiam, quæ salus quodammodo est populi, ruperit atque corruperit, testatur historia: de qua in præcedentibus libris multa posuimus. Nec ideo tamen vel ipsum non esse populum, vel eius rem dixerim non esse rempublicam, quandiu manet qualiscunque multitudinis rationalis cœtus, rerum quas diligit concordi communione sociatus. Quod autem de isto populo, & de ista republica dixi, hoc de Atheniensium, vel quorūcunque Græcorū, hoc de Aegyptiorum, hoc de illa Babylone Assyriorum, quando

in rebus suis publicis imperia vel parua vel magna tenuerũt: & de alia quacunque aliarum gentium intelligat dixisse atque sensisse. Generaliter quippe ciuitas impiorum, cui non imperat Deus obedienti sibi, vt sacrificium non offerat, nisi tantummodo sibi, & per hoc in illa & animus corpori, ratióque vitiis rectè ac fideliter imperet, caret iustitiæ veritate.

Quòd non possint ibi veræ esse virtutes, vbi non est vera religio. CAP. XXV.

Vamlibet enim videatur animus corpori, & ratio vitiis laudabiliter imperare, si tamen Deo animus: & ratio ipsa nõ seruit, sicut sibi seruiendum esse ipse Deus præcepit, nullo modo corpori vitiísque rectè imperat. Nam qualis corporis atque vitiorũ potest esse mens: domina, veri Dei nescia, nec eius imperio subiugata, sed vitiosissimus dæmonibus corrumpentibus prostituta? Proinde virtutes quas sibi habere videtur, per quas imperat corpori & vitiis ad quodlibet adipiscendum vel tenendum, nisi ad Deum retulerit, etiam ipsæ vitia sunt potius quàm virtutes. Nam licet à quibusdam tunc veræ & honestæ putentur esse virtutes [a] cùm ad seipsas referuntur: nec propter aliud expetuntur, etiam tunc inflatę ac superbæ sunt: & ideo non virtutes virtutes, sed vitia iudicanda sunt. Sicut enim non est à carne, sed super carnem, quod carnem facit viuere: sic non est ab homine, sed super hominem, quod hominem facit beatè viuere: nec solum hominem, sed etiam quamlibet potestatem virtutémque cælestem.

L. VIVES.

a Cum ad seipsas referuntur.} *Stoici virtutes propter se amandas putarũt, ex quorũ sentẽtiis illa sunt: Virtutẽ seipsa esse contentam, ipsamq; pretiũ esse sibi: & eã vnã satis esse ad bene beateq; viuẽdum. Apud Senecã & Ciceronẽ Stoicissantem, quam opinionẽ videri vult Platonis dogmatis astipulari. Cicer. 5. De finibus duo genera ponit propter se expetendorũ. Vnũ, quod est in his in quibus completur summũ bonũ, quæ sunt animi aut corporis: alterum, eorum quæ sunt extrinsecus, id est, quæ neque animis insunt, neque corporibus: vt parẽtes, liberi, vt propinqui, vt ipsa patria. Sunt illa quidẽ sua spõte chara: sed eodem in genere, in quo illa non sunt. In sententiis theologicis disputatur, An virtutes propter se amandæ sint. Nam Ambrosius affirmare videtur in Epist. ad Galat. Augustinus verò 13. De trinitate negare. Collector sententiarum & amãdas propter se ait virtutes, & possessores sui sancta*

& sym-

& syncera delectatione delectent, & tamen referendas ad sempiternam beatitudinem. Verùm ita sunt virtutes cum praeceptis Dei coniunctae, vt amare illas nemo poßit, quin summo & primo amoris loco Deum habeat. Neque virtutes sic amabit propter ipsas, quin parentem, autorem & magistrum earum Deũ plus amet. Nã hae semper oculos amantis sui ad illum attollunt: ita fiet, vt quamuis se virtutes credat habere charas propter seipsas, ad illásque toto ferri pectore, in fine in omnium Deum perueniat. Sed August. hoc loco de Gentilibus loquitur; quibus virtutes si externum precium peterent, sordidae & mercenariae videbantur, sin conscientia acquiescerent, pulcherrimae & verae virtutes. Sed is erat illis primus gradus ad arrogantiam, quum alios prae se contemnerent.

De pace populi alienati à Deo, qua vtitur ad pietatem populus Dei, dum in hoc peregrinus est mundo.

CAP. XXVI.

QVocirca vt vita carnis anima est, ita beata vita hominis Deus est: de quo dicunt sacrae literae Hebreorum: [a] Beatus populus, cuius est Dominus Deus ipsius. Miser igitur populus ab isto alienatus Deo, diligit tamen ipse etiam quandam pacem suam non improbandam, quam quidem non habebit in fine, quia nõ ea bene vtitur ante finem. Hanc autem vt interim habeat in hac vita, [b] nostra etiam interest: quoniam quandiu permixtae sunt ambae ciuitates, vtimur & nos pace Babylonis, ex qua ita per fidem Dei populus liberatur, vt apud hanc interim peregrinetur. Propter quod & Apostolus admonuit ecclesiam, vt oraret pro regibus eius atque sublimibus, addens & dicens, vt quietam & tranquillam vitam agamus cum omni pietate [c] & charitate. Et propheta Hieremias quum populo veteri Dei venturam praenuntiaret captiuitatem, & diuinitus imperaret, vt obediẽter in Babyloniam irent, Deo suo etiam ista patientia seruiẽtes, monuit & ipse vt oraretur pro illa, dicens: quia in pace eius erit pax vestra, vtique interim temporalis, quae bonis malisque communis est.

L. VIVES.

a BEatus populus, cuius est Dominus Deus ipsius. } *Psal. 144. in quo enumeratis fortunae bonis, quae quidam in primo beatitudinis loco statuunt, numerosa prole, auro, argento, faecundis pecoribus, praedus, & posseßionibus amplißimis atque vberrimis, tum, fructibus istarum rerum omnium pacatis, cum quiete ac laetitia, ad extremum concludit: beatum dixerunt populum cui haec adsunt: imò*

verò beatus populus, cuius est Dominus Deus eius.

b Nostra etiam interest. } *Alibi, nostri, quasi in rem nostram.*

c Et charitate. } *Alibi castitate, melius σωφροσύνη.*

De pace seruientium Deo, cuius perfecta tranquillitas in hac temporali vita non potest apprehendi.

CAP. XXVII.

PAx autem nostra propria, & hîc est cum Deo per fidem, & in æternum erit cum illo [a]per speciem. Sed hîc siue illa communis, siue nostra propria talis est pax vt solatium miseriæ sit potius, quàm beatitudinis gaudium. Ipsa quoque nostra iustitia quamuis vera sit propter veri boni finem, ad quem refertur, tamen tanta est in hac vita, [b]vt potius peccatorum remissione constet, quàm perfectione virtutum. Testis est oratio totius ciuitatis Dei, quæ peregrinatur in terris. Per omnia quippe membra sua clamat ad Deum: Dimitte nobis debita nostra, sicut & nos dimittimus debitoribus nostris.[c] Nec pro eis est efficax hæc oratio, quorum fides sine operibus mortua est: sed pro eis, quorum fides per dilectionem operatur. Quia enim Deo quidem subdita, in hac tamen conditione mortali, & corpore corruptibili, quod aggrauat animam, non perfectè vitiis ratio imperat, ideò necessaria est iustis talis oratio. Nam profectò quanquam imperetur, nequaquam sine conflictu vitiis imperatur. Et vtique aliquid subrepit in hoc loco infirmitatis etiam bene confligenti, siue hostibus talibus victis subditísque dominanti, vnde si non facili operatione, certè labili locutione, aut volatili cogitatione peccetur. Et ideo quandiu vitiis imperatur, plena pax non est: quia & illa quæ resistunt, periculoso debellantur prælio: & illa quæ victa sunt, nondum securo triumphantur otio, sed adhuc solicito premuntur imperio. In his ergo tentationibus, de quibus omnibus in diuinis eloquiis breuiter dictum est: [e]Nunquid non tentatio est vita humana super terram? quis ita viuere præsumat, vt dicere Deo, Dimitte nobis debita nostra, non necesse habeat, nisi homo elatus? Nec verò magnus, sed inflatus ac tumidus, cui per iustitiam resistit, qui gratiam largitur humilibus. Propter quod scriptum est: Deus superbis resistit, humilibus autem dat gratiam. Hîc itaque in vnoquoque iustitia est, vt obedienti Deus homini, animus corpori, ratio autem vitiis etiam repugnantibus imperet, vel subigendo, vel resistendo: atque vt ab ipso

Deo

Deo petatur & meritorum gratia:& venia delictorum, ac de acceptis bonis gratiarum actio persoluatur. In illa verò pace finali quò referenda, & cuius adipiscendæ causa habenda est ista iustitia: quoniā sanata immortalitate atque incorruptione natura vitia non habebit: nec vnicuique nostrū vel ab alio vel à seipso quicquam repugnabit, non opus erit vt ratio vitiis, quæ nulla erunt imperet: sed imperabit Deus homini, animus corpori: tantáque obediendi ibi erit suauitas & facilitas, quāta viuendi regnandíque felicitas. Et hoc illic in omnibus hominibus, atque in singulis æternum erit, æternúmque esse certum erit: & ideò pax beatitudinis huius, vel beatitudo pacis huius, summum bonum erit.

L. VIVES.

a Per speciem.} *Quasi per spectationem & visionem.*

b Vt potius peccatorum.} *Magna enim ex parte sumus boni, non quòd benè viuimus, sed quòd commissorum scelerum nobis fit à Deo gratia.*

c Nec pro eis est efficax hæc oratio.} *Non aliter, quàm quod salubre sumitur à corpore, nihil prodest emortuo membro corporis: & hæc orationis particula: Dimitte nobis debita nostra, sicut & nos dimittimus debitoribus nostris: imprecatio est ei, qui illam dicit, fratri suo inimicus & iratus.*

d Nunquid non tentatio est vita humana.} *Iob 7 Vulgò legimus: Militia est vita hominis super terram. Sed LXX. vtitur Augustinus; vt assolet πειρατήριον quasi tentorius locus. Seneca lib. 16. Epist. Atqui viuere, mi Lucili, militare est. Itaque hi qui iactantur, & per operosa atque ardua sursum atque deorsum eunt, & expeditiones periculosissimas obeunt, fortes viri sunt, prioresque castrorum. Isti quos publica quies aliis laborantibus molliter habet, turturillæ sunt, tuti contumeliæ causa.*

In quem finem venturus sit exitus impiorum

CAP. XXVIII.

Orum autem qui non pertinent ad istam ciuitatem Dei, erit è contrario miseria sempiterna, quæ etiam secunda mors dicitur: quia nec anima ibi viuere dicenda est, quæ à vita Dei alienata erit: nec corpus, quod æternis doloribus subiacebit. Ac per hoc ideò durior ista secunda mors erit: quia finiri morte non poterit. Sed quoniam sicut miseria beatitudini, & mors vitæ, ita bellum paci videtur esse contrarium: meritò quæritur: sicut pax in bonorū finibus prædicata est atque laudata, quod vel quale

bellum in finibus malorum è contrario possit intelligi. Verùm qui hoc quærit, attendat quid in bello noxium perniciosumque sit: & videbit nihil aliud esse, quàm inter se rerum aduersitatem atque conflictum. Quod igitur bellum grauius & amarius cogitari potest, quàm vbi voluntas sic aduersa est passioni, & passio voluntati, vt nullius earum victoria tales inimicitiæ finiantur, & vbi sic confligit cum ipsa natura corporis vis doloris, vt neutrum alteri cedat? Hic enim quando contingit iste conflictus, aut dolor vincit, & sensum mors adimit: aut neutra perdurans vincit, & dolorem sanitas tollit. Ibi autem & dolor permanet, vt affligat: & neutra perdurat, vt sentiat: quia vtrunque ideò non deficit, ne pœna deficiat. Ad hos autem fines bonorum & malorum, illos expetendos, istos cauendos: quoniam per iudicium transibunt ad illos boni, ad istos mali: de hoc iudicio quantum Deus donauerit, in consequenti volumine disputabo.

DIVI

DIVI

AVRELII AVGVSTINI EPISCOPI AD MARCELLINVM DE ciuitate Dei,

LIBER XX.

Quòd quamuis in omni tempore Deus iudicet, in hoc tamen libro de nouissimo eius iudicio est propriè disputandum.

CAP. I.

De die vltimi iudicij Dei, quod ipse donauerit locuturi, eúmque asserturi aduersus impios & incredulos, tanquam in ædificij fundaméto prius ponere testimonia diuina debemus. Quibus qui nolunt credere, humanis ratiunculis falsis atque fallacibus contrauenire conantur: ad hoc vt aut aliud significare contendant, quod adhibetur testimonium de literis sacris, aut omnino diuinitus esse dictum negent. Nam nullum existimo esse mortalium, qui cùm ea sicut dicta sunt intellexerit, & à summo ac vero Deo per animas sanctas dicta esse crediderit, non eis cedat atque consentiat: siue id etiam ore fateatur, siue aliquo vitio fateri erubescat, aut metuat: vel etiam pernicacia simillima insaniæ, id quod falsum esse nouit aut credit, contra id quod verum esse nouit aut credit, etiam contentiosissimè defendere moliatur. Quod ergo in confessione ac professione tenet omnis ecclesia Dei veri, Christum de cælo esse venturum ad viuos ac mortuos iudicandos, hunc diuini iudicij vltimum diem dicimus, id est nouissimum tempus. Nam per quot dies hoc iudicium tendatur, incertum est: sed scripturarum more sanctarum, diem poni solere pro tempore, nemo qui il-

las literas quamlibet negligenter legerit, nescit. Ideo autem cùm diē iudicij Dei dicimus, addimus vltimū vel nouissimū, quia & nunc iudicat, & ab humani generis initio iudicauit, dimittens de paradiso, & à ligno vitæ separās primos homines peccati magni perpetratores: imò etiam quando angelis peccantibus nō pepercit, quorum princeps homines à seipso subuersus inuidendo subuertit, proculdubiò iudicauit. Nec sine illius alto iustóq; iudicio, & in hoc aereo cælo, & in terris, & dæmonū & hominum miserrima vita est, erroribus ærūnisq; plenissima. Verùm etsi nemo peccasset, non sine bono rectóque iudicio Deus vniuersam rationalem creaturam perseuerantissimè sibi domino suo cohærentem in æterna beatitudine retineret. Iudicat etiam, non solùm vniuersaliter de genere dæmonum atque hominum, vt miseri sint propter primorum meritum peccatorū: sed etiam de singulorum operibus propriis, quæ gerunt arbitrio voluntatis. Nam & dæmones ne torqueantur, precātur, nec vtique iniustè vel parcitur eis, vel pro sua quique improbitate torquentur. Et homines plerunq; apertè, semper occultè luunt pro suis factis diuinitus pœnas: siue in hac vita, siue post mortem, quamuis nullus hominum agat rectè, nisi diuino adiuuetur auxilio: nullus dæmonum agat iniquè, nisi diuino eodémque iustissimo Dei iudicio permittatur. Sicut enim ait Apostolus: Non est iniquitas apud Deum. Et sicut ipse alibi dicit: Inscrutabilia sunt iudicia Dei, & inuestigabiles viæ eius. Non igitur in hoc libro de illis primis nec de istis mediis Dei iudiciis, sed de ipso nouissimo iudicio, quantum ipse tribuerit, disputabo: quando Christus de cælo venturus est viuos iudicaturus & mortuos. Iste quippe dies iudicij propriè iam vocatur, eo quòd nullus ibi erit [a] imperitæ querelæ locus, cur iniustus ille sit felix, & cur iustus ille infelix. Omnium namque tunc non nisi bonorum vera & plenissima felicitas, & omnium non nisi malorum digna & summa infelicitas apparebit.

IOAN.

IOANNIS LODOVICI VIVIS VALENTINI IN VIGESIMVM LIBRVM De ciuitate Dei, Diui Aurelij Augustini Commentaria.

a IMperitæ querelæ locus. } *Nam in hac vita quærunt homines, cur mali sunt diuites, sani, læti, contrà boni inopes, ægri, mœsti. Hæc mirantur qui ignorant ea non esse bona, quæ ipsi maximè credunt. Neque enim vnquam malis vera contingunt bona, nec bonis vera mala: quod etiam si bona illa & mala vocanda sunt, quæ ipsi putant, id non sine maximis causis fit, quas ipsi quum nesciant, rerum ordinem insani iudiciis suis damnant: in iudicio Christi ibi demum nec vera nec ficta bona euenient, nisi bonis: nec vllis malis illis prementur, præter malos: idque apertè vt omnes conspiciant.*

De varietate rerum humanarum, cui non potest dici deesse iudicium Dei, quamuis nequeat inuestigari.

CAP. II.

NVnc autem & mala æquo animo ferre discimus, quæ patiuntur & boni: & bona non magnipendere quæ adipiscuntur & mali. Ac per hoc etiam in his rebus, in quibus non apparet diuina iustitia, salutaris est diuina doctrina. Nescimus enim quo iudicio Dei bonus ille sit pauper, malus ille sit diues: iste gaudeat, quem pro suis perditis moribus cruciari debuisse mœroribus arbitramur: contristetur ille, quem vita laudabilis gaudere debuisse persuadet: exeat de iudicio, non solùm inultus, verumetiam damnatus innocens, aut iniquitate iudicis pressus, aut falsis obrutus testimoniis: econtrario scelestus aduersarius eius, non solùm impunitus, verumetiam vindicatus insultet: impius optimè valeat, pius languore tabescat. Latrocinentur sanissimi iuuenes: & qui nec verbo quenquã lędere potuerunt, diuersa morborum atrocitate affligantur: infantes vtiles rebus humanis immatura morte rapiantur; & qui videntur, nec nasci debuisse, diutissimè insuper viuant: plenus criminibus subli-

metur honoribus, & hominem sine querela tenebræ ignobilitatis abscondant: & cætera huiusmodi, quæ quis colligat, quis enumeret? Quæ si haberēt in ipsa velut absurditate constantiam, vt in hac vita in qua homo, sicut sacer psalmus eloquitur, vanitati similis factus est, & dies eius velut vmbra prætereunt, non nisi mali adipiscerentur transitoria bona ista atque terrena: nec nisi boni talia paterētur mala, posset hoc referri ad iudicium iustum Dei, vel etiam benignum: vt qui non erant assecuturi bona æterna, quæ faciunt beatos, his temporalibus, vel deciperentur pro malitia sua, vel pro Dei misericordia consolarentur bonis: & qui non erant passuri æterna tormenta, temporalibus, vel pro suis quibuscūque, vel quantuliscunque peccatis affligerentur, [a] vel propter implendas virtutes exercerentur malis. Nunc verò quando non solùm in malo sunt boni, & in bono mali, quod videtur iniustum; verumetiam plerunque, & malis mala eueniunt, & bonis bona proueniunt: magis inscrutabilia fiunt iudicia Dei, & inuestigabiles viæ illius. Quamuis ergo nesciamus quo iudicio Deus ista, vel faciat, vel fieri sinat: apud quem summa virtus est, & summa sapientia, summáque iustitia, nulla infirmitas, nulla temeritas, nulla iniquitas: salubriter tamē dicimus non magnipendere, seu bona, seu mala, quæ videmus esse bonis malisque communia: & illa bona quærere, quæ bonorum: atque illa mala maximè fugere, quæ propria sunt malorum. Cùm verò ad illud Dei iudicium venerimus, cuius tempus iam propriè dies iudicij, & aliquando dies domini nuncupatur, non solùm quæcunque tunc iudicabuntur, verumetiam quæcunque ab initio iudicata, & quæcunque vsque ad illud tempus adhuc iudicanda sunt, apparebunt esse iustissima. Vbi hoc quoque manifestabitur, quàm iusto iudicio Dei fiat, vt nunc tam multa, ac penè omnia iusta iudicio Dei sensus mentésque mortalium lateāt: cùm tamen in hac re piorum fidem non lateat, iustum esse quod latet.

L. VIVES.

[a] VEl propter implendas virtutes. } *Vt haberent quo virtus exercitata vires, neruos, & robur sumeret. Actuosa enim est virtus, quæ si cessat, languescit, & ceu ignis, qui nisi quod agat inuenit, extinguitur. Sin exerceatur aduerso fortunæ flatu, habet quo absoluatur.*

Quid

Quid in libro Ecclesiastes Salomon de his quæ in hac vita, & bonis & malis sunt communia disputarit. CAP. III.

NEmpe Salomon sapientissimus rex Israel, qui regnauit in Hierusalem [a]librum qui vocatur Ecclesiastes, & à Iudæis quoque habetur in sacrarum canone literarum, sic exorsus est: [b] Vanitas vanitatum dixit Ecclesiastes: Vanitas vanitatum & omnia vanitas. Quæ homini abundantia in omni labore suo quo laborat sub sole? Et cùm ex hac sententia connecteret cætera, commemorans ærumnas erroresque vitæ huius, & euanescentes interea temporum lapsus, vbi nihil solidum, nihil stabile retinetur: in ea rerum vanitate sub sole, illud etiam deplorat quodammodo, quod cùm sit abundantia sapientiæ super insipientiam, [c] sicut est abundantia lucis super tenebras, sapientisque oculi sint in capite ipsius, & stultus in tenebris ambulet, vnus tamen incursus incurrat omnibus vtique in hac vita quæ sub sole agitur, significans videlicet ea mala, quæ bonis & malis videmus esse communia. Dicit etiam illud, quòd & boni patiantur mala tanquam mali sint, & mali tanquam boni sint adipiscantur bona, ita loquens: Est, inquit, vanitas quæ facta est super terram: quia sunt iusti super quos venit quasi factum impiorum: & sunt impij, super quos venit sicut factum iustorum. Dixi quoniam hoc quoque vanitas. In hac vanitate, cui quantum satis visum est, intimandæ, totum istum librum vir sapientissimus deputauit: non vtique ob aliud, nisi vt eam vitam desideremus, quę vanitatem non habet sub hoc sole, sed veritatem sub illo, qui fecit hunc solem: [d]In hac ergo vanitate, nunquid nisi iusto Dei rectóque iudicio similis eidem vanitati factus vanesceret homo? In diebus tamen vanitatis suæ interest plurimum, vtrum resistat, an obtéperet veritati, & vtrum sit expers veræ pietatis, an particeps: non propter vitæ huius vel bona acquirenda, vel mala vitanda vanescendo transeuntia, sed propter futurum iudicium, per quod erunt & bonis bona, & malis mala, sine fine mansura. Denique iste sapiens hunc librum sic conclusit, vt diceret: Deum time, & mandata eius custodi, quia hoc est omnis homo: quia omne hoc opus Deus adducet in iudicium in omni despecto, siue bonum, siue malum. Quid breuius, verius, salubrius dici potuit? Deum, inquit, time, & mãdata eius custodi: quia hoc est omnis homo. Quicunque enim est hoc, est custos vtique mandatorum Dei:

quoniam qui hoc nõ eſt, nihil eſt. Non enim ad veritatis imaginem reformatur, remanens in ſimilitudine vanitatis. Quia omne hoc opus, id eſt quod ab homine fit in hac vita, ſiue bonum, ſiue malum, Deus adducet in iudicium, in omni deſpecto, id eſt in omni etiam qui contemptibilis hîc videtur, & ideo nec videtur: quoniam Deus & ipſum videt, nec eum deſpicit, nec cùm iudicat, præterit.

L. VIVES.

a Librum qui vocatur Eccleſiaſtes.} *Hoc eſt, concionator, quem multi Hebræorum conſcriptum ab eo ferunt in pœnitentia vitæ flagitioſe actæ ac impiæ. Alij dicunt, quum ſpiritu prophetico præuideret diuiſionem regni ſui, ſub Roboam filio ſuo, adductum in contemptum inſtabilis vanitatis.*

b Vanitas vanitatum.} *Sic ſeptuaginta interpretati ſunt: cæteri verò, vt Hieronymus ait, ἀτμὰς ἀτμῶν, hoc eſt vapor fumi & aura tenuis, quæ citò reſoluitur.*

c Sicut eſt abundantia lucis ſuper tenebras.} *Tantum ab ſtultitia ſapientia abeſt, quantum à tenebris dies & ſol.*

d In hac ergo vanitate.} *In tanta vanitate mens hominum, niſi à Deo edoceretur, vaneſceret falſáq; ſumeret pro veris, aut profectò peccatis abſumeretur, & velut fumus in mortẽ ſecundã euanida contabeſceret.*

Quòd ad differendum de nouiſſimo iudicio Dei, noui primùm teſtamenti, ac deinde veteris teſtimonia prolaturus ſit.

CAP. IIII.

Vius itaque vltimi iudicij Dei teſtimonia de ſcripturis ſanctis quæ ponere inſtitui, prius eligenda ſunt de libris inſtrumenti noui, poſtea de veteris. Quamuis enim vetera priora ſint tempore, noua tamen anteponenda ſunt dignitate: quoniam illa vetera præconia ſunt nouarum. Noua igitur ponenda ſunt prius, quæ vt firmius probemus, aſſumentur & vetera. In veteribus habentur lex & prophetiæ, in nouis Euangelium & Apoſtolicæ literæ. Ait autem Apoſtolus: Per legem enim cognitio peccati. Nunc autem ſine lege iuſtitia Dei manifeſtata eſt, teſtificata per legem & prophetas: iuſtitia autem Dei, per fidem Ieſu Chriſti in omnes qui credunt in eum. Hæc autem iuſtitia Dei ad nouum pertinet teſtamentum, & teſtimonium habet à veteribus libris, hoc eſt, à lege & prophetis. Prius ergo ipſa cauſa ponenda eſt, & poſtea teſtes introducẽdi. Hunc & ipſe Ieſus Chriſtus ordinẽ ſeruandũ eſſe demõſtrans: Scriba,

ba, inquit, eruditus in regno Dei, similis est viro patrifamiliâs proferenti de thesauro suo noua & vetera. Non dixit vetera & noua: quòd vtique dixisset, nisi maluisset meritorum ordinem seruare quàm temporum.

Quibus sententiis Domini saluatoris diuinum iudicium futurum in fine seculi declaretur, CAP. V.

ERGO ipse Saluator cùm obiurgaret ciuitates, in quibus virtutes magnas fecerat, neque crediderant, & eis alienigenas anteponeret: [a] Veruntamen, inquit, dico vobis, Tyro & Sidoni remissius erit in die iudicij quàm vobis. Et paulò pòst alteri ciuitati: Amen, inquit, dico vobis, quia terræ Sodomorum remissius erit in die iudicij quàm tibi. Hîc euidentissimè prædicat diem iudicij esse venturum. Et alio loco: Viri Niniuitæ, inquit, surgent in iudicio cũ generatione ista: & cõdemnabunt eam: quia pœnitentiam egerunt in prædicatione Ionę: [b] & ecce plus quàm Iona hîc. Regina Austri surget in iudicio cum generatione ista, & cõdẽnabit eam: quia venit à finibus terræ audire sapientiam Salomonis, & ecce plus quàm Salomõ hîc. Duas hoc loco res dicimus: & vẽturum esse iudiciũ, & cũ mortuorũ resurrectione venturum. De Niniuitis enim & regina Austri quãdo hæc dicebat, de mortuis sine dubio lóquebatur, quos tamen in die iudicij resurrecturos esse prædixit. [c] Nec ideo dixit condemnabũt, quia & ipsi iudicabunt, sed quia ex ipsorum comparatione isti meritò damnabũtur. Rursus alio loco, cũ de hominũ bonorũ & malorũ nunc permixtione, posteà separatione, quæ vtique in die iudicij futura est, loqueretur, adhibuit similitudinẽ de tritico seminato, & superseminatis zizaniis, eámque suis exponens discipulis: Qui seminat, inquit, bonum semen, est filius hominis: ager, autem est hic mũdus: bonũ verò semen hi sunt filij regni: zizania autẽ hi filij sunt nequã. Inimicus autem qui seminauit ea, est diabolus. Messis autẽ consummatio seculi, messores verò angeli sunt, Sicut ergo colliguntur zizania, & igni comburuntur: sic erit in cõsummatione seculi. Mittet filius hominis angelos suos, & colligent de regno eius omnia scãdala, & eos qui faciũt iniquitatẽ, & mittent eos in caminũ ignis, ibi erit fletus & stridor dentiũ. Tũc iusti fulgebũt sicut Sol in regno patris eorũ. Qui habet aures audiendi, audiat. Hîc quidem iudiciũ vel diem iudicij nõ nominauit, sed multo eum clarius ipsis rebus expressit, & in fine

seculi futurum esse prædixit. Item discipulis suis: Amen, inquit, dico vobis, quòd vos qui secuti estis me, in regeneratione, cùm sederit filius hominis in sede maiestatis suæ, sedebitis & vos super sedes duodecim, iudicantes duodecim tribus Israel. Hinc discimus cum suis discipulis iudicaturum Iesum. Vnde & alibi Iudæis dixit: Si ergo in Beelzebub eiicio dæmonia, filij vestri in quo eiiciũt. Ideo ipsi iudices vestri erũt. Nec quoniã super duodecim sedes sessuros esse ait, duodecim solos homines cum ipso iudicaturos putare debemus. Duodenario quippe numero vniuersa quædã significata est iudicantiũ multitudo propter duas partes numeri septenarij, quo significatur plerũque vniuersitas, quæ duæ partes, id est, tria & quatuor, altera per alteram multiplicatæ duodecim faciunt. Nã & quatuor ter, & tria quater duodecim sunt: & si qua alia huius duodenarij numeri, quæ ad hoc valeat, ratio reperitur. Alioquin quoniam in locum Iudæ traditoris Apostolu Matthiam legimus ordinatum: Apostolus Paulus, qui plus illis omnibus laborauit, vbi ad iudicãdum sedeat, non habebit: qui profectò cum aliis sanctis ad numerum iudicum se pertinere demonstrat, cùm dicit. Nescitis quia angelos iudicabimus? De ipsis quoque iudicãdis in hoc numero duodenario similis causa est. Non enim quia dictum est, Iudicantes duodecim tribus Israel, tribus Leui, quæ tertiadecima est, ab eis iudicanda non erit: aut solũ illum populũ, non etiam cæteras gentes iudicabunt. Quod autem ait, in regeneratione, proculdubiò mortuorum resurrectionem nomine voluit regenerationis intelligi. Sic enim caro nostra regenerabitur per incorruptionẽ, quemadmodum est anima nostra regenerata per fidẽ. Multa prætereo, quæ de vltimo iudicio ita dici videntur, vt diligenter considerata reperiantur ambigua, vel magis ad aliud pertinẽria: siue scilicet ad eum Saluatoris aduentum, quo per totum hoc tempus in Ecclesia sua venit, hoc est, in membris suis. particulatim atque paulatim, quoniã tota corpus est eius siue ad excidiũ terrenæ Hierusalem: quia & de illo cùm loquitur, plerunque sic loquitur tãquam de fine seculi, atque de illo die iudicij nouissimo & magno loquatur, ita vt dignosci non possit omnino, nisi ea quæ apud tres Euangelistas Matthæum, Marcum, & Lucam de hac re similiter dicta sunt, inter se omnia conferantur. Quædam quippe alter obscurius, alter explicat planius: vt ea quæ ad vnam rem pertinentia

nentia dicuntur, appareat vnde dicantur. Quod facere vtcunque curaui in quadam epistola, quam rescripsi ad beatæ memoriæ virum Hesychium Salonitanæ vrbis Episcopum, cuius epistolæ titulus est de fine seculi. Proinde iam illud hîc dicam, quod in Euangelio secundum Matthæum de separatione bonorum & malorum legitur per iudicium præsentissimum atque nouissimum Christi. Quum autem venerit, inquit, filius hominis in maiestate sua, & omnes angeli cum eo, tunc sedebit super sedem maiestatis suæ, & congregabuntur ante eum omnes gentes, & separabit eos adinuicem, sicut pastor segregat oues ab hœdis. Et statuet oues quidem à dextris suis, hœdos autem à sinistris. Tunc dicet Rex his qui à dextris eius erunt: Venite benedicti patris mei, possidete paratũ vobis regnum à constitutione mundi. Esuriui enim, & dedistis mihi manducare, sitiui, & dedistis mihi bibere: hospes erã, & collegistis me: nudus, & cooperuistis me: infirmus, & visitastis me: in carcere eram, & venistis ad me. Tunc respondebunt ei iusti, dicentes: Domine, quando vidimus te esurientem, & pauimus: sitientem, & dedimus tibi potum? Quando autem te vidimus hospitem, & collegimus te? Aut nudũ, & cooperuimus te? Aut quando te vidimus infirmum, aut in carcere, & venimus ad te? Et respondens Rex dicet illis: Amen dico vobis, quandiu vni fecistis de his fratribus meis minimis, mihi fecistis. Tunc dicet, inquit, & his qui à sinistris eius erunt: Discedite à me maledicti in ignem æternum, qui paratus est diabolo & angelis eius. Deinde similiter etiã his enumerat, quòd illa nõ fecerint, quæ dextros fecisse memorauit. Similitérque interrogantibus, quando eum viderint in horum indigentia constitutum: quod minimis suis factum non est, sibi factum non fuisse respondet, sermonémque concludẽs: Et hi, inquit, in supplicium æternum ibunt, iusti autem in vitam æternam. Ioannes verò Euangelista apertissimè narrat eum in resurrectione mortuorum futurum prædixisse iudicium. Cùm enim dixisset: Neque enim pater iudicat quenquam, sed iudicium omne dedit filio, vt omnes honorificent filium, sicut honorificant patrem. Qui non honorificat filium, non honorificat patrem, qui misit illum, Protinus addidit: Amen amen dico vobis, quia qui verbum meum audit, & credit ei qui me misit, habet vitam æternam: & in iudicium non veniet, sed transiet à morte in vitam. Ecce hîc dixit fideles suos in iudicium non

venire. Quomodo ergo per iudicium separabuntur à malis, & ad eius dextram stabunt, nisi quia hoc loco iudicium pro damnatione posuit? In tale quippe iudicium non venient, qui audiunt verbum eius, & credunt ei qui misit illum.

L. VIVES.

a Veruntamen, &c. Tyro & Sidoni.} *Tyrus & Sidon vrbes sunt maritimæ in Phœnicia.*

b Et ecce plus quàm Iona hîc.} *Hic non est pronomen, sed aduerbium, quasi hoc loco ὧδε.*

c Nec ideo dixit condemnabunt.} *Et condemnare dicuntur accusatores reum, cùm per eorum accusationem condemnatur. Imago est hæc sumpta de foro.*

Quæ sit prima resurrectio, quæ secunda. CAP. VI.

Deinde adiungit & dicit: Amen amen dico vobis, quia venit hora, & nunc est, quando mortui audient vocem filij Dei: & qui audierint viuent. Sicut enim pater habet vitam in semetipso, sic dedit & filio habere vitam in semetipso. Nondum de secunda resurrectione, id est corporum loquitur; quæ in fine futura est, sed de prima, quæ nunc est. Hanc quippè vt distingueret, ait: Venit hora, & nunc est. Non autem corporum, sed animarum est. Habent enim & animæ mortem suam in impietate atque peccatis. Secundum quam mortem mortui sunt, de quibus idem Dominus ait: Sine mortuos sepelire mortuos suos: vt scilicet in anima mortui, in corpore mortuos sepelirent. Propter istos ergo impietate & iniquitate in anima mortuos: venit, inquit, hora, & nunc est, quando mortui audient vocem filij Dei: & qui audierint, viuent. Qui audierint dixit: qui obedierint, qui crediderint, & vsque in finem perseuerauerint. Nec fecit hîc vllam differentiam bonorum & malorum. Omnibus enim bonum est audire vocem eius, & viuere ad vitam pietatis ex impietatis morte transeundo. De qua morte ait Apostolus: Ergo omnes mortui sunt, & pro omnibus mortuus est vnus: vt qui viuunt, iam non sibi viuant, sed ei qui pro ipsis mortuus est, & resurrexit. Omnes itaque mortui sunt in peccatis, nemine excepto: siue in originalibus siue etiam voluntate additis: vel ignorādo vel sciendo, vel faciendo quod iustum est: & pro omnibus mortuis, viuus mortuus est vnus, id est nullum habens omnino peccatum: vt qui

per remissionem peccatorum viuunt, iam non sibi viuant, sed ei qui pro omnibus mortuus est propter peccata nostra, & resurrexit propter iustificationem nostram: vt credétes in eum qui iustificat impium, ex impietate iustificati, tanquam ex morte viuificati ad primam resurrectionem, [a] quæ nunc est, pertinere possimus: ad hanc enim primam non pertinent, nisi qui beati erunt in æternum: ad secundam verò, de qua mox locuturus est, & beatos pertinere docebit, & miseros. Ista est misericordiæ: illa iudicij. Propter quod in Psalmo scriptum est: Misericordiam & iudicium cantabo tibi Domine. De quo iudicio consequenter adiunxit, atque ait: Et potestatem dedit ei iudiciū facere, quia filius hominis est. Hic ostendit, quòd in ea carne veniet iudicaturus, in qua venerat iudicandus. Ad hoc enim ait: quoniam filius hominis est. Ac deinde subiungens vnde agimus: Nolite, inquit, mirari hoc, quia veniet hora, in qua omnes qui in monumentis sunt, audient vocem filij Dei: & procedent qui bona fecerunt in resurrectionem vitæ: qui verò mala egerunt, in resurrectionem iudicij. Hoc est illud iudicium, quod paulò antè, sicut nunc, pro damnatione posuerat, dicens: Qui verbum meum audit, & credit ei qui misit me, habet vitam æternam, & in iudicium non veniet, sed transit à morte in vitam, id est pertinendo ad primam resurrectionem, qua nunc transitur à morte ad vitam, in damnationem non veniet, quam significauit appellatione iudicij, sicut etiam in hoc loco, vbi ait: Qui verò mala egerunt, in resurrectionem iudicij, id est damnationis. Resurgat ergo in prima, qui non vult in secūda resurrectione damnari. Venit enim hora, & nunc est, quando mortui audient vocem filij Dei: & qui audierint viuent, id est in damnationem non veniēt, quæ secunda mors dicitur: in quam mortem post secundam, quæ corporū futura est, resurrectionem præcipitabuntur, qui in prima, quæ animarum est non resurgunt. Veniet enim hora, vbi non ait, & nunc est: quia in fine seculi erit, hoc est in vltimo & maximo iudicio Dei, quando omnes qui in monumentis sunt, audient vocē eius & procedent. Non dixit, quemadmodum in prima: & qui audierint viuent. Non enim omnes viuent, ea scilicet vita, quę quoniā beata est, sola vita dicenda est. Nam vtique sine qualicunque vita nō possent audire, & de monumētis resurgente carne procedere. Quare autē non omnes viuent, in eo quod sequitur, docet: Qui bona,

inquit, fecerunt, in resurrectionem vitæ, hi sunt qui viuent: qui verò mala egerunt, in resurrectionem iudicij, hi sunt qui non viuent: quia secūda morte morientur. Mala quippe egerunt, quoniam malè vixerunt: malè autē vixerunt, quia in prima, quæ nunc est, animarum resurrectione non reuixerūt: aut in eo quod reuixerāt, nō in finē vsq; māserunt. Sicut ergo duę sunt regenerationes de quibus iam suprà locutus sum, vna secundum fidem, quę nunc fit per baptismū: alia secundum carnem, quæ fiet in eius incorruptione atque immortalitate per iudicium magnum atque nouissimum: ita sunt & resurrectiones duæ: vna prima, quæ nunc est, animarum, quæ venire non permittit in mortem secundam: alia secunda, quæ nunc non est, sed in seculi fine futura est: nec animarum, sed corporum est, quæ per vltimum iudicium alios mittet in secundam mortem, alios in eam vitam quæ non habet mortem.

L. VIVES.

a AD primam resurrectionem, quæ nunc est animarum.] *In aliis libris non adscribitur animarum: & forsan additum est, vt intelligeretur, quæ est hæc nostra resurrectio: nam illa postrema est corporum, hæc prima est animarum, cùm ex casu peccatorum surgunt. Sic paulò pòst: A morte animarum ad vitam virtutum: in antiquis libris tantùm legitur à morte ad vitam. Sed illa videntur addita exponendi gratia.*

De duabus resurrectionibus, & de mille annis, quid in Apocalypsi Ioannis scriptum sit, & quid de eis rationabiliter sentiatur. CAP. VII.

DE his duabus resurrectionibus idem Ioannes Euangelista in eo libro qui dicitur Apocalypsis, eo modo locutus est, vt earum prima à quibusdam nostris non intellecta, insuper etiam in quasdam ridiculas fabulas verteretur. Ait quippe in libro memorato Ioannes Apostolus: Et vidi angelum descendentem de cælo, habentem clauem abyssi: & catenam in manu sua, & tenuit draconem illum serpentem antiquum, qui cognominatus est diabolus, & satanas, & alligauit illum mille annis, & misit illum in abyssum, & clausit: & signauit super eum, vt non seduceret iam gentes, donec finiantur mille anni: post hæc oportet eum solui breui tempore. Et vidi sedes, & sedentes super eas, & iudicium datum est illis: & animas occisorum propter testimonium Iesu, & propter verbū Dei

Et si qui non adorauerunt bestiam, nec imaginem eius, nec acceperũt inscriptionem in fronte aut in manu sua, & regnauerunt cum Iesu mille annis: reliqui eorum non vixerũt, donec finiantur mille anni. Hæc resurrectio prima est. Beatus & sanctus est, qui habet in hac prima resurrectione partẽ. In istis secunda mors non habet potestatem, sed erũt sacerdotes Dei & Christi, & regnabũt cum eo mille annis. Qui propter hæc huius libri verba primam resurrectionem futuram suspicati sunt corporalem, [a] inter cætera maximè numero annorum mille permoti sunt, tanquam oporteret in sanctis eo modo, velut tanti temporis fieri sabbatismũ, vacatione scilicet sancta post labores annorum sex millium, ex quo creatus est homo, & magni illius peccati merito in huius mortalitatis ærũnas de paradisi felicitate dimissus est, vt quoniam scriptum est: Vnus dies apud Dominum sicut mille anni, & mille anni sicut dies vnus: sex annorum millibus, tanquam sex diebus impletis, sequatur velut sabbati septimus in annis mille postremis, ad hoc scilicet sabbatum celebrandum resurgentibus sanctis. Quæ opinio esset vtcunque tolerabilis si aliquæ deliciæ spiritales in illo sabbato affuturæ sanctis per Domini præsentiam crederentur: nam etiam nos hoc opinati fuimus aliquando. Sed quum eos qui tunc resurrexerint, dicãt immoderatissimis carnalibus epulis vacaturos; [b] in quibus cibus sit tantus ac potus, vt non solùm nullam modestiam teneant, sed modũ quoque ipsius incredulitatis excedant: nullo modo ista possunt nisi à carnalibus credi. Hi autem qui spiritales sunt, istos ista credentes [c] χιλιαστὰς appellant Græco vocabulo: quod verbum è verbo exprimentes, nos possumus milliarios nuncupare. Eos autem longum est refellere ad singula, sed potius quemadmodum scriptura hæc accipienda sit, iam debemus ostẽdere. Ait ipse Dominus noster Iesus Christus: Nemo potest introire in domum fortis, & vasa eius eripere, nisi prius alligauerit fortem, diabolum volẽs intelligi fortẽ: quia ipse genus humanũ potuit tenere captiuũ: vasa verò eius quæ fuerat erepturus fideles suos futuros, quos ille in diuersis peccatis atque impietatibus possidebat. Vt ergo alligaretur hic fortis, propterea vidit iste apostolus in Apocalypsi angelũ descendentem de cælo habentẽ clauẽ abyssi, & catenã in manu sua. Et tenuit, inquit, draconem illum serpentem antiquum, qui cognominatus est diabolus & Satanas; & alligauit eum

mille annis, hoc est eius potestatem ab eis seducendis ac possidendis, qui fuerant liberandi, cohibuit atque frænauit. Mille autem anni, duobus modis possunt, quantum mihi occurrit, intelligi: aut quia in vltimis annis mille ista res agitur, id est sexto annorum milliario tanquam sexto die, cuius nunc spatia posteriora voluuntur: secuturo deinde sabbato, quod non habet vesperam requiem scilicet sanctorum, quæ non habet finem: vt huius miliarij tanquam diei nouissimam partem quæ remanebit vsque ad terminum seculi, mille annos appellauerit: eo loquendi modo, quo pars significatur à toto: aut certè mille annos pro annis omnibus huius seculi posuit, vt perfecto numero notaretur ipsa temporis plenitudo. Millenarius enim numerus denarij numeri quadratum solidum reddit. Decem quippe decies ducta, fiunt cẽtum: quæ iam figura quadrata, sed plana est. Vt autem in altitudinem surgat, & solida fiat, rursus centum decies multiplicantur, & mille fiunt. Porrò si centum ipsa aliquo modo pro vniuersitate aliquando ponuntur, quale illud est, quòd Dominus omnia sua dimittenti, & eum sequenti promisit, dicens: Accipiet in hoc seculo centuplum: quod exponẽs quodammodo Apostolus ait: Quasi nihil habentes, & omnia possidentes: quia & antè iam dictum erat: Fidelis hominis totus mundus diuitiarum est: quanto magis mille pro vniuersitate ponuntur, vbi est soliditas ipsius denariæ quadraturæ? Vnde nec illud melius intelligitur, quod in Psalmo legitur: Memor fuit in seculum testamenti sui, verbi quod mandauit in mille generationes, id est in omnes. Et misit illum, inquit in abyssum, vtique diabolum misit in abyssum. Quo nomine significata est multitudo innumerabilis impiorum, quorum in malignitate aduersus Ecclesiam Dei multum profunda sunt corda: non quia ibi diabolus antè nõ erat, sed ideo dicitur illuc missus, quia exclusus à credentibus plus cœpit impios possidere. Plus nãque possidetur à diabolo, qui non solùm alienatus est à Deo, verumetiam gratis odit seruientes Deo. Et clausit, inquit, & signauit super eum, vt iam non seduceret gentes, donec finiantur mille anni. Clausit super eum, dictum est, interdixit ei ne possit exire, id est vetitum trãsgredi. Signauit autem quod addidit; significasse mihi videtur, quod occultum esse voluit, qui pertineant ad partem diaboli, & qui nõ pertineant. Hoc quippe in seculo isto prorsus latet: quia & qui videtur

detur stare, vtrum sit casurus: & qui videtur iacere, vtrum sit resurrecturus, incertum est. Ab eis autem gentibus seducendis huius interdicti vinculo, & claustro diabolus prohibetur atque cohibetur, quas pertinentes ad Christum seducebat antea vel tenebat. Has enim Deus elegit ante mundi constitutionem eruere de potestate tenebrarum, & transferre in regnum filij claritatis suæ, sicut Apostolus ait. Nam seducere illum gentes etiam nũc, & secum trahere in æternam pœnam, sed non prædestinatas in æternam vitam, quis fidelis ignorat? Nec moueat, quòd sæpe diabolus seducit etiam illos qui iam regenerati in Christo, vias ingrediuntur Dei. Nouit enim Dominus qui sunt eius: ex his in æternam damnationem neminem ille seducit. Sic enim nouit eos Dominus Deus, quem nihil latet etiam futurorum: non vt homo, qui hominem ad præsens videt, si tamen videt, cuius cor non videt: qualis autem postea sit futurus, nec seipsum videt. Ad hoc ergo ligatus est diabolus, & inclusus in abysso: vt iam non seducat gentes, ex quibus constat ecclesia, quas antea seductas tenebat, antequam esset ecclesia. Nec enim dictum est, vt non seduceret aliquem, sed vt non seduceret, inquit, iam gentes: in quibus Ecclesiam proculdubiò voluit intelligi. Donec finiantur mille anni, id est aut quod remanet de sexto die, qui constat ex mille annis: aut omnes anni, quibus deinceps hoc seculum peragendum est. Nec sic accipiendum est quod ait: vt non seduceret gentes donec finiantur mille anni: quasi postea seducturus sit eas duntaxat gentes, ex quibus prædestinata constat Ecclesia: à quibus seducendis illo est vinculo claustróque prohibitus. Sed aut illa locutione dictum est, quæ in scripturis aliquoties inuenitur, qualis est in Psalmo: Sicut oculi nostri ad Dominum Deum nostrum donec misereatur nostri. Neque enim quum misertus fuerit, non erunt oculi seruorum eius ad Dominum Deum suum. Aut certè iste est ordo verborum: Et clausit & signauit super eum, donec finiantur mille. Quod verò interposuit, vt non seduceret iam gentes: ita se habet, vt ab huius ordinis connexione sit liberum: & seorsum intelligendum, velut si post adderetur, vt sic se haberet tota sententia: Et clausit, & signauit super eum, donec finiantur mille anni, vt non seduceret iam gentes, id est ideo clausit, donec finiantur mille anni, vt iam non seduceret gentes.

L. VIVES.

a INter cætera maximè numero annorum mille. } *Quoniam Ioannes hoc loco meminit mille annorum, & Christus in Euangelio: Non bibam ammodo de hoc genimine vitis, vsque in diem illum, quo bibam illud nouum in regno patris mei: & prophetæ multa dicunt de regno Christi in Hierusalem: idcirco existimauerunt quidam Christum excitatis corporibus sanctorum suorũ redditurum in mundum, mansurúmque hic annos mille in summa pace, affluente vndique felicitate incredibili, aureóque seculo maiore & mirabiliore, quàm à poetis descriptum, aut etiam ab Esaia & Sibyllis prædictum. Cuius opinionis autor fuit Papias Hieropolitanus præsul, qui vixit temporibus apostolorum Eum secuti sunt Ireneus & Apollinarius, Tertul. quoque in lib. De spe fidelium, & Victorinus Pictauiensis, & Lactan. lib. 7 Diuin. inst. Hoc commentum, etsi inane Hieron. esse ostendit, ac ridet sæpenumero atque incessit: tamen lib. in Hierem. 4. non audere se damnare ait, quòd multi ecclesiasticorum virorum & martyrũ id dixerint, tantum est in dicto vel fidei vel reuerentiæ propter autorẽ solũ: dissentiẽdúmque est à magnis viris modestè ac prudenter, ita vt multum eorum autoritati detu isse videaris. Haud crediderim illorũ sanctorum eandẽ fuisse de ea re sententiam, quam Cherinthi hæretici de quo sic Euseb. lib. Ecclesiasticæ historiæ tertio: Cherinthus post resurrectionem terrenum dicit futurum esse regnum Christi in Hierusalem. Et homines in carne iterum concupiscentiis & vitiis subiectam conuersationem habituros. Contra fidem quoque scripturarum quosdam mille annos designata in quibus multa quidem & alia corruptionum opera, & nuptiarum festiuitates dicit futuras, ad eos qui libidini sunt dediti decipiendos. Sed & Diony. quum de Ioannis reuelatione dissereret, & quædam secundum ea, quæ antiquitus ecclesiæ tradita fuerant, disputaret, mentionem facit huius ipsius viri in his verbis: Cherintus, inquit, à quo & Cherinthiana heresis oborta est, figmenti sui autoritatem magni nominis acquirere secundum scripturæ huius prauam intelligentiam gestiebat. Quippe cuius hæc erat heresis, vt affirmaret terrenum futurum esse Christi regnum. Et quia erat ventri gulæ ac libidini deditus, ea futura decernebat, quæ sibi propria libido dictitabat. Ventris, & eorum quæ sub ventre sunt incrementa, cibis, potibus, nuptiis prædicabat explenda. Et vt aliquid sacratius dicere videretur, legales aiebat festiuitates rursum celebrandas & hostias carnales iterum iugulandas. Ireneus verò secretiora ipsius heretici in primo operis sui libro publicauit. Quę inde discat, si quis plenius scire vult. Hæc Euseb. Non est ergo hæc Papiæ opinio, cuius originem Hieronymus Cherinto potius attribuisset natu maiori Papia ipso,*

tametsi

tametsi eodem vixerint tempore: tum nec Irenæus in Cherinthum scripsisset, qui Papiæ sententiam sit sequutus: tametsi non omnes secta eadem de illis mille tradiderunt annis. Vnusquisque, vt sibi animo confingebat, ita affirmabat: nec mirum in re commentitia & vana. Dionysius Alexandrinæ ecclesiæ pontifex, vt Hieronymus libro in Esaiam 18. narrat, elegantem scripsit librum, irridens mille annorum fabulam, & auream atque gemmatam in terris Hierusalem, instaurationem templi, hostiarum sanguinem, otium sabbati, circuncisionis iniuriam, nuptias, partus, liberorum educationem, epularum delicias, & cunctarum gentium seruitutem, rursúsque bella, exercitus, ac triumphos, & superatorum neces, mortémque centenarij peccatoris. Hæc Hieronymus.

b In quibus cibus sit tantus ac potus. } *Sic Lactantius: Terra verò aperiet fœcunditatem suam, & vberrimas fruges sua sponte generabit. Rupes montium melle sudabunt, per riuos vina decurrent, & flumina lacte inundabunt. Vt præteream Cherinthiana, quæ multò sunt fœdiora.*

c χιλιασταί. } *Quasi millenarios: χίλιοι enim sunt mille.*

d Id est sexto annorum milliario. } *Ferunt in libris Heliæ prophetæ inueniri sex mille annos mundum duraturum: quorum prima duo millia deputantur vanitati, vsque ad Abraham. Altera duo legi, ad Christum. Tertia duo millia Messiæ, vsque ad finem seculi: idque ex computatione Hebræorum. Nam ex septuaginta plura sunt quàm tria millia ab Adam ad Abraham. Ex ætate Augustini non aberant sex millia à fine suo quadringentis annis. Itaque nunc plures quàm sex mille & septingentos vulgò cōputamus. Nempe à nato Domino mille quingentos viginti duos: cuius ortum Eusebius & qui LXX. sequuntur in quinto millesimum & plus paulò quàm centesimum conferunt. Idcirco Augustinus huius sexti annorum milliarij, volui sua ætate spatia posteriora dixit. Lactantius, qui ante Augustinum vixit, nempe sub Constantino tantùm superesse ex illis sex millibus annorum, ducentorum annorum expectationem scribit.*

De alligatione & solutione diaboli. CAP. VIII.

Post hæc, inquit, oportet eum solui breui tempore. Si hoc est diabolo ligari & includi, Ecclesiam non posse seducere: hæc ergo erit solutio eius, vt possit? Absit. Nunquā enim ab illo Ecclesia seducetur prædestinata, & electa ante mundi constitutionem: de qua dictum est: Nouit Dominus qui sunt eius: & tamen hîc erit Ecclesia illo tēpore etiam quo soluendus est diabolus: sicut ex quo est instituta, hîc fuit & erit omni tempore in suis vtique qui succedunt

naſcendo morientibus. Nam paulò pòſt dicit, quòd ſolutus diabolus ſeductas gentes toto orbe terrarum, attrahet in bellum aduerſus eam: quorũ hoſtium numerus erit vt arena maris. Et aſcenderunt, inquit, ſuper terræ latitudinem, & cinxerunt caſtra ſanctorum, & dilectã ciuitatem: & deſcendit ignis de cælo à Deo, & comedit eos: & diabolus qui ſeducebat eos, miſſus eſt in ſtagnum ignis & ſulphuris, vbi & beſtia & pſeudoprophetæ: & cruciabũtur die ac nocte in ſecula ſeculorum, ſed hoc iam ad iudicium nouiſſimum pertinet, quod nunc propterea commemorandũ putaui, ne quis exiſtimet eo ipſo paruo tempore, quo ſoluetur diabolus in hac terra eccleſiam non futuram, illo hîc eã vel non inueniente, cùm fuerit ſolutus: vel abſumente, cùm fuerit modis omnibus perſecutus. Non itaque per totum hoc tempus, quodlibet iſte complectitur à primo ſcilicet aduẽtu Chriſti vſque in ſeculi finem, quo erit ſecundus eius aduentus: ita diabolus alligatur, vt eius hæc ipſa ſit alligatio: per hoc interuallum quod mille annorum numero appellat non ſeducere Eccleſiam, quandoquidem illam nec ſolutus vtique ſeducturus eſt. Nam profectò ſi ei alligari eſt, non poſſe ſeducere, ſiue non permitti: quid erit ſolui, niſi poſſe ſeducere ſiue permitti? Quòd abſit vt fiat, ſed alligatio diaboli, eſt non permitti exercere totam tentationem, quam poteſt vel vi vel dolo ad ſeducendos homines in partem ſuam cogendo violenter, fraudulentérve fallendo. Quod ſi permitteretur in tam longo tempore, & tanta infirmitate multorum, plurimos tales, quales Deus id perpeti non vult, & fideles deiiceret, & ne crederent, impediret. Quod ne faceret, alligatus eſt. Tunc autem ſoluetur, quando & breue tempus erit. Nam tribus annis & ſex menſibus legitur totis ſuis ſuorúmq; viribus ſæuiturus: & tales erunt, cum quibus ei belligerandum eſt, vt vinci tanto eius impetu inſidiiſque non poſſint. Si autem nunquam ſolueretur, minus appareret eius maligna potentia, minus ſanctæ ciuitatis fideliſſima patientia probaretur: minus denique perſpiceretur, quàm magno eius malo tam bene fuerit vſus omnipotens Deus, qui eum nec omnino abſtulit à tentatione ſanctorum, quamuis ab eorum interioribus hominibus vbi in Deum creditur, foras miſſum: vt forinſecus eius oppugnatione proficerent, & in eis qui ſunt ex parte ipſius, alligauit: ne quantam poſſet effundendo & exercendo malitiam innumerabiles infirmos, ex

quibus

quibus Ecclesiam multiplicari & impleri oportebat: alios crediturος,alios iam credentes à fide pietatis hos deterreret, hos frangeret.Et soluetur in fine, vt quàm fortem aduersarium Dei ciuitas superauerit, cum ingenti gloria sui redemptoris,adiutoris,liberatoris,aspiciat.In eorum sanè, qui tunc futuri sunt,sanctorum atque fidelium comparatione quid sumus? Quandoquidem ad illos probandos tantus soluetur inimicus, cum quo nos ligato tantis periculis dimicamus: quamuis & hoc temporis interuallo, quosdam milites Christi tam prudentes & fortes fuisse atque esse non dubium est, vt etiam si tunc in ista mortalitate viuerent, quando ille soluetur, omnes insidias eius atque impetus & cauerent prudentissimè, & patientissimè sustinerent. Hæc autem alligatio diaboli non solùm facta est,ex quo cœpit Ecclesia pręter Iudæam terram in nationes alias,aliásque dilatari: sed etiam nunc fit, & fiet vsque ad terminum seculi, quo soluendus est; quia & nunc homines ab infidelitate, in qua ipse eos possidebat conuertuntur ad finem, & vsque in illum finem sine dubio conuertentur. Et vtique vnicuique fidelium iste fortis tunc alligatur, quando ab illo tanquam vas eius eripitur, & abyssus vbi inclusus est non in eis consumpta est,quando sunt mortui: qui tunc erant quando esse cœpit inclusus, sed successerunt eis alij nascendo,atq; succedunt donec finiatur hoc seculum, qui oderint Christianos: in quorum quotidie velut in abysso cæcis & profundis cordibus includatur. Vtrum autem etiam illis vltimis tribus annis & mensibus sex, quando solutus totis viribus sæuiturus est, aliquis in qua non fuerat fit accessurus ad fidem, nonnulla quæstio est. Quomodo enim stabit quod dictum est: Quis intrat in domum fortis, vt vasa eius eripiat, nisi prius alligauerit fortem,si etiam soluto eripiuntur? Ac per hòc ad hoc cogere videtur ista sententia,vt credamus illo licet exiguo tempore neminem accessurum esse populo Christiano, sed cum eis qui iam Christiani reperti fuerint diabolum pugnaturum. Ex quibus etiam si aliqui victi secuti eum fuerint, non eos ad prædestinatum filiorum Dei numerum pertinere. Neque enim frustra idem Ioannes Apostolus,qui & hanc Apocalypsim scripsit, in epistola sua de quibusdam dixit: Ex nobis exierunt, sed non erant ex nobis. Nam si fuissent ex nobis, permansissent vtique nobiscum.Sed quid fiet de paruulis? Nimium quippe in-

credibile est, nullos iam natos, & nondum baptizatos, præoccupari Christianorum filios illo tempore infantes: nullos etiam ipsis nasci iam diebus: aut si erunt, non eos à parentibus suis ad lauacrum regenerationis modo quocũque perduci. Quod si fiet, quo pacto soluto iam diabolo vasa ista eripientur, in cuius domum nemo intrat, vt vasa eius eripiat, nisi prius alligauerit eum? Imò verò id potius est credendum, vt nec qui cadant de ecclesia, nec qui accedãt ad ecclesiam illo tempore defuturos: sed profectò tam fortes erunt, & parentes pro baptizandis paruulis suis, & hi qui tunc primitus credituri sunt, vt illum fortem vincant etiam non ligatum: id est omnibus, qualibus antea nunquam, vel artibus insidiantem, vel vrgentem viribus. & vigilanter intelligant, & toleranter ferant: ac sic illi etiam non ligato eripiantur. Nec ideo falsa erit euangelica illa sententia: Quis intrat in domum fortis, vt vasa eius eripiat, nisi prius alligauerit fortem? Secundùm enim sententiæ eius veritatem, ordo iste seruatus est, vt prius alligaretur fortis, ereptísque vasis eius, longè latéque in omnibus gentibus ex firmis & infirmis ita multiplicaretur Ecclesia, vt ex ipsa rerum diuinitus prædictarum, & impletarum robustissima fide, etiam soluto vasa posset auferre. Sicut enim fatendum est, multorum refrigescere charitatem, cùm abundat iniquitas: & insinuatis maximísque persecutionibus atque fallaciis diaboli iam soluti, eos qui in libro vitæ scripti non sunt, esse multos cessuros ita cogitandum est, non solùm quos bonos fideles illud tempus inueniet, sed nonnullos etiam qui foris adhuc erunt, adiuuante Dei gratia per considerationem scripturarum: in quibus, & alia, & finis ipse prænunciatus est, quem venire iam sentiunt: ad credendũ, quod non credebant. futuros, esse firmiores: & ad vincendum etiam non ligatum diabolum fortiores. Quod si ita erit, propterea præcessisse dicẽda est eius alligatio, vt & ligati & soluti expoliatio sequeretur: quoniam de hac re dictum est: Quis intrabit in domum fortis, vt vasa eius eripiat, nisi prius alligauerit fortem?

Quid sit regnum sanctorum cum Christo per mille annos, & in quo discernatur à regno æterno. CAP. IX.

INtereà dum mille annis ligatus est diabolus, sancti regnant cum Christo etiam ipsis mille annis eisdem sine dubio, & eodem modo intelligendis, id est isto iam tempore prioris eius aduentus. Excepto quippe illo regno

gno, de quo in fine dicturus est: Venite benedicti patris mei, possidete paratum vobis regnum. Nisi enim alio aliquo modo longè quidem impari iam non regnarent cum illo sancti eius, quibus ait: Ecce ego vobiscum sum vsque in consummationem seculi: profectò non etiam nunc diceretur Ecclesia regnum eius, regnúmve cælorum. Nam vtique isto tempore in regno Dei eruditus scriba ille qui profert de thesauro suo noua & vetera: de quo supra locuti sumus. Et de ecclesia collecturi sunt zizania, messores illi, quæ permisit cum tritico simul crescere vsque ad messem. Quòd exponens ait, Messis est finis seculi: messores autem angeli sunt. Sicut ergo colliguntur zizania, & igni comburuntur, sic erit in consummatione seculi: mittet filius hominis angelos suos, & colligent de regno eius omnia scandala. Nunquid de regno illo vbi nulla sunt scãdala? De isto ergo regno eius, quod est hîc, Ecclesia, colligentur. Item dicit: Qui soluerit vnum de mandatis istis minimis, & docuerit sic homines, minimus vocabitur in regno cælorum: qui autẽ fecerit & sic docuerit, magnus vocabitur in regno cælorum. Vtrunque dicit in regno cælorum, & qui non facit mandata quæ docet: hoc est enim soluere non seruare, nõ facere: & illum qui facit, & sic docet: sed istum minimum, illum magnum. Et continuò secutus adiungit: Dico enim vobis, quia nisi abundauerit iustitia vestra super scribarum & Pharisæorum, id est super iustitiam eorum qui soluunt quod docent. De scribis enim & Phariseis dicit alio loco: Quoniam dicunt, & non faciunt. Nisi ergo super eos abundauerit iustitia vestra, id est: vt vos non soluatis, sed faciatis potius quod docetis: non intrabitis, inquit, in regnum cælorum. Alio modo igitur intelligendum est regnum cælorum vbi ambo sunt, & ille, scilicet qui soluit quod docet, & ille qui facit: sed ille minimus, iste magnus. Alio modo autem regnum cælorum dicitur, quò non intrat nisi ille qui facit. Ac per hoc vbi vtrunque genus est, ecclesia est, qualis nunc est: vbi autem illud solùm erit, ecclesia est, qualis tũc erit, quando malos in ea non erit. Ergo ecclesia & nũc est regnum Christi, regnúmque cælorum. Regnant itaque cum illo etiam nunc sancti eius, aliter quidem, quàm tunc regnabunt: nec tamen cum illo regnant zizania, quamuis in ecclesia cum tritico crescant. Regnant enim cum illo qui faciunt quod Apostolus ait: Si consurrexistis cum Christo, quæ sur-

sum sunt sapite, vbi Christus est in dextera Dei sedens: quæ sursum sunt quærite, non quę super terram. De qualibus item dicit, quòd eorum conuersatio sit in cælis. Postremò regnant cum illo, qui eo modo sunt in regno eius, vt sint etiam ipsi regnum eius. Quomodo autem sunt regnum Christi, qui, vt alia taceam, quamuis ibi sint donec colligantur in fine seculi de regno eius omnia scandala, tamen illic sua quærunt, non quæ Iesu Christi? De hoc ergo regno militię, in quo adhuc cū hoste confligitur, & aliquando repugnatur repugnantibus vitiis, aliquando cedentibus imperatur, donec veniatur ad illud pacatissimum regnum, vbi sine hoste regnabitur, & de hac prima resurrectione quę nunc est, liber iste loquitur. Cùm enim dixisset alligari diabolum mille annis, & postea solui breui tempore, mox recapitulādo quid in istis mille annis agat Ecclesia vel agatur in ea: Et vidi, inquit, sedes, & sedentes super eas: & iudicium datum est. Non hoc putandum est de vltimo iudicio dici, sed sedes præpositorum, & ipsi præpositi intelligendi sunt, per quos Ecclesia nunc gubernatur. Iudicium autem datum nullum melius accipiendū videtur, quàm id quod dictum est: Quæ ligaueritis in terra, ligata erunt & in cælo: & quæ solueritis in terra, soluta erunt & in cælo. Vnde Apostolus: Quid enim mihi est, inquit, de his qui foris sunt iudicare? Nonne de his qui intus sunt vos iudicatis? Et animæ, inquit, occisorum propter testimonium Iesu, & propter verbum Dei: subauditur quod postea dicturus est, & regnauerunt cum Iesu mille annis, animæ scilicet martyrum nondum sibi corporibus suis redditis. Neque enim piorum animę mortuorum separantur ab ecclesia, quæ etiam nunc est regnum Christi. Alioquin nec ad altare Dei fieret eorum memoria in cōmunicatione corporis Christi: nec aliquid prodesset ad eius in periculis baptismū currere, ne sine illo finiatur hæc vita, nec ad reconciliationem si fortè per pœnitentiam malámve cōscientiam quisq; ab eodem corpore separatus est. Cur enim fiunt ista, nisi quia fideles, etiam defuncti, membra eius sunt? Quamuis ergo cum suis corporibus nondum sunt, iam tamen eorum animæ regnant cum illo, dum isti mille anni decurrunt. Vnde in hoc eodem libro & alibi legitur: Beati mortui, qui in domino moriuntur, amodo iam etiam dicit spiritus, vt requiescant à laboribus suis: nam opera eorum sequuntur illos. Regnat itaque cum Christo nunc primum Ecclesia in

viuis & mortuis. Propterea enim sicut dicit Apostolus, mortuus est Christus, vt & viuorum & mortuorum dominetur. Sed ideo tantummodo martyrum animas, commemorauit. quia ipsi præcipuè regnant mortui, qui vsque ad mortem pro veritate certauerunt. Sed à parte totum, etiam cæteros mortuos intelligimus pertinẽtes ad Ecclesiam, quod est regnum Christi. Quod verò sequitur! Et si qui non adorauerunt bestiam, nec imaginem eius, nec acceperunt inscriptionem in fronte, aut in manu sua: simul de viuis ac mortuis debemus accipere, Quæ sit porrò ista bestia, quamuis sit diligentius inquirendum, non tamen abhorret à fide recta vt ipsa impia ciuitas intelligatur, & populus infidelium contrarius populo fideli & ciuitati Dei. Imago verò eius simulatio eius mihi videtur: in eis videlicet hominibus, qui velut fidem profitentur, & infideliter viuunt. Fingunt enim se esse quod non sunt, vocantúrque non veraci effigie, sed fallaci imagine Christiani. Ad eandem nanque bestiam pertinent non solùm aperti inimici nominis Christi, & eius gloriosissimæ ciuitatis, sed etiam zizania, quę de regno eius, quod est Ecclesia, in fine seculi colligenda sunt. Et qui sunt qui bestiam non adorãt, nec imaginem eius, nisi qui faciũt quod ait Apostolus: Ne sitis iugum ducentes cum infidelibus? Non adorant enim, id est non consentiunt, non subiiciũtur: neque accipiunt inscriptionem, notam scilicet criminis in fronte, propter professionem: in manu, propter operationes. Ab his ergo malis alieni siue adhuc in ista mortali carne viuentes, siue defuncti regnant cum Christo, iam nunc quodammodo huic tempori congruo per totum hoc interuallum, quod numero mille significatur annorum. Reliqui eorum, inquit, nõ vixerunt. Hora enim nunc est cùm mortui audient vocẽ filij Dei: & qui audierint, viuẽt: reliqui verò eorum non viuent. Quod verò subdidit: Donec finiatur mille anni: intelligendum est, quòd eo tempore non vixerunt, quo viuere debuerunt: ad vitam scilicet de morte transeundo. Et ideò cùm dies venerit, quo fiet & corporũ resurrectio, nõ ad vitã de monumẽtis procedẽt, sed ad iudicium ad damnationem scilicet, quæ secunda mors dicitur. Donec enim finiantur mille anni quicunq; nõ vixerit, id est, isto toto tempore quo agitur prima resurrectio, nõ audierit vocem filij Dei, & ad vitam de morte nõ trãsierit: profectò in secũda resurrectione, quæ carnis est, in mortem secundam cum ipsa

carne tranſibit. Sequitur enim & dicit: Hæc reſurrectio prima eſt. Beatus & ſanctus qui habet in hac prima reſurrectione partem, id eſt, particeps eius eſt. Ipſe eſt autem particeps eius, qui non ſolùm à morte quæ in peccatis eſt reuiuiſcit, verumetiã in eo quod reuixerit, permanet. In iſtis, inquit, ſecũda mors non habet poteſtatem. Habet autem in reliquis, de quibus ſuperius ait: Reliqui eorũ non vixerunt, donec finiantur mille anni: quoniam iſto toto temporis interuallo, quod mille annos vocat, quantumcunque in eo quiſque eorũ vixit in corpore, non reuixit à morte: in qua eum tenebat impietas: vt ſic reuiuiſcẽdo primæ reſurrectionis particeps fieret, atq; in eo poteſtatem ſecunda mors non haberet.

Quid reſpondendum ſit eis, qui putant reſurrectionẽ ad ſola corpora, non etiam ad animas pertinere. CAP. X.

SVnt qui putant reſurrectionem dici non poſſe niſi corporum, ideo iſtam quoque in corporibus primam futuram eſſe contendunt. Quorum enim eſt, inquiunt, cadere, eorum eſſe reſurgere. Cadunt autem corpora moriendo: nam & à cadendo cadauera nuncupantur. Non ergo animarum, inquiunt, reſurrectio poteſt eſſe, ſed corporum. Sed quid contra Apoſtolum dicunt, qui eam reſurrectionem appellat? Nam ſecundum interiorem, non ſecundum exteriorem hominem vtique reſurrexerant, quibus ait: Si conſurrexiſtis cum Chriſto, quæ ſurſum ſunt ſapite. Quem ſenſum verbis aliis alibi poſuit, dicens: Vt quemadmodum Chriſtus à mortuis reſurrexit per gloriam patris, ſic & nos in nouitate vitæ ambulemus. Hinc eſt & illud: Surge qui dormis, & exurge à mortuis, & illuminabit te Chriſtus. Quod autem dicunt non poſſe reſurgere, niſi qui cadunt: & ideo putant reſurrectionem ad corpora, non ad animas pertinere, quia corporum eſt cadere: cur non audiũt, Non recedatis ab illo ne cadatis: & ſuo domino ſtat aut cadit: & qui putat ſe ſtare, videat ne cadat? Puto enim quòd in anima non in corpore caſus iſte cauendus eſt. Si igitur cadentium eſt reſurrectio, cadunt autem & animæ: profectò & animas reſurgere confitendum eſt. Quod autem cùm dixiſſet: In iſtis ſecunda mors non habet poteſtatem, adiunxit atque ait: Sed erunt ſacerdotes Dei & Chriſti, & regnabunt cũ eo mille annis: non vtique de ſolis Epiſcopis & presbyteris dictum eſt, qui propriè iã vocantur in Eccleſia ſacerdotes,[a] ſed

ſicut omnes Chriſtianos dicimus propter myſticum chriſma: ſic omnes ſacerdotes, quoniam membra ſunt vnius ſacerdotis. De quibus Apoſtolus Petrus: Plebs, inquit, ſancta, regale ſacerdotium. Sanè licet breuiter atque tranſeũter inſinuauit [b] Deum eſſe Chriſtum, dicendo ſacerdotes Dei & Chriſti, hoc eſt patris & filij, quamuis propter formam ſerui ſicut filius hominis, ita etiam ſacerdos Chriſtus effectus ſit in æternum, ſecundùm ordinem Melchiſedech. De qua re in hoc opere non ſemel diximus.

L. VIVES.

a OMnes Chriſtianos.} *Aliàs, Chriſtos: alluſit ad illud Pſal. Nolite tangere Chriſtos meos.*

b Deum eſſe Chriſtum.} *Nefas eſt enim ſi alius habet ſacerdotem quàm Deus, quod nec Gentiles ignorabant, vt Cic. 2. Philip.*

De Gog & Magog, quos ad perſequendam Eccleſiam Dei ſolutus prope finem ſeculi diabolus incitabit.

CAP. XI.

ET quum finiti fuerint, inquit, mille anni, ſoluetur Satanas de cuſtodia ſua, & exibit ad ſeducendas nationes quæ ſunt in quatuor angulis terræ Gog & Magog, & trahet eos in bellum, quorum numerus eſt vt arena maris. Ad hoc ergo tunc ſeducet, vt in hoc bellum trahat. Nam & antea modis quibus poterat per mala multa & varia ſeducebat. Exibit autem, dictum eſt, in apertã perſecutionẽ, de latebris erumpet odiorum. Hæc enim erit nouiſſima perſecutio nouiſſimo imminẽte iudicio, quam ſancta Eccleſia toto terrarum orbe patietur: vniuerſa ſcilicet ciuitas Chriſti ab vniuerſa diaboli ciuitate quantacunque erit vtraque ſuper terram. Gentes quippe iſtæ, quas appellat Gog & Magog, non ſic ſunt accipiendæ,[a] tanquam ſint aliqui in aliqua parte terrarum Barbari conſtituti: ſiue quos quidam ſuſpicantur Getas & Maſſagetas, propter literas horum nominum primas, ſiue aliquos alios alienigenas, & à Romano iure ſeiunctos. Toto nanque orbe terrarũ ſignificati ſunt iſti eſſe, quum dictum eſt: Nationes quæ ſunt in quatuor angulis terræ, eáſque ſubiecit eſſe Gog & Magog. Quorum [b]interpretationem nominum eſſe comperimus Gog tectum, Magog de tecto, tanquam domus & ipſe qui procedit de domo, Gentes igitur ſunt, in quibus diabolum velut in abyſſo ſuperius intelligebamus incluſum: & ipſe de illis quodammodo ſeſe

efferens & procedens, vt illæ sint tectū, ipse de tecto. Si autē vtrunque referamus ad gentes, non vnum horum ad illas, alterum ad diabolum: & tectum ipsæ sunt, quia in eis nunc includitur, & quodammodo tegitur inimicus antiquus: & de tecto ipsæ erunt, quando in apertum odium de operto erupturæ sunt. Quod verò ait: Et ascenderunt super terræ latitudinem, & cinxerūt castra sanctorum, & dilectam ciuitatem: nó vtique ad vnum locum venisse, vel vēturi esse significati sunt, quasi aliquo vno loco futura sint castra sanctorum & dilecta ciuitas, quum hæc non sit nisi Christi Ecclesia toto terrarum orbe diffusa: ac per hoc vbicunque tunc erit, quæ in omnibus gentibus erit, quod significatum est nomine latitudinis terræ: ibi erunt castra sanctorum, ibi erit dilecta Deo ciuitas eius: ibi ab omnibus inimicis suis, quia & ipsi in omnibus gentibus cum illa erunt, persecutionis illius immanitate cingetur, hoc est, in angustias tribulationis artabitur, vrgebitur, concludetur: nec militiam suam deseret; quæ vocabulo est appellata castrorum.

L. VIVES.

a Tanquam sint aliqui in aliqua parte terrarum Barbari.} *Hieronymus lib. 11. super Ezechielem illo dicto: Ecce ego ad Gog principem capitis Mossoch & Thubal, & circum agam te: Iudæi & nostri Iudaizantes, inquit, putant Gog esse gentes Scythicas immanes & innumerabiles, quæ trans Caucasum montem & Mæotidem paludem, & prope Caspium mare ad Indiam vsque tendātur: & has post mille annorum regnum esse à diabolo mouendas, quæ veniant in terram Israel, vt pugnent contra sanctos multis secum gentibus congregatis: primum Mossoch, quos Iosephus interpretatur Cappadocas: deinde Thubal, quos idem Iberos vel Hispanos, Hebræi Italos suspicantur. Habentes secum in exercitu Persas, & Aethiopas, & Libyas, Gomer quoque & Thogorma, quos Galatas & Phrygas interpretantur. Sabæos quoque & Dedan & Carthaginienses, siue Tharsis. Sic Hieronymus.*

b Quorum interpretationem nominum esse comperimus.} *Hieronymus Gog Græco sermone δῶμα Latino tectum dicitur: Porrò Magog interpretatur de tecto. Omnis igitur superbia & falsi nominis scientia, quæ erigit se contra notitiam veritatis, his nominibus demonstratur.*

An ad vltimum supplicium pertineat impiorum, quod descendisse ignis de cælo, & eosdem comedisse memoratur.

CAP.

CAP. XII.

QVod verò ait: Et descendit ignis de cælo, & comedit eos: non extremum putãdum est id esse supplicium, quod erit cùm dicetur: Discedite à me maledicti in ignem æternum. Tunc quippe in ignem mittentur ipsi, non ignis de cælo veniet super ipsos. Hîc autem bene intelligitur ignis de cælo de ipsa firmitate sanctorum, qua non cessuri sunt sæuientibus, vt eorum faciant voluntatem. Firmamentum enim est cælum, cuius firmitate illi cruciabuntur ardentissimo zelo: quoniam non poterunt attrahere in partes Antichristi sanctos Christi. Et ipse erit ignis qui comedet eos & hoc à Deo: quia Dei munere insuperabiles fiunt sancti, vnde excruciabuntur inimici. Sicut enim zelus in bono positum est, vbi legitur Zelus domus tuæ comedit me: ita econtrariò in malo, vbi dicitur: Zelus occupauit plebem ineruditam. Et nunc ignis contrarius comedet, & nunc vtique excepto scilicet vltimi illius igne iudicij. Aut si ipsam plagam qua percutiẽdi sunt Ecclesię persecutores veniẽte iam Christo, quos viuentes inueniet super terrã, quando interficiet Antichristum spiritu oris sui ignem appellauit descendentẽ de cælo, eósque comedentem, neque hoc vltimũ supplicium erit impiorum, sed illud quod facta corporum resurrectione passuri sunt.

An ante tempus persecutionis Antichristi mille anni annumerandi sint. CAP. XIII.

HÆc persecutio nouissima, quæ futura est ab Antichristo (sicut iam diximus & in hoc libro superius, & apud Danielem Prophetam positum est) tribus annis & sex mensibus erit. Quod tempus quamuis exiguum vtrum ad mille annos pertineat, quibus & diabolum ligatum dicit, & sanctos regnare cum Christo: an eisdem annis hoc paruum spatium superaddatur, atque sit extrà, meritò ambigitur: quia si dixerimus ad eosdem annos hoc pertinere, nõ tanto tempore, sed prolixiore cum Christo regnum sanctorum reperietur extendi, quàm diabolus alligari. Profectò enim sancti cum suo Rege etiam in ipsa præcipuè persecutione regnabunt, mala tanta vincentes, quãdo iam diabolus non erit alligatus, vt eos persequi omnibus viribus possit. Quomodo ergo ista scriptura eisdẽ mille annis vtrũque determinat, diaboli scilicet alligationem, regnúmque sanctorũ: cum triũ annorũ & sex mẽsium interuallo prius designat alligatio

diaboli, quàm regnum ſanctorũ in his mille annis cum Chriſto? Si autẽ dixerimus paruũ perſecutionis huius hoc ſpatium nõ cõputandũ in mille annis, ſed eis impletis potius adiiciendum: vt propriè poſſit intelligi, quod cùm dixiſſet, Sacerdotes Dei & Chriſti regnabunt cum eo mille annis: adiecit, Et cùm finiti fuerint mille anni ſoluetur Satanas de cuſtodia ſua: iſto enim modo & regnum ſanctorum & vinculum diaboli ſimul ceſſatura eſſe ſignificat, vt deinde perſecutionis illius tempus nec ad ſanctorum regnum, nec ad cuſtodiam Satanę, quorum vtrunq; in mille annis eſt, pertinere, ſed ſuperadditũ & extrà computandum eſſe credatur: cogemur fateri ſanctos in illa perſecutione regnaturos non eſſe cum Chriſto. Sed quis audeat dicere, nunc cum illo non regnatura ſua membra, quãdo ei maximè atq; fortiſſimè cohærebunt: & quo tempore quantò erit acrior impetus belli, tantò maior gloria non cedendi, tantò denſior corona martyrij? Aut ſi propter tribulationes, quas paſſuri ſunt, non dicendi ſunt regnaturi, conſequens erit, vt etiam ſuperioribus diebus in eiſdem mille annis quicunque tribulabantur ſanctorum eo ipſo tempore tribulationis ſuæ cum Chriſto non regnaſſe dicantur: ac per hoc & illi, quorum animas autor libri huius vidiſſe ſe ſcribit occiſorum propter teſtimonium Ieſu, & propter verbũ Dei, non regnabant cum Chriſto quando patiebantur perſecutionem: & ipſi regnum Chriſti non erant, quos Chriſtus excellentius poſſidebat. Abſurdiſſimum id quidem eſt, & omnino aduerſandum. Sed certè animæ victrices glorioſiſſimorũ martyrum, omnibus doloribus, ac laboribus ſuperatis atq; finitis, poſteaquàm mortalia membra poſuerunt, cum Chriſto vtique regnauerunt & regnant, donec finiãtur mille anni, vt poſteà receptis etiam corporibus iam immortalibus regnent. Proinde tribus illis annis atque dimidio animæ occiſorum pro eius martyrio, & quæ anteà de corporibus exierunt, & quæ ipſa nouiſſima perſecutione ſunt exituræ, regnabunt cum illo donec finiatur mortale ſeculum, & ad illud regnũ vbi mors non erit, tranſeatur. Quocirca cum Chriſto regnantiũ ſanctorum plures anni erunt, quàm vinculi diaboli & cuſtodiæ: quia illi cum ſuo Rege Dei filio, iam diabolo nõ ligato etiam per tres illos annos ac ſemiſſem regnabunt. Remanet igitur, vt cùm audimus, Sacerdotes Dei & Chriſti regnabunt cum illo mille annis: & cùm finiti fuerint mille anni, ſoluetur Satanas de

cuſto-

custodia sua: aut non regni huius sanctorum intelligamus annos mille finiri, sed vinculi diaboli atque custodiæ: aut annos mille, id est annos omnes, vt suos quæque pars habeat diuersis ac propriis prolixitatibus finiendos, ampliores sanctorum regno, breuiores diaboli vinculo : aut certè quoniam trium annorum & sex mensium breuissimum spatium est, computari noluisse credatur : siue quòd minus Satanæ vinculum, siue quod amplius videtur regnum habere sanctorum : sicut de quadringentis annis in sextodecimo huius operis volumine disputaui: quoniam plus aliquid erant, & tamen quadringenti sunt nuncupati : & talia sæpe reperiuntur in literis sacris, si quis aduertat.

De damnatione diaboli cum suis, & per recapitulationem de resurrectione corporum omnium mortuorum, & de iudicio vltimæ retributionis.

CAP. XIIII.

POst hanc autem commemorationem nouissimæ persecutionis, breuiter complectitur totum quod vltimo iam iudicio diabolus, & cum suo principe ciuitas inimica passura est. Dicit enim: Et Diabol⁹ qui seducebat eos, missus est in stagnum ignis & sulphuris, quo & bestia & pseudoprophetæ excruciabuntur die ac nocte in secula seculorum. Bestiam bene intelligi ipsam impiam ciuitatem, suprà iam diximus. Pseudo verò prophetas eius, aut Antichristus est, aut imago illa, id est figmentum illud, de quo ibi loquuti sumus. Post hæc ipsum nouissimum iudicium, quod erit in secunda resurrectione mortuorum, quæ corporum est, recapitulando narrat quomodo fuerit sibi reuelatum: Et vidi, inquit, thronum magnum & candidum, & sedentem super eũ, cuius à facie fugit cælum & terra, & locus eorum non est inuentus. Non ait, vidi thronum magnum & candidum, & sedẽtem super eum, & ab eius facie fugit cælum & terra: quoniam nondum factum est, id est, antequam esset de viuis & mortuis iudicatum: sed eum se vidisse dixit in throno sedentem, à cuius facie fugit cælũ & terra: sed postea. Peracto quippe iudicio tunc esse desinet hoc cælum & hæc terra, quãdo incipiet esse cælũ nouum & terra noua. Mutatione nanque rerum non omnimodo interitu transibit hic mundus. Vnde & Apostolus ait, Præterit enim figura huius mundi, volo vos sine solicitudine esse. Figura ergo præterit, non natura. Quum ergo

se Ioannes vidisse dixisset sedentem super thronum, à cuius facie, quod postea futurum est, fugit cælum & terra. Et vidi, inquit, mortuos magnos & pusillos, & aperti sunt libri: & alius liber apertus est, qui est vitæ vniuscuiusque, & iudicati sunt mortui ex ipsis scripturis librorum secundum facta sua. Libros dixit esse apertos, & librum. Sed librum cuiusmodi sit, non tacuit: qui est, inquit, vitæ vniuscuiusque. Ergo illi libri, quos priore loco posuit, intelligendi sunt sancti & veteres & noui, vt in illis ostenderetur quę Deus fieri sua mandata iussisset: in illo autem[b] qui est vitæ vniuscuiusque, quid horum quisque non fecisset, siue fecisset. Qui liber si carnaliter cogitetur, quis eius magnitudinem, aut longitudinem valeat æstimare? Aut quanto tempore legi poterit liber, in quo scriptæ sunt vniuersæ vitæ vniuersorum? An tantus angelorum numerus aderit, quantus hominum erit: vt & vitam suam quisque ab angelo sibi adhibito audiat recitari? Non ergo vnus liber erit omnium, sed singuli singulorum. Scriptura verò ista vnum volens intelligi: Et alius, inquit, liber apertus est. Quædam igitur vis est intelligenda diuina: qua fiet, vt cuique opera sua, vel bona vel mala cuncta in memoriam reuocentur, & mentis intuitu mira celeritate cernantur: vt accuset, vel excuset scientia conscientiam: atque ita simul & omnes & singuli iudicentur. Quæ nimirum vis diuina libri nomen accepit. In ea quippe quodammodo legitur, quicquid à faciente recolitur. Vt autem ostendat, qui mortui sint iudicandi, id est pusilli cum magnis, recapitulando dicit tanquam ad id rediens quod prætererat, potiúsve distulerat: Et exhibuit mare mortuos qui in eo erant: & mors & infernus reddiderunt mortuos quos in se habebant. Hoc proculdubio prius factum est, quàm essent mortui iudicati: & tamen illud prius dictum est. Hoc est ergo quod dixi recapitulando eum ad id rediisse quod intermiserat. Nunc autem ordinem tenuit, atque vt explicaretur ipse ordo commodius etiam de iudicatis mortuis, quo dixerat, suo repetiuit loco: Quum enim dixisset: Et exhibuit mare mortuos qui in eo erant: & mors & infernus reddiderunt mortuos, quos in se habebant: mox addidit, quod paulò antè posuerat. Et iudicati sunt singuli secundum facta sua. Hoc est enim quod suprà dixerat: Et iudicati sunt mortui secundum facta sua.

L. VI-

L. VIVES.

a Fugit cælum & terra.} *Prima longa: nam præteritum est ἔφυγεν: Posteaquam enim iudicauit, fugerunt cælum & terra, Apostolus velut iam facta narrat more prophetarum.*

b Qui est vitæ vniuscuiusque,} *Alibi vita vni. Græcè ὁ τῆς ζωῆς; quod est, vitæ vniuscuiusque, non legitur.*

Qui sint mortui, quos ad iudicium exhibuit mare, vel quos mors & inferi reddiderint. CAP. XV.

Sed qui sunt mortui, quos exhibuit mare qui in eo erant? Neque enim qui in mari moriuntur, non sunt in inferno, aut corpora eorum seruantur in mari: aut quod est absurdius, mare habebat bonos mortuos, & infernus malos? Quis hoc putauerit? Sed profectò conuenienter quidam hoc loco mare pro isto seculo positum accipiunt. Quum ergo, & quos hîc inueniet Christus in corpore constitutos, simul significaret cum iis qui resurrecturi sunt iudicandos: etiam ipsos mortuos appellauit, & bonos, quibus dicitur: Mortui enim estis, & vita vestra abscondita est cum Christo in Deo, Et malos, de quibus dicitur: Sine mortuos sepelire mortuos suos. Possunt mortui etiam propter hoc dici, quòd mortalia gerunt corpora. Vnde Apostolus, Corpus quidem, inquit, mortuum est propter peccatum, spiritus autem vita est propter iustitiam. Vtrunque in homine viuente, atque in hoc corpore constituto esse demóstrans, & corpus mortuum, & spiritum vitam. Nec tamen dixit corpus mortale, sed mortuum, quamuis eadem paulò pôst etiã mortalia corpora sicut vsitatius vocãtur, appellet. Hos ergo mortuos exhibuit mare, qui in eo erant, id est exhibuit homines hoc seculum quicunque in eo erant, qui nondum obierant. Et mors, & infernus, inquit, reddiderunt mortuos, quos in se habebant. Mare exhibuit, quia sicut inuenti sunt, affuerunt: mors verò & infernus reddiderunt, quoniam vitæ, de qua iam exierant, reuocauerunt, Nec frustrà fortasse non satis fuit vt diceret mors, aut infernus: sed vtrunque dictum est: mors propter bonos, qui tantummodo mortem perpeti potuerunt, non & infernum: infernus autem propter malos, qui etiam pœnas apud inferos pendunt. Si enim non absurdè credi videtur, antiquos etiam sanctos, qui venturi Christi tenuerunt fidem [a] locis quidem à tormentis impiorũ remotissimis, sed apud inferos fuisse, donec eos inde sanguis Christi, & ad ea loca de-

scẽsus erueret, profectò deinceps boni fideles effuso illo pretio iam redempti, prorsus inferos nesciunt, donec etiam receptis corporibus bona recipiant quæ merentur. Quum autem dixisset: Et iudicati sunt singuli secundum facta sua: breuiter subiicit quemadmodum fuerint iudicati. Et mors, & infernus, inquit, missi sunt in stagnum ignis: his nominibus significans diabolum: quoniam mortis est autor & infernarum pœnarum, vniuersámque simul dæmonum societatem. Hoc est enim quod suprà euidentius præoccupando iam dixerat: Et diabolus qui seducebat eos, missus est in stagnum ignis & sulphuris. Quod ibi verò obscurius adiunxerat dicens: Quò & bestia, & pseudopropheta, hîc apertius, & qui non sunt inuenti, inquit, in libro vitæ scripti, missi sunt in stagnum ignis.[b] Nõ Deum liber iste commemorat, ne obliuione fallatur: sed prędestinationem significat eorum quibus æterna dabitur vita. Neque enim nescit eos Deus, & in hoc libro legit vt sciat: sed potius ipsa eius pręscientia de illis, quæ falli non potest, liber est vitæ in quo sunt scripti, id est præcogniti.

L. VIVES.

a Locis quidem à tormentis impiorum remotissimis. } *Sinum Abrahæ hunc locum nominant, in quo sine pœnis fuisse Christus satis indicat, Luca 16. vbi Lazarum dicit in solatio esse, quem sinum ab inferis, loco sceleratorum, ostendit magno separatum hiatu: vbi sit aut quomodo intelligatur, nescire se Augustinus libro super Genesin octauo fatetur. Occulta sunt omnia hæc, quia nec sciri attinet, nec vt sciamus digni sumus.*

b Nondum liber iste com. } *Alibi melius, non Deum. Sensus est, Liber iste apertus vitæ non admonet Deum qui sint seruandi.*

De cælo nouo & terra noua. CAP. XVI.

FInito autem iudicio, quo prænuntiauit iudicãdos malos, restat vt etiã de bonis dicat. Iam enim explicauit quod breuiter à Domino dictũ est: Ibunt isti in supplicium æternum: sequitur, vt explicet quod etiam ibi connectitur, iusti autem in vitam æternam. Et vidi, inquit, cælum nouum, & terram nouam. Nam primum cælum & terra prima recesserunt, & mare iam non est. Isto fiet ordine, quod superius præoccupando iam dixi: vidisse se super thronum sedentem, à cuius facie fugit cælum & terra Iudicatis quippe his, qui scripti non sunt in libro vitæ, & in

æternum

æternum ignem missis: qui ignis cuiusmodi, & in qua mundi vel rerum parte futurus sit, [a] hominem scire arbitror neminem, nisi forte cui spiritus diuinus ostendit: tunc figura huius mundi mundanorum ignium conflagratione præteribit: sicut factum est mundanarum aquarum inundatione diluuij. Illa itaque, vt dixi, conflagratione mundana elementorum corruptibilium qualitates, quæ corporibus nostris corruptibilibus congruebant: ardendo penitus interibunt: atque ipsa substantia eas qualitates habebit, quæ corporibus immortalibus mirabili mutatione conueniat: vt scilicet mūdus in melius innouatus, aptè accommodetur hominibus, etiam carne in melius innouatis. Quod autem ait. Et mare iam non est: vtrum maximo illo ardore siccetur, an & ipsum vertatur in melius, non facilè dixerim. Cælum quippe nouum & terram nouam futuram legimus. De mari autem nouo aliquid me vspiam legisse non recolo: nisi quod hoc in eodem libro reperitur, tanquam mare vitreum simile crystallo. Sed tunc nō de isto fine seculi loquebatur: nec propriè dixisse videtur mare, sed tanquam mare. [b] Quamuis & nunc sicut amat prophetica locutio propriis verbis translata miscere: ac sic quodammodo velare quod dicitur: potuit de illo mari dicere, Et mare iam non est: de quo suprà dixerat: Et exhibuit mare mortuos, qui in eo erant. Iam enim tunc non erit hoc seculum vita mortalium turbulentum, & procellosum: quod maris nomine figurauit.

L. VIVES.

a Hominem scire arbitror neminem.} *Neminem verò? non interfuisti digladiationibus scholasticis: ibi nullus est, vel batalarius, vel magistellus, qui ignoret ignem fore elementarem illum, cuius domicilium est inter aerem & lunæ globum, descensurum eum scilicet, & incendio suo reliqua tria purgaturum elementa. Quod si hoc parum probas, non deerunt qui persanctè deierent, futurum ignem ex incendio radiorum solis in media plaga aeris excitato, coeuntibus eò densissimis & ardentissimis radiis, velut in speculum cauum & chalibeum. Sed non est mirum: tuo tempore non tantus erat ignis vsus, quantus nunc, cùm vt theologos omittam, philosophi, siue Decembri medio siue medio Iulio, nihil aliud ore, manibus pedibúsque tractāt & versant, quàm ignē. Ex philosophis fiunt theologi, & hāc philosophandi rationē etiam in scholas sanctiores transferunt: propterea istis longè est de igne facilius definire quàm tibi, & tui æqualibus vel maioribus.*

b Quamuis & nunc sicut clamat proph. loc. } *Videtur legendum: Sicut amat, pro solet: more Græco φιλεῖ, interdum Latinis recepto: Solet prophetica locutio propriis verbis metaphoras admiscere, hic est prophetarum mos, vel quia ipsi sic vident: vel quia sic tradi exp. dit.*

De ecclesiæ glorificatione sine fine post mortem. CAP. XVII.

ET ciuitatem, inquit magnam Hierusalem nouam vidi descendentem de cælo, à Deo aptatam: quasi nouam nuptam ornatam marito suo. Et audiui vocem magnam de throno dicentem: Ecce tabernaculum Dei cum hominibus, & habitabit cum eis: & ipsi erunt populus eius, & ipse Deus erit cum eis. Et absterget ab oculis eorum omnem lachrymam; & mors iam non erit, neque luctus, neque clamor, sed nec vllus dolor, quia priora abierunt. Et dixit sedens in throno: Ecce noua facio omnia. De cælo descendere ista ciuitas dicitur, quoniam cælestis est gratia, qua Deus eam fecit. Propter quod ei dicit etiam per Esaiam: Ego sum dominus faciens te. Et de cælo quidem ab initio sui descendit: ex quo per huius seculi tempus, gratia Dei desuper veniente per lauacrum regenerationis in spiritu sancto misso de cælo subinde ciues eius accrescunt. Sed per iudiciū Dei, quod erit nouissimum per eius filium Iesum Christum, tanta eius & tam noua de Dei munere claritas apparebit, vt nulla remaneant vetustatis vestigia, quādoquidem & corpora ad incorruptionem, atque immortalitatē nouam ex vetere corruptione atque mortalitate transibūt. Nam hoc de isto tempore accipere, quo regnat cum rege suo mille annis, impudentiæ nimiæ mihi videtur, cum apertissimè dicat: Absterget Deus omnem lachrymam ab oculis eorum: & mors iam non erit, neque luctus, neque clamor: sed nec vllus erit dolor. Quis enim tam sit absurdus, & obstinatissima contentione vasanus, qui audeat affirmare in huius mortalitatis erumnis, non dico populum sanctum, sed vnunquenque sanctorum, qui hanc vel ducat, vel ducturus sit, vel duxerit vitam, nullas habentē lachrymas & dolores: cum potius quanto quisque est sanctior, & desiderij sancti plenior, tanto sit eius in orando fletus vberior? [a]An non est vox ciuitatis, supernę Hierusalem, quæ dicit: Factæ sunt mihi lachrymæ meæ panes die ac nocte? Et: Lauabo per singulas noctes lectum meum: in lachrymis meis stratum meum rigabo. Et: Gemitus meus non est absconditus à te. Et: Dolor meus renouatus est. Aut verò nō eius filij sunt, qui ingemi-

gemiſcunt grauati, in quo nolunt expoliari, ſed ſuperueſtiri, vt abſorbeatur mortale hoc à vita: Nónne ipſi ſunt qui primitias habẽtes ſpiritus, in ſemetipſis ingemiſcunt, adoptionem expectantes, redemptionem corporis ſui? An ipſe Apoſtolus Paulus non erat ſupernus Hieroſolymitanus, vel non multo magis hoc erat, quando pro Iſraelitis fratribus carnalibus ſuis triſtitia illi erat magna, & continuus dolor cordis eius? [b] Quando autem mors non erit in iſta ciuitate, niſi quando dicetur? [c] Vbi eſt mors contentio tua? vbi eſt mors aculeus tuus? Aculeus autem mortis, eſt peccatum. Quod tunc vtique non erit, quando dicetur, vbi eſt? nunc verò non quilibet eſt infimus ciuis illius ciuitatis, ſed idem ipſe Ioannes in epiſtola ſua clamat: Si dixerimus, quia peccatum non habemus, noſipſos ſeducimus, & veritas in nobis non eſt. Et in hoc quidem libro, cuius nomen eſt Apocalypſis, obſcurè multa dicuntur, vt mentem legentis exerceant, & pauca in eo ſunt, ex quorum manifeſtatione indagentur cætera cum labore: maximè quia ſic eadem multis modis repetit, vt alia atque alia dicere videatur: cùm aliter atque aliter hæc ipſa dicere inueſtigetur. Verùm in his verbis, vbi ait: Abſterget Deus omnem lachrymam ab oculis eorũ: & mors iam non erit, neque luctus, neque clamor: ſed nec vllus dolor: tanta luce dicta ſunt de ſeculo futuro, & immortalitate, atque æternitate ſanctorum, tunc enim ſolum, atque ibi ſolum iſta non erunt, vt nulla debeamus in literis ſacris, quærere, vel legere manifeſta, ſi hæc putauerimus obſcura.

L. VIVES.

a AN non eſt vox. } *Alibi, an non eſt vox ciuis ſupernæ Hieruſalem: Facta ſunt, &c.*

b Quando autem mors non erit in iſta ciuitate. } *Nunquam deerit mors in ciuitate Dei quod idem, quod de Chriſti corpore beatitudine donato: dictum eſt: Vbi eſt mors victoria tua? dicatur de noſtrùm omnium corporibus poſt reſurrectionem, quum corpora noſtra ſimilia erunt corpori claritatis filij Dei.*

c Vbi eſt mors contentio tua? } *Vulgò, victoria tua νῖκος, quod ſi νεῖκος ſcribatur erit contentio. Et ſic Ambroſius & Hieronymus interim legunt. Dictum hoc eſt Oſee capite 13. aſſertur à Paulo primæ Corinth. 16.*

est qui mundus, pro eo mundo qui diluuio periit ex eadem aqua repositus est ipse igni nouissimo reseruatur in diem iudicij, & perditionis hominum impiorum. Nam & hominum propter magnam quandam commutationem, non dubitat dicere perditionem futuram, cum tamen eorum, quamuis in æternis pœnis sit mansura natura. Quærat forsitan aliquis, Si post factum iudicium, mundus iste ardebit, antequam pro illo cæli nouum, & terra noua reponantur, eo ipso tempore conflagrationis eius vbi erunt sancti, cùm eos habentes corpora in aliquo corporali loco esse necesse sit? Possumus respódere, futuros eos esse in superioribus partibus quò ita non ascendet flamma illius incendij, quemadmodum nec vnda diluuij. Talia quippe illis inerũt corpora, vt illic sint, vbi esse voluerint: sed nec ignem conflagrationis illius pertimescent immortales, atque incorruptibiles facti:[c] sicut virorum trium corruptibilia corpora, atque mortalia, in camino ardenti viuere illæsa potuerunt.

L. VIVES.

a Tunc aqua crescendo superauerat.} *Omne enim hoc, quo imbres, grandines, fulgura, fulmina, niues, rores gignuntur, quóque aues spirant & nudant cælum, circulo per montium cacumina circunducto continetur. Itaque quum aqua etiam editissimos montes cubitis quindecim superarit, omne hoc quod cælum, & aerem vocamus, excessisse necesse est, vt etiam alitum omnium regionem obruerit, quas Poetæ per cælum volitare, & liquidum cælum pennis secare dicunt.*

b Proinde qui cæli.} *Non tam obscurus sensus, quàm contextus verborum, cæli & terra qui conflagrabunt olim, ijdem sunt qui aliàs partim fuerunt aquis & obruti.*

c Sicut virorum trium corruptibilia corpora.} *Sidrach, Misach, & Abdenago Babylone quum statuam Nabocodrosori auream spreuissent. Daniel 3.*

Quid Apostolus Paulus Thessalonicensibus scripserit, & de manifestatione Antichristi, cuius tempus dies Domini subsequetur. CAP. XIX.

Multas euangelicas, apostolicásque sententias de diuino isto iudicio nouissimo, video mihi esse prætereundas, ne hoc volumen in nimiam longitudinem prouoluatur: sed nullo modo est prætereundus Apostolus Paulus, qui scribens ad Thessalon. Rogamus, inquit, vos

fratres per aduentũ domini noſtri Ieſu Chriſti,& noſtræ congregationis in ipſum, vt non citò moueamini mente, neque terreamini,neque per ſpiritum,neq; per verbum, neque per epiſtolam tanquam per nos miſſam, quaſi inſtet dies domini. Ne quis vos ſeducat vllo modo:quoniã niſi venerit refuga primù,& reuelatus fuerit homo peccati,filius interitus, qui aduerſatur, & ſuperextollitur ſupra omne quod dicitur Deus, aut quod colitur:ita vt in templo Dei ſedeat, oſtentans ſe tãquam ſit Deus. Non retinetis in memoria, quòd adhuc quum eſſem apud vos,hęc dicebã vobis? Et nunc quid detineat ſcitis,vt reueletur in ſuo tempore.Iam enim myſterium iniquitatis operatur.Tantùm qui modo tenet,teneat,donec de medio fiat.Et tunc reuelabitur iniquus ille, quem dominus Ieſus interficiet ſpiritu oris ſui:& euacuabit illuminatione præſentiæ ſuæ,eum,cuius eſt præſentia ſecundum operationẽ Satanæ,in omni virtute,& ſignis,& prodigiis mẽdacij, & in omni ſeductione iniquitatis,his qui pereunt: pro eo quòd dilectionem veritatis nõ receperunt,vt ſalui fierẽt.Et ideo mittet illis Deus operationem erroris,vt credant mendacio,& iudicẽtur omnes qui non crediderunt veritati, ſed conſenſerunt iniquitati.Nulli dubium eſt,eum de Antichriſto iſta dixiſſe, diéque iudicij.Hunc enim appellat diem domini non eſſe venturum, niſi ille prior venerit,[a]quem refugam vocat: vtiq; à domino Deo. Quòd ſi de omnibus impiis meritò dici poteſt, quanto magis de iſto?Sed in quo templo Dei,vt Deus ſit ſeſſurus incertum eſt:vtrum in illa ruina templi quod à Salomone rege conſtructum eſt:an verò in eccleſia Non enim templum alicuius idoli,aut dæmonis,tẽplum Dei Apoſtolus diceret. Vnde nonnulli,non ipſum principem,ſed vniuerſum quodãmodo corpus eius,id eſt ad eum pertinentem hominum multitudinem ſimul cũ ipſo ſuo principe hoc loco intelligi Antichriſtum volunt.Rectiúſq; putãt etiam Latinè dici ſicut in Græco eſt:non in templo Dei, [b] ſed in templũ Dei ſedeat, tanquã ipſe ſit templũ Dei,quod eſt Eccleſia:ſicut dicimus,[c] ſedet in amicum, id eſt, velut amicus,vel ſi quid aliud iſto locutionis genere dici ſolet. Quod autem ait:Et nunc quid detineat ſcitis,id eſt,quid ſit in mora,quæ ſit cauſa dilationis eius,vt reueletur in ſuo tempore, ſcitis: quoniam ſcire illos dixit,apertè hoc dicere noluit. Et ideo nos qui neſcimus quod illi ſciebãt, peruenire cũ labore ad id quod ſenſit Apoſtolus cupimus,nec

valemus:

valemus: præsertim quia & illa quæ addidit, hunc sensum faciunt obscuriorem. Nam quid est? Iam enim mysteriũ iniquitatis operatur. Tãtùm qui modo tenet, teneat, donec de medio fiat: & tunc reuelabitur ille iniquus. Ego prorsus quid dixerit, me fateor ignorare. Suspiciones tamen hominum, quas vel audire, vel legere de hac re potui, non tacebo. [d]Quidam putant hoc de imperio dictum fuisse Romano: & propterea Paulũ Apostolũ, nõ id aperiè scribere voluisse, ne calumniã videlicet incurreret, quòd Romano imperio malè optauerit, [e]cùm speraretur æternũ: vt hoc quod dixit: Iam enim mysterium iniquitatis operatur: Neronem voluerit intelligi: cuius iam facta velut Antichristi videbantur. Vnde nonnulli ipsum resurrecturũ, & futurum Antichristum suspicantur. [f]Alij verò, nec eum occisum putãt, sed subtractum potius, vt putaretur occisus: & viuum occultari in vigore ipsius ætatis, [g]in qua fuit cùm crederetur extinctus, donec suo tempore reueletur, & restituatur in regnum. Sed multum mihi mira est hæc opinantium tanta præsumptio. Illud tamen quod ait Apostolus: Tantùm qui modò tenet, teneat, donec de medio fiat: nõ absurdè de ipso Romano imperio creditur dictum, tãquam dictũ sit: Tantùm qui modo imperat, imperet: donec de medio fiat, id est de medio tollatur. Et tunc reuelabitur iniquus: quẽ significari Antichristũ, nullus ambigit. Alij verò, & quod ait: quid detineat, scitis: & mysteriũ operari iniquitatis, nõ putant dictũ nisi de malis & fictis qui sunt in Ecclesia, donec perueniant ad tãtum numerum, qui Antichristo magnum populum faciat: & hoc esse mysteriũ iniquitatis, quia videtur occultũ. Hortari autẽ Apostolum fideles, vt in fide quam tenẽt tenaciter perseuerẽt, dicẽdo: Tantùm qui modò tenet, teneat, donec de medio fiat: hoc est, donec exeat de medio Ecclesiæ mysteriũ iniquitatis, quod nunc occultũ est. Ad ipsum enim mysteriũ pertinere arbitrãtur, quod ait in Epistola sua Ioannes Euãgelista: Pueri nouissima hora est: & sicut audistis, quòd Antichristus sit venturus: nunc autem Antichristi multi facti sunt. Vnde cognoscimus, quod nouissima sit hora. Ex nobis exierũt: sed nõ erant ex nobis. Quòd si fuissent ex nobis, permãsissent vtiq; nobiscum. Sicut ergo ante finẽ in hac hora inquiunt, quam Ioannes nouissimã dicit, exierũt multi hæretici de medio Ecclesiæ, quos multos dicit Antichristos: ita omnes tunc inde exibunt, qui non ad Christũ, sed ad illũ nouissimum

Antichriſtum pertinebũt, & tunc reuelabitur. Alius ergo ſic, alius autem ſic Apoſtoli obſcura verba cõiectat: quod tamen cum dixiſſe non dubium eſt: non veniet ad viuos & mortuos iudicandos Chriſtus, niſi prius venerit ad ſeducendos in anima mortuos aduerſarius eius Antichriſtus, quamuis ad occultum iam iudiciũ Dei pertineat, quòd ab illo ſeducentur. Præſentia quippè eius erit, ſicut dictum eſt, ſecundũ operationem Satanæ in omni virtute, & ſignis, & prodigiis mendacij, & in omni ſeductione iniquitatis, his qui pereunt. Tunc enim ſoluetur Satanas: & per illum Antichriſtum in omni ſua virtute mirabiliter quidem ſed mendaciter operabitur. Quod ſolet ambigi, vtrum propterea dicta ſint ſigna & prodigia mendacij: quoniam mortales ſenſus per phãtaſmata decepturus eſt: vt quod non facit, facere videatur. An quia illa ipſa etiam ſi erant vera prodigia, ad mendacium pertrahent credituros non ea potuiſſe niſi diuinitus fieri, virtutem diaboli neſcientes: maximè quando tantam quantam nunquam habuit accipiet poteſtatem. Non enim quando de cælo ignis cecidit, & tantam familiam cum tantis gregibus pecorum ſancti Iob, vno impetu abſumpſit, & turbo irruens, & domum deiiciens, filios eius occidit, phantaſmata fuerunt: quæ tamen fuerunt opera Satanę, cui Deus dederat hãc poteſtatem. Propter quid horum ergo dicta ſint prodigia, & ſigna mẽdacij, tunc potius apparebit. Sed propter quodlibet horum dictum ſit: ſeducentur eis ſignis, atque prodigiis, qui ſeduci merebuntur: pro eo quòd dilectionem veritatis, inquit, nõ receperunt vt ſalui fierent. Nec dubitauit Apoſtolus addere, & dicere: Ideo mittet illis Deus operationem erroris, vt credant mendacio. Deus enim mittet: quia Deus diabolum facere iſta permittet iuſto ipſius iudicio: quamuis faciat ille iniquo malignóque cõſilio. Vt iudicentur, inquit, omnes, qui non crediderunt veritati, ſed conſenſerunt iniquitati. Proinde iudicati ſeducẽtur, & ſeducti iudicabuntur. Sed iudicati ſeducẽtur illis iudiciis Dei occultè iuſtis, & iuſtè occultis, quibus ab initio peccati rationalis creaturæ nunquam iudicare ceſſauit. Seducti autem iudicabuntur nouiſſimo, manifeſtóque iudicio per Ieſum Chriſtum, iuſtiſſimè iudicaturum, iniuſtiſſimé iudicatum.

L. VIVES.

a QVem refugam vocat.} *Græcè eſt, ὅτι ἐὰν μὴ ἔλθῃ ἡ ἀποστασία, quaſi defectio, ſeu rebellio.*

b Sed

b Sed in templum Dei sedeat.} *ὥς τε αὐτὸν εἰς τὸν ναὸν τοῦ θεοῦ ὡς θεὸν καθίσαι, ut in templum Dei tanquam Deus sedeat.*

c Sed in amicum, id est, velut amicus.} *Locutio frequens in sacris literis. Elegit Dauid in regem, esto mihi in Deum protectorem, & in locum refugij.*

d Quidam putant hoc de imperio dictum fuisse Romano.} *Lactantius lib. 7. & Hieron. in Danielem, omnes hoc dixisse scriptores ait: futuros circa finem seculorum decem reges, qui Romanum orbem inter se diuidant, superuenturum vndecimum Antichristum. Sed haec sunt leues coniecturulae.*

e Quum speraretur aeternum, } *Multa enim Romani veteres de aeternitate imperij somniabant. Sic enim promittit ille apud Verg. Iupiter:*

His ego nec metas rerum, nec tempora pono,
Imperium sine fine dedi.

f Alij verò nec eum occisum putant.} *Nam proximo iam vrbi Galbae exercitu, fugit nocturno tempore, & capite obuoluto, quatuor tantùm comitatus, in suburbanum, inter Salariam viam, & Nomentanam, atque ibi mortem sibi attulit, adacto ad iugulum pugione, sepultus à nutricibus & concubina, in monumento gentis Domitiae, non procul à campo. Suetonius*

g In qua fuit cùm crederetur extinctus.} *Trigesimo secundo aetatis anno obiit.*

Quid idem Apostolus in prima ad eosdem epistola, de resurrectione mortuorum docuerit. CAP. XX.

SED hîc Apostolus tacuit de resurrectione mortuorum. Ad eosdem autem scribens in epistola prima, Nolumus, inquit, ignorare vos fratres de dormientibus, vt non contristemini, sicut & caeteri qui spem non habent. Nam si credimus, quòd Iesus mortuus est, & resurrexit: ita & Deus eos qui dormierunt per Iesum adducet cum eo. Hoc enim vobis dicimus in verbo Domini, quia nos viuentes, qui reliqui sumus in aduentum Domini, non praeueniemus eos qui ante dormierunt: quoniam ipse Dominus in iussu, & in voce Archangeli, & in tuba Dei descendet de caelo: & mortui in Christo resurgent primò. Deinde nos viuentes, qui reliqui sumus, simul cum illis rapiemur in nubibus obuiam Christo in aëra: & sic semper cum Domino erimus. Haec verba Apostolica resurrectionem mortuo-

rum futuram, quando veniet Dominus Christus, vtique ad viuos & mortuos iudicandos, præclarissimè ostendunt. Sed quæri solet, vtrum illi quos hic viuentes inuenturus est Christus, quorum personam in se, atque illos, qui tūc secum viuebant, transfigurabat Apostolus, nunquam omnino morituri sint: an ipso temporis puncto, quo cum resurgentibus rapientur in nubibus obuiam Christo in aëra, ad immortalitatē per mortem mira celeritate transibunt. Neque enim dicendū est fieri non posse, vt dum per aëra in sublime portantur, in illo spatio & moriantur & reuiuiscant. Quod enim ait, Et ita semper cum Domino erimus: non sic accipiēdum est, tanquam in aëre nos dixerit semper cum Domino esse māsuros: quia nec ipse vtique ibi manebit, quà veniens transiturus est. Venienti quippe ibitur obuiam non manenti: sed ita cum Domino erimus, id est sic erimus semper habentes corpora sempiterna, vbicunque cum illo fuerimus. Ad hunc autē sensum, quo existimemus etiam illos quos hic viuos inuenturus est Dominus, in ipso paruo spatio, & passuros mortē, & accepturos immortalitatē ipse Apostolus nos videtur vrgere, vbi dicit. In Christo omnes viuificabuntur: cùm alio loco de ipsa loquēs resurrectione corporum, dicat: Tu quod seminas, non viuificatur, nisi moriatur. Quomodo igitur, quos viuentes hic Christus inueniet, per immortalitatem in illo viuificabuntur, & si non moriantur: cùm videamus propter hoc esse dictū, tu quod seminas non viuificatur, nisi prius moriatur? Aut si rectè non dicimus seminari, nisi ea corpora hominū, quę moriēdo quoquo modo reuertuntur in terram: sicut sese habet etiam illa in transgressorem patrem generis humani diuinitus prolata sententia: Terra es, & in terrā ibis: fatendum est istos. quos nondū de corporibus egressos, cùm veniet Christus, inueniet: & in istis verbis Apostoli, & illis de Genesi, non teneri: quoniam sursum in nubibus rapti, non vtique seminātur: quia nec eunt in terram, nec redeunt: siue nullam prorsus experiantur mortē: siue paululum in aëre moriantur. Sed aliud rursus occurrit, quod idē dicit Apostolus, cùm de resurrectione corporum ad Corinthios loqueretur: [a] Omnes resurgemus: vel sicut alij codices habent, Omnes dormiemus. Cùm ergo nec resurrectio fieri possit, nisi mors precesserit: nec dormitionē possimus illo loco intelligere nisi mortē, quomodo omnes vel dormient, vel resurgent, si tam multi quos in corpore inuen-

inuenturus est Christus,nec dormient,nec resurgent?Si ergo sanctos, qui reperientur Christo veniente viuentes, eique in obuiam rapientur,crediderimus in eodē raptu de mortalibus corporibus exituros,& ad eadem mox immortalia redituros, nullas in verbis Apostoli patiemur angustias, siue vbi dicit: Tu quod seminas nō viuificatur, nisi moriatur: siue vbi dicit: Omnes resurgemus,aut omnes dormiemus: quia nec illi per immortalitatem viuificabūtur, nisi quamlibet paulùm tamen moriātur,ac per hoc & à resurrectione nō erunt alieni,quàm dormitio præcedit quāuis breuissima, nō tamē nulla. Cur autem nobis incredibile videatur illam multitudinē corporū in aëre quodāmodo seminari, atque ibi protinus immortaliter atq; incorruptibiliter reuiuiscere,cùm credamus, quod idem ipse Apostolus alibi apertissimè dicit, [b] in ictu oculi futuram resurrectionem,& in membra sine fine victura tanta felicitate, támque inæstimabili velocitate rediturum antiquissimorum cadauerum puluerem?Nec ab illa sententia,qua homini dictum est:Terra es,& in terram ibis,futuros illos sanctos arbitremur immunes, si eorum morientium in terram nō recidēt corpora:sed sicut in ipso raptu morientur,ita & resurgēt dum feruntur in aëra. In terram quippè ibis, est, in hoc ibis amissa vita,quod eras antequā sumeres vitam: id est, hoc eris exanimis,quod eras antequam esses animatus. Terræ quippè insufflauit Deus in faciē flatum vitæ, quum factus esset homo in animam viuam:tāquam diceretur, Terra es animata,quod non eras: terra eris exanimis, sicut eras. Quod sunt & antequam putrescant omnia corpora mortuorum: quod erunt & illa, si morientur, vbicunque moriantur, cùm vita carebunt, quam continuò recepiura sunt. Sic ergo ibunt in terram,quia ex viuis hominibus terra erunt: quemadmodum it in cinerem quod fit cinis: it in vetustatē, quod fit vetus: it in testam, quod ex luto fit testa,[c]& alia sexcenta sic loquimur. Quomodo autem sit futurum,quod nunc pro nostræ ratiunculæ viribus vtcunque conijcimus: tunc potius erit,vt nosse possumus. [d]Resurrectionem quippè mortuorum futuram esse in carne, quando Christus venturus est viuos iudicaturus & mortuos: oportet, si Christiani esse volumus, vt credamus. Sed non ideo de hac re inanis est fides nostra, si quemadmodū futura sit, perfectè comprehendere non valemus. Verùm iam, sicut suprà promisimus, de hoc iudicio Dei nouissimo etiam

prophetici veteres libri quid prænuntiauerint, quantum satis esse videbitur, debemus ostendere. Quæ sicut arbitrio, non tanta mora necesse erit tractari & exponi, si istis quæ præmisimus, lector curauerit adiuuari.

L. VIVES.

a Omnes resurgemus: vel sicut alij codices habent, Omnes dormiemus.} *Græci codices non omnes hic consentiunt, teste diuo Hieronymo ad Minerium. Nam a. ij habent, Omnes quidem non dormiemus, omnes autẽ immutabimur, vt Erasmus copiosius ostendit, & in Annotationibus noui testamenti, & in Apologia, qua super hac re calumniatori respondit. Ex hac librorum dissonantia, credo natam controuersiam illam sintne omnes morituri, an aliqui quos dies ille vltimus deprehenderit viuentes, sine morte transituri ad immortalitatem. Petrus Lombardus sectione sententiarum tertia & quadragesima, cùm pugnare inter se Hieronymum & Ambrosium docuisset, inter tantos viros pronunciare non sustinuit, quòd Augustinus Ambrosio accedit. sed Hieronymus frequẽti Græcorum manu stipatur, Origene, Chrysostomo, Theophylacto, qui legerunt apud Paulum πάντες μὲν οὐ κοιμηθησόμεθα, non omnes quidẽ dormiemus Et Ambrosium ostendit Erasmus nutare. Nos interim sequemur quem enarramus.*

b In ictu oculi.} *Valla putat scriptum ab interprete: In nictu oculi. Nam oculorum est nuere & annuere, & nictare, sed postea ex nictu factum est ictum, ab iis qui parum intelligebant quid nictus esset. Nam ea res perdidit omnem eruditionem.*

c Et alia arescentia sic loquimur.} *In aliis exemplaribus non arescentia, sed sexcenta, quod est congruentius sensui.*

d Resurrectionẽ quippè mortuorum futuram esse in carne.} *Hoc est vnum ex dogmatis pietatis, istud credendum, istud tuendum est. Rationem qua id futurum sit, Deo relinquamus, & subiiciamus ceruices nostras in iugo suauissimi Christi, in obsequium Dei. Satis est Christiano credere, hoc, aut illud esse, fore, aut fuisse. Causas & rationes omnium illi noscendas dimittat, qui ne in apertissimis quidem & manifestissimis naturæ rebus voluit nobis claras & apertas esse.*

Quid Esaias Propheta de mortuorum resurrectione & retributione Iudicij sit locutus. CAP. XXI.

ROPHETA Esaias: Resurgent, inquit, mortui & resurgent qui in sepulchris erant: & lætabuntur omnes qui sunt in terra. Ros enim qui abs te est, sanitas illis est: terra verò impiorum cadet. Totum

Totum illud superius ad resurrectionem pertinet beatorum. Quod autẽ ait: terra verò impiorũ cadet, bene intelligitur dictum: corpora impiorũ ruina damnationis excipiet. Iam verò si de bonorum resurrectione, quod dictum est, diligentiùs & distinctius velimus intueri, ad primam referendũ est quod dictum est, resurgẽt mortui: ad secundã verò quod sequitur: & resurgent qui in sepulchris erant. Iam & si illos inquiramus sanctos, quos hîc viuos inuenturus est Dominus, eis congruè deputabitur, quod adiunxit: & lætabuntur omnes qui sunt in terra: ros enim qui abs te est, sanitas illis est. Sanitatẽ loco isto immortalitatem rectissimè accipimus. Ea nãque est plenissima sanitas, quæ nõ reficitur alimẽtis tanquã quotidianis medicamentis: Item de iudicij die spem prius dans bonis: deinde terrẽs malos, idẽ Propheta sic loquitur: Hæc dicit Dominus: Ecce ego declinabo in eos vt flumẽ pacis, & vt torrẽs inundãs gloriã gentiũ. Filij eorũ super humeros portabuntur, & super genua cõsolabuntur. Quẽadmodum, si quẽ mater consoletur, ita ego vos cõsolabor: & in Hierusalẽ consolabimini: & videbitis, & gaudebit cor vestrũ, & ossa vestra sicut herba exoriẽtur. Et cognoscetur manus Domini colẽtibus eũ: & cõminabitur cõtumacibus. Ecce enim Dominus vt ignis veniet, & vt tẽpestas currus eius, reddere in indignatione vindictã & vastationẽ in flãma ignis. In igne enim Domini iudicabitur omnis terra, & gladio eius omnis caro, multi vulnerati erunt à Domino. In bonorum promissionẽ se declinare dicit: vt flumen pacis quod profectò abundantiã pacis illius debemus accipere, qua maior esse non possit. Hac vtique in fine rigabimur: de qua in præcedenti libro abundanter loquuti sumus. Hoc flumen se in eos declinare dicit, quibus tantã beatitudinẽ pollicetur, vt intelligamus in illius felicitatis regione, quæ in cęlis est, hoc flumine omnia satiari. Sed quia & terrenis corporibus pax incorruptionis atq; immortalitatis vim influet, ideo declinare se dicit hoc flumen, vt ne supernis quodãmodo etiam inferiora perfundat, & homines æquales angelis reddat. Hierusalem quoque non illam quæ seruit cum filiis suis, sed liberam matrem nostram intelligamus, secundum Apostolum æternam in cælis: vbi post labores ærumnarum, curarúmque mortalium consolabimur, tanquam paruuli eius in humeris genibúsque portati. Rudes enim nos & nouos blandissimis adiutoriis insolita nobis illa beatitudo suscipiet; ibi videbi-

mus,& gaudebit cor nostrum. Nec expressit quid videbimus. Sed quid,nisi Deum,vt impleatur in nobis promissum euāgelium:Beati mundo corde,quoniā ipsi Deū videbūt:Et omnia illa quę nunc nō videmus,credentes autē pro modulo capacitatis humanæ, longè minus quàm sunt atque incōparabiliter cogitamus?Et videbitis,inquit,& gaudebit cor vestrum. Hîc creditis,ibi videbitis.Sed quoniam dixit: Et gaudebit cor vestrū,ne putaremus illa bona Hierusalē,ad nostrū tantūmodo spiritū pertinere:Et ossa,inquit,vestra vt herba exoriētur:vbi resurrectionē corporū strinxit:velut quod nō dixerat reddēs. Neq; quū viderimus fient,sed quū fuerint facta videbimus. nā & de cælo nouo ac terra noua iā suprà dixerat,dū ea quę sanctis promittuntur,in fine sæpe ac multiformiter diceret:Erit, inquit,cælum nouum & terra noua, & non erunt memores priorum,nec ascendēt in cor ipsorum:sed lætitiā & exultationem inuenient in ea. Ecce ego faciā Hierusalē exultationem, & populū meum lætitiā:& exultabo in Hierusalē: & lætabor in populo meo:& vltra nō audietur in illa vox fletus, & cætera.quæ quidā carnales ad illos mille annos referre conantur. Locutiones enim tropicę propriis prophetico more miscētur vt ad intellectū spiritalem intentio sobria cum quodā vtili ac salubri labore perueniat.Pigritia verò carnalis,vel ineruditæ atque inexercitatæ tarditas mentis contēta literæ superficie, nihil putat interius requirēdum. Hæc de propheticis verbis, quæ ante istum locum scripta sunt,satis dixerimus. In hoc autem loco,vnde ad illa digressi sumus,quū dixisset: & ossa vestra vt herba exoriētur,vt resurrectionem quidem carnis, sed tantùm bonorum,se nūc cōmemorare monstraret,adiūxit:Et cognoscetur manus Domini colētibus eum. Quid est hoc,nisi manus distinguētis cultores suos à contēptoribus suis?De quibus sequentia contexens:Et comminabitur,inquit ,cōtumacibus,[a] siue,vt ait alius interpres,incredulis. Nec tunc comminabitur:sed quæ nunc dicuntur minaciter,tunc efficaciter implebuntur: Ecce enim Dominus,inquit,vt ignis veniet, & vt tempestas currus eius,reddere in indignatione vindictā,& vastationē in flāma ignis. In igne enim Domini iudicabitur omnis terra,& in gladio eius omnis caro. multi vulnerati erunt à Domino:siue igne siue tēpestate,siue gladio:pœnā iudicij significat:quādoquidē ipsum Dominū quasi in ignē dicit esse vēturū eis profectò,quibus pœnalis eius erit aduētus. Currus verò

rò eius, qui pluraliter dicti sunt, angelica ministeria nō inconuenienter accipimus. Quod autē ait: omnē terrā, & omnē carnē in eius igne & in gladio iudicari, nō etiā hîc spiritales intelligamus & sanctos, sed terrenos atq; carnales, de quibus dictū est: Qui terrena sapiūt: & sapere secundū carnem, mors est: & quales omnino caro appellantur à Domino, vbi dicit: Nō permanebit Spiritus meus in hominibus istis, quoniā caro sunt. Quod verò hic positū est: Multi vulnerati erūt à Domino, isto vulnere fiet mors secunda. Potest quidē & ignis, & gladius, & vulnus accipi in bono. Nā & ignē Dominus velle se dixit mittere in mundum. Et visæ sunt illis linguæ diuisæ velut ignis, quādo venit Spiritus sanctus. Et nō veni, inquit idē Dominus pacē mittere in terrā, sed gladiū. Et sermonē Dei dicit scriptura gladiū bis acutū: propter aciē geminā testamentorū duûm. Et in Cātico canticorū, charitate se dicit sācta ecclesia vulneratā, velut amoris impetu sagittatā. Sed hîc quū legimus vel audimus vltorem Dominū esse venturū: quemadmodum hæc intelligenda sint, clarū est. Deinde breuiter cōmemoratis eis qui per hoc iudiciū cōsumētur sub figura ciborū in lege veteri vetitorū, à quibus se nō abstinuerūt, peccatores impiósque significās, recapitulat ab initio gratiā noui testamēti à primò saluatoris aduētu vsque ad vltimū iudicium, de quo nunc agimus, perducens, finiénsque sermonē. Narrat nāque Dominū dicere se venire, vt cōgreget omnes gētes, eásque venturas, & visuras, gloriam eius. Omnes enim sicut dicit Apostolus, peccauerūt, & egent gloria Dei. Et relicturum se dicit super eos signa, quæ vtique mirantes credāt in eum: & emissurū ex illis saluatos in gentes diuersas, & in longinquas insulas quæ non audierunt nomē eius, neq; viderūt gloriam eius: & annunciaturos gloriam eius in gentibus: & adducturos fratres istorum, quibus loquebatur, id est in fide sub Deo patre fratres Israelitarum electorum. Adducturos autē ex omnibus gētibus munus Domino in iumentis & vehiculis, quæ iumēta & vehicula bene intelliguntur adiutoria esse diuina, per cuiusque generis ministeria Dei, vel angelica, vel humana, in ciuitatē sanctam Hierusalem, quæ nunc in sanctis fidelibus est diffusa per terras. Vbi enim diuinitus adiuuantur, ibi credūt: & vbi credunt, ibi veniunt. Cōparauit autē Dominus illos tanquā per similitudinē filiis Israel, offerentibus ei suas hostias cū psalmis in domo eius: quod vbique iā facit ecclesia: & promisit ab ipsis se

accepturũ ſibi ſacerdotes & Leuitas : quod nihilominus fieri nunc videmus. Non enim ex genere carnis & ſanguinis, ſicut erat primum ſecundum ordinem Aaron, ſed ſicut oportebat in teſtamento nouo, vbi ſecundũ ordinẽ Melchiſedech ſummus ſacerdos eſt Chriſtus, pro cuiuſque meritò quod in eo gratia diuina contulerit, [b] ſacerdotes & Leuitas elegit: ſicut nunc videmus, qui non iſto nomine, [c] quod ſæpe aſſequuntur indigni, ſed ea quæ non eſt bonis maliſque communis, ſanctitate penſandi ſunt. Hæc quum de iſta, quę nunc impertitur eccleſiæ perſpicua, nobíſque notiſſima Dei miſeratione dixiſſet: promiſit & fines ad quos per vltimum iudicium facta bonorum malorúmque diſcretione venietur, dicens per prophetã, vel de Domino dicens ipſe propheta: Quomodo enim cęlum nouum & terra noua manebit coram me, dicit Dominus: ſic ſtabit ſemen veſtrum & nomen veſtrũ: & erit menſis ex menſe, & ſabbathum ex ſabbatho: & veniet omnis caro in conſpectu meo adorare in Hieruſalem, dicit Dominus: & egredientur, & videbunt membra hominum qui præuaricati ſunt in me. Vermis eorum nõ morietur, & ignis eorũ non extinguetur, & erunt viſui omni carni. Ad hoc iſte propheta terminauit librum, ad quod terminabitur ſeculum. Quidam ſanè non interpretati ſunt mẽbra hominum, [d] ſed cadauera virorum, per cadauera ſignificãtes euidentem corporũ pœnã: quamuis cadauer niſi caro exanimis, non ſoleat nuncupari: illa verò animata erunt corpora. Alioquin nulla poterunt ſentire tormenta: niſi fortè quia mortuorũ erunt corpora, id eſt eorũ qui in ſecundã mortem cadent: ideo non abſurdè etiam cadauera dici poſſunt. Vnde eſt & illud, quod ab eodem propheta dictum iam ſuprà poſui: Terra verò impiorum cadet. Quis autem non videat, à cadẽdo eſſe appellata cadauera? Virorũ autem pro eo poſuiſſe [e] illos interpretes, quod hominũ eſt manifeſtum eſt. Neque enim quiſquã dicturus eſt, præuaricatrices fœminas in illo ſupplicio nõ futuras: ſed ex potiore, pręſertim de quo fœmina facta eſt, vterque ſexus accipitur. Verũ quod ad rem maximè pertinet, quum & in bonis dicitur: Veniet omnis caro: quia ex omni genere hominum populus iſte conſtabit. non enim omnes homines ibi erunt, quando in pœnis plures erunt. Sed (vt dicere cœperam) cum & in bonis caro, & in malis membra vel cadauera nominantur, profectò poſt reſurrectionem carnis, cuius fides his rerum vocabulis omnino firma-

firmatur, illud quod boni & mali suis finibus dirimentur, futurum esse iudicium declaratur.

L. VIVES.

a Siue vt alius interpres, incredulis. } *Hieronymus ex Hebræo, & ex Septuaginta, inimicis suis vertit.*

b Sacerdotes & Leuitas elegit, sicut nunc. } *Alibi, Sacerd. & Le. eligi nunc videmus.*

c Qui non isto nomine. } *Non sacerdotium, neque vlla initiatio gratos homines Deo reddit, quippe bonos iuxta ac malos ad tractanda sacra videmus admitti: sed puritas conscientiæ, & integritas vitæ, & castitas morũ: hæc demũ sunt, quæ acceptos Deo nos faciũt, atque amicos: quippe similia quãtum diuinorum humana possunt, & cognatã illius sanctissimæ atque optimæ naturæ præpotentis Dei.*

d Sed cadauera virorum. } *Sic Hieronymus. Animaduerte Augustini candorem: maluit Hieronymi versionem benignè interpretari, quàm infixum relinquere aculeum cauilli, præsertim cùm Hieronymi interpretationi non omnino faueret.*

e Illos interpretes. } *Hieronymum sentit: nam in Septuaginta habetur ἀσεβῶν.*

Qualis futura sit egresio sanctorum, ad videndas pœnas malorum.

CAP. XXII.

Sed quomodo egredientur boni ad videndas pœnas malorum? Nunquid corporis motu beatas illas relicturi sedes, & ad loca pœnalia peracturi: vt malorum tormenta conspiciant præsentia corporali? Absit: sed egredientur per scientiam. Hoc enim verbo significatum est, eos qui cruciabuntur extrà futuros. Propter quod & dominus ea loca tenebras exteriores vocat, quibus contrarius est ille ingressus de quo dicitur seruo bono: Intra in gaudium domini tui: ne illuc mali putentur ingredi, vt sciantur: sed ad illos potius velut egredi per scientiam, qua eos cognituri sunt boni: quia id quod extra est, cognituri sunt. Qui enim erunt in pœnis, quid agatur intus in gaudio domini nescient: qui verò erunt in illo gaudio, quid agant foris in illis tenebris exterioribus, scient. Ideo dictum est, egredientur, quia eos etiam qui foris ab eis erunt, vtique non latebunt. Si enim hæc prophetę nondũ facta nosse potuerũt, per hoc quod erat Deus quantulũcunque erat in eorũ mortaliũ mẽtibus, quomodo immortales sancti iã facta tũc nesciẽt, quũ Deus erit omnia in omnib.? Stabit ergo in illa beatitudine sanctorũ semẽ & nomẽ. Semẽ:

scilicet de quo Ioãnes ait: Et semen eius in ipso manet. Nomẽ vero, de quo per hunc Esaiam dictũ est: Nomen æternũ dabo eis. Et erit eis mensis ex mense, & sabbatũ ex sabbato, tanquã luna ex luna, & requies ex requie: quorum vtrunq; ipsi erunt, cum ex his vmbris veteribus, & temporalibus in illa lumina noua ac sempiterna transibunt. In pœnis autem malorum, & inextinguibilis ignis, & viuacissimus vermis, "ab aliis atque aliis, aliter atque aliter est expositus. Alij quippe vtrunque ad corpus, alij vtrunque ad animam retulerunt: alij propriè ad corpus igneum, vermem vero tropice ad animam: quod credibilius esse videtur. Sed nunc de hac differentia non est huius temporis disputare. De iudicio nanq; vltimo, quo fiet diremptio bonorum & malorum, hoc volumen implere suscepimus: de ipsis verò præmiis & pœnis, aliàs diligentius differendum est.

Quid prophetauerit Daniel de persecutione Antichristi, & de iudicio Dei, regnóque sanctorum.

CAP. XXIII.

DAniel de hoc vltimo iudicio sic prophetat, vt Antichristum prius quoque venturum esse prænunciet: atq; ad æternum regnum sanctorum perducat narrationem suam. Cùm enim visione prophetica quatuor bestias significantes quatuor regna vidisset: ipsúmque quartum à quodam rege superatum, qui Antichristus agnoscitur: & post hæc æternum regnum filij hominis, qui intelligitur Christus: Horruit, inquit, spiritus meus: ego Daniel in habitudine mea, & visus capitis mei conturbabant me. Et accessi, inquit, ad vnum de astantibus, & veritatem quærebam ab eo de his omnibus: & dixit mihi veritatem. Deinde, quid audierit ab illo, à quo de omnibus his quæsiuit, tanquam eo sibi exponente, sic loquitur. Hæ quatuor bestiæ magnæ, quatuor regna surgent in terra, quæ auferentur, & accipiẽt regnum sancti altissimi: & obtinebũt illud vsq; in seculu, & vsq; in seculũ seculorum, & quærebam, inquit, diligenter de bestia quarta, quæ erat differens præ omni bestia terribilis amplius: dentes eius ferrei, & vngues eius ærei, manducans, & comminuens, & reliqua pedibus suis conculcans: & de cornibus eius decem quæ erant in capite eius, & de altero quod ascẽdit, & excussit de prioribus tria: cornu illud in quo erant oculi, & os loquẽs magna, & visus eius maior cæteris. Videbã, & cornu illud faciebat

ciebat bellũ cum ſanctis:& præualebat ad ipſos, donec venit vetuſtus dierum,& regnum dedit ſanctis Altiſſimi:& tempus peruenit,& regnum obtinuerunt ſancti. Hæc Daniel quæſiſſe ſe dixit. Deinde quid audiuerit continuò ſubiũgens: Et dixit, inquit, id eſt ille a quo quęſierat, reſpõdit & dixit Beſtia quarta, quartum regnum erit in terra, quod præualebit omnibus regnis:& manducabit omnem terram,& conculcabit eam,& concidet. Et decem cornua eius, decem reges ſurgent:& poſt eos ſurget alius, [a] qui ſuperabit ſuis malis omnes, qui ante eum fuerũt:& tres reges humiliabit:& verba aduerſus Altiſſimum loquetur:& ſanctos altiſſimi conteret. Et ſuſpicabitur mutare tẽpora & legẽ:& dabitur in manu eius vſque ad tempus,& tempora,& dimidium temporis. Et iudicium ſedebit, & principatũ remouebit ad exterminandũ & perdendũ vſq; in finẽ:& regnũ,& poteſtas,& magnitudo regũ, qui ſub omni cælo ſunt, data eſt ſanctis Altiſſimi Et regnũ eius regnũ ſempiternũ:& omnes principatus ipſi ſeruient & obedient. Huc vſque, inquit, finis ſermonis. Ego Daniel, multũ cogitationes meæ conturbabãt me:& forma mea immutata eſt ſuper me:& verbum in corde meo conſeruaui. [b] Quatuor illa regna expoſuerunt quidam Aſſyriorum, Perſarum, Macedonum,& Romanorum. Quam verò conuenienter id fecerint, qui noſſe deſiderant, legant presbyteri Hieronymi librũ in Danielem ſatis diligenter eruditéque conſcriptũ. Antichriſti tamẽ aduerſus eccleſiam ſæuiſſimum regnũ, licet exiguo ſpatio temporis ſuſtinendum, donec Dei vltimo iudicio regnum ſancti accipiant ſempiternum: qui vel dormitãs hæc legit, dubitare non ſinitur. Tempus quippe,& tempora,& dimidium tẽporis, annum vnum eſſe,& duos & dimidiũ: ac per hoc tres annos & ſemiſſem, etiam numero dierum poſterius poſito diluceſcit, aliquando in ſcripturis & menſiũ numero declaratur. Videntur enim tempora indefinitè hìc dicta lingua Latina, [c] ſed per dualem numerũ dicta ſunt, quem Latini nõ habent. Sicut autem Græci, [d] ita hunc dicuntur habere & Hebræi. Sic ergo dicta ſunt tempora, tanquam dicerentur duo tempora. Vereri me ſane fateor, ne in decem regibus quos tanquã decem homines videtur inuẽturus Antichriſtus, fortè fallamur, atque ita ille inopinatus adueniat, nõ exiſtentibus tot regibus in orbe Romano. Quid enim ſi numero iſto denario vniuerſitas regũ ſignificata eſt; poſt quos ille venturus eſt, ſicut mil-

lenario, cẽtenario, ſeptenario ſignificatur plerũque vniuerſitas, & aliis atque aliis numeris, quos nunc cõmemorare non eſt neceſſe? Alio loco idem Daniel: Et erit, inquit, tẽpus tribulationis, qualis non fuit ex quo nata eſt gens ſuper terram vſque ad tempus illud. Et in tempore illo ſaluabitur populus tuus omnis qui inuẽtus fuerit ſcriptus in libro. Et multi dormientium in terræ aggere exurgent: hi in vitam æternam, & hi in opprobrium & in confuſionem æternam. Et intelligentes fulgebunt, ſicut claritas firmamenti, & ex iuſtis multi ſicut ſtellæ in ſecula. Et adhuc ſentẽtię illi euãgelicæ eſt locus iſte ſimillimus, de reſurrectione dũtaxat mortuorum corporum. Nam qui illic dicti ſunt eſſe in monumentis, ipſi hîc dormientes in terræ aggere: [a] vel ſicut alij interpretati ſunt, in terræ puluere. Et ſicut ibi procedent dictum eſt: ita hîc exurgẽt. Sicut ibi, qui bona fecerunt in reſurrectionem vitæ, qui autem mala egerunt in reſurrectionẽ iudicij: ita & iſto loco, hi in vitam æternam, & hi in opprobrium & in confuſionem æternam. Non autem diuerſum putetur, quòd cum ibi poſitum ſit, omnes qui ſunt in monumentis, hic non ait propheta, omnes, ſed multi dormientium in terræ aggere. Ponit enim aliquãdo ſcriptura pro omnibus multos. Propterea & Abrahæ dictum eſt, Patrem multarum gentium poſui te. Cui tamen & alio loco: In ſemine, inquit, tuo benedicentur omnes gentes. De tali autem reſurrectione, huic quoque ipſi prophetæ Danieli paulò pôſt dicitur: Et tu, veni, & requieſce. Adhuc enim dies in completionem conſummationis, & requieſces, & reſurges in ſorte tua in fine dierum.

L. VIVES.

a QVi ſuperabit ſuis malis omnes.} *Septuaginta ſic: ἀναστήσεται ἕτερος, ὃς ὑπεροίσει κακοῖς πάντας τοὺς ἔμπροσθεν. Surget alius, qui ſuperabit malos omnes priores. An κακοῖς dixit accuſatiuum pro noſtro ablatiuo, vt ſit Græcè: ſuperabit omnes priores per malos, quos ſecum habebit.*

Regna mũdi quatuor. b Quatuor illa regna expoſuerunt quidam.} *Prima enim bellua ſimilis erat leænæ ſæuæ & libidinoſæ, & aquilæ reginæ auium ac ſuperbæ viuacíque, quæ omnia habuit imperium Aſſyriorum. ſecunda ſimilis vrſæ duræ ac præferoci, imperium fuit Perſarum, cuius initium à robuſto & forti Cyro. Tertia ſimilis pardo alato celeri ac impetuoſo, ſanguinario, & qui in mortem ruit in ſaltu: tale imperium Macedonum, quod non pedibus currere, ſed volare pennis viſum eſt. quantæ*

enim

enim celeritate immensam Asiam victoriis suis Alexander lustrauit? Quarta bestia erat omnium maximè terribilis, & fortis, dentibus ferreis, ingentibus, vorans & comminuens, & pedibus conculcans, dissimilis cæteris: huiusmodi fuit Romanum imperium, cuius feritas omnium belluarum feritatem vicit: ferreum, quod nulla externa vis consumpsit, sua rubigine bellisque ciuilibus exesum est. Totum orbem insatiabili vorauit illuuie, vrbes euertit, & gentes funditus excidit, atr. x, sæuum, sanguinis sitientissimum.

c Sed per dualem numerũ dicta sunt.} *Antiquissimi Græci duos tantùm habebant numeros, singularem & pluralem. Postea sequentes dualem addiderunt, quos Latini sequi noluerunt, vt scribit Diomedes grãmaticus. ac sæpe Græci poetæ plurali pro duali vtũtur, vt Homerus ἀτρείδας, inquit, cum de Agamẽnone loquatur & Menelao tantum, de quibus vno aut altero antè versu per dualẽ dixerat, δύοκος μὲν τοῦ λαῶν.*

d Ita hunc dicuntur habere.} *Hieronymus in Danielem: Tempus annum significat. Tempora iuxta Hebraici sermonis proprietatem, qui & ipsi dualem numerum habent, duos annos præfigurat. Græcè verò καιρῶν habetur, non καιρόν.*

e Vel sicut alij interpretati sunt.} *Hieronymus Danielis 12.*

In psalmis Dauidicis quæ de fine sæculi huius, & quæ de nouissimo Dei iudicio prophetentur. CAP. XXIIII.

Multa de iudicio nouissimo dicuntur in Psalmis, sed eorũ plura transeunter & strictim. Hoc tamen quod de fine huius sæculi apertissimè dictum est ibi, nequaquam silentio præteribo. Principio terram tu fundasti domine, & opera manuum tuarum sunt cæli. Ipsi peribunt, tu autem permanes & omnes sicut vestimentum veterascent: & sicut opertorium mutabis eos, & mutabuntur: tu autem idem ipse es, & anni tui non deficient. Quid est quod Porphyrius cùm pietatem laudet Hebræorum, qua magnus & verus & ipsis numinibus terribilis ab eis colitur Deus, Christianos ob hoc arguit maximæ stultitiæ, etiã ex oraculis deorum suorum, quòd istum mundum dicunt esse periturũ? Ecce in literis pietatis Hebræorum dicitur Deo, quem confitente tanto philosopho, etiam ipsa numina perhorrescunt: Opera, inquit, manuum tuarum sunt cęli, ipsi peribunt. Nunquid quãdo cæli peribũt, mundus, cuius iidem cæli superior pars est & tutior, non peribit? Si hęc sentẽtia Ioui displicet, cuius, vt scribit iste philosophus, velut grauioris autoritatis oraculo in Christianorum credulitate culpatur, cur nõ similiter sapien-

tiam tanquam ſtultitiam culpat Hebræorũ, in quorum libris piiſſimis inuenitur? Porrò ſi in illa ſapientia Iudæorum, quæ Porphyrio tam multum placet, vt eam deorũ quoq; ſuorum vocibus prædicet, legitur cælos eſſe perituros, cur vſqueadeo vana eſt iſta fallacia, vt in fide Chriſtianorũ, vel inter cætera, vel prę cęteris hoc deteſtentur, quod in ea periturus creditur mũdus, quo vtique niſi pereũte, cæli non poſſunt perire? Et in literis quidem ſacris, quæ propriè noſtræ ſunt, non Hebræis nobiſque cõmunes, id eſt Euangelicis & Apoſtolicis libris legitur: Præterit figura huius mundi. Legitur, mundus tranſit: legitur, cęlũ & terra trãſibunt. Sed puto quod præterit, trãſit, tranſibunt, aliquanto mitius dicta ſunt quàm peribunt. In epiſtola quoque Petri apoſtoli, vbi aqua inundatus qui tunc erat, periſſe dictus eſt mundus, ſatis clarũ eſt, & quæ pars mundi à toto ſignificata eſt, & quatenus periſſe dicta ſit, & qui cæli repoſiti igni reſeruandi in diem iudicij & perditionis hominum impiorũ. Et in eo quod paulò pòſt ait: Veniet dies domini vt fur, in quo cæli magno impetu tranſcurrent: elementa autem ardẽtia reſoluentur, & terra, & quę in ipſa ſunt opera exurentur: ac deinde ſubiecit, His omnibus pereuntibus quales oportet vos eſſe? Poſſunt illi cęli intelligi perituri, quos dixit repoſitos igni reſeruandos, & ea elemẽta accipi arſura, quę in hac ima mundi parte ſubſiſtunt procelloſa & turbulenta, in qua eoſdẽ cælos dixit eſſe repoſitos, ſaluis illis ſuperioribus, & in ſua integritate manentibus, in quorum firmamẽto ſunt ſidera cõſtituta. Nam & illud quod ſcriptũ eſt, ſtellas de cęlo eſſe caſuras, præter quod poteſt multo probabilius & aliter intelligi, magis oſtendit manſuros eſſe illos cælos: ſi tamen ſtellæ inde caſuræ ſunt, vel cum tropica ſit locutio, quod eſt credibilius, vel in iſto imo cælo futurũ ſit vtique mirabilius, quàm nunc fit.[a] Vnde & illa Vergiliana:

Stella facem ducens multa cum luce cucurrit. &

Idæa ſe condidit ſylua. Hoc autem quod de Pſalmo commemoraui, nullum cælorum videtur relinquere, quod periturum eſſe nõ dixerit. Vbi enim dicitur: Opera manuum tuarum ſunt cæli, ipſi peribunt, quàm nullum eorum ab opere Dei, tam nullum eorum à perditione ſecernitur. Non enim dignabuntur de Petri Apoſtoli locutione, quàm vehementer oderunt, Hebræorum defendere pietatem, deorum ſuorum oraculis approbatam: vt ſaltem ne totus mundus periturus

eſſe

esse credatur, sic à toto pars accipiatur, in eo quod dictũ est: Ipsi peribunt, cùm soli cæli infimi perituri sint: quẽadmodum in apostolica illa epistola à toto pars accipitur, quod diluuio perisse dictus est mundus, quamuis sola eius cum suis cælis pars ima perierit. Sed quia hoc, vt dixi, non dignabuntur, ne vel apostoli Petri approbent sensum, vel tantũ concedant cóflagrationi nouissimæ, quantum dicimus valuisse diluuium, qui nullis aquis, nullis flammis totum genus humanum posse perire contẽdunt. Restat vt dicãt, quod propterea dij eorum Hebræam sapientiam laudauerunt, quia istum Psalmum non legerãt. In Psalmo etiam quadragesimonono de iudicio Dei nouissimo intelligitur dictum: Deus manifestè veniet, Deus noster, & non silebit. Ignis in conspectu eius ardebit, & in circuitu eius tẽpestas valida. Aduocabit cælum sursum & terram, discernere populum suum Congregate illi sanctos eius, qui disponunt testamentum eius super sacrificia. Hoc nos de domino nostro Iesu Christo intelligimus, quem de cælo speramus esse venturum ad viuos & mortuos iudicandos. Manifestus enim veniet inter iustos & iniustos iudicaturus iustè, qui prius venit occultus ab iniustis iudicandus iniustè. Ipse, inquam, manifestus veniet, & non silebit, id est, in voce iudicis euidens apparebit, qui prius cùm venisset occultus, ante iudicem siluit, quando sicut ouis ad immolandum ductus est, & sicut agnus coram tondente fuit sine voce, quemadmodum de illo per Esaiam legimus prophetatum, & in Euangelio videmus impletum. De igne verò & tempestate cum in Esaię prophetia tale aliquid tractaremus, quomodo essent hæc intelligenda, iam diximus. Quod verò dictum est: Aduocabit cęlum sursum, quoniam sancti & iusti rectè cælum appellantur: nimirum hoc est, quod ait Apostolus. Simul cum illis rapiemur in nubibus obuiam Christo in aëra. Nam secundum literæ superficiem, quomodo sursum aduocatur cęlum, quasi posset esse nisi sursum? Quod autẽ adiunctum est: Et terram discernere populum suum, si tantummodo subaudiatur aduocabit, id est aduocabit & terrã, nec subaudiatur sursum, hunc videtur habere sensum secundum rectam fidem, vt cælum intelligatur in eis, qui cum illo sunt iudicaturi, & terra in eis qui iudicandi sunt: & aduocabit cælum sursum, non hic intelligamus rapiet in aëra, sed in iudiciarias sedes eriget. Potest & illud intelligi: Aduocabit cælum sursum, aduocabit angelos in

ſupernis & excelſis locis,cum quibus deſcēdat ad faciendum iudicium:aduocabit & terram,id eſt homines in terra vtique iudicandos. Si autē vtrunque ſubaudiendum eſt, cùm dicitur, & terram,id eſt & aduocabit & ſurſum:vt iſte ſit ſenſus, aduocabit cælum ſurſum, & terrā aduocabit ſurſum, nihil melius intelligi exiſtimo, quàm homines qui rapientur in obuiam Chriſto in aëra,ſed cælū dictum propter animas, terrā propter corpora.Diſcernere porrò populū ſuū, quid eſt niſi per iudicium ſeparare bonos à malis,tāquā oues ab hœdis. Deinde conuerſio ſermonis ad angelos facta eſt. Congregate illi iuſtos eius. Profectò enim per angelicum miniſterium tanta res peragenda eſt.Si autem quærimus,quos iuſtos ei congregaturi ſint angeli,qui diſponunt,inquit,teſtamentum eius ſuper ſacrificia. Hæc eſt omnis vita iuſtorum,diſponere teſtamētū Dei ſuper ſacrificia,aut enim opera miſericordiæ ſunt ſuper ſacrificia, id eſt ſacrificiis præponenda, iuxta ſententiā Dei dicentis.Miſericordiā magis volo quàm ſacrificium: aut ſi ſuper ſacrificia,in ſacrificiis intelligitur dictum, quomodo ſuper terrā fieri dicitur quod fit vtique in terra:profectò ipſa opera miſericordię ſunt ſacrificia quibus placetur Deo,ſicut in libro huius operis decimo me diſſeruiſſe iam reminiſcor: in quibus operibus diſponunt iuſti teſtamentū Dei, quia propter promiſſiones quæ nouo eius teſtamento cōtinentur,hęc faciunt.Vnde congregatis ſibi iuſtis ſuis, & ad ſuam dextram cōſtitutis,nouiſſimo vtique iudicio dicturus eſt Chriſtus: Venite benedicti patris mei, poſſidete paratum vobis regnum à conſtitutione mundi.Eſuriui enim,& dediſtis mihi manducare,&c.quæ ibi proferūtur de bonorum operibus bonis, & de eorum præmiis ſempiternis per vltimā ſentētiam iudicandis.

L. VIVES.

a Stella facem ducens.} *Vergilius 2. Aeneid. cùm Anchiſes nollet Troia egredi, & Aeneas furens in mortem rueret, Iupiter ſignum fugæ miſit.*

Stella,inquit,facem ducens multa cum luce cucurrit.
Illam ſummi ſuper labentem culmina tecti
Cernimus,Idæa claram ſe condere ſylua.

Ariſtoles in 1.lib. Meteororum,has ſtellas gigni dicit in halitu in media aëris regione à ſuperiore igne accenſo,qui ſi longitudinem tantùm habeant. λαμπάδες dicuntur, id eſt lampades: eædem ſunt faces Plinio libro 2.Emicant,inquit, & faces, non niſi quum decidunt viſæ: qualis Germa-

Germanico Cæsare gladiatorum spectaculum edente, præter ora populi meridiano transcurrit: duo genera earum, lampades vocant planè faces: alterum bolidas, quale Mutinensibus malis visum est. Distant, quòd faces vestigia longa faciunt priore ardente parte, bolis verò perpetua ardens longiorem trahit limitem. sic Plin.

b Rapiemur in nubibus obuiam Christo.} *Veteres libri habent omnes in obuiam, ex quibus etiam alibi sic emendaui, non quod melius non putem dici obuiam ire, quàm in obuiam, sed mihi non tam considerandum fuit, quid purius diceretur, vt quid Augustinus scripsisset: non dubium quin veterem aliquam interpretationem secutus sit, quæ quod Græcè εἰς ἀπάντησιν verterit in obuiam.*

De prophetia Malachiæ, qua Dei iudicium vltimum declaratur, & quorum dicitur per purificatorias pœnas facienda mundatio.

CAP. XXV.

PRopheta [a] Malachias, siue Malachi: qui & angelus dictus est, [b] qui etiam Esdras sacerdos, cuius alia in canonem scripta recepta sunt, ab aliquibus creditur, nam de illo hanc esse Hebræorum opinionem dicit Hieronymus, iudicium nouissimum prophetauit, dicens: Ecce venit, dicit Dominus omnipotens. Et quis sustinebit diem introitus eius, aut quis ferre poterit, vt aspiciat eum? Quia ipse ingreditur quasi ignis conflatorij, & quasi herba lauantium. Et sedebit conflans, & emundans sicut aurum; & sicut argentum, & emundabit filios Leui. Et fundet eos sicut aurum & argentum, & erunt domino offerentes hostias in iustitia. Et placebit domino sacrificium Iuda & Hierusalem sicut diebus pristinis, & sicut annis prioribus. Et accedam ad vos in iudicio, & ero testis velox super maleficos, & super adulteros, & super eos qui iurant in nomine meo mendaciter, & qui fraudāt mercedē mercenariis. & opprimunt per potentiam viduas, & percutiunt pupillos, & peruertunt iudicium aduenæ, & qui non timent me, dicit dominus omnipotens. Quoniam ego dominus Deus vester, & non mutor. Ex his quæ dicta sunt videtur euidentius apparere in illo iudicio quasdam quorundam purgatorias pœnas futuras. Vbi enim dicitur: Quis sustinebit diem introitus eius, aut quis ferre poterit vt aspiciat eum, quia ipse ingreditur quasi ignis conflatorij, & quasi herba lauantium, & sedebit cōflans & emundans sicut aurum, & sicut argentum, & emundabit fi-

lios Leui, & fundet eos sicut aurum & sicut argentum: quid aliud intelligendum est? Dicit tale aliquid & Esaias: Lauabit Dominus sordes filiorũ & filiarum Sion, & sanguinem emũdabit de medio eorum spiritu iudicij & spiritu combustionis. Nisi fortè sic eos dicendum est emundari à sordibus, & eliquari quodammodo, cùm ab eis mali per pœnale iudicium separantur, vt illorum segregatio atque damnatio purgatio sit istorum, quia sine talium de cætero commixtione victuri sunt. Sed quum dicit: Et emundabit filios Leui, & fundet eos sicut aurum & argentum, & erunt domino offerentes hostias in iustitia, & placebit Domino sacrificium Iuda & Hierusalem, vtique ostendit eos ipsos, qui emundabuntur, deinceps in sacrificiis iustitiæ domino esse placituros, ac per hoc ipsi à sua iniustitia mundabuntur, [c] in qua domino hostiæ displicebant. Porrò in plena perfectáque iustitia cùm mũdati fuerint ipsi erunt. Quid enim acceptius Deo tales offerunt, quàm seipsos? Verùm ista quæstio de purgatoriis pœnis vt diligentius pertractetur, in tempus aliud differenda est. Filios autem Leui & Iuda & Hierusalem, ipsam Dei ecclesiam debemus accipere, non ex Hebræis tantùm, sed ex aliis etiam gentibus congregatam, nec talem, qualis nunc est vbi si dixerimus, quia peccatum non habemus, nosipsos seducimus, & veritas in nobis non est: sed qualis tunc erit velut area per ventilationem, ita per iudicium purgata nouissimum, eis quoque igne mundatis, quibus talis mundatio necessaria est: ita vt nullus omnino sit, qui offerat sacrificium pro peccatis suis. Omnes enim qui sic offerunt, profectò in peccatis sunt, pro quibus dimittendis offerunt, vt cùm obtulerint, acceptúmque Deo fuerit tunc dimittantur.

L. VIVES.

Propheta Malachiel siue Malachias. } *In antiquis exemplaribus legitur propheta Malachiel, siue Malachi. Profectò Malachiam vocatum esse, Malachiel non commeminí me legisse, & Malachiam aiunt interpretari angelum eius. Idcirco Malachi dicitur. Nam si Malachiel esset, puto etymon eius futurum angelum Dei: nam el est Deus, nisi me fallit illius linguæ imperitia. itaque arbitror sic legendum, propheta Malachias, siue Malachi.*

b Qui etiam Esdras. } *De hoc lib. 18.*

c In qua domino hostiæ. } *Alibi melius, In qua domino displicebant. Hostiæ porrò.*

D

De sacrificiis, quæ sancti offerent Deo sic placitura, quomodo in diebus pristinis & annis prioribus placuerunt.

CAP. XXVI.

Volens autem Deus ostendere ciuitatem suam, tunc in ista consuetudine non futuram, dixit filios Leui oblaturos hostias in iustitia. Non ergo in peccato. Ac per hoc non pro peccato. Vnde intelligi potest in eo quod secutus adiunxit, atque ait: Et placebit domino sacrificium Iuda & Hierusalem, sicut diebus pristinis, & sicut annis prioribus, frustra sibi Iudæos secundum legem veteris testamenti sacrificiorum suorũ præterita tempora polliceri. Non enim tunc in iustitia, sed in peccatis hostias offerebant, quãdo pro peccatis pręcipuè ac primitus offerebãt, vsqueadeo vt sacerdos ipse, quẽ debemus vtique credere cęteris fuisse iustiorem, secũdum Dei mandatũ soleret primùm pro suis offerre peccatis, deinde pro populi. Quapropter exponere nos oportet quomodo sit accipiendũ quod dictum est: Sicut diebus pristinis, & sicut annis prioribus. Fortassis enim tempus illud commemorat, quo primi homines in paradiso fuerunt. Tunc enim puri atq; integri ab omni sorde ac labe peccati seipsos Deo mundissimas hostias offerebant. Cæterùm ex quo commissæ præuaricationis causa inde dimissi sunt atque humana in eis natura dãnata est, excepto vno mediatore, & post lauacrũ regenerationis quibusq; adhuc paruulis, [a] nemo mundus à sorde, sicut scriptum est, nec infans cuius est vita vnius diei super terram. Quod si respondetur, etiã eos meritò dici posse offerre hostias in iustitia qui offerunt in fide: Iustus enim ex fide viuit, quamuis seipsum seducat, si dixerit se peccatũ non habere: & ideo non dicat, quia fide viuit: nunquid dicturus est quispiam hoc fidei tempus illi fini esse coæquandum, quando igne iudicij nouissimi mundabuntur qui offerunt hostias in iustitia? Ac per hoc quoniam post talẽ mundationem nullum peccatum iustos habituros esse credendum est, profectò illud tempus quantum attinet ad non habere peccatum, nulli tempori cõparandum est, nisi quando primi homines in paradiso ante præuaricationẽ innocentissima felicitate vixerũt. Rectè itaque intelligitur hoc significatũ esse, cùm dictum est: Sicut diebus pristinis, & sicut annis prioribus. Nam & per Esaiam posteà quàm cælum nouum & terra noua promissa est: inter cætera, quæ ibi de sanctorum beatitudine per allegorias, &

ænigmata exequitur, quibus expositionem cõgruam reddere nos prohibuit vitandæ longitudinis cura. Secundum dies, inquit, ligni vitæ erunt dies populi mei. Quis autem sacras literas attigit, & ignorat vbi Deus plantauerit lignum vitæ, à cuius cibo separatis illis hominibus quando eos sua de paradiso eiecit iniquitas, eidem ligno circumposita est ignea terribilísque custodia? Quò si quisquam illos dies ligni vitæ, quos cõmemorauit propheta Esaias: istos qui nunc aguntur ecclesiæ Christi dies esse contendit, ipsúmque Christũ lignum vitę prophetice dictũ, quia ipse est sapientia Dei, de qua Salomon ait: Lignum vitæ est omnibus amplectentibus eam, nec annos egisse aliquos in paradiso illos primos homines, vnde tam citò eiecti sunt, vt nullum ibi gignerent filium: & ideo non posse illud tẽpus intelligi, in eo quod dictũ est: Sicut diebus pristinis, & sicut annis prioribus. Istam prætereo quæstionem, ne cogar, quod prolixum est, cuncta discutere, vt aliquid horum veritas manifestata confirmet. Video quippe alterum sensum ne dies pristinos, & annos priores, carnalium sacrificiorum nobis pro magno munere per prophetã promissos fuisse credamus. [b] Hostiæ nanque illæ veteris legis, quæ de pecoribus immaculatis, ac sine vllo prorsus vitio iubebantur offerri, significabant homines sanctos, qualis solus inuentus est Christus sine vllo omnino peccato. Proinde quia post iudicium cùm fuerint etiam igni mundati, qui eiusmodi mundatione sunt digni, in omnibus sanctis nullum inuenietur omnino peccatum, atque ita seipsos offerent in iustitia, vt tales hostiæ omnimodo immaculatæ, ac sine vllo vitio sint futuræ, erunt profecto sicut pristinis diebus, & sicut annis prioribus, quando in vmbra huius rei futuræ mundissimæ offerebantur hostiæ. Hæc erit nanque munditia tunc in immortali carne ac mente sanctorũ, quæ figurabatur in illarũ corporib. hostiarũ: deinde propter eos qui nõ mundatione, sed damnatione sunt digni: Et accedam, inquit, ad vos in iudiciũ, & ero testis velox super maleficos & super adulteros, & cætera: quibus damnabilib. enumeratis criminib. addidit: Quoniam ego Dominus Deus vester, & nõ mutor. Tanquã diceret: cũ vos mutauerit, & in deterius culpa vestra, & in melius gratia mea, ego nõ mutor. Testem vero se dicit futurũ, quia in iudicio suo nõ indiget testibus. Eúmq; velocem, siue qui repentè venturus est, erítque iudicium ipso inopinato eius aduentu celerrimum, quod tar-

dissimum

dissimum putabatur, siue quia ipsas conuincet sine vlla sermonis prolixitate conscientias. In cogitationibus enim, sicut scriptum est, impij interrogatio erit. Et Apostolus: Cogitationibus, inquit, accusantibus, vel etiam excusantibus in die qua iudicabit Deus occulta hominũ, secundum Euangelium meũ per Iesum Christum. Etiã si ergo Dominus futurus testis intelligendus est velox, quũ sine mora reuocaturus est in memoriam vnde conuincat puniátque conscientiam.

L. VIVES.

a NEmo mundus à sorde. } *De diua virgine venit posteriore ætate in contentionem, quam auxerunt incenderúntque duo hominum ordines, qui se in certamẽ transuersi propter antesignanos vehementi conieterunt impetu. Dominicani ductore Thoma Aquinate, & Franciscani ductore Ioanne Scoto. Definiuit consilium Basiliense, nullá vnquam macula sanctissimam virginem vel leuiter attactam fuisse. Id concilium quum parum legitimè coisse Dominicani causarentur, persisteréntque in sententia, contrà Minoritæ sacrosanctum affirmarẽt, ac illos impietatis arcesserent, quòd contra Ecclesiam Dei niterentur, res magnis animis exitura videbatur in rabiem, ni decreto suo Sixtus pontifex Romanus maturè subuenisset, quo alterutram in partem ea de re vetabat disputari. Itaque illa demum eis videntur edicta & concilia quæ in rem suam faciunt, reliqua nòn pluris æstimanda quàm conuentum muliercularum in textrina vel thermis.*

b Hostiæ nanque illę. } *Alibi, hostiæ nanque illæ vet. leg. in quibusque pecoribus immaculatæ.*

De separatione bonorum & malorum, per quam nouissimi iudicij discretio declaratur. CAP. XXVII.

ILlud etiam, quod aliud agens in decimooctauo libro ex isto propheta posui, ad iudicium nouissimũ pertinet, vbi ait: Erunt mihi, dicit Dominus omnipotens, in die quam ego facio in acquisitionem: & eligam eos sicut eligit homo filium suum qui seruit ei: & conuertar, & videbitis quid sit inter iustum & impium: & inter seruientem Deo, & eum qui non seruit ei. Quia ecce dies venit, ardens sicut clibanus, & comburet eos, & erunt omnes alienigenæ, & vniuersi qui faciunt iniquitatem stipula, & succendet eos dies veniens, dicit Dominus omnipotens: & non relinquetur in eis radix, neque ramus. Et orietur vobis, qui timetis nomen meum, sol iustitiæ, & sanitas in pennis eius, & egrediemini, & salietis sicut vituli de vinculis relaxati: &

conculcabitis iniquos, & erunt cinis sub pedibus vestris, dixit Dominus omnipotens. Hæc distantia præmiorum atque pœnarum iustos dirimens ab iniustis, quæ sub isto sole in huius vitæ vanitate non cernitur, quando sub illo sole iustitiæ in illius vitæ manifestatione clarebit. Tūc profectò erit iudicium quale nunquam fuit.

De lege Moysi spiritualiter intelligenda, ne se damnabilia murmura carnalis sensus incurrat. CAP. XXVIII.

QVod verò subiungit idem propheta: Mementote legis Moysi serui mei, quam mandaui ei in Choreb ad omnem Israel: præcepta & iudicia opportunè commemorat, post declaratum tam magnum futurum inter obseruatores legis contemtoresque discrimen, simul etiam vt discant legē spiritaliter intelligere, & inueniant in ea Christum, per quem iudicem facienda est inter bonos & malos ipsa discretio. Non enim frustra idem Dominus ait Iudæis, Si crederetis Moysi, crederetis & mihi. De me enim ille scripsit. Carnaliter quippe accipiendo legem, & eius promissa terrena rerum cælestium figuras esse nescientes, in illa murmura corruerunt, vt dicere auderent: [a] Vanus est qui seruit Deo. Et quid amplius quia custodiuimus mādata eius, & quia ambulauimus simplices ante faciem Domini omnipotentis? [b] Et nunc nos beatos dicimus alienos, & ædificantur omnes qui faciunt iniquitatem. Quibus eorum verbis quodammodo propheta compulsus est nouissimum pronuntiare iudiciū: vbi mali nec saltem falso sint beati, sed apertissimè appareant miserrimi: & boni nulla temporali saltē miseria laborent, sed clara ac sempiterna beatitudine perfruantur. Dixerat quippe istorum talia quædam verba etiam superius dicentium: Omnis qui facit malum, bonus est in conspectu Domini, & tales ei placent. Ad hæc, inquam, contra Deum murmura peruenerunt, legem Moysi carnaliter accipiendo. Vnde & ille in Psalmo septuagesimosecūdo, penè commotos dicit fuisse pedes suos, & effusos gressus suos vtique in lapsum quia zelauit in peccatoribus, pacem peccatorum intuens, ita vt inter cætera diceret: Quomodo sciuit Deus, & si est scientia in Altissimo? Diceret etiam: Nunquid vanè iustificaui cor meum, [c] & laui inter innocentes manus meas? Vt autem solueret hanc difficillimam quæstionem quæ fit quum videntur boni esse miseri, & felices mali: Hoc, inquit, labor est ante

ante me, donec introeam in sanctuarium Dei, & intelligam in nouissima. In nouissimo quippe iudicio non sic erit: sed aperta iniquorum miseria, & aperta felicitate iustorum, longè quàm nunc est aliud apparebit.

L. VIVES.

a Vanus est qui seruit Deo. } *Querela non impia modò, verum etiam imperita & stulta hominum non procul à belluarum ingenio distantium, quibus præsentiam tantùm & ante oculos exposita noscuntur, & curæ sunt: in intimos malorum animos intuere, videbis illos conscientiæ laniatu descriptos, aut in ventura tempora oculos attolle, spectabis feras forsan mortalium opinione, sed graues certè & condignas pœnas sceleribus paratas. Itáne Iudæi, vanus est qui seruit Domino? Venit ergo tempus in quo nec vani vobis videamini, nec seruiatis Domino.*

b Et nunc nos beatos dicimus alienos. } *Dicitis quidem, sed an sunt?*

c Et laui inter innocentes. } *In antiquis libris scribitur: Et laui in innocentibus, seruata proprietate Græca ἐν, pro inter.*

De aduentu Heliæ ante iudicium, cuius prædicatione scripturarum secreta reserante, Iudæi conuertentur.

CAP. XXIX.

Cum autem admonuisset, vt meminissent legis Moysi: quoniam præuidebat eos multò adhuc tempore, non eam spiritaliter sicut oportuerat accepturos, continuò subiecit: Et ecce ego mittam vobis [a] Heliam Thesbiten, antequam veniat dies Domini magnus & illustris: qui conuertet cor patris ad filium, & cor hominis ad proximum suum, ne fortè veniẽs percutiam terram penitus. Per hunc Heliam magnum mirabilémque prophetã exposita sibi lege, vltimò tempore ante iudicium, [b] Iudæos in Christum verum, id est in Christum nostrum esse credituros, celeberrimum est in sermonibus, cordibúsque fidelium. Ipse quippe ante aduentum iudicis saluatoris non immeritò speratur esse venturus: qui etiam nunc viuere non immeritò creditur. Curru nanque igneo raptus est de rebus humanis: quod euidentissimè sancta scriptura testatur. Quum venerit ergo exponendo legẽ spiritaliter, quam nunc Iudæi carnaliter sapiunt: conuertet cor patris ad filium, [c] id est cor patrũ ad filios. Singularẽ quippe pro numero plurali interpretes Septuaginta posuerũt. Et est sensus, vt etiã filij sic intelligant legẽ, id est Iudæi, queãdmodum

patres eam intellexerũt,id est prophetę,in quibus erat & ipse Moyses. Sic enim cor patrum cõuertetur ad filios, cùm intelligẽtia patrum perducetur ad intelligentiam filiorum:& cor filiorum ad patres eorum,dũ in id quod senserunt illi, cõsentiant & isti. Vbi & Septuaginta dixerunt: d & cor hominis ad proximũ suũ:sunt enim inter se valde proximi patres & filij: quanquã in verbis Septuaginta interpretũ,qui prophetice interpretati sunt,potest sensus alius,idémque electior inueniri: vt intelligatur Helias cor Dei patris cõuersurus ad filiũ: non vtiq; agẽdo,vt pater diligat filiũ:sed docẽdo,quòd pater diligat filiũ:vt & Iudęi,quẽ prius oderãt,diligãt eundẽ qui noster est Christus. e Iudæis enim nũc habet auersũ cor Deus à Christo nostro:quia nõ putãt eũ Deũ esse,neq; Dei filiũ. Eis ergo tunc cor eius cõuertetur ad filiũ,cùm ipsi cõuerso corde didicerint dilectionẽ patris in filiũ. Quod verò sequitur:Et cor hominis ad proximum suum,id est cõuertet Helias cor hominis ad proximũ suum:quid melius intelligitur quàm cor hominis ad hominẽ Christũ? Quũ enim sit in forma Dei Deus noster: formã serui accipiens,esse dignatus est etiã proximus noster. Hæc ergo faciet Helias. Ne fortè,inquit,veniã, & percutiam terrã penitus. Terra sunt enim qui terrena sapiũt: sicut Iudæi carnales vsque nunc:ex quo vitio contra Deum murmura illa venerunt,quia mali ei placent,& vanus est qui seruit Deo.

L. VIVES.

a HEliam Thesbiten } *De hoc propheta tertio regnorum multa: quem viuentem in igneo curru à Domino raptum, Iudæi venturum putant ante Christum, ex hoc Malachiæ testimonio: quod etiam Apostoli signifiãnt quum ex Domino quærunt, Matthæi decimoseptimo quid ergo scribæ dicunt,quòd Heliam oporteat primùm venire quibus Dominus quum respondet Heliam iam venisse, non reprobat quæ ab scribis tradita sunt,vt docet Origenes,sed alium Heliæ aduentum ante se indicat factum,quod ignorauerant scribæ. Nam & prius dixerat: Helias quidem venturus est,& restituet omnia. Cæterùm,quod sic opinione publica receptum erat, Heliam præcessurum Christum, nec vtrum Christi aduentum satis diiudicabant : Dominus ne hoc videretur obtigisse,quo minus venisse Christum crederent, & eum agnoscerent iam missum,qui mittendus erat, Heliam ait venisse Ioannem significans, de quo ad multitudinem testificatur, si vultis recipere, ipse est Helias. Ne moueat vos quòd Heliam non putatis vidisse vos ante hunc,de quo an sit Christus ambigitis. Quippe,si libet credere,nemo falletur*

fa'letur, quòd Ioannem, qui me antecessit, arbitretur Heliam esse, qui venturus est, non per transanimationem, velut in huius corpus anima migrauerit illius, quòd redditus sit Iudææ Thesbites ille qui igneo curru hominibus ereptus est, sed quia præcessit me in spiritu & virtute Heliæ, vt conuertat corda patris in filios, & incredulos ad prudentiam iustorum, parétque domino plebem perfectam, sicut angelus de illo vaticinatus est, cum nasciturum patri nuntiauit. Lucæ primo. Quam rem excelsam & mysterij maximi plenam cùm dominus designaret, neç plenam apertámq; sententiam promeret, more suo auditorũ mentes excitauit, ac in sublime sustulit, dicens: Qui habet aures audiendi audiat. Et profectò Ioannes maxima vitæ parte Heliam referebat, vterq; in eremo vitæ, vterque zona accinctus pellicea, vterque reges scelerosos obiurgans, vterque à regibus insectatus atque vexatus, vterque quàm primum dominum venturum prænuntians. Nihil ergo oberat, quo minus Heliæ nomine Ioannes esse censeretur, nuntius prioris aduentus Christi, sicut ille posterioris, & qui venturus in secundo seruatoris aduentu iuxta corporis speciem, iam per Ioannem venerit spiritu & virtute.

b Iudæos in Christum verum.} *Hoc est quod dominus ait: Helias quidem venturus est, qui restituet omnia. Dum corrigit, inquit Chrysostomus, infidelitatem Iudæorum, qui tunc inuenientur. Quod est conuertere corda patrum ad filios Iudæorum videlicet, hoc est ad Apostolos. Quærit postea si tot bona pariet Heliæ præsentia, quin illum ante suum priorem aduentum dominus misit? Respondet, quia etiam tum Iudæi Christum existimantes Heliam non ei fidem habuerunt, in fine verò mundi Heliæ credent, qui cùm post tam diuturnam expectationem venerit annuntians Iesum, facilius recipient quæ ab eo dicentur.*

c Id est, cor patrum ad filios.} *Sic ex Hebræo vertit Hieronymus Malachiæ 4.*

d Ei cor hominis ac prox.} *Hieronymus sic: Et conuertet cor patrum ad filios, & cor filiorum ad patres.*

d Iudæis enim nunc.} *In codice Brugensi sic legitur: Iudæis enim nunc auersum cor habet Deus à Christo nostro, quia hoc putant. Est enim hæc vulgaris locutio, tibi ego non sum eruditus, quasi dicat, non videor. Quale est illud Crassi: Non es meus consul, cui ego non sum senator.*

Quòd in libris veteris testamenti, cùm Deus legitur iudicatus, nõ euidenter Christi persona monstretur, sed ex quibusdam testimoniis, vbi dominus Deus loquitur non dubiè appareat quòd ipse sit Christus.

CAP. XXX.

MVlta alia ſunt ſcripturarum teſtimonia diuinarum de nouiſſimò iudicio Dei, quæ ſi omnia colligam, nimis longum erit. ᵃSatis ergo ſit, quòd & nouis & veteribus literis ſacris hoc prænunciatum eſſe probauimus. Sed veteribus futurum eſſe iudicium, id eſt iudicē Chriſtum de cælo eſſe venturum, non tam euidenter expreſſum eſt: propterea quia cùm ibi dicitur dominus Deus eſſe venturus, vel dominum Deum dicit eſſe venturum, non cōſequenter intelligitur Chriſtus: dominus enim Deus & pater eſt, & filius, & ſpiritus ſanctus, neq; hoc tamen inteſtatum relinquere nos oportet. Primò itaq; demonſtrādum eſt, quemadmodum Ieſus Chriſtus tanquam dominus Deus loquatur in propheticis libris, & tamen Ieſus Chriſtus euidenter appareat, vt & quando ſic non apparet, & tamen ad illud vltimum iudicium dominus Deus dicitur eſſe venturus, poſſit IESVS Chriſtus intelligi. Eſt locus apud Eſaiam prophetam, qui hoc quod dico euidenter oſtendit. Deus enim per prophetā: Audi me, inquit, Iacob & Iſrael quem ego voco. Ego ſum primus, & ego in ſempiternum: & manus mea fundauit terram, & dextera mea firmauit cælum. Vocabo eos, & ſtabunt ſimul, & congregabuntur omnes & audient. Quis eis annunciauit hæc, Diligens te, feci voluntatem tuam ſuper Babylonem, vt auferrem ſemen Chaldæorum. Et locutus ſum, & ego vocaui. Adduxi eum, & proſperam feci viam eius, Accedite ad me, & audite hæc. Non à principio locutus ſum in abſcondito, quādo fiebant, ibi eram. Et nunc dominus meus miſit me, & ſpiritus eius. Nempe ipſe eſt qui loquebatur ſicut dominus Deus: nec tamē intelligeretur Ieſus Chriſtus, niſi addidiſſet, & nunc dominus Deus miſit me, & ſpiritus eius. Hoc enim dixit ſecū dum formam ſerui de re futura, vtens præteriti temporis verbo, quemamodum apud eundem prophetam legitur: Sicut ouis ad immolandum ductus eſt. Non ait ducetur, ſed pro eo quod futurum erat, præteriti tēporis verbum poſuit. Et aſſiduè propheta ſic loquitur. Eſt & alius locus apud Zachariam qui hoc euidenter oſtendit, quod omnipotentem miſit omnipotens. Quis quem, niſi Deus pater filium? Nam ita ſcriptum eſt: Hæc dicit dominus omnipotens: Poſt gloriam miſit ſuper gentes, quæ ſpoliauerunt vos, quia qui tetigerit vos, quaſi qui tāgit pupillam oculi eius. Ecce ego inferam manū meam

ſuper

ſuper eos.& erunt ſpolia his qui ſeruierãt eis, & cognoſcetis, quia dominus omnipotẽs miſit me. Ecce dicit dominus omnipotẽs à domino omnipotẽte ſe miſſum. Quis hîc audeat intelligere niſi Chriſtũ loquẽtem, ſcilicet ouibus quę perierãt domus Iſrael? Ait nanque in Euangelio. Non ſum miſſus, niſi ad oues quę perierũt domus Iſrael, quas hîc comparauit pupillæ oculi Dei, propter excellentiſsimum dilectionis affectum, ex quo genere ouium etiã ipſi apoſtoli fuerunt. Sed poſt gloriã reſurrectionis vtique ſuæ, quæ antequã fieret, ait Euangeliſta Ioannes: Nondum erat ſpiritus datus, quia Ieſus nondum erat glorificatus: etiam ſuper gentes miſſus eſt in apoſtolis ſuis: ac ſic impletũ eſt quod in Pſalmo legitur: Erues me de cõtradictionibus populi, conſtitues me in caput gentium: vt qui, ſpoliauerunt Iſraelitas, quibúſq; Iſraelitæ ſeruierant, quãdo ſunt gentibus ſubditi, non viciſsim eodem modo ſpoliarentur, ſed ipſi ſpolia fierent Iſraelitarum. Hoc enim apoſtolis promiſerat dicens: Faciam vos piſcatores hominum. Et vni eorum: Ex hoc iam, inquit, homines eris capiens. Spolia ergo fient, ſed in bonum, tanquam erepta vaſa illi forti, ſed fortius alligato: Idem per eũdem prophetam dominus loquẽs, Et erit, inquit, in die illa, quæram auferre omnes gentes quæ veniunt cõtra Hieruſalem, & effundam ſuper domum Dauid, & ſuper habitatores Hieruſalem ſpiritum gratiæ & miſericordiæ, & aſpicient ad me pro eo quod inſultauerunt, & plangent ſuper eo planctum, quaſi ſuper chariſsimum, & dolebunt dolore quaſi ſuper vnigenitum. Nũquid niſi Dei eſt auferre omnes gentes inimicas ſanctæ ciuitatis Hieruſalẽ, quæ veniunt contra eam, id eſt contrariæ ſunt ei? Vel ſicut alij ſunt interpretati, veniũt ſuper eam, id eſt, vt eam ſibi ſubiiciant, aut ſuper domum Dauid effundere, & ſuper habitatores eiuſdem ciuitatis ſpiritum gratiæ & miſericordiæ? Hoc vtiq;, id eſt, & ex perſona Dei dicitur per prophetam: & tamen hunc Deum hæc tam magna & tam diuina facientem ſeſe Chriſtus oſtendit, adiungendo atque dicendo: [b] Et aſpicient ad me pro eo quod inſultauerũt, & plangent ſuper eo planctum quaſi ſuper chariſsimum ſiue dilectum, & dolebũt dolore quaſi ſuper vnigenitum. Pœnitebit quippe in die illa Iudæos etiam eos qui accepturi ſunt ſpiritum gratiæ & miſericordiæ, quòd in eius paſsione inſultauerunt Chriſto, cùm ad eum aſpexerint in ſua maieſtate venientem, eúmque eſſe cognouerint, quem prius humilem in-

ſuis parentibus illuſerint, quamuis & ipſi parẽtes eorum tantæ illius impietatis autores reſurgentes videbunt eum, ſed puniendi iam non adhuc corrigẽdi. Non itaque hoc loco ipſo intelligendi ſunt, vbi dictum eſt: & effundam ſuper domum Dauid, & ſuper habitatores Hieruſalem ſpiritum gratiæ & miſericordiæ, & aſpicient ad me pro eo quod inſultauerunt, ſed tantum de illorum ſtirpe venientes, qui per Heliã illo tẽpore ſunt credituri. Sed ſicut diximus Iudæis, vos occidiſtis Chriſtum, quamuis hoc parentes eorum fecerint, ſic & iſti ſe dolebunt feciſſe quodammodo, quod fecerunt illi ex quorum ſtirpe deſcendunt. Quamuis ergo accepto ſpiritu gratiæ & miſericordiæ iam fideles non damnabuntur cum impiis parentibus ſuis, dolebunt tamen tanquam ipſi fecerint, quod ab illis factum eſt. Non igitur dolebunt reatu criminis, ſed pietatis affectu. Sanè vbi dixerũt ſeptuaginta interpretes, Et aſpicient ad me pro eo quod inſultauerunt: ſic interpretatum eſt ex Hebræo, & aſpicient ad me quem cõfixerunt. Quo quidem verbo euidẽtius Chriſtus apparet crucifixus. Sed illa inſultatio quam ſeptuaginta ponere maluerunt, eius vniuerſæ non defuit paſſioni. Nam & detento, & alligato, & adiudicato, & opprobrio ignominioſæ veſtis induto, & ſpinis coronato, & calamo in capite percuſſo, & irridenter flexis genibus adorato, & crucem ſuam portanti, & in ligno iam pendenti, vtique inſultauerunt. Proinde interpretationẽ non ſequentes vnam, ſed vtranque iungẽtes, cùm & inſultauerunt, & cõfixerunt legimus, plenius veritatem dominicæ paſſionis agnoſcimus. Cùm ergo in propheticis literis ad nouiſſimum iudicium faciendum Deus legitur eſſe venturus, & ſi eius illa diſtinctio non ponatur: tantummodo propter ipſum iudicium Chriſtus debet intelligi: quia & ſi ipſe pater iudicabit, per aduentum tamen filii hominis iudicabit. Nam & ipſe per ſuæ præſentiæ manifeſtationem non iudicabit quẽquam, ſed omne iudicium dedit filio. Qui manifeſtabitur homo iudicaturus, ſicut homo eſt iudicatus. Quis eſt enim alius, de quo item Deus loquitur per Eſaiam ſub nomine Iacob & Iſrael, de cuius ſemine corpus accepit? quod ita ſcriptum eſt: Iacob puer meus, ſuſcipiam illũ, Iſrael electus meus, aſſumpſit eum anima mea. Dedi ſpiritum meum in illum, iudicium gentibus proferet. Non clamabit, neque ceſſabit, neque audietur foris vox eius. Calamũ quaſſatum non conteret, & linum fumans non extinguet, ſed

in veritate proferet iudicium. Refulgebit & non confringetur, donec ponat in terra iudicium, & in nomine eius gentes sperabunt,[c] In Hebræo non legitur Iacob & Israël. Sed quod ibi legitur seruus meus: nimirum Septuaginta interpretes volentes admonere quatenus id accipiendum sit, quia scilicet propter formam serui dictum est, in qua se altissimus humillimum præbuit, ipsius hominis nomen ad eum significandum posuerunt, de cuius genere eadem serui forma suscepta est. Datus est in eum spiritus sanctus, quod & colũbę specie euangelio teste monstratum est. Iudicium gentibus protulit, quia prænunciauit futurum, quod gentibus erat occultum. Mansuetudine nõ clamauit, nec tamen in prædicãda veritate cessauit. Sed non est audita foris vox eius nec auditur, quandoquidem ab eis qui foris ab eius corpore præcisi sunt, non illi obeditur: ipsósque suos persecutores Iudæos, qui calamo cassato perdita integritate, & [d]lino fumãti amisso lumine comparati sunt, non contriuit, nec extinxit. quia pepercit eis, qui nondum venerat eos iudicare, sed ab eis iudicari. In veritate sanè iudicium protulit, prædicens eis quãdo puniendi essent, si in sua malignitate persisterẽt. Refulsit in mõte facies eius, in orbe fama eius, nec confractus, siue cõtritus est, quia neque in se, neque in ecclesia sua vt esse desisteret persecutionibus cessit. Et ideo non est factum, nec fiet, quod inimici eius dixerunt vel dicunt: Quando morietur, & peribit nomen eius? donec ponat in terra iudicium. Ecce manifestatum est quod absconditum quærebamus. Hoc enim est nouissimũ iudicium, quod ponet in terra, cùm venerit ipse de cælo. De quo iam videmus impletum, quod hîc vltimum positum est: Et in nomine eius gentes sperabunt. Per hoc certè quod negari non potest, etiã illud credatur q̃d impudenter negatur. Quis enim speraret, quod etiam hi qui nolunt adhuc credere in Christũ, iam nobiscum vident, & quoniã negare non possunt, dentibus suis frendent, & tabescunt? [e] Quis inquam speraret gentes in Christi nomine speraturas esse, quando tenebatur, ligabatur, cędebatur, illudebatur, & crucifigebatur, quando & ipsi discipuli spẽ perdiderant, quã in illo habere iam cœperant? Quod tunc vix vnus latro sperauit in cruce, nunc sperant gẽtes longè latéq; diffusæ. Et ne in æternum moriantur, ipsa in qua ille mortuus est cruce signãtur. Nullus igitur vel negat vel dubitat per Iesum Christum tale quale istis sacris literis prænun-

ciatur, futurum esse nouissimum iudicium, nisi quis eisdem literis, nescio qua incredula animositate seu cæcitate non credit: quæ iam veritatem suam orbi demõstrauere terrarum. In illo itaque iudicio vel circa illud iudicium has res didicimus esse futuras. Heliam Thesbitẽ, fidem Iudæorum, Antichristũ persecuturum, Christum venturum iudicaturum, mortuorum resurrectionem, bonorũ malorúmque diremptionem mundi conflagrationem, eiusdémq; renouationem. Quæ omnia quidem ventura esse credendum est: sed quibus modis, & quo ordine veniant, magis tunc docebit rerum experientia quàm nunc valet consequi ad perfectũ hominum intelligẽtia. Existimo tamen eo quo à me cõmemorata sunt ordine esse ventura. Duo nobis ad hoc opus pertinentes reliqui sunt libri, vt adiuuante domino promissa compleamus, quorum vnus erit de malorum supplicio, alius de felicitate iustorum. In quibus maximè sicut Deus donauerit, argumenta refellentur humana, quę contra prædicta ac promissa diuina sapienter sibi miseri reddere videntur, & salubris fidei nutrimenta velut falsa & ridenda contemnunt. Qui verò secundùm Deum sapiunt, omnium quæ incredibilia videntur hominibus, & tamen scripturis sanctis quarum iam veritas multis modis asserta est, continentur, maximum argumentũ tenent veracem Dei omnipotentiam, quem certum habent, nullo modo in eis potuisse mentiri, & posse facere quod impossibile est infideli.

L. VIVES.

a Satis ergo sit, quod & nouis, & veteribus.) *Hic contextus non dubium quin sit deprauatus. In antiquis codicibus aliter legitur, sed etiam parum integro sensu, quem certum est hunc esse, iudicium Dei ex literis vtriusque instrumenti facilè colligi, sed ex veteribus iudicium tantùm Dei expressè: at iudicium Christi filij ex veteribus quoque, cæterũ apertius ex nouo testamento. hinc quisque sibi lectionem suo arbitratu & captu restituat: nos sic putamus posse scribi: Satis ergo sit quod & nouis & veteribus literis sacris hoc prænunciatũ esse probauimus: sed veteribus, per Christũ futurũ esse iudiciũ, id est, iudicem Christum de cælo esse venturum, non adeò quàm nouis euidenter expressum. Propterea quia cùm ibi dicit dominus venturũ se esse, vel dominũ Deũ &c. Lactantius li.7. Poetas ait ex hoc Christi iudicio suos apud inferos effinxisse iudices, quoniã, inquit, rectorem cæli non alium putant quàm Iouem, iudicare apud inferos Iouis filium tradiderunt, sed tamen non Apollinem, aut Liberũ, aut Mercurium, qui cælestes putãtur: sed Deum*

qui

qui & mortalis fuerit, & iustus, vel Minoem, vel Aeacum, vel Rhadamanthum.

b Et aspicient ad me, pro eo quòd insultauerunt.} *Sic verterunt* L X X. *ex Hebraeo verò Hieronymus, & aspicient ad me, quem confixerunt: quem sensum secutus est Ioannes Apostolus cap. 19. Hieronymus ait, paruum apicem fuisse in causa cur* L X X. *pro transfixerunt, verterint ὠρχήσαντο, id est, saltauerunt.*

c in Hebræo non legitur Iacob. } *Quod docet Hieronimus Esaiæ 42. sic vertens: Ecce seruus meus, suscipiam eum, electus meus, complacuit sibi in eo anima mea.*

d Lino fumanti amisso lumine. } *Non omittam quod Plutarchus in quæstionibus narrat, veteres olim non solitos ellychnium extinguere, sed ipsum per se languescere & deficere solitos permitti, cuius aliquot reddit causas: seu quòd ignis hic cognatus esset illius inextinguibilis & immortalis cælestis ignis: seu quòd iudicarent non oportere quod animatum esset, nisi noceat interimere. Porrò ignem animal putabant, nec immeritò: nam & alimento eget, & per se mouetur, & cùm extinguitur, velut occidatur, vocem emittit: seu quia eiusmodi doceamur more, non oportere nec ignem, aquam, nec eorum quicquam, quæ ad vsum spectant, & si abundè suppetant consumere, aut corrumpere, sed indigentibus vtenda relinquere, cùm iam nobis illa opus non sunt. Tantum Plutarchus. Quarum causa prima ad pietatem & cultum deorum spectat, altera ad mansuetudinem, tertia ad humanitatem benignitatémque. Potest hoc loco philosophari, si quis volet.*

e Quis, inquam, speraret gentes in Christi nomine speraturas esse.} *Profectò Christus futurarum rerum erat conscius, & certissimus immortalitatis religionis suæ, quippe qui morti propinquus comitatus tantùm duodecim imbecillibus & ignauis aduersante genere tota Iudæa nihilominus euangelium suum diuulgatum iri orbe toto prædicabat, & quum discipulos præmonuerat, fore vt ab omnibus ea ipsa nocte solus ad supplicium extremum desereretur, tamen pollicebatur se cum illis futurum vsque in finem seculorum.*

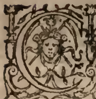
DIVI

AVRELII AVGVSTINI EPISCOPI AD MARCELLINVM DE ciuitate Dei,

LIBER XXI.

De ordine disputationis, qua prius differendum est de perpetuo supplicio damnatorum cum diabolo, quàm de æterna felicitate sanctorum.

CAP. I.

VM per Iesum Christum dominum nostrum iudicem viuorũ atque mortuorũ ad debitos fines ambæ peruenerint ciuitates, quarũ vna est Dei, altera diaboli, cuiusmodi supplicium sit futurum diaboli, & omnium ad eũ pertinentiũ, in hoc libro à nobis quantum ope diuina valebimus, diligẽtius disputandum est. Ideo autem hunc tenere ordinem malui, vt postea differã de felicitate sanctorum, quoniam vtrunque cum corporibus erit: & incredibilius videtur esse in æternis corpora durare cruciatibus, quàm sine dolore vllo in æterna beatitudine permanere. Ac per hoc cùm illã pœnã non debere esse incredibilẽ demonstrauero, adiuuabit me plurimùm, vt multò facilius omni carens molestia immortalitas corporum in sanctis futura credatur. Nec à diuinis ordo iste abhorret eloquiis, vt aliquando quidem bonorum beatitudo prius ponitur, vt est illud: Qui bona fecerunt in resurrectionem vitæ, qui autẽ mala egerunt, in resurrectionem iudicij: sed aliquando & posterius, vt est: Mittet filius hominis angelos suos, & colligent de regno eius omnia scandala, & mittent in caminum ignis ardentis, illic erit fletus &

tus & ſtridor dentium:tunc iuſti fulgebunt ſicut ſol in regno patris ſui.Et illud:Sic ibunt iniuſti in ſupplicium æternum, iuſti autem in vitam æternam. Et in prophetis,quod commemorare longum eſt, nunc ille nunc iſte ordo ſi quis inſpiciat inuenitur.Sed ego iſtum qua cauſa elegerim,dixi.

An poſsint corpora in vſtione ignis eſſe perpetua. CAP. II.

QVID igitur oſtendam vnde conuincantur increduli, poſſe humana corpora animata atque viuentia, non ſolùm nunquam morte diſſolui, ſed in æternorum quoque ignium durare tormentis? Nolunt enim hoc ad omnipotētis nos referre potētiam, ſed aliquo exemplo perſuaderi ſibi flagitant. Quibus ſi reſpondebimus,eſſe animalia profectò corruptibilia, quia mortalia, quæ tamen in medijs ignibus viuant, [a]nonnullum etiam genus vermium in aquarũ calidarum ſcaturigine reperiri, quarum feruorem nemo impunè contrectat:illos autem non ſolùm ſine vlla ſui læſione ibi eſſe ſed extra eſſe nõ poſſe:aut nolunt credere,ſi oſtendere non valemus,aùt ſi valuerimus,ſiue oculis demonſtrare res ipſas,ſiue per teſtes idoneos edocere,nõ ſatis hoc eſſe ad exemplũ rei de qua quęſtio eſt,eadem infidelitate cõtendũt: quia hęc animalia nec ſemper viuunt, & in illis feruoribus ſine doloribus viuunt,ſuæ quippe naturæ conuenientibus vegetantur illis non cruciantur elementis: quaſi non incredibilius ſit vegetari; quã non cruciari, talibus rebus.Mirabile eſt enim dolere in ignibus & tamẽ viuere;ſed mirabilius viuere in ignibus,nec dolere.Si autẽ hoc creditur, cur non & illud?

IOANNIS LODOVICI VIVIS VALENTINI IN VIGESIMVMPRIMVM LIBRVM.

De ciuitate Dei,D.Aurelij Auguſtini Commentaria.

***

a NOnnullum etiam genus.} *Sunt enim aquæ plurimæ , quæ erumpunt calidæ , quòd earum ſubterraneus defluxus fiat per venas ſulphureas. Empedocles putat caleſcere eas ignibus , quos multis locis terra opertos tenet , vt Seneca libro 3. Quæſtionum natur. refert , eas pro certo compertóque tradunt*

multis morbis præsentaneum esse remedium. Sunt in Italia crebræ, & in Germaniæ nobilissimæ Aquisgrani balneis à natura paratis sine nostro impendio & artificio, alijsque plerisque in locis, de quis caput est apud Plin. lib. 1. & 32.

An consequens sit, vt corporeum dolorem sequatur carnis interitus. CAP. III.

Sed nullum est, inquiunt, corpus quod dolere possit, nec possit mori.[a] Et hoc vnde scimus? Nam[b] de corporibus qui certus est dæmonum vtrum in eis doleant, quando affligi magnis cruciatibus confitentur? Quòd si respondetur, terrenum corpus solidum scilicet atque conspicuum nullum esse: atque vt vno potius nomine id explicem, nullam esse carnem quæ dolere possit, morique non possit: quid aliud dicitur, nisi quòd sensu corporis homines & experientia collegerunt? Nullam nanque carnem nisi mortalem sciunt. Et hæc est eorum tota ratio, vt quod experti non sunt, nequaquam esse posse arbitrentur. Nanque cuius rationis est dolorem facere mortis argumentum, cùm vitæ potius sit indicium? Etsi enim quærimus vtrum semper possit viuere, certum tamen est viuere omne quod dolet, doloremque omnem nisi in re viuēte esse non posse. Necesse est ergo vt viuat dolens, nō est necesse vt occidat dolor: quia nec corpora ista mortalia, & vtique moritura, omnis dolor occidit. Vt autem dolor aliquis possit occidere, illa causa est, quoniam sic est anima connexa huic corpori, vt summis doloribus cedat atque discedat: quoniā & ipsa compago membrorū atque vitalium sic infirma est,[c] vt eam vim quæ magnū vel summū dolorem facit, non valeat sustinere. Tunc autē tali corpori anima & eo cōnectetur modo, vt illud vinculum sicut nullā temporis lōgitudine soluitur, ita nullo dolore rumpatur. Proinde etiam si caro nunc talis nulla est, quę sensum doloris perpeti possit, mortémq; nō possit: erit tamē tunc talis caro, qualis nunc non est, sicut talis erit & mors, qualis nunc non est. Nō enim nulla, sed sempiterna mors erit, quādo nec viuere anima poterit Deum non habēdo, nec doloribus corporis carere moriēdo. Prima mors animā nolētem pellit de corpore, secunda mors animā nolentē tenet in corpore. Ab vtraq; morte cōmuniter id habetur, vt quod non vult anima, de suo corpore patiatur. Attendunt autem isti cōtradictores nullam esse nunc carnem quæ dolorē pati possit, mortémque nō possit: & nō attendunt

esse tamē aliquid tale quod corpore maius sit. Ipse quippe animus, cuius præsentia corpus viuit & regitur, & dolorē pati potest, & mori non potest. Ecce inuenta res est, quę cùm sensum doloris habeat, immortalis est: hoc igitur erit tūc etiā in corporib⁹ damnatorū, quod nūc esse scimus in animis omniū. Si autem cōsideremus diligentius, dolor qui dicitur corporis, magis ad animā pertinet. Animę enim est dolere, non corporis, etiam quādo ei dolendi causa existit à corpore, cùm in eo loco dolet, vbi læditur corpus. Sicut ergo dicimus corpora sentiētia, & corpora viuētia, cùm ab anima sit corporis sensus & vita, ita & corpora dicimus dolentia; cū dolor corporis nisi ab anima esse nō possit. Dolet itaque anima cū corpore in eo loco eius, vbi aliquid cōtingit vt doleat. Dolet & sola, quāuis sit in corpore, cū aliqua causa etiā inuisibiliter tristis est ipso corpore incolumi. Dolet etiā non in corpore cōstituta. Nam vtiq; dolebat diues ille apud inferos, quādo dicebat: Crucior in hac flāma. Corpus autē nec exanime dolet, nec animatum sine anima dolet. Si ergo à dolore argumentū rectè sumeretur ad mortē, vt ideo mors possit accidere, quia potuit accidere & dolor, magis ad animā pertineret mori, ad quam magis pertinet & dolere. Cùm verò illa quæ magis dolere potest, non possit mori, quid momenti affert cur illa corpora, quoniam futura sunt in doloribus, ideo etiam moritura esse credamus? [d]Dixerunt quidam Platonici, ex terrenis corporibus moribundísque membris esse animæ & metuere, & cupere, & dolere, atque gaudere. Vnde Vergilius: Hinc, inquit, id est, ex moribundis terreni corporis membris metuunt, cupiúntque dolent gaudéntque. Sed conuicimus eos in quartodecimo huius operis libro, habere animas secundum ipsos ab omni etiam corporis labe purgatas, diram cupiditatem, qua rursus incipiunt in corpora velle reuerti. Vbi autem potest esse cupiditas, profectò etiam dolor potest. Frustrata quippe cupiditas siue non perueniendo quò tēdebat, siue amittendo quò peruenerat, vertitur in dolorem. Quapropter si anima, quæ vel sola vel maximè dolet, habet tamen quandam [e] pro suo modo immortalitatem suam, non ideo mori poterunt illa corpora, quia dolebunt. Postremò si corpora faciunt vt animæ doleant, cur eis dolorem possunt, mortem verò inferre non possunt, nisi quia consequens non est, vt mortem faciat quod dolorem facit? Cur ergo incredibile est, ita ignem illis

corporibus dolorem posse inferre nō mortem, sicut ipsa corpora dolere animas faciunt. quas tamen non ideo mori cogūt? Non est ergo necessarium futurę mortis argumentum dolor.

L. VIVES.

a Sed nullum est, inquiunt, corpus quod dolere pos. nec pos. mor.} *Omnes enim veteres philosophi, Plato, Aristoteles, Epicurus, Zeno, Cicero, Seneca quicquid doleret, interiturum tandem arguebant: Hinc est illud Arist. libro 3. Moralium: Dolor distrahit, ac perimit naturam eius in quo est. & Ciceronis 3. De nat. deor. Quod dolorem accipit, id etiam accipiat interitum necesse est, ex quo probat animal nullum sempiternum esse.*

b Nam de corporibus qui certus est.} *Disputatur inter Platonicos, an dæmonū corpora sentiant doleántq;: sunt qui in neruis totam vim sentiendi statuant, quibus carere aiunt dæmones, ideo nec sentire, nec pati dolorem vlla vi quire: qui iis aduersantur, non in neruo doloris patientiam sitam esse. sed in spiritu neruum ambiente dicunt, qui si neruum deserat, stupescat neruus protinus, & sine functione vlla iaceat extinctus: ea est enim velut nerui vita, atque hi accommodatius ad naturam rei locuti existimantur. Itaque isti spiritale dæmonum corpus, & tangere, & tangi posse affirmant, & proinde dolore affici, sed subitario fluxóque, nisi diutius hæreat premátque dolorem afferens, nam duriore corpore secari spiritalia illa possunt, cæterum extemplo coire, nec appertam diutius esse plagā. ideo quò sunt, inquiunt, corporibus densioribus & concretioribus, hoc magis dolori perferendo sunt obnoxij. & diuturnius eo afficiuntur, quocirca minas præcipitiorum, & enses pauent. Hæc ex Michaele Psello, & Marco illo dæmonicola primario. Qua forsan opinione Vergilius sexto Aeneidos Sibyllam inducit præcipientē Aeneæ, vt aduersus concursum frequentium dæmonum ensem distringat:*

Túque, inquit, inuade viam, vagináque libera ferrum.

c Vt eam vim quæ magnū vel summū dolorē facit.} *Est enim dolor, vt à Cic. definitur 2. Tuscul. quæstionum, motus asper in corpore à sensibus alienus, qui si ingrauescat, opprimit vitalia, & perimit hominē: seu id fiat aucta supra modum aliqua ex corporis qualitatibus, siue ardore, siue humore, siue spiritibus, siue excrementis, & terrestri materia, siue imminuta ex iis quapiam, seu perpetuitate corporis presso seu disiuncta. His enim de causis solet ferè dolor in corporibus gigni.*

d Dixerunt quidam Platonici.} *Sic Aristoteles libro De anima primo negat animam irasci, gaudere, timere non secus quàm texere, vel ædificare: quoniam vt hæc agit per corpus, ita & illa. Quod si hoc de ira & gaudio admittamus, profectò & dolor ab anima eadē ratione*

tione excludetur, quem & excludunt Alexander & Themistius ab anima sine corpore. Cæterùm hac de re nō est hic locus disputandi: nam qui affectibus vniuersis priuant animam corpore non comitatam, aut nusquam à corpore separari volunt, aut torpentem & sine omni prorsus actione relinquent, quum è corpore discesserit, ac prorsus talem qualem ipsi idem rident Epicuri Deum absque omni actione ac motu; & Aristotelis dictum effusum est par ardorem disputandi, cum totus animus in perennitatem illam motus, quam animæ Plato tribuebat mundes, omni metu animam conatur spoliare, quò deformior sit, ornata prius tanta motus copia ita ne affectius quidem permittit, non perinde vt sibi prodesset ac vt obesset magistro, cuius rationem illam de animæ immortalitate per motus originem & perennitatem plausibilem Gratia tota videbat esse. Sed controuersia est hæc in verbo, dolere fortasse non possit anima seiuncta à corpore, tristari verò potest & mœrere, quum quod cupit non assequitur aut assecuta perdit, quod tā est animæ dolere, quàm corpori cruciari.

e Pro suo modo immortalitatem suam.} *Non enim ita immortalis est, vt æternum antea vixerit, nec vt extingui nulla vi queat, sed quòd condita semel à Deo, nunquam ita peribit, vt in nihilum abeat; tametsi mortem pati possit, quam secundam dicimus supplicij perpetuum duraturi.*

De naturalibus exemplis, quorum consideratio doceat posse inter ignes viuentia corpora permanere.

CAP. IIII.

QVapropter si vt scripserunt qui naturas animalium curiosius indagarunt, [a] salamandra in ignibus viuit: & quidam notissimi [b] Siciliæ montes qui tanta diuturnitate temporis, atque vetustate vsque nunc & deinceps flammis æstuant, atque integri perseuerant, satis idonei testes sunt, non omne quod ardet absumi: & anima indicat, non omne quod dolere potest, posse etiam mori. Quid adhuc à nobis rerum poscunt exempla, quibus doceamus non esse incredibile, vt hominum corpora sempiterno supplicio punitorum, & in igne animam non amittant, & sine detrimento ardeant, & sine interitu doleant? Habebit enim tunc ista carnis substantia [c] qualitatē ab illo inditā, [d] qui tam miras & varias tot rebus indidit, quas videmus, vt eas, quia multæ sunt, non miremur. Quis enim nisi Deus creator omnium dedit [e] carni pauonis mortui ne putresceret? Quod quum auditu incredibile videretur, euenit vt apud Carthagi-

nem nobis cocta apponeretur hæc auis. Decuius pectore pulparum quantum viſum eſt decerptum ſeruare iuſſimus. Quod poſt dierum tantum ſpatium, quanto alia caro quæcũque cocta putreſceret, prolatum atque oblatum, nihil noſtrum offendit olfactum. Itémque repoſitum poſt dies amplius quàm triginta, idem quod erat, inuentum eſt. Idémque poſt annum, niſi quod aliquantum corpulentiæ ſiccioris & contractioris fuit. Quis paleæ dedit vel tam frigidam vim, vt obrutas niues ſeruet: vel tam feruidã, vt poma immatura maturet? De ipſo igne mira quis explicet, quo quæque adusta nigreſcunt, quum ipſe ſit lucidus, & penè omnia quę ambit & lambit, colore pulcherrimo decolorat, atque ex pruna fulgida carbonem teterrimum reddit? Neque id quaſi regulariter definitum eſt. Nam econtrario lapides igne candente percocti, & ipſi fiunt candidi, & quamuis ille magis rubeat, [f] illi albido colore niteſcãt, congruit tamen illi luci, [g] quod album eſt, ſicut nigrum tenebris. Quũ itaque ignis in lignis ardeat vt lapides coquat, cõtrarios habet non contrariis rebus effectus. Etſi enim lapides & ligna diuerſa ſunt: [h] contraria tamen non ſunt, ſicut album & nigrum, quorum in lapidibus vnum facit, alterum in lignis, clarus illos clarificans, hæc obfuſcãs, quum in illis deficeret, niſi in iſtis viueret. Quid in carbonibus? Nónne miranda eſt, & tanta infirmitas, vt ictu leuiſſimo frangantur, preſſu facillimo conterantur: & tanta firmitas, vt nullo humore corrumpãtur, nulla ætate vincãtur, vſque adeò [i] vt eos ſubſternere ſoleant qui limites figunt, ad conuincendum litigatorem, quiſquis poſt quantalibet tẽpora extiterit, fixúmque lapidem limitẽ non eſſe cõtenderit? Quis eos in terra humida infoſſos: vbi ligna putreſcerent, tam diu durare incorruptibiliter poſſe, niſi rerum ille corruptor ignis effecit? Intueamur etiam miraculum calcis, excepto eo de quo iam ſatis diximus: quod igne cãdeſcat, quo alia tetra redduntur, etiam occultiſſimè ab igne ignẽ concipit. Quúmque iã gleba tãgentibus frigida tam latenter ſeruat, vt nulli noſtro ſenſui prorſus appareat, ſed cõ pertus experimẽto etiã dum non apparet, ſciatur ineſſe ſopitus. [k] Propter quod eam calcem viuam loquimur, velut ipſe ignis latens anima ſit inuiſibilis viſibilis corporis. Iam verò quàm mirũ eſt quod quũ extinguitur, tunc accẽditur? Vt enim occulto igne careat, aquæ infunditur, aquáve perfunditur, & quũ antè ſit frigida, inde ferueſcit, vnde feruẽtia cuncta frigeſcunt,

ſcunt. Velut expirante ergo illa gleba, diſcedẽs ignis, qui latebat apparet, ac deinde tanquã mortua ſic frigida eſt, vt adiecta vnda nõ fit arſura, & quam calcem vocabamus viuã, vocemus extinctã. Quid eſt quod huic miraculo addi poſſe videatur? Et tamen additur. Nam[l] ſi nõ adhibeas aquã, ſed oleũ, quod magis fomes eſt ignis, nulla eius perfuſione vel infuſione feruescit. Hoc miraculũ ſi de aliquo Indico lapide legeremus, ſiue audiremus, & in noſtrũ experimentũ venire non poſſet, profectò aut mẽdacium putaremus, aut certè granditer miraremur. Quarum verò rerũ ante oculos noſtros quotidiana documenta verſantur, non genere minus mirabili: ſed ipſa aſſiduitate vileſcunt, ita vt ex ipſa India, quæ remota eſt pars orbis à nobis, deſierimus nõnulla mirari, quæ ad nos potuerunt miranda perduci. Adamantẽ lapidem multi apud nos habẽt, & maximè aurifices inſignitoréſque gemmarum,[m] qui lapis nec ferro, nec igni, nec alia vi vlla perhibetur, præterquã hircino ſanguine vinci. Sed qui eũ habẽt atque nouerũt, nunquid ita mirantur, vt hi quibus primùm potentia eius oſtenditur? Quibus autẽ nõ oſtenditur, fortaſſe nõ credunt: aut ſi credunt, inexperta mirantur: & ſi cõtigerit experiri, adhuc quidem mirantur inſolita. Sed aſſiduitas experiendi paulatim ſubtrahit admirationis incitamentum. [n]Magnetem lapidem nouimus mirabilem ferri eſſe raptorem, quod quũ primùm vidi, vehementer inhorrui. Quippe cernebam à lapide ferreum annulum raptũ atque ſuſpenſum, deinde tanquã ferro quod rapuerat vim dediſſet ſuam, communémque feciſſet, idem annulus admotus eſt alteri, eúmque ſuſpẽdit, atque vt ille prior lapidi, ſic alter annulus priori annulo cohærebat. Acceſſit eodem modo tertius, acceſſit & quartus, Iámque ſibi per mutua cõnexis circulis, non implicatorũ intrinſecus, ſed extrinſecus adhærentiũ, quaſi catena pependerat annulorũ. [o]Quis iſtã vim lapidis non ſtuperet quæ illi non ſolùm inerat, verumetiã per tot ſuſpenſa tranſibat, & inuiſibilibus ea vinculis ſubligabat? Sed multò eſt mirabilius, quòd à fratre & coepiſcopo meo Seuero Mileuitano de iſto lapide comperi. Seipſum nanque vidiſſe narrauit, quemadmodum Bathanarius quondam comes Africæ quum apud eum conuiuaretur epiſcopus, eundẽ protulerit lapidem, & tenuerit ſub argento, ferrúmque ſuper argentum poſuerit: deinde ſicut ſubter mouebat manum, qua lapidem tenebat, ita ferrũ deſuper mouebatur atque argẽto

medio nihilque patiente, cōcitatissimo cursu ac recursu infrà lapis ab homine suprà ferrum rapiebatur à lapide. Dixi quod ipse cōspexi, dixi quod ab illo audiui, cui tanquā ipse viderim credidi. Quid etiā de isto magnete legerim, dicam: [p]quando iuxta eum ponitur adamas non rapit ferrum: & si iā ra puerat, vt ei appropinquauerit, mox remittit. [q]India mittit hos lapides. Sed & si eos nos cognitos iā desistimus admirari, quanto magis illi à quibus veniunt, si eos facillimos habent: sic forsan habent vt nos calcem, quam miro modo aqua feruescentem, qua solet ignis extingui, & oleo non feruescentem, qua solet ignis accendi, quia in promptu nobis est, non miramur.

L. VIVES.

Salamandra. a SAlamandra in ignibus viuit. } *Puto me alibi de Salamandra scripsisse ex Arist. & Plinio, qui illam non dicunt lacerti figura esse animal stellatum, nunquam nisi magnis imbribus prouenient, & serenitate deficiens, cui tantus rigor, vt ignem tactu extinguat, non alio modo quàm glacies.*

Montes ardentes. b Et quidā notissimi Siciliæ mōtes. } *Montes multis in locis ardent, vt Aetna in Sicilia, & in Hiera quæ olim Therasia prope Siciliā Vulcano sacra, in qua est collis nocturnas euomens flammas: tum etiam Theon ochema in Aethiopia: Vesuuius in Campania, & Lycia Chimæra, & trās Herculis columnas quadā nocturnis incendiis conspicua, quædam diuturnis: alij ardentiū faciē ostendunt, vt iuxta Pygmæos, & prope Sybratas in Aphrica. Causam ardorū montium innumeri quæsierūt, mandarūntque literis. Plurimorum sententia est, esse venas sulphureas subterraneas, quà quum latis cauernis spiritum admisere, ex concussione illa generatur ignis sulphure fomēta suppeditante. Sic Aetna, sic Vesuuius & Gaurus Cāpaniæ ardēt, quæ maximè regio, vt inquit Seruius, sulphur desudat. Flatu verò agitato incendia existere, vel hinc deprehēdi potest, quòd non omnibus ventis ardores illi proueniant, sed iis tātùm spirantibus qui subire per aduersas speluncas poßint, vt in Aetna Euro vel Aphrico: quúmque sulphur non semper suppetat: fit vt Aetnæ incendia non sint cōtinua quemadmodum nec Liparæ insulæ, cuius ardorem deficere tradit Xenophanes, sed anno septimo redintegrari.*

c Qualitatem ab illo inditam } *Quid enim aliud sunt rerum naturæ, præterea ingenia, quæ vnicuique rei addidit parens vniuersorum, dum eam ipsam rem procreat? Calorem dedit igni: calefacere est huic naturale: si dedisset frigus, tam hoc esset ei ex natura, quàm niui est, quàm glaciei.*

d Qui tā miras & varias tot rebus. } *Et bene miras quas admirari*

rari promptum sit, scrutari atque cognoscere non item. Differentiæ rerum, inquit Aristoteles, hoc est suæ singulis rerum proprietates, & naturæ ignoratæ nobis sunt, qui non modò recognita illa & abstrusa naturæ non assequimur, sed ad exprompta hæc, & quæ natura palàm proposuit caligamus & hallucinamur, ut non malè Socrates affirmasse videatur, nos nihil scire. Et tamen non desunt, qui se nihil nescire profiteantur, vel hoc nomine cæteris imperitiores, quòd nondum eruditione eò progressi sunt, ut intelligant omnia sic esse à natura inuoluta & abdita, ut nihil pene detectum apertúmque nostris ingeniis relinquat. Itaque is mihi demum verum disciplinarum confecisse circulum videtur, qui à rerum omnium ignorantia per artes omnes peregrinatus, ad rerum omnium ignorantiam præterquam huius ipsius redierit.

e Carni pauonis mortui ne putresceret. } *Multorum ex iis quæ Augustinus hic ponit, nullo humano ingenio reddi posse ratio videtur, quorumdam potest, coniecturis tantùm sæpe infirmis atque imbecillibus quæsita, quam tamen nos non adscribemus, ne non tam explicare Augustinum, quàm cum eo pugnare videamur.*

f Illi albido colore nitescant. } *In aliis exemplaribus legitur albescant, in aliis albicent.*

g Quod album est. } *Plurimum enim lucis album retinet, ideo non secus visui officit, quàm ipsa lux: minimum verò nigror idcirco confert, & Aristoteles illud disgregatiuum nominat, hunc congregatiuum.*

h Contraria tamen non sunt. } *Nam substantiæ nihil contrarium & contraria sunt, quæ sub eodem genere maximè distant, ut album & nigrum sub colore, frigidum & calidum, humidum & siccum sub qualitate prima.*

i Vt eos substernere soleant, } *Ctesiphon architectus iacturus fundamenta templi Dianæ Ephesiæ, quò diuturnius esset loco palustri opus, carbones substrauit, Plinius libro 36. Non dubitem, quin legendum sit Chersiphron, consentientibus Græcis, & in primis Strabone libro 14.* Chersiphron.
φρῶνος μὲν χερσίφρων ἠρχιτεκτόνησεν, οὔτ' ἄλλος ἐποίησε μείζω, de illo narrans, pro quo nos vulgò in Latinis codicibus legimus Archiphron, ut alia in eodem opere infinita mendosè.

k Propter quod eam calcem viuam. } *Seneca libro tertio Nat. quæstionum: Viuæ calci aquam infunde, feruebit.*

l Si non adhibeas aquam, sed oleum. } *Plin. lib. 3. Calx aqua accenditur, & Thracius lapis, idémque oleo restinguitur.*

m Qui lapis nec ferro, nec igni. } *Plinius libro ultimo capite 4. de Adamante disserit cùm ait in rebus humanis non solùm inter gemmas maximum habere pretium incudibúsque deprehendi, ita respuen-* Adamas.

tem ictum, vt ferrum vtrinque dissiliat, quippe duritia inenarrabilis, simúlque igniũ victrix natura, & nunquam incalescens. Vnde & nomen indomita vis Græca interpretatione accepit. sic ille. Porrò δαμάω est domo, tum accedit α particula priuatiua. Idem paulo pòst: illa inuicta vis duarum violentissimæ naturæ rerum ferri ignísque contemptrix hircino rumpitur sanguine, ac ne aliter quàm recenti calidóque macerata, & sic quoque multis ictibus, tunc etiam præterquam eximias incudes malleósque ferreos frangens. Cuius hoc ingenio inuentum, quóve casu repertum? aut quæ fuit coniectura experiendi rem immensi secreti, & in fœdissimo animalium omnium? profectò muneris talis inuentio hominis est, nec quærenda in vlla parte naturæ ratio, sed voluntas, vt cùm feliciter rumpere contingit, in tàm paruas frangatur crustas, vt cerni vix possit. tantum Plinius. At superiore anno Bernardus Valdaura festiuissimo adolescens ingenio adamantes ostendit mihi, quos narrabat malleo fractos à Bernardo patre, dum gemmæ duritiem experitur, sed eos non Indicos aut Arabicos adamantes esse credo, cæterùm quos Plinius seu Cyprios seu siderites vocat neque enim vnum est adamantum genus, & siderites ἀπὸ τοῦ σιδήρου dicuntur, hoc est à ferro, quòd non dissimili sint colore, qui ictibus franguntur, & alio adamante perforari possunt, quod & Cyprio euenit, qui vt degeneres nominis tantum autoritatem habẽt. Prætereo quæ hîc narrata sunt mihi à plerisque de adamantibus fœtificantibus principis Rauastanij.

Bernardus Valdaura.

n Magnetem lapidem.} *De magnete Plinius lib. 36. cap. 16. Magnetem ait ab inuentore sic dictum, vt autor est Nicander, in India repertus lapis, vanque & passim inuenitur. Lucretius lib. 6 à patria nominari dicit Magnesia, sed hoc vnum genus o agnetum à cæteris diuersum Vocatur & siderites à virtute trahendi sideros, hoc est ferri: & Heraclius, vel à viribus, vel ab Heraclea Ponti vrbe: de qua dixi alias. Sunt qui hunc demum trahere ferrum putent, non magnetem: quod sane non negarim, rectius vel loquantur, vel intelligantur, nempe Magnesiu n lapidem ferrum non attrahere. Quinque enim genera magnetis posuit Sotacus, Aethiopicum, Magnesiacum ex Magnesia Macedoniæ, tertium Echium Bœotium, quartum Alexandrinum, Troicum, quintum Magnesium è Magnesia Asiæ. Hunc magnetem candidum esse narrant, neque ferrum attrahere similem pumici. Atque hoc est quod Diogenianus ait, magnetem hunc ita similem argento esse, vt spectantes plerunque fallat, nec ferrum hunc morem gerere. Lapis est contrario magnetis ingenio, vt inquit Plinius, Theamenes nomine, qui ferrum omne abijcit, & procul pellit.*

Magnes.

o Quis istam vim lapidis non stuperet.} *Miratur Plinius eam esse*

esse magneti vim, nec expedire rationem potest. Lucretius in sexto dum eam quærit, multa nugatur, & tandem eò deuoluitur vt secretum esse dicat non minus Agrigentinus Empedocles, qui ob eam vim animatum esse magnetem affirmauit.

p Quando iuxta eum ponitur adamas. } *Plinius vltimo volumine: Adamas dissidet cum magnete lapide in tantum, vt iuxta positus ferrum non patiatur abstrahi: aut si admotus magnes apprehenderit, rapiat atque auferat.*

q India mittit hos lapides. } *Sunt & in aliis locis, vt dixi: sed creberrimi in India, etiam vasti montes. Narrant nautæ nostrates in ima India esse maritimas cautes magneticas, quæ medio cursu nauigia, si quid sit in eis ferri, vel clauus vnus, sistant, detineant, attrahant: idcirco qui illac sunt præternauigaturi, postes nauium ligneis clauis solitos compingere.*

Quanta sint quæ non rectè queant agnosci, & tamen eadem esse non sit ambiguum. CAP. V.

VErumetiam homines infideles, quibus cùm diuina vel præterita, vel futura miracula prædicamus, quæ illis experienda non valemus ostendere, rationem à nobis earum flagitant rerum, quam quoniam non possumus reddere: excedunt enim vires mentis humanæ, existimant falsa esse quæ dicimus: ipsi de tot mirabilibus rebus quas vel videre possumus, vel videmus, deberent reddere rationem. Quod si fieri ab homine non posse viderint, fatendum est eis, non ideo aliquid non fuisse, vel futurum non esse: quia ratio inde non potest reddi, quādoquidem sunt ista de quibus similiter non potest. Non itaque pergo per plurima quæ mandata sunt literis, non gesta atque transacta, sed in locis quibusque manētia, quò si quisquam ire voluerit & potuerit, vtrum vera sint explorabit.[a] Sed pauca commemoro.[b] Agrigentinum Siciliæ salem perhibent cùm fuerit admotus igni, velut in aqua fluescere: cùm vero aquæ, velut in igne crepitare.[c] Apud Garamantas quendam fontem tam frigidum diebus, vt non bibatur: tam feruidum noctibus, vt non tangatur. [d] In Epiro alium fontē in quo faces vt in cæteris extinguuntur accensæ, sed non vt in cæteris, accenduntur extinctæ. [e] Asbeston Arcadiæ lapidem propterea sic vocari, quòd accensus semel iam non possit extingui. [f] Lignum cuiusdam ficus Ægyptiæ non vt ligna cætera in aquis natare, sed mergi, & quod est mirabilius, cùm in imo aliquandiu fuerit, inde ad aquæ superficiem

rursus emergere, quando madefactum debuit humoris pondere prægrauari.[g] Poma in terra Sodomorum gigni quidem, & ad maturitatis faciem peruenire, sed morsu pressúve tētata in fumum ac fauillam corio fatiscente vanescere.[h] Pyriten lapidem Persicum tenentis manum si vehementius prematur adurere, propter quod ab igne nomē accepit. In eadem Perside gigni etiam lapidem,[i] selenitem, cuius interiorem cādorem cu luna crescere atq; deficere.[k] In Cappadocia etiā vento equas concipere, eosdémq; fœtus nō amplius triennio viuere,[l] Tylon Indiæ insulam eo præferri cæteris terris, quòd omnis arbor quæ in ea gignitur, nunquam nudatur tegmine foliorum.[m] De his atq; aliis innumerabilibus mirabilibúsque historia non factorum & trāsactorum, sed manentium locorum tenet. Mihi autem aliud agenti ea persequi, nimis longum est. Reddant rationem si possunt infideles isti, qui nolunt diuinis literis credere, quid aliud, quàm non putantes eas esse diuinas, eo quòd res habeant incredibiles, sicuti hoc est vnde nūc agimus. Non enim admittit, inquiūt, vlla ratio, vt caro ardeat, nec absumatur: doleat, neq; moriatur: ratiocinatores videlicet magni, qui de omnibus rebus quas esse mirabiles cōstat, possint reddere rationem. Reddant ergo rationem de his quę pauca posuimus, quæ proculdubio si esse nescirent, & futura esse diceremus,[n] multò minus crederent, quàm quod nunc dicētibus nobis nolunt credere aliquando esse venturū. Quis enim eorum nobis crederet, si quemadmodum dicimus futura hominum viua corpora, quæ semper arsura atq; dolitura, nec tamen aliquando moritura sint, ita diceremus in futuro seculo futurum salem quem faceret ignis velut in aqua fluescere, eundémq; faceret aqua velut in igne crepitare: aut futurū fontē, cuius aqua in refrigerio noctis sic ardeat, vt non possit tangi: in æstibus vero diei sic algeat, vt bibi non possit: aut futurum lapidem, vel eum quis suo calore manū constringentis adureret, vel eum qui vndecūq; accēsus inextingui omnino non posset, & cætera quæ prætermissis aliis innumeris commemoranda interim duxi. Hęc ergo in illo seculo, quod futurū est, si diceremus futura, nobísq; increduli responderēt, si vultis vt ea credamus, de singulis reddite rationem nos non posse cōfiteremur, eo quòd istis & similibus Dei miris operibus infirma mortaliū ratiocinatio vincitur: fixā tamen apud nos esse rationem, non sine ratione omnipotētē facere. vnde

animus

animus humanus infirmus rationem non potest reddere:& in multis quidem rebus incertum nobis esse quid velit, illud tamen esse certissimum, nihil eorum illi esse impossibile.quæcunque voluerit:eique nos credere præcedēti,quē neque impotentem, neque mentientem possumus credere. Hi tamen fidei reprehēsores,exactoré sque rationis,quid ad ista respondēt de quibus ratio reddi ab homine non potest,& tamē sunt, & ipsi rationi naturæ videntur esse contraria? Quæ si futura esse diceremus,similiter à nobis sicut eorū quę futura esse dicimus. ab infidelibus ratio posceretur:ac per hoc cùm talibus operibus Dei deficiat ratio cordis & sermonis humani, sicut ista non ideo non sunt,sic non ideo etiam illa non erunt,quoniam ratio de vtrisque ab homine non potest reddi.

L. VIVES.

a SEd pauca commemoro.} *Hæc omnia cùm apud alios alia, tum verò apud Plinium omnia ferè.*

b Agrigentinum Siciliæ salem.} *Plin.lib.21. flos verò salis non fit nisi aquilonibus flantibus. In igne nec crepitat, nec exilit Tragasęus, neque Achantius ab oppido appellatus, neque vllius spuma, aut ramentum, aut tenuis. Agrigentinus ignium patiens, ex aqua exilit. Conficitur sal ex marinæ aquæ spuma, quæ terrestri materia concrescit, & cen colata per cineres aqua saporem illum trahit: idcirco Aristoteles speciem quandam terræ salem esse dicit, quòd ex aqua fit, velut atra bilis ex humoribus corporis annnantis: hinc in aqua soluitur, ab igne verò resilit duritie sua & frigore.*

c Apud Garamantas.} *Plin.lib.5. Vltra eum deserta, Matelgæ oppidum Garamantum, itémque Debris affuso fonte à medio die ad mediam noctem aquis feruentibus totidem horis ad medium diem rigentibus. Aut hoc idem. aut certe ab hoc non multum disiunctus est fons celebratiß. Iouis Hammonis eiusdem ingenij, cuius etiam Plinius meminit lib 2.cap.106. De hoc Lucretius, Diodorus, Mela, Ouidius, Silius, Solinus, Arrianus.*

d In Epiro alium fontem.} *Mela lib. 2. In Epiro Dodonæi Iouis templum, & fons ideo sacer, quòd quum sit frigidus, & immersas faces sicut cæteris extinguat, vbi sine igne procul admouentur, accendit, idem Plin.lib 2. verbis ferè eisdem, vt ex Mela cepit.*

e Asbeston Arcadiæ lapidem.} *Plin lib.38. Asbeston in Arcadiæ montibus nasci scribit coloris ferrei. est ἄσβεστος inextinguibilis. nam σβέννυμι, extinguo.* Asbestos

f Lignum cuiusdam ficus Ægyptiæ.} *Plin.lib.13 cap.7.*

Sodome incendiũ. g Poma in terra Sodomorũ. } *Quinque vrbes ibi euerſas legimus Sodomam, Gomorrham, Adamam, Seborin & Segor. Hæc poſtrema, inquit Oroſius, parua, reliquæ amplæ, ſed prima nominatiſsima. Solinus in Polyhiſtore: Duo ibi oppida, Sodomum nominatum alterum, alterum Gomorrhum, apud quæ pomum gignitur, quod habeat ſpeciē licet maturitatis, mandi tamen non poteſt; nam fuliginem intrinſecus fauillaceam ambitio tãtùm exuuiæ cutis cohibet, quæ vel leui tactu preſſa fumum exhalat, & fatiſcit in vagum puluerem. Tacitus lib. vltimo: Haud procul inde cãpi, quos ferunt olim vberes magníſq; vrbibus habitatos fulminis iactu arſiſſe, & manere veſtigia, terrámque ſpecie torridam vim frugiferam perdidiſſe, nam cuncta ſponte edita, aut manu ſata ſiue herbas tenues, aut flores, ſeu ſolitam in ſpeciem adoleuere, atra & inania velut in cinerem vaneſcunt. Ego ſicut Iudaicas quondam vrbes igne cæleſti flagraſſe concesſerim, ita halitu lacus infici terrã, corrumpi ſuperfuſum ſpiritum, eóque fœtus ſegetum & autumni putreſcere reor, ſolo cœloq; iuxta graui. Sic ille. Hegeſippus Ambroſio interprete lib. 4. quinq; ita vrbes incẽſæ, quarũ vmbra quedã & ſpecies in fauillis videtur. Arſere terræ, ardent aquæ, in quibus cæleſtis ignis reliquiæ cognoſcũtur atq; adhuc manẽt: ſpectes illic ſpecie poma viridantia, formatos vuarum racemos, vt edendi generent ſpectantibus cupiditatẽ: ſi capias, fatiſcunt, ac reſoluũtur in cinerẽ fumũq; excitãt q. adhuc ardeant.*

Pyrites. h Pyriten lapidem Perſicum } *Plinius libro vltimo: Pyrites nigra quidem, ſed attritu digitos adurit, dicitur ἀπὸ τοῦ πυρὸς ab igne. Idẽ lib. 36. Corallium inquit lapidem, quidam pyriten vocant, quoniam ſit plurimus ignis illi ſed eſt alius etiamnum pyrites ſimilitudine æris.*

Selenites. i Lapidem ſelenitem. } *Plin. li. vltimo: Selenites ex cãdido tranſlucet, melleo fulgore imaginẽ lunæ continens, redditque eam in ſingulos creſcentis minuentiſque numero, naſcique putatur in Arabia. Hæc Plin. ex Dioſcoride, vnde alia permulta diſsimulato autore, vel certè ex alio quem Dioſcorides quoque ſecutus eſt. Porrò luna σελήνη eſt Græcis.*

k In Cappadocia etiam vento equas cõcipere. } *Sic Solinus in deſcriptione Cappadociæ, ſed de equabus Hiſpaniæ ad Tagum amnẽ, qui Luſitaniã interluit, plurimorum eſt opinio, Fauonio vento impletas parere, vt Homerus tradidit, cui frequẽtes ſunt aſſenſi ſcriptores Varro in ſecundo De re ruſt. & hunc ſecuti Columella, Plinius, & Plinij ſimia Solinus, Varro non plus triennia tales fœtus viuere exiſtimat. Iuſtinus lib. vltimo ad maximos equorũ prouẽtus hoc refert, vt vento generati videantur, an quòd eo potiſsimùm vento ſpirante concipiant.*

l Tilon Indiæ inſulam. } *Plin. lib. 12. Tilon in mari rubro ponit, vt etiam Theophraſtus, fert & palmas, oleáſque ac vites, & cum reliquo pomorũ genere ficos, nulli arborum folia ibi decidunt. Idem lib. 16. ait ex*

lignis huius insulæ si fiant naues inuentum esse durare eas C C. *annis.*
m De his atque. } *Sunt apud Plinium. Aristotelem, Theophrastum, quæ numero comprehendi nequeunt istis etiam admirabiliora.*
n Multò minus crederent. } *Hoc est enim ingenium multorum, vt tantum credant quæ ipsi ratione assequuntur, cætera pro fictis repudiant, quin & eò vesaniæ quidam processerunt, vt cordatos se habitum iri, & circumspectos homines existiment, si fortiter nihil credant, nisi quod videant: secreta vel naturæ, vel Dei irrisu & aspernatione vultus prosequantur ideo non imprudenter qui monet miracula naturæ non passim nec omnibus narranda.*

Quòd non omnia miracula naturalia sint, sed pleraque humano ingenio modificata, pleraque autem dæmonum arte composita. CAP. VI.

HIc fortè respondeant, prorsus nec ista sunt, nec ista credimus, falsa de his dicta, falsa conscripta sunt, & adiiciant ratiocinantes, atque dicentes: Si talia credenda sunt, credite & vos quod in easdem literas est relatum, fuisse vel esse quoddam Veneris phanum,[a] atque ibi candelabrum, & in eo lucernam sub diuo sic ardentem, vt eam nulla tempestas, nullus imber extingueret. vnde sicut ille lapis, ita ista[b] λύχνος ἄσβεστος, id est lucerna inextinguibilis nominata est. Quod propterea poterunt dicere, vt respondendi nobis angustias ingerant: quia si dixerimus non esse credendum, scripta illa miraculorum infirmabimus: si autem credendum esse consenserimus, cõfirmabimus numina paganorũ. Sed nos sicut iam in libro duodeuigesimo huius operis dixi, non habemus necesse omnia credere quæ continet historia gentium, cùm & ipsi inter se historici, sicut ait Varro, quasi data opera, & quasi ex industria permulta dissentiant, sed ea si volumus credimus quæ non aduersantur libris, quibus non dubitamus oportere nos credere. De his autem miraculorum locis, nobis ad ea quæ futura persuadere incredulis volumus, satis illa sufficiant, quæ nos quoque possumus experiri, & eorum testes idoneos non difficile est inuenire. De isto autem phano Veneris, & lucerna inextinguibili, non solùm in nullas coartamus angustias, verùm etiam latitudinis nobis campus aperitur. Addimus enim ad istam lucernam inextinguibilem & humanarum & magicarum, id est per homines dæmoniacarum artium, & ipsorum per seipsos dæmonũ multa miracula. Quæ si negare voluerimus, eidem

ipſi cui credimus ſacrarum literarum aduerſabimur veritati. Aut ergo in lucerna illa mœchanicum aliquid [c] de lapide asbeſto ars humana molita eſt, [d] aut arte magica factum eſt, quod homines illo mirarentur in tēplo, aut dæmon quiſpiam ſub nomine Veneris tanta ſe efficacia præſentauit, vt hoc ibi prodigium & appareret hominibus, & diutius permaneret. Illiciuntur [e] autem dæmones ad inhabitãdum per creaturas, quas [f] non ipſi, ſed Deus cõdidit, delectabilibus pro ſua diuerſitate diuerſis, non vt animalia cibis, ſed vt ſpiritus ſignis, quæ cuiúſq; delectationi cõgruunt per varia genera lapidum, herbarum, lignorum, animalium, carminum, rituum. Vt autem illiciantur ab hominibus, prius eos ipſi aſtutiſſima calliditate ſeducunt, vel inſpirando eorum cordibus virus occultum, vel etiam fallacibus amicitiis apparẽdo, eorúmque paucos diſcipulos ſuos faciũt, plurimorúmque doctores. Neque enim potuit niſi primum ipſis docẽtibus diſci quid quiſque illorũ appetat, quid exhorreat, quo inuitetur nomine, quo cogatur, vnde magicæ artes earúmq; artifices extiterũt. Maximè autem poſſident corda mortalium, qua potiſſimùm poſſeſsione gloriantur, cùm ſe transfigurant in angelos lucis. Sunt ergo facta eorum plurima, quæ quantò magis mirabilia confitemur, tantò cautius vitare debemus. Sed ad hoc vnde nunc agimus, nobis etiam ipſa proficiunt. Si enim hæc immundi dæmones poſſunt, tantò potentiores ſunt ſancti angeli, quantò potentior his omnibus Deus, qui tantorum miraculorum effectores etiam ipſos angelos fecit. [g] Quamobrem ſi tot & tanta támque mirifica, quæ μηχανήματα appellant, Dei creatura vtẽtibus humanis artibus fiunt, vt ea qui neſciunt, opinentur eſſe diuina: [h] vnde factum eſt vt in quodam templo lapidibus magnetibus in ſolo & in camera proportione magnitudinis poſitis, ſimulachrum ferreum aëris illius medio inter vtrunque lapidem, ignorantibus quid ſurſum eſſet ac deorſum, quaſi numinis poteſtate penderet: quale aliquid etiam in illa lucerna Veneris de lapide asbeſto artifice fieri potuiſſe iam diximus: ſi magorũ opera, quos noſtra ſcriptura veneficos & incantatores vocat, intantum dæmones extollere potuerunt, vt congruere hominum ſenſibus ſibi nobilis poeta videretur, de quadam fœmina, quæ tali arte polleret dicens:

[i] *Hæc ſe carminibus promittit ſoluere mentes*
Quas velit, aſt aliis duras immittere curas:

Siſtere

Sistere aquam fluuiis, & vertere sidera retro:
Nocturnósque ciet manes. mugire videbis
Sub pedibus terram, & descendere montibus ornos:

Quanto magis Deus potens est facere, quæ infidelibus sunt incredibilia, sed illius facilia potestati, quando quidem ipse lapidum aliarúmque vim rerum & hominum ingenia, qui ea miris vtuntur modis, angelicásque naturas omnibus terrenis potentiores animantibus condidit: vniuersa mirabilia, mirabili vincente virtute, & operandi, iubendi, sinendíque sapientia: vtens omnibus tam mirabiliter quàm creauit?

L. VIVES.

a Atque ibi cādelabrum & in eo lucernam.} *Vbi templum hoc sit non satis memini legisse me, si quando vel in mētem redeat, vel legendo occurrat submonebimus.*

b Λύχνος ἄσβεςος.} *Lucerna inextinguibilis, est enim lychnus lucerna, & candelabra quæ lucernas continent lychnuchi nominantur, quasi lucernas continentia λυχνοῦχοι, sicut legitur in vetustis exemplaribus Suetonij in Cæsare, & Plinij lib. 34. vt hoc annotauit Hermolaus, illud Politianus, & post eum Egnatius.*

c De lapide asbesto. } *Aut etiam lino, quod ignibus non absumatur. nam esse talem lini speciem Plinius tradit libro 19. viuum id vocant, Græci ἄσβεςον, ex argumento naturæ: qualia Parisijs vidimus ellychnia permulta ego & Petrus Garsias Lalous condiscipulus mihi & summa familiaritate coniunctissimus, quale & in hac regione mantile medio conuiuio igni datum, redditúmque domino, mundius splendentiúsque, quàm posset aquis & smegmatis quibuslibet, sicut se mappas vidisse Plinius testatur in idem experimentum.*

d Aut arte magica.} *Erutum est sepulchrum memoria patrum, in quo ardebat lucerna condida ibi, vt ex inscriptione apparebat supra millesimū & quingentesimū annum, eáq; tota, extemplo vt cōtrectari cœpta est, inter admotas manus friata, in tenuissimum abiit puluerem.*

e Illiciuntur autem. } *Dixi de hoc lib. 8. & 10. quemadmodum ipsi homines edocuissent, quibus potissimum delectarentur rebus, teneréntúrque. Infinita enim sunt hæc, vt ipsi innumeri, & diuersis contrarijsque sæpenumero ingenijs, vt nihil ferè nascatur sub luna, quod non ad aliquos alliciendos dæmonas valeat, & ad magicam facultatem conferat. sicut Michael Psellus docet in libro De dæmonibus.*

f Quas non ipsi, sed Deus condidit. } *Obiter vitandam monet Manichæi hæresim, qui multa esse à dæmonibus creata dicebat, ne quis putaret dæmones creaturis suis ceu parentes filios capi & detineri.*

μηχανήματα appellant, excogitata artis opera, μηχανᾶσθαι.

g Quamobrem.} *Attende longiſsimum hyperbaton.*

h Vnde factum eſt in quodam templo. } *Alexandriæ in templo Sarapidis, de quo Ruffinus Aquileien. lib. 11. Eccleſiaſt. hiſtoriæ. Erat & aliud fraudis genus huiuſmodi: Natura lapis magnetis virtutis eſſe perhibetur, ut ad ſe rapiat & attrahat ferrum. ſignum ſolis ad hoc ipſum ferro ſubtiliſsimo manu artificis fuerat fabricatum, ut lapis cuius naturam ferrum ad ſe trahere diximus, deſuper in laquearibus fixus, cùm temperatè ſub ipſo ad libram fuiſſet poſitum, ſimulachrum vi naturali ad ſe raperet ferrum, aſſurrexiſſe paululum ſimulachrum & in aëre pendere videretur: ſic ille.*

i Hæc ſe carminibus. } *Verg. 4. Aeneid. verbis Didonis de maga.*

Quòd in rebus miris ſumma credendi ratio ſit omnipotentia creatoris. CAP. VII.

Vr[a] itaque facere non poſſit Deus, vt & reſurgant corpora mortuorum, & igne æterno crucientur corpora damnatorum, qui fecit mundum in cælo, in terra, in aëre, in aquis, innumerabilibus miraculis plenum: cùm ſit omnibus quibus plenus eſt proculdubio maius, & excellentius ètiam ipſe mundus miraculum? Sed iſti cum quibus vel contra quos agimus, qui & Deũ eſſe credunt à quo factus eſt mũdus, & deos ab illo factos per quos ab illo adminiſtratur mũdus, & miraculorũ effectrices, ſiue ſpontaneorũ, ſiue cultu & ritu quolibet impetratorũ, ſiue etiã magicorum mundanas vel non negãt, vel inſuper & prædicant poteſtates, quãdo eis rerũ vim mirabilem proponimus aliarum, quæ nec animalia ſunt rationalia, nec vlla ratione præditi ſpiritus, ſicut ea, quorum pauca cõmemorauimus reſpondere aſſolent: Vis eſt iſta naturæ, natura eorum ſic ſe habet, propriarũ iſtæ ſunt efficaciẹ naturarũ. Tota itaque ratio eſt cur Agrigentinũ ſalẽ flamma fluere faciat, aqua crepitare: quia hæc eſt natura eius. At hoc eſſe potius cõtra naturam videtur, quæ non igni ſed aquẹ dedit ſalem ſoluere, torrere autẽ igni non aquæ. Sed iſta, inquiunt, ſalis huius naturalis eſt vis, vt his contraria patiatur. Hẹc igitur ratio redditur, & de illo fonte Garamãtico, vbi vna vena friget diebus, noctibus feruet, vi vtraq; moleſta tangentibus. Hæc & de illo alio, qui cùm ſit contrectantibus frigidus, & facẽ ſicut alij fontes extinguat accenſam: diſſimiliter tamẽ atque mirabiliter idem ipſe accendit extinctã. Hæc & de lapide asbeſto, qui cum ignẽ nullum habeat proprium, accepto

accepto tamen sic ardet alieno, vt non possit extingui. Hęc de cæteris quæ piget retexere, quibus licet vis insolita cõtra naturam inesse videatur: alia tamen de illis non redditur ratio, nisi vt dicatur, hãc eorũ esse naturam. Breuis sane ista est ratio fateor, [b] sufficiénsq; responsio. Sed cùm Deus autor sit naturarũ omnium, cur volũt fortiorem nos reddere rationem, quãdo aliquid velut impossibile nolũt credere, eísque redditionem rationis poscentibus respondemus hanc esse voluntatem omnipotentis Dei, qui certè non ob aliud vocatur omnipotens, nisi quoniã quicquid vult potest: qui potuit creare tam multa, quæ si nõ ostenderẽtur, aut à credendis hodiéque testibus dicerentur, profectò impossibilia putarentur, non solùm quæ ignotissima apud nos, verumetiam quæ notissima posui. Illa enim quę præter eos, quorũ de his libros legimus, nõ habẽt testẽ, & ab eis cõscripta sunt, qui non sunt diuinitus docti atque humanitus falli fortè potuerunt: licet cuique sine recta reprehẽsione nõ credere. Nã nec ego volo temere credi cũcta quæ posui, quia nec à meipso ita creduntur tanquam nulla de illis sit in mea cogitatione dubitatio, exceptis his quæ vel ipse sum expertus, & cuius facile est experiri: sicut de calce quod feruet in aqua, in oleo frigida est: de magnete lapide, quod nescio qua sorbitione insensibili stipulam non moueat, & ferrũ rapiat: de carne non putrescẽte pauonis, cùm putruerit & caro Platonis: de palea sic frigẽte, vt fluescere niuẽ non sinat, sic calẽte, vt maturescere poma cõpellat: de igne fulgido, quòd secũdum suum fulgorẽ lapides coquendo candificet, & contra eundẽ suum fulgorẽ vrendo plurima obfuscet. Tale est, quòd & nigræ maculæ offundũtur ex oleo splẽdido, similiter nigræ lineę de cãdido imprimuntur argento. De carbonibus etiam, quòd accedente igne sic vertantur in cõtrarium, vt de lignis pulcherrimis tetri, fragiles de duris, imputribiles de putribilibus fiant. Hæc ipse quædã cum multis, quædã cum omnibus noui, & alia plurima, quæ huic libro inserere longum fuit. De his autẽ quæ posui non experta, sed lecta, præter de fonte illo vbi faces extinguuntur ardentes, & accenduntur extinctę, & de pomis terræ Sodomorum forinsecus quasi maturis intrinsecus fumeis, nec testes aliquos idoneos, à quibus vtrum vera essent, audirem, potui reperire. Et illum quidem fontem non inueni, qui in Epiro vidisse se dicerent, sed qui in Gallia similẽ nossent [c] non longè à Gratianopoli ciuitate. De

fructibus autem Sodomitarũ arborum, non tantùm literę fide dignæ indicãt, verumetiam tam multi ſe loquuntur expertos, vt hinc dubitare non poſſim. Cætera verò ſic habeo, vt neque affirmanda, neque neganda decreuerim, ſed ideo etiam ipſa poſui, quoniam apud eorum contra quos agimus hiſtoricos legi: vt oſtenderẽ qualia multa, multiq; illorum nulla reddita ratione, in ſuorum literatorũ ſcripta literis credant, qui nobis credere, quando id quod eorum experientiam ſenſumque tranſgreditur omnipotentem Deum dicimus eſſe facturum, nec hac reddita ratione dignantur. Nam quæ melior & validior ratio de rebus talibus redditur, quàm cùm omnipotens ea poſſe facere perhibetur, & facturus dicitur, quæ prænunciaſſe ibi legitur, vbi alia multa prænunciauit, quæ feciſſe monſtratur? Ipſe quippe faciet, quia ſe facturum eſſe prædixit, quæ impoſſibilia eſſe putantur, qui promiſit, & fecit vt ab incredulis gentibus incredibilia crederentur.

L. VIVES.

a CVr itàque facere non poſſit Deus.} *Cum hic totus locus de reſurrectione de iudicio, de ſuppliciis impiorum, & beatitudine piorũ, terminos captumq; huius naturæ excedat, miro ſcholaſticos theologos Thomam, Scotum, Occamum, Henricum Gandauenſem, Durandum, Paludanum, de iis omnibus ex dogmatis Ariſtotelicis diſſerere, & definire, & ita inter ſe pertinaciter concurrere naturæ tantum argumentis armatos, vt cùm quærunt an corpora reſurrectura ſint, an in fine mundi, an materia, quæ aliquando humana forma decorata eſt, appetat ſemper illam eandem formam, an pati poſſint animæ felicium, an motus cælorum quieturus, & qua poſitione cælorum quieturus: an illuſtrabuntur elementa, ſitne felicitas in actu voluntatis, an intellectus: an ignis poßit agere in animas: quemadmodum ignis ille ſit ſempiternus futurus, & quibus fomentis ſuſtentabitur, vbi inferi, & alia ſexcenta: quæ omnia tam philoſophicè diſputant, vt putes eos Athenis ethnicis eſſe, non Parrhiſiis Chriſtianis.*

b Sufficiénſq; reſpõſio.} *Humanis ingeniis cauſarũ rerũ ignorantißimis, cũ nihil fit, vt pulchrius, iã nec rarius, quàm eas deprehendere idcirco Verg. felicẽ eſſe illum canit, qui potuit rerũ cognoſcere cauſas.*

c Nõ lõgè à Gratianopoli.} *Hæc vrbs à Gratiano principe nominata eſt, qui occidẽtis imperium rexit, quum Valẽs patruus orienti præeſſet. Eſt in Gallia Narboneſi: retinet adhuc nomẽ elißis aliquot literis.*

Non eſſe contra naturam, cùm in aliqua re, cuius natura innotuit, aliquid ab eo quod erat notum, incipit eſſe diuerſum.

CAP.

CAP. VIII.

SI autem propterea respondent se non credere quæ de humanis semper arsuris, nec vnquam morituris corporibus dicimus, quia humanorum corporum naturam nouimus longè aliter institutam: vnde nec illa ratio hinc reddi potest, quæ de illis naturis mirabilibus reddebatur, vt dici possit vis ista naturalis est, rei huius ista natura est; quoniam scimus humanæ carnis istam non esse naturam: habemus quidem quod respondeamus de literis sacris: hanc ipsam scilicet humanam carnem aliter institutam fuisse ante peccatum, id est vt posset nunquam perpeti mortem: aliter autem post peccatum, qualis in ærumna huius mortalitatis innotuit, vt perpetem vitam tenere non possit. Sic ergo aliter quàm nobis nota est, instituetur in resurrectione mortuorum. Sed quoniam istis non credunt literis, vbi legitur qualis in paradiso vixerit homo, quatúmque fuerit à necessitate mortis alienus, quibus vtique si crederent, non cum illis de pæna damnatorum quæ futura est operosius ageremus: de literis eorum, qui doctissimi apud illos fuerũt aliquid proferendum est, quo appareat posse fieri vt aliter se habeat quæque res, quàm prius in rebus innotuerat suæ determinatione naturæ. Est in Marci Varronis libris, quorum inscriptio est. De gente populi Romani: quod eisdẽ verbis, quibus ibi legitur & hîc ponam: In cælo, inquit, mirabile extitit portentum, [a] nam in stella Veneris nobilissima, [b] quam Plautus vesperuginem, [c] Homerus hesperon appellat, [d] pulcherrimam dicens: Castor scribit tantùm portentum extitisse, vt mutaret colorem, magnitudinem, figuram, cursum: quod factum ita neque antea neque postea sit: hoc factum Ogyge rege dicebant Adrastus Cyzicenus & Dion Neapolites mathematici nobiles. Hoc certè Varro tantus autor portentum non appellaret, nisi esse contra naturam videretur. Omnia quippe portenta contra naturam dicimus esse, sed non sunt. Quomodo est enim contra naturam, quod Dei fit voluntate, quum voluntas tanti vtique conditoris conditæ rei cuiusque natura sit? Portentum ergo fit non contra naturam, sed contra quam est nota natura. Quis autem portentorum numerat multitudinem, quæ historia gentium cõtinentur? Sed nunc in hoc vno attẽdamus, quod ad rẽ de qua agimus pertinet. Quid ita dispositum est ab autore naturæ cæli & terræ, quemadmodũ cursus

ordinatissimus siderum? Quid tam ratis legibus fixisque firmatum? Et tamen quando ille voluit, qui summo regit imperio ac potestate quod cōdidit, stella præ cæteris magnitudine atque splēdore notissima, colorē, magnitudinē, figurā, & quod est mirabilius, sui cursus ordinē legēmque mutauit. Turbauit profectò tunc, si vlli iam fuerunt canones astrologorum, quos velut inerrabili computatione de præteritis ac futuris astrorum motibus conscriptos habent, quos canones sequendo ausi sunt dicere hoc quod de lucifero cōtigit, nec antea nec postea contigisse. Nos autē in diuinis libris legimus etiā solem ipsum & stetisse, quū hoc à Domino Deo petiuisset vir sanctus Iesus Naue, donec cœptū prœliū victoria terminaret, & retrorsum redisse, vt regi Ezechiæ quindecim anni ad viuendum additi, hoc etiam prodigio promissioni Dei significarentur adiūcto. Sed ista quoque miracula quę meritis scimus cōcessa sanctorum, quando credūt isti facta, magicis artibus tribuunt. Vnde illud est quod superius commemoraui dixisse Vergilium:

Sistere aquam fluuiis & vertere sidera retrò.

Nā & fluuiū stetisse superius, inferiūsque fluxisse, cū populus Dei ductore suprà memorato Iesu Naue viā carperet, & Helia propheta trāseūte, ac postea discipulo eius Heliseo id esse factum in sacris literis legimus, & retrouersum fuisse maximum sidus regnāte Ezechia modò commemorauimus. Quod verò de Lucifero Varro scripsit, non est illic dictū alicui homini petenti id fuisse concessum. Non ergo de notitia naturarum caliginē sibi faciāt infideles, quasi non possit in aliqua re diuinitus fieri aliud quàm in eius natura per humanā suam experientiā cognouerunt, quāuis & ipsa quæ in rerum natura omnibus nota sunt, nō minus mira sint, essēntque stupēda considerantibus cunctis, si solerēt homines mirari nisi rara. Quis enim consulta ratione non videat in hominum innumerabili numerositate, & tanta naturæ similitudine valde mirabiliter sic habere singulos singulas facies, vt nisi inter se similes essent, non discerneretur species eorū ab animalibus cæteris: & rursus nisi inter se dissimiles essent, non discernerētur singuli ab hominibus cæteris? Quos ergo similes cōfitemur, eosdem dissimiles inuenimus. Sed mirabilior est consideratio dissimilitudinis, quoniā similitudinem iustius videtur exposcere natura cōmunis. Et tamen quoniā quæ sunt rara, ipsa sunt mira, multò amplius admiramur, quando duos ita similes reperimus,

mus, vt in eis discernendis aut semper aut frequenter erremus. Sed quod dixi scriptum à Varrone, licet eorum sit historicus idémque doctissimus, fortasse verè factũ esse nõ credũt: aut quia non diu mansit alius eiusdem sideris cursus; sed reditum est ad solitum cursum, minus isto mouentur exemplo. Habeant ergo aliud quod etiam nunc possit ostendi eis: quæ puto debere sufficere, quo cõmoueantur, quũ aliud aduerterint in aliqua institutione naturæ, eámque sibi notissimam fecerint, non se inde Deo debere præscribere, quasi eã nõ possit in longè aliud quàm eis cognita est, vertere atque mutare. Terra Sodomorum non fuit vtique vt nũc est, sed iacebat simili cæteris facie, eadémque vel etiam vberiore fœcunditate pollebat: nam Dei paradiso in diuinis eloquiis comparata est. Hæc posteaquam tacta de cælo est, sicut illorum quoque attestatur historia, & nunc ab eis qui veniunt ad loca illa conspicitur, prodigiosa fuligine horrori est, & poma eius interiorẽ fauillam mendaci superficie maturitatis includunt. Ecce non erat talis & talis est. Ecce à conditore naturarum natura eius in hanc fœdissimam diuersitatem mirabili mutatione conuersa est. Et quod post tam longum accedit tempus tam lõgo tempore perseuerat Sicut ergo nõ fuit impossibile Deo quas voluit instituere, sic ei non est impossibile in quicquid voluerit quas instituit mutare naturas. Vnde illorum quoque miraculorũ multitudo syluescit[f] quæ monstra, ostenta, portenta, prodigia nũcupantur Quæ recolere & commemorare si velim, huius operis quis erit finis? Monstra sanè dicta perhibẽt à mõstrando, quòd aliquid significando demonstrent: & ostenta ab ostendendo, & portenta à portẽdendo, id est præostendẽdo, & prodigia quòd porrò dicant, id est futura prędicant. Sed viderint eorum cõiectores quomodo ex eis siue fallãtur, siue instinctu spirituum, quibus cura est tali pœna dignos animos hominũ noxiæ curiositatis retibus implicare. etiam vera prędicant, siue multa dicendo aliquando in aliquid veritatis incurrant. Nobis tamen ista quæ velut contra naturam fiunt, & contra naturam fieri dicuntur, quo more hominum loquutus est & Apostolus dicendo, contra naturam[g] in olea insitum oleastrum factũ esse participem pinguedinis oleæ: & mõstra, ostenta, portenta, prodigia nũcupantur, hoc mõstrare debẽt, hoc ostẽdere vel pręostẽdere, hoc prædicere quod facturus sit Deus quæ de corporibus hominũ se prenũtiauit esse factu-

RR 2

rum, nulla impediente difficultate, nulla præscribēte lege naturæ. Quomodo autem prænuntiauerit, satis in libro superiore docuisse me existimo, decerpendo de scripturis sanctis & nouis & veteribus, non quidem omnia ad hoc pertinentia, sed quæ sufficere huic operi iudicaui.

L. VIVES.

Lucifer stella.

a NAm stella Veneris nobiliss.} *Dixi de hac alio in loco, & quot nominibus vocaretur: nam in magno nominum ambitu est, vt inquit Plin. alij Venerem nominant, alij Iunonem, quod & refert Arist. in lib. De mundo. Iulius verò Higinus lib. 2 si. scribit: Quarta stella est Veneris, Lucifer nomine quam nonnulli Iunonis esse dixerunt. Hunc eundem hesperum appellari multis traditum est historiis. Hic autem omnium siderum maximus esse videtur. Nonnulli autem hunc Auroræ & Cephali filium esse dixerunt, pulchritudine multis præstantem, ex qua re etiam cum Venere dicitur certasse, vt Eratosthenes dicit, eum hac de causa Venerem appellari: exoriente sole & occidente videri quo, vt antea diximus, iure hunc & luciferum & hesperū nominatum: sic Higinus, qui Venerem supra Lunam, Solem & Mercurium cōstituit, Arist. Platonem & Aegyptios ac cunctos ferè secutus veteres.*

b Plautus vesperuginem.} *Idem Varro lib. 5. De ling. Lat. Nox est cum stella prima exorta. Græci ἕσπερον, nostri vesperuginem: vt Plau. Aulul. Neque vesperugo, neque vergiliæ occidūt: id tempus à Græcis ἑσπέρα, Latinè vesper, vt antè solis ortum, quod eadem stella vocabatur iubar, quòd iubata Pac. dicit pastor exorto iubare noctis decurso itinere. Ennius, Aiax, lumen iubárve in cælo cerno: hæc ille. Cyna in Smyrna.*

Te matutinus flentem conspexit Eous,

Et flentem paulò vidit pòst Hesperus idem.

Pythagoras primus obseruauit eundem esse hesperum & luciferum, vt Plin. scribit lib. 2. alij Parmenidem dicunt, vt Suidas refert.

c Homerus. ἕσπερον} *Sic ἕσπερος ὃς κάλλιστος ἐν οὐρανῷ ἵσταται ἀστήρ,*

Hesperus in cælo forma qui sydera vincit.

Alio loco ἕσπερον φαεινότατον nominat, id lucidißimum. Odyss. N.

d Pulcherrimam dicens.} *Vt eam videmus, idcirco siue Venus siue pulcherrimus ille Auroræ partus, qui cum Venere de forma certarit, dictus: ea causa Græci, quum iustitiam laudarent, neque Hesperum, neque Phosphorum equè esse ac illam admirabilem dicebant, vt Aristoteles scribit quinto Moral.*

e Vt in eis discernendis. } *Tales olim dicuntur fuisse Seruilij gemini, vt Cic. in 4. Acad. quæ. significat, & Menechmi Plautini, quos neque nutrix, ac ne mater quidem quæ peperit dignoscebat: &*

gemini

gemini languentes, quos declaratione inducit Quintil. Sed nunc Mechliniæ, quæ hinc quatuor tantùm abest leucis, vt Galli vocant, filij sunt gemelli Petri Apostoli hospitis mei, senatoris Mechlinien. prudentissimi pueri adhuc egregia forma, & qui patrem indole referunt, in quibus dignoscendis non modò extranei, sed ipsa sæpe dum viueret errauit mater: sæpe errat pater, errore gratissimo, Petrum pro Ioanne vocans, Ioannem pro Petro.

f Quæ monstra ostenta.} *Cicero sic ista interpretatur libro De diuin. monstra, quòd aliquid venturum monstrant: ostenta, quòd ostendant: prodigia, quòd prædicant: portenta quòd portendant.*

g In olea insitum oleastrum.} *Oleaster olea est notha & syluestris, at insitiones solent fieri meliorum in peioribus: quo fructus emendentur, si quid est vitij, aut præstantiores fiant: non peiorum in melioribus, ne deteriores reddantur fructus.*

De gehenna, & æternarum qualitate pœnarum. CAP. IX.

QVOD igitur de sempiterno supplicio damnatorum per suum prophetam Deus dixit, fiet, omnino fiet: a vermis eorum non morietur, & ignis eorum non extinguetur. Ad hoc enim vehementiùs commendandum etiam Dominus Iesus cùm membra quæ hominem scandalizant, pro his omnibus poneret, quos vt sua membra dextra quis diligit, eáque præciperet amputari: Bonum est, inquit, tibi debilem introire in vitam, quàm duas manus habentem ire in gehennam, in ignem inextinguibilẽ: vbi vermis eorum non moritur, & ignis eorum non extinguitur. Similiter de pede: Bonum est tibi, inquit, claudum introire in vitam, quàm duos pedes habentem mitti in gehennam ignis inextinguibilis, vbi vermis eorũ non moritur, & ignis non extinguitur. Non aliter & ait de oculo: Bonum est tibi luscum introire in regnum Dei, quàm duos oculos habentem mitti in gehennam ignis, vbi vermis eorũ non moritur, & ignis non extinguitur. Non eum piguit vno loco eadem verba ter dicere: quẽ non terreat ista repetitio, & illius pœnæ cõminatio, tam vehemẽs ore diuino? Vtrũque autẽ horũ, ignem scilicet atque vermẽ, qui volunt ad animæ pœnas non ad corporis pertinere, dicũt etiam vri dolore animę serò atq; infructuosè pœnitẽtis eos qui fuerint à regno Dei separati: & ideò ignẽ pro isto dolore vrẽtẽ, nó incõgruè poni potuisse cõtendũt. Vnde illud Apostoli est: Quis scandalizatur, & ego nó vror? Eundem etiã dolorẽ vermem putãt intelligendum esse. Nam scriptum est, inquiunt,

Sicut tinea vestimentum, & vermis lignum, sic mœror excruciat cor viri. Qui verò pœnas & animæ & corporis in illo supplicio futuras esse nó dubitant, igne vri corpus, animã autem rodi quodammodo verme mœroris affirmant. Quòd etsi credibilius dicitur, quia vtique absurdum est, ibi dolorẽ aut corporis, aut animæ defuturum, ego tamen facilius æstimo, vt ad corpus dicam vtrunq; pertinere, quàm neutrũ, & ideò tacitum in illis diuinæ scripturæ verbis animi dolorem, quoniam cõsequens esse intelligitur, etiã si non dicatur, vt corpore sic dolente, animus quoq; sterili pœnitẽtia crucietur. Legitur quippe & in veteribus scripturis: Vindicta carnis impij ignis & vermis. Potuit breuius dici, vindicta impij. Cur ergo dictũ est carnis impij, nisi quia vtrunq;, id est & ignis & vermis, pœna erit carnis? Aut si vindictam carnis propterea dicere voluit, quia hoc in homine vindicabitur, quòd secundũm carnem vixerit: propter hoc enim veniet in mortem secundam, quam significauit Apostolus dicens: Si enim secundùm carnem vixeritis, moriemini: eligat quisque quod placet, aut ignẽ tribuere corpori, animo vermem: hoc propriè, illud tropice: aut vtrunque propriè corpori. iam enim satis superius disputaui, posse animalia etiam in ignibus viuere in vstione sine consumptione, in dolore sine morte, per miraculum omnipotentissimi creatoris, cui hoc possibile esse qui negat, à quo fit quicquid in naturis omnibus miratur, ignorat. Ipse enim est Deus qui omnia in hoc mundo magna & parua miracula quæ commemorauimus, etiam incomparabiliter plura quæ non commemorauimus fecit, eadémq; ipso mundo, vno atq; omnium maximo miraculo inclusit. Eligat ergo vnũ de duobus quisq; quod placet, vtrum & vermẽ ad corpus propriè, an ad animũ translato à corporalibus ad incorporalia vocabulo existimet pertinere. Quid autẽ horum verũ sit, res ipsa expeditius indicabit, quando erit sciẽtia tanta sanctorum, vt eis cognoscendarum illarum pœnarũ necessaria non sit experientia, sed ea quę tũc erit plena atq; perfecta, ad hoc quoque sciendũ sapientia sola sufficiat. Nũc enim ex parte scimus, donec veniat quod perfectum est, dum tamẽ nullo modo illa corpora talia futura esse credamus, vt nullis ab igne afficiantur doloribus.

L. VIVES.

a Vermis eorum non morietur. } *Esaia vltimo cap. Hieronimus hoc loco; Vermis autem qui non morietur, & ignis qui non*

non extinguetur, à plerisque conscientia accipitur pec atorum, quæ tor queat in supplicio constitutos, quare vitio suo atque peccato caruerint electorum bono: iuxta illud quod dicitur: Versatus sum in miseria dum infigitur mihi spina. & in Prouerbiis: T meu ostium cor intelligens: ita Hieronymus, hic vermis acerbiss. est scelerum pœna, quam malefici suæ ipsorum conscientiæ dant, prima que est, vt inquit Seneca, & maxima peccantium pœna peccasse. Nec vllum scelus, licet illud fortuna exornet muneribus suis, licet tueatur ac vindicet, impunitum est, quoniam sceleris in scelere supplicium est, sed nihilominus, & hac illam secundæ pœnæ premunt, ac sequuntur, timer semper & expauescere, & securitati diffidere. Hic consentiamus cū Epicuro inquit, qui ait, mala facinora conscientia flagellari, & plurimum illi tormentorum esse ea, quòd perpetua in illam solicitando vrget ac verberat, quòd sponsoribus securitatis suæ non potest credere. Hoc enim ipsum argumentum Epicuri est natura nos à scelere abhorrere, quòd nulli non etiam inter tuta timor est. Multos fortuna liberat pœna, neminem metu, Hæc Seneca libro Epist 16. cui Iuuenalis Satyra tertia concinit dicens.

Exemplo quodcunque malo committitur, ipsi
Displicet autori, prima est hæc vltio, quòd se
Iudice nemo nocens absoluitur, Et post:
Cur tamen hos tu
Euasisse putes quos diri conscia facti
Mens habet attonitos, & surdo verbere cædit,
Occultum quatiente animo tortore flagellum.
Pœna autem vehemens, & multò sæuior illis,
Quas & Ceditius grauis inuenit, & Rhadamanthus.
Nocte diéque suum gestare in pectore testem.

Imò verò non vnus testis dicitur conscientia sed mille testes, vt est in prouerbio. Cicero non alias esse putat furias illas infernas quas poetæ finxerunt scelerum vltrices. Sic enim ait in L. Pisonē: Nolite putare P. C. vt in scena videtis homines consceleratos impulsu deorum terreri furiarum tædis ardentibus: sua quenque fraus, suum facinus, suum scelus, sua audacia de sanitate ac mente deturbat, hæ sunt impiorum furiæ, flammæ, hæ faces: & pro R sc[illegible] Amerino: Sua quemque fraus & suus error maximè vexat, suum quenque scelus agitat, amentiáque afficit, suæ malæ cogitationes amentiaque animi terrent: hæ sunt impiis aßiduæ domesticæq; furiæ. Hinc oratio illa nefariæ ciuitatis cadauerib. pastæ apud Quintil. meū sanè conscientia vrunt animum intus scelerum faces, & quoties facta reputaui flagella mentis sonāt, illices video furias, hinc trāquillitate cōsciētiæ excogitari beatius nihil, et quæ velut

gustus quidam & exemplum est in hoc mortali aeuo immortalis illius vitæ omnibus bonis cumulatæ.

An ignis gehennalis si corporalis est, possit malignos spiritus, id est dæmones incorporeos tactu suo adurere. CAP. X.

Ic occurrit quærere, si non erit ignis incorporalis noxius, sicut est animi dolor, sed corporalis tactu noxius, vt eo possint corpora cruciari, quomodo in eo erit etiam pœna spirituum malignorum? Idem quippe ignis erit supplicio scilicet hominū attributus & dæmonum, dicente Christo: Discedite à me maledicti in ignem æternum qui paratus est diabolo & angelis eius, nisi quia sunt quædam sua etiam dæmonibus corpora, sicut doctis hominibus visum est, ex isto aere crasso atq; humido, cuius impulsus vento flante sentitur. Quod genus elementi si nihil igne perpeti posset, non vreret feruefactus in balneis. Vt enim vrat prior vritur, facitque cū patitur. Si autem quisquam nulla habere corpora dæmones asseuerat, non est de hac re aut laborandum operosa inquisitione, aut contentiosa disputatione certandum. Cur enim non dicamus, quamuis miris, tamē veris modis etiam spiritus incorporeos posse pœna corporalis ignis affligi, si spiritus hominum etiam ipsi profecto incorporei, & nūc poterunt includi corporalibus mēbris, & tūc poterūt corporū suorū vinculis insolubiliter alligari? Adhærebūt ergo si eis nulla sunt corpora spiritus dęmonum, imò spiritus dæmones, licet incorporei corporeis ignibus cruciandi: non vt ignes ipsi, quibus adhærebunt, eorum iunctura inspirentur, & animalia fiant, quæ constent spiritu & corpore: sed vt dixi, miris & ineffabilibus modis adhærendo accipientes ex ignibus pœnam, non dantes ignibus vitam, quia & iste alius modus quo corporibus adhærent spiritus, & animalia fiunt, omnino mirus est, nec comprehendi ab homine potest, & hoc ipse homo est. Dicerem quidem sic arsuros sine vllo suo corpore spiritus, sicut ardebat apud inferos ille diues quando dicebat: Crucior in hac flamma: nisi conuenienter responderi cernerē, talem fuisse illam flammam, quales oculi quos leuauit, & Lazarum vidit, qualis lingua cui humorem exiguū desiderauit infundi, qualis digitus Lazari, de quo id ibi fieri postulauit, vbi tamen erant sine corporibus animæ. Sic ergo incorporalis, & illa flamma, quæ exarsit, & illa guttula quā poposcit, qualia etiam sunt visa dormientium, siue in ecstasi cernentium

nentium res incorporales, habentes tamen similitudinē corporum Nam & ipse homo cùm spiritu non corpore sit in talibus visis, ita se tamen tunc similem suo corpori videt, vt discernere omnino non possit. At verò gehenna illa, quod etiam stagnum ignis, & sulphuris dictum est, corporeus ignis erit, & cruciabit corpora damnatorum, aut & hominum & dæmonum, solida hominum, aerea dæmonum, aut tantùm hominum corpora cum spiritibus, dæmones autem & spiritus sine corporibus hęrentes sumendo pœnam, non impertiendo vitam corporalibus ignibus. Vnus quippe vtrisque ignis erit, sicut Veritas dixit.

An hoc ratio iustitiæ habeat, vt non sint extensiora pœnarum tempora, quàm fuerint peccatorum. CAP. XI.

Sic autem quidam eorum, contra quos defendimus ciuitatem Dei, iniustum putat, vt pro peccatis quamlibet magnis, paruo, scilicet tempore perpetratis, pœna quisque damnetur æterna; quasi vllius id vnquam iustitia legis attendat, vt tanta mora temporis vnde puniatur. quanta mora temporis vnde puniretur admisit. Octo genera pœnarum in legibus esse scribit Tullius, damnum, vincula, verbera, talionem, ignominiam, exilium, mortem, seruitutem. Quid horum est quod in breue tempus cuiusque pro peccati celeritate coartetur, vt tanta vindicetur morula, quāta deprehenditur perpetratum, nisi fortè talio? Id enim agit, vt hoc patiatur quisque quod fecit: illud est legis: Oculum pro oculo, dentem pro dente. Fieri enim potest vt tam breui tēpore quisque amittat oculum seueritate vindictæ, quàm tulit ipse alteri improbitate peccati. Porrò autem si alienæ fœminæ osculum infixū rationis sit verbere vindicare, nónne qui illud puncto temporis fecerit, incomparabili horarum spatio verberatur, & suauitas voluptatis exiguę diuturno dolore punitur? Quid in vinculis? Nunquid ibi tandiu quisque iudicandus est esse debere, quandiu fecit, vnde meruit alligari, quum iustissimè annosas pœnas seruus in compedibus pendat, qui verbo aut ictu celerrimè transeunte, vel lacessiuit dominum vel plagauit? Iam verò damnum, ignominia, exilium, & seruitus, cùm plerunq; sic infliguntur, vt nulla venia relaxētur, nónne pro huius vitæ modo similia pœnis videtur æternis? Ideo quippe æterna esse non possunt, quia nec ipsa vita, quæ his plectitur, porrigitur in ęternum, & tamen peccata quæ

vindicantur longiſsimi temporis pœnis, breuiſsimo tempore perpetrantur, nec quicquam extitit qui cēſuerit tam citò nocentium finienda eſſe tormenta, quàm citò factum eſt, vel homicidium, vel adulterium, vel ſacrilegiũ, vel quodlibet aliud ſcelus, non temporis longitudine, ſed iniquitatis & impietatis magnitudine metiendum. Qui verò pro aliquo grandi crimine morte mulctatur, nũquid mora qua occiditur, quę perbreuis eſt, eius ſupplicium leges æſtimant, & non quòd eum in ſempiternum auferunt de ſocietate viuentium? Quod eſt autē de iſta ciuitate mortali homines ſupplicio primæ mortis, hoc eſt de ciuitate illa immortali homines ſupplicio ſecũdæ mortis auferre. Sicut enim non efficiunt leges huius ciuitatis vt in eam quiſque reuocetur occiſus, ſic nec in illius vt in vitam reuocetur æternam, ſecunda morte damnatus. Quomodo ergo verum eſt, inquiunt, quod ait Chriſtus veſter: In qua menſura menſi fueritis, in ea remetietur vobis; ſi temporale peccatum ſupplicio punitur æterno? Nec attēdũt nõ propter æquale temporis ſpatium: ſed propter viciſsitudinem mali, id eſt, vt qui mala fecerit, mala patiatur: eandem dictam fuiſſe menſuram: quamuis hoc in ea re propriè poſsit accipi, de qua dominus cùm hoc diceret loquebatur, id eſt de iudiciis & condemnationibus. Proinde qui iudicat & cōdemnat iniuſtè, ſi iudicatur & condemnatur iuſtè, in eadem menſura recipit, quamuis non hoc quod dedit. Iudicio enim fecit, iudicio patitur: quamuis fecerit damnatione quod iniquum eſt, patitur damnatione quod iuſtum eſt.

L. VIVES.

a NIſi fortè talio. } *In legibus duodecim tab. ſic habebatur: Si membrum rupit meum, è pacto talio eſto. Talio vocabatur quòd quale quis fecerat, tale paſſurus eſſet: vt ſi eruiſſet oculum alienum, amitteret ſuum: ſi amputaſſet alterius nares, perderet ſuas, de cuius æqualitate legis diſputat cum Sex. Cæcilio Fauorinus philoſophus apud Gellium libro vigeſimo.*

De magnitudine præuaricationis primæ, ob quã æterna pœna omnibus debeatur, qui extra gratiam fuerint Saluatoris.

CAP. XII.

SEd pœna æterna ideo dura & iniuſta ſenſibus videtur humanis, quia in hac infirmitate moribundorum ſenſuũ deeſt ille ſenſus altiſsimæ puriſsimeq; ſapientiæ, quo ſentiri poſsit, quantum nefas in illa prima

prima præuaricatione commiſſum ſit. Quantò enim magis homo fruebatur Deo, tantò maiore impietate dereliquit Deum, & factus eſt malo dignus æterno, qui hoc in ſe peremit bonum, quod eſſe poſſet æternum. Hinc eſt vniuerſa generis humani maſſa damnata, quoniam qui hoc primitus admiſit cum ea, quæ in illo fuerat radicata ſua ſtirpe punitus eſt, vt nullus ab hoc iuſto debitòque ſupplicio, niſi miſericordia & indebita gratia liberetur, atque ita diſpertiatur genus humanum, vt in quibuſdam demonſtretur quid valeat miſericors gratia, in cæteris quid iuſta vindicta. Neque enim vtrunque demonſtraretur in omnibus, quia ſi omnes remanerent in pœnis iuſtæ damnationis, in nullo appareret miſericors gratia redimentis: rurſum ſi omnes à tenebris transferrentur in lucem, in nullo appareret ſeueritas vltionis. In qua propterea multò plures quàm in illa ſunt, vt ſic oſtendatur quid omnibus deberetur. Quod ſi omnibus redderetur, iuſtitiam vindicantis iuſtę nemo reprehenderet. Quia verò tam multi exinde liberantur, eſt vnde agantur maximè gratię gratuito muneri liberantis.

Contra opinionem eorum, qui putant criminoſis ſupplicia poſt mortem cauſa purgationis adhiberi.

CAP. XIII.

Platonici quidem quamuis impunita nulla velint eſſe peccata, tamen omnes pœnas emendationi adhiberi putant, vel humanis inflictas legibus, vel diuinis, ſiue in hac vita, ſiue poſt mortem, ſi aut parcatur hîc cuiquam, aut ita plectatur, vt hîc non corrigatur. Hinc eſt Maronis illa ſentẽtia, vbi quum dixiſſe de terrenis corporibus moribundiſque membris, quod animæ

Hinc metuunt, cupiúntque, dolent, gaudéntque, nec auras
Suſpiciunt, clauſæ tenebris & carcere cæco:

Secutus adiunxit, atque ait:

Quin & ſupremo cum lumine vita reliquit:

Id eſt, cum die nouiſſimo relinquit eas iſta vita,

Non tamen, inquit, omne malum miſeris, nec funditus omnes
Corporeæ excedunt peſtes, penitúſque neceſſe eſt
Multa, diu concreta modis inoleſcere miris:
Ergo exercentur pœnis, veterúmque malorum
Supplicia expendunt, aliæ panduntur inanes

Suspensæ ad ventos, aliis sub gurgite vasto
Infectum eluitur scelus, aut exuritur igni.

1 Qui hoc opinantur, nullas pœnas nisi purgatorias volunt esse post mortem, vt quoniam terris superiora sunt elemēta, aqua, aër, ignis, ex aliquo istorū mūdetur per expiatorias pœnas, quod terrena contagione cōtractum est: Aër quippe accipitur in eo quod ait, suspensæ ad ventos. Aqua in eo quod ait, sub gurgite vasto. Ignis autem suo nomine expressus est, cùm dixit, aut exuritur igni. Nos verò etiam in hac quidem mortali vita esse quasdam pœnas purgatorias confitemur, nō quibus affliguntur, quorum vita vel non inde fit melior, vel potius inde fit peior, sed illis sunt purgatoriæ, qui eis coerciti corrigūtur. Cæteræ omnes pœnæ siue temperariæ, siue sempiternæ, sicut vnusquisque diuina prouidentia tractandus est, inferuntur, vel pro peccatis, siue præteritis, siue in quibus adhuc viuit ille qui plectitur, vel pro exercēdis declarandisque virtutibus, per homines & angelos, seu bonos seu malos. a Nam si quisquam mali aliquid alterius improbitate vel errore patiatur, peccat quidem homo, qui vel ignorantia, vel iniustitia cuiquam mali aliquid facit, sed nō peccat Deus, qui iusto, quamuis occulto iudicio fieri sinit. Sed temporarias pœnas alij in hac vita tantùm, alij post mortem, alij & nunc & tunc, verumtamen ante iudicium illud seuerissimum nouissimúmque patiuntur. Non autem omnes veniunt in sempiternas pœnas, quæ post illud iudicium his sunt futuræ, qui post mortem sustinent temporales. Nam quibusdam quod in isto non remittitur, remitti in futuro seculo, id est, ne futuri seculi æterno supplicio puniantur, iam suprà diximus.

L. VIVES.

a NAm si quisquam mali aliquid alterius improbitate.} *Improbitate, vt si sciens ac prudens lædat: vel prauo errore, vt qui putat se benefacere, quales sunt qui martyres torserunt ac occiderunt. Hi enim non sunt à scelere liberi; neque eorum inscitia errórque ineuitabilis erat; quippè causam sanctorum vel neglexerunt, vel contempserunt, vel iracundo & impotenti animo auersati sunt. De ignorantia quæ iusta sit excusatio, quæ friuola & iniqua, disputat alias libris Augustinus, vt in Quæstionibus Veteris & noui Testamenti.*

De pœnis temporalibus istius vitæ, quibus subiecta est humana conditio.

CAP.

CAP. XIIII.

RAriſſimi ſunt autem qui nullas in hac vita, ſed tantùm poſteà pœnas luunt. Fuiſſe tamen aliquos qui vſque ad decrepitam ſenectutem ne leuiſſimam quidem febriculam ſenſerint, quietámque duxerint vitam, ipſi & nouimus & audiuimus: quanquàm vita ipſa mortalium tota pœna ſit, quia tota tẽtatio eſt, ſicut ſacræ literæ perſonant, vbi ſcriptum eſt: Nunquid non tentatio eſt vita humana ſuper terram? Non enim parua pœna eſt ipſa inſipiẽtia vel imperitia, quæ vſqueadeò fugienda meritò iudicatur, vt per pœnas doloribus plenas, pueri cogantur quæque artificia vel literas diſcere: ipſúmque diſcere, ad quod pœnis adiguntur, tam pœnale eſt eis, vt nonnunquam ipſas pœnas per quas compellũtur diſcere, malint ferre, quàm diſcere. [a] Quis autem non exhorreat, & mori eligat ſi ei proponatur, aut mors perpetiẽda, aut rurſus infantia? Quæ quidem, quòd non à riſu, ſed à fletu orditur hanc lucẽ, quo quid malorũ ingreſſa ſit neſciens prophetat quodammodo. Solum quando natus eſt [b] ferunt riſiſſe Zoroaſtrem, nec ei boni aliquid mõſtroſus riſus ille portendit. Nam magicarum artium fuiſſe perhibetur inuentor, quę quidem illi nec ad præſentis vitæ vanã felicitatem cõtra ſuos inimicos prodeſſe potuerũt. A Nino quippe rege Aſſyriorũ, cùm eſſet ipſe Bactrianorum rex, bello ſuperatus eſt. Prorſus quod ſcriptum eſt: Graue iugũ ſuper filios Adam à die exitus de ventre matris eorũ, vſq; in diem ſepulturæ in matrem omniũ: vſq; adeò impleri neceſſe eſt, vt ipſi paruuli per lauacrũ regenerationis ab originalis peccati quo ſolo tenebãtur, vinculo iam ſoluti, mala multa patientes, nonnulli etiam incurſus ſpirituum malignorum aliquando patiãtur. Quæ quidem paſſio abſit vt eis obſit, ſi hãc vitã in illa ętate etiã ipſa paſſione ingraueſcente, & animam de corpore excludẽte finierint.

L. VIVES.

a QVis autem non exhorreat, & mori eligat.} *At ſunt multi qui pro maximo Dei munere recipiant, ſi iterum viuere contingat, & inſpiant in cunis vagire, de quibus verè poterat Aeneas dicere:*

Quæ lucis miſeris tam dira Cupido?

Sapiens apud Cic. Cato nolle ſe dicebat à calce ad carceres reuocari, hoc eſt, decurſo ſpatio à termino ad exordium reduci vitæ.

b Ferunt riſiſſe Zoroaſtrem.} *Hic rex Bactrianorũ fuit Magi-* *Zoroaſtres*

carum artium inſtitutor, quem Hermodorus Platonicus praceßiſſe ait Troicum bellũ annis quinque millibus: idem Hermippus. Qui & eũ ab Agnace inſtitutũ tradit, ſcripſiſſéque vicies centum millia verſuum. Eudoxus paulò antiquiorem facit, nempè ſex annorũ millibus ante Platonis mortem, quem ſecutus eſt Ariſt. Xanthus verò Lydius vt illi nimis multos, ſic ipſe nimis paucos computauit annos, ſexcẽtos ſcilicet à Zoroaſtre ad Xerxis tranſitum. Plinius parum conſtare dicit, vtrùm vnus tantùm fuerit Zoroaſtres, an plures: certioribus tamen autorum ſcriptis traditur Zoroaſtrem Bactrianorum regem temporibus vixiſſe Nini Aſſyrij, à quo victus & regno pulſus eſt, inſtitutor Magica artis, qui eodem quo natus eſt die riſit cerebrúmq; ita ei palpitauit, vt impoſitam repelleret manum, futura praſagio ſcientia, vt dicit Plin. Viginti annis in deſerto caſeo vixit ita temperato, vt vetuſtatem non ſentiret.

Quòd omne opus gratiæ Dei eruentis nos de profunditate veteris mali, ad futuri ſeculi pertineat nouitatem.

CAP. XV.

VEruntamen in graui iugo quod poſitum eſt ſuper filios Adam à die exitus de ventre matris eorum vſq; in diem ſepulturæ in matrem omnium, [a] etiam hoc medium miſerabile reperitur, vt ſobrij ſimus atque intelligamus hanc vitam de peccato illo nimis nefario, quod in Paradiſo perpetratum eſt, factam nobis eſſe pœnalem, totúmque quod nobiſcum agitur per teſtamentum nouum nõ pertinere, niſi ad noui ſeculi hæreditatem nouam, vt hîc pignore accepto, illud cuius hoc eſt pignus ſuo tempore cõſequamur. Nunc autem ambulemus in ſpe, & proficiẽtes de die in diem, ſpiritu facta carnis mortificemus. Nouit enim Dominus qui ſunt eius, & quotquot ſpiritu Dei aguntur, hi filij Dei ſunt, ſed gratiã, nõ natura. Vnicus enim natura Dei filius, propter nos miſericordia factus eſt filius hominis, vt nos natura filij hominis, filij Dei per illum gratia fieremus. Manens quippè ille immutabilis naturam noſtram in qua nos ſuſciperet, ſuſcepit à nobis, & tenax diuinitatis ſuæ noſtræ infirmitatis particeps factus eſt: vt nos in melius commutati, quòd peccatores mortaléſque ſumus, eius immortalitatis & iuſtitię participatione amittamus, & quod in natura noſtra bonũ fecit, impleti ſummo bono in eius naturæ bonitate ſeruemus. Sicut enim per vnũ hominẽ peccãtem in hoc tam graue malũ deuenimus: ita per vnũ hominẽ eundémque Deũ iuſtificantẽ ad illud bonũ tam ſublime veniemus. Nec quiſquam ſe debet

ab iſto

ab isto ad illum transisse confidere, nisi cùm ibi fuerit vbi tentatio nulla erit, nisi pacem tenuerit, quam pacem belli huius, in quo caro cócupiscit aduersus spiritum, & spiritus aduersus carnē, multis & variis certaminibus quærit. Hoc autē bellum nunquā vllū esset, si natura humana per liberū arbitriū in rectitudine in qua facta est, perstitisset. Nūc verò quæ pacē felix cùm Deo habere noluit, secū pugnat infelix, & hoc quoq; cùm malū sit miserabile, melius est tamē quàm priora vitæ huius. Melius quippe cōfligitur cū vitiis, quàm cùm sine vlla cōflicta tione dominātur. Melius est, inquā, bellū cū spe æternę pacis, quàm sine vlla liberationis cogitatione captiuitas. Cupimus quidem etiā hoc bello carere, & ad capessendā ordinatissimā pacē, vbi firmissima stabilitate potiorib. infirmiora subdātur, igne diuini amoris accēdimur. Sed si (quod absit) illi⁹ tāti boni spes nulla esset, malle debuimus ᵇin huius conflictationis molestia remanere, quàm vitiis in nos dominationē non eis resistendo permittere.

L. VIVES.

a Etiam hoc medium.} *Varia lectio: alibi, etiam hoc medium mirabile: alibi, miserabile: alibi, malum miserabile: quid si legas, hic minimè miserabile?*

b In huius conflictationis molestia.} *Hoc etiam dixerunt Philosophi, qui animas mortales, aut diuturnas tantùm posuerunt: nam vel omni pretioso seposito benè viuere plus iuuat, quàm malè: & ipsa virtus est sibi amplissimum præmium, felicioresque sunt boni etiam dum hic viuunt, quàm mali quantumlibet fortunati: atque hoc est quod Christus sectatoribus suis amplam mercedem non modò in futura promittit vita, sed etiam in præsenti.*

Sub quibus gratiæ legibus omnes regeneratorum habeantur ætates. CAP. XVI.

Verùm tanta est Dei misericordia in vasa misericordiæ quæ præparauit in gloriam, vt etiam prima hominis ætas, id est infantia, quæ sine vllo renisu subiacet carni: & secunda, quæ pueritia nuncupatur, vbi nondum ratio suscepit hanc pugnam, & sub omnibus vitiosis delectationibus iacet, quia licet iam fari valeat, & ideo infantiam transisse videatur, non in ea est præcepti capax infirmitas mentis; si sacramenta mediatoris acceperit, etiam si hanc in eis annis vitam finiat, translata scilicet à potestate tenebrarum in regnum Christi, non solùm pœnis non præparetur æternis, sed ne vlla quidem post mortem purgatoria torméta patiatur. Sufficit enim

sola spiritalis regeneratio, ne post mortem obsit quod carnalis generatio cum morte contraxit. Cùm autem ventum fuerit ad ætatem, quæ præceptum iam capit, & subdi potest legis imperio, suscipiendum est bellum contra vitia, & gerendum acriter, ne ad damnabilia peccata perducat. Et si quidem nondum victoriarum consuetudine roborata sunt, facilius vincuntur & cedunt: si autem vincere atque imperare consueuerunt, laboriosa difficultate superantur. Neque enim id fit veraciter atq; synceriter, [a] nisi veræ delectatione iustitiæ. Hæc est autem in fide Christi. Nam si lex iubens adsit, & spiritus iuuans desit, per ipsam prohibitionem desiderio crescente atque vincente, peccati etiam reatus præuaricationis accedit, [b] vt nonnunquam fiant apertissima vitia, quæ aliis vitiis vincuntur occultis; quæque putantur esse virtutes, in quibus regnat superbia, & quædam sibi placendi altitudo ruinosa. Tùc itaque victa vitia deputanda sunt, cum Dei amore vincuntur, quem nisi Deus ipse nó donat, nec aliter nisi per mediatorem Dei & hominũ hominem Iesum Christũ, qui factus est particeps mortalitatis nostræ, vt nos participes faceret diuinitatis suæ. Paucissimi autem sunt tantæ felicitatis, vt ab ipsa ineunte adolescentia nulla damnabilia peccata committant, vel in [c] flagitiis, vel in facinoribus, vel in nefariæ cuiusquam impietatis errore, sed magna spiritus largitate opprimant, quicquid in eis posset carnali delectatione dominari. Plurimi verò præcepto legis accepto, cùm prius victi fuerint, præualentibus vitiis & præuaricatores eius effecti, tunc ad gratiã confugiunt adiuuantem, qua fiant, & amarius pœnitendo, & vehemẽtius pugnãdo, prius Deo subdita, atque ita carni præposita mẽte victores. Quisquis igitur cupit pœnas euadere sempiternas, nõ solùm baptizetur, verũetiam iustificetur in Christo, ac sic verè transeat à diabolo ad Christũ. Purgatorias autem pœnas nullas futuras opinetur, nisi ante illud vltimũ tremendũmque iudicium. Nequaquã tamen negandũ est, etiam [d] ipsum æternum ignem pro diuersitate meritorum, quamuis malorũ aliis leuiorem, aliis futurũ esse grauiorem, siue ipsius vis atque ardor pro pœna digna cuiusque varietur, siue ipse æqualiter ardeat, sed non æquali molestia sentiatur.

L. VIVES.

[a] NIsi vera.} *Idcirco Plato iubet ita pueros assuefaciendos, vt tantum verè bonis delectentur rebus, auersentur malas. Id si*

fieret

fieret, non secus ad virtutem vnusquisque ferretur pronus, quàm nunc ad corporeas voluptates, quib: vnis assueuimus & innutriti sumus. Neque enim parum refert quibus vel dolere consueuimus, vel gaudere: viro perfectè bono iucundiora suauioráque sunt virtutum opera, quàm cuiuis voluptuario voluptates.

b Vt nonnunquam sint.} *Alibi sic: nonnunquam sanè apertissima vitia aliis vitiis vincuntur occultis, quæ putantur esse virtutes, &c. Facit enim exterior legis obseruatio sine gratia non bonos, sed hypocritas. Plato quum amicos nobiles inuitasset tricliniúmque iussisset ornari non omnino sordidè, irrupit Diogenes Cynicus & spurcus illis suis cœnosísq; pedibus cœpit lectulos conculcare. Ingressus cum conuiuis Plato, Quid agis, inquit, Diogenes? Calco, inquit ille, Platonis fastum. Calcas, respondit Plato, sed alio fastu maiore: videlicet arrogantia & iactantia erat in Diogenis animo impotentior & intolerabilior quòd inops esset, quàm in Platone, qui cultum illum amicorum oculis dabat, non sibi. Ita inuenias superbissimos plerosque egenos, qui hoc tantùm nomine meliores & sanctiores etiam bonis diuitibus sibi videantur, quod nihil habeant: ceu verò modicum sensum laudarit Dominus, & non modicum animum. Eiusmodi homines ditescere recusant, quòd se admirabiliores & in maiore pretio habitum iri credunt, si in sua tenuitate manserint. Diogenes idem multa horrenda faciebat, vt omnium oculos ad se suspiciendum mirandúmque conuerteret: idcirco quum media hyeme in rigidissima lauaret aqua, frequénsque id populus spectans misertus hortaretur, vt sibi parceret, Plato exclamauit: si vultis eius misereri, discedite: quippe illud Diogenes non virtutis causa, sed circunfusæ multitudinis agebat.*

c Flagitiis vel in facino.} *Leuia sunt flagitia, grauiora facinora; grauissimum omnium error impietatis.*

d Ipsum æternum ignem.} *Iuxta illud Domini in Euangelio: Tyro & Sidoni remissibilius erit in die iudicij, & alia dicta eiusdem mentis complura.*

De his qui putant nullorum hominum pœnas in æternum esse mansuras.

CAP. XVII.

NVnc iam cum misericordibus nostris agendum esse video, & pacificè disputandum, qui vel omnibus illis hominibus quos iustissimus iudex dignos gehennæ supplicio iudicabit, vel quibusdam eorum nolunt credere pœnam sempiternam futuram, sed post certi temporis metas pro cuiusque peccati quantitate longioris siue breuioris eos inde existimant liberandos. Qua in re * misericor-

dior profectò fuit Origenes, qui & ipsum diabolum atque angelos eius post grauiora pro meritis & diuturniora supplicia ex illis cruciatibus eruendos atque sociandos sanctis angelis credidit: sed illum & propter hoc & propter alia nonnulla, & maximè propter alternantes sine cessatione beatitudines & miserias, & statutis seculorũ interuallis ab istis ad illas, atque ab illis ad istas itus ac reditus interminabiles, non immeritò reprobauit Ecclesia: quia & hoc quod misericors videbatur amisit, faciẽdo sanctis veras miserias, quib⁹ pœnas luerent, & falsas beatitudines, in quibus verũ ac securũ, hoc est sine timore certũ sempiterni boni gaudiũ non haberẽt. Lógè autẽ aliter istorũ misericordia humano erat affectu, qui hominũ illo iudicio dãnatorum miserias tẽporales, omniũ verò qui vel citius vel tardius liberãtur, æternã felicitatẽ putant. Quæ sententia si propterea bona & vera, quia misericors est, tãtò erit melior & verior, quãtò misericordior fuerit, extẽdatur ergo ac perfundatur fons huius misericordiæ [b] vsque ad damnatos angelos, saltẽ post multa atque prolixa quantúlibet secula liberandos: Cur vsque ad vniuersam naturam manat humanã, & quũ ad angelicã ventum fuerit, mox arescit? Nõ audent tamen se vlterius miserãdo porrigere, & ad liberationem ipsius quoque diaboli peruenire. Verùm si aliquis audet, vincit nẽpe istos, & tamen tanto inuenitur errare deformius, & cõtra recta Dei verba peruersius, quãtò sibi videtur sentire clemẽtius.

L. VIVES.

a Misericordior profectò fuit Origenes.} *Origenes Adamantius in lib.* περὶ ἀρχῶν, *id est de principiis, de quo alibi.*

b Vsque ad damnatos an.} *Et istos quoque supplicijs liberabat Origenes. sicut ex sanctis procedente tempore diabolos faciebat quæ illius erant vicissitudines.*

De his qui nouissimo iudicio propè intercessiones sanctorum neminem hominum putant esse damnandum.

CAP. XVIII.

Sunt etiam, quales in collocutionibus nostris ipse sum expertus, qui quum venerari videantur scripturas sanctas, moribus improbandi sunt: & agendo causam suam, multo maiorem quam isti misericordiam Deo tribuunt erga humanum genus. Dicunt enim de malis & infidelibus hominibus diuinitus quidem verum prædictum esse, quòd digni sunt pœna. Sed quum ad iudicium ventum

tum fuerit, misericordiam esse superaturum. Donabit enim eos, inquiunt, misericors Deus precibus & intercessionibus sanctorum suorum. Si enim orabant pro illis, quando eos patiebantur inimicos, quantò magis quando videbunt humiles supplicésque prostratos? Neque enim credendũ est, aiunt, tũc amissuros sanctos viscera misericordiæ, quum fuerint plenissimæ ac perfectissimæ sanctitatis, vt qui tunc orabãt pro inimicis suis, quãdo & ipsi sine peccato non erant, tunc non orẽt pro supplicibus suis, quando nullum cœperint habere peccatum? Aut verò Deus tunc eos non exaudiet tot & tales filios suos, quando in tanta eorum sanctitate nullum inueniet orationis impedimentum? Testimonium verò psalmi, & illi quidem, qui permittunt infideles atque impios homines saltem longo tempore cruciari, & postea de malis omnibus erui, sed magis isti pro se dicunt esse vbi legitur: Nunquid obliuiscetur misereri Deus, aut cõtinebit in ira sua miserationes suas? Ira eius est, inquiunt, vt omnes indigni beatitudine sempiterna, ipso iudicante puniantur supplicio sempiterno. Sed si vel longum, vel prorsus vllum esse permiserit, profectò vt possit hoc fieri continebit in ira sua miserationes suas, quod eum Psalmus dicit non esse facturum. Non enim ait: Nunquid diu continebit in ira sua miserationes suas, sed quòd prorsus non continebit ostendit. Sic ergo isti volunt iudicij Dei comminationem non esse mendacem, quamuis sit neminem damnaturus, quemadmodũ eius comminationem, qua dixit euersurum se esse Niniuem ciuitatem, mendacem non possumus dicere, & tamen non factum est, inquiunt, quod sine vlla conditione prædixit. Non enim ait, Niniuæ euertetur, si nõ egerint pœnitẽtiam, séque correxerint: sed hoc non addito prænũtiauit futuram euersionẽ illius ciuitatis. Quam comminationem propterea veracem putãt, quia hoc prædixit Deus, quòd verè digni erant pati, quamuis hoc non esset ipse facturus. Nam & si pœnitentibus pepercit, inquiunt, vtique illos pœnitentiam non ignorabat acturos, & tamen absolutè ac definitè eorum euersionem futuram esse prædixit. Hoc ergo erat, inquiũt, in veritate seueritatis, qua erant digni, sed in ratione miserationis non erat, quam nõ continuit in ira sua, vt ab ea pœna supplicibus parceret, quam fuerat cõtumacibus comminatus. Si ergo tunc pepercit, aiunt, quando sanctum suum prophetam fuerat parcendo contristaturus, quanto magis tunc miserabi-

lius ſupplicantibus parcet, quando vt parcat, omnes ſancti eius orabunt? Sed hoc quod ipſi ſatis cordibus ſuſpicätur, ideo putant ſcripturas tacuiſſe diuinas, vt multi ſe corrigant, vel prolixarum, vel æternarum timore pœnarum, & ſint qui poſſint orare pro eis, qui ſe non correxerint, & tamen opinantur omnimodo id eloquia diuina tacuiſſe. Nam quò pertinet, inquiunt, quod ſcriptum eſt: Quàm magna multitudo dulcedinis tuæ Domine, quam abſcondiſti metuentibus te, niſi vt intelligamus propter timorem fuiſſe abſconditam miſericordiæ diuinæ tam multã ſecretámque dulcedinem? Addunt etiã propterea dixiſſe Apoſtolum: Concluſit enim Deus omnes in infidelitate, vt omnium miſereatur, quo ſignificaret, quòd ab illo nemo damnabitur. Nec iſti tamen qui hoc ſentiunt, hanc opinionem ſuam vſque ad liberationem, vel nullam damnationem diaboli atque angelorum eius extendunt. Humana quippe circa ſolos homines mouentur miſericordia, & cauſam maximè agũt ſuam per generalem in genus humanum, quaſi Dei miſerationem impunitatem falſam ſuis perditis moribus pollicentes, ac per hoc ſuperabunt eos in prædicanda Dei miſericordia, qui hanc impunitatem etiam principi dæmonum & eius ſatellitibus pollicentur.

De his qui impunitatem omnium peccatorum promittunt etiam hæreticis propter participationem corporis Chriſti. CAP. XIX.

Item ſunt alij ab æterno ſupplicio liberationem, nec ipſis ſaltem omnibus hominibus promittentes, ſed tantummodo Chriſti baptiſmate ablutis, qui participes fiunt corporis eius, quomodolibet vixerint in quacunque hæreſi vel impietate fuerint, propter illud quod ait Ieſus: Hic eſt panis qui de cælo deſcendit, vt ſi quis ex ipſo mãducauerit, non moriatur. Ego ſum panis viuus qui de cælo deſcendi. Si quis manducauerit ex hoc pane, viuet in æternũ. Ab æterna ergo morte, inquiunt, neceſſe eſt iſtos erui, & ad vitam æternam quandoque perduci.

De his qui non omnibus, ſed eis tantùm qui apud catholicos ſunt regenerati, etiam ſi poſtea in multa crimina erroréſque proruperint, indulgentiam pollicentur.

CAP. XX.

Item ſunt qui hoc nec omnibus habentibus baptiſmatis Chriſti, & eius corporis ſacramentum, ſed ſolis catholicis, quamuis malè viuentibus pollicen-

dicentur,quia non ſolùm ſacramento,ſed re ipſa manducauerunt corpus Chriſti in ipſo eius corpore conſtituti. De quo dicit Apoſtolus: Vnus panis,vnum corpus multi ſumus: vt etiam ſi poſtea in aliquam hæreſim,vel etiam in gentilium idololatriã lapſi fuerint,tantùm quia in corpore Chriſti, id eſt in Ecclesia catholica ſumpſerunt baptiſmum Chriſti, & manducauerunt corpus Chriſti,non moriantur in æternũ, ſed vitam quandoque conſequantur æternam,atque illa omnis impietas quãtò maior fuerit,non eis valeat ad æternitatem,ſed ad diuturnitatem magnitudinémque pœnarum.

De his qui eos qui permanent in catholica fide,etiam ſi peſſimè vixerint,& ob hoc vri meruerint,tamen propter fidei fundamentum ſaluandos eſſe definiunt. CAP. XXI.

SVNT autem qui propter id quod ſcriptum eſt: Qui perſeuerauerit vſque in finem, hic ſaluus erit: non niſi in eccleſia catholica perſeuerantibus, quamuis in ea malè viuentibus hoc promittunt, per ignem videlicet ſaluandis merito fundamenti: de quo ait Apoſtolus: Fundamentum enim aliud nemo poteſt ponere; præter id quod poſitũ eſt,quod eſt Chriſtus Ieſus. Si quis autem ædificauerit ſuper fundamentum hoc,aurum,argentũ,lapides precioſos, ligna, fœnum,ſtipulam,vniuſcuiuſque opus manifeſtabitur. Dies enim Domini declarabit, quoniam in igne reuelabitur, & vniuſcuiuſque opus quale ſit,ignis probabit. Si cuius opus permanſerit quod ſuperædificauit, mercedem accipiet. Si cuius opus arſerit,damnum patietur, ipſe autem ſaluus erit, ſic autem quaſi per ignem. Dicunt ergo cuiuſlibet vitæ catholicum Chriſtianum Chriſtum habere in fundamento, quod fundamentũ nulla hęreſis habet,à corporis eius vnitate præciſa. Et ideò propter hoc fundamẽtũ etiam ſi malæ vitę fuerit catholicus Chriſtianus,velut qui ſuperædificauerit ligna, fœnũ, ſtipulã,putant eum ſaluũ fieri per ignem,id eſt,poſt pœnas ignis illius liberari,quo igne in vltimo iudicio punientur mali.

De his qui putant ea crimina quæ inter eleemoſynarum opera committuntur,ad damnationis iudicium non vocari. CAP. XXII.

Om eri etiam quoſdam putare eos tantummodo ar os illius æternitate ſupplicij, qui pro peccatis ſuis facere dignas eleemoſynas negligunt: iuxta il-

lud apoſtoli Iacobi: Iudicium autem ſine miſericordia illi, qui non fecit miſericordiam. Qui ergo fecerit, inquiunt, quamuis mores in melius non mutauerit, ſed inter ipſas ſuas eleemoſynas nefariè ac nequiter vixerit: iudicium illi cum miſericordia futurum eſt: vt aut nulla dãnatione plectatur, aut poſt aliquod tempus ſiue paruum, ſiue prolixũ ab illa damnatione liberetur. Ideo iudicem ipſum viuorũ atq; mortuorum noluiſſe exiſtimãt aliud commemorare ſe eſſe dicturũ, ſiue dextris quibus eſt vitam daturus æternam, ſiue ſiniſtris, quos æterno ſupplicio eſt damnaturus, niſi eleemoſynas ſiue factas, ſiue non factas. Ad hoc pertinere aiunt, & in oratione dominica quotidianam poſtulationem: Dimitte nobis debita noſtra, ſicut & nos dimittimus debitoribus noſtris. Quiſquis enim illi qui in eum peccauit, dimittit ignoſcendo peccatum, [a] procuidubiò eleemoſynã facit. Quam rem dominus ſic ipſe cõmendauit, vt diceret: Si enim dimiſeritis peccata hominibus, dimittet vobis & Pater veſter peccata veſtra: ſi autem non dimiſeritis hominibus, neque Pater veſter qui in cælis eſt, dimittet vobis. Ergo & ad hoc genus Eleemoſynarũ pertinet quod ait apoſtolus Iacobus: Iudicium futurum ſine miſericordia ei qui nõ fecit miſericordiam. Nec dixit dominus, inquiunt, magna vel parua, ſed dimittet vobis Pater veſter peccata veſtra, ſi & vos dimiſeritis hominibus. Ac per hoc putãt etiam eis qui perditè vixerint, donec claudant diem vitæ huius extremum, per hanc orationẽ qualiacunque & quantacunque fuerint, omnia quotidie peccata dimitti, ſicut ipſa quotidie frequentatur oratio, ſi hoc tantũmodo cuſtodiſſe meminerint, vt quando ab eis veniam petunt qui eos peccato qualicunque læſerunt, ex corde dimittant. Quum ad hæc omnia Deo donante reſpondero, liber iſte claudendus eſt.

L. VIVES.

a PRoculdubiò eleemoſynam facit.} *Eſt enim ἐλεημοσύνη miſericordia, ab ἐλεῶ: eadem forma, qua μνημοσύνη, qua ἱερωσύνη, & alia plurima.*

Contra opinionem eorum qui dicunt, nec diaboli nec hominum malorum perpetua futura ſupplicia. CAP. XXIII.

C primùm queri oportet atq; cognoſci, cur eccleſia ferre nequiuerit hominum diſputationem, diabolo etiã poſt maximas & diuturniſſimas pœnas, purgationem vel indulgentiam pollicẽtem? Neq enim

enim tot sancti, & sacris veteribus, ac nouis literis eruditi, mundationem, & regni cælorum beatitudinem post qualiacunque & quantacunque supplicia, qualibuscunque & quantiscunque angelis inuiderũt: sed potius viderũt diuinã vacuari vel infirmari non posse sententiam, quam se dominus pręnunciauit in iudicio prolaturum atque dicturum. Discedite à me maledicti in ignem æternum, qui paratus est diabolo, & angelis eius. Sic quippe ostendit æterno igne diabolũ & angelos eius arsuros: & quod scriptum est in Apocalypsi: Diabolus qui seducebat eos, missus est in stagnum ignis & sulphuris, quò & bestia & pseudoprophetæ, & cruciabũtur die ac nocte in secula seculorum. Quod ibi dictũ est æternum, hic dictum est in secula seculorum. Quibus verbis nihil scriptura diuina significare consueuit, nisi quòd finem nõ habet temporis. Quãobrem prorsus nec alia causa, nec iustior, nec manifestior inueniri potest, cur verissima pietate teneatur fixum, & immobile, nullum regressum ad iustitiã, vitámque sanctorum diabolum & angelos eius habituros, nisi quia scriptura, quæ neminem fallit, dicit eis Deũ non pepercisse, & sic ab illo esse interim prædamnatos, vt carceribus caliginis inferni retrusi traderentur seruandi, atque vltimo iudicio puniendi, quando eos æternus ignis accipiet, vbi cruciabuntur in secula seculorum. Quod si ita est, quomodo ab huius æternitate pœnæ, vel vniuersi, vel quidã homines post quantũlibet tẽporis subtrahẽtur, ac non statim eneruabitur fides, qua creditur sempiternum dæmonũ futurum esse suppliciũ? Si enim quibus dicitur: Discedite à me maledicti in ignẽ æternũ, qui paratus est diabolis & angelis eius: vel vniuersi vel aliquid eorũ non semper ibi erũt: quid igitur causæ est cur diabolus & angeli eius semper ibi futuri esse credũtur? An fortè Dei sentẽtia, quę in malos & angelos & homines proferetur, in angelos vera erit, in homines falsa? Ita plenè hoc erit, si non quod Deus dixit, sed quod suspicantur homines plus valebit. Quod fieri, quia non potest, non argumẽtari aduersus Deũ, sed diuino potius dum tẽpus est, debet parere pręcepto, qui sẽpiterno cupiut carere supplicio. Deinde quale est æternũ supplicium pro igne diuturni tẽporis non existimare, & vitam æternam credere sine fine, cum Christus in eodẽ ipso loco, in vna eadémq; sentẽtia dixerit vtrũq; cõplexus, sic ibunt isti in suppliciũ ęternũ, iusti autẽ in vitã æternam? Si vtrunq; ęternũ, profectò, aut vtrũque

SS 4

cum fine diuturnum, aut vtrũque ſine fine perpetuum debet intelligi. Par pari enim relata ſunt: hinc ſupplicium æternũ, inde vita æterna. Dicere autẽ in hoc vno eodẽq; ſenſu, vita æterna ſine fine erit, ſuppliciũ æternũ finẽ habebit, multum abſurdum eſt, Vnde quia vita æterna ſanctorum ſine fine erit, ſuppliciũ quoq; æternũ quibus erit, finẽ proculdubio nõ habebit.

Contra eorum ſenſum, qui in iudicio Dei omnibus reis propter ſanctorum preces putant eſſe parcendum.

CAP. XXIIII.

HOc autẽ & aduerſus eos valet, quia ſuas agentes cauſas contra Dei venire verba, velut miſericordia maiore conatur: vt ideo videlicet vera ſint, quia ea quæ dixit homines eſſe paſſuros, pati digni ſunt, non quia paſſuri ſunt. Donabit enim eos, inquiunt, precibus ſanctorum ſuorum, etiam tunc tanto magis orantium pro inimicis ſuis, quãto ſunt vtique ſanctiores, eorũmque efficacior eſt oratio, & exauditione Dei dignior, iam nullum habentium omnino peccatum. Cur ergo eadem perfectiſsima ſanctitate, & cuncta impetrare valentibus mundiſsimis & miſericordiſsimis precibus, etiam pro angelis non orabunt, quibus paratus eſt ignis æternus, vt Deus ſententiam ſuam mitiget, & reflectat in melius, eóſque ab illo igne faciat alienos? An erit forſitan quiſquã qui & hoc futurum eſſe præſumat, affirmans etiam ſanctos angelos ſimul cum ſanctis hominibus qui tunc æquales erunt angelis Dei, pro damnandis & angelis & hominibus oraturos, vt miſericordia non patiantur, quod veritate merentur, quod nemo ſanæ fidei dixit, nemo dicturus eſt? Alioqui nulla cauſa eſt, cur non etiam nunc pro diabolo & angelis eius oret eccleſia, quam magiſter Deus pro inimicis ſuis iuſsit orare. Hæc igitur cauſa, qua fit vt nunc eccleſia nõ oret pro malis angelis, quos ſuos eſſe nouit inimicos, eadem ipſa cauſa eſt, qua fiet, vt in illo tũc iudicio etiã pro hominib. æterno igne cruciãdis, quãuis perfecta ſit ſanctitate nõ oret. Nunc enim propterea pro eis orat quos in genere humano habet inimicos, quia tẽpus eſt pœnitentiæ fructuoſæ. Nam quid maximè pro eis orat, niſi vt det illis Deus, ſicut dicit Apoſtolus, pœnitentiam, & reſipiſcant de diaboli laqueis, à quo captiui tenentur ſecundũ ipſius volũtatem? Denique ſi de aliquib. ita eccleſia certa eſſet, vt qui ſunt illi, etiã noſſet, qui licet adhuc in hac vita ſint cõſtituti, tamen prædeſtinati ſunt in æternum ignem

igne ire cum diabolo:tã pro eis non oraret,quã nec pro ipso. Sed quia de nullo certa est,orat pro omnib.duntaxat hominibus inimicis suis in hoc corpore cõstitutis, nec tamẽ pro omnibus exauditur. Pro his enim solis exauditur, qui etsi aduersantur ecclesiæ,ita tamẽ sunt prædestinati,vt pro eis exaudiatur ecclesia,& filij efficiãtur ecclesię. Si qui autẽ vsq; ad mortem habebũt cor impœnitẽs,nec ex inimicis conuertentur in filios,nũquid iam pro eis,id est pro taliũ defunctorũ spiritib. orat ecclesia? Cur ita, nisi quia iam in parte diaboli cõputantur,qui dũ essent in corpore,nõ sunt translati ad Christũ? Eadem itaque causa est,cur nõ oretur tunc pro hominib.æterno igne puniendis,quæ causa est,vt neq; nũc neq; tũc oretur pro angelis malis:quæ itidẽ causa est,vt quãuis pro hominib.nunc viuis oretur, etiã malis tamẽ iam nec nunc oretur pro infidelibus impiisq; defunctis [a] Nam pro defunctis quibusdam, vel ipsius ecclesiæ,vel quorundã piorũ exauditur oratio,sed pro his quorũ in Christo regeneratorũ,nec vsqueadeo vita in corpore malè gesta est,vt tali misericordia iudicentur digni non esse,nec vsqueadeo bene vt talem misericordiã reperiãtur necessariã nõ habere Sicut etiam facta resurrectione mortuorũ non deerũt quib. post pœnas,quas patiuntur spiritus mortuorum,impertiatur misericordia, vt in ignem non mittantur æternum Neque enim de quibusdã veraciter diceretur,quòd nõ eis remittatur,neq; in hoc seculo neq; in futuro,nisi essent quib.etsi nõ in isto,tamẽ remittetur in futuro. Sed cũ dictum fuerit à iudice viuorũ atq; mortuorũ, Venite benedicti patris mei possidete paratum vobis regnũ à cõstitutione mundi: & aliis econtrario,Discedite à me maledicti in ignem æternũ, qui paratus est diabolo & angelis eius: & ibunt isti in supplicium ęternũ,iusti autẽ in vitam æternam:nimię præsumptionis est dicere,cuiquã eorũ æternũ suppliciũ non futurũ, quos Deus ituros in supplicium dicit æternũ,& per huius præsumptionis persuasionem facere,vt de ipsa quoque vita,vel desperetur,vel dubitetur æterna. Nemo itaq; sic intelligat Psalmũ canentẽ:Nunquid obliuiscetur misereri Deus, aut continebit in ira sua miserationes suas? vt opinetur de hominibus bonis veram de malis falsam,aut de bonis hominib.& malis angelis verã,de malis autẽ hominibus falsam Dei esse sententiam. Hoc enim quod ait Psalmus,ad vasa misericordię pertinet.& ad ipsos filios promissionis,quorum erat vnus etiam ipse pro-

pheta, qui cùm dixisset: Nunquid obliuiscetur misereri Deus? aut continebit in ira sua miserationes suas: continuò subiecit: Et dixi, nunc cœpi, hęc est immutatio dexterę excelsi. Exposuit profectò quid dixerit: Nunquid continebit in ira sua miserationes suas? Ira enim Dei est etiam ista vita mortalis, vbi homo vanitati similis factus est, & dies eius velut vmbra prætereunt. In qua tamen ira non obliuiscetur misereri Deus, faciẽdo solem suũ oriri super bonos & malos. & pluendo super iustos & iniustos: ac sic nõ cõtinet in ira sua miseratiões suas, maximéque in eo quod expressit hic psalmus dicendo: Nunc cœpi, hæc est immutatio dexteræ excelsi: quoniã in hac ipsa eorum ærumnosa vita, quæ ira Dei est, vasa misericordiæ mutat in melius, quanuis adhuc in huius corruptionis miseria maneat ira eius, quia nec in ipsa ira sua cõtinet miserationes suas. Cùm ergo isto modo cõpleatur diuini illius cantici veritas, nõ est eam necesse etiã illic intelligi, vbi non pertinentes ad ciuitatem Dei sempiterno supplicio punietur. Sed quibus placet istam sententiã vsque ad illa impiorum tormenta protendere, saltẽ sic intelligant, vt manẽte in eis irã Dei, quæ in æterno est pronunciata supplicio, nõ contineat Deus in hac ira sua miserationes suas, & faciat eos non tanta quanta digni sunt pœnarum atrocitate cruciari, non vt [b] eas pœnas vel nũquam subeãt, vel aliquando finiant, sed vt eas mitiores quàm merita sunt eorum leuiorésque patiantur. Sic enim & ira Dei manebit, & ipsa ira sua miserationes suas non continebit. Quod quidẽ non ideo cõfirmo, quoniã non resisto. Cæterùm eos qui putãt minaciter potius quàm veraciter dictũ: Discedite à me maledicti in ignẽ æternũ, & ibũt isti in suppliciũ æternũ, & cruciabuntur in secula seculorũ: & vermis eorũ nõ morietur, & ignis non extinguetur, & cætera huiusmodi, non tam ego quàm ipsa scriptura diuina planissimè atque plenissimè redarguit ac refellit. Niniuitæ quippe in hac vita egerunt pœnitentiã: & ideo fructuosam velut in hoc agro seminãtes, in quo Deus voluit cũ lachrymis seminari, quod postea cùm lætitia meteretur. Et tamẽ quis negabit, quod dominus prædixit in eis fuisse cõpletũ, nisi parum aduertat quemadmodũ peccatores Deus non solũ iratus, verũtiam miseratus euertat? Euertuntur enim peccatores duob. modis, aut sicut Sodomitæ, vt pro peccatis suis ipsi homines puniãtur: aut sicut Niniuitæ, vt ipsa hominũ peccata pænitẽdo destruantur. Factum

est

est ergo quod prædixit Deus. Euersa est enim Niniue quę mala erat, & bona ædificata est, quæ nõ erat. Stãtibus enim mœnibus atque domibus, euersa est ciuitas in perditis moribus: ac sic quãuis Propheta fuerit contristatus, quia nõ est factum quod illi homines timuerunt illo prophetante venturum, factum est tamẽ quod fuerat Deo præsciente prædictũ, quoniã nouerat quæ prædixit. quomodo in melius esset implẽdũ. Vt autem nouerint isti in peruersum misericordes quò pertineat quod scriptũ est: Quàm multa multitudo dulcedinis tuæ Domine, quam abscõdisti timẽtibus te: legant & quod sequitur, perfecisti autem sperantibus in te. Quid est enim, abscondisti timentibus te, perfecisti sperantibus, nisi quia illis qui timore pœnarũ suam volunt iustitiam cõstituere, quæ in lege est, non est iustitia Dei dulcis, quia nesciũt eam? Non enim gustauerũt eam. In se namque sperant, non in ipso: & ideo eis absonditur multitudo dulcedinis Dei, quoniam timẽt quidem Deum, sed illo timore seruili, qui non est in charitate: quia perfecta charitas foras mittit timorẽ. Ideo sperãtibus in eũ perficit dulcedinem suã inspirando eis charitatẽ suam, vt timore casto, non quẽ charitas foras mittit, sed permanẽte in seculũ seculi: cùm glorientur in Domino glorientur. Iustitia quippè Dei Christus est, qui factus est nobis, sicut dicit Apostolus, sapientia à Deo, & iustitia, & sanctificatio & redẽptio: vt quemadmodum scriptum est. Qui gloriatur, in Domino glorietur. Hanc Dei iustitiam quã donat gratia sine meritis, nesciunt illi qui suam iustitiã volunt cõstituere, & ideo iustitiæ Dei, qui Christus est, nõ sunt subiecti. In qua iustitia est multa multitudo dulcedinis Dei, propter quam dicitur in Psal. Gustate & videte quàm dulcis est Dominus. Et hanc quidẽ in hac peregrinatione gustantes, nõ ad satietatẽ sumentes esurimus eam potius ac sitimus, vt ea posteà saturemur, cùm videmus eũ sicuti est, & implebitur quod scriptũ est: Satiabor cùm manifestabitur gloria tua. Ita perficit Christus multã multitudinẽ dulcedinis suę sperãtibus in eum. Porrò autẽ si eã quã illi putãt dulcedinẽ suam Deus abscõdit timentibus eũ, quia nõ est impios dãnaturus, vt hoc nesciẽtes, & dãnari timẽtes rectè viuãt, ac sic possint esse qui orent pro nõ rectè viuẽtibus, quomodo eã perficit sperãtibus in eum, quãdoquidem sicut somniãt per hãc dulcedinem non damnaturus est eos, qui nõ sperãt in eum? Illa igitur eius dulcedo quæratur, quam perficit sperãtibus in eum, nõ quam

perficere putatur contemnentibus & blaſphemantibus eum. ᶜFruſtrà itaq; homo poſitus in hoc corpore, occultorũ iudiciorũ Dei ſibi notitiã arrogare præſumit. Illud quoque Apoſtolicum: Concluſit enim Deus omnes in infidelitate, vt omnibus miſereatur, non ideo dictum eſt, quòd neminem ſit dãnaturus, ſed ſuperius apparet vnde ſit dictum. Nam quum de Iudæis poſteà crediturìs Apoſtolus loqueretur ad Gentes, ad quas vtique iam credentes conſcribebat Epiſtolas: Sicut enim vos, inquit, aliquando non credidiſtis Deo, nunc autem miſericordiam conſecuti eſtis in illorum incredulitate: ſic & hi nõ crediderũt in veſtra miſericordia, vt & ipſi miſericordiã conſequantur. Deinde ſubiecit vnde iſti ſibi errãdo blandiuntur, atq; ait: ᵈCõcluſit enim Deus omnes in infidelitate, vt omniũ miſereatur. Quos omnes, niſi de quibus loquebatur tanquam dicens, & vos & illos? Deus ergo & Gentiles & Iudæos, quos præſciuit & prædeſtinauit conformes fieri imaginis filij ſui, omnes in infidelitate cõcluſit: vt de amaritudine infidelitatis ſuæ pœnitendo confuſi: & ad dulcedinem miſericordiæ Dei credendo cõuerſi, clamarent illud in Pſal. Quàm multa multitudo dulcedinis tuæ Domine, quam abſcondiſti timentibus te, perfeciſti autem ſperantibus non in ſe, ſed in te. Omnium itaque miſeretur vaſorũ miſericordiæ. Quid eſt omnium? Et eorum ſcilicet quos ex gentibus, & eorũ quos ex Iudæis prædeſtinauit, vocauit, iuſtificauit, glorificauit, non omnium hominum, ſed iſtorum omnium neminem damnaturus.

L. VIVES.

a Nam pro defunctis quibuſdam.} *In antiquis libris Brugen. & Colonien. non leguntur iſti decem aut duodecim qui ſequuntur verſus. Sic enim ſcribitur: Nam pro d functis quibuſdam, vel ipſius Eccleſiæ vel quorundam piorum exauditur oratio, ſed pro iis quorum in Chriſto regeneratorũ, nec vſqueadeò vita in corpore malè geſta eſt, &c. Reliqua non habentur, ac neque in exemplaribus Friburgi excuſis: & tamen ſtylus non abhorret ab Auguſtiniano: forſan aut deſunt in aliis codicibus, aut ex aliquo alio Aug. opere huc ſunt adſcripta, ceu ſcholium primùm, deinde contextui orationis admiſta.*

b Vt eas pœnas vel nunquam ſubeant.} *Præponenda negatio, Non vt eas pœnas vel nunquam ſubeant.*

c Fruſtrà itaque homo.} *In Brugen. ſic: fruſtrà itaque homo poſt hoc corpus inquirit, quod in hoc corpore comparare neglexit.*

d Concluſit enim Deus omnes in infidelitate.} *Vulgò legimus*

Omnia:

Omnia: Græcè πάντες hoc est omnes. Significat Paulus nemini relinqui locum gloriandi, suis se meritis factum Deo gloriosum, sed in totum deberi beneficio Dei.

An hi qui inter hæreticos baptizati sunt, & deteriores posteà malè viuendo facti sunt: vel hi qui apud catholicos renati, ad hæreses aut schisma trásierunt: vel hi qui à catholicis, apud quos renati sunt, nõ recedentes criminose viuere perstiterũt, possint priuilegio sacramẽtorum remissionem æterni sperare supplicij. CAP. XXV.

Ed iam respondeamus etiam illis, qui non solum diabolo & angelis eius, sicut nec isti, sed ne ipsis quidem omnibus hominibus liberationem ab æterno igne promittũt: verùm eis tãtùm qui Christi baptismate abluti, & corporis eius & sanguinis participes facti sunt, quomodolibet vixerint, in quacunque hæresi vel impietate fuerint. Sed cõtradicit eis Apostolus dicẽs: Manifesta autẽ sunt opera carnis, quæ sunt fornicatio, immũditia, luxuria, idolorũ seruitus, veneficia, inimicitiæ, contentiones, æmulationes, animositates, dissensiones, hæreses, inuidiæ, ebrietates, comessationes, & his similia: quæ prędico vobis, sicut prædixi: quoniam qui talia agũt, regnũ Dei non possidebunt. Hæc profectò Apostolica falsa est sententia: si tales post quãtalibet tempora liberati regnum Dei possidebunt. Sed quoniam falsa non est, profectò regnum Dei nõ possidebunt. Et si in regni Dei possessione nunquam erunt, æterno supplicio tenebuntur, quoniam nõ est locus medius vbi non sit in supplicio, qui illo non fuerit constitutus in regno. Quamobrem quod ait Dominus Iesus: Hic est panis qui de cælo descendit, si quis ex ipso mãducauerit, non morietur: ego sum panis viuus qui de cælo descendi: si quis manducauerit ex hoc pane, viuet in æternum: quomodo sit accipiendũ meritò quæritur. Et ab istis quidem quibus nunc respondemus hunc intellectum auferũt illi, quibus deinde respondendũ est: hi sunt autẽ qui hanc liberationem, nec omnibus habentibus sacramentum baptismatis & corporis Christi, sed solis catholicis quamuis malè viuentibus pollicẽtur: qui nõ solo, inquiunt, sacramento, sed re ipsa manducauerunt corpus Christi, in ipso scilicet eius corpore constituti. De quo corpore ait Apostolus: Vnus panis, vnum corpus multi sumus. Qui ergo est in eius corporis vnitate, id est in Christianorum compage membrorum, cuius corporis sacramentum fideles communicantes de altari sumere cõsue-

uerunt,ipſe verè dicendus eſt mãducare corpus Chriſti,& bibere ſanguinẽ Chriſti. Ac per hoc hæretici & ſchiſmatici ab huius vnitate corporis ſeparati, poſſunt idem percipere ſacramentum,ſed non ſibi vtile, imò verò etiam noxium, quo iudicentur grauius, quàm vel tardius liberentur. Non ſunt enim in eo vinculo pacis,[a] quod in illo exprimitur ſacramento. Sed rurſus etiam iſti qui rectè intelligunt,non dicendum eum manducare corpus Chriſti, qui in corpore non eſt Chriſti,nõ rectè promittunt eis, qui vel in hæreſim vel etiam in Gentilium ſuperſtitionẽ, ex illius corporis vnitate labuntur, liberationem quandoque ab æterni igne ſupplicij. Primùm quia debent attẽdere quàm ſit intolerabile atque à ſana doctrina nimis deuium, vt multi ac penè omnes, qui hæreſes impias cõdiderunt exeũtes de catholica Eccleſia,& facti ſunt hæreſiarchæ,meliores habeant cauſas quàm hi qui nunquam fuerunt catholici, cùm in eorum laqueos incidiſſent: ſi illos hæreſiarchas hoc facit liberari à ſupplicio ſempiterno, quòd in catholica Eccleſia baptizati ſunt, & ſacramẽtum corporis Chriſti in vero Chriſti corpore primitus acceperũt: cũ peior vtique ſit deſertor fidei,& ex deſertore oppugnator eius effectus,quàm ille qui non deſeruit quam nunquam tenuit Deinde quia & his occurrit Apoſtolus eadem verba proferens, & enumeratis illis carnis operibus eadem veritate prædicens: Quoniam qui talia agunt,regnum Dei non poſſidebunt. Vnde nec illi in perditis & damnabilibus moribus debẽt eſſe ſecuri,qui vſque in finem quidem velut in communione Eccleſiæ catholicæ perſeuerãt intuentes quod dictum eſt: Qui perſeuerauerit vſque in finem,hic ſaluus erit: & per vitæ iniquitatem ipſam vitæ iuſtitiam, quod eis Chriſtus eſt,deſerunt ſiue fornicando, ſiue alias immunditias flagitiorum, quas nec Apoſtolus exprimere voluit,in ſuo corpore perpetrãdo,ſiue turpitudine luxuriæ diffluendo, ſiue aliquid aliud eorũ agendo,de quibus ait: Quoniam qui talia agunt, regnum Dei non poſſidebũt. Ac per hoc quicunq; agũt talia,niſi in ſempiterno ſupplicio nõ erunt,quia in Dei regno eſſe nõ poterunt. In his enim perſeuerãdo vſque in huius vitæ finem,nõ vtique dicendi ſunt in Chriſto perſeueraſſe vſque in finem,quia in Chriſto perſeuerare,eſt in eius fide perſeuerare. Quæ fides, vt eã definit idem Apoſtolus,per dilectionẽ operatur. Dilectio autem ſicut ipſe alibi dicit,malũ non operatur. Nec iſti ergo dicẽdi
ſunt

ſunt manducare corpus Chriſti, quoniam nec in mēbris computandi ſunt Chriſti. Vt enim alia taceam, non poſſunt ſimul eſſe & mēbra Chriſti, & membra meretricis. Denique ipſe dicens: Qui manducat carnem meam, & bibit ſanguinē meum, in me manet, & ego in eo: oſtendit quid ſit non ſacramento tenus ſed reuera corpus Chriſti mādụcare, & eius ſanguinem bibere: hoc eſt enim in Chriſto manere, vt in illo maneat & Chriſtus. Sic enim hoc dixit: tanquam diceret: Qui non in me manet, & in quo ego non maneo, non ſe dicat aut exiſtimet manducare corpus meum, aut bibere ſanguinem meum. Non itaque manent in Chriſto qui non ſunt membra eius: non ſunt autem membra Chriſti, qui ſe faciūt membra meretricis, niſi malum illud pœnitendo eſſe deſtiterint, & ad hoc bonum reconciliatione redierint.

L. VIVES.

a QVod in illo.} *Nam de eodem cibo omnes ſumunt, quod eſt magnum ad concordiam vinculum. Deinde panis cuius ſpecie tegitur tantum myſterium, ex multis fit granis, ſed contuſis confuſiſq; & in aliam materiam verſis, vt iam nuſquam grana appareant, ſed noua res ex eis confecta, vna ex innumeris. ſic ad Dei Eccleſiam plurimi admittuntur, qui prioribus illis humanis exuti affectibus, & mutati in nouam creaturam, non iam ipſi eſſe videantur, qui prius, ſed aliis per charitatem coniuncti & commiſti in corpus Eccleſiæ tranſeant, quæ ſola exiſtat, & cernatur, nec vllus ſua vel cogitet, vel curet, ſed tantùm corporis. Baptiſmi aqua nos & fratres & rem vnam eandémque facit, mutua charitas ſaporem, colorem, formam, & perfectionem dat toti operi, vt ignis pani: itaque nihil excogitari poterat, quòd ſic referret imaginem illius Eccleſiæ, quam inſtituebat Chriſtus.* Sacramēti ſignificatio

Quid ſit in fundamento habere Chriſtum, & quibus ſpondeatur ſalus quaſi per ignis vſturam. CAP. XXVI.

SEd habent, inquiunt, Chriſtiani catholici in fundamento Chriſtum, à cuius vnitate non receſſerunt, tametſi huic fundamento ſuperædificauerunt quamlibet peſſimam vitam, velut ligna, fœnum, ſtipulam. Recta itaque fides eſt, per quam Chriſtus eſt fundamentum; quamuis cum damno, quoniam illa quæ ſuperædificata ſunt exurentur, tamen poterit eos quandoque ab illius ignis perpetuitate ſaluare. Reſpondeat eis breuiter Apoſtolus Iacobus: Si quis dicat ſe fidem habere, opera autem non habeat, nunquid poterit fides ſaluare eum? Et quis eſt, inquiunt, de

quo dicit Apostolus Paulus: Ipse autem saluus erit, sic tamen quasi per ignem: Simul quis iste sit inquiramus: hunc tamen non esse certissimum est, ne duorum apostolorum sententias mittamus in rixam. Si vnus dicit, etiam si mala opera quis habuerit, saluabit eum fides per ignem: alius autem si opera non habeat, nunquid poterit fides saluare eum? Inueniemus ergo quid possit saluari per ignem, si prius inuenerimus quid sit habere in fundamēto Christum. Quod vt de ipsa similitudine quantocius aduertamus, nihil in ædificio præponitur fundamēto. Quisquis itaque sic habet in corde Christū, vt ei terrena & tēporalia nec ea quę licita sunt atque concessa prępona t, fundamentum habet Christum. Si autem prępo nit, & si videatur habere fidē Christi, nō est tamē in eo fundamentum Christus, cui talia præponuntur, quanto magis si salutaria præcepta contemnens cōmittat illicita, non præposuisse Christum, sed postposuisse conuincitur, quem posthabuit imperātem siue concedentem, dum contra eius imperata siue cōcessa suam per flagitia deligit explere libidinem? Si quis itaque Christianus diligit meretricem, eique adhærens vnum corpus efficitur, iam in fundamento non habet Christum. Si quis autem diligit vxorem suam, si secundum Christum, quis ei dubitet in fundamento esse Christum? Si verò secundum hoc seculum, si carnaliter, si in morbo concupiscentiarum, sicut & gentes quæ ignorant Deum, etiam hoc secundum veniā cōcedit Apostolus, imò per Apostolū Christus. Potest ergo & iste habere in fundamento Christū. Si enim ei nihil talis affectionis voluptatisque præponat, quamuis superædificet ligna, fœnū, stipulā, Christus est fundamentum, propter hoc saluus erit per ignem. Delicias quippe huiusmodi amorésque terrenos, propter cōiugalem quidē copulam non damnabiles, tribulationis ignis exuret: ad quem ignem pertinent & orbitates, & quæcūque calamitates, quę auferūt hæc. Ac per hoc ei qui ædificauit, erit ædificatio ista damnosa, quia non habebit quod superædificauit, & eorū amissione cruciabitur, quibus fruēdo vtiq; lętabatur. Sed per hunc ignē saluus erit merito fundamenti, [a]quia & si vtrum id an Christum habere mallet à persecutore, pponeretur, illud Christo nō prę poneretur. Vide in Apostoli verbis hominē ædificantē super fundamentum hoc, aurum argentum lapides preciosos. Qui sine vxore est, inquit, cogitat quę sunt Dei, quomodo placeat

D eo,

Deo. Vide alium ædificãtem ligna, fœnum, stipulam. Qui autem matrimonio iunctus est, inquit, cogitat quæ sunt mundi, quomodo placeat vxori. Vniuscuiusque opus quale sit, manifestabitur: dies enim Domini declarabit Dies vtique tribulationis, quoniam in igne, inquit, reuelabitur. Eandémque tribulationem ignem vocat, sicut alibi legitur: Vasa figuli probat fornax, & homines iustos tentatio tribulationis. Et vniuscuiusque opus quale sit ignis probabit. Si cuius opus permãserit, permanet enim quod quisque cogitat quę sunt Dei, quomodo placeat Deo, quod superædificauit, mercedem accipiet, id est vnde cogitauit, hoc sumet. Si cuius autẽ opus arserit, damnum patietur, quoniam quod dilexerat nõ habebit. Ipse autem saluus erit, quia eum nulla tribulatio ab illius fundamenti stabilitate semouit, sic tamen quasi per ignem. Quod enim sine illiciente amore non habuit, sine vrente dolore non perdet. Ecce quantum mihi videtur, inuentus est ignis, qui nullum eorum damnet, sed vnum ditet, alterum damnificet, ambos probet. Si autem ignem illum isto loco voluerimus accipere, de quo Dominus dicit sinistris: Discedite à me maledicti in ignem æternũ: vt in eis etiam isti esse credantur, qui ædificant super fundamentũ ligna, fœnum, stipulam, eósque ex illo igne post tempus pro malis meritis impertitũ, liberet boni meritum fundamenti, quid arbitramur dexteros, quibus dicetur: Venite benedicti Patris mei: possidete paratũ vobis regnum, nisi eos qui ædificauerunt super fundamentũ aurũ, argentum, lapides preciosos? Sed in illũ ignẽ, de quo dictũ est, sic tamen quasi per ignem, si hoc modo est intelligendus, vtrique mittẽdi sunt, & dextri scilicet & sinistri. Illo quippe igne vtrique probãdi sunt de quo dictũ est. [b]Dies enim Domini declarabit, quoniam in igne reuelabitur, & vniuscuiusque opus quale sit, ignis probabit. Si ergo vtrunque probabit ignis, vbi si cuius opus permãserit, id est nõ fuerit igne consumptũ, quod super ædificauit mercedẽ accipiat: si cuius autẽ opus arserit, dãnum patiatur: profectò non est ipse æternus ille ignis. In illũ enim soli sinistri nouissima & perpetua damnatione mittentur, iste aũt dextros probat. Sed alios eorũ sic probat, vt ędificiũ quod super Christũ fundamentũ ab eis inuenerit esse constructum, nõ exurat atque consumat: alios autẽ aliter, id est vt quod superædificauerunt ardeat, dãnúmque inde patiantur, salui fiant autẽ, quia Christũ in fundamẽto stabiliter positũ præcellenti

charitate tenuerunt. Si autem ſalui fient, profectò & ad dexteram ſtabunt,& cùm cæteris audiēt: Venite benedicti patris mei,poſſidete paratum vobis regnum,non ad ſiniſtram, vbi illi erunt qui ſalui non erunt:& ideo audient: Diſcedite à me maledicti in ignem æternum. Nemo quippe ab illo igne ſaluabitur,quia in ſupplicium æternum ibunt illi omnes,vbi vermis eorū non morietur,& ignis nō extinguetur, quo cruciabuntur die ac nocte in ſecula ſeculorum. Poſt iſtius ſanè corporis mortē,donec ad illum veniatur, qui poſt reſurrectionē corporum futurus eſt dānationis & remunerationis vltimus dies,ſi hoc tēporis interuallo ſpiritus defunctorum eiuſmodi ignem dicuntur perpeti, quē non ſentiant illi qui non habuerunt tales mores & amores in huius corporis vita, vt eorum ligna,& fœnum,& ſtipula conſumatur: alij verò ſentiant qui eiuſmodi ſecum ædificia portauerunt, ſiue ibi tantùm,ſiue & hîc & ibi,ſiue ideò hîc vt non ibi ſecularia,quamuis à damnatione venialia concremantē ignem,tranſitoriæ tribulationis inueniant,nō redarguo,quia forſitā verum eſt. Poteſt quippe ad iſtā tribulationem pertinere etiam ipſa mors carnis quæ de peccati primi perpetratione concepta eſt,& ſecundū cuiuſque ædificiū tempore ſuo ab vnoquoque ſuſcepta. Poſſunt & perſecutiones Eccleſiæ,quibus martyres coronati ſunt, & quas patiuntur quicunque Chriſtiani, probāt vtraque ædificia velut ignis,& alia cōſumunt cum ipſis ædificatoribus,ſi Chriſtum in eis nō inueniunt fundamentum: alia ſine ipſis ſi inueniunt,quia licet cum dāno ſalui erunt,ipſi nō cōſumētur propter Chriſti videlicet meritū in fundamētum reperti,qui manet in æternū. Erit etiā in fine ſeculi tribulatio tēpore Antichriſti,qualis nūquā antea fuit:quàm multa erunt tunc ædificia,ſiue aurea,ſiue fœnea ſuper optimū fundamētum, quod eſt Chriſtus Ieſus,vt ignis ille probet vtraque,& de aliis gaudium,& de aliis inferat damnum: neutros tamen perdat, in quibus hęc inueniet propter ſtabile fundamentū. Quicunque autem non dico vxorem,cuius etiam commixtione carnis ad carnalem vtitur voluptatem,ſed ipſa quæ ab huiuſmodi delectationibus aliena ſunt nomina pietatis,humano more carnaliter diligendo Chriſto anteponit, non eum habet in fundamento:& ideo non per ignem ſaluus erit,ſed ſaluus nō erit, quia eſſe cum ſaluatore nō poterit,qui de hac re apertiſſimè loquēs ait: Qui amat patrem aut matrem plus quàm me, non

est me dignus: & qui amat filium aut filiam super me, non est me dignus. Verùm qui has necessitudines sic amat carnaliter, vt tamen eas Christo Domino non præponat, malítque ipsis carere quàm Christo, si ad hunc fuerit articulum tentationis adductus, per ignem saluus erit, quia ex earũ amissione tantùm necesse est vrat dolor, quantum hæserat amor. Porrò qui patrem, matrem, filios filiásque secũdum Christum dilexerit, vt ad eius regnum obtinendum, eíque cohærendum illis consulat, vel hoc in eis diligat, quod membra sunt Christi, absit vt ista dilectio reperiatur in lignis, fœno, & stipula consumenda, sed prorsus ædificio aureo, argenteo, gemmeo deputabitur. Quomodo autem potest eos plus amare quàm Christum, quos amat vtique propter Christum?

L. VIVES.

a Quia & si vtrum id an Christum. } *In aliis sic, non dissimili sensu: Quia & si vtrum id habere mallet an Christum à persecutore proponeretur, illud Christo non præponeretur.*

b Dies enim Domini declarabit. } *In quem omnia seruantur occulta & incerta, quo magis reprehendenda sunt hominum iudicia de operibus aliis ambiguis, aut etiam suspectis, & existimatione nostra malis.*

c Et secundum cuiusque. } *Alibi sic: vt secundum cu. ad. tempus quod eam sequitur sentiatur: persecutiones quoque quibus martyres. &c. & paulò pòst, quid licet cum damno salui erunt ipsi, alia verò non consumunt: quia talia reperiunt, quæ maneant in æternum.*

Contra eorum persuasionem qui putant sibi non obfutura peccata, in quibus cùm eleemosynas facerent, perstiterunt.

CAP. XXVII.

Restat eis respondere, qui dicunt æterno igne illos tantummodo arsuros, qui pro peccatis suis facere dignas eleemosynas negligunt propter illud quod ait Apostolus Iacobus: Iudicium autem sine misericordia illi qui non fecit misericordiam. Qui ergo fecit, inquiunt, quamuis non correxerit perditos mores: sed nefariè ac nequiter inter ipsas suas eleemosynas vixerit, cum misericordia illi futurum est iudicium, vt aut non dãnetur omnino, aut post aliquod tempus à damnatione nouissimò liberetur. Nec ob aliud existimant Christum de solo dilectu atque neglectu eleemosynarum discretionem inter dexteros & sinistros esse facturum, quorum alios in regnum, alios in sup-

plicium mittet æternum. Vt autem quotidiana sibi opinentur, quæ facere omnino non cessant, qualiacunque & quantacunque sint per eleemosynas dimitti posse peccata, orationem quam docuit ipse Dominus, & suffragatricem sibi adhibere conantur, & testem. Sicut enim nullus est, inquiunt, dies, quo à Christianis hæc oratio non dicatur: ita nullum est quotidianum qualecunque peccatum, quod per illam non dimittatur, quũ dicimus: Dimitte nobis debita nostra: si quòd sequitur facere curemus: sicut & nos dimittimus debitoribus nostris. Nõ enim ait Dominus, inquiũt, Si dimiseritis peccata hominibus, dimittet vobis pater vester quotidiana parua peccata vestra: sed, dimittet vobis, inquit, peccata vestra. Qualiacunque ergo vel quantacunque sint, etiã si quotidie perpetrẽtur, nec ab eis vita discedat in melius cõmutata, per eleemosynã venia nõ negata, remitti sibi posse præsumunt. Sed benè, quòd isti dignas pro peccatis cõmonent eleemosynas esse faciendas: quoniam si dicerent, qualescunque eleemosynas pro peccatis & quotidianis & magnis, & quantacunque scelerum cõsuetudine misericordiam posse impetrare diuinã, vt ea quotidiana remissio sequeretur, viderent rem se dicere absurdã atque ridiculam. Sic enim cogerẽtur fateri fieri posse, vt opulẽtissimus homo[a] decẽ nummulis diurnis in eleemosynas impensis, homicidia, & adulteria, & nefaria quæque facta redimeret. Quod si absurdissimum & insanissimũ est dicere, profectò si quæratur quæ dignę sint pro peccatis eleemosynę, de quibus etiam Christi præcursor ille dicebat:[b] Facite ergo fructus dignos pœnitentiæ: proculdubiò non inuenientur eas facere, qui vitam suã vsque ad mortem quotidianorum criminum perpetratione confodiunt. Primùm, quia in offerendis rebus alienis longè plura diripiunt, ex quibus perexigua pauperibus largiendo. Christum se ad hoc pascere existimant, vt licentiam malefactorum[c] ab illo se emisse, vel quotidie potius emere credentes, securi damnabilia tanta cõmittant. Qui si pro vno scelere omnia sua distribuerẽt indigentibus membris Christi, nisi desisterent à talibus factis, habendo charitatem quæ non agit perperam, aliquid eis prodesse non posset. Qui ergo dignas ꝑ suis peccatis eleemosynas facit, prius eas facere incipiat à seipso. Indignum est enim vt in se non faciat, qui facit in proximum, quum audiat dicentẽ Dominum: Diliges proximum tuum tanquam teipsum. Itémque audiat

Misere-

Miserere tuæ animæ placens Deo. Hăc ergo eleemosynam, id est, vt Deo placeat, non faciens animæ suæ, quomodo dignas pro peccatis suis eleemosynas facere dicendus est? Ad hoc enim & illud scriptum est: Qui sibi malignus est, cui bonus erit? Orationes quippe adiuuant eleemosynæ. Et vtique intuēdum est quod legimus: Fili peccasti, ne adiicias iterum, & de præteritis tuis deprecare vt dimittātur tibi. Propter hoc ergo eleemosynæ faciendæ sunt, vt cùm de preteritis peccatis deprecamur, exaudiamur, non vt in eis perseuerantes, licentiam malefaciendi nos per eleemosynas comparare credamus. Ideò autem Dominus & dextris eleemosynas ab eis factas, & sinistris non factas se imputaturum esse prædixit, vt hinc ostenderet quantum valeant eleemosynæ ad priora delenda, non ad perpetua impunè committenda peccata. Tales autem eleemosynas non dicendi sunt facere, qui vitam nolūt à consuetudine scelerum in melius cōmutare. Quia & in hoc quod ait: Quando vni ex minimis meis non fecistis, mihi non fecistis: ostendit eos non facere etiam quādo se facere existimant. Si enim Christiano esurienti panem tanquam Christo darent, profectò sibi panē iustitiæ, quod ipse Christus est non negarent. Quoniā Deus non cui detur, sed quo animo detur attendit. Qui ergo Christum diligit in Christiano, hoc animo ei porrigit eleemosynam, quo accedit ad Christum, non quo vult recedere impunitus à Christo. Tantò enim magis quisq; deserit Christum, quantò magis diligit quod improbat Christus. Nam quid cuiquam prodest quòd baptizatur, si non iustificatur? Nónne qui dixit: Nisi quis renatus fuerit ex aqua & spiritu sancto, non intrabit in regnū Dei, ipse etiam dixit: Nisi abundauerit iustitia vestra super Scribarū & Pharisæorū, non intrabitis in regnū cælorum. Cur illud timendo multi currūt baptizari, & hoc non timendo non multi currāt iustificari? Sicut ergo nō dicit fratri suo fatue, qui cū hoc dicit, nō ipsi fraternitati, sed peccato eius infensus est: alioquin reus erit gehennę ignis: ita ē cōtrario, qui porrigit eleemosynā Christiano, nō Christiano porrigit, qui nō in eo diligit Christū, nō autē diligit Christū, qui iustificari recusat in Christo. Et quemadmodum si quis præoccupatus fuerit hoc delicto, vt fratri suo dicat fatue, id est, non eius peccatum volens auferre conuicietur iniustè, parū est illi ad hoc redimendū, eleemosynas facere, nisi etiā quod ibi sequitur remediū recōciliationis ad-

iungat. Ibi enim sequitur: [d]Si ergo offers munus tuum ad altare, & ibi recordatus fueris, quia frater tuus habet aliquid aduersum te, relinque ibi munus tuum ad altare, & vade, prius reconciliare fratri tuo, & tunc veniens offeres munus tuu. Ita parum est eleemosynas quãtaslibet facere pro quocunq; scelere, & in cõsuetudine scelerũ permanere. Oratio verò quotidiana quã docuit ipse Dominus, vnde & dominica nuncupatur, delet quidẽ quotidiana peccata, cùm quotidie dicitur: Dimitte nobis debita nostra: quãdo id quod sequitur non solùm dicitur, sed etiã fit, sicut & nos dimittimus debitorib. nostris. Sed quia fiunt peccata, ideo dicitur, non vt ideo fiãt, quia dicitur. Per hanc enim nobis voluit saluator ostendere, quantùlibet iustè in huius vitæ caligine atq; infirmitate viuamus, non nobis deesse peccata pro quibus dimittẽdis debeamus orare, & eis qui in nos peccãt, vt & nobis ignoscatur ignoscere. Non itaq; propterea dominus ait: Si dimiseritis peccata hominib. dimittet vobis & Pater vester peccata vestra, vt de hac oratione cõfici, securi quotidiana scelera faceremus, vel potẽtia qua nõ timeremus hominum leges, vel astutia qua ipsos homines falleremus: sed vt per illam disceremus, non putare nos esse sine peccatis, etiã si à criminibus essemus immunes: [e]sicut etiã legis veteris sacerdotes hoc ipsum Deus de sacrificiis admonuit, quæ iussit eos primum pro suis, deinde pro populi offerre peccatis. Nam etiã ipsa verba tanti magistri & domini nostri vigilãter intuenda sunt. Nõ enim ait: Si dimiseritis peccata hominibus, & Pater vester dimittet vobis qualiacunq; peccata: sed ait, peccata vestra. Quotidianã quippe orationẽ docebat, & iustificatis vtique discipulis loquebatur. Quid est ergo peccata vestra, nisi peccata sine quib. nec vos estis qui iustificati & sanctificati estis? vbi ergo illi qui per hanc orationem occasionẽ perpetrandorum quotidie scelerum quęrũt, dicunt dominum significasse etiam magna peccata, quoniam nõ dixit, dimittet vobis peccata parua, sed peccata vestra: ibi nos considerãtes qualibus loquebatur, & audiẽtes dictum, peccata vestra, nihil aliud debemus existimare quã parua, quoniam talium non erãt magna. Veruntamen nec ipsa magna, à quibus omnino mutatis in melius moribus recedendum est, dimittuntur orantibus, nisi fiat quod ibi dicitur: Sicut & nos dimittimus debitoribus nostris. Si enim minima peccata, sine quibus non est etiam vita iustorum, aliter non remittuntur:

quanto

quanto magis multis & magnis criminibus inuoluti, etiam si ea perpetrare iam desinant: nullam indulgentiam consequũtur, si ad remittendum aliis, quod in eos quisque peccauerit, inexorabiles fuerint, cùm dicat Dominus: si autem non dimiseritis hominibus peccata, neque Pater vester dimittet vobis? Ad hoc enim valet quod etiã Iacobus apostolus ait: Iudicium futurum sine misericordia illi qui nõ fecit misericordiã. Venire quippe debet in mentem etiam seruus ille, cui debitori dominus suus relaxauit decem millia talentorum: quæ postea iussit vt redderet, quia ipse, non misertus est conserui sui, qui ei debebat cẽtum denarios. In his ergo qui filij sunt promissionis, & vasa misericordiæ, valet quod ait idem apostolus, consequenter adiungens: Superexaltat autem misericordia iudicium. Quoniã & illi iusti qui tanta sanctitate vixerunt, vt alios quoque recipiant in tabernacula ęterna, quibus amici facti sunt de mammona iniquitatis, vt tales essent misericordiã liberati sunt ab eo qui iustificat impium, imputans mercedem secundùm gratiam, non secundùm debitum. In eorum quippe numero est Apostolus qui dicit: Misericordiã cõsecutus sum, vt fidelis essem. Illi autem qui recipiuntur à talibus in tabernacula æterna, fatendũ est, quòd non sint his moribus prędit, vt eis liberãdis sine suffragio sanctorũ sua posit vita sufficere, ac per hoc multò amplius in eis superexaltat misericordia iudicium. Nec tamen ideo putandus est quisquam celeratissimus nequaquã vita vel bona, vel tolerabiliore mutatus, recipi in tabernacula æterna, quoniam obsecutus est sanctis de mammona iniquitatis, id est de pecunia, vel diuitiis, quæ malè fuerãt acquisitæ: aut etiã si bene non tamen veris, sed quas iniquitas putat esse diuitias, quoniam nescit quæ sint veræ diuitiæ, quib. illi abundant, qui & alios recipiunt in æterna tabernacula. Est itaque quidã vitæ modus: nec tam malæ, vt his qui eam viuũt nihil prosit ad capessendum regnũ cęlorum largitas eleemosynarũ, quibus etiã iustorum sustineãtur inopia, & fiũt amici qui in tabernacula ęterna suscipiant: nec tã bonę vt ad tantã beatitudinẽ adipiscendam eis ipsa sufficiat, nisi eorũ meritis quos amicos fecerint misericordiã cõsequãtur. Mirari autem soleo etiã apud Verg. istam domini reperiri sententiam vbi ait: Facite vobis amicos de mãmona iniquitatis: vt & ipsi recipiant vos in tabernacula æterna. Cui & illa simillima: Qui recipit prophetam in nomine prophetę, mercedem pro-

phetæ accipiet, & qui recipit iustum in nomine iusti, mercedem iusti accipiet. ᶜ Nam cùm Elysios campos poëta ille describeret, vbi putant habitare animas beatorum: non solùm ibi posuit eos: qui propriis meritis ad illas sedes peruenire potuerunt, sed adiecit atque ait:

Quiq; sui memores alios fecere merendo:

id est, qui promeruerunt alios, eósq; sui memores promerendo fecerunt. Prorsus tanquam eis diceret, quod frequentatur ore Christiano, cùm se cuique sanctorũ humilis quisque commẽdat, & dicit, memor mei esto: atq; vt id esse posit, promerendo efficit. Sed quis iste sit modus, & quæ sint ipsa peccata, quæ ita impediunt peruentionem ad regnum Dei, vt tamen sanctorum amicorum meritis impetrent indulgentiam, difficillimum est inuenire, periculosissimum definire. Ego certè vsque ad hoc tempus cùm inde satagerem, ad eorum indaginem peruenire non potui. Et fortassis propterea latet, ne studium proficiendi ad omnia peccata cauenda pigrescat. Quoniam si scirentur quę vel qualia sint delicta, pro quibus etiam permanentib. nec profectu vitæ melioris absumptis intercessio sit inquirenda & speranda, iustorum eis secura se obuolueret humana segnicies, nec euolui talibus implicamentis vllius virtutis expeditione curaret, sed tantummodo quæreret aliorum meritis liberari, quos amicos sibi de mammona iniquitatis eleemosynarum largitione fecisset. Nunc verò dum venialis iniquitatis, etiã si perseueret, ignoratur modus, profectò & studium in meliora proficiendi orationi instando vigilãtius adhibetur, & faciẽdi de mammona iniquitatis sanctos amicos cura non spernitur. Verùm ista liberatio quæ fit, siue suis quibusq; orationibus, siue intercedentibus sanctis id agit, vt in ignem, quisque non mittatur æternum: non vt cùm fuerit missus post quantumcunque tempus inde eruatur. Nam & illi qui putant sic intelligẽdum esse, quod scriptum est: afferre terram bonam, vberem fructũ: aliam tricenũ, aliam sexagenum, aliam cẽtenum: vt sancti pro suorum diuersitate meritorũ, alij tricenos homines liberent, alij sexagenos, alij centenos: hoc in die iudicij futurum suspicari solẽt, non post iudicium. Qua opinione quidam cùm videret homines impunitatẽ sibi peruersissimè pollicẽtes, eo quòd omnes isto modo ad liberationẽ pertinere posse videãtur, elegantissimè respondisse perhibetur: bene potius esse viuendum: vt inter eos quis-

quisq; reperiatur, qui pro aliis intercessuri sunt liberandis: ne tã pauci sint, vt citò ad numerũ suũ vel tricenũ, vel sexagenũ, vel centenũ vnoquoq; eorũ perueniente, multi remaneãt qui erui iam de pœnis illorum intercesſione non poſsint, & in eis inueniatur quisquis sibi spẽ fructus alieni temeritate vanisſima pollicetur. Hæc me respõdisse illis sufficerit, qui sacrarũ literarum, quas communes habemus, autoritatẽ non spernũt, sed eas malè intelligendo, non quod illæ loquuntur, sed hoc potius putant futurum esse quod ipsi volunt. Hac itaque responsione reddita, librum sicut promisimus terminamus.

L. VIVES.

a Decem numulis diurnis. } *Annotauit Budæus noster nummos & sestertios idem significare, idque ex Cicerone, & aliis. Est verò sestertius Carolus Gallicus, hoc est, quarta & quadragesima ducati aurei pars. Decem nummos, quos etiam nummulos vocat Augustinus, inter exiguas eleemosynas ponit. At hodie quotusquisque est beatis istis & opulentis purpuratis, qui quatuor sestertiolos quotidie egenis largiatur? dedisse vnum aut alterum nimis putant. Si ludenda sit alea, non satis est aliquot millia ducatorum perdidisse: si scurræ dandum, ibi nullus profundendi modus, nunquam satis se huic hominum generi larguos putant: & hoc existimant ad nobilitatis magnificentiam spectare: propter Christum si quis roget, defluetur munus cùm datur. periit respectus omnis virtutis.*

b Facite ergo fructus dignos pœnitentiæ. } *Græcissauit ἄξιυς μετανοίας: Græci ablatiuo carent, huius loco interdum datiuo, interdum accusatiuo, sæpe genitiuo vtuntur, sed differenter.*

c Ab illo se emisse vel quotidie potius em. } *Sic persuasum est multis, qui compositionibus, vt vocant inducti, fidentes securique, quantum ab aliis possint, ad se & rem suam, quo iure, quaque iniuria auertunt, facilè sibi noxiam eam remissum iri sperantes. si furati centum, numerent compositori quatuor, aut ad summum decem: nam hoc nomen in eiusmodi rebus habet nescio quid sacri & mysterij propter filios Leui, quibus decimæ rerum omnium iubebantur dari: & profectò falsi sunt miserrimè, si putant Deum ærugine vilisſimi auri vel argenti capi: solis capitur animis, iisque bonis quos non dant, nisi boni homines: nam pecunias latrones abundè habent. & prodigunt, præsertim si quos recens spoliarint, aut vrbem expilarint sanctisſimo, videlicet, vt quibusdam videtur, belli iure. Itaque nemo fidat suis opibus, cùm non modò Deus, sed nec vir quispiam bonus velit à malo donari se. Quis vnquam Simon pecunia voluit gratiam Dei emere, si isti nolunt, si isti non ten-*

tant, si non putant?

d Si ergo offers munus tuum. } *Significat magnam legis diuinæ partem hominibus esse à Deo propter homines datam, illúmq; nos velle inter nos amico esse animo, nec vllum charum esse Deo, cui est frater odiosus. Deúmq; facile esse placari, modò placaris prius hominem, infirmiori nanque parti vult prius subuentum: neque enim eget Deus nostra reconciliatione: eget frater offensus, & ob id tristis, rges ipse tua cum fratre, & huius vicißim tecum, vt purior factus, ac inde quietiore mente digniorèque principe mundi ad aras accedas: quo fit, vt qui altiora tantùm cogitant, & in sacra ceremoniásque intentißimi agunt, multáque de Deo tum sentiuntur, tum l quuntur, proximum tamen auersantur & oderunt, non perinde sint apud Deum gratiosi, vt sibi videntur. Hi sunt, qui mirãtur se à Christo non agnosci, cùm per illius nomen vaticinati sint, ac eiecerint dæmonia, Math. 7.*

e Nam cùm Elysios campos. } *Campi Elysij sunt vbi piorum animæ post corpoream functionem habitant. Seruius ἀπὸ τῆς λύσεως nominatos tradit, à dissolutione animæ à vinculis corporis. V bi sint non conuenit. Plato in Phedone terram describit in cælo ipso stellato pulchritudine inenarrabili, bonis omnibus refertißimam, ad quam emigraturas dicit animas eorum qui piè ac sanctè vitam transegerint: alij in cauo lunaris globi statuunt, vt Seruius refert, vbi purus est æther, nec vllis tempestatibus exagitatus, idcirco Verg. aeris campos vocat, inquit enim:*

Largior hic campos æther & lumine vestit
Purpureo, soléṁque suum sua sidera norunt.

Lucanus ab hac opinione non videtur abhorrere in ix nam describẽs locum, quem Pompeij manes petierunt, inquit.

Sequitur conuexa tonantis,
Quà niger astrif ris connectitur axibus aër,
Quódque patet terras inter, lunæq; meatus.
Semidei manes habitant, quos ignea virtus
Innocuos vita patientes ætheris imi
Fecit, & æternos animam collegit in ignes.

Tum ex Pythagorica & Platonica philosophia aërem hunc, qui inter lunam & terram patet fusúsque est, inhabitari à dæmonibus, semideis, & heroibus ostendimus aliis libris, ibique omnia ibi illa inesse quæ poetæ inferis adscribunt. At Homerus Elysios sedem beatarum animarum in extrema ponit Hispania, vnde Zephyri spirãt. Sic Proteus Menelao promittit, cùm vitæ huius spatium decurrerit.

ἀλλά σ', inquit, ἐς ἠλύσιον πεδίον, καὶ πείρατα γαίης

ἀθάνα-

ἀθάνατοι πέμψουσι, ὅτι ξανθὸς ῥαδάμανθυς.
τῇ περ ῥηΐστη βιοτὴ πέλει ἀνθρώποισι.
οὐ νιφετός, οὔτ᾽ ἂρ χειμὼν, πολὺς ὅτι ποτ᾽ ὄμβρος,
ἀλλ᾽ αἰεὶ ζεφύροιο λιγὺ πνείοντας
ὠκεανὸς ἀνίησι.

Sensum reddam:

Elysium in campum, terris extrema ubi meta est,
Te superi mittent, pulchri sedem Radamanthi.
Illo vita loco facili traducitur aeuo,
Nulla ibi tempestas, non nix, aut frigidus imber,
Sed Zephyri semper stridulas exuscitat auras
Oceanus.

Strabo etiam Hispaniae partem illam Elysios esse ab Homero putatos credidit, nec procul Fortunatae absunt insulae in Oceano Atlantico, & Limaea fluuius ex Celtiberis & Vacces delapsus, qui vulgo Lethe vocatus est, vt scribit Strabo, & si Letheus amnis & in Creta sit, & alius in Magnesia. Plinius lib. 4. ab Minio, quem suprà diximus C C.M. *passum, vt autor est Varro, abest Aeminius, quem aliter quidam intelligunt, & Limaeam vocant, obliuionis antiquis dictus, multùmque fabulosus. Latinus Strabo mendosè habet Essemeam. Graecè sic est,* εἶτ᾽ ἄλλοι ποταμοί. καὶ μετὰ τοῦτον ὁ τῆς λήθης, ὅν τινες λιμαίαν, οἱ δὲ βελιῶνα καλοῦσι. καὶ οὗτος ἐκ κελτιβήρων καὶ οὐακκαίων ῥεῖ. *Silius Lethen nominat, & fluere super Grauios ait, Mela super Celticos. Idcirco cùm eò venissent Romani milites, duce Decimo Bruto, transgredi metuerunt, ne protinus eos patriae, parentum, & liberorum, atq; adeò suiipsorum raperet obliuio.*

DIVI

AVRELII AVGVSTINI EPISCOPI AD MARCELLINVM DE ciuitate Dei,

LIBER XXII.

De conditione angelorum & hominum.

CAP. I.

SICVT in proximo libro superiori promisimus, iste huius totius operis vltimus disputationem de ciuitatis Dei æterna beatitudine continebit. Quæ non propter ætatis per multa secula longitudinem tamen quandocunque finiendam æternitatis nomen accepit, sed quemadmodum scriptum est in Euangelio: Regni eius non erit finis. Nec ita vt in aliis moriendo decedentibus, aliis succedentibus oriendo, species in ea perpetuitatis appareat, sicut in arbore quæ perenni fronde vestitur, eadē videtur viriditas permanere, dum labentibus & cadentibus foliis, subinde alia quæ nascuntur faciem conseruant opacitatis: sed omnes in ea ciues immortales erunt, adipiscētibus & hominibus, quod nunquā sancti angeli perdiderunt. Faciet hoc Deus omnipotentissimus eius cōditor. Promisit enim, nec mentiri potest, & quibus fidem hinc quoque faceret, multa sua, & non promissa, & promissa iam fecit, Ipse est enim, qui in principio condidit mundum, plenū bonis omnibus visibilibus atque intelligibilibus rebus, in quo nihil melius instituit quàm spiritus, quibus intelligentiā dedit, & suæ cōtemplationis habiles capacésque sui præstitit, atque vna societate deuinxit, quā sanctam & supernā dicimus ciuitatē,[a] in qua res qua sustētentur

beatique

beatique sint. Deus ipse illis est,tãquam vita victúsque cõmunis. Qui liberũ arbitrium eidem intellectuali naturæ tribuit tale,[b]vt si vellet deserere Deum , beatitudinem scilicet suã, continuò miseria esset secutura. Qui quum præsciret angelos quosdã per elationẽ, qua ipsi ad beatam vitam sufficere vellent tãti boni desertores futuros,nõ eis ademit hanc potestatem, potẽtius & melius esse iudicans etiã de malis benefacere, quàm mala esse non sinere. Quæ omnino nulla essent,nisi natura mutabilis,quãuis bona,& à summo Deo atque,incommutabili bono,qui bona omnia condidit instituta , peccando mala ea sibiipsa fecisset. Quo etiã peccato suo teste cõuincitur,bonã conditã se esse naturam. Nisi enim magnum & ipsa, licet non æquale cõditori bonum esset,profectò desertio Dei tanquã luminis sui,malum eius esse non posset. Nam sicut cæcitas oculi vitiũ est,& idem ipsum indicat ad lumẽ videndum oculum esse creatũ, ac per hoc etiã ipso vitio suo excellẽtius ostenditur cæteris membris membrũ capax luminis,nõ enim alia causa esset vitiũ eius carere lumine:ita etiam natura quæ fruebatur Deo,optimã se institutã docet etiam ipso suo vitio, quo ideo misera est,quia nõ fruitur Deo,qui casum angelorũ voluntariũ iustissima pœna sempiternæ infelicitatis obstrinxit,atque in eo summo bono permanẽtibus cæteris, vt de sua sine fine permansione certi essent,tanquã ipsius præmiũ permansionis dedit. Qui fecit hominẽ,ipsum etiã rectũ cum eodem libero arbitrio,terrenũ quidẽ animal,sed cælo dignũ si suo cohæreret autori:miseria similiter si eũ desereret secutura,qualis naturæ huiusmodi cõueniret. Quẽ similiter cũ præuaricatione legis Dei per Dei desertionẽ peccaturũ esse præsciret,nec illi ademit liberi arbitrij potestatẽ,simul præuidẽs, quid boni de malo eius esset ipse facturus,qui de mortali progenie meritò iusteq; dãnata,tantũ populũ per gratiã suã colligit,vt inde suppleat & instauret partẽ quæ lapsa est angelorum,ac sic illa dilecta & superna ciuitas nõ fraudetur suorum numero ciuiũ,quinetiã fortassis & vberiore lætetur. [c] Multa enim fiũt à malis quidẽ cõtra volũtatẽ Dei,sed tãtæ est ille sapiẽtiæ,tãtæq; virtutis,vt in eos exitus siue fines,quos bonos & iustos ipse præsciuit,tendãt omnia quæ volũtati eius vidẽtur aduersa. Ac per hoc cũ Deus mutare dicitur volũtatẽ, vt quibus lenis erat, verbi gratia, reddatur iratus , illi potius quàm ipse mutãtur,& eum quodãmodo mutatũ in his quæ patiũtur

inueniunt, sicut mutatur Sol oculis sauciatis, & asper quodammodo ex miti, & ex delectabili molestus efficitur, quum ipse apud seipsum maneat idem qui fuit. Dicitur etiam voluntas Dei, quam facit in cordibus obedientium mandatis eius, de qua dicit Apostolus: Deus est enim, qui operatur in nobis & velle. Sicut enim iustitia Dei non solùm qua ipse iustus est dicitur, sed illa etiam quam in homine, qui ab illo iustificatur facit: sic & lex eius vocatur, quæ potius est hominum, sed ab ipso data hominibus. Nam vtique homines erãt, quibus ait Iesus: In lege vestra scriptum est, cùm alio loco legamus: Lex Dei eius in corde ipsius. Secundum hanc voluntatem, quam Deus operatur in hominibus, etiam velle dicitur, quòd ipse non vult, sed suos id volentes facit: sicut dicitur cognouisse, quod vt cognosceretur facit, à quibus ignorabatur. Neque enim dicente Apostolo: Nunc autem cognoscentes Deum, imò cogniti à Deo, fas est vt credamus, quòd eos tunc cognouerit Deus, præcognitos ante constitutionem mundi: sed tunc cognouisse dictus est, quod tũc vt cognosceretur effecit. De his locutionum modis iam & in superioribus libris memini disputatum. Secundum hãc ergo voluntatem, qua Deum velle dicimus quod alios efficit velle, à quibus nesciuntur futura, multa vult, nec facit.

IOANNIS LODOVICI VIVIS VALENTINI IN VIGESIMVMSECVNDVM LIbrum De ciuitate Dei, Diui Aurelij Augustini Commentaria.

a IN qua resideant, in qua sustententur} *In aliis libris sic: In qua res, qua sustentenentur beatique sint. Deus ipse illis est, tanquam vita victúsque communis. Qui sensus videtur commodior: & post.*

b Vt si vellet deserere Deum.} *In aliis sic: Desereret Deum continuò miseria secutura: quasi extemplo miseria sequatur, vbi à vita & beatitudine disceditur.*

c Multa enim fiunt à malis quidem cõtra voluntatem Dei.}

A qui

Atqui audimus à Propheta, omnia quæcunque voluit fecit. Hæc quæstio altissima est, multisque sacrarum literarum dictis ceu nodis vincta & arctata. Petrus Lombardus in 1. lib. Collect. sententiarum non facile se ex ea extricat. Theologi deinde ad omnia vel soluenda, vel scindenda voluntates inuenerunt beneplaciti, & signi antecedētis & consequentis, simplicis complacentiæ & displicentiæ: & velut hoc parum sit, intellectum exponunt, simplicis volitionis, & nolitionis: tum persecutionis fugæ, tum signorum voluntatis simplicis complacentiæ, & signorum voluntatis persecutionis & fugæ. Equidem tametsi in his multa, non tamen vniuersa ceu futilia damnarim, & hoc, si modò daretur opera, vt intelligerent qui audiunt, & qui dicunt apertius explicarent, idque verbis vulgaribus ad communem sensum vsúmque accommodatis, nec de vocum absurdarum nouitate studerent admirationem captare. Ego verò vt hæc omittam, quantum ad præsens institutum attinet, puto voluntatē & esse in Deo veram germanámque, & à nobis ei attribui affingíque pro modo nostro captúque ex nostra reductam, & concinnatam, vt oculos damus, & manus, & pedes: diuina illa atque omnipotens expressa veráque neque mutatur vnquam, & omnia quæcunque voluit fecit, nec vi aliqua vel impediri potest, vel auerti. At quam nos assignamus, optimorum hominum voluntati simillimam efficimus, vt quum oculos tribuimus non lippi aut luscíosi cuiusuis, aut strabi, sed acutissimè cernentis tribuimus: sic pedes non loripedis claudi've, aut vatracis, sed integerrimi & pernicissimi hominis: sic manus, sic brachia, vt perfectissima immortalibus possumus excogitare. Itaque cùm vir bonus bene viui velit, omniáque rectè agi gaudeat, contrà malè ac prauè viui nolit doleátque, si id contingat: sic Deus & velle & gaudere à nobis dicitur, quòd homines piè sanctéque vitam agant: nolle doleréque, quòd sceleratè ac impiè: tanquam illa quæ suæ naturæ sunt congruentiora malit, quibus & videatur delectari, quasi rebus cognati. Quocirca cùm hanc voluntatem facilius sit, quàm illam intelligere, quod nostris similior, mali viri, cùm scelera admittunt, haud dubiè & sibi & aliis contra Dei voluntatem facere videntur: Quo verbo paulò post Augustinus vtitur, quæ voluntati eius videntur aduersa, & de sempiterna illa & vera diuina voluntate addit: ac per hoc cùm Deus mutare dicitur voluntatem, &c. Tum & est voluntas Dei, quam ipse in nobis facit: de qua plerique in sacris literis intelliguntur loci, vt ipse August. satis explicat. Quæ omnia vnusquisque velim accipiat à me dicta honore illo & reuerentia, qua de re tam sacrosancta & à nostris ingeniis remotissima loqui hominem fas est, cessuro facile vel rationem meliorem afferenti, vel autoritatem maiorem.

De æterna Dei & incommutabili voluntate. CAP. II.

MVlta enim volunt fieri ſancti eius ab illo inſpirata ſancta voluntate, nec fiunt: ſicut orant pro quibuſdam piè ſanctéque, & quod orant non facit, cum ipſe in eis hanc orandi voluntatem ſancto ſpiritu ſuo fecerit: ac per hoc quando ſecundum Deum volunt & orant ſancti, vt quiſque ſit ſaluus, poſſumus illo modo locutionis dicere, vult Deus, & non facit, vt ipſum dicamus velle, qui vt velint iſti, facit. Secundum illam verò voluntatem ſuam, quæ cum eius preſcientia ſempiterna eſt, profectò in cęlo & in terra omnia quæcunque voluit, non ſolùm præterita vel præſentia, ſed etiam futura iam fecit. Verùm antequàm veniat tempus, quo voluit vt fieret quod ante tempora vniuerſa præſciuit atque diſpoſuit, dicimus, fiet quando Deus voluerit. Si autem non ſolùm tempus quo futurum eſt, verumetiam vtrum futurum ſit ignoramus, dicimus, fiet ſi Deus voluerit: non quia Deus nouam voluntatem, quam non habuit, tunc habebit, ſed quia id quod ex æternitate in eius immutabili præparatum eſt voluntate tunc erit.

De promiſsione æternę beatitudinis ſanctorum, & perpetuis ſupplicijs impiorum. CAP. III.

QVapropter vt cætera tam multa præteream, ſicut nunc in Chriſto videmus impleri quod promiſit Abrahæ dicens: In ſemine tuo benedicentur omnes gentes, ita quod eidem ſemini eius promiſit implebitur, vbi ait per prophetam: Reſurgent qui erant in monumentis. Et quod ait: Erit cælum nouum & terra noua, & non erunt memores priorum, nec aſcẽdent in cor ipſorũ, ſed lętitiã & exultationẽ inuenient in ea. Et ecce ego faciam Hieruſalẽ exultationẽ, & populũ meum in lętitiam, & exultabo in Hieruſalẽ, & lętabor in populo meo, & vltrà non audietur in ea vox fletus. Et per alium Prophetam, quod prænũtiauit dicens eidem Prophetæ: In tempore illo ſaluabitur populus tuus omnis qui inuentus fuerit ſcriptus in libro: & multi dormientiũ in terræ puluere, ſiue (vt quidam interpretati ſunt) aggere, exurgẽt: hi in vitã æternam, & hi in opprobrium & confuſionẽ æternam. Et alio loco per eundem Prophetã: Et accipient regnũ ſancti Altiſſimi, & obtinebunt illud vſque in ſeculum, & vſque in ſecula ſeculorũ. Et paulò pòſt: Regnum, inquit, eius, regnum ſempi-

sempiternum. Et alia quæ ad hoc pertinētia in libro vicesimo posui, siue quæ non posui, & tamē in eisdē libris scripta sunt. Venient, & hæc, sicut & ista venerunt, quæ increduli non putabāt esse ventura. Idem quippe Deus vtraque promisit, vtraque ventura esse prędixit, quē perhorrescūt numina Paganorum, teste etiam Porphyrio nobilissimo philosophorum.

Contra sapientes mundi, qui putant terrena hominum corpora ad cæleste habitaculum non posse transferri,

CAP. IIII.

SEd videlicet homines docti atque sapientes contra vim tantæ autoritatis, quæ omnia genera hominum, sicut tanto antè prædixit in hoc credendum sperandúmque cōuertat, acutè sibi argumentari videntur aduersus corporum resurrectionem, & dicere quòd in tertio De rep. libro à Cicerone cōmmemoratum est. Nam quum Herculem & Romulum ex hominibus deos esse factos asseueraret, [a]quorū non corpora, inquit, sunt in cælum elata: neque enim natura pateretur, vt id quod esset de terra, nisi in terra maneret. Hinc est magna ratio sapientiū, quorū Dominus nouit cogitationes quoniā vanæ sunt. Si enim animæ tātūmodo essemus, id est sine vllo corpore spiritus, & in cælo habitātes, terrena animalia nesciremus, nobísque futurū esse diceretur, vt terrenis corporibus animandis quodā vinculo mirabili necteremur, nōne multò fortius argumētaremur id credere recusantes, & diceremus naturā nō pati, vt res incorporea ligamēto corporeo vinciretur? Et tamē plena est terra vegetantibus animis, quibus hæc mēbra terrena miro modo sunt connexa & implicita. Cur ergo eodem volente Deo, qui fecit hoc animal, nō poterit terrenū corpus in cęleste corpus attolli, [b]si animus omni, ac per hoc etiā cælesti corpore pręstātior, terreno corpori potuit alligari? An terrena particula tam exigua potuit aliquid cęlesti corpore melius apud se tenere, vt sensū haberet & vitā, & eam sentientē atque viuentē dedignabitur cælū suscipere: aut susceptā nō poterit sustinere, quum de re sentiat & viuat ista meliore quàm est corpus omne cæleste? Sed ideo nūc nō fit, quia nōdū est tēpus quo id fieri voluit, qui hoc quod vidēdo iam voluit, multò mirabilius q̃ quod ab istis nō creditur fecit. Cur enim nō vehementius admiremur incorporeos animos cælesti corpore potiores, terrenis alligari corporibus, quàm corpora licet terrena sedibus quāuis cæle-

stibus tamē corporeis sublimari, nisi quia hoc videre cōsueui mus, & hoc sumus: illud verò nondum sumus, nec aliquando adhuc vidimus? Nam profectò sobria ratione cōsulta mirabilioris esse diuini operis reperitur incorporalibus corporalia quodammodo attexere, quàm licet diuersa, quia illa cælestia, ista terrestria, tamen corpora & corpora copulari.

L. VIVES.

a Quorum non corpora, inquit, sunt in cælum.} *At Romuli corpus nusquam inuentum, in cælos sublatum credidit populus rusticanus, & Herculis corpus Græci ab Aesculapio sanitati redditum, & ita in cælis locatum fabulantur.*

b Si animus omnia hæc terrena transcendens.} *Alibi legitur, si animus omni, ac per hoc etiam cælesti corpore præstabilior terreno corpori potuit alligari. Et post.*

c Quid hoc quod prouidentia Dei.} *Sic legitur: Quid quod videndo iam viluit, multò mirabilius, quàm illud quod ab istis non creditur fecit. Cur enim non vehementius admiremur incor. &c.*

De resurrectione carnis, quam quidam mundo credente non credunt. CAP. V.

Sed hoc incredibile fuerit aliquādo. Ecce iā credidit mundus sublatum terrenū Christi corpus in cęlum: resurrectionem carnis & ascensionem in supernas sedes paucissimis remanentibus atque stupentibus vel doctis, vel indoctis, iam crediderunt & docti & indocti. Si rem credibilem crediderunt, videāt quàm sint stolidi qui non credunt. Si autem res incredibilis credita est, etiā hoc vtique incredibile est sic creditum esse quod incredibile est. Hæc igitur duo incredibilia, resurrectionem scilicet nostri corporis in æternum, & rem tam incredibilem mūdum esse crediturum, [a]idem Dominus antequam vel vnum horum fieret, ambo futura esse prædixit. Vnum duorum incredibilium iam factum esse videmus, vt quod erat incredibile, crederet mūdus: cur id quod reliquū est desperatur, vt etiā hoc veniat, quod incredibile credidit mundus, sicut iam venit, quod similiter incredibile fuit, vt rem tam incredibilem crederet mundus: quandoquidem hoc vtrunque incredibile, quorum videmus vnum, alterum credimus, in eisdem literis prædictum est per quas credidit mundus. Et ipse modus quo mūdus credidit, si cōsideretur, incredibilior inuenitur. Ineruditos liberalibus disciplinis, & omnino quantum ad istorum

doctrinas

doctrinas attinet impolitos, non peritos grammatica, non armatos dialectica, non rhetorica inflatos piscatores Christus cum retibus fidei ad mare huius seculi paucissimos misit, atque ita ex omni genere tam multos pisces, & tāto mirabiliores quanto rariores etiam ipsos philosophos cepit. Duobus illis incredibilibus, si placet, imò quia placere debet, addamus hoc tertium. Iam ergo tria sunt incredibilia, quæ tamen facta sunt incredibile est enim Christum resurrexisse in carne, & in cælum ascendisse cum carne. Incredibile est mundum rem tam incredibilem credidisse. Incredibile est, homines ignobiles, infimos, paucissimos, imperitos rem tam incredibilem, tam efficaciter mundo, & in illo etiam doctis persuadere potuisse. Horum trium incredibilium primum nolunt isti cum quibus agimus credere; secundum coguntur & cernere, quod nō inueniunt vnde sit factum, si nō credunt tertium. Resurrectio certè Christi, & in cælū cū carne in qua resurrexit ascēsio toto iam mundo prædicatur & creditur: si credibilis non est, vnde toto terrarū orbe iam credita est? [b]Si multi nobiles, sublimes, docti etiā eam se vidisse dixerunt, & quod viderunt, diffamare curarunt, eis mundum credidisse nō mirum est: sed istos adhuc credere nolle, perdurum est. Si autē vt verum est, paucis, obscuris, minimis, indoctis eam se vidisse dicentibus & scribentibus credidit mundus, cur pauci obstinatissimi qui remanserunt, ipsi mundo iam credenti adhuc vsque non credūt? Qui propterea numero exiguo ignobilium, infirmorum, imperitorum hominum credidit, quia in tam contemptibilibus testibus multò mirabilius diuinitas seipsa persuasit. Eloquia nanque persuadentium, quæ dicebant, mira fuerunt facta non verba. Qui enim Christum in carne resurrexisse, & cum illa in cęlum ascēdisse non viderant, id se vidisse narrantibus non loquentibus tantùm, sed etiā mirifica facientibus signa credebant. Homines quippe quos vnius vel vt multum duarū linguarum fuisse nouerant, repente linguis omnium gentium loquentes mirabiliter audiebant. Claudum ab vberibus matris ad eorum verbum in Christi nomine post quadraginta annos incolumem cōstitisse. Sudaria de corporibus eorū ablata sanādis profuisse languentibus: in via qua fuerant transituri positos in ordine innumerabiles morbis variis laborantes, vt ambulantium super eos vmbra transiret, continuò salutem solere recipere: & alia multa stupenda in Christi nomine per eos

facta ſigna, poſtremò etiam mortuos reſurrexiſſe cernebant. Quæ ſi vt leguntur, geſta eſſe cócedunt, ecce tot incredibilia tribus illis incredibilibus addimus. Et vt credatur vnum incredibile, quod de carnis reſurrectione atque in cælū aſcenſione dicitur, multorum incredibilium teſtimonia tāta cógerimus, & nondum ad credendum horrenda duritia incredulos flectimus. Si verò per apoſtolos Chriſti, vt eis crederetur, reſurrectionem atque aſcenſioné prædicantibus Chriſti, etiā iſta miracula facta eſſe nō credunt, hoc nobis vnū grande miraculū ſufficit, quod ea terrarum orbis ſine vllis miraculis credidit.

L. VIVES.

a IDem Dominus.} *In ædibus Simonis leproſi, quum Euangelium ſuum diuulgatum iri per vniuerſum orbem prædixit, Matthæi 27. & plerunque tertio poſt mortem die ſeipſum vitæ lucique redditurum.*

b Sed multi nobiles.} *Ironia eſt, quo admirabilius reddat quod adiicit: Si autem vt verum eſt pauci obſcuri minimus, &c. quanquam alibi legitur, ſi multi nobiles.*

Quòd Roma conditorem ſuum Romulum diligendo Deum fecerit, Eccleſia autem Chriſtum Dominum credendo dilexerit.

CAP. VI.

RΕcolamus etiam hoc loco illud quod de Romuli credita diuinitate Tullius admiratur. Verba eius vt ſcripta ſunt inſeram: Magis eſt, inquit, in Romulo admirandum, quòd cæteri qui dij ex hominibus facti eſſe dicuntur, minus eruditis hominū ſeculis fuerūt, vt fingendi procliuior eſſet ratio, quū imperiti facilè ad credendum impellerentur. Romuli autem ætatem[a] minus his ſexcentis annis iam inueteratis literis,[b] atque doctrinis, omníque illo antiquo ex inculta hominū vita errore ſublato fuiſſe cernimus. Et paulò pòſt de eodem Romulo ita loquitur quod ad hunc pertinet ſenſum. Ex quo intelligi poteſt, inquit, permultis annis antè Homerum fuiſſe quàm Romulum, vt iam doctis hominibus ac temporibus ipſis eruditis ad fingēdum vix quicquam eſſet loci. Antiquitas enim recépit fabulas, fictas etiā nonnunquam incōditè. Hęc ætas autē iam exculta præſertim eludens omne quod fieri non poteſt reſpuit. Vnus è numero doctiſſimorum hominum, idémque eloquentiſſimus omniū M. Tullius Cicero, propterea, dicit diuinitatē Romuli mirabiliter creditam, quòd erudita iam tēpora fuerunt, quæ falſitatē nō reciperent fabularū. Quis autē Romulū Deū niſi Roma credidit, atque id

parua

parua & incipiēs? Tum deinde posteris seruare fuerat necesse quod acceperāt à maioribus, vt cum ista superstitione in lacte quodammodo matris ebibita cresceret ciuitas, atq; ad tā magnum perueniret imperiū, vt ex eius fastigio velut ex altiore quodā loco alias quoq; gētes quib. dominaretur, hac sua opinione perfunderet: vt nō quidem crederēt, sed tamen dicerēt Deum Romulū, ne ciuitatem cui seruiebāt, de conditore eius offenderēt,[c] aliter eum nominando quàm Roma, quæ id non amore quidē huius erroris, sed tamē amoris errore crediderat. Christus autē quanquā sit cęlestis & sempiternæ conditor ciuitatis, nō tamen eū quoniā ab illo cōdita est Deū credidit, sed ideo potius est cōdenda quia credidit. Roma conditorem suum iā constructa & dedicata tanquā Deū coluit in templo: hæc autē Hierusalē cōditorem suū Deū Christum, vt cōstitui posset & dedicari, posuit in fidei fundamēto. Illa illū amando esse Deū credidit, ista istum Deum esse credēdo amauit. Sicut ergo præcessit vnde amaret illa, & de amato iā libenter etiam falsum bonum crederet: ita præcessit vnde ista crederet, vt recta fide nō temere quod falsum est, sed quod verū erat amaret. Exceptis enim tot & tantis miraculis, quæ persuaserunt Deū esse Christum, prophetię quoque diuinæ fide dignissimę præcesserunt, quæ in illo non sicut à patrib. adhuc creduntur implendæ,[d] sed iam in toto mundo demonstrantur impletæ. De Romulo autē quia cōdidit Romā, in eáque regnauit, auditur, legitur, nō quia factū est quod antè fuisset prophetatum, sed quòd sit receptus in deos, creditū tenēt literæ, nō factum docēt. Nullis quippe rerū mirabiliū signis id ei verè prouenisse mōstratur. Lupa quippe illa fratrum duorum nutrix, quod videtur quasi magnū extitisse portentū, quale aut quātum est ad demōstrandum Deū? Certè enim etsi nō meretrix lupa fuit illa, sed bestia, cùm fratrib. portentū cōmune fuerit ambob.[e] frater tamen eius nō habetur Deus. Quis autē prohibitus est, aut Romulum, aut Herculē, aut alios tales homines deos dicere, & mori maluit, quàm non dicere? Aut vero aliqua gentiū coleret inter deos suos Romulum, nisi Romani nominis metus cogeret? Quis porrò enumeret, quàm multi quātalibet sęuitia crudelitatis occidi, quàm Christū Deum negare maluerunt? Proinde metus quālibet leuis indignationis, quę ab animis Romanorum, si non fieret, posse putabatur existere, compellebat aliquas ciuitates positas sub iure Romano, tanquam

Deum colere Romulum: à Chriſto autem Deo nō ſolùm colendo, verùm etiam confitendo, [f] tantam per orbem terræ martyrum multitudinem metus reuocare non potuit: non leuis offenſionis animorum, ſed immenſarū variarúmq; pœnarum: & ipſius mortis, quæ plus cæteris formidatur. Neq; tunc ciuitas Chriſti, quāuis adhuc peregrinaretur in terris, [g] & haberet tam magnorū agmina populorū, aduerſus impios perſecutores ſuos pro tēporali ſalute pugnauit, ſed potius obtineret æternā, non repugnauit. Ligabantur, includebantur, cædebantur, torquebantur, vrebantur, laniabātur, trucidabātur, & multiplicabantur. Non erat eis pro ſalute pugnare, niſi ſalutē pro ſaluatore contēnere. Scio in libro Ciceronis tertio, niſi fallor, De rep. diſputari, nullū bellū ſuſcipi à ciuitate optima, niſi aut pro fide, aut pro ſalute. Quid autē dicat pro ſalute, vel intelligi quam ſalutem velit, alio loco demōſtrans: ſed his pœnis, inquit, quas etiam ſtultiſsimi ſentiunt, egeſtate, exilio, vinculis, verberibus, elabūtur ſæpe priuati, oblata mortis celeritate. Ciuitatibus autem mors ipſa pœna eſt, quę videtur à pœna ſingulos vindicare. Debet enim cōſtituta ſic eſſe ciuitas vt ęterna ſit. Itaq; nullus interitus eſt reip. naturalis, vt hominis in quo mors non modò neceſſaria eſt, verum etiā optanda perſæpe. Ciuitas autem cùm tollitur, deletur, extinguitur, ſimile eſt quodammodo, vt magis parua cōferamus, ac ſi omnis hic mūdus intereat & cōcidat. Hoc ideo dixit Cicero, quia mundum non interiturum cum Platonicis ſentit. Cōſtat ergo eum pro ea ſalute bellum voluiſſe ſuſcipi à ciuitate, quæ fit, vt maneat hîc ciuitas, ſicut dicit, æterna quamuis morientibus & naſcentibus ſingulis, ſicut perēnis eſt opacitas oleæ vel lauri atq; huiuſmodi cæterarum arborum ſingulorum lapſu ortúq; foliorum. Mors quippe, vt dicit, non hominū ſingulorum, ſed vniuerſæ pœna eſt ciuitatis, quę à pœna plerūq; ſingulos vindicat. Vnde meritò quæratur, vtrum rectè fecerint Saguntini, quando vniuerſam ſuam ciuitatem interire maluerunt, quàm fidem frangere, qua cum ipſa Romana rep. tenebātur: in quo ſuo facto laudantur ab omnibus terrenæ reipub. ciuibus. Sed hi quomodo huic diſputationi poſſent obedire nō video, vbi dicitur nullum ſuſcipiēdum eſſe bellum, niſi aut pro fide, aut pro ſalute. Nec dicitur ſi in vnum ſemel periculū ita duo iſta concurrerint, vt teneri alterum ſine alterius amiſsione non poſsit, quid ſit potius eligendum. Profectò enim Saguntini ſi

ſalutem

salutem eligerent, fides eis fuerat deferenda. Si fides tenēda, amittēda vtique salus, sicut & factum est. Salus autem ciuitatis Dei talis est, vt cum fide ac per fidē teneri, vel potius acquiri posset: fide autem perdita, ad eam quisque venire non posset. Quæ cogitatio firmissimi ac patientissimi cordis, tot ac tantos martyres fecit, qualem ne vnum quidem habuit, vel habere potuit, quando est Deus creditus Romulus.

L. VIVES.

a Minus his sexcentis annis. } *Annotauit Triuetus enarrator, esse in scriptura errorem, cùm dicit minus sexcentis annis, cum consulatus Ciceronis pluribus quàm sexcentis & quinquaginta annis distet à Romuli excessu. Miror quid ei venerit in mentē, vt hoc loco tam vellet accuratus & diligens videri, cùm sæpe magnos montes negligat, cui profectò vsu venit, quod lusciosis & hebete visu, qui si quando oculorum aciem intendunt: vt certius aliquid cernant, minus vident quàm antè: sic tanta circunspectio nostro interpreti tenebras offudit, quibus non dispexit. Ciceronem ea non scribere de se ac suis temporibus, sed de Sc. Africano minore & Lælio, quos loquentes libris illis inducit. Porrò Scipio floruit à sexcentesimo ad sexcentesimum vicesimum vrbis conditæ annum, non sexcentis annis à Romuli morte. Neque verò præter morē meum attigissem ineptias veteris interpretis, nisi hæc talis esset, qua vel mediocriter eruditi capi possent.*

b Inueteratis literis atq; doctrinis. } *Iam enim fuerant Orpheus, Musæus, Linus, Philamnon, Thamyris, Orius, Demodocus, Aristeas, Proconnesius, Protenidas Atticus, Euculus Cyprius, Phemius Ithacensis, & Homerus & alij veteres, quos Græci partim Theologos nominant partim poetas.*

c Aliter eum nominando quàm Roma. } *Non aliter, hoc est vel Romulum, vel Quirinum, vt nugatur enarrator: sed aliter, id est vocando eum hominem, cùm Roma Deum diceret. Iuuabit opinor non ignorare quæ Iacobus de Passauant expositori addat. In hoc, inquit, capite sexto mentionem facit expositor de nomine Romuli deificati, qui colebatur & appellabatur à Romanis sub nomine Quirini. Vbi nota, quòd istud nomen sortitus est à quodam euentu. nam ferunt hastam lanceæ eius quadam vice in Palatino monte floruisse. iam ergo miraculum non est Christophoro baculum floruisse, cùm floruerit & Romulo. O lepidule Passauanti, doleo vicem me Hercule tuam, quòd illis temporibus te non genuit natura, vt hoc scripsisses: non tibi latus clauus defuisset, vel etiam consulatus, aut certè flaminium Quirinale, quò melius illum coleres Deum, quem non minus tuis ornasses scriptis, quàm ora-*

tione sua Iulius Proculus. Profectò si Romulo id contigit, non immeritò probatur Deus, nisi forsan hasta erat arbor aliqua recens cum radice euulsa, qualem Siluanus gestabat cupressum. Cæterùm dic quæso, cur ex eo euentu Quirinus? Dicitur autem hasta, inquit quiris Græcè, inde Quirinus dicitur. Sabinum nomen credidi, sed puto tibi Sabinos & Græcos eodem esse loco. Perge porrò, vnde & Quirites milites hastam portantes in bellis dicuntur. Quid cùm non militabant, non erant Quirites? vide ne pessimam gratiam ineas apud milites genus hominum vehemens ac irritabile, qui se Quirites vocari ignominiæ ducunt, quippe cùm exautorabantur dimittebantúque ab imperatore, non iam milites dicebantur, sed Quirites, quod factum à Cæsare dictatore legimus, & Alexandro Seuero, è quibus Cæsariani responderunt, non se Quirites esse, sed milites. Sed ego importunius nimis interpellator. Affers plura? & cætera, inquis. Quæ sunt hæc tandem cætera? sexcenta millia scurrilium & ridicularum rerum, quas domi relictas nobis inuidisti misertus fortè nostri, ne nimium spleni indulgeremus.

d Sed iam à toto mundo demonstrantur impletæ. } *Alibi sic legitur: Sed iam demonstrantur impletæ de Romulo autem qui condidit Romam, in eáque regnauit auditur, legitúrve quod factum est, non quod antequam fieret prophetatum.*

e Frater tamen eius non habetur Deus. } *At ædiculam habebat in Auentino parum celebrem, & qualem heros potius quàm Deus.*

f Tantam per orbem terræ martyrum multitudinem. } *In Coloniensi codice legitur sic: Tantam per orbem terræ martyrum multitudinem metus reuocare non potuit, non leuis offensionis animorum, sed immensarum variarúmque pœnarum.*

g Et haberet tam magnorum agmina populorum. } *Obsistere poterant, & captis armis non modò inimicis metum facere, sed periculum offerre à se propulsando. Cæterùm longè beatius & euangelio Christi dignius existimabant iniuriam pati quàm facere, mori quàm occidere, corpus amittere quàm animam.*

Quòd vt mundus in Christum crederet virtutis fuerit diuinæ, nõ persuasionis humanæ. CAP. VII.

SEd valde ridiculum est, de Romuli falsa diuinitate, cùm de Christo loquimur, facere mentionem. Veruntamen a cum sexcentis fermè annis ante Ciceronem Romulus fuerit, atque illa ætas iam fuisse doctrinis dicatur exculta, vt quod fieri non potest omne eludens respueret: quanto magis post sexcentos annos ipsius tempore Ciceronis, maximéque postea sub Augusto atque Tiberio

eruditio-

eruditioribus vtique tẽporibus resurrectionem carnis Christi, atque in cælos ascensionem, tanquam id quod fieri nõ potest, mens humana ferre nõ posset, eludénsq; ab vrbibus cordibúsque respueret, nisi eam fieri potuisse, atque factam esse diuinitas ipsius veritatis, vel veritas diuinitatis & contestantia miraculorum signa monstrarent: vt terrentibus & contradicentibus tam multis támque magnis persecutionibus præcedens in Christo, deinde ad nouum seculum in cæteris secutura resurrectio atque immortalitatis carnis & fidelissimè crederetur, & prædicaretur intrepidè, & per orbem terrę pullulatura fęcundius quum in martyrum sanguine sereretur. Legebantur enim præconia pręcedentium prophetarum; concurrebant ostenta virtutũ, & persuadebatur veritas noua cõsuetudini, non contraria rationi, donec orbis terræ qui persequebatur furóre, prosequeretur fide.

L. VIVES.

a CVm sexcentis fermè annis ante Ciceronem. } *Legẽdum ante Scipionem, nempe Aemilianum, qui inducitur differens in lib. De repub.*

De miraculis, quæ vt mundus in Christum crederet facta sunt, & fieri mundo credente non desinunt. CAP. VIII.

CVr, inquiunt, nunc illa miracula quæ prædicatis facta esse, non fiunt? Possem quidem dicere necessaria fuisse prius quàm crederet mundus, ad hoc vt crederet mundus. Quisquis adhuc prodigia vt credat inquirit, [a] magnum est ipse prodigium, qui mundo credente nòn credit. Verùm hoc ideo dicunt, vt nec tunc illa miracula facta fuisse credãtur. Vnde ergo tanta fide Christus vsquequaq; cãtatur in cælum cum carne sublatus? Vnde tẽporibus eruditis, & omne quod fieri nõ potest respuentibus, sine vllis miraculis nimium mirabiliter incredibilia credidit mũdus? An fortè credibilia fuisse, & ideo credita esse dicturi sunt? Cur ergo ipsi nõ credunt? Breuis est igitur nostra cõplexio. Aut incredibili rei, quæ non videbatur, alia incredibilia, quæ tamẽ fiebant & videbantur, fecerunt fidem: aut certè res credibilis vt nullis quibus persuaderetur miraculis indigeret, istorum nimiam redarguit infidelitatem. Hoc ad refellẽdos vanissimos dixerim. Nam facta esse multa miracula, quæ attestarẽtur illi vni grandi salubríque miraculo, quo Christus in cælũ cũ carne in qua resurrexit, ascendit, negare non possumus. In eisdẽ

quippe veracissimis libris cuncta conscripta sunt,& quæ facta sunt,& propter quod credendũ facta sunt. Hæc vt fidẽ facerent inno tuerunt,hæc per fidem quam fecerũt multo clarius innotescun t Leguntur quippe in populis vt credantur, nec in populis tamen nisi credita legerentur. Nam etiam nunc fiunt miracula in eius nomine,siue per sacramẽta eius, siue per orationes vel memorias sanctorum eius,sed nõ eadem claritate illustrantur,vt tanta quanta illa gloria diffamentur. [b] Canon quippe sacrarum literarũ quem diffamatum esse oportebat, illa facit vbique recitari,& memoriæ cunctorũ inhærere populorũ hæc autem vbicunque fiunt, ibi sciuntur,vix à tota ipsa ciuitate vel quocunq; commanentium loco.Nam plerunque etiam ibi paucissimi sciunt, ignorantibus cæteris, maximè si magna sit ciuitas,& quando alibi aliisque narrantur, nõ tanta ea commendat autoritas, vt sine difficultate vel dubitatione credantur,quãuis Christianis fidelibus à fidelibus indicentur. Miraculũ quod Mediolani factum est cùm illic essemus,quãdo illuminatus est cæcus, ad multorum notitiam potuit peruenire,quia & grandis est ciuitas, & ibi erat tunc imperator, & immenso populo teste res gesta est,concurrente ad corpora martyrum [c] Protasij & Geruasij.Quæ cùm laterẽt,& penitus nescirentur,[d]episcopo Ambrosio per somnum reuelata reperta sunt,vbi cæcus ille depulsis veteribus tenebris diem vidit.Apud Carthaginem autem quis nouit,præter admodum paucissimos salutem,[e] quæ facta est Innocentio ex aduocato vicariæ præfecturæ,vbi nos interfuimus, & oculis aspeximus nostris?Venientes enim de transmarinis,me & fratrem meũ Alipium,nondum quidem clericos,sed iam Deo seruiẽtes, vt erat cũ tota domo sua religiosissimus ipse susceperat,& apud eum tunc habitabamus. Curabatur à medicis propter fistulas quas numerosas atq; perplexas habuit in posteriore atq; ima corporis parte.Iam secuerãt eum, & artis suæ cętera medicamentis agebãt.Passus autem fuerat in sectione illa & diuturnos & acerbos dolores Sed vnus inter multos sinus fefellerat medicos,atq; ita latuerat,vt eum non tangerent, quem ferro aperire debuerãt.Denique sanatis omnibus quę aperta curabant,iste remanserat solus, cui frustra impendebatur labor. Quas moras ille suspectas habens, multúmque formidans ne iterũ secaretur,quod ei prædixerat alius medicus domesticus eius,quem non admiserãt illi,vt saltem videret, cùm primum

sectus

sectus est, quomodo id facerent, iratúsque illũ domo abiecerat, vixq; receperat, erupit, atq; ait: Iterũ me secturi estis? Ad illius quem noluistis esse præsentem verba venturus sum? Irridere illi medicũ imperitum, metumque hominis bonis verbis promissionibúsque lenire. Prętereierũt & alij dies plurimi, nihilque proficiebat omne quod fiebat. Medici tamen in sua pollicitatione persistebãt, non se illum sinũ ferro, sed medicamẽtis esse clausuros. Adhibuerunt & alium grandæuũ iam medicum, satisque in illa arte laudatum, adhuc enim viuebat, [f] Ammonium, qui loco inspecto, idem quod illi eorum diligentia peritiáque promisit. Cuius ille factus autoritate securus, domestico suo medico, qui futuram prædixerat aliam sectionẽ faceta hilaritate, velut iam saluus elusit. Quid plura? Postea tot dies inaniter consumpti transierunt, vt fessi atque confusi faterẽtur eum nisi ferro nullo modo posse sanari. Expauit, expalluit nimio timore turbatus, atque vbi se collegit, faríque potuit, abire illos iussit, & ad se amplius nõ accedere, nec aliud occurrit fatigato lachrymis, & illa iam necessitate constricto, nisi vt adhiberet Alexãdrinum quendam, qui tunc chirurgus mirabilis habebatur: vt ipse faceret quod ab illis fieri nolebat iratus. Sed posteaquàm venit ille, laborẽq; illorum in cicatricibus sicut artifex vidit, boni viri functus officio, persuasit homini, vt illis potius qui in eo tantum laborauerant, quantum ipse inspiciens mirabatur, curationis suæ fine fruerentur, adiiciens quòd reuera nisi sectus esset, saluus esse non posset: valde abhorrere à suis moribus, vt hominibus quorum artificiosissimam operam, industriam, diligentiam admirans in cicatricibus eius videret, propter exiguum quod remansit, palmam tanti laboris auferret. Redditi sunt animo eius, & placuit vt eodem Alexandrino assistẽte ipsi sinum illum ferro, qui iam consensu omnium aliter insanabilis putabatur, aperirent. Quæ res dilata est in consequentem diem. Sed cùm abiissent illi, ex mœrore nimio domini tantus est in domo illa exortus dolor, vt tanquàm funeris planctus vix comprimeretur à nobis. Visitabant eum quotidie sancti viri, episcopus tunc [g] Vzalensis, beatæ memoriæ Saturninus, & presbyter Gelosus, ac diaconi Carthaginensis ecclesiæ. In quibus erat, & ex quibus solus est nunc in rebus humanis iam episcopus cum honore à nobis debito nominandus, Aurelius, cùm quo recordantes mirabilia opera Dei, de hac re

sæpe collocuti sumus, eúmque valde meminisse, quod cõmemoramus, inuenimus. Qui cùm eum sicut solebant vespere visitarent, rogauit eos miserabilibus lachrymis, vt manè dignarentur esse præsentes suo funeri potius quàm dolori. Tãtus enim eum metus ex prioribus inuaserat pœnis, vt se inter medicorum manus non dubitaret esse moriturum. Consolati sunt eum illi, & hortati, vt in Deo fideret, eiúsque voluntatem viriliter ferret. Inde ad orationem ingressi sumus. Vbi nobis ex more genua figentibus, atque incumbentibus terræ, ille se ita proiecit tanquam fuisset aliquo impellente grauiter prostratus, & cœpit orare. Quibus modis, quo affectu, quo motu animi, quo fluuio lachrymarum, quibus gemitibus atque singultibus succutientibus omnia membra eius, & penè intercludentibus spiritũ, quis vllis explicet verbis? Vtrum orarent alij, nec in hæc eorum auerteretur, intentio, nesciebam. Ego tamen prorsus orare nil poteram, hoc tantummodo breuiter in corde meo dixi· Domine, quas tuorũ preces exaudis, si has non exaudis? Nihil enim mihi videbatur addi iam posse, nisi vt expiraret orãdo. Surreximus, & accepta ab episcopo benedictione discessimus, rogãte illo vt manè adessent, illísque vt æquo animo esset hortantibus. Illuxit dies qui metuebatur, aderant serui Dei, sicut se affecturos esse promiserãt. Ingressi sunt medici, parantur omnia quę hora illa poscebat, tremenda ferramẽta proferuntur, attonitis suspensísq; omnibus. Eis autem quorum erat maior autoritas, defectum animi eius consolando erigentibus ad manus secturi membra in lectulo componuntur, soluuntur nodi ligamentorum, nudatur locus, inspicit medicus, & secandum illum sinum armatus atque intentus inquirit. Scrutatur oculis, digitísque cõtrectat. Tentat denique modis omnibus, inuenit firmissimã cicatricem. Iam illa lætitia & laus atque gratiarũ actio misericordi & omnipotenti Deo, quæ fusa est ore omnium lachrymantibus gaudiis, non est committenda meis verbis: cogitetur potius quàm dicatur. In eadem Carthagine Innocentia religiosissima fœmina de primariis ipsius ciuitatis, in mamilla cancrum habebat: rem sicut medici dicunt,[h] nullis medicamentis sanabilem. Aut ergo præscidi solet, & à corpore separari membrũ vbi nascitur:[i] aut vt aliquanto homo diutius viuat: nam vt inde mortẽ quantũlibet tardius affuturã cõfidamus, secundũ Hippocratis, vt fertur, sententiam, omnis est omittenda curatio.

Hoc

Hoc illa à perito medico, & suæ domui familiarissimo acceperat,& ad solùm Deum se orando conuerterat. Admonetur in somnis appropinquante pascha,[k] vt in parte fœminarũ obseruanti ad baptisteriũ,quæcunque illi baptizata primitus occurrisset,eundem locum signo Christi signaret:fecit,& cõfestim sanitas secuta est. Medicus sanè qui ei dixerat, vt nihil curationis adhiberet si paulò diutius vellet viuere,cùm inspexisset eam postea, & sanissimam comperisset,quàm prius habere illud malum tali inspectione cognouerat,quæsiuit ab ea vehementer quid adhibuisset curationis, cupiens quãtum intelligi datur nosse medicamentum,quo Hippocratis definitio vinceretur. Cúmq; ab ea quid factũ esset,audisset, voce velut contemnentis & vultu,ita vt illa metueret ne aliquod contumeliosum verbũ proferret in Christum, religiosa vrbanitate respondisse fertur:Putabam, inquit, magnam aliquid te mihi fuisse dicturã. Atque illa iã exhorrescente,mox addidit:Quid grande fecit Christus sanare cancerũ,qui quatriduanum mortuũ suscitauit? Hoc ergo cùm audissem & vehemẽter stomacharer,in illa ciuitate atque in illa persona, nõ vtique obscura,factũ tam ingẽs miraculum sic latere, hinc eam & admonendam & penè obiurgandã putaui. Quæ cùm mihi respondisset non se inde tacuisse, quæsiui ab eis quas fortè tunc matronas amicissimas secum habebat,vtrum hoc antea scissent. Responderunt se omninò nescisse. Ecce,inquã, quomodo nõ taces,vt nec istæ audiant,quę tibi tanta familiaritate iunguntur? Et quia breuiter ab ea quæsiuerã, feci vt illis audientibus multúmque mirãtibus & glorificantibus Deum, totum ex ordine quemadmodũ gestum fuerit indicaret. Medicum quendam podagricum in eadem vrbe,qui cùm dedisset nomen ad baptismum,& pridie quàm baptizaretur,[l] in somnis à pueris nigris cirratis,quos intelligebat dæmones esse,baptizari eodem anno prohibitus fuisset, eísque non obtemperans, etiam conculcãtibus pedes eius in dolorẽ acerrimum,qualem nunquàm expertus est,isset,magísque eos vincẽs lauacro regenerationis, vt vouerat ablui non distulisset, in baptismate ipso non solùm dolore,quo vltra solitũ cruciabatur, verumetiam podagra caruisse,nec amplius,cùm diu postea vixisset, pedes doluisse quis nouit? Nos tamẽ nouimus & paucissimi fratres, ad quos id potuit peruenire è vicino.[m] Quidam Curubitanus, non solùm à paralysi,verũetiam ab informi pondere genita-

lium cũ baptizaretur saluus effectus est, & liberatus vtraque molestia, tãquã mali nihil habuisset in corpore, de fonte regenerationis ascẽdit. Quis hoc pręter Curubitanos nouit, & pręter rarissimos aliquos qui hoc vbique audire potuerunt? Nos autem cum hoc comperissemus, iubẽte sancto episcopo Aurelio etiã vt veniret Carthaginem fecimus: quamuis à talibus prius audierimus, de quorum fide dubitare non possemus. Vir tribunitius Hesperius, qui apud nos est, habet [n] in territorio Fussalensi [o] fundum Zubedi appellatum, vbi cum afflictione animalium & seruorũ suorum, domum suam spirituum malignorum vim noxiam perpeti cõpisset, rogauit nostros me absente presbyteros, vt aliquis eorũ illò pergeret cuius orationibus cederent. Perrexit vnus, obtulit ibi sacrificiũ corporis Christi, orans quantum potuit vt cessaret illa vexatio: Deo protinus miserante cessauit. Acceperat autẽ ab amico suo terram sanctam de Hierosolymis allatam, vbi sepultus Christus die tertio resurrexit: eámque suspẽderat in cubiculo suo, ne quid mali etiã ipse pateretur. At vbi domus eius ab illa infestatione purgata est, quid de illa terra fieret, cogitabat: quam diutius in cubiculo suo reuerẽtię causa habere nolebat. Fortè accidit vt ego & collega tũc meus episcopus Synicẽsis ecclesiæ Maximinus in proximo essemus: vt veniremus rogauit, & venimus. Cúmque nobis omnia retulisset, etiã hoc petiuit, vt infoderetur alicubi, atque ibi orationũ locus fieret: vbi etiam possent Christiani ad celebrãda quæ Dei sunt, cõgregari. Nõ restitimus: factum est. Erat ibi iuuenis paralyticus rusticanus, qui hoc audito, petiuit à parentibus suis, vt illũ ad eum locum sanctũ non cunctanter afferrent. quò cùm fuisset allatus, orauit, atq; inde continuò pedibus suis saluus abscessit. Victoriana villa dicitur, quæ ab Hippone regio minus triginta millibus abest. Memoria martyrũ ibi est Mediolanẽsium Geruasij & Protasij: portatus est die eo quidam adolescẽs, qui cùm de medio tẽpore ęstatis equũ ablueret in fluminis gurgite, dæmonẽ incurrit. Ibi cùm iaceret vel morti proximus, vel simillimus mortuo, ad vespertinos illuc hymnos & orationes cum ancillis suis, & quibusdam sanctimonialibus ex more domina possessionis intrauit: atque hymnos cãtare cœperũt. Qua voce ille quasi percussus excussus est: & cum terribili fremitu altare apprehensum mouere non audens, siue non valens, tãquàm eò fuerit alligatus, aut fixus tenebat: & cum grandi eiu-
latu

latu parci sibi rogãs,cònfitebatur vbi adolescẽtem,& quando & quomodo inuaserit. Postremò se exiturum esse denunciãs, membra eius singula nominabat, quæ se amputaturũ exiens minabatur:atq; inter hęc verba discessit ab homine. Sed oculus eius in maxillam fusus,tenui venula ab interiore quasi radice pẽdebat,totũmq; eius medium quod nigellum fuerat,albicabat. Quo viso,qui aderant,cõcurrerant autem etiam alij, vocibus eius acciti: & se omnes in orationẽ pro illo steterunt: quamuis eum sana mente stare gauderent: rursus tamẽ propter oculum eius cõtristati,medicũ quærẽdum esse dicebant. Ibi maritus sororis eius,qui cum illò detulerat:Potens est,inquit, Deus sanctorũ orationibus, qui fugauit dæmonẽ, lumen ei reddere. Tunc sicut potuit oculũ lapsum atque pẽdentem, loco suo reuocatũ,[p]ligauit oratio:nec nisi post septẽ dies putauit esse soluendũ.Quod cùm fecisset,sanissimũ inuenit.Sanati sunt illic & alij: de quibus dicere longũ est.Hipponẽsem quãdam virginẽ scio,cùm se oleo perũxisset,cui pro illa orãs presbyter instillauerat lacrymas suas, mox à dæmonio fuisse sanatam. Scio etiã episcopum semel pro adolescẽte,quẽ non vidit [q]orasse:illũmque illico dæmone caruisse.Erat quidã senex Florẽtius Hipponẽsis noster, homo religiosus & pauper, qui sartoris se arte pascebat,casulam perdiderat, & vnde sibi emeret non habebat: ad viginti martyres, quorum memoria apud nos est celeberrima,clara voce vt vestiretur orauit.Audierunt eum adolescentes qui fortè aderãt irrisores:eũmque discedentem exagitãtes,prosequebantur: quasi à martyribus quinquagenos [r] folles, vnde vestimentum emeret,petiuisset. At ille tacitus ambulans, eiectum grandem piscem palpitantem vidit in littore,eũmque illis fauẽtibus atque iuuãtibus apprehẽdit,& quidam coquo Carchoso nomine,bene Christiano,ad coquinam cõditoriam, indicãs quid gestum sit,trecentis follibus vendidit, lanam comparare inde disponẽs,vt vxor eius quomodo posset ei,quo indueretur,efficeret.Sed coquus conscidens piscem, annullum aureum in vẽtriculo eius inuenit,mòxq; miseratione flexus, & religione perterritus,homini eũ reddidit,dicẽs: Ecce, quomodo viginti martyres te vestierũt? Ad aquas Tibilitanas [s] episcopo afferẽte Proiecto reliquias martyris gloriosissimi Stephani, ad eius memoriã veniebat magnę multitudinis cõcursus & occursus. Ibi cęca mulier,vt ad episcopũ portantẽ pignora sacra duceretur orauit:

flores quos ferebat dedit: recepit, oculis admouit, protinus vidit. Stupentibus qui aderãt, præibat exultãs, viam carpẽs, & viæ ducẽ vlterius non requirens. Memorati memoriã martyris, quæ posita est [t] in castello Synicẽsi, quod Hipponẽsi coloniæ vicinũ est, eiusdẽ loci Lucillus episcopus, populo præcedente, atque sequente portabat: fistula, cuius molestia iamdiu laborauerat, & familiarissimi sui medici, qui eã secaret, operiebatur manus, illius piæ sarcinæ vectatione, [u] repẽte sanata est. Nam deinceps eam in suo corpore non inuenit. Eucharius presbyter ex Hispania, [x] Calamę habitans, veteri morbo calculi laborabat, per [y] memoriã supradicti martyris, quam Possidius illò aduexit episcopus, saluus factus est. Idẽ ipse post eã morbo alio præualescẽte, mortuus sic iacebat, vt ei iam pollices ligarẽtur, opitulatione memorati martyris cùm de memoria eius reportata fuisset, & super iacentis corpus missa ipsius presbyteri tunica, suscitatus est. Fuit ibi vir in ordine suo primarius, nomine Martialis, æuo iam grauis, & multum a religione abhorrens Christiana. Habebat sanè fidelẽ filiam, & generum eodem anno baptizatum. Qui cùm ægrotantem multis & magnis precibus & lacrymis rogarent, vt Christianus fieret, prorsus abnuit: eósq; à se turbida indignatione submouit. Visum est genero eius, vt iret ad memoriã sancti Stephani, & illic pro eo quãtum posset oraret, vt Deus illi daret mẽtem bonam, qua credere non differret in Christum. Fecit hoc ingenti gemitu & fletu, & synceriter ardente pietatis affectu: deinde abscedens, aliquid de altari florum, quod occurrit, tulit: eiq; cùm iam nox esset, ad caput posuit. Tunc dormitum est: & ecce ante diluculum clamat, vt ad episcopum curreretur, qui mecum fortè tũc erat apud Hipponem. Cùm verò audisset eum absentem, venire presbyteros postulauit. Venerunt, & statim se credere dixit: admirantibus atque gaudentibus omnibus, baptizatus est. Hoc quandiu vixit, in orẽ habebat: Christe accipe spiritum meum: cùm hæc verba beatissimi Stephani, quando lapidatus est à Iudæis, vltima fuisse nesciret: quæ huic quoque vltima fuerũt. Nam nõ multò pòst etiam ipse defunctus est. Sanati sunt illic per eundem martyrem [z] etiã podagrici duo, vnus ciuis, peregrinus vnus: sed ciuis omnimodo, peregrinus autẽ per reuelationẽ quid adhiberet quãdo doleret audiuit: & cùm hoc fecisset, dolor cõtinuò conquieuit. Audurus nomen est fundi, vbi ecclesia est, & in ea

memoria Stephani martyris. Puerum quendã paruulũ quum in area luderẽt, exorbitãtes boues qui vehiculu trahebãt, rotã obtriuerunt, & confestim palpitauit expirans. Hunc mater arreptum ad eandẽ memoriã posuit: & nó solùm reuixit, verum etiam illęsus apparuit. Sanctimonialis quędã in vicina possessione, quæ Caspaliana dicitur, quum ægritudine laboraret, ac desperaret, ad eandẽ memoriã tunica eius allata est: quę antequã reuocaretur, illa defuncta est. Hac tamẽ tunica operuerunt cadauer eius parentes, & recepto spiritu, salua facta est. Apud Hipponẽ Bassus quidam Syrus ad memoriam eiusdem martyris orabat pro ægrotãte & periclitante filia, eóque secũ vestẽ eius detulerat: quũ ecce pueri de domo cucurrerut, qui ei mortuã nuntiarẽt. Sed quũ orãte illo, ab amicis eius excipe rẽtur, prohibuerunt eos illi dicere, ne per publicũ plangeret. Qui quũ domũ redisset, iam suprum eiulatibus personantẽ, & vestem filiæ quã ferebat, super eam proiecisset, reddita est vitæ. Rursus ibidẽ apud nos Irenęi[a] cuiusdam collectarij filius, ægritudine extinctus est. Quũmque corpus iaceret exanime, atque aliis gementibus & plangentibus, exequiæ pararentur, amicorũ eius quidã inter aliorum consolantiũ verba suggessit, vt eiusdẽ martyris oleo corpus perungeretur. Factum est, & reuixit. Itémque apud nos vir tribunitius Eleusinus super memoriã martyris, quæ in suburbano eius est, ægritudine exanimatum posuit infantulum filiũ suum: & post orationẽ, quã cum multis lachrymis ibi fudit, viuentem leuauit. Quid faciam? Vrget huius operis implendi promissio, vt non hic possim omnia cõmemorare quę scio: & proculdubio plerīq; nostrorũ, quũ hæc legẽt, dolebũt me tam multa prætermisisse: quæ vtiq; mecũ sciunt. Quos iam núc, vt ignoscãt rogo: & cogitent quàm prolixi laboris sit facere, quod me hîc nó facere suscepti operis necessitas cogit. Si enim miracula sanitatum, vt alia taceam, modò velim scribere, quæ per hunc martyrẽ, id est gloriosissimum Stephanum facta sunt in colonia Calamensi, & in nostra, plurimi conficiendi sunt libri. nec tamen omnia colligi poterut: sed tantùm de quibus libelli dati sunt, qui recitarentur in populis. Id nanque fieri voluimus, quum videremus antiquis similia diuinarum signa virtutum, etiam nostris temporibus frequentari: & ea non debere multorum notitiæ deperire. Nondum est autem biennium, ex quo apud Hipponem regium cœpit esse ista memoria, & multis quod

nobis certissimum est non datis libellis, de iis quę mirabiliter facta sunt, illi ipsi qui dati sunt ad septuaginta ferme numerū peruenerant, quando ista conscripsi. Calamæ verò, vbi & ipsa memoria prius esse cœpit, & crebrius dantur, incomparabili multitudine superant. Vzali etiam quæ colonia Vticæ vicina est, multa pręclara per eundem martyrem facta cognouimus: cuius ibi memoria longè prius quàm apud nos ab episcopo Euodio constituta est. Sed libellorum dandorum ibi cósuetudo nó est, vel potius nó fuit: nam fortasse nūc esse iam cœpit. Quum enim nuper illic essemus, Petroniā clarissimā fœminā, quę mirabiliter ex magno atque diuturno in quo medicorum adiutoria cūcta defecerāt, languore sanata est: hortati sumus volēte supradicti loci episcopo, vt libellū daret, qui recitaretur in populo, & obedientissimè paruit. In quo posuit etiam quòd hîc reticere nó possum, quamuis ad ea quæ hoc opus vrgēt, festinare cópellat. A quodam Iudæo dicit sibi fuisse persuasum, vt annulū capillatio cingulo insereret, quo sub omni veste ad nuda corporis cingeretur: qui annulus haberet sub gēma lapidē in renib. inuentum bouis, hoc alligata quasi remedio, ad sāctis martyris limina veniebat. Sed profecta à Carthagine quū in confinio fluminis Bagradæ in sua possessione mansisset, surgēs vt iter perageret, ante pedes suos illum iacētem annulum vidit, & capillatiā zonā quæ fuerat alligatus, mirata tētauit: quā cum omnino suis nodis firmissimis, sicut fuerat, cóperisset astrictā, crepuisse atque exilisse annulū suspicata est: qui etiam ipse quū integerrimus fuisset inuētus, futuræ salutis quodāmodo pignus de tāto miraculo se accepisse pręsumpsit, atque illud vinculū soluēs, simul cum eodem annulo proiecit in flumē. Non credunt hoc, qui etiam Dominū Iesum per integra virginalia matris enixum, & ad discipulos ostiis clausis ingressum fuisse nó credunt. Sed hoc certè quærant, & si verum inuenerint, illa credāt. Clarissima fœmina est, nobiliter nata, nobiliter nupta, Carthagine habitat. ampla ciuitas, ampla persona, rē quærētes latere nó sinūt. Martyr certè ipse quo impetrāte illa sanata est, in filiū permanētis virginis credidit, in eum qui ostiis clausis ad discipulos ingressus est, credidit. Postremò, propter quod omnia ista dicūtur à nobis in eū qui ascēdit in cælum cum carne, in qua resurrexerat, credidit: & ideo per eum tanta fiunt, quia pro ista fide animam posuit suā. Fiūt ergo etiā nūc multa miracula, eodē Deo faciēte per

quos

quos vult,& quemadmodum vult,qui & illa quæ legimus fecit:sed ista nec similiter innotescũt,neque vt non excidãt ani mo,[d]quasi glarea memoriæ crebra lectione tunduntur. Nam & vbi diligentia est,quæ nunc apud nos esse cœpit, vt libelli eorũ qui beneficia præcipiũt,recitentur in populo,semel hoc audiunt qui adsunt,pluresque nõ adsunt : vt nec illi qui affuerũt,post aliquot dies quod audierunt,mente retineant, & vix quisquam reperiatur illorum,qui ei quẽ non affuisse cognouerit indicet quod audiuit. Vnum est quod apud nos factum,non maius quàm illa quæ dixi:sed tam clarũ atque illustre miraculum,vt nullũ arbitror esse Hipponensiũ,qui hoc nõ vel viderit,vel didicerit:nullum, qui obliuisci vlla ratione potuerit. Decem quidã fratres fuerunt,quorũ septẽ sunt mares,tres fœminæ,[e]de Cæsarea Cappadociæ suorum ciuiũ non ignobiles: [f]maledicto matris recenti patris eorum obitu destitutæ , quæ iniuriam sibi ab eis factã acerbissimè tulit, tali pœna sunt diuinitus coerciti, vt horribiliter quaterentur omnes tremore mẽbrorum,in qua fœdissima specie oculos suorũ ciuium non ferentes,quaquauersum cuique ire visum est,toto penè vagabãtur orbe Romano. Ex his etiã ad nos venerũt duo, frater & soror,Paulus & Palladia,multis aliis locis miseria diffamante iam cogniti. Venerunt autẽ ante pascha fermè dies quindecim,[g]ecclesiam quotidie,& in ea memoriã gloriosissimi Stephani frequentabant,orãtes vt iã sibi placaretur Deus,& salutem pristinã redderet. Et illic,& quacũque ibant,cõuertebant in se ciuitatis aspectum. Nonnulli qui eos alibi viderent,causamque tremoris eorum nouerãt,aliis vt cuique poterant indicabãt. Venit & pascha, atque ipso die dominico manè quũ iam freqnẽs populus præsens esset,& loci sancti cãcellos[h]vbi martyrium erat,idẽ iuuenis orans teneret,repente prostratus est,& dormienti simillimus iacuit:nõ tamẽ tremens:sicut etiã per somniũ solebat:stupẽtibus qui aderant,atque aliis pauentibus,aliis dolẽtibus,quũ eum quidam vellẽt erigere , nõnulli prohibuerunt,sed potius exitum expectandum esse dixerunt. Et ecce surrexit,& nõ tremebat,quoniam sanatus erat, stabat incolumis,intuens,intuentes. Quis ergo intuentium se tenuit à laudibus Dei? Clamantiũ,gratulantiũmque vocibus ecclesia vsquequaque cõpleta est. Inde ad me curritur,vbi sedebã iam processurus:irruit alter quisque post alterum , omnis posterior quasi nouum,quod alius prior dixerat nuntiãtes. Mẽque

gaudente,& apud me gratias Deo agente, ingreditur etiã ipse cum pluribus, inclinatur ad genua mea, erigitur ad osculum meũ. Procedimus ad populum, plena erat ecclesia, personabat vocibus gaudiorum: Deo gratias, Deo laudes, nemine tacente, hinc atque inde clamantium. Salutaui populum, & rursus eadem feruentiore voce clamabant. Facto tandem silentio, scripturarum diuinarum sunt lecta solennia. Vbi autem ventum est ad mei sermonis locum, dixi pauca, pro tempore, & pro illius iocunditate lætitiæ. Magis enim eos in opere diuino, quandam Dei eloquentiam non audire, sed considerare permisit. Nobiscum homo prandit, & diligẽter nobis omnem suæ ac maternæ fraternęque calamitatis indicauit historiam. Sequẽti itaque die post sermonem redditum, narrationis eius libellum in crastinum populo recitandũ promisi. quod quum ex dominico paschæ die tertio fieret[i] in gradibus exedræ, in qua de superiore loquebar loco, feci stare ambos fratres, quũ eorum legeretur libellus. Intuebatur populus vniuersus sexus vtriusque, vnum stantẽ sine deformi motu: alterã mẽbris omnibus contrementẽ. Et qui ipsum non viderant, quid in eo diuinæ misericordiæ factum esset, in eius sorore cernebant. Videbãt enim quid in eo gratulãdum, quid pro illa esset orãdum. Inter hæc recitato eorum libello; de conspectu populi abire eos præcepi: & de tota ipsa causa aliquando diligentius cœperã disputare, cùm ecce me disputãte, voces aliæ de memoria martyris nouæ gratulationis audiuntur. Conuersi sunt eò qui me audiebant, cœperúntque concurrere. Illa enim vbi de gradibus descendit, in quibus steterat, ad sanctum martyrem orare perrexerat. Quæ mox vt cãcellos attigit, collapsa similiter velut ad somnũ sana surrexit. Dum ergo requireremus quid factum fuerit, vnde iste strepitus lætus extiterit, ingressi sunt cum illa in basilicã, vbi eramus adducẽtes eam sanam de martyris loco. Tum verò tantus ab vtroque sexu admirationis clamor exortus est, vt vox cótinuata cum lachrymis nó videretur posse finiri. Perducta est ad eum locum, vbi paulò antè steterat tremens. Exultabant eam similem fratri factam, cui doluerant remansisse dissimilem. Et nódum fusas preces suas pro illa, iam tamen præuiam voluntatem tam citò exauditam esse cernebant. Exultabant in Dei laudem [k] voces, sine verbis tanto sonitu, quantum aures nostræ ferre vix possent. Quid erat in cordibus exultãtiũ, nisi fides Christi,

pro

pro qua Stephani sanguis effusus est?

L. VIVES.

a Magnum est ipse prod.} *Tanquam rara admodum res, & à moribus sensúque cæterorum discrepans.*

b Quem diffamatum.} *Alibi, diffinitum: vt tanta autoritas multitudine non vilesceret, aut copia, néve pro suo quisque arbitrio adiungeret quæ fuisset libitum rebus primæ autoritatis & fidei: & vt certum ac statum haberent Christiani, quid essent habituri fidei inconcussæ.*

c Martyrum Protasij.} *Hi filij fuerunt Vitalis equitis Ro. martyris, & Valeriæ. Corpora eorum Mediolano translata sunt Brisacum Germaniæ à Friderico primo.*

d Episcopo Ambrosio.} *Antistite Mediolanen. omnibus sanctitate & scriptis noto.*

e Exaduocato.} *Qui aduocatus fuerat. Sic hoc dicitur, vt exquæstor, & exconsul, pro quæstorius, & consularis: quæ nomina sunt illa ætate nata.*

f Ammoniũ.} *Nõ est hic celebris ille philosophiæ Platonicæ & Peripateticæ magister, qui etiã Origenẽ docuit. nã is ad hæc tẽpora nõ potuit peruenisse. nescio an sit Aegyptius, Ioannis grammatici præceptor.*

g Vzalensis.} *Plinius lib. 5. in Africa minore Vzalitanum ponit oppidum. Et Ptolem. Οὐζουάλ minori Syrti proximam. Sed Augustin. Vzali Vticæ vicinam dicit, quæ procul abest à Syrtibus.*

h Rem sicut medici dicũt} *Vt Galenus & Auicẽna ratione cur à tradũt: sed cũ nondũ est confirmatus & perfectus cancer: nam tunc rẽ[?] ulli nequit, tantũ leniri. Celsus tres huius morbi species enumerat lib. 5. Cacoethes, cuius vlcus est quidẽ pressum, sed vicina intumescũt: secũdum sine vlcere: tertiũ thymiũ vocant: gignitur ex atra bili adusta vi flaua.*

i Aut vt aliquando homo quietius viuat.} *In lib. Brugen. Carmelitano sic: Aut vt aliquanto diutius homo viuat, tamen inde mortem quamlibet tardius affuturam. In hoc capite non dubium, quin multa sint addita velut declarandi gratia, ab iis qui omnia magnorum autorum scripta spurcis suis manibus contaminabant, quorum alia resecabo, alia more meo contentus ero velut digito indicasse.* Idem legit Victorianum.

k Obseruanti ad baptisteriũ.} *An legendũ, obseruãte ad baptisterium. A paschate ad pentecosten olim baptizabantur iam firmi & petentes, quod adhuc ostendit consuetudo nostræ ecclesiæ, in qua per id tempus tam frequens fit de aquis mentio, & de baptismate.*

l A pueris nigris curat.} *In codice Brúgensi legitur cirratis. Cirros, capitis crines interpretatur Noni. Marc. Cato de liberis educãdis: Cirros ad Apollinẽ ponere solent. Sic & Persius: Ten', cirratorũ centũ di-* Cirri.

elata fuisse, Pro nihilo ducat? Loquitur de crinitis pueris Romanis.

Curubis. m Quidam Curubitanus.} *Est Curubis in Africa vrbs libera, in Mercurij promontorio, vltra Carthaginem. Plin. lib. 4. Idem Ptolemæus, qui eam κουρουβὶν vocat.*

n In territorio Fussalē.} *Nescio an Vssylē, ab Vssyla, de qua dixi.*

o Fundum Cubedi.} *alias Zubedi.*

Orarium. p Ligauit oratio.} *Legendum orario: quasi stola sacerdotali: quo vocabulo vtuntur sacri scriptores illius æui, Hieronymus & Ambrosius. Potest etiam sumi pro mantilis vel sudario.*

q Quem à dæmonio correptum vidit} *In aliis libris sic: pro adolescente, quem non vidit orasse.*

r Quinquagenos folles.} *Fefellerat me hoc loco Philippus Beroaldus, cuius diligentiæ fidebam: reduxit in viam Andreas Alciatus, cuius annotationem ad verbum subscribam: Phollis, inquit, sub Theodosio iuniore tributum nummorum ab eo institutum Constantinopolis, quod hic sibi in bello opus esse diceret.*

Phollis. *Phollis autem aliud tributi genus est, quod nobiliores quiq. ciuitatis pendebant, prout secundum habitationes fuerant comprehensi: vt nobilitas quæ ad bonam fortunam illos perducere debuerat hoc incommodi secum afferret et primo quidem in tributo auri libræ octo, secundo quatuor, tertio duæ pendebantur. Et vt ait Hesychius illustris philosophus in 6. historiæ de temporum diuisione: Phollis pondus est, alio nomine dicta balantium: trahit autem donos ducentos quinquaginta: hoc est libras cccxij. & vncias vj singuli verò doni libram vnam, vncias xij. comprehendebant. Est & alius phollis coactus ex argenteis leptis, qui militibus, quos miliarios vocabat, dabatur. Lepti autem ceration vnum cum dimidio continent. Ita phollis iste argenti ceratia cçviij habet, & nummos ix. quæ summa nunc valet millia cix. Est & alius phollis, à duabus auri libris incipiens, & vsq. ad octo pro. edens, prout soluentium tributa substantiæ patiebantur. Hæc ille interpres. Verum Suidas, Phollis, inquit, ... alius generis, est obolus. Idem in dictione κέρματα κέρματα. ducenti & decem oboli, quos pholeis vocat: & hoc sensu ab Augus. De ciuit. Dei vlt. lib. capitur: tametsi Beroaldus in Apul. pholles legerit, cum ea vox nunquam pro pecunia accipiatur. Hæc Alciatus, cui bene monenti maximam habeo gratiam.*

ſ Episcopo Proiecto.} *in aliis libris sic legitur: Episcopo afferente Præfecto martyris gloriosissimi Stephani memoriam. Nec est paulò post, Pignora sacra.*

t In castello Synicensi, quod Hipponen. coloniæ.} *Ptolemæus prope Hipponem Diarrhitum Thimissam ponit. Forsan de hac August. loquitur: & eadem est quæ apud Plinium corruptè legitur, & Tisicensis, &*

sis, & Tiriceensis lib. 5. Aut potius legendum Siticensi, Sitici enim populi sunt Mauritaniæ Cæsariensis.

u Vbi sanctas attigit reliq } *Hæc quatuor verba in antiquis non leguntur libris.*

x Calamæ habitans. } *Calama ciuitas est Africæ minoris, colonia Calama, po. Ro. Calamos verò Syriæ Phœnicu est Plin.*

y Memoriam supradicti martyris } *Paulus Orosius reliquias beati Stephani Hierosolyma Romam attulit, autore Gennadio.*

z Etiam tres podagrici. duo ciues. } *Alibi sic: Podagrici duo, vnus ciuis, peregrinus vnus, sed ciuis.*

a Cuiusdā collectarij. } *Collectarium vocat, qui pecuniam principis, aut reip. nomine colligebat. quem veteres coactorē soliti erant nominare, aut apud Ciceronē pro Cluētio: & coactio argētaria apud Trāquillū, vbi deinde venia & missione impetrata, coactiones argentarias factitauit.* Collectarius.

b Lapidem in renibus. } *De hoc renum lapide nihil: de alio, quē in capite habet, legi apud Plinium lib. 30. Bouis, inquit, capiti lapillum tradunt inesse, quem ab eo expui, si necem timeat: inopinatis præciso capite exemptum, alligatúmque nihil è prodesse dentitioni. & tamen in renibus bouis gigni lapidem. facilius est quàm in humanis, propter sanguinem, humoréque crassos & multos, calorémque non paruum.*

c In confinio fluminis Bagradæ. } *Hic ex Mapsaro monte Libyæ interioris Ptolemaeo ortus, latissima in Africam rigat, etsi in tabula à Garamantibus vsque eum deducit. Interfluit Vticam, & ibi mari nostro coniungitur Strabo.*

d Quasi clara memoriç crebra lectione tenduntur. } *In codice diui Donatiani sic scribitur: quasi glarea memoriæ crebra lectione tunduntur. Translationem esse puto à loco lubrico, & re fluxa, quæ glarea, hoc est arena interspargebatur, quò asperior facta, seu vestigium facilius ferret, seu prehensionem. sic vbi futurum est iquestre certamen, locus arena completur, & locis conglaciatis spargitur. & olim athletæ post vnctionem, ne prorsus inter colluctantium elaberētur manus. Ita Ouid. verbis Acheloi, cū quo lucta est Hercules congressus, nono Transfor.*

Ille cauis hausto spargit me puluere palmis,
Inq; vicem fuluæ tactu flauescit arenæ.

e De Cæsarea Cappadociç. } *Cappadocia est in Asia minore, Galatas & Paphlagonas ab occasu attingens, ab oriente verò minorem ciá. Armeniam, multa in arctum ad Euxinum pontum patet, quanquam hos Calybes Mela nominat, alij Cappadoces ad Thermodontē fluuiū. Vocata est Cappadocia ab amne inter Galatiā & Cappadociā defluēte, vt inquit Plin. Nam antea Leucosyri, hoc est, albi Syri dicebantur,* Cappadocia.

comparatione eorum qui intra Taurum habitant sicut Strabo dicit, qui adusto sunt colore. Olim Cappadoces, Syros esse dictos, Herodotus & Plutarch. ostendunt, à Syro Apollinis & Synopes filio, vnde & Synope vrbs Cynici Diogenis patria. Porrò in Cappadocia fuerunt vrbes, inter caeteras Diocaesarea, & Neocaesarea, quem alluebat Lycus amnis, & Caesarea sub Argeo monte, quae prius Mazaca dicebatur, vt testantur Plinius, Solinus, Ptolemaeus, Ammianus. Sextus Rufus Caesaream nominatam in Augusti honorem putat. Eusebius verò Archelao pulso inquit, Tiberius Cappadociam in prouinciae formam redegit, & Mazacam nominauit Caesaream. Fieri potest, vt in Patris Augusti memoriam. Solinus & Martianus Capella Mazacam vrbium matrem à Cappadocibus vocitari solitam referunt. Strabo Eusebiam nuncupatam scribit Mazacam, quam ipse Ciliciae metropolim statuit. Porrò Caesareae celeres illos gigni equos, Claudianus significat, cùm Argeum parentem nominat volucrum equorum: huic Basilium Magnum debemus.

Caesarea.

f Maledicto matris.} *Parentum execrationem magnopere metuere debent filij. Multa huiusce rei leguntur horribilia exempla.*

g Et ecclesiam quotidie.} *In aliis sic: Ecclesiam quotidie, & in ea memoriam gloriosissimi Stephani frequentabant. Fessus iam sum tam minuta annotando, quae non dubito esse à sciolo quopiam sic mutata, dum putat lucem afferre.*

h Vbi martyrium erat.} *Videtur posuisse martyrium pro loco vbi conditus est, vel vbi colitur martyr, similitudine figurae Graecae.*

Exedra.

i In gradibus exedrae.} *Exedra locus est, in quo multae sunt sedes. Erant in Graecia crebrae in gymnasiis praesertim vbi philosophi disputabant. Vitruuius libro quinto: Constituantur exedrae spatiosae, habentes sedes, in quibus philosophi rhetorésque ac reliqui, qui studiis delectantur sedentes disputare possint. Miror cur in aedificiis Italicis negarit esse exedras, cùm Cicero & Crassum oratorem in Tusculano, & Cottam pontificem Romae exedras habuisse scribat. Sunt exedrae in templis, quē vulgò chorum vocant, de quis hic Augustinus: & in peristiliis monachorum aut canonicorum, quae capitula, vt Budaeus noster in Pandectas annotauit.*

k Voces sine verbis tanto sonitu.} *Doctè expressit verba tantùm esse articulata & distincta, voces quosuis sonos dici, sicut Donatus explicat, adducens illud Vergilij:*

Fractásque ad littora voces.

Vbi voces non modò sonitum animalis ore editum poetà vocat, sed strepitum vndarum littoribus illisarum.

Quòd

Quòd vniuersa miracula, quæ per martyres in Christi nomine fiunt, ei fidei testimonium ferant, qua in Christum martyres crediderunt. CAP. IX.

QVi, nisi huic fidei attestātur ista miracula, in qua prædicatur Christus resurrexisse in carne, & in cælum ascendisse cum carne? nam & ipsi martyres huius fidei martyres, id est huius fidei testes fuerunt, huic fidei testimonium perhibentes, mundum inimicissimum pertulerunt, cúmque non repugnando, sed moriendo vicerunt. Pro ista fide mortui sunt, qui hæc à domino impetrare possunt, propter cuius nomen occisi sunt. Pro hac fide præcessit eorum mira patientia, vt in his miraculis tanta ista potentia sequeretur. Nam si carnis in æternum resurrectio vel non præuenit in Christo, vel non ventura est, sicut prænunciatur à Christo, vel sicut prænunciata est à prophetis, à quibus prænunciatus est Christus:[a] quare martyres tanta possunt, qui pro ea fide, qua hæc resurrectio prædicatur, occisi sunt? Siue enim Deus ipse per seipsum miro modo, quo res tēporales operatur æternus, siue per suos ministros ista faciat: & eadem ipsa quæ per ministros facit, siue quædam faciat etiam per martyrum spiritus, sicut per homines adhuc in corpore constitutos: siue omnia ista per angelos, quibus inuisibiliter, & incorporaliter imperat, operetur: vt quæ per martyres fieri dicūtur, eis orantibus tantùm & impetrantibus, non etiam operantibus fiant: siue alia fiant istis, alia illis modis, qui nullo modo comprehendi à mortalibus possunt: ei tamē attestantur hæc fidei, in qua carnis in æternum resurrectio prædicatur.

L. VIVES.

a QVare martyres tāta possunt. } *In aliis exemplaribus deest martyres, in aliis pro martyres mortui legitur, sic: Cui mortui tanta possunt?*

Quanto dignius honorentur martyres, qui ideò multa mira obtinent vt Deus verus colatur, quàm dæmones, qui ob hoc quædam faciunt, vt ipsi dij esse credantur.

CAP. X.

HIc fortè dicturi sunt, etiam deos suos aliqua mira fecisse. Bene, si jam incipiunt deos suos nostris mortuis hominibus comparare. An dicent etiam se habere deos ex hominibus mortuis, sicut Herculem,

ficut Romulū, ficut alios multos, quos in deorum numerum receptos opinātur? Sed nobis martyres nō sunt dij: quia vnum eundémq; Deum, & nostrum scimus, & martyrum: nec tamen miraculis quæ per memorias nostrorum martyrum fiunt vllo modo cōparanda sunt miracula, quę facta per templa perhibentur illorum. Verùm si qua similia vidētur: sicut à Moyse magi Pharaonis, sic eorum dij victi sunt à martyribus nostris. Fecerunt autem illa dæmones eo fastu impuręę superbiæ, quo eorum dij esse voluerunt. Faciūt autem ista martyres, vel potius Deus, vel orantibus, aut cooperātibus eis, vt fides illa proficiat, qua eos, non deos esse nostros, sed vnum Deum habere nobiscum credamus. Deniq; illi talibus diis suis, & tēpla ędificauerunt, & statuerunt aras, & sacerdotes instituerunt, & sacrificia fecerunt. Nos autem martyribus nostris non templa sicut diis, sed memorias sicut hominibus mortuis, quorū apud Deum viuunt, spiritus, fabricamus: nec ibi erigimus altaria, in quibus sacrificemus martyribus: sed vni Deo, [a] & martyrum, & nostro sacrificium immolamus, ad quod sacrificium, sicut homines Dei, qui mundum in eius confessione vicerunt, suo loco & ordine nominātur, non tamen à sacerdote qui sacrificat, inuocātur. Deo quippe, non ipsis sacrificat, quamuis in memoria sacrificet eorum: quia Dei sacerdos est, non illorum. Ipsum vero sacrificium corpus est Christi, quod non offertur ipsis, [b] quia hoc sunt & ipsi. Quibus igitur potius credendum est miracula facientibus? eísne qui seipsos volunt haberi deos ab his quibus ea faciunt: an eis qui, vt in Deum credatur, quod & Christus est, faciunt quicquid faciunt? Eísne qui sacra sua, etiam crimina sua esse voluerunt: an eis qui nec laudes suas volunt esse sacra sua, sed totum quod veraciter laudantur, ad eius gloriam proficere in quo laudantur? In domino quippe laudantur animæ eorum. Credamus ergo eis & vera dicentibus, & mira facientibus. Dicēdo enim vera, passi sunt, vt possent facere mira. In eis veris est præcipuum, quòd Christus resurrexit à mortuis, & immortalitatem resurrectionis in sua carne primus ostendit, quam nobis affuturam, vel principio noui seculi, vel in huius fine promisit.

L. VIVES.

a ET martyrum.} *In aliis exēplaribus legitur: Vni Deo & martyrum & nostro, à quo sacrificium, sicut homines Dei, significat non nominari sacrificium martyrum: sed Dei: quemadmodum martyres*

non

non dij nuncupantur, sed homines Dei.

b Quia hoc sunt & ipsi. } *Nempe ex Christi corpore, non Christi caput: quemadmodum Corinthiis apostolus Paulus inquit: Vos estis corpus Christi & membra.*

Contra Platonicos, qui de naturalibus elementorum ponderibus argumentantur, terrenum corpus in cælo esse non posse. CAP. XI.

Contra quod magnū Dei donū ratiocinatores isti, quorū cogitationes nouit dominus quoniam vanæ sunt, de ponderibus elementorum argumentātur: quoniam scilicet magistro Platone didicerūt, mūdi duo corpora maxima, atq; postrema, duobus mediis, aëre scilicet & aqua esse copulata atque coniuncta. Ac per hoc, inquiunt, quoniam terra abhinc sursum versus est prima: secunda aqua super terram: tertius aër super aquam: quarum super aëra cælum: non potest esse terrenu corpus in cælo. Mometis enim propriis, vt ordinem suum teneant, singula elemēta librantur. Ecce qualibus argumentis omnipotentiæ Dei humana contradicit infirmitas, quam possidet vanitas. Quid ergo faciūt in aëre terrena tot corpora, cùm à terra sit aër tertius? Nisi fortè, qui per plumarum & pennarū leuitatem donauit auium terrenis corporibus, vt portentur in aëre, immortalibus factis corporibus hominum nō poterit donare virtutem, qua etiam in summo cęlo valeant habitare? Animalia quoque ipsa terrena, quę volare nō possunt, in quibus & homines sunt, sicut sub aqua pisces, quæ sunt aquarū animalia, ita sub terra viuere debuerunt. Cur ergo non saltem de secundo, id est, de aquis, sed de elemēto tertio terrenum animal carpit hāc vitam? Quare cùm pertineat ad terram, in secundo, quod super terram est elemēto, viuere si cogatur, continuò suffocatur, & vt viuat, viuit in tertio? An errat hic ordo elemētorū, vel potius non in natura rerum, sed in istorum argumentationibus deficit? Omitto dicere, quod iam in tertiodecimo libro dixi: quàm multa grauia terrena sint corpora, sicut plumbum, & formam tamen ab artifice accipiant, qua natare valeāt super aquam: & vt accipiant qualitatem corpus humanum, qua ferri in cælum, & esse possit in cęlo omnipotēti artifici cōtradicitur? Iam verò cōtra illud quòd iam dixi superius, etiam istum considerātes atque tractātes elementorū ordinem, quo cōfidunt, nō inueniunt omnino quod dicāt. Sic est enim hinc sur-

sum

ſum verſus terra prima, aqua ſecunda, tertius aër, quartum cælum, vt ſuper omnia ſit animę natura.ª Nam & Ariſtoteles quintum corpus eam dixit eſſe, & Plato nullum. Si quintum eſſet, certè ſuperius eſſet cæteris. Cùm verò nullũ eſt, multò magis ſuperat omnia. In terreno ergo quid facit corpore? In hoc pondere quid agit leuior omnibus? In hac tarditate quid agit celerior omnibus? Itáne per huius tam excellētis naturę meritum nõ poterit effici, vt corpus eius leuetur in cælum? & cùm valeat nunc natura corporum terrenorũ deprimere animas deorſum, aliquo modo & animæ leuare ſurſum terrena corpora non valebunt? Iam ſi ad eorum miracula veniamus. quæ facta à diis ſuis opponunt martyribus noſtris, nõnne etiã ipſa pro nobis facere, & nobis reperiētur omnino proficere? Nam inter magna miracula deorũ ſuorũ, profectò magnum illud eſt, quod Varro cõmemorat: Veſtalem virginē, cùm periclitaretur falſa ſuſpicione de ſtupro, cribrum impleſſe aqua de Tiberi, & ad ſuos iudices, nulla eius parte ſtillãte, portaſſe. Quis aquæ pondus ſuper cribrũ tenuit? Quis tot cauernis patentibus, nihil inde in terrã cadere permiſit? Reſponſuri ſunt: Aliquis deus, aut aliquis dæmon. Si deus, nunquid maior eſt Deo qui fecit hunc mundum? Si dæmon, nunquid potẽtior eſt angelo, qui Deo ſeruit, à quo factus eſt mundus? Si ergo deus minor, vel angelus, vel dæmon potuit põdus humidi elemẽti ſic ſuſpendere, vt aquarum videatur mutata fuiſſe natura: itáne Deus omnipotẽs, qui ipſa creauit elemẽta, terreno corpori graue põdus auferre non poterit, vt in eodem elemẽto habitet viuificatũ corpus, in quo voluerit viuificans ſpiritus? Deinde cùm aërem medium ponat inter ignē deſuper, & aquam ſubter, quid eſt quod eum inter aquã & aquã, & inter aquam & terrã ſæpe inuenimus? Quid enim volunt eſſe aquoſas nubes, inter quas & maria aër medius reperitur? Quonam, quæſo, elementorũ põdere atque ordine efficitur, vt torrẽtes violentiſſimi atque vndoſiſſimi, antequàm ſub aëre in terris currant, ſuper aëra in nubibus pendeãt? Cur denique aër eſt medius inter ſumma cæli, & ima terrarum quaquauerſum orbis extenditur, ſi locus eius inter cælum & aquas, ſicut aquarũ inter ipſum & terras eſt conſtitutus? Poſtremò ſi ita eſt elemẽtorum ordo diſpoſitus, vt ſecũdum Platonem duobus mediis, id eſt aëre & aqua, duo extrema, id eſt ignis & terra iungantur, cælique obtineat ille ſummum locum, hæc autẽ imi: velut funda-

fundaminis mundi,&ideo in cælo esse nō potest terra,cur est ipse ignis in terra? Secundum hanc quippe rationem, ita ista duo elementa in locis propriis, imo ac summo terra & ignis esse debuerūt:vt quemadmodum nolunt in summo esse posse quod imi est,ita nec in imo posset esse quod summi est. Sicut ergo nullam putant vel esse,vel futurā esse terræ particulā in cælo,ita nullā particulā videre debuimus ignis in terra.Nūc vero non solùm in terris,verūetiam sub terris ita est, vt eum eructent vertices mōtium, præter quod in vsibus hominū & esse ignē in terra,& eū nasci videmus ex terra. Quandoquidē & de lignis & de lapidibus nascitur,quæ sunt corpora sine dubitatione terrena.Sed ille,inquiūt,ignis est trāquillus, purus, innoxius,sempiternus:iste autē turbidus, fumeus, corruptibilis,atque corruptor.Nec tamen corrūpit mōtes, in quibus iugiter æstuat,cauernásque terrarū.Esto,sit illi iste dissimilis,vt terrenis habitationibus cōgruat.Cur ergo nolūt,vt credamus naturā corporū terrenorū aliquando incorruptibilē factam cælo conuenientem futurā: sicut nunc ignis corruptibilis his cōuenit terris? Nihil igitur afferūt ex pōderibus atque ordine elementorū,vnde omnipotēti Deo,quò minus faciat corpora nostra talia, vt etiam in cælo possint habitare, præscribant.

L. VIVES.

a NAm & Aristoteles.} *At Aristoteles concretione omni compositionéque ac corpore animā liberat, vt 1. De anima lib. docet,opiniones confutans Democriti, Empedoclis, Alcmaeonis, Platonis, Xenocratis. Nec mirum si Augustino visus est Aristoteles animam facere corpoream, & ex quatuor elemētis coagmētatam tradere creditus est:nam cùm Plato de substantia cælestium ignium decerptas portiunculas animas esse existimet. sideráque ex quatuor illis,quæ suo more ponit, elementis constet, putauit Arist. non minus quatuor elementa in anima ab eo cōmisceri, quam in astris, vnde est desumpta. Qua in re vir eruditissimus pariter & ingeniosissimus captus est, seu potius capere alios, & magistrum Plat. confutare tentauit. Quis enim credat tantum discipulum, tādiu auditum praeceptorem non intellexisse? Pari argumento cùm Aristoteles quintam, siue essentiam, siue naturam, cælum nominet, legissetq; apud Cic. Augustinus, animam nullam ex quatuor elementaribus in se cōtinere corporibus, sed esse quintam quandam naturam, non minus censuit ab eo fieri corpoream animam, quàm cælum. Non disputo in praesentia. vt constet animam omni prorsum ex se corpore apud Aristotelem vacare. Neq; enim hoc ille apertius dixit, quàm*

cætera. Aut moris sui hoc oblitus est loco, & argumento eius non eò tendunt, ne quid habeat corporis anima, sed ne quid horũ elementorum. Nam vt erat vir ille huic naturæ, quam oculis siue deorsum vsurpamus, siue sursum, addictissimus, vnde & damony nomen inuenit, nihil esse quod non ex ea originem velut ex fonte traheret, arbitratus est: corpora ex iis quæ sublima sunt, animas verò ex cælis: esseq; illas non quidem qualia inter nos versantur corpora, sed corpora tamen, altiore ratione ac modo, quæ quinta dicitur natura. Idcirco actus esse, & actionem, vim, vitam, motum, vigorem, in sua corpora transfundere, quæ omnia sunt calorũ propria. Cæterùm vt donemus nunc quod recentiores contendunt Peripatetici, nihil prorsus Aristoteli animam habere corporis, errati huius facilis certè, & venia dignissimi, vel præcipua caussa fuit, quod Augustinus Arist. de anima sententiam, non ex ipsius Arist. voluminibus, quæ tunc rara erant, nec ferè nisi in Græcia, sed Cic. referente, cognouit, qui in 1. Tuscul. quæst. sic ait: Aristoteles longè omnibus, Platonem semper excipio, præstans & ingenio & diligentia, cùm quatuor illa genera principiorum esset complexus, è quibus omnia orirentur, quintam quandam naturam censet esse, è qua sit mens. Cogitare enim & prouidere, & discere, & docere, & inuenire aliquid, tam multa alia meminisse, amare, odisse, cupere, timere, angi, lætari: hæc & similia earum in horum quatuor generum nullo inesse putat.

ἐνδελέχεια *Quintum genus adhibet vacans nomine: & sic ipsum animum ἐνδελέχειαν appellat, nouo nomine, quasi quãdam continuatam motionem & perennem. Sic ille. Quod dictum eius & Augustino dux fuit deflectendi de via, & in Cicer. ipsum Græcos penè, & huius, & superioris ætatis vniuersos, ceu apes in vrsum mellarium concitauit, lacessitos prius ac irritatos aliquod eius morsibus. non omnino suauibus, quibus tũ beatas linguæ illius diuitias attenuabat, quam ipsi locupletissimam omnium esse haberíque cupiunt: tum mores infamabat gentis. Itaque non ἐνδελέχειαν aiunt, id est perpetuã motionem, Aristoteles animam nominauit, cùm id reprehenderit in Platone, sed ἐντελέχειαν quasi ἐντελὲς ἔχειν, hoc est perfectã habitationẽ, & ut vertit Hermolaus perfectihabiam. Sed qui constat ἐντελέχειαν, & non ἐνδελέχειαν ab Aristotele scripto relictum esse? vt rectè Politianus quærit. nam motionem animæ perpetuam non admittit Aristoteles, in Platone, sibi indulget. Quid enim aliud est actus ipse animæ, vita, vigor, quàm quidam motus genus, etiam Aristoteli? Tum & pars animæ motiua, vnde manat, aut quid aliud est, quàm anima? Sed auferant sanè ἐντελέχειαν*

Ciceronis defensio. *esse Aristotelicã animam, non ἐνδελέχειαν tantámne ob vnicum memoriæ lapsum excitari Ciceroni tragædiam? Succurrebat videlicet do-*

ctissimo

clißimo viro legiſſe ſe apud omnes veteres, animam eſſe, per quam corpus moueretur: apud multos verò agitari ſemper illam, nec vnquàm quieſcere. Fieri poteſt, vt aliquis ex iis, qui perpetuum animæ tribuebant motum, ἐνδελέχειαν aliquando eam dixerit. Id vocabulum & ſcriptura ἐντελέχειας ſimillimum, & pronunciatione idem, ſurrepſit aliud agenti: nec conſulere forſan Ariſtotelis codicem vacabat aut non libebat, ac ne opus quidem erat, de re alia diſſerenti: nempe mortem malum non eſſe. nam ſiue continuus motus, ſiue perfectus habitus eſſet anima ab Ariſtotele nuncupata, ad rem qua de ageret, ne pili quidem referebat. & quanquàm ſe liberatum magna ex parte defenſionum laboribus, ſenatoriiſque muneribus Tuſcul. quæſt. præf. rtur ſcribere, vellem tamen qui eum reprehendunt, tam impediti publicis negotiis, quàm ille tunc erat, in ſtudiis verſarentur, vt videremus, an non carpendi modò, ſed vel legendi, aut ipſum, aut Ariſtotelem, putarent ſibi otium ſupereſſe. Profectò fuit in M. Tullio diuina vis ingenij, qui mediis totius terrarũ orbis negotiis, & tumultibus, ita cùm lubitum eſt, ſeipſum ſeuocauit, vt non ſolùm tempus inueniret, quo legeret, ſed etiam quo illa conſcriberet, quæ non ſatiamur mirando. Sacerdotiolum vnius aut alterius annui ſeſtertij, aut procuratiuncula perexigua pérque facilis ſi cui contingat noſtrûm, tam impeditos nos ac implicitos cenſemus, vt miſsionem à literis omnibus legitimã impetraſſe nos exiſtimemus, & iniuria non parua affici, ſi ad eas reuocemur. Quod ſi omnino literas tractamus vllas, primum omnium ingentes ſcilicet ac intolerabiles occupationes noſtras obiectamus & inculcamus ad faſtidium, deplorantes ſubinde illas & miſerandas aliis oſtentantes, multúmque imputantes publicis commodis, ſi quid illorum gratia inter tot ingruentia, quibus obruimur negotia, ſit à nobis elaboratum. Erubeſcamus per muſas omnes ocioſi parẽti & eloquentiæ Romanæ, & philoſophiæ Latinæ lapſum vllũ qualem cunq; opprobrare, cùm doctiora ſint illius errata, quàm noſtra omnia benedicta.

Contra calumnias infidelium, quibus Chriſtianos de credita carnis reſurrectione irrident.

CAP. XII.

Sed ſcrupuloſiſſimè quærere, & fidem qua credimus reſurrecturam carnem, ita quęrendo aſſolent irridere: vtrum fœtus abhortiui reſurgant. Et quoniam dominus ait: Amen dico vobis, capillus capitis veſtri non peribit: vtrum ſtatura & robur æqualia futura ſint omnibus, an diuerſæ corporum quantitates? Si enim æqualitas corporum erit, vnde habebunt quod hîc non habuerunt in mole corporis illi abortiui, ſi reſurgent & ipſi: aut ſi non reſurgent, quia

nec nati sunt, sed effusi, eandem quæstionem de paruulis versant, vnde illis mensura corporis, quam nunc defuisse videmus, accedat, cùm in hac ætate moriuntur. Neque enim dicturi sumus, eos non resurrecturos, qui non solùm generationis, verum etiam regenerationis capaces sunt. Deinde interrogant, quem modum ipsa æqualitas habitura sit. Si enim tam magni, & tam longi erunt omnes, quam fuerunt quicunque hîc fuerunt maximi atque lōgissimi: nō solùm de paruulis, sed & de plurimis magnis quærunt, vnde illis accessurum sit, quod hîc defuit, si ibi hoc quisque recipiet, quod hîc habuit. Si autē, quod ait Apostolus, occursuros nos omnes in mensuram ætatis plenitudinis Christi, & illud alterū, quos prædestinauit cōformes fieri imaginis filij sui: sic intelligendum est, vt statura & modus Christi corporis omnium, qui in regno eius erūt humanorum corporū sit futurus: multis erit, inquiunt, de magnitudine & longitudine corporis detrahendum. Et vbi iam erit, Capillus capitis vestri non peribit, si de ipsa corporis quantitate tam multum peribit? quamuis & de ipsis capillis possit quæri, vtrum redeat quicquid tondentibus decidit. Quod si rediturum est, quis non exhorreat illam deformitatem? Nam hoc & de vnguibus videtur necessariò secuturum, vt redeat tam multum quod corporis cura desecuit. Et vbi erit decus, quod certè maius, quàm in ista esse corruptione potuit, in illa iam immortalitate esse debebit? Si autē non redibit, ergo peribit: quomodo ergo, inquiunt, capillus capitis vestri non peribit? de macie quoque vel pinguedine similiter disputāt. Nam si æquales omnes erunt, nō vtique alij macri, alij pingues erunt. Accedet ergo aliis aliquid, aliis minuetur. Ac per hoc nō quod erat recipiēdum, sed alicubi addendum est quod non fuit: & alicubi perdendum quod fuit. De ipsis etiam corruptionibus, & dilapsionibus corporum mortuorum, cùm aliud vertatur in puluerem, in auras aliud exhaletur: sint quos bestiæ, sint quos ignis absumit: naufragio, vel quibuscunque aquis ita quidam pereant, vt eorum carnes in humorem putredo dissoluat, non mediocriter permouentur: atque omnia ita recolligi in carnem, redintegrari posse non credunt. Consectantur etiam quasque fœditates & vitia, siue accidant, siue nascantur: vbi & monstrosos partus cum errore atque irrisione commemorant, & requirunt quænam cuiusque deformitatis resurrectio sit futura.

futura. Si enim nihil tale redire in corpus hominis dixerimus, responsionem nostram de locis vulnerum, cum quibus Dominum nostrum Christum resurrexisse prædicamus, se cōfutaturos esse præsumūt. Sed inter hæc omnia quæstio difficillima illa proponitur, in cuius carnem reditura sit caro, qua corpus alterius vescentis humana viscera fame compellente nutritur. In carnem quippe conuersa est eius, qui talibus vixit alimentis: & ea quæ macies ostenderat, detrimēta suppleuit. Vtrum ergo hoc illi redeat homini, cuius caro prius fuit, an illi potius, cuius postea facta est, ad hoc percunctātur, vt fidem resurrectionis illudant: ac sic animæ humanæ aut alternāter, sicut Plato veras infelicitates falsásq; promittāt beatitudines: aut post multas itidem per diuersa corpora reuolutiones, aliquando tamen eam, sicut Porphyrius, finire miserias, & ad eas nunquam redire fateantur: non tamen corpus habendo immortale, sed corpus omne fugiendo.

An abortiui non pertineant ad resurrectionem, si pertinent ad numerum mortuorum. CAP. XIII.

AD hæc ergo quæ ab eorum parte contraria, me digerente, mihi videntur opposita, misericordia Dei meis nisib. opem ferente, respondeam: abortiuos fœtus, qui cū iā vixissent in vtero, ibi sunt mortui, resurrecturos vt affirmare, ita negare non audeo: quamuis non videam quomodo ad eos non pertineat resurrectio mortuorum, si non eximuntur de numero mortuorum. Aut enim non omnes mortui resurgent, & erunt aliquæ humanæ animæ sine corporibus in æternū, quę corpora humana quāuis intra viscera materna gestarunt: aut si omnes animæ humanæ recipiant resurgentia sua corpora, quæ habuerūt vbicunque viuentia & morientia reliquerunt, non inuenio quemadmodum dicā ad resurrectionem non pertinere mortuorum, quoscunque mortuos etiam in vteris matrum. Sed vtrumlibet de his quisque sentiat, quod de iam natis infantibus dixerimus: hoc etiam de illis intelligendum est, si resurgent.

Aut infantes in ea sint resurrecturi habitudine corporis, quàm habituri erant ætatis accessu. CAP. XIIII.

QVid ergo de infantibus dicturi sumus, nisi quia non in ea resurrecturi sunt corporis exiguitate, qua mortui? Sed quod eis tardius accessurum erat tempore, hoc sunt illo Dei opere miro atque celerrimo recepturi, In

ſententia quippe Domini, vbi ait: Capillus capitis veſtri non peribit: dictum eſt, non defuturum eſſe quod fuit: non autem negatum eſt, affuturum eſſe quod defuit. Defuit autem infanti mortuo perfecta quantitas ſui corporis: [a]perfecto quippe infanti, deeſt vtique perfectio magnitudinis corporalis: quæ quum acceſſerit, iam ſtatura longior non eſſe poſſit. Hunc perfectionis modum ſic habent omnes, vt cum illo concipiātur atque naſcantur: ſed habent in ratione, non in mole: ſicut ipſa iam membra omnia ſunt latenter in ſemine, cùm etiam natis nonnulla adhuc deſint ſicut dentes, ac ſi quid eiuſmodi. In qua ratione vniuſcuiuſque materiæ indita corporali, [b]iam quodammodo vt dicā, liciatum eſſe videtur, quod nōdum eſt, imò quod latet, ſed acceſſu tēporis erit, vel potius apparebit. In hoc ergo infans iam breuis, aut longus eſt, qui breuis, longúſve futurus eſt. Secundum hanc rationem profectò in reſurrectione corporis, detrimenta corporis non timemus: quia & ſi æqualitas futura eſſet omniū, ita vt omnes vſque ad giganteas magnitudines pertinerēt, nec illi qui maximi fuerunt, minus haberent aliquid in ſtatura, quod eis contra ſententiam Chriſti periret, qui dixit: nec capillum capitis eſſe periturum: creatori vtique qui creauit cūcta ex nihilo quomodo deeſſe poſſet, vnde adderet quod addendū eſſe mirus artifex noſſet.

L. VIVES.

a PErfecto quippe infanti.} *Vnicuique rei ſtatuta eſt magnitudo, vltra quam non extenditur, huius aſſequendæ vim & poteſtatem adducit ſecum à cauſis ſuis: & poteſtate id habet quod ſi non impediatur explicat ſe gradibus temporu, quouſque perueniat vbi ſiſtit vel vnde retro abit eodem vnde venerat: quæ incrementi ratio non in materia eſt, nec in forma ſed in qualitatibus à natura inditis.*

b Iam quodammodo.} *In antiquis exemplaribus pro innatum legitur liciatum, tranſlatione texentium, quaſi iam illa ceu tela texta eſt in puero ſed non explicata, & hoc videtur conformius Auguſtini ſenſui, qui metaphoram molliuit, quum dixit, quodammodo, & vocabulum, liciatum, inquam vt ita dicam.*

An ad Dominici corporis modum, omnium mortuorum reſurrectura ſint corpora. CAP. XV.

Ed vtique Chriſtus in ea menſura corporis in qua eſt mortuus, reſurrexit, nec fas eſt dicere, quum reſurrectionis omnium tempus venerit, acceſſuram corpori eius eam magnitudinem, quam nō habuit

quando

quando in ea dispulis, in qua illis erat notus apparuit, vt longissimis fieri possit æqualis. Si autem dixerimus ad Dominici corporis modum, etiā quorumque maiora corpora redigēda, peribit de multorum corporibus plurimū, quum ipse nec capillum periturum esse promiserit. Restat ergo, vt suā recipiat quisque mensurā, quā vel habuit in iuuentute, etiā si senex est mortuus: vel fuerat habiturus, si antè est defunctus. Atq; illud quod commemorauit Apostolus de mēsura ætatis plenitudinis Christi, aut propter aliud intelligemus dictum esse, id est, vt illi capiti in populis Christianis accedente omnium perfectione membrorū ætatis eius mensura compleatur: aut si hoc de resurrectione corporū dictum est, sic accipiamus dictum, vt nec vltra, nec infra iuuenilem formam resurgant corpora mortuorum: sed in ea ætate & robore, vsque ad quā Christum hîc peruenisse cognouimus. Circa triginta quippe annos definierunt esse etiam seculi huius doctissimi homines, iuuentutem. Quæ quū fuerit spatio proprio terminata, inde iam hominem in detrimenta vergere grauioris ac senilis ætatis; & ideo nō esse dictum, in mensuram corporis, vel in mensuram staturæ: sed in mensuram ætatis plenitudinis Christi.

Qualis intelligenda sit conformatio sanctorum ad imaginem filij Dei. CAP. XVI.

ILlud etiam quod ait, prædestinatos fieri conformes imaginis filij Dei, potest & secundum interiorem hominem intelligi. Vnde nobis alio loco dicit: Nolite conformari huic seculo: sed reformamini in nouitate mentis vestræ. Vbi ergo reformamur, ne conformemur huic seculo, ibi conformamur Dei filio. Potest & sic accipi, vt quēadmodum ille nobis mortalitate, ita nos illi efficiamur immortalitate conformes: quod quidem & ad ipsam resurrectionem corporum pertinet. Si autem etiam in his verbis, qua forma resurrectura sint corpora sumus admoniti: sicut illa mensura, ita & ista conformatio non quantitatis intelligenda est, sed ætatis. Resurgent itaque omnes tam magni corpore quàm vel erant, vel futuri erāt in iuuenili ætate: quamuis nihil oberit, etiam si erit infantilis, vel senilis corporis forma: vbi nec mentis, nec ipsius corporis vlla manebit infirmitas. Vnde etiam si quis in eo corporis modo, in quo defunctus est resurrecturum vnumquenque contendit, non est cum illo laboriosa contradictione pugnandum.

An in ſuo ſexu reſuſcitanda, atque manſura ſint corpora fœminarum mortuarum. CAP. XVII.

NOnnulli propter hoc quod dictũ eſt: Donec occurramus omnes in vnitatem fidei, in virum perfectum, in menſuram ætatis plenitudinis Chriſti, & conformes imaginis filij Dei: nec in ſexu fœmineo reſurrecturas fœminas credunt, ſed in virili omnes aiunt: quoniam Deus ſolum virum fecit ex limo, fœminam ex viro. Sed mihi melius ſapere videntur, qui vtrunque ſexum reſurrecturũ eſſe non dubitant. Non enim libido erit, quæ confuſionis eſt cauſa. Nam prius quàm peccaſſent, nudi erant: & non confundebantur vir & fœmina. Corporibus ergo illis vitia detrahentur: natura ſeruabitur. Non eſt autem vitium ſexus fœmineus, ſed natura: quæ tunc quidem & à concubitu & à partu immunis erit: erunt tamen membra fœminea non accommodata vſui veteri, ſed decori nouo, quo non alliciatur aſpicientis concupiſcentia quæ nulla erit, ſed Dei laudetur ſapientia atque clementia: qui & quod non erat fecit, & liberauit à corruptione quod fecit. Vt enim in exordio generis humani de latere viri dormientis coſta detracta, fœmina fieret,[a] Chriſtum & Eccleſiam tali facto iam tunc prophetari oportebat. Sopor quippe ille viri mors erat Chriſti, cuius exanimis in cruce pendentis latus lancea perforatũm eſt, atque inde ſanguis & aqua profluxit: quæ ſacramenta eſſe nouimus, quibus ædificatur Eccleſia. Nam hoc etiam verbo ſcriptura vſa eſt, vbi non legitur, formauit aut finxit, ſed ædificauit eam in mulierem. Vnde & Apoſtolus ædificationem dicit corporis Chriſti, quod eſt Eccleſia. Creatura eſt ergo Dei fœmina, ſicut vir: ſed vt de viro fieret, [b]vnitas commendata eſt. Vt autem illo modo fieret, Chriſtus, vt dictum eſt, & Eccleſia figurata eſt. Qui ergo vtrunque ſexum inſtituit, vtrunque reſtituet, deniq; & ipſe Ieſus interrogatus à Saducæis, qui negabant reſurrectionem: cuius ſeptem fratrum erit vxor, quam ſinguli habuerunt, dũ quiſque eorũ vellet defuncti ſemẽ, ſicut lex præceperat excitare. Erratis, inquit, neſcientes ſcripturas, neque virtutẽ Dei. Et quũ aptus locus eſſet, vt diceret: de qua enim me interrogatis, vir erit ipſa, nõ mulier: non hoc dixit: ſed dixit: In reſurrectione enim neque nubent, neque vxores ducent, ſed ſunt ſicut angeli Dei in cælo. Aequales vtique angelis immortalitate ac felicitate, nõ carne: ſicut nec reſurre-

ctione, qua non indignetur angeli: quoniam nec mori potuerunt. Nuptias ergo dominus futuras negauit esse in resurrectione, non fœminas: & ibi negauit, vbi talis quæstio vertebatur, vt eã negato sexu muliebri celeriore facilitate dissolueret, si eum ibi prænosceret nõ futurum: imò etiam futurum esse firmauit dicendo, Non nubent: quod ad fœminas pertinet: neque vxores ducent: quod ad viros. Erunt ergo, quæ vel nubere hîc solent: vel ducere vxores: sed ibi hoc non facient.

L. VIVES.

a Christum &.} *Sic Apostolus interpretatur ad Ephes. 5.*

b Vnitas comm.} *Vt concordia esset maior, sciretque alter se alteram genuisse, & hæc ex illo esse profectam: sed ita vt eadem videatur res & vir & vxor, nihilque sit quod eos diuidat & disiungat, quo nihil potest esse rei familiari & coniugali vitæ salutarius.*

c Neque nubent, neque vxores ducent.} *Illud fœminarum est, hoc virorum. Vulgò nubentur legimus: August. refugit vocabulum, & quod viris parum accommodatur, & si apud priscos nubere dicebantur & viri: quemadmodum Græcè γαμεῖσθαι, vt docet Nonius Marcellus.*

De viro perfecto, id est Christo, & corpore eius, id est Ecclesia, quæ est ipsius plenitudo. CAP. XVIII.

PRoinde quod ait apostolus, occursuros nos omnes in virum perfectum, totius ipsius circunstantiam lectionis considerare debemus: quæ ita se habet: Qui descendit, inquit, ipse est, & qui ascendit super omnes cælos, vt adimpleret omnia. Et ipse dedit quosdam quidem apostolos, quosdam autem prophetas, quosdam verò euangelistas: quosdam autem pastores & doctores, ad consummationem sanctorum in opus ministerij, in ædificationem corporis Christi, donec occurramus omnes in vnitatem fidei, [a] & agnitionem filij Dei, in virum perfectum, in mensuram ætatis plenitudinis Christi: vt vltra non simus paruuli iactati, & circumlati omni vento doctrinæ, in illusione hominum, in astutiam ad machinationem erroris. Veritatem autem facientes in charitate augeamur in illo per omnia, qui est caput Christus, ex quo totum corpus connexũ & compactũ, per omnem tactum subministrationis secundũ operationem in mensuram vniuscuiusque partis incrementum corporis facit in ędificationem sui, in charitate. Ecce qui est vir perfectus, caput & corpus, quod constat omnibus membris, quæ suo tempore

complebuntur. Quotidie tamen eidem corpori accedunt, dum ædificatur Ecclesia cui dicitur: Vos autem estis corpus Christi, & membra. Et alibi: Pro corpore, inquit, eius, quod est Ecclesia. Itémq; alibi: Vnus panis, vnum corpus multi sumus. De cuius corporis ædificatione & hîc dictum est: Ad consummationem sanctorum, in opus ministerij, in ædificationẽ corporis Christi. Ac deinde subiectum est vnde nunc agimus: Donec occurramus omnes in vnitatem fidei, & agnitionem filij Dei, in virum perfectum, in mensuram ætatis plenitudinis Christi, & cætera: donec eadem mensura in quo corpore intelligenda esset, ostenderet, dicens: Augeamur in illo per omnia, qui est caput Christus, ex quo totum corpus connexum, & compactum per omnem tactum subministrationis secundum operationem in mensuram vniuscuiusq; partis. Sicut est ergo mensura vniuscuiusque partis, ita totius corporis, quod omnibus suis partibus constat, est vtiq; mensura plenitudinis, de qua dictum est: In mensuram ætatis plenitudinis Christi. Quam plenitudinem etiam illo commemorauit loco, vbi ait de Christo: Et ipsum dedit caput super omnem ecclesiã, quæ est corpus eius, plenitudo eius, qui omnia in omnibus adimplet. Verum si hoc ad resurrectionis formam, in qua erit vnusquisq; referendum esset, quid nos impediret, nominato viro, intelligere & fœminam, vt virum pro homine positum acciperemus: sicut in eo quod dictum est: Beatus vir qui timet dominum: vtique ibi sunt & fœminæ, quæ timent dominum?

L. VIVES.

a ET agnitionem filij Dei] *Vulgò: Et agnitionis filij Dei. Sic legit Hieronymus: & sic est Græcè, καὶ ἐπιγνώσεως τοῦ υἱοῦ τοῦ θεοῦ. Significat vnitatem illã esse fidei, & agnitionis filij Dei, non occursum.*

Quòd omnia vitia corporis, quæ in hac vita humana contraria sunt decori, in resurrectione non sint futura, vbi manente naturali substantia, in vnam pulchritudinem qualitas concurret & quantitas. CAP. XIX.

QVid iam respondeam de capillis atque vnguibus? Semel quippe intellecto ita nihil periturum esse de corpore, vt deforme nihil sit in corpore: simul intelligetur ea quæ deformem factura fuerant enormitatem, massæ ipsi accessura esse, non locis, in quibus membrorum forma turpetur. Velut si de limo vas fieret, quod rursus in eundem limum redactum totum de toto iterum fieret, non

esset

esset necesse, vt illa pars limi, quæ in ansa fuerat, ad ansam, rediret: aut quæ fundum fecerat, ipsa rursus faceret fundum: dum tamen totum reuerteretur in totum, id est, totus ille limus in totum vas, nulla sui perdita parte remearet. Quapropter si capilli toties tósi, vnguésve desecti, ad loca sua deformiter redeunt, non redibunt: nec tamen cuiq; resurgenti peribunt, quia in eandem carnem, vt quencunque ibi locum corporis teneant, seruata partium congruentia, materię mutabilitate vertentur. Quamuis quòd ait dominus, Capillus capitis vestri non peribit: non de lõgitudine, sed de numero capillorum dictum multò aptius posit intelligi. Vnde & alibi dicit: Capilli capitis vestri numerati sunt omnes. Neque hoc ideo dixerim, quòd aliquid existimem corpori cuiquam periturum, quod naturaliter inerat, seu quod deforme natum fuerat: non vtique ob aliud, nisi vt hinc quoque ostenderetur, quàm sit pœnalis conditio ista mortalium, sic esse rediturum, vt seruata integritate substantiæ deformitas pereat. Si enim statuam potest artifex homo, quam propter aliquam causam deformem fecerat, conflare & pulcherrimam reddere ita vt nihil inde substantiæ, sed sola deformitas pereat: ac si quid in illa figura priore indecenter extabat, nec parilitati partium congruebat, non de toto, vnde fecerat, amputare, atq; separare, sed ita conspergere vniuerso atq; miscere, vt nec fœditatē faciat, nec minuat quantitatem: quid de omnipotenti artifice sentiendum est? Ergóne nõ poterit quasque deformitates humanorum corporum non modò vsitatas, verumetiam raras, atque monstrosas, quæ huic miseræ vitę congruunt, abhorrēt autem ab illa futura felicitate sanctorum, sic auferre, ac perdere, vt quascunq; earum faciunt, & si naturalia, tamē indecora excrementa substantiæ corporalis, nulla eius diminutione tollantur? Ac per hoc non est macris pinguibúsve metuendũ, ne ibi etiam tales sint, quales si possent, nec hîc esse voluissēt. [a]Omnis enim corporis pulchritudo est partium congruentia cum quadam coloris suauitate. Vbi autem non est partium congruentia, aut ideo qui offendit,[b] quia paruum est: aut ideo quia nimium. Proinde nulla erit deformitas, quã facit incongruentia partium: vbi & quæ praua sunt corrigentur; & quod minus est quã decet, vnde creator nouit, inde supplebitur: & quod plus est quàm decet, materiæ seruata integritate, detrahetur. Coloris porro suauitas quanta erit, vbi iusti fulgebunt

sicut sol in regno patris sui? Quæ claritas in Christi corpore cùm resurrexit, ab oculis discipulorum potius abscôdita fuisse, quàm defuisse credenda est. Nô enim eam ferret humanus atq; infirmus aspectus, quando ille à suis ita deberet attendi, vt posset agnosci. Quò pertinuit etiã vt contrectãtibus ostenderet suorum vulnerum cicatrices: vt etiam cibum potúmq; sumeret: non alimentorũ indigentia, sed ea qua & hoc poterat potestate. Cùm autem aliquid non videtur, quamuis adsit, à quibus alia quæ pariter adsunt, videtur: sicut illã claritatem dicimus adfuisse non visam, à quibus alia videbantur, [c] ἀορασία Græcè dicitur: quod nostri interpretes Latinè dicere nô valẽtes, in lib. Gen. cæcitatem interpretati sunt. Hanc enim passi sunt Sodomitę, quando quærebant ostium iusti viri: nec poterant inuenire. Quæ cæcitas fuisset, qua fit vt nihil possit videri, non ostium quo ingrederentur, sed duces itineris, à quibus inde abducerentur, inquirerent.

L. VIVES.

a Omnis enim corporis pulchritudo.} *Definitio hæc est pulchritudinis apud Ciceronem Tertio Tusculanarum quæstionum, qui in primo Officiorum duo pulchritudinis facit genera: quorum in altero dignitas insit, in altero venustas. Est & in alia ætate alia ratio pulchritudinis: vt Aristoteles libro Rhetoricorum primo docet. Alia enim est pueri, alia iuuenis, alia viri, alia senis: sed in vniuersum ea definitione comprehensa videtur pulchritudo.*

b Quia paruum est, aut ideo quia nimium.} *Varia lectio: alij quia paruum & nimium: alij, quia prauum & minimum: quæ videtur procedere. Tria sunt difformium genera, quæ aut maiora, aut minora, aut secus quàm oportet decétque. Hæc sunt loco isto comprehensa. Nam prauum recto est contrarium.*

c ἀορασία Græcè dicitur.} *Est enim ὁράω video, & ὅρασις visio: hinc per priuationem ἀορασία visioni contrarium. & ἀόρατα, quæ à Platone, Aristotele, & cæteris philosophis dicuntur inuisibilia, ἀορασίας nescio an sit aliquod Latinum verbum.*

Quòd in resurrectione mortuorum, natura corporum quibuslibet modis dissipatorum, in integrum vndecunque reuocanda sint.

CAP. XX.

Nescio quo autẽ modo sic afficimur amore martyrum beatorum, vt velimus in illo regno in eorum corporibus videre vulnerum cicatrices, quæ pro Christi nomine pertulerũt: & fortasse videbimus.

Non

Nō enim deformitas in eis, sed dignitas erit: & quædā, quamuis in corpore, non corporis, sed virtutis pulchritudo fulgebit: nec ideo tamen si aliqua martyribus amputata & ablata sunt membra, sine ipsis membris erunt in resurrectione mortuorum: quibus dictum est: Capillus capitis vestri non peribit. Sed si hoc decebit in illo nouo seculo, vt indicia gloriosorum vulnerum in illa immortali carne cernantur, vbi membra, vt præciderētur, percussa vel secta sunt, ibi cicatrices, sed tamē eisdem membris redditis non perditis apparebunt. Quamuis itaq; omnia quæ acciderunt corpori vitia, tunc non erunt: nō sunt tamen deputāda vel appellāda vitia virtutis indicia. Absit autem, vt ad resuscitāda corpora, vitæq; reddēda, non possit omnipotentia creatoris omnia reuocare, quę vel bestia, vel ignis assumpsit: vel in puluerem cinerémve collapsum, vel in humorem solutum, vel in auras est exhalatum. [a]Absit vt sinus vllus secretúmq; naturæ ita recipiat aliquid subtractū sensibus nostris, vt omnium creatoris aut lateat cognitionē, aut effugiat potestatem. Deum certè[b] volens, sicut poterat definire Cicero tātus autor ipsorum: Mens quædā, inquit, est soluta & libera, secreta ab omni concretione mortali, omnia sentiēs & mouens, ipsáq; prędita motu sempiterno. Hoc autē reperit in doctrinis magnorum philosophorū. Vt igitur secūdùm ipsos loquar, quomodo aliquid vel latet omnia sentiētem, vel irreuocabiliter fugit omnia mouentē? Vnde iam etiā quæstio illa soluēda est: quæ difficilior videtur cæteris, vbi quæritur, cū caro mortui hominis etiā alterius fit viuentis caro, cui potius eorum in resurrectione reddatur. Si enim quispiam cōfectus fame, atq; cōpulsus, vescatur cadaueribus hominū, quod malum aliquoties accidisse[c] & vetus testatur historia, & nostrorū temporū infelicia experimenta docuerūt: num quisquam veridica ratione cōtendet, totum digestū fuisse per imos meatus, nihílq; inde in eius carnem mutatū atq; conuersum, cùm ipsa macies quæ fuit. & non est, satis indicet quę illis escis detrimēta suppleta sint? Iam itaq; aliqua paulò antè pręmisi, quę ad istū quoque nodum soluendū valere debebunt. Quicquid enim carniū exhausit fames, vtiq; in auras est exhalatū: vnde diximus omnipotentē Deum posse reuocare quod fugit. Reddetur ergo caro illa homini, in quo esse caro humana primitus cœpit. Ab illo quippe altero tanquam mutuò sumpta deputanda est: quę sicut æs alienū ei redhibēda est, vnde sumpta

est. Sua verò illi, quē fames exinanierat, ab eo qui potest etiā exhalata reuocare, reddetur. Quamuis etsi omnibus perisset modis, nec vlla eius materies in vllis naturæ latebris remāsisset, vnde vellet: eā repararet omnipotens Sed propter sentētiā veritatis, qua dictū est: Capillus capitis vestri non peribit: absurdū est vt putemus, cū capillus hominis perire nō posit, tantas carnes fame depastas atq; consumptas perire potuisse. Quibus omnibus pro nostro modulo cōsideratis atq; tractatis hæc summa cōficitur, vt in resurrectione carnis in ęternū eas mēsuras habeat corporū magnitudo, quas habebat, perficiēdę siue perfectę, cuiuscūq; indita corpori ratio iuuētutis, in mem brorū quoque omniū modulis cōgruo decore seruato. Quod decus vt seruetur, si aliquid demptū fuerit indecēti alicui grā ditati in parte aliqua cōstitutę, quod per totū spargatur: vt neque id pereat, & congruētia partiū vbiq, teneatur, nō est absurdū, vt aliquid inde etiā staturę corporis addi posse credamus, cū omnibus partibus vt decorē custodiāt, id distribuitur: quod si enormiter in vna esset, vtique non deceret. Aut si cōtēditur in ea quenque statura corporis resurrecturum esse, in qua defunctus est, nō pugnaciter resistēdū est tantū absit omnis deformitas, omnis infirmitas, omnis tarditas, omnisq; corruptio: & si quid aliud illud nō decet regnū in quo resurrectionis & promissionis filij æquales erunt angelis Dei: si non corpore, non ætate, certè felicitate. L. VIVES.

a Absit vt sinus. } *Diligenti & acuto patrisfamilias in promptu est, & velut ad manum, ac ante oculos. vbi qui quam in quamlibet amplis suis ædibus sit reconditum: & Deum aliquid putabimus in hoc mundo latere? cuius infinitæ sapientiæ minor est hic totus mundus, quàm cuiuis nostrûm angustissima & minima capsula.*

b Volēs, sicut poterat, definire Cicero. } *Cicero 1. Tusc. Nec verò Deus ipse. qui intelligitur à nobis, alio modo intelligi potest, nisi mens soluta quædam & libera &c,*

c Et vetus testatur historia. } *Omni ætate obsessionibus pressi. ad hoc sunt adacti: & gentes sunt, quæ non aliis carnibus aluntur, quæ ob id ἀνθρωποφάγοι nominantur.*

De nouitate corporis spiritalis, in quam sanctorum caro mutabitur.

CAP. XXI.

Restituetur ergo & quicquid de corporibus viuis, vel post mortem de cadaueribus periit, & simul cum eo, quod in sepulchris remansit, in spiritalis corporis

ris nouitatem ex animalis corporis vetustate mutatum resurget, incorruptione atque immortalitate vestitum. Sed etsi vel casu aliquo graui, vel inimicorũ immanitate totum penitus conteratur in puluerẽ, atque in auras vel in aquas dispersum quantũ fieri potest, nusquàm esse sinatur, omnino nullo modo subtrahi poterit omnipotẽtiæ creatoris, sed capillus in eo capitis non deperibit. Erit ergo spiritui subdita caro spiritalis, sed tamen caro, non spiritus: sicut carni subditus fuit spiritus ipse carnalis, sed tamen spiritus, non caro. Cuius rei habemus experimẽtum in nostræ pœnæ deformitate. Non enim secũdum carnem, sed vtique secundum spiritũ carnales erãt quibus ait Apostolus: Nõ potui vobis loqui quasi spiritalibus sed quasi carnalibus. Et homo spiritalis sic in hac vita dicitur, vt tamen corpore adhuc carnalis sit: & videat aliam legẽ in mẽbris suis repugnãtem legi mentis suæ. Erit autem etiam corpore spiritalis, quum eadem caro sic resurrexerit, vt fiat quod scriptu est: Seminatur corpus animale, surgit corpus spiritale. Quæ sit autem, & quàm magna spiritalis corporis gratia, quoniam nondum venit in experimẽtum, vereor, ne temerarium sit omne quod de illa profertur eloquium. Veruntamen quia spei nostræ gaudium propter Dei laudem non est tacẽdum, de intimis ardentis sancti amoris medullis dictum est: Domine, dilexi decorem domus tuæ: de donis eius quæ in hac ærumnosissima vita bonis malisque largitur, ipso adiuuante coniiciamus, vt possumus, quãtum sit illud, quod nondum experti, vtique dignè eloqui non valemus. Omitto enim quãdo fecit hominem rectum: omitto vitam illam duorum coniugum in paradisi fœcunditate felicem, quãdo tam breuis fuit, vt ad nascẽtium sensum nec ipsa peruenerit: in hac quam nouimus, in qua adhuc sumus, cuius tentationes, imò quàm totam tentationem quandiu in ea sumus quantumlibet proficiamus perpeti non desinimus, quæ sint indicia circa genus humanum bonitatis Dei, quis poterit explicare?

De miseriis ac malis, quibus humanum genus merito primæ præuaricationis obnoxium est: & à quibus nemo nisi per Christi gratiam liberatur. CAP. XXII.

Am quod ad primam originem pertinet omnium mortaliũ progeniem fuisse dãnatam, hæc ipsa vita, si vita dicẽda est, tot & tantis malis plena testatur. Quid enim aliud indicat horrẽda quædã pro-

funditas ignorãtiæ, ex qua omnis error exiſtit, qui omnes filios Adam tenebroſo quodam ſinu ſuſcipit, vt homo ab illo liberari ſine labore, dolore, timore non poſſit? Quid amor ipſe tot rerũ vanarũ atque noxiarũ, & ex hoc mordaces curæ, perturbationes, mœrores, formidines, inſana gaudia, diſcordiæ, lites, bella, inſidiæ, iracundiæ, inimicitiæ, fallacia, adulatio, fraus, furtũ, rapina, perfidia, ſuperbia, ambitio, inuidentia, homicidia, parricidia, crudelitas, ſæuitia, nequitia, luxuria, petulantia, impudẽtia, impudicitia, fornicationes, adulteria, inceſta, & cõtra naturã vtriuſq; ſexus tot ſtupra atque immunditię, quas turpe eſt etiam dicere, ſacrilegia, hæreſes, blaſphemiæ, periuria, oppreſſiones innocentium, calumniæ, circunuẽtiones, præuaricationes, falſa teſtimonia, iniqua iudicia, violẽtię, latrocinia, & quicquid talium malorum in mentẽ non venit, & tamen de vita iſta hominũ non recedit? Verùm hæc hominum ſunt malorũ, ab illa tamẽ erroris & peruerſi amoris radice venientia, cùm qua omnis filius Adã naſcitur. Nam quis ignorat cum quanta ignorantia veritatis, quæ etiã in infantibus manifeſta eſt, & cum quanta abundãtia vanæ cupiditatis, quę in pueris incipit apparere, homo veniat in hãc vitam, [a] ita vt ſi dimittatur viuere, vt velit, & facere quicquid velit, in hęc facinora & flagitia quæ cõmemoraui, & quæ commemorare non potui vel cuncta vel multa perueniat? Sed diuina gubernatione non omnimodo deſerente damnatos, & Deo nõ cõtinente in ira ſua miſerationes ſuas, in ipſis ſenſibus generis humani prohibitio & eruditio contra iſtas cum quibus naſcimur tenebras vigilant, & contra hos impetus [b] opponuntur, plenæ tamen interim laborũ & dolorum. Quid enim ſibi volunt multimodæ formidines, quæ cohibendis paruulorũ vanitatibus adhibentur? Quid pedagogi, quid magiſtri, quid ferulæ, quid lora, quid virgæ, quid diſciplina illa qua ſcriptura ſancta dicit dilecti filij latera eſſe tundenda, ne creſcat indomitus, domaríque iam durus aut vix poſſit, aut fortaſſe nec poſſit? Quid agitur his pœnis omnibus niſi vt debelletur imperitia, & praua cupiditas refrænetur, cũ quibus malis in hoc ſeculo viuimus? Quid eſt enim, quod cũ labore meminimus, ſine labore obliuiſcimur: cũ labore diſcimus, ſine labore neſcimus: cum labore ſtrenui, ſine labore inertes ſumus? Nónne hinc apparet in quid velut pondere ſuo procliuis & prona ſit vitioſa natura, & quanta ope vt hinc liberetur indigeat? Deſidia,

dia, segnicies, pigritia, negligentia, vitia sunt vtique quibus labor fugitur, quum labor ipse etiam qui est vtilis, pœna fit. Sed præter puerilesp œnas, sine quibus dici nō potest, quòd maiores volunt, qui vix aliquid vtiliter volūt, quot & quātis pœnis genus agitetur humanū, quæ non ad malitiam nequitiámque iniquorū, sed ad cōditionē pertinēt miseriámque cōmunem, quis vllo sermone digerit, quis vlla cogitatione cōprehēdit: quātus est metus, quāta calamitas ab orbitatibus atque luctu, à damnis & damnationibus, à deceptionibus & mendaciis hominum, à suspicionibus falsis, ab omnibus violentis facinoribus & sceleribus alienis: quādoquīdem ab eis, & deprædatio, & captiuitas, & vincula, & carceres, & exilia, & cruciatus, & amputatio membrorū, & priuatio sensuum, & oppressio corporis ad obscœnā libidinē opprimētis explendā, & alia multa horrenda sæpe contingunt? Quid ab innumeris casibus qui forinsecus corpori formidātur, æstibus & frigoribus, tempestatibus, imbribus, alluuionibus, coruscatione, tonitru, grādine, fulmine, motibus hiatibúsque terrarū, oppressionibus ruinarum, ab offensione & pauore, vel etiā malitia iumentorum à tot venenis fruticū, aquarum, aurarum, bestiarū ac ferarum, vel tantūmodo molestis vel etiam mortiferis morsibus, à rabie quę contingit ex rabido cane, vt etiā blanda & amica suo domino bestia nonnunquàm vehementius & amarius quàm leones draconésque metuatur, faciátq; hominē quē fortè attaminauerit contagione pestifera ita rabiosum, [c] vt à parētibus, coniuge, filiis peius omni bestia formidetur? Quæ mala patiuntur nauigantes? Quæ terrena itinera gradientes? Quis ambulat vbicunque nō inopinatis subiacēs casibus? [d] De foro quidam rediens domū, sanis pedibus suis cecidit, pedem fregit, & ex illo vulnere finiuit hanc vitam. Quid videtur sedente securius? De sella in qua sedebat cecidit Heli sacerdos, & mortuus est. Agricolæ, imò verò omnes homines quot & quātos à cælo & terra, vel perniciosis animalibus casus metuunt agrorum fructibus? Solent tamen de frumentis tādem collectis & reconditis esse securi. Sed quibusdam, quod nouimus, prouentū optimum frumentorū fluuius improuisus fugientibus hominibus de horreis eiecit atque abstulit. Contra milleformes dæmonū incursus, quis innocentia sua fidit, quandoquidem ne quis fideret etiā paruulos baptizatos, quibus certè nihil est innocentius, aliquando sic vexant, vt in eis maximè

Deo sinente ista mõstretur huius vitæ flenda calamitas, & alterius desiderãda felicitas?Iam verò de ipso corpore tot existunt morborũ mala,[e] vt nec libris medicorum cuncta comprehensa sint. In quorũ pluribus ac penè omnibus etiam ipsa adiumenta & medicamenta tormenta sunt,vt homines à pœnarũ exitio,pœnali eruantur auxilio. Nõnne ad hoc perduxit sitientes homines ardor immanis, vt vrinã quoque humanãm vel etiam suam biberent?Nõnne ad hoc fames, vt à carnibus hominũ abstinere se nõ possent,nec inuentos homines mortuos,sed propter hoc à se occisos.nec quoslibet alienos.verũ etiam filios,matres incredibili crudelitate, quàm rabida esuries faciebat,absumerent?Ipse postremò somnus,qui propriè quietis nomẽ accepit,quis verbis explicet[f] sæpe somniorum visis quàm sit inquietus:& quàm magnis licet falsarum rerum terroribus,quas ita exhibet,& quodãmodo exprimit,vt à veris eas discernere nequeamus, animam miseram sensúsque perturbet? Qua falsitate visorum etiam vigilantes in quibusdam morbis & venenis miserabilibus agitentur, quamuis multimoda varietate fallaciȩ homines etiã sanos maligni dæmones nonnunquã decipiant,talibus visis etiam si eos per hæc ad sua traducere nõ potuerint,sensus tamẽ eorum solo appetitu qualitercunque persuadente falsitatis illudant. Ab huius tam miseræ quasi quibusdam inferis vitæ, non liberat nisi gratia saluatoris Christi Dei ac domini nostri.Hoc enim nomen est ipse Iesus interpretatur quippe saluator,maximè ne post hãc miserior ad sempiterna suscipiat, non vita sed mors.[g] Nam ista quamuis fint per sancta ac sanctos curationũ magna solatia, tamen ideo non semper etiã ipsa beneficia tribuuntur petentibus,ne propter hoc religio quæratur,quȩ propter aliam magis vitã vbi mala non erunt omnino vlla,quærenda est. Et ad hoc meliores quosque in his malis adiuuat gratia, vt quãtò fideliore,tantò fortiore corde tolerẽtur, ad quam rem etiam philosophiã prodesse dicũt docti huius seculi, quàm dij[h] quibusdam paucis,vt ait Tullius, veram dederunt,[i]Nec hominibus, inquit, ab his aut datum est donum maius,aut potuit vllum dari · vsqueadeò & ipsi contra quos agimus quoquo modo cõpulsi sunt in habenda, non quacunque,sed vera philosophia diuinam gratiam confiteri.Porrò si paucis diuinitus datum est veræ philosophiæ contra miserias huius vitæ vnicum auxilium, satis & hinc apparet humanum genus ad luendas miso-

miseriarum pœnas esse damnatum. Sicut autem hoc, vt fatentur, nullum diuinum maius est donum, sic à nullo Deo dari credendum est, nisi ab illo, quo & ipsi qui multos deos colūt, nullum dicunt esse maiorem.

L. VIVES.

a SI dimittatur viuere vt velit.} *Nulla esset effrænior fera, aut immanior homine, si educatio & disciplina non succurreret: si sibi ipse relinqueretur, tota rationis vis ad explēdas animi cupiditates conuerteretur, nec esset etiam insipientior bestia, nec animal magis brutum.*

b Opponuntur plenè.} *Aliàs pugnant, pœnæ tamen etiam ipsæ laborum & do.*

c Vt à parentibus.} *Præfocatur enim morsus à rabido cane.*

d De foro quidam.} *Tales mortes aliquot refert Plinius libro 7. cap. 4. & Valer. lib. 9.*

e Vt nec libris med.} *Huius morbi perniciosissimi, & maximè vulgaris, quem alij Gallicum, alij Neapolitanum vocant. Est autem Indicus, illinc enim est in hunc orbem inuectus, cùm quo in illa Hispaniensi India infantes nascuntur: sed de hoc nihil inuenitur scriptum à veteribus. Quid de sudore pestifero, qui paucissimis horis extinguit quē inuadit, nisi succurratur? Proximè cùm essem Brugis, ad ssé que Carolus Cæsar, nobilissimus vir quidam maximo dolore afflictabatur morbi noui & insoliti, de quo se nihil apud antiquos legisse aiebat Ioannes Martinus Poblatio medicus, qui si non legerat vir, vt in mathematicis artibus, ita & in re medica summus & singularis, aut nihil de eo priores scripserunt, aut quæ scripsere, sicut alia pleraque desiderantur.* **Ioannes Martinus Poblatio**

f Sæpe somniorum.} *Dicit at hoc Dido illa Vergiliana Annæ sorori, querens se in somniis terreri.*

g Nam ista quamuis.} *Alibi sic: Nam in ista quamuis sint per sancta & sanctos.*

h Quibusdam paucis, vt ait Tul.} *Vbi hoc ad verbum dicat Cicero non sat memini. sententia similis est in 5. De finib. vbi ex Platone beatum dicit illum cui etiam in senectute contigerit, vt sapientiam verásque opiniones assequi possit.*

i Nec hominibus, inquit, ab his aut datum est.} *Etiam Platonis est, quàm Cicero in Timæo vertit, qui de vniuersitate inscribitur, súntque verba postrema: quibus ex rebus philosophiam adepti sumus, quo bono nullum exoptabilius, nullum præstantius, neque datum est mortaliū generi, neq; munere dabitur. Et in primo De legibus: Ita fit vt maior omniū bonarum rerū sit sapientia, cuius amor Græco verbo philosophiæ nomen inuenit, qua nihil à diis immortalibus vberius, nihil floren-*

tius, nihil præstabilius hominum vitæ datum est.

De his quæ præter illa mala quæ bonis malisque communia sunt, ad iustorum laborem specialiter pertinent.

CAP. XXIII.

Præter hæc autem mala huius vitæ bonis malisque communia, habent in ea iusti etiam proprios quosdam labores suos, quibus aduersus vitia militant, & in talium præliorum tentationibus periculisque versantur. Aliquando enim concitatius, aliquando remissius, non tamen desinit caro concupiscere aduersus spiritum, & spiritus aduersus carnem, vt non ea quæ volumus faciamus, omnem malam concupiscentiam consumendo, sed eam nobis, quantum diuinitus adiuti possumus, non eis consentiendo, subdamus, vigiliis continuis excubantes: ne opinio verisimilis fallat, ne decipiat sermo versutus, ne se tenebræ alicuius erroris offundant: ne quod bonum est malum, aut quod malum est bonum esse credatur, ne ab his quæ agenda sunt metus reuocet, ne in ea quæ agenda non sunt cupido præcipitet: ne super iracundiam sol occidat, ne inimicitiæ prouocent ad retributionem mali pro malo: ne absorbeat inhonesta vel immoderata tristitia: ne impartiendorum beneficiorum ingerat mens ingrata torporem: ne maledicis rumoribus bona conscientia fatigetur: ne temeraria de alio suspicio nostra decipiat, ne aliena de nobis falsa nos frãgat: ne regnet peccatum in nostro mortali corpore ad obediendum desideriis eius: ne membra nostra exhibeãtur iniquitatis arma peccato: ne oculus sequatur concupiscentiam: ne vindicandi cupiditas vincat: ne in eo quod male delectat, vel visio vel cogitatio remoretur: ne improbũ aut indecens verbũ libẽter audiatur: ne fiat quod nõ licet etiã si libet: nec in hoc bello laborũ periculorũmq; plenissimo, vel de viribus nostris speretur faciẽda victoria, vel viribus nostris facta tribuatur, sed eius gratiæ, de quo ait Apostolus: Gratias autẽ Deo, qui dat nobis victoriã per dominum nostrum Iesum Christum. Qui & alio loco: In his, inquit, omnibus superuincimus, per eum qui dilexit nos. Sciamus tamen quantalibet virtute præliandi vitiis repugnemus, vel etiam vitia superemus & subiugemus, quandiu sumus in hoc corpore, nobis deesse nõ posse vnde dicamus Deo: Dimitte nobis debita nostra. In illo autẽ regno vbi semper cùm corporibus immortalibus erimus, nec prælia nobis erũt vlla, nec debita, quæ

quæ nusquam & nunquam essent, si natura nostra sicut recta creata est permaneret. Ac per hoc etiã noster iste conflictus in quo periclitamur, & de quo nos victoria nouissima cupimus liberari, ad vitæ huius mala pertinet, quam tot tãtorúmque testimonio malorum probauimus esse damnatam.

De bonis, quibus etiam hanc vitam damnationi obnoxiam Creator impleuit, CAP. XXIIII.

IAm nunc considerandum est hanc ipsam miseriam generis humani, in qua laudatur iustitia punientis, qualibus & quàm multis impleuerit bonis eiusdem bonitas, cuncta quæ creauit administrantis. Primùm benedictionem illam quam protulerat ante peccatum, dicens: Crescite & multiplicamini, & replete terram: nec post peccatum voluit inhibere, mansitque in stirpe damnata donata fœcunditas, nec illam vim mirabilem seminum, imò etiam mirabiliorem qua efficiuntur & semina, inditam corporibus humanis, & quodammodo intextam, peccati vitium potuit auferre, quo nobis impacta est etiã necessitas mortis: sed vtrunque simul currit isto quasi fluuio atque torrente generis humani: malum quòd à parente trahitur, & bonũ quod à creante tribuitur. In originali malo duo sunt, peccatũ atque suppliciũ. In originali bono alia duo, propagatio & conformatio. Sed quãtum ad præsentem pertinet intentionem nostram, de malis quorum vnum de nostra venit audacia, id est peccatum, alterum de iudicio Dei, id est supplicium, iam satis diximus. Nunc de bonis Dei, quæ ipsi quoque vitiatæ damnatæque naturæ contulit, siue vsque nũc confert, dicere institui. Neque enim damnando aut totum abstulit quod dederat: alioquin nec esset omnino: aut eam remouit à sua potestate etiam cum diabolo pœnaliter subdidit, quum nec ipsum diabolum à suo alienauerit imperio, quandoquidem vt ipsius quoque diaboli natura subsistat, ille facit qui summè est, & facit esse quicquid aliquo modo est. Duûm igitur illorum quæ diximus bona, etiam in naturam peccato vitiatam, suppliciòque damnatam, de bonitatis eius quodam veluti fonte manare, propagationem in primis mundi operibus benedictione largitus est, à quibus operibus die septimo requieuit. Conformatio verò in illo eius est opere, quousque nunc operatur. Efficacem quippe potentiam suam si rebus subtrahat, nec progredi poterunt, & suis dimẽsis motibus peragere tempora, nec prorsus in eo

quòd creatæ sunt aliquatenus permanebunt. Sic ergo creauit hominem Deus, vt illi adderet fertilitatem quandam, qua homines alios propagaret, congenerans eis ipsam etiam propagandi possibilitatem, non necessitatem: quibus tamen voluit hominibus obstulit eam Deus, & steriles fuerunt: non tamen generi humano abstulit semel datam primis duobus coniugibus[a] benedictionẽ generãdi. Hæc ergo propagatio quamuis peccato ablata non fuerit, non tamen etiam ipsa talis est, qualis fuisset, si nemo peccasset. Ex quo enim homo in honore positus, posteaquam deliquit comparatus est pecoribus, similiter generat, nõ in eo tamen penitus extincta est quędã velut scintilla rationis, in qua factus est ad imaginem Dei. Huic autem propagationi si cõformatio non adhiberetur, nec ipsa in sui generis formas modósque procederet. Si enim non cõcubuissent homines, nihilominus Deus si vellet implere terras hominibus, quomodo creauit vnum sine commixtione maris & fœminæ, sic posset omnes: concumbentes verò nisi illo creante generantes esse non possunt. Sicut ergo ait Apostolus de institutione spiritali, qua homo ad pietatem iustitiámque formatur: Neque qui plantat est aliquid, neque qui rigat, sed qui incremẽtum dat Deus: ita etiam hic dici potest, nec qui cõcumbit, nec qui seminat est aliquid, sed qui format Deus. Nec mater quæ conceptum portat, & partum nutrit, est aliquid, sed qui incrementum dat Deus. Ipse nanque operationi, qua nunc vsque operatur, facit vt numeros suos explicent semina, & à quibusdam latentibus, atque inuisibilibus inuolucris in formas visibiles huius quod aspicimus decoris euoluant. Ipse incorpoream corporeámque naturam, illam præpositam, istam subiectam miris modis copulans & connectens animantem facit. Quod opus eius tam magnum & mirabile est, vt non solùm in homine, quod est animal rationale, & ex hoc cunctis terrenis animantibus excellẽtius atque præstantius, sed in qualibet minutissima muscula bene consideranti stuporem mentis ingerat, laudémque pariat creatoris. Ipse itaque animæ humanæ mẽtem dedit, vbi ratio & intelligentia in infante sopita est quodammodo, quasi nulla sit, excitanda scilicet atque excercẽda ætatis accessu, qua sit scientiæ capax atque doctrinæ, & habilis perceptioni veritatis & amoris boni. Qua capacitate hauriat sapientiã virtutibúsque sit prædita, quibus prudenter, fortiter, temperãter & iustè aduersus

uersus errores & cætera ingenerata vitia dimicet, eáque nullius rei desiderio nisi boni illius summi atque incommutabilis vincat. Quod etsi non faciat ipsa talium bonorum capacitas in natura rationali diuinitus instituta, quantum sit boni, quàm mirabile opus omnipotentis, quis competenter effatur, aut cogitat? Præter enim artes bene viuendi, & ad immortalem perueniendi felicitatem quæ virtutes vocantur, & sola Dei gratia quæ in Christo est, filiis promissionis regníque donãtur, nonne humano ingenio tot tantæque artes sunt inuentæ & exercitæ [b] partim necessariæ, partim voluntariæ, vt tam excellens vis mentis atque rationis in his etiam rebus, quas superfluas, imò & periculosas perniciosásque appetit, quantũ bonum habeat in natura, vnde ista potuit vel inuenire, vel discere, vel exercere testetur? Vestiméntorum & ædificiorũ ad opera quàm mirabilia, quàm stupenda industria humana peruenerit, quò in agricultura, quò in nauigatione profecerit: quæ in fabricatione quorúmque vasorũ, vel etiã statuarũ & picturarum varietate excogitauerit & impleuerit: quæ in theatris mirabilia spectantibus, audientibus incredibilia facienda & exhibenda molita sit: in capiẽdis, occidendis, domãdis irrationalibus animãtibus, quæ & quanta repererit: aduersus ipsos homines, tot genera venenorum, tot armorum, tot machinamentorum, & pro salute mortali tuenda atque reparanda, quot medicamenta atque adiumenta comprehenderit: pro voluptate faucium, quot condiméta & [c] gulæ incitamenta repererit: ad indicandas & suadẽdas cogitationes, multitudinem, varietatémque signorum, vbi præcipuum locum verba & literæ tenent: ad delectandos animos, quos elocutionis ornatus, quàm diuersorum carminum copiam: ad mulcendas aures, quot organa musica, quot cantilenæ modos excogitauerit: quantam peritiam dimensionũ atque numerorũ: meatúsque & ordines siderũ quãta sagacitate cõprehẽderit, quàm multa rerũ mũdanarum cognitione se impleuerit, quis possit eloqui, maximè si velimus non aceruatim cũcta cõgerere, sed in singulis immorari? In ipsis postremò erroribus & falsitatibus defendẽdis, quàm magna claruerint ingenia philosophorũ atque hæreticorũ, quis existimare sufficiat? Loquimur enim nũc de natura mẽtis humanæ, qua ista vita mortalis ornatur, nõ de fide atque itinere veritatis, qua illa immortalis acquiritur. Huius tãtæ naturæ cõditor quũ sit vtique Deus verus

& summus, ipso cuncto quæ fecit administrante, & summam potestatem, summámque habente iustitiam, nunquam profectò in has miserias decidisse, atque ex his præter eos solos qui liberabuntur, in æternas esset pœnas itura, nisi nimis grande peccatū in homine primo, de quo cæteri exorti sunt, præcessisset. Iam verò in ipso corpore, quamuis nobis sit cum beluis mortalitate cōmune, multísque earum reperiatur infirmius, quanta Dei bonitas, quanta prouidentia tanti creatoris, apparet? Nónne ita sunt in eo loco sensuum, & cætera mēbra disposita, speciésque ipsa ac figura & statura totius corporis ita modificata, vt ad ministerium animæ rationalis se indicet factam? Non enim vt animalia rationis expertia prona esse videmus in terram, ita creatus est homo, sed erecta in cælum corporis forma admonet eum quæ sursum sunt sapere. Porrò mira mobilitas quæ linguæ ac manibus attributa est ad loquendum & scribendū apta atque conueniens, & ad opera artiū plurimarū officiorúmque cōplenda, nónne satis ostendit, quali animæ vt seruiret tale sit opus adiunctum? Quanquam & detractis necessitatibus operandi, ita omnium partium cōgruentia numerosa sit, & pulchra sibi parilitate respōdeat, vt nescias vtrum in eo condendo maior sit vtilitatis habita ratio, quàm decoris. Certè enim nihil creatum videmus in hoc corpore vtilitatis causa, quod non habeat etiam decoris locū. Plus autem nobis id appareret, si numeros mensurarum, quibus inter se cuncta cōnexa sunt & coaptata nossemus, quos forsitan data opera in his quæ foris eminent, humana posset inuestigare solertia. Quæ verò tecta sunt atque à nostris remota conspectibus, sicuti est tāta perplexitas venarū atque neruorū & viscerū, secreta vitalium: inuenire nullus potest. Quia etsi medicorum diligentia nonnulla crudelis, [d] quos anatomicos appellant, laniauit corpora mortuorum, siue etiam inter manus [e] secantis & perscrutantis morientium, atque in carnibus humanis inhumanè abdita cuncta rimata est, vt quid, & quomodo, & quibus locis curandum esset addisceret, numeros tamen de quibus loquor, quibus coaptatio, [f] quæ ἁρμονία Græcè dicitur, tāquam cuiusdam organi extrinsecus atque intrinsecus totius corporis constat: quid dicam nemo valuit inuenire, quos nemo ausus est quærere? Qui si noti esse potuissent, in interioribus quoque visceribus, quæ nullū ostentāt decus, ita delectaret pulchritudo rationis, vt omni formæ apparēti, quę

oculis

oculis placet, ipsius mentis, quæ oculis vtitur, præferretur arbitrio. Sunt verò quædam ita posita in corpore, vt tãtummodo decorem habeant, non etiam vsum: sicut habet pectus virile mammillas, sicut facies barbã, quam non esse munimẽto sed virili ornamento, indicant puræ facies fœminarum, quas vtique infirmiores viris muniri tutius conueniret. Si ergo nullum mẽbrum est in his quidem conspicuis vnde ambigit nemo, quod ita sit alicui operi accommodatũ, vt non etiã sit decorum: sunt autẽ nonnulla quorum solum decus, & nullus est vsus: puto facilè intelligi in conditione corporis dignitatem necessitati fuisse prælatam. Transitura est quippe necessitas, tempúsq; venturũ, quãdo sola inuicẽ pulchritudine sine vlla libidine perfruamur, quod maximè ad laudẽ referendum est conditoris, cui dicitur in Psalmo: Confessionem & decorẽ induisti. Iam cætera pulchritudo & vtilitas creaturæ quæ homini, licet in istos labores miseriásque proiecto atq; dãnato, spectanda atque sumẽda diuina largitate cõcessa est, quo sermone potest terminari, in cæli & terræ & maris multimoda & varia pulchritudine, etiam ipsius lucis tanta copia, támque mirabili specie, in sole ac luna & sideribus, opacitatibus nemorum, in coloribus & odoribus florũ in diuersitate ac multitudine volucrum garrularum atq; pictarum, in multiformi specie tot tantarúmque animantiũ, quarum illæ plus habent admirationis, quæ molis minimùm. Plus enim formicularum & apicularum opera stupemus, quàm immensa corpora balenarum: in ipsius quoque maris tam grandi spectaculo, cùm sese diuersis coloribus induit velut vestibus, & aliquando viride, atque hoc multis modis, aliquando purpureum, aliquando cæruleum est? Quod porrò delectabiliter spectatur, etiam quandocunque turbatur, & fit inde maior suauitas, cùm sic demulcet intuentem, vt non iactet & quatiat nauigantem? Quid ciborum vsquequaque copia contra famem? Quid saporum diuersitas contra fastidium naturæ, diffusa diuinitus, non cocorum arte ac labore quæsita? Quanta in tam multis rebus tuẽdæ ac recuperandæ salutis auxilia? Quàm grata vicissitudo diei alternantis & noctis, aurarum quàm blanda tẽperies? In fruticibus & pecoribus indumentorum conficiendorũ quanta materies? Omnia commemorare quis possit? Hæc autẽ sola quę à me velut in quendã aggerem sunt coartata, si vellẽ velut colligata inuolucra soluere atque

discutere, quanta mihi mora esset in singulis quibus plurima continentur? Et hęc omnia miserorum sunt damnatorúmque solatia, non præmia beatorum. Quæ igitur illa sunt, si tot ac talia & tanta sunt ista? Quid dabit eis quos prædestinauit ad vitam, qui hæc dedit etiam eis quos prædestinauit ad mortẽ? Quæ bona in illa beata vita faciet eos sumere, pro quib. in hac miseria vnigenitum suum filium voluit vsque ad mortem mala tanta perferre? Vnde Apostolus de ipsis in illud regnũ prædestinatis loquens: Qui proprio, inquit, filio non pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit eúm, quomódo non etiam cum illo omnia nobis donauit? Cùm hæc promissio complebitur, quid erimus? quales erimus? quæ bona in illo regno accepturi sumus, quandoquidem Christo moriente pro nobis tale iam pignus accepimus? qualis erit spiritus hominis, nullum omnino habens vitium, nec sub quo iaceat: nec cui cedat: nec contra quod saltem laudabiliter dimicet, pacatissima virtute perfectus? Rerum ibi omnium quanta, quàm speciosa, quàm certa scientia sine errore aliquo, vel labore, vbi Dei sapientia de ipso suo fonte potabitur, cum summa felicitate, sine vlla difficultate? Quale erit corpus, quod omnimodo spiritui subditum, & eo sufficienter viuificatum, nullis alimoniis indigebit? Non enim animale, sed spiritale erit, habens quidem carnis, sed sine vlla carnali corruptione substantiam.

L. VIVES.

a Benedictionem generandi. } *Alibi, benedictione generali: q. non solùm duos illos iussisset mactos esse prolibus, & propagare gentem, s. d posteros quoque.*

b Partim necessariæ. } *Q. sine illis transigi vita non posset, qualis est agricultura & lanificium.*

c Gulæ incitamenta. } *Variè scriptum Alibi gulæ irritamenta ad indagandas & suaden. an ad indicandas.*

d Quos anatomicos appellant. } *Q. incisores: est enim τομὴ sectio, cæsio.*

e Secantis & perscrutantis. } *Melius in aliis codicibus, secantis perscrutantísque in car.*

f Quæ ἁρμονία Græcè dicitur. } *Quasi congruentia, concentus, ab ἁρμόττω.*

De peruicacia quorundam, qui resurrectionem carnis, quam sicut prædictum est, totus mundus credit, impugnant.

CAP.

CAP. XXV.

VErùm de animi bonis quibus post hanc vitam beatissimus perfruetur,non à nobis dissentiunt philosophi nobiles,qui de carnis resurrectione contendũt. Hãc quantum possunt negant, sed credentes multi negantes paucissimos reliquerunt, & ad Christũ, qui hoc quod istis videtur absurdũ,in sua resurrectione monstrauit, fideli corde cõuersi sunt docti & indocti, sapiẽtes mundi & insipientes. Hoc enim credidit mundus,quod prædixit Deus:qui etiã hoc prędixit,quòd hanc rem mundus fuerat crediturus.[a]Neque enim Petri maleficiis ea cum laude credentium tanto antè prænũciare compulsus est.Ille est enim Deus, quem sicut iam dixi, aliquoties,nec cõmemorare me piget confitente Porphyrio, atq; id oraculis deorum suorum probare cupiẽte, ipsa numina perhorrescunt.Quẽ sic laudauit, vt eum & Deum patrem & regem vocaret. Absit enim vt sic intelligenda sint quę prędixit,quomodo volunt hi qui hoc cùm mundo non crediderunt,quod mundum crediturum esse prædixit. Cur enim non potius ita,sicut crediturus tanto antè prædictus est mundus, non sicut paucissimi garriunt,qui cum hoc mundo,quod crediturus prędictus est,credere noluerũt?Si enim propterea dicunt alio modo esse credenda,ne si dixerint vana esse cõscripta,iniuriam faciant illi Deo cui tam magnum perhibent testimoniũ,tantã prorsus ei,vel etiam grauiorem faciunt iniuriã,si aliter dicũt esse intelligẽda non sicut mũdus ea credidit quem crediturum ipse laudauit,ipse promisit, ipse cõpleuit. Cur enim non potest facere vt resurgat caro,& viuat in æternum?An propterea credendum nõ est id eum esse facturum, quia malũ est atque indignum Deo? Sed de omnipotẽtia eius, qua tot & tanta facit incredibilia, iam multa diximus. Si volunt inuenire quòd omnipotẽs non potest,habẽt prorsus, ego dicã,mẽtiri non potest. Credamus ergo quod potest, nõ credendo quod non potest.Non itaque credentes quod mentiri potest,credãt esse facturũ quod se facturum esse promisit. Et sic credant sicut credidit mundus,quęm crediturum esse prędixit,quem crediturum esse laudauit.quẽ crediturũ esse promisit,quẽ credidisse iam ostendit.Hoc autẽ malum esse vnde demonstrant?Non erit illic vlla corruptio,quod est corporis malũ.De ordine elementorum iam disputauimus,de aliis hominum coniecturis satis diximus,quanta sit futura in corpore

incorruptibili facilitas motus, de præsentis bonæ valetudinis temperamento, quæ vtique nullo modo illi comparanda est immortalitati, in lib. xiij. satis, vt opinor, ostendimus. Legant superiora operis huius, qui vel non legerint, vel volunt recolere, quòd legerunt.

L. VIVES.

a Neque enim Petri maleficiis ea. } *Attingit commentum Porphyrij de maleficis artibus Petri, de quo in fine decimioctaui libri.*

Quomodo Porphyrij definitio, qua beatis animis putatur corpus omne fugiendũ, ipsius Platonis sententia destruatur, qui dicit summũ Deum diis promisisse, vt nunquã corporibus exuerẽtur. CAP. XXVI.

Sed Porphyrius ait, inquiunt, vt beata sit anima, corpus omne esse fugiendũ. Nihil ergo prodest, quia incorruptibile diximus futurum corpus, si anima beata non erit, nisi corpus omne effugerit. Sed iam & hinc in libro memorato quantum oportuit disputaui, verùm hic vnum inde tantùm commemorabo. Emendet libros suos istorum omnium magister Plato, & dicat eorum deos, vt beati sint sua corpora fugituros, id est esse morituros, quos in cælestibus corporibus dixit inclusos, quibus tamẽ Deus, à quo facti sunt, quò possent esse securi, immortalitatẽ, idest in eisdem corporibus æternam permansionẽm, non eorum natura id habẽte, sed suo consilio prævalente promisit. Vbi etiam euertit illud quod dicunt: quoniã est impossibile, ideo resurrectionem carnis non esse credendam. Apertissimè quippe iuxta eundem philosophum, vbi diis à se factis promisit Deus non factus immortalitatem, quod impossibile est se dixit esse facturum. Sic enim eum locutum narrat Plato. Quoniam estis orti, inquit, immortales esse & indissolubiles non potestis. Non tamen dissoluemini, neque vos vlla mortis fata perimẽt, nec erunt valentiora quàm consilium meum, quod maius est vinculum ad perpetuitatẽ vestram, quàm illa quibus estis colligati. Si non solùm absurdi, sed si surdi nõ sunt qui hæc audiũt, non vtiq; dubitant diis factis ab illo Deo qui eos fecit secundum Platonem, quod est impossibile fuisse promissum. Qui enim dicit, Vos quidem immortales esse nõ potestis, sed mea voluntate immortales eritis: quid aliud dicit, quàm id quod fieri non potest, me faciente tamen eritis? Ille igitur carnem incorruptibilem, immortalem, spiritalem resuscitabit, qui

iuxta

iuxta Platonem, id quod impossibile est, se facturum esse promisit. Quid adhuc quod promisit Deus, quod Deo promittẽti credidit mundus, qui etiã ipse promissus est crediturus esse impossibile clamant? Quãdoquidem nos Deum, qui etiam secundum Platonem facit impossibilia, id facturum esse clamamus. Non ergo vt beatæ sint animæ corpus est omne fugiendum, sed corpus incorruptibile recipiendum. Et in quo conuenientius incorruptibili corpore lætabuntur, quàm in quo corruptibili gemuerunt? Sic enim non in eis erit illa dira cupiditas, quam posuit ex Platone Verg. vbi ait:

Rursus & incipiunt in corpora velle reuerti.

Sic, inquam, cupiditatẽ reuertendi ad corpora non habebunt, cum corpora, in quæ reuerti cupiunt, secum habebunt: & sic habebunt, vt nunquam non habeant, nunquam ea prorsus vel ad exiguum quamlibet tempus vlla morte deponant.

De contrariis definitionibus Platonis atque Porphyrij, in quibus si vterque alteri cederet, à veritate neuter deuiaret. CAP. XXVII.

SIngula quædam dixerunt Plato atque Porphyrius, quæ si inter se communicare potuissent, facti essent fortasse Christiani. Plato dixit sine corporibus animas in æternum esse non posse. Ideo dixit, etiam sapientium animas post quamlibet longum tempus, tamen ad corpora redituras. Porphyrius autem dixit animam purgatissimam cùm redierit ad patrem, ad hæc mala mundi nunquam esse redituram. Ac per hoc quod verum vidit Plato, si dedisset Porphyrio, etiam iustorum atque sapientium purgatissimas animas ad humana corpora redituras: rursus quod verum dicit Porphyrius, si dedisset Platoni, nunquam redituras ad miserias corruptibilis corporis animas sanctas: vt non singuli hæc singula, sed ambo & singuli vtrunque dicerent, puto quòd viderent esse iam consequens, vt & redirent animæ ad corpora, & talia reciperent corpora, in quibus beatè atque immortaliter viuerent. Quoniam secùndum Platonem etiam sanctæ animæ ad humana corpora redibunt: secundum Porphyrium ad mala mundi huius sanctæ animæ non redibunt. Dicat itaque cum Platone Porphyrius, redibunt ad corpora. Dicat Plato cum Porphyrio non redibunt ad mala: & ad ea corpora redire consentient in quibus nulla mala pátiantur. Hęc itaque non erunt, nisi illa quæ promisit Deus beatas ani-

mas in æternum cum sua æterna carne victuras. Hoc enim quantum existimo iam facilè nobis cõcederent ambo, vt qui faterentur ad immortalia corpora redituras animas esse sanctorum, ad suas illas redire permitterent, in quibus mala huius seculi pertulerunt, in quibus Deum, vt his malis carerent, piè fideliterque coluerunt.

Quid ad verã resurrectionis fidem, vel Plato vel Labeo, vel etiam Varro conferre potuerint, si opiniones eorum in vnam sententiam conuenissent. CAP. XXVIII.

NOnnulli nostrûm [a] propter quoddam præclarissimum loquendi genus, & propter nonnulla quæ veraciter sensit, amãtes Platonem, dicunt eum aliquid simile nobis etiam [b] de mortuorum resurrectione sensisse. Quod quidem sic tangit in lib. De rep. Tul. vt eum lusisse potius quàm quod id verum esse affirmet dicere voluisse. [c] Inducit enim hominem reuixisse, & narrasse quædam quæ Platonicis disputationibus congruebant. [d] Labeo etiam duos dicit vno die fuisse defunctos, & occurrisse inuicem in quodam compito, deinde ad corpora sua iussos fuisse remeare, & constituisse inter se amicos se esse victuros, atque ita esse factum donec postea morerentur. Sed isti autores talem resurrectionem corporis factam fuisse narrarunt, quales fuerũt eorum quos resurrexisse nouimus: & huic quidem redditos vitę, sed non eo modo, vt non morerentur vlterius. Mirabilius autem quidam M. Varro ponit in lib. quos conscripsit De gente populi Ro. cuius putaui verba ipsa ponenda, [e] Genethliaci quidam scripserunt, inquit, esse in renascendis hominibus, quam appellant [f] παλιγγενεσίαν Græci: hanc scripserunt confici in annis numero quadringentis quadraginta, vt idem corpus & eadem anima, quæ fuerant coniuncta in homine aliquando, eadem rursus redeant in coniunctionem. Iste Varro quidem, siue illi Genethliaci nescio qui (non enim nomina eorum prodidit quorum cõmemorauit sententiam) aliquid dixerũt: quod licet falsum sit (cùm enim semel ad eadem corpora quæ gesserunt, animæ redierint, nunquam ea postea sunt relicturę) tamen multa illius impossibilitatis, qua contra nos isti garriunt, argumenta conuellit & destruit. Qui enim hæc sentiunt, siue senserunt non eis visum est fieri non posse, vt dilapsa cadauera in auras, in puluerem, in cinerem, in humores, in corpora vescẽtium bestiarum, vel ipsorum quoque

que hominũ, ad id rurſus redeant, quod fuerunt. Quapropter Plato & Porphyrius, vel potius quicũque illos diligunt & adhuc viuũt, ſi nobis cõſentiunt, etiã ſanctas animas ad corpora redituras, ſicut ait Plato, nec tamẽ ad mala vlla redituras, ſicut ait Porphyrius: vt ex his fiat conſequens quod fides prædicat Chriſtiana, talia corpora recepturas, in quibus ſine vllo malo in æternũ feliciter viuant: aſſumant etiam hoc de Varrone; vt ad eadẽ corpora redeant in quibus anteà fuerunt, & apud eos tota quæſtio de carnis in æternum reſurrectione ſoluetur.

L. VIVES.

a PRopter quoddam.} *Tria ſunt quæ Platoni non modò Græciam conciliarunt, ſed orbem vniuerſum: integritas vitæ, ſanctitas præceptorum, & eloquentia.*

b De mortuorum.} *Euſeb. lib. 11. Præp. Euan. & mutationẽ mundi & reſurrectionem, & iudicium apud inferos ex Moſaica doctrina accepiſſe Platonem putat. Narrat enim Plato exacto tẽpore defecturum terrenum genus, mundúmque inſolitis motibus agitatum & concuſſum iri cum ingenti animãtium omnium pernicie ac clade: poſt aliquãtum deinde temporis conquieturum opera principis Dei, qui ne concidat intereátque mundus gubernacula eius recipiet, addétque illi ſempiternam iuuentam & immortalitatem.*

c Inducit enim.} *Herum Pamphylium, qui in acie occubuit, Plato in fine lib. de Rep. decimo poſt mortem die redditum vitæ ſcribit: hanc Cicero fabulam, inquit Macro. lib. 1. Somnij, licet ab indoctis q. ipſe verè conſcius doleat irriſam, exemplum tamen ſtolidæ reprehenſionis vitans, excitari narraturum, quàm reuiuiſcere maluit.*

d Labeo. } *Plin. lib. 7. aliquot exempla ponit eorum, qui elati reuixerint: & Plutar. refert in 1. de Anima, Enarchum quendam, vbi mortem obiiſſet, rediiſſe ad vitam, narráſſeque animam quidem ſuam è corpore egreſſam, ſed iuſſu Ditis reſtitutam corpori, grauiter illis dæmonibus ab eorum principe caſtigatis, qui quum in mandatis haberent Nicandam coriarium & palæſtritem adducere, ad Enarchum magno errore iſſent, ita paulò pòſt Nicandas fato conceſſit.*

e Genethliaci. } *Sunt Mathematici diuinaculi, ex natali die de vniuerſo vitæ euentu prædicentes. Gellius Chaldæos & Genethliacos eodem habet loco lib. 14. Aduerſus iſtos, inquit, qui ſeſe Chaldæos ſeu Genethliacos appellant, ac de motu, déque poſitu ſtellarum dicere poſſe quæ futura ſunt profitentur.*

f παλιγγενεσίαν. } *Regenerationem. Lactant. quoque lib. 7. verba Chryſippi Stoici ex eius de Prouidentia libris refert, quibus ille reditum*

post mortem nostrum astruxit: καὶ ὑμᾶς, inquit, μετὰ τελευτῆσαι πάλιν περιόδων τινῶν εἰλυμένων χρόνων, εἰς ὃ νῦν ἐσμὲν ἀποκαταστήσεσθαι σχῆμα. Et defunctos iam vita certis temporum reuolutionibus exactis, rursus in eam, quam nunc habemus faciem restitutum iri.

De qualitate visionis, qua in futuro seculo sancti Deum videbunt.

CAP. XXIX.

NVnc iam quid acturi sint in corporibus immortalibus atque spiritalibus sancti, non adhuc eorum carne carnaliter, sed spiritaliter iam viuente, quantum Dominus dignatur adiuuare videamus. Et illa quidem actio, [a] vel potius quies atque otium quale futurum sit, si verum velim dicere, nescio. Non enim hoc vnquam per sensus corporis vidi. Si autem hoc mente, id est intelligentia vidisse me dicam, quantum est, aut quid est nostra intelligentia ad illam excellẽtiam? Ibi est enim pax Dei, quæ, sicut ait Apostolus, superat omnem intellectum: quem nisi nostrum, aut fortasse etiã omnium sanctorum angelorum? Non enim & Dei, Si ergo sancti in Dei pace victuri sunt, profectò in ea pace victuri sunt, quæ superat omnẽ intellectum. Quoniam nostrum quidem superet non est dubium. Si autem superat & angelorum, vt nec ipsos excepisse videatur, qui ait omnẽ intellectũ: secũdum hoc dictum esse debemus accipere, quia pacẽ Dei, qua ipse Deus pacatus est sicut nouit Deus, nõ eã, nos sic possumus nosse, nec vlli angeli. Superat itaq; omnẽ intellectum, non dubiũ quod præter suum. Sed quia & nos pro modo nostro pacis eius particpes facti, summã in nobis atq; inter nos & cum ipso pacẽ, quantũ nostrũ summũ est obtinebimus: isto modo pro suo modo sciũt eam sancti angeli, homines autem nunc longè infrà, quãtumlibet prouectu mẽtis excellãt. Considerandum est enim quantus vir dicebat: Ex parte scimus, & ex parte prophetamus, donec veniat quod perfectũ est. Et videmus nunc per speculum in ænigmate, tunc autẽ facie ad faciem. Sic iam vident sancti angeli, qui etiã nostri angeli dicti sunt, quia eruti de potestate tenebrarũ, & accepto spiritus pignore translati ad regnum Christi, ad eos angelos iam cœpimus pertinere, cũ quibus nobis erit sancta atque dulcissima, de qua iam tot libros scripsimus, Dei ciuitas ipsa communis. Sic sunt ergo angeli nostri, qui sunt angeli Dei, quemadmodum Christus Dei, Christus est noster. Dei sunt, quia Deum nõ reliquerunt: nostri sunt, quia suos ciues nos habere cœperunt

runt. Dixit autẽ Dominus Iesus: Videte ne contemnatis vnum de pusillis istis. Dico enim vobis, quia angeli eorum in cælis semper vident faciem patris mei qui in cælis est. Sicut ergo illi vidẽt, ita & nos visuri sumus, sed nondum ita videmus. Propter quod ait Apostolus, quod paulò antè dixi: Videmus nunc per speculum in ænigmate, tunc autem facie ad faciem. Præmiũ itaq; fidei nobis visio ista seruatur, de qua & Ioãnes Apostolus loquẽs: Cùm apparuerit, inquit, similes ei erimus, quoniam videbimus eum sicuti est. Facies autem Dei, manifestatio eius intelligenda est, non aliquod tale membrũ, quale nos habemus in corpore atq; isto nomine nuncupamus. Quapropter cùm ex me quæritur, quid acturi sint sancti in illo corpore spiritali, nõ dico quod iã video, sed dico quòd credo: secundũ illud quod in Psalmo lego: Credidi propter quod locutus sum. Dico itaque, ꝙ visuri sint Deũ in ipso corpore, sed vtrũ per ipsum, sicut per corpus nũc videmus Solem, Lunam, Stellas, Mare, ac Terram, & quę sunt in ea, non parua quæstio est. Durum est dicere, quòd sancti talia corpora tunc habebũt, vt nõ possint oculos claudere atque aperire cùm velint. Durius autẽ, quòd ibi Deum quisquis oculos clauserit non videbit. Si enim Propheta Helisæus puerũ suum Giezi absens corpore vidit accipientem munera, quæ dedit ei Naaman Syrus, quem Propheta memoratus à lepræ deformitate mũdauerat, quòd seruus nequam domino suo nõ vidente, latẽter se fecisse non putauerat: quãtò magis in illo corpore spiritali videbunt sancti omnia, non solùm si oculos claudãt, verumetiã vnde sunt corpore absẽtes? Tũc enim erit perfectũ illud de quo loquẽs Apostolus: Ex parte, inquit, scimus, & ex parte prophetamus, cùm autẽ venerit quod perfectũ est, quod ex parte est euacuabitur. Deinde vt quomodo posset aliqua similitudine ostendere, quantum ab illa quę futura est, distet hæc vita, non qualiumcũque hominum, verumetiã qui præcipua hîc sanctitate sunt prædıti: Cùm essem, inquit, paruus, quasi paruulus sapiebam, quasi paruulus loquebar, quasi paruulus cogitabã: cùm autem factus sum vir, euacuaui ea quæ paruuli erãt, Videmus nunc per speculum in ænigmate, tunc autem facie ad faciem. Nunc scio ex parte, tunc autem cognoscam, sicut & cognitus sum. Si ergo in hac vita vbi hominum mirabilium Prophetiã ita comparanda est illi vitæ, quasi paruuli ad iuuenem, vidit tamen Helisęus accipientem munera seruum suum vbi ipse

non erat:ita ne cùm venerit quòd perfectũ est, nec iam corpus corruptibile aggrauabit animam, sed incorruptibile nihil impediet,illi sancti ad ea quæ videnda sunt oculis corporeis, quibus Helisæus absens ad seruum suum videndum non indiguit, indigebunt? Nam secundum interpretes LXX. ista sunt ad Giezi verba Prophetæ:Nonne cor meum tecum ibat, & noui, quòd conuersus est vir de curru suo in obuiam tibi, & accepisti pecuniam?&c.Sicut autem ex Hebræo interpretatus est presbyter Hieronymus:Nonne cor meum,inquit,in præsenti erat, quando reuersus est homo de curru suo in occursum tui? Corde suo ergo se dixit hoc vidisse Propheta, adiuto quidem mirabiliter nullo dubitante diuinitus. Sed quanto amplius tunc omnes munere isto abundabunt, cùm Deus erit omnia in omnibus? Habebunt tamen etiã illi oculi corporei officium suum, & in loco suo erunt, vtetúrque illis spiritus per spiritale corpus. Neque enim & ille Propheta, quia non eis indiguit,vt videret absentem, non eis vsus est ad videnda præsentia,quæ tamen spiritu videre posset, etiam si illos clauderet,sicut vidit absentia,vbi cum eis ipse non erat. Absit ergo vt dicamus illos sanctos in illa vita Deum clausis oculis non visuros, quem spiritu semper videbunt.Sed vtrum videbunt & per oculos corporis, cùm eos apertos habebunt, inde quæstio est.Si enim tantùm poterunt in corpore spiritali eo modo vtique etiã ipsi oculi spiritales, quantum possunt isti quales nunc habemus, proculdubiò per eos Deus videri non poterit:longè itaque alterius erunt potentiæ, si per eos videbitur incorporea illa natura,quæ non cõtinetur loco.sed vbique tota est.Non enim quia dicimus Deum & in cælo esse & in terra, ipse quippè ait per Prophetam:Cælum & terram ego impleo,aliam partem dicturi sumus eum in cœlo habere,& in terra aliam, sed totus in cælo est,totus in terra: non alternis temporibus, sed vtrunque simul, quod nulla natura corporalis potest. Vis itaque præpollentior oculorum erit illorum non vt acutius videant, quam quidem perhibentur videre serpentes vel aquilæ. Quantalibet enim acrimonia cernendi eadem quoque animalia nihil aliud possunt videre, quàm corpora,sed vt videant & incorporalia. Et fortasse ista virtus magna cernendi data fuerat ad horam, etiam in isto mortali corpore oculis sancti viri Iob, quando ait ad Deum: In obauditu auris obaudiebam te prius, nunc autem,oculus meus

meus videt te, propterea despexi memetipsum, & distabui, & existimaui me terram & cinerem. Quamuis hîc nihil prohibeat oculum cordis intelligi, dè quibus oculis ait Apostolus: Illuminatos oculos habere cordis vestri. Ipsis autem videri Deum, cùm videbitur, Christianus ambigit nemo, qui fideliter accipit quod ait Deus ille magister: Beati mundi corde, quoniam ipsi Deum videbunt. Sed vtrum etiam corporalibus oculis ibi videatur, hoc in ista quæstione versamus. Illud enim quod scriptum est: Et videbit omnis caro salutare Dei, sine vllius nodo difficultatis sic intelligi potest, ac si dictum fuerit, & videbit omnis homo Christum Dei, qui vtique in corpore visus est, & in corporę videbitur, quando viuos & mortuos iudicabit. Quod autem ipse sit salutare Dei multa sunt & alia testimonia scripturarum. Sed euidentius venerandi illius senis Simeonis verba declarant.: qui cùm infantem Christum accepisset in manus suas: Nunc, inquit, dimittis seruum tuum Domine, secundum verbum tuum in pace: quoniam viderunt oculi mei salutare tuum. Illud etiam quod ait suprà memoratus Iob, sicut in exemplaribus quæ ex Hebræo sunt inuenitur: Et in carne mea videbo Deum: resurrectionem quidem carnis sine dubio prophetauit, non tamen dixit, per carnem meam. Quod quidem si dixisset, posset Deus Christus intelligi, qui per carnem in carne videbitur: nunc verò potest & sic accipi, In carne mea [b] videbo Deum: ac si dixisset: In carne mea ero, quum videbo Deum. Et illud quod ait Apostolus: Facie ad faciem: non cogit vt Deum per hanc faciem corporalem, vbi sunt oculi corporales, nos visuros esse credamus, quem spiritu sine intermissione videbimus. Nisi enim esset etiam interioris hominis facies, non diceret idem Apostolus: Nos autem reuelata facie gloriam Domini speculantes, in eandem imaginem transformamur de gloria in gloriam, tanquam ad Domini Spiritum. Nec aliter intelligimus quod in Psalmo canitur: Accedite ad eum, & illuminamini, & facies vestræ non erubescent. Fide quippè acceditur ad Deum, quam cordis constat esse, non corporis. Sed quia spiritale corpus nescimus quantos habebit accessus, de re quippè inexperta loquimur, vbi aliqua quæ aliter intelligi nequeant, diuinarum scripturarum non occurrit, sed succurrit autoritas: necesse est vt contingat in nobis quod legitur in libro Sapientiæ: Cogitationes

mortalium timidæ, & incertæ prouidentiæ nostræ. Ratiocinatio quippe illa philosophorum qua disputāt,ita mētis aspectu intelligibilia videri, & sensu corporis sēsibilia,id est corporalia, vt nec intelligibilia per corpus, nec corporalia per seipsa mens valeat intueri, si posset nobis esse certissima,profectò certū esset per oculos corporis etiā spiritalis nullo modo posse videri Deum.Sed istam ratiocinationē & vera ratio, & prophetica irridet autoritas. Quis enim ita sit auersus à vero,vt dicere audeat Deum corporalia ista nescire? Nūquid ergo corpus habet, per cuius oculos ea possit addiscere? Deinde quod de propheta Helisæo paulò antè diximus, nonne satis indicat etiā spiritu non per corpus corporalia posse cerni?Quādo enim seruus ille munera accepit,vtiq; corporaliter gestū est,quod tamē propheta non per corpus,sed per spiritū vidit.Sicut ergo cōstat videri corpora spiritu,quid si tanta erit potētia spiritalis corporis, vt corpore videatur & spiritus?Spiritus enim est Deus. Deinde vitā quidē suam in qua nūc viuit in corpore,& hęc terrena mēbra vegetat facítq; viuentia,interiore sensu quisq; non per corporeos oculos nouit:aliorum verò vitas,cùm sint inuisibiles,per corpus videt. Nā vnde viuentia discernimus à non viuentibus corpora,nisi corpora simul vitásque videamus, quas nisi per corpus videre non possumus? Vitas autem sine corporibus corporeis oculis non videmus.Quamobrem fieri potest,valdeq; credibile est,sic nos esse visuros mundana tunc corpora cæli noui,& terræ nouæ, vt Deum vbiq; præsentem, & vniuersa etiam corporalia gubernantem, per corpora quæ gestabimus, & quæ conspiciemus quaquauersum oculos duxerimus, clarissima perspicuitate videamus:non sicut nunc inuisibilia Dei per ea quæ facta sunt intellecta cōspiciuntur per speculum in ænigmate, & ex parte,vbi plus in nobis valet fides,qua credimus,quàm rerum corporalium species,quam per oculos cernimus corporales. Sed sicut homines inter quos viuentés, motúsq; vitales exercentés viuimus:mox vt aspicimus nō credimus viuere, sed videmus, cùm eorū vitam sine corporibus videre nequeamus, quam tamen in eis per corpora remota omni ambiguitate conspicimus: ita quacunque spiritalia illa lumina corporum nostrorum circunferemus, incorporeum Deum omnia regentem,etiam per corpora contuebimur. Aut ergo per illos oculos sic videbitur Deus, vt aliquid habeant in tanta excellen-

cellentia menti simile, quo & incorporea natura cernatur, quod vllis exemplis sine scripturarum testimoniis diuinarum vel difficile vel impossibile est ostendere. Aut quod est ad intelligendum facilius, ita Deus nobis erit notus atque conspicuus, vt videatur spiritu à singulis nobis in singulis nobis, videatur ab altero in altero, videatur in seipso, videatur in cęlo nouo, & in terra noua, atque in omni quæ tūc fuerit creatura: videatur & per corpora in omni corpore quocunque fuerint spiritalis corporis oculi acie perueniente directi. Patebunt etiam cogitationes nostræ inuicem nobis. Tunc enim implebitur quod Apostolus ait: Quum enim dixisset: Nolite ante tempus iudicare quicquam: mox addidit, donec veniat Dominus, & illuminet abscondita tenebrarum, & manifestet cogitationes cordis, & tunc laus erit vnicuique à Deo.

L. VIVES.

a Vel potius quies. } *Nam erit à cunctis laboribus requies: & nescio quo pacto suauius est quietis nomen, quàm actionis: idcirco Aristoteles contemplationem illam, quam extremam beatitudinem facit, quietem nominat: adde quod illud est sabbatum, id est otium, & requies sempiterna.*

b Videbo Deum. } *In quibusdam Augustini antiquis codicibus legitur, videbo Deum salutarem meum. Sed nec in Hieronymi versione legimus, nec videtur ab Augustino additum, ex iis quæ sequuntur: nam de Deo loquitur sine humanitate: porrò si Saluatorem adiecisset, de Christo videretur dixisse.*

De æterna felicitate ciuitatis Dei, sabbatóque perpetuo.

CAP. XXX.

Vanta a erit illa felicitas, vbi nullum erit malum, nullum latebit bonum, vacabitur Dei laudibus, qui erit omnia in omnibus? Nam quid aliud agetur, vbi neque vlla desidia cessabitur, neque vlla indigentia laborabitur, nescio. Admoneor etiam sancto cantico vbi lego vel audio: Beati qui habitant in domo tua, Domine, in secula seculorum laudabunt te. Omnia membra & viscera incorruptibilis corporis, quæ nunc videmus per vsus necessitatis varios distributa, quoniam tunc non erit ipsa necessitas, sed plena, certa, secura, sempiterna felicitas, proficient in laudibus Dei. Omnes quippe illi, de quibus iam sum loquutus, qui nunc latent harmoniæ corporalis numeri non latebunt, intrinsecus & extrinsecus per corporis cuncta dispositi,

& cum cæteris rebus, quæ ibi magnæ atque mirabiles videbuntur, rationales mentes in tanti artificis laudem rationalis pulchritudinis delectatione succendent. Qui motus illic talium corporum sint futuri, temerè definire non audeo, quod excogitare non valeo. Tamen & motus & status, sicut ipsa species, decens erit, quicunque erit, vbi quod non decebit, non erit. Certè vbi volet spiritus, ibi protinus erit corpus: nec volet aliquid spiritus, quod nec spiritum possit decere nec corpus. Vera ibi gloria erit, vbi laudantis, nec errore quisquam, nec adulatione laudabitur. Verus honor, qui nulli negabitur digno, nulli deferetur indigno, sed nec ad eum ambiet vllus indignus, vbi nullus permittetur esse nisi dignus. Vera pax ibi est, vbi nihil aduersi, nec à seipso, nec ab alio quisquam patietur. Præmium virtutis erit ipse qui virtutem dedit, & qui seipsum, quo melius & maius nihil possit esse promisit. Quid est enim aliud quod per prophetam dixit. Ero illorum Deus, & ipsi erunt mihi plebs: nisi, ego ero vnde satientur: ego ero quæcunque ab omnibus honestè desiderantur, & vita, & salus, & victus, & copia, & gloria, & honor, & pax, & omnia bona? Sic enim & illud rectè intelligitur quod ait Apostolus, vt sit Deus omnia in omnibus. Ipse finis erit desideriorum nostrorum, qui sine fine videbitur, sine fastidio amabitur, sine fatigatione laudabitur. Hoc munus, hic affectus, hic actus profectò erit omnibus, sicut ipsa vita æterna cõmunis: cæterùm qui futuri sint pro meritis præmiorum etiam gradus honorum atque gloriarum, quis est idoneus cogitare, quanto magis dicere? Quòd tamen futuri sint, non est ambigendum. Atque id etiam beata ciuitas illa magnum in se bonum videbit, quod nulli superiori vllus inferior inuidebit, sicut nunc non inuident archangelis angeli cæteri, tanquam nolit esse vnusquisque quod non accepit: quamuis sit pacatissimo concordiæ vinculo ei qui accepit obstrictus, quàm nec in corpore velut oculus esse qui est digitus, quum membrum vtrũque cõtineat totius carnis pacato cõpago. Sic itaque habebit donum alius alio minus, vt hoc quoque donum habeat, ne velit amplius. Nec ideo liberum arbitrium non habebunt, quia peccata eos delectare nõ potuerũt. Magis quippe erit liberum à delectatione peccandi vsque ad delectationẽ nõ peccandi indeclinabilem liberatum. Nam primum liberum arbitrium, quod homini datum est, quando primùm creatus est

rectus,

rectus,potuit non peccare, sed potuit & peccare: hoc autem nouissimum eò potentius erit,quò peccare non poterit. Verùm hoc quoque Dei munere, non suæ possibilitate naturæ. Aliud est enim esse Deum,aliud participem Dei Deus naturâ peccare non potest,particeps verò Dei ab illo accipit,vt peccare non possit. Seruandi autem gradus erant diuini muneris,vt primùm daretur liberum.quo nō peccare posset homo: nouissimum quo peccare non posset : atque illud ad comparandum meritum,hoc ad recipiendum præmium pertineret. Sed quia peccauit ista natura quum peccare potuit, largiore gratia liberatur,vt ad eam perducatur libertatem,in qua peccare non possit.Sicut enim prima immortalis fuit,quam peccando Adam perdidit,posse nō mori,nouissima erit nō posse mori: ita primum liberum arbitrium,posse non peccare:nouissimum non posse peccare.Sic enim erit inamissibilis volūtas pietatis & æquitatis,quomodo est felicitatis. Nam vtique peccando nec pietatem nec felicitatem tenuimus, voluntatē verò felicitatis,nec perdita felicitateperdidimus.Certè Deus ipse nunquid quia peccare nō potest:ideo liberum arbitrium habere negandus est? Erit ergo illius ciuitatis & vna in omnibus,& inseparabilis in singulis voluntas libera, ab omni malo liberata,& impleta omni bono, fruens indeficienter æternorum iocunditate gaudiorum,oblita culparum, oblita pœnarum,nec tamen ideo suæ liberationis oblita, vt liberatori suo sit ingrata. Quantum ergo attinet ad scientiam rationalem,memor prÿteritorum etiam malorum suorum,quantum autem ad experientis sensum,prorsus immemor. Nam & peritissimus medicus, sicut arte sciuntur, omnes ferè morbos corporis nouit:sicut autem corpore sentiuntur, plurimos nescit quos ipse non passus est. Vt ergo scientiæ malorum duæ sunt,vna qua potentiam mentis non latent, altera qua experientis sensibus inhærent. Aliter quippe sciuntur omnia vitia per sapientiæ doctrinam, aliter per insipientis pessimam vitam:ita & obliuiones malorū duæ sunt. Aliter ea nāque obliuiscitur eruditus & doctus,aliter expertus & passus. Ille si peritiam negligat,iste si miseria careat. Secundū hanc obliuionem,quam posteriore loco posui,non erunt memores sancti præteritorum malorum. Carebunt enim omnibus malis, ita vt penitus deleantur de sensibus eorum. Ea tamen potentia scientiæ,quæ magna in eis erit, non solùm sua præterita, sed

etiam damnatorum eos sempiterna miseria nō latebit. Alioquin si se fuisse miseros nescituri sunt, quomodo sicut ait Psalmus: Misericordias Domini in æternum cantabunt? Quo cantico in gloriam gratiæ Christi, cuius sanguine liberati sumus, nihil erit profectò illi iocundius ciuitati. Ibi perficietur: Vacate & videte, quoniam ego sum Deus. Quod erit ibi verè maximum sabbatum non habens vesperam. Quod commendauit Dominus in primis operibus mundi, vbi legitur: Et requieuit Deus die septimo ab omnibus operibus suis quæ fecit: & benedixit Deus diem septimum, & sanctificauit eum, quia in eo requieuit ab omnibus operibus suis, quæ inchoauit Deus facere. Dies enim septimus etiam nosipsi erimus, quando eius fuerimus benedictione & sanctificatione pleni atque refecti. Ibi vacantes videbimus quoniam ipse est Deus, quod nobis ipse esse voluimus, quando ab illo cecidimus, audientes à seductore: Eritis sicut dij: & recedentes à vero Deo, quo faciente dij essemus eius participatione, non desertione. Quid enim sine illo fecimus, nisi quod in ira eius defecimus? A quo refecti, & gratia maiore perfecti, vacabimus in æternū, videntes quia ipse est Deus, quo pleni erimus, quando ipse erit omnia in omnibus. Nam & ipsa bona opera nostra, quando ipsius potius intelliguntur esse quàm nostra tunc nobis ad hoc sabbatum adipiscendum imputantur, quia si nobis ea tribuerimus, seruilia erunt, quū de sabbato dicatur: Omne opus seruile in eo non facietis. Propter quòd & per Ezechielem prophetam dicitur: Et sabbata mea dedi eis in signum inter me & inter eos, vt scirēt quia ego Dominus, qui sanctifico eos. Hoc perfectè tunc sciemus, quādo perfectè vacabimus, & perfectè videbimus quia ipse est Deus. Ipse etiam numerus ætatum veluti dierū, si secundum eos articulos temporis computentur, qui in scripturis sanctis videntur expressi, iste sabbatismus euidentius apparebit, quoniam septimus inuenitur, vt prima ætas tanquam dies primus sit ab Adam vsque ad diluuiū: secunda inde vsque ad Abrahā non æqualitate temporum, sed numero generationum. Denas quippe habere reperiuntur. Hinc iam sicut, Matthæus Euangelista determinat, tres ætates vsque ad Christi subsequuntur aduentū, quæ singulæ denis & quaternis generationibus explicantur. Ab Abrahā vsque ad Dauid vna: altera inde vsque ad trāsmigrationē in Babyloniam, tertia inde vsque ad Christi carnalem natiuitatem.
Fiunt

Fiunt itaque omnes quinque. Sexta nunc agitur. nullo generationum numero metienda, propter id quod dictum est: Non est vestrum scire tempora, quæ pater posuit in sua potestate. Post hanc tanquam in die septimo requiescet Deus, cùm eundem septimum diem, quod nos erimus, in seipso Deus faciet requiescere. De istis porrò ætatibus singulis diligenter longum est disputare. Hęc tamē septima erit sabbatum nostrum, cuius finis non erit vespera, sed dominicus dies velut octauus æternus, qui Christi resurrectione sacratus est, æternam non solùm spiritus, verumetiam corporis requiem præfigurans. Ibi vacabimus, & videbimus: videbimus, & amabimus: amabimus & laudabimus. Ecce quod erit in fine sine fine. Nam quis alius noster est finis, nisi peruenire ad regnū, cuius nullus est finis?[b] Videor mihi debitum ingentis huius operis adiuuante Domino reddidisse. Quibus parum, vel quibus nimium est, mihi ignoscant. Quibus autem satis est, non mihi, sed Domino mecum gratias congratulantes agant. Amen.

L. VIVES.

a QVanta erit illa felicitas. } *Dici poterant innumera, sed & sequendus Augustinus, & de re tam sacrosancta nihil temerè vel pronuntiandum vel scribendum: nec fas est ad philosophiam & humanas quæstiunculas reuocare quod Deus arcanis. esse iussit, nec oculis ostendit, nec auribus elocutus est, nec in cogitationes mentésque mortalium immisit: magna esse & admirabilia credi voluit, & ea sperari tantùm à nobis, tum demum intellecturis, cùm voti compotes facti spectabimus corā omnia præsentia, & oculis atque adeò nobisipsis coniunctissima & affixa, vt sic cognoscamus quemadmodum nunc cogniti sumus: nec inquirendum est actúsne sit intellectus beatitudo illa, an voluntatis potius: vtrum intuebitur omnia in Deo mens nostra, an ab aliquibus arcebitur, ne si contentiosè nimium hæc quæsierimus, nec voluntatis sit, nec intellectus felicitas, nec aliquid videamus in Deo. Omnia erunt gaudiorum & beatitudinum plena, non modò voluntas & intellectus, sed oculi, aures, manus, totum corpus, totus animus, tota mens. Omnia cernemus in Deo quæ volemus, & suo beatitudinis gradu quisque contentus erit, nec alteri quem propinquiorem spectabit Deo, inuidebit, quoniam tam beatus erit vnusquisque quàm volet.*

b Videor mihi debitum ingentis huius operis. } *Et ipse pariter non mihi minus ingens absoluisse opus, & varium laborem exiisse videor, quàm sibi Augustinus. Quantum enim illius ingenij, erudi-*

tionis, sanctitatis viribus admirandum istorum voluminum erat onus, tantum imbecillitati & imperitiæ nostræ, horum tenuium leuiumque commentariorum. Si quid dixi quod placeat, habeat lector gratiam Deo propter me: si quod non placeat, ignoscat mihi propter Deum, & malè dictis det veniam propter bene dicta. Errores verò si benignè emendarit, ac sustulerit, demerebitur & me, & lectores, qui confisi forsitan mihi fallentur.

DIVI AVRELII AVGVSTINI HIPPONENSIS EPISCOPI, LIBRI DE ciuitate Dei ad Marcellinum, vigesimi secundi & vltimi finis.

IN

IN D. AVRELII AVGVSTINI VLTIMOS DECEM LIBROS DE CIVITATE DEI TAM EORVM quæ in Auguſtino, quàm L. Viuis commentariis tractantur, Index.

Ara-

cor-

Eury

& quo-

Mela

Scala

Turtures

FINIS.

